

श्रीराम-दरबार

THE GITA PRESS, GORAKHPUR

શ્રીમદ્ રામાયણ.

તુલસીકૃત ઉપરથી, ગુજરાતી ભાષામાં

પ્રસિદ્ધ કરનાર

કેશરબાઈ ગોકલદાસ જીવરાજ દયાળ.

મુંબઈમાં

નિર્ણયસાગર છાપખાનામાં છપાવ્યું.

સન ૧૯૪૧.

મૂલ્ય અમૂલ્ય.

બાઈ કેશરબાઈ ગોકલદાસ જીવરાજ તરફથી

સ્વ. શેઠ ગોકલદાસ જીવરાજ દયાળની સ્મૃતિમાં

શ્રીમાન
શ્રીમતી ને ભેટ

મુંબઈ તા૦ ૧૯૪

Published by Kesharbai Gokuldas Jivaraj, Old Post Office Lane, House No. 13-15, Kalbadevi, Bombay.

Printed by Ramchandra Yesu Shedge, at the Nirnaya Sagar Press, 26-28, Kolbhat Street, Bombay.

સ્વર્ગવાસી શેઠ જીવરાજ દયાળ.

જન્મ સંવત ૧૯૦૦

સ્વર્ગવાસ જેઠ વદ ૪ સંવત ૧૯૬૭

સ્વર્ગવાસી બાઈ ઝવેરબાઈ જીવરાજ દયાળ.

સ્વર્ગવાસ ફાગણ સુદ ૧૩ સંવત ૧૯૯૬

સ્વર્ગવાસી ગોકુળદાસ જીવરાજ દયાળ.

જન્મ માહ વદ ૧૪ સંવત ૧૯૪૧ સ્વર્ગવાસ આસો વદ ૩ સંવત ૧૯૯૫

॥ ॐ ॥

પુસ્તકના પ્રકાશન વિષે કંઇક

ત્રેતાયુગમાં ધર્મપીડક અસુરોના ત્રાસથી પીડાતી સ્વધર્માવલંબી પ્રજાના દુઃખોનું નિવારણ પરમાત્મા શ્રી રામચંદ્રજીએ, શ્રીસૂર્ય વંસમાં અવતાર લઈ કર્યું હતું. મર્યાદાવતાર શ્રીરામચંદ્રજીએ તે સમયે કરેલી લીલાનું ચરિત્ર પરમભક્ત ગોસ્વામી શ્રીતુલસીદાસજીએ હિંદી ભાષામાં સુંદર પદ્યાત્મક કાવ્ય રચ્યું જે સમસ્ત ભારતવર્ષમાં શ્રીતુલસીકૃતરામાયણનામથી સુપ્રસિદ્ધ છે. આ પરમ પાવન શ્રીરામાયણ પ્રત્યે દરેક ભારતવાસી આર્યજનને ભક્તિપૂર્ણ ભાવ છે. ઉપરોક્ત શ્રીતુલસીકૃત રામાયણનો ગુજરાતી ભાષામાં અક્ષરશઃ અનુવાદ મધુર સુલલીત શૈલીમાં થએલ છે, તેના તરફ સજ્જન ગુજરાતી પ્રજાનો ઘણો પ્રેમ છે.

શ્રીખંભાલીઆ નિવાસી ભાટીઆ-ગૃહસ્થ શેઠ જીવરાજ દયાળને તેઓના પૂર્વજન્મના પુણ્ય સંસ્કારોને લીધે શ્રીરામાયણ તરફ ઘણોજ પ્રેમ હતો અને તે કાવ્યનું સતત વાંચન કરવાથી તેઓને તેનો ઘણોખરો ભાગ કંઠાગ્ર થઈ ગયો હતો. તેઓ હંમેશા શ્રીરામાયણનું રટણ કર્યા કરતા અને તેઓના સંબંધમાં આવેલા ધર્મપ્રેમી અનેક સજ્જનોને યાદ છે કે તેઓ શ્રીરામાયણના સુંદરકાંડના આરંભની સ્તુતીનું પદ "નિરંતર કરૂં હું પ્રણામ એવા રામને" તથા બીજા પદો પણ સ્પષ્ટપણે અથવા મનમાં વારંવાર ગાયા કરતા જણાતા.

મરહુમ શેઠ ગોકલદાસને પોતાના પૂજ્ય-પિતાશ્રીના મુખથી છેક નાનપણથીજ આ રામાયણનું શ્રવણ થતું રહેતું અને મોટી ઉંમર થતાં તેઓ પોતે આ ગ્રંથ વારંવાર ઘણા પ્રેમથી વાંચતા અને સાંભળતા. તેવો પ્રસંગ પ્રાપ્તથતાં તેઓનું નિર્દોષ સરળ અંતઃકરણ શ્રીરામભક્તિથી રંગાઈ જતું. તેઓ વારંવાર એમ કહેતા કે આ પુસ્તકની નકલો બધી ખપી ગઈ છે, અને આ ગ્રંથ હવે લગભગ અપ્રાપ્ય થઇ પડ્યો છે. જેઓ પાસે તેની પ્રતો છે તે તદન જીર્ણ થઈ ગઈ છે તો આ ગ્રંથ છપાવવાની જરૂર છે કે જેથી ધર્મપ્રિય જનતાને તેના વાંચનનો લાભ મળતો રહે.

આ લોકકલ્યાણની શેઠ ગોકલદાસની ઇચ્છા તેમના ધર્મપત્ની બાઈ કેશરબાઈની જાણમાં હતી. બાઈ કેશરબાઈ સ્વર્ગવાસી શેઠ ગોવિંદજી ઠાકરસી મૂળજીનાં એક સુસંસ્કારી પુત્રી છે. શેઠ ગોવિંદજી ઠાકરસી મૂળજી જેઓ મુંબઈ હાલાઈ ભાટીઆ મહાજનના પ્રમુખ હતા. કચ્છ, કાઠીઆવાડ ગુજરાત તેમજ દક્ષિણ હિંદુસ્તાનના અનેક પ્રાંતોમાં તેમજ ખુદ મુંબઈમાં તેઓશ્રીના પરોપકારી કાર્યોનાં સંસ્મરણો હયાત છે.

આવા ઉદારાત્મા મહાપુરુષનાં પુત્રી બાઈ કેશરબાઈમાં તેઓના પિતાશ્રી તરફના અનેક સદ્‌ગુણો પૈકી પરોપકારવૃત્તિરૂપ સદ્‌ગુણ વારસામાં ઉતરેલો છે, અને તેને લઈને તે સ્વધર્મપરાયણ સાધ્વી બાઈએ પોતાના સ્વર્ગસ્થ પતિ શેઠ ગોકલદાસના સંસ્મરણાર્થે આ ગ્રંથ છપાવી પોતાના મરહુમ પતિની શુભ ઇચ્છાને આચારમાં મૂકવા પ્રવૃત્તિ કરી છે, તો આ ગ્રંથની પ્રસ્તાવનામાં શેઠ ગોકુલદાસ જીવરાજના જીવનચરિત્રને ટુંકાણમાં આપવાનો પ્રયત્ન અસ્થાને નહિ લેખાય, કારણ ધર્મપરાયણ સજ્જનોને તેવા ચરિત્ર વાંચવાથી ધર્મપ્રતિના પ્રેમમાં વધારો થઈ સત્ કાર્ય કરવામાં પ્રોત્સાહન મળે છે તે સાથે ઉગતી વયની આર્ય પ્રજાને આ ગ્રંથ તથા ધર્મપ્રેમી સજ્જનના જીવનચરિત્રના વાંચનથી સ્વધર્મ તરફના પ્રેમમાં અભિવૃદ્ધિ થાય છે.

અસ્તુ.

॥ ૐ ॥

સ્વર્ગસ્થ શેઠ ગોકલદાસ જીવરાજ દયાળનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર

સ્વર્ગસ્થ શેઠ ગોકલદાસ જીવરાજના વડીલો કાઠીઆવાડમાં આવેલા જામનગર રાજ્યના મુખ્ય મહાલ ખંભાલીઆમાં વસતા હતા. દાદા શ્રીદયાળ કરશન ખંભાલીઆમાં અનાજ ઘી કરીઆણાનો વેપાર કરતા હતા. તેઓને ત્રણ પુત્રો હતા. ૧. ગોવિંદજી ૨. ઘેલાભાઈ ૩. જીવરાજ. તેઓ ખંભાલીઆ ગામમાં સાધારણ વેપાર ધંધાથી પોતાના કુટુંબનો નિર્વાહ ચલાવતા હતા. પરંતુ પ્રજાની અભિવૃદ્ધિ સાથે ખર્ચમાં વધારો થતાં કોઈ પ્રસંગે કાંઈક વધુ ખર્ચ થઈ જવાથી દેવું થઈ જતાં તે ફેડવા માટે પુત્રને મુંબઈ કમાવા મોકલવા નિશ્ચય કર્યો. અને બીજા પુત્ર ઘેલાભાઈને મુંબઈ મોકલ્યા. તેઓ મુંબઈ આવી જુની કાપડ મારકીટ જે તે વખતે વાઘોલી નામથી ઓળખાતી હતી તેમાં કાપડનો વેપાર કરનારા શેઠ ગોકુલદાસ મનજીની દુકાનમાં બહુજ ટુંકા પગારથી નોકરીમાં જોડાયા. થોડો વખત વીત્યા પછી તેઓના નાના ભાઈ જીવરાજ પણ મુંબઈ આવ્યા, અને પોતાના મોસાળપક્ષના સગા શેઠ ભાણજી નંદુ જેઓની કાપડની દુકાન ચાલતી હતી તેમાં તેઓ પણ ટુંક પગારથી નોકરી કરવા લાગ્યા. વખત જતાં બન્ને ભાઈઓ કાપડના વેપારમાં હુશીયાર થયા. અને શેઠ ભાણજી નંદુના ભાગમાં કાપડનો વેપાર કરવા લાગ્યા. અમુક સમય પછી શેઠ ભાણજી નંદુની પહેડીને કોઈ બીજા ધંધામાં નુકસાની લાગી તેથી તેઓએ આ બન્ને ભાઈઓને તેમના ભાગની જમા થયેલી મુડી સુપ્રત કરી અને તે બન્ને ભાઈઓએ સ્વતંત્ર રીતે કાપડનો વેપાર કરવા નિશ્ચય કર્યો. આ અરસામાં વાઘોલીની દુકાનોના માલેકોએ દુકાનોના ભાડાં ઘણા વધાર્યા અને વેપારીઓમાં તેથી અસંતોષ થયો. તેથી સવંત ૧૯૨૦ ની સાલમાં શેઠ મુલજી જેઠા વાળાઓએ નવી કાપડ મારકીટ બંધાવી અને તે મારકીટમાં શેઠ ઘેલાભાઈ તથા શેઠ જીવરાજભાઈએ પોતાનો વેપાર કરવા માટે એક દુકાન મેળવી અને શેઠ ઘેલા દયાળના નામથી તેઓએ કાપડના વેપારની શરૂઆત કરી. અમુક વખત પછી શેઠ ઘેલાભાઈ કોઈ કુટુંબીકારણને લઈને પોતાના વતન ખંભાલીઆમાં રહેવા લાગ્યા. શેઠ જીવરાજભાઈ હવે પોતાના વડીલ બંધુ ગોવિંદજીના પુત્રો શેઠ રાઘવજી તથા શેઠ દામોદરભાઈને સાથે રાખી વીલાયતી કોરા કાપડનો વેપાર કરવા લાગ્યા. આ વખતે વીલાયતી કોરા કાપડનો વેપાર મેસર્સ ગ્રેહામ કું. મોટા પ્રમાણમાં કરતી હતી. શેઠ ઘેલા દયાળની પહેડીને તે ઓફીસ સાથે ઘણો સારો વેપારી સબંધ બંધાયો. તે વખતે મેસર્સ ગ્રેહામ કું.માં સેલ્સમેન તરીકે મરહુમ સર સોરાબજી શાપુરજી બંગાલી કામ કરતા હતા, અને તેમની સાથે શેઠ જીવરાજભાઈને અંગત મૈત્રીસબંધ બંધાયો. શેઠ જીવરાજભાઈએ કોરા કાપડનો પોતાની કુશાગ્ર બુદ્ધિથી એટલો બધો અનુભવ મેળવ્યો હતો કે એકાદ કોરા કાપડનો કટકો તેમને આપવામાં આવે તો તેઓ તે કાપડના દોરા તેની કિંમત વીગેરે જણાવી દેતા. જેમાં કદાપી સહેજ પણ ફરક પડતો નહીં. આવા અનુભવના યોગે તેમજ પોતે વિદ્યાવિલાસી હોઈ સર સાપુરજી સાથે ગાઢ સંબંધમાં આવ્યા. સર સાપુરજીનો વિદ્યા તરફનો પ્રેમ તેમજ મુંબઈમાં જુના વખતમાં વસતાં પારસી સખાવતી ગ્રહસ્થોમાં જણાતો સખાવતી ગુણ ઘણા મોટા પ્રમાણમાં હતો. "સમેષુ સખ્યં" એ કહેતી અનુસાર સમાન ગુણશીલવાળા પુરુષોમાં મૈત્રી બંધાય છે, તેમ આ બાબતમાં બન્યું. શેઠ જીવરાજભાઈમાં પણ સખાવતી ગુણો ઘણા પ્રમાણમાં હતા. પોતાના વેપારમાં સાધારણ સારી સ્થિતી થતાંજ તેઓએ

પોતાની એકઠી થયેલી મુડીના પ્રમાણમાં ઘણીજ ઉદાર રીતે એક સારી જેવી રકમ જુદી કાઢી કાઠીઆવાડમાં જુનાગઢ મુકામે એક ધર્મશાળા બંધાવી, તથા તેના નીભાવ માટે પણ એક સારી રકમ જુદી કાઢી તે ખાતું પોતાની પહેડીમાં અલગ રાખ્યું. જુનાગઢ મધ્યેની તેઓની ધર્મશાળાનું વીશાળ મકાન જુનાગઢ યાત્રા નિમિત્તે જતા યાત્રીઓને તેમજ અન્ય મુસાફરોને આશીરવાદરૂપ થઈ પડ્યું છે. આ ધર્મશાળા તરફ સ્વર્ગસ્થ શેઠ ગોકલદાસને ઘણીજ મમતા હતી. તેઓ તેની મરામત તથા સાચવણી, લાગણીપૂર્વક કરતા તેમજ ત્યાં પગારદાર મેનેજર તથા અન્ય નોકરોને રોકી યાત્રીઓ તેમજ મુસાફરોને બધી જાતની સુખ સગવડ મલ્યા કરે તેની પોતે જાતીદેખરેખ રાખતા અને વારંવાર જાતે જુનાગઢ જઈ ધર્મશાળાના મકાનની દુરસ્તી તેમજ પોતાના મરહુમ પિતાશ્રીના ધાર્મિક આશયને વેગ મલ્યા કરે તેવો સુધારોવધારો સંકોચરહિતપણે ખરચ કરીને કરાવતા. હાલ એ ધર્મશાળાના મુખ્ય ટ્રસ્ટી તરીકે સ્વર્ગસ્થ શેઠ ગોકલદાસના ધર્મપત્ની બાઈ કેસરબાઈ એ પરોપકારી કામ બજાવી રહ્યાં છે.

યુરોપીયનઓફીસો મારફતે માલ મંગાવનારા કાપડીઆઓને ઓફીસો તરફથી ઘણી વખત માલનો જથ્થો મોનોપોલીથી લીધા પછી વધુ જથ્થો લેવાની દબામણી થતી તેમજ પોતે મહેનત લઈ ઉભા કરેલા માલો હરીફવેપારીઓને ઓફીસો વેચે અને પોતાની મહેનતનું ફળ પુરેપુરૂં પોતાને ન મલે તેવી સ્થિતિ ઉભી થઈ. આ કારણથી કાપડીઆઓએ વીલાયતના કાપડ બનાવનારા કારખાનાઓ તેમજ તેના એજન્ટો સાથે સીધો વેપારી સંબંધ બાંધવાનું યોગ્ય ધાર્યું અને શેઠ ઘેલા દયાળની પહેડીએ શરૂઆતમાં માનચેસ્ટરવાળા મેસર્સ જ્યોર્જ રોબીન્સન કું. સાથે તેવો સંબંધ બાંધ્યો. આવી રીતે સીધો સંબંધ બાંધી ને. ગ્રાહામ, મે. રાલી જેવી મોટી ઓફીસો સાથે હરીફાઈ ચલાવી સારા જેવો નફો મેળવ્યો.

શેઠ ગોકલદાસનો જન્મ સવંત ૧૯૪૧ ના મહાવદી ૧૪ ને દિવસે શ્રીમથુરાજી પાસેના શ્રીગોકુલ મધ્યે થયો હતો. બાલ્યાવસ્થામાં મેટ્રીક સુધીની કેળવણી લઈ તેઓ પોતાના અનુભવી પિતાશ્રી તથા મોટાભાઈ લાલજીભાઈના હાથ નીચે સારી વેપારી કેળવણી લઈ વીલાયતના આડતીઆ સાથેના પરબારા વેપારમાં ધ્યાન આપવા લાગ્યા. માલોના વીલાયતથી આવતા નમુનાઓમાંથી ક્યા ક્યા માલો ક્યા ક્યા દેશમાં કેટલા કેટલા પ્રમાણમાં શા ભાવથી ખપી શકે તેવા ગુચવાડા ભર્યા સવાલોનો ઉંડો અભ્યાસ થઈ જવાથી તેઓ પોતાની પહેડીની આયાત શાખામાં બહુજ બારીકીથી ધ્યાન દઈ કામ કરતા અને માલ મંગાવવાની મોસમમાં નીચામાં નીચા ભાવોથી માલ હાથ કરી લેવાની દૂરઅંદેશી તેઓમાં ઘણી સારી હતી, અને તેથી તેમની પહેડીને વખતો વખત ઘણો સારો લાભ તે કામમાં મળતો રહેતો.

વેપારમાં હરહંમેશ રચ્યા રહેવા છતાં તેઓ પણ પોતાના વડીલ પૂજ્ય પીતાશ્રીની માફક ઘણા સારા વિદ્યાપ્રેમી હતા. શ્રીરામાયણનું વારંવાર વાંચન શ્રવણ અવશ્ય કરતા.

શેઠ ગોકલદાસને ત્યાં એક પુત્ર રત્નનો જન્મ સંવત ૧૯૬૭ ની સાલમાં થયો, પરંતુ દૈવયોગથી તે પુત્રની ફક્ત સાતજ વરસની આયુષ્ય હોઈ તે ૧૯૭૪ ની સાલમાં આ ફાની દુનીઆ છોડી ગયો. શેઠ ગોકલદાસને પરોપકાર તરફ સ્વભાવિક વલણ હતું, અને આ સંસારી આફતથી પરોપકાર તરફ તેમનું મન વધુ તીવ્રતાથી દોરાયું અને તેમણે ગરીબોને મદદ આપવામાં મનને પ્રેર્યું. તેવીજ રીતે ગં. સ્વ. બાઈ કેસરબાઈને પણ પોતાના સદ્‌ગત પિતાશ્રી શેઠ ગોવિંદજી તેમજ તેની નાની વયમાંજ સ્વર્ગવાસ પામેલ પુત્ર શેઠ ધર્મસિંહ તેમજ પોતાના સાત વરસની ઉંમરે સ્વર્ગસ્થ પુત્ર નરોત્તમના નામથી એક ધર્માદા ટ્રસ્ટ સ્થાપ્યું અને તેમાંથી કેળવણી લેતા વિદ્યાર્થિઓને તેમજ કોઈ પણ ગરીબને યોગ્ય લાગે તેવી મદદો આપવાનું કામ શરૂ કર્યું. આ ખાતાનો લાભ તેઓ જો કે મુખ્યત્વે કરીને કેળવણી લેતા વિદ્યાર્થિઓને સ્કુલ ફી, પુસ્તકો

વગેરેની મદદ આપતાં ઉપરાંત કોઈપણ વ્યક્તી બીજા કોઈ કામ માટે મદદ માટે આવે તો તેઓ પોતાનો ઉદાર હાથ અવશ્ય લંબાવતા. એક સામટી રીતે ધોળકા મહમદઅલી હાઈસ્કુલના હિંદુ વિદ્યાર્થિઓની ફી પણ તેઓએ ઘણા વખત સુધી આપી હતી.

શેઠ ગોકલદાસ ધર્માદા કામો છુપી રીતે કર્યે જતા પણ કોઈપણ દિવસ જાહેર છાપાઓમાં તેમજ બીજી રીતે જાહેરમાં પોતાના સખાવતી કામોની વાહવાહ બોલાવવાની તેઓ લેશ પણ ઇચ્છા રાખતા નહી. તેમજ તેમની એક એક વિશિષ્ટ પ્રકૃતિ હતી કે પોતાના મુખથી કરેલી સખાવતની વાત કોઈ આગળ કદી બતાવતા નહિ તેમજ કોઈ તેમની રૂબરૂમાં તેમની પ્રસંશા કરે તે વાત પણ તેઓ પસંદ કરતા નહી.

શેઠ ગોકલદાસને સત્ય તરફ ઘણીજ મમતા હતી. કોઈ નોકર યા બીજાની અસત્યતા તેમજ બીજી કોઈ ગફલતીની જાણ થતાં તેઓ જાતે ભુલ કરનાર માણસને સવાલપરંપરાથી સત્યવાત કઢાવવા શ્રમ લેતા અને તેને તેની તેવી રીત માટે કડવા પણ સત્ય શબ્દોમાં યોગ્ય નસ્યત આપતા અને તેમાં કોઈ પણ નજદીકના સંબંધવાળું હોય તો ય તેની જરા પણ ખોટી શરમ રાખતા નહી. અસત્ય તરફ તેમના સાહજીક અભાવને લઈને કોઈ વખત દોષીત મનુષ્ય પ્રત્યે તેઓ ક્રોધ બતાવતા પણ સજ્જનોનો ક્રોધ ક્ષણીકજ હોય છે, તેનું ઉત્તમ ઉદાહરણ તેઓ જાતે પુરૂં પાડતા એટલે ભુલ માટે ઠપકો આપ્યા પછી તુરતજ તેવા મનુષ્યને પોતાના હંમેશના મમતાવાળા સ્વભાવ અનુસાર સજ્જનને બોલાવે તેમ પ્રેમથી બોલાવતા અને હૃદયમાં તેમજ બહાર એક સરખો વ્યવહાર રાખવાનો સ્વભાવ જેને યોગસૂત્રકાર 'આર્જવ' કહીને વર્ણવેછે તે તેઓમાં પુરેપુરો હતો.

શેઠ ગોકલદાસને પોતાના આપ્તજનો તેમજ અન્ય પણ જાણીતા યા અજાણ્યા કોઈપણ મનુષ્યનો સમાગમ થતો તો તેઓ ઘણાજ આદરભાવથી વાર્તાલાપ કરતા અને મનુષ્ય માટેનો તેમનો મમતાનો સ્વભાવ ઘણોજ અનુકરણીય લાગતો. પોતે પ્રવાસમાં હોય ત્યાં પણ પોતાના દેશના યા તો ઓળખના કોઈપણ માણસની મુલાકાત થતાં તેઓ ઘણીજ સભ્યતા, મમતા, બતાવતા અને પોતાના સમાગમનો તેમજ સહવાસનો લાભ જેમ બને તેમ વધુ માણસો લે તેવું તેઓ નિરંતર ઇચ્છતા.

મનુષ્યો પ્રત્યેના તેઓના આવા માયાળુસ્વભાવ ઉપરાંત તેઓ ગાયો વગેરેની તરફ દુષ્કાળ આદી પ્રસંગોમાં ખાસ કરીને અને સાધારણ રીતે હંમેશાં ઘણી દયાળુ લાગણી ધરાવતા અને આ સત્કાર્યમાં તેમણે વારંવાર મોટી રકમો ખરચી હતી.

શેઠ ગોકલદાસે ધી નેટીવ પીસ ગુડસ મરચંટ્સ એશોશીએશનના ઓનરરી સેક્રેટરી તરીકે વર્ષો સુધી સેવા કરી હતી અને પોતાના જીવનનો એક મહત્વનો ભાગ તે સંસ્થાના લાભ માટે અર્પ્યો હતો.

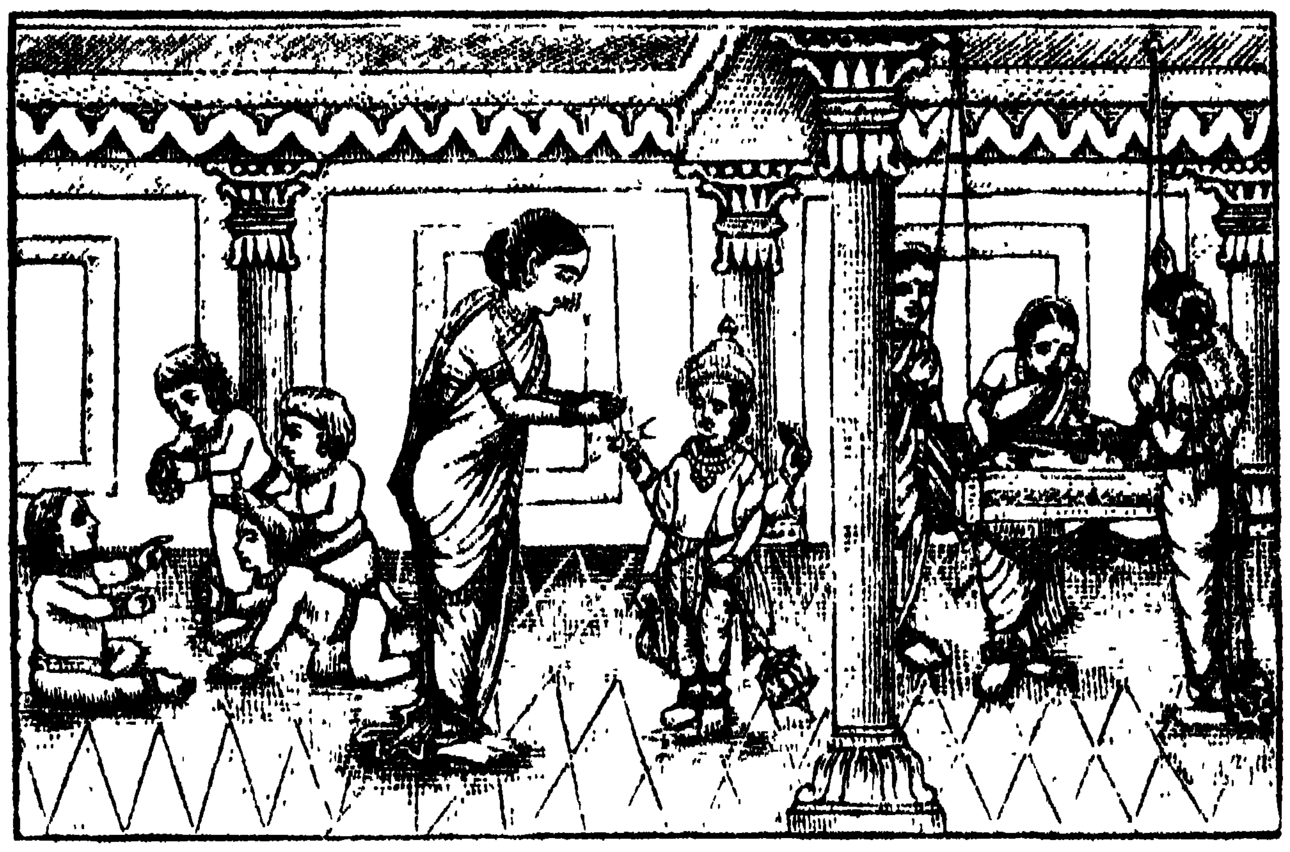
ગરીબોના બેલી સમા, સત્ય અને સ્પષ્ટ વચન કહેવાવાળા અને અત્યંત માયાળુ અને સરળ સ્વભાવના આવા સજ્જનના સ્વર્ગવાસથી ખોટ પડી છે, તે ન પુરાય તેવી છે. પ્રભુ તેના આત્માને શાંતિ આપો.

અસ્તુ.

ઉપરનું લખાણ

નોંધઃ—શેઠ ગોકળદાસ જીવરાજ દયાળના કુટુંબના નિકટના પરિચયમાં આવનાર વ્યક્તિએ કરેલાં છે.

અનુક્રમણિકા.

તુલસીકૃત રામાયણનું

કવિતારૂપે

ગુજરાતીમાં ભાષાંતર

બાળકાંડ

શ્રીરામબાલક્રીડા

શ્રીરામજન્મ

અહલ્યોદ્ધાર

યજ્ઞ

સીતા–સ્વયંવર

મંગળાચરણ.

દ્રુતવિલંબિત છંદ.

વરણ અર્થ સમૂહ અપાર જે, વ્રત રસાદિતણા કરનાર જે;
ઉભય મંગળકારી સુવેશ જે, પ્રથમ વંદુ હું વાણિ ગણેશ તે. ૧

ચંદ્રક્રીડા છંદ.

સદા જેહ સંબંધિ શ્રદ્ધા સુવિશ્વાસ રૂપે અનુપ,
ભવાની મહાદેવ તે વંદુ હું જેહ છે કાશીભૂપ;
ન જેનાવિના કોઈ જોઈ શકે આતમારામ આગે,
ઉરાંબૂજમાં યદ્યપી તે વસે છે સદા સાનુરાગે. ૨

વસંતતિલકા છંદ.

વિજ્ઞાનધામ અવિનાશિ અખંડ એવા,
વંદુ હું શંકર ગુરુરૂપ માનિ સેવા;
જેના મહાશ્રયથી વક્ર શિતાંશુ તોય,
સર્વજ્ઞ વંદ્ય સચરાચર ચંદ્ર સોય. ૩

શ્રીરામ જાનકિ તણા ગુણગ્રામ રૂપી,
પૂણ્યારણે અતિ વિહારિ રતી અનુપી:
ને જેમની અતિ વિશારદ બુદ્ધિ પ્રાયે,
વંદુ કવીશ્વર કપીશ્વર તે સદાએ. ૪

શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.

સંસારોદ્ભવકારણી ભગવતી, ને પાળનારી બહુ;
એ સંહારણિ એજ ક્લેશહરણી, માંગલ્યકારી સહુ;
શ્રીમદ્રામતણી પ્રિયા પરમ જે, સીતાભિધાની સદા;
તેના ચર્ણ મનાવું ચાહિ ચિતમાં, કષ્ટો ન દેખું કદા. ૫

મંદાક્રાંતા.

જે માયાને વશ વિવરતે સૂરદૈત્યો સદર્પ,
ભાસે છે સત્ય યદપિ વૃથા દોરડી માનિ સર્પ;
તે માયાદી જગત સહુના મૂળ જે રામ તેના,
વંદુ ચર્ણો ભવધિ તરવા વ્હાણ ચર્ણાબ્જ જેના. ૬

તુલસીકૃત રામાયણનું

કવિતારૂપે

ગુજરાતીમાં ભાષાંતર

મંગળાચરણ

ગણપતિની સ્તુતિ.

દોહરા.

વિઘ્નવિનાશી ગજવદન, ગુણમતિ નિધી ગણેશ;
જનક–જનનિ જેનાં જુઓ, મહિધરસુતા[1] મહેશ. ૧
સ્મરણ સરસ કામે સદા, પ્રેમે પ્રથમ પુજાય;
કશુ દુર્લભ જ્યાં કળિવિશે, શક્તી તનુજ[2] સહાય. ૨
પ્રથમ માનવૂં પ્રેમથી, પદપંકજ[3] રજ આજ;
હે હરનંદન[4] વંદતાં, કરો સફળ મુજ કાજ. ૩

ભગવાનની સ્તુતિ.

દોહરા.

નીલકમળસમ શ્યામ છે, લોચન રવિસમ લાલ;
શયન સદા ક્ષિર સાગરે, પ્રભુ ત્રિભુવન પ્રતિપાળ. ૪
રમારમણ[5] સદ સુખકરણ, વસજો ઉર કરિ વાસ;
મધૂ સુદન વંદન કરી, પ્રીતે જાચુ તુજ પાસ. ૫

મહાદેવની સ્તુતિ.

કુંદ[6] ચંદ્રસમ શ્વેત તન, દયા તણો દરબાર;
દીન વત્સળ ઉમિયા પતિ, સર્વ દેવ સરદાર. ૬
કરુણાકર કરજો કૃપા, વરદાયક ધરિ વ્હાલ;
તન મન વચને તમ કને, કરગરૂં થઈ કંગાલ. ૭

૧ હિમાચળની પુત્રી પાર્વતી. ૨ પુત્ર. ૩ કમળ. ૪ શિવપુત્ર ગણેશ. ૫ લક્ષ્મી પતિ. ૬ મોગરો, ડોલર.

ગુરુસ્તુતિ.

રજ ગુરૂ પદપંકજ તણી, સહ્ય ચઢાવી શીશ;
જાચુ જુગલ કરજોડિને, હ્યો ડાપણ દિન નીશ. ૮

રામચંદ્રજીની સ્તુતિ.

સૂર્ય વંશ અવતંસ જગ, જાનકિજીવન પ્રાણ,
દસરથ–ચોક–વિહારિ હરિ, રામ રઘૂકુળ ભાણ. ૯
કૌશલ્યા કેકઈ અને, સુભગ સુમિત્રા માત,
લક્ષ્મણ શત્રૂઘન ભરત, નગર પુરુષ સ્ત્રી જાત. ૧૦
સૌનાં લોચન મીનને, અમૃત સાગર ઈશ;
મુનિમન ભ્રમર કમળ અમળ, જિવો કૌશલાધીશ. ૧૧
સદા સાનુકુળ સ્વામિ તમ, સેવકપર છો સ્હેજ;
બિર્દ જાણિ વિશ્વાસ મન, આવે મુજને એ જ. ૧૨
ધનુષધારિ ધરણી ધણી, સાનુજ[7] સીતા સહિત;
મમઅંતર સ્થાનક કરી, સજો અવધ અમિત[8]. ૧૩
રજ ગતિ નભ[9] જાવા તણી, ક્યાંથી હોય કૃપાળ;
પવન પ્રસંગે પ્હોચતી, ઉડિ આકાશ વિશાળ. ૧૪
તમ ગુણગણ ગણતાં ગુણી, શેષ મહેશ સુરેશ;
નારદ સારદ વેદ વળિ, પાર ન પામ્યા લેશ. ૧૫
તો કશિ ગણતી ત્રિભુપતિ, હું છું અતિ મતિ મંદ;
મોહ ક્રોધ[10] કામે ગ્રથિત, હે કૃપાળ સુખકંદ. ૧૬

૭ ન્હાના ભાઈ લક્ષ્મણજી સહિત. ૮ અપાર. જેનો છેડો નહીં તે. ૯ આકાસ. ૧૦ ક્રોધ.

પણ પ્રભુતા પ્રભુ આપની, રચવા આપ ચરિત્ર;
પ્રવર્ત્તાવશે તે મને, જે છે પુણ્ય પવિત્ર. ૧૭
સારથ હારદ[૧] સમજિ મમ, સ્હાય થજો ગણિ બાળ;
પૂર્ણ કૃપા પરમેશ્વરી, રચના થાય રસાળ. ૧૮
કળિના કવિગણને કરૂં, પદવંદી પરણામ;
કૃપાદૃષ્ટિએ કાવ્યપર, જોજો સહુ અભિરામ. ૧૯
દોષકોષ[૨] જોશો નહીં, ભર્યો દોષ ભરપૂર;
રામનામ-ગુણ-ગ્રામ ભણિ, જોજો તમે જરૂર. ૨૦
હું છું અગ્નિરથ-ઉતારૂ સમ, કર્તાને બહુ કષ્ટ;
બુદ્ધિ વિવેક વિતર્ક[૩] ભણિ, જોજો તમે સુદૃષ્ટ.[૪] ૨૧
કુળેશ્વરી કરુણા કરો, પ્રિતે કરૂં પદબંધ;
ગુર્જરિભાષામાં ભલી, રામકથા રસગંધ. ૨૨
શ્રોતા-વક્તા સહુ સુણો, સુણ્યે થાય સહુ સિદ્ધ;
ધર્મ કામ મુક્તિ મળે, મળે વળી નવ નીધ. ૨૩

કથાપ્રસંગ

દોહરા.

ભરદ્વાજ મુનિવર ભૂષણ, પ્રીતે વસે પ્રયાગ;
રામચરણમાં તેમનો, અધિક અધિક અનુરાગ.[૫] ૧
મુનિવર મહા તપસ્વિ તે, શમ દમ દયા નિધાન;
પરમ સુજાણ પરાર્થમાં, ભરદ્વાજ ભગવાન. ૨
માઘ મકરગત રવિ થયે, આવે સૌ અભિરામ;
દેવ દનુજ નર કિન્નરો, તીર્થ પ્રયાગ તમામ. ૩
સાદર[૬] સ્નાન સકળ કરે, ત્રિવિધ ત્રિવેણી માંહ;
પૂજે માધવ પદકમળ, વળિ અક્ષય વડ ત્યાંહ; ૪
આશ્રમ અતિ પાવન અને, મુનિમન-ભાવન રમ્ય;[૭]
ભરદ્વાજ મુનિવર તણું, ગુણિને જેની ગમ્ય.[૮] ૫
તહાં મહા મુનિઓ તણો, સ્નેહે મળે સમાજ;
જાય સર્વે જે મુનિવરો, તીર્થ નહાવા કાજ. ૬
આણી અંગ ઉમંગ અતિ, પ્રાત સમે[૯] કરી સ્નાન;
આશ્રમ જઈ હરિ-ગુણતણા, ગુણનિધિ કરતા ગાન. ૭
બ્રહ્મનિરૂપણ ધર્મ-વિધિ, વરણે તત્ત્વ-વિભાગ;
કહે ભક્તિ ભગવંતની; સહિત જ્ઞાન વૈરાગ્ય. ૮

છાપા.

એ પ્રકાર ભરમકર; નહાઈ નિર્મળ થઈને;
નિજ આશ્રમ સહુ જાય, ઉમંગે આજ્ઞા લઈને;
પ્રતિ[૧૦] સંવત પરમાણ, થાય મેળો મુનિવરનો;
સ્નાન ધ્યાન કરી સાર, માનિ મહિમા હરિહરનો;
આનંદ કરિ મુનિ વૃંદ[૧૧] અતિ, પ્રેમે નિજ આશ્રમ પળે;
એ તીર્થ પ્રયાગ સભાગિયૂં; જ્યાં મહા મુનિઓ જઈ મળે. ૧
એકવાર ભરમકર, સ્નાન કરિ સહુ સંચરિયા;
નિજ આશ્રમ નિરધાર, પ્રયાગેથી પરવરિયા;
યાજ્ઞવલિક ઋષિરાય, વડા જે વિમળ વિવેકી;
રાખિ લિધા તેમને, ભરદ્વાજે પદ ટેકી;
બેસાડિ આસન પુનિતપર,[૧૨] પાય પખાળ્યા પ્રેમથી;
પૂજા કરિ સુયશ વખાણિ મુનિ, કોમળ વચન કહે કથી. ૨
નાથ એક સંદેહ, મોહ મતિનો છે મારે;
કરતળ વેદનું તત્ત્વ, આપને મતિ અનુસારે;
કેતાં મુજ સંદેહ, લાજ ભય મુજને લાગે;
જો ન કહૂં ઋષિરાય, મોહ સંદેહ ન ભાગે;
વળિ સંત સુજાણ પુરાણશ્રુતિ, નીતિ એવી મુનિની સહી;
ગુરુપાસ ગુપ્ત રાખ્યે હૃદય, શુભ વિવેક પ્રગટે નહી. ૩
સમજી એવૂં સ્વામિ, મોહ કરૂં પ્રગટ હું મારો;
કરિ કરુણા જન જાણિ, મોહસાગરથી ઉતારો;
મહિમા અતિ મહારાજ, રામના નામ તણો જે;
સંત પુરાણ સુજાણ, વેદ પણ ભણતા રોજે;
ગુણ જ્ઞાનનિધી અવિનાશિ શિવ, જપે નિરંતર જેહને;
તે રામ કવણ સ્વામી કહો, હરો મોહ સંદેહને. ૪
મહામંત્ર મહાદેવ, જપે છે ઝાઝા જતને;
તેહ મંત્રપ્રતાપ, પરમ પદ દે છે જનને;
ચાર ખાણના જીવ, પ્રજા જગ ચાર વરણની;
કાશી પડતાં કાય, પિડા ગત જન્મ મરણની;
પૂરણ પ્રતાપ રઘુનાથનો, શિવ ઉપદેશે સંચરે;
તે રામ કવણ કરુણાનિધિ, પાતક નામે પરહરે. ૫
એક રામ અવધેશ,[૧૩] કુંવર તે કૌશલ્યાના;
દશરથ જનક[૧૪] દયાળ, ભરત ભ્રાતા ભગવાના;
ચરિત્ર તેમનું પવિત્ર, વિશ્વમાં વિદિત વિરાજે;
દુસહ[૧૫] વિરહ[૧૬] દુખ સહૂ, રમા કેરૂં રઘુરાજે;
અતિ રોષે રાવણ રોળિયો, કૂળ સહિત કાગારણે;
વિનતાવિરહ-દુખ વામિયૂં, વિધવિધ જાઉં વારણે. ૬

ઇંદ્રવિજય છંદ.

તે પ્રભુરામ સિતાપતિ કે વળી;
અન્ય હશે શું પુરુષ પુરાણી;
શંકર ધ્યાન ધરેછ નિરંતર, અંતર
પ્યાર અતિશય આણી;

---

૧ રામાયણને ગુજરાતીમાં કરવું એ મારી મતલબ. ૨ ભંડાર. ૩ વિશેષ વિચાર, કલ્પના. ૪ સારી દૃષ્ટિથી. ૫ પ્રીતિ. ૬ આદરસહિત. ૭ રમણીય. ૮ ખબર.

૯ મળસ્કામાં, સવારના પ્હોરમાં. ૧૦ દરેક ૧૧ ટોળાં. ૧૨ પવિત્ર. ૧૩ અયોધ્યાપુરીના રાજા ૧૪ પિતા. ૧૫ ન સહેવાય એવું. ૧૬ વિયોગ.

સત્ય-નિધાન સુજાણ સદા સમજાવિ
મને શરણાગત જાણી;
આપ કહો મમ મોહ મટે જ્યમ;
તેમ કથા વિસતારિ વખાણી. ૧

દોહરા.

યાજ્ઞવલિક મુનિ મલકિને,[1] વદતા વાણિ-વિવેક;
ભરદ્વાજ મુનિવર પ્રતિ, સંશય ટળવા છેક. ૧
પ્રભુતા રામતણી પ્રભૂ, જાણો તમે જરૂર;
જ્ઞાનસૂર્ય પ્રગટે જહાં, મોહ પ્રબલ તમ[2] દૂર. ૨
કર્મે વાણિ મન કાયથી, રામ ભક્ત ઋષિરાય;
સમરથ શરણું સિંહનું, મોહ-ગજથિ[3] શું થાય. ૩
પણ ચતુરાઈ તમારિ મેં, જાણી લિધી જરૂર;
ઇચ્છો સુણવા આપ તો, પ્રીતે પ્રભુ ગુણ પૂર. ૪
જાણો પણ ગુણ વર્ણવા, પ્રશ્ન કિધા ધરિ પ્રીત;
તાત સુણો સાદર તમે, રામનિ કથા પુનીત. ૫
મોહ મહીષાસૂરજે,[4] કામ ક્રોધને કૂપ.
રામકથા છે તેહને, કાળી કાળીકા રૂપ. ૬
રામકથા શશિ[5]-કિરણસમ, શ્રોતા સંત ચકોર;
સુણ્યે વિવિધ સુખ સંપજે, ઘટે વિશ્વ-દુખ ઘોર[6]. ૭
કીધો જ્યમ સંશય તમે, "કવણ રામ કિરતાર";
ઉમિયાએ પણ એ રિતે, સંશય કિધો લગાર. ૮
તવ તેને ત્રિપુરારિએ, કથા કહી ધરિ નેહ;
પ્રભુ પ્રભુતાઈ વખાણિને, તજવા મન સંદેહ. ૯
મતિ અનુસારે હું હવે, ઉમાશંભુ-સંવાદ;
કહું સુણો સાદર મુનિ, મટશે મન વિખવાદ. ૧૦
શા કારણથી શંકરે, પ્રેમે ઉમિયા પાસ;
રામ-કથા વિસ્તારિ કહિ, તે સુણજો ધરિ આશ. ૧૧

કન્યાએ ક્રોધ જણાવીઓ એ દેશી.

ત્રિપુરારી ત્રેતાયુગ વિષે, સતી સાથ કૈલાસ;
રમણ કરે રૂડી રીઝથી, હોંસે હાસ્ય વિલાસ.
ત્રિપુરારી. ૧
એક સમે નિજ અંતરે, કરી વિમળ વિચાર;
જાવા અગસ્તના આશ્રમે, થયા તરત તૈયાર.
ત્રિપુરારી. ૨
સતિ જગજનની[7] ભવાની જે, સ્નેહે લીધી તે સંગ;
આવ્યા ઋષીના આશ્રમે, અંગે ઉમગે ઉમંગ
ત્રિપુરારી. ૩
પૂજા કિધી ત્રિપુરારીની, જાણીને જગદીશ;
પેખી પરોણા[8] પુરારિને, રૂડું માને ઋષીશ.
ત્રિપુરારી. ૪
ધન્ય ભાગ્ય ધરણીતણાં, પદે પાવન કીધ;
દેવાધિ દેવ દયાકરી, દંપતી[9] દરશન દીધ.
ત્રિપુરારી. ૫
અહો ભાગ્ય આ અવસરે, વંદી કરૂં શાં વખાણ;
લોચન દરશન લાલચી, પુરી ઇચ્છા પ્રમાણ.
ત્રિપુરારી. ૬
વિનયવચનથી વિવેકથી, ઋષિએ રિઝવ્યા નાથ;
સન્મુખ ઉભાછે શીવને, જુગલ જોડીને હાથ.
ત્રિપુરારી. ૭
વર્ણવી રામ કથા વળી, અગસ્તે એહવાર;
સાંભળી સર્વાંગ શંભુને, પૂરણ ઉમગ્યો પ્યાર.
ત્રિપુરારી. ૮
મગન થયા મહાદેવજી, ઋષિ પ્રાણ-સમાન;
ઈષ્ટદેવ[10] રઘુનાથજી, કીધા ધન્ય ગુણગાન.
ત્રિપુરારી. ૯
અતિ સાનુકુળ ઉમિયાપતિ, અંતર જાણી અગસ્ત;
પૂછિ હરીભક્તિ અનપાવની, હેતે જોડી બે હસ્ત.
ત્રિપુરારી. ૧૦
અધિકારી જોઈ અખિલેશ્વરે, ભક્તિ કહી ભગવંત;
સુણિને અગસ્ત ઋષી થયા, મનાનંદ[11] અનંત.
ત્રિપુરારી. ૧૧
રઘુપતિ-ગુણગાથા ગાવતાં, પરસ્પર ધરી પ્યાર;
કેટલા દિન ઋષીઆશ્રમે, રહ્યા શ્રી ત્રિપુરાર.
ત્રિપુરારી. ૧૨
માગી રજા મુનિ પાસથી સંગ દક્ષ-સુતાય;
ચંદ્રમૌલી[12] ચાલ્યા ત્યાં થકી, વેગે કૈલાસ જાય.
ત્રિપુરારી. ૧૩
તે અવસર અવિનાશીએ, ભૂમિ-ભંજનભાર;
લીધો હતો રઘુકૂળમાં, અવનિપર અવતાર.
ત્રિપુસરી. ૧૪
તાતવચને ત્યાગી રાજ ને, ધરી વેષ ઉદાસ;
દંડક વનમાં દયા કરી, વિચરતા અવિનાશ.
ત્રિપુરારી. ૧૫

૧ રાજી થઈને. ૨ અંધકાર. ૩ હાથી. ૪ મહિસાસુર દૈત્ય. ૫ ચંદ્ર. ૬ ભયંકર. ૭ ઉમિયાજી. ૮ મેહેમાન. ૯ વરવહુનું જોડું. ૧૦ પોતાને માન્ય કરવા લાયક દેવ. ૧૧ મનઆનંદ. ૧૨ શિવ.

પાવન ધરણી કરે પ્રભૂ, સ્કંધ તરકસ તીર;
ભાથા ભીડી લિધા ભૂધરે, સંગ ભ્રાત સુધીર.
ત્રિપુરારી. ૧૬

ફરતા દિઠા રઘુનાથને, ભર ઉંમંગ ભેર;[1]
મનમાં વિચારે મહાદેવજી, દર્શન પામ્યાની પેર.
ત્રિપુરારી. ૧૭

ગુપ્તરૂપે પ્રભૂ અવતર્યા, જો હું સન્મખ જાઉં;
વિદિત થાએ સહુ વિશ્વમાં, ગુણ નિજમુખ ગાઉં.
ત્રિપુરારી. ૧૮

રાવણ દનુજ તણું થશે, મરણ મનુષ્યને હાથ;
એ વિધિવચન સાચૂં થવા, ચાહ્ય ત્રિભોવન નાથ.
ત્રિપુરારી. ૧૯

જો નહી સન્મુખ જાઈને, કરૂં વિનતી કૃપાળ;
પસ્તાવો થાશે પ્રાણને, તનમાં તો તતકાળ.
ત્રિપુરારી. ૨૦

કરતાં વિચાર કશીરીતે, ઉકલે ન ઉકેલ;
શોચ વિવશ શંકર થયા, માયા જેણે મુકેલ.
ત્રિપુરારી. ૨૧

ભુજંગી છંદ.

તહાં તે સમે જાઇને દૈત્યનાથે;[2]
લિધો નીચ મારીચને[3] આપ સાથે;
થયો કારમો નીચ મારીચ હર્ણો,
મદૂલી કને થૈ ગયો પંચવર્ણો. ૧

પળ્યો દ્રષ્ટિ સીતા સતીની છપીને,
થઈ આશ કંચુકિની જાનકીને;
સ્તુતી સ્વામિને સ્નેહથી સંભળાવી;
ચઢ્યા રામ ત્યાં બાણ વેગે ચઢાવી. ૨

કિધો ધીર પોકાર મર્તા કુરંગે,[4]
સુણી ચીસ ત્યાં લક્ષ્મણે તે પ્રસંગે;
શિલીમૂખ રેખા કરી સંચર્યા ત્યાં,
પ્રભૂ હર્ણને મારવાને ગયા જ્યાં. ૩

સુનૂં ઠામ સૂનાં સિતા જોગમાયા,
વિલોકી કિધી રાવણે જોગિ-કાયા;
હરી તર્ત વૈદેહિ[5] ત્યાં આવિ તેણે,
હરિ હાથથી મોતને માગ્યું જેણે. ૪

વિધિ હર્ણ સાનૂજ આવ્યા સનેહે,
સૂનું સ્થાન દેખી થયા દુઃખી દેહે;
ભરાયાં નિરે મોહનાં ક્ષેત્ર નેત્રો,
જુઓ જાનકીનાથનાં આ ચરીત્રો. ૫

થયા વિર્હથી વ્યાકુળા વિશ્વકર્તા,
ભલા ચૌદ ભુવનના જેહ ભર્તા;
સીતાશોધ માટે ફરે બેઉ ભ્રાતા;
મહારણ્યમાં પ્રેમદુઃખે પળાતા. ૬

ન વીયોગ-સંયોગનું દુઃખ કો' દી,
પ્રભૂ નિત્ય છે વિશ્વ માંહે પ્રમોદી[6];
દિઠૂં દુઃખ સાક્ષાત તેને વિયોગી,
પ્રિછે મર્મનો ભર્મ એ પર્મ જોગી. ૭

અતિ અદ્‌ભુતાં રામનાં એ ચરિત્રો,
પ્રિછે તેહને પૂણ્યશાળી પવિત્રો;
મતી મંદ મોહાંધ જાણો નહીં તે,
મહા મોહમાયા નદીમાં વમી તે. ૮

ત્રિપૂરારિને અંતરે ક્ષોભ એવો,
પ્રભૂ-મૂખપેખ્યા તણો લાભ લેવો;
સતી મર્મ તેનો ન જાણે લગારે,
કશૂં અંતરે અન્ય એ તો વિચારે. ૯

અતી નેત્રને લાલસા નિર્ખવાની,
છબી શ્રીપતીની મહા મોદદાની[7];
ડરે મંન જો જૈશ તો જાણ થાશે,
વિભૂ શંભુ એવી એવી રીતેથી વિમાસે. ૧૦

છંદ હરિગીત.

તેણે સમે ત્રિપુરારિએ નિજ, ઇષ્ટ દેવ સીતાપતી,
જોયા યુગલ ભરિ નયનમન, આનંદ તો વાપ્યો અતી;
ગુણસિંધુ વિભુ વૈદેહિપતિ છબિ, ધામસ્મર[8] મદમોચની;
કુસમય વિચારિ પિછાન[9] દિધિના, શંકરે કશિ આપની. ૧

જયરામ તન ઘનશ્યામ જયરૂપ, ધામ આમ વિનય કરી;
ચાલ્યા ત્યહાંથી ચંદ્રમૌલી, ધ્યાન ઉરમાંહે ધરી;
છે સંગ દક્ષ કુમારિ પ્યારી, પવન વેગે પરવરે;
નંદીશ[10] વારોવાર પુલકિત, રામ છબિ ઉરમાં ધરે. ૨

મનમગ્ન દેખિ દશા શિવા[11] મન, અમિત સંશય આણતી;
શંકર જગતના વંદ્ય છે વળિ, સૃષ્ટિના શંકર પતી;
સુરનાગ નર મુનિ વૃંદ સહુ નિજ, શીશ શિવને નામતા;
તે શીવ નૃપ સુત રામને ક્યમ, પ્યારભર પરણામતા. ૩

૧ ભરેલા, સહિત. ૨ રાવણ. ૩ રાવણનો મામો. ૪ હરણ. ૫ સીતાજી. ૬ આનંદી. ૭ આનંદ દેનારી. ૮ કામદેવ. ૯ ઓળખાણ. ૧૦ શિવ. ૧૧ ઉમયા.

પરધામિને અવિનાશિ કહિવળિ, છબિ વિલોકી તે તણી;
પ્રિતિ રેતિ નથી રોકી હજી પણ, ક્ષણ ક્ષણે ઉમગે ઘણી;
જે બ્રહ્મ વ્યાપક વિરજ અજ[1] અતિ, અકળ અનિહ
પ્રશંશ છે;[2]
વળિ ત્રિગુણ રહિત અનાદિ બ્રહ્મન, અખિલ જગ
અવતંસ છે. ૪
તે દેહ ધરિ નર થાય શું? નહીં, વેદ જેને જાણતા;
નિત નેતિ નેતિ વદંતિ વેદો, પાર ગુણુન પ્રમાણતા;
જો વિષ્ણુ સુરહિત નર તનુધરિ, ધરણિ[3] ભાર ઉતારતા;
તો તેય પણ ત્રિપુરારી જ્યમ જોઉ, તેમની સર્વજ્ઞતા.[4] ૫
શોધે શું તે અજ્ઞાનિ જ્યમ નિજ, પ્યારિ પ્યારિ કહિ કહી;
જે જ્ઞાનધામ રમારમણ ધન્ય, દનુજ કુળ નાખે દહી,
વળી શંભુ વાણિ વૃથા નહીં, સર્વજ્ઞ શિવ જાણે સહૂ;
પ્રીછા વિના પરણમે પુરારિ ન, કળ અકળ કોને કહૂં; ૬
સંશય થયો એવો શિવામન, મોહમાયા કહું કથી,
નવનાથ હૃદય પ્રબોધનો વળિ, રજ પ્રવેશ પ્રમાદથી;
કીધો ન સંશય પ્રગટ રાખ્યો, ગોપ્ય[5] દક્ષકુમારિએ,
અવિનાશિ અંતર જામિ તે સહુ, જાણિ લિધું
ત્રિપુરારીએ. ૭
સતિને કહે શિવ સાંભળો ધરિ, આંબળો દુરઉર કરી;
નારીસ્વભાવ પ્રભાવ પ્રભુનો, જાણ નહિ મનમાં જરી,
ન કદાપિ પણ સંદેહ ધરિએ, આ રિતે સતિ અંતરે,
એ આર્તબંધુ[6] સીતાપતી સુણ, તે તણું તું વૃતતરે. ૮
સાદર અગસ્તે સ્નેહ ધરિમન, ગુણ કથા જેની કરી,
મેં જેનિ ભક્તિ અગસ્ત ઋષિને, સંભળાવી ધિરધરી;
તે ઈષ્ટદેવ દયાળ મમમન, ધામ રામ રમાપતી,
સેવેછ જેને સતત[7] સુરમુનિ, ગહન જેની છે ગતી. ૯
સહુ યોગિ સિદ્ધ સુજાણ દક્ષ[8], સુલક્ષિ રક્ષક રક્ષતા,
ગુણજ્ઞાન રૂપ બલ ધામ છે વળી, શૌર્ય શ્રેષ્ઠ અભિષ્ટતા;
તે રામ કોટિ બ્રહ્માંડનાપતિ, બ્રહ્મ અજ માયાધણી,
નિજ ભક્તહિત પ્રભુ અવતર્યા, નિજતંત્ર[9] નિત રઘુ
કુલમણી. ૧૦

દોહરા.

પ્રભૂ પ્રભાવ પુરારિએ, સમજાવ્યો બહુ સાર;
દક્ષસુતાને દિલ વિષે, લાગ્યો નહીં લગાર. ૧
શિખ દેવા મતિમાન છે, લાયક નહીં જડલોક;
પૂષ્પ સુગંધ તલે ચઢે, જવમાં જાએ ફોક. ૨

વિચાર્યું મંન મહેશ્વરે, દક્ષ સુતા દૈવજ્ઞ[10];
કેમ બની તે કારમી, આ અવસર અતિ અજ્ઞ.[11] ૩
હરિ માયા બલ પ્રૌઢ છે, સમજી એમ મહેશ;
દક્ષ સુતા પ્રત્યે વદે, સમરિ રામ અવધેશ. ૪
જો મન અતિ સંશય શિવા, હોય પ્રકાર હજાર;
તો ક્યમ જાઈ ત્યાં તમે, લ્યો ન પરિક્ષા પાર. ૫
જ્યાં લગિ જે તમ આવશો, પ્યારિ અમારી પાસ;
ત્યાં લગિ બેશી દહિશ હું, વડછાયે કરિ વાસ. ૬
જ્યમ જાએ મન મોહ ભ્રમ, જઈને કરો જતંન;
વિમળ વિવેક વિચારજો, પ્યારી હુ છું પ્રસંન. ૭

ચોપાઈ ત્રિતાળની રાગ ઓખાહરણનો.

શિવ આજ્ઞા પામી સતી ચાલી,
કરે તર્ક કરૂં શું સંભાળી;
અહિયાં શિવ એવું મન અનુમાને,
નથી શ્રે[12] દક્ષજાનું નિદાને.[13] ૧

મારે કીધે ન ભ્રમ ગયો જ્યારે,
વિધી વાંકો થયો ખરો ત્યારે;
થશે તે જે રચી રાખ્યું રામે,
કોણ તર્ક કરે હવે આમે. ૨

કહી એવું પછી ત્યાં કપાળી,[14]
વેગેથી કમળાસન વાળી;
સ્નેહે જીવને શાન્ત પમાડી,
હરિનામસું લગની લગાડી. ૩

સતી ચાલી જ્યહાં પ્રભુ રામ,
ગુણનિધિ તન સુંદર શ્યામ;
વારે વારે તે મનમાં વિચારી,
ધર્યૂં રૂપ સીતાનું સમારી. ૪

ગઈ ચપળા ચિત્તમાં લાવી,
ભાગ્ય દેવિએ જેને ભુલાવી;
સ્થિરમન કરી આગળ ચાલી,
પ્રભુ જે પંથ આવતા ભાળી. ૫

એ સૌ કપટ સ્વરૂપ ઉમાનું,
તર્ત લક્ષ્મણજીએ પિછાન્યું;
થયા ચકિત લક્ષ્મણજી ચિત્તે,
અતિ સંદેહ ઉપન્યો નિમિત્તે.[1] ૬

૧–૨ વખાણાયલા. ૩ પૃથ્વી. ૪ સર્વ જાણવાપણું. ૫ છાનો. ૬ દુઃખથી પિડાતા પુરુષને સાહ્યકારી. ૭ નિરંતર, હમેશા. ૮ ચતુર. ૯ સ્વતંત્ર.

૧૦ સારૂં નરસુ જાણનારી સ્રી. ૧૧ અજાણ. ૧૪ કલ્યાણ. ૧૨ આખરે છેવટ. ૧૩ શિવ. ૧૪ કારણે.

કોણ કારણે દક્ષ કુમારી,
કિધું હોશે આ કપટ વિચારી;
સુમિત્રેય [1]ગુણુંત ગંભીર,
પ્રભુતા પ્રભુતા જાણે મતિધીર. ૭

તેથી કીધું ન રામને કાંઈ,
મન સંકેલ્યું ભક્તિ દૃઢાઈ;
સતી કપટ જાણ્યું સુરસ્વામી,
સમદરશીછે[2] અંતરજામી. ૮

જેને સ્મરતાં મટે અજ્ઞાન,
તે સર્વજ્ઞ રામ ભગવાન;
સતિ આવ્યા તેને મન છળવા,
કીડિ કૂદે ગગન જઈ મળવા. ૯

જુઓ નારી સ્વભાવ પ્રભાવ,
કાચે સોગઠે માંડે દાવ;
નિજ માયા પ્રબળતા વખાણી,
વદે રામ મનોહર વાણી. ૧૦

પ્રભુએ પ્રથમ કિધો પરણામ,
બોલ્યા વળતા વિહસીઆમ;
પિતા સહિત લેઈ તેનું નામ,
બીજી વાર કીધો પરણામ. ૧૧

કહો ક્યાં જશો દક્ષકુમારી,
પુછું પ્રેમે હું વિનય વિચારી;
પછી કીધું ક્યહાં વૃષકેતૂ[3],
ફરો એકલાં વન કો હેતૂ. ૧૨

સુણી રામ વચન મૃદુ[4] ગૂઢ,[5]
દક્ષતનયા થઈ દિગ્મૂઢ;[6]
સતિ સંકોચ મનમાં પામી.
જાણ્યા રામને અંતરજામી. ૧૩

બીતી બીતી મહેશની પાસે,
ચાલિ ઉમયા શોચતિ ઉદાસે;
મને ક્યાંથી મતી સુઝિ આવી,
શકે ભાગ્યદેવિએ ભુલાવી. ૧૪

કહ્યું માન્યું ન મેં શિવકેરૂં,
ચાલી માપવા પ્રભુ મન મેરૂ;
મતિ પાનિએ ઝીની નિદાન,
રામપર આણ્યું નિજ અજ્ઞાન. ૧૫

શંભુને શો હું ઉત્તર દેશ,
ચંદ્રમૌલી તો કરશે કલેશ;
ઉર દારૂણ[7] દાહ સતિને,
થઈ જાણતે શ્રી રઘુપતીને. ૧૬

સુખધામ રામે મન લાવી,
નિજમાયા ત્યાં પ્રગટી જણાવી;
દિઠું કૌતક જાતાં પંથે,
કીધી માયા શ્રી જાનકી કંથે. ૧૭

જાય સાનુજ રામ શ્રી[8] આગે,
રૂપવંતાં ઉમાને લાગે;
જુવે પાછું ફરિને વળી જ્યારે,
શ્રી સબંધુ દિઠા પ્રભુ ત્યારે. ૧૮

શ્યામ ગૌર મનોહર જોડી,
સીતા હિંડે છે આધું ઓડી;
વિશ્વ સઘળાની સુંદરતાઈ,
જાનકી અંગ આવી ભરાઈ. ૧૯

જ્યાં જુએ ત્યહાં રામ અલેખે,
એમ આગળ પાછળ દેખે;
તરે નજરે ઉમાને તે વારે,
શ્રી સબંધુ પ્રભૂ સંસારે. ૨૦

તોટક છંદ.

સુખ ધામ બીરાજેલ રામ રમા,
ધરિ સુંદર વેષ વિશેષ ક્ષમા;
મુનિ સિદ્ધ સુજાણ સુસેવ કરે,
વિધિ વિષ્ણુ મહેશ દિઠા નજરે. ૧

સહુ પાય પડે પરિબ્રહ્મ કહી,
સતિ સંશય સાગર માંય રહી;
વિધિ વિષ્ણુ મહેશ પ્રભાવ અતી,
વડિ એકથિ એક ગતી સુમતી. ૨

નમિ પાય પ્રિતે રઘુનંદનને,
અતિ હર્ષ વધે સહુના મનને;
સહુ દેવ સુવેષ વિવિધ ધર્યા,
સતિએ દિઠ સૌ હરિભક્તિ ભર્યા. ૩

દિઠિ દક્ષકુમારિ વિધાત્રિભલી,
ઇંદિરા[9] રૂપ મંદીર દીઠિ વળી;
સહુ દંપતિ સાથ અજાદિ સુરો[10]
ભજવ્યો પ્રભુએ સ્વપ્રભાવ પુરો. ૪

૧ લક્ષ્મણજી. ૨ સર્વ પર સમાનદૃષ્ટિ રાખનારા. ૩ શિવ. ૪ કોમળ. ૫ ભેદ ભરેલાં. ૬ આશ્ચર્ય પામવું.

૭ ભયંકર. ૮ સીતા. ૯ લક્ષ્મિ. ૧૦ દેવતાઓ.

રઘુનાથ જહીં તહિં દ્રષ્ટ પડે,
સતિને બિજુ કાંઈ ન આંખ ચડે;
જહિં રામ તહાં સુર દંપતિસું,
કરિ સેવ કરે શુભ સૂમતિસુ. ૫

પ્રભુ પ્રેમ પિયૂષનિ[1] વૃષ્ટિ કરે,
જય શબ્દ સુરાદિ મુખે ઉચરે;
ભવજીવ[2] ચરાચર જેહ ઘણા,
સતિ દેખિ અનેક પ્રકાર તણા. ૬

ભયભીત થઈ જનની સતિ ત્યાં,
સુઝિ આવિ મને મનમાં મતિક્યાં;
પ્રભુ જાનકિ સાનુજ સર્વ સ્થળે,
બહુ રૂપ સ્વરૂપ અનૂપ કળે. ૭

સતિ પેખિ પ્રભાવ પ્રભુજી તણો,
મનમાં તનમાં ડર પામી ઘણો;
ઉર કંપતુ દેહ ન સુદ્ધિ કશી,
વિધિ વંક થયે મતિ મંન વસી. ૮

શિદ શંકર વેણ ઉથાપ્યું અરે,
પ્રભુરામ સદા પરીબ્રહ્મ ખરે;
કહિ એમ સભીત પ્રભાવ[3] કળી,
મિચિ લોચન મારગ બેઠિ વળી. ૯

પછિ નેત્રઉઘાડિ નિહાળતિ જ્યાં,
સતિએ ન દિઠૂં નજરે કશુંત્યાં;
શિર નામિ ફરી ફરિ રામ પદે,
સતિ ચાલિ સતીપતી રાખિ[4] રૂદે. ૧૦

ગઈ જ્યાં શિવશંકર જકતપતિ,
જઈ ત્યાં નમતી કરજોડિ સતી;
હરમંદ હસી કુશળાત પુછે,
કરતાપણું રામવિષે કશું છે? ૧૧

દોહરા.

પ્યારી પરિક્ષા પ્રભુતણી, કવણ વિધેથી કીધ;
સત્ય કહો સહુ વાતએ, કામ સિદ્ધ સતિ કીધ. ૧

સુણી પ્રશ્ન શિવનું શિવા, પ્રભુ પ્રભાવ ધરિ ધ્યાન;
ભય વશ ભવને નવ કહ્યું, કરેલ કપટ નિદાન. ૨

નાથ પરિક્ષા નવ લિધી, રામનામ સુખ ધામ;
આપ પ્રમાણે મેં જઈ, પ્રેમે કિધો પરણામ. ૩

વૃથા ન વાણી તમતણી, સ્વામિ તમે સર્વજ્ઞ;
મન પ્રતીતિ અતિ તે મને, હું અર્ધાંગ ન અજ્ઞ. ૪

ઉત્તર સુણિ ઉમયા તણો, ત્રિકાળજ્ઞ ત્રિપુરારિ;
ધ્યાન ધરી સહુ વરતિયું, નેટ[5] કપટ કિધ નારિ. ૫

માયા રઘુપતિની પ્રબળ, સમજી શિવમન સાથ;
મસ્તક નામિ મહેશત્યાં, હવેં જોડ્યા હાથ. ૬

નિજમાયા પ્રેરી પ્રભૂ, રામ રૂપ અભિરામ;
કેવરાવ્યું જુઠ સતિ કને, ધન્ય ધન્ય ગુણધામ; ૭

હરિ ઇચ્છા ભાવી પ્રબલ, એ આગળ સહુ અજ્ઞ;
ઉર વિચાર અતિશય કરે, શિવશંકર સર્વજ્ઞ. ૮

પણ સતિએ સીતા તણો, વેષ લઈ વનમાંહ;
પ્રભુ છળવાને પરવરી, તે દુઃખ શિવ દિલ દાહ. ૯

મમસ્વામી સેવક સખા,[6] રઘુપતી રાઘવ રામ;
જગદંબા સીતા સતી, આદ્ય શક્તિ ગુણ ધામ. ૧૦

સીતાસમ ઉમયા હવે, પુજવા પાત્ર પ્રમાણ;
અળગિ પ્રીત અર્ધાંગની, ક્રોડ વસા કલ્યાણ. ૧૧

હવે પ્રીત સતિ સાથ જો, કરૂં કદાપિ આ વાર;
મટે ભક્તિ મારગ ભલો, અનીતિ થાય અપાર. ૧૨

પરમ પ્રિયા ઉમયા અતી, તજી જાય ક્યમ આપ;
પ્રીતિ કિધે બહુ પાપ વળિ, શિવમનમાં સંતાપ. ૧૩

તાણે પ્રેમ ઉમા ભણી, નીતિ ભક્તિ ભણિ સાર;
શિવમન ઉભય સનેહવચ, લટકે અધર અપાર. ૧૪

પ્રગટ ન જણવ્યું જગદિશે, મન ઘોળે મહાદેવ;
કહુ જો તમને સતિ તજ્યાં, તન તજશે તતખેવ. ૧૫

રાગ ઓખા હરણની ઢાળનો.

શોચ વિવશ થઈ શંકર ત્યારે, પ્રભુ પદ નિજ શિરધારી;
સમરણ કરતાં એવું સુઝી આવ્યું, નેટ એ તજવી નારી;
આ દેહે સતિસાથ હવેથી, ભેટ કરૂં નહિ કોટી;
કિધો મન સંકલ્પ સદ્યત્યાં, પિનાકિએ[7] તો પ્રમોદી. ૧

શા ગૃહસ્થાશ્રમ આપણે જ્યારે, જગમાં કેવાયાજોગી;
જુઠિ જક્તની આજી બધી તેમાં, ભૂલાપડે તે તો ભોગી;
દિશા રૂપી દિવ્યાંબર[8] પેરી, પ્રેમે પલાંઠી વાળી;
સુખે ભજન કરીશું રામનું, તનમાં લગાડી તાળી. ૨

મતિધીર મહેશ્વર મનમાં, વેગે એવું વિચારી;
ચાલ્યા ભવન આરાધતા અંતર દસરથ ચોકવિહારી[9];
એવે આકાશવાણી થઈ ત્યાં, "જયહર જયહર" જોગી;
ભક્તિ ભલી મનમાંહ્ય દ્રઢાવી[10] ભક્તિ પંથના ભોગી. ૩

---

૧ અમૃત. ૨ સંસારના જીવ. ૩ જાણી. ૪ રામચંદ્રજી.

૫ નક્કી. ૬ મિત્ર. ૭ શિવ. ૮ દિવ્યવસ્ત્ર. ૯ દશરથ રાજાના ચોકમાં વિહાર કરનારા રામચંદ્રજી. ૧૦ મજબુત કરી.

આપવિના સહ સંકલ્પ અંતર, અન્ય કરે કોણ આવો;
છો શિરોમણિ રામ ભક્તમાં, માયા રહિત કહાવો;
મન માન સરોવર માંહિ, રામ રમણ રાતડો;
સ્વામિ આપસમો ન સંસારે, હો ભલે પણસૌ ભવાડો. ૪

સુણી આકાશવાણી સતીને, અંતર શોચ અતિશે;
શાની વાણી થઈ આસમે એ, "પણ[૧]" શું લિધું જગદીશે;
શોચ કરતી સંકોચ પામતી, પુછે છે શિવને ભવાની;
કિધો કવણ સંકલ્પ સ્વામિમન, દાખો[૨] નિજ દાસિ માની. ૫

સત્ય ધામ પ્રભુ આર્ત બંધુ છે, ત્રિગુણાતીત ત્રિપુરારી;
પુછિવાત તે કહી ન કશી શિવ, સતિ કર્તવ્ય[૩] સંભારી;
અંતરમાં અનુમાન કરે સતિ, શિવ છે સદા સર્વજ્ઞ;
કિધું કપટ કપાળીની સાથમેં, નારી સહજ જડ અજ્ઞ. ૬

પ્રથમ વિચારન કીધો કશોમન, છેક રેશે ક્યમ છાનું;
ત્રિકાળજ્ઞસું કપટ કરીને, કીધું નિજમન માન્યું;
પાણિ દુધની પ્રીતરીત ભલી, વેચાય એ મળી સાથે;
કપડ ખટાશ પડયે પડે અંતર, તેથી તજી મને નાથે. ૭

લલિત છંદ.

હૃદય શોચતી, તે સમે સતિ;
કરણિ આપની, ત્યાં વિચારતી;
અમિત આપદા, વર્ણિ જાય ના;
મન દુ:ખી દુખે, સ્થીર થાય ના. ૧

શિવ કૃપાબ્ધિ[૪] છે, ધર્મનો ધરો;[૫]
પ્રગટના કહ્યો, વાંક માહરો;
રૂપ વિલોકતાં; શંભૂનું સતી;
મુખ દયામણે,[૬] એ વિચારતી. ૨

પ્રભુ મને તજી, કોણ કારણે;
તમ પરે હું તો, જાઉં વારણે;
મન મુંઝાઉં છું સાચુ કો મને;
હું અબળા ભરૂં, નીર લોચને. ૩

વિસરિ વાંકને, સમિજી તમે;
"પણ" કહો મને, શંભુ આ સમે;
પણ સ્વ પાપને, તે વિચારિને;
નવ કહી શકે, શ્રી પુરારિને. ૪

ઉર તપે અતી, તે સમે સતી;
કશ સુખે દુ:ખે, દીલ શોચતી;
શિવ સતી દશા, ધારિ ધારણે,
કહિ કથા મૃદુ, સૂખ કારણે. ૫

વિવિધ વારતા, પ્યારિની પ્રતે;
વરણિ વર્ણવે, પંથ કાપતે;
વિભુ વિનોદમાં, છે વિમાનમાં,
મગન[૭] રામના, ગૂણ ગાનમાં. ૬

દોહરા.

વિશ્વનાથ શિવ તે સમે, પ્હોચ્યા ગિરિ કૈલાસ;
સતિ નિજ સાથે લઇને, અખિલ અમર અવિનાશ. ૧

ત્યાં પણ નિજ "પણ" સમજિને, કરિ કમળાસન સાર,
બેઠા વડ તરૂની[૮] તળે, ઉમયા પતી ઉદાર. ૨

સહજ રૂપ સંભારતાં, રામ નામ સુખ ધામ;
લાગિ સમાધિ અખંડ ત્યાં, શંકરને તે ઠામ. ૩

સતી વસે કૈલાસ[૯] તવ, અધિક શોચ મન માંય;
મર્મ ન જાણે કોઈ કંઈ, જુગ સમ દિન વિતિજાગ. ૪

નિત્ય શોચ ઉર નવનવો, સતિ મન કરે વિચાર.
કદા જવાશે કેઈ [૧૦]વિધિ, આ દુ:ખ સાગર પાર. ૫

લલિત છંદ.

રઘુપતિતણું નારિ બુદ્ધિએ;
કર્યું અમાન મેં ક્રોડ વીધિએ;
વળિ ગણ્યું વૃથા, શંભુ સ્વામિનું;
વચન મોહથી, શ્રેષ્ઠ નામિનું ૧

ફળ દિધું મને, તેનું તર્ત આ;
વિધિ વિવેકથી, ન્હોય નર્તુ[૧૧] આ;
ઉચિત[૧૨] જે હતું, તે કિધું ખરૂં;
પણ હવે હું તો, કો રિતે ઠરૂં. ૨

વિધિ[૧૩] હવે સૂણો, પ્રાર્થના પ્રિતે;
શિવ વિમૂખિના, દુ:ખિ દી[૧૪] વિતે;
ઉચિત એ નથી, પીડ પાડતો;
શિવ વિમૂખિને, શું જિવાડતો. ૩

જિવ ધિક્ક તે, દુ:ખણી ઘણી;
પતિ વિમૂખણી, જે અભાગણી;
જિવ અભાગિયા, દેહ ગેહમાં[૧૫];
કશું હવે નથી, સૂખ સ્નેહમાં. ૪

ટળ તું ત્યાગિને, દેહ આ દુખી;
કહું ખરૂં તને, થૈશ ના સુખી;
સતિ ઉમા સદા, એ રિતે ઉરે;
સરિત વોચમાં, છે વ્યથા પુરે. ૫

---

૧ વ્રત નિયમ. ૨ ત્રણ ગુણથી જુદા. ૩ કરવાપણું. ૪ કૃપાસાગર. ૫ જેમાં ઘણું પાણી રહે એવી હદી ખાણ.

૭ રાજી. ૮ ઝાડ. ૯ ત્યારે તે સમે. ૧૦ રીત. ૧૧ દયા ઉપજાવે એવે મોંઢે. ૧૨ નઠારૂં. ૧૩ યોગ્ય. ૧૪ આશા. ૮ દિવસ. ૧૫ ઘર.

હૃદયગ્લાનિ તે, કો કહી શકે;
શિવવિમુખિ થૈ, મહા દુખે ટકે;
રઘુપતિ તણું, ધ્યાન તે ધરે;
સુમુખિ શહાણિ તો, વૃત આદરે. ૬

સ્તુતિ કરી શિવા, માગતી મુખે;
રઘુપતિ કરો, સાહ્ય આ દુખે;
દીનદયાળુ છો, વેદ ગાય છે;
સુયશ આપના, સંભળાય છે. ૭

પીડિત પ્રાણિને, શ્રેષ્ઠ આશરો;
અમળ[1] નામનો, આપનો ખરો;
વિનતિ હું કરૂં, તેથી આપને;
રૂઝવજો તમે, કષ્ટ કાપને. ૮

દોહરા.

કૃપાસિંધુ કર જોડિ કહું, છુટે દેહ મમ માળ[2];
શંકર-વિમુખ થઈ હવે, જિવવું કેટલા કાળ. ૧

જો શિવચરણ સ્નેહ મમ, મન ક્રમ વચને હોય;
તો સમદરશિ સુણો પ્રભુ, માગૂં વચન હું સોય. ૨

મરણ થાય મમ શ્રમવિના, દુસહ વેદના વામિ;
કરો ઉપાય કૃપાનિધિ, રામ પ્રભુ બહુનામિ. ૩

વસંતતિલકા છંદ.

એવી રીતે દુખિત દક્ષ કુમારિ નિત્યે,
દારૂણ દુઃખ દિલમાંય અપાર ચિંતે;
વીતી ગયા અમિત સંવત શોચ સ્હેતાં,
શંભુ વિમુખ સતી ત્યાં અતિ દુઃખ લેતાં. ૧

ત્યાગી સમાધિ શિવ શંકર જાગિ દેતા,
જિહ્વાગ્રે રામ સુખધામનું નામ લેતા;
જાણ્યું ઉમા જગપતિ શિવ જાગિ ઉઠ્યા,
શ્રીરામ બ્રહ્મ મુજને ત્રિવિધેથિ તૂઠ્યા. ૨

વેગે જઈ શિવપદે શિર નામિ સ્નેહે,
કીધી સ્તુતિ કરગરી દુખિ દીઠિ દેહે;
બેસાડિ ત્યાં સનમુખાસન[3] વિશ્વતાતે,
પૂછે પુરારિ કુશળાત લગાડિ વાતે. ૩

દે ઉપદેશ સતીને શિવ સ્નેહ રાખી;
શ્રીરામચંદ્ર-મુખચંદ્ર-સદાભિલાખી;
સંતોષ પામિ સતી સાદર શંભુવાક્યે,
સીતાપતિ સ્મરણનું ફળ શ્રેષ્ઠ પાક્યે. ૪

તેણે સમે ઉચિત દક્ષ બન્યા પ્રજેશ,
શ્રેષ્ઠાધિકાર[4] વિધિએ દિધ ત્યાં હમેશ;
દેખી સુપાત્ર સહુથી મનમેર આણી,
કીધા પ્રજાપતિ અધીપ મુખે વખાણી. ૫

શ્રેષ્ઠાધિકાર[4] જવ દક્ષ અમૂલ્ય પામ્યા,
આવ્યો ઉરે અમિત ગર્વ સુગૂણ[5] વામ્યા;
એવો ન કોઈ જગમાં નર દીઠ ડાહ્યો,
પામી ઉંચી પદવીને મદમાં ન વાહ્યો. ૬

વિષ્ણુ મહેશ હરિ કોણ હવે હું આગે,
હું સૌથિ શ્રેષ્ઠ મુજને સહુ પાય લાગે;
દક્ષે સહુ મુનિજનો તપ-તેજ-રાશી,
બોલાવિ લીધ નિજ ઘેર અતિ હુલાસી. ૭

વિખ્યાતિ માટ વડયાગ[6] કરાવવાને,
સૌથી અધિક મહિમાય જણાવવાને;
તેડ્યા વળી વિબુધ[7] સાદર દક્ષ રાયે,
જે પામતા મખ[8]-વિભાગ અનાદિ ન્યાયે. ૮

ગંધર્વ સિદ્ધ સુર કિન્નર સર્વ દેવો,
કાંતાસહિત મખમાં જઈ ભાગ લેવો;
વિષ્ણુ વિરંચિ શિવ ટાળી વિબૂધરાએ,[9]
ચાલ્યા સહૂ સુર વિમાન ચઢી ત્વરાએ.[10] ૯

આકાશ-મારગ વિચિત્ર વિમાન શોભે,
જોતાં મહામુનિ તણાં મન થીર લોભે;
દેવાંગના[11] કલરવે[12] કલગાન[13] કરતી,
નેત્રે કટાક્ષ[14] કરિને સુરહાર્દ હરતી. ૧૦

સૂણ્યે સુકંઠ મુનિધ્યાન છુટે ત્વરાએ,
દેવાંગના ગગન-મારગ ગાતિ જાએ;
જોઈ ઉમા ગગનપંથ વિમાન જાતાં,
દેવાંગના અતિ મનોહર ગીત ગાતાં. ૧૧

સ્નેહે પૂછ્યું શિવજીને મનમાં વિચારી,
ક્યાં આ જશે નભ[15] વિમાન કહો પુરારી;
માંડે પ્રિયા તુજ પિતા મખ આજ ભારી,
એ નોતર્યા સુર જતા લઈ સંગ નારી. ૧૨

છે દક્ષ દક્ષ તું પિતા કહું શું વખાણી,
માંડ્યો સુયાગ અતિ પુણ્ય ઉરે પ્રમાણી;

---

૧ મેલ વગરના શુદ્ધ. ૨ માળો. ૩ સામે આસને. ૪ સારી પદવી. ૫ સારા ગુણ. ૬ મોટો યજ્ઞ. ૭ દેવતાઓ. ૮ યજ્ઞ. ૯ ઇંદ્ર. ૧૦ ઉતાવળથી. ૧૧ દેવતાઓની સ્ત્રીઓ. ૧૨ મધુર સાદે. ૧૩ મધુર ગાયન. ૧૪ તાકીને જોવું. ૧૫ આકાશ.

સુણી પિતા–મખ ઉમા ઉર હર્ષ આણી,
વેગે વિચાર કરતી સુમુખી[1] સયાણી.[2] ૧૩
આજ્ઞા દિએ શિવજી યજ્ઞવિષે જવાની,
તો એ મિષે રહું હું મૈયર[3] જૈ સુમાની;
મા તાત ભ્રાત ભગની[4] સહુને મળીને,
થોડા દિ ત્યાં રહિ વળી વળશું રળીને. ૧૪
શંભુવિમુખ ઉર–વિચાર ઉમા બિચારી,
કહી ના શકેજ અપરાધ વિચારી ભારી;
સંકોચ પ્રેમરસમિશ્રિત[5] વાણિ બોલી,
શંભુપ્રતિ હૃદય–વાતની આંટિ ખોલી. ૧૫
પ્યારા પતિ મુજ પિતાઘર યાગ ભારી,
ઉત્સાહ એથી અતિશેજ હશે પુરારી;
જો દો રજા પતિ મને કરુણાબ્ધિ મારા,
તો દેખવા જઉં હું સાદર પ્રાણપ્યારા. ૧૬
જોઈ કરી જરૂર જાગ હું સાનુરાગે,[6]
હે વિશ્વનાથ ઝટ આવિશ આપ આગે;
મૈએરિયાં મુજ તણાં મળિ મારિ માને,
આવીશ દો પ્રભુ રજા ધરિ અર્જ ધ્યાને. ૧૭

દોહરા.

સાંભળિ વિનતી સતી તણી, કહે શંભુ કરતાર;
સાંભળ સુમુખિ સુલોચની[7], કર પછિ વિમળ વિચાર. ૧
કહ્યું તમે તે ઠિક ખરૂં, મન ભાવ્યું મુજનેય;
નથી આપણને નોતરૂં, અનુચિત[8] પ્યારી એય. ૨
દક્ષે સહુ નિજ દીકરી, સાદર સ્નેહસહિત;
તેડાવી છે તમવિના, એહ પ્રથમ અનુચિત. ૩
બ્રહ્મસભામાં અમ ઉપર, દક્ષે માન્યું દુઃખ;
તે વેરે વિસર્યાં તમે, માનુનિ કહું છું મુખ. ૪
દક્ષ હજી દુખ માનિને, કરે મારૂં અપમાન;
અમને કંઈ તેનું નથી, માન ગુમાન અમાન. ૫
વણતેડ્યે વા'લી જશો, વિપરિત થાશે વાત;
શીળ સ્નેહ ને સુઘડતા, રે'શે નહિ ભલિભાત. ૬
મિત્ર પિતા ગુરુ પ્રભુ ઘરે, જો પણ જાવાજોગ;
વણતેડ્યે વેગે જતાં, કોઈ ન કહે અયોગ્ય. ૭
તોપણ કશો વિરોધ જ્યાં, માને મનમાં કોય;
ત્યહાં જતાં ઉમયા સુણો, કશું કલ્યાણ ન હોય. ૮

૧ સારી આકૃતિના મોઢા વાળી. ૨ ડાહી. ૩ પિતાને ઘેર. ૪ બેન. ૫ એકઠી. ૬ પ્રીતિસહિત. ૭ સારાં નેત્રવાળી. ૮ અયોગ્ય. ૯ શિવની અર્ધાંગના—ઉમયા.

શિવે ઉમાને એ રીતે, કરી પ્રકાર હજાર;
સમજાવી પણ સ્ત્રી હઠે, માન્યું નહીં લગાર. ૯
ડાહ્યાં પણ સહુ દૈવવશ, હોય સુરેશ નરેશ;
એ આગળ સહુ આંધળાં, નહિ સંશય લવલેશ. ૧૦
ભાવિવશ પણ ભવત્રિયા[9], ઉર નવ આવ્યું જ્ઞાન;
હઠ કરી હર સાથે અતિ, નારિસ્વભાવ નિદાન. ૧૧
વણતેડ્યે સતી જો જશો, પિતા–ભવન આ વાર;
નહિ ભલિ વાત હું કહું ખરૂં, વળતી થશે વિચાર. ૧૨
કહિ જોયું બહુ વાર શિવ, શામ ભેદ[10] કરિ સાર;
રહી ન દક્ષકુમારિ ત્યાં, પિયર જવાને પ્યાર. ૧૩
શિવે દિધા સતીસંગ તવ, મુખ્ય ગણો ગુણવાન;
કરી વિદાય કપાળિ પછિ, ધરવા બેઠા ધ્યાન. ૧૪

કાવ્ય તથા રોલાવૃત.

ગણ સાથે ગતિમાન, વિમાને ઉમા ચઢીને;
ચાલિ રાખિ બહુ ચોપ[11], પતિને પાય પડીને. ૧
ઉમગે અંગ ઉમંગ, મળિશ જઈ ક્યારે માને;
ભગનિઓની કરિ ભેટ, થઇશ રાજી ગુણગાને. ૨
વેગ વધ્યો વૈમાન, પવન મન વેગ બરાબર;
સતિમન હર્ષ સમાન, સહુ મળશે ત્યાં સાદર. ૩
પિતા ભવન જવ પ્હોંચિ, ઉમા અતિ મન હરખાણી;
સાદર મળવા ધસી[12], પ્રથમની પ્રીત પ્રમાણી. ૪
દક્ષ–બિકે કોઇએ, સતીને નવ સનમાની;
"આવો" ન કહ્યું મુખ, સહૂ અભિમાની ગુમાની. ૫
પુત્રીપર બહુ પ્રેમ, તેથિ મળિ સાદર માતા;
બેનો બહુ કરિ હાસ્ય, સહૂ મળિઓ લજવાતાં. ૬
પુછ્યું ન દક્ષે કશું, હેતથી હળી મળીને;
જોઈ અંગજા[13]–મુખ, રહ્યો સહુ અંગ બળીને. ૭
સતિ પામી સંતાપ, અરર મૈયર શિદ આવી;
શંકરવેણ ઉથાપિ, ભાગ્યદેવીએ ભુલાવી. ૮
જઈ જોયો પછિ જાગ, મ્લાનિ મુખ સતી કરીને;
દિઠો ન શિવનો ભાગ, ન્યાળતાં ફરી ફરીને. ૯
સાંભરિ આવ્યું સ્હેજ, કહ્યું શિવકેરૂં ત્યારે;
સમજી પતિ–અપમાન, દાહ દિલ થયો અપારે. ૧૦

૧૦ હઠવાળા માણસને સમજાવવા બુદ્ધિવાન પુરુષોએ ચાર ઉપાય યોજેલા છેઃ સામ, દામ, ભેદ અને દંડ. સમજણ આપી તેની શુદ્ધ ઠેકાણે લાવવી એ સામ ઉપાય. આવી રીતે હઠ કરો છો પણ આગળ સારૂં ફળ નિપજનાર નથી એમ કહી ભય ઉત્પન્ન કરવું એ ભેદ ઉપાય. ૧૧ ઉતાવળ. ૧૨ દોડી. ૧૩ દીકરી.

પતિ–પરિત્યાગ્યા તણું, પાછલું દુઃખ અમાપે;
લાગ્યું નહિ આવડું, જેવું આ મ્હા પરિતાપે. ૧૧

છે જગ દારૂણ દુઃખ, અનેક પ્રકાર તણાં પણ;
સહુથિ કઠણ દુઃખ એજ, કરે અપમાન જાતિગણ. ૧૨

સમજિ સ્વામી–અપમાન, પિતાએ જેહ કરેલું;
આણ્યો ક્રોધ સતી–કાય, પિતામન પેખી મેલું. ૧૩

કિધો પ્રબોધ અપાર, જાણિ ક્રોધાતુર સતીને;
નિજ માએ નિરધાર, ઉવેખી દક્ષપતિને. ૧૪

સુરમુનિ સિદ્ધ સુજાણ, ગુણી ગંધર્વ રૂપાળા;
સર્વ સભાસદ ત્યહાં, બિરાજ્યા મરદ મુછાળા. ૧૫

હાકલ દઈ હરપ્રિયા, સર્વને એકી વારે;
બોલી વચન સક્રોધ, રક્ત[1] કરિ નેત્રો ત્યારે. ૧૬

સુણો સભાસદ સહૂ, મુનિવરો મહા તપસ્વી;
તેજપુંજ ગુણધામ, શંભુપતિ અતિ યશસ્વી. ૧૭

શિવનિંદા કહિ સુણી, દક્ષ–ઘર જેણે આવી;
તે ફળ સહુકો સદ્ય, પામશો વિમુખ કહાવી. ૧૮

દક્ષ નામ મતિમંદ, પિતા પાછળ પસ્તાશે;
ભલી રીતે ભવકોપ, એહ ઊપર જવ થાશે. ૧૯

સાધુ સંત શ્રીકાંત, અજન્મા શિવ અવિનાશી;
જ્યાં નિંદે જન કોઈ, વિમુખ થઈ નરકલિલાષી. ૨૦

ત્યહાં કરવું કહ્યું તેમ, ચાલતું હોય કદાપી,
કાપિ જીભ દઈ કાપ, શંભુ–નિંદા–ફળ આપી; ૨૧

સુણ્યું ન સુણ્યું કરી, કાન દાબી નવ જૈયે;
ચાર ઉપાયે ચટ્ટ, દેવનિંદા–ફળ દૈયે. ૨૨

જગ્તાત્મા જગદીશ, મહેશ્વર–મહિમા ભારી;
જગ્તતાત જગજાણ, સર્વના શિવ હિતકારી. ૨૩

પિતા દક્ષ મતિમંદ, તેમની નિંદા કરતો;
સુણો સભાસદ સહૂ, હવે એ કેમ ઉગરતો. ૨૪

દક્ષ–વીર્યથી પ્રગટ, દેહ આ મારી માટે;
તજું હું તો તતકાળ, પિતાઘર આવિ ઉચાટે. ૨૫

ઉરધરિ શિવ અવિનાશ, ચંદ્રમૌલી ત્રિપુરારિ;
કરૂં નાશ મુજ કાય, હવે ગઈ છું હું હારી. ૨૬

વદી એવું મુખવેણ, યોગ–અગ્નિએ ઉમાએ;
તન બાળ્યું તતખેવ, પિતા તેનો પસ્તાએ. ૨૭

હવો હાહાકાર, યાગમાં અથાગ એવે;
સુર મુનિ સિદ્ધ સુજાણ, કંપવા લાગ્યા તેવે. ૨૮

શંભુ–ક્રોધ સંભારિ, વદન તેજી સહુ ફેરી;
પડિ ઝાંખિ જયમ ચંદ્ર, લિધો રાહૂએ ઘેરી. ૨૯

ભૃગુટિ ભયંકર જેની, ડગે ત્રણ ભુવન દેખી;
ખળભળાટ કરિ શેષ, મુકે મનની સહુ શેખી.[2] ૩૦

ભૃગુ[3] થયા ભયભીત, હવે તો અનર્થ થાશે;
પડશે જાણ જરૂર, શંભુને ગિરિ કૈલાસે. ૩૧

સતી–મરણ સુણિ કાન, શંભુગણ રીશ ચઢાવી;
કસી[4] કમર તે કાળ, ચંદ્રમૌલી ચિત લાવી. ૩૨

દિઠો તેમનો વેશ, જબર જુધ મચાવવાનો;
યજ્ઞ–ભંગ કરિ જંગ[5] માર સહુને દેવાનો. ૩૩

ભૃગુઋષી ભયભીત, શંભુગણ–બળના જ્ઞાતા[6];
પકડિ કાળના કેશ, યુદ્ધમાં શિવગણ ફરતા. ૩૪

ઉતાવળે આહૂતિ, દિધી ભૃગુ–મંત્ર ભણીને;
યજ્ઞ–કુંડમાં થકી, વીર બે નિકળ્યા બનીને. ૩૫

શિવગણ શૂર ચઢાવિ, યજ્ઞનો ભંગ કરે જ્યાં;
વીર પુરુષ બે મળી, જોર કરિને હઠવે ત્યાં. ૩૬

હઠવ્યા શિવગણ ત્યાંહ, વીર પુરુષોએ જોરે;
શિવગણનું નવ ચાલ્યું, કરી દીધા ઝટ કોરે. ૩૭

ગયા ગિરી કૈલાસ, ચંદ્રમૌલી ચેતાવ્યા;
સંભળાવ્યું સતી–મર્ણ, અમ યુદ્ધે નવ ફાવ્યા; ૩૮

સુણી શંભુ ભગવાન, મરણ સતીનું દુઃખદાઈ;
ક્રોધે ચઢ્યા કૃપાળિ, સિંહ જયમ છંછેડાઈ. ૩૯

જટામાંનિ લટ એક, પૃથ્વિપર શિવે પછાડી;
ભૂત–પ્રેત–દળ–સહિત, ઉભો વીરભદ્ર અગાડી. ૪૦

આજ્ઞા કરિ અવિનાશ, કહી ઉભો કરજોડી;
દક્ષ–યાગ કરિ ભંગ, દક્ષને દઇશ ન છોડી. ૪૧

જંગ મચાવા જરૂર, રખે જીવતા કો જાતા;
હઠીશ નહિં તું ત્યહ, વ્હાર જો કરે વિધાતા. ૪૨

સુણી વેણ શંભુનાં, ચાલ્યું દળ કિલકિલ કરતું;
વીરભદ્ર સુરવીર, જેમ વાળે ત્યમ વળતું. ૪૩

ખપ્પર ગદા ત્રિશૂળ, ભભકતા લીધા ભાલા;
અસ્ત્ર શસ્ત્ર ફેરવે, ધીર ભૂત પ્રેત કરાળા. ૪૪

પળમાં પ્હોચ્યું જઈ, દક્ષભવને દળ દોડી;
જઇને મચવ્યું જુદ્ધ, યજ્ઞ સહુ નાખ્યો તોડી. ૪૫

બહૂ પડે ઘુમરાણ, થાણુ વાળિયો ઘમસાણે;
વીરભદ્ર વીર–હાક, ગર્જના [7]ઘનની જાણે. ૪૬

૧ રાતાં. ૨ કુલાશ, હુંપદ. ૩ એ નામના એક ઋષિ. ૪ બાંધી લીધી. ૫ જુદ્ધ. ૬ જાણનારા. ૭ મેઘ.

દક્ષ તણું લક્ષિને[1], છેદ્યું શિશ શિવ-આજ્ઞાએ;
હિમિ આહુતિ અગ્નિને, તૃપ્તિ ઝટ જેથી થાએ. ૪૭

લગભગ લિધા ભૃગુને, વીરભદ્રે તે વેળા;
વડવાઈ[2] સરખી દાઢિ, તોડિ કીધા રૂપખેળા. ૪૮

દાબે દુંદ[3] ભૃગુની, મુઝાએ ઋષિ મન સાથે;
આવી પ્હોંચ્યો કાળ, જીવાય શું આને હાથે. ૪૯

સુરમુનિ સિદ્ધ સુજાણ, ગુણી ગંધર્વ બળૂકા[4];
અંગભંગ કરી જંગ, કરે ભૂતપ્રેત તડૂકા. ૫૦

પાડે ચીસો ચીસ, શીશ અફળાવે એનાં;
ભૂતપ્રેત વિકરાળ, કૃત્ય માયાવી જેનાં. ૫૧

વિધિવત[5] શિક્ષા દેઈ, સિદ્ધ મુનિદેવ સર્વને;
કર્યો યજ્ઞ વિધ્વંસ, દક્ષના મથી ગર્વને. ૫૨

શંભુ-વિમુખ-ગતિ જોઈ, રખે શિવ નિંદાકરતા;
શિવ દેવાધિદેવ, સદા રહિએ શિર નમતા. ૫૩

વિશ્વ-વિદિત આ વાત, તેથિ સંક્ષેપ વર્ણવી;
શંભુ-સ્તુતિ સદાય, ભાવ રાખીને ભણવી. ૫૪

કહું આગળ હું કથા, સતી મરતાં વર માગી;
અહો રામ હું રહું, ભવોભવ તવપદ-રાગી[6]. ૫૫

જન્મિ હિમાચળ ઘેર, પાર્વતી નામ ધર્યૂં ત્યાં;
મેના માતા તણું, દેખિ રૂપ દિલ ઠર્યૂં ત્યાં. ૫૬

જન્મિ ઉમા જ્યારથી, હિમાચળને ઘર જાઈ;
સકળ સિદ્ધિ સંપતિ, વિવિધ જ્યાં રહી છવાઈ. ૫૭

મુનિઓ સિદ્ધ સુજાણ, આવિ આશ્રમ ત્યાં કીધા;
હિમાચળે ધરિ હેત, ઉચિત વાસા બહુ દીધા. ૫૮

ફળ-ફુલ-સહિત સદાય, વૃક્ષ નવપલ્લવ પેખી;
વનસ્પતિ છે વિવિધ, તેહ ક્યમ શકિએ લેખી. ૫૯

વન વાટિકા[7] વિશેષ, શૈલપર[8] એવાં શોભે;
મણિઆકાર વિલોકિ, મહા મુનિનાં મન લોભે. ૬૦

તોટક છંદ.

સરિતા જળ પરમ પવિત્ર તણી,
અતિ મંદ પ્રવાહ વહે ધરણી;
ખગ[9] ભૃંગ[10] કુરંગ કલોલ કરેં,
નિતરેલ નદી જળપાન ધરે. ૧

સુખિ સૌ નહિ કો તણિ બીક કશી,
વિચરે વનમાંય નિશંક વસી;
કરિ ત્યાગ સહજ અરીપણું[11] ત્યાં,
હરતાં ફરતાં મનને ગમ્યું જ્યાં. ૨

સહુ કોનિ પરસ્પર પ્રીત ઘણી,
જ્યમ હોય કુટુંબ સુસંપ ઘણી;
ગિરિ શોભિ રહ્યો ઉમયા જનમ્યે,
જન ભક્તિ શ્રીરામની પામિ જમે.[12] ૩

નિત મંગળ શૈલ ધરે અતિશે,
ઉમયા જનમ્યે સહુ દિવ્ય દિસે;
યશ બ્રહ્મ સુરાદિક ગાય ઘણા,
જનમી સતી તે પછિ શાનિ મણા. ૪

સતીએ અવતાર લિધો સમજી,
સહુ વાત સુણી ઋષિ નારદજી;
કરિ કૌતુક શૈલ ભવંન ગયા,
ગિરિરાજ ઘણાજ પ્રસંન થયા. ૫

નિજ નારિસહિત મુનિપદને,
શિર નામિ વખાણ કિધું વદને. ૬

મુનિનું ચરણોદક ચોક વિષે,
છટકાવિ દિ' ધન્ય ગણ્યો અતિશે;
નિજ ભાગ્ય વખાણિ વખાણિ મિષે,
સતી તેડી મુકી મુનિ ચર્ણવિષે. ૭

દોહરા.

ત્રિકાળજ્ઞ સ્વામી તમે, વળિ સર્વજ્ઞ સુજાણ;
ગતિ સર્વત્ર[13] તમારિ છે, કરૂં શાં વદી વખાણ. ૧
પાર્વતી મમ પ્રાણસમ, જોઈ પામું સંતોષ;
મુનિવર હૃદય વિચારિને, કહો સુતા-ગુણદોષ. ૨

તારૂં ગોકુળ જોવાને આવ્યરે, મથુરાના વાસી એ રાગ

વદે નારદ હૃદય વિચારીરે,
સુણો હેતે હિમાદ્રી.[14]
સ્નેહે ઇષ્ટ દેવને સંભારીરે,
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ટેક.

પુત્રી પરમ શહાણી ઘણીરે,
ગુણ એક મુખ ના ગવાય;
શેષ સહસ્ર મુખે ભણેરે,
પણ પાર ન તેથી પમાયરે.
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ૧

૧ તાકીને. ૨ વડની મૂળી. ૩ પેટનો ફાંદો. ૪ બળવાન. ૫ જેવી ઘટે તેવી. ૬ પ્રીતિવાળી. ૭ વાડી. ૮ પર્વત. ૯ પક્ષીઓ. ૧૦ ભમરાઓ. ૧૧ દુશ્મનપણું. ૧૨ સંગ્રહ. ૧૩ સર્વ ઠેકાણે. ૧૪ હિમાચળ.

સુગુણનિધાન સદા સતીરે,
સુશીળ સુમુખી સે'જ;
નામ ઉમા વળી અંબિકારે,
ત્રિભુવનમાં તર્તિબ[1] જેનું તેજરે.
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ૨

જગત-જનની એ ભવાની છેરે,
આદ્યશક્તિ અનુસાર;
એ સમ નહિ કોઈ સૃષ્ટિમાંરે,
દેવા ઉપમા ક્યાં નમણી[2] નારરે.
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ૩

સહુ ગુણસંપન્ન છે સુતારે.
ખામી નથી કંઈ ખચીત;
પ્યારી થશે પિયુની સદારે,
પિયુ કરશે એ પર ઘણી પ્રીતરે.
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ૪

રેશે અખંડ એ વાત નેરે,
એ સુતા તમ સૌભાગ્ય;
મહિમા વધારશે માતનોરે,
ગાશે ગુણ મુનિ સુર નર નાગરે.
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ૫

એ થકી યશ તમે પામશોરે,
પંકાશો સહુ સંસાર;
જગજનની તમ અંગજારે,
થશે પૂજ્ય[3] સહુનિ નિરધારરે.
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ૬

સેવતાં સ્નેહથી તમ સુતારે,
રાખી ભલો મન ભાવ;
દુર્લભ નહિ કશું વિશ્વમાંરે,
લ્યે ઉપાસક[4] મનગમ્યો લાવરે.
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ૭

નામ એવું એનું નિર્મળુરે,
સ્મરણ કરી સંસાર;
ચઢશે તે ઉપર નારીઓરે,
જે પતિવ્રત સમ ખાંડાધારરે.
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ૮

કુંવરી તમારી કોડામણીરે,
શાણી સુલક્ષણી સાર;
સાંભળો અવગુણ તે હવેરે,
દીસે બાળામાં જે બેચારરે.
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ૯

માતપિતા કે કુળનુંરે,
ઠેકાણું જેનું ન ઠીક;
અગુણ અમાન[5] ને જોગટોરે,
હશે ઉદાસીન અધીકરે.
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ૧૦

યોગી જટિલ ને દિગંબરરે,[6]
દીપાવી જેણે દેહ;
મન તો અકામ[7] અહોનિશેરે,
ભુત-પ્રેતશું ઝાઝો સ્નેહરે.
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ૧૧

વેષ અમંગળ જેહનોરે,
ભારે લગાવે ભભૂત;
વ્યસની ઘણો વળી ભાંગનોરે,
ભૂત-પ્રેત વ્યંતર જેનાં દૂતરે.
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ૧૨

મળશે પિયુ એવો પુત્રિનેરે,
રેખ પડી એવિ હાથ;
બાકી સહુમાં સુલક્ષણીરે,
નેહ રાખશે એ પર નાથરે.
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ૧૩

સાંભળી વાણી ઋષી તણીરે,
સત્ય ગણી જીવમાંય;
દંપતિને દુઃખ લાગિયુંરે,
ઉમા અંતરમાં હરખાયરે.
સુણો સકળ સુહાગી. ૧૪

ઉમયા ઉમંગનો એ સમેરે,
નારદે જાણ્યો ન ભેદ;
નેત્રે ભર્યાં જળ હર્ષનાંરે,
ઉર વાધી અતિશે ઉમેદરે.
સુણો સકળ સુહાગી. ૧૫

સમજ્યાં દશા વળગી ખરીરે,
માની એવું મન સાથ;
શોચ કરે સખીઓ સહુરે,
કરે શોચ મેના-ગિરિનાથરે.
સુણો સકળ સુહાગી. ૧૬

વાણી આ દેવઋષી તણીરે,
આલી[8] અવર્થા ન હોય;
વચન ઉમાએ ઋષી તણુંરે,
રાખ્યું હૃદય ધરી ધીર સોયરે.
સુણો સકળ સુહાગી. ૧૭

---

૧ સરસ. ૨ સારા નોકવાળી; સુંદર. ૩ પૂજવાયોગ્ય. ૪ ઉપાસના કરનાર. ૫ માન વિનાનો. ૬ દિશારૂપી વસ્રોએ. ૭ કામરહિત. ૮ સખી.

ઉપજ્યો ઉમાને અંતરેરે,
શિવપદ-પંકજ સ્નેહ;
મળવા કઠણુ પણુ એ મનેરે,
થયો મન અતિ એમ સંદેહરે.
સુણો સકળ સુહાગી. ૧૮

પ્રીતિ છુપાવિ પાર્વતિએરે,
જાણ્યું કુસમય જરૂર;
ઋખિ-ઉછરંગ બેઠી જઇરે,
મનસોચ કરી સહૂ દૂરરે.
સુણો સકળ સુહાગી. ૧૯

નારદ-વાણ્યું જૂઠી નહીંરે,
સત્ય એ થાય સદાય;
સમજી એવું સખી દંપતીરે,
કરે શોચ ન વરણ્યો જાયરે.
સુણો સકળ સોહાગી. ૨૦

ઉર ધરી ધીર એ અવસરેરે,
વદને વદે ગિરિરાય;
નાથ કહો પુછું આપનેરે,
હવે કરિએ કશો ઉપાયરે.
સુણો સકળ સુહાગી. ૨૧

નારદ કે' શૈલ સાંભળોરે,
લખિયા લલાટ જે લેખ,
ટાળી શકે કો તેહનેરે,
તન ત્યાં લગ કર્મની રેખરે.
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ૨૨

તોપણુ એક ઉપાય છે રે,
કહું તમને ગિરિરાજ;
દૈવ કરે કશી સાહ્યતા રે,
તો અને સિદ્ધ આપનું કાજરે.
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ૨૩

વર વરણ્યો જેવા ગુણનોરે,
તમ પાસે ધરિ પ્યાર;
તે વર પામશે પાર્વતીરે,
નહિ સંશય એમાં લગારરે.
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ૨૪

દાખવ્યા દોષ મેં જેટલારે,
વરના કરીને વખાણ;
તે સહુ દોષ ભર્યા દિસેરે,
શિવપાસ એ વાત પ્રમાણરે.
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ૨૫

માટે કહ્યું મારૂં માનિએરે,
વિમળ કરીને વિચાર;
થાય વિવાહ ઉમા તણોરે,
વરલાયક છે ત્રિપુરારરે.
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ૨૬

દોષ સહૂ ગુણ-રૂપ છે રે,
મોટા સહુથી મ્હાદેવ;
અણુજુગતુ નહીં કો કહેરે,
કરે દેવ દનુજ સહૂ સેવરે.
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ૨૭

મોટાના દોષસમૂહ તોરે[1],
ગુણની લેખે ગણાય;
શેષ-શયન ક્ષિરસાગરેરે,
તોય વિષ્ણુ તો વિશ્વ પંકાયરે.
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ૨૮

દોષ ન તેનો ડાહ્યા ગણેરે,
પેખિને રૂડો પ્રભાવ;
પ્રેમસહિત પૂજા કરીરે,
નિત લ્યે મનગમતો લાવરે.
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ૨૯

અગ્નિ અને રવિ અવનિનારે,
રસ-કસ ચુસી ખાય;
મંદ[2] ન કે' તેને માનવીરે,
ગુણ-પૂંજ કહી ગુણ ગાયરે.
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ૩૦

જળ અપવિત્ર પવિત્ર સહુરે,
વ્હેતું ગંગામાંય;
કો અપવિત્ર કહી શકેરે,
પેખ્યે પાતક પ્રલે થાયરે.
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ૩૧

સમરથને કશો દોષ છે રે,
દોષ સહુ ગુણ-રૂપ;
પાવક સૂર્ય અગ્નિ પેઠેરે,
વળિ જેમ જુઓ નર-ભૂપરે.
સુણો હેતે હિમાદ્રી. ૩૨

દોહરો.

સાધારણ જન એ શિખે[3], જો આચરવા જાય;
જડ ગર્વિત અવિવેકી તે, નર્કનિવાસી થાય. ૧

---

૧ જથ્થાવ. ૨ ખોટા, મુઢ. ૩ શિખામણે.

કહેશે કલ્પ લગી કહું, નહીં નિકાલ નિદાન;
જીવ અભાગી થાય શું, સમર્થ ઈશ સમાન. ૨

છપ્પા.

સુણો હિમાચળ શીખ, કહું તે કોડ ધરીને,
નિજ મન અતિ દ્રઢાઈ, સર્વ સંશય પરહરીને;
ગંગાજળકૃત મદ્ય[1], સંત નહિં પાન કરે તે;
હોય સરસ પણ તોય, દેખિ દુરથકી ડરે તે;
ફરિ મળે મદ્ય સુરસરિ[2] વિષે, પાવન પછિ જ્યમ થાય છે;
ત્યમ ઈશ અને ભવજીવ વચ્ચે, અંતર એમ ગણાય છે. ૧

મહાત્મના સહુ હોય, સર્વ જીવને સુખદાતા;
ગણવા ગુણરૂપ માટ, નહીં તો વંક વિધાતા;
શંભુ સહજ સમર્થ, વિશ્વ સુખદાતા ભોળો;
જોગ તજી જામાત્ર, અન્યવર શિદ જૈ ખોળો;
જો થાય વિવાહ પુરારિસું, ક્રોડવશા કલ્યાણ છે;
ત્રિપુરારિ તણાં ત્રણ લોકમાં, વિવિધ પ્રકાર વખાણ છે. ૨

છે દુસાધ્ય[3] શિવદેવ, વેદ પણ ભેદ ન જાણે;
કિધે કલેશ નિજ કાય, સદ્ય તોષે[4] તે ટાણે;
કરે કુંવરી તપ ધ્યાન, પ્રીતે શિવ શંકર કેરૂં;
ભાવિ ફિટાડે તર્ત, મટાડે દુઃખ સમ મેરૂ;
છે વર અનેક જગમાંય પણ, શિવ ટાળી[5] ઉમયાપતિ;
ત્રણ લોક ચૌદ બ્રહ્માંડમાં, વિધિએ તો નિરમ્યો નથી. ૩

આર્તબંધુ અવિનાશ, દાસદુઃખભંજન ભોળો;
શિવ સમ કોણ કૃપાળ, ભલે ભવ આખે ખોળો;
સેવક સુખપ્રદ[6] સાર, સાધ્ય જળને બિલિપત્રે;
જળથળ રણ જંગમાં, સાહ્યદાતા સર્વત્રે;
જન ફળ ઇચ્છિત મળવા કરે, કોટિ યોગ જપ સાધના;
નવ પામે તે કદિ જગ વિષે, સમર્થ શિવ સેવ્યા વિના. ૪

કહી એવું ઋષિરાય, મંન સમરી મોરારી;
દીધો આશિરવાદ, હિમાચળને હિતધારી;
મંગળમય આ થશે, વાણિ નહિ વૃથા વિચારો;
તજો મંન સંદેહ, ધ્યાન ધરણિધરનું ધારો;
વદિ એવું બ્રહ્મલોકે ગયા, નારદ હારદ લઈ કરી;
સુણજો ચરિત્ર સહુ આગળે, કહું રઘુપતિ હૃદય ધરી. ૫

રાગ ઓખા હરણનો, ચોપાઈ ત્રિતાળની.

ઋષિ યાજ્ઞવલ્કિ કહે છે,
ભારદ્વાજ શ્રવણ શ્રવણે છે;
પતિસાથ એકાંત પ્રમાણી,
મેના બોલી મનોહર વાણી. ૧

વધા નાથ શું વીણાપાણી[7],
એની ખટપટ મેં નવ જાણી;
કહું આપને જોડી બે હાથ,
તમે સાંભળો હે ગિરિનાથ. ૨

હોય વર ઘર કૂળ અનુપ,
કોટિ સ્મરસમ[8] જેનું સ્વરૂપ;
જેથી આંગણું શોભે આપણનું,
વળી થાય વખાણ ડા'પણનું. ૩

નજરે વર એવો નીરખી,
શોભે પુત્રિ–જમાઈ–જોડ સરખી;
ઉમારૂપ અનુરૂપ ન્યાળી,
સ્વામી કરવો વિવાહ સંભાળી. ૪

ન મળે વર ગુણ રૂપ ધારી,
તો ભલે રહી કુંવરિ કુંવારી;
છે ઉમા મમ પ્રાણ સમાન,
મારી મોંઘી[9] તો રૂપ નિધાન. ૫

જોઈ મુખ જીવું છું જરૂર,
દુઃખ પામું જો પળ રહે દૂર;
દેખું ચોકમાં એને ફરતી,
બા'લી વિવિધ રમત આચરતી. ૬

મને ઉમગે ઉમંગ અપાર,
જોઈ સુતા અતિ સકુમાર;
માટે શોધવું સારૂં ગામ,
વર ઘર કુળ શુભ તમામ. ૭

પુત્રિ જોગ જો વર નહિ મળશે,
લોકો આડું આડું ઉચરશે;
સહુ મુખપર કે'શે એજ,
ગિરિ જડ જાતિ છે સ્હેજ. ૮

હોય ડા'પણ ક્યાં થકી ભાઈ,
વ્હોરી લાવ્યા જુઓને જમાઈ;
માટે કરજો વિચારી વિવાહ,
મારા ગુણવંતા ગિરિનાહ. ૯

જેને વ્હોરિ પસ્તાવ ન થાય,
એવો જો જો જમાતૃ[10] સુકાય[11];
એવું કહિને મેના પાય લાગી,
પતિપાસ ક્ષમા ઝટ માગી. ૧૦

---

૧ પીવાનો દારૂ. ૨ ગંગા. ૩ દુઃખેકરીને સાધ્ય થાય તેવા. ૪ સંતોષ પામે. ૫ વિના. ૬ સુખ દેનાર. ૭ નારદ. ૮ કામદેવ જેવું. ૯ લાડકવાઈ. ૧૦ પુત્રીનો વર. ૧૧ દેદીપતો.

વદે સ્નેહ સહિતગિરીશ,
સમરિ ઇષ્ટદેવ જગદીશ;
વા'લિ વીણાપાણીની વાણી,
રખે ગણતી વૃથા મન જાણી. ૧૧

શશી પાવક પ્રગટ જણાય,
મુનિવાક્ય વૃથા નવ થાય;
તજી શોચ સહૂ મન પ્યારી,
ભજ ભાવે શ્રીકાંત મોરારી. ૧૨

નીર્માં પાર્વતી જેણે જાણ,
તે પ્રભુ કરશે કલ્યાણ;
કર્તાં હર્તા ભર્તા ભગવાન,
એ આગળ છે નર અજ્ઞાન. ૧૩

હવે હોય સુતા પર પ્યાર,
પ્યારિ મેના જો તારો અપાર;
તો તું દે શિખ તેને એવી,
સ્નેહે રિઝવે શિવને સેવી. ૧૪

કરે તપ તે વ્યથા[1] વેઠિ ભારી,
મળે જેથી તરત ત્રિપુરારી;
એ વિના કર્યે અન્ય ઉપાય,
નહિ કલેશ કશેય પળાય;[2] ૧૫

વીણાપાણિનાં સત્ય વચન,
ત્રિકાળજ્ઞ ગતિ ત્રિભુવન;
છે સુંદર શિવ સૌ ગુણ-ખાણ,
વિશ્વનાથનાં વિશ્વ વખાણ. ૧૬

ધર ધિરજ એવું વિચારી,
મનભાવ્યા મને તો પુરારી;
તજી શંકા રહે તું નિશંક,
સૌ પ્રકાર શંકર અકલંક[3]. ૧૭

કારતક માસે કાનજી, સાહેલીરે; શે અપરાધે શામ, ગયા મન મેલીરે, એ રાગ

સુણી પ્રિતમનાં વેણ, સત્ય પ્રમાણીરે;
સતિ મેના નિજ મનમાંહ્ય, અતિ હરખાણીરે. ૧

ગઈ તરત તે ત્યાંહ, જ્યાં જગદંબારે;
ગુણિ ગિરજા ગુણનિધાન, જગ-અવલંબારે[4]. ૨

નયન નીર ભરિ માત, ઉમયા નીરખીરે;
જગ સુંદરતાનું સાર, રૂપ જોઈ હરખીરે. ૩

પછી ત્યાં પ્રીતસહિત, લિધિ ઉછરંગેરે;
મન મેના માય ન મોદ, તેહ પ્રસંગેરે. ૪

૧ દુ:ખ. ૨ જાય. ૩ કલંકરહિત. ૪ જગતને આધાર દેવાવાળી. ૫ જગતની માતા. ૬ વરદાન દેનારી.

લેતી વારંવાર, ઉર ઉમયાનેરે;
મન ઉમગી આવ્યો પ્યાર, મેના માનેરે. ૫

કહ્યું ન જાય કશુંય, ગદગદ કંઠેરે;
મુખ ચુંબન કરતી માય, અતિ ઉત્કંઠેરે. ૬

જગદંબા[5] સર્વજ્ઞ, ઉમા ભવાનીરે;
નિજ સેવક સુખપ્રદ સાર, વર વરદાનીરે[6]. ૭

માત સુખદ જગમાત, એહ પ્રસંગેરે;
વદિ કોમળ વાણિ વિશેષ, સહિત ઉમંગેરે. ૮

સાંભળ મેનાં માત, સ્વપ્નૂં માઽરે;
મુજ લાગ્યું પછલિ રાત, મંન વિચારૂંરે. ૯

સંભળાવું ધરિ સ્નેહ, તેહ હું તુજનેરે;
એ સ્વપ્નાકેરો સાર, કહે પછિ મુજનેરે. ૧૦

જાણો ગૌર[7] ગાત્ર, વિપ્ર સુવેષેરે;
મા મમ હિત ચિતમાં ચા, મને ઉપદેશેરે. ૧૧

કર જઈ શૈલ કુમારિ, તપ તું વનમાંરે;
કહ્યું નારદ કેરૂં સત્ય, માની મનમાંરે. ૧૨

થશે એથિ સહુ ઠીક, બીક તજીનેરે;
કરય સફળ જન્મ સંસાર, ભવને ભજિનેરે. ૧૩

મનગમતી આ વાત, માત-પિતાનેરે;
તપ સુખદાતા છે વિશ્વ, શ્રેષ્ઠ નિદાનેરે. ૧૪

દૂર રહે સહૂ દોષ, તપને તેજેરે;
જગ મોક્ષગામિ ઝટ થાય, ભક્તિ અવેજેરે. ૧૫

તપબળ રચે પ્રપંચ, બ્રહ્મા ભારેરે;
વળિ વિષ્ણુ જગત પ્રણિપાળ, તપબળ સારેરે. ૧૬

શંભુ કરે સંહાર, સૃષ્ટી કેરોરે;
એ તપબળ તણો પ્રતાપ, માન ઘણેરોરે. ૧૭

શિશપર શેષ હમેશ, ધરણી ધારેરે;
સુણ શૈલસુતા કહું સત્ય, તપબળ ભારેરે ૧૮

તપાધાર સહુ સૃષ્ટિ, જાણિ ભવાનીરે;
જે તપ કર સત્ય વચન, મારૂં માનીરે. ૧૯

આવી સ્વપ્ને એમ, મેના માડીરે;
કહી ગયો વિપ્ર એ વાત, જાણ જગાડીરે. ૨૦

થાય પ્રકાશ તો કરૂં વરણવ, પ્રેમરસ ગીતા તણું, એ રાગ

વાણિ સુણિ ઉમયા તણી, મન વિસ્મિત મેના રાણી,
પતિને શિઘ્ર[8] તેડાવિ આણ્યા, આદર મનમાં આણી;
સતી સ્વપ્ન સહુ સભળાવ્યું, હિમાચળને હેતે;
સુણિ ગિરીશે લિધી ખોળે, ઉમા ઉમંગ સમેતે. ૧

૭ સફેદ રંગ. ૮ ઉતાવળે.

માત તાત અનેક રીતે, સ્નેહથી સમજાવીને;
ચાલી તપકારણ ઉમા, ચિત ચંદ્રમૌલી લાવીને;
માત તાત સજન સહોદર, પ્રિય પરીજન[1] તે સમે,
સતી-વિયોગ-વિકળ થયાં સહુ, દુઃસહ વિરહ બહુ દમે. ૨
વન જવું સુણી પાર્વતી તણું, વા'લી સખિ, મા શોચતી;
ધેનુ[2] જયમ નિજ વત્સ[3] ખોઈ, આમ તેમ અતિ લોચતી;
શાણી ગુણરૂપખાણુ ગિરિજા, મૃદુ[4] મનોહર દીકરી,
તાપ વર્ષા સહિત તન ક્યમ, વા'લી વન તપ આદરી. ૩
પુત્રથી મેં અધિક ગણી ઉર, જીવનરૂપ જાણી તને;
જોઈ વન જાતાં હૃદયમાં, અધિક દુઃખ ઉપજે મને;
ફૂલફૂલી કુંવરી સહીશ ક્યમ, ઘોર તપદુખ વનવિષે;
કાઢતાં દ્રષ્ટથી અળગી, થાય દુઃખ મમ એ મિષે. ૪
ધૈર્ય ત્યાગી ગિરીશ[5] પણ ત્યાં, પ્યારી પુત્રીવિયોગથી;
વિકળ થઈ જળ નેત્ર ભરિઆં, શુદ્ધિ તનમનની નથી;
કુળગોર વેદશિરામુનિ ત્યાં, આવિ સૌ સમજાવિયાં;
પુત્રીરૂપ પણ જગતજનની, એવું કહી હરખાવિયાં. ૫
સુણી મહાતમ ઉમા તણું, મા તાત સખી દુઃખ ત્યાગીને;
પામી મન ઉપદેશ સતીપદ, રહ્યાં સહુ અનુરાગીને;
ચાલી શશિધર[6] ઉર ધરી વન, ઘોર તપ કરવા સતી;
મનુજ[7] નામ મળે ન જ્યાં, દારૂણ વન કરતી ગતિ. ૬
છે અતી મૃદુ ગાત્રણી[8] તપ-યોગ્ય તન ન કુમારીનું;
પતિપદ લગાવી પ્રીત અતિ, તજી ભોગ સુખદુઃખકારીનું;
નિત્ય નવનવી ઉપજે પ્રિત, નાથપદતપતેજથી;
વિસરી શુદ્ધિ શરીરની સતી, લાગ્યું મન તપમાં અતિ. ૭
સહસ્ર વર્ષ સુધી કર્યું તપ, પ્રાશી[9] ફળ મૂળ પાર્વતી;
શાક જમી સો વર્ષ કાઢ્યાં, પતિચરણુ લાગી રતિ;
પવન પાણી પ્રાશી પાર્વતી, દિન ગુમાવ્યા કેટલા;
ઉપવાસ કરતાં એમ વળી, દિન વહિ ગયા ત્યાં તેટલા. ૮
વેલિપત્ર સુકાં ખરેલાં, તે સહસ્ર વરસ જમી;
દુઃખ વેઠી અનેક વિધિ, નિજ દેહ ઉમિયાએ દમી;
વેલિપત્ર સુકાં જુનાં તજી, તેય તપતદ્રૂપ[10] બની;
પડ્યું ત્યાંથી નામ સતીતણું જગ, "અપર્ણા" રુડું હે મુનિ. ૯
પુષ્પસેજ શયન કરે નિત, પવન પંખે ઢોળતાં,
કસ્તુરીમર્દન[11] ચરચી ચંદન, વદન નિરખી હરખતાં;
સખી અને સહુ દાસી કરતાં, આઠ પ્હોર ખમા ખમા,
કોણુમાત્ર સતીના રૂપ આગળ, રતિ[12] લક્ષ્મી તિલોત્તમા[13]. ૧૦

કોમળ સતીતન તપ થકી તે, ક્ષીણુ થઈ પણુ આંગમે[14];
જોઈ કૃશ થઈ ગગન ગંગીર, બ્રહ્મવાણી એ સમે;
હે ઉમા! મનોરથ સહૂ તુજ, સફળ મનમાં માનજે;
મળશે પુરારિ પ્રિતે તને, છે પૂરણુ બ્રહ્મ સમાન જે. ૧૧

દોહરા.

પરહર આ પરિતાપ સહુ, શૈલકુંવરી સુણુ કાન;
અતિ તુજ તપ બળ થકી થયા, રાજી રામ ભગવાન. ૧
મળશે હવે મહેશ ઝટ, સત્ય કહું છું વાત;
ધન્ય ધન્ય સતી ધન્ય છે, વિશ્વવિષે વિખ્યાત. ૨
તપ તુજસમ ત્રૈલોક્યમાં, કીધું નથી કદાય;
થયા ઘણા મુનિ જ્ઞાની ધીર, પણુ સૌ હારી જાય. ૩
માન્ય ભવાની તું હવે, બ્રહ્મવાણી ઉર આજ;
સત્ય સદા શુચિ[15] સતત[16] છે, કરી આપે મન કાજ. ૪
હરિવદની હઠ ત્યાગીને, જાજે સદન જરૂર;
આવે અહિં જવ તુજ પિતા, હર્ષી તેડવા દૂર. ૫
મળશે સપ્તઋષિ તને, તેજપુંજ ગુણખાણ;
બ્રહ્મવાણી તવ માનજે, પ્રેમે થકી પ્રમાણુ. ૬
ગગનવાણી વિધિએ સુણી, વદને કીધું વખાણ;
હર્ષ પામી અતિ પાર્વતી, વૃથા નહીં એ વાણુ. ૭
સુંદર ઉમાચરિત્ર આ, મેં મુજ મતિઅનુસાર;
કહ્યું વખાણી હવે કહું, શંભુચરિત્ર ઉદાર. ૮
જઈને સતીએ જ્યારથી, તનનો કીધો ત્યાગ;
તે ઘડીથી ત્રિપુરારિને, મન ઉપન્યો વૈરાગ. ૯
જપે સદા જગદીશ શિવ, રામનામ સુખધામ;
જયહાં ત્યહાં જઈ સાંભળે, રામ તણા ગુણગ્રામ. ૧૦
રહિત મોહ મદ કામથી, શંભુ સચ્ચિદાનંદ;
વિચરે શશિધર ધરણીપર, હૃદય રામ સુખકંદ. ૧૧
કદી મુનિઓને મઠ જઈ, દીએ જ્ઞાન ઉપદેશ;
કહિ રામગુણ વરણવે, કરી વખાણ મહેશ. ૧૨
જો પણુ મન અકામ છે, તો પણુ શ્રી ભગવાન;
ભક્તવિરહદુઃખે દુખી, છે કો પ્રભુ સમાન. ૧૩
અટણુ કરતા અવનિ પર, શિવશંકર અકલંક;
ઘણા કાળ વીતી ગયા, શંકર સદા નિશંક. ૧૪
રામનામ ગુણગ્રામમાં, સદા મગ્ન ત્રિપુરાર;
રામચરણુ નિત નવનવી, ઉપજે પ્રીતિ અપાર. ૧૫

---

૧ દાસ, દાસી વગેરે સેવકલોક. ૨ ગાય. ૩ વાછરડું. ૪ કોમળ. ૫ હિમાચળ. ૬ શિવ. ૭ માણસ. ૮ શરીરવાળી. ૯ જમીને. ૧૦ તપમાં તલ્લીન. ૧૧ કસ્તુરી ચોળી. ૧૨ કામદેવની સ્ત્રી. ૧૩ એ નામની અપ્સરા.

૧૪ શરીરમાં. ૧૫ પવિત્ર. ૧૬ હમેશાં.

નેમ પ્રેમ શિવ શંભુનો, નિજ પર નીરખી રામ;
દ્રઢ ભક્તિ અતિ દેખી ત્યાં, પુરારિ પૂરણકામ. ૧૬

કૃતજ્ઞ[1] રામ કૃપાયતન[2], પ્રગટ થયા તતખેવ;
રૂપ શીળ બળ તેજનિધિ, દેવતણા અધિદેવ. ૧૭

બહુ રીતે હરિ નિજમુખે, શિવનાં કર્યાં વખાણ;
કોણ નિભાવે તમવિના, વૃત્ત આવું નિરવાણ. ૧૮

સખા સ્વામી તમ મુજ તણા, સમર્થ સહુ સંસાર;
નેમ પ્રેમ વૃત આપ સમ, અન્ય થકી ન થનાર. ૧૯

વિયોગદુખ જોઈ આપને, મુજમન લાગ્યું દુ:ખ;
પરમ પવિત્ર સતી ઉમા, વિભુ શું કીધી વિમૂખ. ૨૦

અબળા અવગુણ અયુત[3] પણ, કરવી ક્ષમા કૃપાળ;
ઉમયા સતી શિરોમણી, ભાવીવશ તે કાળ. ૨૧

નથી અપરાધ ઉમા તણો, માયાનો મહિમાય;
સુર સુરેંદ્ર મુનિ યોગી સિદ્ધ, ગુણનિધિ ગોથાં ખાય. ૨૨

શ્રી રઘુનાથે તે સમે, અતિ કરી વિનય વિવેક;
સમજાવ્યા શિવ બહુવિધે, કહિને કથા અનેક. ૨૩

જન્મી સતી હિમાદ્રિઘર, ગિરિજા ગુણ રૂપ ખાણ;
કરણી ક્યમ વરણી શકું, વદને કરી વખાણ. ૨૪

સતી પવિત્ર ચરિત્રને, શકે ન વરણી શેષ:
તપ તદ્રુપ અદ્રિસુતા[4], મળવા કંથ મહેશ. ૨૫

શ્રી રઘુનાથે નિજમુખે, પ્રેમસમેત પ્રમાણ;
ગિરિજાના ગુણરૂપ તણાં, વિધ વિધ કર્યાં વખાણ. ૨૬

સુણો વિનતિ મમ શિવ હવે, જો મુજપર તમ નેહ;
કરો લગ્ન જઈ શૈલઘર, માગું દ્યો મુજ એહ. ૨૭

છપ્પા.

સુણી શંભુ સર્વજ્ઞ, વિમળ રઘુપતિની વાણી;
અભિમત ફળ દાતાર, સાર સર્વનું પ્રમાણી;
વદે વિશ્વપતિ શંભુ, સુણો શ્રીરામ રૂપાળા;
ભક્તદુ:ખે દુ:ખી દેહ, સુખે તમ અધિક સુખાળા;
ફરી યોગ તજી ગ્રહું ભોગને, યોગ્ય નહિ આ અવસરે;
વળી આપવચન પ્રભુ મુજ થકી, નવ તજાય કહું તે ખરે. ૧

રાગ ઠુમરી.

બિગરી કોન સુધારે નાથ બીન એ ઢાળ

સુણો નાથ સુધામ રામ,
રૂપ દામ ભાનુકુળ[5] ભાનુ[6] રે;
ગમે ન બીજું ભવસુખ મમ તમ,
નિર્મળ નામ વિનાનું રે.
સુણો નાથ. ટેક.

અહો સ્વામી આપનું અનુશાસન[7],
કરીએ શીશ ચઢાવી રે;
પરમ ધર્મ એ ઉચિત અમારી,
અધિક અધિક ઉર લાવી રે.
સુણો નાથ. ૧

માત પિતા ગુરુ ઇષ્ટદેવની,
વળી કુટુંબ વૃદ્ધ વાણી રે;
સાહસ કરીએ વિના વિચાર્યે,
સદા હૃદય શુભ જાણી રે.
સુણો નાથ. ૨

મન ગમતી નથી વાત વિવા'ની,
ગમે નામ ગુણ ગ્રામ રે;
ધિક્ક પડે તે ભવકૂપમાં તજી,
સુખદાતા શ્રી રામ રે.
સુણો નાથ. ૩

તો પણ સર્વ પ્રકાર સ્વામી તમ,
સર્વ તણા હિતકારી રે;
શિર આજ્ઞા ધરી નાથ તમારી,
સદ્ય જાણી સુખકારી રે.
સુણો નાથ. ૪

શંભુવચનરચના રૂડી શ્રવણી,
ધર્મ–ભક્તિ–નય–મિશ્રિત રે;
શ્રી રઘુપતિ સંતોષ પામિયા,
મહેશ જોઈ મનજીત રે.
સુણો નાથ. ૫

કહે રામ રહ્યું તમ "પણ" શંભુ,
પૂર્વે જેહ લીધેલું રે;
સ્મરણ રાખજો વચન હવે મુજ,
કરવા લગ્ન કીધેલું રે.
સુણો નાથ. ૬

અંતરધાન થયા કહી એવું,
તેજપુંજ રઘુરામ રે;
તે મૂર્તિ શિવ હૃદય ધરીને,
ગણે નામ ગુણ ગ્રામ રે.
સુણો નાથ. ૭

---

૧ ઉપકાર જાણનાર. ૨ દયાનું સ્થાન. ૩ દસ હજાર. ૪ પાર્વતી. ૫ સૂર્યવંશ. ૬ સૂર્ય.

૭ હુકમ, આજ્ઞા.

ભુજંગી છંદ.

ત્યહાં તે સમે શંભુપાસે પ્રીતિથી,
પધાર્યા રૂડા સપ્ત ઋષી કહીંથી;
વદ્યા શંભુશું શોભિતાં વેણુ વ્હાલે,
અમી દ્રષ્ટિથી તે ભણી શંભુ ભાળે. ૧

કહે ઋષિઓ કૃપાળુ કપાળી;
જુઓ ત્યાં જઈ પાર્વતી પ્રેમે ન્યાળી;
કરો પ્રેમ કેરી પરીક્ષા ઉમાની,
જઈ ત્યાં કરે જ્યાં તપસ્પા સુમાની. ૨

જુઓ જો ખરા પ્રેમનો ઉભરાવો,
ગિરિપ્રેરી ગૌરી ઘરે મોકલાવો;
કરાવી સહૂ દૂર સંદેહ પ્રીતે,
કરો હર્ષવંતી મળું એ નિમિત્તે. ૩

સુણી વાણી શંભૂ તણી વીચરે ત્યાં,
ઉમા શંભુ માટે તપસ્યા કરે જ્યાં;
જુએ જ્યાં ઋષિસપ્ત ગૌરી સુહંતી,
તપસ્યા ઊભી માનુ[1] એ મૂર્તિવંતી. ૪

મૃદુગાત્રણી સુંદરી શંભુ સ્નેહે,
મુખે તેજીને દુર્બળી દીઠી દેહે;
વળી આળવસ્થા તણી જોગમાયા;
સહે તાપ વર્ષા નહીં છત્ર-છાયા. ૫

મુખે શંભુ શંભુ વિભો વિશ્વદેવા,
તમે માની લો કિંક[2]રીની સુસેવા;
કરી ચર્ણદાસી કૃપાળુ કપાળી,
પ્રભા હું જપું આપની બિર્દવાળી. ૬

થજો સાક્ષ સૌ દોષ મારા વિસારી,
રહી આપને આશરે હે પુરારી;
નથી દેહશુદ્ધિ સતીને કશી ત્યાં,
વિભુ શંભુ ચર્ણાનુરાગે ધસી જ્યાં; ૭

સમાધી સતીની શ્રમે[3] ઉતરાવી,
વદે સપ્તઋષી પૂરો પ્રેમ લાવી;
અહો શૈલજા આ ભણી ચિત્ત દે તું,
તપસ્યા કર્યાનો કહો કોણ હેતુ. ૮

અહોરાત્રિ આરાધતી તે તું કોને,
ચિતે શું ચહે છે કહે તે અમોને;
સતી સત્ય સૌ મર્મનો ભેદ ભારે,
અમોને કહે ના તું તે કેમ ત્યારે. ૯

સુણી વેણુ એવાં ઋષીનાં ભવાની,
વદે ગૂઢ વાણી સતી મોક્ષદાની[4];
ઉમા મર્મ કહેતાં અતિ સંકુચાએ,
મુખે શર્મના શેરડા ત્યાં જણાએ. ૧૦

દોહરા.

ભેદ ભવાની ભાગતાં, સુણો સહુ ઋષિરાજ;
હસશો તમે હજારવિધ, મમ જડતા સુણી આજ. ૧

હઠે ચઢયું નથી માનતું, હૃદય શિખામણ સાર;
ચહે ભીંત ચણવા ભલી, જળ ઉપર આ વાર. ૨

નારદ તણું કહ્યું અમે, જાણી સત્ય જરૂર;
પાંખોવિના ગગનવિષે, ચહીએ ઉડવા દૂર. ૩

જુઓ મુનિ અવિવેક અમ, ભવ ચહિએ ભરથાર;
દુર્લભ અમ મનકામના, કરશે પૂરી ત્રિપુરાર. ૪

સુણી વચન હસી ઋષિ કહે, શૈલ શુક્ર[5] તુજ દેહ;
નારદ વચને કો તર્યું, ગિરિજા વસિયું ગેહ[6]. ૫

નાથ કૈસે ગજકો બંધ છુડાયો એ રાગ

જો તું સતી અંતર વાત વિચારી,
શાણિ થઇને હે શૈલકુમારી; જો તું સતી. ટેક.

નારદનો ઉપદેશ સુણ્યે કહે, ઘર કોનું વસિયું સુધારી;
જ્યાં ત્યાં ઘર ભંગાવતો હીંડે, રીત નારદની નઠારી.
જો તું સતી. ૧

રુદ્ર સહસ્ર[7] કુંવર દક્ષ કેરા, તેજપુંજ ગુણધારી;
નારદને ઉપદેશે થયા તે તો, ભવન તજીને ભિખારી.
જો તું સતી. ૨

રાજને પાટ સૃષ્ટિ રચવાનું, ત્યાગી ગયા વન ધારી;
ઘર જોવાનો સમો ન આવ્યો, નારદ શીખ સુણ્યે સારી.
જો તું સતી. ૩

ચિત્રકેતુનું ઘર એણે ઘાલ્યું, એ સમ કો અવિચારી;
હિરણ્યકશ્યપના હાલ કર્યા એણે, આવી હવે વારી તારી.
જો તું સતી. ૪

નારદશીખ સુણી આચરશે, નિર્મળ મન નરનારી;
તે અવશ્ય અવનિ પર થાશે, ભોગ તજીને ભિખારી.
જો તું સતી. ૫

મન કપટી ઊંડી કાતર રાખે, વેષ ઉપર સમારી;
નજરે જુવો તે તો સજ્જન માને, હાંકે ગત પ્રીછનારી.
જો તું સતી. ૬

---

૧ જાણો. ૨ દાસી. ૩ મેહેનત. ૪ મોક્ષ દેનારી. ૫ વીર્ય. ૬ ઘર. ૭ અગીઆર હજાર.

આપ સરીખાં એ સૌને કરવા, હીંડે ફરતો મદારી;
કીધાં બહુ હજી કરશે ઘણાં જ્યમ, નકટાએ નાત વધારી.
જો તું સતી. ૭

તેના વચન ભરોંસે રહીને તું, શાણી શૈલકુમારી;
ચાહ્ય ઉદાસીન પતિ અપલખણો, નિર્લજ ને વ્યાલધારી[1].
જો તું સતી. ૮

અકુળ[2] દિગંબર ભુવન વિનાનો, વેષ અમંગળકારી;
શું સુખ વર એવો પામ્યે કહે તું, નિર્ગુણ ને નિર્વિકારી.
જો તું સતી. ૯

પંચ કહે સતી જો શિવસાથે, પ્રેમે વરી સુખ ધારી;
તે સમ ફરી કરી કાયર શંભુ, મુઝવી નખાવશે મારી.
જો તું સતી. ૧૦

સુખે સુવે નહીં શોચ કશો હવે, ટાળી નિજ ઘરનારી;
માગી ભીખ ભરે ઉદર પુરારી, મોહ કોહ મન મારી.
જો તું સતી. ૧૧

સર્વ પ્રકાર સહજ એકાકી, ન ગમે થવું ઘરબારી;
પરણી તેને આ ભવસાગરમાં, લાભ શો નારી લેનારી.
જો તું સતી. ૧૨

હજી પણ માન કહ્યું તું અમારૂં, શાણી શૈલકુમારી;
શોધી મુક્યો છે તુજ સારૂં અમોએ, સુંદર વર ગુણધારી.
જો તું સતી. ૧૩

અતિ પવિત્ર જગત સુખદાતા, સુશીળ સૌ હિતકારી;
ગાતા ગુણયશ વેદ રૂડા જેના, દુષણરહિત અસુરારી[3].
જો તું સતી. ૧૪

સહુગુણસંપન્ન છેલ છબીલો, ગિરિ ગોવરધનધારી;
શ્રીપતિ વૈકુંઠપુરિ વસનારો, મોરમુગટ શીરધારી;
જો તું સતી. ૧૫

વર એવો તને લાવી મેળવીએ, માધવ મુકુંદ મુરારી;
ભવોભવ સુખ લૈશ ભવાની તું, ત્યાગ મનથી ત્રિપુરારી.
જો તું સતી. ૧૬

દોહરા.

વચન ઋષીનાં સાંભળી, વદે વિમળ ત્યાં વાત;
શંકર ચરણે ચિત ધરી, ઉમા અખિલ જગમાત. ૧

નાથ કેસેં ગજકો બંધ છુડાયો એ રાગ

જોયું અમે અંતર અધિક વિચારી;
શિવશંકર પદ સંભારી. જોયું અમે. ટેક.

સત્ય કહ્યું તમે શૈલ સંભવ[4] તન, જડતા ભરી તન ભારી;
છોડી છૂટે ન હઠ એ કદાપિ જો, છૂટે દેહ અમારી.
જોયું અમે. ૧

કનક કૌસુનિ પથ્થરમાં થાએ, જાણે સહુ નરનારી;
બાળે પણ તે સહજ ન ત્યાગે, પ્રીત રીત પ્રીછનારી.
જોયું અમે. ૨

વીણાપાણિનાં વચન ઉવેખું ન, હોય ભલે દુખકારી;
થાઓ ઉજડ કે વસો ઘર તેથી, ડરશું નહિ અમે હારી.
જોયું અમે. ૩

ગુરુના વચનનો ભરોંસો ન જેને, આપમતિ અહંકારી;
સ્વપ્ને નહિ તેને સુગમ અને સુખ, સિદ્ધિ સંપદા સારી.
જોયું અમે. ૪

અવગુણભાજન ભવ અવિનાશી, વિષ્ણુ સકળ ગુણધારી;
પણ મન જેનું જે સાથ રમ્યું, તે તેને સુખકારી.
જોયું અમે. ૫

સિદ્ધિ સંપતિ રહી છવાઈ, માધવ મુકુંદ મોરારી;
કોણ લેખે કપાળીની આગે, ભોળો ભવ દુ:ખ હારી.
જોયું અમે. ૬

હું નથી એવી અલેતી જે લેઉં, અમૃતરસ તજી વારી;
તપ કરતાં તન ત્યાગ થશે પણ, ત્યાગું ન મન ત્રિપુરારી.
જોયું અમે. ૭

ચોપાઈ ત્રિતાળની.

મળ્યા હોત પ્રથમ મને આવી,
હે મુનીશો રૂડું મન લાવી;
તો હું કરત કરાવ્યું તમારૂં,
શિશ આજ્ઞા ધરીને વારૂં. ૧

હવે તો હર મળવા માટે,
હારી જન્મ ત્યાગું તપ ખાટ્યે[5];
ગુણદોષનો શો હવે શોષ,
હર મળવાની અમને હોંસ. ૨

હોય હઠ ઉર તમને વિશેષ,
રહ્યું જાય ન વણુકીધે વેષ;
તો કૌતુકિઓને આળસ શાની,
[6]વર કન્યા જગત મનમાની. ૩

૧ અંગ પર સર્પ રાખનાર. ૨ કુળ વિનાનો. ૩ દૈત્યોના વેરી. ૪ ઉત્પન્ન. ૫ લાભ પામ્યે. ૬ ધણી.

મુનિ દ્રઢતા સુણોને અમારી,
કોટિ જન્મ લગીની જે ધારી;
વરે શંભુ તો વરવું વિચારે,
નહિ તો રેવું કુંવારાં અમારે. ૪

હું ભવોભવ ભવપદ રાગી,
પ્રેમપાશ શકાય ન ત્યાગી;
નવ ત્યાગું નારદઉપદેશ,
આપો આપ આવી કહે મહેશ. ૫

શતવાર શંભુ સમજાવે,
મારૂં "પણ" ભંગાવ્યે ન ફાવે;
પગે લાગી કહું ઋષિ તમને,
સુખે તપ કરવા દો અમને. ૬

ઘેર જાઓ ઘણી થઈ વાર,
કહું આપને વાર હજાર;
દેખી પ્રેમ બોલ્યા મુનિ જ્ઞાની,
જય જય જગદંબ ભવાની. ૭

દોહરા.

જગત-જોગમાયા તમે, જગ્ત-પિતા શિવ સાર;
અખિલ જગત જનની-જનક, યુગલરૂપ આવાર. ૧

ઉમા-ચરણ શિર નામીને, વળ્યા ત્યાંથી મુનિરાય;
પ્રેમ નીરખી વળી વળી થતા, અતિ હર્ષિત નિજ કાય. ૨

જઈ હિમાચળ પાસે તે, વદે એમ મુખ વાત;
ઉમયાને સમજાવીને, લાવો ઘર ભલી ભાત. ૩

સુણતાં વેણ ઋષી તણાં, હિમાચળે ધરી હેત;
કીધો ત્વરાએ તે સમે, વનગમન સંકેત. ૪

જઈ વન ગિરિજા જોઈ જ્યાં, કેવળ તપતદ્રૂપ;
કૃશ કાયા જોઈ કુંવરીની, દુઃખી થયો ગિરિભૂપ. ૫

નયનકમળ નીર આવિયાં, પુત્રીની જોઈ પેર;
સુતા ઘણા સંકટ સહ્યાં, ચાલ હવે વીરી ઘેર. ૬

તુજ પાખેં તુજ માવડી, વત્સ વિના જ્યમ ગાય;
દુઃખે થઈ બહુ દૂબળી, દિવસ દોહલા જાય. ૭

હીમાચળે હજારવિધ, સમજાવી સતી સાર;
તેડી લાવ્યા વનથકી, ગૌરી ઘર નિરધાર. ૮

ભારદ્વાજ સુણજો હવે, પવિત્ર કથા પ્રમાણ;
સપ્તઋષી શિવપાસ જઈ, સતીનાં કરે વખાણ. ૯

નેમ પ્રેમ વ્રત સતી સમાં, કોઈ થકી ન થનાર,
ચિત તમ ચરણે લાગ્યું તે, ખસવ્યું નહિ ખસનાર. ૧૦

તપતદ્રૂપ અદ્રિસુતા, શિવ શિવ શિવ શિવ સાર;
બીજું કાંઈ ન બોલતી, કેવળ તમ પર પ્યાર. ૧૧

સતી કરણી દુખહરણી તે, વરણી ક્યમ કરી જાય;
ધર્માચરણીની મતિ ગતિ, સંભાર્યે સુખ થાય. ૧૨

સતીસ્નેહ અતિ સાંભળી, મગ્ન થયા મ્હાદેવ;
પૂર્વ પ્રીત સંભારીને, તનમનમાં તતખેવ; ૧૩

સપ્ત ઋષી શિવપાસથી, હરખિ ગયા નિજ ગેહ;
શિવે સમાધિ ચઢાવી ત્યાં, સીતાપતિશું સ્નેહ. ૧૪

ધ્યાનવિવશ શંકર થયા, કવિ કમળાસન સાર;
ગમે ન બીજું ભુવનસુખ, પ્રભુશું જેને પ્યાર. ૧૫

અધિક પ્રતાપી તે સમે, થયો તારકાસૂર[1];
ભુજબળ તેજ વિશાળનો, મહા ધીર સુર પૂર[2]. ૧૬

જીત્યા તેણે જોરથી, સર્વે લોકપતિ લોક;
સુખસંપતિ-હીણ સુર કર્યા, સહૂ કરે મન શોક. ૧૭

અજર અમર બળધર અધિક, જિત્યો ન કોથી જાય;
વિવિધ પ્રકાર લડાઈ કરી, હાર્યા સુર સુરરાય. ૧૮

સર્વે સૂર મળી સામટા, કરવા દુખ પોકાર;
ગયા વિરંચિ પાસ તે, પામી દનુજથી હાર. ૧૯

અરે અવનિ પર આસમે, અમ થકી રહ્યું ન જાય;
સુખ સંપતિ વ્હોણાં[3] કર્યાં કરો દયા વિધિરાય. ૨૦

દુઃખિયા દેવ દીઠા સહૂ, વિધિએ કરી વિચાર;
સમજાવી સહુને કહ્યો, અસુરમરણ-ઉપચાર[4]. ૨૧

શંભુવીર્યસંભવ તનુજ, જીતે અસુર જરૂર;
મરણ પમાડે પલકમાં, શંભુપુત્ર મ્હાસૂર. ૨૨

છપ્પા.

કહ્યું મારૂં સુર માની, ઉપાય કરો મન માપી,
થશે સિદ્ધ સહુ સાચ, હશે ઇશ સાહ્ય કદાપી;
સતીએ તજ્યું શરીર, દક્ષયજ્ઞે સહુ જાણે;
લીધો જન્મ તેણીએ, હિમાદ્રીઘર આ ટાણે;
શિવ કાજ કર્યું તપ કષ્ટ સહી, અંતર અતિ અનુરાગિણી;
(પણ) બેઠા સમાધિ(માં) ત્યાગી સહુ, શંકર સર્વ શિરોમણિ. ૧

તજાવવી કરી યત્ન, સમાધી શિવ શશિધરની;
અતિ મુઝવણ છે એ જ, કોણ ગતિ હરિ હળધરની;[5]
તોપણ સુર સાંભળો, વાત હિતકારી અમારી;
થશે જરૂર સહુ ઠીક, જાગશે શંભુ પુરારી;
ઝટ કામદેવને મોકલો, જાય ત્વરાએ શિવ કને;
જઈ ક્ષોભ પમાડે શંભુમન, તો તો કામ તરત બને. ૨

---

૧ એ નામનો દૈત્ય. ૨ સંપૂર્ણ. ૩ વિના. ૪ ઉપાય.
૫ બળદેવ, કૃષ્ણના ભાઈ.

જાશું તવ અમપાસ, જાગશે જવ શિવ શંકર;
શિર નામી શંભુને, કરીશું વિનતી થઈ કિંકર;
જ્યમ ત્યમ કરી જરૂર, વિવા[1] શિવનો સતી સંગે;
કરાવશું હઠ કરી, શંભુમેળાપ પ્રસંગે;
હિત દેવ તણું હરહાથ છે, એહ ઉપાયે આ સમે;
મુજ મતિ અનુસારે મેં કહ્યું; જુઓ તપાસી સુર તમે. ૩

સુણિ વિરંચી નાં વેણુ, થયા ખુશી સુર સુરનાયક[1];
કહે સર્વ અન્યોન્ય[2], વિધિવાયક સુખદાયક;
મત અભિમત[3] ફળદેણુ, વાહ વિધિ સુરહિતકારી;
સતત શંભુ સુર સાહ્ય, આર્તબંધું અસુરારી;
વિધિને પ્રશંસી સ્મર[4] સ્તુતિ કરી, નિજહિતહેતુ વિચારીને;
ઝટ પ્રગટ થયો રતિરમણુ[5] ત્યાં, અધિક સ્વરૂપ સમારીને. ૪

ઉભો યુગલ કરજોડી, કામ સુર વિનતી કરતો;
કહો નાથ મમ કામ, મુખેથી એમ ઉચરતો;
અથઇતિ નિજ આપદા, સંભળાવી રતિપતિને;
સુણી કામ નિજ મંન, ગણે શિવશંકર ગતિને;
શંભુ વિરોધે કુશળ મમ, ક્યાંથી હોય કહો તમે,
અંતર અધિક એ શોચ છે, સુણો દેવ સહુ આ સમે. ૫

તો પણ હે સહુ દેવ, કરીશ સહુ કાજ તમારૂં;
શ્રુતિએ કહ્યો પરાર્થ[6], પર્મ તે ધર્મ વિચારૂં;
પરઉપકાર સમાન, ધર્મ નહિ ધરણીતળમાં;
પરહિત પંડ તજાય, સદા વખણાય સુખળમાં;
વળી સંત સુજાણુ સદા કરે, પ્રિતે પ્રશંસા તેહની;
તે ધન્ય કીધી કર્તવ્યતા[7], જગ્ત સફળ આ દેહની. ૬

હરિગીત છંદ.

કહી એવું સુર સહુને નમી સ્મર,
ચાલીઓ દુઃખ ટાળવા,
નિજ સાહ્યતા ફુલધનુષની લઈ;
શિવસમાધિ ઉતારવા;
જાતાં વિચારે રતિરમણુ મન,
અધિક સંશય આણીને;
શંકર વિરોધે છે મરણુ મુજ,
જાઉંછું પણ જાણિને. ૧

કૈલાસપતિ–ગતિમતિ અધિક જ્યાં,
એ સમિપ શો આશરો,
હરિ બ્રહ્મ શેષ ન પાર પામે,
છે ખચિત ત્યાં મુજ મરો;
તેણે સમે વિસ્તારી કામે,
નિજ પ્રભા જગ અજય[8] જે,
સહુ વિશ્વ નિજવશ કરી લીધું ઝટ,
યોગિ સિધ મુનિ અભય[9] જે. ૨

કોપે ચઢ્યો જવ કામ ધરી કર,
ધનુષ સાયક[10] સુમનનું,
ક્ષણુમાત્રમાં શ્રુતિ સેતુ તુટી સહુ,
ચાલ્યું તજી સુખ ભવનનું;
તજી ધીરતા બ્રહ્મચર્યવ્રત પણુ,
જાય નાઠું તે સમે,
સંયમની શુરવીરતા ન ચાલી,
કામ શર[11] શિર ના ખમે. ૩

શુભ ધર્મની પણુ ધીરજ નવ રહી,
જ્ઞાન પણ પંથે પડયું,
વિજ્ઞાન માન મુકી મદન રણુ,
ચાહ્ય ત્યાં તે જૈ ચડયું;
જપ જોગ શુદ્ધાચાર શિરપર,
તાકયું સર જ્યારે સ્મરે;
વૈરાગ્ય આવ્યો વ્હાર લઈ પણ,
કામ તેથી ક્યમ ઠરે. ૪

ચોળી કર્યાં ચકચૂર શૂરવીર,
સ્મર મહા બળખાણુ જ્યાં,
ભયભીત કટક વિવેકનું ઝટ,
ભાગી પડયું ભંગાણુ ત્યાં;
સદગ્રંથરૂપી ગિરિ ગુફામાં,
સૌ છુપાયા તે સમે,
ત્યાં કામ શરસંધાન કરીને,
શોધતો ભૂતળ ભમે. ૫

કરતાર આવી ઉગાર અમને,
આ સમે તુજ આશરે,
કોપ્યો અધિક કંદર્પ કર ધરી,
વિષમ શર અમ ઊપરે;
શું થનાર નાથ અનાથબંધુ,
આ શું મહિમા આદર્યો ?
જગ ખળભળાટ થયો અધિક જ્યાં,
કામ ક્રોધે વીફર્યો. ૬

૧ ઇન્દ્ર. ૨ પરસ્પર. ૩ ઇચ્છિત. ૪ કામદેવ. ૫ કામદેવ. ૬ પરોપકાર. ૭ કરવાપણું.

૮ કોઈથી જીતાય નહિ. ૯ બીક વિનાના. ૧૦ બાણુ. ૧૧ બાણુ.

બે શિશતણો હુણુ તે સમે જગ,
રતિપતિ સામો ચડે;
કર ધરી ધનુંષ રણુંગણે જે,
લાગ ફાવ્યે જે લડે;
સૌ હાર પામી અલોપ થઈને,
જે ભરાયા જહીં તહીં,
શુભ યોગ કે વૈરાગ જપ તપ,
વિશ્વ કો દીસે નહીં. ૭

દોહરા.

જગ સચરાચર સજીવ જે, નારી પુરુષને નામ;
તે નિજ નિજ તજી લાજને, થયાં સર્વ વશકામ. ૧

ઉર અભિલાખા અતિ ઘણી, સહુને વાપ્યો કામ;
લતા નીહાળી નમે વળી, તરુ શાખા તે ઠામ. ૨

ઉલટી નદી દરિયા ભણી, ભેખડ[1] તોડતી જાય;
આલિંગન અભિલાખણી, રોકી કેમ રખાય. ૩

તળાવ ભણી તળાવડી, ધસમસ કરતી ધાય;
ઉમગે સ્નેહ સગાગમે, કામ અધિક નિજ કાય. ૪

જડગતિ એવી વરણીજ્યાં, કોપે ચઢીઓ કામ;
કો કહી શકે સચેતતણી, કરણી વરણી આમ. ૫

જળચર[2] થળચર[3] નભચરો[4], પશુ પંખી પણ સાર;
સમય વિસારી સહુ થયાં; કામવિવશ તે વાર. ૬

ચક્રવાક ચક્રાંગ[5] પણ, જુએ ન દિન કે રાત;
કામવ્યાપ્ત મહિ મદનમય, ત્યાગી શર્મ સિપાત. ૭

કામવ્યાપ્ત કામાંધ થઈ, વિકળ બન્યાં નરનાર;
ઠામ કુઠામ જુએ ન કો, સર્વ થયાં સવિકાર. ૮

દેવ દૈત્ય નર કિન્નરો, ભૂત પ્રેત વૈતાળ;
પિશાચ ડાકણુ શાકણી, વળી વ્યંતર ને વ્યાળ. ૯

તે અવસરની તેમની, દશા ન કહું વખાણી;
સદા મદનના શિષ્ય સૌ, અંતર એવું જાણી. ૧૦

યોગી સિદ્ધ મહામુની, વિશ્વવિરક્ત વિશેષ;
તે પણ કામવિવશ થયા, લાજ રહી નહિ લેશ. ૧૧

તાપસ ત્યાગી તપ ચળ્યા, કોપ્યો જવ કંદર્પ[6];
જગ જંગમને જોગટા, દેહથી ત્યાગ્યો દર્પ[7]. ૧૨

જ્યાં સિધ તાપસ જોગીના, તપમાં પડયું ભંગાણ;
કોણ ગણુતી પામર તણી, અંતર અધિક અજાણ. ૧૩

પરિગ્રહામય દેખતા, જે આ સહુ સંસાર;
સ્ત્રીમય સૃષ્ટિ તે જુએ, વિશેષ મદનવિકાર. ૧૪

નરમય નારી નિહાળતી, સ્ત્રીમય પુરુષ તમામ;
બે ઘડિભર બ્રહ્માંડમાં, કૌતક કીધું કામ. ૧૫

સૌનાં મન કામે હર્યાં, ધરીન કોઇએ હામ;
તેહ સમે તે ઊગર્યાં, સાહ્ય જેમને રામ. ૧૬

ઉભય ઘડીમાં એ રીતે, કૌતુક કીધું કામ;
જ્યાં લગી શિવ પાસે ગયો, કામ હૃદય ધરી હામ. ૧૭

સમાધિસ્થ શિવ જોઈને, સ્મર ત્યાં થયો સશંક;
જગ જ્યમનું ત્યમ તવ થયું, નર મુનિ સિદ્ધ નિશંક. ૧૮

જન્ત જીવ સહુ સુખીથયા, નરનારી નિજ કાય;
જ્યમ મતવાલા ગજતણો, ઉન્મદ ઉતરી જાય. ૧૯

દુરાધર્ષ[8] દુર્ગમ પ્રભુ, વિશ્વ સુખદ વિશ્રામ;
વળી વિલોકી શિવ રુદ્રરૂપ, ભય માન્યું મન કામ. ૨૦

લાજવંત થઈને ફરે, કશુંએ કર્યું ન જાય;
મરણ ઠરાવી ત્યાં મદન, રચિયો એક ઉપાય. ૨૧

શંકર વસે કૈલાસમાં એ રાગ

શિવની સમાધી ઉતારવા, વિમળ કરીને વિચારરે;
તેડયો વસંત વરણાગિયો, મદન મિત્ર સ્હાયકારરે.
શિવની સમાધી. ૧

પુષ્પે લચીરહ્યાં શોભીતારે, કેશુ કેતકી તમાલરે;
નવાં અંકુર તરુ ફૂટિઆં, વિવિધ ભાતિનાં વિશાળરે.
શિવની સમાધી. ૨

કુંદકળિ કામ ઉપજાવતીરે, ખીલ્યા ગલબાના રોપરે;
ચાલી જાણે ચતુરંગણી, કામ ફોજ કરી કોપરે.
શિવની સમાધી. ૩

બાગો બનીરહ્યા બહુ રૂડારે, વિમળ વાવડી વિશેકરે;
તાજા પાણીતણાં સરોવરાં, કૂપ કેરા વિવેક રે.
શિવની સમાધી. ૪

છૂટે ફુવારા તે સમેરે, શીતળ વાયછે સમીરરે;
મંદ સુગંધિદાર ચૌ દિશે, તજે ધ્યાન મુનિ ધીરરે.
શિવની સમાધી. ૫

---

૧ કિનારા. ૨ જળમાં ગતિ કરનાર. ૩ પૃથ્વીપર ચાલનારા. ૪ આકાશમાં ગતિ કરનાર. ૫ હંસ. ૬ કામ. ૭ અહંકાર.

૮ જેના પર સત્તા ચાલી શકે નહિ.

દશેદિશા અતિ શોભતીરે, વિમળ મહિમા વસંતરે;
ઉમગ્યો આનંદ જાણું જહીં તહીં, થયો કામ હર્ષવંતરે.
શિવની સમાધી. ૬

રચના વિલોકી વસંતનીરે, તે સમેની તમામરે;
યુવા મનુષ્ય મન જાગીયો, કામદેવ ધરી હામરે.
શિવની સમાધી. ૭

હરિગીત છંદ.

જાગ્યો મદન યુવા મનુષ મન, વન સુભગતા કો કહે,
તરુ ડાળીઓ ડોલી રહી અતિ, મંદ ગતિએ નદી વહે;
વાયુ સુગંધીદાર શીતળ, મંદ સુખદ વહે સદા,
જાણે સ્મરાનળ[1] જ્વાળ પ્રગટી, યોગિમુનિમન આપદા. ૧

ખીલ્યાં કમળ જળ વિવિધ ભાંતી, ભૃંગ ઉડતા ભાસતા,
ગુણપુંજ ગુંજારવ કરે અતિ, પરિમળે[2] આનંદતા[3];
કલહંસ ત્યાં કલરવ કરે છે, શુક-સુડા સ્વર તાણીને;
મનમોહન અતિ ઉપજાવતા વન, ઋતુ વસંત વખાણીને. ૨

અતિ ઓપતી સૌરભ[4] તરુપર, કાળી કોયલ ટહુકતી;
ઋતુરાજના[5] ગુણગાતિ જાણે, મદન મન હરખાવતી;
અતિ રમ્ય રચના નિરખી હરખી, સરખી સરખી અપ્સરા;
તે કરતી થૈથૈકાર કરી શુભ, ગાન ધમધમવી ધરા.[6] ૩

દોહરા.

એમ અનેક કળા કરી, શિવમન કરવા ક્ષોભ;
સૈન્યસહિત કાર્યો મદન, કરી કરી ઝાઝો લોભ. ૧

ચળી ન અચળ સમાધિ શિવ, ધરતા રઘુપતિ ધ્યાન;
કોપે ચઢીયો કામ ત્યાં, અતિ અતિ ગતિ ગુણવાન. ૨

દેખી રસાળ સુઅંબ તરુ, શાખા અતિશે સાર;
ચઢ્યો મદન મન ક્રોધી કરી, તે ઉપર તે વાર. ૩

છપ્પા.

પુષ્પચાપ પર તર્ત, ક્રોધ કરી બાણ ચઢાવી;
ચઢ્યો મદન તરુડાળ, અધિક રીસ મનમાં લાવી;
તાકી કાનલગી તાણ્યું, ભ્રુકુટી મુગટે ચાંપી;
મુક્યું બાણ તે કાળ, કામકાયા તવ કાંપી;
ઉર લાગ્યું વિષમ શર વેગથી, તેહ સમે ત્રિપુરારિને;
ત્યાગી સમાધિ શિવ જાગીયા, રામનામ સંભારિને. ૧

ચઢ્યો ક્રોધ શિવઅંગ, કર્યું કોણે કૃત આવું;
પડાવ્યું તપ ભંગાણ, તેહનો મદ હું મુકાવું;
નિરખ્યું નેત્ર ઉઘાડી, શંભુ સહુ દિશમાં શોધે;
બેઠો સૌરભ ડાળ, વિલોક્યો મનસિજ[7] ક્રોધે;
ત્રૈલોક્ય કંપવા લાગીયા, જોયું ક્રોધ કરી જાહરે;
ઉગરે શું મદન હવે જુઓ, કોણ વ્હાર તેની કરે. ૨

મદન જોઈ મનમાંહ્ય, ચઢી રીસ શિવને ઘણી ત્યાં;
ઉઘાડી ત્રીજું નેત્ર, જોયું લર્વ[8] મદન ભણી જ્યાં;
થયો બળીને રાખ, નિમિષમાંહે તે વારે;
હુવો હાહાકાર, જગ્ત અધામાં ભારે;
ભયભીત થયા સુર સકળ ત્યાં, અસુર હર્ષ અતિ પામિયા;
સંભારી કામસુખ ભોગીજન, શોચવિવશ સરવે થયા. ૩

થયા અકંટક યોગી, સિદ્ધ મુનિ સાધક સરવે;
જોર વધ્યું તેમનું, ખરેજ મદને મરવે;
રાજી રાજી થઈ રોજ, બ્રહ્મ નિરૂપણ તે કરતા;
તજી ભોગની મોજ, બ્રહ્મ પરિબ્રહ્મ ઉચરતા;
જગ જાણ પડી પળ વારમાં, કામમરણ શિવ ક્રોધથી;
સુણી ઊડતી વાત રતિ[9] તે સમે, મૂર્છિત બની વિરોધથી. ૪

દોહરા.

રોતી કરુણા માગતી, કરતી વિવિધ વિલાપ;
છાતી પીટતી સંચરી, શિવ પાસે રતિ આપ; ૧

અશરણશરણ ઉમાપતિ, કૃપાસિંધુ ભગવાન;
અહોનિશા પ્રભુ આપનું, ધરતા વિષ્ણુ ધ્યાન. ૨

અનાથબંધુ જગતપિતા, હું તમ પુત્રી સમાન;
ક્રોધ ન ઘટે કૃપાયતન, મુજ પતિ તો નાદાન. ૩

કોણ ગતી મારી હવે, રહ્યો ન કો આધાર;
આપ તણા ક્રોધાગ્નિમાં, પતિ થયો બળી છાર. ૪

અતિ પ્રેમે એવી રીતે, વિનતી કીધી વિશેષ;
પ્રસન થયા રતિને ત્યહાં, મન હરખીને મહેશ. ૫

સંતોષે સ્તુતિથી સજન, અધમ અર્થથી[10] નેટ;
જયમ જય શબ્દે સુર ખુશી, ભૂત ભરાએ પેટ. ૬

રતિગતિ નિરખીને વદે, પ્રભુ શિવ તેહ પ્રસંગ;
તુજ પતિતણું હવેથી રતિ, પડશે નામ અનંગ. ૭

વિના શરીર પણ વ્યાપશે, અનંગ સહુને અંગ;
સુણ વળી રતિ તું તુજ તણો, પતિ મેળાપ પ્રસંગ. ૮

---

૧ કામાગ્નિ. ૨ સુગંધ. ૩ આંબાનું વૃક્ષ. ૪ આંબાનું વૃક્ષ. ૫ વસંત. ૬ પૃથ્વી.

૭ ક્રોધ. ૮ જરા. ૯ કામદેવની સ્ત્રી. ૧૦ પૈસેથી.

રાગ ઓખા હરણનો; ચોપાઈ ત્રિતાળની.

યદુકુળમાં કૃષ્ણ અવતાર,
થશે મ્હા ભૂમિ ભંજન ભાર;
કૃષ્ણપુત્ર પ્રદ્યુમન સાર,
થશે તેહ તારો ભરતાર. ૧

મારું વચન નથી એ અવર્થા[1],
સત્ય ગણજે રતિ સર્વથા;
રતિ ચાલી સુણી શિવવાણી,
નમી પાયપ્રભાવ[2] વખાણી. ૨

કહું અવર કથા હું પ્રશંસી,
જાગ્યા જાણી ચંદ્રઅવતંસી;
સમાચાર પામ્યા દેવ જ્યારે,
ગયા વૈકુંઠ સહુ મળી ત્યારે. ૩

બ્રહ્માદિક સુરેંદ્ર સમેત,
વિષ્ણુપાસે ગયા ધરી હેત,
વિધિ વિષ્ણુ તથા સૌ સુરાદિ,
ગયા ત્યાંથી જ્યાં શંભુ કૃપાધિ[3]. ૪

જય જગ્તપિતા અવિનાશી,
કરે વંદન વૈકુંઠવાસી;
વિધિ ચાર મુખે હિતજાણી,
કરે શિવનાં વખાણ વખાણી. ૫

સુરસહિત ઉમંગે પ્રશંસે,
જોયું તે ગમ શશિઅવતંસે;
આવી ઇંદ્ર શંભુપદ લાગે,
કર જોડી કૃપા અતિ માગે. ૬

ભિન્ન ભિન્ન પ્રશંસા કીધી,
શિવે શિશ ચઢાવી લીધી;
થયા મન પ્રસન્ન પુરારી,
સ્તુતિ સર્વની સ્નેહે સ્વીકારી. ૭

વદે વિહંસી ત્યાં વૃષકેતુ[4],
આવ્યા સુર કહો કોણ હેતુ;
કહે વિધિ શિવને શિર નામી,
પ્રભુ આપ છો અંતરજામી. ૮

કરો તદપિ[5] વિનય તમ સ્વામી,
ભોળાનાથ હે કૈલાસધામી;
બહુ અમરને[6] અંતર એવું,
શિવ શંકર દરશન લેવું. ૯

વળી પરમ ઉછાહ[7] અમરનો;
વિવા' જોવાને શિવશશિધરનો;
નેત્ર નિરખીને નાથવિવાહ,
કરવો અધિક અમરને ઉછાહ. ૧૦

એ ઉત્સવ ભારી નેત્ર નિરખીએ,
કરો નાથ તે હૈયે હરખીએ;
મારમદવિમોચન હે મહેશ,
કરી વિનતી શું કહીએ વિશેષ. ૧૧

કામ બાળી રતિને વર દીધો,
સ્વામી ઉચિત અનુગ્રહ કીધો;
શિક્ષા દેઈ કૃપા કરે સુણી શર્વ[8],
નાથ મોટાનો સહજ સ્વભાવ. ૧૨

અતિ વાંક આશ્રિતનો આવે,
તોય મોટા ન મનમાં લાવે;
પ્રભુ ગિરિજાએ તપ કીધું ભારી,
હવે નાથ લ્યો એને સ્વીકારી. ૧૩

સેવે સાગર રત્નને સારુ,
કહું નાથ વિશેષ શું વારુ?
વિધિવિનય સુણી શૂલપાણી[9],
વળી વિષ્ણુનો આગ્રહ જાણી. ૧૪

સુખ માની કહ્યું "એમ થાશે";
મહાદેવે ત્યહાં મંદ હાસ્યે;
સુણી વાણી શંકરની સભાવ,
દીધા દેવે દુંદુભીએ ઘાવ. ૧૫

થઈ પુષ્પની વૃષ્ટિ વિશેષ,
જય જય સુર સ્વામી મહેશ;
જાણી અવસર આવ્યા ઉમંગે,
સપ્તઋષીઓ તેહ પ્રસંગે. ૧૬

તતકાળ તેમને બ્રહ્માએ,
મોકલ્યા ગિરિભવન ત્વરાએ;
ચાલ્યા સપ્તઋષી હરખાતા,
ગુણનિધિ શિવના ગુણ ગાતા. ૧૭

ગયા પ્રથમ જ્યાં રહેતી ભવાની,
આદ્યશક્તિ ઉમા મોક્ષદાની;
જોવા પ્રેમ આખરનો મંન,
બોલ્યા છળભર્યાં મધુર વચન. ૧૮

૧ ફોકટ. ૨ મહિમા. ૩ દયાના સમુદ્ર. ૪ મહાદેવ. ૫ તો પણ.

૬ દેવતાઓ. ૭ ઉત્સાહ. ૮ ફરિયાદ. ૯ મહાદેવ.

દોહરા.

કહ્યું અમારું ન માન્યું તવ, નારદને ઉપદેશ;
હવે ખોટું થયું તારું "પણ", બાળ્યો કામ મહેશ. ૧

સપ્તઋષીની વાણી સુણી, મંદ હસી સતી માત;
બોલી વચન સપ્રેમથી, સુણો સપ્તઋષી વાત. ૨

કહ્યું ઉચિત મુનિવર તમે, છો વિજ્ઞાની સદાય:
સુણી લ્યો વાત અમારી ઝટ, જેથી સંશય જાય. ૩

કામદહન હવણાં કીધો, ક્રોધ કરી ત્રિપુરાર;
આજસુધી તમ જાણમાં, શંભુ રહ્યા સવિકાર. ૪

સત્ય અમારી જાણમાં, શંભુ યોગી સદાય;
અજ અનવદ્ય અકામ મન, ભોગરહિત ભવરાય. ૫

જો મેં એવા જાણી શિવ, સેવ્યા પ્રીતસહિત;
કર્મ વાણી મન કાયથી, મહા મોહ મનજીત. ૬

તો મમ "પણ" ત્રિપુરારી તે, કૃપાસિંધુ ભગવાન;
કરશે સત્ય સુણો મુનિ, નન્દીશ નેટ નિદાન. ૭

તમે કહ્યું આવી મને, બાળ્યો કામ મહેશ;
તે મોટા અવિવેક તમ, હે મુનિ જ્ઞાની વિશેષ. ૮

તમ સ્વભાવ અનળ તણો, સૌ જાણે છે સે'જ;
હિમ તે સમિપ ન જઈ શકે, તરતિબ તેને તેજ. ૯

જાય સમિપ જો હઠ કરી, નિશ્ચે પામે નાશ;
જયમ સંપાતી[1] પાંખહીણ, ગયે દિવાકર[2] પાસ. ૧૦

સતી-વચન સુણી સપ્ત મુનિ, હૃદય અતિ હરખાય;
દેખી પ્રતીતિ વિશ્વાસ મન, લાગ્યા સતીને પાય. ૧૧

ધન્ય ધન્ય કહી ધન્ય કહી, ગયા હિમાચળ પાસ;
સર્વ પ્રસંગ સુણાવીયો, અંતર ધરી ઉલ્લાસ. ૧૨

મદનદહન સુણી હિમગિરિ, અતિ દુઃખ પામ્યા મંન;
પછી કહ્યું રતિને વર દીધો, સુણી ગિરિપતિ પ્રસંન. ૧૩

શિવ શંકર પ્રભુતાઈને, ઉર વિચારી ગિરિનાથ;
સુખી થશે કુંવરી સદા, શિવશંકર સંગા'થ. ૧૪

સાદર તેડાવ્યા મુનિ, કૌડસહિત કુળગોર;
આવ્યા અતિ ઉતાવળા, દેતા આશિશ સૌર. ૧૫

સુદિન સુયોગ સુઘડી સુપળ, સુનક્ષત્ર સોહાય.
લગ્ન લખાવ્યું વેદ વિધિ, હિમાચળ હરખાય. ૧૬

લગ્નપત્રિકા લગ્ન લખી, સપ્તમુનિ કર દીધ;
કર્યાં લગ્નિયા પાય પડી, ઉચિત આશિશો લીધ. ૧૭

જઈ વિધિકર દીધી પત્રિકા, ઋષિઓએ રૂડી રીત;
લગ્ન વાંચતાં વિરંચિને, હૃદય સમાતી ન પ્રીત, ૧૮

સુણાવી સુરમંડળ સહુ, લગ્નપત્રિકાલેખ;
સુર સમાજ મુનિ હરખીયા, વિધિનો જોઈ વિવેક. ૧૯

દીધા ધાવ ડંકે સુણી, શંભુ વિવા'ની વાત;
દુંદુભિ દેવ વગાડતા, પુષ્પવૃષ્ટિ ભલીભાત. ૨૦

મંગળ કળશ દશે દિશે, સજે સુર સુરરાય;
ભવન ભવન ઉત્સવ પરમ, ગીત અપ્સરા ગાય; ૨૧

વાહન વિવિધ વિમાનનાં, જાવા શિવની જાન;
લાગ્યા સહુ સમારવા, સુરરૂપ તેજનિધાન. ૨૨

સુલભ સુમંગળ શકુન ત્યાં, ડેરે ડેરે થાય;
સુરાંગના[3] અતિ હર્ષથી, ગીત મધુરાં ગાય. ૨૩

તોટક છંદ.

શણગાર કરે હરને હરખી,
શિવના ગણ જોડ મળી સરખી;
અહિ[4]મોડ જટા-મુકુટે બમણા,
વળી કુંડળ-કંકણ વ્યાલ[5] ઘણા. ૧

તન ચોળી ભભૂતથી બાળ બીએ,
પટ[6] કેશરીચર્મ[7] તણું કટિએ;
શિર ગંગ લલાટ[8] શશી ઝળકે,
ત્રણ લોચન સુંદર તે ચળકે. ૨

ઉપવીત[9] ભુજંગનું સુંદર છે,
વિષકંઠ કૃપાધિ અતિ હર છે;
ઉર માળ ધરી નરમુંડ તણી,
શિવ વેષ અભદ્ર[10] જ વિશ્વધણી. ૩

સુખધામ કૃપાળ સદા શિવજી,
કર ધાર્યું ત્રિશૂળ શિવે સમજી;
ડમરૂ વાળી ડાક સુશોભી રહ્યાં,
નિરખી નરનાર અચંબ થયાં. ૪

મેં'તે વજાડયો શંખ, સમર્યા વનમાળી એ રાગ

બળદે ચઢી કપાળી, ચોપ કરી ચાલ્યા;
વાજે છે વાજીંત્ર, શિવ વર રૂપાળા. ૧

દેખી શિવનો વેષ, દેવત્રિયા શાણી;
અતિ હાસ્ય કરે અન્યોન્ય, ઘુંઘટડો તાણી. ૨

---

૧ એ નામનું ગીધપંખી, જટાયુનો મોટો ભાઈ. ૨ સૂર્ય.

૩ દેવતાઓની સ્ત્રીઓ. ૪ સર્પ. ૫ સર્પ. ૬ વસ્ત્ર.
૭ સિંહનું ચામડું. ૮ કપાળ. ૯ જનોઈ. ૧૦ અમંગળ.

વર–લાયક જગ માંહ્ય, નહિ કન્યા કોઈ;
રૂપ અનુરૂપ નાર, તે રહેશે મોહી. ૩

વિધિ વિષ્ણુ સુરરાય, સુર સહુ શોભાતા;
ચઢી ચઢી વાહન સર્વે, જાનવિષે જાતા. ૪

સુરસમાજ અનુપ, રૂપે રઢિયાળા;
વર અનુરૂપ નહિ જાન, ભૂષણુ ભુજંગાળા.[1] ૫

વિષ્ણુ કહે વિહસી, એવું તેહ સમે;
બોલાવ્યા દિશિરાજ, આવી પાય નમે. ૬

નિજ નિજ સહિત સમાજ, અળગા થઈ ચાલો;
નથી વર અનુસરતી જાન, નેહ થકી ન્યાળો. ૭

કરાવશો સહુ હાંસી, પરપુરમાં જાઈ;
નથી જાનૈયા વર–જોગ, વગોવાશો ભાઈ. ૮

વિષ્ણુવચન સુણી દેવ, હાસ્ય કરી હળવે;
નિજ નિજ સૈન્યસહિત, ફંટાયા[2] સરવે. ૯

મનમાંહે મહાદેવ, સમજ્યા વાત સહુ;
હરિનાં વ્યંગ[3]વચન, કદી નવ જાય કહ્યું. ૧૦

હરખી હર મનમાંહ્ય, મોકલીઓ ભૃંગી,
બોલાવી ગણફોજ, અતિશે ઉમંગી. ૧૧

શિવઆજ્ઞાએ સર્વે, ઉતાવળા આવ્યા;
નામ્યું શિવપદ શીશ, ભવને મન ભાવ્યા. ૧૨

નાના વાહન વેષ, ગણ સેના ભારે;
જોઈ આપ સમાજ, હર હરખ્યા ત્યારે. ૧૩

રૂંડ મુંડ કોઈ વેષ, કોઈ મુખના મોટા;
કોઈ તો કર–પદહીણ, વાળ્યા લંગોટા. ૧૪

કોઈને બહુ પદ–હાથ, કોઈ ખોડા ખૂંધા;
કોઈનાં નેત્ર વિશાળ, કોઈ આંખે અંધા. ૧૫

તુષ્ટ પુષ્ટ કોઈ તંન, કોઈ તો ક્ષીણ અંગે;
કોઈ છે પાવન પંડ, બહુ બહુરૂપી રંગે. ૧૬

કોઈ અપાવન અંગ, ભૂષણ ભુજંગાળા;
કોઈ તો આખે અંગ, દીસે લોહીઆળા. ૧૭

કોઈ હાથ કપાળ, શોણિત[4] ખરડેલા;
કોઈને આખે અંગ, રેલા ઊતરેલા. ૧૮

ખરમુ[5]ખ ગણ અગણીત, શ્વાન[6]મુખા દાંતી[7];
સૂશર[8] શિઆળ–વદન, વેષ વિવિધ જાતિ. ૧૯

સંખ્યા ગણી ન શકાય, શિવ–સેન્યા ભારે;
બહુજીન પ્રેત પિશાચ, મુખ જીભ લલકારે. ૨૦

યોગિનીઓ અગણીત, ક્યમ જાએ વરણી;
કિલકિલ કરતી ઉચાર, અશુદ્ધ આચરણી. ૨૧

પરમ તરંગી ભૂત, સર્વે નાચ કરે;
ગાતા મુખથી ગીત, દેખી દેવ ડરે. ૨૨

અતિ વિપરીત જોઈ જાન, હરખીને હેતે;
બોલે વચન વિચિત્ર, બ્રહ્મા સંકેતે. ૨૩

જેવા વર શિવ છેલ, તેવી જાન બની;
જુગતે મળીયો જોગ, શોભા વાધી ઘણી. ૨૪

જાતાં પંથે એમ, કૌતક થાય બહુ;
બ્રહ્મા વિષ્ણુ સુરેંદ્ર, હસે અન્યોન્ય સહુ. ૨૫

રુકમણિ અંબિકા પૂજવાને ચાલી એ રાગ

કહે યાજ્ઞવલિક ભરદ્વાજ,
સુણો સ્નેહે કથા સુખસાજ;
વર આવે છે એવે વેષે,
અતિ હાંસે હિમાચળદેશે. ૧

અહિંયાં મંડપ રચીયો મોટો,
નથી હિમગિરિઘર કાંઈ ટોટો;
અતિ રમણિક મંડપ શોભે,
જોતાં મુનિઓ તણાં મન લોભે. ૨

બહુરીતિ વિચિત્ર બનેલો,
વિશ્વકર્માનો જાણું રચેલો;
રચનાએ ન જાય વખાણ્યો,
શંકે અમરાપુરીથી[9] આણ્યો. ૩

શૈલ સકળ જ્યહાં લગી જગમાં,
નાના મોટા હિમાચળ વગમાં;
વન સાગર સરિતા તળાવ,
વળી રૂપ મનોહર વાવ. ૪

સૌને મોકલી કંકોતરી,
હિમગિરિએ હેતજ કરી;
ધરી સુંદર કામસ્વરૂપ,
અનુરૂપ સહુ ગિરિભૂપ. ૫

સંગ લેઈ સમાજ પ્રસંગે,
હિમગિરિઘર આવ્યા ઉમંગે;
ગીત ગાય છે તેમની ગોરી,
કોઈ જોબનરૂપ કિશોરી. ૬

૧ સર્પના ભૂષણવાળા. ૨ જુદા થયા. ૩ વાંકાં. ૪ લોહી. ૫ ગધેડો. ૬ કૂતરું. ૭ દાંતવાળા. ૮ વકરેલ ભૂંડ.

૯ દેવતાઓની નગરી.

અતિ ઉત્તમ સ્થાન ઉતાર્યાં,
હતાં પ્રથમથી ઘર શણગાર્યાં;
જ્યહાં શોભે જેવું તહીં તેમ,
જોઈ શોભાને ઉપજે પ્રેમ. ૭

નીરખી પુરરચના અનુરાગે,
વિધિની નિપુણતા[1] લઘુ[2] લાગે;
શોભા નીરખી શોભા લજવાઈ,
કરે અંતરમાં અદેખાઈ. ૮

વન બાગ તળાવ તમામ,
કોણ વરણે સુભગતા આમ;
શોભે મંગળ કળશ રૂપાળા,
ઘરે ઘર વળી તોરણમાળા. ૯

ફરકે છે ધ્વજા ને પાતાકા,
વાગે નોબત ગજ પર ડંકા;
છબી નર–નારી તણિ શોભે,
દેખી મુનિઓ તણા મન લોભે. ૧૦

જ્યહાં જન્મ લીધો જગદંબા,
આખા વિશ્વતણી અવલંબા;
તે નગર–શોભા ક્યમ વરણાય,
સહુ વિશ્વમાં જે વખણાય. ૧૧

ઋધિ સિદ્ધિને સંપતિ સરવે,
નવિ નિત અતિ ઉમયા જનમવે;
ધન્યભાગ્ય હિમાચળનારી,
જેને પેટ સતી સુકુમારી. ૧૨

રાગ ઓખા હરણનો, ચોપાઈ ત્રિતાળની.

સુણી નગરનિકટ[3] જાન આવી,
સામૈયાની તૈયારી કરાવી;
સજી વાહન વિવિધ પ્રકાર,
ધરી અંગ ઉત્તમ અલંકાર. ૧

દિવ્ય વસ્ત્રે શોભાવી કાય,
સાદર સામૈયે સહુ જાય;
જોઈ દેવકટક ઉર હરખ્યા,
સુર શોભે છે સરખે સરખા. ૨

હરિ નીરખી થયા સૌ સુખાળા,
શોભે વિષ્ણુરૂપે રઢીયાળા;
ભવ સાથ જોવા જવ લાગ્યાં,
જાય વાહન ભડકીને ભાગ્યાં. ૩

તેજી[4] ભાગ્યા પાડી અસવાર,
વાગ[5] તાણ્યે રહ્યા ન તે ઠાર;
ગજ અંકુશને નવ માને,
નાખે મ્હાવતને ચોગાને. ૪

ધરી ધૈર્ય રહ્યા ત્યાં સુજાણ,
નાઠાં બાળક સૌ લઈ પ્રાણ;
ગયાં ઘેર પૂછે માબાપ,
થરથરતા તે દે છે જવાબ. ૫

બીકે કંપે બિચારાંની કાયા,
તેથી તરત ઉત્તર ન દેવાયા;
કહીએ શું કહી જાય ન વાત,
તમે સાંભળો માત ને તાત. ૬

જમઘાડ કે જાન એ આવી,
જેણે મંડળી સહુ ભડકાવી;
વર ગાંડો ને વૃષભારૂઢ[6],
અમે દેખી થયા દિગ્મૂઢ. ૭

વ્યાલ વળગાડ્યા છે લલાટે,
જીભ કાઢીને વરને ચાટે;
આભૂષણમાં છે માત્ર વિભૂતિ,
સાથે વાહને લાવ્યો ન જૂતી[7]. ૮

અંગ ઓઢયું છે દિગંબર,
યોગિ જટિલ દીસે ભયંકર;
સાથે પ્રેત પિશાચ યોગિની,
મનુષ્યામિષ[8]–ભક્ષ–ભોગિની. ૯

ભૂત પ્રેત વ્યંતર ને વૈતાળ,
એ શું જાનૈયા કાળ કરાળ;
દીસે વદન વિકટ[9] દૈત્યવેશે,
જોશે તે જીવતું કેમ રહેશે. ૧૦

જોઈ જાન જે જીવતું રે'શે,
તેનું પૂર્વનું પુણ્ય વિશેષે;
ઉમાલગ્ન તે નજરે જોશે,
જેને જોવાનું સર્જિત હોશે[10]. ૧૧

કહી વાત ઘરોઘર જાઈ,
વર આવ્યાની રૂડી વધાઈ;
જાણી બાળમુખે શિવસંગ,
હસી માત લે બાળ ઉછંગ. ૧૨

---

૧ ચતુરાઈ. ૨ નાની, થોડી. ૩ પાસે.

૪ ઘોડો. ૫ લગામ. ૬ બળદ ઉપર બેઠેલો. ૭ જોડીને. ૮ માણસનું માંસ. ૯ ભયંકર. ૧૦ સરજેલું.

બાળ સમજાવ્યાં વિવિધ પ્રકારે,
તમો ડરશો ન કોઈ લગારે;
સુખે રમતા ફરો શેરીએ,
હૈયે વાત ન એ હેરીએ. ૧૩

સામૈયું લેઈ જાનને આવ્યું,
હિમાચળને હેતે કે'વરાવ્યું;
દીધા સૌને ત્યાં જાનીવાસ,
અતિ શોભિત ધામ પ્રકાશ. ૧૪

મેના આરતિ શુભ સમારી,
સંગ મંગળ ગાતી નારી;
કંચનથાળ[1] શોભે વર[2] પાણી[3],
ચાલી પોંખવા શિવ હરખાણી. ૧૫

જોયા જવ ભવ વિકટ સ્વરૂપી,
ગાંડા સરખા વળી બહુરૂપી;
સ્ત્રીયો ભય પામી ઊર વિશેષ,
જોઈ વરનો ભયંકર વેષ. ૧૬

ભાગી ભવન પેઠી ધાતી ધાતી,
વિકળાવસ્થા ન વરણી જાતી;
તનમનમાં તરુણી ત્રાસી,
દેખી વરને અતીશે ઉદાસી. ૧૭

મેનાહૃદય થયું દુખ ભારી,
બોલાવી લીધી સતી સુકુમારી;
અતિ સ્નેહે ઉછંગ બેસાડી,
બોલી લોચન આંસુ પાડી. ૧૮

જે વિધિએ તને રૂપ દીધું આવું,
જેથી કુંવરી કોડામણી કહાવું;
જડમતિયા તે વિધિએ તું સારૂં,
ગાંડો વર કેમ કીધો વારૂં? ૧૯

રાગ ઓખાહરણની ઢાળનો.

કેમ રચીઓ વિરંચિએ વર, છેક ગાંડો છળ કરી,
દેઈ સુંદરતા અધિક મારી, કાલી ઘેલી કુંવરી;
પુષ્પ જોઈએ જે કલ્પતરુ પર, તે લગાડે બાવળે,
વિધિ વિવેક ન જાણતો કંઈ, મિઠાઈમાં મીઠું ક્યમ મળે? ૧

તુંજ સહિત ગિરિથી પડો કાં[4], પાવક પ્રગટો દેશમાં;
કાં સમુદ્ર ઘેરે[5] પડો સહુ, કહું ખરૂં આ કલેશમાં;
ઘર જાવ અપયશ થાવ જગ, ભુંડી કહો વળી ભાવથી;
હું જીવતાં નહિ દેઉં દિકરી, જમાઈ જોઈતો નથી. ૨

દુઃખિત દેખી રાણી મેના, થઈ વિકળ અબળા બહુ;
પોંખવા જાતાં નગરની, સંગ આવેલી સહુ;
સંભારી સ્નેહ સુતા તણો, ભરી આવ્યાં લોચન વારી,
કરી વિલાપ રુદન કરંતી, વદે મેના નારી. ૩

શું બગાડયું નારદનું મેં, અંતર માઠું તાકી,
ઘર ભંગાવ્યુ વસેલું મારૂં, જમાઈ શોધી ખાખી[6];
ઉપદેશ આપ્યો નારદે આ, બહુરૂપી વર કાજે;
તપ કીધું આ સારૂ વળી સહુ, ત્યાગી સુખ સમાજે. ૪

મોહ માયા ધામ ધન નથી, છે ઉદાસી વેષે;
કહ્યું સત્ય મુનિ તણું સહુ, નથી સંશય લેશે;
લાજ નહિ નહિ બીક કશી મન, પારકું ઘર ઘાલે,
મળ્યો નહિ કો જગતમાં જે ટેવ એની ટાળે. ૫

એહને મન હાસ્યકૌતક, શોકસાગર મારે;
વાંઝણી શું પ્રસવપીડા, જાણશે સંસારે;
વ્હાલી વન તપ ઘોર કરીને, દૂબળી થઈ દેહથી,
બહુરૂપી વર કાજ એની, નારદના ઉપદેશથી. ૬

આવી છે બાણને માંડવેરે, જાદવકુળની જાન

એ રાગ

માત વીકળ દેખી પાર્વતીરે, જોતાં વરૂવો જમાઈ,
બોલી વિવેક મૃદુ ભરીરે, વાણી અતિ સુખદાઈ,
એવે વિચારે શું શોચતીરે, મતિવંતી થઈ માય;
વિરંચિએ રચિયું ટળે નહિરે, કર્યે કોટી ઉપાય. ૧

કરમે લખ્યો મારો માવડીરે, વિ'વા વરૂવા સંગાત;
તો પછી દોષ તે ક્યમ દૈયેરે, કોઈને ભલિભાત;
તારાથી મટશે શું માવડીરે, લખ્યા બ્રહ્માના અંક;
વ્યર્થ ન લેશ તું વ્હોરીનેરે, આજ આવું કલંક. ૨

તોરણ આવ્યો ઉમંગીનેરે, ક્યમ પાછો વળાય;
આ અવસર હઠનો નથીરે, મારી મેના માય;
જે દુખ સુખ વિધિએ હશેરે, લખ્યું મારે લલાટ;
જઈશું જ્યહાં ત્યહાં પામશુંરે, વ્યર્થ કરવો ઉચાટ. ૩

ઉમયાવચન મૃદુ સાંભળીરે, વળી અતિશે વિનીત;
શોચવિવશ સહુ સુંદરીરે, અંતરમાં અમીત;
દેઈ દુષણ સહુ દૈવનેરે, નીરે ભરતીનેત્ર;
વર તો વરૂઓ વિશેષ છેરે, ઉમા મોહનું ક્ષેત્ર. ૪

૧ સોનાનો થાળ. ૨ શ્રેષ્ઠ. ૩ હાથ. ૪ અગ્નિ. ૫ ઉંડા પાણી.

૬ જોગી, શરીરે રાખ ચોળનારો.

જાણી સમાચાર તે સમેરે, આવ્યા નારદ મુન્ય;
સાથે વળી સપ્તઋષિઓરે, કરતા વેદધુન્ય;
જઈને હિમાચળને ઘરેરે, વદે નારદ વાત,
વિવા'માં આ શું વગોવાણુંરે, મનાવો સતી–માત. ૫

રાગ ઓખાહરણની ઢાળનો.

તે સમે સહુ સાથને, સમજાવીયાં ઋષિ નારદે;
પૂર્વ પ્રસંગ સુણાવી સરવે, વિમળ વાણી તે વદે;
સુણો મેના સત્યવાણી, પુત્રી તમ જગદંબા,
અજ અનાદિ ભવાની શક્તિ, અખિલ જગ અવલંબા. ૧

અવિનાશિ[1] ને એ અંગજા છે, સદાશિવ અર્ધાંગી;
જક્ત કરણી હરણી ભરણી, સદા સત્યની સંગી;
નિજ ઇચ્છાએ દેહધારણી, એહ અશરણ–શરણી,
એક મુખ શું કહી શકું હું, વિમળ મહિમા વરણી. ૨

જન્મિ પ્રથમ એ જોગમાયા, દક્ષ ભવને જાઈ,
નામ સતી સુંદર સુભાગ્યણી, મહિમાની અધિકાઈ;
ત્યાંય પણ સતી શંભુસાથે, પ્રેમથી પરણાવી,
કથાપ્રસિધ સફળ જગતમાં, તેજ તમ ઘર આવી. ૩

એક સમય ભવાનીએ, શિવશંભુ સંગે આવતાં,
માર્ગમાં રઘુકુળ તિલકરૂપ, રામને નિહાળતાં;
શંભુ કહી પરિબ્રહ્મ પ્રણમ્યા, સતીમન સંશય થયો,
રામ નૃપસુત તેમને ક્યમ, શંભુએ પરિબ્રહ્મ કહ્યો. ૪

સમજાવિયું સતીને ઘણું પણ મોહવશ માન્યું નહીં,
જાનકીરૂપ લેઈ ચાલીં, રામ પરીક્ષાને સહી;
ત્યાગી શિવજીએ ત્યહાં ઝટ, સતી તે અપરાધે,
હર વિયોગે વ્યાકુળી થઈ, પામી દુઃખ અગાધે. ૫

પિતા ઘર જઈ તે પછી, તન ત્યાગ્યું યોગાનળે,
માગી એવું પુનર્ભવમાં,[2] સ્વામી શિવ શંભુ મળે;
જન્મી તે તમ ભવન આવી, સ્વનાથ માટે તપ કર્યું,
સત્ય જાણી તજો સંશય, મન મોહ તણું ભર્યું. ૬

સર્વદા શંકર પ્રિયા સતી, દંપતી જોઈ દુઃખ ઘટે,
જગત–માતપિતા ઉભય એ, ભજ્યે ભવફેરો મટે;
અજ્ઞાન ત્યાગો આ સમે, સુણો હિમાચળનારી,
વિવા'માં વઘરો ન ઘાલો, કહ્યું મુનિએ વિચારી. ૭

મેં'તો વજાડ્યો શંખ, સમર્યા વનમાળી એ રાગ

સુણી નારદનાં વેણ, સંશય સર્વ ગયો,
સહુને મટ્યો વિષાદ, અતિ આનંદ થયો. ૧

ક્ષણમાંહે એ વાત, પુર બધે પ્રસરી;
ઘરઘરથી સહુ ગોરી, નિસરી હર્ષ ભરી. ૨

ચૌટે ચોક બજાર, નાનાં ને મોટાં;
ચરચે એ સંવાદ, મન આનંદ સોતાં. ૩

મેના હિમગિરિ રાય, આનંદ્યાં અતિશે;
નિજપુત્રીને ભીડી ભુજ, મળવા મન હીસે. ૪

મેના હિમગિરિરાય, સતીના પદ વંદે;
ફરી ફરી વાર હજાર, મન અતિ આનંદે. ૫

નારી પુરુષ શિશુ[3] સર્વ, વૃદ્ધ તરુણ[4] શાણા;
સાંભળી ઉમાચરિત્ર, અતિશે હરખાણા. ૬

ઘરઘર મંગળ ગીત, સૌ ગાવા લાગ્યાં;
કનકકળશ સહુ લોક, સજીને અનુરાગ્યાં. ૭

જમણ કીધાં બહુભાંતી, જાન જમાડવા;
યથાયોગ્ય તે વાર, અમૃત ના લાડવા. ૮

જે ઘર માત ભવાની, ત્યાંનાં જમણતણી;
કેમ પ્રસંશા થાય, મુખડે એક ઘણી. ૯

સાદર સ્નેહ સહિત, જમવાને કાજે;
બોલાવી સહુ જાન, ત્યાં હિમગિરિરાજે. ૧૦

વિષ્ણુ વિરંચી સુરેંદ્ર, સુર સહુ જાતિ;
પેર્યાં દિવ્યાંબર, જોઈ ઠરે છાતી. ૧૧

જુગતે જોવા પાત્ર, જાનૈયા સરવે;
અતિ રૂપવંત ગુણવંત, સહુ છે તન નરવે.[5] ૧૨

પંગત માંડ્યા પાટ, હાટક[6] ઘાટીલા;
અતિશે રત્નજડિત્ર, કોઈ સ્ફાટિક શીલા. ૧૩

પંગત બેઠા સર્વ, જાનૈયા આવી;
પિરસાયાં પકવાન, ઝટ ઝટ ઝોકાવી. ૧૪

જમતી જોઈને જાન, ટોળે નારી મળી;
દે મૃદુવાણિથી ગાળ, પોંચે મન રળી. ૧૫

સુણાવી વ્યંગ વચન, સુંદરીઓ સરવે;
કરતી વિવા' વિનોદ, હાસ્ય કરી હળવે. ૧૬

કરતા ભોજન દેવ, અતિશે વિશ્રામે;
વિનતા–ગાળ–વિનોદ, સુણીને સુખપામે. ૧૭

જમતાં વાધ્યો જેહ, ઉર આનંદ ઘણો;
તે કેમે કરી જાય, કોટી વદન ભણ્યો. ૧૮

જમી ઊઠી સહુ જાન, હાસ્ય વિનોદમાં;
દીધા પછી મુખવાસ, સહુ મનમોદમાં.[7] ૧૯

---

૧ કોઈ દિવસ નાશ નહિ પામે એવી. ૨ બીજે જન્મે. ૩ બાળક. ૪ જુવાન. ૫ નિરોગી. ૬ સોનું. ૭ [illegible]

ગયા ઉતારે ત્યાંથી, જાનૈયા સરવે;
જ્યાં જ્યાં જેનો વાસ, ત્યાં હળવે હળવે. ૨૦

ત્રિભોવન પાવન તુળસીજીનો વિવા'રે એ રાગ

પછી મુનિઓએ હિમગિરિ પાસે આવીરે,
અતિ આદરથી લગનઘડી સંભળાવીરે. ૧

લગ્ન તણો હિમગિરિએ અવસર જાણીરે;
દેવ તેડાવ્યા, હરખ હૃદયમાં આણીરે. ૨

સાદર સુર સહુ, આવ્યા મન હરખાએરે;
ઉચિત સુઆસન દીધાં હિમગિરિરાએરે. ૩

વિધિએ વેદ વિધિથી ત્યાં વેદી[1] બનાવીરે;
ચતુરાઈએ વળી ચાહીને ચિતરાવીરે. ૪

સુભગ સુમંગળ ગીત રૂડાં ત્યાં ગાતીરે;
કોકિલકંઠી શશિવદની મદમાતીરે. ૫

સિંહાસન અતિપાવન દિવ્ય સુહાયરે;
વિધિએ રચ્યું નિજહાથ ન વરણી શકાયરે. ૬

બેઠા તે પર શિવ વર ગૌરે ગાત્રરે;
જગતજનક શિવ હિમગિરિના જામાત્રરે. ૭

શિર નામે વિપ્રોને શિવ ભગવાનરે;
નિજપ્રભુ રામ તણું ધરી અંતર ધ્યાનરે. ૮

પછી મુનિઓએ ઉમયાને બોલાવીરે;
કરીને સહુ શ્રૃંગાર સખી લઈ આવીરે. ૯

રૂપ અનુરૂપ જગમાં નહિ કો જોતાંરે;
ઉમયારૂપ જોઈ સુર સહુનાં મન મ્હોતાંરે. ૧૦

છબી રૂપવંતી ઉમા જગજનની સેવોરે;
છબી વરણે કવિ કોણ જગતમાં એવોરે. ૧૧

જગ્દંબા ભવભામા[2] ઉમયા જાણીરે;
અખિલ જગત અવલંબા અધિક પ્રમાણીરે. ૧૨

મનમાં કીધાં પ્રેમસહિત પરણામરે;
સરવ સુરોએ વરણીને ગુણગ્રામરે. ૧૩

સુંદરતાની મર્યાદા[3] ભવરાણીરે;
કોટિ વદનથી છબી ક્યમ જાય વખાણીરે. ૧૪

શ્રુતિ શારદ નારદ વળી શેષ હમેશરે;
સંકોચાઈ કહે શોભા જોઈ વેષરે. ૧૫

તો પછી મંદમતિ કળી કવિગણકેરીરે;
ક્યમ કહી શકશે શોભા વદન ઘણેરીરે. ૧૬

ગઈ સતી મધ્યમંડપમાં જ્યાં શિવરાયરે;
એ દંપતી દરશન લેતાં દુખ જાયરે. ૧૭

જોઈ શકતી નથી લાજે સતી શિવ સામુંરે;
પતિ પદકમળે મનમધુકર વિશરામ્યુરે. ૧૮

મુનિઆજ્ઞા એ ગણપતિ પૂજ્યા કોડેરે;
શિવઉમયા દંપતીએ જઈને જોડેરે. ૧૯

ગણપતિ સુર અનાદિ જીવમાં જાણીરે;
સંશય મન કરશો નહિ કોઈ પ્રાણીરે. ૨૦

શ્રુતિમાં વિધિ વિવા'ની જેહ જણાવીરે;
તે સહુ મ્હામુનિઓએ આવી કરાવીરે. ૨૧

હિમાચળે ત્યાં દીધું કન્યાદાનરે;
જાણી ભવાની મન કરતા ગુણગાનરે. ૨૨

પાણીગ્રહણ[4] જવ કીધું હરખી મહેશેરે;
હરખ્યા ઉર સુર વિષ્ણુ સુરેશ વિશેષેરે. ૨૩

વેદમંત્ર ત્યાં મહામુનિઓ ઉચ્ચારેરે;
જય જય શંકર સુર કરે સહુ ત્યારેરે. ૨૪

વાગે વાજાં વિવિધ પ્રકાર અઘાતરે;
પુષ્પતણો વરસ્યો નભથી[5] વરસાદરે. ૨૫

શિવ–ગિરિજાનો રૂડીરીત થયો વિવાહરે;
ચૌદ ભુવનમાં ભરી રહ્યો ઉચ્છાહરે. ૨૬

દાસી દાસ તુરંગ[6] અને રથ હાથીરે;
ધેનુ[7] વસ્ત્ર મણિગણ નાના જાતિરે. ૨૭

અન્ન કનકભાજન[8] ભરી આણ્યા ભાવેરે;
પેરામણીમાં દીધું સહુ ગિરિરાવેરે. ૨૮

હરિગીત છંદ.

પેરામણી ભલીભાત દીધી, શંભુને બહુ સ્નેહથી,
કરજોડી પછી હિમગિરિ કહે મેં, આપ જોગ દીધું નથી;
દેઉં શું પુરણકામ શંકર, કહી પદામ્બુજ[9] ગ્રહી રહ્યો,
હે નાથ તમ પગલે કૃતારથ, વિશ્વમાંહે હું થયો. ૧

સસરાનું મન સંતોખ્યું શિવ, સહુ ભાંતિએ તેણે સમે,
મેના વળી પરિપૂર્ણ પ્રેમે, શિવ ચરણ આવી નમે;
વિનંતી અતિ કર જોડી કરતી, પુત્રી મારી ખોટની,
ઉમયા મને મમ પ્રાણસમ ગૃહ, દાસી કરજો આપની. ૨

અપરાધ સહુ કરજો ક્ષમા તમ, છો દયાસાગર સદા,
માગું છું આપની પાસ શંકર, દ્યો મને વર મનમુદા[10];
સમજાવી સાસુ બહુવિધે શિવ, સર્વ સુખદાતા બહુ,
નમી ચર્ણે ગઈ મંદિર વિષે તે, કથા સંક્ષેપે કહું. ૩

---

૧ ચોરી. ૨ શિવની સ્ત્રી. ૩ હદ, સિમા.

૪ હસ્તમેળાપ. ૫ આકાશથી. ૬ ઘોડા. ૭ ગાયો. ૮ વાસણો. ૯ ચરણકમળ. ૧૦ આનંદી મનવડે.

બોલાવી લીધી સતીને મળી ઉચ્છંગ, લૈ દે શીખ ભલી,
કરજે સદાશિવ પદપૂજા તો, પોચશે મનની રળી;
નહિ દેવ અન્ય જગતવિષે પતિ, તેજ દેવ પ્રમાણવો,
એ નારીધર્મ કહ્યો તને તે, સત્ય મનમાં જાણવો. ૪

વચનો કહે ભરી નેત્ર નીરથી, લાંવી હૃદય કુમારીને,
એના વિકળ થઈ જોતી રોતી, ઉમાસુખ સંભારીને;
સરજાવી શિદ નારી જગતમાં, બ્રહ્મદેવે ભાવથી,
નહિ સ્વપ્નસુખ પરાધીને કદી,[1] ઓશિયાળી અનાદિથી. ૫

થઈ પ્રેમવિકળ વિશેષ માતા, જવું સતીનું સંભારીને,
છે પુત્રી ધન આખર પરાયું, ધર્યું ધૈર્ય વિચારીને;
ત્યાં વળી વળી મળતી સતીપદ, લાગતી સતી માવડી;
હે પુત્રી તું જાતાં હું એવી, વત્સ વિણ જયમ ગાવડી. ૬

ઉરથી ન છોડી છુટે સતી ત્યાં, પૂર્ણ પ્રેમે વ્યાકુળી;
વરણ્યું ન જાય વિજોગ દુઃખ જોઈ, ધૈર્યની ધીરજ ઢુલી;
મળી ભેટી ભુજ સહુને ભવાની, નારીવૃંદ[2] કુટંબીનાં:
ફરી માત ઉર લપટાઈ[3] જઈને, નેત્ર આંસુથકી ભીનાં. ૭

મળી ચાલી પામી ઉચિત આશિષ, સર્વેથી સતી તે ઘડી,
પાછું ફરી ફરી રોતી જોતી, માતવદન રડી રડી;
સખી લૈ ગઈ શિવપાસ સતીને હળીમળી પાછી વળી;
જાચકજનોને દાન દેઈ શિવ, મનતણી પોચી રળી. ૮

ઉમયાસહિત કૈલાસ ચાલ્યા, શંભુ અખિલજગતધણી;
સુર અમર હરખ્યા નિરખી દંપતી, પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ ઘણી;
નભ વાગીયાં ત્યાં દેવદુદુંભી, શકુન મંગળ થાય છે,
જય જય કૃપાળ કપાળી શંભુ, વિષ્ણુ વિધિ ગુણ ગાય છે. ૯

દોહરા.

ચાલ્યા હિમગિરિ સાથ તવ, વળાવવા ધરી હેત;
કર્યા વિદાય વિનય કરી, સતીનિજ પુત્રી સમેત. ૧

ઘેર આવી ગિરિરાજીએ, સાદર સર[4] ગિરિરાય;
બોલાવી લેઈ તેમને, આદર માન અપાય. ૨

વિનય કીધો વળી તેમનો, દેઈ ઉત્તમ દાન;
કર્યા વિદાય હિમાચળે, માન્યા ઝાઝે માન. ૩

કૈલાસે જવ આવીયા, સતીસહિત શિવરાય;
સુર સહુ નિજનિજલોકમાં, વિદાય માગી જાય. ૪

જગતતણાં જનનીજનક, શંભુઉમયા સાર;
તેથી તેમનો નવ કહ્યો, વખાણીને શૃંગાર. ૫

કરે વિવિધ વિધિ તે સમે, દંપતી ભોગવિલાસ;
ગણસહિત ગિરિજાપતિ, વસે વાસ કૈલાસ. ૬

હરગિરિજાનો નિત નવો, વિવિધ પ્રકાર વિહાર;
દિન વીત્યા ત્યાં કેટલા, શંકર વિશ્વાધાર. ૭

જન્મ્યા કાર્તિકસ્વામી તવ, પ્રતાપવંત અભીત;
માર્યો જેણે રણવિષે, તારક દૈત્ય અજિત. ૮

આગમ નિગમ પુરાણમાં, પ્રસિદ્ધ છે સૌ ઠામ;
ખટમુખ જન્મનું કર્મ જગ, મહા તેજ બળ ધામ. ૯

તે કારણથી આ સમે, મેં મુજ મતિ અનુસાર;
સંક્ષેપે શિવસુતતણું, કહ્યું ચરિત્ર ઉદાર. ૧૦

આ ઉમયાશંભુ તણો, વિવાહ જે નરનાર;
કહેશે ગાશે તેમનો, ભવફેરો મટનાર. ૧૧

મંગળ કાર્ય વિવાહમાં, સદા પામશે સુખ;
અશરણશરણ ઉમાપતિ, હોહલું ટાળે દુઃખ. ૧૨

ચરિત્રસાગર શિવ સદા, વેદ ન પામે પાર;
તો વરણે કેવી રીતે, કવિ મતિમંદ અપાર. ૧૩

વસંતતિલકા છંદ.

શંભુ ચરિત્ર અતિ સુંદર સાંભળીને,
પામ્યા અતિ સુખ મુનિ સુગતિ કળીને;
વાધી કથાપર ઘણી મનલાલસા[5] ત્યાં,
રોમાવળી ખડી થઈ[6] પ્રગટી દશા જ્યાં. ૧

હર્ષાશ્રુ[7] નેત્ર ભરીયાં પરિપૂર્ણ પ્રીતે,
આવે ન વાણી વદને મન પ્રેમ ખીલ્યે;
દેખી દશા હરખીયા મુનિ મનમાંહે,
છે ધન્ય યાજ્ઞવલિકે કીધું એવું ત્યાંહે. ૨

છો આપ પ્રાણપ્રિય શંકરને સદાએ,
વ્યાપે ન મોહમમતા તમને કદાએ,
જેનો ન ભાવ શિવશંકરચર્ણે સારો,
સ્વપ્ને ન તે રઘુપતિ મન ભાવનારો. ૩

વિના છળે શિવપદે અતિ નેહ જે છે,
શ્રીરામભક્તિ તણું લક્ષણ શ્રેષ્ઠ એ છે;
છે કોણ શંભુસમ રાઘવ વૃત્તધારી,
વિનાપરાધ[8] તજે જે સતી જેવી નારી. ૪

ભક્તિ દ્રઢાવી પણ લૈ રઘુનંદ કેરૂં,
શ્રીરામને શિવસમું પ્રિય કો ઘણેરૂં;
ભાખ્યું અમે પ્રથમ શંભુચરિત્ર ભાવે,
જાણ્યો સુમર્મ તપનો પરિપૂર્ણ હાલે. ૫

---

૧ આરકે લાધે રહેલું. ૨ ટોળાં. ૩ વળગી. ૪ સરોવર.

૫ અતિશય ઇચ્છા. ૬ ઉભી થઈ. ૭ હર્ષનાં આંસુ.
૮ વાંક વિના.

છોજી પવિત્ર તમ સેવક રામકેરા,
સર્વે વિકારહીન છો ગુણના ઘણેરા;
મેં જાણ્યું ગુણ શિળ તમારૂં સહુ વિશેષે,
લીલા સુણો કહું હવે કીધી કૌશલેશે. ૬

સુણો સમાગમ મુનિ તમનો થવેથી,
જેવું ઉરે મુખ કહ્યું નવ જાય મેંથી[1];
છે રામનાં અતિ ચરિત્ર મુનીશ એવાં,
સો કોટી શેષ ન શકે કહી મુખ તેવાં. ૭

સંભારી શારદ પ્રભુજી ધનુષપાણી[2],
જેવી સુણી કહું હું તેવી મુખે વખાણી;
છે શારદા પુતળીકાષ્ટસમાન સ્વામી,
શ્રીરામ સૂત્રધર અંતરજામીધામી. ૮

જાણી કરે જન અનુગ્રહ[3] નાથ ભાવે,
વાણી કવિહૃદયચોકવિષે નચાવે;
તે રામને પ્રણમીને રૂડી વાણી માંગું,
તેના ગુણો વિશદ વર્ણવવા[4] હું લાગું. ૯

કૈલાસ શૈલ અતિ રમ્ય વિશાળતાએ,
છે જ્યાં નિવાસ શિવપાર્વતીનો સદાએ;
યોગીજનો સિધ તપોધન કિન્નરો ત્યાં,
દેવો સમાજ તપરૂપ મુનિવરો ત્યાં. ૧૦

સેવે સહુ શિવઉમા સુખકંદ ભાવે,
ત્યાં સુકૃતિ[5] જનસુખે વસી દિ' ગુમાવે;
શંભુ હરી વિમુખ ધર્મવિષે ન પ્રીતી,
તે ત્યાં જઈ નવ શકે સ્વપ્ને કહીંથી. ૧૧

દોહરા.

તે ગિરિપર સુંદર અતિ, વડનું વૃક્ષ વિશાળ;
નિત્ય નૂતન[6] ઘમઘોર વળી, દીસે ઝાઝે ડાળ. ૧

શીતળ મંદ સુગંધીમય પવન બધે પ્રસરાય;
ઘટાટોપ વડવૃક્ષની, શીતળ રૂડી છાંય. ૨

શિવ વિશ્રામ સુવૃક્ષ તે, શ્રુતિ પણ સમજી ગાય;
મહિમા અધિક જુઓ હજી, વડ તરુરાજ ગણાય. ૩

એક વાર તે તરુતળે, ગયા શંભુ પ્રભુ સાર;
દેખી વૃક્ષ શિવ હૃદયમાં, સુખ થયું અપરંપાર. ૪

ભુજંગી છંદ.

વિલોકી સુવિશ્રામ ત્યાં વિશ્વનાથે,
પ્રિતે પાથર્યું સિંહચર્મ સ્વહાથે;[7]
બિરાજ્યા કૃપાળુ ત્યહાં શંભુ સ્હેજે,
દિપે કુંદઇંદુ સમા ગૌર તેજે. ૧

વડા ભૂજ ધાર્યાં મુનિ ચીર વારુ,
દિસે રક્ત અંબુજશા ચર્ણ ચારુ[8];
નખદ્યુતિ[9] એવી મહા તેજકારી,
સદા ભક્તઅજ્ઞાનતા ટાળનારી. ૨

વિભૂતિ ભુજંગો અલંકાર શોભે,
છબી જોઈ ત્રૈલોક્યનાં ચિત્ત લોભે;
છબી શર્દઇંદુતણી જાય હારી,
ઉમાનાથની મુખશોભા વિચારી. ૩

જટાજૂટ મંદાકિની[10] શીર સારી,
દીપે લોચનામ્બુજ[11] આનંદકારી;
વળી વીષ કંઠે અતિ શોભતું છે,
સહુ અંગ સૌંદર્યતાએ ભર્યું છે. ૪

દીપે બીજનો ચંદ્ર ભાળે[12] રૂપાળો,
થયો એથી પૂર્ણેંદુ[13]કર્તા પ્રભાળો;
બિરાજે સ્મરારી[14] ત્યહાં બેસી કેવા,
ધરી હોય શાંતે[15] સ્વમૂર્તિની જેવા. ૫

સમો જાણી સારો ઉમા હર્ષ માની,
ગઈ શંભુની પાસ માતા ભવાની;
દીધું માન જાણી પ્રિયા પ્રાણપ્યારી,
વળી બેસણું વામ ભાગે પુરારી. ૬

સતી બેઠી શંભુ સમીપે જઈને,
અતિશે ઉરે હર્ષવંતી થઈને;
કથા પૂર્વજન્માંતરી ચિત્ત આવી,
હવે નાથ કહેશે મને સંભળાવી. ૭

શુભ શંભુહૈયાતણો હેતુ જાણી,
હસીને વદી પાર્વતી વા'લી વાણી:
કથા જે સદા સર્વકલ્યાણકારી,
ચહે પૂછવા પાર્વતી તેજ ધારી. ૮

વદે પાણજોડી સતી શંભુ પ્રત્યે,
તમે વિશ્વતાતા મહિમા અમીતે;
અહો નાથ મારા સ્મરારી પુરારી,
રૂડી કીર્તિ ત્રૈલોક્યમાંહે તમારી. ૯

---

૧ મારાથી. ૨ જેના હાથમાં ધનુષ છે તેવો. ૩ મહેરબાની, સ્વીકાર. ૪ કહેવા. ૫ સારાં કૃત્ય કરનાર. ૬ નવું. ૭ પોતાને હાથે.

૮ રૂપાળા, સુંદર. ૯ કાન્તિ, શોભા. ૧૦ ગંગા. ૧૧ નેત્રકમળ. ૧૨ કપાળે. ૧૩ પૂનમનો ચંદ્ર. ૧૪ કામદેવના શત્રુ, શિવ. ૧૫ શાંતરસે.

સદા સિદ્ધ યોગી મુનિ નાગ દેવા,
કૃપાનાથ તે સૌ કરે આપ સેવા;
ધરી ચિત્ત ચર્ણાંમ્બુજે મોક્ષ માગે,
વળી આવી વિષ્ણુસમા પાય લાગે. ૧૦

દોહરા.

પ્રભુ સમર્થ સર્વજ્ઞ શિવ, સર્વકળા ગુણધામ:
યોગ જ્ઞાન વૈરાગ નિધિ, પ્રણત કલ્પતરુ નામ. ૧

રાગ ઓખાહરણની ઢાળનો.

જાણી સત્ય મને નિજદાસી, હોજો પ્રસન્ન પુરારી,
સ્વામી સુખનિધિ વિવિધ પ્રકારે, શશિધર સૌ હિતકારી;
તો કહી રઘુનાથકથા શુભ, વિવિધ પ્રકાર વખાણી,
ટાળો મમ અજ્ઞાન આ અવસર, જોડી કહું યુગ પાણી. ૧

જેને આંગણે કલ્પતરુ રૂડુ, અભિમતફળનું દેનારૂં,
તે શું દરીદ્રતાણું દુખ વેઠે, વિશ્વપતિ કહો વારૂ?
એવું હૃદય વિચારીને સ્વામી, ભાળચંદ્ર અવંતસી,
મોહ મતિ ભ્રમ ભારી હણો મમ, કોણ રામ રઘુવંશી. ૨

મુનિ સિદ્ધ ને સાધક યોગી, જે પરમારથવાદી,
તે તો સહુ નિત પ્રત્યે કહે છે, રામને બ્રહ્મ અનાદિ;
શેષ શારદ નારદ આદે, વેદપુરાણપ્રખ્યાતા,
રામતણા ગુણગાન કરે સહુ, અખિલજગત્ સુખદાતા. ૩

નાથ તમે પણ સાદર સ્નેહે, રાત દિવસ હે સ્મરારી,
રામરામ કહી રટણ કરો છો, વિશ્વપતિ સૌ વિસારી;
તેહ રામ તે કૌશલેશ સુત, સૌ સુખરૂપ બળરાશી,
કે કોઈ અગુણઅલખ ગતિવાળો, અન્ય અજન્માવિનાશી. ૪

જો નૃપબાળ તો બ્રહ્મ અનાદિ, કેમ કરી કહેવાએ,
નારીવિરહદુસહ મતિ ભૂલી, શોધે શું ફરી વનમાં એ;
ચરિત્ર નિહાળતાં નર અનુસરતાં, સુણતાં મહાતમ અતિશે,
ભ્રમિત બુદ્ધિ મારી માટ સાંભળવા, રામકથા મન હીસે. ૫

જો કોઈ અન્ય પ્રભુ વિભુ વ્યાપક, અજ અનીહ[1] અનાદિ,
તો તે સમજાવી નાથ કહો મમ, પ્રણતપાળ કૃપાધિ;
જાણી અજ્ઞ હું અબળાને સ્વામી, રૂદે ન ધરશો રોષ,
જે પ્રકાર મટે મોહ મારો તે, નાથ કરો આશુતોષ.[2] ૬

મેં દીઠી વન રાઘવ પ્રભુતા, બ્રહ્મ અનાદિ જેવી,
અતિ ભયવિકળ ન તમને સુણાવી, દીઠી દ્રષ્ટે તેવી;
તો પણ બોધ ન આવ્યો મલીનમન, હે શિવ અંતરજામી,
તે તાણું ફળ નાથ પ્રાણેશ્વર, હું ભલીભાતે પામી. ૭

હજી પણ મન કાંઈ સંશય મારે, કહું કરજોડી કૃપાળી,
અતિ પવિત્ર ચરિત્ર કૃપા કરી, નાથ કહો ને સંભાળી;
પૂર્વજન્મપ્રબોધ દીધો ઘણો, ટાળવા મમ અજ્ઞાન,
સમજી તે મન ક્રોધ ન કરશો, હે સદાશિવ ભગવાન. ૮

તે અવસર જેવો આ અવસર હવે, મોહ ન મનમાં મારે,
રામકથાપર ભાવ ભલો મન, વિમળ વિવેક વિચારે;
ધરી ધરણી શિશ હું વંદુ, તમ પદકમળ પુરારી,
વિનય કરૂં રઘુનાથ વિશદ ગુણ, વરણી કહો વિસ્તારી. ૯

પ્રભુ તને પ્રસન્ન તે કયમ થાય એ રાગ

સ્વામી અસુરારી અવિનાશી;
કર જોડી વિનવે દાસી, સ્વામી અસુરારી અવિનાશી. ટેક.

ભુજંગરાજ ભૂષણ સુરત્રાતા, વ્યાપક સહુ સંસારે,
રઘુપતિ ગુણગાથા અતિ પાવન, વરણી કહો વિસ્તારે;
સ્વામી અસુરારી. ૧

શ્રુતિ સિદ્ધાંત નિચોવી સરવે, તત્વ કહો ત્રિપુરારી,
આપ વિના મમ મનસંશય સૌ, નહીં કો શકે નિવારી;
સ્વામી અસુરારી. ૨

જો પણ નારી અનઅધિકારી[3], મહામંત્ર લેવાને,
તો પણ મનકર્મ વચને હું તો, તમ દાસીની સમાને;
સ્વામી અસુરારી. ૩

આરતવાન જયહાં અધિકારી, પ્રેમ થકી જવ પામે,
ગૂઢ તત્વ નહિ સાધુ છુપાવે, રાજી રામગુણગ્રામે;
સ્વામી અસુરારી. ૪

અતિ ઉત્કંઠાએ સુરસ્વામી, પૂછે છે તમ દાસી;
કરી દયા રઘુનાથકથા શુભ, કહો ઉમંગ પ્રકાશી.
સ્વામી અસુરારી. ૫

પ્રથમ કહો તે કારણ કોડે, નિર્મળ નાથ વિચારી;
નિર્ગુણ પરિબ્રહ્મ અવનીપર, સગુણી દેહ કયમ ધારી.
સ્વામી અસુરારી. ૬

પછી કહો અવતાર રામનો, જે સહુ સુરહિતકારી;
બાળચરિત્ર કહો પછી પ્રેમે, બહુવાર બલિહારી.
સ્વામી અસુરારી. ૭

થયો વિવા' જયમ જાનકીકેરો, રામસ્વામી સંગાતે;
કહો નાથ તે વરણી વરણી, હૃદય અતિ હરખાતે.
સ્વામી અસુરારી. ૮

---

૧ તરત પ્રસન્ન થાય એવા. ૨ ચેષ્ટારહિત.

૩ અધિકારવિનાની.

રાજ્ય તજી વનવાસ ગયા પ્રભુ, સાનુજ સીતા સાથે;
કોણુ દૂષણુ તે રાજ્ય તજ્યાનું, લીલા[1] કરી રઘુનાથે.
સ્વામી અસુરારી. ૯

વન વસી રાક્ષસ રોળ્યા રણુમાં, ધીર વીર બળધારી;
કીધાં અધિક પવિત્ર ચરિત્રો, દશરથચોકવિહારી.
સ્વામી અસુરારી. ૧૦

કહો નાથ પછી રઘુનાથે જ્યમ, રાવણુ રણુમાં માર્યો;
મહાનીચકર્મી પણુ પ્રભુએ, અવસાને[2] ઉદ્ધાર્યો.
સ્વામી અસુરારી. ૧૧

રાજ્ય બેસી પછી લીલા કીધી, જેવી રીતે રઘુરાજે;
સકળ કથા વિસ્તારી કહો શિવ, સર્વેલોકહિતકાજે.
સ્વામી અસુરારી. ૧૨

કૃપાનાથ શિવ કહો પછી જે, અચરજ કીધું રામે;
પ્રજાસહિત રઘુકુળ અવતંસી, કેમ ગયા નિજધામે.
સ્વામી અસુરારી. ૧૩

પછી વરણુવો નાથ પુરારી, તેહજ તત્વ વખાણુી;
જે જ્ઞાને મુનિજ્ઞાની મગન મન, તત્ત્વનું તત્ત્વ પ્રમાણુી.
સ્વામી અસુરારી. ૧૪

ભક્તિ જ્ઞાન વૈરાગ યોગ વળી, શુધ વિજ્ઞાન પુરારી;
સહિતવિભાગ વરણુવો સરવે, સુખદ સર્વ હિતકારી.
સ્વામી અસુરારી. ૧૫

રામરહસ્ય અનેક બીજાં જે, વરણો વિમળ વિવેકે;
જેહવડે આ ભવસાગરથી, લીધા મોક્ષ અનેકે.
સ્વામી અસુરારી. ૧૬

વળી જે વાતથકી હું અજાણુી, પૂછી ન હોય કપાળી;
છુપી[3] રાખશો નહિ તે સ્વામી, કહો સહુ સંભાળી.
સ્વામી અસુરારી. ૧૭

તમે ત્રિભુવનગુરુ ગુણુનિધિ છો, નિશદિન વેદ વખાણે;
રામરહસ્ય તમો પાખે પ્રભુ, પામર જીવ શું જાણે.
સ્વામી અસુરારી. ૧૮

સ્હેજ પ્રશ્ન ઉમિયાનાં એવાં, વળી કપટહીનવાણુી;
સાંભળી શિવ સંતોષ પામીયા, નિર્મળ મનની જાણુી.
સ્વામી અસુરારી. ૧૯

રામચરિત્ર સહુ શિવહૃદયે, તે અવસર ઝટ આવ્યું;
પ્રેમવિવશ હર્ષાશ્રુ નેત્રે, હૃદય હેત ઉભરાયું.
સ્વામી અસુરારી. ૨૦

૧ ખેલ, રમત. ૨ અંતકાળે, મરતી વખતે. ૩ છાની.

શ્રીરઘુનાથનું રૂપ ઉરઆવ્યું, શંકરને ત્યાં સ્હેજે;
પરમાનંદ થયા ત્રિપુરારી, અમીત સુખ અવેજે.
સ્વામી અસુરારી. ૨૧

થયા નિમગ્ન ઉભય ઘડીભરએ, ધ્યાનરસે તે વારે;
પછી મન બ્હાર કર્યું કથવા ગુણુ, સાદર શિવ ત્રિપુરારે.
સ્વામી અસુરારી. ૨૨

દોહરા.

ધ્યાન થકી મન બ્હાર કરી, હરખી મંન મહેશ;
વર્ણવવા લાગ્યા વિભુ, રામચરિત્ર વિશેષ. ૧

જૂઠું સત્ય કરી માનીએ, જાણ્યા પાખે જેમ;
દોરડીને અહિ[4] માનીએ, વિના ઓળખ્યે એમ. ૨

જુઠો જગ જાતું રહે, જેની પડ્યે પિછાન;
સ્વપ્નતણો ભ્રમ જાય જ્યમ, જાગ્યા પછી સુભાન. ૩

બાળસ્વરૂપ તે રામને, પ્રથમ કરૂં પરણામ;
સર્વ સિદ્ધિ સુલભ દિસે, જપતાં જેનું નામ. ૪

મંગળભવન જગતપતિ, અશુભહારી[5] અસુરારી;
પ્રસન્ન થાઓ તે મને, દશરથચોકવિહારી. ૫

કરી પ્રણામ પ્રભુ રામને, વાણી સુધા[6]સમાન;
સતીપ્રત્યે એ અવસરે, ઉચર્યા શિવ ભગવાન. ૬

ધન્ય ધન્ય ગિરિ અંગજા, તુજસમાન ઉપકારી;
કોઈ નહિ તે કહું ખરૂં, વિમળવિવેકવિચારી. ૭

રઘુપતિકથાપ્રસંગ તેં, પૂછ્યો પ્રીત સહિત;
જશપાવની ગંગા જુઓ, સકળ લોકને નિત્ય. ૮

રામચરણુ અનુરાગણુી, વિશ્વધિ રૂપ જહાજ[7];
કર્યો પ્રશ્ન તેં પ્રીતથી, સર્વજગત–હિતકાજ. ૯

રામકૃપાથી પાર્વતી, સ્વપ્ને તુજ મનમાંય;
શોક મોહ સંદેહ ભ્રમ, મમ વિચાર નહિ કાંય. ૧૦

જંજાળી જીવડે, ભક્તિની જુક્તિ ન જાણુી એ રાગ

પ્યારી તું પ્રેમે, સાંભળ રામચરિત્રો;
ગુણુ ગણી ભવ સાગરથી તરશે, જે છે પુણ્ય પવિત્રોરે,
પ્યારી તું પ્રેમે. ટેક.

તેને સાંભળતાં વળી કહેતાં, સર્વેતણું હિત હોશે;
વિમુખ હશે તે સન્મુખ થઈને, સંશય સર્વે ખોશેરે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૧

૪ સર્પ. ૫ અશુભતાને હરનાર. ૬ અમૃત. ૭ વ્હાણુ.

રામકૃપાથી તુજ મન નિર્મળ, અહોનિશાં આ વારે;
તો પણ કિધી આશંકા ઉરમાં, સર્વલોક હિતકારેરે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૨

જેણે રામકથા રૂડીરીતે, કદી સુણી નહિ કાને;
તો તે જનના શ્રવણવેહ છે[1], સર્પભવંન સમાનેરે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૩

નેત્રે સંતનું કર્યું ન દરશન, ઉરમાં આદર આણી;
મોરપીંછ ચાંદલા સમાને, તે નેત્રો લ્યો જાણીરે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૪

જે ન નમે હરિ ગુરુપદ હેતે, હુંપદ ધનમદ ધારી;
તે શિશ કડવી તુંબડી જેવું, ભૂપ ગણો ભીખારીરે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૫

રામભક્તિ જેણે ઉર ના'ણી[2], વૃથા કુટુંબ વળગાડે;
તો તે જીવતાં મુવો સમજવો, ફોકટ ખાઈ બગાડેરે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૬

જે રસનાએ રટન કરે નહિ, રામનામ ગુણગાથા;
તેહ જીભ દાદુરસમ[3] જાણો, જન્મી વગોવી માતારે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૭

સાંભળી રામચરિત્ર રૂડાને, હિતે ન જે હરખાતી;
વજ્રસમાન કઠોર નઠારી, છળ કપટીની તે છાતીરે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૮

સાંભળ ગિરિજા રામની લીલા, સુરહિત દનુજ વિમોહી;
મોક્ષ ગયા અરિભાવે ભજીને, રાવણસમ જગદ્રોહીરે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૯

રામકથા સુરધેનુ સમ છે, સેવ્યે સહુ સુખદાની[4];
સંતસમાજ વિબુધ નરનારી, કોણ ન સુણશે માનીરે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૧૦

રામકથારૂપી તાળી વગાડી, હે ગિરિરાજની બાળી[5];
સંશયપક્ષી હૃદય ડાળીથી, ઉડાવીમેલ નિહાળીરે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૧૧

કલેષવૃક્ષને થડથી કાપવા, કથા રામની કુહાડી;
સાદર સાંભળ શૈલકુમારી, લગની રૂડી લગાડીરે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૧૨

રામનામ ગુણચરિત્ર રૂડાં; પાર ન કોથી પમાએ;
જન્મ કર્મ અગણિત રાઘવનાં, શ્રુતિ પણ ગાય સદાએરે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૧૩

૧ કાણાં. ૨ ન આણી. ૩ દેડકાજેવી. ૪ સુખ દેનારી. ૫ કુંવરી.

જેમ અનંતરામ પ્રભુ જન્મ્યા, પાપ ખુએ જન જોઈ;
તેમ કથા કીર્તિગુણ પણ બહુ, વરણી શું શકશે કોઈરે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૧૪

તો પણ જેવી સુણી મેં શ્રવણે, વળી જેવી મતિ મારી;
કહું તેવી તુજ આગળ સરવે, દેખી પ્રીતિ અતિ તારીરે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૧૫

પ્રશ્ન ઉમા તુજ સહજ રૂડુ છે, સુખદ સંત મનભાવ્યું;
હું પણ મન હર્ષિત છું એથી, કૃતાર્થ સૌનું કરાવ્યુંરે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૧૬

એક વાત પણ ગમી ન મુજને, પ્રાણપ્રિયા ગિરિબાળા;
હજી પણ મોહવશે તેં કીધું, કોણ રામરઢિઆળારે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૧૭

જેના ગુણનું ગાન કરે શ્રુતિ, ધ્યાનધરે મુનિજ્ઞાની;
તેહ રામ કોઈ અન્ય હશે શું, એ શું વદ્યાં ભવાનીરે,
પ્યારી તું પ્રેમે. ૧૮

કહે સુણે એવું અધમાધમ,[6] ગ્રસેલ[7] મોહપિશાચે[8];
પાખંડી હરિપદવિમુખ નહિ, લાજડુચો નિજ ડાચેરે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૧૯

અજ્ઞ અપંડિત અંધ અભાગી, જરૂર તેમને જાણો;
વિષય[9] કાટ મનદરપણ લાગ્યો, છતી કીકીએ કાણોરે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૨૦

લંપટ કપટી કુટિલ વિશેષે, કુપંથમધ્ય કળેલો;
સ્વપ્ને સંત સભા નહિ દીઠી, લોગકુરોગ ભળેલોરે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૨૧

કહે તેજ નર એવી રીતે, વેદ અસંમતવાળી;[10]
જેને સુઝે ન અપંગખાખે, વૃદ્ધિલ ભકે હાણીરે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૨૨

મન દરપણપર કાટ ચઢેલો, વળી જે નેત્ર વિનાનો;
રામરૂપ તે ક્યમ કરી દેખે, દીન[11] અતિશે માનોરે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૨૩

નથી જેને મન અગુણ સગુણનો, વિમળ વિવેક લગારે;
કલ્પિત[12] વચન બહુ બરબડશે, જશે પછી જમબારેરે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૨૪

હરિમાયાવશ જક્ત ભ્રમાએ, તો પામર શા લેખે;
અઘટિત નહિ એ બકતાં તેને, હુલોમેરુ શૃંગ[13] દેખેરે ?
પ્યારી તું પ્રેમે. ૨૫

૬ નીચમાં નીચ. ૭ ગળેલો. ૮ ભૂતની જાતિ. ૯ સ્ત્રીઆદિના રંગભોગ. ૧૦ ન શોભે એવી. ૧૧ ગરીબ. ૧૨ મનના ઉઠાવનાં. ૧૩ મેરુ પર્વતનું શિખર.

વાયુ વિવશથી ખસી ડાગળી, મતવાલો થઈ મહાલે;
વદે ન તે સંભાળી વચનો, ભલે ગ્રસ્યો હો કાળેરે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૨૬

મહામોહમદમદિરા જેણે, હોએ પાન કરેલો;
કહ્યું તેહનું કાન ન ધરિએ, નાસ્તિક મન મેલોરે.
પ્યારી તું પ્રેમે. ૨૭

ઉરવિચારી એવું તજી સંશય, રાઘવપદ ભજ ભાવે;
સુણ ભ્રમરૂપી તમને[1] રવિકરસમ,[2] વચન મારૂં તું હાવેરે,
પ્યારી તું પ્રેમે. ૨૮

દોહરા.

ભેદ ન નિર્ગુણ–સગુણમાં, ઉભય બ્રહ્મ છે જાણ;
મુનિ પુરાણ બુધ[3] વેદ પણ, વિધવિધ કરે વખાણ. ૧

જે નિર્ગુણ અજ અરૂપ છે, અલક્ષ જગકરતાર;
ભક્ત પ્રેમવશ બ્રહ્મ તે, સગુણ થાય સંસાર. ૨

જે ગુણરહિત અને સગુણ, કેવા કહું પ્રમાણ;
જ્યમ જળ બરફ કરાવિષે, ઝાઝો ભેદ ન જાણ. ૩

ભાનુરૂપ ભ્રમતિમિરને,[4] નિર્મળ જેનું નામ;
વિમોહ પ્રસંગ તેહને, કેમ કહિએ થઈ વામ. ૪

રામ સચ્ચિદાનંદ છે, દીનદયાળુ દિનેશ;
નહિ ત્યાં મોહનિશાતણો, પ્યારી લેશ પ્રવેશ. ૫

સ્હેજ પ્રકાશરૂપે પ્રભુ, ભયહારી ભગવાન;
નથી વિજ્ઞાનદિ[5] પણ ત્યહાં, અબળા કહું શું આન. ૬

હુંપદ હર્ષ વિષાદ મન, જ્ઞાન તથા અજ્ઞાન;
જીવધર્મે તે જાણવા, વળી અતિશે અભિમાન. ૭

રામ બ્રહ્મવ્યાપક સદા, જક્તવિદિત એ વાત;
પરમાનંદ અનાદિ છે, માયાઈશ વિખ્યાત. ૮

પુરુષ પ્રસિદ્ધ પ્રકાશનિધિ, પ્રગટ પરાવરનાથ;[6]
રઘુકુળમણ મુજ સ્વામી તે, ગુણી ઉમયા સુણ ગાથ, ૯

સમજે નહિ નિજભ્રમ મુરખ, અમીત મન અજ્ઞાન;
મોહ ધરે પ્રભુપર અતિ, જે જડ પ્રાણી નિદાન. ૧૦

દેખી ગગન ઘન વાદળાં, કહે એમ કુવિચારી;
સૂર્ય ગયો અંજાઈને, દિસે ન જોતાં ધારી. ૧૧

નેત્ર આંગળી લાવીને, ચિંતવે નભ ભણી હોય;
તેને મન જાણ્યે દીસે, પ્રગટ ચંદ્ર બે સોય. ૧૨

ઉમા સુણો શુધ મનવડે, રામવિષે ભ્રમ એમ;
નભ તમ[7]ધુમરધૂળે બધું, જન છવાયું કહે જેમ. ૧૩

ઘન વાદળથી સૂર્ય કંઈ, છુપાય નહિ કો કાળ;
ચંદ્ર ઉભય નથી તેમ વળી, એ સૌ મિથ્યા આળ. ૧૪

અંધકાર ધૂળ ધુમરનો, સ્પર્શ ન કદી આકાશ;
તેમ રામ પરિબ્રહ્મને, માયાનો નહિ પાશ. ૧૫

શબ્દ રૂપ રસ ગંધ વળી, સ્પર્શવિષય મળી પાંચ;
કરણ[8] વરણ છે ચૌદ ભલી, વિષય પ્રગટની સાચ. ૧૬

દેવ કરણને વિષયના, ભોક્તા[9] જીવ સમેત;
સર્વ પરસ્પર એક છે, એકથી એક સચેત. ૧૭

પરમ પ્રકાશક સર્વનો, નાથ પરાવર જેહ;
પુરી–અયોધ્યા પતિ રૂડા, રામ અનાદિ તેહ. ૧૮

અખીલજગત પ્રકાશ્ય છે, રામપ્રકાશક જાણ;
માયાધીશ શિવા[10] સુણો, જ્ઞાન તથા ગુણખાણ. ૧૯

જેની સત્યતાએ જુઓ, સર્વ વિચારી સદાય;
જડ માયા તે સત્ય જ્યમ, ભાસે મોહસહાય. ૨૦

સીપવિષે રૂપાતણો, ભાસે જ્યમ આભાસ;
વળી જ્યમ મૃગજળ સત્ય ગણી, પામે જીવ ઉલ્લાસ. ૨૧

જો પણ તે ત્રણ કાળમાં, વૃથા સદાય કળાય;
તો પણ તેનો કોઈએ, જીવનો ભ્રમ ન ટળાય. ૨૨

એવી રીતે જગ છે સદા, હરિઆશ્રિત રહેલ;
છે અસત્ય પણ દુઃખદીએ, માયાપતિના ખેલ. ૨૩

સ્વપ્ને જ્યમ કો આવીને, છેદે શિશ તરવાર;
તે દુઃખ જ્યમ જાગ્યા વિના, થાય ન અળગું લગાર. ૨૪

ત્યમ આ જક્ત અસત્ય પણ, જે દુઃખ દે મન કાય;
તે સહુ જેની કૃપા વડે, મહા દુઃખ મટી જાય. ૨૫

ઉમા તેજ રઘુનાથ છે, કર્તા જક્ત કૃપાળ;
ઇષ્ટ દેવ તે મુજતણા, સુણી સંશય સહુ ટાળ. ૨૬

જેના આ દિઅંતનો, પાર ન કોથી પમાય;
મતિ અનુમાને નિગમ પણ, ગાએ એમ સદાય. ૨૭

છપ્પા.

ચાલે ચર્ણ વિનાય, સાંભળે શ્રવણ વિનાતે;
કરવિણ કર્મ અનેક, કરે અકળીત કળા તે;
છે મુખરહિત પરંતુ, સકળ રસના તે ભોગી;
વક્ત વાણી વિનાય, મહાજ્ઞાની જ્યમ જોગી;

---

૧ અંધકાર. ૨ સૂર્યનાં કિરણ. ૩ બુદ્ધિવાન. ૪ અંધકારને. ૫ દિવસ. ૬ વિદ્યામાયા અને અવિદ્યામાયાના.

૭ અંધકાર. ૮ ઇન્દ્રિયો. અંતરની ચાર અને બાહ્યાંતરની અગિયાર. ૯ ભોગવનાર. ૧૦ પાર્વતી.

સહુને ત્વચા[1] વિણ સ્પર્શતા, નયનવિના નિરખે સહુ;
નાસિકાવિના સહુ વાસ લે, રામપૂર્ણ પરિબ્રહ્મ કહું. ૧

એમ સર્વવિધિ જેની, અલૌકિક ઉત્તમ કરણી;
મહિમા જેનો પ્રૌઢ, શકાય ન કોથી વરણી;
કહિ જેને સહુ એમ, વેદ બુધ ગાય સદાએ;
ધરે જેનું મુનિ ધ્યાન, વાળી આસન દ્રઢતાએ;
તે કૌશલેશ દશરથકુંવર, ભક્તહિતાર્થે પ્રગટિયા;
પરિબ્રહ્મ સગુણતન ધારીને, અવનીભાર ઉતારિયા. ૨

કાશી મરતા જીવ, જોઈ કઈ મોક્ષ ભવાની;
જેના નામપ્રતાપ, સતી મનમાં લે માની;
તે પ્રભુ મુજ રઘુનાથ, ચરાચર કેરા સ્વામી;
વ્યાપક વિભુ પ્રભુ રામ, સર્વઉર અંતરજામી;
અવસાન સમે મતિ ભ્રમથયે, નામ જેનું નર જો કહે;
તો કોટિ જન્મનાં પાપ અતી, દીનદયાળ સકળ દહે[2]. ૩

સાદર જે નરનાર, કરે સમરણ સુરતાથી[3];
વિશ્વધી ગૌપદ જેમ, તરે નિર્મળ મહિમાથી;
પરમાત્મા તે રામ, સાંભળો શૈલકુમારી;
તે પર ભ્રમ તુજતણો, વાણી અનુચિત એ તારી;
અતિ અજ્ઞ અભાગી જેહ જન, તે મનભ્રમ એવો રહે;
દેખી સગુણ ગુણરહિતને, વ્યથાસમુદ્રે તે વહે. ૪

લીલા નર–અનુસરતી, રમાપતિ કેરી દેખી;
જુઓ બ્રહ્મ ગતિમતી, "ઉંહું" કરીએ ન ઉવેખી;
એવો ભ્રમ ઉરમાંય, આણતાં મોહ કુપાશે[4];
જ્ઞાન તથા વૈરાગ્ય, સકળ ગુણ સદ્ગુણનાસે;
સુણી ભ્રમભંજન શિવનાંવચન, સતિમનના સંશય ગયા;
મટી કુતર્ક[5]રચના તે ઘડી, પ્રવેશ સહુ સદ્ગુણ થયા. ૫

થઈ રઘુપતિ પદપ્રીતિ, તથા મન કેરી પ્રતીતિ;[6]
અસંભાવના સર્વ, હતી દારૂણ તે વીતી;
ભરદ્વાજ સાંભળો, કથા આગળ કહું કોડે;
સુણી શંભુનાં વેણ, ઉમા હર્ષે કર જોડે;
શિવપદપંકજ ગ્રહી ફરીફરી, જોડી પાણપંકજ સતી;
બોલી સુવેણ રસપ્રેમનાં, ઉમયા અતિ ઉમંગતી. ૬

ચોપાઈ ત્રિતાળની.

ચંદ્રકીર્ણસમી સુણી વાણી,
કૃપાનાથ હું મન હરખાણી;
મટ્યો મોહ શર્દાતપ[7] ભારે,
પડું પાય હું નાથ તમારે. ૧

મનસંશય સહુ તમે હરિયો,
મારો જન્મ કૃતારથ કરિયો;
પડી જાણુ મને જગતાત,
રામસ્વરૂપ તણી ભલિભાત. ૨

ગયો આપકૃપાએ વિષાદ,
સુખી થૈ પ્રભુચરણપ્રસાદ;
જડ નારી છું હજીએ અજાણી,
પણ નાથ મને દાસી જાણી. ૩

કહો પ્રથમ પૂછ્યું તે વિચારી,
મારાપર હોજો પ્રસન્ન પુરારી;
રામબ્રહ્મ ચિન્મય[8] અવિનાશી,
સર્વરહિત સહુ ઉરપુરવાસી. ૪

નરદેહ ધરી કોણ હેતુ,
મને સમજાવી કહો વૃષકેતુ;
સુણી પરમ વિનીત સતીવચનો,
ભાવ વાધ્યો સતીપર ભવનો. ૫

દીઠી રામકથાપર પ્રીતિ,
વળી વિમળ હૃદયની પ્રતીતિ;
ઉરહર્ષ પામ્યા હર ત્યારે,
સ્હેજ શંભુ છે સુજ્ઞ સંસારે. ૬

બહુભાંતી ઉમાને વખાણી,
વદ્યા શંકર નિર્મળ વાણી;
સુણ શૈલકુમારી ભવાની,
રૂડી રામકથા મોક્ષદાની. ૭

માનસરોવર રામચરિત્ર,
સુણ્યે પાતીપણ થાએ પવિત્ર;
કહ્યું ભાવે ભૃશુંડીએ[9] વખાણી,
સુણ્યુ ગરુડે આદર મન આણી. ૮

તે સંવાદ ઉદાર અપાર,
કહીશું આગળ કરી વિસ્તાર;
સુણ રામતણો અવતાર,
સગુણમૂર્તિ જે રહિત વિકાર. ૯

જેનું ચરિત્ર સદા નિષ્પાપ,
મટે સુણતાં આ ભવપરિતાપ;
ગુણનામ છે પ્રભુનાં અપાર,
કથારૂપ અગણિત સંસાર. ૧૦

---

૧ ચામડી. ૨ બાળે. ૩ ધ્યાન. ૪ મોહરૂપી નઠારા બંધનથી. ૫ નઠારા વિચાર. ૬ વિશ્વાસ. ૭ શરદઋતુનો તાપ.

૮ ચૈતન્યમય. ૯ એ નામના ઋષી.

હું કહું છું મુજ મતિ અનુસારે,
સુણો સાદર સતી સુવિચારે;
હરિચરિત્ર પવિત્ર સુહાએ,
અતિવિશદ નિગમાગમ ગાએ. ૧૧

હરિજન્મનો હેતુ જે હોય,
કહ્યો જાય ન નિશ્ચય સોય;
મન વાણી બુદ્ધિથી રામ,
છે અતર્ક્ય સદા ગુણધામ. ૧૨

સુણો સતી મત એવો અમારો,
કોઈ સુકૃતિ જન જાણનારો;
તો પણ મુનિસંત વેદપુરાણ,
જે કંઈ કીધું સ્વમતિ પરમાણ. ૧૩

તેવું તુજને હે સુમુખિ ભવાની,
સંભળાવું તે લેજે માની;
રામજન્મ કારણની મુજને,
પડે સમજણ તે કહું તુજને. ૧૪

થાય જ્યારે જ્યારે ધર્મહાનિ,
વાધે અસુર અધમ અભિમાની;
કરે અનીતિ જાય ન વરણી,
પીડે વિપ્ર ધેનુ સુર ધરણી. ૧૫

ધરે વિવિધ દેહ ત્યારે ત્યારે,
પ્રભુ ભૂમિનો ભાર ઉતારે;
હરે સજ્જનદુઃખ પ્રભુ સુર,
ટાળી અવનીથકી સૌ અસુર. ૧૬

મારી દૈત્યનાં કુળને દયાળ,
થાપે દેવોને લૈ સંભાળ;
વેદમાર્ગ રૂડીરીતે રખાવે,
યશ વિશદ વિશ્વ પ્રસરાવે. ૧૭

રામજન્મનો એ રૂડો હેતુ,
સુણ ઉમયા કહે વૃષકેતુ;
યશ ગાઈ તે ધ્યાન ધરે છે,
ભવસાગર ભક્તો તરે છે. ૧૮

જનહિત પ્રભુ નરદેહધારે,
સુરપીડા પ્રભુ સૌ નિવારે;
હેતુ રામજન્મના અનેક,
છે વિચિત્ર એકથી એક. ૧૯

કહું એક–બે જન્મ વખાણી,
સાવધાન[1] થૈ સુણ સતી શ્હાણી;

૧ હુશિયાર.

દ્વારપાળ બે હરિના વ્હાલા,
જય વિજય મહા મતિવાળા. ૨૦

સુર નાગ કિન્નર તેને જાણે,
વળી રૂપ–ગુણ તેનાં વખાણે;
વિપ્રશાપથી બંને ભાઈ,
તજી વૈકુંઠપુરી સુખદાઈ. ૨૧

તામસ દેહ અસુરની પામી,
આવ્યા અવની ઉપર બળધામી;
હિરણકશ્યપને હિરણ્યાક્ષ,
જગત વિદિત અસુરઅધ્યક્ષ[2]. ૨૨

સુરપતિ મદમોચન એવા,
વળી વિજયી રણધીર તેવા;
જાણે જગત્ સકળ બળવાન,
મુકાવ્યાં સુરાસુરનાં[3] માન. ૨૩

અવનિપર માંડ્યો અતિશે અધર્મ,
વિપ્ર સુર પીડા પામ્યા પરમ;
ધરી દેહ વરાહની[4] રામે,
એકને તો રોળ્યો સંગ્રામે. ૨૪

થઈ નરહરિરૂપે[5] દયાળ,
ફરી બીજાનો આણ્યો કાળ;
નિજભક્ત પ્રહ્લાદ ઉગાર્યો,
તેનો સુયશ વિશ્વ વિસ્તાર્યો. ૨૫

થયા જૈ તે અસુર ધીરવીર,
મહા દારૂણાસુરી શરીર;
કુંભકર્ણ રાવણ બે સુભટ,
સુરવિજયી ને સુરસંકટ. ૨૬

ત્રણ જન્મસુધી વિપ્રશાપ,
માર્યા હરિએ પણ ઉધર્યા ન આપ;
એકવાર તેમને કાજે,
ધર્યું તન જનહિત રઘુરાજે. ૨૭

ત્યાં કશ્યપ અદિતી પિતામાત,
દશરથને કૌશલ્યા વિખ્યાત;
એક કલ્પનો એવી રીતે,
જન્મ પ્રભુનો સ્વજનની પ્રીતે. ૨૮

કીધાં પવિત્ર ચરિત્ર સંસારે,
એક કલ્પના એ અવતારે;
સુણો કહું છું બીજો અવતાર,
લીલા રામની અપરંપાર. ૨૯

૨ દૈત્યોમાં મુખ્ય. ૩ દેવ તથા દૈત્ય. ૪ ભૂંડ, ડુક્કર, સુવર. ૫ અડધું મનુષ્યનું શરીર ને અડધું સિંહનું શરીર.

એક કલ્પે દીનદયાળા,
દીઠા દેવને અધિક દુખાળા;
જળંધર[1]થી જુદ્ધે સહુ હાર્યાં,
તેણે સર્વના ગર્વ ઉતાર્યાં. ૩૦

કર્યો સંગ્રામ શિવે અપાર,
મરે તો ય ન રણઝુંઝાર;
જળંધર દૈત્ય અતિ બળધામ,
શિવ થાક્યા કરી સંગ્રામ. ૩૧

મહા પરમ સતી દૈત્યનારી,
તે બળે જીતી ન શકે પુરારી;
સતીમહિમા જુઓ સૌ વિચારી,
ધન્ય જક્ત પતિવ્રતા નારી. ૩૨

દોહરા.

છળ કરી દૈત્યની નારીથી, ટાળ્યું વ્રત તતખેવ;
પ્રભુએ સુરકારજ કર્યું, દિલ હરખ્યા સહુ દેવ. ૧

દૈત્ય જળંધર યુદ્ધમાં, રોળ્યો મહારણધીર;
મર્મ જુવતીએ જાણીયો, પડ્યો સ્વામી શૂરવીર. ૨

દીધો કોપ કરી શાપ તવ, પ્રભુને ત્યાં તેવાર,
જુવતી જળંધરની સતી, પતિનો ગયે અધાર. ૩

શાપ પ્રભુએ તે તણો, કીધો અંગીકાર;
કૌતકનિધિ કૃપાળ હરિ, સેવકને સુખકાર. ૪

તેહ જળંધર જન્મિયો, રાવણ મહા બળવાન;
રણમાં તેને રોળીઓ, જન્મી રામ ભગવાન. ૫

એક જન્મનો હેતુ એ, નરતન ધરિયું રામ,
રામકથા પ્રતિજન્મની, ઘણી વરણે કવિ આમ. ૬

એકવાર ઋષિનારદે, પ્રભુને દીધો શાપ;
એક કલ્પ એ કારણે, અવતરિયા પ્રભુ આપ. ૭

સુણી વાણી શિવની શિવા, ચકિત થઈ ચિતમાંય;
વિષ્ણુભક્ત નાદરમુનિ, જ્ઞાની ગુણી ગણાય. ૮

કોણ કારણે મુનિજને, દીધો કોપ કરી શાપ;
શ્રીપતિએ અપરાધ શો, કીધો નાથ કહો આપ. ૯

એહ પ્રસંગ અનંગઅરિ[2], અમને કહો કૃપાળ,
અતિ અચરજ લાગે મને, મુનિમન મોહ કરાળ. ૧૦

વચન સુણી ઉમિયાતણું, હસી બોલ્યા હરરાય,
સાંભળ કારણ કહું તને, જેથી સંશય જાય. ૧૧

જ્ઞાની–મૂઢ ગણવો નહિ, ભાવીવશ સંસાર,
એ આગળ સહુ આંધળાં, ક્યાં જ્ઞાનિ કાં ગમાર. ૧૨

કરે જેવું જવ જેહને, રઘુપતિ કૌશલરાય,
તે ક્ષણ તેવું તેહને, થવાનું જે તે થાય. ૧૩

ભરદ્વાજ સાદર સુણો, કહું રામગુણગાથ,
મોહ માન મદ તજી ભજો, ભવભંજન રઘુનાથ. ૧૪

ગુફા એક હિમગિરિતણી, અતિ પાવની ઋષિરાય,
વહે સમીપ સોહામણી, ગંગાસરિત સદાય. ૧૫

દેખી પાવનાશ્રમ[3] પરમ, નારદ નિજ મનમાંય,
બહુ હરખી બેઠા મુનિ, તપ કરવાને ત્યાંય. ૧૬

ગિરિવર વન અતિ [4]રમ્ય છે, વળી વિશેષ વિભાગ,
નિરખી મુનિમન ઉપન્યો, શ્રીપતિપદ અનુરાગ. ૧૭

શ્રીપતિ કેરા સ્મરણથી, શાપગતિ મુનિકેરી,
ટળી તરત તેણેસમે, પ્રભુપદપ્રીત ઘણેરી. ૧૮

નિર્મળમન નારદમુનિ, સમાધી લાગી સ્હેજ,
કાંતિ દીસે કોડામણી, તર્તિબ તપને તેજ. ૧૯

દેખી ઉગ્ર તપ મુનિતણું, ડર પામ્યો સુરરાય,
ઇચ્છે ઇંદ્રાસન મુનિ, કષ્ટ વેઠી નિજકાય. ૨૦

બોલાવ્યો રતિનાથને[5], સારૂં કીધું સન્માન,
સ્હાય સહિત ઝટ સંચરો, માગે સુરપતિ માન. ૨૧

ઉરહરખ્યો અતિ રતિપતિ, ચાલ્યો સહિત સહાય,
જુઓ ઇંદ્રમન ત્રાસ અતિ, મુનિ ઇંદ્રાસન ચ્હાય. ૨૨

જે કામી જગ લાલચુ, કુટિલ કાગડા જેમ,
ડરે સર્વથી તે દિલે, ચાહ્ય ચિતે નિજ ક્ષેમ. ૨૩

ભાગે લે સુકું હાડ[6] શઠ, શ્વાન[7] નિરખી મૃગરાજ[8];
પડાવી લેશે જાણી જડ, ત્યમ સુરપતિ હીણલાજ. ૨૪

હરિગીત છંદ.

તે આશ્રમે પોચ્યો મદન જવ, ઇંદ્રકાર્ય સુધારવા,
નિમ્યોં વસંત સુહાગિયો ઝટ, મુનિસમાધિ ઉતારવા;
પુષ્પે વિવિધતરુ લચી રહ્યાં બહુ, શોભિતાં અનુપમ દિસે,
કોકિલ સુકંઠી કુંજતી અલી, ગુંજતા તે વનવિષે. ૧

ચાલી પવનની લ્હેર ત્રિવિધિ, મંદ શીતળ સુગંધિની,
કામાગ્નિ જેહ વધારનારી, ધીમો ધીમો ઉઠે ધ્વની;
રંભાદિ દેવત્રિયા નવીન તે, રૂપકળા ભાજન ભરી,
વળી કામબાણકળા–નિપુણિની, મોહધામની મત્સરી. ૨

---

૧ એ નામનો દૈત્ય. ૨ મહાદેવ,

૩ પવિત્ર આશ્રમ. ૪ રમણીય. ૫ કામદેવને. ૬ હાડકું.
૭ કુતરું. ૮ સિંહ,

કરતી મધુર કલગાન રંભા, નૃત્ય કરી પગ ચાળતી,
અન્યોન્ય વિવિધ ક્રિડા કરી કર, ફૂલદડા ઉછાળતી;
દેખી સહાય અનુપ રતિપતિ, હર્ષિયો નિજઅંતરે,
વળી વિવિધ ભાંતિ પ્રપંચ કરતો, મનઉમંગ મદનભરે. ૩

વ્યાપી ન કામતણી કળા કશી, મુનિ મહા મનજિત છે,
નિજભયથી ડરીઓ કામ પાપી, જેનું બળ જગ અમીત છે;
તેને શું લવ[1] ચાંપી શકે કો, જગતના જંજાળમાં,
રખવાળ શ્રીપતિ જે તણો છે, અહનિશાં ત્રણ કાળમાં. ૪

નિજહાસ્ય સહિત સભીત અતિ મન, માની હાર મદન ત્યહાં,
મુનિવર–ચરણ લાગ્યો જઈ ઝટ, સમાધિસ્થ મુનિ જ્યહાં;
અતિ આર્તવેણ પવિત્ર કહીકહી, મુનિપગે જઈ લાગતો,
અપરાધ નાથ ક્ષમા કરો મમ, મુખથકી એ માગતો. ૫

અપરાધી એ અપરાધ કહી નિજ, માગી મુનિપાસે ક્ષમા,
નહિ શેષ નારદ મનવિષે કંઈ, લાગિયો સુણ હે ઉમા;
સંતોષિયો પ્રિયવચન કહીને, નારદે ત્યાં કામને,
પદલાગી ચાલ્યો પામી આજ્ઞા, મદન મુકી તે ઠામને. ૬

નિજસાહ્યતા લઈ સાથ ચાલ્યો, સુરપતિની સભાવિષે,
મુનિની સુશીળતા કરણી નિજની, વરણી કહી ત્યાં એ મીષે;
સુણી સર્વ મન આશ્ચર્ય પામ્યા, સુર સુરેંદ્ર સભા અતિ,
મુનિને વખાણી શિશ નમાવ્યું, હરિચરણ નિર્મળમતિ. ૭

નારદ ગયા ત્યાંથી સુણો મુનિ, શંભુપાસે તે સમે,
જીત્યો મદન મંન અહમતિ[2] અતિ, જેહ જગત બધુ દમે;
સહુ કામકેરૂં ચરિત્ર વરણ્યું, ફૂલીફૂલી ઋષી નારદે,
અતિ જાણી પ્રિય શિવ દે શિખામણ, હે ઋષી ધરજો રૂદે. ૮

વિનવું હું વારંવાર તમને, હિત ચહિ ચિત્તે અતિ,
જ્યમ સંભળાવી આ કથા અહિં, મુજકને સૌ કરી છતી;
ત્યમ વિષ્ણુપાસે જઈ તમે કદી, છતી કરી ન સુણાવજો,
ચાલે પ્રસંગ કદાપી તો પણ, છેક વાત છુપાવજો. ૯

હિતધારી દીધી શિખ શંભુએ પણ, મુનિતણે મન નવ ગમે,
ભાવીપ્રબળવશ જગત સરવે, ભરદ્વાજ સુણો તમે;
નિર્માણ જેહ કીધેલું રામે, ચાહ્ય તે પછી હોય ના,
પણ અન્યથા[3] કરનાર તે કદી, જગત એવો કોઈ ના. ૧૦

ભાવ્યાં ન મુનિમન શિવવચન તવ, બ્રહ્મલોક સિધાવિયા,
વિધિપાસ પણ વરણી કથા સહુ, હુંપદે હરખાવિયા;
વીણાધરી કર એક સમયે, ગાવતા હરિયશ મુખે,
મુનિનાથ નારદ ક્ષીરસાગર, સંચર્યા કહેવા સુખે. ૧૧

જ્યાં શ્રીસહિત શ્રીપતિ વસે ત્યાં, દેખી દૂરથી આવતા,
ઉઠીને મળ્યા શ્રીનાથ મુનિને, સ્નેહ અધિક જણાવતા;
બેઠા સુઆસન ઋષીસહિત પ્રભુ, મુનિપ્રતે વાચક વદે,
મુનિનાથ બહુ દિવસે દયા કરી, કહ્યું પછી ત્યા નારદે. ૧૨

રાખ્યા હતા વારી શિવે મુનિ, હિત ચહી ચિત્તે અતિ,
પણ તોય કામચરિત્રની સહુ, વાતને કરી ત્યાં છતી;
છે અતિ પ્રબળ રઘુનંદમાયા, જગત કો એવો જણ્યો,
જે મોહહીણ થૈ જન્મભર જૈ, વનવસી મદગદ[4] હણ્યો. ૧૩

કરી મુખ ઉદાસી કહે વચન મૃદુ, જગતાત રમાપતિ,
હે મુનિ તમારા સ્મરણથી જ્યાં, મટે મોહ મદનમતિ;
તો તમ સમીપ શો આશરો એ, કામ તમને શું કરે,
જેણે ખિજાવ્યા નાગ કાળી શું, દેડકાથી તે ડરે. ૧૪

મનમોહ તેને હોય મુનિજી, સાંભળો સાચું કહું,
વૈરાગ જ્ઞાન ઉરે ન જેને, દીન તે જાણી લહું;
બ્રહ્મચર્યવ્રત–રત મતિ ધીરાશું, કામ તમને કરી શકે,
જે હોય અજ્ઞ અભાગી જન તે, કામવશ જગ ભટકે. ૧૫

મૃદુ ગૂઢ સુણી વિષ્ણુવચન મુનિ, સહિત ગર્વે ઊચર્યા,
ભગવાન એ સૌ તમ–કૃપાએ, [5]મારમારથી ઉગર્યા;
જોયું વિચારી કૃપાળુએ મન, પ્રબળ માયા મુજતણી,
ઉર ગર્વતરુ ભારી મુનિમન, અહમતિ મુળી પાપણી. ૧૬

વેગે ઉપાડી નાખી દૈશ હું, એહ અહમતિ ઝાડને,
હિતકારી સેવકને સતત છે, પણ [6]અમારૂં શુધ મને;
મુનિહિત તથા કૌતક થશે મમ, ઉર વિચારે શ્રીપતિ;
કરવો અવશ્ય[7] ઉપાય તે ઝટ, મુનિ તણી ડગશે વૃતિ. ૧૭

હરિચરણપંકજ નામી શિશ મુનિ, હૃદય અતિ હુંપદ ધરી,
ચાલ્યા ત્યહાંથી ચોપ કરી તવ, પ્રેરી નિજ માયા હરિ;
તે કઠણ કરણી વરણી કહું છું, સાંભળો ઋષી સ્નેહથી,
નિજભક્ત હિતકારક રમાપતિ, અન્ય એ સમ કો નથી. ૧૮

તમે આળ ન કરશો એવડી અલબેલાજી એ રાગ

કરણી સુણો વરણી કહું, ઋષી ધ્યાન ધરી;
હિત સેવક પણ હરીનું લહુ, એ વાત ખરી. ૧

પુર રચ્યું પંથમાં એક, શત જોજનભરમાં;
શું વૈકુંઠશોભા છેક, આણી તે પુરમાં. ૨

શ્રી નિવાસ પુરથી અધિક, નૌતમ રચના;
છે ઠામો ઠામે ઠીક, ઘર કોટીધ્વજનાં. ૩

---

૧ લગાર. ૨ અભિમાન. ૩ વૃથા, ફોકટ, મિથ્યા. ૪ મદરૂપી રોગ. ૫ કામદેવ. ૬ પ્રતિજ્ઞા. ૭ જરૂર.

રહે સુનગર નિવાસી, સુંદર નરનારી;
જાણે રતિકામવિલાસી, તર્લિબ તનધારી. ૪

તેહ નગરમાંહે વસે, શિળનિધિ રાજા;
રૂડી રૈયત નીતિ ધર્મે ધસે, માને આજ્ઞા. ૫

અગણિત અશ્વ અનુપ, સૈન્યા ચતુરંગી;
મહા ભાગ્યશાળીતે ભૂપ, ગજ છે ધનરંગી. ૬

વૈભવ તથા વિલાસ, સૌ સુરરાય સમો;
તે રૂપ બળ તેજ નિવાસ, સુણો ઋષીરાય તમો. ૭

વિશ્વમોહિની તેની, કોડામણી કુંવરી;
છે શ્રી વિમોહ છબી જેની, નિરખ્યે નેનભરી. ૮

માયા સહુ હરિ કેરી, ગુણખાણી ગોરી;
તે વરણી શકે શું ઘણેરી, શોભા કવિ જોડી. ૯

કરે સ્વયંવર રાય, તે કુંવરી કેરો;
ત્યાં આવ્યા અગણીત રાય, ફરે છે ઢંઢેરો. ૧૦

તેહ નગરની નજીક, નારદ મુનિ આવ્યા;
જે કામરહિત ઋષી ઠીક, જગ મનજિત કાવ્યા. ૧૧

પૂછયું પાદરમાં આવી, નગ્રનિવાસીને;
કહ્યું સરવે શુધ સમજાવી, બ્રહ્મ તપાસીને. ૧૨

સુણી સહુ ચરિત્ર રસાળ, ભૂપ ભવન આવ્યા;
કરી પૂજા મુનિની મહિપાળ, આસનપર લાવ્યા. ૧૩

બેઠા ત્યાં મુનિ દેવ, હર્ષ હૃદય આણી;
શુભ કરી મહિપાળે સેવ, જાણી વીણાપાણી. ૧૪

દેખાડી મુનિનાથને, નિજ રાજસુતા;
કરી સંપુટ નિજ યુગહાથને, રૂપ અદ્દભુતા. ૧૫

કહો નાથ ગુણદોષ, હૃદય વિચાર કરી;
હું સુણી પામુ સંતોષ, કાલી મુજ કુંવરી. ૧૬

રાગ ઓખાહરણની ઢાળનો.

દેખી રૂપ કુંવરી તણું ત્યાં, મુનિ વિરતિ વિસારીને,
એકટગ ઘણીવાર જોતા, રૂપ ધારી ધારીને;
લલિત લક્ષણ જોઈ તેનાં, ભુલાયા મુનિ ભાવમાં,
હૃદય હરખ્યા પણ ન કીધાં, પ્રગટ લક્ષણ લાવમાં. ૧

વિચારે છે વીણાપાણી, ધન્ય કુખ જનનીતણી,
જે પેટ પ્રસવી પુત્રી આવી, સર્વરૂપશિરોમણી;
વરનાર આનો અમર થાશે, સેવ્ય[1] સકળ ચરાચરે,
શકે નહિ જીતિ કોઈ એને, રણાંગણમાંહે[2] ખરે. ૨

વરે શિલનિધિ પુત્રી જેને, સુલક્ષણી જોબનલલા,
ધન્ય નર દેવાંશી[3] તેના, ભાગ્યમાં કશી ન્યુનતા[4];
લક્ષણો તે નારદે સહુ, વિચારી રાખ્યાં રૂદે,
બનાવી કંઈ ભૂપ પ્રત્યે, નવાં લક્ષણ ઋષી વદે. ૩

છે સુતા તમ સુલક્ષણી અતિ, પતિવ્રતા કુળપાવની;
એવું કહી ચાલ્યા ઋષી મન, શોચ વિહ્વળમતિ બની;
કરીએ જઈ તે શ્રમ વિચારી, વરે જ્યમ ત્યમ એ મને,
રાજકુંવરી સુલક્ષણી એ, કામ કેવી રીતે બને. ૪

થાય ના આ કાળ જપ-તપ, વાર તેમાં લાગે;
ફળતાં પ્રથમ કુંવરી કદાપી, અન્યપર અનુરાગે;
હે વિધિ એ રાજકન્યા, વરે કોણ ઉપાએ,
ગૃહસ્થાશ્રમી થાવા મુનિજી, આકુળ-વ્યાકુળ થાએ. ૫

કાંતિ પરમ વિશાળરૂપ તે, જોઈએ આ અવસરે,
જોઈ જે રીઝ પામી કુંવરી, કંઠ જયમાળા ધરે;
હરિપાસ જઉં જો માગવાને, સ્વરૂપ સુંદરતા અતિ,
થાય જાતાં વાર મુજને, પ્રબળ નહિ મારી રતિ. ૬

હિતકાર હરિની સમાન કોઈ, અન્ય નહિ જગ મારે,
આ સમે કમળાપતિ તે, સદ્ય ચઢશે વ્હારે;
એવું વિચારી વિનતિ કીધી, ધ્યાન હૃદયે ધારી,
હે રમાપતિ આર્તબંધુ, સુદ્ધ લેજો મારી. ૭

કૃપાધિ કૌતકી શ્રીપતિ ત્યાં, અકસ્માત પ્રગટ થયા,
પ્રભુને વિલોકી મુનિ નયન, શીતળ થયાં જોઈ કરી દયા;
સહુ કામ મારૂં થશે હવે ઝટ, રાજકન્યા પામશું,
ભટકતા ફરીએ ભુવનમાં, ઠામ વાળી વિરામશું. ૮

છપ્પા.

સુણાવી દુઃખની વાત, કહે નારદ દીનવચને;
કરો કૃપા પ્રભુ આજ, સ્હાય થઈ નિજ સેવકને;
આપો પ્રભુ તમતણું, રૂપ અનુપમ રઢિયાળું;
પામું રાજ્યકન્યાય, તર્ત દુઃખ તેથી ટાળું;
નહિ પામું અન્ય રીતથી કદી, રાજકુંવરી કોડામણી;
ભુરીભાગ્યવાન[5] કર મેળવી, લલના લલિતા સુલક્ષણી. ૧

જન્મ્યા ત્યાંથી જુઓ, વિનાવિનતા રડવડિએ;
બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળિયું, નાથ તે તો તમવડિએ;
જે પ્રકાર હિત થાય, હવે તો નાથ અમારૂં;
વેગે કરો ઉપાય, તેહ પડયું કામ તમારૂં;
નિજમાયાબળ દેખી અતિ, દીનવત્સળ હૈડે હસ્યા;
મુનિ કામજિતને પણ જુઓ, માયાનાગણીએ ડસ્યા. ૨

૧ પૂજવા-લાયક. ૨ જુદ્ધભૂમિ.

૩ દેવનો જેમાં અંશ છે એવો. ૪ ઓછાપણું. ૫ મહા ભાગ્યવાન.

વીણાપાણી સુણો, પરમ હિત થશે તમારૂં;
તેહ કરશું અમ તર્ત, વૃથા નહિ વચન અમારૂં;
કુપથ્ય[1] માગે અંન, રોગીજન વ્યાકુળ દેહે;
વૈદ્ય ન દે તેહને, સુણો મુનિ યોગી સ્નેહે;
મુનિ એવી રીતે મેં તમતણું, ઠરાવ્યુંછે હિત ચિત ધરી;
કહી એમ ક્ષેમ ઋષીનું ચહી, અંતરધ્યાન થયા હરી. ૩

માયાવશ મુનિરાય, થયા મન મૂઢ અતિશે;
ગિરા[2] ન સમજ્યા ગૂઢ, કહી ત્યાં જે જગદીશે;
ગયા તરત ઋષીરાય, સ્વયંવરભૂમિ જ્યાં શોભે;
દિવ્યરૂપ ગુણધામ; રાજકન્યાના લોભે;
સહુ આપ આપના આસને, બેઠા છે નૃપતિ બહુ;
કરી બેશ બનાવ સુવેષ ધરી, સહિત સમાજ શું ગણી કહું. ૪

મુનિ મનમાં મલકાય, રૂપ પર અતિશે ફૂલીને;
હવે મને તજી કુંવરી, વરે ન બીજાને ભૂલીને;
મુનિ હિતના કારણે, કૃપાનિધિએ મન માપી;
દીધું છે અધિક કરૂપ, વખાણ્યું ન જાય કદાપી;
જાણ્યું ન વિચિત્ર ચરિત્ર તે, કૃપાનિધિનું કોઈ જણે;
શિર નામ્યું જાણી નારદ મુનિ, સર્વે ભૂપાળે તે ક્ષણે. ૫

રચ્યો સ્વયંવર જ્યાંહ, શીળનિધિ કુંવરી કેરો,
ત્યહાં રુદ્રગણ બેય, હતા લેતા ઋષી હેરો;
તે જાણે સહુ ભેદ, ફરે જોતા દ્વિજ વેષે;
પરમ કૌતકી બેય, બીક મનમાં નહિ લેશે;
મુનિ બેઠા જેહ સમાજમાં, હૃદય રૂપઅભિમાન છે;
ત્યાં જૈ બેઠા શિવગણ ઉભય, વિપ્ર વેષ ગતિ કો પ્રિછે. ૬

કરે હાંસી ગણ બેય, વીણાપાણીને સુણાવે,
વાહ દયાળે દીધ, સરસ સુંદરતા ભાવે;
રીઝશે રાજકુમારી, દેખી છબી ભરી સુંદરતા,
વરશે જાણી વિષ્ણુ, સદ્ય સૌ નૃપ ગણી નરતા;
મુનિને જુઓ મનમોહ આ, ઉભય એમ છાના હસે;
મર્કટસ્વરૂપ નારદતણું, દેખી ગણ આઘા ખસે. ૭

અટપટી વાણી એહ, સુણે નારદ નિજ શ્રવણે;
સમજ પડે નહિ કાંય, મોહમતિકેરા ભ્રમણે;
તે ચરિત્ર કોઈએ, જાણ્યું નહિ કાંઈ સભાએ;
સ્વરૂપ તેહ ઋષી તણું, દીઠું ત્યાં નૃપકન્યાએ;
મુખ મર્કટ દેહ ભયંકરી, દેખી છબી ગજગામની;
ઉર ક્રોધ વ્યાપીઓ દેખતાં, રાજકુંવરી રૂપદામની. ૮

૧ રોગી માણસને જે ખાવા યોગ્ય નહિ તે. ૨ વાણી.

સખીને લેઈ સંગ, કુંવરી નિજ દ્રગ[3] ફેરવતી,
ચાલી ચતુરા ચઢ, હંસગતિએ ડગ ભરતી;
જોતી ફરતી નૃપ સર્વે, ગર્વે જોબનના જોરે;
કરપંકજ જયમાળ, ગુણવંતી તન ગોરે;
મુનિ બેઠા જે દિશીગમ ફૂલી, રૂપગર્વેતા મન ઘણી;
નવ જોયું રાજકુમારીએ, ભૂલીને પણ તે દિશી ભણી. ૯

મુનિ તો વારંવાર, ઊંચા નીચા થઈ ન્યાળે,
અતિ અંતર અકળાય, ભૂપકન્યાભણી ભાળે;
થયો જોઈ સનિપાત, હસે હરગણ નારદને;
સુંદર વરનું સ્વરૂપ, વાળી લીક વરવા વદને;
ધરી નૃપતન હરિ ત્યાં પ્રથમથી, ગયા હતા મંડપવિષે;
જયમાળ કુંવરીએ તેમને, મેલી મહા મગન દીસે. ૧૦

દોહરા.

તે કન્યા ત્રિભુવનપતિ, ગયા લેઈ શ્રીનિવાસ;
દેખી સ્વયંવર સ્થળવિષે, નૃપ સહુ થયા નિરાશ. ૧

વિકળ થયા અતિ મન મુનિ, નાઠી મોહમતિ મૂઢ;
મણિ છૂટી પટી જ્યમ ગાંઠથી, અતિશે બન્યા અરૂઢ. ૨

હસી બોલ્યા તવ શંભુગણ, હે નારદ મુનિરાય;
દરપણમાં જઈ મુખ જુઓ, પછી કન્યા પરણાય. ૩

કહી એવું ભયભીત થૈ, શિઘ્રે[4] ગણ્યા છપાંચ[5];
હરગણ રહ્યા ન હાકલ્યે, ચડવા મુનિની ચાંચ. ૪

જોયું વદન જઈ જળ વિષે, દીઠું મર્કટરૂપ;
ક્રોધ ચઢ્યો કાયા વિષે, ખીજવાયા મુનિભૂપ. ૫

દીધો શાપ ત્યાં તેમને, ક્રોધ કરી ઋષીરાય;
કપટી પાપી બેય તમ, ધરો નિશાચર[6] કાય. ૬

ફળ લ્યો મને હસ્યા તણું, પામો અતિ પરિતાપ;
વળી હસજો મુનિ કોઈને, પૂરણ મળશે પાપ. ૭

ફરી જળમાં જૈ જોયું જવ, પામ્યા ઋષી નિજરૂપ;
તોપણ મન સંતોષ નહિ, ભૂલવાયા મુનિભૂપ. ૮

અધર અધિક ફફડાવતા, મનમાં કોપ ન માય;
સત્વર ત્યાંથી સંચર્યા, શ્રીપતિ પાસે જાય. ૯

શાપ દેઉં કાં જઈ મરૂં, ફોડું ફૂટી કપાળ;
કરાવિયો ઉપહાસ જગ, વિશેષ જણવી વ્હાલ. ૧૦

જાતાં મળીઆ જગપતિ, મુનિને મારગ માંય;
સંગ તે જ ભૂપકુંવરી છે, રમા વળી સુખછાંય. ૧૧

૩ નજર, દ્રષ્ટિ. ૪ ઉતાવળા. ૫ અગિયારા ગણવા અથવા નાશી જવું એ અર્થે. ૬ રાક્ષસ.

મધુર વચને મુનિ પ્રતે, બોલ્યા શ્રી દનુજારી[1];
ક્યહાં જશો મુનિનાથ તમ, વિકળ વેષ તન ધારી. ૧૨

સુણતાં વચન પ્રભુતણાં, ઉપજ્યો મન અતિ ક્રોધ;
માયાવશ મન નવ રહ્યો, બહુધા કાંઈ બોધ. ૧૩

દૂરથકી દીઠી દીકરી, મે'તે મન સમર્યા શ્રીહરિ

તથા ચોપાઈનો રાગ

વદે વીણાપાણી ધરી રોષ,
દૈયે શું શું હરિ તમને દોષ;
પરસંપદા ન દેખી શકો,
આપ–પરાયુ ન તમ ઓળખો. ૧

કપટ અરીશ્યા[2] તમને ઘણી,
ઋષી નારદ બોલે છણછણી;
સિંધુ મથતાં હે શ્રીહરિ,
ભોળાને ભરમાવી કરી. ૨

કરાવ્યું સુરો[3] પ્રેરી[4] વિષપાન,
શિવ શંકર ભોળા ભગવાન;
મદિરા દીધી અસુરોને તમે,
શંકરને વિષ દઈ તે સમે. ૩

પોતે લીધાં રમામણિ[5] શ્રેષ્ટ,
કોણ જગત તમસરખો નેષ્ટ;
સ્વારથ સાધક કુટિલ અપાર,
સદા કપટ સાથે વ્યવહાર. ૪

પરમ સ્વતંત્ર શિર નહિ હોય,
જે મનભાવ્યું કરતા સોય;
ભલા મનુષ્યનું ભૂંડુ કરો,
ભૂંડા મનુષ્યનું ભલું આદરો; ૫

ધોકો મન તેનો નવ ધરો,
જ્યાં ત્યાં ભંડ તમારૂં ભરો;
વિસ્મય હર્ષ નહિ મનમાંય,
ફોગટ દૂભ્યા અમને કાંય. ૬

ભૂલવી ભૂલવી સૌને સર્વથી,
ભરમાવો ભય ધરતા નથી;
સદા અશંક ન કોની બીક,
મનમાંહે ઉત્સાહ અધિક. ૭

બાધ ન કર્મ શુભાશુભ તણો,
મત્સર તેથી મનમાં ઘણો;
મળ્યા ન માથાના હજી કોઈ,
પોચું માર્યું જ્યાં ત્યાં જોઈ. ૮

સાંખ્યા નહિ કોઈએ શુભ પેર,
માટે ચઢી બેઠા થઈ મેર[6];
હવે દીધું ખાતર ઘર ભલે,
ચરણ આવશે ઉલટા ગળે. ૯

પોતાનું કર્યું ફળ પામશો;
તજી ચાળા તવ વિરામશો,
મને જવ ન ધરી તન છેતર્યો,
તેજ તમે તન ધરણી ધરો. ૧૦

સત્ય એહ છે મારો શાપ,
રખે જાણતા હૃદય પરતાપ;[7]
કપી[8] આકૃતિ કીધી મારી પ્રાય,[9]
કરશે કીશ[10] તમારી સહાય. ૧૧

મમ અપરાધ કીધો અતિ સમે,
સ્રીવિરહે દુઃખી હોજો તમે;
શાપ ધરી શિશ શ્રી જગતાત,
હરખ્યા અંતરમાં સુણી વાત. ૧૨

પ્રભુએ મુનિની વિનતી કીધ,
નિજમાયા સંકેલી લીધ;
જવ હરિમાયા દૂર નિવારી,
નહિ ત્યાં રમા ન રાજકુમારી. ૧૩

લાવ લાવ સખી એક કાગળ લખિએ હરિનેરે

એ રાગ

લીધી સંકેલી હરિએ વિચારી, પ્રબલ નિજમાયારે;
વીણાપાણિ સભીત અસુરારી, ચરણ લપટાયારે. ૧

ત્રાહી ત્રાહી ત્રિભોવન બાપ, પ્રણતપીડ હર્તારે;
સદ્ય હોશે વૃથા મમ શાપ, કૃપાળુ કર્તારે. ૨

મનઇચ્છા કહે દીનબેલી, નારદ મુનિનેરે;
કહે કર જોડી મુનિ મન મેલી, સત્વર સુણીનેરે. ૩

કહ્યાં નાથને દુઃસહવચંન, વિચાર્યું ન મનમાંરે;
ક્યમ પાપ તે થાશે નિધન, તે દુઃખ તનમાંરે. ૪

---

૧ દૈત્યોના વેરી. ૨ અદેખાઈ. ૩ દેવતાઓ. ૪ મોકલી
૫ કૌસ્તુભ મણિ.

૬ મેરુ. ૭ વૃથાભાષણ. ૮ વાંદર. ૯ ઘણું કરીને.
૧૦ વાંદર.

જપો શિવનાં જઈ સતનામ, રામ વદે છેરે;
થશે હૃદય તરત વિશ્રામ, રુદ્ર રૂદે છેરે. ૫

નહિ કોઈ પુરારિસમાન, વ્હાલું સારેરે;
રખે માનતા મુનિ મન આન, ભોળે વિચારેરે. ૬

કરે જેની ઉપર ન કૃપાય, શિવ ત્રિપુરારીરે;
મુનિ પામે ન તેહ કદાય, ભક્તિ અમારીરે. ૭

ધરી એવું હૃદય મુનિનાથ, ભૂ[1]પર વિચરોરે;
હવે નહિ આવે તમ પાસ, માયા–કચરોરે. ૮

દોહરા.

બહુવિધિ પ્રબોધીને થયા, હરિ તવ અંતરધ્યાન;
સત્યલોક ચાલ્યા મુનિ, કરતા હરિગુણગાન. ૧

વિગત મોહમન હર્ષ અતિ, પંથ જતાં મુનિરાય;
રુદ્રગણે દીઠા રૂડા, હૃદય અધિક હરખાય. ૨

આવ્યા સભીત મુનિ કને, ગ્રહિ મુનિવરના પાય;
આરતવચન સુણાવિયાં, શાપનિવારણ થાય. ૩

વિપ્ર નહિ શિવગણ અમે, હે મુનિજ્ઞાની અગાધ;
કૃપાનાથ ફળ પામીયા, કીધે તમ અપરાધ. ૪

કરો શાપ–અનુગ્રહ હવે, કૃપાળ છો મુનિનાથ;
સુણી વચન નારદ કહે, શિવગણ પ્રત્યે વાત. ૫

થાઓ દૈત્ય ઉભય તમે, શાપ ન મિથ્યા થાય;
વિશાળ વૈભવ તેજ બળ, પૂરો પામશો પ્રાય. ૬

જીતશો જવ તમ ભુજબળે; વિશ્વ સકળ બનીક્રૂર;
ધરશે તવ નરદેહ પ્રભુ, જાણો તમે જરૂર. ૭

હરિહાથે હોશે મરણ, રણાંગણે જે વાર;
મુક્ત થશો તમ બેય જણ, ફરી નહિ સંસાર. ૮

શાપઅનુગ્રહ સાંભળી, મુનિપદ નામી શીશ;
ચાલ્યા શંકરગણ ઉભય, જપતા શ્રી જગદીશ. ૯

થયા દૈત્ય કાળે કરી, મહાતેજ બળધામ;
એક કલ્પ એ કારણે લીધો જન્મ શ્રી રામ. ૧૦

સુરરંજન સજ્જન સુખદ, ઉતારવા ભૂભાર;
સુણો ઉમા એ કારણે, લે છે પ્રભુ અવતાર. ૧૧

જન્મ કર્મ એવી રીતે, હરિનાં અપરંપાર;
સુંદર સુખદ[2] વિચિત્ર અતિ, સમર્યે નહિ સંસાર. ૧૨

કલ્પ કલ્પ પ્રત્યે પ્રભુ, અવની લે અવતાર;
વિવિધ પવિત્ર ચરિત્ર કરી, ઉતારે ભૂમિભાર. ૧૩

તવ તવ મુનિઓએ મળી, ગાઈ કથા ગૂંથી ગ્રંથ;
પરમ પવિત્ર વિચિત્ર તે, પ્રભુગુણનો નહિ અંત. ૧૪

વિવિધ પ્રસંગ વખાણિયા, અતિશય જેહ અનુપ;
કરશે નહિ આશ્ચર્ય સુણી, જે શાણા મતિભૂપ. ૧૫

હરિ–અવતાર અનંત જ્યમ, ત્યમ હરિકથા અનંત;
કહે–સુણે છે કોડવિધિ, શ્રુતિ શુધ મનના સંત. ૧૬

ચરિત્ર સહુ સોહામણાં, રામચંદ્રનાં જેહ;
કોટિ કલ્પ લગી હે ઉમા, જાય ન ગાયાં તેહ. ૧૭

રાગ ઓખાહરણનો, ચોપાઈ ત્રિતાળની.

સતી સાંભળ થૈ સાવધાન,
કહે એમ ભોળો ભગવાન;
આ પ્રસંગ કીધો મેં ભવાની,
મોહ્યા હરિમાયાએ મુનિજ્ઞાની. ૧

પ્રભુ કૌતકી દીન–હિતકારી,
સેવ્યે સુલભ સકળ દુઃખહારી;
સુરનર મુનિ એવો ન કોય,
મોહ માયાવિનાનો હોય. ૨

વિચારી એવું મન સૌ તજીએ,
ભાવે માયાપતિને ભજીએ;
અન્ય કારણ શૈલકુમારી,
કથા સાંભળ કહું વિસ્તારી. ૩

જે કારણ અજ અગુણ અનુપ,
થયા બ્રહ્મ અયોધ્યાભૂપ;
તમે જોયા જે વન પ્રભુ ફરતા,
બંધુસહિત મુનિવેષ ધરતા. ૪

જેનું ચરિત્ર અલૌકિક નાણી[3],
સતીશરીરે રહી ભરમાણી;
હજી છાયા[4] ન મટતી તમારી,
તેના ચરિત્ર સુણો ભ્રમહારી. ૫

કરી લીલા જે તે અવતારે,
તે સહુ કહીશું મતિઅનુસારે;
સુણી ઉમયા શંકર વાણી,
સંકોચાઈ પ્રેમે મલકાણી. ૬

---

૧ પૃથ્વી ઉપર. ૨ સુખ દેનારા. ૩ તપાસી જોવું. ૪ અસર.

લાગ્યા વરણવા વૃષકેતુ,
લીધો જન્મ અયોદ્ધે જે હેતુ;
કહું છું તે હું સૌ તમપાસ,
સુણો મુનિ મન આણી ઉલ્લાસ. ૭

કથા રામની કળીમળ[1] હરણી,
મોક્ષદાની મંગળકરણી;
સ્વાયંભુવ[2] મનુને શતરૂપા[3],
દંપતી ધર્માચરણ અનુપા. ૮

થઈ જેમનાથી નરસૃષ્ટિ,
દંપતીની સૌ પર અમીદ્રષ્ટિ;
છે પવિત્ર મતી તે બંનેની,
ગાય જશની સીમા હજી જેની. ૯

પુત્ર ઉત્તાનપાદ છે તેનો,
થયો સુત ધ્રુવ હરિજન જેનો;
તેનો લઘુ સુત પ્રિયવ્રત નામ,
વખાણે છે વેદ ગુણગ્રામ. ૧૦

દેવહૂતિ સ્વયંભુવની કુમારી,
તે ઋષિકર્દમકેરી નારી;
આદિદેવ પ્રભુ દીનદયાળ,
જેને ઉદર કપિલ કૃપાળ. ૧૧

સાંખ્ય શાસ્ત્ર જેમણે વખાણ્યું,
નિપુણ તત્ત્વવિચારે પ્રમાણ્યું;
જેના કુળમાં થયા નર એવા,
સ્વયંભુવ મનુ તે સેવ્ય જેવા. ૧૨

કર્યું રાજ્ય તેમણે બહુ કાળ,
પ્રભુ આજ્ઞાનુસારી દયાળ;
મનથી ન વિષય રહે ખસતા,
ચોથું પણ[4] થયું ભુવન વસતાં. ૧૩

દુ:ખ લાગ્યું હૃદયમાં અપાર,
ગયો હરિભક્તિહીણ અવતાર;
રાજપટ વૈભવ જે વિશાળ,
હરિભક્તિવિના સૌ આળ. ૧૪

એવું મનુએ મનમાં વિચારી,
ધારણા વન જવાની ધારી;
દેઈ પુત્રને સરવશ રાજ્ય,
સ્ત્રીસહિત ગયા વન તપકાજ. ૧૫

૧ કળીકાળનો મેલ, પાપ. ૨ પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થનાર.
૩ મનુની સ્ત્રી. ૪ ઘડપણ.

રાગ ઓખાહરણની ઢાળનો.

તીર્થ છે વિખ્યાત નૈમીષ, સાધકને ફળદાતા,
પરમ પવિત્ર વસે વળી ત્યાં, મુનિઓ હરિગુણ ગાતા;
સિદ્ધ સાધક સંત કેરો, સામટો જ્યાં સમાજ,
રાજ્ય ત્યાગી ચાલીયા મન, હર્ષિત થૈ મનુરાજ. ૧

પંથ જાતાં એવાં શોભે, ધીર સુમતિ દંપતી;
જ્ઞાન-ભક્તિ ઉભય જણાએ, દેહ ધરી જાણે છતી;
પ્હોંચિયાં જઈ ધેનુમતિ[5] તટ, વહે નિર્મળ નીર,
દંપતીએ ઉર હર્ષિને કર્યું, સ્નાન આપ શરીર. ૨

સિદ્ધને મુનિ જ્ઞાની સંતો, આવ્યા મળવા માટે,
જાણી ધર્મધુરંધર રાજા, ચાલતો શ્રુતિ વાટે;
રૂડાં તીર્થ જ્યહાં જ્યહાં છે, પરમ પાવન પ્રાયે,
સકળ મુનિઓએ કરાવ્યાં, વખાણી મહિમાએ. ૩

કાય કૃશ મુનિપટ ધર્યાં છે, દિલ હરખી દંપતી;
સુણે સંતસમાજમાં નીતિ, પુરાણે પણ સંમતી;
મંત્ર દ્વાદશ અક્ષરોનો, જપે સાનુરાગે,
રામચરણકમળવિષે અતિ, દંપતીનું મન લાગે. ૪

શાક ફળ મૂળ અહાર કરતાં, સ્મરણ બ્રહ્મ સદાય,
ચિત્તમાં નિત ચિંતવે છે, રામદરશન પ્રાય;
ત્યાં વળી હરિહેતુ દંપતી, ઉગ્ર તપ અતિ આદર્યું,
કંદમૂળ ફળ ત્યાગીને ચિત, ચિદાનંદ ચરણે ધર્યું. ૫

સતત ઉર અભિલાષ થાએ, દેખીએ ભરી નેત્ર,
જગત હિત સેવક સુખદ છે, પ્રભુ પરમ પવિત્ર;
છે અખંડ અનંત અગુણી, વળી જેહ અનાદિ,
ચિંતવે ચિતમાંય જેને, મુનિ પરમારથવાદિ. ૬

કરે નિરૂપણ વેદ કહી કહી, નેતિ નેતિ નિરંતરે,
ચિદાનંદ અનુપ અગજગ, નિરુપાધી સ્વતંતરે;
શંભુ વિધિવિષ્ણુ ઉપજતા, અનંત જેના અંશથી,
પ્રભુ એવા સેવકવશ છે, પૂર્ણભક્તિ-પ્રભાવથી. ૭

ભક્તના હિતહેતુ હરિ તે, લીલાએ તનધારે,
નિશાચરકુળ નિકંદન કરી, અવનીભાર ઉતારે;
સત્ય શ્રુતિએ આ વચન જો, વિમળ હોય વદેલાં,
તો અમારા ઉરની આશા, પૂરજો પ્રભુ વ્હેલા. ૮

દોહરા.

ષટસહસ સંવત્સરો, વીત્યા જળ આહાર;
સપ્તહજાર વરષ વળી, રહ્યાં પવનઆધાર. ૧

૫ ગંગા. નિમિષારણ્યમાં ધેનુમતીને નામે ઓળખાય છે.

વળી દશ સહસ્ર વર્ષ લગી, તેય ભક્ષ કરી ત્યાગ;
ઉભાં એક પગદંપતી, ધરી પ્રભુપદ અનુરાગ. ૨

વિધિ હરિહર તપ દેખી અતિ, આવ્યા અગણિતવાર;
લોભાવ્યા મનુને અતિ, વર માગો કહી સાર. ૩

ચળે ચળાવ્યા નહિ મનુ, પરમ ધીર તપરૂપ;
વળી છે જેના હૃદયમાં, કૃપાળ જે જગભૂપ. ૪

હાડ માત્ર તન થઈ રહ્યું, તોપણ મનુ મનમાંય;
કિંચીત કષ્ટ ન સત્યબળ, ક્રોડ પ્રકારે કાંય. ૫

પ્રભુ સર્વજ્ઞ કૃપાયતન, નિજ સેવક ગણી સાર;
તાપસ નૃપ રાણી તણી, ગતિ અનન્ય[1] આ વાર. ૬

માગ માગ નૃપ પ્રસન્ન છું, ગગનવાણી ગંભીર;
પરમ કૃપામૃતની ભરી, તેજ સમે થઈ ધીર. ૭

મૃતક જીવાડણ વાણી તે, સોહ્યામણી રસાળ;
શ્રવણપંથ થઈ ઉર વિષે, આવી અંતરિયાળ. ૮

તુષ્ટ પુષ્ટ તન તે સમે, શતરૂપા મનુરાજ;
જાણે એ આવ્યાં દીસે, ભવન થકી હમણાંજ. ૯

શ્રવણ સુધાસમ વચન સુણી, કોડે પ્રફુલિત કાય;
બોલ્યા મનુ કરી દંડવત, પ્રેમ ન હૃદય સમાય. ૧૦

સેવક સુખદ સુકલ્પતરુ, વળી સુરધેનુ સમાન;
વિધિ–હરિહર–વંદિત સદા, તમ પદરજ ભગવાન. ૧૧

સુલભ સેવતાં સકળને, સુખદાયક બહુનામી;
પ્રણતપાળ પ્રભુ છો તમે, સચરાચરના સ્વામી. ૧૨

જો અનાથનાનાથ તમ, હોય અમો પર નેહ;
તો પ્રસન્ન થઈ વર દીઓ, અમે માગીએ જેહ. ૧૩

જેહ સ્વરૂપ શિવહૃદયમાં, વસે કરીને વાસ;
જે રૂપ કારણ મુનિજનો, યત્ન કરે થઈ દાસ. ૧૪

જે રૂપ ભુશુંડી ઋષીતણા, મન–માનસમાં[2] હંસ;
વેદ વખાણે ગુણઅગુણ, જે રૂપ જગ અવતંસ. ૧૫

નેત્ર ભરી તે નિરખીએ, સ્વરૂપ સચ્ચિદાનંદ;
પ્રગટો પ્રભુ પ્રત્યક્ષ તમ, હે કૃપાળુ સુખકંદ. ૧૬

લાગ્યાં દંપતી વચન પ્રિય, મહા મૃદુલ વિનીત;
ભર્યાં પ્રેમરસ ભાવનાં, પ્રગટી પ્રભુને પ્રીત. ૧૭

કૃપાધિ જનવત્સળ[3] પ્રભુ, અનંત વિશ્વે વાસ;
પ્રગટ થયા ત્યાં તે ક્ષણે, જાણીને નિજદાસ. ૧૮

૧ જેને બીજા ઉપર ભરોસો ન હોય, ફક્ત એક પરજ હોય, તે. ૨ મનરૂપી માનસરોવર. ૩ ભક્તજનો જેને વ્હાલા છે એવા પ્રભુ.

નીલ સરોરુહ નીલ મણિ, નીલ પયોધર[4] શ્યામ;
લાજે તનશોભા નિરખી, કોટી કોટિશત કામ. ૧૯

પદ. બિગરી કોન સુધારે એ રાગ

પ્રગટ્યા પૂરણબ્રહ્મ રામ શિવમન–માનસના હંસારે;
શર્દચંદ્ર છબી કોટિમદન સમ, અખિલજગ્ત અવતંસારે,
પ્રગટ્યા પૂરણબ્રહ્મ. ટેક.

ગાલ મનોહર ચિબુક[5] ચારુ છે[6], ગ્રીવા[7] શંખ સમાનેરે;
અરુણ અધર અનુપમ ઓપે, રદ[8] સુંદર મન માનેરે.
પ્રગટ્યા પૂરણબ્રહ્મ. ૧

નિર્મળ નાસા હાસ્ય મધુર તો, ચંદ્રકિરણને લજાવેરે;
નવીન કમળશાં નેત્ર રૂપાળાં, છબી સુંદર મન ભાવેરે.
પ્રગટ્યા પૂરણબ્રહ્મ. ૨

ચિંતવની ચિત્તહરણી કરણી સુખ, મનભાવતી મનલોભારે;
કામધનુષછબીને જીતનારી, ભ્રૂકુટીતણી શુભ શોભારે.
પ્રગટ્યા પૂરણબ્રહ્મ. ૩

તિલકલલાટ પટલ દ્યુતિકારી, કુંડળ મકરાકારેરે;
મસ્તક મુકુટ મણિખચિત શોભે, જ્યોતિ પડે ઝબકારેરે.
પ્રયટ્યા પૂરણબ્રહ્મ. ૪

કુટિલ[9] કેશ મધુકરયુથ જાણે, ઉર અનુંપમ વનમાળારે;
શોભે છે શ્રીવત્સલ[10] રૂપાળું, રામપ્રભુ રઢિયાળારે.
પ્રગટ્યા પૂરણબ્રહ્મ. ૫

હરિસ્કંધ[11] ઉપવિત[12] અનુપમ વળી, ભુજાભૂષણ સુંદર છેરે;
સુભગભુજા ગજસૂંઢ સરીખી, બહુનામી બળધર છેરે.
પ્રગટ્યા પૂરણબ્રહ્મ. ૬

કટિ ભાથો કર ધનુષબાણ છે, અલખ[13]રૂપ અવિનાશીરે;
કવિ મતિમંદ શું વરણી શકશે, શોભા જે રૂપરાશીરે.
પ્રગટ્યા પૂરણબ્રહ્મ. ૭

પીતવસ્ત્ર દ્યુતિ દામનીકેરી[14], લક્ષપ્રકાર લજાવેરે;
પ્રભુએ તે પરિધાન કરેલાં, ઉરે મોહ ઉપજાવેરે.
પ્રગટ્યા પૂરણબ્રહ્મ. ૮

ઉદર ત્રિવલિ[15] અધિક અનુપમ, નાભી લલિતતા દેતીરે;
જાણે જમુનાજળ ભ્રમરાંની, છેક છબી હરી લેતીરે.
પ્રગટ્યા પૂરણબ્રહ્મ. ૯

૪ મેઘ. ૫ દાઢી. ૬ સુંદર. ૭ ડોક. ૮ દાંત. ૯ વાંકા. ૧૦ ચિન્હ. ૧૧ સિંહ. ૧૨ જનોઈ. ૧૩ લખ્યામાં ન આવે એવું. ૧૪ વીજળી. ૧૫ ત્રણ રેખા.

ચરણકમળ વરણ્યા નહિ જાએ, વસે જ્યહાં મુનિમન અલિરે[1];
વામઅંગ છે આદ્ય શક્તિ તે, છબીનિધિ શોભે છે ભલીરે.
પ્રગટ્યા પૂરણબ્રહ્મ. ૧૦

જગમંડાણ જગતજનની તે, સુગુણ ખાણ લ્યો જાણીરે;
જેના અંશથી અગણિત ઉપજે, ઉમા લક્ષ્મી બ્રહ્માણીરે.
પ્રગટ્યા પૂરણબ્રહ્મ. ૧૧

વળી જેના ભવભૃકુટી વિલાસે, ઉપજે જગ્ત અનંતરે;
વામઅંગ શ્રીરામતણે તે, સીતામાત સુહંતરે.
પ્રગટ્યા પૂરણબ્રહ્મ ૧૨

છબીસાગર હરિનું રૂપ જોઈ શતરૂપા મનુરાજરે;
એકટગે લોચનપટ રોકી, જોઈ રહ્યાં સુખસાજરે.
પ્રગટ્યા પૂરણબ્રહ્મ. ૧૩

ચિતવે સાદરરૂપ અનુપમ, તૃપ્તિ ન માને મનમાંરે;
મનુ શતરૂપા દંપતી પ્રભુરૂપ, ભરી લીધું મન લોચનમાંરે.
પ્રગટ્યા પૂરણબ્રહ્મ. ૧૪

હર્ષવિવશતનદશા ભૂલ્યાં તે, હરિનેજોઈ હર્ષચમક જ્યમરે;
કરે દંડવત ગ્રહીપદ હાથે, હર્ષ વધે ઉર ત્યમત્યમરે.
પ્રગટ્યા પૂરણબ્રહ્મ. ૧૫

શિરપર સ્પર્શ કરી દંપતીને, પ્રભુએ નિજકરકંજરે;
તર્ત ઉઠાડ્યાં પ્રીત અધિક મન, પ્રભુ છે કરુણાપુંજરે.
પ્રગટ્યા પૂરણબ્રહ્મ. ૧૬

દોહરા.

બોલ્યા કૃપાનિધાન પછી, મને પ્રસન્ન પ્રમાણી,
માગો વર જે ભાવ મન, મહાદાની મન જાણી. ૧

સુણી પ્રભુતણાં વચન રૂડાં, મનુ જોડી યુગહાથ;
વદે વાણી મૃદુ ધૈર્યધરી, સુણો તમે જગનાથ. ૨

તમ પદપંકજ પેખીને, હે પ્રભુ ત્રિગુણાતીત;
હવે સર્વ મન-કામના, પૂર્ણ થઈ કીધી પ્રીત. ૩

પણ મન મોટી લાલસા, હજી રહી છે એક;
સુગમ અગમ તે મુજ થકી, કહી જાય નહિ છેક. ૪

દેતાં સુગમજ આપને, છે અતિ તે સુરરાય;
લાગે અગમ મને અધિક, મમ મુમતાએ પ્રાય. ૫

અભિમતદાતા સુરતરુ, પામી દરિદ્રી હોય;
અતિ સંપતિ ઢગ માગતાં, સંકોચાએ સોય. ૬

કારણ કલ્પતરુતણો, પ્રિછે પ્રભાવ ન સોય;
ત્યમ મુજને મમ હૃદયમાં, અતિ સંકોચજ હોય. ૭

તે તમ જાણો છો પ્રભુ, અંતરજામી રામ;
જે મમ મન છે લાલસા, પૂરો મનોરથ સ્વામ. ૮

કહે રામ ત્યાં નિજમુખે, સુણો તમે મનુરાય;
મુજ પાસે સંકોચ તજી, માગો જે મનમાંય. ૯

તમને નહિ મારે કશું, અદેય[2] અંતર આજ;
માટે સહુ સંકોચ તજી, કહો જેહ મનકાજ. ૧૦

સુણી મનુ વચન પ્રભુતણાં, હૃદય હર્ષિ તેવાર;
માગે વર વરદાન ત્યાં, જે મન આશ અપાર. ૧૧

હે પ્રભુ દાની શિરોમણી, સતભાવે સુરરાજ;
તમસમા સુત હું ચહુ, પ્રભુથી શું છાનું આજ. ૧૨

વસંતતિલકા છંદ.

સુણી અમૂલ્ય વચનો સુખમંદ હસ્તે,
દેખી પ્રીતિ પ્રભુ વદે મુખ એવમસ્તે[3];
શોધુ ક્યહાં મમસમાન હું આન[4] ફાવી,
હું થૈશ પુત્ર તમનો તમ ઘેર આવી. ૧

જોઈ વળી શતરૂપા પ્રભુ જોડી પાણી,
હે દેવી માગ વર જે રુચી હર્ષ આણી;
બોલે મૃદુ શતરૂપા પ્રભુભાવ પેખી,
સંપૂર્ણ શ્રેષ્ઠ સહુથી નિજભાગ્ય લેખી. ૨

હે નાથ નાગર[5] નૃપે વર જેહ માગ્યો,
તે સૌ પ્રકાર મુજને પ્રિયપૂર્ણ લાગ્યો;
છોજી પવીત્ર પ્રભુ આપ અનાદિ ત્રાતા,
બ્રહ્માદિના જનક આપ સદાય ખ્યાતા. ૩

છો જક્તસ્વામી વળી અંતરજામિધામી,
માયાપતિ જનહિતાર્થી પ્રભુ નમામી;
જાણી અનાદિ અજ બ્રહ્મ સદા તમોને,
સંદેહ થાય સુત કેમ થશો કહોને. ૪

જે કીધું તે પ્રભુ પ્રમાણ વળી પ્રમાણી,
આનંદ અર્ભક[6] પ્રભુ મન એમ જાણી;
માગુ પરંતુ તમ પાસ પ્રસન્ન પેખી,
દાતા સુદાસજનને અનુકૂળ લેખી. ૫

છે નાથ જેહ નિજભક્તજનો તમારા,
ભક્તિ તમારી અનપાવની પામનારા;
તે જે લહે ગતિ અને સુખ જેહ પામે,
આ વિશ્વના વિકટ દુઃખ થકી વિરામે. ૬

---

૧ ભમરા.

૨ ન દેવાય એવું. ૩ એમ થાઓ. ૪ બીજો. ૫ ચતુર.
૬ બાળક.

હે નાથ તેજ સુખ ભક્તિ ગતિ સુરેંણી[1],
પ્રીતિ સદાચરણ પંકજ મોક્ષદેણી;
વારૂ વિવેક અમને પ્રભુ તેજ દેજો,
ભક્તિ સ્વભક્ત ગણી નાથ નિભાવી લેજો. ૭

સુણી મૃદુ રુચિર ગૂઢ વિવેકવાણી,
શાણી મહા શતરૂપા મનુરાજ–રાણી;
બોલ્યા કૃપાધિ મૃદુ વેણ ઉમા ભવાની,
જાણો કૃપામૃતભર્યાં મન પ્રેમ માની. ૮

હે માત જે મન ઉચિત રુચી તમારે,
તે સૌ પુરી કરીશ સંશય ના લગારે;
માગ્યું તમે હૃદય પ્રેમ અપાર આણી,
મેં સર્વ તે દીધું તમારી પ્રીતિ પ્રમાણી. ૯

માતા અલૌકિક વિવેકથી તમારે,
મારો મટે નહિ અનુગ્રહ કોઈ વારે;
વંદી પદાંબુજ કહે મનુ ચિત્તધારી,
હે નાથ એક બીજી છે વિનતી અમારી. ૧૦

પ્રીતિ સદા તમ પદે સુતભાવકેરી,
વાધો નિરંતર મને ઉરમાં ઘણેરી;
કોઈ મને અધિક મૂઢજ કાં ન કહેતું,
હે નાથ તો ય સુતભાવની ભક્તિ દે તું. ૧૧

વારીવિના[2] જીવન મીનનું[3] હોય શાનું,
જેવું વળી ફણીનું[4] શીશમણિ વિનાનું;
તેવુંજ મારૂં તમઆધિન જીવવાનું,
એવું કહી ગ્રહી રહ્યા પદ મનમાન્યું. ૧૨

દેખી પ્રતીતિ પ્રીતિને હરિ સુખ હસ્તે,
બોલ્યા કૃપાનિધિ સુખે મનુ એવમસ્તે;
હાવાં અમારું અનુશાસન શ્રેષ્ઠ માની,
વેગે વસો જઈ પુરંદર–રાજધાની.[5] ૧૩

ત્યાં ભોગ વૈભવ રૂડા અતિ ભોગવીને,
જુક્તે સુજોગ સુરનાથશું જોગવીને;
કાળાંતરે પછી ભૂપાળ થજો અયોધ્યે,
ત્યારે હું થૈશ તમ સુત પૂરા પ્રમોદે. ૧૪

દોહરા.

ઇચ્છામય નરવેષ શુભ, બહુ પ્રકાર બનાવી;
થૈશ પ્રગટ પ્રત્યક્ષ હું, ત્યારે તમ ઘર આવી. ૧

અંશસહિત નર તન ધરી, તમે સુણો મનુતાત;
કરીશ ચરિત્ર પવિત્ર અતિ, ભક્ત સુખદ ભલીભાત. ૨

જે સાદર નરનારી સુણી, ભાગ્યવંત લઈ લાગ,
ભવ તરશે તે ભવન રહી, મદ મમતા કરી ત્યાગ. ૩

જગ ઉપજાવ્યું જેણીએ, આદ્યશક્તિ જે સાર;
મમ માયા તે પણ મન, ધરશે સ્ત્રી–અવતાર. ૪

ઉર અભિલાષા તમતણી, પૂરી પાડીશ મનુરાજ;
સત્ય સત્ય પણ સત્ય અમ, વદે રામ સુખસાજ. ૫

વળી વળી એવું મુખે, કહીને કૃપાનિધાન,
અંતરધ્યાન થયા તરત, પ્રભુ રામ ભગવાન. ૬

દંપતી દિલ હરખ્યાં ઘણું, અહો રામ અવિનાશ;
ઉર ધરી ભક્તિ અપાર ત્યાં, દંપતી પ્રભુનાં દાસ. ૭

તે આશ્રમ મનુ શતરૂપા, વસ્યાં કેટલા કાળ;
સમય પામી તન ત્યાગિયું, વિના શ્રમે ધરી વ્હાલ. ૮

દંપતી અમરાવતી[6] જઈ, નેહે કર્યો નિવાસ;
ત્યાં પણ તન મનથી સદા, ભજે રામ અવિનાશ. ૯

આ ઇતિહાસ પવિત્ર અતિ, વળી જે જકત વિદિત;
ઉમયાને ત્રિપુરારિએ, પ્રિછવ્યો ધરીને પ્રીત. ૧૦

ભરદ્વાજ મુનિ સાંભળો, પવિત્ર કથાપ્રમાણ;
રામજન્મ કારણ અવર, વિદિત વેદ પુરાણ. ૧૧

પવિત્ર પ્રાચીન[7] આ કથા, સુણો મુનિ સદ્ભાવ;
જે ગિરિજા પ્રત્યે શિવે, લીધો વખાણી લાવ. ૧૨

એક અનુપમ જગવિદિત, વિશાળ કૈકય દેશ;
સત્યકેતુ નામે ત્યહાં, નિર્મળ વસે નરેશ. ૧૩

ધર્મધુરંધર ધરણીપતિ, નિર્મળ નીતિનિધાન;
તેજ પ્રતાપ અતુલ્યનો, મહાશીળ બળવાન. ૧૪

પુત્ર થયા બે તેહના, વીરતણા પણ વીર;
સહુ ગુણધામ–શિરોમણી, અતિ બલાઢ્ય રણધીર. ૧૫

રાજધાની યુવરાજને, પ્રતાપભાનુ નામ;
અરિમર્દન નામે અવર, પુત્ર અચળ સંગ્રામ. ૧૬

અતુલ્ય ભુજબળ અરિમર્દન, પ્રતાપભાનુ પ્રતાપી;
પ્રીતિ પરસ્પર ઉભયને, અધિક અધિક ઉર વ્યાપી. ૧૭

સકળ દોષ છળરહિત રીત, દેઈ રાજ યુવરાજ;
સત્યકેતુ વન સંચર્યો, પ્રભુ ભજવાને કાજ. ૧૮

પ્રતાપભાનુ નરેશ તવ, સૈન્યાધિપ નિજભ્રાત;
ફરી દુહાઈ દેશમાં, ખંડ ખંડ થઈ ખ્યાત. ૧૯

પ્રજાપાળ અતિ વેદવિધિ, ક્યાંય ન રહ્યું અઘ લેશ;
પ્રતાપભાનુ પ્રતાપી જ્યાં, નિર્મળનામ નરેશ. ૨૦

---

૧ સારી રહેણી. ૨ જળ. ૩ માછલું. ૪ સર્પ. ૫ સુરપતિ ઇન્દ્રની રાજધાની.

૬ ઇન્દ્રપુરી. ૭ પહેલાંની, ઘણા વરસની.

નૃપ હિતકારક સર્વનો, વળી સુજાણ પરધાન;
નામ ધર્મરુચિ તે તણું, શાણો શક્ર[1]સમાન. ૨૧

સચિવ સુજ્ઞ બળવીર અનુજ[2] પોતે પણ રણધીર;
પ્રતાપભાનુ પ્રતાપી નૃપ, શોભિત શુદ્ધ શરીર. ૨૨

સૈન્યસંગ ચતુરંગી અતિ, સુભટો રણઝુઝાર;
વિજય-હેતુ નૃપ નીકળ્યો, હાથ વિવિધ હથિઆર. ૨૩

સૈન્ય જોઈ નૃપ હર્ષિયો, દીધા ધાવ કરી જોર,
નિશાન ગગડ્યાં ગગનજ્યમ, ગાજે ઘન અતિ ઘોર. ૨૪

જ્યાં જ્યાં થઈ લડાઈ અતિ, બળીયા નૃપ સંગાત;
ત્યાં ત્યાંના નૃપ જીતી લીધા, ભુજબળે ભલીભાત. ૨૫

સપ્તદ્વીપ નિજ ભુજબળે, વશ કરી લીધા સ્હેજ;
છોડી દીધા લઈ દંડ અતિ, વળી લઈ અન્ય અવેજ. ૨૬

તેહ સમે સહુ અવનિપર, પ્રતાપી ભુજબળ પ્રાય;
એકજ પ્રતાપભાનુ નૃપ, અન્ય મંડળીક રાય. ૨૭

સ્વવશ વિશ્વ કરી ભુજબળે, નિજપુર કર્યો પ્રવેશ;
ધર્મ અર્થ કામદિસુખ, નિર્મળ લહે નરેશ. ૨૮

નૃપ પ્રતાપભાનુતણું, બળ પામીને વિશેષ;
કામધેનુસમ ધરણી તવ, દે રસ અભિમત દેશ. ૨૯

સહુ-દુઃખ-વર્જિત સુખી પ્રજા, ધર્મશીળ નરનાર;
મંત્રીની હરિપદ પ્રીતિ અતિ, ધન્ય ધન્ય અવતાર. ૩૦

નૃપહિતકારણ સચિવ તે, નિર્મળ શીખવે નીતિ;
રાજ્ય કરે રૂડી રીતથી, મન નહિ કો તણી ભીતિ[3]. ૩૧

વિપ્ર અને ગુરુ પિતૃ વળી, સંત તથા સહુ દેવ;
કરે નિરંતર સર્વની, પ્રતાપભાનુ સેવ. ૩૨

ભૂપધર્મ જે જે ભલા, વેદે કર્યાં વખાણ;
કરે તેહ સાદર નૃપતિ, સુખ માને નિજપ્રાણ. ૩૩

દિનદિન પ્રત્યે દાન દે, વિવિધ પ્રકાર અપાર;
વેદ પુરાણ સુણે વળી, શાસ્ત્ર જેહ શુચિ[4] સાર. ૩૪

વાવ કુવા છે વિધવિધે, તર્તિબ વળી તડાગ[5];
વનવાટિકા દીસે અતિ, બહુ સુંદર છે બાગ. ૩૫

વિપ્રભુવન સુરભુવનસમ, શિખર ગગન પ્હોંચેલ;
તીર્થ પવિત્ર વિચિત્ર અતિ, રચના રૂડી રચેલ. ૩૬

જ્યાં લગી કહ્યા પુરાણશ્રુતિ, એક એક સહુ યાગ;
વાર સહસ્ર સહસ્ર નૃપ, કર્યા સહિત અનુરાગ. ૩૭

હૃદય ન યાગતણી કશી, ફળ લેવાની આશ;
પરમ સુજાણ વિવેકી નૃપ, દીનબંધુનો દાસ. ૩૮

કરે ધર્મ નૃપ પરમ જે, કર્મ વાણી મન કાય;
વાસુદેવઅર્પિત સહુ, જ્ઞાની મહિપતિ ગણાય. ૩૯

૧ ઇન્દ્ર જેવો. ૨ ન્હાનોભાઈ. ૩ બીક. ૪ પવિત્ર. ૫ તળાવ.

કાવ્ય તથા રોલાવૃત્ત.

એકવાર ચઢી રાય, અશ્વ અનુપમ પર પોતે;
મૃગયાનો કરી સાજ, ચાલીયો મૃગપગ જોતે. ૧

ગયો રાય ત્યાં થકી, વડા વિંધ્યાચળ વનમાં;
મૃગ પવિત્ર મારતો, દયાળુ મહિપતિ મનમાં. ૨

ફરતાં વિપિન[6] વરાહ[7], દીઠો મોટો મહિપાળે;
જાણે વનસંતાય, રાહુ શશિને ગ્રસી કાળે. ૩

મુખ કરતાં વિધુ[8] વડો, માટ મુખમાં ન સમાતો;
મુકે ન જાણે મુખથી, ક્રોધવશ વન સંતાતો. ૪

એવા અતિ વિકરાળ, દાંત મોટા મુખ કરતાં;
વિશાળ તન અતિ પુષ્ટ, વરાહ દીઠો વન ફરતાં. ૫

સાંભળી ઘુરઘુર શબ્દ, હૃદય આશંકા લાવી;
ચકિત બની ચોપાસ, જુએ હય[9] કાન ઉઠાવી. ૬

દેખી વિશાળ વરાહ, નીલગિરિ શિખર પ્રમાણે;
ચાબુક દેઈ ચાંપીને, અશ્વ હાંક્યો પુઠ રાણે. ૭

દેખી આવતો અશ્વ, અધિક વેગે એ વારે;
ચાલ્યો ચટ્ટ વરાહ, મરૂત[10]ગતિ ભાગી ભારે. ૮

પડ્યો પુઠળ રાજન, ધનુષ પર બાણ ચઢાવી;
મળી ગયો મહીસાથ, શુકર શર-ચોટ[11] ચુકાવી. ૯

તાકી તાકી નૃપ તીર, મુકે છે દશન પીસીને;
છળ કરી કોલ[12] અનેક, બચાવે તન ઝટ ખસીને. ૧૦

ભાગ્યો જાય શિકાર, પ્રગટ પળ પળ સંતાતો;
લીધી કેડ શર સાંધી, રીશવશ બની નૃપ રાતો. ૧૧

ગયો દૂર વનગહન, ઘાટું અતિ તરુ ભરચકથી;
જ્યહાં ન થાય નિભાવ, અશ્વ ગજ ગતિનો કહીંથી. ૧૨

છેક એકલો રાય, ત્વરાથી તુરગ ચલાવે;
તાકી છાંડે તીર, સુવર ચટ ચોટ ચુકાવે. ૧૩

પામ્યો કલેષ વિશેષ, શિકાર ન તો પણ છોડે;
ચલવે ચપળ તુરંગ, લગોલગ અંતર થોડે. ૧૪

ભૂપ મહા રણધીર, વિલોકી વિશાળ વરાહે;
ગિરિગુફા ગંભીર, ભાગી પેઠો ઝટ ત્યાંહે. ૧૫

દેખી અલોપ વરાહ, નૃપતિ અતિશે પસ્તાએ;
ફર્યો ત્યાંથી તજી પૂઠ, તુરગસમેત ત્વરાએ. ૧૬

મહાઘોર વનમાંહ્ય, ભૂપતિ ભૂલો પડિયો;
ઘણી વાર વન ગહન, એકલો એ રઢવડિયો. ૧૭

૬ વન. ૭ સુવર. ૮ ચંદ્ર. ૯ ઘોડા. ૧૦ પવન. ૧૧ દાવ, લાગ. ૧૨ સુવર.

ખેદખિન્ન મનમાંહ્ય, ભૂખ્યો–તરસ્યો વન ભટકે;
નૃપતિ તુરગ–સમેત, શિકાર ગયે મન ખટકે. ૧૮

શોધે નદી તળાવ, અચેત થયા જળ પાખે;
પડી કાચકી કંઠ, ધ્યાન ઉર રામનું રાખે. ૧૯

ફરતાં વનમાં એક, દીઠું સ્થળ રમ્ય નરેશે;
ત્યહાં વસે નૃપ એક, કપટમુનિ–વેષ વિશેષે. ૨૦

જેનો લીધો પડાવી, દેશ સૌ પ્રતાપરવિએ[1];
રણમાં તજી નિજસૈન્ય, નાશી છૂટેલ સુચવિએ. ૨૧

પ્રતાપભાનુતણો, સમય ચઢિયાતો જાણી;
પડતો દિન નિજતણો, અધિક ઉરમાંહ્ય પ્રમાણી. ૨૨

રીશ મારી ઉરમાંહ્ય, રા'પણ રંક પ્રમાણે;
વસે તપસ્વીવેષ, સ્વદેશતણાજ દબાણે. ૨૩

તેની નજીક નૃપતિએ, ગમન કીધું હય હાંકી;
આ પ્રતાપભાનુ છે, ઓળખ્યો કરી દૃગ ઝાંખી. ૨૪

તૃષાથી વ્યાકુળ તંન, ક્ષુધા વ્યાપી છે ભારે;
ઓળખ્યો ન તેહને, પ્રતાપરવિએ લગારે. ૨૫

દેખી સુવેષ વિશેષ, મહામુનિવર મન જાણી;
ઉતરી અશ્વથી તરત, પ્રણામ કીધો યુગપાણી. ૨૬

નૃપનાગર નિજનામ, કહ્યું ન મુનિ કપટ ધારીને;
ગોપ્ય રાખ્યું ગુણ ધારી, રાજ્યરીત રાજ્યકારીને. ૨૭

તૃષાર્ત જોઈ તરત, કપટમુનિએ તે કાળે;
દીધું તેને દેખાડી, સરોવર–નીર વિશાળે. ૨૮

સ્નાનપાન હયસહિત, નૃપતિએ કર્યું હરખાતાં;
ગયો પરિશ્રમ સર્વ, થયો સુખી નૃપ અતિ ન્હાતાં. ૨૯

નિજઆશ્રમ નૃપતિને, ગયો લૈ તાપસ ત્યાંથી;
અસ્ત જાણીને ભાનુ, દીધું આસન મઢિમાંથી. ૩૦

હરિગીત છંદ.

મૃદુ વાણી બોલે કપટમુનિ ત્યાં, ક્યાં જશો વળી ક્યાં વસો,
છો કોણ તમ શા કારણે વન, એકલા ફરતા દીસો;
ભરજોબનાવસ્થા તમારી, અશ્વ અનુપમ ઉપર ચઢી,
ભુરી ભાગ્યવાન દીસો તમે શું, દેખવા આવ્યા મઢી. ૧

સહુ ચક્રવર્તિતણાં તમારાં, લક્ષણો જોઈ મને,
લાગી દયા મનમાં અધિક કો, આવી ચઢિયો આ વને;
અવનીશ નામ પ્રતાપભાનુ, એક કૈકય દેશનો,
છું હું તે તણો પરધાન મુનિજી, આ સમે આશ્રય વનો. ૨

ફરતાં હું આ વન ગહનમાં મુનિ, ચઢી દિશા ભૂલો પડ્યો,
ભુરી ભાગ્ય તમપદ દેખવા આ, આશ્રમે આવી ચઢ્યો;
દર્શન અમોને અધિક દુર્લભ, અહો મુનિજી આપનું,
જાણું છું કાંઈ ભલું થવાનુંજ, જ્ઞાન આપ પ્રતાપનું. ૩

સુણી વાણી કપટમુનિ કહે છે, તાત રાત પડી હવે,
છે સપ્તદશ જોજન નગર તમ, પામશો વિપદા જવે;
ગંભીર વન રાત્રી ભયંકર, પંથ પણ નહિ સુજશે,
મન જાણી આજ રહો તમે કહું, વાણું વળી જાતાં થશે. ૪

જેવું ભવીત દુખ લખીત વિધિએ, જનતણું જન્માંતરે,
તેવીજ મળે છે સ્હાય તેને, દુઃખ–સુખની પાંતરે;
કાં તો વ્યથા જન પાસ આવે, કાં ગ્રહે નિજસ્થાનકે,
છોડે ન છટકે આવી અટકે, જીવ ત્યાં શું કરી શકે? ૫

છપ્પા.

ખગચર ગ્રહે ગગંન, વિઘ્ન આવ્યે દુખ વેઠે,
જળચર અંબુધિમાં, વસે વરુણસ્થળ હેઠે;
દૈવ રૂઠ્યે દુખથાય, ઢિમર[2] પકડી લે પાસે;
મરે તરફડી તેહ, છુટે ક્યમ નાસાનાસે,
છે કાળતણો કર તો વડો, ચહે કષ્ટ જો આપવા;
તો પલકમાંહ્ય તે પકડશે, હશો ખંડવાતીરવા. ૧

હરિગીત છંદ.

બહુ સારૂ કહી ધરી શીશઆજ્ઞા, કપટમુનિની તે સમે,
હય બાંધી વૃક્ષે મહીપ બેઠો, મુનિકને મન બહુ ગમે;
બહુ ભાંતી તે મુનિને વખાણે, વળી નમી નિજ ભાગ્યને,
ન પ્રતાપભાનુ પ્રિછે કશું ત્યાં, કપટીના વૈરાગ્યને. ૧

મૃદુ વાણી વળી બોલે મહિપતિ, મુનિપિતા પ્રભુ જાણીને;
કરૂં મૂરખતા મમ પ્રગટ સ્વામી, પ્રભુસમાન પ્રમાણીને;
મુનિનાથ સુત સેવક પ્રમાણી, નામ આપતણું કહો;
આ આશ્રમે આવી ચઢ્યો હું, દાસ મન જાણી લહો. ૨

છે સ્વચ્છ હૃદય પ્રતાપભાનુનું, મુનિતણું કપટી ખૂની;
જાણ્યો કપટીએ ભુપને પણ, ઓળખ્યા ન ભૂપે મુનિ;
નિજવેરી વળી ક્ષત્રી તથા ભૂપ, કપટમુનિએ ઓળખ્યો,
છળ બળ કરી નિજકાર્ય કરવા, ચાહ્ય મુનિ મનનો ધખ્યો.[3] ૩

નિજરાજ્ય-સુખસંભારી દુઃખીમન, જ્યમ અનળની મા-તણો,
સળગેછ છાતી અરાતિ[4] દેખી, ઠામ–ફેડણ આપણો;
પણ સરળ વચનો નૃપતિનાં સુણી, વેર મન સંભારીને;
હરખ્યો કપટમુનિ કપટી પાપી, ધારણા કુડી ધારીને. ૪

---

૧ પ્રતાપભાનુએ.

૨ જાળ નાખનાર, માછલાં પકડનાર. ૩ બળેલો, ધીખી રહેલો. ૪ શત્રુ.

મૃદુવાણીએ મુનિ કપટી નૃપસું, યુક્તિસહિત વદે સુખે;
ભિખારી નામ અમારૂં નિર્ધન, સદન[1]હીની રહિયે સુખે;
સુણી નામ મુનિનું પ્રતાપભાનુ, જોડી કર માગી ક્ષમા;
મુનિનાથ અતિ વિજ્ઞાની જે વળી, ગર્વગળીત તમો-સમા. ૫

ઢાંકી સતત પોતાપણું તે, રહે ઠામ અગોચરે,
છે સહુ પ્રકાર કળાકુશળ પણ, ધરી કુવેષ સુકૃત કરે;
તેનેજ સંત કહે સદાશ્રુતિ, પ્રેમથી પોકારીને;
હરિના પરમપ્રિય દાસજન તે, અધિક કહું શું ઉચ્ચારીને. ૬

મુનિ તમસમાન અધન[2] ભિખારી, ઘરવિનાના જાણીને;
સંદેહ થાય વિરંચી હરિને, તેમ વળી શુલપાણીને;
તમ જે હશો તે હો મુનીશ્વર, તમપદે શિશ હું ધરી;
સ્વામી કરો મુજ પર કૃપા અવ, સેવના કહો તે કરૂં. ૭

અતિ સહજ પ્રીતિ વિલોકી નૃપની, કપટમુનિએ નિજવિષે;
વિશ્વાસ દૃઢ વળી દેખીને મન, લાગવાળુ એ મિષે;
ત્યાં સર્વવિધિ દીઠો નૃપતિ જે, આપણે વશ થઈ રહ્યો;
બોલ્યો અધિક ઉરસ્નેહ જણાવી, ભેદ ભૂપે નવ લહ્યો. ૮

મહિપાળ કહું સતી ભાવ સુણજે, આ સ્થળે વસતાં મને;
બહુ કાળ વીત્યા ગણિશકે કો, સત્યવચન કહું તને;
મળીઓ ન હજી લગી કોઈ મુજને, મેં જણાવ્યું ન કોઈને;
છે માન્યતા અતિ અનળસમ આ, લોકની કહું જોઈને. ૯

તેથીજ રાખી નિસંગતા વન, મનકરણ સહુ મારીને;
છેટે રહી સંસારથી અહિં, સુખી પ્રભુ સંભારીને;
સુખ વિશ્વનું સૂળી-સમાને, યોગિવેષ પ્રગટ પડ્યે;
અની સેવ્ય દુઃખજંજાળમાં શિદ, ઝંપી પડીએ હરિજડ્યે. ૧૦

દોહરા.

ભૂલે મંદમતિ ચતુર, દેખી સુવેષ સજોર,
વચન સુધાસમ અશન[3] અહિ, મહા મનોહર મોર. ૧

મીઠી વાટે મુખથી ભલી, કાળજ કાતર કૂર;
એ ખળ-લક્ષણ ઓળખી, ડાહ્યે વસવું દૂર. ૨

પ્રતાપભાનુ નૃપતિને, કહે કપટમુનિરાય;
તેથી ગુપ્ત રહું જગતમાં, વન વસી પુરપતિ પ્રાય. ૩

નથી પ્રયોજન હરિ તજી, ક્રોડ વસા મન કાંય;
ભજી હરિને અપવર્ગમાં, શીતળ લૈએ છાંય. ૪

પ્રભુ જાણે છે સર્વ જન, વિના જણાવ્યે સ્હેજ;
કહો કવણ સિદ્ધિ સદા, જક્તલોક રીઝવેજ. ૫

છો મારા તમ પરમપ્રિય, પવિત્ર અતિ મતિમંત;
પ્રીતિપ્રતીતિ મુજ ઉપર, દીસે તમારી અનંત. ૬

જો તમથી કશી હું હવે, રાખું ગુપ્ત મનવાત;
દોષ વધે દારૂણ મને, સત્ય વદું તું સંગાત. ૭

જયમ જયમ તાપસ મુખ વદે, અતિશે વાત ઉદાસ;
ત્યમ ત્યમ પ્રતાપભાનુને, ઉર ઉપજે વિશ્વાસ. ૮

સ્વવશ દીઠો મહિપતિ અતિ, કર્મે વાણી મન કાય;
તવ બકધ્યાની મુનિ વદે, સુણે કાન દઈ રાય. ૯

નામ અમારૂં એકતન, સાંભળ પંથી સાર;
સુણી શિરનામી વદે નૃપતી, ધન્ય મુનિ-અવતાર. ૧૦

કરો વખાણી નામ અર્થ, શુચી સેવક પ્રીછિ નાથ;
કહે એમ નૃપ કરગરી, જુગલ જોડીને હાથ. ૧૧

આદિ સૃષ્ટિ થઈ જ્યારથી, તવ ઉત્પતિ થઈ મારી;
નામ એકતન ત્યારનું, દેહ ફરીથી નથી ધારી. ૧૨

છપ્પા.

અંતર કશું આશ્ચર્ય, કરવું નહિ કોઈ પ્રકારે;
હે સુત તપ-બળવડે, ન દુર્લભ કશું સંસારે;
તપબળ-તણે પ્રતાપ, સૃજે છે સૃષ્ટિ વિધાતા;
તપબળ તણે પ્રતાપ, વિશ્વ વિષ્ણુ પરિત્રાતા;
સંહાર કરે શિવ સ્હેજમાં, શેષ ધરે ભૂમિ-ભારને,
તપથી જગ અગમ કશું નથી, તપાધાર સંસારને. ૧

સુણી નૃપ-મન અનુરાગ, અતિશય ઉપન્યો એથી;
કે'વા લાગ્યો કપટી, પુરાતન કથા પ્રીતેથી;
કર્મ ધર્મ ઇતિહાસ, વખાણે વરણી વરણી;
વિરતિ વિવેકનું શ્રેષ્ઠ, કરે નિરૂપણ મુનિકરણી;
ઉત્પતિ પાલણ વળી પ્રલયની, કહે કહાણી વખાણીને;
સુણી નૃપ તાપસને વશ થયો, આદ્યયોગીજન જાણીને. ૨

જાણી યોગીજન જોગ, નામ નૃપ કહે નિજ વારૂ;
તાપસ કહે તે વાર, જાણું નૃપ નામ તમારૂં;
કપટ કીધું મુજ સાથ, લાગ્યું સારૂં તે મુજને:
સાંભળ નૃપ શિરતાજ, કહું કારણ તે તુજને;
છે નીતિ એવી નૃપ નવ કહે, નામ જ્યહાં ત્યાં નિજતણું;
એ પરમ ચતુરતા નિરખીતુજ, હેત તું પર મારૂં ઘણું. ૩

પ્રતાપરવિ તમ નામ, સત્યકેતુ તમ તાતા;
ગુરુ-પ્રસાદથી સર્વ, જાણીએ ત્રિકાળ-જ્ઞાતા;
પણ નવ કહીએ કાંય, અકાજ પ્રીછિ નિજભાઈ;
દેખી તાત તુજતણી, સરસસ રીત સ્હેજ સુધાઈ;
અતિ નીતિ-નિપુણતા પ્રીતિ દૃઢ, વળી પ્રતીતિ દેખી ઘણી;
ઉપજી મમતા મનમાં મને, તુજ પર નૃપતિ-શિરોમણિ. ૪

---

૧ ઘર. ૨ ધન વિનાના. ૩ આહાર.

તેથી કથા સહુ કહી, વિના પૂછયે નૃપ તમને;
હવે પ્રસન્ન હું સાચ, નહિ સંશય મમવચને;
માગ માગ મહિપાળ, ભાવ મનમાં જે તારે;
સાંભળી શુભ મુનિવચન, ભૂપતિ હરખ્યો ભારે;
ગ્રહી ચરણ વિનય કીધો વિવિધ, કૃપાસિંધુ તમ દર્શને;
ચારે પદાર્થ કરતળ મને, અધિક વધાર્યો હર્ષને. ૫

તો પણ તમને સ્વામી, પ્રસન્ન અધિક અવલોકી;
માગી અગમ વરદાન, પૂરો હું થાઉં પ્રશોકી[1];
જરા–મરણ–દુઃખરહિત, જીતે નહિ કો રણક્ષેત્રે;
એક–છત્રધર રાજ, શત્રુહીન મહિ સર્વત્રે;
શતકલ્પ તપે મમ રાજ શુભ, નિર્વિઘ્ન મનિનાથજી;
માંગૂં પ્રસન્ન પેખી અધિક, ભાવે રહું તમને ભજી. ૬

કહે તપસ્વી કપટી, એવું નૃપ હોશે તારે;
પણ કારણ છે કઠણ, એક કોઈ સુણ ભારે;
નમાવશે તુજ ચરણ, કાળ પણ નિજશિશ આવી;
એક વિપ્રકુળ વિના, મહીશ રહીશ તું ફાવી;
છે વિપ્ર તપોબળથી સદા, વિશ્વવિષે સહુથી વડા;
નથી રક્ષક કો દ્વિજ–કોપનો, એ આગળ સહુ રાંકડા. ૭

માટે જો મહિપાળ, વિપ્રવશ કરો સુ હામે;
તો તમ વશ વિધિવિષ્ણુ, શંભુ સુરેંદ્ર તમામે;
વિપ્રવંશથી વડાઈ, જક્તમાં ચાલી આવી;
સત્ય સત્ય મહિપાળ, કહું બે ભુજા ઉઠાવી;
સુણ વિપ્રશાપ વિણ હે નૃપતિ, નાશ ન તારો કો સમે;
માટે તું કર વિપ્ર સહુ, જેમ આવી ચરણે નમે. ૮

ભુજંગી છંદ.

થયો રાજી રાજા સુણી બોલ સારો,
કૃપાનાથ હાવાં નહિ નાશ મારો;
તમારી કૃપાએ કૃપાનાથ મારે,
સદાસર્વદા કોટી કલ્યાણ ભારે. ૧

વદે હાથ જોડી વળી મુખ હસ્તે,
કહ્યું વંચકે[2] ત્યાં મુખે એવમસ્તે;
પછી ઓલિયો વેષધારી વળી ત્યાં,
દશા વાંકી રાજાની આવી મળી ત્યાં. ૨

કદા કોઈને વાત કહેશો અમારી,
નૃપાધીપ મેળાપની ભદ્રકારી;
થશે નાશ તારો કહું સત્યવાણી;
જશે કાન છઠ્ઠે કદી આ કહાણી. ૩

હું તેથી તને રાયજી રાખું વારી,
થશે કાર્ય મારું પડ્યે વાત બહારી[3];
પછી ખોડ મારી નથી નેટ ન્યાળો,
થશે વિઘ્ન જો કાંઈ તો હું નિરાળો[4]. ૪

ઉઘાડી પડે વાત આ કો દિ વારૂ,
વળી વિપ્રના શાપથી મોત તારૂં;
વિના એ દ્વિ[5] હેતુ નહિ નાશ તારો,
સુણો સત્ય સંકલ્પ એવો અમારો. ૫

નહી મર્ણ તારૂં બીજા કો ઉપાએ,
કરે કોપ શંભુ હરિથી શું થાએ;
કહી સત્ય રાજા વદે શીશ નામી,
તમો સાંભળો વીનતી એક સ્વામી. ૬

કહો કોણ રાખે ગુરુ વિપ્ર કોપ્યે,
પડે નર્કમાં સત્ય તે એ નિરોપે[6];
વિધાતા કરી કોપ જો દેહ તાવે,
ગુરુ તે દુઃખેથી બહુધા બચાવે. ૭

ગુરુના વિરોધે ન કોઈ ઉગારે,
ભલે હોય બ્રહ્મા વિધિ વિષ્ણુ ભારે;
કહ્યે ચાલીએ ના કદા જો તમારે,
થશે નાશ ના શોચ એનો અમારે. ૮

પરંતુ ડરે એકથી મન મારૂં,
પ્રભુ વિપ્રનો શાપ છે ઘોર વારૂ;
કહો નાથ કોઈ વિધે વિપ્ર સર્વે,
થશે હું વશે સદ્ય થૈ હીણગર્વે. ૯

હિતુ આપ પાખે દીઠો મેં ન કોઈ,
કહો વિપ્ર આધીનતા રીત જોઈ;
વદે સાંભળી એવું ત્યાં વેષધારી,
સુણો ભૂપ હું પ્રીછવું રીત સારી. ૧૦

દોહરા.

વિવિધ યત્ન છે જગતમાં, કષ્ટસાધ્ય[7] પણ છેક;
થાય ન થાય વળી કદી, વિધવિધ કર્યે વિવેક. ૧

પણ અતિ સુગમ ઉપાય છે, એક અમારી જાણ;
ત્યહાં એક કઠણાઈ વળી, સુણ નૃપ ચતુર સુજાણ. ૨

મમ આધીન તે યુક્તિ છે, અન્ય ન જાણે કાંય;
પણ મારૂં જવું થાય ના, પુરપતિ તમ પુરમાંય. ૩

આજ લગી વળી જ્યારથી, જન્મ લીધો સંસાર;
ગયો ન કોના ગામમાં, તથા ભુવનમોઝાર. ૪

---

૧ શોકરહિત. ૨ ઠગી, ઠગ.

૩ બહાર. ૪ વેગળો, આળ વિનાનો. ૫ એ. ૬ સંદેશે.
૭ દુઃખેકરી સાધ્ય થાય એવો.

હવે ન જાઉં જો કદી, તો તમ થાય અકાજ,
આવી બની આ અવસરે, આંટી વચમાં આજ. ૫

સુણી વેણ મુનિ કપટીનાં, બોલ્યો નૃપ મૃદુ વાણી;
નાથ નિગમમાં એવી કહી, નીતિ અમિત વખાણી. ૬

મોટા લઘુઉપર[1] અધિક, સ્નેહ કરે છ સદાય;
નિજશિર તૃણ ધરતો સદા, ગંભીર છે ગિરિરાય. ૭

અગાધ અંબુધિ નિજશિરે, ધરે ફીણ ધરી પ્રીત;
ધરણી નિરંતર નિજશિરે, ધરે ધૂળ શુભરીત. ૮

પાય પડ્યો કહી એવું નૃપ, થાઓ સ્વામી કૃપાળ;
મુજ માટે પ્રભુ દુઃખ સહો, સજ્જન દીન–દયાળ. ૯

નિજવશ નૃપ જોઈ વદે, તાપસ કપટ–નિપૂણ;
સત્ય કહું છું હું નૃપ તને, શ્રવણ ધરીને સુણ. ૧૦

જગ દુર્લભ મારે ન કશું, જરૂર કરીશ તુજ કાજ;
મન તન વચને ભક્ત મમ, જાણી તુજને આજ. ૧૧

યોગ યુક્તિ તપ મંત્રનો, પવિત્ર અમિત પ્રભાવ;
ફળે ગુપ્ત કરીએ કદી, પ્રગટ કર્યે નહિ લહાવ. ૧૨

જો નૃપ કરૂં રસોઈ હું, પિરસે તું પરમાણ;
મને ન જાણે કોઈ દ્વિજ, તો વશ વિપ્ર સુજાણ. ૧૩

ભોજન કરશે ભાવથી, જે જે તેજ રસોઈ;
તે તે દ્વિજ તુજ વશ થશે, પછી પ્રતિકૂળ નહિ કોઈ. ૧૪

વળી તેને ઘર જેહ દ્વિજ, જમશે રૂડી પ્રકાર,
તેય તમારે વશ થશે, સંશય નહિ લગાર. ૧૫

જા જૈ એહ ઉપાય રચ, નૃપ તું આજથી નેટ[2];
સંવત સુધી સંકલ્પ કર, ભોજન લાલચભેટ. ૧૬

લક્ષ એક દ્વિજ નીત નવા, નોતરજે નિરધાર;
રાય જમાડે આવજો, સરવ સહિત પરિવાર. ૧૭

હું તારા સંકલ્પ સુધી, કરીશ જમણ તજી ગર્વ;
દુઃખ અતિ થોડે એ રીતે, થશે વિપ્રવશ સર્વ. ૧૮

હોમ યજ્ઞ કેરી સદા, કરે વિપ્ર સહુ સેવ;
તેહ પ્રસંગે સહજ વળી, વશ થાએ સહુ દેવ. ૧૯

કહી જણાવું બીજું એક વળી, હે નૃપ તુજને આજ;
આ વેષે નહિ આવું હું, કદી કરવા તુજ કાજ. ૨૦

રાગ ઓખા હરણનો; ચોપાઈ ત્રિતાળની.

કહે કપટમુનિ સુણ રાય, નવો રચીશ હું એક ઉપાય;
પુરોહિત રાય જે છે તમારો, શુદ્ધ શિક્ષા તમોને દેનારો. ૧

હરી લાવીશ તેને કરી નિજમાયા, તેની કરીશ મારા જેવી કાયા;
તપ–બળથી એ વિદ્યા જાણ, રાખું અહિંયાં વરષ પરમાણ. ૨

તેનો વેષ ધરીશ હું વિશેષ, કાર્ય કરવા તમારૂં નરેશ;
ગઈરાત્રી હવે કીજે શયન, ઘણું થાક્યા દીસો રાજંન. ૩

આજથી દિન ત્રીજે નેટ, ભૂપ તારી મારી થશે ભેટ;
મારા તપબળથી રાજંન, પોંચાડીશ સૂતા તમ ભોવંન. ૪

અશ્વસહિત જઈશ રાજધાની, મારો મહિમા જજે તું પિછાની;
પુરોહિતનો હું ધરી આવું વેષ, તવ ઓળખજે હે નરેશ. ૫

તને તેડીને બળગો એકાન્ત, જ્યારે ભાંગું હું મનની ભ્રાન્ત;
કર્યું શયન નૃપે કહ્યું માની, બેઠો આસને જૈ બકધ્યાની. ૬

આવી નિદ્રા ત્યાં નૃપને અતિશે, મુનિ મળી ચાહિતાર્થી એ મીષે;
ક્યમ નિદ્રા કરે ત્યાં સોય, ઉર શોચ અધિક જેને હોય. ૭

એમ કરતાં નિશા ગઈ પ્હોર, બોલે રાત્રી અધિક ઘમઘોર;
કાળકેતુ દનુજ ત્યાં આવ્યો, થૈ સુવર જેણે નૃપને ભુલાવ્યો. ૮

પરમમિત્ર તે બકધ્યાનીકેરો, જાણે કપટ–પ્રભાવ ઘણેરો;
તેના સો પુત્રને દશ ભ્રાતા, ખળ અજિત દેવ–દુઃખદાતા. ૯

માર્યા પ્રથમથી તેમને રણમાં, ભૂપ પ્રતાપભાનુએ પળમાં;
દેખી દેવ વિપ્રને દુઃખાળા, મહાદુષ્ટોને જગથી ટાળ્યા. ૧૦

તે ખળે પાછલું સાધ્યું વેર, મહા દુષ્ટને શાની મ્હેર?
તાપસ-નૃપ મળી કીધો વિચાર, શત્રુ દાવમાં આવ્યો આ વાર ૧૧

એના નાશનો કરવો ઉપાય, ભાવિવશ કશું જાણે ન રાય;
શત્રુ તેજસ્વી એકલો તોય, લઘુ કરી નવ ગણિયે સોય. ૧૨

હજી શિર અવશેષીત[3] રાહ[4], રવિશશિને દે દારૂણ દાહ;
તાપસ નૃપનિજમિત્ર વિલોકી, ધાઈ ભેટ્યો થયો તે પ્રશોકી. ૧૩

કહી વાત તાપસ છળગામી, કાળકેતુ બોલ્યો સુખ પામી;
હવે સાધ્યો રિપુ હે નરેશ, મને કીધો તમે જે ઉપદેશ. ૧૪

રહો શોચ તેનો તમો ત્યાગી, વિણ ઔષધ વ્યાધિ વિધિએ ભાગી;
કુળસહિત રિપુમૂળ ઉખડાવી, ચોથે દિવસે મળીશ હું આવી ૧૫

તાપસ નૃપતિને અતિ સંતોષી, ચાલ્યો કાળકેતુ ખળ રોષી;
ભાનુપ્રતાપને અશ્વ સમેત, સુતાં પોંચાડ્યો તેને નિકેત[5]. ૧૬

મૂક્યો નૃપને પટરાણી પાસે, જહાં પોઢીછે એકાન્તવાસે;
હય બાંધ્યો જઈ હયશાળે, પ્રીછે કપટ ન કો તે કાળે. ૧૭

રાજાના પુરોહિતને પાપી, હરી લૈ ગયો માયા અમાપી;
રાખ્યો શૈલ ગુફામાં જાઈ, મતિ માયાવડે ભોળવાઈ. ૧૮

પોતે લીધું પુરોહિતરૂપ, પડયો જૈ તેની સેજે અનુપ;
નૃપતિ જાગ્યો થાતાં વ્હાણું, દેખી ભવનને આશ્ચર્ય જાણ્યું. ૧૯

---

૧ નાના ઉપર. ૨ નક્કી.

૩ બાકી રહેલું. ૪ રાહુ નામનો ગ્રહ. ૫ ઘેર.

રાગ ઓખાહરણની ઢાળનો.

મુનિનો મહિમા નૃપે નિજ, મનમાં અધિક પ્રમાણી,
ઉઠ્યો ઉમંગ-ભર્યો નૃપાધિપ, જાણે નહિ જયમ રાણી;
વન ગયો ચઢી અશ્વની ઉપર, જાણે ન પુરનરનારી,
નિશાપ્હોર ગયે નૃપ આવ્યો, ઘરઘર ઉત્સવ ભારી. ૧

કાળકેતુ પુરોહિત વેષે, મહિપને આવી મળીઓ,
ચકિત વિલોકી કાજ સંભાર્યું, ભાવિવશે નૃપ ભળીઓ;
યુગસમ ત્રણ દિન વીત્યા નૃપને, કપટીએ મતિ ભરમાવી,
જાણી સમય ઉપરોહિત આવ્યો, વાત સકળ સમજાવી. ૨

નૃપ હરખ્યો ઓળખીને ગુરુ, ભ્રમવશ મતિ ભરમાઈ,
નોતર્યાં સઘ લક્ષ વિપ્રને, કુટુંબસહિત હરખાઈ;
ખટરસ જમણ બનાવ્યાં વિધવિધ, ઉપરોહિતે તે વારે,
માયામય તે સરવ રસોઈ, શાકો વિવિધ પ્રકારે. ૩

વિવિધ મૃગોનાં આમિષ[1] રાંધ્યાં, બહુધા કરીને બનાવ,
ભેળ્યું તેમાં વિપ્રમાંસ ખળ, વાળવા વેરીદાવ;
ભોજન કરવા વિપ્રો સર્વેને, બોલાવ્યા મહિપાળે;
સાદર આસન ઉચિત બેસાડી, પુરપતિ પાય પખાળે. ૪

બેઠા જાણી વિપ્રો નૃપતિ ત્યાં, લાગ્યો પિરસવા જ્યારે,
થઈ અકસ્માત દેવતણી ત્યાં, આકાશવાણી ત્યારે;
હેહે વિપ્રો ઉઠીઉઠી સર્વે, પ્રેમે ભુવન પધારો;
અન્ન ખાશો ન છે અતિ હાની, બુડશે ધર્મ તમારો. ૫

વિપ્ર આમિષની એ રસોઈ, ખાતાં મહાખેદ થાશે;
ઉઠ્યા દ્વિજ સહુ વિશ્વાસ માની, ભૂપ વિકળ મન ત્રાસે;
ભાવિવશ ત્યાં પ્રતાપભાનુને, મુખે ન આવે વાણી,
સત્યાનાશ જશે હવે મારૂં, વિપ્રો દુભાયા જાણી. ૬

દોહરા.

બોલ્યા વિપ્ર સકોપ તવ, નહિ કશું કર્યો વિચાર;
જા તું નિશાચર નૃપતિ થા, મૂઢ-સહિત પરિવાર. ૧

ક્ષત્રબંધુ[2] તે નૃપતિને, બોલાવ્યો દ્વિજરાય;
કહે વચન ત્યાં વિધવિધે, વિપ્ર કોપ કરી કાય. ૨

છેતરિયા સકુટુંબ તેં, રે નૃપ મૂઢ અજાણ;
ધર્મ અમારો ઈશ્વરે, રાખ્યો આજ પ્રમાણ. ૩

કુટુંબ-સમેત કુકર્મિ તુજ, જાશે સત્યાનાશ;
અરે હવે તુજને કશી, ઊગરવાની આશ. ૪

સંવત મધ્ય ઉજડ થશે, નૃપ તારૂં નિરધાર;
કુળમાં કોઈ નહિ રહે, પાણી પણ પાનાર. ૫

સકોપ શાપ નૃપતિ સુણી, તનમાં પામ્યો ત્રાસ;
તેહ સમે વળી ત્યાં થઈ, વિમળવાણી આકાશ. ૬

હે વિપ્રો ન વિચારીને, દીધો શાપ કરી રોષ;
નથી અપરાધ કર્યો કશો, છે નૃપતિ નિરદોષ. ૭

ચકિત થયા સહુ વિપ્ર સુણી, ગગનવાણી ગંભીર;
ભૂપ ગયો ત્યાંથી પછી, રસોઈખાને વીર. ૮

ત્યહાં ન ઉપરોહિત અશન, પાક તથા પકવાન;
પુરપતિ પછી પાછો ફર્યો, શોચવિવશ નહિ ભાન. ૯

સહુ પ્રસંગ સહુ વિપ્રને, સુણાવિયો નમી પાય;
ત્રાસિત થઈ અકળાઈને, પડ્યો અવનિ પર રાય. ૧૦

બોલ્યા વિપ્ર સહુ મળી, દેખી દુઃખિત રાજન;
નિરપરાધિ નૃપતિ અરે, વિપરિત થયેલ વંન. ૧૧

ભૂપતિ ભાવિ મટે નહિ, ફોકટ કરવો સ્હોર;
કહ્યું અન્યથા થાય નહિ, વિપ્ર શાપ અતિઘોર. ૧૨

યદ્યપિ દૂષણ તારૂં નથી, હે અવનિપતિ રંચ;
વનમાં જઈ વિપરિત થયે, પરવશ કર્યો પ્રપંચ. ૧૩

સખી આવેલો કારતક માસ કે, કંથ સિધાવિયા એ રાગ

કરી કપટ આ જગતની માંય, છળે જન કોઈને;
દેશે અધમગતિ તેને ઈશ, રહે પછી રોઈને;
સુણી વિપ્રનાં વચન ભૂપાળ, વિશેષ વ્યાકુળ થયો;
ઉઠી વિનય કર્યો ત્યાં વિવિધ, પ્રીતે પદ ગ્રહી રહ્યો. ૧

વારંવાર ચરણ નામી શીશ, વદે નૃપતિ વળી;
કરો શાપ-અનુગ્રહ નાથ, કૃપા કરી સહુ મળી;
શાપાનુગ્રહ સાંભળ રાય, કહે દ્વિજ સૌકથી;
જ્યારે થાશો તમે જઈ દૈત્ય, બ્રહ્મકુળ ભાવથી. ૨

પામી તામસતન તે કાળ, અમિત પ્રભુતા થશે;
વળી અજરામર અવનીશ, તમથી સહુ હારશે;
જગ્તવિદિત વીર તમ બેય, વિશ્વ વિજયી થશો;
વળી શંભુ-પ્રતાપ અમાપ, પરાક્રમ પામશો. ૩

થાઓ જ્યારે પરભાવચારી, શંકર તવ સેવજો;
શિવપ્રસાદ પામી વળી શ્રેષ્ઠ, વિદિત વિશ્વે થજો;
પામી પ્રભુતા અધિક જગમાંય, વિજયી થશો જાહરે;
મળશે તમને ત્યાં સનત્કુમાર[3], તરત આવી તાહરે. ૪

તેની પાસે તમો નૃપ નેટ, સમજજો શાપ આ;
તેને પૂછજો શાપનિસ્તાર, પ્રબળ પરિતાપ આ;
સાદર સુણ નિરપરાધી નરેશ, વચન વિપ્રનાં હવે;
થશે ઉદ્ધાર સહુ પરિવાર, મુનિની શિક્ષા થવે. ૫

---

૧ માંસ. ૨ ક્ષત્રીઓમાં નીચ.

૩ બ્રહ્માના માનસપુત્ર.

હરિગીત છંદ.

કહી એવું વિપ્ર સિધાવિયા સહુ, સાથ લૈ નિજનિજ ઘરે;
પુરવાસિઓ સહુ પામિયા ઝટ, સમાચાર કહે અરે;
દૂષણ દીએ સહુ દૈવને કરી, શોચ મનમાંહે અતિ;
રચી હંસ જેણે કાગ કીધો, જુઓ દૈવની જડ મતિ ૧

નૃપના પુરોહિતને અસુરે, નિજભવન પોંચાડીને;
મુનિ કપટીને સહુ ખબર જણવી, ભૂપકુળ વણસાડીને;
અકધ્યાની ખળ છળકપટ–ભાજન, હર્ષિયો સુણી વાતએ;
જ્યાં ત્યાં લખીને મોકલ્યા વળી, કાગળો ભલિભાતએ. ૨

સહુ ભૂપ સજીસજી સૈન્ય આવ્યા, કપટમુનિના કહેણથી;
ગઢ ઘેરી લીધ પ્રતાપરવિનો, શત્રુએ ચોદિશથી;
ગગડાવી ઘોર નિશાન રોપ્યો, રણસ્થંભ રૂડિરીતે;
નિત વિવિધભાંતિ લડાઈ ચાલે, કોઈ નવ હારે જીતે. ૩

કરી જોર રણઝુંઝાર સુભટો, શત્રુ પર તુટી પડ્યા;
શૂરવીર કરણી વર્ણી શકુંશું? અચળ થૈ રણમાં અડ્યા;
અરિદમન–સહિત પ્રતાપભાનુ, શત્રુનાં દળ મારીને;
ધરણી પડ્યો અરિઘાવ ખાઈ, અચળ અંતે હારિને. ૪

બચ્યો ન કોઈ સત્યદ્રજ[1] કુળ, વિપ્રશાપે તે સમે;
દ્વિજ કોપ કેમ અસત્ય થાએ, જેનું મન હરિ પદ રમે?
જીતી લઈ પુર તે શત્રુએ પછી, રૂડી રીતથી વસાવીને;
સહુ ચાલિયા નિજરાજધાની, જય તથા યશ પામીને. ૫

મુનિ ભરદ્વાજજી સાંભળો તમ, વંક વિધિ જવ જેહને;
ધૂળ મેરુસમ યમસમ પિતા તવ, દોરડી અહિ તેહને;
આગળ કથા કહું સાંભળો મુનિ, યાજ્ઞવલિકઋષિ કહે.
સતી સાંભળી શિવવાણી એવી, લા'વ જન્મતણો લહે. ૬

દોહરા.

કાળ પામીતે મહિપતિ, ભરદ્વાજ મુનિરાજ;
થયો નિશાચર અપરભવ, શાપે સહિત સમાજ. ૧

તેને દશ શિશ વીશ ભુજ, મહાવીર રાવણ નામ;
પૂર્વે પ્રતાપભાનુ જે, સૂર અછળ સંગ્રામ. ૨

ભૂપ અનુપ અનુજ ભુપ, જે અરિમર્દન નામ;
તેહ થયો ત્યાં હે મુનિ, કુંભકર્ણ બળધામ. ૩

સચિવ હતો જે ધર્મરુચિ, શહાણો શક્ર સમાન;
લઘુબંધવ રાવણતણો, ભક્તરાજ વિજ્ઞાન. ૪

નામ વિભીષણ જગવિદિત, વિષ્ણુભક્ત વળી ધીર;
સતત નિવાસિત જેહના, હૃદયવિષે રઘુવીર. ૫

જે સુત સેવક નૃપતણા, થયા નિશાચર ઘોર;
કામરૂપ ખળ કુટિલ બહુ, વિવેકહીન અતિજોર. ૬

નિર્દય હિંસક પાપી સહુ, શી રીત વર્ણી શકાય;
અખિલ વિશ્વ પરિતાપી તે, વિશ્વ કેર વરતાય. ૭

ઉપન્યા યદપિ પુલસ્ત કુળ, પાવન અમળ અનુપ;
તદપિ વિપ્રના શાપવશ, થયા સર્વે અઘરૂપ.[2] ૮

કર્યું તપ ત્રણ ભ્રાતે વિવિધ, પરમ ઉગ્ર સુખત્યાગી;
કો વિધિ વરણી શકાય તે, અતિ બળના અનુરાગી. ૯

ગયા નિકટ તપ દેખી અતિ, વર દેવા વિધિરાજ;
માગો વર જે મન રુચિ, અતિ પ્રસન્ન છું આજ. ૧૦

કરી વિનતી અતિ પાય પડી, ડાહ્યો જે દશશીશ;
વિધિપ્રત્યે બોલ્યો વચન, સુણો તમે જગદીશ. ૧૧

ચોપાઈ ત્રિતાળની.

માગીએ પ્રભુ જોઈ પધાર્યા,
અમે મરીએ ન કોના માર્યા;
વાનર નરજાતિ એ બે પાખે,
અમે વિજયી વિશ્વ પ્રભુ આખે. ૧

ઉચર્યા મુખે વિધિ એવમસ્તુ,
હેતે વદન કરીને હસ્તું;
ઉગ્રતપ તમે અતિશે કીધું,
જોઈ વર દાન મેં દીધું. ૨

ગયા ત્યાંથી કુંભકર્ણ પાસે,
વર દેવા પરમ ઉલ્લાસે;
થયા વિસ્મય તેને નીરખી,
વિધિ મનમાં વિચારે ભડકી. ૩

જે આ ખળ નિત્ય કરશે અહાર,
તો સહુ ઉજડ થશે સંસાર;
મતિ ફેરવી શારદ પ્રેરી,
વિરંચિએ કુંભકર્ણ કેરી. ૪

ષટ્ માસની નિદ્રા માગી,
એવમસ્તુ કહ્યું અનુરાગી,
ગયા ત્યાંથી વિભીષણ પાસ,
દીઠો કેવળ હરિનો દાસ. ૫

કહ્યું પુત્ર માગ્ય વરદાન,
સમો આવે ન આવો આન;
સુણો માગ્યું મુનિ જે તેણે,
કુળ કર્યું નિજપાવન જેણે. ૬

પ્રીતિ વિમળ પ્રભુપદ દેજે,
હું તો માંગું એ તપને અવેજે;
મારે માગવું બીજું ન કાંય,
સદા રહો પ્રભુ મમ ઉરમાંય. ૭

---

૧ પ્રતાપભાનુનો પિતા સત્યકેતુ.

૨ પાપરૂપ.

દેઈ વર તેને બ્રહ્મા સિધાવ્યા,
હર્ષિત થૈ ત્રણે નિજઘર આવ્યા;
મયતનયા મંદોદરી નામ,
રૂપસુંદરી નારીલલામ[1]. ૮

મયદાનવે તે સ્વકુમારી,
દીધી રાવણને પ્રીત ધારી;
મહાતેજ રૂપ ગુણખાણી,
થઈ યાતુધાન[2]–પટરાણી. ૯

કુંભકર્ણ વિભીષણ ભાઈ,
કીધી તેમની કોડે સગાઈ;
પામ્યા તેય રૂડી સુંદરીઓ,
જાણે અપ્સરા અહિં અવતરીઓ. ૧૦

ત્રિકૂટાચળ દ્રઢ છે એક,
સાગર મધ્યે દુર્ગમ છેક;
વિધિનિર્મિત ગઢ તે કહાવ્યો,
મયદાનવે ફરી સમરાવ્યો. ૧૧

મણિઆકારે સુવર્ણે રચેલો,
રૂડી રચના ને રત્ન જડેલો;
ભોગવતી જેવી નાગની નગરી,
જેવી અમરાવતી ઇંદ્રપુરી. ૧૨

તેથી અધિક સુરમ્ય પ્રમાણ,
નામ લંકા જગતમાં જાણ.

છપ્પા.

ખાઈ સિંધુ ગંભીર, ચાર દિશિએ છે ફરતી;
કનક કોટ મણિખચિત, જ્યોતિ ઝબકારા કરતી,
બનાવ નવ વરણાય, અતિ ગંભીર ગઢ લંકા;
લોભે મન પ્રીછી લક્ષ્મી, રહે રક્ષક વીરવંકા;
હરિપ્રેરિત જે જે કલ્પમાં, દૈત્ય લંકપતિ સુરઅરિ;
અતિ બળ પ્રતાપી સુરદળસહિત, રહે લંક જીતીને ફરી. ૧

હતા જેહ રખવાળ, દૈત્ય ગઢલંકા ટોડે;
સંહાર્યા તે સર્વે, દેવ વસિયા ત્યાં કોડે;
હમણાં રે'તા ત્યાંહ, પુરંદરકેરા પ્રેર્યા;
યક્ષતણા રક્ષકો, લક્ષકોટી ગઢ ઘેર્યા;
પામ્યો દશમુખ ત્યાં કો સમે, ખબર એવી ખાંતે કરી;
સજી સૈન્ય જઈ ગઢ ઘેરીઓ, ક્રોધે અતિશે ચીફરી. ૨

દેખી વિકટ કટકાઈ, સુભટ સહુ રણઝુઝારી,
યક્ષગણો શોધતા, જીવ લૈ નાઠાબારી;
ભાગ્યા સહુ તજી ભીડ, વાગી વીરહાક વડેરી,
ચઢ્યો જીત–વાવટો, વાગી નિશાન નફેરી;
ફરી ફરી નગર નૌતમ નિરખી, હરખી દિલ દશાને;
સહુ શોચ ગયો સુખ અતિ થયું, વસાવવા પરિવારને. ૩

સ્હેજ અગમ નૌતમી, અતિ સુંદર પુરીલંકા;
ગઢનો અતિ ઘેરાવ, બુરજરક્ષક વીરવંકા;
રાજધાની રાવણે, કીધી ગઢ દુર્ગમ દેખી;
ફરતી સાગર ખાઈ, હૃદય નિર્ભયતા લેખી;
સહુને દીધાં ઘર વ્હેંચીને, યોગ્ય જેવું જેને દીસે,
રજનીચર[3] સરવ સુખી થયા, નૌતમ લંકાપુરીવિષે. ૪

એક વાર એકલો, રાય રાવણ ભુજબળિયો;
ધાયો કુબેર પાસ, જીતી પુષ્પક[4] ઝટ વળિયો;
કૌતક કરી કૈલાસ, ત્યાંથી જૈ રાવણ રાણે;
ઉઠાવી લીધો હાથ, તોળ્યું ભટ ભુજબળ જાણે:
ચાલ્યો ત્યહાંથી સુખ પામી અતિ, અધિક ગર્વ અંતરે;
પ્રતિભટ જાણે નથી જગત કો, ઉન્મતાઈ અતિ આદરે. ૫

સુરનર કિન્નર નાગ, યક્ષ ગંધર્વ કુમારી;
વર્યો લાવી જીતી તેહ, બાહુબળ સુંદરી નારી;
સુખ સંપતિ સુત સૈન્ય, વિજય બળ બુદ્ધિ વડાઈ;
પ્રતાત પણ જગ પ્રૌઢ, વધે નિત નવ અધિકાઈ;
જ્યમ પ્રતિ લાભે મન લોભ અતિ, વધે નિરંતર નવનવો;
ત્યમ રાવણને પ્રભુતાતણો, લોભ અધિક ઉદય હવો. ૬

કુંભકર્ણ ભડભ્રાત, મહા બળવાન બનેલો;
જેનો પ્રતિભટ જગ્ત, જનનિએ કો ન જણેલો;
સુવે કરી મદપાન, માસ ષટ મહા અઘોરી;
જાગ્યે ત્રણ પુર ત્રાસ, અધર્મ–ધુરંધર ધોરી;
જો દિનદિન પ્રતિ ભક્ષ તે, કરે જાગી અનુરાગીને;
તો વિશ્વ ઉજડ સહુ થાય ઝટ, સુતો ભલે ઊંઘ માગીને. ૭

રૂડો તેહ રણધીર, વીર નવ જાય વખાણ્યો;
કુંભકર્ણ–સમ અધિક, બલાઢ્ય સુભટ પરમાણ્યો;
મેઘનાદ મહાવીર, વડો સુત રાવણ કેરો;
પ્રથમ સુભટમાં રેખ, જક્ત બળવાન ઘણેરો;
રણ સન્મુખ કોઈ ન થઈ શકે, મેઘનાદ બળિયો દીસે;
નિત ઇંદ્ર પરાભવ પામતો, વારિનાદ[5]થી રણવિષે. ૮

કુમુખ[6] અકંપન[7] સુભટ,[8] કુલિશરદ[9] વીર વડેરા;
ધૂમ્રકેતુ[10] અતિકાય,[11] રાયસુત રાવણકેરા;

[1] નારીઓમાં ભૂષણરૂપ. [2] દૈત્યલોકો.

[3] દૈત્ય. [4] એ નામનું કુબેરનું વિમાન. [5] મેઘનાદ.
[6]–[7]–[8]–[9]–[10]–[11] એ નામનો રાવણનો દિકરો.

એક એક જીતી શકે, અખિલ જગ સુર દુઃખ દેતા;
એવા સુભટ અનેક, રાય રાવણ-ઘર રહેતા;
સહુ કામરૂપ ખળબળ ઘણે, માયા સહુ જાણે અતિ;
સ્વપ્ને ન જેમના મનવિષે, ધર્મ દયા નીતિ રતિ. ૯

રોળાવૃત તથા કાવ્ય છંદ.

એક વાર દશશીશ, સભા બેઠો સિંહાસન;
દેખી અમિત નિજતણો, પ્રૌઢ પરિવાર અપાવન. ૧

સુતસમાન નિજ પ્રૌત્ર, પાર પરિજનનો નાવે;
ગણી કો શકે ગણતી, નિશાચર જાતિ સુહાવે. ૨

સૈન્ય વિલોકી વિશાળ, રાય રાવણ અભિમાની;
બોલ્યો વચન સક્રોધ, મોહ-મદ-ભર્યા ભવાની. ૩

સુણો દનુજો સર્વ, આપણા અરિ સુર સરવે;
સન્મુખ થઈ નવ લઢે, મહા રણ કારણ મરવે. ૪

દેખી સબળ અરિ સર્વ, જાય ભાગી ન જણાએ;
થશે તેમનું મરણ, કહું હું એક ઉપાયે. ૫

સમજાવી કહું સાર, સુણો સાદર તે સરવે;
આપણને ઠીક થશે, મહાસુખ પછી તે મરવે. ૬

દ્વિજભોજન મખ હોમ, પિતૃનાં શ્રાધ સરાવે;
કરી સર્વ જઈ તમે, બંધ પૃથ્વી પર દાવે. ૭

ક્ષુધાક્ષીણ બળહીણ, સુર સહુ થશે સનાદે;
ત્યારે તરત તમામ, આવી મળશે વિખવાદે. ૮

તે અવસર તેમને, મારીશું કે તજી દેશું;
ભલિભાંતિ તે પાસ, દંડ મન ગમતો લેશું. ૯

કરી આજ્ઞા કહી એમ, સર્વ દૈત્યોને ત્યારે;
પછી લંકપુરપતિ, હર્ષી નિજસુત હંકારે. ૧૦

મેઘનાદ મ્હારથી, ઉભો આવી નૃપ પાસે;
દીધી શીખ રાવણે, પુત્રને પરમ ઉલ્હાસે. ૧૧

સુર ચઢાવે રાય, દેવ દુશ્મનતા દાખી;
પુત્ર ધન્ય તું પેટ, ધન્ય જનની કુખ ભાખી. ૧૨

ધૈર્યવાન બળવાન, દેવ લડવે ન ડરે છે;
નિજ ભુજબળનો ગર્વ, જેમને અધિક ઉરે છે. ૧૩

જીતી રણમાં તેમને, આંધી આણો બળવંતા;
કહું શું તમને અધિક, પુત્ર મારા ગુણવંતા. ૧૪

ઉઠ્યો વીર ઘનનાદ, જનક અનુશાસન સાધી;
પુત્ર તમારો ખરો, આણું પળમાં સુર આંધી. ૧૫

એવી રીતે સર્વને, દશાનન આજ્ઞા દેઈ;
પોતે પણ ચાલીઓ, ગદા કરમાંહે લેઈ. ૧૬

ધરા ધ્રૂજી અહિ ડગ્યો, ચાલતાં રાવણ રાવ;
ગાઢ કીધી ગર્જના, ખળભળ્યો દધિ તજી માઝા. ૧૭

વીરહાક સુણી સદ્ય, ગર્ભ ગળતા સુરરમણી[1];
દેવહૃદય અતિ ત્રાસ, પીડા આવી પડી અમણી. ૧૮

રાવણને આવતાં, સુરોએ સુણ્યો સકોપે;
તાકી વનગિરિ ખોહ, ચાલિયા ભાગી ચોપે. ૧૯

ગયો લોક દિગ્પાળ, સુણ્યો રાવણ રિપુ આવ્યો;
ભાગ્ય સહુ તજી ઠામ, એવી રીત મદ સુકાવ્યો. ૨૦

વળી વળી કરી હરિનાદ[2], ગાજતો રાવણ ભારે;
દીએ ગાળ દેવને, થવા સામા પડકારે. ૨૧

રણમદમત્ત વિશેષ, ફરે જગમાંહે ધાતો;
પ્રતિભટ મળ્યો ન કોઈ, શોધતાં કહીંથી ભુલાતો. ૨૨

સપ્ત દ્વીપ નવ ખંડ, તથા વળી સપ્ત તળાતળ;
વળી નભલગી સર્વત્ર, થયું રાવણબળ ખળભળ. ૨૩

કંપે ધરણી અધિક, ત્રાસ રત્નાકર મનમાં;
ભુજબળે રાવણની, હાક વાગી ત્રિભુવનમાં. ૨૪

ફરતાં દશમૌલીને[3], મળ્યા નારદ મારગમાં;
કહે રાવણ તેમને, અધિક મલકાઈ મનમાં. ૨૫

દેવ ક્યહાં મુનિરાજ, બતાવી દ્યો ઝટ અમને;
ગર્વવેણ સુણી તેનું, ન મન ભાવ્યું નારદને. ૨૬

શ્વેતદ્વીપ તેહને, મોકલ્યો તર્ત ત્યહાંથી;
સાગર ઉતરી પાર, ગયો રાવણ ભડભાથી. ૨૭

નારીવૃંદ ત્યાં જઈ, દેખતો હવો દશાનન[4];
કહે રાવણ તેમને, સાંભળો હે અબળાજન. ૨૮

હરિગીત છંદ.

પતિપાસ જઈ પ્રિછવો તમે સહુ, નાથ નિશિચર આવિયો;
કરતો વિજય સહુ જગત તમસું, જુધ નિરોપ કહાવિયો;
જીતી તેહને સંગ્રામમાં હું, ભુજબળે ભલિભાતથી;
નિજધામ તમને લૈ જઈશ પછી, છોડવી તે સંગાતથી. ૧

સુણતાં વચન રાવણતણાં અતિ, ગર્વ ભરિયાં સર્વથા;
વૃદ્ધા[5] રિસાણી એક છેકજ, વૃંદમાંની કહું કથા;
દોડી ગ્રહ્યા બે ચરણ તેણે, દૈત્યપતિના રોષી એ;
ઉડી અંતરિક્ષ ગઈ ગગનમાં, ડાટ વાળ્યો ડોશીએ. ૨

ગઈ દૂર ધરી ધરી હચહચાવ્યો, શિશ મુગટ પટ ખેરવી;
અતિ જોર કરી નાંખ્યો પીસી રદ[6], મધ્યદધિ શિર ફેરવી;
પોંચ્યો પતાળ અચેત બનીયો, શુદ્ધિ ન રહી શરીરની;
ન મરે અકર્મી દ્વિજપ્રસાદે, ગતિ જુઓ સુરવીરની. ૩

---

૧ દેવાંગના. ૨ સિંહનાદ. ૩ દશ માથાવાળો, રાવણ. ૪ દશ મુખવાળો, રાવણ. ૫ ઘરડી ડોસી. ૬ હોઠ કરડી.

ઉઠી સાવધાન કરી ગરજના, હર્ષ ખેદ ન હૃદયમાં;
ચાલ્યો ત્યહાંથી નાગપુરીમાં, બળીતણા સમુદાયમાં;
ત્યાંનાં મળી લઘુબાળ સરવે, જીતી લીધો દશમૌલીને;
પ્રભુએ સ્વબળ દીધેલ શિશુને, તર્ત તાબું તે દિને. ૪

ધાયાં સરવ શિશુ દૈત્યપૂઠે, પકડીઓ જઈ કેશથી;
લઈ આવિયા પુરમાં ત્યહાંથી, વિકટ રાવણ વેષથી;
દોડ્યાં નગર નરનારી જોવા, વીશભુજ દશશિશ દીસે;
છે વાહ વિધિ આ ઘડતરી રૂડી, આવી ક્યાંની આદિશે. ૫

ત્યાં બાંધી રાખી ખિજાવતા બહુ, શિશુ મળી ટોળે સદા;
અતિ માર સહન કરે ભલે પણ, નામ નિજ ન કહે કદા;
મન લાજીઓ વામન વિલોકી, રાયરાવણ દુખ ખમે;
છોડાવી મેલ્યો દિલ દયા ધરી, વામને ત્યાં તે સમે. ૬

ચાલ્યો તરત ત્યાંથી દશાનન, લાજ શંક ન મનવિષે;
નિર્લજ દયાહીણ અધિક હિંસક, રામવિમુખ અધિક દીસે;
દશકંઠ મ્હાશઠ ચાહ્ય જીત જગ, કેમ પામે કારમી;
અવસાન પામી પૂર પરાભવ, રહે પછી મનમાં સમી. ૭

જવ જેહને વિધિ વામ થાએ, તવ મુનિજી તેહને;
થઈ જાય સોનું કાચસમ પછી, દામ કોડી ન ઉપને;
ફરતાં ક્યહાં દ્વિજ સુર મળે તો, દંડ લે અતિ ત્રાસ દે;
એ આચરણ કરતો ફરે નિત, નવ ઠરે નિજવાસ જે. ૮

ઉતપાતિ ખળ અતિ ઘોરમય તે, પછી ગયો પંપાપુરે;
જ્યાં વાળી નામે કપિપતિ છે, અતિબળાઢ્ય પુરે સુરે;
દીઠું સરોવર એક રમણિક, સ્વચ્છ નીર કંચનસમાં;
શોભા વિલોકી અધિક લોભે, મુનિતણાં મન કારમાં. ૯

ત્યાં કપિપતિ નિજધ્યાન કરતો, અધિક સાદર તે સમે;
સંધ્યાવદન ગાયત્રી ગંભીર, સૂર્યઅર્ઘ્ય દઈ નમે;
જઈ ત્યાં ઉભો રજનીશ રાવણ, ઠોકી ભુજ કરી ગર્જના;
કપીશે વિલોક્યું તેહભણી હસી, વાહ નિશિચર વિર્જના. ૧૦

નિજધ્યાન–અવસર જાણી વાળી, રીસ વિસારીને ક્ષમે;
બોલ્યો અધિક મન ક્રોધ કરીને, રાય રાવણ તે સમે;
બકધ્યાની કપિ શઠ બોધ સુણતું, ધૂર્તધ્યાન વિસારીને;
રણમાં જીત્યા પાખે મને તું, ધ્યાન કર શું ધારીને? ૧૧

તજી ધ્યાન રણસંગ્રામ કર કપિ, સત્ય કહું સમજાવીને;
નહિ પામું દેવા અંજળી તું, યુદ્ધ કાર્ય વીણ આવીને;
છે આણ અજ ઈશની તને કપિ, ઊઠ હોય ઉમંગ એ;
કાયર થઈ બકધ્યાન ધરતો, ધૈર્યના નહિ ઢંગ એ. ૧૨

વાળી વદે તવ વ્યંગ હસી હાં, બળ તમારૂં એવું છે;
રહું દેઈ હું અંજળી સપ્રીતિ, તારૂં બળ પછી સ્હેવું છે;
મુજને તું જા જીતી રે ઉભો અહિં, થોડી વાર સુધી ઠરી;
તવ રીસ અતિ લંકેશ આણી, ઠોકી બાહુ ધીર ધરી. ૧૩

દે યુદ્ધ તજી કાયરપણું કપિ, વાત કહું સાચી તને;
જીતવા હજી છે અધિક મારે, ખોટી ના કર તું મને;
કપિનાથ તવ મનમાં વિચારે, નહિ મરે માર્યો કદા;
વરદાન એને શંભુનું છે, જેહ જગ પ્રભુ વિભુ સદા. ૧૪

દોહરા.

હે દશશીશ વિચારીને, જાઓ ઘર ગણીસાર;
સુણી તમારી અજયતા, શ્રવણે ચાર પ્રકાર. ૧

બહુ પ્રકાર બોલી ત્યહાં, સમજાવ્યો કપિરાય;
બોધ ન આવ્યો કો રીતે, રાવણને બળકાય. ૨

તજી સંધ્યા કરી કોપ કપિ, ધાયો તવ ધીર વીર;
પકડ્યો રાવણ પાપીને, નેટ ઉતારણ નીર. ૩

પકડી કાખમાં દાબિયાં, રાવણનાં દશ શીશ;
દીધી અંજળી મન વાણીથી, રવિને નામી શીશ. ૪

સપ્ત ઉદધીનાં નીરનું, કરી આચમન કપીશ;
જપ્યા કર્મે મન વાણીથી, આદિ શંકર ઈશ. ૫

તેહ ક્ષણે વીત્યો સમો, સંધ્યા–વંદન સાર;
સપ્ત ઉદધિ ઓળંગી કપિ, મહાન રણઝુઝાર. ૬

આવ્યો ઘર કપિરાય તવ, કાખ રહ્યો લંકેશ;
વીત્યા માસ ષટ એ રીતે, પામ્યો અતિશય કલેષ. ૭

કરે કલેષ વશ ક્રોડવિધ, રાવણ રાય ઉપાય;
ચાલે કશી ન ચતૂરતા, દિનદિન શીશ દબાય. ૮

જામ્યો પરસેવો અધિક, કપિપતિને નિજકાખ;
ઘામ થયો દુર્ગંધી વળી, નવ સ્હેવાએ નાક. ૯

અતિ આકુળવ્યાકુળ થઈ, આણી રીશ અપાર;
દીધો ડંસ દશાનને, દાંતવડે તે વાર. ૧૦

કપિપતિને મન એમ ભ્રમ, જુ કાં લીખ નો ડંસ;
વિસ્મૃતિ રાવણ કાખની, ઋષિવંશ અવતંસ. ૧૧

અંજલિ દેતાં ભાનુને, પ્લવંગપતિ કો વાર;
કાખ ઉંચી કરવા થકી, રાવણ નિકળ્યો બ્હાર. ૧૨

બ્હાર નિકળી વાળી પ્રતે, ઠોકી બાહુ બળવાન;
ગંભીર કીધી ગર્જના, અંતર ધરી અભિમાન. ૧૩

ફરી પકડી તવ તેહને, કપિ કરીને મનક્રોધ;
બાંધી લીધો બળવંતને, વાંચ્છે ફરી ન વિરોધ. ૧૪

લે આવ્યો તવ કપિપતિ, પુત્ર પારણા પાસ;
રાવણને અતિ રોષથી, તન દેખાડ્યો ત્રાસ. ૧૫

વીશ ભુજ દશ શીશ શુભ, બંને ચરણ સહિત;
બાંધ્યો એકજ બંધને, જે લંકેશ અજિત. ૧૬

ઝુમરી કીધી લટકતી, બાંધી અંગદસેજ;
શોભે અતિ ઝુમરી રૂડી, શિરમણી કેરે તેજ. ૧૭

પાટુ પ્રહાર કરે સતત, અંગદખેલી ખેલ;
કિલ કિલ કિલકારા કરી, રાવણમુખ મુતરેલ. ૧૮

તારાએ ત્યાં ઓળખ્યો, દયામાણું મુખ કીધ;
અબળા-મન ઉપજી દયા, તર્ત છોડવી દીધ. ૧૯

જા જીવ લૈ લંકેશ ગ્રહ, આવીશ અહિં ન કદાય;
નહિ તો ફરી વળી પકડશે, કોપકરી કપિ રાય. ૨૦

ત્યાંથી ગયો રાવણ ત્યહાં દેતો જગમાં ત્રાસ;
જે ઠામે સહસ્રાર્જુને, રૂડો બનાવ્યો રાસ. ૨૧

જળક્રીડા કરતો અતિ, સંગ સકળ નિજનાર;
સુંદર શોભાધામની, વામા વિવિધ પ્રકાર. ૨૨

રચ્યો રાસમંડળ જ્યહાં, ત્યહાં આવી તતખેવ;
સુરનર અહિ કરતા ઘણી, શુદ્ધ પ્રકારે સેવ. ૨૩

જઈ ત્યાં જોયું રાવણે, સુખ અતિ વિવિધપ્રકાર;
હર્ષિત થઈ નિજ હૃદયમાં, માન્યું સુખ અપાર. ૨૪

વસંતતિલકા છંદ.

લંકેશ ત્યાં જઈ ચહ્યો દીઠું શંભુદેરૂં,
જાણે વિરંચિનું રચેલું રૂડું ઘણેરૂં;
પુષ્પો તથા તુળસી પત્ર બિલીતણાં લૈ,
તોડી લીધાં કમળપત્ર વળી ઘણાં જૈ. ૧

ક્ષોભિયું વારી સરિતા દશશીશ જાઈ,
સ્થંભાવ્યું મંત્ર સમરી શિવ સુખદાઈ;
જ્યારે પ્રચંડ જળ થંભ્યુ નદીની મધ્યે,
લાગ્યો સમાજ બૂડવા સહુ તે અવધ્યે. ૨

શંકાયું મંન સહસ્રાર્જુનનું અતિશે,
સર્વે સ્ત્રીયોહૃદય લાજ અપાર દીસે;
બોલી ત્રીયા નૃપતિ સાથ સમાજમાંની,
જે રાજપુત્રી અતિ સુંદરી બુદ્ધિ શાણી. ૩

સુણો તમે જબર જોદ્ધજ કોઈ આવ્યો,
ઓચીંતિ તેથી વધી મહા નદી આ પુરાવો;
વાપ્યો સુણી નૃપતિને અતિ કોપ કાળો,
જેવો ત્રિલોચન ઉઘાડી ત્રિપુર બાળ્યો. ૪

દીઠો ત્યહાં જઈ દશાનનને ઉભેલો,
જેના સુમંત્રથકી જાણું દધિ[1] વધેલો;
માયા અતિ પ્રબળ જોર જણાય ભારી,
લંકેશને પકડી લીધ નૃપે પ્રચારી. ૫

બાંધી લઈ લઈ ગયો સ્ત્રીસમાજ પાસે,
દેખી રૂડી ઘડતરી મન સૌ હુલાસે;
સ્નાનાદિ પૂજન નૃપે કરી તેહ કાળે,
બાંધ્યો દશાનન જઈ નિજ અશ્વશાળે[2]. ૬

લજ્જિત દુષ્ટ ગુપચુપ સદા રહે ત્યાં,
મારી ઉરે રીસ સહુ દુઃખ તે સહે ત્યાં;
હે શૈલજા અતિ રસાળ હવે કથા આ,
સુણો તમે શ્રવણ સાદર સર્વથા આ. ૭

બાંધ્યો દશાનન જઈ નિજ અશ્વશાળે;
સંકેલી વીશભુજને દશશીશ વાળે;
સર્વે ત્યહાં પુરુષ કામની આવીદેખે,
પાટુપ્રહાર કરી હાંસી[3] સહુ ઉવેખે. ૮

સંકોચ પામી દશમૌલી ન નામ કહેતો,
પૂછે સુજાણ નૃપતિ બહુભાંતિએ તો:
રંભાદિ નારી નિત નૃત્ય કરંતી આવી,
રાજા સદાય રીઝતો નૃતિકા નચાવી. ૯

ત્યારે મૂકે દશ શીશે અતિ દીવ્ય દીવા,
કંપે બીકે અધિક તે મરડે ન ગ્રીવા[4];
એવી રીતે દિવસ ત્યાં અતિશે ગુમાવ્યા,
પૌલસ્ત[5] ત્યાં નિજકુમાર પીછાની આવ્યા. ૧૦

છોડાવિયો વિનયથી દીન[6] રાવણાને,
ચાલ્યો ત્યહાંથી દશ મુખ મહાભિમાને;
આવ્યો નજીક નળશ્રાપ[7] સજી સોળ અંગે,
શ્રીરામના વિમુખ તે દુઃખી લે તું માની. ૧૧

પંથે જતાં દીઠી નિશાચર સ્વામીએ ત્યાં,
નારી અનુપ અતિ સુંદર કામીએ જ્યાં;
પુષ્પો બિલી તુળસી ચંદન ચર્ચવાને,
સુવર્ણથાળ કર શોભિત ગૌર વાને. ૧૨

ચાલી જતી ઉરવશી[8] સજી સોળ અંગે,
ગૌરીશના[9] પૂજનકાજ અતિ ઉમંગે;
સંકોચ પામી નૃપ રાવણને વિલોકી,
ત્યારે દશાનન વદ્યો મૃદુ વાણી ટોકી. ૧૩

છો કોણ ક્યાં ગમન ગૌરત્રિયા તમારૂં ?
ઉભાં રહી વચન એક સુણો અમારૂં;
જાણી વડીલ ઉર્વશી અતિ લાજ પામી,
તાણી લીધો ઘુંઘટ પ્રીછિ કુપંથગામી. ૧૪

---

૧ સમુદ્ર.

૨ ઘોડાર, અથવા ઘોડાઓને બાંધવાની જગ્યા. ૩ મશ્કરી, ઠેકડી. ૪ ડોક. ૫ એ નામના ઋષિ, રાવણના દાદા. ૬ ગરીબ. ૭ નળકુબેરનો શાપ. ૮ નળની સ્ત્રી. ૯ મહાદેવ.

દીધો ન ઉત્તર તદા મૂઢરાવણે ત્યાં,
જાઈ નજીક ભરી અંક ગ્રહી લીએ ત્યાં;
કીધો ન કાંઈ મન વિચાર અપાર પાપી,
કુબેર–પુત્રવધુ[1] એ ન પ્રીછી તદાપી. ૧૫

જાણી ત્રિયા ભલિરીતે જવ ભત્રિજાની,
સંકોચ આણી મનમાં થયું માઠું માની;
પસ્તાઈ ઘોર કરી કર્મ કુપંથગામી[2],
લંકેશ ત્યાંથી પુરિલંક ગયો નામી. ૧૬

સંકોચ શોચ ઉરદાહ અપાર વાધે,
લંકાપતિ નિત અતિ દુખી સાપરાધે;
ચાલી ત્યહાંથી ઉર્વશી અતિ ક્રોધ આણ્યો,
સ્વામી–નિવાસ અલકાપુરીમાં પ્રમાણી. ૧૭

ત્યાં સૌ પ્રસંગ પતિને કહી સંભળાવ્યો,
સુણી કથા નળઉરે અતિક્રોધ આવ્યો;
દીધો અઘોર અતિ શાપ સુલંકટોડે,
હોજો દશાનન–તણો કુળક્ષે દિ થોડે. ૧૮

દોહરા.

શાપ ચાલી ત્યાં આવિયો, ગૌતમ–નગરી લંક;
જ્યાં બેઠો નિશિચરપતિ, અંતર અતિ અશંક. ૧

આવી ઉભો આગે ત્યહાં, નળકુબેરનો શાપ;
લંકેશ્વર કંપ્યો અધિક, પ્રૌઢ વધ્યો પરિતાપ. ૨

સભીત સકોપ શરાપભણી, ચિતવે[3] પરસ્ત્રીચોર;
નળકુબેરનો સહુથી છે, સત્ય શાપ અતિ ઘોર. ૩

અંગીકાર કરી શાપ તવ, મનમાં કર્યો વિચાર;
દંડ્યા ઋષિઓને ન મેં, હજી લગી આવાર. ૪

રોષ કરીને રાવણે, તેડાવ્યા દૂત ચાર;
તરત મોકલ્યા તેમને, ઋષિઓને દરબાર. ૫

સુણ ભવાની આગળ કથા, પાવન પરમ રસાળ;
ગયા દૂત ઋષિઓ ઘરે, લેવા દંડ કરાળ. ૬

આવ્યા જવ ઋષિઓ ઘરે, દૂત ભયંકર–દેહ;
દેખી સર્વના દિલવિષે, ઉપન્યો અતિ સંદેહ. ૭

કહે દૂતને ઋષિજનો, વિસ્મીત વિકળ વિશેષ;
ક્યાં પગલાં ધરશો તમે, કહો કુશળ લંકેશ? ૮

કહે દૂત કર જોડીને, સુણો મહા મુનિરાજ;
કુશળ હવે વિપરીત થઈ, રાવણકુળક્ષય કાજ. ૯

માગે દંડ અભીત થઈ, હે ઋષિઓ તમપાસ;
લઈ રહ્યો જગ સર્વથી, અધિક બતાવી ત્રાસ. ૧૦

દીઓ દંડ કાં સ્થાન તજી, વસો જઈ ગિરિખોહ[4];
કહ્યું રિસાઈ રાવણે, સુણો ઋષિસંદોહ[5]. ૧૧

વચન સુણી દુઃખ પામિયા, સર્વ ઋષિજનો સ્હેજ;
પાત્ર અણાવ્યું એક ત્યાં, દેવા રક્ષ અવેજ. ૧૨

એક સ્થળે ત્યાં બેસીને, સહુ મળી કર્યો વિચાર;
ઘડો ભરીલઈ આવિયા, રુધિર[6] ઋષય તેવાર. ૧૩

દૂતોને સોંપ્યો ઘડો, રુધિર તણો મન જાણી.
બની સકોપ ઋષિઓ ત્યહાં, વદે વદન મૃદુ વાણી. ૧૪

થાશે ક્ષય ઘટ[7] ઉઘડતાં, સહિત સકળ પરિવાર;
કહેજો રાવણને તમે, વિપ્રકોપ ક્ષયકાર[8]. ૧૫

છપ્પા.

નીતિ ન જે દરબાર, ત્યહાં ખળમંડળી આવી;
વસે અહોનિશ સદા, ચાડીયાપણું ચલાવી;
દૂત લેઈ ઋષિદંડ, ત્યાંથી અતિ વેગે વળીઆ;
જ્યહાં લંકપુરપતિ, ત્યહાં તે આવી મળીઆ;
જવ દૂત દૂરથકી આવતા, દરબારે દીઠ રાવણે;
ઉલ્લાસ થયો અતિ મનગમ્યો, લંકાપતિને તે ક્ષણે. ૧

નૃપ આગે ઘટ આણી, ઉતાર્યો ધરણી જ્યારે;
લંકાપતી અતિ મંન, દેખી શંકાણો ત્યારે;
કહે વચન લંકેશ, ભેદ, ભાગો આ ભાઈ;
ઘટ શાનો ક્યાં તણો? સુખદ છે કે દુઃખદાઈ;
નૃપને સુણાવી સહુ ત્યાં કથા, આ ઘટથી તુજક્ષય થશે;
સુણી વેણ દૂતનાં લંકપતિ, હૃદયકંપ અતિ મુખ હસે. ૨

કહે રજનિચર નાથ, દૂતપ્રત્યે મન કલેષે;
આ ઘટને લઈ જાવ, તરત ઉત્તરદિશી દેશે;
જતન–સમેત જરૂર, અગોચર[9] ઠામે ત્યાગી;
વળજો સત્વર તમે, અધિક મનમાં અનુરાગી;
નૃપવેણ સુણી દૂત ચાલીઆ, તરત ત્યાંથી તે વેષમાં;
થોડે દિવસે આવી ચઢ્યા, જનકરાયના દેશમાં. ૩

મનવિચાર દૂત ચાર, કરેછે મળી ત્યાં ભારી;
ઉત્તમ થળ રાખીએ, ઘડો આ કુળક્ષયકારી;
ઉત્તરદિશી અતિ શ્રેષ્ટ, જનક નૃપદેશ કળે જ્યાં;
મન વિચાર કરી ચાર[10], પ્રવેશ કીધો સુથળે ત્યાં;
ઘટ ત્યાંજ ઉતારી દાટીઓ, હેતુ શુભ ન રાવણતણો;
ક્ષય થાશે એ ઘટ યોગથી, વિપ્રદંડ નાગણકણો. ૪

---

૧ કુબેરના દિકરા નળની વહુ. ૨ કુમાર્ગે ચાલનારો. ૩ જુએ.

૪ પર્વતની ગુફાઓમાં. ૫ ઋષિઓનાં ટોળાં. ૬ લોહી. ૭ ઘડો. ૮ નાશ કરનાર. ૯ એકાંત, જ્યાં કોઈ જવું–આવવું ન હોય તેવી જગ્યા. ૧૦ દૂત.

ગરબી.

સુણજો સતી ભવાનિ, પરમ રસાળ કથા;
સહુ મટે સુણયે સુખ માની, વિશ્વની વિકટ વ્યથા. ૧

કીધો ત્યાં આરંભ, યજ્ઞ જનક રાયે;
બહુ કનકકદળીના સ્થંભ, રચી રાજી થાયે. ૨

કર્યો મેખળા ત્યાંહ, પુરી મણિમય જોડી;
છે સોહામણી ભૂમિસાર, અતિ પાવન પ્રૌઢી. ૩

સતાનંદ કુળગોર, રાય વિદેહતણા;
અતિ નમ્ર શીળભંડાર, વળી વિવેકી ઘણા. ૪

પામી તેની તતખેવ, અનુશાસન રૂડી;
રચ્યું સુવર્ણ હળ અતિ શ્રેષ્ઠ, ખોદણ ભૂમિ ઊંડી. ૫

સુવર્ણ હળથી સુધારી, ભૂમિ રૂડી ભૂપે;
ત્યાં પ્રગટ થઈ પ્રત્યક્ષ, ઋષીકુંવરી રૂપે. ૬

ભુજાનામ કહી સાર, નિકટ જનક ભૂપે;
બાળા તેહ બોલાવી, અતિ નૌતમ રૂપે. ૭

દેવ અને નર સર્વ, તરત ત્યહાં આવ્યા;
અતિ સાદર કર્યું સન્માન, ભૂપને મનભાવ્યા. ૮

કન્યા દેખી અનૂપ, કારણરૂપ જાણી;
નૃપ માની સુતાસમાન, નિજજોબન આણી. ૯

નામ જાનકી જોગ, પરમપવિત્ર ઘણી;
કહી વળી નારદે આવી, સીતા શિરોમણી. ૧૦

ભુજંગી છંદ.

કહી ત્યાં વળી નારદે શાણી સીતા,
સદા આદ્યશક્તિ સહુથી અભીતા;
અહો રાય આદ્યાંત[1] મધ્યે સદેહે,
અતિ સુજ્ઞ નીતિજ્ઞ છોજી વિદેહે. ૧

સદા નેતિ નેતિ વદે વેદ વર્ણી,
વળી વિશ્વની કર્ણી હર્ણી સુભર્ણી;
ભુજા[2] અર્ભકી[3] એ પ્રીતેથી પધાર્યાં,
પૂરાં પૂર્વપુણ્યો પ્રકાશ્યાં તમારાં. ૨

ત્રિલોકે રૂડી કીર્તિ વાધી તમારી,
સુતા જોગમાયા ભુજા જ્યાં પધારી;
કહી નારદે સૌ કથા તે વખાણી,
વિદેહે ઉરે સત્ય લીધું પ્રમાણી. ૩

સુતા જગતમાતા રમાગુણ રાચે,
સદા આદ્યમાયા કહું સાચસાચે;
કહે ત્યાં વીણાપાણીને જોડી પાણી,
પ્રભુ વાંચ્છના[4] પૂરી થૈ મારી જાણી. ૪

પખાળી વીણાપાણીના ચર્ણ રાયે,
સુઠામે થઈ રાજી બેસાડી ધ્યાયે[5];
સ્તુતિ કીધી વિસ્તારી હેતે વખાણી,
વદે વેણ ઉલ્લાસ ગંભીર આણી. ૫

ધરી શીશ મુનિતાણું ચર્ણવારી,
સુતાની પ્રભુતા પ્રશંસે વધારી;
કીધા ચર્ણ આપે મટ્યા દોષ મારા,
મુનિ પાડ માનું હું શા શા તમારા. ૬

હવે મંન આવ્યો ભરોસો સુચિન્હે,
થયો ધન્ય હું ગુણગાથા ગઈને;
વદે ત્યાં વીણાપાણી વાણી રૂડેરી,
કહું વાત હું શું તમો-ભાગ્યકેરી. ૭

સદા સાધુ વૈદેહ શ્રીરાજ્ય કેરી,
કહું ઉપમા હું બીજી શી ઘણેરી;
તમો ઉપમા અન્ય સૌ ઉપમેઈ,
જ્યહાં ઊપની શક્તિ શ્રીરૂપ લેઈ. ૮

દોહરા.

જોગ ભોગમાં ગુપ્તમન, પ્રગટ પ્રભાવ ન કીધ;
થયા વિદેહ વિદેહ સુણી, વિદાય મુનિએ લીધ. ૧

સિધાવીઆ સહુ કહી કથા, જે નારદ મુનિરાય;
સુણો કથા આગળ હવે, સંશય સર્વે જાય. ૨

દૂત વળ્યા ઘટ દાટીને, આવ્યા જ્યાં લંકેશ;
કહ્યું રાખી આવ્યા અમે, ઘટ તીરહુતિ[6] દેશ. ૩

શિવે ઉમાપ્રત્યે કહી, ભરદ્વાજ મુનિરાજ;
અતિ રસાળ રાઘવકથા, સુણયે મળે સુખસાજ. ૪

સાધુ સાધુ મુનિજન કહે, છોજી પરમ કૃપાળ;
વિસ્તારો વળી આગળે, રાઘવકથા રસાળ. ૫

જગત સર્વ જીતી લીધું, બળીઓ લંક નરેશ;
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળમાં, વળી વિખ્યાત વિશેષ. ૬

ચાર સ્થળે હાર્યા થકી, લંકાપતિ મનત્રાસ;
બાકી સર્વ સૂરો કર્યા, લંકેશે નિજદાસ. ૭

રવિ શશિ પવન વરુણ[7] ધનદ[8], કીન્નર સુરનર સર્વ;
સિદ્ધનાગના નિમીષમાં, મુકાવી દીધા ગર્વ. ૮

---

૧ આદિ-અંત. ૨ સીતા. ૩ પુત્રી.

૪ ઇચ્છા. ૫ ધ્યાન કરે. ૬ જનક રાજાનો દેશ. ૭ પાણીનો દેવતા. ૮ કુબેર ભંડારી.

બ્રહ્મસૃષ્ટિમાં જ્યાં લગી, વસે જેહ તનધારી;
દશમુખ વશ વર્તે સહુ, દેવ દેવી નરનારી. ૯

આજ્ઞાએ અનુસરી કરે, સકળ સૃષ્ટિ ભયભીત;
નમે આવીને નિત્ય તે, રાવણ–ચરણ વિનીત. ૧૦

ભુજબળ જગ સહુ વશ કરી, રાખ્યો કો ન સ્વતંત્ર;
મંડળીક મહીં લંકપતિ, રાજ્ય કરે નિજમંત્ર. ૧૧

દેવ યક્ષ ગંધર્વ નર, કિન્નર નાગકુમારી;
જીતી પરણ્યો નિજ બાહુબળ, બહુ સુંદરી રૂપનારી. ૧૨

આજ્ઞા દૈત્યોને દીધી, પૂર્વે જે લંકેશ;
સુણો હવે તેની કથા, વિશ્વે કેર વિશેષ. ૧૩

ઇંદ્રજિતને જે કહ્યું, કરવા કાંઈ કાજ;
કરી રહેલ જાણે પ્રથમ, અતુલિત બળ યુવરાજ. ૧૪

અન્ય અસુરોને પ્રથમ, આજ્ઞા જેહ દીધેલ;
દુષ્ટ આચરણ તેમનાં, જગમાં સુણો કીધેલ. ૧૫

પાપી ભીમરૂપ દેખતાં, અસુરતણો પરિવાર;
સુર પરિતાપી સકળ તે, ઘોર કર્મ કરનાર. ૧૬

કરે ઉપદ્રવ અસુર અતિ, અવની પર એ વાર;
ધરે રૂપ વિધવિધ વિધે, માયા કરી અપાર. ૧૭

જેહ રીતે સહુ જગતમાં, થાય ધર્મ નિર્મૂળ;
તેહ કરે સહુ રજનિચર, અતિશય શ્રુતિ પ્રતિકૂળ. ૧૯

બ્રહ્માએ ભજન કર્યું ભગવાનનું એ ઢાળ

કાળો કેર કરે અવની–તળે,
દારૂણ દૈત્ય જયહાં ત્યાં જાયજો;
પાપી પકડે દ્વિજ ગૌ ગોદરે,
સહુને અતિ દૈત્યો દુઃખદાઈ જો; કાળો૦ ૧

દ્વીજ ગૌ પામે જે જે દેશમાં,
ત્યાંનાં ગ્રામ નગર પુર પોળ જો;
આગ લગાડે અતિ ઉન્માદિયા,
એકાં બાળે વાળે રોળ જો; કાળો૦ ૨

શુભ આચરણ ન થાય ક્યહાં કદી,
દ્વિજ ગુરુ દેવ ન માને કોય જો;
નહિ હરિભક્તિ તથા જપ કો સ્થળે,
નહિ કહીં યજ્ઞ જગતમાં હોય જો; કાળો૦ ૩

સ્વપ્ને પણ તે અવસરમાં કદી,
સુણે ન શ્રવણે વેદ પુરાણ જો;
ભ્રષ્ટાચાર જગતમાં જામીઓ,
વસ્તી પણ લાગે વેરાન જો; કાળો૦ ૪

જપ વૈરાગ યોગ તપ યાગને,
શ્રવણ સુણે કદી દશશીશજો;
પોતે ભંગ કરે જઈ જોરથી,
અંતર આણી અતિશે રીસજો; કાળો૦ ૫

એવો ભ્રષ્ટાચાર વધ્યો ઘણો,
શ્રવણે ધર્મ કહીં ન સુણાયજો;
વેદ પુરાણ કહેજો કો કદી,
તેને દેશ તજાવે રાયજો; કાળો૦ ૬

વરણી ન જાય અનીતિ તે સમે,
દારૂણ દૈત્ય કરે જે કાંય જો;
હિંસા પર અતિ પ્રીતિ તેમની,
મિતિ નહિ પાપ તણી કે'વાય જો; કાળો૦ ૭

વાધ્યા ખલ બહુ ચોર જુગારિયા,
જે લંપટ પર ધન પર નાર જો;
દેવ પિતા માતા માને નહિ,
સેવા સંતની ન કરે સાર જો; કાળો૦ ૮

જેનાં એ આચરણ ઉમા સતી,
તે પ્રાણી છે દૈત્ય–સમાન જો;
ધિક્ક અધિક લોલુપ પર નારનો,
તેને છેજ નરક નિદાન જો; કાળો૦ ૯

અતિશય દેખી હાનિ ધર્મની;
ભય પામી ભૂમિ અકળાઈ જો,
મનમાં એમ વિચારે છે અતિ,
દૈત્યો પામી મ્હાદુઃખદાઈ જો; કાળો૦ ૧૦

જેવો ભાર એક પરદ્રોહિનો,
માનું અહોનિશાં મન શૂળ જો;
તેવો ભાર ન ગિરિનદીનો મને,
વળી સહુ ઉદધિ હળવા ફૂલજો; કાળો૦ ૧૧

વિપ્રીત ધર્મ સકળ આ કાળમાં,
રાવણ–બીકે કહે ન કોય જો;
ધેનુરૂપ ધરાએ ધારીયું,
હૃદય વિચારી કારણ સોયજો; કાળો૦ ૧૨

ધેનુરૂપ ધરા ધરી ચાલિયાં,
છે જ્યાં સુરમુનિતણો સમાજ જો;
નિજસંતાપ સુણાવ્યો રોઈને,
થાય ન કોથી કશુંએ કાજજો; કાળો૦ ૧૩

ઝુલણા છંદ.

સુર ગંધર્વ મળી, સર્વ તજી ગર્વને;
બ્રહ્મલોકે ગયા મુનિ વિચારી;

સંગ ગૌ[1]તન ધરી, પરમવ્યાકુળ ધરા[2];
શોક–ભયભીત ચાલી બિચારી;
જાણ્યું સહુ વિરંચિએ[3], ઉર અનુમાનીને;
આઇ એમાં કશુંએ ન ચાલે;
જેની તું દાસી છે, તેહ અવિનાશિની;
સ્હાય તારે–અમારે હુકાળે. ૧

ધીર મન ધરણી ધર, શોચ મન શીદ કર;
એમ કહે સમરી હરી વિધિ ધરાને;
પીડ જાણે ઘણી, જનતણી ધરણીધણી;
ભાગશે દુઃખ દારૂણ નિદાને;
બેસી ત્યાં સુરમુનિ, ઉર વિચારે અતિ;
પામીશું ક્યા પ્રભુને પુકારી;
કો કહે ચાલવા, પુરી–વૈકુંઠમાં;
કો કહે ક્ષીરસાગર અઘારિ.[4] ૨

જેવી જેના ઉરે, ભક્તિને પ્રીતિ ભલી;
સતત પ્રત્યક્ષ પ્રભુ એહ રીતિ,
સાંભળો શૈલજા, હુંય પણ ત્યાં હતો;
ન્યાળવા રામપ્રભુ મુખ સપ્રીતિ,
પામી અવસર ઉમા, વચન કહ્યું એક મેં;
વ્યાસ[5] સર્વત્ર[6] હરિ છે સમાને,
પ્રેમ ત્યાં પ્રગટ છે, નેહ ત્યાં નિકટ છે;
સુર મુનિ સિદ્ધ યોગી સુધ્યાને. ૩

દેશ અવસર દિશા, વિદીશમાં વિભુ પ્રભુ;
છે નહિ એવું કો સ્થળ બતાવો,
વિશ્વમય વિશ્વપ્રભુ, સર્વ સચરાચરે;
રહિત સહુ હૃદય વિશ્વાસ લાવો,
પ્રેમથી પ્રગટશે, પવનથી આગ્ય જયમ;
હે સુરો પ્રેમના પૂર અંશે;
ભાવ્યું મન સર્વને, વચન મારૂં ઉમા;
સાધુ સાધુ કહી વિધિ પ્રશંસે[7]. ૪

પ્રેમ મન બ્રહ્મને, રોમ ઉંચાં થયાં;
હર્ષઆંસુ ઢળે અષ્ટ નેત્રે,
સ્તુતી કર જોડીને બ્રહ્મ ભાવે કરે;
ધીર મતિમાન શુભ બ્રહ્મક્ષેત્રે,
ધન્ય સુરનાથ જય, પ્રણત પાળક પ્રભુ;
વિપ્ર ગૌના હિતુ રામસ્વામી,
જય અસુરારિ હરિ, સિંધુજા[8] પ્રિયપતિ;
વાણી મન કર્મથી ત્વં[9] નમામી[10]. ૫

ભૂમિ સુરસાથને, નાથ ભર્તા ભલા;
કરણી અદ્ભુત કર્તા તમારી,
સર્મ જાણે ન કો, પરમ પાવન પ્રભુ;
દોહ્યલાં દાસનાં દુઃખહારિ,
સ્હેજ કરુણાળુ છો, દીનવત્સળ અતિ;
નાથ આ અરજ લેજો સ્વીકારી,
સર્વ ઘટવાસી જય, ધન્ય અવિનાશી હરિ;
સચ્ચિદાનંદ નમું નિર્વિકારી. ૬

છો જી અવિગત પ્રભુ, ગુણગોતીત[11] અતિ;
પરમ પાવન ચરિત્રો સહુથી,
સર્વ માયારહિત, પૂર્ણ પરિબ્રહ્મ છો;
તમ ચરિત્રો શું ચર્ચા હુંથી,
જેહ અર્થે અતિ, હૃદય અનુરાગીને;
મોહથી વિરક્ત મુનિવૃંદ થઈને,
રાતદિન લીન બની, ગુણગણ ગાય છે;
સચ્ચિદાનંદ સુખકંદ કહીને. ૭

સૃષ્ટિ જેણે સૃજી, ત્રિવિધ તર્તીબ આ;
સંગ નહિ અન્ય કો સાહ્યકારી,
તેહ અઘહારી હરિ, શુદ્ધ લ્યો અમતણી;
ભક્તિ પૂજા ન પ્રીછિએ તમારી,
વિશ્વભય ભંજતા[12], રંજતા[13] મુનિ મનો;
ગંજતા[14] વિપતિ સમુદાયસ્વામી,
વાણી મન કર્મથી, ત્યાગી સૌ શાણપણ,
શરણ સુર સર્વ હે હૃદયજામી. ૮

શેષ શ્રુતિ શારદા, સર્વદા ઋષિજનો;
પાર પામે ન અનુમાની ધ્યાએ[15],
વેદ વળી જેહને દીનવત્સળ કહે;
પ્રસન થાઓ પ્રભુ તે દયાએ,
વિશ્વઉદધિ[16]વિષે, મંદરાચળ પ્રભુ;
સુગુણ મંદિર સુખપુંજ સ્વામી,
સિદ્ધ મુનિ સર્વ સુર, ભૂમિ ભયાતૂર નમે;
નાથ તમચર્ણવારિજ[17] પ્રણામી. ૯

પ્રીછી ભયાતુર ભૂમિ, સુર પુરવીપતિમાં;
વચન વળી સ્નેહનાં સુણી અતિશે,
ગગન ગંભીર થઈ, વાણી સુખદા સદા;
શોક સદેહ હરનારી દીસે,
દુઃખહારી હરિ, અરજ ધરી ધ્યાનમાં;
વિપ્ર ગૌ સુર મુનિ દુઃખી દેખી,
ત્યાગી એવા પ્રભુ, અંત સાહ્યક સદા;
સ્વલ્પ સુખ કો સડે લાભ લેખી. ૧૦

૧ ગાય. ૨ પૃથ્વી. ૩ બ્રહ્માએ. ૪ પાપના શત્રુ. પાપહરનાર. ૫ વ્યાપક. ૬ સર્વ ઠેકાણે. ૭ વખાણે. ૮ લક્ષ્મી. ૯ તમને. ૧૦ હું નમું છું.

૧૧ ગુણઇન્દ્રિઓથી અળગા. ૧૨ ભાગતા. ૧૩ રંજન કરતા. ૧૪ ટાળતા. ૧૫ ધ્યાન ધરે. ૧૬ ભવસાગર. ૧૭ ચરણકમળ.

તમે ક્યાં રમી આવ્યા રંગરાસ, પ્રિતમ બોલોને

એ રાગ

તમે સાદર શૈલકુમારી, સુણો રામકથા;
સુણ્યે સહિત સુભાવ સુધારી, વામે વિશ્વવ્યથા. ટેક.

સ્તુતિભયાતુર દેખી થઈ ત્યાં, ગગનગિરા[1] ગંભીરરે;
ડરશો નહિ મુનિ સિદ્ધ સુરેશા, ધરો ઉરે દ્રઢ ધીર.
સુણો રામકથા. ૧

તમ માટે નરવેષ ધરીને, લેશું મનુજ[2] અવતારરે;
અંશસહિત અવતરશું જૈને, હંસવંશ[3] ઉદાર.
સુણો રામકથા. ૨

પૂર્વે કશ્યપ અદીતિએ તપ, કીધું છે મુજ માટરે;
મેં વરદાન તેમને દીધું છે, ઉર તજાવી ઉચાટ.
સુણો રામકથા. ૩

દશરથ–કૌશલ્યારૂપ તે બે, કશ્યપ અદીતી જેહ રે;
પ્રગટ અયોધ્યાભૂપરૂપે ત્યાં, દંપતી ધાર્યો દેહ.
સુણો રામકથા. ૪

તેમને ભુવન અવતરશું અમે, જરૂર જાણો જાઈરે;
રઘુકુળતિલકરૂપે તે ઠામે, ચતુર ચારે ભાઈ.
સુણો રામકથા. ૫

વચન વીણાપાણીનાં પ્રેમે, સત્ય કરીશું સ્હેજરે;
પરમશક્તિ સમેત અયોધ્યે, અવતરશું તન તેજ.
સુણો રામકથા. ૬

ભૂમિભાર સહુ હરીશું હેતે, દૈત્યોનો કરી નાશરે;
સુરસમાજ સહુ નિર્ભય થાઓ, મન નવ પામો ત્રાસ.
સુણો રામકથા. ૭

ગગન બ્રહ્મવાણી સુણી શ્રવણે, સુખદ સત્ય વિધિ સર્વેરે;
તરત ફર્યાં સુર હ્રદયઉદધિ તે, ઉલટ્યો આનંદપર્વ.
સુણો રામકથા. ૮

બ્રહ્માએ તવ ધૈર્ય ધરાવી, ધરણીને સમજાવીરે;
અભય થઈ અવની અંતરમાં, પ્રેમપ્રતીતિ આવી.
સુણો રામકથા. ૯

સુર સર્વેને શીખ દીધી ત્યાં, વિધિએ વિવિધ પ્રકારરે;
વાનર–તન ધરી ધરણીમધ્યે, સેવો હરિપદ સાર.
સુણો રામકથા. ૧૦

બ્રહ્મલોકમાં બ્રહ્મ ગયા કહી, સર્વ સુરોને આમરે;
સુરપુરી દેવ ગયા મન પામી, ધરણીસહિત વિશ્રામ.
સુણો રામકથા. ૧૧

આજ્ઞા ત્યાં સહુ સુર–સમાજને, વિરંચીએ જે દીધરે;
હર્ષિ હ્રદયમાં કરવાને ત્યમ, કાંઈ વિલંબ ન કીધ.
સુણો રામકથા. ૧૨

વાનરદેહ ધરી અવનીપર, અતિ પ્રતાપ બળ ધીરરે;
ગિરિ તરુ નખ આયુધ એમનાં, વીરતણા પણ વીર.
સુણો રામકથા. ૧૩

હરિ–મારગ ચિંતવે સહુ સાદર, દિલમાં બીક ન દુઃખરે;
ગિરિ વન જ્યાં ત્યાં ભરપુર વાનર, કરતા હૂકાહૂક.
સુણો રામકથા. ૧૪

નિજ નિજ સૈન્યા રચી સૈન્યાધિપ, રહેતા સહુ અભીતરે;
જુવે વાટ હરિ અવતરવાની, રામચરણ અતિ પ્રીત.
સુણો રામકથા. ૧૫

આ પવિત્ર ચરિત્ર ભાખિયું, મેં મુજ મતિ અનુસારરે;
સુણો હવે જે રાખેલું વચમાં, ચરિત્ર અતિ સુખકાર.
સુણો રામકથા. ૧૬

દોહરા.

નગરઅયોધ્યે તે સમે, રઘુકુળમણિરૂપ રાય;
વેદવિદિત છે તેમનું, દશરથ નામ સુહાય. ૧

ધર્મધુરંધર ધરણીપતિ, ગુણનિધિ જ્ઞાની ગણાય;
હ્રદય ભક્તિ અતિ હરિતણી, અતુલિત બળ મહિમાય. ૨

કૌશલ્યાદિક નારીપ્રિય, સુઆચરણ શુભરીત;
સ્વામી અનુકૂળ પ્રેમદ્રઢ, હરિપદ–કમળ વિનીત. ૩

એક વાર નૃપમનવિષે, થઈ ગ્લાનિ અતિશેજ;
"પુત્ર નથી મારે અરે," એ દુઃખ તન ઉકળેજ. ૪

ગયા રાય ત્યાંથી તરત, ગુરુવસિષ્ઠને ઘેર;
ચર્ણ લાગી કરી વિનય અતિ, પ્રિછવી નિજદુઃખપેર. ૫

સંભળાવ્યું નિજ દુઃખ–સુખ, ગુરુને નૃપે સપ્રેમ;
બહુવિધિ ભૂપ સમજાવિયા, વસિષ્ઠ ગુરુએ તેમ. ૬

ધરો ધીરજ તમને થશે, અતિ ચતુર સુત ચાર;
ત્રિભુવનવિદિત વડા વળી, જનભયદુઃખ હરનાર. ૭

બોલાવ્યા ઋષિ શ્રૃંગીને, વસિષ્ઠ ગુરુએ જાણ;
સુત માટે શુભ યજ્ઞ કરી, લેવા રૂડી લાણ. ૮

રાજભુવન મખ માંડિયો, દશરથ દિલ હરખાય;
ભક્તિસહિત મુનિહાથથી, રૂડી આહુતિ દેવાય. ૯

પ્રગટરૂપ અગ્નિ થયો, ચરૂ[4] હાથમાં લેઈ;
વદ્યો અગ્નિ નિજ કર ચરૂ, દશરથ કરમાં દેઈ. ૧૦

અધિક પ્રેમસંયુત[5] રૂડી, વહ્નિ વાણી વિશેષ;
અતિ પ્રસન્નતાની ભરી, વખાણી જાય ન લેશ. ૧૧

---

૧ આકાશવાણી. ૨ મનુષ્ય. ૩ સૂર્યવંશ.

૪ દૂધપાક યજ્ઞમાં હોમવાનો. ૫ પ્રેમયુક્ત.

જેહ વસીષ્ઠે હ્રદયમાં, કરેલ કાંઈ વિચાર;
સકળ કાર્ય તે સીધ થયું, નૃપ તમારૂં નિરધાર. ૧૨

આ હવિ[1] દ્યો જે વેંચી નૃપ, યથાયોગ્ય કરી ભાગ;
પૂર્ણ થશે મનકામના, કહૂં છું સહિત અનુરાગ. ૧૩

કહી અદર્શ પાવક થયો, સમજાવી સહુ સભાય;
અતિ હર્ષીત ભૂપ ભગવતિ, ઉર આનંદ ન માય. ૧૪

ત્યાં નિર્મળ દશરથનૃપે, બોલાવીઓ સ્વનાર[2];
કૌશાલ્યાદિક રાણીઓ, આવી ઉમંગી અપાર. ૧૫

અર્દ્ધ ભાગ હવિનો નૃપે, કૌશલ્યાને દીધ;
ઉભય ભાગ કરી અર્ધના, વિચાર અંતર કીધ. ૧૬

એક ભાગ તેનો ત્યહાં, આપ્યો કૈકઈ હાથ;
પતિસેવામાં ચતુરણી, નાણીને નરનાથ. ૧૭

ચતુર્થાંશના[3] ઉભય કરી, ભૂપે રૂડા ભાગ;
સૌમિત્રા સામે જુએ, રાયસહિત અનુરાગ. ૧૮

કૌશલ્યા કૈકઈતિણે, હાથે ધરી તે ભાગ;
સૌમિત્રાને પ્રસન્ન કરી, દીધા ભાગ પ્રીછી લાગ. ૧૯

એ વિધિએ તે દિવસથી, સહુ સગર્ભા નાર;
થયા હૃદય હર્ષિત અતિ, સુખ પણ અપરંપાર. ૨૦

જે દિનથી હરિગર્ભમાં, આવ્યા મન હરખાઈ;
તે દિનથી સહુ લોકની, સુખસંપતિ છવાઈ. ૨૧

મંદિરમાં સહુ રાણીઓ, વિરાજતીઓ વિશેષ;
શોભા તેજ સુશીળની, શકે શું વરણી શેષ. ૨૨

સુખસંયુતદિન વીતતાં, ગયા કાળ મુનિરાય;
પ્રભુને પ્રગટ થવાતણો, અવસર થયો ઉમાય. ૨૩

યોગ લગ્ન ગ્રહ વાર તિથિ, સર્વ થયાં અનુકૂળ;
હર્ષયુક્ત સહુ સચરચર, રામજન્મ સુખમૂળ. ૨૪

ચૈત્ર પવિત્ર સુમાસની, નવમી તિથિ નિરધાર;
શુક્લપક્ષ અભિજિત[4] વળી, પ્રભુ પ્રગટ સંસાર. ૨૫

મધ્યદિવસ નહિ શીત અતિ, ઘણો તથા નહિ ઘામ;
અવસર અતિપાવન પરમ, સર્વલોક વિશ્રામ. ૨૬

શીતળમંદ સુગંધિમય, પવન બધે પ્રસરાય;
હર્ષિત સુરમુનિ સંતમન, સ્વાભાવિક અતિ થાય. ૨૭

અઢાર ભાર વનસ્પતિ, ખીલી વનમાં તે વાર;
ગિરિગણ મણિખાણે ખચીત, ઝળહળ અતિ ઝબકાર. ૨૮

અમૃતધારાએ વહે, સહુ સરિતાનાં નીર;
ધીમીધીમી સરિતા ગતિતણી, ઊઠે ધ્વનિ ગંભીર. ૨૯

તે અવસર વિધિએ સહુ, જાણ્યો મન જે વાર;
સકળસૂર વૈમાનસજી, ચાલ્યા થઈ તૈયાર. ૩૦

ગગન ભીડ સુર સર્વની, નહિ પગમેલ્યામાગ;
શોભે દિવ્ય વિમાનમાં, સુર સહિત અનુરાગ. ૩૧

ગાતા ગુણ ગંધર્વયુથ, કહી જય જય ભલિભાત;
અંજળી સજી વરસાવતા, પુષ્પતણો વરસાત. ૩૨

દેવ વગાડે દુંદુભી, ગાજ્યું ગગન ગડડાટ;
અસુર અધીર સુર હર્ષિયા, ઘડવા નિશિચર ઘાટ. ૩૩

કરે નાગ મુનિ દેવ સ્તુતિ, લાવી વિવિધ નિજસેવ;
ઉમયાપ્રત્યે કહી કથા, મગ્ન થયા મ્હાદેવ. ૩૪

સુરસકળ વિનતિ કરી, પોંચ્યા નિજનિજ ધામ;
પ્રગટ્યા જગ્તનિવાસ પ્રભુ, સર્વલોક વિશ્રામ. ૩૫

પદ.

બિગરી કોન સુધારે એ રાગ

પ્રગટ થયા પ્રભુ રામ ધામસુખ, કૌશલ્યા હિતકારીરે,
ઇષ્ટદેવ મમ અધમ ઉધારણ, સુણજો શૈલકુમારીરે.
પ્રગટ થયા. ટેક

અતિ હર્ષિત કૌશલ્યા માતા, અદભુત રૂપ વિચારીરે;
મુનિમનહારી રૂપ અનુપમ એ, નિરખે ધારી ધારીરે.
પ્રગટ થયા. ૧

તન ઘનશ્યામ નેત્ર અભિરામા, નિજ આયુધ ભુજ ચારરે;
ભૂષણ વનમાળા ઉર રાજે, શોભાસિંધુ અપારરે.
પ્રગટ થયા. ૨

વિશાળનેત્ર ક્ષેત્ર મોહનીનાં, કર જોડી કહે માતરે;
કોણ વિધે કરૂં સ્તુતિ તમારી, અનંતપ્રભુ પ્રખ્યાતરે.
પ્રગટ થયા. ૩

માયા ગુણ જ્ઞાનાતીત પ્રભુ તમ, વરણે વેદ પુરાણરે;
કૃપા સુખ સહુ ગુણસાગર હરિ, ગાવે સંત સુજાણરે.
પ્રગટ થયા. ૪

તે તમ મમ હિતમાટ પ્રગટ પ્રભુ, જનવત્સળ શ્રીકંતરે;
પ્રગટ થયા છો પરમભાવથી, મારાં ભાગ્ય અનંતરે.
પ્રગટ થયા. ૫

કોટી કોટી બ્રહ્માંડ રચાવે, જેની નિર્મિત માયારે;
તે માયા પ્રતિરોમ તમારે, વેદે એ ગુણ ગાયારે.
પ્રગટ થયા. ૬

તે તમ મમ ઉરવાસી જગ્ત એ, અધિક થાય ઉપહાસરે;
સાંભળતાં મતિ ધીર ન થિર રહે, ધન્ય રામ અવિનાશરે.
પ્રગટ થયા. ૭

---

૧ યજ્ઞમાં હોમવાની જવ તલ આદિ સામગ્રી. ૨ પોતાની સ્ત્રીઓ. ૩ એક વસ્તુનો ચોથો ભાગ. ૪ એ નામનું નક્ષત્ર.

ઉપજ્યું એવું જવ જ્ઞાન માતને, પ્રભુ મનમાં મલકાયારે;
ચાહ્ય ચરિત્ર બહુવિધિ કરવા, પ્રેરી જનની સુતમાયારે.
પ્રગટ થયા. ૮

બહુવિધ કથા સુણાવી માતને, હયે જે વિધિ સુતપ્રેમરે;
ડોલી જ્ઞાનમતિ કૌશલ્યાની, એ અવસર ત્યાં એમરે.
પ્રગટ થયા. ૯

બોલી માત આ રૂપ તજો સુત, શિશુલીલા[1] શુભ કીજેરે;
અતિ પ્રિય શીળ પરમ સુખ અમને, દયા કરીને દીજેરે.
પ્રગટ થયા. ૧૦

માતવચન સુણી રૂદન કર્યું પ્રભુ, થયા બાળ સુરભૂપરે;
આ ચરિત્ર જે ગાશે સુણશે, તે ન પડે ભવકૂપરે.
પ્રગટ થયા. ૧૧

હેતે હરિપદ તે જન પામે, ચરિત્ર પરમ રસાળરે;
રામજન્મ સુખ વિશ્વ સકળને, કરુણાનિધિ કૃપાળરે.
પ્રગટ થયા. ૧૨

વિપ્ર ધેનુ સુર સંતહિત હરિ, લીધો મનુજ અવતારરે;
નિજ ઇચ્છા નિર્મિત તન રાઘવ, માયા ગુણ ગો[2] પારરે.
પ્રગટ થયા. ૧૩

ગરબી.

મારગ મૂકો ને કહાના કહું છું ક્યારની જો એ રાગ

પ્રભુ પ્રગટ્યા સુરકાજ સૂર્યવંશમાં જો;
ક્ષત્રીકુળમાં ગણાય અવતંસમાં જો. પ્રભુ૦ ૧
વાણી પરમ વ્હાલી શિશુ–રુદનની સાંભળી–જો;
સંભ્રમ ચાલી આવી રાણી સૌ ટોળે મળી જો. પ્રભુ૦ ૨
દોડી હર્ષભરી જ્યહાં ત્યહાં દાસીઓ જો;
ઉર આનંદમન સર્વે નગરવાસીઓ જો. પ્રભુ૦ ૩
સુણી દશરથ સુતજન્મ શ્રવણ તે સમે જો;
બ્રહ્માનંદ તુલ્ય જાણું મન બહુ ગમે જો. પ્રભુ૦ ૪
પરમ પ્રેમ હૃદય ખડી થઈ રોમાવળી જો;
ચાહ્ય ઉઠવા નૃપ ધીર શોચના ટળીજો. પ્રભુ૦ ૫
જેનું સુણતાં શુભ નામ શુભ થાય છે જો;
પ્રભુ તેજ મમ ભુવન આવ્યા જણાય છેજો. પ્રભુ૦ ૬
પરમ હર્ષથી ભરપૂર ભૂપ તે સમેજો;
કહ્યું બોલાવી દાસને ઉમંગમેજો. પ્રભુ૦ ૭
વાજાં વિવિધ વગાડો હર્ષી અંતરેજો;
ગયા હલકારા ગુરુ વસિષ્ઠને ઘરેજો. પ્રભુ૦ ૮
આવ્યા વિપ્રવૃંદસહિત ભૂપભોવનેજો;
બાળ મુક્યો ત્યાં નિરખવા ગુરુકનેજો. પ્રભુ૦ ૯
જોયો જાય નહિ બાળ અનુપ જાણીને જો;
રૂપરાશી ગુણ શકાય ન કહી વખાણીને જો. પ્રભુ૦ ૧૦
નાંદીમુખ શ્રાદ્ધ કીધું આનંદ રંગમાં જો;
જન્મ કર્મ સર્વે કર્યું ભૂપે ઉમંગમાં જો. પ્રભુ૦ ૧૧
ધેનુ વસ્ત્ર મણિ ઘણાંક મોંઘા મૂલનાં જો;
દીધાં દાન વિપ્રને ભૂપે લેખા વનાં જો. પ્રભુ૦ ૧૨
તોરણ પતાકા ધ્વજાથી છવાઈ રહી પુરી જો;
કહ્યો જાય ના બનાવ અધિક ચાતુરી જો. પ્રભુ૦ ૧૩
થાય પુષ્પવૃષ્ટિ ત્યાં અતિ આકાશથી જો;
બ્રહ્માનંદમગ્ન સર્વેકો વિલાસથી જો. પ્રભુ૦ ૧૪
વૃંદ વૃંદ મળી ચાલી ચતુર નારીઓ જો;
સ્હેજ સોળ સજી ધાઈ પ્રેમકારીઓ જો. પ્રભુ૦ ૧૫
કનકકળશ મંગળથાળ માનુની ભરી જો;
ગાતી ભૂપને દરબાર સહુ સંચરીજો. પ્રભુ૦ ૧૬
કરી આરતી કુંવરની નિછાવર[3] કરે જો;
વારંવાર કુંવરને નમે ઉર–ઊભરે જો[4]. પ્રભુ૦ ૧૭
ચારણ ભાટ ગુણી ગંધર્વ રાજી થાય છે જો;
પાવન ગુણ રઘુનાયકના મુખે ગાય છે જો. પ્રભુ૦ ૧૮
દીધું સર્વસ્વ દાન ભૂપે ભાવથી જો;
મળ્યું તે ન રાખ્યું કાંઈ પુત્ર લ્હાવથી જો. પ્રભુ૦ ૧૯
શેરી શેરી ગલી–કુંચી પોળમાં ઘણો જો;
થયો કીચડ કંકુ કસ્તુરી ચંદન તણો જો. પ્રભુ૦ ૨૦
ભૂવન ભૂવન વિમળ ચાલી ત્યાં વધામણિ જો;
શોભાધામ પ્રગટ રામ રઘુકુળમણી જો. પ્રભુ૦ ૨૧
હૃદય હર્ષવંત નગર નરનારીતણાં જો;
જીવો રાજકુંવર કહી લ્યે વિવિધ વારણા જો. પ્રભુ૦ ૨૨

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

કૈકયી સુમિત્રા બંને રાણી,
કહું તેની કથા હું વખાણી;
સુંદર સુત તેમણે જનમાવ્યા,
અતિ અનુપમ રૂપ લૈ આવ્યા. ૧
એ સુખ સંપતિ સમય ને સાજ,
શકે કહી ન શારદ શેષરાજ;
શોભે નગરઅયોધ્યા એ ભાત,
પ્રભુને મળવા આવી જાણે રાત. ૨

---

૧ બાળલીલા. ૨ ઇન્દ્રીઓ.

૩ દ્રવ્યાદિક બાળકના માથા ઉપર ઉતારીને દાન દેવું. ૪ ઉમળકો.

દેખી રવિ જાણે મન સંકોચાણી,
તદપિ સંધ્યા ખીલી રહી જાણી;
ધૂપાગર[1] જાણે અતિ અંધાર,
ઊડે અબિલ-ગુલાલ અપાર. ૩

ખીલી સંધ્યા જાણે તે રતાશે,
મંદિરમણિ જાણે તારા ભાસે;
નૃપભવન શિખરપર શોભે,
રૂડા કળશઈંદુ મન લોભે. ૪

ધ્વની વેદની અતિ મૃદુ વાણી,
કરે દ્વિજ નૃપગૃહ રાગ તાણી;
જાણે સંધ્યા સમેના વિહંગ[2],
બોલે મધુરાં વચન રાચી રંગ. ૫

દેખી કૌતુક ભાનુ ભુલાણો,
એક માસ ન જાતાં જાણ્યો,
માસ દિનનો દિવસ થયો એક,
કોઈ મર્મ ન જાણે તે છેક. ૬

સૂર્ય સ્યંદન[3] સહિતજ થાક્યો,
ફેરો સર્વે જનમનો પાક્યો;
કેવી રીતે નિશા હવે થાશે,
વાજી થાક્યા તાણ્યા ન રહે રાશે. ૭

કોને આ વાતની ન પડી પિછાન,
ચાલ્યો રવી કરતો ગુણગાન;
રામજન્મમહોત્સવ[4] દેખી,
પૂર્ણભાગ્ય પોતાનાં લેખી. ૮

વરણવતા ચાલ્યા સુર મુનિ નાગ,
સૌથી અધિક રૂડાં નિજભાગ્ય;
વળી કહું એક ચોરી અમારી,
સુણ શૈલજા દ્રઢ મતિ તારી. ૯

ભૃશુંડી સંગ ને અમે બેય,
નરરૂપ ન જાણે કો તેય;
મનમગ્ન શેરીએ ફરતાં,
પડ્યા ભૂલા જ્યાં ત્યાં આથડતાં. ૧૦

એ ચરિત્ર જાણે પણ સોય,
કૃપા રામની જે પર હોય;
તે સમે જેમ જેમ જે આવ્યું,
ભૂપે દીધું જેને મન જેવું ભાવ્યું. ૧૧

ગજ રથ હેમ હીરા તુરંગ,
સવત્સી ધેનુ[5] સુવર્ણશ્રૃંગ[6];
દીધાં વિવિધ નૃપે પટદાન[7],
બની કલ્પતરુની સમાન. ૧૨

મન સંતોખ્યાં સહુનાં નરેશે,
દે છે આશીષ સહુ ત્યાં વિશેષે;
સકળ સુત નૃપના ઘણું જીવો,
કુંવર કૌશલ્યાનો કુળદીવો. ૧૩

દોહરા.

દિવસ કેટલા એ રીતે, વીત્યા સહિતવિનોદ;
નિશદિન જાતાં જાણી નહિ, કુંવરજન્મ મનમોદ. ૧

નામકરણનો[8] સમય શુભ, જાણી દશરથરાય;
મોકલીયા દૂત તેડવા, જે જ્ઞાનિ મુનિ ગણાય. ૨

નામ પાડવા કુંવરનાં, આવ્યા ત્યાં મુનિરાય;
પૂજા કરી ભૂપતિ ભણે, ઉર આનંદ ન માય. ૩

ધરો નામ મુનિરાય જે, વિચારી રાખ્યું હોય;
વદે વસિષ્ઠ વચનસુણી, સુણો રાય કહું સોય. ૪

નામ અનુપ અનેક છે, એહતણાં નરરાય;
મુજમતિ અનુસારે કહું, હુતો પુરપતિ પ્રાય. ૫

જે ગુણપુંજ રૂપે રૂડા, વદનચંદ્ર ગંભીર;
સાગર અતિ આનંદના, ચિહ્ન સકળ રણધીર. ૬

વ્યાપક ચૌદ ભુવનવિષે, ધ્યાએ મુનિ ગુણગ્રામ;
તેહ કુંવરનું ધારિયું, રામનામ સુખધામ. ૭

અખિલ લોકને એ કુંવર, દાતા સુખવિશ્રામ;
ધન્યભાગ્ય નૃપ તમતણાં, દિવ્ય કુંવર રૂપદામ. ૮

વિશ્વભરણ-પોષણ કરે, જે સુત વિષ્ણુસમાન;
નામ ભરત ભૂપ તેતણું, અતિ મતિગતિ ગુણવાન. ૯

જેના સ્વલ્પ[9] સ્મરણથકી, થાય વેરીનો નાશ;
નામ શત્રુઘન તેતણું, નિર્મળ વેદપ્રકાશ. ૧૦

લક્ષણધામ સુ રામપ્રિય, સર્વેજક્ત આધાર;
વસિષ્ઠ ગુરુએ તેનું ધર્યું, લક્ષ્મણ નામ ઉદાર. ૧૧

ધર્યાં નામ ગુરુએ રૂડાં, હૃદય વિચારી વિવેક;
વેદતત્વ નૃપ તમતણા, ચારે પુત્ર વિશેક. ૧૨

મુનિજનધનસર્વેસ્વસમ, શિવને પ્રાણસમાન;
પુત્ર રામ તમ પુરપતિ, બાળકેલી રસદાન. ૧૩

તે અવસરથી જાણી હિતુ, માની સેવ્ય સમાન;
રામચરણમાં લક્ષ્મણે, રતિ[10] માની મતિવાન. ૧૪

ભ્રાત ભરત શુભ શત્રુઘન, સેવક સેવ્ય સ્નેહ;
અરસ્પરસ તે ઉભયને, પ્રીત બપૈયો મેહ. ૧૫

---

૧ ધૂપ-અગર. ૨ પક્ષીઓ. ૩ રથ. ૪ મોટો ઉત્સવ. ૫ વાછરડાવાળી ગાયો. ૬ સોનાનાં શીંગડાં વાળી.

૭ વસ્ત્રદાન. ૮ નામ પાડવાનો. ૯ થોડાઘણા, બહુજ થોડા. ૧૦ પ્રીતિ.

શામ ગૌર સુંદર અધિક, જોડી ઉભય અભિરામ;
નિરખે છબી સહુ જનનિઓ, તૃણ તોડી તે ઠામ. ૧૬

શીળ રૂપ ગુણધામ સહુ, ચારે પુત્ર ચતુર;
તો પણ સુખસાગર અધિક, સહુથી રામ જરૂર. ૧૭

હૃદયવિષે પ્રભુ રામને, અનુગ્રહ ઇંદુ–પ્રકાશ;
સુચવે કિરણસમાન શુભ, મહા મનોહર હાસ્ય. ૧૮

રાગ હાલરડાનો.

માતા જશોદા બોલાવે જમવા લાલને એ રાગ

માતા કૌશલ્યા હુલરાવે રઘુવર રામને,
કહી પ્રિયલાલન અંતરમાંય અધિક હરખાય;
કદી ઉછરંગ કદી પોઢાડી કુંવરને પારણે,
ચુંબન કરતી હરતી–ફરતી હાલા ગાય. માતા૦ ૧

વ્યાપક બ્રહ્મ નિરંજન નિર્ગુણ વિગતવિનોદ જે,
તે પ્રભુ ભક્તપ્રેમવશ કૌશલ્યાની ગોદ[1];
કિલકિલ કિલકાર કરી કૌશલ્યાને રીઝવે,
જોઈ મુખ માતા માને મનમાં અધિક પ્રમોદ. માતા૦ ૨

કોટિક કામછબીસમ શ્યામ શરીર છે શોભતું,
વળી ઘનગંભીર નીલકમળકાંતિ–અનુસાર;
છે અતિ અરુણાળી પદપંકજનખજ્યોતી રૂડી,
જાણે પંકજદળ[2]પર મોતી કાંતિકાર[3]. માતા૦ ૩

કરતળ રેખા કુલિશ[4] ધ્વજા અંકુશ સોહામણાં,
નેપુર ધ્વનિ સુણીને મુનિમન અતિશે મોહાય;
કટી કંદોરો ઘુઘરીયાળો ઘમકે છે ઘણો,
હરિના ઉદર ઉપર ત્રણ રેખા રૂડી સોહાય. માતા૦ ૪

ઉંડી નાભિ રૂડીનો મહિમા જાણે વીરલા.
બાહુ વિશાળ ભૂષણયુત ભરચક બાજુબંધ;
શોભા કેશરી નખની[5] ઉરપર અતિ રળીઆમણી,
ઉર મણિહાર પદિકશોભા અતિ અતર સુગંધ. માતા૦ ૫

જોતાં ઉર ભૃગુલાંચ્છન મનલોભે શોભારૂડી,
શંખાકારે કંઠ દીસે દાઢી શુભ ટોળ;
વદન અનેક મદનછબી જાણે રહી છવાઈને.
બે બે દાંત અધર અતિ ઓપે રાતાચોળ. માતા૦ ૬

નિર્મળ રઘુવરની શોભે છે રૂડી નાસિકા,
શોભાપાર તિલકની કો વરણે કવિનામ;
શોભે ગાલ રૂપાળા સુંદર શ્રવણ[6] સહુ વિધે,
અતિપ્રીય મધુર તોતળી બોલી બોલે રામ. માતા૦ ૭

નેત્ર વિશાળ ઉભય અંબુજશાં રાઘવનાં રૂડાં,
વાંકી ભૃકુટી લટકણી મોતીમાળા ભાલ;
રૂડા ખીટલિયાળા કેશ વળેલા ગૂંછળે,
ઓળ્યા ચોળ્યા રાખે માત કહી પ્રીયલાલ. માતા૦ ૮

પીળા વસ્ત્રનું પેરાવ્યું છે જભલું અંગમાં,
જાણે રચ્યું બ્રહ્માએ પ્રભુ માટે નિજહાથ;
એવું રૂપ હરિનું કહી ન શકે શ્રુતિ–શારદા,
જાણે તે જેણે દીઠા સ્વપ્ને જગનાથ. માતા૦ ૯

સુખસંદોહ[7] મોહથી અલગ સદા અવિનાશજી,
જ્ઞાનગિરાગોતીત નિરંતર છે જગરાય;
તે પ્રભુ પરમપ્રેમવશ દંપતિનાં દિલ રીઝવે,
કરીને બાળચરિત્ર પવિત્ર અધિક સોહાય. માતા૦ ૧૦

હરિગીત છંદ.

એવી રીતે જગતાત રઘુવર, મનુજતન ધરી મનમુદા;
પુરી અયોધ્યાવાસીઓને, અધિક સુખદાતા સદા;
રતિ માની જેણે રામચરણે, પ્રગટ મતિ તે લક્ષમાં,
રઘુનાથવિમુખ અભાગી જન છે, પાપકેરા પક્ષમાં. ૧

કોટી કરે તે યત્ન સેવી, વિવિધ દેવી–દેવને,
વણ રામ છોડી શકે કહો કુણ, વિશ્વબંધનભેવને;
કરી રાખતી વશ જીવ ચરાચર, જેહ માયા નિજબળે,
અતિ માનતી ભય તેહ માયા, પ્રભુથકી વાળી વળે. ૨

ભૃકુટી વિલાસે નૃત કરાવે, જેહ માયા ઘોડીએ,
પ્રભુ ત્યાગી એવા કોણને ભજી, વિશ્વબંધન છોડીએ;
તજી વાણી મન ક્રમથી ચતુરતા, એક સુરતાએ સદા,
ભજતાં કૃપા રઘુનાથ કરશે, ટાળશે ભવઆપદા. ૩

સતી પર્વતી સુણી શંભુવચનો, અતિ પ્રફુલ્લીત અંગમાં,
મુનિ સાંભળો આગળ કથા રૂડી, રાચી રાઘવરંગમાં;
એ વિધિથી બાળવિનોદ કીધો, રામ પ્રભુએ રીઝથી,
સુખ દીધું સહુ પુરવાસીને બહુ, કહી શકાય ન તે કથી. ૪

ઉછરંગ લઈ ક્યારેક જનની, હેતથી હુલરાવતી,
કદી પારણે પોઢાડી પ્રભુને, જનની જોખ ઝુલાવતી;
જાણે ન જાતાં દિવસ–રાત્રી, મગ્ન કૌશલ્યા અતિ,
સુતસ્નેહવશ માતા અધિક છે, વદન જોઈ વિરામતી. ૫

કરી ગાન બાળલીલાતણાં બહુ, દિવસ સુખમાં નિર્ગમે,
ભુરી ભાગ્યવંતી ગણાય ભવમાં, રામમાતા તે સમે;
ભરતાદિ લક્ષ્મણ શત્રુઘ્નપણ, બાળકેલી વિવિધ કરે,
કૈકયી સુમિત્રા અતિ પવિત્રા, સુતવદન જોઈ ઠરે. ૬

---

૧ ખોળો. ૨ કમળનાં પાંદડા પર. ૩ શોભાદાર. ૪ વજ્ર, ઇન્દ્રનું હથીઆર. ૫ સિંહનખ. ૬ કાન.

૭ ઘણા સુખ.

કન્યાએ ક્રોધ જણાવીઓ એ રાગ

એક સમે રઘુનાથને, માએ નવરાવી ત્યાંય;
શૃંગાર કરી પોઢાડિયા, પ્રભુ પારણામાંય.
એક સમે. ૧

નિજકુળઇષ્ટ—અભીષ્ટ જે, સુખપ્રદ ભગવાન;
તેની પૂજાકારણ કીધું, કૌશલ્યાજીએ સ્નાન.
એક સમે. ૨

કરીને પૂજા બહુ કોડથી, ધરાવ્યું નૈવેદ;
પોતે પધાર્યાં રસોઈમાં, ઉરમાં અધિક ઉમેદ.
એક સમે. ૩

આલી આવી પછી ત્યાં પ્રીતે, રાણી કૌશલ્યામાય;
ભોજન કરતા કોળીએ, દીઠા રાઘવરાય.
એક સમે. ૪

ધાતી ગઈ માતા કૌશલ્યા, શિશુપાસ સભીત;
પોઢ્યો દીઠો પુત્ર પારણે, નિર્મળ નિદ્રાજિત.
એક સમે. ૫

આવી દીઠો સુત તે વળી, જમતો ભરીભરી ગ્રાસ[1]:
ધીર ન રહી મન માતને, તન ઉપજ્યો ત્રાસ.
એક સમે. ૬

અહિં તહિં ઉભય બાળક કશા, કૌશલ્યા પામી કલેષ;
મતિભ્રમ શું મારી થઈ હશે, કે કાંઈ અન્યવિશેષ.
એક સમે. ૭

દીઠી રઘુવીરે તે સમે, અકળાણી માત;
મંદ મધુર કર્યું હાસ્ય ત્યાં, પ્રભુએ ભલિભાત.
એક સમે. ૮

દેખાડ્યું માતને નિજતણું, અદ્‌ભુત રૂપ અખંડ;
રોમ રોમ પ્રતિ રાજતાં, કોટી કોટી બ્રહ્માંડ.
એક સમે. ૯

અગણિત ભાનુને ચંદ્રમા, શિવ બ્રહ્મા વિશેષ;
બહુ પર્વત નદી અંબુધી[2], ધરણી વન બહુ દેશ.
એક સમે. ૧૦

જ્ઞાન સ્વભાવ અવસર વળી, કર્મના કંઈ પ્રકાર;
કદીએ ન સાંભળ્યું તે દીઠું, પ્રભુના મુખમોઝાર.
એક સમે. ૧૧

અદ્‌ભુત રચના માયા વડી, દેખી માત સભીત;
ઊભી રહી કર જોડીને, ભૂલી પુત્રની પ્રીત.
એક સમે. ૧૨

૧ કોળીયા. ૨ સમુદ્ર.

અંગે રોમ ઉંચાં થયાં, વદને આવે ન વેણ;
નેત્ર મિંચી શિર નામિયું, કહી શકતી ન કે'ણ.
એક સમે. ૧૩

જનની વિસ્મય જોઈને, થયા બાળસ્વરૂપ;
અસુર ખરારિ હરિ રૂડા, કુંવર કૌશલભૂપ.
એક સમે. ૧૪

સ્તુતિ કરી જાય ન ભયથકી, મન વિચારે માત;
જગતપિતા મેં માનિયા, સુત કરી ભલિભાત.
એક સમે. ૧૫

વિવિધ પ્રકારે સ્વમાતને, હરિએ સમજાવી સાર;
ક્યાંય ન કહીશ હે માવડી, બની વાત લગાર.
એક સમે. ૧૬

વારે વારે વિસ્મય થઈ, સુત પ્રીછી જગતાત;
કોડ ધરી રાણી કૌશલ્યા, કરે વિનતી અઘાત.
એક સમે. ૧૭

કર જોડી કહે રામને, હવે આજથી નાથ;
કદીએ ન વ્યાપે પ્રભુ મને, માયા તારી અઘાત.
એક સમે. ૧૮

વસંતતિલકા છંદ.

એવી રીતે શિશુચરિત્ર પવિત્ર કીધાં,
આનંદ દાસજનને અતિ સુખ દીધાં;
કાળક્રમે પરિજનાદિક સુખદાઈ,
મોટા થયા રૂપશિરોમણી સર્વ ભાઈ. ૧

ત્યાં બાળવાળ ગુરુએ જઈ લેવરાવ્યા,
પામ્યા દ્વિજો અધિક દાન સ્વમંનભાવ્યાં;
ચારે કુમાર અતિ પવિત્ર ચરિત્ર ચારૂ,
કર્તા ફરે અધિક હર્ષભરેલ વારૂ. ૨

જે છે અગોચર પ્રભુ મન કર્મ વાણી,
તે કૌશલેશ નિજચોક વિહારી જાણી;
સૌથી સ્વભાગ્ય અધિકાં મન એમ લખે,
એ દંપતી ઘડી ઘડી પ્રભુમુખ દેખે. ૩

બોલાવતા નૃપતિ ભોજનકાળ સાદે,
આવે ન રામ શિશુસાથ તજી સનાદે;
બોલાવવા જનની જાય ઉમંગી જ્યારે,
ત્યાં ઠેકી ઠેકી પ્રભુ દૂર પળાય ત્યારે; ૪

પામ્યા ન પાર શિવ વેદ પુરાણપાને,
તેની પૂઠે જનની દોડીજ ઝાલવાને;
મેલું કરેલ તન ધૂળવિષે રમીને,
તેડી લીધા કટીવિષે જનની નમીને. ૫

આણ્યા ભૂપાળસમીપે શિશુ સાથમાંથી,
ખોળે લીધા ભૂપતિએ હસી કેડમાંથી;
છે ચિત્ત ત્યાં ચપળ ભોજન રામ કર્તા,
ભાગ્યા સુલાગ મીટ ચોરવી જગ્તભર્તા. ૬

શ્વાસે ભર્યા જઈ મળ્યા નિજ જોડિયાંને,
આવ્યો છું એમ કહીને પ્રભુ સુખ માને;
એ બાળકેલી અતિરમ્ય સુહાય સારી,
ગાયે સદા નિગમ શંકર નિર્વિકારી. ૭

જેનું ન રાચ્યું મન એશું વિમોહમાતા,
કીધા વૃથા કુજન તે જગમાં વિધાતા;
હે શૈલજા કહું કથા ધરી ભાવ આગે,
શ્રીરામવર્ણન તું સાંભળ સાનુરાગે. ૮

દોહરા.

કુમારવસ્થાએ થયા, જ્યારે એ સહુ ભ્રાત;
દીધાં જનોઈ હરખી ઉર, મળી ગુરુ પિતુમાત. ૧

ભણવા ગયા જગપતિ, ગુરુ વસિષ્ઠને ઘેર;
અલ્પ કાળમાં આવડી, સહુ વિદ્યા શુભપેર. ૨

જુઓ ઉમાછે જેમની, સહજ શ્વાસ શ્રુતિ ચાર;
તે પ્રભુ ભણવા સંચર્યા, કૌતક એ સુખકાર. ૩

વિદ્યાવિનયનિપૂણ અતિ, ગુણશીળ બળધામ;
રાજરમત રાઘવ કરે, સર્વે સુખદ વિશ્રામ. ૪

ધનુષબાણ નિજપાણીમાં, અતિ અનુપમ સોહાય;
જોતાં રૂપ ચરઅચરનાં, મન અતિશે મોહાય. ૫

જેહ શેરીએ સંચરે, ચતુર ભ્રાતા ચાર;
થાકી જાય રૂપ જોઈને, શેરીતણાં નરનાર. ૬

નગરઅયોધ્યાવાસી જે, નરનારી વૃદ્ધ બાળ;
પ્રાણથી અતિપ્રીય લાગતા, સહુને રામ કૃપાળ. ૭

મિત્ર બંધુ બોલાવી કરી, સંગ લેઈ પ્રભુ રામ;
ખેલે જઈ મૃગયા નિતે, વનમાં સખા તમામ. ૮

પાંવન મૃગ જીવ જાણીને, મારે રઘુપતિ રાય;
આણી બતાવે દિનપ્રતિ, નૃપતિ અતિ હરખાય. ૯

જે મૃગ પ્રભુબાણે મરે, તે તન તજી તતખેવ;
અમરાવતી વાસો કરે, જ્યહાં પુરંદર દેવ. ૧૦

અનુજ મિત્ર સાથે સદા, ભોજન કરે સુભાવ;
આજ્ઞાંકીત માબાપના, લે જનની સુતલાવ. ૧૧

સદા થાય સુખી જે રીતે, નગરતણાં નરનાર;
કરે તેજ કરુણાનિધિ, ઉચીત અધિક સુખકાર. ૧૨

મન લાવી નિત સાંભળે, નિર્મળ વેદપુરાણ;
સમજાવે સહુ અનુજને, કહે આપ પરમાણ. ૧૩

ઉઠી પ્રાત:કાળે પ્રભુ, જેહ અખિલ જગદીશ;
ગુરુ પિતુ માતાને પ્રથમ, નમાવતા જઈ શીશ. ૧૪

આજ્ઞા માગી અનુસરે, કરે સર્વે પુરકાજ;
પ્રીછી ચરિત્ર મન હરખતા, કૃપાળ કૌશલરાજ. ૧૫

વ્યાપક અજ અનવદ્ય પ્રભુ, નિર્ગુણ નામ ન રૂપ;
ભક્તહેતુ વિધવિધ કરે, ચારુ ચરિત્ર અનુપ. ૧૬

આ સહુ કથા સતી ઉમા, કહી મેં મતિઅનુસાર;
ચિત ધરી સુણ આગળ કથા, પાવન પરમ ઉદાર. ૧૭

વિશ્વામિત્ર મહામુનિ, જ્ઞાનનિધાન ગણાય;
વસે તેહ શુભ આશ્રમે, સ્વચ્છ જાણી વનમાંય. ૧૮

યજ્ઞ જોગ તપ ત્યાં કરે, મુનિમન શુદ્ધ સદાય;
નીચ મારીચ સુબાહુથી, ડરે મન મુનિરાય. ૧૯

યજ્ઞ દેખતાં નિશિચરો, તરત કરે તે ભંગ;
કરે ઉપદ્રવ તેથી મુનિ, પામે દુ:ખપ્રસંગ. ૨૦

મનમાં વિશ્વામિત્રને, ચિંતા વ્યાપી અપાર;
નિશિચર પાપી નહિ મરે, હરિવિના આવાર. ૨૧

તવ મુનિએ મનમાં કર્યો, વેગે વિમળ વિચાર;
જન્મ્યા છે નરતન ધરી, પ્રભુ ભૂમિભંજનભાર. ૨૨

દૈત્યવિદારણમિષ કરી, પ્રભુપદ દેખું જાઈ,
કરી વિનતી દશરથતણી, આણીશ બંને ભાઈ. ૨૩

જ્ઞાન તથા વૈરાગ્ય ને, સકળ સુગુણના ક્ષેત્ર,
તે પ્રભુ અખિલ જગતપિતા, ન્યાળીશ ભરીભરી નેત્ર. ૨૪

કરતા મનોરથ ઉર અતિ, જતાં ન લાગી વાર,
કરી સ્નાન સરજુતિરે[1], ગયા ભૂપદરબાર. ૨૫

છપ્પા.

સુણ્યું નૃપ મુનિઆગમન, દિવ્ય દરબારે જ્યારે;
દ્વિજસમાજ લૈ ભૂપ, ગયો મળવાને ત્યારે;
કીધા દંડવત સપ્ત, મુનિ સનમાન્યા સ્નેહે;
બેસાર્યા આણીને, નિજાસનપર નિજગેહે,
મુનિચર્ણ પખાળ્યા નૃપતિએ, કોડ ધરી પૂજા કરી;
નહિ ધન્ય અન્ય આજે હું સમ. દેખું પદ લોચનભરી. ૧

ભોજન વિવિધપ્રકાર, કરાવ્યાં મુનિવરકાજે;
ઉર પામ્યા અતિહર્ષ, કીધાં ભોજન મુનિરાજે;
નૃપે પછી ધરી નેહ, ચરણ મેલ્યા સુત ચારે;
દેખી રામ રૂપધામ, વિરતિ મુનિ વિસર્યા ત્યારે;

---

૧ અયોધ્યાના પાદરમાં એ નામની નદી છે.

મુનિ મગ્ન થયા મનમાં અધિક, મુખશોભા શુભ જોઈને;
જેમ પૂર્ણચંદ્ર નિરખી અને, રહ્યું ચકોરચિત પ્રોઈને. ૨

કૌશલેશ મન હરખી, વદે શુભ વચનો ત્યારે;
એવી કૃપા મુનિરાય, કરી નહિ મુજપર ક્યારે;
કોણહેતુ આગમન, અહો મુનિનાથ તમારૂં;
કહો તેહ કરતાં હું, વાર ન લગાડું વારૂ;
તવ વિશ્વામિત્ર કહે વચન, દૈત્ય ઉપદ્રવ અતિ કરે;
તે માટે આવિયો યાચવા, નૃપ તમને આ અવસરે. ૩

અનુજસહિત રઘુનાથ, દીઓ નૃપતિ સતવાદી;
દૈત્યનાશ દઈ ત્રાસ, કરે પ્રભુ આદિ અનાદિ;
હું પણ થાઉં સનાથ, સગુણ રૂપ સુંદર જોઈ;
દો તમ દિલ હરખીને, મોહ મમતા સહુ ખોઈ;
છે ધર્મ સુયશ નૃપ તમતણો, અધિક મંગળીક એમને;
એ આશિરવાદ અમોતણો, ક્ષેમ નેમ વશ પ્રેમને. ૪

અળખામણી સુણી અતિ, રાય મુનિમુખની વાણી;
કૌશલેશઉર કંપ, વદનકાંતિ કુમળાણી;
ચોથેપણું[1] સુત ચાર, પામીઓ સેવી પુરારિ;
અહો નાથ દ્વિજરાજ, વચન નવ કહ્યાં વિચારી;
મુનિ માગો ધન ધેનુ ભૂમિ, દેઉં સર્વ સહરોષમાં;
નથી પ્રાણથી પ્રિય કશું કોઈને, દેઉ તેય મુનિ નિમિષમાં. ૫

પણ સહુ સુત પ્રિય અતિ, વિપ્રવર પ્રાણપ્રમાણે;
તેમાં વળી પ્રિય રામ, અધિક સહુથી આ ટાણે;
તે આપ્યો ક્યમ જાય, સત્ય મુનિ માનો મનમાં;
ક્યમ શકાય સહીવિરહ, વિવિધ દુઃખ સુતને વનમાં;
અતિ ઘોર કઠોર દનુજ ક્યહાં, કિશોરવય ક્યાં કુંવરની;
ક્યમ મોકલતાં જીવ કહ્યું કરે; વદ્યા એમ કોશલધણી. ૬

સુણી વાણી ભૂપતણી, પ્રેમરસ પૂર્ણ ભરેલી:
માન્યો ઉર અતિ હર્ષ, દેખી મુનિએ પ્રિત છેલી;
સમજાવ્યા નૃપ સાર, વસિષ્ઠે વિવિધ પ્રકારે;
તવ નૃપઉર સંદેહ, નાશ પામ્યો નિરધારે;
અતિ આદરથી બે તનુજ નિજ, બોલાવ્યા ત્યાં તે સમે;
ઉર લાવી શિખામણ દીધી વિવિધ, મોકલતાં મન નવ ગમે. ૭

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

મારા પ્રાણજીવન સુત બેય, મુનિ તેના પિતાજી તમેય;
મોકલું છું ભરોંસે તમારે, સ્વામી સાચવજો સુપ્રકારે. ૧

કહી સોંપ્યા કુંવર કૌશલેશે, શીખ આશિષ દેઈ વિશેષે;
ગયા માત કૌશલ્યા પાસે, માગવાને વિદાય ઉલ્હાસે. ૨

જઈ લાગ્યા પગે પ્રભુ રામ, બોલ્યા વચન મૃદુ અભિરામ;
માજી દો શીખ આશિષ સારી, આવીશું મુનિકાજ સુધારી. ૩

લેઈ વારણાં મન હરખાએ, દીધી આશિષ કૌશલ્યામાએ;
ચાલ્યા સહુને શીશ નમાવી, મુનિકાજ અંતરમાં લાવી. ૪

નર–સિંહ છે બંને વીર, ચાલ્યા મુનિભય હરવા ધીર;
કૃપાસાગર મ્હામતિવંત, જેનો મહિમા જગતમાં અનંત. ૫

રક્ત નેત્ર ઉર બાહુ વિશાળ, નીલકમળશું તન શોભાળ;
વિંટાળેલું કેડે પીળું પટ, ભાથા ભીડી લીધેલ સુભટ. ૬

બંને હાથે ધનુષ ને બાણ, શોભે ફેરવતાં શુભપાણ;
શ્યામ ગૌર બે સુંદર ભાઈ, દીસે રૂડી પરમ પ્રભુતાઈ. ૭

વિશ્વામિત્ર મહાનિધિ પામ્યા, રૂપ અતિ અનુપમ અભિરામા;
પ્રભુ બ્રહ્મણ્ય દેવ મેં જાણ્યા, વિમળમહિમા ન જાએ વખાણ્યા. ૮

મારા હિતહેતુ પ્રાણસમાન, તજ્યાં માત પિતા ભગવાન;
દેખાડી મુનિએ પંથ જાતાં, ઓ પેલી તાડીકા આવે ધાતાં. ૯

ત્યાં તો ક્રોધ કરી તે ધાઈ, ગયા મુનિ પ્રભુઓથે લપાઈ;
તતક્ષણ કીધું બાણસંધાણ, તેના એકે બાણે લીધા પ્રાણ. ૧૦

જાણી દીન તેને તે ઠામ, રામે દીધું દિવ્ય નિજધામ,
તે સમે ઓળખ્યા નિજનાથ, ઉભા વિશ્વામિત્ર જોડી હાથ. ૧૧

વિદ્યાનિધિને વિદ્યા દીધી, વિશ્વામિત્રે કૃપા અતિ કીધી;
જેથી લાગે ન ક્ષુધા પિયાસ[2], અતિબળ તન તેજ–પ્રકાશ. ૧૨

સહુ આયુધ રામને આપી, નિજઆશ્રમ આણ્યા પ્રતાપી;
દીધું ભોજન કંદ મૂળફળ, ભક્તહિત જાણી હરિને સબળ. ૧૩

હરિગીત છંદ.

રઘુનાથજીએ મુનિપ્રતે પછી, કીધું પ્રાતઃકાળમાં,
નિર્ભય કરો જઈ યજ્ઞ મુનિ તમ, હું ઉભો પ્રતિપાળમાં;
મુનિવૃંદ લાગ્યા હોમ કરવા, પ્રભુ રહ્યા રખવાળીએ,
સંધાણી શર શુભ ધનુષ ઊપર, અનુજસહિત નિહાળીએ. ૧

અતિ ધૂમ્ર ગોટાગોટ દેખી, વેદ ધ્વનિએ ધ્યાયતા,
ધાયો લઈ સહુ નીચ મારીચ, રજનિચરની સાહ્યતા;
મુનિદ્રોહી અતિ વિકરાળ ક્રોધી, નાખી મુખ વીરહાક ત્યાં,
ઋષિવૃંદ સહુ ભયભીત અતિશે, શ્રવણ પડીઆ ધાક ત્યાં. ૨

મૂકયું બાણ રામે ફળ વિનાનું, નીચ મારિચને યદા,
ઉડી ઉદધિપાર પડ્યો જઈ તે, તરત શત જોજન તદા;
અગનાસ્ત્ર માર્યું સુબાહુને દહ્યું, દૈત્યદળ સહુ લક્ષ્મણે,
છે કુંવરવય પણ કારમું બળ, મુનિ વખાણે ક્ષણક્ષણે. ૩

મારી અસુર નિર્ભય કર્યા મુનિ, સ્તુતિ કરે ઋષિ દેવતા,
જયજય કૃપાળ દયાળ રાઘવ, સુરમુનિ સિધ સેવતા;
તે આશ્રમે મુનિસંગ રાઘવ, કેટલા દિવસ રહ્યા,
કરી વિપ્ર પર કરુણા અધિક પ્રભુ, અનુજસહિત સુખી થયા. ૪

---

[1] વૃદ્ધાવસ્થામાં.

[2] તૃષા.

શુભ ભક્તિહેતુ કથા પુરાતન, કીધી મુનિઓએ મળી,
રઘુનાથસાનુજ શ્રવણ કરતા, પ્રેમ આણી વળીવળી;
સાદર કહ્યું સમજાવી મુનિએ, રામ પાસે તેડીને,
ચાલો ચરિત્ર નિહાળીએ જઈ, સર્વશંક નિવેડીને. ૫

સુણી ધનુષમખ[1] મુનિસંગ સાનુજ, હર્ષે ચાલ્યા ભૂપમણિ,
જાતાં નિહાળ્યો એક આશ્રમ, ચકીત નિરખે તે ભણી;
ન વિહંગ મૃગ જીવજન્તુ ત્યાંહે, પડી શીલા પ્રભુ ધારીને,
પૂછ્યું પછી મુનિનાથને પ્રભુ, નરચરિત્ર-અનુસારીને. ૬

સમજાવી સહુ મુનિએ કથા ત્યાં, રામને બહુ રીઝથી,
છે નાથ એ ગૌતમત્રિયા સતી, શાપવશ પતિપતિજથી. ૭

ધરી ઉપલદેહ[2] ચરણકમળરજ, ચાહ્ય છે પ્રભુ આપની;
રઘુવીર ચરણપરશ કરો કરી, અતિ કૃપા નિષ્પાપની. ૮

ઝુલણા છંદ.

સ્પર્શતાં પ્રભુચરણ, અધિક પાવન પરમ,
શોકસમુદાય હરનાર એવા;
પ્રગટ પ્રત્યક્ષ ઉભી, તેજ તપપુંજની,
વદતી મુખ ધન્ય દેવાધિદેવા:
જોઈ રઘુનાથ જે, ભક્ત સુખપ્રદ પ્રભુ,
ઉભી કર જોડી સનમુખ આવી;
અધિક પ્રેમે થઈ, અહલ્યા અધીરણી,
સ્તુતિ કરતી સતી શિશ નમાવી. ૧

વચન આવે ન મુખ, હર્ષના વિવશથી,
ઋષિત્રિયા પૂરી ભુરી ભાગ્યવંતી;
લાગી રહી ચરણમાં, લલિત બે લોચને,
ધાર આનંદઆંસુની ખરંતી:
ધારી મન ધીરજ અતિ, ઓળખ્યા રામને,
પામી ભક્તિ શ્રીરાઘવ કૃપાએ;
વાણી નિર્મળ વડે, સ્તુતિ કરતી સતી,
જયતિ રઘુનાથ ગુણ વેદ ગાએ. ૨

જગતપાવન પ્રભુ, નારિ હું અપાવની,
સુખદ સર્વત્ર જયરાવણારિ;
નેત્રપંકજ રૂડાં, વિશ્વભય ભંજતા,
નારિ તમશરણ સ્વામી અઘારિ;
સારૂં કીધું શ્રાપ દીધ, ગુણનિધિ ગૌતમે,
પરમ અનુગ્રહ હું પ્રભુ હૃદય માનું;
જોઉં ભરી લોચને, વિશ્વભયહરણને,
જે વળી ભાનુકુળ કમળભાનુ. ૩

લાભ આ શિવ પ્રીછે, ભક્તિ મન જે ઇછે,
રંક અકલંક કરી પદ પરાગે;
વિનતિ પ્રભુ મારી એ, હું છું મતિ ભોળી પણ,
એક વરદાન દો દાસી માગે;
નાથ પદકમળરજ, રસવિષે માની રતિ,
મુજમનમધુપ કરી પાન ભાવે;
જગ્તજંજાળ આ, કાળ વિકરાળથી,
થાય નિર્ભય ચરણ ચિત્ત લાગ્યે. ૪

જેહ ચરણેથી થઈ, પ્રગટ પાવન રૂડી,
ગંગ શિવશીષ ધરી ગુણ વધાર્યાં;
તેજ પદકંજ પ્રભુ, વિષ્ણુ અજ પુજતા,
ધન્ય મમ શિશ તે ચરણ ધાર્યાં;
એ રીતે સ્તુતિ કરી, ગુણી ગૌતમત્રિયા,
વળીવળી રામને ચરણ લાગી:
ગઈ પતિલોકમાં, હૃદય આનંદ ભરી,
પામી વર મનગમ્યો આર્તભાગી. ૫

દોહરા.

એવા પ્રભુ દીનબંધુ હરિ, કારણરહિત કૃપાળ;
હે શઠનર તેને ભજો, ત્યાગી કપટ જંજાળ. ૧

ચાલ્યા ત્યાંથી તે સમે, લક્ષ્મણ ને શ્રીકંત:
મુનિસંગે શોભે ઉભય, કોટિક કામવસંત. ૨

ગયા જ્યહાં જગપાવની, ગંગ ઉતંગ તરંગ;
સાનુજ રામ પ્રણામ કરી, સુખ અતિ પામ્યા સંગ. ૩

પૂછ્યું પછી વિશ્વામિત્રને, શિરનામી શ્રીરામ;
સુરસરિ[3]ની ઉત્પત્તિ કહો, હે મુનિતાત તમામ. ૪

કહે મુનિ પ્રભુ રામને, સુણો ઉત્પત્તિ સાર;
નળકુળમાં એક ભૂપતિ, નામ સગર નિરધાર. ૫

નામ વિદીત ત્રૈલોક્યમાં, ધર્મશાળી રણધીર;
તે નૃપને બે રાણીઓ, અતિ સુકુમારી શરીર. ૬

કેશિની જેષ્ટ[4] સુમતિ લઘુ[5], પ્યારી અતિ રઘુરાજ;
સહુ પ્રકાર શોભીત અતિ, ગુણ શોભીત ઘણાજ. ૭

પુત્રવિના નૃપ મનવિષે, વિસ્મય નિત્ય વિશેષ;
ધિક્ક પુત્રવિણ વિશ્વમાં, નિરાશ થાય નરેશ. ૮

એક સમે બે નારીઓ, સગર લેઈ નિજસાથ;
વન તપકારણ સંચર્યો, સુણજો હે રઘુનાથ. ૯

સુફળ વૃક્ષ ઘાટાં ઘણાં, સુંદર વિવિધસમાજ;
ત્યાં તપતેજનિધાન મુનિ, વસે ભલા ભૃગુરાજ. ૧૦

૧ ધનુષયજ્ઞ. ૨ પથ્થરનું શરીર. ૩ ગંગા. ૪ મોટી. ૫ નાની.

સહિતનારી નૃપ મુદિતમન, રહ્યા વરસ શત એક;
તપ કીધું ઠીક દેખી ભૃગુ, સ્તુતિ કીધી અનેક. ૧૧

કહી નિજદુઃખ ભૃગુનાથને, કીધો નૃપને પ્રણામ;
આશિષ દઈ વરદાન દીધું, મુનિએ નૃપને આમ. ૧૨

નૃપરાણી પ્રત્યે વદ્યા, ભૃગુઋષિ એહ પ્રકાર:
લ્યો વર માગી મનરુચિ, જે જેની આ વાર. ૧૩

સુણી મુનિચરણે તેમણે, સદ્ય નમાવ્યું શિશ;
જે તમ મનભાવે રૂડું, તે આપો મુનિઈશ. ૧૪

એકે માગ્યો એક સુત, બીજીએ સાઠ હજાર;
ગુણ સુંદર રૂપ તેજ બળ, મહિમા અપરંપાર. ૧૫

તથાસ્તુ કહ્યું મુનિએ ત્યહાં, સુણી હરખ્યાં નૃપરાણી;
પામી સુભગવર પ્રસન થઈ, મુનિચરણે ચિત આણી. ૧૬

આવ્યા નારીસહિત સગર, નગર અયોધ્યામાંય;
દિવસ ગુમાવ્યા કેટલા, હર્ષિત થઈને ત્યાંય. ૧૭

પ્રસવ્યો અસમંજસ તનુજ, કેશિનિએ તે વાર:
પ્રસવી સુમતિએ તુંબડી, માયા પ્રભુની અપાર. ૧૮

પ્રગટ્યા તે તુંબી થકી, સુત સહુ સાઠ હજાર;
દાન દીધાં ભૂપે ઘણાં, હર્ષિત થઈ તે વાર. ૧૯

દ્વિજ ગુરુ ગૌરી ગણપતિ, પૂજ્યા પ્રીતસહિત;
પુત્રપ્રસવઉત્સવ કર્યો, ગાય ગોરી સહુ ગીત. ૨૦

તરત અણાવ્યું ધૃત મધુ, સુંદર એકી શર્ત;
સર્વ પુત્ર નૃપતિ સહિત, નહાયા તેમાં તર્ત. ૨૧

થયા સર્વ સુત એ રીતે, પૂરી થઈ સહુ મનકામ;
જાય દિવસનિશિ હર્ષવશ, સુણો રામ ઘનશ્યામ. ૨૨

પરિજન સહુ નૃપરાણીનો, અધિક હૃદય આનંદ;
ક્લેષ મટ્યો જન્મ્યા કુંવર, સકળ ફૂળ સુખકંદ. ૨૩

બાળરમત કરતા થયા, કોડે સર્વ કુમાર;
લીલા કરતા અગમ અતિ, રાજી નગર નરનાર. ૨૪

મનચિતવ્યાં કારજ બને, હરખે જોઈ નરેશ;
દિવસ વીત્યા બહુ એ રીતે, સુખ લે સમરી ગણેશ. ૨૫

સુણો કથા રઘુનાથજી, આગળની આ વાર;
વહે સરજુ નદી સમિપ ત્યાં, નગર અયોધ્યે સાર. ૨૬

નિર્મળ નિર ઉત્તર દિશે, ખળખળ વહે પ્રવાહ;
પ્રજાલોકનાં બાળકાં, કરે સ્નાન નિત ત્યાંહ. ૨૭

અસમંજસ સુત નૃપતણો, લાવી આરે નાવ;
બાળ ચઢાવી બુડાડતો, ઊંડે ધરે પ્રીછિ દાવ. ૨૮

પ્રજા પરમ દુઃખી થઈ, બાળકવધ સુણી કાન;
ગઈ રાવ કરવા પ્રજા, સુણો રામ ભગવાન. ૨૯

બેઠા જયહાં સગર નૃપતિ, ત્યાં જઈ નામી શીશ;
બોલ્યા વચન વિવેકનાં, જોડી પાણી તે દિશ. ૩૦

તજવો દેશ હવે ભલો, સુણજો સગર નરેશ;
વિના તજ્યે મટશે નહિ, કોઈ પ્રકારે ક્લેષ. ૩૧

અહો તમે પ્રતિપાળવા, પ્રજા તમામ ભુપાળ;
પણ તમ કુંવર પ્રજાતણો, થયો કાળ વિકરાળ. ૩૨

તમ કુંવરે કર્યું પાપ બહુ, માર્યાં બાળકવૃંદ;
તમને પ્રાણસમાન સુત, સહુને સુત શું મંદ? ૩૩

કાવ્ય છંદ તથા રોલાવૃત્ત.

પ્રજાવાણી સુણી શહાણી, ધૈર્યતા દીધી રાયે;
દીધો દેશવટ વિકટ, કુંવરને નૃપે ત્વરાએ. ૧

અસમંજસનો કુંવર, જક્ત બાંધે જાણીતો;
અંશુમાન શુભનામ, સકળ ગુણનિધિ શોભીતો. ૨

વસે સગરને હૃદય, કુંવર તે ગુણનિધિ કેવો;
મીન જેમ જળમાંય, ફણીધરને મણિ જેવો. ૩

નિજ નિજ ઘર ગઈ સર્વ, પ્રજા મનમાં વિશ્રામી;
ગયો શોચ ઉર સર્વ, કૃપા નૃપ કેરી પામી. ૪

પછી નૃપતિએ હૃદય, ક્યાં વિચાર વરાંસી[1];
આવ્યું ઘડપણ ગાઢ, હરિભક્તિહીન હાંસી[2]. ૫

વિચારી બોલાવિયાં, મંત્રી દ્વિજ ગુરુ સુત સરવે;
સાજ સજી સહુ તર્ત, ગયા હિમગિરિગમ હળવે. ૬

રુચિર વેદિકા એક, બનાવી વરણી ન જાએ;
યજ્ઞતણો આરંભ, માંડિયો ત્યાં ઝટ રાએ. ૭

વેગવંત સમઉરગ[3], તુરંગ અધિક તરવરિયા;
છોડ્યો ત્યાંથી છેક, પૂઠળ રક્ષક પરવરિયા. ૮

મહાયજ્ઞ સુણી ઇંદ્ર, હૃદય અનુમાન કરીને;
લીધો અશ્વ આવીને, મર્મ કો પ્રીછે ન ફરીને. ૯

લોલુપ કપટ સુનિપટ, ઇંદ્ર અહર્નિશ જીવ ઉંચે;
રખે જાય અધિકાર, વિના કારણ દુઃખ ખુંચે. ૧૦

રાખ્યો આણી અશ્વ, કપિલ[4]મુનિ પાસે ત્યાંથી;
જાણ્યું નહિ કોઈએ, ગતિ નહિ કો તણી ક્યાંથી. ૧૧

સુભટ જેહ રખવાળ, પરમ શાણા હયપુઠે,
લેતાં હય નવ દીઠો, તેમણે સુરપતિ રૂઠ્યે. ૧૨

ફર્યા સર્વ રખવાળ, આવી કહ્યું નૃપને તેવું;
ડરિએ કહેતાં નાથ, અશ્વ ખોવાયો એવું. ૧૩

---

૧ પસ્તાઈને. ૨ મશ્કરી. ૩ સર્પ જેવો. ૪ કર્દમ ઋષીના પુત્ર. એ પાતાળમાં ધ્યાનસ્થ બેઠા હતા.

લેતાં અનુપમ અશ્વ, કોઈએ જાણ્યું ન જરીએ;
કહો હવે મહારાજ, થાય આજ્ઞા તે કરીએ. ૧૪

વિસ્મય પામ્યો નૃપતિ, વચન જવ એ સાંભળિયા;
બોલાવ્યા તતકાળ, સર્વે સુત અતિ ભુજબળિયા. ૧૫

શોધો જઈ તુરંગ, સર્વે સુત આજ્ઞાકારી;
ચાલ્યા શિશ નમાવી, તેહ સહુ અતિ બળધારી. ૧૬

સુરપતિ સમ બળવીર, ધનુર્ધર સહુ રણવંકા;
અવની અતિ અકળાણી, ચાલતાં દઈને ડંકા. ૧૭

પુષ્પવાડી વન બાગ, નદી કૂપ વાવ્ય તળાવે;
નગર ગ્રામ પુર શ્હેર, મુનિ આશ્રમ શોધાવે. ૧૮

ગિરિ વન ગુફા અનેક, શોધી વળિયા બળવંતા;
જડ્યો ન તોય તુરંગ, વળ્યા પાછા ગુણવંતા. ૧૯

આવી કહે નૃપપાસ, ચરણમાં શિશ નમાવી;
નથી અશ્વ કો ઠામ, શોધતાં શક્યા ન ફાવી. ૨૦

ફરી મોકલ્યા ત્યાંથી, શોધવા અશ્વ સરવને;
ચાલ્યા સાઠ હજાર, મુકાવે ઇંદ્રગરવને. ૨૧

આવ્યા પૂર્વ દિશિએ, મહા દારૂણભટ જેવા;
વજ્રસમા તેમના, બાહુ બળવંતા એવા. ૨૨

યોજનભર મહિ સર્વે, ખોદવા માંડી જ્યારે;
અતુલિતબળ દેખીને, ડર્યા સુર સરવે ત્યારે. ૨૩

હાય હાય શું થશે, આવી લેશે ઇંદ્રાસન;
સમજાવ્યા સરવને, વિરંચીએ કરી નિર્ભયમંન. ૨૪

મરશે ધીરજ ધરો, ડરો નહિ હૃદય લગારે;
પામ્યા સુરવિશ્રામ, હૃદય હરખીને ત્યારે. ૨૫

સર્વે અશ્વ શોધતા, આવી પોંચ્યા પાતાળે;
દેખી દિગ્ગજદેવ, પગે લાગ્યા તે કાળે. ૨૬

પૂછ્યું તેને કહ્યું સર્વે, ત્યાંથી દક્ષિણદિશિ વળીઆ;
દીઠો અન્ય દિગ્પાળ, ત્યહાં શુધ કશી ન કળીઆ. ૨૭

કરી પ્રણામ સપ્રેમ, વિમળ મહિમા જાણીને;
ચાલ્યા પશ્ચિમપાસ, આશ અંતર આણીને. ૨૮

દીઠો ત્રીજો દિગ્પાળ, વિમળ સહુજગ હિતમારી;
કરી પ્રદક્ષણા તેની, લીધી ઉત્તર દિશિ ધારી. ૨૯

ત્યહાં શ્વેતદિ દિગ્પાળ, વિમળ સહુજગ હિતકારી;
સહુ કપિલ મુનિપાસ, ચાલી આવ્યા અતિગરવે. ૩૦

યોજનભર ખોદેલી, ધરણી જે સગરસુતોએ;
થયો ચારદિશિ તેજ, સરસ સાગર ભરતોયે[1]. ૩૧

દીઠો આવી બાંધેલ, તુરંગ કપિલ મુનિપાસે.
બોલ્યા વચન સક્રોધ, સગરસુત અતિ ઉદાસે. ૩૨

સહુનો થવા વિનાશ, ચાલ્યા ભાવીબળ ભારે;
સુણો રામ રઘુનાથ, કથા આગળ વિસ્તારે. ૩૩

હરિગીત છંદ.

બોલ્યા સક્રોધ મુનિપ્રતે ત્યાં, સગરસુત સહુ સામટા;
ખોદી અમે ભૂમિ ચારદિશિની, શોધીએ બહુ જોગટા;
રે દુષ્ટ બકધ્યાની કહે કો, કો કહે વળી એ રીતે;
દીઠા ઘણા જગ ચોર પણ આ, સમ ન કો અતિ કપટી તે. ૧

સુણતાં વચન મુનિ કપિલનાથે, જોયું જવ સહુની ભણી,
બળી ભસ્મ ક્ષણમાંહે થયા સહુ, તેસમે રઘુકુળમણિ;
સમજી ન વચન વદે ઉમા જે, તેહનો ક્રમ ડોલીને,
વિષ થાય હોય પીયુષ[2] પાસે, દોરી અહિ ઢંઢોળીને. ૨

જાણી અનળ તન ઝંપલાવે, ક્યમ બળે ન ગુમાની તે,
સંગ્રહ કરે જાણી ગરળજે[3], ક્યમ મરે ન ભવાની તે;
અવિચાર કરી જવ ક્રોધ કીધો, બળી થયા મુનિક્રોધના,
કહું સત્ય ક્રોધરૂપી અનળ તે, વિશ્વ અધિક વિરોધના. ૩

આવ્યા ન સાઠ હજારસુત તવ, નૃપતિ હૃદય વિચારીને,
બોલાવી અંશુમાનને ઝટ, મોકલ્યો ધીરધારીને;
દીધી નૃપતિએ આશીષ અતિ તવ, વારવાર અધિકહિતે,
વળજે તું વેગે અશ્વ લઈ સુત, પ્રાણજીવન તું છું પ્રિતે. ૪

શિશનામી ચાલ્યો કુંવર ત્યાંથી, વિષ્ણુભક્ત અનુપ છે,
મુનિધામ જ્યાં કહી નિરખતો તહીં, કરી પ્રણામ ખબર પૂછે;
મુનિઓની પામ્યો એવી આશિષ, શોધ જા મળશે તને,
અતિ શોધ કરતાં એમ પંથે, જાય કુંવર કાનને[4]. ૫

સુમતિતણો ભ્રાતા ગરૂડ તે, માર્ગમાં મળીઓ જ્યહાં,
ચરણે પડ્યો તેને કુંવર તવ, દીધી આશિષ શુભ ત્યહાં;
ગરૂડે કહી સહુ વાત તેને, ભસ્મ જે રીતે થયા,
નૃપપુત્ર સાઠ હજાર ક્ષણમાં, ક્રોધથી વેગે વહ્યા. ૬

સુણતાં વચન અતિ શોચના થઈ, અંશુમાનતણા ઉરે,
જળથળ બતાવ્યું ગરૂડજીએ, સ્નાન કર્યું તેમાં સુરે;
દીધી અનુક્રમથી તિલાંજળી, સર્વેને તેણે સમે,
પછી બોલીઓ વ્યાલારિ[5] સુણ કહું, વાત કરે તે આ સમે. ૭

કર પુત્ર તેહ ઉપાય તું જ્યમ, ગંગ[6] આવે અવનિમાં,
દર્શન કર્યે અઘપુંજકુંજર[7], નાશ થાયે નિમીષમાં;
નૃપપુત્ર સાઠહજાર એથી, ઉધરશે ગંગા થકી,
શુભ પરમપાવની પામી ગંગા, અંશુમાન કહ્યું નકી. ૮

---

૧ પાણીથી ભરેલો.

૨ અમૃત. ૩ ઝેર. ૪ વનને વિષે. ૫ સર્પનો શત્રુ. ગરૂડ. ૬ ગંગા. ૭ પાપના ઢગલારૂપી હાથી.

સુણી વચન એવાં ભાખિયાં સહુ, ગરૂડ આવ્યા મુનિકને,
ગરૂડે નમાવ્યું મુનિચરણ શિશ, સ્તુતિ કરે નિર્મળમને;
નૃપકેરી પૂર્વકથા સુણાવી, ત્યાં ખગેશે[1] કપિલને,
આશિષ દેઈ તુરંગ દીધો, પ્રસંશી સુતશીળને. ૯

હરખી હૃદય ચાલ્યા ત્યહાંથી, પુરસમીપ પોચાડિયા,
નૃપકુંવર અંશુમાન પર કરી, ગુણનિધિ ગરુડે દયા;
નિજપૌત્ર[2] આવ્યો અશ્વ લેઈ, સગર સુણી આનંદિયાં,
શિરનામ તો દીઠો કુંવર તવ, હર્ષઆંસુ આવિયાં. ૧૦

નૃપપુત્ર સાઠહજારનું ત્યાં, સંભળાવ્યું મરણ જદા,
વિસ્મય વિવશનૃપ મન થયો અતિ, સુણ્યું ચરિત્ર શ્રવણતદા;
સહુ વાત મેલી વિસારીને પણ, યજ્ઞ ત્યાં પુરણ કર્યો,
પછી રાજકરવા કારણે નૃપ, પુરવિષે પાછો ફર્યો. ૧૧

કરી રાજ સુખી રૈયત કરી સહુ, ભૂપ સહુને ભાવિયા,
દઈ રાજ અંશુમાનને પછી, સ્વર્ગલોક સિધાવીયા;
મળ્યું રાજ અંશુમાનને પણ, પળ ન વિશ્રામે કદા,
આવ્યા વિના સુરસરી અવનિમાં, મન ઉદાસ અધિક સદા. ૧૨

દોહરા.

તેનો તનુજ દિલીપ જવ, થયો રાજ્યને યોગ્ય;
અંશુમાન તપહેતુ તવ, વન વિચર્યો તજીભોગ. ૧

ઉત્તરદિશી ભણી સંચર્યા, અધિક અગમતપ કીધ;
થયા કાળવશ તેયપણ, મનકામના ન સિદ્ધ. ૨

પ્રભુતા દિલીપતણી અતિ, કહુ કો વિધિ રઘુરાજ;
સેવે સહુ નૃપ આવીને, સર્વથી ગણી શિરતાજ. ૩

પ્રસન્ન રાખે સુરપતિ, જેની નીત કરી સેવ;
મહિમા તેનો કોણ કવિ, કહી શકે સુરદેવ. ૪

પુત્ર ભગીરથ તે તણો, થયો મહાગુણધામ;
પિતા પ્રમાણે નીતિ અતિ, હૃદય વસેલ તમામ. ૫

બોલાવી તેને નૃપે, દીધું સર્વે નિજરાજ;
પોતે ચાલ્યો વનવિષે, ત્યાગી રાજ તપકાજ. ૬

મનમાં કર્યું અનુમાન ત્યાં, દિલીપ ભૂપે એમ;
ગંગા લાવું ન અવનિમાં, તો તન તજું સપ્રેમ. ૭

જ્યમ અંશુમાને દીધું, નિજતન ગંગાકાજ;
ત્યમ દઉં હું નહિ બીક ધરૂં, સુણો રામ રઘુરાજ. ૮

અવનિમાં આણ્યાવિના, ગુણનિધિ પાવનગંગ;
નામ ન લેવું નગર જવા, કો વિધિ કોઈ પ્રસંગ. ૯

કરી વિચાર એવી રીતે, ભલો દીલિપ ભુપાળ;
જઈ વનમાં તપ માંડીયું, પાવન પરમ વિશાળ. ૧૦

પ્રચંડ તપ કરતાં વિત્યા, નૃપને દીવસ અનેક;
દેહ તજી પણ પ્રગટ નહિ, થયો દેવ કો એક. ૧૧

અંશુમાન દેવાંશી ભુપ, દિલીપ દેવ સમાન;
ગંગા માટે તનતજ્યાં, ધીરવીર બળવાન. ૧૨

એકવાર તે ગંગમાં, જો ન કીધું શુભસ્નાન;
ધીક્ક અધિક એથી કીયો, નર જગમાં નાદાન. ૧૩

ભગીરથે મનમાં કર્યો, વેગે વિમળ વિચાર;
પિતા ન આવ્યા હજીલગી, વીત્યે દીવસ અપાર. ૧૪

કકુત્સ્થ નામે તનુજ નિજ, સોંપી તેને રાજ;
શિખવી નીતિ અમિત નૃપ, ચાલ્યો વન તપકાજ. ૧૫

પૂર્વકથા સુતને કહી, આશિષ દઈ નરનાથ;
નિકળ્યો પુરબાહર નૃપતિ, થયા શુકન ભલિભાત. ૧૬

અતિ ઘાટે વન ગુણનિધિ, ભલો ભગીરથ ભૂપ;
આવ્યો મનહરખ્યો અતિ, ઉપવન નિરખી અનુપ. ૧૭

ગંગહેતુ તપ માંડીયું, દ્રઢતા મનમાં લાવી;
એકચરણ ઉભો રહ્યાં, બંને ભુજા ઉઠાવી. ૧૮

રવિસનમુખ ચિતવે સદા, કેવળ તપ તદ્રૂપ;
ગંગા માટે તપ કરે, ભલો ભગીરથ ભૂપ. ૧૯

વીત્યા એ રીતે ત્યહાં, સંવત એકહજાર;
જાતાં મન જાણે નહિ, રાત્રીદીવસ લકાર. ૨૦

દેખી ઉગ્રતપ નૃપતણું, આવ્યા ત્યાં વિધિરાજ;
વદે વચન વિધિ ભૂપપ્રતે, કહો હોય જે કાજ. ૨૧

મનઇચ્છો જે મહિપતિ, લ્યો વર તે ધરી હામ;
બોલ્યો નૃપ વિધિવાણી સુણી, કરીને દંડ પ્રણામ. ૨૨

જે છે મારે માગવું, તે જાણો વિધિરાજ;
શું પુછો પ્રભુ દાસને, લાજું માગતાં આજ. ૨૩

તોપણ પ્રભુ જો પ્રસન છો, દો શુભ અતિ સંતાન;
ગંગા આવે અવનિમાં, એ બીજું દો વરદાન. ૨૪

વસંતતિલકા છંદ.

ત્યાં એવમસ્તુ કહીને કહ્યું વિધિરાએ,
દેઊં હું ગંગ પણ કોથી નહિ ઝિલાએ;
જાશે રસાતળ વિષે છુટીને ત્વરાએ,
તો ભૂતળે[3] ન ફરશે નૃપતિ કદાએ. ૧

માટે કરો કહુ ઉપાય હું એક તેનો,
શંભુ દયાળ અતિ છે સુસ્વભાવ જેનો;
ગંગા મહેશથકી રાખી શકાય તેથી,
સેવો તમે જઈ કરી શિવને પ્રીતેથી. ૨

---

૧ સર્વે પક્ષીઓનો રાજા, ગરૂડ. ૨ દીકરાનો દીકરો.

૩ જમીનનું તળ.

તો કાજ સિદ્ધ થયું એમ ગણો સદાથી,
બ્રહ્મા થયા વળતિ અંતરધ્યાન ત્યાંથી;
માંડયું ત્યહાં ભગિરથે તપ શંભુકેરૂં,
અંગુષ્ઠ ટેકી સુરવર્ષ[૧] જપ્યા સહેરૂ. ૩

ત્યાં વારવાર શિવનામ ઉચ્ચારવાથી,
પ્રત્યક્ષ શંકર થયા નૃપને દયાથી;
દેખી દીવ લોચનભરી ત્રિપુરારી સ્વામી,
કીધી સ્તુતિ જયકૃપાળ પ્રભુ નમામી. ૪

રાખીશ ગંગ કહ્યું એમ શિવે સપ્રીતિ[૨],
કૈલાશમાં શિવ ગયા દઈને પ્રતીતિ;
ત્યાં એમ ગંગ મનવિચાર કરે છ ભાવે,
જાણી દીધો વર શિવે નૃપને સદાવે. ૫

જાઉં રસાતળ હું શંકસોત[૩] લેઈ,
ઊતારૂં નાદ શિવનો જઈ ઝટ્ દેઈ;
કીધો ઉપાય શિવ અંતરજામીએ તો,
બાંધી જટા અગમ શિશની તે સમેતો. ૬

કીધી અહિં ભગિરથે સ્તુતિ પાણી જોડી,
વાણી મૃદુ સુણી મૂકે વિધિ ગંગ છોડી;
છુટ્યે થયો અધિક દારૂણ શોર એવો,
ડોલ્યો અહિ ચકીત દિગ્ગજ[૪] સર્વ દેવો. ૭

ગંગા સમાઈ ગઈ શંભુજટા વિષે ત્યાં,
ભૂલી પડી વરષ એક નહિ દીસે ત્યાં;
કૌતુક દેખી સુર સૌ હરખ્યા સુવેષે,
વર્ષાવીયાં સુમન ધન્ય કહી વિશેષે. ૮

સ્તુતિ કીધી ભગીરથે વળી પછી જ્યારે,
દીધું શિવે તરત એકજ બુન્દ[૫] ત્યારે;
ધારા થઈ ત્રણ અતિ રૂડી બુન્દમાંથી,
આકાશ એક ગઈ એક પતાળ ત્યાંથી. ૯

ભૂજંગી છંદ.

ગઈ અભ્ર તે પાપને છે ભુજંગા,
ત્યહાં નામ મંદાકીની દેવગંગા;
બીજી જેહ ધારા ગયેલી પતાળે,
ઠર્યું નામ પાતાળગંગા વિશાળે. ૧

સહુ દુઃખને પાપહર્ણી સદા તે,
ટળે નામથી વિશ્વની આપદા તે;
રહી ભૂમિધારા રૂડેનામ ગંગા,
સહુ દેવ સંતોતણી સુખસંગા. ૨

ત્યહાં આવી ભાગીરથે શીશનામ્યું,
તદા બોલી ગંગા સહુ દુઃખવામ્યું;
તમે રથ્થ આણો રૂડો વેગવંતો,
સદા સ્વારીમાં જોતરો જે સુહતો. ૩

જુતો વાયુવેગી રૂડા વાજી એવા,
ગતિ ભાનુઅશ્વોતણી હોય તેવા;
ચઢી તે રથે ચાલ તું મારી આગે,
પૂઠે આવું તારી હું તો સાનુરાગે. ૪

સુણી તે ભુપાળે રૂડો રથ્થ આણ્યો,
ચઢ્યો હાથમાં રાશ ને લૈ પરાણો;
કર્યું સ્મર્ણ ત્યાં ઇષ્ટકેરૂં ભુપાળે,
થજો સાહ્ય હે ઇષ્ટદેવા સુકાળે. ૫

કરી અગ્ર ચાલી પુઠે ગંગમાતા,
કરી પુષ્પવૃષ્ટિ સુરો રાજી થાતા;
ન વર્ણાય ગંગાતણી સુપ્રભાવો,
તુટે ચાલતાં શૈલ વૃક્ષો શિલાઓ. ૬

કરે ઘોર પોકાર જે જીવ ઝાઝા,
થયા વ્યાકુળા કાચબા નક્ર[૬] સાજા[૭];
કરે સ્નાન તેમાં સુરો આવી આરે,
મુનિવૃંદ સિદ્ધો રહ્યા ત્યાં કિનારે. ૭

રૂડી છાપરી તાડપત્રે છવાઈ,
રહ્યા ઋષિ કાંઠે ઘણા આવી ધાઈ;
કરે જાપ લાવી રૂદે ભાવ હોંસે,
અતિ હર્ષ વારી વિલોકીજ તોષે[૮]. ૮

પળાએ મહાપાપ તે દર્શનેથી,
તરે વિશ્વધિ ગંગના સ્પર્શનેથી;
કરે સ્નાન જો કો કદી ગંગમાંહે,
ન તેનું વખાણ્યું જતું ભાગ્ય કોએ. ૯

દીપે છે રથારૂઢ[૯] ત્યાં ભૂપ કેવો,
અતિ તેજવંતો રવિ હોય તેવો;
ઉળંઘે ગિરિ દેશને ખંડ ઝાઝા,
પુઠે ગંગ અગ્ર[૧૦] ભગીરથ્થ રાજા. ૧૦

હરદ્વારકેરી સમીપે ગઈ જ્યાં,
વિલોકી રૂડું તીર્થ ગંગા ઠરી ત્યાં[૧૧];
વળી તીર્થને ત્યાં થયું સુખ લાગે,
પછી પ્હોંચી જૈ પાપહારી[૧૨] પ્રયાગે. ૧૧

૧ દેવતાઓનું એક વર્ષ. ૨ વિશ્વાસ. ૩ શંકરસહિત. ૪ દિશાના દિગ્પાળો. ૫ ટીપું, જરા.

૬ એક પ્રકારના જળજંતુ. ૭ સર્વ. ૮ સંતોષ પામે. ૯ રથપર બેઠેલો. ૧૦ આગળ. ૧૧ ઊભી રહી. ૧૨ પાપ હરનારી ગંગા.

કીધે સ્નાન ત્યાં ભાવથી દુઃખ જાએ,
પછી કાશીએ આવી ગંગા ત્વરાએ;
પુરી શંભુની સ્હેજ તે સુખદાઈ,
ન વર્ણાય લાલીત્યતા કોથી ગાઈ. ૧૨

બીજાં તીર્થ નાનાપ્રકારે પીછાણી,
ગઈ ત્યાં કહો કેમ જાએ વખાણી;
કરતી સસ્વામીની સૌ માર્ગલોકો,
નદી જાય ચાલી નહિ ઉર ધોખો. ૧૩

પછી જ મળી તે સમુદ્રે સપ્રીતે,
સમુદ્રેય હસ્યા રૂદામાં અમીને;
ભગીરથ્થને ઉદધિએ[1] વખાણ્યો,
તું જેવો બીજો ધન્ય કોઈ ન જાણ્યો. ૧૪

દોહરા.

એવો યશ કીધો તમે, કરશે ફરી ન કોય;
તપમહિમા બળ પ્રબળથી, કહો કેમ નવ હોય. ૧

સાઠહજાર સગર કુંવર, તર્યા ત્યહાં તતકાળ;
હર્ષવંત હૃદયે થયો, ભગિરથ જેહ ભુપાળ. ૨

બીજા હતા જે કુળવિષે, જેનો નહિ ઉદ્ધાર;
તેપણ તેમની સંગતે, ઉધર્યા ત્યાં નિરધાર. ૩

સર્વ દેવ સાથે ત્યહાં, વેગે જઈ વિધિરાજ;
ભૂપ ભગિરથપ્રત્યે કહી, વાત એવી સુખસાજ. ૪

ધન્ય ભગિરથ ભૂપતિ, જગમાં જશ બહુ લીધ;
તમસમ નૃપ કો નવ થયો, દેશે ડંકો દીધ.. ૫

સત્ય પ્રતિજ્ઞા કરી તમે, નિજતણી સહુ નિરધાર;
શ્રુતિસંમેત સહુનું તમે, કીધું મંગળકાર. ૬

ગંગાસાગર જગસહુ, કે'શે નામ જરૂર;
પાપઉલુક[2] રવિ દેખતાં ડરી રહે જયમ દૂર. ૭

ભાવસહિત ભાગિરથી, લેશે સહુકો નામ;
સુર નર કિન્નર નાગમુનિ, ગાશે સુયશ તમામ. ૮

બ્રહ્મલોકમાં વિધિ ગયા, કહી એવું સુખકેણ;
સુખ પામ્યા ભગિરથ અતિ, વિધિનાં સાંભળી વેણ. ૯

પુજા કરી ગંગાતણી, પામી સુખ મનમાંય;
આશિષ દીધી આનંદ થઈ, ભૂપ ભગિરથને ત્યાંય. ૧૦

આ ગંગાઉત્પત્તિ તણી, પાવન કથા પ્રમાણુ;
કે'શે ગાશે શ્રવણશે, લેશે તે શુભ લાણુ. ૧૧

પ્રતીતિ પ્રીતિસહિત જે, કરશે સ્નાન;
તો તે નર નારિતણું, મટશે ઉરઅજ્ઞાન. ૧૨

૧ દરિયાએ. ૨ ઘુવડ.

સુણી રસાળ કથારૂડી, થયા રાજી મન રામ;
કૌશિકને કર જોડીને, કીધો દંડપ્રણામ. ૧૩

દીધો લક્ષ્મણ રામને, આશિર્વાદ સુઅંશ;
જીવો હંસ અવતંસ પ્રભુ, મહેશ માનસહસ. ૧૪

કૌશિક આશિષ અમિસમી[3], હરખ્ય સુણી રઘુનાથ;
સુખ પામ્યા અંતર અધિક, ચાલ્યા મુનિ સંગાથ. ૧૫

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

કથા કૌશિકે[4] સહુ સંભળાવી,
જે રીતે ગંગા અવનિમાં આવી;
ઋષિસહિત કર્યું હરિએ સ્નાન,
પામ્યા વિપ્રો વિધવિધ દાન. ૧

મુનિવૃંદ ચાલ્યા સહુ સાથે,
કીધા નિર્ભય સહુ રઘુનાથે;
આવ્યું નજીક વિદેહ નગર,
આનંદઓચ્છવ છે ઘરઘર. ૨

પુરસુંદરતા દીઠી જ્યારે,
સાનુજ રામ હર્ષ્યા અતિ ત્યારે;
કુવ વાવ્ય સરોવર શોભે,
જોતાં મ્હામુનિનાં મનલોભે. ૩

જળ અમૃત જેવાં ભરિયાં,
સુંદરઘાટ મણિનાં પગથીયાં;
સુંદર મધુકર કરતા ગુંજાર,
કુંજે વિવિધ વિહંગ અપાર. ૪

વરણ વરણ કમળ ખીલ્યાં અમીત,
વાયુ સુખદ ત્રિવિધ વહે નિત્ય;
પુષ્પવાડીઓ ઉપવન બાગ,
વસે વિહંગ વિપુલ[5] જોઈ લાગ. ૫

ફળફુલ પલ્લવીત[6] રૂડાં વૃક્ષ,
શોભે નગર ચોપાસ અલક્ષ;
પુર શોભા ન વરણી શકાય,
જ્યહાં જઈએ ત્યાં મન લોભાય. ૬

સુંદર અધિક બજારો બની છે,
વળી વિચિત્ર અટાળી ઘણી છે;
મણિમય અતિ શોભા સારી,
જાણે વિધિએ સ્વહાથ સુધારી. ૭

છે ધનાઢ્ય વણિક ત્યાંના એવા,
શિવપુત્ર કુબેરની જેવા;

૩ અમૃત જેવી. ૪ વિશ્વામિત્ર. ૫ ઘણાક. ૬ નવાં પાંદડાં આવેલાં.

વાગે છપ્પન પર ભારી ભેર,
કોટીધ્વજ તો ઘેરેઘેર. ૮

માંડી બેઠા બજારો તે સર્વ,
જાણે પ્રેમનો ઉલટ્યો પર્વ;
સુંદર ચૌટાંને ગલીઓ શોભાતી,
રહે નિત્ય સુગંધે સિંચાતી. ૯

મંગળમય સહુનાં ભવન પવિત્ર,
જાણે કામે સ્વકર[1] ચીત્રિત;
નરનારિ નગરનાં સુસંત,
ધર્મશીળ જ્ઞાની ગુણવંત. ૧૦

અતિ અનુપ જ્યાં જનકનિવાસ,
થાકે દેવ વિલોકી વિલાસ;
ચિત્ત ચકીત સુકોટ વિલોકી,
ચૌદભુવન શોભા જાણે રોકી. ૧૧

ધવળધામ[2] ભીંતે મણિ ઝળકે,
જરીના નેજા શિખર પર ફરકે;
સીતાને રહેવાનો સુંદર મ્હેલ,
જાણે વિધિએ સ્વહાથે રચેલ. ૧૨

શોભા કેમે કહી નવ જાય,
સીતા કેરો નિવાસ સોહાય:
સુંદર દ્વાર સહુ કુલીશકપાટ[3],
ભીડ નૃપ નટ ચારણ ભાટ. ૧૩

અશ્વ ગજશાળા બની છે વિશાળ,
હય ગજ રથ અતિ તે કાળ;
સુર સચિવ સેનપ[4] છે ઘણાક,
સૌનાં ભુવન વિચિત્ર અથાક. ૧૪

નૃપસદન સમાન તે શોભે,
જોતાં સુરપતિનાં મન લોભે;
સરીત સર પુરબાર સમીપ,
ઉતર્યા જ્યાં ત્યાં અગણિત મહીપ. ૧૫

જોઈ એક અનુપ અમરાઈ,[5]
રહ્યું મન મુનિનું ત્યાં લોભાઈ;
દીઠી સગવડ[6] ત્યાં સહુ પ્રકારે,
મુનિજી કહે મન ભાવ્યું મારે. ૧૬

ઠીક નાથ કહી પ્રભુ રામ,
મુનિને કરી દંડવત પરણામ;
ઉતર્યા મુનિવૃંદ સમેત,
અમરાઈ કીધું ત્યાં નિકેત[7]. ૧૭

૧ પોતાને હાથે. ૨ ધોળાં, ચૂને છોએલાં. ૩ વજ્રનાં બારણાં. ૪ સેનાધિપતિ. ૫ આંબાનાં જેમાં ઘણાં વૃક્ષો હોય તે, આંબાવાડિયું. ૬ અનુકૂળતા. ૭ નિવાસ.

આવ્યા વિશ્વામિત્ર ઋષેશ,
સમાચાર પામ્યા મિથીલેશ[8];
સંગ મંત્રી પાવનભટ ભારે,
ગુરુજ્ઞાતિવિપ્રો લેઈ ત્યારે. ૧૮

ચાલ્યા મળવા મુનિને મહા પ્રીતે,
મનઆનંદ નૃપતિ કો રીતે;
કર્યો રાયે ત્યાં દંડ પ્રણામ,
આશિષ દીધી મુનિએ અભિરામ[9]. ૧૯

મુનિયુથ સહુ સાદર વંદ્યા,
ભાગ્ય ગણી મોટું ભૂપ આનંદ્યા;
કુશળ પ્રશ્ન કરી વારોવાર,
વિશ્વામિત્ર જણાવે પ્યાર. ૨૦

બેસાડ્યા મુનિએ મિથીલેશ,
તપ ગુણ ને છે જ્ઞાન વિશેષ;
તે સમે આવ્યા બંને ભાઈ,
જોવા ગતેવ પ્રથમ અમરાઈ. ૨૧

શ્યામ ગૌર છે જુગલકિશોર,
નેત્ર સુખદ વિશ્વચિતચોર;
ઉઠ્યા સહુ આવ્યા રાઘવ જ્યારે,
બેસાડ્યા પાસે કૌશિકે ત્યારે. ૨૨

જોડી કુંવરની નેત્રે જોઈ,
સભા સહુનાં રહ્યાં મન મોહી;
ચિત્ત સહુનાં ત્યાં ચિત્રલિખીત,
હર્ષાશ્રુ નેત્રે તન પુલકીત. ૨૩

જોઈ મધુર મનોહર મૂરતી,
ભુલ્યા જનક ત્યાં બ્રહ્મની સુરતી[10];
થયા વૈદેહ સત્ય વિદેહ,
મનઉદધિમાં ઉમગ્યો સ્નેહ. ૨૪

દોહરા.

પ્રેમમગન મન જાણી નૃપ, કરી વિવેક ધરી ધીર;
બોલ્યા મુનિપદ નામી શિશ, જનક ગિરા ગંભીર. ૧

કહો તમે મુનિનાથજી, આ બે સુંદર બાળ;
મુનિકુળતિલક અનુપ રૂપ, કે ભૂપાળકુળપાળ; ૨

સગુણ અગુણ જે બ્રહ્મ છે, નિગમ નેતિ કહી ગાય;
ઉભય વેષ ધરી તેહ શું, અહીં આવ્યા મુનિરાય. ૩

છે મમ મન વૈરાગ્ય રૂપ, સ્હેજ જાણ જગ કોર[11];
થાકી જાય મન તેહ જ્યમ, ચંદ્ર વિલોકી ચકોર. ૪

૮ જનકરાજા. ૯ સુંદર, સારી. ૧૦ ધ્યાન. ૧૧ તરફ, ભણી.

તે માટે તમને પ્રભુ, કરૂં પ્રશ્ન સદભાવ.
રખે ગુપ્ત પ્રભુ રાખતા, કહો સુણી બહુ ભાવ. ૫

જુગલ જોડ જોતાં રૂડી, અંતર અતિ અનુરાગ;
જોરાવરીએ બ્રહ્મસુખ, મન મારે કર્યું ત્યાગ. ૬

મંદ હસીને ઋષિ કહે, સત્ય કહ્યું નૃપ સાર:
વચન તમારૂં અસત્ય નહિ, સહુપ્રકાર સુખકાર. ૭

એ અતિ પ્રીય છે સર્વને, જ્યહાં લગી તન પ્રાણ;
મનમાં ને મનમાં હસ્યા, સુણી રામ મુનિવાણ. ૮

રવિકુળકમળ અમળરવિ, એ દશરથના બાળ;
મમહિત કારણ મોકલ્યા, રાયે મખરખવાળ. ૯

રામ લક્ષ્મણ બંધુ બે, રૂપશીળ ગુણધામ;
મખ રાખ્યો સહુ સાક્ષી જગ, જીતિ અસુરસંગ્રામ. ૧૦

મુનિ તમ ચરણો દેખીને, લેઉં રૂડો હું લા'વ;
કહી ન શકું હું મમતણો, મોંઢો પુણ્ય પ્રભાવ. ૧૧

શ્યામ ગૌર સુંદર અધિક, ગુણનિધિ બંને ભ્રાત;
દાતા પણ આનંદને, ઉરઆનંદ અઘાત[1]. ૧૨

પ્રીતિ પરસ્પર પાવની, એ ઉભયની આ વાર;
મનભાવની સોહામણી, કહી ન જાય સંસાર. ૧૩

સુણો નાથ મનમુદિત થઈ, કહે એમ વૈદેહ;
બ્રહ્મ જીવ સમ એ તણો, સ્હેજ જણાતો સ્નેહ. ૧૪

વારવાર રઘુવર ભણી, જોતા જનક વિદેહ;
પુલકગાત્ર ઉરમાં અધિક, વધતો જાયે સ્નેહ. ૧૫

મુનિને પ્રશંસી[2] અધિક ત્યાં, ચરણ નમાવી શિશ;
ચાલ્યો સાથે લેઈને, નગરવિષે અવનીશ. ૧૬

સુંદર સદન[3] સુખદ પરમ, સગવડ સહુ પ્રકાર;
નિવાસ ત્યાં દીધો નૃપે, ધન્ય ગણી અવતાર. ૧૭

સેવકાઈ સહુ વિવિધ કરી, પૂજ્યા મુનિના પાય;
ગયા રાય દરબારમાં વિનવી માગી વિદાય. ૧૮

ઋષિસંગ રઘુવંશમણિ, કરી ભોજન વિશ્રામ;
બેઠા સાનુજ રામપ્રભુ, દિવસ રહ્યો ભરજામ[4]. ૧૯

લક્ષ્મણને ઉર લાલસા; વધી છે ત્યહાં વિશેષ;
જોઈ આવિયે નગર જઈ, ખ્યાતિ[5] જેની સહુદેશ. ૨૦

પ્રભુભય ભીતરમાં વળી, મુનિથી સંકોચાય;
મન ઘોળે લક્ષ્મણ અતિ, પ્રગટ ન કશું કેવાય. ૨૧

રામે લક્ષ્મણમનતણી ગતિ જાણી અતિ સાર;
ભક્તવછળતા હ્રદયમાં, હુલસાણી[6] તે વાર. ૨૨

પરમવિનિત સંકોચ અતિ, રઘુપતિ રાઘવરામ;
પામી ઋષિની આજ્ઞા વદે, વચન સુખદ વિશ્રામ. ૨૩

ચાહ્ય દેખવા જનકપુર, નાથ લક્ષ્મણ આજ;
પ્રભુસંકોચે મન ડરી, કહે ન પ્રગટ સ્વકાજ. ૨૪

પામું આજ્ઞા આપની, જો હું મહા મુનિનાથ;
નગર બતાવી તરત હું, લૈ આવું મુજ સાથ. ૨૫

વાણી વિનિત સુણી રામની, વદે મુનીશ સપ્રેમ;
ધર્મસેતુપાળક પ્રભુ, રાખો છો નીતિ નેમ. ૨૬

નિજ સેવકના પ્રેમવશ, સુખદાતા શ્રીરામ;
ગુણસુશીળતા સિંધુ પ્રભુ, સર્વલોક વિશ્રામ. ૨૭

નગર જોઈ આવો તમે, સુખનિધાન[7] બે ભ્રાત;
કરો સુફળ સહુનાં નયન, દેખાડી મુખ તાત. ૨૮

મુનિપદ વંદી ચાલિયા, બંને ભ્રાત સુવેષ;
નેત્રપંથી નરનારિના, રવિકુળકમળ દિનેશ. ૨૯

મુખશોભા દેખી અધિક, બાળવૃંદ[8] વિશેષ;
મન લોચન લોભી રહ્યાં, લાગ્યાં સંગ ઋષેશ. ૩૦

કમરકસેલ પીળે પટે, કટિભાથા ભીડેલ;
કર ધનુષશર શોભતાં, કિશોરવય રૂપરેલ. ૩૧

વિશાળબાહુ સ્કંધહરિ[9], ઉરે નાગમણિમાળ;
સુભગ શ્રવણ શોભે ભલા, લોચનકમળ વિશાળ. ૩૨

ત્રિવિધતાપમોચન ભલો, રામચંદ્ર મુખચંદ્ર;
મુનિમનકાનનકુમુદની[10], ન્યાળી પ્રફુલ્લ મુનિંદ્ર. ૩૩

કનકફૂલ શુભ કાનમાં, છબી આપે તે છેક;
જાણે ચિત ચોરી લીએ, જોતાં વારૂ વિવેક. ૩૪

ભ્રૂકુટિ વાંકીએ ઝાંખતા, ચિંતવનિ[11] છે પુનીત[12];
તિલકરેખ શોભા અધિક, ચટકી લગાડે ચિત્ત. ૩૫

રૂચિર રાજટોપી શિરે, કાળા ભમ્મર કેશ;
નખશિખ સુંદર બંધુ બે, શોભા સકળ સુદેશ. ૩૬

જોવા આવ્યા નગર આ, બંને ભૂપકુમાર;
સમાચાર નરનાર પુર, પામ્યાં ત્યાં તે વાર. ૩૭

ધાયાં સહુ તજી ધામને, કોણે મુક્યાં કામ;
નિધિ લુટવા લાગ્યાં અધિક, જાણે રંક તમામ. ૩૮

નિરખી સહજ સુંદર અધિક, રઘુકુળહરિ[13] બે ભ્રાત;
પામી નેત્રફળ સુખી થયા, નગર નારિનર જાત. ૩૯

જુએ ઝરૂખે આવીને સરખી સરખી સખી સર્વ;
રામરૂપે અનુરાગી ને, મૂકે સર્વ મનગર્વ. ૪૦

૧ અતિશય. ૨ વખાણીને. ૩ રળિઆમણું ઘર. ૪ પહોર જેટલો. ૫ વિખ્યાતી. ૬ હુલ્લાસ પામી, પ્રગટ થઈ.

૭ સુખના ભંડાર. ૮ બાળકનાં ટોળાં. ૯ સિંહના જેવી જેની કાંધ છે. ૧૦ મુનિઓના મનરૂપી કુમુદિનીનું વન. ૧૧ દેખાવડી. ૧૨ પવિત્ર. ૧૩ રઘુકુળના બે સિંહરૂપ કુમાર.

તારૂં ગોકુળ જોવાને આવ્યરે મથુરાના વાસી એ રાગ

કહે વચન અન્યોન્ય[1] સપ્રેમરે, સુણો શાણી સાહેલિયાં;
સંભળાવું હું સહુને તેમરે, સુણો શાણી સાહેલિયાં. ટેક.

એક કહે સખી સાંભળોરે, આ બંને ભોગી ભ્રાત;
કોટીકકામછબી જીતીરે, વારૂ વદન જોઈ રળીયાતરે.
સુણો શાણી સાહેલિયાં. ૧

સુરનર કિન્નર નાગમાંરે, અસુર તથા મુનિમાંય;
શોભા આવી સૌન્દ્રામણીરે, સખી સાંભળીએ નહિ ક્યાંયરે.
સુણો શાણી સાહેલિયાં. ૨

ચાર વદન વિધિને વળીરે, વિષ્ણુને ભુજ છે ચાર:
વિકટવેષ પંચમુખનારે, દીસે ન્યાળી જોતાં ત્રિપુરારરે.
સુણો શાણી સાહેલિયાં. ૩

અન્યદેવ અવનીવિષેરે, છે કો અધિક રૂપવંત;
આ છબીશું સરખાવિયેરે, જાણું રૂપવંત કો ન દીસંતરે.
સુણો શાણી સાહેલિયાં. ૪

કિશોરવય સુખમાસદન[2] રે, શ્યામ ગૌર સુખધામ;
અંગ અંગ પર વારિયેરે, સખી કોટી કોટી શતકામરે,
સુણો શાણી સાહેલિયાં. ૫

કહે સખી એવો કોણ છેરે, તનધારી જગમાંય;
જે ન મોહાય આ રૂપથીરે, મહા ગંભીર વદન જણાયરે.
સુણો શાણી સાહેલિયાં. ૬

કોઈ સપ્રેમ બોલી સખીરે, વાણી મૃદુલ વિશેષ:
સાંભળો જે મેં સાંભળ્યુંરે, સહુ સખીઓ સુંદરવેષરે.
સુણો શાણી સાહેલિયાં. ૭

એ બંને રઢિયાળા રૂપનારે, દશરથનૃપના કુમાર;
બાળહંસણીના[3] બેટડારે, જોડી જીવો જાઉં બલિહારરે.
સુણો શાણી સાહેલિયાં. ૮

મુનિ કૌશિકતણા યજ્ઞનારે, રૂડા એ બે રખવાળ;
અજય[4] નિશાચર જેમણેરે, રોળ્યા રણમાં અંતરિયાળરે.
સુણો શાણી સાહેલિયાં. ૯

મનહર શ્યામલ ગાત્ર છેરે, જેનું જો ભાળ વિશાળ;
જે સુબાહુ મારીચનારે, મદમોચન લોચન લાલરે.
સુણો શાણી સાહેલિયાં. ૧૦

તે છે રાણી કૌશલ્યાતણારે, કુંવર મહા સુખખાણ:
રામ એવું એનું નામ છેરે, કર શોભે જો ધનુષ ને બાણરે.
સુણો શાણી સાહેલિયાં. ૧૧

ગૌરવરણ રૂડા રૂપનારે, કિશોરવયના કુમાર;
ધનુષબાણ શોભે પાણુમાંરે, ચાલે રામ પાછળ બલિહારરે.
સુણો શાણી સાહેલિયાં. ૧૨

રામના એ લઘુ ભ્રાત છેરે, સોમિત્રા તેમનાં માત;
લક્ષ્મણ નામ ઉદાર છેરે, કુળદીપક બંને ભ્રાતરે.
સુણો શાણી સાહેલિયાં. ૧૩

વિપ્રકાજ કરી બંધુ બેરે, પંથે મુનિસ્ત્રી ઉધારી;
ધનુષયજ્ઞ જોવા આવિયારે, સુણી હરખી ત્યાં સહુ નારિરે.
સુણો શાણી સાહેલિયાં. ૧૪

તમે બાળ ન કરશો એવડી અલબેલાજી એ રાગ

દેખી રામછબી છેલ, કહે કામની કોઈ;
છે આ વર જાનકીજોગ, કહું સુખરૂપ જોઈ. ૧

જો સખી દેખે રાય, સ્વરૂપ કુમારતણું;
"પણ" પર હરિ કરે વિવાહ, સખી હું કહું શું ઘણું. ૨

ઓળખીયા છે એમને, તિરહુતીરાએ[5];
સહમુનિ સાદર સનમાનિયા, કહી ગુણ ગાએ. ૩

સખી પરન્તુ પણ નહિ તજે, ભૂપતિ-દાવે;
વિધિવશ હઠીને અવિવેક, ભજશે ભૂપ ભાવે. ૪

કોઈ કહે સખી એમ, બ્રહ્મા હોય ભલો;
ફળ ઉચિત સહુને દેનાર, સાંભળીએ સવળો. ૫

તો જાનકીજી જોગ, આ વર ઝટ મળશે;
સખી નથી એમાં સંદેહ, શોચ સરવ ટળશે. ૬

દૈવયોગ સંયોગ, બની આવે આવો;
તો કૃતાર્થ થઈએ સર્વ, લઈએ શુભ લા'વો. ૭

અતિ આરત એક અમારી, સખી સાંભળ શાણી;
કહું તુજને તે નિરધાર, જાઊં બલિહારી. ૮

પરણે કદી રઘુરાજને, નૃપતિકુંવરી;
તો તે સગપણથી ફેર, પવિત્ર કરે નગરી. ૯

નહિ તો સખી રઘુરાજનું, દરશન અમને;
થયું દૂર જરૂર હવેથી, સત્ય કહું તમને. ૧૦

થાય યોગ્ય સંયોગ, એ તો સખી ત્યારે;
પુર પેલા ભવનાં પુણ્ય, હોય અધિક જ્યારે. ૧૧

બોલી બીજી ત્યાં એમ, સજની ઠીક કહ્યું;
અતિ હિત વિવાહમાં સર્વેનું, તે સત્ય લહું. ૧૨

શંકરધનુષ કઠોર, કોઈ કહે આલી[6];
એ કોમળગાત્ર કિશોર, સજની જો ન્યાળી. ૧૩

---

૧ પરસ્પર. ૨ શોભાનું ઘર. ૩ હંસણિની ચાલ ચાલનારી રાણીઓ. ૪ ન જીતાય એવા.

૫ તિરહુતિ દેશના જનકરાજા. ૬ સખી.

મન મુંઝવણ એ સૌ કરે, સખીઓ શાણી;
સુણી અવર સખી ત્યાં એક, વદી કોમળ વાણી. ૧૪
કોઈ કોઈ એવું કહે, સખીઓ મારી;
છે જોતાં એ લઘુજોડ, ધીર ધનુર્ધારી. ૧૫
પણ પ્રભાવ પ્રૌઢો મહા, એ કુંવરતણો;
શું વરણી કરૂં વિસ્તાર, છે અશરણ-શરણો. ૧૬
પદપંકજ રજ સ્પર્શીને, ગૌતમ તરિયા;
તરી અઘકૃતપુંજની જેહ, યશ મુનિ ઉચરિયા. ૧૭
તેહ રામ સુખધામ, રૂપ બળ તેજતણા;
શું રહે શિવધનુ તોડ્યાવિના, બળવંત ઘણા. ૧૮
પ્રતીતિ એ નહિ ત્યાગશો, ભૂલીને કદી યે;
પ્રીછી મહિમાવંત કુમાર, સખી સાચું વદિયે. ૧૯
જે વિધિએ રચી સીત, રૂપ આપી ભારી;
તે વિધિએ વર ઘનશ્યામ, રચીઓ વિચારી. ૨૦
એ સખીનાં સુણી વેણ, સરવે હરખાણી;
સૌ કે એવું જ ઠીક થાવ, વદી કોમળ વાણી. ૨૧

દોહરા.

ઉર હરખે વરષાવતી, પુષ્પ સુલોચની વૃંદ;
જાય જ્યહાં જ્યહાં બંધુ બે, ત્યાં ત્યાં પરમાનંદ. ૧
નગર પૂર્વદિશીએ ગયા, ગુણનિધિ બંને ભ્રાત;
ધનુષયજ્ઞ ભૂમિ જ્યહાં, બનાવી છે ભલિભાત. ૨
અતિ વિસ્તારે રંગભૂમિ, સુંદર છો[1] ઢાળેલ;
વિમળ વેદિકા એક ત્યાં, રચના કરી રચેલ. ૩
અધિક દિવ્ય ચારે દીશે, કંચનમંચ વિશાળ;
રચી રાખ્યા છે ત્યાં અધિક, બેસે જ્યાં મહિપાળ. ૪
તે પાછળ ચારે દિશે, સમીપ કંચનમંચ;
સચીવમંડળી[2] માટ એ, શોભીત બનીયો સંચ. ૫
વળી ઊંચા કઈએ થકી, સહુપ્રકાર સોહાય;
બેઠક ત્યાં પુરલોકની, કરાવી છે નરરાય. ૬
તેની નિકટ સુંદર અધિક, વળી છે અધિક વિશાળ;
ધવળધામ બહુ વરણનાં, બનાવિયાં મહિપાળ. ૭
જુએ જ્યહાં બેસી સહુ, મીથિલાપુરીની નાર;
યથાયોગ્ય તે ભવનથી, નિજ-નિજકુળ અનુસાર. ૮
કહી કહી મૃદુવચનો મુખે, હર્ષ પામી પુરબાળ;
રચના સાદર રામને, બતાવતા ધરી વ્હાલ. ૯
સહુ શિશુ એ મીષ[3] પ્રેમવશ, સ્પર્શી મનોહર ગાત[4];
હર્ષ ઘણો હૈડાવિષે, દેખી દેખી બે ભ્રાત. ૧૦

સર્વ બાળને પ્રેમવશ, જાણી રઘુકુળભાણ;
પ્રીતિસમેત નિકેતનાં[5], વિધવિધ કર્યાં વખાણ. ૧૧
નિજ નિજ રુચીએ બાળ સહુ, બોલાવે નિજપાસ;
સ્નેહસહિત ત્યાં ભ્રાત બે, જાય પામી ઉલ્લાસ. ૧૨
દેખાડે પ્રભુ અનુજને, રચના જે અતિ સાર;
કહી મૃદુ મનહર મધુર અતિ, વચનો વિવિધ પ્રકાર. ૧૩
જેનિ અનુસાશન થકી, માય જેહ પ્રચંડ;
લવનાં મેષમાંહે રચે, પ્રૌઢાં અતિ બ્રહ્માંડ. ૧૪
ભક્તહેતુ ભગવાન તે, ચિતવે બની ચકીત;
ધનુષયજ્ઞશાળા રૂડી, પૂરી જણાવી પ્રીત. ૧૫
ચાલ્યા કૌતુક દેખી સહુ, સનુજ પ્રભુ ગુરુપાસ;
જાણી વિલંબ થયો ઘણો, તેનો મનમાં ત્રાસ. ૧૬
જુઓ જેહના ત્રાસથી, ડરને ડર લાગેય;
ભજનપ્રભાવ બતાવતા, ઉમા રામ પ્રભુ તેય. ૧૭
કહી વાતો મૃદુ મધુર અતિ, બાળક કર્યાં વિદાય;
સંગ ત્યાગવો નવગમે, પુઠ શિશુ સહુ પળાય. ૧૮
બળાતકારે તેમને, સાદર કરી સન્માન;
વળાવિયાં બાળક સહુ, ઉમા રામભગવાન. ૧૯
સભય સપ્રેમ વિનિત અતિ, દશરથ-રાજકુમાર;
બેઠા ગુરુપદ નામીશિશ, આજ્ઞા પામી ઉદાર. ૨૦
નિશી પ્રવેશનો સમય પ્રીછી, સંધ્યાવંદન કાજ;
આજ્ઞા દીધી પ્રભુ રામને, જે કૌશિક મુનિરાજ. ૨૧
કે'તાં કથા વિવિધ અતિ, વળી ઇતિહાસ પુરાણ;
સુંદર રજની મધ્ય વીતિ, જાગે રઘુકુળ ભાણ. ૨૨
જઈ મુનિવરે તે સમે, શયન કર્યું ભલિભાત;
ચરણ ચાંપવા લાગિયા, રઘુકુળહરિ બે ભ્રાત. ૨૩
કરે વિવિધ જપજાપ અતિ, ધરી વૈરાગ્ય સમાજ;
જુગતે જગમાં જેમના, ચરણકમળને કાજ. ૨૪
જાણ્યે તે બે બંધુએ, જીત્યો પ્રેમ અમિત;
ગુરુપદકમળ પલોટતા, પૂરણ પ્રીત સહિત. ૨૫
વારંવાર ઋષેશ્વરે, પ્રેમે આજ્ઞા દીધ;
જઈને ત્યારે જુગતિથી, શયન રઘુવર કીધ. ૨૬
પ્રભુપદ ચાંપે તે સમે, મ્હાવીર લક્ષ્મણ ભ્રાત;
સભય સપ્રેમ પ્રતીતિએ, સુખ પામ્યા તે રાત. ૨૭
રામ કહે ત્યાં વળી વળી, સુવો ભ્રાત જઈ સેજ;
ધરી ઉર પોઢ્યા પદકમળ, લક્ષ્મણ મ્હાતન તેજ. ૨૮
લક્ષ્મણ પ્હેલાં જાગિયા, સુણી કુરકટધ્વની[6] કાન;
જાગ્યા ગુરુથી પ્રથમ પ્રભુ, ઉમારામ ભગવાન. ૨૯

૧ ચુનો. ૨ કારભારી-મંડળી. ૩ બાને. ૪ શરીર.

૫ ઘરનાં. ૬ કુકડાના શબ્દ.

શૌચક્રિયા કરી સકળ પછી, સાનુજ કરિયું સ્નાન;
નિત્યકર્મ કરી ગુરુપદે, શિશ નમાવ્યું ભગવાન. ૩૦

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

પૂજાસમય ગુરુતણો જાણી,
માગશે પુષ્પ મનમાં પ્રમાણી;
ગુરુઆજ્ઞા લેઈ તત્કાળ,
ચાલ્યા પુષ્પ લેવાને દયાળ. ૧

સૌમિત્રેય છે પણ નિજ સાથે,
કર ધનુષબાણ ભર્યાં ભાથે;
નૃપબાગ વિલોકીએ જાઈ,
જ્યાં વસંત રહ્યો લોભાઈ. ૨

લાગ્યાં તરુ મનહર હારોહાર,
સંકુલ ફળફૂલ નાનાપ્રકાર;
લતામંડપ વરણ-વરણના,
જ્યહાં જોઈએ ત્યાં નૌતમ રચના. ૩

ફળફૂલ પલ્લવીત સોહાવે,
નિજસંપતિ સુરતરુને લજાવે;
ચાતક કોકિલ કીર[1] ચકોર,
કુંજે ખગ કલ નાચે મોર. ૪

મધ્યબાગે તળાવ પવિત્ર,
તેની રચના અધિક છે વિચિત્ર;
જળ અમૃત જેવાં ભરિયાં,
સુંદર ઘાટ મણિનાં પગથિયાં. ૫

ખીલ્યાં કમળજળે ધરી રંગ,
જળપંખી કૂંજે ગુંજે ભૃંગ;
જોઈ હરખ્યા સરોવર બાગ,
પ્રભુ સાનુજ ત્યાં સાનુરાગ. ૬

પરમ રમ્ય આરામ છે એજ,
સુખ દે પ્રભુ રામને તેજ;
જોયો ચાર દિશે ફરી બાગ,
ઉરમાં સાનુજ હરખ્યા અથાગ. ૭

પૂછી માળીને લે દળ પુષ્પ,
પરમાનંદ શ્રી કૌશલભૂપ;
તે સમે ત્યહાં જાનકી આવી,
પૂજવા ગૌરી માએ મોકલાવી. ૮

સંગે સખી સહુ સુંદરી શાણી,
ગીત ગાય મનોહર વાણી;
સર નિકટ ગૌરીમંદિર સોહે,
વરણ્યું જાય ન જોઈ મન મોહે. ૯

કરી સ્નાન સસજની ચાલી,
ગૌરીગૃહ નૃપબાળી કૃપાળી;
કરી પૂજા અધિક સાનુરાગે,
સુંદર વર નિજઅનુરૂપ માગે. ૧૦

એક સખી તજી સીતાનો સંગ,
જુએ ફૂલવાડી અંગે ઉમંગ;
જઈ જોયા તેણે બંને ભ્રાત,
રૂપ નિરખી થઈ રળીઆત. ૧૧

ધાતી ધાતી જાનકી પાસે,
આવી તે સખી અતિ ઉલ્લાસે;
સહુ સખીઓ દશા જોઈ તેની,
હર્ષાશ્રુએ આંખ ભીજી જેની. ૧૩

કહે હેતુ નિજ હર્ષકેરો,
પૂછે સૌ મળી લઈને ઘેરો;
વદી તે સખી કોમળ વાણી,
સુણો સૌ અતિ આદર આણી. ૧૪

હરિગીત છંદ.

સખીઓ સુણો મુજ હર્ષકારણ, વિદિત કરૂં તમને સહુ;
ફૂલબાગ જોવા નૃપકુંવર એ, આવિયા રૂપ શું કહું;
છે વય કિશોર અનુપ રૂપના, સર્વવિધિ સોહામણા;
તન શ્યામગૌર ધનુર્ધારી, રૂપમાં નહિ કશી મણા. ૧

ક્યમ કહું વખાણી ગિરા અનયન[2], નયનવાણીવિના અલી;
પથ દેખતાં એ રૂપ કુંવરનાં, મનતણી પ્હોંચી રળી;
સહુ શાણી સખીઓ હર્ષી સુણીને, તે સખીની વાતડી;
કહ્યું ધન્ય અતિ તેં તો કરી જો, સૌની શીતળ છાતડી. ૨

સીતાહૃદય પ્રફુલ્લિત થયું અતિ, જાણી આતુરતા ઘણી;
સખી એક વદતી તે સમે કહી, નૃપકુંવર રઘુકુળમણિ;
નૃપપુત્ર જે મુનિસંગ કાલે, નગર આવ્યા સાંભળ્યા;
અતિ રૂપ મનહર કર ધનુષધર, સખી જનક તેને મળ્યા. ૩

નરનારિ નિજવશ કરી લીધાં નિજ, રૂપમોહની નાખીને;
સહુ લોક જ્યાં ત્યાં છબી વરણવે, હૃદય અતિ અભિલાખીને;
છે જરૂર જોવા જોગ સખીઓ, જોડ ચાલો જોઇએ;
અતિ રૂપ ભૂપકુંવરનું નિરખી, સર્વ સંશય ખોઈએ. ૪

સુણી વેણ તેના જાનકીમન, ભલિરીતે અતિ શોભિયાં;
રઘુનાથના દરશનની માટે, લલિત લોચન લોભિયાં;
કરી અગ્ર સખી તે ચાલી જાનકી, હંસગતિ પગ માંડતી;
પ્રીતિ પુરાતની કો પ્રિછે નહિ, નેત્રશર અતિ છાંડતી. ૫

૧ પોપટ.

૨ આંખવિનાની.

સંભારી નારદવચન[1] સીતા, પ્રીતિપાવન ઉપની;
સહુદિશિ વિલોકતી ચકિત જાણે, બાળમૃગી ભયભીત બની;
કટિ મેખળા કંકણુ તથા વળી, ધ્વનિ સુનેપુરતણો સુણી,
લક્ષ્મણપ્રતે વદતા સુખે હરિ, રામ સુખદ હૃદય ગુણી. ૬

દીધી દુદુંભી આ જાણું મદને, જગવિજય મનસા કરી,
કહી એવું તે ભણી જોયું ફરીને, અતિ ઉમંગ ઉરે ધરી;
અતિ રૂપ જોબનમાતી સતી તે, દામની–દ્યુતિ–હારણી;
શું રૂપ રાજકુમારિનું એ, વાહ બાગવિહારણી. ૭

સીતાવદનશશિ સ્વચ્છ નિરખી, થયાં નેત્ર ચકોર ત્યાં,
લોભાઈ રહ્યું મન રામકેરૂં, ચિતવની ચિત ચોર જ્યાં;
લોચન અચંચળ થઈ રહ્યાં અતિ, વદન શોભા છે વડી;
સંકોચી નિમીએ[2] તજ્યું દૃગંચળ[3], તરત જાણે તે ઘડી. ૮

સીતાલલિતતા દેખી અતિશે, સહુવિધે સુખ પામિયા;
કરતાં વખાણ ન વચન આવે, વદન જોઈ વિરામિયા;
સહુ નિજનિપુણતા વિરચીએ રચી, પ્રગટ દાખવી જક્તને;
અતિ રમ્યતાને રમ્ય કરતી, મોહની આસક્તને. ૯

છબિભવન દીપશિખા[4] બળે જયમ, શોભતી નૃપતિસુતા:
ઉપમા સહુ કવિની પડે જુઠ, અલખ રૂપની અદભુતા:
ઉપમા કહો કઈ આપી એવી, જાનકિ–શું સરખાવીએ;
સીતાસમાન ન અન્ય કોઈ, એક સીતા કા'વીએ. ૧૦

મનવરણી શોભા જાનકીતણી, નિજદશા વિચારીને;
લક્ષ્મણપ્રતે બોલ્યા વચન શુભ, તે સમય–અનુસારિને;
લક્ષ્મણ જનકતનયાજ આ તે, ધનુષમખ જે કારણે;
આવી સખી લૈ ગૌરિપુજવા, વાહ રૂપ જઉં વારણે. ૧૧

કરતી પ્રકાશજ હરતી ફરતી, સહસખી ફૂલબાગમાં;
શોભા વિલોકી અતિ અલોકિક, જેહની અનુરાગમાં;
મન મારૂં સહજ પવિત્ર તે પણ, જોઈ સુખને ક્ષોભતું;
કારણ સહુ તે વિરંચી જાણે, સુભગતન મમ ફરકતું. ૧૨

દોહરા.

રઘુવંશીનો હે વીરા, છે એ સહજ સ્વભાવ;
મન કુપંથ પગ નવ ધરે, કદીએ જોતાં દાવ. ૧

મને પ્રતીતિ અતિ ઘણી, મુજમનની આ વાર;
સ્વપ્ને પણ પરનારિને, ચિતવી નથી લગાર. ૨

પીઠ જુએ નહિ જેમની, રિપુ રણાંગણે ભ્રાત;
મન દીઠી લાવે નહિ, પરનારીની વાત. ૩

માગણ જેના મુખથકી, ના નવ લહે કદાય:
તેવા નરવર અધિક નથી, જગ થોડાજ જણાય. ૪

કરી વાત એવી રીતે, ભ્રાત સાથ ભલિભાત:
લોભાણું મન રામનું સીતારૂપ અઘાત. ૫

મુખપંકજ મકરંદ[5] છબી, કરે ભ્રમર જયમ પાન;
રામરૂપ અનુરૂપ દીસે, સીતા સતી–સમાન. ૬

ચકિત ચિતવતી ચોદિશે, સીતાસહિત સ્નેહ;
ક્યહાં ગયા નૃપબાળ બે, મુજમનમાન્યા જેહ. ૭

જયહાં વિલોકે શશિમુખી, શિશુ મૃગનયની સીત;
જાણું કમળસિતશ્રેણી ત્યાં, વરષે અમીત અમીત. ૮

લતાની ઓથે બેયને, સખીએ કરીને સાન:
બતાવિયા તેણે સમે, સાનુજ રામ નિદાન. ૯

શ્યામલ ગોંર કિશોરવય, વદનચંદ્ર ઝળકાય:
દેખી અનુપરૂપ કુંવરનાં, સીયલોચન લલચાય. ૧૦

જાણે નિજનિધિ ઓળખી, હરખે હૃદય હમેશ;
દેખી રામ થાક્યાં નયન, તજી પલકેય નિમેષ. ૧૧

અધિક સનેહે એ સમે, ભોળી થઈ ગઈ દેહ;
શર્દચંદ્રને જયમ જુએ, ચકિત ચકોરી જેહ. ૧૨

લોચનપંથે રામને, ઉરઘરમાંહે આણી;
દીધાં પલકકમાડ ત્યાં, સીતા અતિશય શાણી. ૧૩

સીત જવ પ્રીછિ પ્રેમવશ, સહુ સખીઓએ ત્યાંય;
મન સંકોચાએ અધિક, કહી ન શકે તે કાંય. ૧૪

પ્રગટ્યા લતાભવનથકી, તે અવસર બે ભ્રાત;
નિકળ્યા બે જયમ વિમળવિધુ, તજી ઘનપડળ અઘાત. ૧૫

શોભાસીમ સુભગ અતિ, સુખનિધાન બે વીર;
નીલ–પીતવારિજસમા, શોભિત શુદ્ધ શરીર. ૧૬

કાનશિયા શોભે ભલા, સુંદરતા દે સાર;
મધ્ય મધ્ય ફૂલકળીતણા, ગુચ્છા શોભાદાર. ૧૭

ભાલતિલક શ્રમબિંદુ[6] શુભ, શોભે અતિ રમણીક;
શ્રવણ સુભગ ભૂષણ વિવિધ, ઠરી રહ્યાં છે ઠીક. ૧૮

વાંકી ભૃકુટી ભાસે ભલી, ખીટલિયાળા કેશ;
લોચન લાલ કમળસમાં, રાતાં રમ્ય વિશેષ. ૧૯

ભાળનાસિકા દાઢી શુભ, હરિનો હાસ્યવિલાસ;
તે તો સહુ જગને કરે, દામ વિનાનાં દાસ. ૨૦

---

૧ એક સમે જાનકીજી ગિરિજા પૂજવાના નિમિત્તે જતાં હતાં. ત્યાં માર્ગમાં નારદઋષિ મળ્યા. જાનકીએ દંડવત કરીને કહ્યું કે મહારાજ હું દેવીની પૂજા કરવા જાઉં છું. તે સાંભળી નારદ પ્રસન્ન થયા ને સીતાને આશિર્વાદ દીધો કે હે જાનકી! આ ગિરિજા બાગમાં શ્રીરામચંદ્ર તારો પતિ તને મળશે. જાનકિએ પુછ્યું કે મહારાજ! હું કેમ ઓળખીશ? નારદ બોલ્યા કે આ બાગમાં જેને જોવાને તારૂં મન અધિક લોભિત થઈ જાય તેનેજ તારે જાણવો કે આ મારો સ્વામી છે. ૨ નેત્રના દેવતા. ૩ પાંપણ. ૪ દીવાની જ્યોત.

૫ ફૂલમાંનો રસ. ૬ પરસેવાનાં ટીપાં.

કહી ન જાય મુખછબી હૂંથી, કોટિક કામ લજાય;
ઉર મણિમાળા ઓપતી, ઝળક ઝળક ઝળકાય. ૨૧

શંખાકારે શોભતી, ગ્રીવ પ્રભા મહંત;
કામકલભ[1]સુંઢની સમા, બાહુ અધિક બળવંત. ૨૨

વામ બાહુ શોભે ભલો, દડિઓ પૂષ્પ ભરેલ;
શ્યામકુંવર જો હે સખી, મોહનીરૂપ અતિ છેલ. ૨૩

કટિકેશરી પટ પીતધર, સુખમા શીળનિધાન:
દેખી ભાનુકુળ ભુષણને, સખી સહુ ચિત્ર સમાન. ૨૪

એક શાણી સખી ધૈર્ય ધરી, જાનકિનો ગ્રહી હાથ;
બોલી વચન રળીઆમણાં, સતી સીતા સંગાથ. ૨૫

કર તું ધ્યાન પછી ગૌરીનું, જે જગજનની ગણાય;
જોઈ લેતી નથી કુંવર ક્યમ, જે તુજસમિપ જણાય. ૨૬

નયન ઉઘાડ્યાં તે સમે, સંકોચાઈ સીત:
સન્મુખ બે રઘુસિંહને, જોયા અધિક સપ્રીત. ૨૭

નખશિખ શોભા રામની. દેખી જાનકી માત:
ક્ષોભ પામી સંભારીને, "પણ" પિતાનું મુનિતાત. ૨૮

જ્યવ પરવશ સીતા પ્રીછિ, સખીઓએ તે વાર:
કહે સહુ ભયભીત થઈ, થયો વિલંબ અપાર. ૨૯

આવશું ફરી સરવે અહીં, આજ સમે સખી કાલ:
એમ કહી સખી એક ત્યાં, મંદ હસી તતકાળ. ૩૦

ગિરા ગૂઢ સુણી જાનકી, મન પામી સંકોચ:
વાર થઈ મા ખીજશે, સતીને મન તે શોચ. ૩૧

રામ આણી ઉર ધીર ધરી, ફરી તરત તે કાળ;
નિજતા પિતુવશ જાણીને, જાનકી રૂપ વિશાળ. ૩૨

મૃગ વિહંગ બહુ રંગના, ભૃંગ કમળ તરુરાય:
જોવા મિષ કરી જાનકી, વળી વળી જોતી જાય. ૩૩

નિરખી નિરખી રઘુવર-છબી, પૂરણ વાધે પ્રીત;
હે સખી શ્યામલ નૃપસુતે, ચોરી લીધું ચિત્ત. ૩૪

જાણી કઠણ શંકરધનુષ, ચિંતા કરતી ચાલી;
શ્યામલ સુરતિ રાખી ઉર, સરસ રીતે સંભાળી. ૩૫

જાતાં દીઠી જવ જાનકી, શોભા ગુણ રૂપ ખાણ;
જુએ તેહભણી ચકિત થઈ, રાઘવ રઘુકુળભાણ. ૩૬

પરમ પ્રેમમય અધિક મૃદુ, કરી સ્યાહી[2] ધરી વ્હાલ;
પવિત્ર ચિતભીતર ભલે, લખી લીધી તેકાળ. ૩૭

ગઈ ભવાનીમંદિર પછી, સીતા સહિત ઉમંગ;
ચરણવંદી વદી જોડી કર, ગૌરી-શું તેહ પ્રસંગ. ૩૮

બિગરી કોન સુધારે એ રાગ

જય જય જય ગિરિરાજ-કિશોરી, શિવમુખચંદ્ર ચકોરીરે;
જય ગજવદન[3] ષડાનન[4] માતા, જય જય જય જગદંબારે;
જય દામનીદ્યુતિગાત્રણી ગિરિજા, અખિલ વિશ્વ અવલંબારે.
જય જય જય ગિરિરાજ. ૧

નહિ તુજ આદિ મધ્ય ભવાની, નહિ વળી કદીએ અંતરે;
અમિત પ્રભાવ ન વેદ પ્રીછે કશું, સેવે સિધ મુનિ સંતરે.
જય જય જય ગિરિરાજ. ૨

ભવસંભવ પાલન કરનારી, તુંજ પરાભવકારણીરે;
વિશ્વમોહની સ્વવશ-વિહારણી, તુંજ અધમઉદ્ધારણીરે.
જય જય જય ગિરિરાજ. ૩

પતિદેવતા શંભુ અખિલેશ્વર, તુજ યશ જય જ્યાં ત્યાંહેરે;
માત પ્રથમ રેખા તુજ કેરી, સર્વે ત્રિયાની માંહેરે.
જય જય જય ગિરિરાજ. ૪

મહિમાતણી સીમા નહિ માતા, વરને વર વરદાનીરે;
તુજ પ્રભાવ શારદ શેષાદિક, કહી નવ શકે ભવાનીરે.
જય જય જય ગિરિરાજ. ૫

શુદ્ધ ભાવથી તુજને સેવ્યે, અતિ સુલભ ફળ ચારરે;
વરદાયણી ત્રિપુરારી પ્યારી, મમ વિનતિ ઉરધારરે.
જય જય જય ગિરિરાજ. ૬

હે દેવી તુજ ચરણકમળ પૂજી, સુરનર કિન્નર નાગરે;
સિદ્ધ મુનિ સંતો અતિ સુખિયા, સમરી સાનુરાગરે.
જય જય જય ગિરિરાજ. ૭

માત મનોરથ મારા જે શુભ, જાણો છો સહુ તેહરે;
વસો સદા ઉર પૂર સર્વેને, સદા ભક્ત પર સ્નેહરે.
જય જય જય ગિરિરાજ. ૮

માટે કારણ પ્રગટ કરૂં ન તે, તું સર્વજ્ઞા સારીરે;
ગ્રહ્યા ચરણ કહી એવું ભુજાએ[5], વિનતિ અધિક ઉચારીરે.
જય જય જય ગિરિરાજ. ૯

દોહરા.

બોલી ગૌરી હર્ષ ધરી, અંતરમાંય અમીત;
આશિષ સત્ય સુણો સતી, દેઉં પૂરણ પ્રીત. ૧

પૂરી થશે મનકામના, જાનકી તુજમન જેહ;
પામીશ વર વરણાગિયો, નહિ એમાં સંદેહ. ૨

નારદવચન સદા શુચી, સત્ય અને સુખકાર;
મન રાચ્યું જેની ઉપર, મળશે તે ભરથાર. ૩

સહેજ સુંદર શામળો, મળશે સ્વામી તેહ;
દયાનિધાન સુજાણ હરિ, જાણે તુજ શિળ સ્નેહ. ૪

---

૧ કામદેવનો હાથી. ૨ લખવાની રૂષનાઈ, શાહી. ૩ ગણપતિ. ૪ કાર્તિકસ્વામી. ૫ સીતાએ.

હુ ભાંતી પાર્વતીતણી, સુણી, સત્ય આશીષ;
ાતાસહિત હર્ષિત ઉરે, સખીઓ સહુ તેદીશ. ૫

ની વળી અધિક પુજા કરી, ગૌરીની તે કાળ;
દ્દેર ચાલી મુદિતમન, સીતા રૂપ રસાળ. ૬

પ્રો. જાય નહિ હર્ષ ઉર, જાણી ગૌરી અનુકૂળ;
મઅંગ ફરકે બહુ, સુંદર મંગળમૂળ. ૭

ાતાસુંદરતા અધિક, વખાણતા ઉર આમ:
૭ સમીપ બંને ગયા ભ્રાતા લક્ષ્મણ રામ. ૮

ઘું વૃતાંત રામે સહુ, મુનિ કૌશિકની પાસ;
રળ સ્વભાવ ન કપટ કશું, સીતા નિપુણતાવાસ. ૯

મી પુષ્પ પૂજા કરી, દીધી મુનિએ આશીષ:
ને ભ્રાતાને ભલી, સુણો તમે મુનિઈશિ. ૧૦

ફળ તમારા સહુ થશે, મનોર્થ જે અતિ સાર;
નેઆશિષ સુણી ભ્રાત બે, સુખીઆ થયા અપાર. ૧૧

ો ભોજન કૌશિક મુનિ જ્ઞાનનિધાન સુજાણ;
વા લાગ્યા કોડથી, કથા પવિત્ર પુરાણ. ૧૨

ાસ અસ્ત જ્યારે થયો, પામી રજા મુનિતાત;
ંધ્યા કરવા સંચર્યા, ગુણનિધિ બંને ભ્રાત. ૧૩

ર્વદિશાએ પ્રગટિયો, ચંદ્ર અધિક તેજાળ;
ઈ સીતામુખ સારખો, સુખ પામ્યા તે કાળ. ૧૪

ની વિચાર મનમાં કર્યો, ચંદ્ર ભલે અતિ તેજ;
ણુ સીતામુખસમ નહિ, જોતાં હિમકર એજ. ૧૫

ન્મ સિંધુ વળી બંધુ વિષ, દીન મલીન સકલંક;
ાતામુખસમ ક્યમ કરી, ચંદ્ર બાપડો રંક. ૧૬

વસંતતિલકા છંદ.

વાધે ઘટે દુખદ વિરહણીને વિશેષે,
રાહુ ગ્રહે નિજમુખે તુજને કલેષે;
તું કોક શોકપ્રદ પંકજ દ્રોહી ભારે,
છે ચંદ્રમા અવગુણો અતિશેજ તારે. ૧

વૈદેહીવકત્ર–સમતા તુજનેજ દીધે,
તો દોષ થાય અતિ એમ અયોગ્ય કીધે;
સીતાની વકત્રછબી ચંદ્રમીષે વખાણી,
ચાલ્યા પછી ગુરુકને અતિ રાત્રી જાણી. ૨

કૌશિકચર્ણકમળે નમી બેઉ ભ્રાતા,
આજ્ઞા લઈ જઈ સૂતા મન રાજી થાતા;
જાગી ઉઠ્યા વિગતરાત્રી પછી શ્રીરામ,
બંધુ વિલોકી વદતા વદનેથી આમ. ૩

ઊગ્યો દિવાકર વિલોક્ય રૂડો તું ભાઈ;
છે કોક લોક વળી પંકજ સુખદાઈ;
બોલે છે લક્ષ્મણ જોડી દ્વિ પાણી[1] વાણી,
શ્રીરામ સૂચકપ્રભાવ અતિ વખાણી. ૪

સંકોચઈ કુમુદની અરુણોદયેથી,
નક્ષત્રયુથતણી જ્યોતિ મલીન એથી;
હે નાથ આગમને જેમ સુણી તમારૂં,
સેજે થયા નૃપ સહુ બળહીણ વારૂ. ૫

નક્ષત્રભૂપતિ[2] ઉજાસ કરે અતિશે,
ટાળી શકે ન કદી એ તમચાપ[3] રીશે;
નાના વિહંગ કમળો અલી કોક કોકી,
હર્ખ્યાં ઉરે રજનિઅંત સહુ વિલોકી. ૬

એવી રીતે પ્રભુજી ભક્તજનો તમારા,
થાશે સુખી ધનુતુટ્યે[4] હિત ઇચ્છનારા;
સૂર્યોદયે તમ વિનાશ વિનાશ્રમેથી,
નક્ષત્ર ગુપ્ત જગ ભાનુ પ્રકાશ તેથી. ૭

સૂર્યે નિજોદયમીષે સહુ આ ભૂપોને,
દેખાડિયો પ્રભુ પ્રતાપ અમાપ જોને;
છે બાહુશક્તિ–મહિમા તમ[5] ઉદઘાટી[6],
રીતિ તમારી ધનુભંજન પ્રગ્ટ સાટી. ૮

દોહરા.

બંધુવચન સુણી મૃદુ અતિ, મંદ હસ્યા ભગવાન;
શૌચક્રિયા સરવે કરી, સ્હેજે કરિયું સ્નાન. ૧

નિત્યક્રિયા કરી ગુરુકને, આવ્યા બંને ભાઈ;
ચરણકમળમાં સુભગશીર, નમાવિયું હરખાઈ. ૨

બોલાવ્યા જનકે ત્યહાં, સતાનંદ કુળગોર;
તરત મોકલ્યા તેમને, કૌશિક મુનિની કોર[7]. ૩

જનક વિનતિ જઈ તેહને, સંભળાવી મુનિરાય;
હર્ષે બોલાવી લીધા, બંને ભ્રાત સુકાય. ૪

સતાનંદ પદ વંદીને, બેઠા જઈ ગુરુપાસ;
રામ લક્ષ્મણ રીઝથી, અંતર ધરી ઉલ્લાસ. ૫

ચાલો તવ કૌશિક કહે, મોકલિયા મહિપાળ;
આવ્યા છે મુનિ તેડવા, વિશેષ ધરીને વ્હાલ. ૬

સીતાસ્વયંવર જોઈએ, જઈને જુગતે આજ;
કોને ઇશ મોટમ દીએ, મળિયા ભૂપસમાજ. ૭

---

૧ બે હાથ. ૨ રાજારૂપી નક્ષત્ર. ૩ ધનુષરૂપી અંધકાર. ૪ ધનુષ તુટવાથી. ૫ તમારો. ૬ ઉદયાચળ પર્વત. ૭ તરફ, બાજુ.

કહે લક્ષ્મણ હે મુનિ, જે પર કૃપા તમારી;
યશભાજન તે જાણવો, વેગે કહું વિચારી. ૮

હરખ્યા સુણી સહુ મુનિવરો, વચનો વિનય સપ્રીત;
સુખ માની સરવે દીધી, આશિષ ઉચિત અમીત. ૯

પછી મુનિ વૃંદ સમેત હરિ, ચાલ્યા જોવા કાજ;
ધનુષ–યજ્ઞશાળા રૂડી, જ્યાં મહિપાળ–સમાજ. ૧૦

રંગભૂમિએ ભ્રાત બે, આવ્યા મુનિસહિત;
સમાચાર પુરવાસીઓ, પામ્યા જવ ધરી પ્રીત. ૧૧

કામધામ[1] તજી સંચર્યાં, જોવા રાજકુમાર;
બાળક વૃદ્ધ જુવાનિયાં, નગરતણાં નરનાર. ૧૨

જોયું જનકે તે સમે, ભારે થયલી ભીડ;
સુચી સેવક બોલાવી લીધ, રાએ પાડી રીડ[2]. ૧૩

તરત જાવ કહ્યું તેમને, નગરલોકની પાસ;
દ્યો આસન સહુને ઉચિત, આવ્યાં જોવા આશ. ૧૪

કહી મૃદુ વચન વિનીત અતિ, બેસાર્યાં નરનાર;
ઉત્તમ મધ્યમ નીચ લઘુ, નિજનિજથળ અનુસાર. ૧૫

છપ્પા.

રાજકુંવર તે સમે, આવિયા રંગભૂમિમાં;
જાણું લલિતતા છબી, છવાઈ રહી રૂપસીમા;
ગુણનિધિ નાગર વીર, મનોહર શ્યામલ ગોરા;
મહા રૂપ બળ તેજ, અચળ સંગ્રામે શૂરા;
ઉડુગણમાં[3] જ્યમ યુગશશિ[4] પુર્યા, શોભે રાજ–સમાજમાં;
તન ગૌર લક્ષ્મણ લાલનું, અધિક રૂપ રઘુરાજમાં. ૧

નિજમનમાં જેમને, ભાવના હતીઓ જેવી;
પ્રભુમૂરતિ તેમણે, દીઠી દ્રષ્ટે ત્યાં તેવી;
દેખે નૃપ રણધીર, જાણુ વિરરસ તનધારી;
દેખી પ્રભુને ડરે, કુટિલ નૃપ રહે વિચારી;
જાણે ભયંકરી મૂર્તિ છે, ધનુષધારી ધરણી ધણી;
સહુ કુટિલનૃપે પ્રભુ એ રૂપે, દીઠા શ્રી રઘુકુળમણી. ૨

હતા અસુર નૃપવેષ, જેહ છળ કપટી સુરારી;
પ્રભુ મૂરતિ તેમણે, કાળસમ નિરખી ધારી;
નગરલોક નિરખતા, પરમ નાગર બે ભાઈ;
નરવિભુષણ નિરધાર, અધિક લોચન સુખદાઈ;
નારી વિલોકતી હરખી ઉર, નિજનિજ રૂચી અનુરૂપના;
ધરી મૂર્તિ જાણુ શૃંગારરસ, કુમાર કૌશલભૂપના. ૩

વિરાષમય પ્રભુરૂપ, બ્રહ્મજ્ઞાનિને ભાસે;
બહુમુખ કર પદ નેત્ર, અધિક શિશ દીસે વિલાસે;

જુએ જનકજાતીનાં, રામને ઉમગ સોતાં;
લાગે સજ્જન સગાં, અધિક વ્હાલાં જ્યમ જોતાં;
સહભુપ[5] વિલોકતી રાણી ત્યાં, શિશુસમ પ્રીતિ અધિકતા;
રઘુકુળતિલક સહુ યોગીને, પરમ તત્વમય ભાસતા. ૪

સંતોનાં શુધ હૃદય, પ્રકાશરૂપે પ્રભુ સ્હેજે;
ઇષ્ટદેવ સમ સુખદ, જુએ હરિજન સહુ તેજે;
ચિતવે પ્રભુરામને, જાનકીજી જે ભાવે;
તે સ્નેહ સુખ અધિક, જાય વરણ્યું નહિ દાવે;
ઉર અનુભવતી ન કહે મુખે, સીતા પણ તે સુખ ગણી.
કવિ કોઈ કહે કેવી રીતે, વરણી એક મુખે ભણી. ૫

એવી રીતે જેમના, ભાવ પ્રભુ પ્રત્યે જેવા;
તેવી રીતે તેમણે, દીઠા કૌશલપતિ તેવા;
કૌશલરાજ કિશોર, રાજતા રાજ–સમાજે;
સુંદર શ્યામલ ગૌર, તેજ તન અધિક વિરાજે;
અતિ વિશ્વવિલોચનચોર યુગ, સ્હેજે મનોહર મૂર્તિ બે;
વળી કોટિકામ ઉપમા લઘુ, રાજતેજ સુખપૂર્તિ છે. ૬

દોહરા.

શર્દચંદ્રનિંદક વદન, શોભાધામ સ્વરૂપ;
અતિ લલિત લોચનકમળ, કુમાર કૌશલભૂપ. ૧

મનહર ચિતવની રૂડી, મનસીજ[6] મદ હરનારી;
હૃદયભાવથી અતિ લલિત, વરણી ન જાય વિચારી. ૨

કલકપોળ[7] યુગ ડોળમાં, શુભશ્રુતિ કુંડળલોલ[8];
રદ સુંદર ચારૂ ચીબુક, બહુ મનહર વળી બોલ. ૩

ચંદ્રકીર્ણનિંદક રૂડો, હરિનો હાસ્યવિલાસ;
ભૃકુટી વિકટ ભાસે ભલી, નમણું નાક સુખવાસ. ૪

ભાલ વિશાળ તિલક વળી, ઝળક ઝળક ઝળકાય;
કેશ વિલોકી ભ્રમરગણ, લક્ષ પ્રકાર લજાય. ૫

પીળી રાજટોપી રૂડી, શિર પર અતિ સોહાય;
મધ્ય મધ્ય ફૂલકળી વળી, બનાવી છે મુનિરાય. ૬

ગ્રીવા શંખાકાર શુભ, રૂચિર રાજતી રેખ;
જાણે ત્રિભુવનમાં રૂડા, સુંદરતાસીમ લેખ. ૭

ગજમણિ પેર્યાં કંઠમાં, ઉર તુળસીની માળ;
વૃષભકંધ હરિચાલણી, બળનિધિ બાહુ વિશાળ. ૮

કટિ તરકસ[9] તાણી લીધા, પીત વસ્ત્ર દ્યુતિકાર;
ધનુષ વામકાંધે ધર્યું, હાથ બાણ હથિયાર. ૯

પીત યજ્ઞઉપવિત વળી, રાજે અતિ રમણીક,
નખશીખ સુંદર બંધુ બે, વિવિધ આભૂષણ ઠીક. ૧૦

---

૧ કામકાજ અને ઘરબાર. ૨ હોકારો પાડવો. ૩ તારા. ૪ બે ચંદ.

૫ રાજાસહિત. ૬ કામદેવ. ૭ ગાલ. ૮ ચંચળ. ૯ ભાથો.

જોઈ જોડ સુખિયા થયા, પુર—નરનારી તમામ;
એક ટશે ન્યાળી રહ્યા, લોચનપંથી રામ. ૧૧

હરખ્યા અતિ મિથિલેશ પણ, દેખી બંને ભાઈ;
મુનિપદકમળ ગ્રહ્યા જઈ, તેહ સમે હરખાઈ. ૧૨

કરી વિનતિ સહુ નિજકથા, સંભળાવી ઋષિપાસ;
રંગભૂમિ દરશાવી સહુ, અંતર ધરી ઉલ્લાસ. ૧૩

જ્યાં જ્યાં જાય કુમાર એ, શોભા રૂપગુણખાણ;
ત્યાં ત્યાં અકીત બની સહુ, નિરખે રઘુકુળ ભાણ. ૧૪

નિજ નિજ રુચિએ રામને, જોયા સર્વે સાર;
કોઈ ન જાણે મર્મ કશું, માયા હરિની અપાર. ૧૫

ભલી રચના કૌશિક કહે, જનક ભૂપને જેમ;
મહા મુદિત મનમાં થઈ, માને સુખ નૃપ તેમ. ૧૬

એક મંચ સહુ મંચથી, સુંદર વિપદ વિશાળ;
મુનિસમેત બે બંધુ ત્યાં, બેસાર્યાં મહિપાળ. ૧૭

વસંતતિલકા છંદ.

દેખી શ્રીરામ નૃપ સૌ ઉરમાંહી હાર્યાં,
પૂર્ણેંદુ ઉદયસમે જ્યમ તેજ તારા;
એવી પ્રતીતિ સહુ ને મન વીરવંકા,
એ તોડશે ધનુષ સત્ય ધરો ન શંકા. ૧

તોડ્યા વિના શિવધનુષ અતિ વિશાળા,
આરોપશેજ સીય[1] રાઘવઊર માળા?
એવું વિચારી સહુ ભાઈ ઘરે પધારો,
આવ્યો પ્રતાપ જય તેજ જવા કુંવારો. ૨

અંધાભિમાની અવિવેકી ભૂપો હતા જે,
એ વેણ સાંભળી હસ્યા મન તે સમાજે;
તોડ્યેય ચાપ અતિ દુર્ઘટ લગ્ન ધારો,
તોડ્યા વિના કુંવરી કો વરશે વિચારો. ૩

જો એક વાર અતિ કાળ કરાળ હોએ,
સીતાહિતે સમરભૂમિ જીતીશું સોએ[2];
વાણી સુણી અવર[3] ભૂપતિ મુસકાણા,
જે ધર્મશીળ હરિભક્ત હતાજ શાણા. ૪

સીતા વિવાહ કરશે રઘુરાજ સાથે,
સૌ ભૂપગર્વ કરી દૂર પ્રતાપી હાથે;
જીતી શકે સમર કો દઈ ઘાવ ડંકા,
છે કૌશલેશસુત બે રણવીરવંકા. ૫

મિથ્યા મરો ન નિજ ગાલ વગાડી વાધ્યે,
ક્ષુધા[4] ટળે ન મન—મૌદક[5] ખૂબ ખાધ્યે;
સુણો પવિત્ર શીખ જે હિતની તમારે,
સીતા ગણો જગતમાત તમે વિચારે. ૬

છે જગ્તતાત રઘુનાથ સદા વિચારી,
લ્યો ન્યાળી લોચન ભરી છબી સુખકારી;
એ સર્વને સુખદ સુંદર ગુણરાશી,
છે બંધુ બે સતત શંકરઉરવાસી. ૭

ત્યાગી સુધા દધિસમીપ સદા ભરેલો,
ધાઈ મરો ન મૃગવારી[6] વિલોકી રેલો;
જાઈ કરો હૃદયભાવતું જેહને જો,
પામ્યા સુજન્મફળ આજ સહુ અમે તો. ૮

એવું કહી ભૂપતિઅંગ ઉમંગ ભારે,
શ્રી રામનું અનુપ રૂપ જુએ વિચારે;
દેખે સહુ નભ રહી વિબુધો વિમાને,
વર્ષાવતા સુમન સ્નેહ વધારી ગાને. ૯

તેડાવી જાણી સુસમો જનકે સીતાને,
આવી સખીસહિત સુંદરી ગૌરવાને;
મુગ્ધા કિશોરી નવયૌવન કોઈ શ્યામા,
સીતાસખી અતિ અનુપ સ્વરૂપધામા. ૧૦

ચાલી લઈ ભર ઉમંગભરેલ સર્વે,
આનંદપર્વ ઉલટ્યો મન જાણું ગર્વે;
કોઈ સખી કટિ મરોડતી જાય ચાલી,
કોઈ કટાક્ષ કરતી નૃપને નિહાળી. ૧૧

પદ.

બિગરી કોન સુધારે એ રાગ

સીતાસુંદરતા રૂપશોભા, મુખે ન જાય વખાણીરે;
કોણ ગણુતી સીતારૂપ આગે, ઉમા રમા બ્રહ્માણીરે.
સીતા—સુંદરતા. ટેક.

જગદંબા ગુણસ્વરૂપનિધાની, અતિ અનુપમ અલબેલીરે;
ઉપમા સકળ મને લઘુ લાગી, ઉપમા સહુ સંકેલીરે.
સીતા—સુંદરતા. ૧

પ્રાકૃત—નારી—અંગ—અનુરાગી, ઉપમા દઉં સીતાનેરે;
કુકવિ કહે એવો અપયશ કુણ, લે જગ નેટ નિદાનેરે.
સીતા—સુંદરતા. ૨

જો કરીએ તુલના સીતાસમ, પ્રાકૃત નારી કેરીરે;
જગ ક્યાં લલના લલિત[7] એવી કો, જોયું બધે મન હેરીરે.
સીતા—સુંદરતા. ૩

૧ સીતા. ૨ તે પણ. ૩ બીજા. ૪ ભૂખ. ૫ લાડુ.

૬ ઝાંઝવાનું પાણી. ૭ સુંદર.

ગિરાસુખર[1] તન અર્ધબવાની, રતિદુઃખી અનંગ પ્રીછી પતિરે;
ક્યાં તે કો તનમન દુખીઆરી, કહો ક્યહાં સીતાસતીરે.
સીતા—સુંદરતા. ૪

વિષ વારૂણી[2] બંધુ પ્રીય જેના, રમા એવી રૂપવંતીરે;
પણ તેસમ ક્યમ કરી કહેવાએ, જાનકી રૂપ—ગુણવંતીરે.
સીતા—સુંદરતા. ૫

જો છબી સુધાપા યોનિધિ[3] હોએ, કમઠ[4] પરમ રૂપમયનોરે;
શોભા નેતરાં વળી શૃંગારમય, મંદરભૂધર[5] સમયનોરે.
સીતા—સુંદરતા. ૬

નિજ કરકમળે કામ વલોવે, એ છબી સુધાપયોનિધિરે;
ઉપજે રમા—રમ્યતા સુખમૂળ, જ્યારે જગમાં એ વિધિરે[6].
સીતા—સુંદરતા. ૭

તદપિ હૃદય—સંકોચ—સહિત કવિ, કહે સીતાસમ તુલ્યરે;
એ અદભુત રૂપ જાનકી કેરૂં, શું વરણે કવિકુળરે.
સીતા—સુંદરતા. ૮

હરિગીત છંદ.

લઈ સંગ ચાલી શાણી સખીઓ, ગાતી ગીત મૃદુ વાણીએ;
શોભે નવલ તન અધિક મનહર, જગતજનની જાણીએ;
ભૂષણ સકળ શોભિત બનાવ્યાં, અંગ અંગ રચી સખી;
જવ રંગભૂમિ પધારી સીતા, થઈ સભા ચિત્રે લખી. ૧

રૂપ દેખી મોહ્યાં નારીનર સહુ, વાગિયાં નભ દુંદુભી;
થઈ પુષ્પવૃષ્ટિ અપાર જય જય, મધ્યમંડપ જઈ ઉભી;
વૈમાન ચઢી સહુ અપ્સરાઓ, ગાતી ગીત મધુરે સ્વરે;
શોભે સીતા કરકમળ મધ્યે, વિજયમાળ અનુપરે. ૨

જોતા સકળ મહિપાળ જાનકિ, મોહવશ સહુ નૃપ અતિ;
સીતા ચકિતચિત રામ ઇચ્છે, નજર ફેરવી ન્યાળતી;
મુનિપાસ બેઠેલા દીઠા બે, રૂપ અનુપ રઘુસિંહને;
કર ધનુષ કટી ભાથા ભીડેલા, શ્યામ ગૌર અનીહ[7]ને. ૩

લાગ્યાં લલકિ લોચનકમળ બે, ન્યાળવા રઘુરાજને;
આનંદ ઉર ન સમાય જાનકિ, પણ પડી વશ લાજને;
નિજવડિલ ગુરુજન લાજ વળી ત્યાં, જોઈ રાજ—સમાજને;
સંકોચી સીતા મનવિષે અતિ, નિરખતાં રઘુરાજને. ૪

અવિલોકવા લાગી સખી તન, આણી ઉર રઘુનાથને;
હે આલી "ઓ" મમપ્રાણપતિ કહે, શાનમાં સખી સાથને;
નિરખી છબી સીતાતણી વળી, રામરૂપ સુવેષને;
નરનારિઓ એ પરહર્યા ત્યાં, પત્ર કમળ નિમેષને. ૫

કરી શોચ સંકોચાઈ વદતાં, વિધિવિનય કરી મનવિષે;
જડતાઈ જનકની હે વિરંચિ તું, વેગથી હર કો મિષે;
મતિ જેવી છે અતિ રૂડી અમારી, તેવી દે નૃપને ખરે;
તો તરત "પણ" તજી રામ સીયનો, રૂડી રીતે વિવા' કરે. ૬

જગ ભલું થયું કહેશે વળી છે, સર્વને મન ભાવતું;
નહિ તો નિદાન કીધે અધિક હઠ, દાહ ઉર સૌમાં છતું;
વર શામળો છે યોગ્ય જાનકિ, લોકને એ લાલસા;
મન મગ્ન જોવા રામરૂપ કો, આવતા અતિ ધસમસ્યા. ૭

બોલાવિયા ત્યાં બંદીજન[8]ને, જનકરાએ તે સમે,
વિરદાવળી મુખ ઉચરતા તે, આવી નૃપચરણે નમે;
કહ્યું જનકરાએ બંદીજનને, "પણ" અમારૂં જઈ કહે;
ઉર હર્ષી ચાલ્યો ભાટ ત્યાંથી, લાભ જન્મતણો લહે. ૮

દોહરા.

વદે બંદીજન વચન શુભ, સુણો સકળ મહિપાળ;
કહીએ અમે વિદેહ"પણ" ભુજા ઉઠાવી વિશાળ. ૧

નૃપભુજબળ શશિસ્વચ્છ જ્યમ શિવધનુ રાહુસમાન;
અતિ કઠોર ભારે વળી, છે સહુ કોને જાણ. ૨

રાવણ—બાણાસુરસમા, મહા સુભટ બળવાન;
દેખી ધનુષ સિધાવિયા, એ નિજનગર નિદાન. ૩

તેજ ધનુષ ત્રિપુરારિનું, અતિશય ઘોર કઠોર;
રાજસમાજે આજ જે, તોડે કરી બહુ જોર. ૪

તો તો ત્રિભુવન—જય—સહિત, વૈદેહી રૂપ—સાર;
હઠીને પણ તે તેહને, વરશે વિના વિચાર. ૫

સુણી "પણ" સર્વ ભૂપાળને, ઉર ઉપન્યો અભિલાખ;
ભટ માની મન ક્રોધ કરી, ઉગ્ર કરી વળી આંખ. ૬

કમર બાંધી અકળાઈને, ઊઠ્યા એક પછી એક;
ઇષ્ટદેવને નામી શિશ, ચાલ્યા ચિત ધરી ટેક. ૭

સરોષ[9] તાકી તાકીને, ધરતા શિવકોદંડ[10];
ડગે ન ડગભર કો વતી, કરતાં પ્રબળ પ્રચંડ. ૮

હતો જેમના મનવિષે, કશોય વિમળ વિચાર;
ચાપસમીપ મહીપતે, ગયા ન થવા ગુમાર. ૯

સરોષ ધનુ મૂઢ નૃપ ધરે, ડગે ન પછી લજવાય;
પિનાક સાથે નાક ગયું, જાણી મન કચવાય. ૧૦

જાણે ભટ ભુજબળ અધિક, પામી શિવધનુ સાર;
અધિક અધિક ભારે થયું, ડગે ન કોથી લગાર. ૧૧

દશ સહસ્ર ભૂપ સામટા, મળીને એકીવાર;
ઉઠાવવા લાગ્યા ધનુષ, પણ ન ખસ્યું તલભાર. ૧૨

---

૧ વાચાળ, બહુ બોલનારી. ૨ પીવાનો દારૂ. ૩ અમૃતનો સાગર. ૪ કાચબો. ૫ મંદરાચળ. ૬ એ રીતે. ૭ ચેષ્ટારહિત, ખોડખાંપણ વિનાના.

૮ ભાટ લોકો. ૯ રોષસહિત. ૧૦ શિવનું ધનુષ.

કામીવચન સતીમનની જ્યમ, ડગે ન શિવકોદંડ;
થાક્યા ભૂપ ભુજબળ કરી, પિનાક ચાપ પ્રચંડ. ૧૩

મહીપ તેહ સમે થયા, સર્વ યોગ્ય ઉપહાસ;
જેમ હૃદય વૈરાગ્યવણ, હાસ્યયોગ્ય સન્યાસ. ૧૪

કીર્તિ વિજય શૂરવીરતા, વળી બાહુબળ વિશાળ;
સરવસ હારી ગયા સહુ, ચાપસમીપ મહીપાળ. ૧૫

શ્રીહત થઈ ઉર હારીને, બની નિરાશ સહુ રાય;
બેઠા નિજ નિજ આસને, અતિ મનમાં લજવાય. ૧૬

સહુ નૃપને અવિલોકીને, અકળાયા મિથીલેશ;
બોલ્યા વચન સરોષભર, કરીને ક્લેષ વિશેષ. ૧૭

દ્વીપ દ્વીપના ભૂપતિ, આવ્યા અહીં અગણિત;
"પણ" અમારૂં સાંભળી શ્રવણ, જેહ મહારણજીત. ૧૮

દેવ દનુજ ધરી મનુજતન, વિપુલ વીર રણધીર;
આવ્યા કુંવરીકારણે, શોભિત શુદ્ધ શરીર. ૧૯

કુંવરી મનોહરી વિજય વડ, કીર્તિ અધિક સુખકાર;
પામનાર પણ કોઈ વિધિ રચ્યો ન ધનુદમનાર; ૨૦

કહું કશું મન આ કોઈને, ભાવ્યો નહિ શુભ લાભ;
શિવધનુ તોડયું ન કોઈએ, ભલે ઉંડળ લો આભ. ૨૧

રહ્યું ચઢાવવું તોડવું, ફેરવવું પણ ફોક;
પણ તલભર ન ડગાવિયું, હસાવિયા પુરલોક. ૨૨

કોઈ હવે ગણી સુભટ મન, કરશો નહિ કદી ગર્વ;
વીર વિનાની અવનિ મેં, જાણી લીધી સર્વ. ૨૩

ત્યાગી આશ નિરાશ થઈ, જાઓ સહુ નિજઘેર;
લખ્યો ન વિધિ વૈદેહિનો, વિવાહ રૂડી પેર. ૨૪

જો મમ "પણ" હું ત્યાગું તો, સુકૃત સરવે જાય;
કુંવરી કુંવારી રહે, કરવો કશો ઉપાય. ૨૫

જો હું પ્રથમ મન જાણતે, અવની વીર વિનાની;
તો "પણ" લઈ ન હસાવતે, સર્વ લોક સુખમાની. ૨૬

જનકવચન સાંભળી અને, દેખી જાનકિ ઉદાસ;
સહુ નરનારી દુઃખી થયાં, તજી વિવાહવિશ્વાસ. ૨૭

ક્રોધવંત લક્ષ્મણ થઈ, કુટિલ ભૃકુટી કીધ;
અધર ફરકવા લાગિયા, નયન રીસ ભરી દીધ. ૨૮

કહી ન શકે રઘુવીર ડર, લાગ્યાં વાયકબાણ;
શિશ નમાવી રઘુવીરપદ, બોલ્યા ગિરા પ્રમાણ. ૨૯

ઝુલણા છંદ.

જો રઘુવંશીનો, હોય કો આ સ્થળે;
બાળ કદી વર્ષ શુભ પાંચકેરો;
તો ન કો કહી શકે, મુખ થકી ઉચરી,
બોલ આવોજ અનુચિત ઘણેરે;
જેવી જનકે કહી, વાણી અનુચિત અતિ;
જાણી રઘુકુળમણિ વિદ્યમાને,
તેવી જો અન્ય કો, મુખથી ઉચરી શકે;
ખબર પાડું હું મમતીર-પાને[1]. ૧

નાથ રઘુનાથજી, એક છે વિનતિ મમ,
સાંભળો ભાનુકુળકમળભાનુ;
સ્હેજ કહું આ સમે, કશું ન અભિમાનું ઉર;
અન્યનો રોષ વિધિકોપ માનું;
પામું આજ્ઞા પ્રભુ, આપની આ સમે;
તો દડા જેમ બ્રહ્માંડ તોળું,
ફોડું કાચો ઘડો, જેમ ઝટ વારમાં;
તેમ બ્રહ્માંડ મિથ્યા ન બોલું. ૨

મેરૂ મૂળાપણી, જેમ તોડી શકું,
સ્હાય માગું ન કદી અન્ય કોની;
તો શું પછી બાપડું, શંભુધનુ જૂનું આ;
જાણી આજ્ઞા રઘુનાથ દોની;
નાથ બેઠા જુઓ, એહ કૌતક કરૂં,
આપ આજ્ઞા હું કદી પામું સારી;
કમળના નાળ જ્યમ, શિવ ધનુ ચઢાવીને;
ચારસો ગાઉ લઈ ધાઉં ધારી. ૩

દોહરા.

તોળું છત્રકદંડ[2] જ્યમ, તમ-પ્રતાપબળ નાથ;
પ્રભુપદ સોગન જો ન કરૂં, ફરી ન ધરૂં ધનુ હાથ. ૧

લક્ષ્મણવચન સકોપ જવ, બોલ્યા ધરી મન ધીર;
ડગમગ થઈ અવની બધી, ડોલ્યા દિગ્ગજવીર. ૨

ડગ્યા લોક સહુ મહીપતિ, હરખી જાનકી ઉર;
સંકોચાણા જનક મન, પ્રીછિ પ્રતાપી પૂર. ૩

ગુરુ કૌશિક રઘુપતિ વળી, સર્વ મુનિ મનમાંય;
અતિ આનંદિત તે સમે, ફરી ફરી ઉર હરખાય. ૪

ઉતરાવ્યું ત્યાં શાનમાં, લક્ષ્મણકોપનિશાન;
બેસાડ્યા પ્રીતિસહિત, નિકટ રામ ભગવાન. ૫

સમય જાણી શુભ કૌશિકે, સ્નેહ જણાવી સાર;
કહ્યાં વચન મૃદુ વાણીએ, પ્રભુ પ્રત્યે સુખકાર. ૬

ઊઠો રામ સુખધામ તમ, ભાગો શંકરચાપ;
તરત મટાડો આ સમે, જનકતણો પરિતાપ. ૭

સુણી ગુરુવચન સુખદ પરમ, ચરણ ધરીને શિશ;
હર્ષ-વિષાદ ન હૃદય કશું, ઉમારામ જગદીશ. ૮

---

૧ ફળ, ભાલોડું. ૨ હાડિઆ-કરષણનો ડાંડો.

થયા ઊભા ત્યાં સહજ પ્રભુ, કમર કસી તે કાળ;
ઉઠવાની રીતિ જોઈને, લજાય કેશરીબાળ. ૯

ઉદય ઉદયગિરિમંચપર, રઘુવર બાળ પતંગ[1];
ખીલ્યા સંત–કમળવનો, હર્ખ્યાં લોચન–ભૃંગ. ૧૦

નાઠી સર્વ ભૂપતિતણી, આશાનિશિ નિરધાર;
નથી વચન–નક્ષત્રનો, કહી પ્રકાશ લગાર. ૧૧

અભિમાની નૃપકુમુદની, કુમળાણી તે કાળ;
સંતાયા ભૂપઘૂડ કપટી, વગાડતા જે ગાલ. ૧૨

થયા વિશોક સુ કોક મુનિ, તથા તેમ સહુ દેવ;
પુષ્પવૃષ્ટિ કરી નભથકી, જણાવતા સહુ સેવ; ૧૩

ગુરુપદ વંદી પ્રેમથી, રામનામ સુખધામ;
માગી રજા મુનિઓકને, ધરી ઉર પૂર હામ. ૧૪

સ્હેજ ચાલિયા ત્યાં થકી, સકળ જગત આધાર;
મત્ત મંજુ ગજગામી પ્રભુ, મહિમા અપરંપાર. ૧૫

જતા જોઈ પ્રભુ રામને, નગરતણાં નરનાર;
મહા ઉછાહ ઉરે થયો, પામ્યાં સુખ અપાર. ૧૬

વંદી પિતૃ સુર સુકૃતો, સંભારી મનમાંય;
જો કંઈ પુણ્યપ્રભાવ અમ, હો કરનાર સહાય. ૧૭

તો આ તક[2] શિવધનુ થજો, કુમળું કમળજડ જેમ;
તોડે રામ ગણેશ હે, સહુ સેવીશું સપ્રેમ. ૧૮

પ્રેમસહિત રાઘવ પ્રીછી, તેડી સખીઓ પાસ;
સીતામાતા સ્નેહવશ, વદતી હૃદય ઉદાસ. ૧૯

હે મમ સજની શ્હાણીઓ, કૌતુક સહુ જોનાર;
વળી કહાવતા જે હિતુ, અમના[3] અપરંપાર. ૨૦

તે કો કહે ન નૃપકને, સમજાવી સખી આજ;
હઠ ભલી નહિ એ બાળથી, કેમ સુધરશે કાજ. ૨૧

રાવણ બાણાસુર સમા, ગયા હારી બળવાન;
ભૂપ સકળ બળ કરી અને, બેઠા અજા[4] સમાન. ૨૨

તે ધનુ રાજકુમારને, કહો તોડવા કાજ;
બાળમરાળ[5] શું લઈ શકે, મંદરભૂદર આજ. ૨૩

ભૂપશાણપણ સર્વ ગયું, વિધિગતિ જાણી ન જાય;
હે સખી સમજાવો તમે, જઈને તિરહુતીરાય. ૨૪

રાણી વાણી સુણી શાણી સખી, બોલી કોમળ વાણી;
તેજવંતને લઘુ કરી, ગણીએ નહિ પટરાણી. ૨૫

અગસ્ત ક્યાં અંબુધી ક્યહાં, વેગે કરો વિચાર;
શોષ્યો સ્હેજે પલકમાં, સુયશ સકળ સંસાર. ૨૬

રવિમંડળને દેખતાં, લાગે રઘુ નિરધાર;
ત્રિભુવનમાં તેનો ઉદય, ટાળે તિમિર[6] અપાર. ૨૭

મંત્ર પરમલઘુ જેહ વશ, વિધિ હરિહર સુર સર્વ;
મહામત્ત ગજરાજનો, ટાળે અંકુશ ગર્વ. ૨૮

કામ કુસુમધનુબાણ લઈ, સકળ ભુવન વશ કીધ;
શિવ સનકાદિક દેવ મુનિ, મહાન યોગી પ્રસિદ્ધ. ૨૯

જાણી એવું સંશય તજો, દેવી ધરો વિશ્વાસ;
રામ ધનુષ એ ભાગશે, ઉર નવ થાવ ઉદાસ. ૩૦

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

સખી–વચન એવાં સુણી રાણી,
આવ્યો વિશ્વાસ સત્ય પ્રમાણી;
મટ્યો ખેદ પ્રીતિ વધી ભારે,
ચિતવે રામને સ્નેહ અપારે. ૧

તે સમે જોઈ રામને સીતા,
જેને તેને વિનવતી સભીતા;
મનાવે મનમાં દુખ માની,
થાજો પ્રસન મહેશ ભવાની. ૨

કરો સુફળ આપની સેવકાઈ,
હરો ચાપ તણી ગરૂઆઈ;[7]
ગણનાયક વરદાતા દેવ,
કરી આજ લગી તમ સેવ. ૩

વાર વાર વિનતી સુણી મારી,
કરો ધનુષભાર થોડો ધારી;
વારે વારે ન્યાળી રામ–તન,
મનાવે દેવ ધરી ધીર મન. ૪

પ્રેમઆંસુ ભરાયાં લોચન,
સીતા નિરખતી રામવદન;
નિરખી સ્વરૂપ સુંદર મન લોભે,
પિતા “પણ” સમરી મન ક્ષોભે. ૫

અરે તાત દારૂણ હઠ લીધી,
સમજે નહિ કશું હાનિ કે વૃદ્ધિ;
મંત્રી સભય ન શીખ દે કોય,
આ તો અતિશે અનુચીત હોય. ૬

ક્યાં ધનુષ વજ્રથીય કઠોર,
ક્યાં શ્યામલ મૃદુગાત્ર કિશોર;
કો રીતે પાડું વિધિ જીવ ધીરો,
કઠણ પુષ્પ શું વીંધશે હીરો. ૭

૧ સૂર્ય. ૨ સમે, વેળાએ. ૩ અમારા. ૪ બકરી. ૫ બાળહંસ.

૬ અંધકાર. ૭ ભારેપણું, ભાર.

સભા સહુની મતિ થઈ ભોળી,
શકે શું શિવચાપ એ તોળી;
હવે તો હે શંકરધનુ સાર,
રહ્યો તારો મારે આધાર. ૮

નિજ જડતા લોકો પર ટાળી,
થાજે હળવું શ્રી રામને ન્યાળી;
સીતામનમાં ક્લેષ અતિ થાય,
લવ નિમીષ તે યુગસમ જાય. ૯

જુએ પ્રભુને વળી મહી ન્યાળે,
શોભે ચંચળ નેત્ર વિશાળે;
રમે જાણયે બે સ્મરમીન[1] ભાવે,
મુખચંદ્ર-મંડળના તળાવે. ૧૦

મુખાંબુજ ગિરા મધુકરી રોકી,
પ્રગટ લાજનિશા અવલોકી;
નેત્રજળ નેત્રખૂણ રહ્યું મ્હોંનું,
જેવું પરમ કૃપણનું સોનું. ૧૧

સંકોચાઈ વ્યાકુળતા જાણી,
ધર્યું ધૈર્ય પ્રતીતિ ઉર આણી;
તન મન વચને જો મુજ મન સાચું,
રાઘવ-પદ-કમળે હોય રાચ્યું. ૧૨

તો છે શિવ જે સકળ-ઉરવાસી,
મને કરશે તે રામની દાસી;
જેના પર જેનો સત્ય સ્નેહ,
મળે તે તેને નહિ સંદેહ. ૧૩

કરી વિનતી સીતા જેની તેની,
ચિતવે રાઘવ-તન મૃગનેની;
દ્રઢ પ્રેમનું "પણ" કર્યું વ્હાલે,
જાણ્યું સર્વ તે રામ-દયાળે. ૧૪

પ્રભુએ જાનકીજીને વિલોકી,
તાકયું ધનુષ કેવું પ્રશોકી;
ચિતવે ગરુડ ક્રોધે લઘુ વ્યાલ,
તાકયું ત્યમ ચાપ દીનદયાળ. ૧૫

કાવ્ય તથા રોળાવૃત્ત.

તાકયું શિવકોદંડ, રામ રઘુમણિએ જ્યારે;
ચરણ ચાંપી બ્રહ્માંડ, વદે લક્ષ્મણ વીર ત્યારે. ૧

ઠોકી બાહુ બળવાન, જાણું ઘન શ્રાવણ ગાજ્યો;
થઈ સભા સહુ સ્તબ્ધ, સમાજ મહિપનો લાજ્યો. ૨

અહો દિશાકુંજરો, કોલ[2] અહિ[3] કમઠ[4] સનાદે;
ધરો ધરણી ધરી ધીર, ડોલશો નહિ ધનુનાદે. ૩

૧ કામદેવનાં માછલાં. ૨ વરાહ. ૩ શેષ. ૪ કાચબો.

રામ ચાહ્યા છે આજ, શંભુધનુ-તોડણ કાજે;
આજ્ઞા સુણી મમતણી, સજગ[5] થાજો સહુ આજે. ૪

આવ્યા ચાપસમીપ, રામ રઘુનંદન જ્યારે;
મનાવિયાં સુકૃતો, દેવ દેશેં નરનારે. ૫

સહુનો ઉરસંદેહ, તથા અજ્ઞાન અતિશે,
મંદ મહીપો તણો, ગર્વ જે અપાર દીસે. ૬

ભૃગુપતિ[6] કેરી જેહ, ગર્વ જડતાની અધિકતા;
દેવ મુનિવરો તણી, અધિક મનની કાયરતા. ૭

સીતાનો મન શોચ, જનક કેરો પસ્તાવો;
મિથિલેશીને મન, જેહ દારૂણ દુઃખદાવો. ૮

તે સહુ ચઢ્યાં પ્રથમથી, શંભુધનુ-વ્હાણે આવી;
રામબાહુબળ તણા, સિંધુમાંહે ઝોકાવી. ૯

સંઘ કાઢી સહુ જાય, રામ-ભુજબળ-દધિ જોને;
ચહે પામવા પાર, કિનારો જડે ન કોને. ૧૦

દીઠા સર્વ લોકને, ચિત્રવત શ્રી રઘુરાજે;
જાણી વિકળ વિશેષ, જાનકી તેહ સમાજે. ૧૧

વિકળ દેખી વૈદેહી, વીતે પળ યુગસમ તેને;
વિચાર કરતા રામ, પ્રેમ પરિપૂરણ જેને. ૧૨

વારી વિના જન તૃષિત, દેહ ત્યાગે જવ વારૂ;
મુવા પછી શું કરી શકે, સુધાકમળાકર[7] સારૂ. ૧૩

ખેતી સુકાયા પછી, કશી જળવૃષ્ટિ ઝાઝી;
સમય ચુક્યા પછી કશું, હૃદય પસ્તાવું દાઝી. ૧૪

જાણી એવું મનમાંય, જોઈ સીતા જગદીશે;
થયા રાજી તનરામ, જાણીને પ્રીત અતિશે. ૧૫

મનમાં ને મનમાંય, ગુરુને વંદન કીધું;
અતિ લાઘવતા થકી, ધનુષ ઉઠાવી લીધું. ૧૬

દમકે જયમ દામિની, લીએ વારીદ[8] તતકાળે;
વળી નભમંડળ સમું, થયું શિવધનુ તે કાળે. ૧૭

લીએ ચઢાવી ચઢ, ખેંચતા પ્રભુ બળ ગાઢે;
જાણ્યું નહિ કોઈએ, ઉભા સહુ જુએ સનાદે. ૧૮

ત્યહાં તેહ ક્ષણ મધ્ય, તોડયું શંકરધનુ રામે;
ધ્વનિ અતિ ઘોર કઠોર, રહ્યો પૂરી ભુવન તમામે. ૧૯

દોહરા.

પૂરી રહ્યો ત્રિભુવનવિષે, ધનુધ્વનિ ઘોર કઠોર;
સૂર્યઅશ્વ મારગ તજી, ચાલ્યા બીજી કોર. ૧

૫ સાવચેત, હુશિયાર. ૬ પરશુરામ. ૭ અમૃત-સરોવર. ૮ મેઘ.

સુણી ધ્વનિ કરતા ચો દિશે, દિગ્ગજ[1] અતિ ચિક્કાર;
અવની લાગી ડોલવા, સળક્યો શેષ અપાર. ૨

કોલ કમઠ પણ ખળભળ્યા, સુણી ધનુષટંકાર;
સુરાસુર મુનિએ દીધા, કર કાને તે વાર. ૩

સહુ બની વિકળ વિચારતા, ભાગ્યું શિવકોદંડ;
જય રઘુ વચન ઉચ્ચારતા, ધ્વનિ પૂરી રહી નવખંડ. ૪

સાગર રઘુવર–બાહુબળ, શંકરચાપ જહાજ;
ચઢ્યાં પ્રથમ જે મોહવશ, બુડ્યો સકળ સમાજ. ૫

કરી વિભાગ બે નાખિયું, શિવધનુ ભૂમિ જે વાર;
જાણી લોક સહુ સુખી થયા, કરતા ખુશી–પોકાર. ૬

પાવન કૌશિકરૂપ દધિ, પ્રેમનું વારી અથાગ;
ન્યાળી રામરૂપ પૂર્ણશશિ, ઉમગી લ્હેર અનુરાગ. ૭

પુલકાવલી મોજાં મહા, હૃદય–ખડક અથડાય;
ઓટ ન થાતો હદ તજી, લોચનખાડી ભરાય. ૮

દેવ વગાડે દુંદુભી, વળી ગડગડ્યાં નિશાન;
નૃત્ય કરતી અનુરાગિને, દેવનારી કરી ગાન. ૯

બ્રહ્માદિક દેવો તથા, સર્વે સિદ્ધ મુનીશ;
પ્રભુને પ્રિતે પ્રશંસીને, દેતા રૂડી આશીષ. ૧૦

વરષે ફૂલ બહુ રંગના, ગજરા વળી ફૂલમાળ;
કિન્નર ત્યાં અતિ હર્ષથી, ગાતા ગીત રસાળ. ૧૧

રહી પૂરી ત્રિભુવનમાં બધે, જય જય વાણી વિશેષ;
ધનુષભંગ–ધ્વનિ જાય નહિ, જાણી કોથી લેશ. ૧૨

અતિ આનંદિત જ્યાં ત્યહાં, કહે નગર–નરનાર;
ભાગ્યું શંભુધનુ ભારી જે, દશરથ–રાજકુમાર. ૧૩

બંદી માગધસૂત–ગણ, બિર્દ વદે મતિધીર;
કરે નિછાવરી લોક સહુ, હય ગજ ધન મણિ ચિર. ૧૪

ભેરી ઢોલ ને દુંદુભી, નાદતણા રણકાર;
ઝાંઝ મૃદંગ સુશંખ વળી, સરણાઈ અતિસાર. ૧૫

વાગે બહુ વાજાં વિવિધ, કાન પડયું ન સુણાય;
શશિવદની મૃગલોચની, માનુની મંગળ ગાય. ૧૬

સખીસહિત હર્ષિત અતિ, નિજમનમાંહે રાણી;
સુકતા અનાજ છોડ પર, પડે જેમ ઘનપાણી. ૧૭

શોચ ત્યાગી સુખ લીધું અધિક, જનક ભૂપે તે વાર;
તરતાં થાક્યા સમય જ્યમ, કશો પામી આધાર. ૧૮

ધનુ તુટ્યે શ્રીહત થયા, ગર્વિત જેહ ભૂપાળ;
દિવસ સમે જ્યમ દીપછબી, શોભે ઝાંખિઝરાળ. ૧૯

હૃદય–સુખ સીતાતણું, વરણું કોણ પ્રકાર;
સ્વાતિબિંદુ જ્યમ પામીને, ચાતકીચિત કિલકાર. ૨૦

લક્ષ્મણજી અવિલોકતા, નિજબંધવની કોર;
શશિને નિરખે હેતથી, જેમ ચકોર કિશોર. ૨૧

દીધી સતાનંદે ત્યહાં, આજ્ઞા અતિ સુખકાર;
રાય પાસ ચાલી સીતા, મનમાં હર્ષ અપાર. ૨૨

સંગ સખી સુંદરી ચતુરી, ગાતી મંગળ ચાર;
ગઈ ત્યાં બાળમરાળ ગતિ, સુખમા અંગ અપાર. ૨૩

હરિગીત છંદ.

સખી મધ્ય સીતા શોભતી જ્યમ, મહા છબી છબીગણવિષે;
કરકમળમાં જયમાળ શોભે, વિશ્વજય શોભા દીસે;
સંકોચ તન ઉત્સાહ મન અતિ, ગૂઢ પ્રેમ ન કો પ્રીછે;
હરિવદની ચાલી હંસગતિએ, રામ–દર્શન મન ઇછે. ૧

જઈ સમિપ રામછબી નિરખી રહી, ચિત્રલખી જ્યમ જાનકી;
જયમાળ ઉર ધર વદતી જાણી; શાણી એક ચતુર સખી;
સખીવચન સુણતાં બેઉ હાથે, વિજયમાળ ઉઠાવીને;
ગૂઢ પ્રેમવશ પેરાવી જાય ન, રામસમિપે આવીને. ૨

શોભે સનાળામ્બુજ[2] કરયુગ, અધિક પ્રફુલિત એ સમે;
જયમાળ શશિને દે સભીત જ્યમ, ગુણનિધિમન બહુ ગમે;
અલબેલી સખી છબી જોઈ ગાતી, હર્ષ ભરી ભરી અંગમાં;
જયમાળ મેલી રામઉર ત્યાં, જાનકી ઉમંગમાં. ૩

જયમાળ રઘુવર–કંઠ જોઈ, પુષ્પવૃષ્ટિ સુરો કરે;
સંકોચ પામ્યા ભૂપતિ સહુ જ્યમ, રવિ વિલોકિ કુમદ ખરે;
પુર–[3]વ્યોમ વાજાં વિવિધ વાગે, નાદ ભેરી નફેરીના;
ખળ મલિન મનમાંહે થયા સહુ, જેમ જનમુખ શ્રીવિના. ૪

સાધુ ભૂપતિ ગાજે ઘણા મન, અધિક હર્ષાતુર બણી;
સુર નાગ નર કિન્નર સુમુનિવર, વદે જય આશિષ ઘણી;
દેવાંગનાયે હર્ષી દિલમાં, ગીત ગાતી નાચતી;
થઈ વારવાર સુપુષ્પવૃષ્ટિ, વરણી જાય ન હું વતી. ૫

દ્વિજ વેદધ્વનિ કરતા જ્યહાં ત્યાં, બંદિ બિર્દાવળી ભણે;
પાતાળ પૃથ્વી નાગલોકે, વ્યાપિયો યશ ચોખુણે;
વરી રામને ગુણી શાણી સીતા, ભાગ્યું શિવધનુ રઘુવરે;
કરી આરતી નરનારી નગરની, નિછારિ વિત[4] ભૂલી કરે. ૬

રૂડી જોડી રામ સીતાની શોભે, અધિક મનહર આ સમે;
જાણે છબી શૃંગાર રસની, એકઠામ ઊભી રમે;
સખી સીયને સમજાવતી કર, સ્પર્શ પ્રભુપદ પ્રીતથી;
ભયભીત સીતા મનવિષે થઈ, ચરણપરશ કરતી નથી. ૭

૧ દિશાના હાથીઓ.

૨ નાળસહિત કમળ. ૩ આકાશ. ૪ પૈસો.

દશ મુદ્રિકા દશ આંગળે છે, મણિજડિત મહામૂલી;
વળી પોખરાજ પિરોજ રત્નો, અધિક ગણતાં જઉં ભૂલી;
કરૂં જો હું ચરણપરસ કદાપી, થાય સૌ સ્ત્રીરૂપનાં;
પદકમળ કામણટુમણાં છે, કુંવર કૌશલ્યભૂપનાં. ૮

પદકમળ સ્પર્શી મુદ્રિકાઓ, શોકય થઈ સાલે મને;
માટે ન કરવો સ્પર્શ પ્રભુપદ, હે સખી કહું છું તને;
ગૌતમપ્રિયા શીલા હતી પણ, નારી બની પદસ્પર્શથી;
સખી કામ શું પદ સ્પર્શવાનું, કૃત થયાં સુખદર્શથી. ૯

પ્રીતિ અલૌકિક જાણી રઘુમણિ, મન વિહંસ્યા તે ઘડી;
મુખચંદ્ર અતિ તેજસ્વી જોઈ, મોહવશ જાનકિ પડી;
તે અવસરે સીતા વિલોકી, અવર ભૂપ અભિલાષિયા;
જે ક્રૂર કપટી કપુત મૂઢમતિ, અધિક હૃદય દુભાશિયા. ૧૦

પેર્યાં ઊઠી ઊઠી કવચ કોડે, અધિક વિશ્વ અભાગિયા;
જ્યાં ત્યાં અધર ફફડાવતા તે, ઊંઘમાંથી જાગિયા;
કોઈ કહે કન્યા પડાવો, કો કહે વળી એ રીતે;
નૃપબાળ બે બાંધી લીઓ પછી, શું થશે વિવા' વીત્યે. ૧૧

તોડયું ધનુષ શું સરિયુ તેમાં, કાજ એ રઘુરાજનું;
અમજીવતાં કન્યા વરે કો, ભાગ્ય રાજ-સમાજનું;
જો જનક સ્હાય કરે કશી તો, સમર જીતીએ ભ્રાત બેઃ
સુણી વાણી સાધુ નૃપતિ બોલ્યા, તેહ પ્રત્યે વાત એ. ૧૨

તમ લાજ લાજી નૃપસમાજે, શિદ હવે મિથ્યા બકો,
રઘુસિંહ બે જ્યાં અધિક બળિયા, શું તમે રણમાં ટકો;
તમ બળ પ્રતાપ વડાઈ ને વળી, પ્યારી જે શૂરવીરતા;
ગયું નાક સહિત પિનાક સંગે, મન ધરો અવ ધીરતા. ૧૩

તે સુરતા હમણાં શું આવી, સહુ હતા ક્યમ આંધળા ?
મતિ એવી તો મસ ચોપડી મુખ, અતિ ન થાવ ઉછાંછળા;
ભરી નેત્ર ન્યાળો રામને તજી, મોહ મદ ઈર્ષા સહુ;
પ્રીછિ રોષલક્ષ્મણનોઅનળસમ, કિટ[1] થશો નહિ એ કહું. ૧૪

દોહરા.

ચહે કાગ જ્યમ ગરૂડબળી, જ્યમ સસલો હરિભાગ;
કુશળ અકારણ ક્રોધી જ્યમ, ઇચ્છે અતિ અનુરાગ. ૧

શિવદ્રોહી સુખસંપદા, ઇચ્છે જેમ અપાર;
લોલુપ લોભી જ્યમ ચહે, કીર્તિ અધિક સુખકાર. ૨

કાસી શું લે અકલંક્તા, એ સૌ વ્યર્થ વિચાર;
હરિપદવિમુખ શું લઈ શકે, પરમ ગતિ કો વાર ? ૩

તેમ તમારી આ સમે, લાલચ હે મહિપાળ;
પણ ક્યમ કેશરીબાળને, જીતી શકે શિયાળ. ૪

સુણી કોળાહળ જાનકી, શંકાણી મનમાંય;
સખીઓ મળી તેડી ગઈ, મિથીલેશી છે જ્યાંય. ૫

રામ સુભાવે સંચર્યા, કૌશિક ગુરુની પાસ;
મનમાં વરણવતા અધિક, સીતાસ્નેહવિલાસ. ૬

તાકે લક્ષ્મણ આમ-ત્યમ, ભૂપવચન સુણી કાન;
બોલી શકે ન રામડર, કરતા હરિને શાન. ૭

રક્ત નેત્ર ભ્રૂકુટી કુટિલ, નૃપ ભણી જુએ સ્વરૂપ;
જાણું મત્તગજગણ નિરખી, હરિકિશોર રહી ચૂપ. ૮

ખળભળ દેખી વિકળ થયાં, નારી નર વૃધ બાળ;
સહુ મળી દેતાં મુખ થકી, તે મહિપોને ગાળ. ૯

તે અવસર શ્રવણે સુણી, શંકરનું ધનુભંગ;
આવ્યા અતિ ઉતાવળા, ભૃગુકુળકમળ પતંગ. ૧૦

ગૌર શરીર વિભૂતિ ભલી, સહુ પ્રકાર શોભાય;
ભાળ વિશાળ ત્રિપુંડ[2] વળી, તે વરણ્યું ક્યમ જાય. ૧૧

શીશજટા શશિવદન શુભ, મુનિ તપ-તેજ-નિધાન;
રીસવશ કશું રાતા થઈ, આવ્યા ત્યહાં નિદાન. ૧૨

ભ્રૂકુટિ વિકટ ભાસે ભલી, રીસવશ લોચન લાલ;
સહજ જુવે જ્યમ રીસથી, ભોગ મળ્યા ભૂપાળ. ૧૩

વૃષભકંધ ઉર બાહુ પણ, અતિ વિશાળ તેજાળ;
વનમાળા ઉપવીત રૂડી, મુનિવેષ મૃગછાળ[3]. ૧૪

કટી મુનિપટ ભાથા ભલા, બાંધ્યા છે બે પાસ;
ધનુષ-બાણ કર ફરસીરૂડી, સ્કંધ ધરી ભૂપત્રાસ. ૧૫

સંત વેષ કરણી કઠણ, વરણ્યું ન જાય સ્વરૂપ;
ધરી મુનિ તન જ્યમ વિરરસ, આવ્યો જ્યાં સહુ ભૂપ. ૧૬

જોતાં ભૃગુપતિ વેષને, અતિશય કાળ કરાળ;
ઉઠ્યા સકળ ભય વિકળ થઈ, ભલ ભલાય મહિપાળ. ૧૭

પિતા સહિત કહી કહી મુખે, આપ આપનાં નામ;
લાગ્યા કરવા કારણે, મુનિને દંડ પ્રણામ. ૧૮

જે ભણી જુએ સુભાવથી, હિત જાણી ભૃગુરાજ;
તે જાણે મન એમ જ્યમ, આવરદા ખુટિ આજ. ૧૯

શિશ નામ્યું જનકે ત્યહાં, આવીને ઠામ;
તેડાવી સીતા તરત, કરાવિયો પરણામ. ૨૦

આશિષ દીધિ પરશુધરે[4], હરખાણો સખી સાથ;
સીતા આપ સમાજમાં, લૈ ચાલી સંગાથ. ૨૧

વિશ્વામિત્ર મળ્યા વળી, આવીને એવાર;
ચરણ કમળમાં મેલિયા, બંને રાજકુમાર. ૨૨

રામ લક્ષ્મણ એ ઉભય, કુમાર કૌશલરાય;
દીધિ આશિષ પરશુધરે, જાણી જોડ હરખાય. ૨૩

૧ પતંગિયાં.

૨ શિવની આડ. ૩ હરણનું ચામડું. ૪ પરશુરામ.

રામ જોઈ થાક્યાં નયન, રહ્યા ન્યાળી ઘણીવાર;
મનસિજમદમોચન સ્વરૂપ, અતિ લોચન સુખકાર. ૨૪
પછી વિલોકી વિદેહ ભણી, કહે હાનિ ભિટ વીર;
પૂછે જાણ અજાણ જ્યમ, વ્યાપ્યો કોપ શરીર. ૨૫
સમાચાર જનકે કહી, સંભળાવી સહુ વાત;
જેહ કારણે મહિપ સહુ, આવ્યા છે ભલિભાત. ૨૬
જોયું ફરી બીજી પાસ તવ, જનક વચન સુણી કાન;
દીઠું શિવધનુ ભંગ ત્યાં, કડકા બેય સમાન. ૨૭
અતિ રીસ અંતર આણીને, બોલ્યા વચન કઠોર;
કહે જનક જડ કોણ આ, તોડનાર ધનુ ઘોર. ૨૮
વેગે તે દેખાડને, નહિ તો હે મૂઢ આજ;
ઉલટાવી નાખું અવની, જ્યહાં લગી તુજ રાજ. ૨૯
અતિ ડર ઉત્તર નવ દીએ, વિદેહ સંકોચાય;
કુટિલ ભૂપતિ તે સમે, મનમાંહે હરખાય. ૩૦
સુર મુનિ કિન્નર નાગ વળી, નગરતણાં નરનાર;
સકળ શોચતાં મનવિષે, ઉપન્યો ત્રાસ અપાર. ૩૧
મનમાંહે પસ્તાતી અતિ, સીતાકેરી માત:
વિધિએ સર્વ સુધારીને, વળી બગાડી વાત. ૩૨
સુણી સીતા ભૃગુપતિતણો, અતિશય ક્રૂર સ્વભાવ;
અર્ધનિમેષ તે કલ્પસમ, વીતે દારૂણ દાવ. ૩૩
સભય વિલોકે લોક સહુ, જાણી જાનકી ભીર[1];
હૃદય ન હર્ષ-વિષાદ કશું, બોલ્યા શ્રી રઘુવીર. ૩૪

વસંતતિલકા છંદ.

હે નાથ શંકરતણું ધનુ તોડનારો,
હોશેજ એક તમ સેવક કો વિચારો;
કે'તા નથી ક્યમ મને કશી આપ આજ્ઞા,
બોલ્યા સુણી રીસ ધરી મુનિ ક્રોધી સંજ્ઞા. ૧
જે દાસ તે નિત કરે રૂડી સેવકાઈ,
શત્રુની કર્ણી કરી તો કરીએ લડાઈ;
હે રામ જે શિવતણું ધનુ તોડનારો,
તે છે હજારકર[2] સમાન રિપુ અમારો. ૨
નોખો[3] કરો સહુ સમાજથી માની માઝા[4],
માર્યા જશેજ નહિ તો અહીં સર્વ રાજા;
એ સાંભળી વચન લક્ષ્મણજી હસીને,
બોલ્યા મુનિનું અપમાન કરી ધસીને. ૩
તોડ્યાં અમે ધનુષ બાળપણે અમાપે,
આવી ન રીસ કદીએ કરી નાથ આપે;
આ ચાપમાંય મમતા અતિ કોણ હેતુ,
સુણી રિસાઈ વદતા ભૃગુકુળ-કેતુ. ૪
હે હે તું કાળવશ બાળ ભૂપાળ આજે,
સંભાળી બોલ નહિ તો મરશે સમાજે;
સૌ ચાપતુલ્ય શિવચાપ શું તેં પ્રમાણ્યું,
સંસાર-જાણ સહુ તે ક્યમ તેં ન જાણ્યું. ૫
સૌમિત્રએ[5] હસી કહ્યું અમ જાણમાં એ,
છે સર્વ ચાપસમ શંકરચાપ આએ;
શું હાનિ-લાભ ધનુ આ જુનું તૂટવાથી,
રામે વિલોકયું નવું જાણી કમાનમાંથી. ૬
તૂટી ગયું ધનુષ આ કર પર્શતામાં,
નિર્દોષી છે રઘુપતિ કહું આ સમામાં;
શા માટ કાજવીણ રોષ કરો ઋષીજી,
બોલ્યા વિલોકી પરશુ[6] ભણી મુનિ ખીજી. ૭
તેં સાંભળ્યો નથી શું મૂઢ સ્વભાવ મારો,
આવ્યો હવે નજીક કાળ ખરેજ તારો;
મારૂં તને ન સમજી મન બાળબોલી,
જાણ્યો મને શું જડ તે મુનિમાત્ર ડોળી[7]. ૮
હું ક્રોધી ને શિશુપણાથી છું બ્રહ્મચારી,
સૌજાણ ક્ષત્રિકુળ-દ્રોહી હું જગ્ત ભારી,
કીધી ભૂમિ ભુજબળે ભૂપહીણ જોને,
બહુ વાર આ અવની મેં દીધી બ્રાહ્મણોને. ૯
આ જો સહસ્રકર છેદનહાર ફર્શી,
હે ભુપબાળ સુખ લે પછી ઊર હર્ષી;
કોના બળે કર લવારી અપાર આજે,
થૈ શું શકે લવરી આ તુજ કાળ કાજે. ૧૦

દોહરા.

માત-પિતા તુજ શોચવશ, કર ના મહિપ કિશોર;
ગર્ભનાંય અર્ભક[8]-દળણી, ફરસી મારી અતિ ઘોર. ૧
હસી બોલ્યા લક્ષ્મણ તદા, કોમળ વાણી વિશેષ;
જ્યાં ત્યાં એકજ આપ છો, શૂરવીર અહો મુનેષ. ૨
ફરી ફરી મને બતાવતા, ફરશુ શસ્ત્ર જે ગાઢ;
ચાહો મુનિ ઉડાવવા, એકી ફૂંકે પહાડ. ૩
પણ અહીં થતું કોળું[9] ન કો, સુણો મહામુનિરાય;
જે આંગળી બતાવતાં, અકસ્માત મરી જાય. ૪
સાભિમાન[10] કહ્યું મેં કશું, દેખી વેષ તમ છેલ;
ફરશી બાણ ધનુષ વળી, ભાથા કમર કસેલ. ૫

---

૧ ભયભીત થએલી, બીકણ. ૨ સહસ્રાર્જુન. ૩ જાુદો, વેગળો. ૪ મર્યાદા, આજ્ઞા.

૫ લક્ષ્મણ. ૬ શસ્ત્ર. ૭ વેષધારી. ૮ બાળક. ૯ 'થતાં' કોળા—એની તરફ કોઈ આંગળી કરી બીજાને બતાવે તો તેથી એ કરમાઈ જઈ ખરી પડે છે. ૧૦ અભિમાનસહિત.

જોઈ જનોઈ-ત્રાગડો, સમજી ભૃગુકુળ-રાજ,
રીસ મારી સહું[1] જે કહો, એથી કરીને આજ. ૬

દેવ વિપ્ર હરિજન અને, ગુણુ અગણિતની ગાય;
ચાલે નહિ અમ કુળનું, એ પર સુરપણું પ્રાય. ૭

કોટિવજ્રસમ વચન તમ, વૃથા ધરો ધનુ-બાણુ;
કહ્યું અયોગ્ય જો હોય મેં, ક્ષમજો ચતુર સુજાણુ. ૮

વેષ વિલોકી મેં કહ્યું, અહો મહામુનિ ધીર;
સુણી સરોષ ભૃગુવંશમણિ, વદે વાણી ગંભીર. ૯

હરિગીત છંદ.

કૌશિક સુણો આ મંદ બાળક, કુળઘાલક નિજતણું,
અતિ કુટિલ એ છે કાળવશ ક્યમ, લઘુમુખે[2] બોલે ઘણું;
રવિવંશરૂપી શશિપૂર્ણને છે, આ કલંકરૂપી કશો,
અતિ નિપટ અબુધ અને નિરંકુશ, વળી અધિક અશંકશો. ૧

ક્ષણમાંહ થાશે આ કુંવર કહું, કાળકેરો કોળીઓ,
પોકારી કહું નહિ ખોડ મારી, સુતો હરિ ઢંઢોળીઓ;
વારો ચહાવ ઉગારવા જો, દઈ પ્રબોધ મુનિ તમે,
કહી બળ પ્રતાપ અધિક અમારો, રોષ જે જગ સહુ દમે. ૨

લક્ષ્મણ વદે તવ હે મુનીશ્વર, કીર્તિ સર્વે આપની,
વરણી શકે શું તમછતાં કો, સીમા આપ પ્રતાપની;
નિજ કરણી વરણી નિજમુખે તમ, વાર ઘણી ઘણી વિધિએ,
સંતોષ જો નહિ હોય થાતો, તો ફરીથી વખાણીએ. ૩

રીસ રોકી દુસહ ન દુઃખ સ્હેશો, લ્યો વખાણ કરૂં વળી,
તમ વીર ધીર અક્ષોભ[3] મુનિજી, અવની બધી આપે ગળી;
પામો ન શોભા ગાળ દેતાં, અવ વિચારી બોલજો,
કહું સત્ય જોવા જેવું થાશે, તે સમે બળ તોળજો. ૪

યુધ-કરણી કરશે શૂર હશે તે, આપ નવ જણવે બળી,
કાયર પ્રલાપ[4] કરે મુખે રણ, વિદ્યમાન રિપુ મળ્યે;
લાગ્યા ન હો જ્યમ હે મુનિ તમ, હાંકી કાળ કરાળને,
બોલાવતા વળી વારવારે, મંદ કહી કહીને મને. ૫

સુણી લક્ષ્મણનાં વચન એવાં, અતિ કઠોર ન મન ગમે,
લીધી હાથ ઘોર સુધારી ફરશી, પરશુરામે તે સમે;
નહિ દોષ દેશો લોક મુજને, સત્ય કહું છું હું હવે,
વધયોગ્ય આ કટુવાદિ[5] બાળક, લવરી મુખે બહુ લવે. ૬

સહ્યું મેં ઘણું બાળક વિલોકી, રીસ મારી અંતરે,
પણ બાળ આ અવ કાળવશ તે, કેમ કરીને ઊગરે ?
કૌશિક કહે અપરાધ આનો, નાથ આપ ક્ષમો સહી;
બાળકતણા ગુણ-દોષગણ મન, સાધુજન લાવે નહિ. ૭

હે નાથ તમ ફરશી-મુખે હું, આપની આગે ઊભો,
ગુરુદ્રોહી હું મારો મને કહું, શીદ આપ વૃથા દૂભો;
ત્યાગું વિના માર્યે હું એને, જોઈ ઉત્તર આપતો,
કૌશિક તમારા શીળ માત્રે, જાવ મૂકુંછું જીવતો. ૮

નહિ તો હું કાપી એહને આ, ફર્શી ઘોર થકી રીસે,
હું સમાન ઓરણિયા[6] ગુરુના, જગતમાં થોડા દીસે;
કૌશિક હસે ઉર પરશુધરને, સમજ રિપુની ન સૂઝતી,
ધનુ ભાગ્યું જ્યમ ગજ ઇક્ષુ તોડે, બુઝ અબુઝ નથી આવતી. ૯

છપ્પા.

કહે લક્ષ્મણ હસી, અહો મુનિ શીળ તમારૂં;
વિદિત સકળ સંસાર, કોણ નથી પ્રિછતું વારૂ;
માત-પિતાના થયા, ઉરણિયા અતિશે સારા;
શિવ ગુરુનું રણ રહ્યું, શોચ તેના મન ભારા;
તે રણ જાણે અમ શિર ઉપર, કાઢયું આપે કોડમાં;
વળી વ્યાજ વધ્યું દિન બહુ થયે, આવ્યા લેવા હોડમાં. ૧

તેડી લાવો હવે, ગામ વેપારી ટોળી;
દઉં તમને તતકાળ, કોથળીનું મોં ખોલી;
સુણી કટુવચનો વ્યંગ, ફરશી પરશુધર સુધારે;
કરીને હાહાકાર, નારી-નર સહુ પોકારે;
લક્ષ્મણ વદતા મુનિ બહુ દીઠાં, એવાં તો ફરશુ અમે;
નૃપદ્રોહી જતા મૂકું આપને, વિપ્ર વિચારી આ સમે. ૨

મળ્યા ન કદીએ કોઈ, સુભટ રણ ગાઢે તમને;
વિપ્ર થક્યા ઘર થકી, એવું ભાસે છે અમને;
અનુચીત કહી સહુ લોક, કુળાહળ કરી પોકારે;
રામચંદ્ર સાનમાં, અનુજનો કોપ નિવારે;
લક્ષ્મણ ઉત્તર-આહુતિ પડે, કોપઅનળ ભૃગુપતિ તણે;
વધતો વિલોકી જળસમ વચન, બોલ્યા રામ વિનય ઘણે. ૩

કરો નાથ તમ દયા, બાળપર આજ અતિશે;
એ દૂધમલ પર કશું, ભૃગુપતિ ભરાવું રીશે;
જો પણ જાણ્યો હોત, આપ-પરતાપ કશોએ;
તો શું બરાબરી કરત, અજાણે વેણુ ભસ્યોએ;
કશી કરે દુષ્ટતા બાળકો, લાડપણે મતિમંદતા;
ગુરુ માત-પિતા મન માની લે, એ અતિશય આનંદતા. ૪

કરો કૃપા મુનિરાય, શિશુ સેવક મન જાણી;
તમસમ શિળ ધીર જ્ઞાની, અન્ય કો કહું શું વખાણી;
થયા શિતળ મુનિ કાંક, વિનય સુણી રઘુનંદનનો;
કહી લક્ષ્મણને કશું, રોષ ઉતાર્યો મનનો;
જઈ દૂર હસે લક્ષ્મણ અધિક, દેખી વ્યાપી રીસ નખશિખે;
હે રામ અનુજ તુજ પાપી અતિ, ડરે ન હજી મારી બીકે. ૫

---

૧ સહન કરૂં. ૨ નાને મોઢે. ૩ નિશંક. ૪ મિથ્યા ભાષણ, મિથ્યા બોલવું. ૫ કડવું બોલનાર.

૬ કરજ-રહિત.

છે રૂડું ગૌર શરીર, શ્યામતા મનમાં ઝાઝી;
દૂધમુખ નહિ દૂધમલનું, કાળકૂટ મુખ[1] અતિ પાજી[2];
વાંકો તુજથી સ્હેજ, નહિ એ તુજ–અનુસારે;
નીચ મને સમદૃષ્ટ, નિહાળે છે હજી ખારે[3];
લક્ષ્મણે કહ્યું હસી હે મુનિ, ક્રોધ પાપનું મૂળ છે;
જે વશજન અતિ અનુચિત કરે, તેને જગ પ્રતિકૂળ છે. ૬

હું મુનિવર તમતણો, જુએ તો છું અનુગામી;
પરહરી સઘળો કોપ, કરો કરુણા અવ સ્વામી;
તૂટેલું આ ધનુષ, નહિ સંધાય રીસાએ;
બેસો હેઠા હવે, પિડાતા હોશો પાયે;
કરીએ ઉપચાર[4] કશોય જો, અતિશય પ્રિય ધનુ હોય તો;
મહાગુણી તેડી સંધાડીશું, એવો મળશે કોઈ તો. ૭

લક્ષ્મણ વદતા જાણી, જનક મન અતિશે ડરતા;
છાના રહો કુમાર, આથી કશું ભલું નથી કરતા;
અતિ અનુચિત કે'વાય, જનકરાજા સમજાવે;
થરથર કંપે કાય, પુર–નરનારી દાવે;
નાનાકુમાર અતિ ચાવળા, રહે ન છાના આ સમે;
વળી ભૃગપતિ સુણી નિર્ભય વચન, રીસે બળે તન–મન ભમે. ૮

બળહાનિ થતી જાય, વદે વળી ભૃગુપતિ રીસે;
જાણવી રામને પાડ, રોષમય મુનિવર દીસે;
ઉગારૂં છું હું વિચારી, રામ બંધુ લઘુ તારો;
કેવળ તુજ શીલતાથી, ક્રોધ શમીઓ છે મારો;
મન મલિન શરીર સુંદર અધિક, કેવું તુજ ભ્રાતાતણું;
વિષભર્યું જેવું કંચન ઘડે, દેખી હું અચરિત બણું. ૯

દોહરા.

સુણી લક્ષ્મણ હસિયા વળી, નેત્ર તરેર્યાં રામ;
ગયા સકુચિ ગુરુની સમિપ, પરહરી વાણી વામ. ૧

અતિ વિનીત મૃદુ મંજુ વળી, શીતળ વાણી વિશેષ;
બોલ્યા જોડી હાથ બે, રવિકુળકમળદિનેશ. ૨

સુણો નાથ તમ સહજ છો, અતિ સુજાણ ભગવાન;
લાડપણાનાં શિશુવચન, કદી ધરીએ નહિ કાન. ૩

ગંડુ[5] અને બાળક તણો, એક સ્વભાવ સુહંત;
ભેદ ન મનમાં એમને, સરખા સંત–અસંત. ૪

વળી જુઓ એ બાળકે, નથી બગાડ્યું કશું કાજ;
અપરાધી હું આપનો, સુણો મહા મુનિરાજ. ૫

કૃપા કોપ વધબંધ હું, ઊભો છું પ્રભુ આજ;
સેવકસમ ગણીને મને, કહો નાથ જે કાજ. ૬

વદો નાથ વેગે તમે, જે વિધિએ રીસ જાય;
કરીએ તેજ જતન કરી, હે મુનિરાય ઉપાય. ૭

કહે મુનીશ રીસ જાય ક્યમ, હજી પણ તુજ અનુજ;
મમભણી જુએ કુદૃષ્ટિએ, અતિશે દીસે અશુદ્ધ. ૮

એના કંઠ ઉપર ન દીધ, આ ફરશુ કરી ચોપ;
તો મેં આ અવસર કહે, કર્યું શું કરીને કોપ. ૯

ગર્ભ ગળે નૃપરાણીના, સુણી ફરશુગતિ ઘોર;
ફરશુ છતાં દેખું જીવંત, વેરી ભૂપકિશોર. ૧૦

રીસે બળે છાતી અધિક, ચાલે નહિ કશું જોર;
બૂઠું થયું નૃપઘાતિ આ, શસ્ત્ર મારૂં જે ઘોર. ૧૧

થયે વામવિધિ તો ફર્યો, ક્રોધી સ્વભાવજ સોય;
નહિ તો વળી મારે હૃદય, કૃપાજ કયાં થકી હોય. ૧૨

આજ દયા–દુઃખ દુસહ થયું, જતાં મૂકયે અવનીશ;
સુણી વચન લક્ષ્મણ વદે, ચરણે નામી શીશ. ૧૩

નાથ તમે તો છો વળી, કૃપામૂર્તિ અનુકૂલ;
વદો વચન જે વદનથી, ઝરે અધિક જ્યમ ફૂલ. ૧૪

બળે ગાત્ર જો આપનું, આવી કૃપાવડેજ;
ક્રોધ ભર્યા રાખો વિધિ, મુનિ નિધાનતપતેજ. ૧૫

જુઓ જનક આ બાળ હઠી, ચાહ્ય જવા જમપૂર;
કરો એહને આ સમે, મમ નેત્રોથી દૂર. ૧૬

મુનિ પ્રત્યે હસીને કહ્યું, લક્ષ્મણજીએ સોય;
આંખ મીંચો મુનિરાયજી, નહિ દેખો પછી કોય. ૧૭

પરશુરામ તવ રામપ્રતિ, બોલ્યા વચન સક્રોધ;
શંભુ–સરાશન[6] તોડી શઠ, કરે મને તું પ્રબોધ. ૧૮

તુજ સંમતથી[7] કટુ વદે, તુજ અનુજ તુજ દાસ;
તું છળ વિનય કરે બહુ, કર જોડી મુજ પાસ. ૧૯

કર સંતોષ હવે મને, કરીને રણસંગ્રામ;
નહિ તો તજી દે આજથી, કે'વરાવવું રામ. ૨૦

છળ તજી હે શિવદ્રોહી તું, કર સન્મુખ સંગ્રામ;
બંધુસહિત નહિ તો હવે, મારૂં તને આ ઠામ. ૨૧

કહી એમ રઘુરાજને, ઉઠાવી ફરસી હાથ;
મન વિહંસિ શિર નામીને, વદે રામ રઘુનાથ. ૨૨

નાથ કૈસે ગજકો બંધ છુડાયો એ રાગ

રામ વદે ભૃગુપતિપ્રત્યે વિચારી;
પ્રભુ ધર્મધુરંધરધારી, રામવદે ભૃગુપતિ પ્રત્યે વિચારી. ટેક

૧ ઝેરવાળું મોં. ૨ નીચ, જેના બોલવાથી માણસને ક્રોધ ચઢે. ૩ ઈર્ષાએ, અદેખાઈથી. ૪ ઉપાય. ૫ ગાંડો.

૬ ધનુષ. ૭ વિચાર, સલાહ.

લક્ષ્મણના અવગુણે અમોપર, નાથ કરો રોષ ભારી;
દોષ સુધાપણમાંય[1] અતિશે, જોઈ રીત તમારી.
રામ વદે. ૧

ઓસરે[2] પાછા વંક જાણી સહુ, રીત એવી સંસારી;
વક્ર[3] ચંદ્રને રાહુ ગ્રહે નહિ, સુધાનો ભક્ષકારી.
રામ વદે. ૨

રામ કહે રોષ ત્યાગો મુનિશ્વર, હે પ્રભુ પરશુધારી;
આ શિશ કરફરશુની આગે, નાથ લ્યો નાખો મારી.
રામ વદે. ૩

જાય જેથી રીસ કરીએ તે સ્વામી, સરસ ઉપાય સુધારી;
જાણો મને આજ્ઞાંકિત આપનો, હૃદય હેત વધારી.
રામ વદે. ૪

સેવ્ય–સેવકને યુદ્ધ કશું તજો, રોષ વિપ્ર ગુણધારી;
દોષ ન બાળનો કહ્યું કશું તમને, વેષ વિલોકી વિચારી.
રામ વદે. ૫

દીઠા કમર કસેલા ભાથા, ફરશુ બાણ ધનુધારી;
ઊપની રીસ ઉર રાજકુંવરને, વીર તમોને વિચારી.
રામ વદે. ૬

નામ જાણે પણ ઓળખિયા નહિ, બાળમતિ કરી ધારી;
વંશ સ્વભાવે ઉત્તર દીધો તેને, ક્ષમજો વાંક વિસારી.
રામ વદે. ૭

જો આવ્યા હોત તમ મુનિવેષે, અંગ મુનિપટ ધારી;
તો પદરજ શિર ધરત શિશુ તમ, બોલ ન શકત ઉચારી.
રામ વદે. ૮

અજાણ્યાનો અપરાધ ક્ષમો પ્રભુ, મહાત્મતા[4] સંભારી;
જોઈએ વિપ્રઉર કરુણા ઘણેરી, આપ તો પરઉપકારી.
રામ વદે. ૯

કેમ બરાબરી થાય કદાપી, નાથ તમારી–અમારી;
ક્યાં તો ચરણ કહો ક્યાં મસ્તક, અંતર એટલો ધારી.
રામ વદે. ૧૦

રામ માત્ર રઘુનામ અમારૂં, તમ સેવક અનુસારી;
પરશુસહિત મોટું નામ તમારૂં, પૂર્ણ પ્રભુતા તમારી.
રામ વદે. ૧૧

એક ધનુષ ગુણનાથ અમારો, આપ જુઓને વિચારી;
નવગુણ પરમ પવિત્ર તમારા, અધિક બાળ બ્રહ્મચારી.
રામ વદે. ૧૨

હાર્યા અમે તમથી સૌ પ્રકારે, ધર્મ અમારો ધારી;
ક્ષમા કરો અપરાધ અમારા, હોય કીધા જે ભારી.
રામ વદે. ૧૩

વાર વાર કહ્યું વિપ્ર મુનીશ્વર, રામે મુખ ઉચારી;
બોલ્યા પરશુધર રોષ ધરીને, તુંય તુજ અનુજાનુસારી[5].
રામ વદે. ૧૪

કાવ્ય તથા રોળાવૃત્ત છંદ.

નિપટ વિપ્ર કરી મને, રામ તું મનમાં જાણે;
સુણાવું જશ વિપ્રના, સત્ય તુજને આ ટાણે. ૧

ચાપરૂપી મમ સ્રવો[6], આહુતિ શર હું જાણું;
ઘોર કોપ મમતણો, એક પાવક પરમાણું. ૨

ઇંધણ સૈન્ય ચતુરંગ, બોરી બાળી નિત લાવી;
મહા મહીપતિ જેહ, થયા પશુબલિ ત્યાં આવી. ૩

મેં આ ફરશુ વડે, આપી બલિ કાપી કોડે;
કર્યા કોટી રણયજ્ઞ, જગત બાધામાં હોડે. ૪

મમ પ્રભાવ નહિ વિદિત, તને અહીં કોઈ પ્રકારે;
વિપ્ર ભરોસે અભીત, બોલ ગર્વના ઉચારે. ૫

ભાગ્યું ચાપ એટલે, દાપ નિજ વધ્યો વડેરો;
જાણે જીતી જગ રહ્યા, થયો મન ગર્વ ઘણેરો. ૬

રામ કહે મુનિનાથ, બોલજો હવે વિચારી;
રીસ અતિ વધી તમારી, નાથ લઘુ ભૂલ અમારી. ૭

પિનાક તૂટ્યું પરશતાં, જૂનું હતું ઝાઝું માટે;
કોણ હેતુ કરૂં ગર્વ, નાથ હું અધિક ઉચાટે. ૮

સુણો સત્ય ભૃગુનાથ, નીડર વિપ્રથી અમે જો;
સભીત નામિએ શિશ, સુભટ જગમાં કો કે'જો. ૯

નમતા નથી ગણી સુભટ, પૂજીએ દ્વિજ પ્રભુતાએ;
અમે ન ડરીએ કોથી, ન નમીએ શૂરને પાયે. ૧૦

દેવ દનુજ ભૂપતિ, સુભટ જગ વિવિધ પ્રકારે;
સમબાળકો બળ અધિક, ગમે તો હો ભટભારે. ૧૧

મુનિ અમને જો કોઈ, યુદ્ધભૂમિમાં પ્રચારે;
લડી શકે ન હો કાળ, લડે તો અંતે હારે. ૧૨

ક્ષત્રિવંશ તન ધરી, યુદ્ધમાં સંકોચાયા;
કુળકલંક તે રંક, વૃથા જનનીએ જાયા. ૧૩

કહું સ્વભાવિક વાત, નહિ નિજવંશ પ્રશંસી;
કાળથી પણ નવ ડરે, રણાંગણમાં રઘુવંશી. ૧૪

ભૃગુલાંછનભાણી કરી, નજર રાઘવ તે ટાણે;
વદે પરશુધર પ્રતે, સુણો મુનિ ચતુર સુજાણે. ૧૫

વિપ્રવંશની જુઓ, પરમ પ્રભુતાઈ આવી;
અભય હોય પુણ તેહ, ડરે તમથી ભય લાવી. ૧૬

૧ માંસારપણું. ૨ હઠે. ૩ વાંકો. ૪ મોટાપણું.

૫ ભાઈના જેવો. ૬ યજ્ઞની સામગ્રી હોમવાનો લાકડાનો ચમચો, સરવો.

સુણી મૃદુ મંજુ ગૂઢ, વચન એવાં રઘુપતિનાં;
ખુલ્યાં પડળ તે કાળ, તરત પરશુધર-મતિનાં. ૧૭

રામ રમાપતિ પ્રભુ, હાથ ધનુ ધરો હુલાસી;
મારો સંશય મટે, અવધભૂપતિ અવિનાશી. ૧૮

આપે ચઢી ગયું ચાપ, આપતાં પ્રભુ શર હાથે;
પરશુરામ તે સમે, થયા વિસ્મય મન સાથે. ૧૯

જાણ્યો રામ-પ્રભાવ, દેહ પ્રફુલિત ત્યાં થાતો;
વદે વચન કર જોડી, પ્રેમ નવ હૃદય સમાતો. ૨૦

પદ.

બિગરી કોન સુધારે એ રાગ

જય જય જય અઘમોદ્ધારણ પ્રભુ, દશરથ-ચોક-વિહારીરે.
જય. ટેક.

જય રઘુકુળ કમળવન ભાનુ, મહેશ માનસહંસરે;
ગહન અસુરકુળ દહન અનળસમ, અખિલ જગ્ત અવતંસરે.
જય જય જય. ૧

જય સુર વિપ્ર ધેનુ હિતકારી, જગ્તપતિ જગદીશરે;
જય મદ મોહ ક્રોધ ભ્રમહારી, નાથ નમાવું શિશરે.
જય જય જય. ૨

વિનયશીલ કરુણ ગુણસાગર, નર વિભૂષણ તન ધારીરે;
આપ વચન-રચનામાં નાગર, સદા સેવ્ય ત્રિપુરારીરે.
જય જય જય. ૩

સેવક સુખદ સુભગ સહુ અંગે, કર જોડું કરુણાળરે;
જય તન-છબી કંદર્પકોટિસમ, પ્રણતપાળ રઘુબાળરે.
જય જય જય. ૪

એક મુખે શું વખાણ કરૂં તમ, શેષ ન પામે પારરે;
સખા સ્વામી સેવક સતીપતિના[1], બહુ પ્રકાર બલિહારરે.
જય જય જય. ૫

બહુ અનુચિત મેં કહ્યું અજાણે, રખે નાથ મન લાવોરે;
ક્ષમજો ક્ષમાભુવન બે ભાઈ, કરુણાસિંધુ કહાવોરે.
જય જય જય. ૬

જય રઘુવંશ-વિભૂષણ કહી કહી, વળી વખાણી મહિમાયરે;
ભૃગુપતિ વન તપકારણ તહીંથી, વિનતી કરીને જાયરે.
જય જય જય. ૭

ભય પામ્યા સહુ કુટિલ ભૂપતિ, વગાડતા જે ગાલરે;
નાઠા કાયર ભૂપ ત્યહાંથી, સજી સજીને તતકાળરે.
જય જય જય. ૮

દોહરા.

દીધી દેવોએ દુંદુભી, વરષે પ્રભુ પર ફૂલ;
હરખ્યાં પુર નરનારી સહુ, મટયું મોહમય શૂળ. ૧

વાજાં વાગે વિવિધ અતિ, વળી ગડગડે નિશાન;
મંગળ સાજ સરવ કરે, મનહર લતાવિતાન[2]. ૨

વૃંદ વૃંદ મળી વિધુવદની, મૃગનયની વળી સર્વ;
મધુર ગાન કરતી સુણી, મૂકે કોકિલા ગર્વ. ૩

વરણ્યું જાય ન જનક-સુખ મનમાં બહુ મલકાય;
જાણે જન્મદરિદ્રી જન, નિધિ પામી હરખાય. ૪

વિગતત્રાસ સુખીઆરી થઈ, જાનકી મનમોઝાર;
જાણું ચકોર કિશોરી તે, ચંદ્રઉદયથી અપાર. ૫

કૌશિકને જનકે કર્યો, પ્રીતે દંડ પ્રણામ;
આપ કૃપાએ હે મુનિ, ધનુષ ભાંગ્યું આ રામ. ૬

કૃતકૃત્ય મુજને કર્યો, એ બે ભ્રાતે આજ;
કહો હવે જે ઉચિત તે, કરીએ કોડે કાજ. ૭

સુણો કહે કૌશિક ત્યહાં, હે નરનાથ પ્રવીણ;
સીતા-રામતણો વિવાહ, રહ્યો ધનુષ-આધીન. ૮

થયો વિવા' ધનુ તૂટતાં, એમાં નહિ સંદેહ;
સુર નર નાગ મુનીશ્વરો, વિદિત સર્વને એહ. ૯

તો પણ જાઈ કરો હવે, યથા-વંશ-વ્યવહાર;
પૂછી વિપ્રકુળ વૃદ્ધ ગુરુ, વેદ-વિદિત આચાર. ૧૦

કંકોતરી જઈ મોકલો, લખી અયોધ્યા ગામ;
આવે નૃપ દશરથ્થજી, જેના સુત શ્રીરામ. ૧૧

અતિ આનંદિત નૃપ થઈ, કહીને ભલે કૃપાળ;
દૂત તેડીને મોકલ્યા, અવધપૂર તતકાળ. ૧૨

પછી મહાજન સર્વને, બોલાવ્યા મહિપાળ;
આવ્યા સહુ સાદર ત્યહાં, વદે જનક તે કાળ. ૧૩

હાટ વાટ ઘર ગલી કુંચી, દિવ્ય દેવમંદિર;
શણગારો ચોપાસ પુર, તથા સરિત સર તીર. ૧૪

હૃદય હર્ષી સહુ ચાલિયા, નિજ નિજ ઘર નિરધાર;
લાગ્યા પુર શણગારવા, નૌતમ અતિ સુખકાર. ૧૫

પછી અનુચર બોલાવીને, મોકલિયા તે વાર;
કારીગર બોલાવવા, કળાનિપુણ અપાર. ૧૬

મનહર રચજો માંડવો, અતિ વિચિત્ર વિસ્તાર;
ઉજમ પામી શિર ધરી વચન, ચાલ્યા અનુચર સાર. ૧૭

તેડી લાવ્યા અતિ ગુણી, શહાણા અને સુજાણ;
જે મંડપ રચવે કુશળ, વિધ વિધ થાય વખાણ. ૧૮

---

૧ મહાદેવના.

૨ લતામંડપ.

સમરી ગજાનન વંદી વિધિ, કરી મંડપ–આરંભ;
રચ્યા કનકકદળીતણા, શોભીતા બહુ સ્થંભ. ૧૯

નિલમણિઓનાં પત્ર ફળ, પદ્મરાગનાં ફૂલ;
રચના દેખી વિચિત્ર અતિ, ભૂલે બ્રહ્મ મુનિકૂળ. ૨૦

અનિરુદ્ધજીની ઘોડલીનો રાગ

બનિયો અધિક વિચિત્ર વિશાળ, જનકરાયનો માંડવો;
વરણું શોભા હું તેની રસાળ, જનકરાયનો માંડવો. ટેક.

મણિમય લીલા વાંસ સરવે, બનાવિયા છે બેશ;
પત્રસહિત સ્વભાવિકસમારે, જાય ઓળખ્યા નહિ લવલેશ.
જનકરાયનો માંડવો. ૧

કનકકેરી નાગવેલિની, નૌતમ રચના નેટ;
ઓળખી જાય ન આંખથીરે, શોભે સારી સપત્રે લપેટ.
જનકરાયનો માંડવો. ૨

કનકતણા વળી બંધ બનાવ્યા, મધ્ય મધ્ય મોતીદામ;
શોભા ત્રણ ભુવનતણી જાણે, રોકી રાખી તે ઠામ.
જનકરાયનો માંડવો. ૩

માણુક્ય મરકત વજ્રમણિવળી, પોખરાજ પિરોજ.
ચીરી ઘાટ ઘડી અને રચ્યાં, અતિ મનહર અંભોજ[1].
જનકરાયનો માંડવો. ૪

કર્યાં ભૃંગ વળી અધિક રંગના, વિવિધ પ્રકાર વિહંગ;
ગુંજારવ કુંજારવ કરેરે તે સહુ, પવનતણેજ પ્રસંગ.
જનકરાયનો માંડવો. ૫

કોરી કાઢી સહુ સુરપ્રતિમાઓ, સ્થંભે ઝાકઝમાળ;
મંગળદ્રવ્ય[2] જ્યહાં ત્યહાંરે, વર્ગબંધ મુકાવ્યાં ભૂપાળ.
જનકરાયનો માંડવો. ૬

કોરી કર્યાં દળ[3] નીલમણીનાં, અતિ મનહર તરુઅંબ;
હેમ મોર મરકતણા મરવા[4] તે, દેખી સૌ થાએ અચંબ.
જનકરાયનો માંડવો. ૭

રેશમદોરીએ બાંધેલા તે, હાલે પવન પ્રસંગ;
કૃત્રિમવિહંગ[5] બેરવે ખાખટીરે, ડાળે ટૌકે કોયલ કાળેરંગ.
જનકરાયનો માંડવો. ૮

તોરણ આસોપલ્લવતણાંરે, બાંધ્યાં આખે પુર;
જાણે મનોભવ ફંદ[6] રચ્યો એ તો, મ્હોવાને સુરાસુર.
જનકરાયનો માંડવો. ૯

પટ ચામરે ધ્વજા પતાકે, નગર રહ્યું છે છવાઈ;
મણિમય દીપ મનોહર દીપે તે, લોચનને સુખદાઈ.
જનકરાયનો માંડવો. ૧૦

વરણ્યો જાય ન વિચિત્રતાએ, મંડપ અતિ અભિરામ;
શોભા ચૌદભુવનતણી જાણે, ઠીક ઠરી તે ઠામ.
જનકરાયનો માંડવો. ૧૧

જે મંડપમાં કન્યા જાનકિ તે, મંડપ ક્યમ વરણાય;
કોણ કવિતણી મતિ એવી જ્યહાં, શેષ સમા હારી જાય.
જનકરાયનો માંડવો. ૧૨

રઘુવર જ્યાં વરરાજિયારે, સ્વરૂપ સુગુણ નિધાન;
તે મંડપ ત્રણલોકમાં રે ઉજ્જવળ, અલકાપુરીની સમાન.
જનકરાયનો માંડવો. ૧૩

જેવી શોભા નૃપભવનતણીરે, ઝાઝી મહા ઝાતકાર;
ઘરોઘરની તેવી દેખીએરે, રૂડી નૌતમ રચના પ્રકાર.
જનકરાયનો માંડવો. ૧૪

તેહ સમે જેણે નજરે ન્યાળ્યું, મનહર મીથિલાપૂર;
ચૌદભુવન લઘુ લાગિયાંરે તેને, મોહ્યા સકળ જે સૂર.
જનકરાયનો માંડવો. ૧૫

જે સુસંપદા અતિ રૂડીરે, શોભે છે નિજ ઘેર;
તે ત્યહાં જોઈ મોહી રહ્યાંરે, નિજમનમાં સુરેંદ્ર સુપેર.
જનકરાયનો માંડવો. ૧૬

દોહરા.

વસે જેહ નગરે રમા, કપટનારી કરી વેષ;
તે પુરશોભા વરણતાં હારે શારદ શેષ. ૧

પાવન રામપુરીવિષે, પોંચ્યા દૂત પ્રમાણ;
હરખ્યા પુરશોભા નિરખી, વિધવિધ કરી વખાણ. ૨

ખબર કરી જઈ તેમણે, દશરથને દરબાર;
બોલાવ્યા સાદર દૂતો, અવનીપે[7] એ વાર. ૩

લગ્નપત્રિકા તેમણે, કરી પ્રણામ કર દીધ;
અતિ આનંદિત નૃપ થઈ, આપે ઉઠીને લીધ. ૪

નેત્રે જળ આનંદનાં, પત્ર વાંચતાં વાર;
હૃદય ભરાઈ આવિયું, સાંભરિયા સ્વકુમાર. ૫

રામ લક્ષ્મણ કરતણા, લખેલ રૂડા લેખ;
કે'તાં રહી ન ખાટી મીઠી, વદને વાત–વિવેક. ૬

વળી વાંચી ધરી ધૈર્ય મન, સુણે સભા સહુ તેમ;
સાચી વાત સુણી સહુ સભા, હરખી હૃદય સપ્રેમ. ૭

રમતા રાજકુંવર જ્યહાં, ખબર જાણી તે ઠામ;
આવ્યા અતિ ઉતાવળા, ભરત શત્રુઘ્ન નામ. ૮

બેઠા જઈ નૃપતિ કને, ચરણ નમાવી શિશ;
પૂછે સંકેચાઈને, ભૂપ ભરત તે દિશ. ૯

---

૧ કમળ. ૨ મંગળિક વસ્તુઓ. ૩ પાંદડાં. ૪ આંબાની ખાખટી. ૫ બનાવટી પક્ષિ. ૬ કામદેવની મોહજાળ.

૭ રાજા.

તાત ક્યહાંથી આવી એ, પરમ પત્રિકા આજ;
કુશળ પ્રાણપ્રિય બંધુ બે, લક્ષ્મણ ને રઘુરાજ? ૧૦

કહો કોણ દેશે વસે, ભ્રાતા બેય સુવેષ;
સુણીને સ્નેહભર્યાં વચન, વાંચી વળી નરેશ. ૧૧

સુણી લગ્નપત્રી રૂડી, હરખ્યા બન્ને ભ્રાત;
સમાય નહિ ઉર તેમને, પ્રીતિ સ્નેહ અઘાત. ૧૨

પવિત્ર પ્રીતિ ભરતતણી, દેખી ત્યહાં વિશેષ;
સુખ માન્યું હૃદયે અધિક, સભાસહિત નરેશ. ૧૩

તવ ભૂપે તે દૂતને, બેસાડી નિજ પાસ;
મધુર મનોહર વચન મુખ, ઉચર્યાં સહિત હુલાસ. ૧૪

કહો ભાઈ છે કુશળ મમ, રૂપનિધાન બે બાળ;
તમે શું નિજ નેત્રે દીઠા, કહો સરસ સંભાળ. ૧૫

શ્યામલ ગૌર શરીરના, કટી કરકશ ધનુ હાથ;
વય કિશોર બે કુંવર છે, કૌશિક મુનિની સાથ. ૧૬

કહો સ્વભાવ કુંવર તણા, જો ઓળખિયા હોય;
પ્રેમવિવશ દશરથ થઈ, પૂછે ફરી ફરી સોય. ૧૭

જે દિનથી એ કુંવરને, લેઈ ગયા મુનિરાજ;
સમાચાર તે દિવસથી, સાચા પામ્યા આજ. ૧૮

કહો વિદેહે ક્યમ કરી, ઓળખિયા બે ભ્રાત;
સુણી પ્રિય વચનો દૂત મન, હરખ્યા ત્યહાં અઘાત. ૧૯

સુણો મહિપ મુકુટમણી, તમ સમ ધન્ય ન કોય;
જેના લક્ષ્મણ રામ સુત, વિશ્વ-વિભૂષણ સોય. ૨૦

પૂછવાયોગ્ય ન તમ કુંવર, મહા રૂપ-બળ-ધામ;
પુરુષસિંહ ત્રણભુવનમાં, પ્રસિદ્ધ ઠામોઠામ. ૨૧

સર્વે લોકને જેમના, યશ પ્રતાપ આગેજ;
લાગે ચંદ્ર મલીન અતિ, શીતળ ભાનુ સ્હેજ. ૨૨

કહો નાથ તમ તેમને, ક્યમ ઓળખીયા રાય;
કર દીપક લેઈ કહો, રવિ જોવા કો જાય. ૨૩

સીતાતણા સ્વયંવરે, શુર અવનીપ અનેક;
મળ્યા હતા રણવાંકડા, સુભટ એકથી એક. ૨૪

શંભુશરાસન કોઈએ, ટાળ્યું નહિ તે કાળ;
હારી ગયા સહુ એ સમે, ભલભલાય ભૂપાળ. ૨૫

સુભટ જેહ ત્રણલોકમાં, સત્ય મનાતા સ્હેજ;
સહુની શક્તિ ભાગી ગઈ, શંકરધનુ આગેજ. ૨૬

ઉઠાવી શક્તા એક કર, મેરુ સુર-અસુર;
તે પણ ઉર હારી ગયા, રહ્યા ચાપથી દૂર. ૨૭

જેણે કૌતકમાત્રમાં, કર ઊંચક્યો કૈલાસ;
તેય પરાભવ પામીયો, થયો સભા ઉપહાસ. ૨૮

ત્યહાં રામ રઘુવંશમણી, સુણો મહા મહિપાળ;
ભાગ્યું ચાપ પ્રયાસવિણ[1], જ્યમ ગજ પંકજનાળ. ૨૯

ધનુધ્વનિ સુણી ત્યાં આવિયા, સરોષ પરશુરામ;
બહુ પ્રકાર વળી તેમણે, આંખ બતાવી આમ. ૩૦

જોઈ રામબળ તેમણે, નિજ ધનુષ કર દીધ;
બહુ પ્રકાર કરી વિનતી, ગમન કાનને[2] કીધ. ૩૧

રાજે જેવા અતુલિતબળ, રાઘવ રઘુકૂળભાણ;
તેજપુંજ લક્ષ્મણ વળી, છે તેવાજ પ્રમાણ. ૩૨

વળી જોવાથી જેમના, કંપે સહુ મહિરાય;
હરિકિશોર ને તાકવે, કંપે જ્યમ ગજ-કાય. ૩૩

દેખી દેવ તમ કુંવર બે, યશ પ્રતાપ ગુણધામ;
આંખતળે આવે નહિ, અવનીપર કો આમ. ૩૪

દૂતવચનરચના રૂડી, લાગી પ્રીય અપાર;
પ્રેમપ્રતાપ અમાપની, ભરી વીરરસ સાર. ૩૫

સભાસહિત મહિપને, ઉપન્યો મન અનુરાગ;
દીએ ભૂપ શિરપાવ ત્યાં, લેખી રૂડો લાગ. ૩૬

કહી અનીતિ કર કાન દે, નાથ ઘટે નહિ આજ;
કન્યાભણિના ક્યમ લીજે, સુણો ભૂપશિરતાજ. ૩૭

ધર્મ વિચારી સહુ જણે, મન સુખ માન્યું અપાર;
ઉઠ્યા ભૂપ તે તક વદે, ખમા ખમા છડીદાર. ૩૮

રાગ ઓખાહરણની ઢાળનો.

ગુરુ વસિષ્ઠ તેડાવિયા ત્યાં, દૂતદ્વારે પ્રીતિ ધરી;
કથા કહી સહુ દીધી કરમાં, કંકુ છાંટી કંકોતરી;
વાંચી પત્રી વિવા'ની સુણીને, વાત દશરથસુખતણી;
બોલ્યા મુનિ અતિ સુખ પામી, જે પ્રથમ મહિસુરમણી. ૧

પુણ્યવાન પુરુષને છે, સુખે છાઈ સહુ ધરા;
તેમ તમ બે રાજકુંવરને, મહી[3] સરવે મનહરા;
જઈ મળે છે સર્વે સરિતા, જેમ જળનિધિ સાગરે;
કામના નહિ તેહને પણ, નેહ-નદીઓ સહુ ધરે. ૨

તેમ વણબોલાવ્યાં સરવે, સુખ અને રૂડી સંપદા;
ધર્મશીળ પુરુષ પાસે, આવતાં રહે છે સદા;
વિપ્ર ગુરુ સુરધેનુને તમ, થાઓ સુખી સેવી;
તેવાં પરમ પવિત્ર છે વળી, જુઓ કૌશલ્યાદેવી. ૩

સુકૃતિ તમ દંપતીસમાને, કહું સત્ય જગતવિષે;
છે નહિ કો નવ થયો કો, થનાર પણ કો નવ દીસે;
અધિક સુકૃત કોતણાં કહો, તમ કરતાં આ ટાણે;
રામ સરખા કુંવર જેના, વેદ જેને વખાણે. ૪

[1] મહેનત વિના. [2] વનમાં. [3] પૃથ્વી.

વીર ધીર વિનીતને વળી, ધર્મવ્રતના ધારી;
ગુણસાગર ચાર કુંવરો, ચતુર ચોક ચિહારી;
સર્વ કાળ સુમંગળીક છે, થાવ સુખી સુખ લેઈ;
સજ્જે જાન નિશાન બજાવી, ઘાવ ડંકે દેઈ. ૫

સુખદ વચન સુણી ગુરુનાં, ચાલ્યા વેગે રાય;
ઠીક પ્રભુ કહી નામી મસ્તક, ભુવન ભૂપ પળાય;
દેવરાવી નિવાસ દૂતને, હૃદય હેત જણાવી;
હર્ષભરિયા ચાલીયા નૃપ, ઉમંગ ઉરે લાવી. ૬

ભૂપતિએ ભવન જઈને, રાણી સહુ બોલાવી;
જનક નૃપતિ પત્રિકા રૂડી, વાંચી સહુને સુણાવી;
સંદેશો સાંભળી સુખદ તે, રાણી સહુ હરખાણી;
અવર સર્વ કથા ભૂપતિએ, વિવિધ પેર વખાણી. ૭

પ્રેમ પ્રફુલ્લિત અમિત અંગે, ભૂપ ભૂપતિરાણી;
મોર મન જાણે ઉમંગે, સાંભળી ઘનવાણી[1];
મુદિત મન આશીષ આપે, ગુણનિધી ગુરુનારી;
આનંદમગ્ન જનનીઓ સરવે, યશ પ્રતાપ સંભારી. ૮

લે પરસ્પર પત્રિકા તે, પ્રેમમગ્ન સૌ થાતી;
હૃદય ચાંપી વારવારે, શિતળ કરતીઓ છાતી;
રામ-લક્ષ્મણ કેરી કીરતિ, કરણી મનહરણી સહુ;
વરણી ભૂપે વારવારે, બળ પ્રતાપ સુયશ બહુ. ૯

મુનિ-કૃપા કહી સુખ ચાલ્યા, દશરથ નૃપદરબારે;
રાણીઓએ તેડાવિયા દ્વિજ, દેવા દાન અપારે;
આનંદસહિત સુદાન દીધાં, ઉમંગ ઉરમાં ધારી;
ચાલ્યા આશિષ આપતા દ્વિજ, પ્રેમથી પોકારી. ૧૦

દોહરા.

કર્યાં તેડી શુભ દાન બહુ, યાચકલોક અપાર;
ચક્રવર્તિ દશરથતણા, ચારે જીવો કુમાર. ૧

વસ્ત્ર પે'રી વિધવિધનાં, યાચક વદતા જાય;
નિશાન ગગડે વિવિધ વિધિ, હૃદય સર્વ હરખાય. ૨

સમાચાર સહુ પામીયાં, નગરતણાં નરનાર;
છૂટી વધાઈઓ ઘરઘરે, ઉમગ્યો હરખ અપાર. ૩

ચૌદભુવનમાંહે બધે, ભરી પુરી રહ્યો ઉછાહ;
જનકસુતા-રઘુવીરનો, વિમળ સાંભળી વિવાહ. ૪

સાનુરાગ સહુ લોક ત્યાં, સુણી વિવા'ની વાત;
રાજમાર્ગ ગૃહ ગલી કુંચી, સુધારતા બલિભાત. ૫

યદપી અયોધ્યાનગરી છે, સોહામણી સદાય;
મંગળમય પાવની પરમ, રામપુરી વખણાય. ૬

તદપી પ્રીતિની રીતિ રૂડી, જાણી પ્રજા મનમાંય;
રચના રચી વિચિત્ર અતિ, જોતાં ચિત લોભાય. ૭

ધ્વજા પતાકા પટ અને, ચામર ચારૂ અપાર;
છવાઈ રહ્યું તેણે બધું, પરમ વિચિત્ર બજાર. ૮

કનકકળશ તોરણ અને, મહા રૂડી મણિજાળ;
હળદર દૂધ દહીં અને, અક્ષત વળી ફૂલમાળ. ૯

મંગળમય નિજ નિજ ભવન, લોકે રચ્યાં બનાવી;
સીંચાવી ગલી અતરથી, ચોકે મોતી પુરાવી. ૧૦

વૃંદ વૃંદ મળી જયાં ત્યહાં, સજી શોળ શણગાર;
સહુ દ્યુતિ દામીનિ ભામિની, વિધુવદની રૂપસાર. ૧૧

કુરંગાક્ષી બહુ કામિની, જગ શોભાની ખાણ;
રૂપે રતિમદમોચની, કોયલ કંઠ પ્રમાણ. ૧૨

મંગળ ગીત મધુરે સ્વરે, ગજગામનિઓ ગાય;
સુણી મધુર સ્વર તેમનો, કોકિલકંઠ લજાય. ૧૩

ભૂપભવન રચના રૂડી, તે વખાણી ક્યમ જાય;
વિશ્વવિમોહન માંડવો, જોતાં ચિત ચોરાય. ૧૪

મનહર મંગળ દ્રવ્ય બહુ, રાજે લતાવિતાન;
ગંભીર નોબતગર્જના, વળી ગડગડે નિશાન. ૧૫

મંગળગીત ગાતી સહુ, સુંદરી રૂપ અભિરામ;
લૈ લૈ સીતા-રામનું, નિર્મળ રૂડું નામ. ૧૬

ઘણો ઉછાહ ભુવન લઘુ, સમાય ક્યમ કરી સાર;
ચાલ્યો ઉમગી ચારદિશિ, જાણું ઉછાહ અપાર. ૧૭

શોભા દશરથભવનની, કો કવિ વરણે પાર;
જયહાં સર્વ સુરશીર્ષમણી, રામે લીધ અવતાર. ૧૮

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

ત્યહાં ભરતને તેડી તે કાળ,
કહે એમ મુખે મહિપાળ;
હય ગજ રથ જઈ શણગારો,
આવ્યો લાભ રૂડો લેવા વારો. ૧

ચાલો વેગે રામની જાને,
હર્ષ્યા ભ્રાત બે સુણી વાત કાને;
ભરતે તેડ્યા સર્વ સેનાપતિ,
દીધી આજ્ઞા કરી વાત છતી. ૨

દોડ્યા ભરતની સાંભળી વાણી,
માંડ્યાં ઉત્તમ અશ્વે પલાણ;
વરણ વરણના વાજી[2] વિરાજે,
માંડ્યાં સાજ કુંવરને કાજે. ૩

૧ મેઘ—ગડગડાટ.

૨ ઘોડા.

સહુ સુંદર શું શકું વરણી,
છે વાજીતણી ચંચળ કરણી;
બળતા લોહને હોય પરશતા,
ત્યમ વાજી પૃથ્વી પગ ધરતા. ૪

નાના ભાંતિ અશ્વ અલબેલા,
હીંડે હણહણી જ્યમ જળરેલા;
નિંદી પવનગતિ જાણે હાસ્યે,
અશ્વ ઉડવાને ચ્હાય આકાશે. ૫

થયા સહુ તે પર છેલ અશ્વાર,
ભરત સરખા સૌ રાજકુમાર;
સહુ સુંદર ભૂષણ ધારી,
કર શર-ધનુ કટી ભાથા ભારી. ૬

છડા છેલ છબીલા સમાન,
શૂરવીર સુજાણ જુવાન;
બે બે પદચર[1] પ્રતિ અશવારે,
જે કૃપાણકળા[2] જાણે ભારે. ૭

બાંધ્યાં વિવિધ આયુધ કુંવરોએ,
વીર રણભૂમિના જાણે હોએ;
ઊભા નીકળીને પૂરબાર,
રૂપે મોહ્યાં નગર-નરનાર. ૮

ફેરવે છે ચતુર તુરંગ,
અતિ આનંદ તેમને અંગ;
પવનવેગી પાખરિઆ[3] ભાળે,
શબ્દ સુણી વાજાંના હણહણે. ૯

રથ સારથીઓએ બનાવ્યા,
અતિ વિચિત્ર શૂર-મન ભાવ્યા;
ધ્વજ પતાકા જરીનાં ઝળકે,
મણિ-ભૂષણ-જડિત રથ ચળકે. ૧૦

ચારૂ ચમર કંચનકિંકીની,
ઝણણણ ઝણણણ ઊઠે છે ધ્વનિ;
જોઈ શોભા સ્યંદન[4]ની રૂપાળી,
રવિ-રથે ગર્વતા ટાળી. ૧૧

અગણિત અશ્વ હતા શ્યામકર્ણ,
મહામનહર તેમનો વર્ણ;
તે તે રથે જોતરીઆ સારથીએ,
શોભા એક મુખે શું કહીએ. ૧૨

સુંદર સર્વ અલંકૃત સોહે,
જેને જોતાં મુનિમન મોહે;
ચાલે જળપર સ્થળની પ્રમાણે,
બૂડે નાળ ન ગતિ શું વખાણે. ૧૩

સજી અસ્ત્ર શસ્ત્ર સહુ સાર,
કર્યા રથ સારથીએ તૈયાર;
ચઢી ચઢી રથપર પુરબહાર,
જાન થવા લાગી તૈયાર. ૧૪

જેહ કારણ સરવે જાય,
સુંદર શુકન તેમને થાય;
હરખે શુકન દેખી રથ ખેડે,
હય હણહણી શંકા નિવેડે. ૧૫

દોહરા.

અતિ મનહર અંબાડીઓ, સર્વ સુવર્ણ-ઘડેલ;
હોંસે ગજહોદ્દે ધરી, વરણવવું નહિ સ્હેલ. ૧

ચાલ્યા મહોન્મત્ત ગજ, ગાજે ઘંટ અઘાટ;
જાણે શ્રાવણ સુભગ ઘન, ધ્વનિ ગાજે ગગડાટ. ૨

વાહન અવર અનેકવિધિ, ક્યમ કરી વરણું પાર;
પાલખી સુભગ સુખાસનો, આરૂઢને[5] સુખકાર. ૩

ચાલ્યા તે પર ચડીચડી, તપનિધાન દ્વિજવૃંદ;
જાણે તન ધરી ચાલીયા, સુભગ સકળ શ્રુતિછંદ[6]. ૪

ચતુર ચારણ ભાટ વળી, ગુણ ગાનાર સપ્રીત;
ચાલ્યા વાહનપર ચઢી, જેને જેહ ઉચીત. ૫

ખચ્ચર ઊંટ ઊંચી ડોકનાં, વળી વૃષભ બહુ જાત;
ભરી ભરી અગણિત વસ્તુઓ, ચલાવિયા ભલિભાત. ૬

કોટીક ભરી ભરી કાવડી, ચાલ્યા ભોઈ અપાર;
વિવિધ વસ્તુઓ તેહમાં, કો કવિ વરણે પાર. ૭

ચાલ્યું પારવનું પાયદળ, અસ્ત્ર-શસ્ત્ર સજી સાજ;
અગણિત અનુચર ચાલિયા, કરી નિજ સાજ સમાજ. ૮

સહુને ઉર નિર્ભર હરખ, પ્રીતિ પ્રેમ અગાધ;
ન્યાળશું ક્યારે નેત્રભરી, રામ-લક્ષ્મણ ભ્રાત. ૯

ઘોરધ્વનિ ગજઘંટનો, ગાજે ઘનદ[7] સમાન;
ચારે દિશિ હય હણહણે, રથ કિંકીણી-ધ્વનિ-તાન. ૧૦

નિંદી ઘનને ગર્જતાં, અતિશય ઘોર નિશાન;
આપ પરાયું એ સમે, સંભળાય નહિ કાન. ૧૧

મહાભીડ તે અવસરે, દશરથકેરે દ્વાર;
પથ્થર પણ જન-પાયથી, ધૂળ થાય નિરધાર. ૧૨

ચઢી અટારીએ નિરખતી, નારી રૂપ રસાળ;
કરે આરતી ક્રોડવિધ, કર કંચન શુભથાળ. ૧૩

---

૧ પગે ચાલનારા. ૨ તરવારની કળામાં. ૩ ઘોડા. ૪ રથ

૫ બેસનારને. ૬ વેદના છંદો. ૭ મેઘ.

ગીત ગાય ગજગામની, મનહર સ્વરે મધૂર;
જાય વખાણ્યો ક્યમ કરી, હૃદયમોદ ભરપૂર. ૧૪

ત્યહાં સુમંતે[1] તે સમે, બે રથ પર કરી સાજ;
રવિહયનિંદક[2] જોતર્યા, અનુપ અશ્વઅધિરાજ[3]. ૧૫

તે બે રથ રળીઆમણા, આણ્યા ભૂપતિ પાસ;
શકે ન શોભા કહી મુખે, શારદા થાય નિરાશ. ૧૬

સ્યંદન[4] રાજસમાજનો, એ બેમાંનો એક;
તેજપુંજ સુંદર બીજો, મુકે જોઈ રવિ ટેક. ૧૭

વસિષ્ઠને તે રથ ઉપર, હરખી ચઢાવી નરેશ;
આપ ચઢ્યા રથ સમરીને, હર ગુરુ ગૌરી ગણેશ. ૧૮

સહિત વસિષ્ઠ ભૂપાળ તે, શોભે કેવા સાર;
સુરગુરુ સંગ સુરેંદ્ર જ્યમ, શોભે અપરંપાર. ૧૯

કરી કુળરીતિ પ્રીતિએ, હરખી કૌશલરાવ;
દેખી સર્વનો તે સમે, બહુધા બેશ બનાવ. ૨૦

સમરી રામ હર ગૌરિસુત[5] ગુરુ–આજ્ઞાથી રાવ:
રથ ઉપર ચઢી ચાલીયા, દેઈ નગારે ઘાવ. ૨૧

જાન જોઈ હરખ્યા વિબુધ, પુષ્પવૃષ્ટિ કરી સાર;
અતિ સુમંગળીક ભૂપને, ઉમગે હર્ષ અપાર. ૨૨

હણહણાટ હયનો[6] ઘણો, ગજની[7] ગર્જના ઘોર;
થયો કોળાહળ એ સમે, રાજે રાજકિશોર. ૨૩

અમર રહી આકાશમાં. દીએ દુંદુભી–ઘાવ;
વાગે વાજાં જાનમાં, જુઓ મહીપ–પ્રભાવ. ૨૪

સુર નર નારી મધુરસ્વરે, મંગળ ગીતો ગાય;
શરણાઈના શુભ રાગમાં, મુનિનાં મન મોહાય. ૨૫

શકાય નહિ વરણી મુખે, ગજઘંટા–ધ્વનિ ઘોર:
નોખી નોખી કરી પાયગા, ચાલે રાજકિશોર. ૨૬

કરે વિદૂષક[8] તે સમે કૌતક વિવિધપ્રકાર;
મધુરગાનપ્રવીણ સહુ, હંસવંશ[9] ઉદાર. ૨૭

અશ્વ નચાવે કુંવર વર, સુણી મૃદંગ નિશાન;
નટનાગર[10] ચિતવે ચકિત, અશ્વભૂલે નહિ તાન. ૨૯

હરિગીત છંદ.

અની જાન વરણી જાય નહિ લવ, શેષ કવિ શારદ પ્રતિ;
શુભ થાય શુકન સુમંગળીક અતિ, ભર ઉમંગે ભૂપતિ;
નીલકંઠ પક્ષી વામ દિશિએ, અતિ મધુરસ્વર ઉચરે;
જાણે સકળ મંગળ કહે મુખ, જાન હર્ષ ઉરે ભરે. ૧

વળી મંગળીક સુખેત[11] વાયસ[12], ડાબી કોર ધ્વનિ કરે;
સહુ કોઈ દરશન પામીયા ત્યાં, નોળીઆનું સુખદ ખરે;
શુભ શિતળ મંદ સુગંધિમય તવ, વાયુ સાનૂકૂળવહે;
શિર બેડું કટીએ બાળ લઈ સ્ત્રી, આવતી સન્મુખ લહે. ૨

લાવર[13] દરશ ફરી ફરી નિરખતા, હરખતા ઉરમાં ઘણા;
આવે સવત્સીગાય[14] સન્મુખ, શુકનમાં પછી શી મણા;
મૃગપંક્તિ ડાબી કોર ઉતરી, અદ્ધર ઠેકતી ઊછળી;
દેખાડી દીધું મંગળ સકળ જ્યમ, શોચના સરવે ટળી. ૩

અતિ ક્ષેમ ક્ષેમકરી[15] કરી ધ્વનિ, જાનનેજ જણાવતી;
બેઠલી જોઈ દેવચકલી, અંબ તરુપર રાજતી;
સન્મુખ સાગર મીન આવ્યા, તે સમે ત્યાં નિજરૂપે;
કર ગ્રંથ દ્વિજ બે નિપુણ જોઈ, ચાલવા કહ્યું ત્યાં ભૂપે. ૪

કલ્યાણમય અતિ મંગળીક વળી, ઇચ્છ્યું ફળ દેનાર એ;
સાચા થવા સહુ શુકન જાણે, થયા એકીવાર એ;
મંગળ શુકન શુભ સુગમ તેને, સાંભળો તમ શૈલજા:
સુંદર સગુણ પરિબ્રહ્મ જેને, પુત્ર રાજે કુળધ્વજા. ૫

વર રામ સરખા અધિક મનહર, જાનકી કન્યા જ્યહાં;
દશરથ જનક સરખા સબંધી, વળી વળી મળશે ક્યહાં?
એવો વિવા' સુણી શુકન સરવે, ઉર ઉમંગે નાચિયા;
વિધિએ કર્યા સાચા અમોને, જોડી કર બે જાચિયા. ૬

મહીદીપ છંદ.

એ રીતે કર્યું પ્રયાણ, જાન સર્વ માનો;
ગાજતા તુરંગ હાથી, ગડગડે નિશાનો:
જાણી આવતા ભૂપાળ, ભાનુકૂળકેતુ;
શુભ રચાવી દીધ જનક, સરિત ઉપર સેતુ. ૧

વાસ મધ્ય મધ્ય રચ્યા, અધિક રમ્ય એવા;
સંપતિ સુરનગર સરખી, છાઈ સુખદેવા;
વસ્ત્ર શયન ભક્ષ રૂડાં, રૂડી રીતે રચાવ્યાં;
લ્યે ઉમંગભેર સર્વ, નિજ નિજ મન–ભાવ્યાં. ૨

નિત્ય નવા ભોગ જાણી, અતિ અનુકૂળ એવા;
જાન સર્વ ભૂલી સદન, પ્રાશી મિષ્ટ મેવા;
જાન આવી જાણી સુણી, ગડગડ્યાં નિશાનો;
સૈન્ય ચતુરંગી સજી, હય ગજ રથ માનો. ૩

સામઈએ જાય સર્વ, જાન તેડવાને;
હર્ષ પરમ હૃદયવિષે, તે સમે સહુ માને;
શ્રેષ્ટ કળશ કનકતણો, રાજતો રૂપાનો;
શ્રેષ્ટ કુપરથાળ મધ્ય, અમૃત પકવાનો. ૪

---

૧ પ્રધાન. ૨ સૂર્યના ઘોડાને પોતાની કીર્તિથી ઝાંખા પાડી દે એવા. ૩ ઘોડાઓમાં શ્રેષ્ઠ. ૪ રથ. ૫ ગણેશ. ૬ ઘોડાનો. ૭ હાથીઓની. ૮ પંડિત મશ્કરા. ૯ સૂર્યવંશ. ૧૦ ચતુર નટવા.

૧૧ એક જાતનું પક્ષી. ૧૨ કાગ. ૧૩ લાવરાં. ૧૪ વાછરડાંસહિત. ૧૫ એ જાતનું પક્ષી.

ભાતભાતનાં અનેક, જાય ના વખાણ્યાં;
સર્વે તે સુધાસમાન, જાય જુગતિ જાણ્યાં;
વસ્તુ સારી એ વિનાય, ફળ અનેક ભાવ્યાં;
ભેટ કાજ ભૂપતિએ, અધિક મોકલાવ્યાં. ૫

વસ્ત્ર ભૂષણ રત્ન મણિ, ખગ મૃગ હય હાથી;
વાહનો અનેક વળી, ગતિ રૂડી ત્વરાથી;
મંગળીક શુકનકાજ, વસ્તુ શુભ સુગંધી;
મોકલી બહુભાત ભૂપે, સુર ગણેશ વંદી. ૬

દૂધ ને પુંઆ અપાર, ઉપહાર કાજે;
ભોઈ કાવડ્યો ભરીભરી, ચાલતા સમાજે;
એ વિના અનેક વસ્ત, વરણી શું શકાએ;
કૌશલેશ કાજ ત્યાંથી, ભરીભરી સહુ જાએ. ૭

દોહરા.

જોઈ જાન જવ આવતી, ઉર આનંદ ન માય;
હર્ષે રોમાવળી રૂડી, સર્વતણી ખડી થાય. ૧
સજનો સામૈયાતણા, દીઠા સહિત બનાવ;
નિશાન ગગડ્યાં જાનમાં, ભાટ ભણે છે ભાવ. ૨
હર્ષથકી અન્યોન્ય ત્યાં, પ્રીતે મળવા કાજ;
ચાલ્યા કાંક ઉતાવળા, બન્ને રાજસમાજ. ૩
જાણે મોદસમુદ્ર બે, મર્યાદા તજી છેક;
ઉલટ્યા મળવા કારણે, જોતાં વારૂ વિવેક. ૪
પુષ્પવૃષ્ટિ કરી અપ્સરા, ગાય ગીત ધરી ભાવ;
આનંદિત થઈ અમર સહુ, દુંદુભીએ દે ઘાવ. ૫
સકળ ભેટ નૃપ આગળે, મૂકી મન આનંદિત;
વિનય કર્યો બહુ તેમણે, પૂરણ પ્રીતસહિત. ૬
પ્રેમસહિત નૃપ લેઈને, ભેટ જેહ ભલિભાત;
માગણને તે દઈ દીધી, ઉર આનંદી અઘાત. ૭
કરી વડાઈ માન્યતા, પૂજા પરમ ઉલાસ;
લઈ ચાલ્યા પછી ત્યાં થકી, સહુને જાનીવાસ. ૮
વસ્ત્ર વિચિત્ર અમૂલ્ય જે, પાટ પાથરે તેહ,
દેખી ધનદ[1] મદ પરહરે, ધન વૈભવ શુભ એહ. ૯
નૃપદશરથ તે પર ધરે, પૂરણ પ્રેમે પાય;
અમર સર્વે જય જય કરે, પુષ્પવૃષ્ટિ શુભ થાય. ૧૦
અતિ સુંદર સહુને દીધા, જુગતે જાનીવાસ;
જ્યાં સહુને સવગડ રૂડી, સેવાકારણ દાસ. ૧૧
જાનકિને જવ જાણ થઈ, આવી પુરમાં જાન;
નિજમહિમા પ્રગટ્યો તદા, ભરદ્વાજ ભગવાન. ૧૨
હૃદય સ્મરણ કરી સર્વે સિદ્ધિ, બોલાવી તે વાર;
પરોણાઈ કરવા ભૂપની, મોકલી સિદ્ધિ સાર. ૧૩
આજ્ઞા શિશ ધરી સિદ્ધિ સહુ, ગઈ જ્યાં જાનીવાસ;
લેતા સહુ સુખસંપદા, સુરપુર ભોગવિલાસ. ૧૪
નિજ નિજ વાસ વિલોકીને, દેવ સુખ સહુ સ્હેલ;
સહુ પ્રકાર સગવડ રૂડી, મહા મનોહર મહેલ. ૧૫
વૈભવભેદની કોઈને, જુગતે પડી ન જાણ;
કરે જાન સહુ જનકનાં, વિધવિધ પેર વખાણ. ૧૬
સીતાનો મહિમા સહુ, જાણી રઘુકુળભાણ;
હેતુ પ્રીછી હર્ષ્યા હૃદય, મર્મેથી અન્ય અજાણ. ૧૭
પિતાતણું આગમન સુણી, હરખ્યા બન્ને ભ્રાત;
હૃદયાનંદ સમાય નહિ, જુગતે જાણી વાત. ૧૮
કહી નવ શકે મુખે કશું, ગુરુથી સંકોચાય;
લાલચ તાત દરશતણી, મનમાં અતિશે થાય. ૧૯
વિનય જોઈ બે ભ્રાતનો, વિશ્વામિત્ર વિશેષ;
પામ્યા મન સંતોષ અતિ, વખાણીને અવધેશ. ૨૦
હર્ષથી હૃદયે ભીડિઆ, ગુણનિધાન બે ભ્રાત;
લોચન જળ આનંદનાં, વરષે જ્યમ વરષાત. ૨૧
ચાલ્યા જ્યાં દશરથતણો, જુગતે જાનીવાસ;
જાણે તૃષાર્ત વેગથી, જાય સરોવર પાસ. ૨૨
જોયા મુનિને આવતા, પુત્રસહિત અનુરાગ;
ઉઠ્યા હર્ષી સુખસિંધુમાં, ચાલ્યા લેવા તાગ. ૨૩
કર્યો દંડવત કોડથી, મુનિને હરખી મહીશ;
વાર વાર વેગે ધરી, ચરણકમળરજ શિશ. ૨૪
કૌશીકે પણ ભૂપને, ભીડ્યા હૃદયા સાથ;
પૂછે કુશળતા ફરીફરી, આશિષ દઈ મુનિનાથ. ૨૫
દીઠા કરતાં દંડવત, દશરથ નિજ કુમાર;
સુખ સમાય નહિ હૃદયમાં, હરખે વારંવાર. ૨૬
હૃદય લાવી સુત બેયને, દુસહ દુઃખ કર્યું દૂર;
મૃતક શરીરને પ્રાણ જ્યમ, ભેટ્યે સુખ ભરપૂર. ૨૭
વળી વસિષ્ઠપદકમળમાં, નેહે નામ્યું શિશ;
મુનિવર પ્રેમાનંદ થઈ, ઉર લઈ દે આશીષ. ૨૮
વિપ્રવૃંદપદવંદના, સાનુજ કીધી રામ;
આશિષ દીધી મનભાવતી, હર્ષી ઋષિ તમામ. ૨૯
સાનુજ ભરતે ભાવથી, કીધો દંડ પ્રણામ;
ઉઠાવી લઈ ઉર લાવીને, મળ્યા રમાપતિ રામ. ૩૦
લક્ષ્મણ મન હરખ્યા ઘણું, દેખી બન્ને ભ્રાત;
મળ્યા પ્રેમ પરિપૂર્ણથી, આનંદધિ અગાધ. ૩૧

---

૧ કુબેર ભંડારી.

પુરજન પરિજન જાતિજન, યાચક મંત્રી મિત્ર;
મળ્યા યથાવિધિ સર્વને, પરમ કૃપાળ ચરિત્ર. ૩૨

શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.

દેખી રાઘવ જાન શીતળ થઈ, નેત્રો ભરી નિર્ખતી;
પ્રીતિરીત પ્રશંસી જાય નહિ તે, હૈડે ઘણી હર્ષતી;
શોભે ભૂપસમીપ ચાર કુંવરો, રૂપે રૂડા રાજતા;
જાણે મોક્ષ ધનાદિકો તન ધરી, વિશ્વે પડ્યા છે છતા. ૧

દેખી કૌશલભૂપ સાથ કુંવરો, એ ચોર સૌ ચિત્તના;
આનંદ્યાં નરનારિ સૌ નગરનાં, જે વિશ્વવિમોહનાં;
વાગે દુંદુભી દેવનાં નભવિષે, વૃષ્ટિ સુપુષ્પોતણી;
નાચે છે નૃતિકા સુગાન કરીને, રૂપે રતિશી બની. ૨

વિપ્રો મંત્રીસમાજ શક્ર સરખા, શાણા સતાનંદજી;
બંદી માગધસુતને વિદુષકો, પ્રીતિની રીતિ સજી;
સન્માની સહભૂપ જાન સરવે, રૂડા ઉતારા દઈ;
આજ્ઞા માગી વળ્યા સહુ હળી મળી, સામૈયું સાજી લઈ. ૩

આવી લગ્ન અગાઉ જાન સજીને, તેથી મિથીલાપૂરે;
ઘેરે ઘેર પ્રમોદઉત્સવ[1] થયો, હર્ષ્યાં સહુ ત્યાં ઉરે;
બ્રહ્માનંદસમાન સુખ ગણતાં, સૌ લોક તો વિનવે;
હે બ્રહ્મા તું વધારજે દિનનિશા, એ માગીએ સૌ હવે. ૪

શોભાસીમ સુજોડી રામસીયની, ભૂમિ તળે એક છે;
સુકૃત્યોસીમ એ મહીપતિ ભલા, સૌથી રૂડો ટેક છે;
જ્યાં ત્યાં એમ કહે સહુ પુરજનો, અન્યોન્ય વાતો ઘણી;
જીવો રાજકુમાર રાઘવ રૂડા, ભૂપાળ–ચૂડામણી. ૫

સીતા સુકૃત મૂર્તિ આ જનકની, ભાસે છ જોતાં ભલી;
રાજે રામ સુમૂર્તિ સુકૃતતણી, દશરથ્થની શામળી;
આરાધ્યા નથી એ સમાન શિવને, સૃષ્ટિવિષે કોઈએ;
સાધ્યાં ના ફળ કોઈએ ભૂપસમાં, આ લોચને જોઈએ. ૬

આ વિશ્વે નથી આલિ એહ સમ કો, ભૂપાળ–ચૂડામણી;
છે ના કો કહીએય કો નહિ થશે, હોયો ન કો ભૂધણી;
છૈએ આપણ સર્વ સુફળ અને, સુકૃતની રાશીઓ;
જન્મી આ જગમાં થયા રૂડી રીતે, આ પુરના વાસીઓ. ૭

સીતારામની જેમણે નિરખી આ, રૂડી છબી રાજતી;
કો સુકૃતિ અમોસમાન અતિશે, વણુ શું ગીરામતી;
દેખી શું વળી રામ–જાનકિ–તણો, વિવાહ નેત્રો ભરી;
હે બ્રહ્મા લઈશું સુલા'વ સરવે, ઉમંગથી આદરી. ૮

અન્યોઅન્ય કહે મુખે હરખીને, કોકિલકંઠી ત્રિયા;
આ વિવાહ રૂડો સુનયની, લ્યો લા'વ પ્રેમે પ્રીયા;
મોટાં ભાગ્ય બનાવી વાત વિધિએ, કીધી કૃપા કોડથી;
નેત્રોના અતિથિ[2] થશે કુંવર બે, મુખે શું વર્ણું કથી. ૯

દોહરા.

વારંવાર સ્નેહવશ, સીતા શોભાસાર;
તેડાવશે પીયરવિષે, જનકભૂપ નિરધાર. ૧

રામલક્ષ્મણ આવશે, જાનકિ લેવાકાજ;
કોટી કામ સુંદર છબી, દરશન દેશે રાજ. ૨

કરશે નિતનિત વિવિધરીત, પરોણાઈ સહુ કોય;
સાસરીએ એવા કુંવર, કોને પ્રીય નવ હોય? ૩

તદા તદા અવિલોકિને, લક્ષ્મણ ને શ્રીરામ;
થઈશું સહુ પુરજન સુખી, પ્રમોદ ઠામોઠામ. ૪

પદ. રાગ કાફી.

ચતુરા ચેટક એવું જાણીરે એ રાગ

રૂપાળી જોડી રાજકુંવરની,
આલી શું લાલિત્યતાની ભરી—છે રૂપાળી. ટેક.

રામલક્ષ્મણ જેવી જોડી,
રૂપ અનુપ કંદર્પ કોડી;
નિરખ્યા તેવા કુંવર બે નૃપ સાથરે,
છબી છે છબીલિ મદનમદહરી—છે રૂપાળી. ૧

શ્યામલ ગૌર અંગ શોભે,
જોઈ ત્રિલોકનાં મન લોભે;
નિરખ્યા જેણે કહે તે મુખે એમરે,
જગસુંદરતા સહુ આવી મુખે ઠરી—છે રૂપાળી. ૨

એવે બોલી એક આલી,
આજ મેં નિરખ્યા નિહાળી;
રચ્યા જાણે વિરંચીએ નિજ હાથરે,
ભૂપભરત કાન્તિ રામઅનુસરી—છે રૂપાળી. ૩

ઓળખી શકે ન સ્હેજે,
નારિનર તેમને તેજે;
દીપે દિવ્ય દેહડી નેહનિવાસરે,
મનડું તો મારૂં જોઈ રહ્યું ઠરી—છે રૂપાળી. ૪

શત્રુઘ્ન લક્ષ્મણ સારા,
સ્વરૂપ એક કામણગારા;
સખી નખશિખ સૌ અંગ અનુપરે,
કસી કમર કર ધનુષને ધરી—છે રૂપાળી. ૫

ભાવે મન રૂપ રૂડેરૂં,
વર્ણાય ન મુખ ઘણેરૂં;
નથી કોઈ સૃષ્ટિમાં એ સમાનરે,
ઉપમા ન મળે ત્રિભુવને ખરી—છે રૂપાળી. ૬

1 આનંદઓચ્છવ. 2 મહેમાન.

કવિકોવિદ શું કહે,
એ સમાજ એજ લહે;
વિદ્યા શીળ બળ વિનયધિ વીરરે;
સખી સ્વરૂપસાગર શકું શું હું તરી?—છે રૂપાળી. ૭

પુરનરનારી સારી,
માગે છે ખોળા પસારી;
વિધિ થજો ચારેનો અહીં વિવાહરે,
ગીત મંગળ ગાશું વદન ઉચરી—છે રૂપાળી. ૮

અન્યો અન્ય એમ કહે,
આંખે આનંદાશ્રુ વહે;
સખી શંભુ પૂરશે આપણી આશરે,
ભૂપ બેય પુણ્યપયોધિ[1] જો ફરી—છે રૂપાળી. ૯

વસંતતિલકા છંદ.

એવી રીતે સકળ સ્વચ્છ મનોર્થકર્તા,
આનંદને ઉમગી ઉમગી ઊર ભર્તા;
જે ભૂપ જાનકિસ્વયંવરમાં પધાર્યા,
તે દેખી બંધુ સહુને નિજનેત્ર ઠાર્યા. ૧

શ્રીરામના યશ રૂડા વદતા મુખેથી,
સૌ ભૂપ નિજ નિજ ઘેર ગયા સુખેથી;
વીતી ગયા દિન કંઈ તહીં એવી રીતે,
આનંદપૂર જન જાનવિષે અમીતે. ૨

આવ્યો સુલગ્નદિન મંગળમૂળ એવો,
હેમંતઋતુ રૂડી માગશર માસ તેવો;
નક્ષત્રયોગ તિથિ વાર ગ્રહો રૂપાળા,
શોધ્યું સુલગ્ન વિધિએ કરી કુંકુવાળા. ૩

તે લગ્નને લખી વિણાધર[2] સાથ સ્નેહે,
ત્યાં મોકલાવ્યું વિધિએજ વિદેહ–ગેહે;
ગુણી હતા ગણક જેહ વિદેહ કેરા,
સુણાવ્યું લગ્ન સહુને હર્ષ્યા ઘણેરા. ૪

સૌ લોક એમ વદતા મન રાજી થાતા,
જોષી જુઓ સુરજવંશીતણા વિધાતા;
ધેનુ વળે નગર–પાદરથી ચરીને,
વેળા રૂડી વિમળ એ ઉર લો ધરીને. ૫

છે સર્વ મંગળ સમો કહ્યું વિપ્રરાજે,
વૈદેહને[3] સમય જાણી વિવાહ કાજે;
કીધું ભૂપે નિજ પુરોહિતને સુતોને,
હાવા વિલંબતણું કારણ શું કહોને. ? ૬

૧ પુણ્યસાગર. ૨ નારદ ઋષિ. ૩ જનકરાજાને.

દોહરા.

સતાનંદજીએ તરત, બોલાવ્યા પરધાન;
સકળ સુમંગળ સાજીને, લાવ્યા સહુ સુજાણ. ૧

ઢોલ દદામા દુંદુભી, વાગે શંખ નિશાન,
ગડગડાટ સુણી તેહનો, મૂકે મેઘ નિજમાન. ૨

મંગળકળશ ભરાવિયા, શુકન વસ્તુ શુભ જેહ;
કરી તૈયાર ઉતાવળે, તરતિબ શોભે તેહ. ૩

સુભગ સકળ સુવાસણો, મંગળગીતો ગાય;
પવિત્ર વિપ્ર–વદનથકી, વેદધ્વનિ રૂડી થાય. ૪

એ રીતે આદરસહિત, લેવા ચાલ્યા જાન;
વાજાં વિધવિધ વાગતાં, વળી ગડગડે નિશાન. ૫

કૌશલપતિનો તે સમે, જોઈ સર્વ સમાજ;
અતિ લઘુ લાગ્યો તેમને, વૈભવી જે સુરરાજ. ૬

થયો સમય જાણી હવે, ધરો પાય મહીનાથ;
ગડુડુડુ નિશાન ગડગડ્યાં, સુખદાયક સુણી વાત. ૭

પૂછી ગુરુને કરી કુળરીતિ, કોડે કૌશલરાજ;
ચાલ્યા નિજ સંગે લઈ, મુનિ–સાધુ–સમાજ. ૮

ભાગ્યવિભૂતિ અવધેશની, દેખી બ્રહ્મ સુરલોક;
સહસ્ર મુખે વખાણતા, જાણી જન્મ નિજ ફોક. ૯

અવસર જાણી સુમંગળીક, દેવો ચઢી વૈમાન;
અધિક પુષ્પ વરષાવતા, વિમળ વગાડી નિશાન. ૧૦

શિવ બ્રહ્માદિક વિષ્ણુ પણ, ત્યમ સહુ અમર–સમાજ;
ચઢી વિમાન ચિત ચકિત બની, જોતા કૌશલરાજ. ૧૧

પરમ પ્રેમભર સર્વ તન, અતિશય હૃદય ઉછાહ;
ચાલ્યા જોવા કારણે, સીતારામવિવાહ. ૧૨

જોઈ જનકપુર સર્વ સુર, નિરખે અતિ અનુરાગ;
લાગ્યા નિજનિજ લોક લઘુ, શોભા પરમ અથાગ. ૧૩

ચિંતવે ચકિત ચિત્તે બની, અતિ વિચિત્ર વિતાન;
અલૌકિક રચના સહુ, મુકે પુરંદર માન. ૧૪

રૂપનિધાન પુરનારિનર, સુઘડ સુધર્મે સુજાણ;
સુશીળ સર્વે એવાં રૂડાં, થાય ત્રિલોક વખાણ. ૧૫

સુર સુરાંગના સર્વે તે, પ્રીછિ તેમનો વિલાસ;
થયાં સર્વ નક્ષત્ર જ્યમ, ઝાંખાં ચંદ્રઉજાસ. ૧૬

વિધિ પણ મન અચરજ થયો, એ અવસરે વિશેષ;
નિજ કરણી કહીંએય પણ, જોઈ નહિ લવલેશ. ૧૭

સમજાવ્યા સહુ સુર શિવે, ભૂલો ન મન ગણી વાહ !
હૃદય વિચારો ધીર ધરી, સીતારામ–વિવાહ. ૧૮

જેનું નામ લેતાં જરા, જગમાં યશપરકાશ;
સકળ અમંગળ–મૂળ જે, પળમાં પામે નાશ. ૧૯

ચાર પદારથ હાથ પર, જેના રૂડા પ્રતાપ;
તે રઘુવર ને જાનકી, સહુ જગનાં માબાપ. ૨૦

કહી એમ ત્રિપુરારિએ, સમજાવ્યો સુરસાથ;
ચલાવિયા આગળ પછી, નિહાળવા રઘુનાથ. ૨૧

દેવે દીઠ દશરથ જતા, ઉર આનંદ ન માય;
સંગે સાધુસમાજ દ્વિજ, મહા મનોહર કાય. ૨૨

જાણે તન ધરી–સુર સહુ, સેવાકારણ સાર;
શિવ સુરાદિ સહુ મુખ વદે, ધન્ય ભૂપઅવતાર. ૨૩

શોભે દશરથ–સાથમાં, ચતુર સુભગ સુત ચાર;
જાણે સહુ અપવર્ગ[1] તે, તનધારી નિરધાર. ૨૪

મરકત કનક વરણતણી, જુગતે બન્ને જોડ;
નિરખી શિવ સુર સર્વના, પોંચ્યા મનના કોડ. ૨૫

વળી વિલોકી રઘુનાથને, ઉરમાં સહુ હરખાય;
પુષ્પવૃષ્ટિ કરતા રૂડી, વખાણી દશરથરાય. ૨૬

રામરૂપ સુંદર સુભગ, નિરખી વારંવાર;
હૃદય હર્ષ લોચન સકળ, ઉમાસહિત ત્રિપુરાર. ૨૭

હરિગીત છંદ.

શિખીકંઠદ્યુતિ શ્યામલ સુભગ તન, તડિતનિંદક[2] પટ ભલાં;
સહુ તન અલંકૃત વિવિધ ભૂષણ, થઈ રહ્યું જગ ઝળહળાં;
સહુ ભાંતિ મંળમય બિરાજે, રૂપ રૂડું રઘુવીરનું;
નિર્મળ શરદ સુખચંદ્ર શોભે, મોહ મુનિ મન ધીરનું. ૧

યુગનેત્ર નવલ કમળલજાવણુ, અધિક લલિત કપાળ છે;
સહુતન અલૌકિક મદનમદહર, પ્રણતપાળ કૃપાળ છે;
વરણાય નહિ રૂપ એક વદને, અધિક મનમાં ભાવતું;
જયરામ રૂપ શિવ–ઉર–તડાગે, હંસરૂપ વિરાજતું. ૨

નિજબંધુ મનહર સંગ શોભે, તિલક રમ્ય કપાળમાં;
શુભ અશ્વ જાય નચાવતા વર, રૂડી પ્રકાર રવાલ[3]માં;
રૂડી વેદધ્વનિ દ્વિજ ઉચરતા મુખ, વિરદ ભાટ સુણાવતા;
ત્યમ ત્યમ હરખભર રાજકુંવરો, ચપળ વાજી નચાવતા. ૩

સુખધામ રામ વિરાજતા જે, અશ્વ ચપળ ઉપર ચડી;
ગતિ તેની જોઈ ગરૂડ લાજ્યો, મરૂતી[4] આગે શી હડી[5];
કહ્યું જાય નહિ સહુ ભાંતિ શોભે, ચપળ હય રઘુવીરનો;
જાણે ધર્યો હયવેષ કામે, રામહિત મતિ ધીરનો. ૪

શુભ રામરૂપ અનુરૂપ ગુણગતિ, સકળ ભુવન વિમોહનો;
વળીરામબળ–સમ અધિક બળિઓ, અશ્વ સુખસંદોહનો;
ઝગમગ પલાણ જડાવ જ્યોતિ, મોતી મણિ માણક ખુલ્યાં;
કિંકિણી લગામ લલિત વિલોકી, સિદ્ધ સુરનર મુનિ ભૂલ્યા. ૫

રઘુનાથના મન સાથ લયલીન, અશ્વનું મન એ સમે;
ચાલે રવાલે ચરણ ઠેકી, મેદની મન બહુ ગમે;
જે વાજી પર આરૂઢ રઘુવર, તે તુરંગતણી છટા;
વરણી શું શકશે શારદા મુખ, શેષ શિવ હરિ સામટા. ૬

રૂપ રામને[5] અનુરાગિયા શિવ, તે સમેનું નિહાળીને;
પંદર નયન અતિ પ્રીય લાગ્યાં, પ્રણતપાળ કૃપાળીને;
હરિસહિત હિત જવ રામ નીરખ્યા, નીજ નેત્રકમળવતી;
તવ મોહ મનમાં પામિયા અતિ, રમાસહિત રમાપતિ. ૭

છબી ન્યાળી રામની હર્ષિયા વિધિ, મનવિષે તે અવસરે;
નિજ નયન આઠજ જાણીને પણ, શોચ કરતા અંતરે;
ઉચ્છાહ બહુ ઉર અગ્નિભવને[6], વધ્યા વિધિથી વિલોચને;
ચિંતવે સુરેશ સુફળ ગણી મન, શાપકેરા શોચને. ૮

ગૌતમનું ભલું થાજો જગતમાં, પરમહિત જેણે કર્યું;
રૂપરામનું આ નિરખવા તક, પુણ્ય મારૂં સહુ તર્યું;
સહુ દેવ સિધ્ધ ગંધર્વ સરવે, ઇંદ્રનેજ વખાણતા;
નહિ કોઈ આજે ઇંદ્રસમ જગ, પેખી નેત્ર પ્રમાણતા. ૯

મન મુદિત અમર સરવ વિશેષે, જોઈ રઘુવરમુખડું;
અતિ હર્ષ રાજસમાજ યુગને, કહી શકાય ન સુખડું;
વાગે–છ રાજસમાજ' યુગ ભણી, દુંદુભી ગર્જતી ઘણી;
વરષાવતા સુર પુષ્પ કહી જય, જયતિ જય રઘુકુળમણી. ૧૦

એ ભાંતિ જાણી જાન આવતી, વિવિધ વાજાં વાગતાં;
સૌભાગ્યવંતી તેડીને ત્યાં, રાણી મન આનંદતાં;
સહુ સાજ સજતી પોંખવાનો, અતિ ઉમંગે એ સમે;
સજી આરતી વળી વિવિધ રીતે, રાણીને મન બહુ ગમે. ૧૧

દોહરા.

મંગળ કળશ સમારીને, ગજગામની શુભનાર;
ચાલી મુદિતમન પોંખવા, વર રઘુવર નિરધાર. ૧

મૃગશિશુલોચની વિધુવદની, સહુ નિજ છબી અતિ સાર;
રતિ–મદમોચની નારી સહુ, સજી સોળ શણગાર. ૨

પેર્યાં વરણ વરણતણાં, ચતુરાએ શુભ ચીર;
સકળ વિભૂષણ મણિજડિત, સજીયાં સર્વ શરીર. ૩

કરી બિંદી કસ્તુરીની, કુમકુમ કેસર–આડ;
સકળ સુમંગળ અંગનીજ, લલના કરતી લાડ. ૪

ગાન કરે ગજગામની, કોકિલકંઠ લજાય;
કરલટકાથી કટાક્ષથી, મુનિનાં મન મોહાય. ૫

નેપુર કંકણ કિંકિણી, ધ્વનિ વિછુઆની સાર;
મદનદુંદુભી વાગતાં, જાણે એ નિરધાર. ૬

---

૧ દેવો. ૨ વીજળીના પ્રકાશને નિંદે એવાં દિવ્ય વસ્ત્રો. ૩ ઘોડાઓની સરસમાં સરસ–ઝડપીમાં ઝડપી–ચાલને રવાલ કહે છે. ૪ હનુમાન. ૫ દોટ.

૫ રામને રૂપે, રામના રૂપથી. ૬ કાર્તિકસ્વામી.

ચતુરાચાલ વિલોકીને, સ્મરકુંજર[1] લજવાય;
ઝણણ ઝણણ કટિમેખળા, ઉપમા ક્યમ વરણાય? ૭

વાગે વાજાં વિવિધવિધિ, નગર અને આકાશ;
સુમંગળીક સર્વ સ્થળે, હાસ્ય વિનોદ વિલાસ. ૮

શચી[2] ભારતી[3] ઉમા રમા, તિલોત્તમા રૂપસાર;
વળી જે સ્હેજ પવિત્રણી, શાણી ઘણી સુરનાર. ૯

કપટનારીનો વેષ કરી, તે સહુ અતિ ઉમંગ;
રાણી–વાસમાં જે મળ્યાં, વર–પોંખવા પ્રસંગ. ૧૦

કરે ગાન કોકિલસ્વરે, મંગળમય વદી વાણી;
હર્ષવિવશ ત્યાં તેમને, શક્યાં ન છે કો જાણી. ૧૧

ચાલી પોંખવા બ્રહ્મવર, સહુ સ્ત્રી સજી શણગાર,
મધુર ગાન નિશાન વળી, વૃષ્ટિ પુષ્પની અપાર. ૧૨

સુર ચડી ચડી વૈમાનમાં, શોભે છે આકાશ;
ધન્ય ધન્ય આ જનકપુર, રઘુવરવિવા'–પ્રકાશ. ૧૩

વિલોકી વર આનંદમૂળ, ઉર હર્ષિત સહુ પ્રાય;
લોચન જળ આનંદનાં, રોમાવળી ખડી થાય. ૧૪

જે સુખ થયું મિથીલેશિમન, દેખી રઘુવર–વેષ;
તે ન શકે કહી કલ્પ શત, સહસ્ર શારદ શેષ. ૧૫

ગરબી.

રોકી રાખ્યાં નીર, નેત્રે આવતાં;
મંગળ સમય વિચારી, મંગળ ગાવતાં. ૧

અતિ મન થઈ આનંદ, વરને પોંખતી;
સીતાકેરી માત, જમાઈ ઝાંખતી. ૨

કુળવ્યવહાર–પ્રમાણ, શ્રુતિ–વિધિ અનુસરી;
કરીયું સઘળું કાજ, હરખ ઉરે ભરી. ૩

પંચ શબ્દ ધ્વનિશ્રેષ્ટ, મંગળ ગાન થતાં;
સહુકો મોદનિમગ્ન, હૃદય ઉમંગતાં. ૪

વિવિધવિધિ શુભ વસ્ત્ર, પાટે પાથરે;
કરી આરતિ દીધ અર્ઘ્ય, હૃદય ઉમંગ ભરે. ૫

મંડપ ચાલ્યા રામ, રૂપે રાજતા;
રૂપ આગે કોટી કામ, હીંડે લાજતા. ૬

દશરથસહિત સમાજ, અતિ શુભ રાજતો;
વૈભવ જોઈ વિશેષ, લોકપતિ લાજતો. ૭

સમય સમય સુર સર્વ, ફૂલ વરષાવતા;
શાન્તિ ભણે દ્વિજ દેવ અતિ અનુકૂળતા. ૮

નગર અને આકાશ, કુળાહળ થાય બહુ;
કોઈ સુણે નહિ કાન, આપ પરાયું શું કહું? ૯

અર્ઘ દેઈ આસન, બેસાડ્યા પ્રીતે;
રાઘવ મંડપમધ્ય, આવ્યા એહ રીતે. ૧૦

શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.

બેસાડી શુભ આસને રૂડી રીતે, કીધી રૂડી આરતી;
પામે સુખ અપાર ન્યાળી વરને, સૌ પુણ્ય સંભારતી;
ભારે ભૂષણ વસ્ત્ર વિવિધ મણિ, ઉતારતી મસ્તકે;
ગાતી મંગળ ગીત નારી સરવે, એ હર્ષ કો કહી શકે. ૧

બ્રહ્માદિ સુર વિપ્રવેષ લઈને, કૌતુક જોતા સહુ;
વિલોકી રઘુકૂળઅંબુજરવિ, આનંદ માને બહુ;
લેખે જીવન સુર સુફળ સહુ, પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરી;
દેતા દુંદુભી ઘાવ લા'વ લઈને, શ્રીરામ ધ્યાને ધરી. ૨

પામી રામ નિછાવરી નટ અને, નાપીક ભાટો ભલી;
આનંદે શિર નામી આશિષ દઈ, થૈ ઊભી રોમાવળી;
ભેટ્યા બે અવધેશ ને જનકજી, હર્ષે અતિ પ્રીતિએ;
લોકાચાર તથા સુવૈદિકતણી, રૂડી સહુ રીતિએ. ૩

બન્ને ભૂપ વિરાજમાન મળતાં, વર્ણી શકે શું કવિ;
શોધી શોધી સુઉપમા નવ જડ્યે, લાજ્યો કવિ અનુભવી;
હારીને ઉર આણી એજ ઉપમા, એની સમા એજ છે;
દેખી બેય સબંધી દેવ હરખ્યા, જેનું રૂડું તેજ છે. ૪

વર્ષાવી ફૂલવૃષ્ટિ ગાન કરતાં, મુખે વદે એ સમે;
ગંધર્વો અમરો સુકિન્નર નરો, સુણો ભવાની તમે;
બ્રહ્માએ અદ્દભુત વિશ્વ રચ્યું છે, જુક્તે વળી જ્યારથી;
દીઠા છે નજરે સુણ્યાય શ્રવણે, વિવા' ઘણા ત્યારથી. ૫

સર્વે ભાંતિ સમાન રાજ સુખદા, સંબંધીઓ સારખા;
દીઠા આજ અમે અમારી નજરે, પ્રેમે રૂડા પારખ્યા;
સાચી વાણી સુણી સહુ સુરતણી, આકાશમધ્યે જ્યહાં;
બન્ને રાજસમાજમાં પ્રીતિ વધી, વાગે નિશાનો ત્યહાં. ૬

દોહરા.

જનકરાય બહુ જુગતથી, હૃદય ન હર્ષ સમાય;
સાદર દશરથ ભૂપને, લાવ્યા મંડપમાંય. ૧

વિચિત્ર રચના રુચિરતા, મંડપતણી અપાર;
ઠગાય મન મુનિઓતણાં, રચના જોતાં સાર. ૨

નિજ હાથે સહુ કોઈને, તેડી આણી પ્રમાણ;
બેસાડે સિંહાસને, જનક ચતુર સુજાણ. ૩

ઇષ્ટ સમાન વસિષ્ઠને, પૂજ્યા આણી પ્રીત;
વિનય કરી આશિષ લીધી, અતિ ઉમંગસહિત. ૪

કૌશિકના મહાકોડથી, પૂજ્યા પ્રેમે પાય;
તે પ્રીતિની રીતિ રૂડી, ક્યમ કવિથી કે'વાય. ૫

---

૧ કામદેવનો હાથી. ૨ ઇન્દ્રાણી. ૩ સરસ્વતી.

વામદેવ આદિક ઋષિની, પૂજા કરી મહીશ;
સિંહાસન દઈ સર્વેને, લીધી સર્વેની આશીષ. ૬

કીધી પછી કૌશલપતિતણી, પૂજા પરમ પ્રકાર;
જાણી કેવળ ઈશસમ, ભાવ ન બીજો લગાર. ૭

વિનય વડાઈ જોડી કર, કરે જનક સુખદાઈ;
કરી નિજ વૈભવભાગ્યની, બહુધા બેશ વડાઈ. ૮

પૂજી વળી સહુ જાનને, જનક નૃપે તે વાર;
સબંધીસમ સાદર વળી, સહુને સર્વ પ્રકાર. ૯

આપ્યાં આસન સર્વને, જેને જેહ ઉચીત;
કહો કહું શું એક મુખ, એ ઉચ્છાહ અમીત? ૧૦

જનક ભૂપે ત્યાં તે સમે, ગણીને પૂજ્ય સમાન;
દાન માન સન્માનથી, સંતોખી સહુ જાન. ૧૧

વિધિ હરિ હર દિશિપતિ રવિ, જાણે રામપ્રભાવ;
કપટવિપ્રનો વેષ ધરી, જોતા રૂડો બનાવ. ૧૨

અતિ ઉજમ ઉર પામીને, જોતા કૌતકસાર;
પૂજ્યા જનકે તેમને, ધન્ય ગણી અવતાર. ૧૩

રાગ ઓખાહરણની ઢાળનો.

નિજ શુદ્ધ ભોળી થઈ સહુની, ઓળખે ત્યાં કોણ કોને?
જોઈ આનંદકંદ રઘુવર, આનંદ મન સહુ કોને;
ઉભયદિશિ આનંદોદધિ ઉલટ્યો, હરખે છે પુર–નરનારી;
ઓળખ્યા દેવ રામ સુજાણે, આવ્યા જે દ્વિજ–વેષ ધારી. ૧

પૂજા કરી માનસિક[1] દીધાં આસન, સૂર્યવંશી અવતંસે;
દેખી શીળસ્વભાવ અમર સહુ, પ્રેમે પ્રભુને પ્રશંસે;
રામચંદ્ર–સુખચંદ્રછબી રૂડી, લોચન ચપળ ચકોર;
અમિરસ–પાન કરે તે સાદર સહુ, કહી ધન્ય રાજકિશોર. ૨

જાણી સમય વસિષ્ઠ બોલાવ્યા, આવ્યા સાદર સતાનંદ;
વેગે કુંવરી હવે પધરાવો, કહ્યું વસિષ્ઠ સુખકંદ;
ચાલ્યા મન આનંદિત થઈ મુનિ, જઈને કહ્યું રાણીને;
સીતા મંડપમાં પધરાવો, સમય થયો જાણીને. ૩

રાણી પુરોહિતની સુણી વાણી, મન આનંદ ન માયે;
આનંદિત નિજ સખીઓસહિત તે, મંગળગીતો ગાયે;
વિપ્રવધુ કુળવૃદ્ધ બોલાવી, કરિયો કૂળાચાર;
મંગળ ગાતી સુખે સહુ સજીને, શોભિત શુભ શણગાર. ૪

નારીવેષે જે દેવસુંદરીઓ, સર્વ સ્વભાવની સારી;
કોકિલકંઠે સુગાન કરે છે, પ્રેમ વધારી વધારી;
તેને નીરખી ઉત્કંઠિત અતિશે, પામે સુખ સહુ નારી;
વિના ઓળખે સહુના મનમાં, લાગે છે પ્રાણથી પ્યારી. ૫

વારોવાર સન્માન કરે છે, જનકતણી પટરાણી;
ઇંદિરા ઉમા શારદસમ માની, પ્રેમ અપાર પ્રમાણી;
સીતાને શણગાર ધરાવ્યા, કરી સૌએ મળી તૈયાર;
આનંદિત થઈ મંડપમધ્યે, લઈ ચાલી સૌ નાર. ૬

સખીઓ સહુ સાદર ચાલી આગે, જે જે સૌભાગ્યવંતી;
મંગળસાજ સજે છે સરવે, ગોરી સહુ ગુણવંતી;
સુંદરી સહુ સોળે સજીને, મત્ત કુંજરગામિની;
રૂપધામ લલિત સહુ લલના, તરુણી દ્યુતિ દામિની. ૭

ગાએ ગીત મધુર સ્વરે સરવે, સુણતાં મુનિ ધ્યાન ત્યાગે;
કોટી કામ ને કોકિલ લાજે, સ્વર સુણીને અનુરાગે;
નેપુર વિછુઆ કંકણનો ધ્વનિ, તાલ ગતિમાં વાગે;
રૂમઝુમ રૂમઝુમ ઝણકારા થાએ, પરમ મનોહર લાગે. ૮

શોભે વનિતાવૃંદની મધ્યે, સહજ સોહામણી સીતા;
છબિ–લલના–ગણ મધ્યે જાણે, સુંદર નારી શોભિતા;
સીતાકેરી સુંદરતા અતિ, કેમે ન વરણી જાએ;
લઘુ મતિ મુજ બહુ મનહરતા, પાર તે કેમ પમાએ. ૯

જાન સઘળીએ આવતી દીઠી, જાનકીરૂપ રસાળ;
સહુ પ્રકાર પવિત્ર ચરિત્રાણી, ભાગ્યવંતું જેનું ભાળ;
કીધાં મનમાં ને મનમાં પ્રણામ, જાનકીજીને સરવે;
પુરણકામ થયા જોઈ રાઘવ, જુગતે જોડું મળવે. ૧૦

હર્ષ્યા દશરથ પુત્રસહિત અતિ, પુત્રવધુ[2] પેખીને;
કહ્યો જાય ન આનંદ ઉરનો, લાભ રૂડો લેખીને;
પુષ્પવૃષ્ટિ કરે સુર સરવે, પ્રેમે કરી પરણામ;
દે આશિષ મુનિવર ઉરહરખી, વેદધ્વનિ અભીરામ. ૧૧

ગાન નિશાન કુળાહળ ભારી, પ્રેમાનંદ નરનારી;
એ રીતે સીતા મંડપ આવી, શાંતિ ભણે મુનિ ધારી;
કુળવ્યવહાર કર્યો સહુ વિધિએ, વેદાચાર વળી ત્યાં;
સતાનંદ વસિષ્ઠ એ બે જણ, કુળગુરુઓ મળી ત્યાં. ૧૨

દોહરા.

ગુરુ ગૌરી ગણપતિ અને, વિપ્ર પૂજ્યા ધરી પ્રીત;
પૂજા લીએ સુર પ્રગટ થઈ, દે આશિષ અતિ હિત. ૧

કુળવસ્તુ મધુપર્ક[3]માં, જેહ સમયઅનુસાર;
મુનિજન મનમાંહે ચહે, તેહ મળે નિરધાર. ૨

ભર્યા કનક કોપરતણા, કળશ મહા મૂલદાર;
ઊભા લેઈ નૃપ દાસ સૌ, વસ્તુ વિવિધ પ્રકાર. ૩

કુળરીતિ અતિ પ્રીતિએ, કહે સૂર્ય ધરી કોડ;
સાદર તેહ કરે સહુ, વરકન્યા શુભ જોડ. ૪

૧ મનથી સંકલ્પ કરી પૂજા કરવી.

૨ દિકરાની વહૂ. ૩ ઘણા ખાનાવાળો થાળ.

દેવ પૂજાવી એ રીતે, સીતા પાસે સાર;
દીધું સિંહાસન સુભગ, શોભિત સર્વ પ્રકાર. ૫

સીતા–રામ–તણું નિરખી, મનહર જોડું વિશેષ;
પ્રેમ પરસ્પર તેમનો, જાણે કો લવલેશ. ૬

મન ક્રમ બુદ્ધિ વાણીથી, એહ અગોચર વાત;
પ્રગટ કહે કેવી રીતે, મતિ કવિની ન અઘાત[1]. ૭

હોમ–સમય તન ધરી અનળ, લે આહુતિ ધરી હિત;
વિપ્રવેષ ધરી વેદ સહુ, કહે વિવા'ની રીત. ૮

જનકપાટ પટરાણી રૂડી, જગ જાણીતી સદાય;
જનની જગજનનીતણી, કેમ વખાણી જાય. ૯

સુયશ સુખ સુકૃત અને, સુંદરતા જગ છેક;
સર્વ સાર લઈ વિરંચીએ, રચી જગતમાં એક. ૧૦

સમય જાણી ગોરાણીએ, તેડાવી પટરાણી;
સુણતાં સહુ સોવાસણો, સાદર તેડી આણી. ૧૧

જનક વામદિશિએ દીપે, સુનયની[2] સીતામાત;
મેના હિમગિરિ સંગમાં, શોભે જ્યમ ભલિભાત. ૧૨

કનક કળશ મણિજડિત શુભ, રૂડા કોપર થાળ;
પવિત્ર મંગળ જળ ભર્યાં, અતિ સુગંધ રસાળ. ૧૩

રાય રાણી નિજ હાથથી, ઉપાડી તે જળપાત્ર;
આણી રામ આગે ધર્યાં, દંપતી જુએ જમાત્ર[3]. ૧૪

મુનિવર મંગળ વાણીએ, ભાણે વેદ ભલીભાત,
અવસર જાણી ગગનથી, વરષ્યો ફૂલ–વરષાત. ૧૫

દંપતી મન અનુરાગિયાં, જોઈ જમાત્ર સુકાય,
લાગ્યાં પ્રિતે પખાળવા, અતિ પવિત્ર વરપાય. ૧૬

હરિગીત છંદ.

લાગ્યાં ચરણપંકજ–પખાળણ, ખડી થઈ રોમાવળી;
નભ નગર ગાન નિશાન જયધ્વનિ, ઉમગી ચોદિશ ફરી–વળી;
જે પદકમળ શિવ–ઉર–સરોવર, શુભ સદૈવ વિરાજતું;
જે વિમળ મન સંભારવાથી, દોષ દુઃખ અળગું થતું. ૧

જે સ્પર્શી મુનિવનિતા લહી ગતી, પાપમય જે જગ હતી;
મકરંદ જેનો શંભુ શિરપર, શુચિતાઅવધિ[4] અતિ;
કરી મધુપ મુનિમન જોગીજન સહુ, સેવી અભિમત ગતિ[5] લહે;
તે પદ પખાળે ભાગ્યભાજન[6], જનકભૂપ સુર જય કહે. ૨

કર મેળવી વર કુંવરિકેરો, બેય કુળગુરુ મુખથી;
કરતા સુશાખોચ્ચાર[7] જય જય, સુર વદે છે સુખથી;
પાણિગ્રહણ અવિલોકી વિધિ સુર, મનુજ મુનિ આનંદમાં;
કહી ધન્ય ગુજ અન્યોન્ય કરતા, સહુ સહુ નિજ વૃંદમાં. ૩

સુખરૂપ વર રઘુવર વિલોકી, દંપતિનું કારજ સિધું;
કરી લોક વેદાચાર કન્યા–દાન નૃપભૂષણે કીધું;
શિવને ઉમા હિમગિરિએ જ્યમ, દીધી કન્યાદાનમાં;
હરિને રમા જ્યમ સાગરે દીધી, ધારીને નિજ ધ્યાનમાં. ૪

ત્યમ રામને જનકે સમર્પી, સતીશિરોમણિ જાનકી;
કરી વિશ્વમાં કીર્તિ નવી રૂડી, યદ્યપિ[8] રહી છે ટકી;
વૈદેહ વિનય કરે અધિક ત્યાં, રામમુરતી શામળી;
સહુ વિશ્વ ધન્ય થયો હવે હું, શોચના સરવે ટળી. ૫

દોહરા.

કરી હોમ વિધિવત વળી, જોડી ગાંઠ તે વાર;
મંગળ ફેરા ફેરવે, કુળગુરુઓ નિરધાર. ૧

જયધ્વનિ બંદી વેદધ્વનિ, મંગળ ગાન નિશાન;
સુણી સુર ફૂલ વરષાવતા, સુરતરુવરથી[9] નિદાન. ૨

મંગળફેરા ત્યાં ફરે, વરકન્યા રૂપધામ;
નયનલાભ સાદર સુભગ, લેતા ત્યહાં તમામ. ૩

વરણી જાય ન હું થકી, મનહર જોડી વિશેષ;
જે ઉપમા કશી કહું મુખે, તેહ ગણું લવલેશ. ૪

સીતા–રામતણાં રૂડાં, ઉભય સુભગ પ્રતિબિંબ;
ઝગમગતાં મણિસ્તંભમાં, જગમનહરતા–સીમ. ૫

જાણે મદન અને રતિ, ધરી ધરી બહુ રૂપ;
રામવિવા' નેત્રે જુએ, અતિશય જેહ અનુપ. ૬

દરશથતણી મનલાલસા, વળી મન સંકોચાય;
ફરી ફરી નિરખી વર કુંવરિ, પ્રગટ થાય સંતાય. ૭

થયા મગ્ન જોનાર સહુ, જે મતિ–જ્ઞાન–નિધાન;
જનકસમા પણ તે સમે, ભૂલ્યા તનનું ભાન. ૮

મંગળ–ફેરા ફેરવ્યા, મુનિએ મન આનંદ;
દાપાં[10]સહિત સહુ રીતિ, નિવેડી મળી મુનિવૃંદ. ૯

સીતાશિર સિંદુર દીએ, રામનામ સુખધામ;
કહી ન જાય શોભા મુખે, તેહ સમેની તમામ. ૧૦

અરુણપરાગ કમળ રૂડું, મણિધર–મન અમી લોભ;
શશિયરને[11] સિંદુર દીએ, નહિ મનમાંહે ક્ષોભ. ૧૧

પછી વસિષ્ઠ અનુશાસને, જે મહામંગળકાર;
એક આસને વર કુંવરી, બેઠાં ત્યાં નિરધાર. ૧૨

જોઈ એક આસન ઉપર, મનહર સીતારામ;
દશરથનૃપ રાજી થયા, સહુ પરિપૂરણ કામ. ૧૩

૧ અગાધ (ઘણી, વધારે). ૨ સારાં નેત્રવાળી. ૩ જમાઈ. ૪ પવિત્રતાની સીમા. ૫ ઇચ્છિત ગતિ. ૬ ભાગ્યનું સ્થાન, ભાગ્યપાત્ર. ૭ કુળશાખાના ઉચ્ચાર કરવા.

૮ હજી પણ. ૯ કલ્પવૃક્ષથી. ૧૦ ગોરને લેવાદેવાની રીત, તથા ગોરનો હક્ક. ૧૧ ચંદ્રમાને.

નિજ સુકૃત તરુ ફળ નવાં, વળીવળી નીરખી નેત્ર;
મન આનંદધિ ઊલટ્યો, ન્યાળી મોહનાં ક્ષેત્ર. ૧૪

ભરી રહ્યો ત્રિભુવનવિષે, રામવિવાહ–ઉછાહ;
કહે એમ સહુકો મુખે, એ આનંદ અથાહ. ૧૫

કોણ પ્રકારે વરણી સહુ, વખાણું રસના એક;
મંગળ મહા વિવાહમાં, પાર ન પામું છેક. ૧૬

વસિષ્ઠ–આજ્ઞા પાળીને, જનક–રાય તે કાળ;
વિવા’–સાજ સર્વે કર્યો, સરસ લેઈ સંભાળ. ૧૭

માંડવી[1] શ્રુતિકીરતિ[2] અને, ઊર્મિલા[3] વળી જેહ;
બોલાવી સર્વે કુંવરી, શોભિત સુંદર દેહ. ૧૮

નિજ બંધવ કુશકેતુ[4]ની, કન્યા માંડવી સાર;
શશિવદના ગુણશીળમય, સુંદરી સર્વ પ્રકાર. ૧૯

સહુ રીત પ્રીતસહિત કરી, જોડી બન્ને હાથ;
તે કન્યા પરણાવી ત્યા, ભૂપ ભરત સંગાથ. ૨૦

જાનકી અનુજા[5] સુંદરી, સતીશિરોમણી સાર;
લક્ષ્મણને પરણાવી તે, કરી સહુ કુળાચાર. ૨૧

જેનું નામ શ્રુતિકીરતિ, સુમુખી નેત્ર વિશાળ;
સુંદર સહુ ગુણ આગળી, ગતિ જ્યમ બાળ મરાળ. ૨૨

શત્રુઘ્નની સાથ તે, પરણાવી ભલીભાત;
રૂપ શીળ કુળ–અજવાળણી, જાય વખાણી ન વાત. ૨૩

વરકન્યા અનુરૂપ સહુ, જાણી પરસ્પર લોક;
ઉર હરખે સંકોચતા, નહિ મન કોને શોક. ૨૪

સુંદરતાનાં સર્વ જણ, વિધવિધ કરે વખાણ;
સુરગણ વરષાવે સુમન, લેવા રૂડી લાણ. ૨૫

સુંદરી કન્યા સર્વે છે, અધિક એકથી એક;
વર સુંદર વરણાગીયા, જોતાં વારૂ વિવેક. ૨૬

એક માંડવે સહુ મળી, વિરાજમાન અમિત;
(જાણે) ચાર અવસ્થા જીવ ઉર, શોભે ભુવનસહિત. ૨૭

મુદિત અવધપતિ સકળસુત, દેખી વધુસહિત સાર;
પામ્યા જ્યમ મહિપાળમણિ, ક્રિયાસહિત ફળ ચાર[6]. ૨૯

વસંતતિલકા છંદ.

જેવી રીતિ વરણી રામવિવા’ની નેહે,
પર્ણ્યા સહુ કુંવર તે વિધિએ સ્નેહે;
પે’રામણી વરણી જાય ન ભુરી[7] સોયે,
પૂરી રહ્યો કનક રત્નથી માંડવો યે. ૧

વસ્ત્રો વિચિત્ર ઉન રેશમનાં પટોળાં,
તે સૌ અમૂલ્ય બહુ ભાંતી તણાંજ શોળાં;
હાથી તુરંગ રથ દાસ અપાર દાસી,
ધેનુ અલંકૃતિત[8] કામદુધા-શી[9] રાશી. ૨

વસ્તુ અનેક કર્યું જાય ન કોથી લેખું,
જાણે સુજાણ નર જે નજરેથી દેખ્યું;
પે’રામણી નિરખી લોકપતિ વખાણે,
લીધી ભૂપાળમણિએ સહુ તેહ ટાણે. ૩

દેઈ દીધું સરવ યાચકને ઉલાસે,
આવ્યું કશું ઉગર્યું તે સહુ જાનિવાસે;
બોલ્યા ત્યહાં જનક ભૂપતિ જોડી પાણી,
સન્માની જાન સહુ નિજસબંધી જાણી. ૪

દેઈ સુદાન સનમાન વધારી સ્નેહે,
આનંદકંદ મુનિવૃંદ પૂજ્યા સ્નેહે;
સંપુટ[10] હાથ કરી દેવ મનાવી રાયે,
સૌને કહે હું કૃત આજ તમો કૃપાએ. ૫

મોટા ચહે છ જનભાવ સદૈવ ભાવે,
દેઉં શું નાથ પરિપૂર્ણ તમો સુદાવે;
સંતોષીએ શું લઈ અંજલિ સિંધુમાંથી,
સિંધુ સદાય રીઝતો જન–ભાવનાથી. ૬

હે નાથ તેમ મુજભાવથી રાજી રે’જો,
જાણી સદાય તમ દાસ નિભાવી લેજો;
બંધુસહિત કર જોડી સીતાપિતાજી,
બોલ્યા ત્યહાં અવધનાથ પ્રતે સરાજી[11]. ૭

સદ્‌ભાવ શીળ વિનયી અતિ સ્નેહવાળાં,
બોલ્યા મનોહર અતિ વચનો રૂપાળાં;
સંબંધ રાજ તમનો અમશું થવેથી,
મોટા અમે સહુવિધિ જગમાં હવેથી. ૮

આ રાજ–સાજ–[12]સહ સેવક નાથ જાણો,
લીધેલ દામવિણ અંતર એમ આણો;
આ પુત્રીઓ મમતણી ગણી આપ–દાસી,
હે નાથ પાલન તમે કરજો ઉલાસી. ૯

બોલાવી કષ્ટ દીધું મેં તમને અતિશે,
એ વાંક નાથ ક્ષમજો કહું કોઈ મીષે;
સુણી રૂડી વિનતિ ભૂપતિ ભાનુવંશી,
સન્માનિયા સહુ વિધિ સ્વસગાં પ્રશંસી. ૧૦

અન્યોન્ય જાય કહી ના વિનતી અતિશે,
પ્રેમે પરિપૂરણ ઉર ભરેલ દીસે;

---

૧ જનકના ભાઈ કુશકેતુની એ નામની રાજપુત્રી. ૨ એ નામની સીતાજીની નાની બેન. ૩ એ નામની જનકરાજાની રાજપુત્રી. ૪ જનકનો ભાઈ. ૫ નાની બેન. ૬ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ. ૭ વધારે.

૮ શણગારેલી. ૯ કામધેનુ જેવી. ૧૦ હાથ જોડવા. ૧૧ રાજ્યાદિસહિત.

દેવો સહુ સુમનવૃષ્ટિ કરે વિલાસે,
ચાલ્યા ભૂપાળમણિ ત્યાંથકી જાનિવાસે. ૧૧

દુંદુભીશબ્દ વળી વેદધ્વનિ અપારે,
આકાશને પુર કૈતુહલ છે વધારે;
આજ્ઞા થયે મુનિતણી સખીઓ મળીને,
ગાતી સુમંગળ ગીતો મુખ ઉચરીને. ૧૨

કન્યાસહિત વર લેઈ સુગાન ગાતી,
વિવા'તણા અધિક કૌતક ઘેર જાતી;
શોભા અપાર વર કુંવરિની વિલોકી,
દેવો રહ્યા નિરખીને પટનેન[1] રોકી. ૧૩

દોહરા.

ફરી ફરી સીતારામને, ચિતવે મન ગણી ચેન;
હરીત મનોહર મીનછબી, પ્રેમ તૃષારત નેન. ૧

શ્યામ શરીર સોહામણું, સ્હેજ મનોહર સાર;
કોટીકામ લજાવણી, મુખશોભા સુપ્રકાર. ૨

મેંદીયુત પદકમળ શુભ, શોભા વારૂ વિવેક;
મુનિમનમધુપ રહે જયહાં, છવાઈને તે છેક. ૩

પીત પવિત્ર મનોહરી, ધોતી અતિ શોભીત;
રવિ દામની જ્યોતિહરણી, પેખત ઉપજે પ્રીત. ૪

કલ કિંકિણી કટિસૂત્ર શુભ, મહા મનોહર તેહ;
બાહુ વિશાળ ભૂષણસહિત, દિવ્ય દીપતી દેહ. ૫

પિત ઉપવિત છબી દે મહા, જગમનહરતા સાર;
ચિત ચોરે કરમુદ્રિકા, મોહ્યાં સુર નર નાર. ૬

વિવાહનાં આભૂષણો, શોભે છે સહુ સાજ;
ઉર વિશાળ પર ભૂષણ બહુ, રાજે છે રઘુરાજ. ૭

પીત ઉપર્ણો કાખમાં, અમળ નેત્ર અંબુજ;
કુંડળ લટકે કાનમાં, શોભે શોભાપુંજ. ૮

સહુ સૌંદર્યનિધાન મુખ, વિકટ ભૃકુટીવિલાસ;
ભાળતિલક શુભ નાસિકા, શુચિ વળી રૂચિર નિવાસ. ૯

શોભે મનહર મોર શિર, મંગળમય નિરધાર;
મણિ મુક્તાએ ગ્રથિત શુભ, શોભા અપરંપાર. ૧૦

સર્વ અંગ વર મંગળીક, ચોરી લે જનચિત્ત;
વર સુંદર નીરખે સ્ત્રીઓ, તૃણ તોડી સહપ્રીત. ૧૧

વસ્ત્ર મણિ આભૂષણો, શિર પર વારી ઉતારી;
કરે આરતી ક્રોડવિધ, મંગળ ગાતી નારી. ૧૨

સુર સહુ ફૂલ વરષાવતા, સુણાવતા યશ સુત;
મધુરસ્વરે ગીત ગાતી સહુ, માનુની મંગળયુત. ૧૩

વિવાહના કૌતકઘરથી, આણ્યાં વર કન્યાય;
સુખ પામી સોવાસણો, અંતર અતિ હરખાય. ૧૪

અતિ પ્રીતે લૌકીક રીતિ, મંગળ ગાતી નાર;
કરવા લાગી કોડથી, તેહ સમે નિરધાર. ૧૫

લઈ કોરે રઘુરાજ ને, ગૌરી શીખવે રીત;
સીતાને સાદર કહે, પૂર્ણ વધારી પ્રીત. ૧૬

હાસ્ય વિલાસ સુરસ વશે, સર્વે રાણીવાસ;
જન્મતણું સુખ સહુ લહે, અંતર ધરી હુલાસ. ૧૭

નિજ કરમણિમાં દેખી પ્રતિ–મૂરતિ સ્વરૂપ નિધાન;
જોઈ ચાલતી ભુજલતા, સીતા વિરહવશ માન. ૧૮

પ્રેમ પ્રમોદ વિનોદ વળી, કૌતક એ તક જેહ;
કહ્યું જાય નહિ કોવતી, જાણે સખીઓ તેહ. ૧૯

વર કુંવરી સુંદર સુભગ, કરતાં હાસ્ય વિલાસ;
લઈ ચાલી સખીઓ મળી, જુગતે જાનીવાસ. ૨૦

તે તક જ્યાં ત્યાં સુણીએ, નગર અને આકાશ;
આશિષથી આનંદ પણ, ઉમગ્યો ચારે પાશ. ૨૧

ચારે જોડી ચિરંજીવી, રહો એક આશિષ;
દેલ વગાડે દુંદુભી, જોઈ રામ જગદીશ. ૨૨

નિજ નિજ લોકવિષે સહુ, પ્રેમે ત્યાંથી પળાય;
યોગી સિદ્ધ મુનિ દેવપણ, અંતરમાં હરખાય. ૨૩

સહિત વધૂ સહુ કુંવર વર, આવ્યા પિતા પાસ;
જાણે શોભા મોદધિ[2], ઉલટ્યો જાનીવાસ. ૨૪

છપ્પા.

જુગતે બહુવિધ જમણ, થયાં તૈયાર અનોપમ;
બોલાવી સહુ જાન, જનક ભૂપે અતિ નૌતમ;
પડે પાટ શુભ વસ્ત્ર, ભૂપ તે પર પગ દેતા;
ચાલ્યા પુત્રસમેત, વિપ્ર આશિષો લેતા;
સાદર પખાળી પગ સર્વના, જનક ભૂપે અતિ ભાવમાં;
બેસાડ્યા ઉચીત સુઆસને, લક્ષ પ્રકારે લા'વમાં. ૧

કૌશલેશના ચરણ, પખાળ્યા જનક ભૂપાળે;
શિળ સ્નેહ વરણવ્યો, જાય નહિ તે કો કાળે;
પછી રઘુવરપદકમળ, પખાળ્યા જનકે પ્રીતે;
જે હરઉરઅંબુજ, ગુપ્ત છે પ્રેમ પ્રતીતે;
ત્રણ ભાઈ રામસમ જાણીને, ધોયા ચરણ જનક ભૂપે;
આસનો ઉચિત સહુને દીધાં, મોહ્યાં નરનારી રૂપે. ૨

પિરસનાર સહુ જેહ, જનક ભૂપે બોલાવ્યા;
સાદર તે સહુ ઝટ્ટ, લેઈ પતરાળાં આવ્યા;
કનકસળી મણિપત્ર, જોડી પતરાળાં કીધાં;
મુક્યાં હારોહાર, જનકનાં કારજ સીધાં;

[1] નેત્રનાં પડળ.

[2] આનંદનો સમુદ્ર.

ઘી ગૌરી ગાયનાં જમણુ બહુ, સુંદર સ્વાદ અપાર છે;
ક્ષણુમાંય સર્વ પિરસી ગયા, ચતુર પિરસનાર છે. ૩

પંચગ્રાસ કરી જાન, લાગી જમવા તે વારે;
ગાળ ગાન સુણી સર્વે, હૃદય અનુરાગે ભારે;
અનેકવિધિ પકવાન, સ્વાદ અમૃતના જેવો;
વખાણ ક્યમ કરી થાય, અધિક વળી મીઠો મેવો;

પકવાન પિરસવા લાગિયા, સુઘડ પિરસનારા સહુ;
શુભ શાક વિવિધ વિધિનાં બહુ, કહો વરણી હું શું કહું. ૪

ભોજનવિધિ ભલીભાત, ચાર વિધિ વરણી જેવી;
એક એક વિધિ તેહ, જાય વરણી નહિ તેવી;
ખટરસ ભોજન શ્રેષ્ઠ, શાક છે બહુ જાતિનાં;
એક એક રસ અધિક, સ્વાદ સહુ વિવિધ ભાંતિના;

જમતાં દે ગાળ મધુરસ્વરે, ગજગામનીઓ ગીતમાં;
લૈ નામ પુરુષને નારીનું, પદમાણી પૂરણ પ્રીતમાં. ૫

સમયસુહામણી ગાળ, વિરાજે છે શુભ રીતે;
હસે રાય સુણી ગાળ, સમાસહિત અતિ પ્રીતે;
સર્વે એ રીતથી, કર્યું ભોજન બહુ ભાવે;
લીધું પછી આચમન, સહિત આદર શુભ લહાવે;

દઈ પાન પૂજે છે જનકભૂપ, દશરથસહિત સમાજ જે;
જાનીવાસે આનંદ થઈ, ગયા ભૂપ શિરતાજ જે. ૬

હંસ ભણે હો ભગની મારી, ભીમકરાજ કુમારીરે

એ રાગ

નિત્યે નવમંગળ પુરમાંહે, નિમિષસમો દિન જાયરે;
વીતે યામિની અર્ધ નિમિષસમ, નગર મંગળ વરતાયરે. ૧

પ્રાતઃકાળે ભૂપતિમણિ જાગ્યા, યાચક ગુણગણ ગાએરે;
દેખી કુંવર વધૂ સહિત ભૂપતિનો, આનંદ ક્યમ વરણાએરે. ૨

પ્રાતઃ ક્રિયા કરી ભૂપતિ ચાલ્યા, ગુણનિધિ ગુરુજી પાસેરે;
મહાપ્રમોદ પ્રેમ મનમાંહે, વધતો વિવાહવિલાસેરે. ૩

કરી પ્રણામ પૂજા કરી કોડે, ઊભા છે જોડી પાણરે;
બોલ્યા વાણી અમૃતભરી જાણે, ભૂપતિ રઘુકુળભાણરે. ૪

આપકૃપાએ થયું મમ પૂરણ, મુનિવર સર્વે કાજરે;
નાથ હવે સહુ વિપ્ર બોલાવો, દેઉં દાન હું આજરે. ૫

સુણીવાત ભૂપાળની ગુરુએ, કરી મહીપાળ વખાણરે;
બોલાવ્યા મુનિવૃંદ સર્વેને, જે તપતેજનિધાનરે. ૬

વામદેવ અને દેવઋષિ વળી, વાલમીક જાબાળીરે;
આવ્યા કૌશિક આદિક સરવે, મહાતેજ તપશાળીરે. ૭

દંડ પ્રણામ સરવને કીધો, ભૂપતિએ ધરી ભાવરે;
પૂજ્યા પ્રેમે સુઆસન દીધાં, લેવા રૂડો લા'વરે. ૮

ચાર લક્ષ શુભધેનુ મગાવી, કામ ધાશી ડાહીરે;
સહુ રીતે સૌ અલંકૃત કરીને, રાજી થઈ મનમાંહીરે. ૯

દાનમાં સહુ ઋષિઓને દીધી, વિનતિ કરી મહીપાળેરે;
જીવતરલાભ લીધો જગમાંહે, આજ અમે આ કાળેરે. ૧૦

પામી આશિષ મહીશ આનંદિત, અંતરમાંય અપારરે;
યાચકવૃંદ બોલાવ્યા પછી ત્યાં, દેવા દાન ઉદારરે. ૧૧

કનક મણિ હય ગજ રથ વસ્ત્રો, જેનો જેને ભાવરે;
મોંમાગ્યું દીધું રવિકૂળભૂપે, યાચક લે જગ લા'વરે. ૧૨

ચાલ્યા ભણતા ગુણગાથા ગણતા, યાચકવૃંદ અપારરે;
જય જય જય દિનકરકુળનાયક, દશરથ ભૂપ ઉદારરે. ૧૩

રામવિવાહ–ઉછાહ એ રીતે, વરણી શકે નહિ શેષરે;
તો કવિકુળ ક્યમ વરણી શકશે, નિર્મળ મહિમા નરેશરે. ૧૪

વારોવાર કૌશિક પદ લાગે, કોડે કૌશલરાવરે;
આ સહુ સુખ મુનિરાજ તમારા, કૃપાકટાક્ષ–પ્રભાવરે. ૧૫

દોહરા.

જનકકરણી શીળ સ્નેહ ને, વૈભવ જે ભલીભાત;
વખાણતા નૃપ નિજ મુખે, બહુધા સારી રાત.[1] ૧

દિન દિન ઊઠી અવધપતિ, માગે ત્યહાં વિદાય;
સાનુરાગ રાખે જનક, કહો કેમ કરી જાય. ૨

નિત્ય નવલ આદર અધિક, કોડે કરે ભૂપાળ;
દિનપ્રતિ સહસ્રભાંતિની, પરૂણાઈ તે કાળ. ૩

નિત આનંદ ઉછાહ અતિ, તે વરણ્યો ક્યમ જાય;
દશરથનું જવું કોઈને, કદીએ નવ સોહાય. ૪

વીત્યા એ રીતે દિવસ બહુ, માગે ભૂપતિ માન;
સ્નેહદોરડે બાંધી લીધિ, જાણે સરવે જાન. ૫

સતાનંદ કૌશિક મુનિ, ગયા જનકની પાસ;
સમજાવી કહ્યું તેમણે, વિદાય કરવા આશ. ૬

દ્યો દશરથ નૃપને હવે, વિદાય હે વૈદેહ;
યદ્યપિ નવ ત્યાગી શકે, સરળ તમારો સ્નેહ. ૭

ઠીક નાથ કહી નૃપતિએ, બોલાવ્યા પરધાન;
કહી જય શિશ નમાવિયું, પ્રધાન બુદ્ધિનિધાન. ૮

ચાહ્ય ચાલવા અવધપતિ, કરજો અંદર જાણ;
થયા પ્રેમવશ સચિવ સુણી, જનકરાયની વાણ. ૯

જાનની તૈયારી સુણી, વિકળ નગર–નરનાર;
પૂછે પરસ્પર પ્રેમવશ, આતુરવાત અપાર. ૧૦

સત્ય ગમન સુણી જાનનું, વિકળ સકળ જન થાય;
જેમ કમળ સંધ્યાસમે, સરમાં સંકોચાય. ૧૧

૧ આખી રાત.

જ્યહાં ઉતારા જાનના, તૈયારી ત્યાં થાય;
જોઈ જોઈ જન સર્વ તે, મનમાં સંકોચાય. ૧૨

વિવિધભાંતિ મેવા અને, અતિ ઉત્તમ પકવાન;
જાય વખાણ્યું ન કો રીતે, ભૂલે ભારતી ભાન. ૧૩

ભરી ભરી વસ્તુ વિવિધ વિધિ, ભોઈ કરી તૈયાર;
મોકલાવી જનકે ત્યહાં, વાટખરચી તે વાર. ૧૪

લક્ષ તુરંગ સુરંગના, રથ સહસ્ત્ર પચ્ચીશ;
સબળ સર્વ શણગારિયા, નૌતમવિધિ નખશિશ. ૧૫

મદોન્મત સીંદુરિયા, ગજ સહસ્રદશ સાર;
દિગ્ગજ જોઈ જેમને, લાજે મન નિરધાર. ૧૬

કનક વસ્ત્ર મણિ ભરી ભરી, વાહન વિવિધ અનેક;
મહિષિ[1] ધેનુ બહુ વસ્તુઓ, પાર ન પામું છેક. ૧૭

પે'રામણી અગણીત વળી, કવિથી ન વરણી શકાય;
દીધી વૈદેહે વા'લમાં, ઉર આનંદ ન માય. ૧૮

જે અવિલોકી લોકપતિ, મનમાં કરે વિચાર;
એ આગળ મુજ સંપદા, ગણતાં કોણ પ્રકાર. ૧૯

સહુ સમાજ એ રીતથી, બનાવી જનક ભૂપાળ;
બારોબાર અવધપુરી, મોકલીઓ તતકાળ. ૨૦

ચાલી જાન સુણી રાણીઓ, વિકળ સકળ મનમાંય;
જળ થોડામાં મીન જ્યમ, વિકળપણે વરતાય. ૨૧

વળી વળી સીતાને સહુ, ભેટી લે ઉછરંગ;
આશિષ દઈ શિક્ષા દીએ, અંતર ધરી ઉમંગ. ૨૨

થઈશ નિરંતર સ્વામીને, વ્હાલી અધિક આદીશ;
એ'વાતણ તારૂં સદા, રહેશે અમ આશીષ. ૨૩

ગુરુ સાસુ–સસરાતણી, સેવા કરજે સાર;
પુત્રી શાણી ઘણી લાડકી, શું શીખવું આ વાર. ૨૪

પતિની મનગતિ પ્રીછીને, આજ્ઞા પામી ઉદાર;
અનુસરજે મુજ અર્ભકી[2], ભલો રહેશે ભાર. ૨૫

સખી શાણી અતિ પ્રેમવશ, શીખવે નારીધર્મ;
કોમળ વાણીથી તે સમે, સીતા ડા'પણ પર્મ. ૨૬

સાદર સકળ કુમારીને, સમજાવી દીધી શીખ;
વારવાર ઉર લાવીને, દે રાણી આશીષ. ૨૭

વળી વળી ભેટે માવડી, કહે મુખે તે વાર;
જગ શિદ રચી વિરંચીએ, પરવશ સ્ત્રી અવતાર. ૨૮

તે અવસર બંધુસહિત, રામ ભાનુકુળભાણ;
ચાલ્યા સસરાને ભવન, વિદા માગવા જાણ. ૨૯

૧ ભેંસ. ૨ દીકરી.

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

ચારે ભ્રાત છે મનહર કાયે, જોવા પુરનરનારી ધાએ;
ચાહ્ય ચાલવા કો કહે આજ, કર્યો જનકે વિદાયનો સાજ. ૧

લ્યો નિહાળી નયનભરી રૂપ, પ્રીય પ્રહોણા કુંવર વર ભૂપ;
કો જાણે કિયે સુકૃતે શાણી, નેત્ર અતિથિ કર્યા વિધિ આણી. ૨

મરણશીળ જ્યમ અમૃત પામે, વ્યથા વિકટ સરવ જે વામે;
પામે સુરતરુ જન્મનો ભૂખ્યો, દેહ તેનો રહે પછી પોંખ્યો. ૩

પામે હરિપદ નરકાધિકારી, શાણી સજની જુઓને વિચારી;
દરશન એમનું અમને એવું, ધાઓ જન્મનું ફળ હોય લેવું. ૪

ન્યાળી રામશોભા ઉર ધારો, નિજમન ફણિમૂર્તિમણિ સ્વીકારો;
દેતા સૌને નયનફળ એમ, રાજગૃહ ગયા કુંવરો સપ્રેમ. ૫

રૂપસાગર સહુ બંધુ જાણી, ઉર હરખી ઊઠી સહુ રાણી;
લેતાં વારણાં આરતિ કરતાં, સાસુ આનંદ મનમાં ભરતાં. ૬

જોઈ રામરૂપ અનુરાગે, પ્રેમવશ ફરીફરી પદ લાગે;
પ્રીતિ ઉમગ્યે રહી નવ લાજ, ન કથાય સ્નેહ સુખસાજ. ૭

પૂર્ણ પ્રેમ ત્યા નવ રહે નેમ, રહે નેમ ત્યહાં કશો પ્રેમ;
નવરાવ્યા સૌને ઉમંગસમેતે, ભોજન સરસજ માંડ્યાં હેતે. ૮

બોલ્યા રામ સુઅવસર જાણી, શીળ સ્નેહ સંકોચિત વાણી;
ભૂપ ચાહ્ય અવધપુર જાવા, અમને મોકલ્યા વિદાય થાવા. ૯

આજ્ઞા દો માતા આનંદ આણી, નિત કરજો નેહ બાળ જાણી;
રાણીવાસ થયો સહુ ખિન્ન, જવાનું સુણી નૃપભવન્ન. ૧૦

પ્રેમવશ વદી નવ શક્યાં વાણી, સાસુ અંતરમાં અકળાણી;
સહુ કુંવરી હૃદય આણી લીધી, સોંપી સ્વામીને વિરતી કીધી ૧૧

શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.

જોડી હાથ ફરીફરી મુખ કહે, સોંપી સીતા રામને;
જાઊં વારી હું તાત યોગ્ય તમ તો, સર્વજ્ઞના નામને;
સૌની છે ગતિ જાણ રામ તમને, ભર્તા સદા જક્તના;
હર્તા દોષ દરિદ્રતા સ્વજનના, કલ્પતરુ ભક્તના. ૧

છે સીતા પરિવાર પૂરજનને, ભૂપાળને મુજને;
વ્હાલી પ્રાણસમાન જેમ પ્રીયતા, ભાનુ સુઅંબુજને;
હે ભાનુકુળભાનુ મારી વિનતી, આ અંતરે આણવી;
સીતા શીળ સ્નેહ જાણી નિજની, દાસી કરી માનવી. ૨

છો નિત્યે પરીપૂર્ણ કામ તમ તો, સૌને દયાધામ છો;
હર્તા દોષ અનંત કોપ જનના, સીતાતણા શામ છો;
જાણી ભાવ શિરોમણી કહ્યું અમે, હે તાત વારી જઊં;
એવું રાણી કહી રહી પદ ગ્રહી, શું સુખ લેખી લઊં. ૩

જાણે વાણી સમાણી પ્રેમકિચડે, મૂખે ન આવે પ્રીતે,
વાણી સ્નેહભરી સુણી રઘુપતિ, સન્માની સાસુ રીતે;
માગે રામ વિદાય જોડી કર બે, હે માત સર્વે મળી;
દ્યો વિદાય કરી પ્રણામ ફરીને, આશીષ પામ્યા વળી. ૪

ચાલ્યા ભાઈસહિત શ્રી રઘુપતિ, ભૂપાળ–ચૂડામણી;
તે મૂર્તિ ઉર આણી રાણી સરવે, સ્નેહે શિથિળા બણી;
ધારી ધૈર્ય ઉરે વળી કુંવરીને, બોલાવતી માવડી;
ભેટી હ્યે જ્યમ વત્સ જાતું નિરખી, સ્નેહે ભરી ગાવડી. ૫

દોહરા.

વળાવી વળી ફરીફરી મળે, વધી પરસ્પર પ્રીત;
કોણ શકે કહી એક મુખ, વિરહવેદના–રીત. ૧

સખીઓ મળતી ફરીફરી, વળગી વળગી ભરી બાથ;
બાળ વત્સ જ્યમ ધેનુને, મળે વિરહસંગાથ. ૨

પ્રેમવિવશ નરનારી સહુ, સખીઓ રાણીવાસ;
જાણ્યે કર્યો વિદેહપુર, કરુણા વિરહે વાસ. ૩

સીતાનાં શુક સારિકા, જેની ઉત્તમ જાત;
કનકપિંજરે રાખીને, ભણાવેલ ભલીભાત. ૪

જાનકીવિરહે તે સહુ, વ્યાકુળ બની વિશેષ;
કહે ક્યહાં વૈદેહિ અમ, એ વિણ ગમે ન લેશ. ૫

વાણી સુણી એ પંખીની, કોણ તજે નહિ ધીર?
શોકવિવશ શુક સારીકા, નયને ચાલ્યાં નીર. ૬

થયાં વિકળ ખગ મૃગ સહુ, જાનકી વિરહે એમ;
મનુષદશા કહી જાય ક્યમ, જેને પૂરણ પ્રેમ. ૭

તેહ સમે બંધવસહિત, વિદેહ આવ્યા ત્યાંહ;
પ્રેમધિ ઉમગ્યે ચાલિયો, લોચન નીરપ્રવાહ. ૮

સીતાને અવિલોકીને, થયો ધૈર્યનો ત્યાગ;
જગમાં રહે કહાવતા, સદાય મન વૈરાગ. ૯

લપટાઈ ઉર જાનકી, પિતા પુત્રીને હેત;
મહા મર્યાદા જ્ઞાનની, મટી ગઈ મળતાંવેંત. ૧૦

પરમ શાણી મમપુત્રી તું, સાસરૂ પામી સુજાણ;
પણ તુજ દુસહ વિરહ સહી, ક્યમ રહેશે મમપ્રાણ. ૧૧

ગદગદ કંઠે ગુણનિધિ, વેણુ ન ઉચરી શકાય;
પિતા પુત્રી અન્યોન્યનો, પ્રેમ કહ્યો નવ જાય. ૧૨

સમજાવે છે સચિવ સહુ, શાણા ચતુર સુજાણ;
અનઅવસર પ્રીછી એ સમે, કર્યો વિચાર પ્રમાણ. ૧૩

વારવાર ઉર લાવીને, સીતા પુત્રી સપ્રીત;
[illegible] ચઢાવી શુભ પાલખી, સુખાસને સોહીત. ૧૪

પ્રેમવિવશ પરિવાર સહુ, જાણી સુલગ્ન નરેશ;
કુંવરી ચઢાવી પાલખી, સમરી સિદ્ધ ગણેશ. ૧૫

સમજાવી નિજ પુત્રીને, ભૂપતિએ બહુ રીત;
નારીધર્મ કુળરીતિ સહુ, શિખવાડી સહપ્રીત. ૧૬

દાસી દાસ અધિક દીધાં, જે તન મનુથી પવિત્ર;
સીતાને પ્રીય જે હતાં, સેવા સુખદ ચરિત્ર. ૧૭

સીતા જતાં નિહાળીને, વ્યાકુળ પુર–નરનાર;
થા શુકન શુભ મંગળીક, ત્યમ ત્યમ હરખ અપાર. ૧૮

વિપ્રવૃંદ સુખકંદ જે, સચિવસહિત સમાજ;
વળાવવા ચાલ્યા જનક, કોડે કૌશલરાજ. ૧૯

રથ ગજ અશ્વ અનુપ ઉપર, માંડ્યાં મનહર સાજ;
જાન થઈ તૈયાર સહુ, સમરી શિવ રઘુરાજ. ૨૦

એ અવસર અવિલોકીને, દીધા નગારે ઘાવ;
ઉપડી જાન ઉતાવળે, કરીને બેશ બનાવ. ૨૧

દશરથભૂપે વિપ્ર સહુ, બોલાવ્યા તે વાર;
દાન માન સન્માનથી, કર્યા પૂર્ણ ધરી પ્યાર. ૨૨

ચરણકમળરજ શિશ ધરી, નમ્યા વિપ્રને પાય;
આશિષ પામ્યા વિપ્રની, હર્ષિત કૌશલરાય. ૨૩

સમરી ગજાનન ગુણનિધિ પ્રેમે કર્યું પરિયાણ;
થયા ત્રિવિધ મંગળ શુકન, હરખ્યા રઘુકુળભાણ. ૨૪

વરષાવે ફૂલ હર્ષિ સુર, કરે અપ્સરા ગાન;
ચાલ્યા દશરથ અવધપુર, મુદિત વગાડી નિશાન. ૨૫

માલિની છંદ.

નૃપ કરી વિનતી ને, ફેરવ્યા મહાજનોને;
પછીથી સકળ સ્નેહે, તેડિયા માગણોને;
ભૂષણ વસન વાજી, દાનમાં હાથી દીધા;
પ્રીતિથકી પરિતોષી[1], સર્વને રાજી કીધા. ૧

રઘુપતિ ગુણગાથા, ભાવથી વિર્દ ભાખી;
જન સકળ ફર્યા ત્યાં, રામને ઉર રાખી;
વળી વળી કહ્યું મુખે, કોડથી કૌશલેશે;
જનક ન મન ચાહે, ફરવું પાછાં વિશેષે. ૨

ફરી કહ્યું અવધેશે, અર્જ ઉરે ધરોને;
અતિ ઘણું દૂર આવ્યા, ભૂપ પાછા ફરોને;
રથથી ઉતરી ઊભા, ભૂપતિ ત્યાં પછી તો;
નૃપતિ અવ વળોને, વીનવું પ્રેમ બીતો. ૩

---

૧ સંતોષ પમાડીને.

નયનપ્રતિ વધ્યાં ત્યાં, પ્રેમવારી પ્રવાહે;
અરસ પરસ ડૂબ્યા, પ્રેમઅંબુધિમાંહે;
તિરહુતિ કર જોડી, બોલીયા તેહ વારે;
વચન અમી ભરેલાં, સ્નેહનાં સુપ્રકારે. ૪

કરું વિનય હું સ્વામી, કોડથી કેવી રીતે;
દીધી અધિક વડાઈ, મુજને આજ પ્રીતે;
નિજ સજન સબંધી, પ્રેમી હિતેચ્છુ પેખી;
સહુ વિધિ સનમાન્યા, કૌશલેશે સુલેખી. ૫

અરસ પરસ પ્રીતિ, ઉરમાં ના સમાતી:
મળણુ વિનય પેખી, જાન સૌ રાજી થાતી;
તિરહુતિ શિશ નામે, સૌ મુનિના સુપાદે,
અતિ સુખ નૃપ માને, ઋષિ આશીરવાદે. ૬

દોહરા.

સાદર પછી જામાત્રને, ભેટ્યા ભૂપ ભલિભાત:
રૂપ શીળ બળ ગુણનિધિ, શહાણા સરવે ભ્રાત. ૧

જનક જોડી કરકમળ બે, વદે રામ સંગાથ:
વચન પ્રેમભર અતિ વિનિત, સુણો રામ રઘુનાથ. ૨

તારૂં ગોકુળ જોવાને આવરે, મથુરાના વાસી

એ રાગ

વદે જનક શ્રી રામની સાથરે, પરિપૂરણ પ્રેમે;
સુણે સાદર શ્રી રઘુનાથરે, પરિપૂરણ પ્રેમે. ટેક

કરું વખાણ કેવી રીતેરે, ભૂપતિ–ભાનુવંશ;
મુનિમનમીન–પયોનિધિરે, છો મહેશ્વર માનસહંસરે.
પરિપૂરણ પ્રેમે. ૧

યોગીજનો યોગ સાધતારે, કોડથી જેને કાજ;
મદ મમતા મોહ ક્રોધનોરે, તનથી ત્યાગ કરી ધરી લાજરે.
પરિપૂરણ પ્રેમે. ૨

વ્યાપક બ્રહ્મ બ્રહ્માંડમાંરે, અલખ અને અવિનાશ;
નિર્ગુણ પણ ગુણપુંજ છોરે, ચિદાનંદ સકળ ઉરવાસરે.
પરિપૂરણ પ્રેમે. ૩

જાણી શકે નહિ જેમનેરે, વાણીસહિત મન કાય;
તર્ક ન પહોંચે કોઈનોરે, અનુમાની સકળ જન ગાયરે.
પરિપૂરણ પ્રેમે. ૪

મહિમા નિગમ નેતિ કહીરે, સંત નિરંતર ગાય;
જે ત્રણકાળ બ્રહ્માંડમાંરે, રહે નિત્ય એકરસ પ્રાયરે.
પરિપૂરણ પ્રેમે. ૫

તે તમ નેત્રગોચર થયારે, સર્વ મને સુખમૂળ;
સહુને સુલભ જગજીવનેરે, અખીલેશ્વર છો અનુકૂળરે.
પરિપૂરણ પ્રેમે. ૬

દીધી વડાઈ તમે મનેરે, સુલભ સર્વે પ્રકાર;
નિજજન જાણી દયા કરીરે, વાર વાર જાઉં બલિહારરે.
પરિપૂરણ પ્રેમે. ૭

દશ સહસ્ર મળી શારદારે, સહસ્ર મળી વળી શેષ;
કોટીક કલ્પ લગી કથેરે, વરણી વરણીને વદને વિશેષરે.
પરિપૂરણ પ્રેમે. ૮

પણ મારાં ભુરી ભાગ્યનેરે, આપતણાં ગુણગાથ;
વિધિએ વખાણીના કહી શકેરે, સુણો સાદર શ્રી રઘુનાથરે.
પરિપૂરણ પ્રેમે. ૯

હું કશું કહું છું મારે બળેરે, અન્ય ન જાણું વાત;
રીઝો તમે રઘુનાથજીરે, થોડે પવિત્રસ્નેહે ભલિભાતરે.
પરિપૂરણ પ્રેમે. ૧૦

વારંવાર હું માંગુ છુંરે, કર જોડી આ કાળ;
તમ ચરણે મન માહરૂંરે, રહે લાગ્યું સતત પ્રતિપાળરે.
પરિપૂરણ પ્રેમે. ૧૧

સુણી રચના વચનો તણીરે, પ્રેમજળે તે વાર;
સસરાનું મન સંતોષિયુંરે, પૂર્ણકામ રામ ઉદારરે;
પરિપૂરણ પ્રેમે. ૧૨

સનમાન્યા સસરાને બહુ વિધેરે, વિનય કરી રઘુનાથ;
કૌશિક તાત વસિષ્ઠસમરે, જાણી વડીલ જોડી બે હાથરે.
પરિપૂરણ પ્રેમે. ૧૩

વિનતી કરી બહુ ભરતનીરે, જનક ભૂપે એ વાર;
પ્રેમે હળીમળી તેમનેરે, દીધી આશિષ અતિ સુખકારરે.
પરિપૂરણ પ્રેમે. ૧૪

લક્ષ્મણ રીપુ સુદનનેરે, ભેટ્યા નૃપ ભલિભાત;
પ્રેમવિવશ અન્યોન્ય ત્યારે, નામે શિશ ફરી જોડી હાથરે.
પરિપૂરણ પ્રેમે. ૧૫

દોહરા.

વારંવાર વિવિધ વિધિ, કરીને વિનય વડાઈ;
સજીને રઘુપતિ ચાલિયા, સંગ સકળ નિજ ભાઈ. ૧

જઈ જનકે કોડે ચહ્યા, કૌશિક મુનિના પાય;
ચરણરેણુ શિરપર ધરી, વિનતી કરતા રાય. ૨

સુણો મુનીશ તમ દરશને, અગમ ન કશું આ વાર.
પ્રતીતિ એ મન માહરે, સદૈવ છે સુખકાર. ૩

જે સુખ સુયશ સુસંપદા લોકપતિ મન ચહાય;
મનોરથ કરતાં મનવિષે, અતિશે સંકોચાય. ૪

તે સુખ યશ સુલભ મને, નાથ આપપરતાપ;
તમ દરશન અનુગામી હું, મારાં ભાગ્ય અમાપ. ૫

કરી વિનય ફરીફરી વળી, નમાવી નેહે શિશ;
વળાવી વળિયા મહીપતિ, પામી મુનિની આશીષ. ૬

ચાલી જાન સહુ જુગતિથી, ગડગડાવી નિશાન;
નાનો મોટો સાથ સહુ, ચડી ચડીને નિજ યાન. ૭

નિરખી રામમુખ ગામનાં, નિર્મળ નર ને નાર;
પામી નેત્રફળ સુખી થયાં, વળ્યાં ત્યાંથી નિરધાર. ૮

મધ્ય મધ્ય શુભ વાસ કરી, પંથલોક સુખદાન;
અવધસમીપ પવિત્રદિન, આવી પહોંચી સહુ જાન. ૯

નિશાન ગડગડ્યાં વિવિધ વિધિ, ભેરી શંખ ધ્વનિ ઢોલ;
હણહણાટ હય ગજ ધ્વનિ, થઈ રહ્યું ઝાકમઝોળ. ૧૦

ડમ ડમ ઝાંઝ મૃદંગ અતિ, શરણઈના શુભ રાગ;
જે સાંભળી મુનિ બ્રહ્મની, સુરતા કરતા ત્યાગ. ૧૧

પુરવાસી નરનારીઓ, સાંભળી આવતી જાન;
ગાત્ર પ્રેમપરીપૂર્ણમાં, સહુ મન મુદિત સમાન. ૧૨

નિજ નિજ ઘર મનહર અધિક, શણગાર્યાં સુપ્રકાર;
હાટ વાટ પુરદ્વાર સહુ, બહુ વિધ બન્યાં બજાર. ૧૩

સીંચી અરગજાએ સહુ, ગલીઓ શેરી પોળ;
ચોકે મોતી પુરાવિયાં, જ્યાં ત્યાં ઝાકમઝોળ. ૧૪

બન્યું બજાર વિવિધ વિધિ, તે વખાણ્યું નવ જાય;
ધ્વજા પતાકા તોરણો, લતાવિતાન સુહાય. ૧૫

સફળ ઝાડ સોપારીનાં, કોમળ કદળી રસાળ;
રમણિક રોપા રોપિયા, બકુલ કદંબ તમાલ. ૧૬

લચી રહ્યાં ધરણી ભણી, સુભગવૃક્ષ શુભ પાટ;
મણિમય ક્યારા ને કૂંડાં, ઠામોઠામ સુઠાઠ. ૧૭

મંગળકળશ ભવન ભવન, રચ્યાં પ્રેમસંગાથ;
સુર બ્રહ્માદિ વખાણતા, ન્યાળી વળી રઘુનાથ. ૧૮

ભૂપભવન તે અવસરે, અતિ અનુપમ સોહાય;
રચના દેખી મદન મન, ધન્ય ગણી મોહાય. ૧૯

મનહરતા સહુ મંગળીક, ઋધિ સિધિ સુખ શોભાય;
સુર સુરેંદ્ર હરિ હરતણાં, હૃદય એથી લોભાય. ૨૦

જાણે દશરથ–ભવન સહુ, મનહર જગતઉછાહ;
તન ધરી જોવા આવિયા, સીતારામવિવાહ. ૨૧

જોવા સીતા રામનાં, નિર્મળ નૌતમ રૂપ;
કોને થાય ન લાલસા, કહે એમ કવિભૂપ. ૨૨

વૃંદ વૃંદ મળી ચાલીઓ, સહુ સોવાસણ નાર;
નિજ છબી રતિમદમોચની, ભામની રૂપભંડાર. ૨૩

સજે સુમંગળ આરતી, તર્તિબ તરુણી તમામ;
ભારતી ધરી બહુ વેષ જ્યમ, ગાય રામગુણગ્રામ. ૨૪

થાય કુળાહળ નૃપભવન, સમય સુખ તે સાર;
વરણ્યું જાય ન શેષ પ્રતિ, કવિ ક્યમ કરી લ્યે પાર. ૨૫

કૌશલ્યા કૈકઈ અને, સુભગ સુમિત્રા માત;
પ્રેમવિવશ નિજ તનદશા, ભૂલ્યાં સર્વે ભલિભાત. ૨૬

દીધાં દાન બહુ વિપ્રને, પૂજી ગણેશ ત્રિપુરાર;
હર્ષિત પરમ દરિદ્રિ જ્યમ, પામી પદારથ ચાર. ૨૭

હરિગીત છંદ.

મનમોદ પ્રેમપ્રમોદવશ યશ, પાત્ર માત સકળ ત્યહાં;
ચાલે ન ચરણ શિથીળ વિથળતન, જાન આવતું સુણ્યું જ્યહાં;
નિજ રામદરશનહેતુ ફરીફરી, રાણી અતિ અનુરાગીઓ;
સહુ પોંખવાનો વિવિધ વિધિએ, સાજ સજવા લાગીઓ. ૧

શુભ શંખ ભેરી ન ફેરી નોબત, વિવિધ વાજાં વાજતાં;
આનંદ મન મંગળ સકળ ત્યાં, શુભ સુમિત્રા સાજતાં;
દધી દ્રો હરિત[1] હળદર સુપલ્લવ, પુષ્પ સહુ અનુકુળનાં;
તંબોળ મંગળ પુંગીફળ[2] દળ[3], સકળ મંગળ મૂળનાં. ૨

અક્ષત જવારા દિવ્ય રોચન, ઘણી કુમકુમ ચોખલા;
તુળસી વિરાજતી મંજુમંજરી, સકળ મંગળમય કળા;
પૂરી મંગળીક સામગ્રી સરવે, સુભગ હાટકઘટવિષે[4];
જાણે રચ્યો સ્મરપંખીડાનો,[5] શોભીતો માળો દીસે. ૩

ન વખાણી જાય સુગંધિ મંગળ, સાજ સજતી રાણીઓ;
રચી આરતી ગીત ગાતી મનહર, શાણી સજની સમાણીઓ;
ભરી કનકથાળ સુમંગલિક ત્યાં, કરકમળ માતા લઈ;
પ્રફુલિત તન આનંદ મનથી, પોંખવા સામે ગઈ. ૪

ઘનઘોર નભ ધૂપ ધૂમ્ર ગોટે, જાણું શ્રાવણ માસનો;
સુરસુમનવૃષ્ટિ સુરંગ જાણે, મેઘપંક્તિ વિલાસનો;
અગણીત મણિમય શોભિતાં છે, મદનમદહર તોરણો;
આકર્ષ્યું જાણે ધનુષ ઈંદ્રે, કહું પ્રભાવ શું તે તણો. ૫

સંતાય પ્રગટ જણાય જુગતે, ભવનઝરૂખે ભામિની;
જાણે ચતુર ચંચળ મનોહર, દમકતી છે દામિની;
ધ્વનિશંખ દુંદુભી ઝાંઝ જાણે, ઘોરઘન નભ ગર્જતો;
યાચક સુચાતક મોર દાદુર, જાણું કોળાહળ થતો. ૬

૧ લીલી દ્રો. ૨ સોપારી. ૩ પાંદડાં. ૪ સોનાના ઘડામાં. ૫ કામદેવના પક્ષીનો.

સુર ગંધ વૃષ્ટિ પવિત્ર કરતા, હર્ષભર આકાશથી;
જાણુંયે પયોધર[1] વારી વરષે, કવિ કહે શું સુખ કથી;
સુખી સકળ પુર નરનારી શશિરૂપ, મોદવાદળમાં રહી;
જય રામ જય રઘુરાજ જય જય, રાજી થાય કહી કહી. ૭

જાણી સમય શુભ દીધી આજ્ઞા, ગુરુ વસિષ્ઠે તે સમે;
અવધેશ નગર પ્રવેશ કરતાં, ગુરુચરણકમળે નમે;
ગિરિજા ગણેશ મહેશ સમરી, નિજ સમાજ સહિતથી;
રઘુકુળમણિએ સદ્ય કીધો, પુર પ્રવેશ સુપ્રીતથી. ૮

થાએ શુકન શુભ સુમન વરષે, દેવદુંદુભી વાગતાં;
દેવાંગના નૃત કરતી થૈ થૈ, ગીત મંગળ ગાવતાં;
નટ ચતુર માગધ[2] સૂત[3] બંદી[4], દાન માન લઈ સુખે;
ઉજ્જવળ સુયશ ત્રણ લોક જેના, ગાવતા તે યશ મુખે. ૯

જય શબ્દ નિર્મળ વેદતણી વળી, વિપ્ર વદનથકી ધ્વની;
સુણીએ દશોદીશ મંગળીક અતિ, ગાતી ગીત ગજગામની;
શરણાઈ દુંદુભી આદિ વાગ્યાં, વિવિધ વાજાં વાગવા;
અનુરાગીયા નભ દેવપુરજન, ભૂપ ભાગ્યવખાણવા. ૧૦

બની જાન વરણી જાય નહિ બહુ, શેષ કવિ શારદ પ્રતી;
ન સમાય મન આનંદ સુખતે, પ્રેમથી સુણ પાર્વતી;
પરણામ કીધાં પુરજનોએ, ભૂપને તે અવસરે;
સુખીઆ થયા સહુ રામ નિરખી, પૂર્ણ પ્રીતિ અંતરે. ૧૧

લ્યે વારણાં મણિ ચીર શિરપર, વારી બલિહારી જઈ;
હર્ષાશ્રુ લોચન ગાત્ર પ્રફુલિત, સહુ પ્રજા સુખણી થઈ;
ગીત ગાતી આનંદિત આરતી, કરતી પુરની નારીઓ;
હરખે કુંવરવર ચાર નિરખી, મોહ બાણની મારીઓ; ૧૨

સુખપાલ સુભગ ઉઘાડી પડદા, નારી સરવે નગરની;
વહુઓ વિલોકી અનુપ રૂપની, સુખણી સરવે બની;
આવ્યા મુદિત મન રાજગૃહમાં, સુખ દેતા સર્વને;
માતા મુદિત મન પોંખતી ત્યાં, વધુસહિત કુમારને. ૧૩

દોહરા.

કરે આરતી ક્રોડ વિધ, માતા વારંવાર;
પૂરણ પ્રેમ પ્રમોદનો, કો કવિ વરણે પાર. ૧
ભૂષણ મણિગણ કનક વળી, વિવિધ વસ્ત્રની જાત;
શિરપર વારી ઉતારતી, અંબા[5] અગણીત ભાત. ૨
વધુસહિત અવિલોકીને, ચતુર સુત નિજ ચાર;
માતા પરમાનંદ મન, વાર વાર બલિહાર. ૩
વળી વળી સીતારામની, છબી વિલોકી રૂપધામ;
સકળ જીવન જગ લેખીને, આનંદિત મન આમ. ૪
સીતામુખ સૈયર સરવ, વળી વળી જોવા ચહાય;
વખાણી નિજ સુકૃત અને, ગીત મધુરાં ગાય. ૫
ક્ષણ ક્ષણ ફૂલવૃષ્ટિ કરે, આકાશે રહી દેવ;
ગાતા નૃપ કરી નાચતા, વિવિધ લાવતા સેવ. ૬
અવિલોકી એ અવસરે, મનહર જોડી ચાર;
ઉપમા સહુ શોધી વળી, શારદ પામી હાર. ૭
દેતાં ઉપમા ભારતી; સંકોચાઈ સહેજ;
અન્ય ન એ સમ અવનીપર, એ સમાન તો એજ. ૮
રહી એક ટગ ન્યાળીને, શારદ મન હરખાય;
જીવો જોડી જગ અમર રહી, હર્ષિત કૌશલ રાય. ૯
વેદનીતિ કુળરીતિ કરી, અતિ ઉમંગભર માત;
વધુ સહિત સુત પોંખી સહુ, લઈ ચાલી સંગાત. ૧૦
રાજમહેલ મણિમય જડિત, શોભા અપરંપાર;
ધરતા પદ પટ પાથર્યે, ચાલ્યા ચતુર કુમાર. ૧૧
સુભગ ચાર સિંહાસનો, થાકે જોતાં નેત્ર;
જાણે કામે નિજ કરે, રચ્યાં મોહનીક્ષેત્ર. ૧૨
તે ઉપર વર કુંવરીને, બેસાડ્યાં ધરી હિત;
સાદર પાય પવિત્ર પછી, પખાળીઆ અતિ પ્રીત. ૧૩
ધૂપ દીપ નૈવેદ સહુ, કર્યું વેદવિધિ સાર;
વરકન્યા મંગળનિધિ, પૂજ્યાં પ્રેમ અપાર. ૧૪
શિરપર વારી ઉતારતી, મંગળ વસ્તુ અનેક;
માગણ મોજે માણતા, વખાણતા સુવિવેક. ૧૫
વાર વાર આરતી કરે, ચમર ઢળે વર શિશ;
માતા પરમાનંદ મન, શકે ન વરણી અહીશ. ૧૬
જાણે પામ્યા યોગીજન, પરમ તત્વ પ્રભુસાર;
સતત રોગીજનને મળ્યો, જાણુંયે સુધાઅહાર. ૧૭
પારશ જાણે પામીઓ, જન્મદરીદ્રિ જંન;
પામ્યો જાણે આંધળો, લલિત લાભ લોચન. ૧૮
જાણે મૂંગા મુખે વસી, સહુવિધિ શારદ માત;
રણમાં જય શૂર પામતાં, થાય જેમ રળીઆત. ૧૯
એ સુખથી શતકોટી સુખ અંબા મન આનંદ;
ભ્રાતસહિત વિવાહ ઘર, આવ્યા રઘુકુળ ચંદ. ૨૦
લોકરીતિ જનની કરે, વર કન્યા શરમાય;
મોદ વિનોદ વિલોકી બહુ, રામ હસે મનમાંય. ૨૧

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

દેવ પિતૃ પૂજ્યા સારી રીતે, મન સંપૂર્ણ ભાવસહિતે;
માગે શિવપાસે બંદી સુજાણ, ભ્રાતસહિત રામને કલ્યાણ. ૧

---

૧ મેઘ, વાદળ. ૨ વંશાવળી જાણનાર. ૩ ઇતિહાસ જાણનાર, વહિવંચા. ૪ વખાણ કરનાર. ૫ માતા.

અંતરહિત સુર આશીષ દેતા, અંબા અંચળ ભરી ભરી લેતા;
ભૂપે ઓલાવી સરવે જાન, આપ્યાં વસ્ત્ર ભૂષણ મણિ યાન. ૨

આજ્ઞા પામી ધરી ઉર રામ, રાજી થૈ ચાલ્યા નિજ નિજ ધામ;
પુરનરનારી સૌને ઓલાવી, દે પે'રામણી જે મન ભાવી. ૩

જે જે યાચતા યાચક વૃંદ, તે તે દે ભૂપ સહ આનંદ;
વાજાંવાળાને સેવક સહુને, દાન માનથી સંતોષ્યા બહુને. ૪

દે આશીષ કરી પરણામ. ગાતા દશરથના ગુણગ્રામ;
ગુરુસહિત પછી કૌશલેશ, કીધો પ્રેમે ભવન પ્રવેશ. ૫

જે વસિષ્ઠે આજ્ઞા દીધી, લોક વેદવિધિસહુ કીધી;
ભીડ બ્રાહ્મણોની જોઈ રાણી, ઊઠી સાદર સદ્‌ભાગ્ય જાણી. ૬

પ્રેમે સૌના પખાળ્યા પાય, સૌને સ્નાન કરાવ્યાં ત્યાંય;
પૂજા કીધી પછી ભલી રીતે, કરાવ્યાં ભૂપે ભોજન પ્રીતે. ૭

પરિપૂર્ણ કર્યા દાનમાને, ચાલ્યા આશીષ દેતા નિદાને;
બહુ વિધિએ વિશ્વામિત્રકેરી, ભૂપે પૂજા કીધી ઘણેરી. ૮

મમ સમ ધન્ય અન્ય ન નાથ, કહી દશરથે જોડ્યા હાથ;
ભૂપે કીધી અનેક પ્રશંસા, જય જય ગાધીકુળ[1]–અવતંસા. ૯

રાણીસહિત પ્રેમે તે દિશ, મુનિની પદરજ ધરી શિશ;
મહેલ મધ્ય દીધો શુભ વાસ, મહામનહર ધામ પ્રકાશ. ૧૦

નૃપરાણી વૈભવ ભોગવતાં, રહે મુનિનું મન જોગવતાં;
પૂજ્યા પછી ગુરુપદ અતિ પ્રેમ, કર્યો વિનય વળી બહુ એમ. ૧૧

વધુ સહિત સકળ કુમાર, રાણીસહિત મહિશ ઉદાર;
વારેવારે ગુરુપદ વંદે, દે અશીષ મુનીશ આનંદે. ૧૨

કર્યો વિનય હૃદય અનુરાગે, સુત સંપદા સૌ મેલી આગે;
લાગા[2]–માગી લીધા મુનિરાએ, દેઈ આશિષ મનહર ખાએ. ૧૩

રાખી ઉર રામ સીતાસમેત, હર્ષે ચાલ્યા વસિષ્ઠ–નિકેત[3];
વિપ્રવધુકુળ વૃદ્ધા ઓલાવ્યાં, સુંદરચીર ભૂષણ પે'રાવ્યાં. ૧૪

પછી ઓલાવી સૌ સોવાસણી, રુચિ વિચારી દે પેરામણી;
હક્કસહિત યોગ્ય સહુ લે છે, ભાવ સહિત ભૂપમણી દે છે. ૧૫

પ્રિયપૂજ્ય અતિથી સમમાને, સનમાન્યાં નૃપે માને દાને;
દેવો નિરખીને રામવિવાહ, ફૂલવરષાવે ધન્ય ઉછાહ. ૧૬

શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.

ચાલ્યા પામી અપાર સુખ અમરો, દુંદુભી દેતા ઘણી;
કહેતા સૌ યશ રામના નિજમુખે, આનંદરૂપે ભણી;
સૌ રીતે નરનાથને સરવને, આનંદ આનંદતા;
એ ઉચ્છાહ ઉરે રહ્યો ભરીપૂરી, શ્રી શંભુને વંદતા. ૧

ધાર્યા પાય પ્રીતે ભૂપાળમણિએ, રાણીનિવાસે રૂડે;
જોયા ત્યાં વધુઓસહિત કુંવરો, આનંદનેત્રો વડે;
ખોળે મોદસહિત લીધ મહીશે, ન્યાળે સુનેત્રો ભરી;
વર્ણીને કહી કો શકે સુસુખ તે, શેષાદિ ગ્રંથો કરી. ૨

બેસાડી વહુઓ ભૂપાળમણિએ, ખોળે મહા ખાંતથી;
વારંવાર વહુ સહુ હરખતી, એ લાડ જોઈ અતિ;
રાણીવાસ સહુ સમાજ નિરખી, આનંદ માને બહુ;
સૌ આનંદ વિલાસ ઉદધિમાં, વર્ણી કહો શું કહું. ૩

કહે છે ભૂપ મુખે થયો જયમ વિવા, પ્રેમે સહુ રાણીને;
સૌને તે સુણી હર્ષ થાય અતિશે, જુકતે રૂડુ જાણીને;
પ્રીતિ રીતી વડાઈ જે જનકની, દેવેંદ્રસી સંપદા;
સૌથી શીળ સ્નેહ ગુણ ગરવા, સંબંધિને સુખદા. ૪

તે સૌ ભાટની જેમ ત્યાં બહુવિધે, વર્ણ્યું ભૂપે ભાવથી;
રાણી સૌ મનમોદ કર્ણિ સુણીને, લેખી રૂડા લા'વથી;
ઉમંગે સહપુત્ર સ્નાન કરીને, ભૂપાળચુડામણિ,
ઓલાવ્યા ગુરુજ્ઞાતિ વિપ્ર સહુને, જે સર્વ શીર્ષોમણિ. ૫

કીધું ભોજન ત્યાં અનેક વિધિએ. પકવાન સુધાસમાં;
રાત્રી ગૈ ઘડીપંચ તેહ સમયે. સૌ લોક આનંદમાં;
સ્ત્રીઓ મંગળ ગાન ગાતી હરખે, જાણે ગિરા કોકિલા;
રાત્રી સૌ સુ સુખમુળ તે બની રહી, રાણી સહુ સુશીળા. ૬

હરિગીત છંદ.

આચમન સર્વે જનો લઈ ત્યાં, ઊઠિયા આસન થકી,
તંબોળનો મુખવાસ કરી સહુ, રામ દરશ રહ્યા છકી;
અત્તર સુગંધતણા ફુવારા, અધિક ઊંચા ઊડતા,
ઘર પુષ્પ વાસીત વાસ લઈ તે, સર્વ જન રાજી થતા. ૧

સુખધામ રામ નિહાળી સરવે, પામી આજ્ઞા ભૂપની,
શીર નામી સૌ નિજ ઘર ગયા, બલિહારી રામસ્વરૂપની;
સુવિનોદ પ્રેમ પ્રમોદ અતિશે, મહિપ મોટાઈ વળી,
એ સમય સાજ સમાજ રમણિક, અધિક મનહરતા વળી. ૨

કહી ના શકે શ્રુતિ શારદા અહિ, વેદ વિધિ હર ગજવદન,
કહું કોણવિધિ વરણી હું તે સહુ, કળી કવિ મૂઢતાસદન;[4]
ભૂમિનાગ[5] શિર ધરણી ધરે શું? ત્યમ ગજૂ શું માહરૂં,
પ્રભુતા પ્રભુતણી પ્રેરણાકર, તે પ્રતાપથી ઉચરૂં. ૩

સન્માની સહુવિધ સર્વને ભૂપ, રાણીઓ પ્રત્યે કહે,
સુખસાજ મૃદુવાણી ઉચરીને, ભૂપ સુખ માની લહે;
પરઘેર એ સહુ આવીઓ છે, પુત્રવધુઓ[6] લાડકી,
માટે નયનનાં પલકની જયમ, રાખજો કહું છું નકી. ૪

---

૧ ગાધી રાજાના પુત્ર વિશ્વામિત્ર. એ પ્રથમ રાજા હતા અને પાછવાડેથી ઋષીવર્ગમાં ગણાયા. એમનું વૃતાંત કોઈ બીજે પ્રસંગે વિસ્તારથી આપશું. ૨ [illegible] ૩ ઘેર.

૪ અજ્ઞાનનું ઘર. ૫ પૃથ્વિપર ફરનારા સર્પ. ૬ દીકરાની વહુઓ.

નિદ્રાવિવશ પરિશ્રમિત છે એ, કુંવર લાડકડા સહુ,
જઈ શયન સદ્ય કરાવજો તમ, સત્ય વાત હું એ કહું;
કહી એવું નૃપ વિશ્રામગૃહ ભણી, જઈ કરી વિશ્રામિયા,
ચિત લાવી રામચરણકમળમાં, અવનીપતિ ત્યાં પોઢીયા. ૫

દોહરા.

સહજ સુભગ નૃપવચન સુણી, પથરાવીઓ પલંગ;
મણિજડિત્ર સુવર્ણમય, લાજે જોઈ અનંગ. ૧

કામધેનુપય–ફીણ–સમ, શુભ ઓછાડ સફેત;
તળાઈ કોમળ અતિ અનુપ, હરખ નિરખતાં વેત. ૨

તર્તિબ તકિયા રૂ–ભર્યા, ન વરણાય મતિ ધીર;
અત્તર સુગંધીમય સદન, મણિ ઝળકે મંદિર. ૩

સુંદર ચંદરવા રૂડા, રત્નદીપ રમણીક;
જોયા તે જાણે સહુ, કેતાં બને ન ઠીક. ૪

રૂચીર સેજ રચી રામને, ઉઠાડ્યા અતિ હેત;
પોઢાડીયા પલંગમાં, માએ પ્રેમસમેત. ૫

આજ્ઞા દીધી સહુ ભ્રાતને, શયનકાજ રઘુરાજ;
નિજ સેજે જઈ તેમણે, શયન કીધ સુખસાજ. ૬

દેખી શ્યામ કોમળ અને, મનહર તન ભલિભાત;
કહે સપ્રેમ ઉમંગભર, વચન સુખદ સહુ માત. ૭

પંથે જતાં બિહામણી, વક્રવકિત્ર ગતિ ઘોર;
મારી તાડિકા કોણવિધિ, તાત કરી બહુ જોર. ૮

ઘોર નિશાચર નિકટ ભટ, વિકટ રૂપ અતિ નીચ;
માર્યા સહિત સહાય ક્યમ,[1] ખળ સુબાહુ મારીચ. ૯

મુનિપ્રસાદ–બલિહારી છે, તાત તમારી ખ્યાત;
દેશોદેશે પ્રસરી છે, મધુર વચન કહે માત. ૧૦

કરી રખવાળી યજ્ઞની, બંને ભ્રાત સુધીર;
ગુરુકૃપાથી વિદ્યા સહુ, પામ્યા હે રઘુવીર. ૧૧

તમ પદરજ શુભ લાગતાં, મુનિત્રિયા તારી આપ;
ભરીપૂરી રહી બ્રહ્માંડમાં, કીર્તિ તમારી અમાપ. ૧૨

કમઠપીઠ વળી વજ્રસમ, નગશૃંગશું[2] કઠોર;
નૃપમંડળમાં શિવધનુ, તોડ્યું એવું કરી જોર. ૧૩

વિશ્વવિજય યશ જાનકી, પામ્યા સુત ભલિભાત;
આવ્યા પરણીને ભવન, ચતુર ચારે ભ્રાત. ૧૪

સકળ અલૌકિક કર્મ તમ, સુધર્યા સર્વ પ્રકાર;
કેવળ કૌશિકમુનિ–કૃપા, જાણો મન નિરધાર. ૧૫

આજ સફળ જગ જન્મ અમ, સહુવિધ પામ્યાં સુખ;
દેખી તાત વિધુવદન[3] તમ, દુસહ વિરહ ટળ્યું દુખ. ૧૬

જે દિન તમ દીઠા વિના, ગયો તાત ગુણધામ;
તે વિરંચી લખી શકે, શું મુખ કહું બહુ આમ. ૧૭

સંતોષ્યાં સહુ માતને, કહી વિનીત શુભ વેણ;
સમરી શંભુ ગુરુ વિપ્રપદ, નિદ્રાવશ કીધ નેણ. ૧૮

નિદ્રાવશ શોભે વદન, જગ–મનહરતા–ધામ;
જેવું સાંજ સમે દીપે, કમળ જળે અભિરામ. ૧૯

કરે ઘરોઘર જાગરણ, વનિતા રૂપ વિશાળ;
દીએ પરસ્પર પ્રેમથી, માનુની મંગળ ગાળ. ૨૦

રજની અતિ રળીઆમણી, પૂરી રાજતી વિશેષ;
કહે રાણી સજની જુઓ, ઘરઘર મોદ–પ્રવેશ. ૨૧

સાસુ સુતાં લઈ સેજમાં, વધુ સ્વરૂપભરપૂર;
મણિધર જ્યમ નિજ શિરમણી, સુવે છુપાવી ઉર. ૨૨

જાગ્યા પ્રભુ પ્રાતઃસમે, કુકકુટ[4]ધ્વનિ સુણી કાન;
જાણે હરિગુણ ગાવતા, મધુર કંઠ લઈ તાન. ૨૩

બંદી માગધ સુત તે, ગાય રામ–ગુણગ્રામ;
પુરજન આવ્યા દ્વાર સહુ, કરવાને પરણામ. ૨૪

વંદી વિપ્ર સુર શંભુ ગુરુ, માત તાત ભલિભાત;
આશિષ પામ્યા સર્વની, મનાનંદ સહુ ભ્રાત. ૨૫

વદન વિલોકયું જનનિએ, આશિષ દે સુખકાર;
ભૂપતિ સંગે ભ્રાત સહુ, આવ્યા જ્યાં નિજ દ્વાર. ૨૬

ભૂપ રહ્યા ત્યાં ભાવથી, ગયા સરજુ સહુ ભ્રાત;
શૌચક્રિયા સ્હેજે કરી, સ્નાન કર્યા સંગાત. ૨૭

પ્રાતક્રિયા કરી ભ્રાત સહુ, આવ્યા તાતની પાસ;
સ્હેજ શોભતા કુંવર સહુ, શોભાધામ પ્રકાશ. ૨૮

વસંતતિલકા છંદ.

ભૂપે વિલોકી ઉર લાવી લીધા ભવાની,
બેઠા જઈ હરખી પામી રજા પિતાની;
દેખી સભા શિતળ રામનું રૂપ જાણી,
આ નેત્રલાભ તણી એ અવધી પ્રમાણી. ૧

આવ્યા વસિષ્ઠ મુનિ કૌશિક હર્ષિને ત્યાં,
બેસાડીઆ મુનિવરો શુભ આસને ત્યાં;
પુત્રોસહિત પૂજીને નૃપચર્ણ લાગ્યા,
બંને ગુરુ નીરખી રામરૂપેનુરાગ્યા. ૨

કહે છે વસિષ્ઠ ઇતિહાસ સુધર્મ કહાણી,
સુણે મહીશસહ રાજકુમાર રાણી;
કૌશીકકર્ણી મુનિમંન અગંમ ઝાઝી,
વર્ણી વસિષ્ઠ મુનિએ અતિશે સરાજી. ૩

---

૧ કેવી રીતે. ૨ પર્વતના શિખર જેવું. ૩ મુખચંદ્ર.

૪ કૂકડા.

ત્યાં વામદેવ વહિયા કહી સર્વે સાચી,
સર્વત્ર કીર્તિ મુનિની રહી સત્ય રાચી;
આનંદ ઉર સહુનેજ થયો સુણીને,
ઉચ્છાહ ઊર અતિ સાનુજ રામ ગુણીને. ૪

નિત્યે ઉછાહ અતિ મંગળમૂળ એથી,
આનંદમાં દિન જતા સહુના સુખેથી;
આનંદભેર અતિ નિત્ય પુરી અયોધ્ધા,
જાણે દીસે ઉમગી મોદતણી પયોધા. ૫

શોધી સુદિન કરકંકણ છોડીયાં ત્યાં,
થોડો ન એ મન વિનોદ પ્રમોદ સોતાં;
નિત્યે નવું સુખ સુરો નીરખી વખાણે,
યાચે છ જન્મ અવધે વિધિપાસ પ્રાણે[1]. ૬

હરિગીત છંદ.

મન ચાહ્ય વિશ્વામિત્ર મુનિવર, નિજ આશ્રમ ચાલવા;
રઘુનાથના સુંદર વિનયવશ, મુનિ રહે પ્રીત પાળવા;
નિત નિત્ય શતગુણ ભાવ નૃપનો, વાધતો મુનિ ઉપરે;
પરૂણાઈ મુનિવર મુખ વખાણે, હર્ષીને નિજ અંતરે. ૧

મુનિરાય માગી વિદાય પછી તો, રાય પણ અનુરાગિયા;
નિજસુતસહિત આગે ઊભા કર, જોડી ચરણે લાગિયા;
મુનિનાથ આ સુતસંપદા તે, આપ કેરી જાણવી;
સુત ચારસહિત હું દાસતમનો, પ્રીતિ ઉર અતિ આણવી. ૨

કરજો સતત તમ સ્નેહ મુનિવર, પુત્ર પર અતિ ભાવથી;
દરશન મન દેતા રહો મુનિ, માગું તમપાસે કથી;
કહી એવું નૃપ સુત રાણીઓસહ, મુનિતણે પદ લાગિયા;
આવે ન વાણી મુખે કહે કશું, તમપ્રતાપ સભાગિયા. ૩

મુનિનાથ આશિષ દેઈ વિધવિધ, ચોપ કરીને ચાલિયા;
કહી જાતી નથી પ્રીતિની રીતિ રૂડી, સહિત સ્નેહ વળાવીયા;
સહુ ભ્રાત સંગ સપ્રેમ રઘુવર, વળ્યા ઋષી વળાવિને;
મનમાંય અતિ આનંદ રાઘવ, મુનિચરણ ચિત લાવીને. ૪

નૃપભક્તિ રામનું રૂપ અદ્ભુત, વળી વિવાહ ઉછાહને;
જાતા મુનીશ વખાણતા મન, અધિક વળી નરનાહને,
રઘુકુળ ગુરુ અતિ જ્ઞાની ગંભીર, વામદેવ મહામુનિ;
કૌશિકકથા સહુ તેમણે કહી, દશરથે તે સહુ સુણી. ૫

ગાધીતનયના સુયશ સુણી મન, કૌશલેશ વખાણતા;
નિજ પુણ્ય ભાગ્ય પ્રભાવ અદકો, જાણી મન રાજી થતા;
પામી રજા પુરજન વળ્યા સહુ, સુતસહિત નૃપ ઘર ગયા;
જ્યાં ત્યાં વિવા'ગુણ ગાવતા જન, રામ નીરખી સુખી થયા. ૬

અતિશે પવિત્ર સુયશ ત્રિલોકે, વ્યાપીઓ રઘુરાજનો;
આનંદ વરણી શકાય નહિ મુખ, અવધરાજ સમાજનો;
પરણી પધાર્યા રામ નિજ ઘર, અતિ ઉમંગે જ્યારથી;
આનંદ આવી વસ્યા અવધપુર, સર્વે સુખપ્રદ ત્યારથી. ૭

ઉચ્છાહ રામવિવાહથી અતિ, સર્વ જગ જેવો થયો;
શ્રુતિ શારદા શિવ શેષ હરિથકી, યથાસ્વં[2] જાય ન કહ્યો;
કવિકુળ જીવન પાવન પ્રમાણી, મતિનુસાર ઉમંગથી;
રઘુનાથ સીતાના સુયશ અતિ, વરણવ્યા બહુ રંગથી. ૮

પ્રભુતા પ્રભુની પ્રભુગુણ કથવા, પ્રેરનાર પ્રમાણ છે;
હું તો છું કે'વામાત્ર જડમતિ, પૂજ્ય રઘુકુળભાણ છે;
મમ અધમ વાણી પવિત્ર કરવા, રામયશ વરણી કહ્યા;
હરિભક્ત પ્રેમદ[3] પ્રેમદાસ પ્રતાપ લાયક ગુણ લહ્યા. ૯

દોહરા.

રામચરિત્ર પવિત્ર અતિ, વારિધિ એહ વિશાળ;
પાર ન પામ્યા કો કવિ, રચના કરી રસાળ. ૧

ઉપવીત વિવા'ઉછાહ અતિ, સકળ સુમંગળ મૂળ;
ગાશે સુણશે તેહને, સદા રામ અનુકૂળ. ૨

સીતારામ–પ્રતાપથી, તે જન આ જગમાંય;
સદા સર્વદા પામશે, સુખની શીતળ છાંય. ૩

યાજ્ઞવલીક મુનિ કહે, ભરદ્વાજ મુનિરાજ;
કથા શિવે ગિરિજા પ્રતે, કહી સર્વે સુખકાજ. ૪

નિત્ય પ્રીતિ સુણતાં નવી, હરિગુણ ભક્તિ અનુપ;
પામી પાર્વતી પ્રીતથી, કહે એમ મુનિભૂપ. ૫

કઠણ કાળમળ–ગ્રસિત જન, સાધન કાંય ન થાય;
એવું માની રઘુવર ભજે, ગુણનિધિ તેજ ગણાય. ૬

મહા મોહનિશિમાં સુતાં, વીત્યા અગણિત કાળ;
હરિપદ પ્રીતિ કરો હવે, ત્યાગી કપટજંજાળ. ૭

જે સપ્રેમ સાદર સુણે, સીતારામ–વિવાહ;
તે ન પડે ભવકૂપ કરી, નિત તેમને ઉછાહ. ૮

સપ્તકાંડ સાગર સુધા, ભર્યા રામગુણ ગ્રામ;
તુળસીદાસકૃત સેતુ ચઢી, એક ઉતરિયા આમ. ૯

દીધ પ્રસિદ્ધતા રાણીના, દાણતણા સહુ દામ;
મોદી કુળભૂષણ મહા, નિર્મળ ત્રિભુવન નામ. ૧૦

કવિ કુળ અમળ કુમુદની, મોદી અખંડિત ચંદ;
રઘુકેસરી ઉર અભ્ર જ્યાં, નહિ ત્યાં તિમિરગયંદ. ૧૧

નિર્મળ વંશપરંપરા, ઉદારતા અભિરામ,
ચાલતી આવી ચતુર્વિધ, કુળ અજવાળણ કામ. ૧૨

---

૧ બળાત્કારે.

૨ યથાયોગ્ય. ૩ પ્રેમ આપનાર.

વરણવું શાં સહુ પુણ્ય કૃત, સંક્ષેપે કહું સાર;
સમાન દૃષ્ટિથી સુજનને, પેખે પરમ ઉદાર. ૧૩

દુર્ગમગઢ દુખી મિત્રના, લેવા મન વિશ્રામ;
પૂજ્ય અતિથિસમ ગણે, કવિજનકુળ તમામ. ૧૪

લઘુ ઉમ્મરમાં લક્ષ બહુ, રઘુપતિ–ચરણ–સરોજ;
શ્રીમદ નહિ સ્વપ્ને કદા, સ્તુતિલાયક મનમોજ. ૧૫

સત્સંગતિની પંક્તિમાં, મન લોભાય સદાય;
વિદ્યા વિનય વિવેકમાં, ભડ ભરપૂર ભણાય. ૧૬

સુધરે ભાષા ગુર્જરી, રાજી થાય રઘુરાજ;
કવિ નિભાવવા નિમિત આ, એક પંથ દો કાજ. ૧૭

સદા કીર્તિ વૈભવ સુયશ, સુખ સંપદા સુપુત્ર;
વધજો જ્યમ શુદપક્ષમાં, વધે ચંદ્ર ઘરસૂત્ર. ૧૮

સદા સાનુકૂળ એ ઉપર, રહો અહોનિશ ઈશ;
માગું શિવપદ વંદિ એ, કૃપાળ કૌશલધીશ. ૧૯

નૌતમ પ્રાંત પુરાતનો, અતિ રસાળ ગુજરાત;
ચારૂ **ચરોતર** તેહમાં, વિશ્વવિષે વિખ્યાત. ૨૦

અનુપ ઉતરસંડાવિષે, કવિકુટુંબ નિવાસ;
પિતા ધનેશ્વરનો હું નિત, દામ વિનાનો દાસ. ૨૧

ઔદિચ્ય ટોળકિયા અને, કશ્યપ ગોત્ર વિશાળ;
શાખા માધ્યનિ સૌથી શુભ, એ કુળ કવિ શિવલાલ; ૨૨

રચ્યું મુંબઈ પુરિમાં રહી, રઘુવર બાળચરિત્ર;
પરમાનંદપ્રતાપથી, મધ્યે મોદી સન્મિત્ર. ૨૩

હું છું કવિકુળચરણરજ, સૌને નામું શિશ;
કવિતાભેદ ન જાણું કશું, કરજો ક્ષમા કવીશ. ૨૪

સંવત ઓગણિસેં રૂડો, ઉપર ઓગણત્રીશ;
પ્રેરી પ્રભુતા પ્રેમથી, કૃપાળ કૌશલધીશ. ૨૫

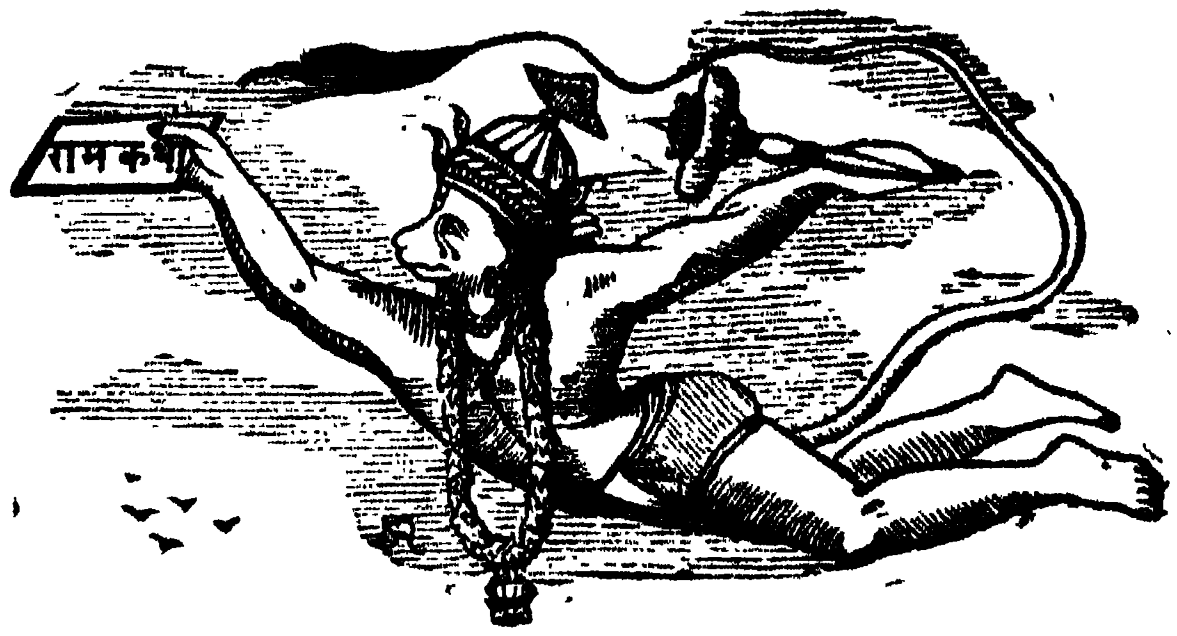
પોષમાસ શુદ પૂર્ણિમા, ચંદ્રવાર તણી રાત;
બાળકાંડ પદબંધ આ, પૂર્ણ થયો ભલિભાત. ૨૬

સીતા રઘુવર સૌથી શુભ, સુખપ્રદ જગ–માબાપ;
બોલો જય સહુ તેમની, કાપે ભવપરિતાપ. ૨૭

દશરથ–ચોક–વિહારી હરિ, માયાપતિ બ્રહ્માંડ;
પ્રથમ સ્મરણ કરી તેનું અવ, કહીશું અયોધ્યાકાંડ. ૨૮

બાળકાંડ સમાપ્ત

તુલસીકૃત રામાયણનું

કવિતારૂપે

ગુજરાતીમાં ભાષાંતર

→ અયોધ્યાકાંડ ←

વનવાસગમન વખતે રામ અને કૌશલ્યાનું મિલન

શ્રી રામ નૌકામાં બેસી યમુનાજી પાર કરે છે

તુલસીકૃત રામાયણનું

કવિતારૂપે

ગુજરાતીમાં ભાષાંતર

અયોધ્યાકાંડ

શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.

વામાંકે જય પાર્વતી સતી શિરે, ગંગાજી રાજે સદા;
ભાલે બાળ શશી ગળે ગરળ છે, સર્પો ઉરે સર્વદા;
કાન્તિ ચંદ્ર સમાન ગૌરવરણી, સૌ–સુર–શીર્ષોમણિ;
હે સર્વજ્ઞ સદાય શંકર વિભો, રક્ષા કરો હું તણી. ૧

દોહરા.

પ્રસન વદન ન થયું સુણી, અતિ શુભ રાજ્યભિષેક;
ગ્લાનિ ન સુખ વનવાસ દુઃખ સુખચર્યા સ્થિતિ એક. ૧

સદાય સહેજ પ્રસન વદન, મંગળપ્રદ મંજુલ;
ધનુષધારી તે રઘુમણિ, સતત રહો અનુકૂળ. ૨

નીલ કમળ શ્યામલ સુભગ, કોમળ અંગ કૃપાળ;
વામઅંગ શોભિત સદા, સીતારૂપ રસાળ. ૩

ધનુષ બાણ શુભ પાણમાં, રાજે શ્રીરઘુવીર;
નમામિ રઘુકુળ નાથજગ, કરણ ભરણ રણધીર. ૪

શ્રીગુરુપદપંકજ રજે, મનદરપણ કરી સાર;
વરણું રઘુવર વિષદ યશ, જે દાયક ફળ ચાર. ૫

આશ્રયનું આ અવસરે, માગું કોટી કલ્યાણ;
વિમળ વાણી દેજો મને, રાઘવ રઘુકુળ ભાણ. ૬

શ્રવણ કરો શ્રોતા સહુ, ઉર ધરી પતિ બ્રહ્માંડ;
રામનામ ગુણગ્રામનો, અમળ અયોધ્યાકાંડ. ૭

આવ્યા પરણી જ્યારથી, અવધપુરીમાં રામ;
નિત્ય નવલ મંગળ સકળ, પૂર આનંદ તમામ. ૮

ચૌદ ભુવન ભૂધર ઉપર, વરષે સુકૃત મેહ;
સુખવારી સર્વ સ્થળે, નિર્મળ મન જન દેહ. ૯

રિધિ સિદ્ધિ સંપતિ નદી, ખળમળ પૂરપ્રવાહ;
ઉલટી અવધ અંબુધિ ભણી, આવી મળી અથાહ. ૧૦

અવધઉદધિમાં રત્ન મણિ, પુર–નરનારી જાત;
સુંદર સ્વચ્છ અમૂલ્ય સહુ, શોભે છે ભલિભાત. ૧૧

કહી ન જાય કથી હું વતી, નગરવિભૂતિ વિશાળ;
જાણ્યે વિધિની એટલીજ, કરતુતી એ કાળ. ૧૨

સહુ વિધિ સહુ પુરવાસિઓ, સુખિયા સૌથી સાર;
રામચંદ્ર મુખચંદ્ર શુભ, નિહાળીને નિરધાર. ૧૩

આનંદિત અંબા સહુ, સખીસાહેલીસહિત;
જોઈ મનોર્થલતા ફળિત, પૂરણ વાધે પ્રીત. ૧૪

શીળસ્વભાવ સ્વરૂપ ગુણ, શ્રેષ્ઠ સરવમાં રામ;
નિરખી સાંભળી રામમન, આનંદિત અભિરામ. ૧૫

એવી સહુ ઉર લાલસા, કહે મનાવી મહેશ;
આપ છતાં યુવરાજ પદ, દે રામને નરેશ. ૧૬

લાલ તમારો લટકો જોઈને, ચટકી લાગે મને પ્રેમતણી એ રાગ

એક સમે સતી જાનકી સાથે, રાજ રૂપાળા રઘુકુળમણિ;
બેઠા છે નિજ સુંદર ભવન, જુગલરૂપ–સમાન બણી.
એક સમે સતી. ૧

ભુજ પ્રલંબ અને ઉર નેત્રો, વિશ્વ વિમોહ વિશાળ ઘણાં;
પીત વસન તન શામલ શોભે, મનહરતામાં કશી ન મણા.
એક સમે સતી. ૨

કોટિક કામ મોહાય વિલોકી, છેલછબીલી રામછબી;
સીતાકર ચામર શુભ શોભે, શી ઉપમા કહું જોડી નવી.
એક સમે સતી. ૩

તેહ સમય ઋષિ નારદ આવ્યા, સુરહિત મોકલિયાવિધિએ;
તેજપુંજ તન કરતળ વીણા, હરિગુણ ગાતા ગુણનિધિ એ.
એક સમે સતી. ૪

દેખી રામ દૂરથી નારદને, સહસા ઊઠી ધાયા શ્રીહરી;
ભુજ ભરી ભેટ્યા મન ક્રમ વચને, પ્રેમે દંડ પ્રણામ કરિ.
એક સમે સતી. ૫

સાદર નિજ આસન બેસાડ્યા, હર્ષ હૃદયમાં અધિક ધરી;
જાનકીએ તવ ચરણ પખાળ્યા, નિરખે મુનિવર નેત્રભરી.
એક સમે સતી. ૬

સીંચાવ્યું તે શુભ ચરણોદક, રઘુપતિએ નિજ ભવનવિષે;
જગપાવન હરિ શિશ ચઢાવ્યું, મન પ્રેમે પરિપૂર્ણ દીસે.
એક સમે સતી. ૭

સુણો તમે મુનિવર રઘુવર કહે, વિષયનિરત[1] જે પ્રાણી અતિ;
અમ સરખા જે દેહભિમાની, અહનિશ મન કુપંથ ગતિ.
એક સમે સતી. ૮

સદસંગત તવ થાય તેમને, જવ પ્રભુ સંતજ કૃપા કરે;
સંતપ્રતાપ અમાપ થકી તે, સહેજે વિશ્વસમુદ્ર તરે.
એક સમે સતી. ૯

કારણ વિણ સંતો પ્રીય લાગે, જેને અંતરમાં અતિશે;
તે નરને નહિ ભવ આગે ફરી, હે મુનિનાયક કોઈ મિષે.
એક સમે સતી. ૧૦

તે કારણથી હું હે મુનિકુંજર,[2] મહાભાગી તમ દરશનથી;
યદ્યપી ગૃહકુટુંબ અનુરાગી, વિષયનિરત તન મન ધનથી.
એક સમે સતી. ૧૧

સુણી હરિવચન મધુરપ્રીય મુનિવર, અંતર અધિક વિચાર કરે;
પરમ કૃપાળ લોકહિત માટે, રઘુવર મુખ એવું ઉચરે.
એક સમે સતી. ૧૨

રાગ સામગ્રી.

પઢોરે પોપટ રાજા રામના એ રાગ

સાંભળો શ્રીરઘુનાથજી, કહે મુનિ કર જોડી;
શી ઉપમા દેઉં આપને, દેઉં તેટલી થોડી.—સાંભળો. ૧

૧ વિષયમાં ગરક થઈ ગએલા. ૨ મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા.

તમ મહિમા રઘુનાથજી, કોથી વરણી શકાએ ?
જાણું છું હું કાંઈ જરા, કેવળ આપકૃપાએ.—સાંભળો. ૨

પ્રાકૃત પુરુષની જેમ આ, કહ્યાં વચન વિવેકે;
તેથી ન કાંઈ ઘટી ગઈ, પ્રભુ પ્રભુતાઈ એકે.—સાંભળો. ૩

ચાલી આવી છે સદાયની, ચાલ એ સુખદાઈ;
નિજ લઘુતા નિજ ભક્તની, કરો નાથ વડાઈ.—સાંભળો. ૪

સહજ સ્વભાવ છે આપનો, જન–પ્રણતાનુરાગી;
જનહિત નરતન ધાર્યું છે, સદા વિષયવિરાગી.—સાંભળો. ૫

માયા ગુણ ગો[3] જ્ઞાનથી, છો અતિત અવિનાશી;
અજિતનામ અખીલેશ્વરા, દાસે જીત્યા તપાસી.—સાંભળો. ૬

જે પ્રભુ સમ કો નહિ અતિ, વ્યાપક અજ[4] સર્વત્ર;
સચરાચરને ઉદર ધરી, સૂતા સુર–શિરછત્ર.—સાંભળો. ૭

અંબના સ્તનનું જે પ્રભુ, પય પીવાને રોયા;
તે પ્રભુ કૌશલ્યાના કુંવર, મારી નજરે મેં જોયા.—સાંભળો. ૮

મમતા–વિકાર–રહિત જે, કોટી બ્રહ્માંડત્રાતા;
દશરથ સુત તે કહી અમે, ગાઈએ સુખદાતા.—સાંભળો. ૯

જપ તપ વૃત યજ્ઞ યોગને, ધ્યાન દાન સટેકે[5];
વિમળ વૈરાગ્ય વિજ્ઞાનને, વળી જ્ઞાન વિવેકે.—સાંભળો. ૧૦

જતન કરે જોગેંદ્ર જે, પણ પામે છે કોય;
દીઠા પ્રગટ પ્રભુ અમે, ભક્તને વશ સોય.—સાંભળો. ૧૧

હઠ વશ સઠ સાધન કરે, અવનીમાં અનેક;
ભકિત વિના ભવસિંધુનો, પાર ન પામે છેક.—સાંભળો. ૧૨

જાણી શકે તે જાણજે, નિર્ગુણ સગુણ સ્વરૂપ;
મમ ઉરઅંબુજ[6] ભૃંગ[7] સમ, વસો કૌશલ ભૂપ.—સાંભળો. ૧૩

બ્રહ્મભુવન અવ[8] હું રહું, મારા રાજ રૂપાળા;
તમ ગુણગણ નિત્ય ગાવતાં, કાઢું દિવસ સુખાળા.—સાંભળો. ૧૪

ઇચ્છા એવી મને ઉપજી, મમ અંતઃકરણ;
દીઠા ન દીવસ ઘણા થયે, સુખપ્રદ પ્રભુચરણ.—સાંભળો. ૧૫

યદ્યપિ પ્રભુ સર્વ સ્થળે, છે સમાન સદાએ;
સગુણરૂપે મનમાન્યું મમ, જેને શંકર ધ્યાએ[9]—સાંભળો. ૧૬

આપ ભણી મને આવતાં, ચતુરાનને[10] જાણ્યો;
વિનય કીધો તેણે કોડથી, તેનો સંદેશો આણ્યો.—સાંભળો. ૧૭

અંતરજામી શ્રી રામ છો, જાણો સહુ મનકેરી;
ભક્તિવિવશ વિનતી કરું, માની લેજો ઘણેરી.—સાંભળો. ૧૮

જેને માટે પ્રભુ અવતર્યા, ધરી મનુજની કાય;
વેગે કરો હવે તે તમે, નિર્મળ નાથ ઉપાય.—સાંભળો. ૧૯

૩ ઇંદ્રિઓ. ૪ અજન્મા, જેનો જન્મ નથી. ૫ ટેકસહિત. ૬ હૃદયરૂપી કમળ. ૭ ભમરો. ૮ હમણાં. ૯ ધ્યાન કરે છે. ૧૦ બ્રહ્મા.

વાર વાર કરી વિનતી, કા'વ્યું છે કૌશલેશ;
વિરંચિની વારે અઠો, વળતું કહું શું વિશેષ.–સાંભળો. ૨૦

દોહરા.

સુણી વચન મુનિવર તણાં, મંદ હસ્યા પ્રભુ રામ;
હે મુનિ હજી વિરંચી શું, ભય આને મન આમ ? ૧

કશુંક દીવસ વીત્યા પછી, આવી દેખશું વાત;
બ્રહ્માને સમજાવીને, કહેજો હે મુનિતાત. ૨

વાર વાર શિર નામતા, રામચરણ મુનિરાય;
બ્રહ્માનંદ અતુલ્ય તે, હૃદયવિષે ન સમાય. ૩

રામરૂપ ઉરમાં ધરી, નારદ મુનિ નિદાન;
વિશદ રામગુણગ્રામનું, ચાલ્યા કરતા ગાન. ૪

સીતાને સમજાવ્યું તવ, રઘુપતિએ નિરધાર;
કરવા ચાહ્ય ચરિત્ર તે, સર્વે લોક હિતકાર. ૫

કરીએ સુરહિત માટ સતી, અતિ ઉત્તમ ઉપાય;
પરહરિ ઠકરાઈ સહુ, જઈએ અવ વનમાંય. ૬

જગસંભવ અસ્થીતિ લય, જેની ભૃકુટી વિલાસ;
તે પ્રભુ મન વિચારતા, કો વિધિ દૈત્ય વિનાશ. ૭

પ્રભાત.

જીભલડીરે તુંને હરિગુણ ગાતાં એ રાગ

એક સમે નૃપ રાજસભામાં, સહિત સમાજ વિરાજેરે;
શોભા જોઈ તે રાજ સભાની, ઇંદ્રસભા પણ લાજેરે.
એક સમે નૃપ રાજસભામાં. ૧

સકળ સુકૃતની રૂડી મૂરતિ, દશરથકેરી શોભેરે;
રામ સુયશ સુણી હર્ષ અતિશે, રૂપ અનુપ મન લોભેરે;
એક સમે નૃપ રાજસભામાં. ૨

નૃપ રહે સહુ અવધપતિની, કૃપાના અભિલાખીરે;
લોકપતિ પણ પ્રીતિ સંપાદે, રહેતા મરજી રાખીરે.
એક સમે નૃપ રાજસભામાં. ૩

ત્રિભોવને ત્રણકાળે જગતમાં, દશરથ સમ મ્હાભાગીરે;
કોય થયો નહિ થાશે નહિ કો, છે નહિ કોઈ સોહાગીરે.
એક સમે નૃપ રાજસભામાં. ૪

જેના સુત મંગળમૂળ રઘુવર, કોટિક કામશી કાન્તિરે;
જે કશું કહીએ તે થોડું એને, છે સહુ સુકૃતપાંતિરે.
એક સમે નૃપ રાજસભામાં. ૫

સહજે ત્યાં નિજરાજસભામાં, દરપણ લીધું હાથેરે;
વદન જોઈ મુગટ ઠીક કીધો, હોંસે અયોધ્યાનાથેરે.
એક સમે નૃપ રાજસભામાં. ૬

કાન સમીપ શ્વેત[૧] કેશ થયેલો, દીઠો તેહ નરેશેરે;
જાણે વૃદ્ધપણમાં એ રીતે, કેશ વિશેષ ઉપદેશેરે.
એક સમે નૃપ રાજસભામાં. ૭

દ્યો યુવરાજની પદવી રામને, હે નૃપ મ્હા સદભાગીરે;
જીવન જન્મ સફળ કરી લ્યોને, શિવશંકર–અનુરાગીરે.
એક સમે નૃપ રાજસભામાં. ૮

આણી વિચાર ભૂપે ઉર એવો, સુદિન સુઅવસર શોધીરે;
જૈ સંભળાવ્યું ગુરુ ગણનિધિને, ભૂપતિ પુણ્યપયોધિરે.
એક સમે નૃપ રાજસભામાં. ૯

તારૂં ગોકુળ જોવાને આવ્યરે, મથુરાના વાસી

એ રાગ

કહે ભૂપ સુણો મુનિનાથરે, ગુણવંતા ગુરુજી;
તમ ચરણકમળ જોડું હાથરે, ગુણવંતા ગુરુજી. ટેક.

સર્વ પ્રકારે આ સમેરે, રામ થયા સહુ યોગ્ય;
વૃદ્ધાપણું હવે માહરૂંરે, માટે ના ઘટે રાજ્યના ભોગરે.
ગુણવંતા ગુરુજી. ૧

સેવક મંત્રીને સૌ પ્રજારે, પુરવાસી નરનાર;
જે અરિ[૨] મિત્ર અમો તણારે, વળી જેહ ઉદાસી અપારરે.
ગુણવંતા ગુરુજી. ૨

સહુનો વ્હાલો મારો રામ છેરે, મારા થકીય વિશેષ;
જાણે આશિષ એ આપનીરે, ધરી દેહ વિરાજે સુવેષરે.
ગુણવંતા ગુરુજી. ૩

સપરિવાર વિપ્રો સહુરે, હે મુનિ આપસમાન;
પ્રીતિ કરે રામ ઉપરેરે, સૌને વ્હાલો લાગે સમ પ્રાણરે.
ગુણવંતા ગુરુજી. ૪

જે ગુરુ–પદ–પંકજ તણીરે, ધારે રજ નિજ શિશ;
તે જાણે વૈભવ જગ્તનારે, કરે નિજવશ નાથ મુનીશરે.
ગુણવંતા ગુરુજી. ૫

મારા સમાન આ સૃષ્ટિમાંરે, અન્ય થયો નહિ કોય;
તમપદરજ પૂજી પામીઓરે, સૌથી વૈભવ ઉત્તમ સોયરે.
ગુણવંતા ગુરુજી. ૬

નાગર ગુણસાગર કહીરે, વેદ અહોનિશ ગાય;
તેહ આવ્યા મમ ભવનેરે, મહા ભાગ્ય મારૂં ન વરણાયરે.
ગુણવંતા ગુરુજી. ૭

જેહ સુપુત્ર શ્રીરામ છેરે, સર્વજગત–હિતકાર;
સકળ વખાણતા સ્નેહથીરે, પુર–નરનારી અપરંપારરે.
ગુણવંતા ગુરુજી. ૮

---

૧ ધોળા. ૨ શત્રુ.

નાથ હવે મન માહરેરે, એક રહ્યો અભિલાષ;
તમ અનુગ્રહથી પૂરો થશેરે, મને અંતર એવીછે આશરે.
ગુણવંતા ગુરુજી. ૯

જાણી પ્રસન્ન મુનિવરે, સ્હેજ સુધો જોઈ સ્નેહ;
કહ્યું નરેશને કોડમાંરે, દ્યો રજા આપું માગો જેહરે.
ભણો ભૂપતિ ભાવે. ૧૦

નામ સુયશ નૃપ આપનારે, છે અભિમત દાતાર;
ફળ સૌ અનુગામી આપનારે, અભિલાષ શો મનમોઝારરે;
ભણો ભૂપતિ ભાવે. ૧૧

જાણી સાનુકૂળ સૌવિધેરે, પ્રથમ મહીસુરનાથ[1];
બોલ્યા મૃદુ વાણી રાયજીરે, હસી મંદ જોડી બે હાથરે.
ગુણવંતા ગુરુજી. ૧૨

હે મુનિનાથ શ્રીરામનેરે, દેઉં હું પદ યુવરાજ;
કરીને કૃપા પ્રભુ જો કહોરે, તો તો કરીએ સાજ સમાજરે.
ગુણવંતા ગુરુજી. ૧૩

ઉચ્છાહ એ થાય હું છતારે, લે લોક લોચનલા'વ;
શંકર સહુ સારૂં કરેરે, મુનિ આપપ્રસાદ-પ્રભાવરે.
ગુણવંતા ગુરુજી. ૧૪

એ લાલસા મન માહરેરે, પછી તન રહે કે જાય;
શોચ નહિ તેનો કશોરે, પાછળ પસ્તાવો જેથી ન થાયરે.
ગુણવંતા ગુરુજી. ૧૫

આજ્ઞા માગી શ્રીરામનીરે, કુંવર ભરત સાનુજ;
પશ્ચિમ દેશે છે પરવર્યારે, મામાના હિતમાટ આ વારરે.
ગુણવંતા ગુરુજી. ૧૬

કરતાં વિચાર કશી રીતેરે, કરશો નહિ કાંઈ વાર;
વળી ઘડપણ થયું માહરૂંરે, ક્ષણભંગુર તન નિરધારરે.
ગુણવંતા ગુરુજી. ૧૭

દોહરા.

સુણી મુનિ નૃપ દશરથતણાં, વચન સુભગ સુખકાર;
મંગળમૂળ આનંદમય, ભાવ્યાં હૃદય અપાર. ૧

સુણો ભૂપતિ રહી જેહના, જન વિમુખ પસ્તાય;
જીવની બળતરા જેહના, ભજન વિના નવ જાય. ૨

થયા કુંવર તે તમતણા, હે સહુ ભૂપ શિરતાજ;
પરમ પ્રેમ અનુગામી તમ, પવિત્ર તન રઘુરાજ. ૩

કશો વિલંબ કરો ન નૃપ, જઈ સહુ સજો સમાજ;
સુદિન સુમંગળ તેજ જવ, રામ થાય યુવરાજ. ૪

આનંદિત થઈ મહિપતિ, આવ્યા નિજ મંદિર;
સેવક સચિવ સુમંત્રને, બોલાવ્યા મતિ ધીર. ૫

કહી જય શિશ નમાવિયું, આવ્યા સહુ તે ઠામ;
નૃપે સુમંગળ વચન તવ, સુણાવિયાં તમામ. ૬

પ્રમુદિત થઈ ગુરુએ મને, કહ્યાં વચન શુભ આજ;
હે નૃપ દ્યો અવ રામને, પ્રેમે પદ યુવરાજ. ૭

માટે જો સહુ પંચમત, ઉચિત લાગતું હોય;
કરો હર્ષે ઉર રામને, રાજ્યતિલક સહુ કોય. ૮

આનંદિત મન મંત્રીનાં, સુણી પ્રિયવાણી એજ;
અભિમત જળ જાણે પડ્યું, શુષ્ક છોડપર સ્હેજ. ૯

સચિવ સર્વે તેણે સમે, કરે વિનતી કર જોડ;
જય જય જય રઘુકુળમણિ, જીવો વરષ કરોડ. ૧૦

જગ મંગળ ભલું કાજ આ, વિચારીયું સુખકાર;
નાથ તેહ વેગે કરો, કરશો નહિ કશીવાર. ૧૧

સુણી સુભાષણ સચિવનાં, આનંદિત મહીપાળ;
વધે જેમ વેલી રૂડી, પામી સુભગ તરુડાળ. ૧૨

કહ્યું પછી જઈ મુનિરાજને, ભૂપતિએ ધરી ભાવ;
આજ્ઞા જે જે આપની, કરીએ લેવા લા'વ. ૧૩

રામ-રાજ્યઅભિષેક હિત, આજ્ઞા આપો આજ;
વેગે કરી અતિ પ્રીત ધરી, સજીએ સર્વે સાજ. ૧૪

હરખી કહે મૃદુ વાણીથી, મહા ગંભીર મુનીશ;
સકળ તીર્થનાં અમળજળ, આણો હે અવનીશ. ૧૫

ઔષધિ મૂળ સુમંગલિક, ફૂલ તથા ફળપાન;
કહ્યાં નામ મંગળ ગણી, મુનિ તપતેજનિધાન. ૧૬

ચામર ચમર સુવસ્ત્ર શુભ, રેશમી અધિક સુરંગ;
અગણીત ગાલીચા રૂડા, દેખી થઈએ દંગ. ૧૭

મણિગણ મંગળ વસ્તુઓ, આણો તમે અનેક;
જે જે યોગ્ય જગતવિષે, ભૂપતિને અભિષેક. ૧૮

વેદવિધિ કરવા કહ્યું, સહુ મુનિ ગુણનિધાન;
કહ્યું રચો વળી પુરવિષે, વિધવિધ લતાવિતાન. ૧૯

સૌરભ[2] સોપારીતણાં, તથા સહિત દળ કેળ;
રચો શેરીએ શેરીએ, પુર ચોપાસ સુવેલ. ૨૦

ચોકે મોતી પુરાવીને, રચો રૂડા મણિસ્તંભ;
બજાર સુભગ બનાવજો, થાય અનંગ અચંભ. ૨૧

પૂજો ગણપતિ ગૌરિને, કુળગુરુ વળી મહાદેવ;
કરો સર્વવિધિ ભૂપતિ સર્વ વિપ્રની સેવ. ૨૨

ધ્વજા પતાકા તોરણો, કનકકળશ-સમ ચંદ;
સજો અનુપમ અશ્વરથ, ઘણા વિચિત્ર ગયંદ. ૨૩

શિર ધરી મુનિનાં વચન સહુ, લાગ્યા નિજનિજ કાજ;
હર્ષ સર્વને ઉર અધિક, રામ થાય યુવરાજ. ૨૪

---

૧ બ્રાહ્મણ.

૨ આંબો.

સુણી હર્ખ્યા નિજ હૃદયમાં, સર્વે સુમંત પ્રધાન;
જીવન જન્મ સફળ કરી, માને સહુ મતિમાન. ૨૫

જ્યાં ત્યાં કોટિક કાસદો, મોકલિયા તે વાર;
સકળ સુમંગળ વસ્તુઓ, લૈ આવ્યા નિરધાર. ૨૬

કનકકળશ સજી શોભિતા, ધરિયા દ્વારે છેક;
ગજ રથ શુભ શણગારિયા, અનુપમ અશ્વ અનેક. ૨૭

બહુવિધિ તોરણ બાંધિયાં, પટ મણિ ધ્વજા પતાક;
નેજા જરીના ઝળહળે, જાણે પ્રેમવિપાક. ૨૮

બન્યું નગર બહુવિધિએ, વરણ્યું જાય ન આમ;
શોભા ચૌદભુવનતણી, છવાઈ રહિ તે ઠામ. ૨૯

જ્યાં જે આજ્ઞા મુનિવરે, દીધી સજવા સાજ;
ત્યાં તે જાણે પ્રથમ કર્યું, કોડ ધરી સહુ કાજ. ૩૦

મુનિ મનમાં પામે નહિ, ઇચ્છા કરવા કાંય;
સુમંત[1] તે વસ્તુ પ્રથમ, લૈ આવે છે ત્યાંય. ૩૧

વિપ્ર સાધુ સુર ગૌરિ શિવ, પૂજે કૌશલરાજ;
કરે રામહિત કોટી વિધ, મહીપતિ મંગળ કાજ. ૩૨

સુણતાં અતિ સોહામણો, રામ–રાજ્યઅભિષેક;
વાજાં વાગે પુરવિષે, ચાલી વધાઈ વિવેક. ૩૩

સીતારામતણાં સુભગ, ફરકે મંગળ અંગ;
સુકન જણાય સુહામણા, અતિશે એહ પ્રસંગ. ૩૪

પ્રફુલિત થઈ અન્યોન્ય ત્યાં, કહે છે પ્રેમસહિત;
ભરત–આગમન–સૂચક આ, શુકન થાય અતિ હિત. ૩૫

ભ્રાત ગયે બહુ દિન વિત્યા ફીકર મને મન નેટ;
શુકન–પ્રતીતિ એવી મન, થાશે પ્રીયની ભેટ. ૩૬

ભરતસમાન જગતવિષે, વહાલું કોણ વિશેષ;
માટે એજ શુકનનું ફળ, અન્ય નથી લવલેશ. ૩૭

શોચ હૃદયમાં રામને, બંધુતણો દિનરાત;
ફાચબીને ઇડાંતણો, હૃદય શોચ જે ભાત. ૩૮

એ તક મંગળ પરમ સુણી, હરખ્યો રાણીવાસ;
શોભિત શશિપ્રીછિ જયમ વધે, વારિધિ લહેર વિલાસ. ૩૯

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

જઈ પ્રથમ જેણે રાણીવાસે, ખાધી વધામણી ઉલ્હાસે;
વસ્ત્ર–ભૂષણ પામ્યા તે ભારી, શું હું વરણી શકું તે વિચારી. ૧

પ્રફુલિત તન મન અનુરાગી, મંગળસાજ સૌ સજવા લાગી;
પૂર્યા ચોકે મોતી અપાર, શાણાં માત સુમિત્રાએ સાર. ૨

દીપે મણિમય વિધવિધ રીતે, શોભા ચૌદ ભુવનની એવી તે;
આનંદમગ્ન કૌશલ્યા દેવી, તેડાવી દ્વિજ દે દાન સેવી. ૩

પૂજ્યા ગ્રામદેવ સુર નાગ, માની માનતા વળી બળીભાગ;
વારંવાર કૌશલ્યા વંદે, ગૌરીપુત્રગણેશ આનંદે. ૪

પૂરા કરજો મનોરથ મારા, હે ગજાનન ગુણ ગાઉં તારા;
પ્રભુ પ્રેરજો જઈ ભૂપ ઉર, મતિ દ્રઢ એવી રહે ભરપૂર. ૫

જે ઇચ્છા રહી મનમાં ઠસી, કરજો પૂરી પ્રભો ઉર વસી;
જે રીતે હે ગણેશ સુજાણ, મારા રામને હોય કલ્યાણ. ૬

કૃપા કરીને તે દ્યો વરદાન, નથી માગતી હું કશું આન;
કોકિલ કંઠી સુમંગલ ગાય, ચંદ્રવદના ચિત હરખાય. ૭

બાળમૃગનયની સ્વર મધુરે, સરખી સખીઓ મળી રાગપૂરે;
સુણી રામને રાજ્યભિષેક, હરખ્યા ઉર નરનારી વિશેક. ૮

સજવા લાગી મંગળ સહુ નારી, વિધિને અનુકૂળ વિચારી;
તે સમે ત્યાં વસિષ્ઠને પ્રીતે, બોલાવ્યા મહીપતિએ હિતે. ૯

મોકલ્યા શિખ દેવાને સારી, રામચંદ્રના ભવને વિચારી;
સુણી ગુરુનું આગમન શ્રીરામ, દ્વાર આવી કર્યો પરણામ. ૧૦

દેઈ અર્ઘ સાદર ઘેર આણ્યા, ષોડશ ભાંતી પૂજી સનમાન્યા;
ગ્રહ્યા ચરણ સીતાસોત હોડી, બોલ્યા રામ કમળકરજોડી. ૧૧

સેવકઘર સ્વામીનું આગમન, મંગળમૂળ અમંગળદમન;
તો પણ રીત છે એહ ઉચિત, હે ગુરુજી કહું તે સપ્રીત. ૧૨

તેડાવીએ સેવક નિજ ઘેર, એ છે સ્વામીતણી શુભપેર;
તજી પ્રભુતા કીધો પ્રભુ સ્નેહ, થયું પવિત્ર આજ મમ ગેહ. ૧૩

આજ્ઞા હોય તે કરીએ કાજ, છું સેવક તમનો મુનિરાજ;
સુણી સ્નેહભર્યાં શુભ વચન, મુનિ મનમાં થયા છે પ્રસન્ન. ૧૪

રઘુવરનો વિવેક વખાણે, મુનિવર મન આનંદ માણે;
વદો વચન વિવેકપ્રકાર, સૂર્યવંશીના છો શણગાર. ૧૫

દોહરા.

વરણી શીળસ્વભાવ શુભ, રઘુવરનો મુનિનાથ;
બોલ્યા પ્રેમે પ્રફુલ્લ થઈ, મુનિ રઘુવર સંગાથ. ૧

ભૂપ સજે છે ભાવથી, અભિષેકનો સમાજ;
ચાહ્ય તમોને આપવા, ભૂપતિપદ યુવરાજ. ૨

પાળો વ્રત્ત[2] વિવિધવિધિ, રામ તમે તો આજ;
જેથી નિર્વિઘ્ને વિધિ, સર્વ નિવેડે કાજ. ૩

ગુરુ વસિષ્ઠ શિખ દેઈને, ગયા રાયની પાસ;
વિસ્મય પામ્યા રામ મન, જે અખંડ અવિનાશ. ૪

સાથે જન્મ્યા ભ્રાત સહુ, ભોજન શયન ક્રીડાય;
કર્ણવેધ ઉપવિત વિવા', સાથે સર્વ સદાય. ૫

---

૧ એ નામનો પ્રધાન.

૨ રાજગાદી પર બેસનારને રાજ્યભિષેક થતા પહેલાં સંયમવ્રત પાળવું પડે છે.

સંગ સંગ ઉચ્છાહ સહુ, કીધા મળી સહુ ભ્રાત;
પ્રેમ પરસ્પર સર્વેનો, વખાણાય નહિ વાત. ૬

વિમળ વંશમાંહે શું આ, અનુચિત જોઉં એક;
જ્યેષ્ઠ કુંવરને બંધુ તજી, કરવો રાજ્યભિષેક. ૭

પ્રેમ સહિત પસ્તાવું તે, રઘુપતિ કેરૂં વિશેષ;
હરે ભક્તમન કુટિલતા, સતીને કહે મહેશ. ૮

લક્ષ્મણ આવ્યા તે સમે, મગન પ્રેમઆનંદ;
સન્માન્યા પ્રિય વચન કહી, રવિકુળકુમુદની–ચંદ. ૯

વાજાં વાગે વિવિધ વિધિ, પુર ઘર ઘર આનંદ;
જાય વખાણ્યો ક્યમ કરી, કળીનો કવિ મતિમંદ. ૧૦

ભરતઆગમન સર્વે જન, મનાવતાં મન સાથ;
લોચનફળ સહુ પામશું, દેખી ભરત ભલિભાત. ૧૧

હાટ વાટ ઘર ગલી કુંચી, બેઠક તથા બજાર;
કહે પરસ્પર પ્રેમવશ, નગરતણાં નરનાર. ૧૨

પ્રાતયોગ[1] અભિષેકનો, કાલ જતાં શી વાર;
પૂરશે વિધિ અભિલાષ અમ, અતિશય બની ઉદાર. ૧૩

સકળ કહે અન્યોન્ય ત્યાં, ક્યારે થાશે કાલ;
વિઘ્ન મનાવે દેવ સહુ, જેમની અતિ કુચાલ. ૧૪

અવધ વધાઈ તેમને, ભાવી ન મન ભલિભાત;
ચિત ભાવે નહિ ચોરને, કદીયે ચાંદની રાત. ૧૫

બોલાવી ત્યાં શારદા, કર્યો વિનય સહુ દેવ;
વારંવાર ચરણ પડી, સુર સહુ કરતા સેવ. ૧૬

વિપત્તિ અમારી વિલોકી અતિ, માત કરો એ કાજ;
રામ જાય વન રાજ તજી, થાય સકળ સુરકાજ. ૧૭

છપ્પા.

સાંભળી સુરનો વિનય, ઊભી ભારતી પસ્તાતી;
થઈ હિમરાત્રી હુંજ, કમળવન કેરી ઘાતી[2];
શારદમનનો શોચ, દેખી કહે દેવ વિચારી;
નથી થોડીપણ ખોડ, શારદા માત તમારી;
છે રામ હર્ષ–વિસ્મય–રહિત, મોહરહિત માયાપતિ;
જાણો છો રામસ્વભાવ તમ, માત શારદા શુભમતિ. ૧

જીવ કર્મવશ સર્વે, દુઃખસુખના છે ભાગી;
જાવ અવધપુર માત, દેવના હિત–અનુરાગી;
વારવાર પદ ગ્રહ્યા, શારદા સંકોચાઈ;
સુરમતિ ભુંડી વિચારી, ચાલી રવિકુળ દુખદાઈ;
છે વાસ ઊંચ કરતૂત નીચ, દેવ અદેખા છે અતિ;
ન શકે વિલોકી પરસંપદા, શારદ હૃદય વિચારતી. ૨

આગલું કાજ વિચારી, શારદા મન ખુશી થાતી;
કરશે મુજ ચાહના, કુશળ કવિઓ બહુભાંતી;
હર્ષી હૃદયમાં એમ, આવી દશરથપુર ધાઈ;
જાણે પડી ગ્રહદશા, અધિક દુઃસહ દુખદાઈ;
કૈકઈની દાસી હતી મંથરા, મંદબુદ્ધિની કહે કવિ;
અપયશની પેટી કરી તેહને, ગઈ ભારતી મતિ ફેરવી. ૩

શણગરાયલું નગર, મંગળીક સુંદરતાઈ;
વાગે વાજાં વિવિધ, ઘરોઘર ચાલી વધાઈ;
દેખી એવું મંથરા, લોકને પ્રેમે પૂછે;
શો ઉચ્છાહ અપાર, કહો કારણ આ શું છે;
કહ્યું કારણ તેનું કોઈએ, રાજ્યભિષેક શ્રી રામને;
સુણી રામતિલક ઉરદાહ અતિ, ધિક્ક મંથરા નામને. ૪

કરે વિચાર કુબુદ્ધિ, મંથરા દાસી કુભાંડી;
કો વિધિ થાય અકાજ, રાત એકજ રહી આડી;
દેખી મધુમધ[3] માટ, કુટિલ ભીલડી મદભારે;
તાકે જ્યમ તે ભણી, તોડવા દાવ વિચારે;
અતિ કલેષ પામતી મંથરા, ગઈ ભરતમાતા કને;
ક્યમ અતિ ઉદાસી કહી રાણી હસી, કારણ કહે તું સહુ મને. ૫

ડુસકાં ભરી અપાર, નિસાસા ઊંડા નાખે;
સ્ત્રીચરિત્ર કરી રૂએ, દાસી ઉત્તર નવ દાખે;
કહે હસી કૈકેઈ, છું તું બોલકણી ભારે;
મારી હશે લક્ષ્મણે, એવું ભાસે મન મારે;
તો પણ ન બોલી તે મંથરા, મંદમતિ અતિ પાપણી;
નાખતી નિસાસા શ્વાસલઈ, જાણે કાળી સાપણી. ૬

ભરતમાત તે કાળ, પામી ભય મનમાં ભારે;
પૂછે અધીરણી થઈ, મંથરાને તે વારે;
કહે કેમ નથી કહેતી, કુશળ મમ રામ રૂપાળો?
કુશળ મહીપતિ ભરત, શત્રુઘન છે સુખાળો?
સુણી ક્ષેમ પૂછતી રાણીને, ઉર દાઝે દાસી ઘણી;
વદતી વચનો પછી વિષભર્યાં, પેરે પેરે પાપણી. ૭

શું સૌભાગ્યભિમાની, સુઈ રહે છે હે રાણી;
નિકટ મહાભય નેટ, તોય મન તું ન ડરાણી;
શિક્ષા કો દઈ શકે, અમોને કારણ પાખે;
કોનું બળ પામીને, ગાલ કરીએ અભિલાખે;
કોને કૂશળ મૂકી રામને, મહાભાગી જે આજ છે;
યુવરાજ કરે ભૂપ જેહને, અનુકૂળ કૌશલરાજ છે. ૮

દૈવ પાંસરો પડ્યો, દેવી એ કૌશલ્યાને;
જોતાં ગર્વ ન રહે, કોઈને હૃદય નિદાને;
જોતાં ક્યમ નથી જઈ, નગર શોભા અતિનૌતમ;
જે જોતાં મમ હૃદય, ક્ષોભ પામ્યું કહું ખઈ સમ;

૧ સવારનું મુહૂર્ત. ૨ ઘાત કરનારી.

૩ મીઠું મધ.

નહિ શોચ હૃદય તમને કશો, પુત્ર ભરત પરદેશ છે;
નિજવશ નૃપતિને જાણતાં, પણ અતિ કપટી નરેશ છે. ૯

દોહરા.

ઊંઘ વહાલી બહુ આપને, સુવો સેજ તળાઈ;
જાણો નહિ મનમાં જરા, ભૂપ કપટ ચતુરાઈ. ૧
સુણી વચન પ્રિય દાસીનાં, જાણી હૃદય કુટીલ;
કહે રોષ કરી કુંવરીને, રાણી મહા સુશીળ. ૨
ફરી એવું ઘરખોદિયણુ, કદીએ જો ઉચરીશ;
તો ધરી જીભ વઢાવું તુજ, હે રંડા આ દિશ. ૩
કાણી ખોડી કુબડી, કુટિલ કુચાલી કુજાત;
સ્ત્રી વિશેષ વળી દાસી કહી, હસ્યાં ભરતની માત. ૪

રામ રામગ્રી.

પઢોરે પોપટ રાજા રામના એ રાગ

સાંભળ માનીતી મંથરા, મને પ્રાણુથી પ્યારી;
વહાલા બોલી વિચારી જો, શીખ દીધી મેં સારી.—સાંભળ. ૧
સ્વપ્ને મને તારી ઉપરે, ચઢે કદીએ ન ક્રોધ;
ઓછું લાવીશ નહિ અંતરે, દે'તાં પ્રેમે પ્રબોધ.—સાંભળ. ૨
સુદિન સુમંગળ માનજે, તારે તનમન તેજ;
સત્ય થાય તારૂં કહ્યું, જ્યારે જુગતે સહેજ.—સાંભળ. ૩
જ્યેષ્ઠ કુંવર સ્વામી થાય છે, સેવક સહુ લઘુભાઈ;
એ રવિકુળની રીતી છે, સહુને સુખદાઈ.—સાંભળ. ૪
રામતિલક સાચે હોય જો, કુળભૂષણ કાલ;
માગ્યું દેઉં મન ભાવતું, તો તને તતકાળ.—સાંભળ. ૫
કૌશલ્યા સમ સહુ માવડી, રામને પ્રાણપ્યારી;
તેમાં અધિક મારી ઉપરે, સ્નેહ રાખે વિચારી.—સાંભળ. ૬
ગુણવંતા મારા રામની, પ્રીતિ જોઈ મેં તપાસી;
ભિન્નભાવ મેં ન ભાળીઓ, સરખી પ્રીતિ પ્રકાશી.—સાંભળ. ૭
જો વિધિ જન્મ દે જકતમાં, સૌ રીતે ચહી સારૂં;
રામ સરખા દેજો દિકરા, સીતા સરખી વહુવારૂ.—સાંભળ. ૮
અધિક રામ આ અવસરે, પ્રીય પ્રાણથી મારે;
તેને રાજ્યતિલક સુણી, ક્ષોભ મન કેવો તારે.—સાંભળ. ૯
ભરતસોગન તને સત્ય કહું, ત્યાગી કપટ તપાસી;
હર્ષ સમે વિસ્મય કશું, કારણ કહે મને દાસી.—સાંભળ. ૧૦
સુણતાં વચન એવાં મંથરાં, રાણીપર તે રિસાણી;
બોલી છળ કપટે ભરી, કુબડી વ્યંગ વાણી.
સાંભળો દેવી સુલક્ષણા. ૧૧
એકી વારે સૌ પૂરી થઈ, મારી અંતરઆશ;
હોય હવે બીજી જીભ તો, કહું વાત પ્રકાશ.—સાંભળો. ૧૨
ફોડવા યોગ્ય અભાગિયું, કુડું મારૂં કપાળ;
કહેતાં ભલું દુઃખ લાગિયું, આપને આકાળ.—સાંભળો. ૧૩
વાત કહે કોઈ આવીને, જૂઠી સાચી બનાવી;
તે તમને પ્રિયપ્રાણથી, હૃય કરીશ એવું આવી.—સાંભળો. ૧૪
રાજને ભાવતી આજથી, કરી શું વાત વિવેકે;
નહિ તો દિવસરાત્રી હવે, મુનિવ્રત લેશું ટેકે.—સાંભળો. ૧૫
કુબડી કરી વિધિએ મને, પરવશ જનમારો;
વાચા શાલ દીધું વળી, દુબળો દૈવ મારો.—સાંભળો. ૧૬
થાઓ ગમે તે ભૂપતિ, અમને કશી હાણી;
દાસી ફીટી ન થવાની હું, પાટની પટરાણી.—સાંભળો. ૧૭
બાળવાજોગ બળે નહિ, આ સ્વભાવ વિચારૂં;
જોયું જાય ન હું વતી, ભૂંડું થાતું તમારૂં.—સાંભળો. ૧૮
તેથી કશીક કરી અમે, વાત આ અનુસારી;
કરજો ક્ષમા દેવી કરગરૂં, મહાચુક અમારી.—સાંભળો. ૧૯

દોહરા.

ગૂઢ કપટ પ્રીય વચન સુણી, ત્રિયા અધરમતિ[1] રાણી;
સુરમાયાવશ વેરીને, મિત્ર માની પત[2] આણી. ૧
સાદર ફરી ફરી તેહને, પૂછે રાણી મતિમાન;
મૃગલી જાણયે મોહીપડી, ભીલડીનું સુણી ગાન. ૨
ફરી બુદ્ધિ પણ તેવી તવ, જેવો બનવાકાળ;
ઘાત ભલી ફાવી રહી, દાસી કપટ કરાળ. ૩
તમે પૂછો કે'તાં હું ડરૂં, અંતરમાંય અપાર;
ધર્યું માઈ ઘરખોદિયણ, નામ તમે નિરધાર. ૪
કહે રાણી કૈકઈ ત્યહાં, અંતર ઓછું ન આણ;
વિસરી આગલી વાતને, વદ હિતવાત પ્રમાણ. ૫
દ્રઢ વિશ્વાસ અણાવીને, ઘડી છોલી બહુ પેર;
અવધ-[3]સાઢસતી બોલી તવ, કરવા અકરો કેર. ૬
સીતારામ કહ્યાં તમે, પ્રાણથી પ્રીય અતિશેય;
સત્ય વાણી વળી રામને, અતિશય પ્રીય તમેય. ૭
પણ તે તો સહુ પ્રથમના, વીત્યા દિવસ અવ માય;
સમય પામી સ્નેહી સગાં, વહાલાં વેરી થાય. ૮
જુઓ કમળના કુળને, રવિ છે પોષણહાર;
તેજ કમળને પાણી વિણ, કરે બાળીને છાર. ૯
ઉખેડવા મૂળ આપનાં, સોક્ય તમારી ચહાય;
રોકો કરી માટે હવે, શુભ નિરરૂપ ઉપાય. ૧૦
શોચ ન મન સૌભાગ્ય-બળ, નિજવશ જાણો રાવ;
નૃપ મન મેલા મુખ મીઠા, છો તમ સરળ સ્વભાવ. ૧૧

---

૧ હોઠબુદ્ધિ. ૨ વિશ્વાસ. ૩ સાઢા સાત વર્ષની મોટી પનોતી.

રામતણી માતા જુઓ, મહા ચતુર ગંભીર;
નિહાળી અવસર નિજતણું, કાર્ય સાધ્યું ધરી ધીર. ૧૨
ઓકલિયા મોસાળભણી, ભરતની ભીડ કરી દૂર;
ચતુર તમારે જાણવી, રામની માત જરૂર. ૧૩
સર્વ સોક્ય સેવે મને, ઓશિયાળી રહી આજ;
ગર્વિત માતા ભરતની, પતિવશબળ સુખસાજ. ૧૪
રામ થાય યુવરાજ તો, ઝાઝું વધે મુજ જોર;
કૈકઈનો પછી ક્રોડવિધ, તરત તોડું સહુ તોર. ૧૫
કૌશલ્યાને કાળજે, સાલ તમારૂં માત;
ચતુર તેથી સહુ કપટ એ, જાણ પડે ન અઘાત. ૧૬
તમપર કૌશલનાથની, પ્રીતિ પૂર્ણ વિશેષ;
સોક્ય સ્વભાવે એ સહુ, દેખી ખમે ન લેશ. ૧૭
કરી પ્રપંચ મહીપને, પોતાને વશ કીધ;
રામતિલકને કારણે, લગન લગાવી લીધ. ૧૮
આ કુળમાં એ ઉચિત છે, ટિલાત[૧] તે યુવરાજ;
શુભ સૌનેય મનેય પણ, લાગે ઉચિત સુકાજ. ૧૯
પણ ભય મન ભારે મને, આગલી સમજી વાત;
દે જે ફળ એનેજ વિધિ, જેની અદેખી જાત. ૨૦
કરી કરી કોટિક કુટિલતા, કીધો કપટપ્રબોધ;
કહી કથા શત સોક્યની, જેથી વધે વિરોધ. ૨૧
ભરતમાતને ભાવી વશ, આવ્યો ઉર વિશ્વાસ;
પૂછે નિજ સોગન દઈ, રાણી બુદ્ધિવિનાશ. ૨૨

હરિગીત છંદ.

પૂછો શું તમ હજીએ ન જાણ્યું, છેક ભોળાં શું થયાં;
નિજ હિત અનહિત પશુય પણ મન, ઓળખે જે વન રહ્યાં;
સજતા દિવસ પંદર થયા સહુ, સાજ અધિક ઉલ્લાસથી;
પામ્યાં શું તમ આજેજ તેની, ખબર મારી પાસથી. ૧
આધ્યે પીધ્યે દીપવાળી[૨] તમને, ઉગર્યે ઉચાટ છે;
કહું સત્ય હું નહિ દોષ મારો, શત્રુ શિર અઘાટ છે;
કશું કહેતી હોઉં બનાવી જૂઠું, જો હું આ અવસર કદા;
દેશે સજા વિધિરાજ મુજને, વિવિધ વેઠીશ આપદા. ૨
કાલે થશે યુવરાજને કદી, રાજતિલક પ્રમાણજો;
તમકાજ વિધિએ રોપિયું બીજ, વિપતિકેરૂં જાણજો;
કહું ખેંચી રેખા ભાખી બળ મમ, રામ પદ જો પામશે;
દૂધમાં તમોને માખીરૂપ ગણી, દૂર કાઢી નાખશે. ૩
સુતસહિત કરશો સેવના જો, સોક્યકેરી સર્વદા;
ખાઓ પીઓ ઘર મોજ માણો, તોજ પરવડશે સદા;
દુઃખ દીધ વિનતા[૩]ને વિવિધ જયમ, કદ્રુ[૪]એ લેખાવનાં;
ત્યમ દેવી કૌશલ્યા તમોને, દુઃખ દેશે દોહ્યલાં. ૪
તમ પુત્ર ભરત પ્રતાપી તે પણ, બંદીખાનું સેવશે;
છે લક્ષ્મણ તો રામ પ્રીતિધન, તેથી તે રાજી થશે;
સુણતાં શ્રવણ કટુ વાણી એવી, હબકી કૈકયનંદની[૫];
કહી ના શકે મુખવેણ કશુંએ, ટાળી ઘડી આનંદની; ૫
મુખ શુષ્ક તન પરિસ્વેદ[૬] ચાલ્યો, કદળીની જ્યમ કાંપતી;
કહી મંથરા તવ અરર મુખથી, જીભ દાંતે ચાંપતી;
કરી કઠણ મનની કૈકઈને, કપટ પાઠ ભણાવીને;
ફરી ના નમે જ્યમ કાષ્ટ સૂકું, ઉર પ્રતીતિ અણાવીને. ૬
સુણતાં વચન ભય માન્યું, અતિશે ભરતમાતે તે સમે;
મતિ ભ્રમિત થઈ અતિ દુષ્ટ સંગે, કલહ[૭] જેને બહુ ગમે;
અતિ ધર્મનીરતણી ભરતમાતા, જ્ઞાન મતિ ગંભીરની;
મતિ ધીર થીર ન રહી કુસંગે, માત જે શૂરવીરની. ૭
ફર્યું દૈવ લાગી કુચાલ વ્હાલી, કુમતિ કૈકેયીતણી;
જાણે વખાણે બગલીને બહુ, હૉંસ ધરી મન હંસણી;
સુણ મંથરા તુજ વાત સાચી, કહું છું કરી મન મોકળું[૮];
નિત આંખ ડાબી ફરકતી મમ, અધિક અંતરમાં બળું. ૮
દિન દિન પ્રતે નિત રાત્રીમાં હું, દેખું સ્વપ્નાં ભયભર્યાં;
મમ મોહવશ નથી કહેતી તુજને, દૈવથી રહીએ ડર્યાં;
સખી શું કરૂં ભોળે સ્વભાવે, જાણું નહિ શું થાય છે;
જાણ્યો ન વાંકો દૈવ કદીએ, કપટ કેવું રચાય છે? ૯

દોહરા.

આજ લગી મમ ચાલતાં, કર્યું ન કોયનું અહિત;
તો પછી આ કુણ પાપથી, દુઃખ દીધ દૈવ અમીત. ૧
એકી વારે આલી ઓ, દુસહ ન દુઃખ સહ્યું જાય;
ખરેજ વિધિ વાંકો થયો, થીર મન મારૂં ન થાય. ૨
જન્મ ગાળું મૈયર વસી, આ સુખ કરી સૌ દૂર;
સોક્યસેવકાઈ ન કરૂં, જીવતાં હું તો જરૂર. ૩
દૈવ જીવાડે જેહને, અરિવશ[૯] સખી સુજાણ;
તે જીવવા કરતાં ભલું, પ્રાણે દેવા પ્રાણ. ૪
હું અહીંયાં નહિ રહું હવે, લઈશ પિયરનો પંથ;
ખાય પીયે ખુબીઓ કરે, ભલે સોક્ય ને કંથ. ૫

---

૧ સહુથી મોટા કુંવરને ટિલાત કહેવાનો ચાલ છે. અને તેનેજ રાજગાદી મળે છે એવી રાજનીતિ છે. ૨ દીવાળી.

૩ ગરૂડની મા અને દક્ષ પ્રજાપતિની દીકરી. ૪ નવકુળ નાગની માતા અને દક્ષની દીકરી, એ અને વિનતા બે સોક્યો હતી. કદ્રુએ કોઈ કારણથી વિનતાને ઘણાં દુઃખ દીધાં હતાં. ૫ કૈકય રાજાની પુત્રી. ૬ પરસેવો. ૭ કલેશકંકાસ. ૮ ખુલ્લું. ૯ શત્રુને આધિન.

દીનવચન બહુવિધિ કહ્યાં, રાણીએ કરી રોષ;
સુણી મનમાંહે મંથરા, સદ્ય પામી સંતોષ. ૬

તરીયામાયા તે સમે, રચી દાસીએ અપાર;
સૂર્યવંશીની સાઢસતી, વદતી કરી વિચાર. ૭

એવું કેમ કહો તમે, માની ઓછું મનમાંય;
દિન દિન બમણું આપને, સુખ સૌભાગ્ય સદાય. ૮

જેણે ભૂંડું તાકિયું, આપતણું બહુ આમ;
તેજ પામશે પૂર્ણવિધિ, આ ફળનું પરિણામ. ૯

જ્યારથી સ્વામીની એમની, કુમતિ સુણી મેં કાન;
ત્યારથી ભૂખ દિવસે નહિ, નહિ નિશી નિદ્રાભાન. ૧૦

પૂછયું જોષીને મેં જઈ, ભરત પામશે રાજ ?
મેષ મકર ધન કુંભ મીન, વેઢા ગણી કહ્યું આજ. ૧૧

સાચી વાત તેણે કરી, ભરતજ થશે ભુઆલ[1];
માનીતિ થઈશ તું મંથરા, કેકઈની આ કાળ. ૧૨

કરો દેવી જો કોડથી, તો કહું એક ઉપાય;
સેવાવશ છે આપને, બહુવિધિ કૌંશલરાય. ૧૩

કૈકેયી તે સુણી કહે, તુજ વચનને કાજ;
પડું કુવે વળી પુત્ર પતિ, ત્યાગી શકુ સહસાજ. ૧૪

કુંવરી કારણ તેહનું, કહું તજી સર્વ ઉચાટ;
કહે તું મુજ દુખ દેખી અતિ, ક્યમ ન કરૂં હિતમાટ. ૧૫

બાંધી લીધી બોલે પ્રથમ, કુબડીએ કૈકેઈ;
ઉર પથરે ઘસી કપટ છરી, ભાર ભલી રીત દેઈ. ૧૬

દાવાનળ દુખ નિકટ પણ, રાણી ન જાણે કેમ;
ચરે લિલોતરી હોંસથી, બહુધા બળીપશુ[2] જેમ. ૧૭

સુણતાં કોમળ વાત એ, અંતે અધિક કઠોર;
મધમાં વિષ ઘોળી દિએ, જાણે કરી બહુ જોર. ૧૮

દેવી શુદ્ધિ છે કે નહિ ? કહે દાસી કરી હાસ;
કહ્યું હતું સ્વામીની તમે, પ્રેમે કરી મુજપાસ. ૧૯

થાપણ છે ભૂપતિ કને, બે વરદાન તણીજ;
માગી લ્યો આજેજ તે, રાય પમાડી રીઝ. ૨૦

રાજગાદી સુત ભરતને, રાઘવને[3] વનવાસ;
ઘો તમ દુખ લ્યો સોક્યનો, સત્વર સરવ હુલ્લાસ. ૨૧

ભૂપ લીએ જવ રામના, સોગન સર્વ પ્રકાર;
ત્યારે વર તમ માગજો, વચન ટળે ન લગાર. ૨૨

વિતશે નિશી જો આજની, થાશે સહુ અકાજ;
વચન મારૂં ખરૂં માનીને, કાઢી લેજો કાજ. ૨૩

મહા કુઘાત કરી પાપણી, બોલી મંથરા વેણ;
જાઓ કોપભવન[4] તમે, કરી કાજળવીણ નેણ. ૨૪

થઈને સજગ સુધારજો, કોડે આ બે કાજ;
પતિઆરો[5] નહિ લાવશો, શહાણાં થઈ સહસાજ. ૨૫

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાલની.

દાસીને પ્રાણપ્રિય જાણી રાણી, વારવાર મ્હા બુદ્ધિ વખાણી;
તારા જેવું મારે હિતકાર, ન મળે કોઈ આ સંસાર. ૧

દુઃખ સાગર પુર હું તણાતી, તું આધાર થઈ હિતમાતી;
મારા પુરે મનોરથ કાલ્ય, દૈવ મારા ઉપર થઈ દયાળ. ૨

તો હું તો તુજને મારી આલી, નેત્રપુતળી કરી રાખું વ્હાલી;
આદર દાસીને બહુ રીતે દેઈ, કોપભુવન ચાલી કૈકેઈ. ૩

બીજ વિપતિનું ત્યાં રોપાયું, દાસીરૂપી વર્ષાઋતુએ સિંચાયું;
થઈ ભૂમિ કુમતિ કૈકેયીની, કપટજળથી રહે નિત્ય ભીની. ૪

ફુટ્યો ફણગો તરતજ તત્ર, બે વરદાન રૂપી બે પત્ર;
ફળ દુઃખ પરિણામે પ્રમાણ, જાણે ના કશું રઘુકુળભાણ. ૫

સહુ કોપ સાજ સજી સુતી, મતિધીરણી ને દાસીએ ધુતી;
સુખે કરતીતી રાજ રૂપાળી, વગોવાઈ કુમતિ કરી કાળી. ૬

અયોધ્યામાં કોળાહળ હોય, આ કુચાલ ન જાણે કોય;
આનંદિત સહુ પુર–નરનાર, સ્ત્રીઓ સજીને સુમંગળ ચાર. ૭

એક નિસરે ને એક પ્રવેશે, ભીડ નૃપ દરબાર વિશેષે;
સુણી રામને રાજ્યભિષેક, હરખે બાળસખાઓ અનેક. ૮

દશ પાંચ મળી રામ પાસે, જાએ પૂરણ પ્રેમપ્રકાશે;
કરે આદર રામ તેમનો, પ્રેમ ઓળખી લેખવાનો. ૯

પૂછે કુશળ ક્ષેમ મૃદુ વાણી, શકાએ નહિ હર્ષ વખાણી;
પ્રભુની આજ્ઞા લઈ વળે ઘેર, કરે રામ વડાઈ સુપેર. ૧૦

પરસ્પર મુખે વદતા આમ, શુભ વચન સુખદ અભિરામ;
રામ સરખા છે કોણ સંસાર, શીળ–સ્નેહ–નિભાવણહાર. ૧૧

---

૧ રાજા અથવા ભૂઆલ એટલે "જમીનમાં ખાડો ખોદી રહેનાર" પણ થાય. રામને વનવાસ થયો; એનું કારણ હું પોતેજ છું એમ સમજી તથા અન્યોન્ય સ્વામી સેવકનો સંબંધ. એટલે રામચંદ્ર હમેશાં પૃથ્વીપર શયન કરે તેમ હું પણ પૃથ્વીપર શયન કરૂં તો મેં તેમની બરોબરી કરી કહેવાય એમ સમજી નંદીગ્રામમાં જઈ જમીનપર ઊંડો ખાડો ખોદી રામના વનવાસની મુદતસુધી તેમાંજ રહી ભરતે દિવસ નિર્ગમ્યા. માટે ભરત ભુઆલ એટલે "રાજા" થશે એ મંથરાનુ કહેવું અસત્ય થઈ ભુઆલ એટલે "જમીનમાં ખાડો ખોદી રહેનાર" એ કહેવું સત્ય થયું. ૨ ભોગ થનાર પશુ.

૩ રામચંદ્ર. ૪ શયનગૃહથી થોડે દૂર રીસાવાનું ઘર દરેક રજવાડાઓમાં હોય છે તેને કોપગૃહ કહે છે. એકાદા કારણસર કોઈ રાણીને રીસાવું હોય ત્યારે તે આભૂષણો કાઢી નાખી જાડાં અને જૂનાં વસ્ત્રો પહેરી તે ઘરમાં જઈ બેસે છે. ૫ વિશ્વાસ.

ભમિયે જે જે યોનિએ કર્મવશ, ત્યાં ત્યાં અમને દેજો આ ઈશ;
સેવક અમ સ્વામી સીતાનાથ, હોજો એ ભવોભવ ભલિભાત. ૧૨

કુળદેવી તું અભિમત દાની, વળી કે'વાએ ગુણનિધાની;
પૂરજે તે તું પ્રેમે અમારા, મનના મનોરથ સહુ સારા. ૧૩

સહુને હૃદય એવો અભિલાખ, કૈકઈને ઊર દાહ અથાક;
મતિ ગઈ ન કોની દુષ્ટ સંગે, ચૂલે પડી ચતુરઈ એ પ્રસંગે. ૧૪

હતી અતિશે સુશીળ ગંભીર, કૈકયી રાણી મહા મતિધીર;
દુષ્ટ મંથરાકેરી સંગતે, મતિભ્રમિત થઈ દિન જતે. ૧૫

દોહરા.

સાંજ સમે સાનંદ નૃપ, ગયાં કૈકયી ગેહ;
કઠોરતા ઘર ગમન કર્યું, જાણે તન ધરી સ્નેહ. ૧

ક્રોપ ભવન કૈકયી સુણી, સંકોચાયા રાય;
ભયવશ ઝટ ઉપડે નહિ, પુરપતિ કેરા પાય. ૨

જેના ભુજબળે વસે, સુરપતિ પણ સુરધામ;
નરપતિ રહે સરવ સદા, મરજી રાખી મન આમ. ૩

સ્ત્રી રિસાણી સુણી તે ભૂપતિ, ગયા સુકાઈ સ્હેજ;
દેખો કામ પ્રતાપની, પૂરણ પ્રભુતા એજ. ૪

શૂળ[1] અસી[2] વજ્રથી[3] જેમનાં, અંગ ન ભંગ જરૂર;
તે રતીનાથે પુષ્પ શર, ચોળી કર્યા ચકચૂર. ૫

સભય ભૂપતિ તે સમે, ગયા પ્રિયાની પાસ;
દારૂણ દુઃખ દેખી થયું, પ્યારિની દશા ઉદાસ. ૬

ભૂમિ શયન શુળા[4] વસ્ત્ર તન, જુનાં કરી પરિધાન;
અંગ ઉપરનાં આ ભૂષણ, નાખી દિધેલ નિદાન. ૭

એ કુમતણીને કરૂપતા, કેવી ફાવી તેવાર;
ભાવી સૂચક જાણેજ એ, રંડાપો નિરધાર. ૮

નજીક જઈ નૃપતિ કહે, કોમળ વાણી પ્રમાણ;
પ્રાણ પ્રિયા કુણ કારણે, રિશાણી તું સુજાણ. ૯

એમ કહી અવનીપતિ, હાથ પરશવા જાય;
તરછોડી નાખે તરત, છણકો કરી છછણાય. ૧૦

જાણે એહ સરોષભર, નાગણ માંડી ફેણ;
વિષમભાંતિ ભૂપતિ ભણી, જોતી વક્ર કરી નેણ. ૧૧

રસના બે જે વાસના, રદ[5] લેવા વરદાન;
દેખે દેવા ડંસ તક, મહિપનું મર્મસ્થાન[6]. ૧૨

નૃપતિ વશ ભવિતવ્યતા[7], જાણે કૌતુક કામ;
ફેણ માંડી ફુફવાટતી, નાગણ કૈકયી નામ. ૧૩

સુમુખી સુનેત્રી પીકસ્વરી[8], વાર વાર કહે રાવ;
ગજ ગામિની નિજ કોપનું, કારણ મને સુણાવ. ૧૪

રાગ હોરી.

સાંવરો અજહું નહીં આવ્યો એ રાગ

માનીતી મને પ્રાણથી પ્યારી ટેક.

અનહિત તારૂં પ્રિયા કોણે કીધું, વેગે કહે તે વિચારી;
કોણ બે માથાતણો ભુમંડળમાં,
ચહિને લીધી જમબારી, છેડ છબીલી કરી તારી. માનિતી. ૧

કામની કહે કોણ રંકને આજે, દેશપતી કરૂં ધારી
દેશવટો દેઉં કોણ ભુપતીને,
વ્હાલી કહે તું વિચારી, જાઉં તું પર બલિહારી. માનિતી. ૨

શત્રુ હશે તારો અજર અમર પણ, તેને શકિશ હું મારી;
તો પછી ગણતિમાં કોણ બીચારાં,
કીટ સમાં નરનારી, તથા ભલે હો ધીર ધારી. માનિતી. ૩

જાણે છે મારો સ્વભાવ સલુણી, કહું શું વધારી વધારી;
તુજ વદનેંદુ ચકોર આ મુજ મન,
જોવા ચહે ગુણધારી, નિરંતર સ્નેહ વધારી. માનિતી. ૪

પ્રાણ પ્રીયા સુત સર્વસ્વ મારૂં, તે તુજ આજ્ઞાનુસારી;
પરિજન[9] સકળ પ્રજા વશ તારે,
કહું ના કપટ આ ઉચારી, રામસમ શત લેઉં ધારી. માનિતી. ૫

માગ્ય હસી મનભાવતી વસ્તુ, ખોલી ઘુંઘટ મોહકારી;
અંગ આભૂષણ ધર ભલીભામા,
વેળા કવેળા વિચારી, જુવો મન સ્નેહ વધારી. માનિતી. ૬

વસંતતિલકા છંદ.

વેગે કુવેષ તજી દે મમ પ્રાણપ્યારી,
વક્રેંદુ[10] સ્વચ્છ નિરખું અતિ મોહકારી;
એવું સુણી મન ગણી સમ રામકેરા,
ઉઠી હસી કુમતી કૈકઈ લેઈ હેરા. ૧

આભૂષણો સજતી સુંદર સર્વ જાણે,
જોઈ મૃગો ભીલડી ફંદ રચે પ્રમાણે;
રાજા કહે સુહૃદ[11] જાણી રૂદે પ્રમાણી,
પ્રેમે પ્રફુલ્લિત થઈ મૃદુ મંજુ વાણી. ૨

---

૧ શંકરનું ત્રિશૂળ નામનું હથિયાર. ૨ ઇંદ્રિનું હથિઆર. ૩ દેવીની તરવાર. ૪ જાડાં. ૫ દાંત. ૬ જે ઠેકાણે થોડુ વાગવાથી પણ પ્રાણ જાય એવો માણસના શરીરનો એક ભાગ.

૭ બનવા કાળ. ૮ કોયલના સ્વર જેવો જેનો મધુર સ્વર. ૯ દાસદાસી વગરે. ૧૦ મુખચંદ્ર. ૧૧ મિત્ર.

ભામિની તારૂં મનભાવ્યું થયુંજ આજે,
આનંદ પૂરણ ઘરોઘર જો વિરાજે;
હું રામને કરૂં છું કાલ પટાભિષેક,
સાજો સુલોચની સુમંગળ સાજ નેક. ૩

એ વેણ સુણી છણકો કરી ઊઠી સોયે,
પાકે ક્ષતે[૧] સ્પરશ જેમ થયો ન હોયે?
એવી પીડા હૃદય ગુપ્ત વિહંસી રાખી,
રૂએ ન જેમ પ્રગટ ચોરની માત ભાખી. ૪

ચાતુર્યતા કપટ જાણ્યું નહિ ભૂપાળે,
જે મહા કુટિલ ગુરુ પાસ ભણેલી વ્હાલે;
જો કે નીતિનિપુણ ભૂપ સુજાણીતો છે,
નારીચરિત્ર જળધિ[૨] તરી કો શક્યો છે? ૫

પ્રીતિ અને કપટસ્નેહ વળી વખાણી,
બોલી હસી નયન મુખ મરોડી રાણી;
કહો છો સદાય મુખ માગ તું માગ બૂમે,
ક્યારેય ના દીધું તમે નહિ વાવર્યું મેં. ૬

દેવા કહ્યાં નૃપતિ બે વરદાન[૩] આપે,
તે માગું દ્યો નૃપતિ તો ઉર હર્ષ વ્યાપે;
દ્યો તો જીવું હું નહિ તો તજું પ્રાણ પ્રાણે;
સુણી હસ્યા ભૂપતિ એ વચનો વખાણે. ૭

દોહરા.

મર્મ જાણી રીસનો કહે, હસીને કૌશલરાય;
તુજથી શું મારે અધિક, વ્હાલું આ જગમાંય. ૧

થાપણ જે રાખેલી તેં, માગી ન કદી આવાર;
સ્વભાવ ભોળો મમતણો, વિસરી ગયો વિચાર. ૨

જુઠો દોષ ન દઈશ તું, અમને હે અર્ધાંગી;
બે કાં ચાર તું માગીને, ક્યમ નથી લેતી સુરંગી. ૩

રઘુકુળકેરી રીતિ એ, ચાલતી આવી સદાય;
પ્રાણ જાય પણ વચન નિજ, કદીએ વૃથા ન જાય. ૪

નહિ અસત્ય સમ અવનિમાં, પાપ પુંજ બીજું જાણ;
તે અસત્ય ક્યમ ઉચરે, રૂડા રઘુકુળભાણ. ૫

સહુ સુકૃતનું સત્ય મૂળ, ઉંડુ દ્રઢ અતિશેજ;
વેદ પુરાણ વિદીત વળી, ગાય મહા મુનિ એજ. ૬

તે ઉપર વળી રામના, સોગન લીધા સાર;
સુકૃત સ્નેહતણી સીમા, એ મમ પ્રાણાધાર. ૭

દ્રઢ વાત કરી કૈકઈ, બોલી પછી હસીનેજ;
કુમતિ વિહંગનું પાંજરૂં, ઉઘાડી જાણ્યે સ્હેજ. ૮

ભૂપ મનોરથ સુભગવાન, સુખ સુવિહંગ સમાજ;
ભીલડી ચાહ્યા જ્યમ છોડવા, વચન ભયંકર આજ. ૯

સુણો પ્રાણપતિ માહરા, હૃદયભાવતા નેક;
દિઓ એક વરદાન એ, ભરત રાજ્ય અભિષેક. ૧૦

બીજો વર માગું હવે, જોડી જુગતે હાથ;
પુરો મનોરથ માહરા, સાચે સલુણા નાથ. ૧૧

તાપસ વેષ વિશેષ વળી, ધરીને વેષ ઉદાસ;
ચૌદ વરષ આ અવધ તજી, જાય રામ વનવાસ. ૧૨

સાંભળી તરીયાનાં વચન, થયો ભૂપઉર શોક;
શશિપર ઉદિત સમે વિકળ, થાય જેમ મન કોક[૪]. ૧૩

સંભ્રમ મુર્છાગત થઈ, ઢળ્યા ધરણી નૃપ કેમ[૫];
પાંખો વાઢ્યે ફડફડી, પડે ધરણી ખગ જેમ. ૧૪

અતિ વ્યાકુળ તન ભૂપનું, વળી વિવર્ણ[૬] શિરકેશ;
ધીરજ ધરી ઉઠ્યા પછી, નિષ્પાપી અવધેશ. ૧૫

હબકી ગયા ભૂપાળમણિ, કહ્યો ન જાય ઉચાટ;
જાણે તેતર વનવિષે, આજે મારી ઝપાટ. ૧૬

છેકજ થયા વિવર્ણ તન, દશરથ જે મહીપાળ;
બાળ્યું જાણે વીજળીએ, વડનું વૃક્ષ વિશાળ. ૧૭

આંખો મીચી ત્યાં મહીપતિ, શિર કર દઈ સાક્ષાત;
શોચજ લાગ્યો શોચવા, જાણે તન ધરી તાત. ૧૮

મમ મનોર્થ શુભ કલ્પતરુ, ફાલ્યું ફૂલ્યું ફળ ફૂલ;
ફળતાં જાણ્યે હાથણી, નાખ્યું ઉખેડી સમૂળ. ૧૯

હરિગીત છંદ.

કીધી અવધપુરી ઉજડ કૈકઈ, દેઈ નિશ્ચળ દુઃખ દહ્યો;
શું ધાર્યું હતું શું થઈ ગયું રે, નારીવિશ્વાસે વહ્યો;
શુભયોગ સિદ્ધિ ફળ સમે જ્યમ, જોગ થકી યતિ કોઈને;
આવી અવિદ્યા નાશ કરતાં, રહે બીચારો રોઈને; ૧

એવી રીતે મનમાં મહીપતિ, કલેષ અતિશય પામતા;
દેખી કકળતા કુમતિ કૈકઈ, બોલી કરી મુખ શામતા;
નથી શું ભરત તમ પુત્ર સુજને, આણી શું મૂલ ખર્ચીને;
સુણી એવું જે શર[૭] લાગ્યું તમને, પડ્યા મુર્છા ખાઈને. ૨

૧ પાકેલે ગુમડે. ૨ દરિયો. ૩ દશરથ રાજા જ્યારે શુક્રાચાર્ય સાથે યુદ્ધ કરવા ગએલા ત્યારે કૈકયી પણ જોડે ગઈ હતી. તે યુદ્ધ પ્રસંગે રાજાના રથનો આંક ભાગી જવાથી કૈકયીએ યુદ્ધ થતાં સુધી પોતાનો હાથ આંકને ઠેકાણે ભરાવી રાખ્યો હતો. એ તેનું અદ્ભુત કૃત્ય જોઈ યુદ્ધ જીતી આવ્યા પછી રાજાએ પ્રસન્ન થઈ એ માગે ત્યારે બે વરદાન આપવાનું વચન આપ્યું હતું. તે વરદાન આ પ્રસંગે કૈકયી માગે છે.

૪ એ નામનું પક્ષી. ૫ કેવી રીતે. ૬ વિખરાઈ ગએલ, અવ્યવસ્થિત. ૭ બાણ.

સંભાળી વચનો ક્યમ વદ્યા નહિ, વેષ કરવા'તા જદા;
ઉત્તર દીઓ કાં ના કહો પછી, અળગી થાશે આપદા;
રઘુકુળમાં તમ સત્ય સીધું, દાની અઢળક સૌ પ્રતિ;
મેરુ ચળે પણ વચન ન ચળે, એવી તમ પ્રભુતા અતિ; ૩
દેવા કહ્યાં વરદાન બે નૃપ, જાવ ના દેશો હવે;
તજી સત્ય અપયશ લ્યો જગતમાં, શું રહ્યું પછી સત જવે?
દેવા કહ્યાં વરદાન બે વળી, સત્ય અમીત વખાણીને;
લેશે ચવેણું માગી જાણે, આપશું ઝટ આણીને. ૪
દધિચી બળી શિબીરાય મહીપો, સત્ય તેમનું ભાખિયું;
તન ધન તજી સહુ તેમણે નિજ, વચનનું પણ રાખિયું;
કટુ વચન કહેતી કૈકઈ જ્યમ, ડામ દાઝ્યા પર દીએ;
જાણે વળી લુણપાણી[1] છાંટે, કઠણ મનની કાવિએ. ૫

દોહરા.

ધર્મધુરંધર ધીર ધરી, નેત્ર ઉઘાડ્યાં રાવ;
શિર ધુણાવી લીધ શ્વાસ અતિ, માર્યો મને કુઘાવ. ૧
આગે ઉભી બળતી દીઠી, રામા અતિ રીસ ભેર;
જાણે ઊભી ઉઘાડીને, રોષતણી શમસેર[2]. ૨
મૂઢ કુબુધી કૈકઈતણી, નિર્દયતા ફૂલધાર[3];
બનાવી કુંવરી શિકલગરે[4], મહીપતિ દેવા માર. ૩
જાણ્યું મનમાં મહીપતિ, કૈકયી કાળકઠોર;
સત્ય જીવન મારૂં હવે, લેશે એ કરી જોર. ૪
કઠણ છાતી કરી રાયજી, બોલ્યા વચન વિવેક;
સારી ન લાગે રાણીને, વાણી વિનયવિવેક. ૫

રાગ પરજ.

અરે કોણ આદમી એવોરે એ ઢાળ

માનુની તું માનને મ્હારૂંરે, ચિતે મ્હાતી હોય જે સારૂં. ટેક.
તારા સમ જે તારુણી મારે, રામ ભરત બે આંખ;
સત્ય કહું મારી શાણી સલુણી, શંકરની કરી સાખ.
માનુની તું માનને મ્હારૂંરે. ૧
શીદ કહે છે કઠોર વચન તું પ્રાણપ્રીયા પરમાણ;
રીતિ પ્રતીતિ અને પ્રીતિકેરી, ગુણવંતી વાળી ઘાણ.
માનુની તું માનને મ્હારૂંરે. ૨
મોકલું તારે મહિઅર માનીતી, દૂતને પ્રાતઃકાળ;
આવશે ઉતાવળા સુણી આજ્ઞા, લાડકા બે બાળ.
માનુની તું માનને મ્હારૂંરે. ૩
શોધી સુદિન સહુ સાજ સજીને, જોષીને પૂછી જોષ;
રાજ્ય વડાઈ હું દઈશ ભરતને, મૂકી દે મનનો રોષ.
માનુની તું માનને મ્હારૂંરે. ૪
ભરત કુંવર તુજ રાજ કરો શુભ, સાંભળ રાણી વાત;
રામ રહે ઘર એવું ઉચર તું, રામા થઈ રળીઆત.
માનુની તું માનને મ્હારૂંરે. ૫
લોભ ન રામને રાજ્યતણો કશો, બહુજ કરે પરપ્રીત;
નાના મોટાનો વિચાર કરી મેં, રાજ્યનીતિની કરી રીત.
માનુની તું માનને મ્હારૂંરે. ૬
રામવિના પળ એક હે પ્યારી, જીવન મારૂં ન જાણ;
જો તું વિચારી પ્રાણપ્રિયા ઉર, કાંઇક કરુણા આણ.
માનુની તું માનને મ્હારૂંરે. ૭
રામના સમ મને રામની માએ, કહ્યું નથી કશુંએય;
શીદ અંદેશો તું એ પર આણે, જાણે નહિ કશું તેય.
માનુની તું માનને મ્હારૂંરે. ૮
કીધું પૂછ્યાવિના તારુણી તુજને, કોડ ધરી આ કાજ;
તેથી મનોરથ સરવે મારા, છૂટી પડ્યા સહસાજ.
માનુની તું માનને મ્હારૂંરે. ૯
રીસ તજી સજ સ્નેહ ધરી અવ, માનીતી મંગળ સાજ;
થોડા દિવસ પછી કોડે કરીશ હું, ભરત કુંવર યુવરાજ.
માનુની તું માનને મ્હારૂંરે. ૧૦
દુઃખ લાગ્યું એક વાતનું મુજને, વા'લી કહું શું વાણ;
માગ્યો વર પરિતાપભર્યો બીજો, માગ્યો જાણે મમ પ્રાણ.
માનુની તું માનને મ્હારૂંરે. ૧૧
હૃદય ધીખે હજીએય હઠીલી, ઊની એની બહુ આંચ;
રીસ કરી કાં હાસ્ય કરે તું, કે પછી સાચોસાચ.
માનુની તું માનને મ્હારૂંરે. ૧૨
રોષ તજી વદ વ્હાલી હવે તું, રામતણો અપરાધ;
સર્વ કહે છે રામ નિરંતર, સદ્‌ગુણ સિંધુ અગાધ.
માનુની તું માનને મ્હારૂંરે. ૧૩
તુંય વખાણ કરે છે અહોનીશ, સરળ જણાવી સ્નેહ;
તારે મુખે સુણી વાત હવે આ, થાય મને સંદેહ.
માનુની તું માનને મ્હારૂંરે. ૧૪
જેનો સ્વભાવ અરિનેય પણ છે, અહર્નિશાં અનુકૂળ;
તે ક્યમ કોણ હેતુ હઠીને નિજ, માત કરે પ્રતિકૂળ.
માનુની તું માનને મ્હારૂંરે. ૧૫
પ્રાણપ્રિયા રીસ હાસ્ય તજી દે, માગ્ય વિચારી વિવેક;
જેણે કરી લોચન ભરી જોઉં, ભરતનો રાજ્યભિષેક.
માનુની તું માનને મ્હારૂંરે. ૧૬

૧ મીઠાનું પાણી. ૨ તરવારા. ૩ સરસ વાઢ. ૪ સરાણીયાએ.

જો તું વિચારી જીવે વાર ઝાઝી, મીન શું વારી વિહિન ?
ફણિધર મણિવણ શિશ પછાડી, દેહ તજે થઈ દીન.
માનુની તું માનને મ્હારૂંરે. ૧૭

કહું છું સરળ ભાવે હે સલુણી, કપટ ન મન કશું જાણ;
જીવન મારૂં ન રામ વિનાનું, પ્રાણે તજીશ હું પ્રાણ.
માનુની તું માનને મ્હારૂંરે. ૧૮

પ્રિયા પ્રવીણ તું મન જો સમજી, વાત નથી એ નવીન;
જીવન મારૂં છે આ જગતમાં, રામદરશઆધીન.
માનુની તું માનને મ્હારૂંરે. ૧૯

દોહરા.

યદ્યપિ અતિશે કરગરી, કહ્યું નૃપે ઘણી વાર;
કૈકયી હૃદય કઠોરની, માને નહિ લગાર. ૧
સુણી મૃદુ વચન કુમતિ અતિ, બળે રોષભર ત્યાંહ;
જાણે ઘૃત આહુતિ પડી, બળતા અનળની માંહ. ૨
કરતા કાં નથી કોટી કહું, જે મન ગમ્યા ઉપાય;
પણ તમારી માયા અહિં, નહિ લાગશે જરાય. ૩
દ્યો વર કાં લ્યો જગતમાં, અપયશ કેરો સંચ;
મને ન રમતાં આવડે, સૌક્ય સમાન પ્રપંચ. ૪
સાધુ તમે છો સહુવિધે, વળી સાધુ શ્રીરામ;
પણ નૃપ રામની માતને, જગ ઓળખે તમામ. ૫
કૌશલ્યાએ જેવું મમ, ભલું તાકયું થઈ સૌક્ય;
તેવું ફળ દઉં તેહને, જેમ જુએ સહુ લોક. ૬
પ્રાત થતાં મુનિવેષ ધરી, જો ન રામ વન જાય;
સત્ય મરણ મમ સુયશ તમ, હૃદય સમજજો રાય. ૭
ઊઠી ઊભી થઈ એવું કહી, કુટિલ કૈકયી નામ;
જાણું રોષ સતરંગ નદી[1], છોળ્યો નાખતી આમ. ૮
પાપપહાડથી તે નદી, પાપણી પ્રગટ થયેલ;
જાય ન જોયું ક્રોધજળ, અતિશય ડહોળાએલ. ૯
તટ[2] તેનાં વરદાન બે, ઊંચે કઠણ હઠધોધ;
કુંવરી વચનનાં વમળ જળ, કોણ કરે અનુરોધ[3] ? ૧૦
તટનાં તોડી નાંખતી, ભૂપરૂપ તરુમૂળ;
ઉલટી બિપતવારિધી ભણી, અધિક જેહ અનુકૂળ. ૧૧
સત્ય વાત એ સમયની, મનમાં જાણી મહીશ;
તરિયા તણું આ મીષ[4] કરી, મોત નાચ્યું મમશિશ. ૧૨

શિખરણી છંદ.

નીચે બેસાડીને, ગ્રહી કર કરી વિનતિ અતિ;
કુહાડી ના થા તું, રવિકુળવિષે ધારી કુમતિ;
તને માગ્યું દેઉં, શિશ મમ હવે જો મુખ કહે;
મને જો ના મારે, રઘુકુળમણિ–રામ–વિરહે. ૧

કહે જો તે રીતે, નિજ ભવન રાખું રઘુપતિ;
નહિ તો આ છાતી, જનમભર રહેશેજ બળતી;
વિલોકી વ્યાધી તે, અતિ ઘણી અસાધ્ય સ્વકરણી[5];
ઢળ્યા પૃથ્વીમધ્યે, નિજશીર ધુણાવી નૃપમણિ. ૨

દોહરા.

કહેતા અતિ આરત વચન, રામ રામ રઘુનાથ;
ઢળ્યા ધરણી ધરણીપતિ, કૈકયીએ કરી ઘાત. ૧
શિથિળ ગાત્ર થયું સર્વ વિધિ, વ્યાકુળ મહીપતિ સોય;
હાથણીએ જયમ કલ્પતરુ, ફાંસી પાડ્યું ના હોય ? ૨
આવી વાણી ન મુખવિષે, શુષ્ક કંઠ નરરાય;
જયમ પાણી વિણ દીન મીન, તડફડ તડફડ થાય. ૩
કહે કડવું વળી કૈકયી, નિર્દય મનની નાર;
મર્મ ગુમડે વિષ દીએ, જાણે એ નિરધાર. ૪
જો અંતે આવું હતું, કરતવ[6] હે મહીપાળ;
માગ માગ કોના બળે, કહ્યું તમે કૃપાળ? ૫
બેય શું એક સમે બને, જુઓ વિચારી ભૂપાળ;
ખડખડાટ હસવું અને, વળી ફુલાવવા ગાલ. ૬
દાની કેવરાવવું ને, કરવી બહુ કૃપણાઈ;
આપની ક્ષેમ કુશળ ચહો, જે તમને સુખદાઈ. ૭
વચન તજો કાં ધીર ધરો, પણ આ અબળા જેમ;
કરો ન મન કલ્પાંત બહુ, સૌક્યપુત્રને પ્રેમ. ૮
પ્રિયા તનુજ તન ધામ ધન, તથા ધરણીય નિદાન;
સત્યસિંધુ તમ સરવરને, વરણ્યું તૃણ સમાન. ૯
ફરી માગે દઈ દાન નૃપ ? લોકશ્રુતિની તજી લાજ;
કાંક વિચારો કુળભૂષણ, કોડે કૌશલરાજ. ૧૦
પ્રાત થતાં પ્હેલાં કદી, જો સુત વન નહિ જાય;
ચોથેપણ નૃપ અયશ તમ, મારો મરણ ઉપાય. ૧૧
મર્મ વચન સુણીને કહે, ભૂપતિ સાચોસાચ;
વાંક કશો નહિ તાહરો, વળગ્યો તને પિશાચ. ૧૨
બોલે તુજ દિલ આવીને, માનુની મારો કાળ;
પિશાચરૂપે પાપણી, કહે ન વચન કરાળ. ૧૩
ન્હાય ન ભરત ભૂપતિ થવું, શંખણી સ્વપ્ને સ્હેજ;
વિધિવશ કુમતિ ઉર વસી, કૈ પાપણી તનેજ. ૧૪
તે સહુ મારા પાપનું, પાપણી છે પરિણામ;
અરરર નીચ નખોદિયણ, વામ થયો વિધિ આમ ? ૧૫

૧ તરંગસહિતની નદી. ૨ કિનારા. ૩ અટકાવ. ૪ બહાનું. ૫ પોતાના મનનું ધાર્યું કરનારી. ૬ કરવાપણું.

વસશે ફરી અવધપુરી, હતી તેમની તેમ;
રામ સકળ ગુણધામની, વધશે પ્રભુતા એમ. १६

સકળ ભ્રાત કરશે સદા, સેવકાઈ બહુ બેશ;
ચૌદ ભુવનમાં રામની, થશે વડાઈ વિશેષ. १७

પણ પસ્તાવો મમતણો, કકશા તારૂં કલંક;
એ બે મર્યેય નહિ મટે, જશે ન ધોયા અંક. १८

હવે સારૂં લાગે તને, કર તું કરકશા તેહ;
અળગી ટળ આંખો થકી, સંતાડી મુખ દેહ. १९

જ્યાં લગી જીવું ત્યાં લગી, કહું તને કર જોડી;
કશું ન કહીશ ફરી તું મને, ઘરૂણી હે ઘર ફોડી. २०

ફરી અંતે તું અભાગિયણ, પસ્તાઇશ મન કાય;
મારી વાઘરી માટ જ્યમ, ગુણ અગણિતની ગાય. २१

રાગ મેવાડો.

દેખાડીને દીધી હો, કળીએ સુંદરી એ ઢાળ

પડ્યા પુરપતિ હો, ધરણીએ ઢળી;
કહ્યું કોટીવિધિ હો, કૈકયીને કળકળી;
અંતે એ શું કરશે હો, પ્રેમદા પાપણી;
કપટ શહાણી હો, બોલે ન કશું અણી. १

જાગતી મશાણ હો, એવી એ ઊભી જુએ;
અનરથ એવો હો, શી રીતે સુખે સુએ;
રામ રામ રટી હો, વ્યાકુળ મહીપતિ;
જાણે પાંખ પાખે હો, આકુળ વિહંગ અતિ. २

હૃદય મનાવે હો, વ્હાણું થાશો નહિ;
રામને જવાનું હો, કહેશો નહિ કો સહી;
રવિ રવિકુળના હો, ગુણવંતા ગુરુ;
ઉદય ન કરશો હો, કરજોડી કરગરુ. ३

અવધ ઉજાડી હો, અવિલોકી આપને;
ઉરે શૂળ થાશે હો, જતા જોઈ રામને;
નિર્દયતા કૈકયીની હો, પ્રીતિ નૃપતિ ખરી;
વિધિએ રચી બનાવી હો, ઉભયની અવધપુરી. ४

રાગ વેરાડી.

એ રીતે કલપાંત કરતાં, વીતી આખી રાતરે,
નૃપતિ રવિને વિનવતા પણ, હુવો હઠિલો પ્રભાતરે;
વેણુ વીણા શંખધ્વનિ અતિ, થાય નૃપદરબારેરે,
ભાટ સુખ ભાવન ભણે શુભ, ગાયક ગુણ ઉચ્ચારેરે. १

તેહ સુણીને નૃપતિઉરમાં, લાગે જાણે બાણરે,
અરર રવિ શીદ ઉગિયો તું, લેવા મારા પ્રાણરે;
મંગળ સકળ મહીપતિને, કેવી રીતે ન સુહાયરે,
જેવી રીતે ન ગમે વિભૂષણ, સતી થનારીને કાયરે. २

કોઈને નહિ આવી નિદ્રા, પુરવાસીને તે રાતેરે,
લાલસા ઉર રામદરશનની, વ્હાણું થાય ગુણ ગાતેરે;
કયારે ભાનુ ઉદય થાશે, પ્રેમે પડશે પ્રભાતરે;
લોચનભરી જે દેખીએ પ્રભુ, હૃદય થઈ રળિયાતરે. ३

ગજ આરૂઢ અનુજ શ્રી સંગે, ધરણીપતિ ધનુધારીરે,
શોભા કોટી કંદર્પ-શી તન, બહુ જઈએ બલિહારીરે;
સેવક સચિવની ભીડ ભારે, થઈ નૃપને દરબારેરે;
ઉદિત રવિ દેખી કહે સહુ, અન્યોઅન્ય તે વારેરે. ४

જાગિયા હજી એય ક્યમ નથી, હોંસે અયોધ્યાનાથરે;
કારણ તેનું વિશેષ શું હશે, વિચારે સઘળો સાથરે;

દોહરા.

પ્હોર પાછલી રાતના, જાગે નિત નરરાજ;
જોઈ વાર અમને મહા, અચરત લાગ્યું આજ. १

હે સુમંત જાઓ તમે, જઈ જગાડો રાજ;
આજ્ઞા પામી એમની, કરીએ સરવે કાજ. २

ગયા સુમંત ઉતાવળા, મહિપતિને મંદિર;
દેખી ભયાનક ભવનસ્થિતિ, જતાં બીહે છે ધીર. ३

જાય ન જોયું લોચને, સામું ખાવા ધાય;
જાણે વિપતિ વિષાદનો, વાસ જરૂર જણાય. ४

પૂછતાં કોઈ પૂરણ રીતે, ઉતર ન દે સહુ ચૂપ;
ગયા પછી કૈકઈભવન, રહ્યા રાત જ્યાં ભૂપ. ५

કહી જય નાથ સુમંત ત્યાં, બેઠો નામી શિશ;
જોતાંવંત સુકઈ ગયો, ભૂપતિ ગતિ તેદિશ. ६

શકે ન સભીત પૂછી સચિવ, બોલી કૈકઈ કરાળ;
આખી રાત ઉંઘ્યા નથી, એક ઘડીય મહીપાળ. ७

રામ રામ રટી પ્રાત કીધ, કારણ કહ્યું ન મહીશ;
હે સુમંત એ વાતનો, મર્મ પ્રિછે જગદીશ. ८

બોલાવી લાવો જઈ, વેગે રઘુપતિ રામ;
સમાચાર પછી આવીને, પૂછજો તમે તમામ. ९

નૃપતિની મરજી જાણીને, ચાલ્યો સચિવ ચતુર;
જાણ્યું કૈકઈ રાણીએ, કરી કુચાલ કશી ક્રૂર. १०

શોક વિકળ રસ્તે જતાં, ઉપડે નહિ નિજ પાય;
બોલાવી ત્યાં રામને, શું કહેશે નરરાય? ११

ઉર ધરી ધૈર્ય સુમંત તે, ગયો રાજ દરબાર;
મુખ ઉતર્યું જોઈ સહુ, પૂછે વાત વિસ્તાર. १२

સમાધાન કરી સર્વનું, તે સુમંત પરધાન;
ગયો જ્યહાં રવિકુળ રવિ, રામ સ્વયં ભગવાન. १३

જોયા નિજ ભણી આવતા, રામે સચિવ સુજાણ;
આદર કરી પિતુસમ ગણી, પૂછે વાત પ્રમાણ. १४

નિરખી વદન કહી નૃપતિની, આજ્ઞા અતિ ઉદાર;
લઈ ચાલ્યા સાથે સચિવ, રઘુમણિને તે વાર. ૧૫

જતા કુવેષે જોઈને, રામ સચિવ સંગાથ;
લોક સર્વ મન ખિન્ન થઈ, કરતા જ્યાં ત્યાં વાત. ૧૬

દીઠા જઈ રઘુવંશમણિ, નરપતિ નિપટ કુસાજ;
જોઈ સિંહણ હબકી પડ્યો, જાણું વૃદ્ધ ગજરાજ. ૧૭

રામ રામ રટતા મુખે, સમીપ કૈકયી કઠોર,
દેખી રાની મંજારીને, ડરે જેમ મન મોર. ૧૮

હરિગીત છંદ.

સહુ અંગ ને ઉર દાહ ભૂપને, અધર સુકાતા અતિ,
જાણે ભુજંગ મણિ વિનાનો, દીન એવી નૃપગતિ;
જોઈ સમીપ સહ રોષભર અતિ, કુટિલ કૈકયી કરકશા,
જાણે ગણી લ્યે મોત ઘડીઓ, એવી ભૂપતિની દશા. ૧

કરુણાળુ મૃદુ રઘુનાથ કેરો, છે સ્વભાવ સરળ સદા,
નહિ પ્રથમ દુઃખ દીઠેલું કે નહિ, સાંભળેલું શ્રવણ કદા;
તો પણ ધરી ધીરજ હૃદયમાં, સમય તેહ વિચારીને,
પૂછી મધુર વચને વાત સરવે, માતને મન ધારીને. ૨

હે માત આ મમ તાતદુઃખનું, કહો મને કારણ તમે,
કરીએ યતન જેથી કરીને, ઝટ નિવારણ આ સમે;
હે રામ કારણ એજ છે તે, સાંભળો કહું હું હવે,
બહુ સ્નેહ તમ પર રાજનો છે, તેથી લવરી બહુ લવે. ૩

દેવા કહ્યાં વરદાન બે નૃપ, પ્રથમ મુજને પ્રેમથી,
માગ્યાં મને જે મન ગમ્યાં તે, આજ મેં મુજ મુખથી;
તે સાંભળી ઉર શોચ નૃપને, અધિક આજે થાય છે,
સંકોચ તજી ન શકે તમારો, સત્ય તજવા ચ્હાય છે. ૪

અહીં સુતસ્નેહ અપાર ઉદધિ, વચન એક તરફ વળી,
પડયું ધર્મસંકટ અવધપતિને, જેમ અહિ છછુંદર ગળી;
આજ્ઞા ધરો શિશ સહી શકો જો, કલેષ હોય મટાડવો,
નહિ તો અયશ નૃપનો થશે મમ, જીવ પણ સાથે જવો. ૫

કટુ વાણી કૈકયનંદની મુખ, બેધડક થઈ બોલતી,
અકળાણી તે સુણી કઠણતા પણ, અન્ય શું કહીએ અતિ;
જિહ્વા કમાન સમાન કુવચન, બાણ ઉર ભાથે ભર્યાં,
જાણે નિશાન મહીપનું મૃદુ, કહું શું કૈકયીનાં કર્યાં. ૬

ધરી તન કઠોરપણુંજ જાણે, ધનુષવિદ્યા શીખતું,
મૃદુ લક્ષનું તન ચિત્ત તાકી, ભડાક દઈને ભેદતું;
સરવે પ્રસંગ સુણાવિયો ત્યાં, રાણીએ રઘુનાથને,
જાણે ધરી તન બેઠી ક્રૂરતા, શોકમય કરી સાથને. ૭

મનમાં હસ્યા સુણી વાત સરવે, ભાનુકુળભૂષણ હરિ,
આનંદધિ છે રામ સ્હેજે, પ્રસન મુખ પ્રેમે કરી;
બોલ્યા વચન સહુ રહિત દૂષણ, હર્ષ મનમાં પામીને,
જાણે સુભગ મૃદુ વાણી વિભૂષણ, માતને શિર નામીને. ૮

રાગ પરજ.

સંતસાધુને હું નમું, વણઝારારે એ ઢાળ

સાંભળો સ્નેહે માવડી, સુખદાતારે;
મહાભાગી તે પુત્રપ્રમાણ, માયાળુ માતારે;
જેમાત તાતના વચનનો, સુખદાતારે,
અનુરાગી અધિક સુજાણ, માયાળુ માતારે. ૧

માત પિતાને પ્રેમથી, સુખદાતારે,
મન હર્ષી પોષણહાર, માયાળુ માતારે;
દુર્લભ એવા દિકરા, સુખદાતારે,
મળવાને આ સંસાર, માયાળુ માતારે. ૨

મુનિગણ મળશે વનવિષે, સુખદાતારે,
સહુ વિધે હિત મારૂં એજ, માયાળુ માતારે;
તેમાં વળી આજ્ઞા તાતની, સુખદાતારે,
વળી સંમત માજી તણેજ, માયાળુ માતારે. ૩

ભરત પ્રાણપ્રિય પામશે, સુખદાતારે,
આ અયોધ્યા નગરીનું રાજ, માયાળુ માતારે;
સર્વ રીતે દૈવ માહરો, સુખદાતારે,
મને અનુકુળ દીસે આજ, માયાળુ માતારે. ૪

જો ન જનુની હું વન જઉં, સુખદાતારે,
પિતાનું વેણ પાળવા કાજ, માયાળુ માતારે;
તો તું પ્રથમ ગણજે મને, સુખદાતારે,
મતિમંદ મૂઢ સમાજ, માયાળુ માતારે. ૫

સુરતરુ સેવવું ત્યાગીને, સુખદાતારે,
સેવે એરંડો જે કદી કોય, માયાળુ માતારે;
પિયૂષ પરહરી પ્રેમથી, સુખદાતારે,
વિષ માગી લેનારો હોય, માયાળુ માતારે. ૬

તે પણ ચુકે ન ચિત્તથી, સુખદાતારે,
આવો સમય મહા સુખકાર, માયાળુ માતારે;
જનની મન વિચારી જુઓ, સુખદાતારે,
હું અર્ભક આજ્ઞાકાર, માયાળુ માતારે. ૭

અંબા એક દુઃખ અંતરે, સુખદાતારે,
મને સાલે છેજ વિશેષે, માયાળુ માતારે;
નિપટ વિકળ તન ચોથપણ, સુખદાતારે,
એવા દેખીનેજ નરેશ, માયાળુ માતારે. ૮

થોડી વાત સારૂ તાતને, સુખદાતારે,
થાય છે મન દુઃખ અપાર, માયાળુ માતારે;
પ્રતીતિ એમના પંડની, સુખદાતારે,
મને આવતી નથી લગાર, માયાળુ માતારે. ૯

ધીરજવંત ધરણીપતિ, સુખદાતારે,
જેના ગુણઉદધિ અગાધ, માયાળુ માતારે;
મારાથી કાંઈ થયો હશે, સુખદાતારે,
એમનો અનુચિત અપરાધ, માયાળુ માતારે. ૧૦
જેથી કરી મને રાયજી, સુખદાતારે,
મુખે કહી શકતા નથી કાંય, માયાળુ માતારે;
મારા સમ તમને કહું ખરૂં, સુખદાતારે,
નથી કપટ કશું મનમાંય, માયાળુ માતારે. ૧૧

દોહરા.

સહજસરળ રઘુપતિવચન, ગણે કપટ તજી ભાન;
હીંડે જોંક જ્યમ વક્રગતિ, યદ્યપિ નીર સમાન. ૧
રામમરજી જાણી લઈ, કૈકયી રાણી કુટિલ;
જણાવી કપટ સ્નેહ શુભ, બોલી તજી સહુ ઢીલ. ૨
સોગન તમના રઘુપતિ, કે પછી ભરતની આણ;
હેતુ બીજો મમ જાણમાં, નથી કશોય પ્રમાણ. ૩
વાંકજોગ નથી તાત તમ, વ્હાલા છો બહુ આમ;
જનની જનક સહુ બંધુને, સુખદાતા શ્રીરામ. ૪
જે કશું કહું તે સત્ય સહુ, રાજકુંવર કુળભાણ;
પિતુ માતાનાં વચન તમ, પાળનાર પરમાણ. ૫
કહો તાત બલિહારી જઉં, સમજાવી સહુ વાત;
પિતા તમારાને પ્રથમ, ભાગી ભેદ ભલિભાત. ૬
જેથી અવસ્થાએ હવે, નૃપનો અયશ ન થાય;
સત્યસિંધુ રઘુવંશમાં, કુળભૂષણ કે'વાય. ૭
તમ સરખા જેને દીધા, દેવે સુકૃતિ સપૂત;
ઉચિત ન તેને તજવું સત, અવની યશ અદ્ભુત. ૮
કેવાં શોભે કુમતિ મુખ, વચન સુભગ તે ત્યાંય;
જેવાં તીર્થ ગયાદિકો, મઘાક્ષેત્રની માંય. ૯
મનભાવી સહુ રામને, માતવચનરચનાય;
જેવું તેવું પણ ગંગમાં, જળ જ્યમ આવ્યું સુહાય. ૧૦
ટળી મુર્છા જવ મહીપની, સમરી રામ રઘુનાથ;
પાસું ફેરવ્યું પુરપતિ, જોડ્યા સચિવે હાથ. ૧૧
રામઆગમન કહી કર્યો, સુવિનય સમય સમાન;
સુણો ઉમા સદભાવથી, કહે શંભુ ભગવાન. ૧૨

રાગ દેશાખ.

સુણ સાહેલડીરે, મારે નંદકુંવરશું નેહ એ ઢાળ

સાંભળી રાયજી રે, આવ્યા મુજ પાસે રઘુવીર;
નેત્ર ઉઘાડીને રે, જોતા રાય ધરી મન ધીર. ૧
સચિવે તે સમેરે, બેસાડ્યા સંભાળી રાય;
નિહાળ્યા રામનેરે, ચરણે પડતા ભૂપે ત્યાંય. ૨
વિકળ સ્નેહે થઈરે, લીધા ઉર આણી હૃદય અધીર;
ગયો મણિ પામિયોરે, જાણે ફણિધરશિથીળ શરીર. ૩
ઝાઝું જોઈ રહ્યારે, રામભણી દશરથ નરનાહ;
ચાલ્યો તે સમેરે, નૃપને લોચન નીરપ્રવાહ. ૪
અધોમુખ કરી અનેરે, ધ્રુસકે રોતા કૌશલરાય;
અરરર દૈવડારે, દિલમાં કાંઈ ન આણ્ દયાય? ૫
ઉષ્ણાશ્રૂ નીરેરે, જાણે નવરાવી નિજ બાળ;
દેશવટો દીએરે, કારણ પાખે જેમ કૃપાળ. ૬
શોકવિવશ બહુરે, ક્યમ કરી વરણી લ્યે કવિ પાર;
હૃદય લગાવતારે, અધિરા થઈ નૃપ વારંવાર. ૭
વિધિને વંદીનેરે, મહીપ મનાવે મનમાં આમ;
વન વન વિચરોરે, મારો રૂપ રઢિયાળો રામ. ૮
સમરી મહેશનેરે, વિનતી કરતા ભૂપ વિશેષ;
સદાશિવ સાંભળોરે, પ્રાણજીવન સહુના પ્રાણેશ. ૯
અઢળક દાની છોરે, આશુતોષ અખીલ અવિનાશ;
સંકટ શોષજોરે, જાણી જગતપતિ નિજદાસ. ૧૦
પ્રેરક છો તમેરે, સહુના હૃદયવિષે મતિસાર;
માટે વીનવુંરે, અઢળક દાની શંભુ ઉદાર. ૧૧
વચન મારૂં તજીરે, પરહરિ શીળ સ્નેહસહ સાજ;
રામ રહે ઘરેરે, એવી મતિ દેજો મહારાજ. ૧૨
અયશ થાઓ ભલેરે, પામો જગથી સુયશ મમ નાશ;
પડું નરકે ભલેરે, તથા વળી પામું સુરપુર વાસ. ૧૩
સહ્યાં જાશે સહુરે, એ દુખ દુસહ મને ઉરહામ;
અળગો આંખથીરે, થશો નહિ રૂપ રઢિયાળો રામ. ૧૪
બોલ્યા નહિ મુખેરે, એવું મન ગણી નેટ નિદાન;
મન ડોલ્યું ત્યહાંરે, નૃપનું પિંપળપાન-સમાન. ૧૫
પ્રેમવિવશ પિતારે, જાણી મનમાં શ્રીરઘુનાથ;
અંબને અનુસરીરે, કહ્યું વળી કાંઇકિ જોડી હાથ. ૧૬
સમયને શોભતુંરે, જોઈ દેશકાળ-સ્થિતિ સાર;
વચન સુધા સમારે, બોલ્યા કરીને વિનય-વિચાર. ૧૭

વસંતતિલકા છંદ.

હે તાત હું કહું કશું કરૂં મુરખાઈ,
તે વાંક આપ ક્ષમજો પ્રીછી શિશુતાઈ;
પામો અપાર દુખ થોડીજ વાત સારૂ,
સુણાવિયું પ્રથમ કેમ મને ન વારૂ. ૧

દેખી સ્થિતિ તમની મેં પુછયું મારી માને,
સુણી પ્રસંગ શીત ગાત્ર થયું નિદાને;
હે તાત સ્નેહવશ ભદ્રસમે તમે આ,
ત્યાગો સહુ હૃદયશોચ મને ગમે ના. ૨

આજ્ઞા દીઓ હૃદય હર્ષી અતિ ઉમંગે,
એવું કહી પ્રભુ થયા પ્રફુલિત અંગે;
છે ધન્ય જન્મવું ભૂમિતળમાંય તેનું,
પીતા પ્રમોદ મન સુણી ચરિત્ર જેનું. ૩

ચારે પદાર્થ કરમાંય સદાય તેને,
માતાપિતાજી પ્રિય પ્રાણસમાન જેને;
આજ્ઞા હું પાળું ભવ સાર્થક થાય જેથી,
દ્યોજી રજા વળીશ સત્વર કાનનેથી. ૪

આવું વિદાય મમ માતની પાસ માગી,
ચાલીશ હું પછી વને તમ ચર્ણ લાગી;
એવું કહી ગમન કીધ કૃપાળ રામે,
ભૂપે ન શોચવશ ઉત્તર દીધ હામે. ૫

દોહરા.

વાત વ્યાપી ગઈ નગરમાં, તિક્ષણ અતિ દુખદાય;
સ્પર્શ થતામાં વીંછી જયમ, સહુ શરીરે ચઢી જાય. ૧
સુણતાં શ્રવણ કુવાતડી, વિકળ સકળ નરનાર;
લાગ્યો દવ તરુવેલીપર, જાણે એ નિરધાર. ૨
જે જ્યાં સુણતાં તે ત્યહાં, ધુણાવતાં નિજ શિર;
મહા ખેદ મન પામતાં, ધરી શકે નહીં ધીર. ૩
શુષ્ક વદન વરષે નયન, ભર ભાદરવો મેહ;
શોકપ્રવાહ હૃદયનીકે[1], સમાય નહીં બહુ તેહ. ૪
જાણે કરુણારસ તણું, વિકટ કટક કુબનાવ;
ઉતરી પડ્યું અવધપુરી, દેઈ નગારે ઘાવ. ૫
ભલી બનાવી અગાડી વળી, વાત વિરંચીએ સ્હેજ;
ગાળ ભાંડતાં ભાળીએ, જ્યાં ત્યાં કૈકયીનેજ. ૬
એ પાપણીને શું સુજ્યું, વાળ્યો વેરણ લાગ;
છાયા ઘરપર એણીએ, ધીખધીખતી ધરી આગ. ૭
કાઢી નિજકર નેત્ર નિજ, પાપણી જોવા ચ્હાય;
પીયુષ પરહરિ પ્રેમથી, વીખ ચાખવા ધાય. ૮
કુટિલ કઠોર કુબુદ્ધિણી, ભામિની અતિ દુર્ભાગ્ય;
એ રઘુવંશતણી થઈ, જેવી વાંસ વન આગ. ૯
ડાળે બેશી ડાકયણી, મૂળ કાપવા ચ્હાય;
શોક ઠાઠ કરી સુખવિષે, ઊભી રૂપ અન્યાય. ૧૦
પ્રાણથી પ્રિય છે એહને, રામકુંવર રૂપધામ;
કકશાએ કુણ કારણે, અવ લીધ ભીમપણું[2] આમ. ૧૧
સત્ય કહે કવિઓ સહુ, નારીતણો સ્વભાવ;
સહુવિધિ અગમ અગાધ છે, અતિશે કપટબનાવ. ૧૨
નિજ પ્રતિબિંબનું રૂપ તે, જાય ગ્રહ્યું કો વાર;
પણ હે ભાઈ ન જાણી જતી, નારીની ગતિ નિરધાર. ૧૩
શું ન અનળ બાળી શકે? શું ન સમુદ્ર સમાય?
અબળા પ્રબળ કરે ન શું? કોને કાળ ન ખાય? ૧૪

(એક અનુભવી કવિના સ્ત્રીવિષે વિચાર:—)

છપ્પા.

સર્વ સંશયી રૂપ, ભવન અવિનયનું ભાસે;
સાહસકેરૂ શ્હેર, દોષનો કોષ નિવાસે;
ક્રોડ કપટનું ધામ, ક્ષેત્ર અપતિજનું પેખો;
સુજનથકી ન તજાય, કંડ માયાનો દેખો;
વનિતારૂપી વિષ વિશ્વમાં ધર્મ લોપવા કારણે;
સૃજનાર સુધામય કો હશે? ધારી જોઉં શું ધારણે. ૧

રહસ્ય મુનિનું જેહ, હૃદય સુણ તે શુભવાણી;
સમીપ ન રે'વું સત્ય, નારી નાગણરૂપ જાણી;
કુરંગાક્ષરૂપી બાણ, ભાલુ તેનુંજ ભભકતું;
શાન્તિ બખ્તર શ્રેષ્ઠ, ભેદી મન હારદ હરતું;
ઉત્તમ ભલેય પણ ભેદશે, સમજી સમીપે ના જવું;
ગણી નાગણરૂપે નારિને, જરૂર દૂર તેથી થવું. ૨

દોહરા.

શું સુણાવી શું સુણાવિયું, અરર ઓચીતું આમ;
દેખાડી શું દેખાડિયું, હે વેરણ વિધિ વામ. ૧
એક કહે એવી રીતે, ભૂપે ભલું ન કીધ;
નહિ વિચારી એ કુમતિને, વર મનભાવ્યો દીધ. ૨
હઠ એ હઠીલીથી થઈ પડી, અરે સકળ દુખપાત્ર;
ગયાં જ્ઞાન ગુણ નારીવશ, રહી શોચતા માત્ર. ૩
એક ધર્મરીતિ જાણીને, દ્યે નહિ નૃપને દોષ;
જે અતિ શ્હાણા વૃદ્ધજન, કરે રાણી પર રોષ. ૪
શિબી દધિચી હરિચંદની, વળી બળીરાય તણીજ;
કહે કહાણી પરસ્પરે, વદન વખાણી ઘણીજ. ૫
એક ભરત સંમત કહે, રામ પ્રાપ્ત વનવાસ;
એક એહ સાંભળી રહે, કરીને ભાવ ઉદાસ. ૬
કાન હાથ દઈ કોટીવિધ, દાંતે ગ્રહી જીભ એક;
કહે વાત એ જૂઠી છે, જુઓ વિચારી વિવેક. ૭

---

૧ હૃદયરૂપી વાટ.

૨ ભયંકર પણું.

સુકૃત જાશે તમતણાં, વદતાં એવી વાણ;
દીસે ભરત તો રામને, પરમ પ્રાણપ્રિય જાણ. ૮

વરષાવે શશી અનળકણ, થાય પિયુષ વિષતૂલ;
કરે ન પણ સ્વપ્નેય કદી, ભરત રામપ્રતિકૂળ. ૯

એક દુષણ દે દૈવને, વખોડી વિધિ જે વામ;
જેણે સુધા બતાવીને, દેખાડયું વિષ આમ. ૧૦

ખળભળ નગરવિષે થયું, શોચગ્રસિત સહુ કોય;
મટ્યો ઉછાહ અપાર જે, દુસહ દાહ ઉર હોય. ૧૧

વિપ્રવધુ કુળમાન્ય જે, વૃદ્ધા ડાહી વિશેષ;
જે કૈકયીની પરમપ્રિય, કહ્યું સુણનારી હમેશ. ૧૨

લાગી દેવા શીખ તે, વખાણી રાણીનું શીળ;
વચન બાણ સમ લાગતાં, કૈકયી કુબુદ્ધિ કુટિલ. ૧૩

રાગ વસંત.

બરસાનેકી ગ્વાલની બીલી, ખેલત ફાગ બસંતહો
એ ઢાળ

સુણ સાહેલી શીખ નૌતમ, શાણી પરમ સલુણી હો;
કૈયે અમે જે કામનીરે, કરજે પછી તું તે સુણી હો. સુણ. ૧

ભરત કુંવર ન પ્રીય સુજને, રામ કુંવર સમાન હો;
તું કહે નિત એવું વદને, જાણે જગ્ત પ્રમાણ હો. સુણ. ૨

સ્નેહ કરતી સદાય તું તો, રામ પર સખી સ્હેજ હો;
શા અપરાધે આજ તેને, વન વિચર્યાનું કહેજ હો. સુણ. ૩

ક્યારેય જાણ્યું ન સોક્યસગપણ, માને છે કરી બેનહો;
પ્રીતિપ્રતીતિ પારખી તે, આ શું વિચારી વદી વેણ હો. સુણ. ૪

કૌશલ્યાએ બગાડયું શું અવ, તે તું હૃદય વિચાર હો;
જેને સારૂ તે અવધપુરીને, મારિયો વજ્રમાર હો. સુણ. ૫

સીતા પતિસંગ ત્યાગશે શું ? લક્ષ્મણ રહેશે શું ધામ હો ?
ભોગવશે શું રાજ ભરતજી ? નૃપ જીવશે શું વણરામહો ? સુણ. ૬

ઉર વિચારી એવું તુ અવ, ત્યાગ ક્રોધ કરાળ હો;
કોટી કલંક ન થૈશ શોકનું, કૈકયી તું આ કાળ હો. સુણ. ૭

દેશે અવશ્ય તુજ સુત ભરતને, ભૂપ પદ યુવરાજ હો;
વન વિચર્યાનું શ્રીરામજીને, કહે સખી કુણ કાજ હો. સુણ. ૮

સખી આવેલો કારતગ માસ એ રાગ

નથી રામ ભુખ્યા સખી આજ, આ રાજના કર્મના;
છે વિષયરસવૃત્તિ ઉદાસ, ધુરંધર ધર્મના. ૧

ગુણવંતા ગુરુજીને ઘેર, રહે રામ ઘર તજી;
એવો વર બીજો નૃપની પાસ, માગી લ્યે મન સજી. ૨

રામ સરખા કુંવર વનજોગ, સખી શું ઘેલી થઈ?
શું કહેશે તને સાંભળી લોક, મતિ તારી ક્યાં ગઈ? ૩

કહ્યું માનીશ નહિ જો અમારૂં, વિચારીને વ્હાલમાં;
નહિ આવે કશું તારે હાથ, કૈકયી આ કાળમાં. ૪

જો તેં કીધું હોએ કશું હાસ્ય, પતિ પ્રેમપ્રીછવા;
તો તે કહી દે તું પ્રગટ જણાવી, હૃદય અમ રીઝવા. ૫

ઊઠ વેગે તું કર તે ઉપાય, તજી રીસ આ સમે;
જે રીતે ટળે શોકકલંક, ગુણીને મન ગમે. ૬

દોહરા.

જેહ રીતે આ શોકનું, જાય કલંક કરાળ;
કરી ઉપાય તે ક્રોડવિધ, કામની થા કુળપાળ. ૧

હઠીને પણ રઘુનાથને, વન જાતાં તું વાળ;
વાત કરીશ નહિ બીજી, શોક સર્વેનો ટાળ. ૨

જેમ દિવાકર વિણ દિન, પ્રાણવિના જ્યમ દેહ;
ચંદ્રવિના જ્યમ જામની, દીપક પાખે ગેહ. ૩

તેમ અવધપુરી રામવણ, શોકે ગ્રસિત સદાય;
મન વિચારી જો માનુની, રામવિરહ ન ખમાય. ૪

સખીઓએ શીખ દીધી સુણી, મધુર હિત પરિણામ;
શિર ધુણાવતી "ઉંહૂં" કરી, આમ થયો વિધિ વામ. ૫

પ્રથમ પઢેલી પ્રેમથી, કુટિલ મંથરા પાસ;
ક્યમ ભૂલી જાય ભણેલું તે, નૃપનો કરવા નાશ. ૬

ઉતર ન દે દુઃખ-દુસહ–રત, જોતી નયન વિરંગ;
જાણે ભુખી બિલડી, જુએ કુરંગનું અંગ. ૭

અસાધ્ય વ્યાધિની[1] જાણીને, ત્યાગી તેમણે તેહ;
ચાલી કહેતી મતિમંદણી, અભાગણી ધીક દેહ. ૮

રાજ્ય કરતી હતી ખાઈપી, ઉપજી કુબુદ્ધિ સોય;
જેવું કર્યું એણે કુકૃત, કરે ન એવું કોય. ૯

વિલપે એ વિધિ પુરનાં, નારી નર વૃદ્ધ બાળ;
દીએ કુચાલણીને મુખે, લક્ષ કરોડો ગાળ. ૧૦

બળે વિષમજ્વર નાંખતાં, ઊંડા અતિ નિશ્વાસ;
અરરર રામ વિના હવે, જીવવાની શી આસ? ૧૧

અધિક વિયોગે સહુ પ્રજા, અકળાણી અતિશેજ;
જ્યમ જળચરગણ મન વિકળ, નીર સુકાતાં સ્હેજ. ૧૨

અધિક ખેદવશ એ સમે, પુર નરનારી તમામ;
કૌશલ્યા પાસે ગયા, સુગુણ સ્વરૂપનિધિ રામ. ૧૩

પ્રસન્ન મુખ ચિત ચોગણો, ઉછાહ શોચરહિત;
રખે હવે નૃપ રાખતા, સત્ય તજી ધરી પ્રીત. ૧૪

૧ પારધણ.

નવગજેંદ્ર[1] રઘુવંશ મણિ, રાજ્ય અલાન[2] સમાન;
છુટયું જાણે વનગમન સુણી, ઉર આનંદ નિદાન. ૧૫
રવિકુળ-રવિ રઘુનાથજી, જોડી બંને પાણ;
મુદિત માતપદ નામ્યું શિશ, પુત્ર પરમપ્રિય પ્રાણ. ૧૬

રાગ હાલરડાનો.

નિરખે નેન ભરી કૌશલ્યા રામ કુમારને;
ઉઠીને મસ્તક કર મૂકી દેતી રૂડી આશીષ;
હૃદય લગાવતી વારંવાર કુંવરને કોડમાં:
મારા લાડકડા કુળદીપ લક્ષણ બત્રીશ.—નીરખે નેન. ૧

ભૂષણ વસ્ત્ર કુંવરના શિરપર વારી ઉતારીને;
દીધાં દાન અનેક વિવેક કરી શુભપેર;
વારંવાર રૂપાળા ગાલ ઉપર કર ફેરવી;
કરતી ચુંબન અંબા અતિશે આનંદભેર.—નીરખે નેન. ૨

પ્રફુલિત તન લોચન જળ ઝરતાં અતિશે નેહનાં;
લીધા ખોળે વળી ફરી ભીડતી હૃદયા સાથ;
શ્રવતુ પયદ પ્રેમરસકેરૂં અતિ સોહામણું;
ભીંજવ્યા પ્રેમપયદમાં માતે શ્રીરઘુનાથ.—નીરખે નેન. ૩

પ્રેમ પ્રમોદ ન જાય કહ્યો જુગતે કવિ કોઈથી;
જાણે રંક ધનદપદવી[3] પામી હરખાય;
સાદર સુંદર ચંદ્રવદન ન્યાળીને નેહથી;
બોલી માતા મધુર વચન મનમાં મલકાય.—નીરખે નેન. ૪

મારા લાડકડા મરી જઉં લેઈ મીઠડાં;
બાપુ બલીહારી જાએ જનની આવાર;
ક્યારે મુહુરત રાજ્યતિલકનું તે મુજને કહો;
જે છે અખિલલોકને અતિ મુદ મંગળકાર.—નીરખે નેન. ૫

મારાં સુકૃત શીળ તથા સુખસીમા શોભતી;
મારા જન્મલાભની અવધી એ અતિશેજ;
જોઉં જ્યારે નેત્ર ભરી બેઠલા ગાદીએ;
ભાઈ ભાગ્યવંતી હું તો છું તુજ વડેજ.—નીરખે નેન. ૬

વૃષ્ટિ શર્દઋતુમાં સ્વાતિ બુંદતણી રૂડી;
ચાતક ચાતકી અધિક તૃષિત ચાહે મન જેમ;
ઇચ્છે નરનારી સહુ અતિ આતુર થઈ આ સમે;
તમને પટાભિષેક થયેલો જોવા તેમ.—નીરખે નેન. ૭

બાપુ બલિહારી જઉં સ્નાન કરો વેગે હવે;
જે મન ભાવતી કાંઈ કરોને મધુર ફરાળ;
જાજો પછીથી પિતાપાસ તમો બહુ પ્રીતથી;
થઈ ઘણી વાર વાટ જોતા હોશે મહીપાળ.—નીરખે નેન. ૮

એવાં માતવચન સુણી અતિ અનુકુળ આનંદનાં;
જાણે સ્નેહ વિબુધતરુ[4] મુખથી ઝરતાં ફૂલ;
સુખ મકરંદ ભર્યો અતિ એમાં મોંઘામૂલનો;
નિરખી રાઘવમન-ભ્રમરે નવ ખાધી ભૂલ.—નીરખે નેન. ૯

દોહરા.

ધર્મ ધુરંધર ધર્મ ગતિ, જાણી પર્મ પરકાશ;
અતિ કોમળ વાણી વડે, કહ્યું માતની પાસ. ૧
દીધું મને પિતાજીએ, અતિ રૂડું વનનું રાજ;
જ્યહાં સર્વે વિધિ મમતણું, ક્રોડ પ્રકારે કાજ. ૨
આજ્ઞા મન આનંદ થઈ, દ્યો મુજને તમ માત;
જેથી કરી મુદ મંગળીક, વન જાતાં ભલિભાત. ૩
સ્નેહવિવશ ડરશો નહિ, ભૂલીને હૃદય કદાય;
અંબા આપ અનુગ્રહે, છે આનંદ સદાય. ૪
ચૌદ વર્ષ વનમાં વસી, કરૂં પિતુવચન પ્રમાણ;
સુયશ વધે અવધેશના, મુનિવર કરે વખાણ. ૫
સત્ય વચન સુણી મમતણાં, આજ્ઞા આપો માય;
પિતાવચન પ્રમાણ કરી, આવી નમશું પાય. ૬
કરીશ નહિ મન મલિન તું, આ અવસર હે માત;
મન આનંદવડે મને, આજ્ઞા દો ભલિભાત. ૭
વિનિત મધુર રાઘવવચન, માતાહૃદય નિશાન;
સરરરરર કરતાંકને, વાગ્યાં શલ્ય[5] સમાન. ૮
હબકી સુકાઈ ગઈ સહજ, સુણી શીતળ સુતવાણ;
જેમ જવાસા પર પડ્યું, જળધર પાણી પ્રમાણ. ૯
કહી ન જાય કશી વાત એ, હૃદય વિશેષ વિષાદ;
જાણે હબકી હાથણી, સાંભળી કેસરીનાદ. ૧૦
અશ્રુઓઘ ચાલ્યા નયન, થરરર કંપી કાય;
નૂતન વૃષ્ટિફીણ[6] મીન ખઈ, કૈફે જ્યમ કંપાય. ૧૧
ધૈર્ય ધરી સુતવદન શુભ, ન્યાળીને તે વાર;
ગદગદ વચન જનની કહે, નેત્ર વહે જળ ધાર. ૧૨

શ્વાસભરી પૂછે સતી, વેપારીરે એ રાગ

પ્રાણપ્યારા તમ તાતને, હો વ્હાલારે;
મહા મોંઘા છો વળી માતને, હો રૂપાળારે. ૧
દેખી મુદિત ચિત્ત ચોગણું, હો વ્હાલારે;
અતિ પવિત્ર ચરિત્ર તમોતણું, હો રૂપાળારે. ૨
સાધ્યો સુદિન રાજ્ય આપવા, હો વ્હાલારે;
કીએ વાંકે કહ્યું વનમાં જવા, હો રૂપાળારે. ૩

---

૧ નવો શ્રેષ્ઠ હાથી. ૨ ગજબંધન. ૩ કુબેરનો અધિકાર. ૪ કલ્પવૃક્ષ. ૫ તીરની અણી. ૬ નવા વરસાદનું ફીણ.

સંભળાવ તાતનું તે મને, હો વ્હાલારે;
કોણ આગ થયું ભાનુકુળ વને, હો રૂપાળારે. ૪

ન્યાળી રામ રૂખ તે ઘડી, મુનિરાયરે;
કહી સચિવસુતે સહુ વાતડી, મુનિરાયરે. ૫

પ્રસંગ સુણી મૌન ગ્રહી રહી, મુનિરાયરે;
એ દશા વરણી ન જાએ કહી, મુનિરાયરે. ૬

રાખી શકે ન જાઓ કહી શકે, મુનિરાયરે;
ઉર દારૂણ દાહ બે ભાંતિએ, મુનિરાયરે. ૭

લખતાં સુધાકર આળખી, મુનિરાયરે;
મહા દુઃખદ રાહુને ગયો લખી, મુનિરાયરે. ૮

સહુ કોને વામ વિધિની ગતિ, મુનિરાયરે;
અંક ધોયા ન જાય કોથી રતિ, મુનિરાયરે. ૯

દોહરા.

ધર્મ સ્નેહ બે ઉભયથી, મતિ ઘેરાણી માત;
સાપે ગળ્યું છછુંદરૂ, થઈ તેવી ગતિ તાત. ૧

હઠ કરી વન જાતો કુંવર, અટકાવું ધરી પ્રીત;
ધર્મ જાય વળી થાય બહુ, બંધુવિરોધ ખચીત. ૨

જો વન જાવાનું કહું, તો પણ મોટી હાણ;
સંકટ શોચ વિકળ થઈ, રાણી મહા સુજાણ. ૩

પછી સમજી સ્ત્રીધર્મ શુભ, શહાણાં રામની માત;
રામ ભરત બે પુત્ર સમ, જાણીને ભલિભાત. ૪

સરળ સ્વભાવે તે સમે, કૌશલ્યા અતિસાર;
બોલી વચન અતિ ધીર ધરી, સહુ પ્રકાર સુખકાર. ૫

રાગ પરજ.

બેડો બાઈ બૂડતો તારોરે એ રાગ

રંગીલા રામ રૂપાળારે, મનોહર મૂર્તિવાળા; ટેક.

બાપુ જાઉં બલિહારી તમે તો, કામ સારૂં આ કીધ;
તાતની આજ્ઞા પરમ ધર્મ એ, લાવ લાખેણો લીધ.
રંગીલા રામ રૂપાળા. ૧

રાજ દેવાનું કહી વન દીધું, તેનું ન દુખ મને લેશ;
પણ તમ પાખે પ્રજા ભૂપ ભરતને, થાશે પ્રચંડ કલેશ.
રંગીલા રામ રૂપાળા. ૨

જો કદી કેવળ તાતની આજ્ઞા, વિચરવા વનવાસ;
તો ન જશો જાણી માતને મોટી, રહેજો મારી પાસ.
રંગીલા રામ રૂપાળા. ૩

પુત્રની ઉપર તાતના કરતાં, માતના બહુ ઉપકાર;
જાણો છો સુત સુજાણ કહું શું, આવે મુખે ન ઉચાર.
રંગીલા રામ રૂપાળા. ૪

જો માતતાતે મળીને કહ્યું કદી, જાવાને વન જરૂર;
તો વન છે શત અવધપુરી સમ, કે પછી અલકાપુર.
રંગીલા રામ રૂપાળા. ૫

માત ત્યહાં વનદેવી તમારે, તાત વળી વનદેવ;
બંધુ વિહંગ કુરંગ તે કરશે, ચરણકમળની સેવ.
રંગીલા રામ રૂપાળા. ૬

અંતેય ઉચિત દીસે અવનીમાં, અવનિપને વનવાસ;
વન વિચર્યાનું વય અવિલોકી, હોય હૃદયમાં હુલાસ.
રંગીલા રામ રૂપાળા. ૭

મ્હાભાગી વન અવધ અભાગી, હુંય અભાગણ આજ;
ત્યાગી તમે જેને રવિકુળદીપક, ગુણી ગરીબનિવાજ.
રંગીલા રામ રૂપાળા. ૮

જો સુત હું કહું હઠ કરીને, લ્યો મુજને વન સાથ;
સંદેહ થાય અપાર તમારા, હૃદયવિષે રઘુનાથ.
રંગીલા રામ રૂપાળા. ૯

પુત્ર પરમ પ્રીય છો તમ સહુને, શું ઘણું કહું મુખ આમ;
જીવ-જીવન પ્રાણના પ્રાણ મારા, રૂપ રંગીલા રામ.
રંગીલા રામ રૂપાળા. ૧૦

તે તમ કહો છો હું વન જાઉં માતા, આજ્ઞા આપો માય;
સાંભળીને હું ઉભી પસતાઉં, ચાલે ન મારૂં કાંય.
રંગીલા રામ રૂપાળા. ૧૧

ફાટે ન મારૂં કઠોર કાળજડું, પાપી ન જાતા પ્રાણ;
નેત્ર મારાં વન જાતો નિરખવા, કર્તા દૈવ અજાણ.
રંગીલા રામ રૂપાળા. ૧૨

એવું વિચારીને હઠ કરૂં નહિ, જૂઠો વધારી સ્નેહ;
ઉજ્જડ અવધપુરી મારે આજથી, એમાં નહિ સંદેહ.
રંગીલા રામ રૂપાળા. ૧૩

અંબ-સંબંધ વિચારીને મારી, સુરતિ વિસરશો ન વીર;
આ હું અભાગણીને યાદ કરીને, વળજો વ્હેલા રઘુવીર.
રંગીલા રામ રૂપાળા. ૧૪

દેવ પિતૃ સહુ રાખે તમોને, નેત્રપલકની જેમ;
અવધસલિલ-મીન-પરિજન-પ્રિય, તમ કરુણાકર તેમ.
રંગીલા રામ રૂપાળા. ૧૫

એવું વિચારીને અંતરમાંહે, કરજો તેજ ઉપાય;
જેથી કરી સહુ જીવતાં સહુને, ભેટો આવી રઘુરાય.
રંગીલા રામ રૂપાળા. ૧૬

જાઓ સુખે વન જઉં બલિહારી, તોડી સરવનો સાથ;
અવધપુરી તથા જન પરિજનને, સૌને કરીને અનાથ.
રંગીલા રામ રૂપાળા. ૧૭

આજ સુકૃતફળ વીત્યાં સરવનાં, તેથી કરો તમે ત્યાગ;
કુશળ સમે થયું વિપ્રીત અતિશે, સૌથી મારાં દુર્ભાગ.
રંગીલા રામ રૂપાળા. ૧૮

બહુવિધિ કળકળી દેવી કૌશલ્યા, લપટાણી સુતપાય;
પરમ અભાગણી પોતાને જાણી, મુખે કરે છે હાય.
રંગીલા રામ રૂપાળા. ૧૯

દારૂણ દાહ દુસહ ઉર વ્યાપ્યો, પ્રૌઢ વધ્યો પરિતાપ;
વરણ્યા ન જાય કદી કવિ કોથી, એહ વિલાપકલાપ.
રંગીલા રામ રૂપાળા. ૨૦

દોહરા.

ઉઠાડી પગ પડતી જનની, ઉર લાવી પ્રભુ રામ;
સમજાવી બહુ વચન કહી, આ તક કરો ન આમ. ૧
સમાચાર તે સમય સુણી, અકળાઈ ઉઠી સીત;
વંદી સાસુપદકમળ યુગ, જઈ બેઠી સહ પ્રીત. ૨
આશિષ દીધી શુભ સાસુએ, મૃદુવાણીથી વિશેષ;
અકળાણી અવિલોકીને, અતિ સકુમારી સુવેષ. ૩
બેઠી અધોમુખ કરી અને, સીતા શોચ અપાર;
સ્વામી-પ્રેમ-પવિત્રણી, ભામની રૂપભંડાર. ૪
ચાહ્ય ચાલવા વનવિષે, નિર્મળ જીવનનાથ;
કિયાં સુકૃતથી થાય અવ, સ્વામી કેરો સાથ. ૫
લેશે સાથે પ્રાણ તન, કે પછી કેવળ પ્રાણ;
વિધિકર્ત્તવ્યની કોઈને, જુગતે પડે ન જાણ. ૬
નેપુર વિછુઆ મધુર અતિ, વરણે કવિ વિવેક;
ચારૂ ચરણનખથી લખે, ધરણી પર શુભ લેખ. ૭
જાણે પ્રેમવિવશ થઈ, વિનતી કરે વિશેષ;
હે સીતાના ચરણ શુભ, અમને તું ન તજેશ. ૮
લોચનનાં જળ લૂંછતી, અતિ મનહર સતી સીત;
કૌશલ્યા અવિલોકી તે, બોલી વચન સપ્રીત. ૯
તાત સુણો સીતા સુભગ, અતિ સકુમારી શરીર;
પરિજન સાસુ શ્વસૂરને, પ્રાણપ્યારી રઘુવીર. ૧૦
પીતા જનક ભુપાળમણી, શ્વસુર ભાનુકૂળભાણ;
પતિ કુળ કૈરવવન શશી, ગુણ રૂપ ધામ સુજાણ. ૧૧
હું વળી સુતવધુ પામી પ્રીય, રૂપ ગુણશીળ ભંડાર;
નેત્રપુતળી કરી અને, પ્રીત વધારી અપાર. ૧૨
આવી તે દિનથી અહીં, પાળી પ્રાણસમાન;
લાડ લડાવ્યાં વિવિધ વિધિ, સીતા સ્વરૂપ વિધાન. ૧૩
કલ્પવેલી જ્યમ કોડથી, લડાવી કરી પ્રફુલિત;
સીંચી સ્નેહજળ સરસ બહુ, પ્રતિપાળ સહપ્રીત. ૧૪
ફૂલતાં-ફળતાંમાં થયો, વેરણ વિધિ બહુ વામ;
જાણ્યો ન જતો જુગતથી, આખર શો પરિણામ. ૧૫
ગાદી પલંગ સુઅંક મમ, તજી હિંદોળો તેમ;
દીધો ન અવની કઠોર પર, ચરણ સીતાએ એમ. ૧૬
જીવનમૂળી જ્યમ જુક્તિથી, સાચવી એજ સદાય;
દીપવાટ સંકોરવા, કહ્યું મેં નથી કદાય. ૧૭
તે સીતા સકુમારી વન, ચ્હાય ચાલવા સાથ;
આજ્ઞા કશી કહો હવે, રૂડા હે રઘુનાથ. ૧૮
ચંદ્રકિરણ-રસ રસિકણી, ચતુર ચકોરી જેહ;
નજર કેમ માંડી શકે, રવિકિરણ પર તેહ. ૧૯
ગજ ગજારિ નિશિચર ફરે, વન નીચ જંતુ તમામ;
શોભે શું વિષ વાડીમાં? જીવન મૂળી અભિરામ. ૨૦
કોળી ભિલની કિશોરીઓ, વનહિત કરી વિચાર;
રચી વિરંચિએ એમને, ભોળી વિષયરસ સાર. ૨૧
પથરના જીવ સહજ જ્યમ, કાયે કઠણ વિશેષ;
વન વસતાં તો તેમને, કદી ન ઉપજે કલેષ. ૨૨
કે પછી તપસ્વિની ત્રિયા, વિશેષ છે વનજોગ;
તપ કારણ જેણે તજ્યા, આ ભવકેરા ભોગ. ૨૩
વસશે વનમાં વત્સ હે, સીતાજી કઈ રીત;
ચિત્રિત કપિ દેખી ડરે, વળગે મને સભીત. ૨૪
માનસરોવરના સુભગ, વનમાં જે ફરનારી;
વેરણ ભાલ વિદેશ તે, યોગ્ય શું હંસકુમારી. ૨૫
એવું વિચારી વત્સ હે, આજ્ઞા જેવી હોય;
સીતાને શીખ દેઉં હું, સરસ પ્રકારે સોય. ૨૬
ગુણનિધાનકી જાનકી, રહે ઘેર કહે અંબ;
થાય મને તો સહુવિધે, પ્રીય પ્રાણઅવલંબ. ૨૭
વાણી પ્રીય અંબાતણી, સુણીને શ્રીરઘુવીર;
શીળ સ્નેહ સુધાભરી, વિમળ વાણીનું હીર. ૨૮
કહી પ્રીય વચન વિવેકમય, અંબને કરી સંતોષ;
લાગ્યા કહેવા સીતને, પ્રગટ વિપીન ગુણદોષ. ૨૯
માતસમીપ કહેતાં મુખે, રઘુપતિ સંકોચાય;
સમય સમજી મનમાંય પછી, વદે વચન સુખદાય. ૩૦

તારૂં ગોકુળ જોવાને આવરે, મથુરાના વાસી

એ રાગ

સુણો શીખ સુખદ સૌ પ્રકારરે, રૂડાં રાજકુમારી;
મન ગણશો ન બીજું લગારરે, રૂડાં રાજકુમારી. ટેક.
મારૂં તમારૂં આ સમેરે, ચાહો ભલું જો ચીત્ત;
તો મમ વચન માની તમેરે, રહો ઘેર કહું છું ખચીતરે.
રૂડાં રાજકુમારી. ૧

આજ્ઞા મારીથી કરજો તમેરે, સાસુની શુભ સેવકાઈ;
સહુ વિધિએ સુણો શામનીરે, રહો ઘેર તેમાંજ ભલાઈરે.
રૂડાં રાજકુમારી. ૨

એથી અધિક ન અવનીમાંરે, ધર્મ બીજો સુખદાત;
સાદર સાસુ શ્વસૂરનીરે, પૂજા ચરણની ધરમ અઘાધરે.
રૂડાં રાજકુમારી. ૩

જ્યારે જ્યારે મન આવડીરે, સંભારશે મનમાંય;
થાશે પ્રેમાકુળ તાહરેરે, એને કળ પડશે નહિ કાંય.
રૂડાં રાજકુમારી. ૪

ત્યારે ત્યારે પાસે રહી તમેરે, કહીને કથા સુપુરાણ;
સમજાવજો શાણાં સુંદરીરે, વદી કોમળ વદનથી વાણરે.
રૂડાં રાજકુમારી. ૫

કહું છું સુભાવે આ સહુરે, સુજને સમ શત એક;
માતના હિત માટે માનુનીરે, રાખું તમને કરીને વિવેકરે.
રૂડાં રાજકુમારી. ૬

ગુરુ શ્રુતિ સંમત ધર્મ ફળરે, પામીએ કલેષ વિનાય;
હઠવશ તો દુઃખ સહુ સહેરે, જેમ નહુષ ગાલવ નરરાયરે.
રૂડાં રાજકુમારી. ૭

શાણી સુમુખી તમે સાંભળોરે, વેગે હું વનથી વળીશ;
પિતાની વાણી પ્રમોદથીરે, કરી કોડે પ્રમાણ મળીશરે.
રૂડાં રાજકુમારી. ૮

દિવસ જતાં નહિ લાગશેરે, કામની કશીએ વાર;
સુણો શિખામણ સુંદરીરે, સુખકાર છે સર્વ પ્રકારરે.
રૂડાં રાજકુમારી. ૯

પ્રેમવિવશ થઈ પ્રેમદારે, જો હઠ કરશો આજ;
તો પરિણામે પામશોરે, અતિ વિકટ દુઃખનો સમાજરે.
રૂડાં રાજકુમારી. ૧૦

કઠણ અરણ છે કામનીરે, ભારે વળી ભયકાર;
વાશે ઉન્હા બહુ વાયરારે, ઘોર ઘામ વળી હિમકારરે.
રૂડાં રાજકુમારી. ૧૧

દર્ભ કાંટા ને કાંકરારે, પદમણી ચાલતાં પંથ;
મળશે ત્યહાં ક્યાંથી મોજડીરે, તમે કાયર કરશો કંથરે.
રૂડાં રાજકુમારી. ૧૨

કોમળ સુંદર સહુ વિધેરે, ચરણકમળ તમ સ્હેલ;
માનુની આવશે મારગેરે, મોટા પર્વત ગગન પ્હોંચેલરે.
રૂડાં રાજકુમારી. ૧૩

ઊંચા સરાડા ને કોતરાંરે, નાળાં નદીનદ ખોહ;
જાય જોયાં નહિ નેત્રથીરે, છે અગાધ એ દુઃખસંદોહરે.
રૂડાં રાજકુમારી. ૧૪

રીંછ વરુ ગજ કેશરીરે, વાઘ તથા બહુ વ્યાલ;
ઘોર નાદ કરતા ઘણારે, સુણી ભાગે ધીરજ તતકાળરે.
રૂડાં રાજકુમારી. ૧૫

વલ્કલ પટ[1] ભૂમિ સેજડીરે, ખાવાને ફળ કંદમૂળ;
તેય શું નિત મળશે વળીરે ? સર્વે સતત સમય અનુકૂળરે.
રૂડાં રાજકુમારી. ૧૬

મુકો મુકો ઘોડી લાગી વાગરે હો કુંવરી રાવતણી

એ રાગ

નરઆહારી દૈત્ય ફરે ઘણારે હો, કુંવરી રાવતણી;
કરે કોટી કપટ વેષ બીહામણરે હો, કુંવરી રાવતણી. ૧
લાગે પર્વતનાં પાણી વિશેષરે હો, કુંવરી રાવતણી;
વનની વિપતી વખાણી જાય ન લેસરે હો, કુંવરી રાવતણી. ૨
વનમાં વ્યાલ[2] કરાળ ખગ ઘોરરે હો, કુંવરી રાવતણી;
દૈત્ય દારૂણ નારીનર-ચોરરે હો, કુંવરી રાવતણી. ૩
શુદ્ધિ આવ્યે ડરે ધીર તેજરે હો, કુંવરી રાવતણી;
મૃગયાનયની તમ બીકણ સ્હેજરે હો, કુંવરી રાવતણી. ૪
હંસાવદની તમે ન વનજોગરે હો, કુંવરી રાવતણી;
સુણી અપયશ દે મને લોકરે હો, કુંવરી રાવતણી. ૫
માનુની માન સરોવરે સ્હેજરે હો, કુંવરી રાવતણી;
પ્રતિ પાળેલી સુધા નીર વડેજરે હો, કુંવરી રાવતણી. ૬
એવી ચતુર સુહંસણી હોયરે હો, કુંવરી રાવતણી;
જીવે ખારે સમુદ્રે શું સોયરે હો, કુંવરી રાવતણી. ૭
રૂડા નવ રસાળ વનમાંયરે હો, કુંવરી રાવતણી;
કરનારી વિહાર કોકિલાયરે હો, કુંવરી રાવતણી. ૮
શોભે તે શું કેરડાકેરે વનરે હો, કુંવરી રાવતણી;
તમે માનુની વિચારોને મનરે હો, કુંવરી રાવતણી. ૯
એવું ઉર વિચારી રહો ઘેરરે હો, કુંવરી રાવતણી;
ચંદ્રવદની દુઃખ વનમાં મેરરે હો, કુંવરી રાવતણી. ૧૦
સુહૃદસ્વામી ગુરુની શુભ શીખરે હો, કુંવરી રાવતણી;
માને નહિ તે આખર માગે ભીખરે હો, કુંવરી રાવતણી. ૧૧
પૂરણ પસ્તાઈ થાયે હિતહાણરે હો, કુંવરી રાવતણી;
માટે માનો તમે પ્રીયા પ્રાણરે હો, કુંવરી રાવતણી. ૧૨

દોહરા.

સાંભળી સ્વામીનાં વચન, મૃદુ મનહર સહપ્રીત;
આંસુ ભરાઈ આવીયાં, સીતા નેત્ર લલીત. ૧

૧ વસ્ત્ર. ૨ સાપ.

શીતળ શિખ દાહક થઈ, કેવી રીતે કહું તેહ;
શર્દ ચાંદની નિરખી જ્યમ, ચકવી ઉર સંદેહ. ૨

ઉતર ન મુખ આવે કશો, વિકળહૃદય વૈદેહિ;
તજવા ચહાય અરે મને, પરમ પ્રાણપ્રીય સ્નેહી. ૩

બળાતકારે[1] નયનનાં, રોકી રાખ્યાં નીર;
ગુણનિધાનકી જાનકી, ધરી હૃદય બહુ ધીર. ૪

સાસુનાં પદકમળ નમી, કહે જોડી બે પાણ;
અતિ અવિનય મારો તમે, ક્ષમજો દેવી સુજાણ. ૫

દામોદર દુખડાં કાપોરે, પાવલે લાગું એ રાગ

મન ગમતા હે રઘુલાલારે, રાજ રૂપાળા;
મૃદુ મનહર મૂર્તિ વાળારે, દીનદયાળા. ટેક.
વા'લાજી તમે શીખ દીધી મને સારી;
હોંસીલા હિત વિચારીરે, રાજ રૂપાળા૦ મન૦ ૧
વા'લાજી જેથી પરમ હિત થાય મારૂં;
એવું શિખવચન તમારૂંરે, રાજ રૂપાળા૦ મન૦ ૨
વા'લાજી વળી મેં પણ વિચારી જોયું મનમાં;
ત્યારે ભાસે દુઃખ તનમાંરે, રાજ રૂપાળા૦ મન૦ ૩
વા'લાજી જગમાં સ્વામી, વિજોગદુઃખ જેવું;
તરુણીને નહિ બીજું તેવુંરે, રાજ રૂપાળા૦ મન૦ ૪
વા'લાજી તમે કરુણાસાગર સુખદાતા;
મનહર સુજાણ જગત્રાતારે, રાજ રૂપાળા૦ મન૦ ૫
વા'લાજી તમ રવિકુળ કુમુદ શશી પાખે;
સુરપુર નરક દુઃખ દાખેરે, રાજ રૂપાળા૦ મન૦ ૬
વા'લાજી માતતાત ભગનીને પ્રિય ભ્રાતા;
સુહૃદ પરિજન સુખદાતારે, રાજ રૂપાળા૦ મન૦ ૭
વા'લાજી સાસુ સાસરા સજ્જન પ્રિય સરવે;
શિળ સુંદર જે સુખ કરવેરે, રાજ રૂપાળા૦ મન૦ ૮
વા'લાજી જ્યાં લગી નેહ સગપણ સંસારે;
પતિ સાથે નારી હોય ત્યારેરે રાજ રૂપાળા૦ મન૦ ૯
વા'લાજી તે સૌ પતિ વિણ સ્ત્રીને અણરાગે;
અતિ ઉષ્ણ સૂર્યસમ લાગેરે, રાજ રૂપાળા૦ મન૦ ૧૦
વા'લાજી તન ધામને ધન શુભ ધરણી;
પુરરાજ્ય શકાયન વરણીરે, રાજ રૂપાળા૦ મન૦ ૧૧
વા'લાજી તે સૌ શોકસમાજ પતિ પાખે;
નહિ સુખપ્રદ વાત લાખેરે, રાજ રૂપાળા૦ મન૦ ૧૨
વા'લાજી ભલા ભોગ તે રોગસમ જાણું;
આભૂષણ ભાર પ્રમાણુંરે, રાજ રૂપાળા૦ મન૦ ૧૩
વા'લાજી આ સંસાર તે જમમંડળી જેવો;
તમપાખે લાગે તેવોરે, રાજ રૂપાળા૦ મન૦ ૧૪
વા'લાજી તમ પાખે જગતમાં અમારો;
કુણ આંસુનો લોનારો, રાજ રૂપાળા૦ મન૦ ૧૫
વા'લાજી મને સુખપ્રદ કહીંયે વન કોઈ;
તમ મુખ સામુ રહું જોઈરે, રાજ્ય રૂપાળા૦ મન૦ ૧૬
વા'લાજી જેવી પ્રાણ વિનાની છે કાયા;
તમે સાંભળો સાસુજાયારે, રાજ રૂપાળા૦ મન૦ ૧૭
વા'લાજી વળી જેવી નદી વણ વારી;
તેવીજ પુરુષવિણ પ્યારીરે, રાજ રૂપાળા૦ મન૦ ૧૮
વા'લાજી મને સર્વે સુખો તમ સાથે;
મને દુઃખ નહિ કો વાતેરે, રાજ રૂપાળા૦ મન૦ ૧૯
વા'લાજી નિર્મળ શર્દશશીમુખ ન્યાળી;
રહીશું સરવે સંભાળીરે, રાજ રૂપાળા૦ મન૦ ૨૦
વા'લાજી મારી નજરો આગળ તમે રહેશો;
મને ચરણ સેવ્યાનું કહેશોરે, રાજ રૂપાળા૦ મન૦ ૨૧
વા'લાજી એવું જાણી સાથે લ્યો અનુરાગી;
કહી જાનકી ચરણે લાગીરે, રાજ રૂપાળા૦ મન૦ ૨૨

દોહરા.

ખગ મૃગ પરિજન નગર વન, વલ્કલ વિમળ દુકૂળ[2];
નાથ સાથ સુંદર સદન, પર્ણકુટી સુખમૂળ. ૧

વનદેવી વનદેવતા, અતિશે જેહ ઉદાર;
કરીશ સાસુ સસરાની સમ, પ્રાણથી પ્રિય અપાર. ૨

દર્ભ તથા કિશલયતણી[3], સરસ પથારી સ્હેજ;
પ્રભુ સંગે મનહર સુભગ, કામતળાઈ તેજ. ૩

કંદમૂળ ફળ સકળ તે, અમીઅહાર રઘુભાણ;
રાજમ્હેલ શતસમ ગણું, સરસ પ્હાડ પરમાણ. ૪

પળપળ પ્રભુ પદકમળ શુભ, મમ લોચન અવલોકી;
રહીશ હૃદય આનંદ જ્યમ, દિવસ સમે મન કોકી[4]. ૫

વનનાં દુઃખ આપે કહ્યાં, અતિશે દુસહ સુજાણ;
ભય વિષાદ ભરિયાં[5] વળી, પણ હું રઘુકુળ ભાણ. ૬

પ્રભુવિયોગ લવલેશ સમ, એ બહુ દુખ મળી આજ;
થાય ન કદીએ ક્રોડવિધ, કૃપાધામ રઘુરાજ. ૭

---

૧ જોરાવરીએ.

૨ વસ્ત્ર. ૩ નવાંકુર ઝાડના કુંમળાં પાદડાંની. ૪ કોકી કોયલ. ૫ ખેદ.

સુજ્ઞશિરોમણી સ્વામી મમ, જાણી એવું મન સાથ;
ત્યાગ ન કરશો માહરો, સંગે લ્યો રઘુનાથ. ૮

કરૂં શું અતિ વિનતી કહો, છો જી ચતુર સુજાણ;
કૃપાધિ અંતરજામી તમ, રૂડા હુ રઘુભાણ. ૯

ચૌદ વર્ષની અવધ લગી, રાખી જાઓ તોજ;
રહે વિરહથી પ્રાણ મમ, એવું જાણતા હોજ. ૧૦

દીનબંધુ સુંદર સુખદ, શીળસ્નેહનિધાન;
તમ પાખે ત્રિભુવનપતિ, સુરપુર નરક સમાન. ૧૧

હારી ન જઇશ હું હ્રદયમાં, પ્રીતે ચાલતાં પંથ;
ક્ષણક્ષણ ચરણકમળ અમળ, હરખી રહીશ હે કંથ. ૧૨

સર્વે પ્રકાર વિકાર તજી, સ્વામી કરીશ હું સેવ;
સકળ પંથશ્રમ હરીશ ત્યાં, પ્યારા હું પતિદેવ. ૧૩

સાથ બેશી તરુછાંયડે, પ્રીતે પલોટીશ પાય;
સુખ દુઃખની વાતે સહુ, કરશું મુદિત મનમાંય. ૧૪

પ્રસ્વેદબિંદુસહિત સુભગ, શ્યામલ તન દીઠેજ;
દુઃખ ક્યાં રહેશે દાખવો પતિ સન્મુખ પેખેજ. ૧૫

તરુપલ્લવ કુશ[1] પાથરી, નિંદ્રા કરશો રાય;
આખી રાત તમ દાસી ત્યાં, નિત પલોટશે પાય. ૧૬

વારંવાર મૃદુ મૂર્તિ તમ, જોઇશ હું ભરી નેત્ર,
તેથી મને નહિ લાગશે, ઉષ્ણ પવન વનક્ષેત્ર. ૧૭

કોણ મને પ્રભુસંગમાં, કુદ્રષ્ટિએ જોનાર ?
શશક[2] શિયાળ શું સિંહણ ભણી, નજર માંડી શકનાર ? ૧૮

હું સકુમારી કહ્યું તમે, અને આપ વનજોગ;
ઉચિત આપને વન વળી, યોગ્ય મને સહુ ભોગ. ૧૯

એવાં વચન કઠોર સુણી, જો મમ હ્રદયથી જીવ;
અળગો નહિ થાશે કદા, ભોક્ત દુઃખ અસીવ. ૨૦

તો પ્રભુ વિષય વિયોગ દુઃખ, સ્હેશે પામર પ્રાણ;
ઢળી પડી ધરણી એવું કહી, ત્રાહ ત્રાહ વદી વાણ. ૨૧

લલિત છંદ

વિકળ જાનકી, એવું ઉચરી;
વચન વિર્હનાં, સાંભળી ડરી;
નિરખી એ દશા, જાનકી તણી;
ઉરવિચારતાં, શ્રીરઘુમણિ. ૧

હઠ કરી પ્રીયા રાખશું અહીં;
મમવિયોગથી જીવશે નહિ;
સુમુખી પ્યારી તો, પ્રાણ ત્યાગશે;
વિરહબાણથી, વ્યાકુલી થશે. ૨

કહ્યું કૃપાળુએ, કામની પ્રતે,
પરહરી સહુ, શોચ હે પ્રિયે;
તરુણી ચાલજો, વનમાં તમે,
પતિની સાથમાં, તર્ત આ સમે. ૩

સમય આજનો, ખેદનો નથી,
પરમ પ્યારી હે, શું કહું કથી;
વન જવા તણો, સાજ સૌ સજો,
હઠથી ત્યાં તણી, સૌ જુઓ મજો. ૪

વચન વ્હાલનાં, વ્હાલીને કહી,
જનનીએ પગે, લાગિયા તહીં;
અધિક આશિષો, દેતી માવડી,
ઊભી રૂએ ત્યહાં, જેમ ગાવડી. ૫

હૃદય લાવીને, પુત્ર પ્યારથી,
ઉચરતી મુખે, તે સમે કથી;
વનથી આવીને, વેગથી કહું,
દુઃખ પ્રજાતણાં, ટાળજો સહુ. ૬

ઉર કઠોરની, આ હું માતને,
વિસરી ના જશો, હે વીરા વને;
સુધરશે શું હે, દૈવ માહરી,
સુતવિયોગની, આ દશા ફરી ? ૭

સુભગ જોડિયાં, લોચનો ભરી,
નીરખશું કદા, હે હરિ ફરી ?
સુદિન સુઘડી, રામ માહરે,
અવધિમાં થશે, બાપુ ક્યાહરે ? ૮

વદનચંદ્ર આ, ન્યાળીને સદા,
જનની જીવશે, એ થશે કદા ?
ફરીથી વત્સ હે, લાલ હે કહી,
રઘુપતિ તથા, હે રઘુ સહી. ૯

દૂરથી હું કરી, સાદ એ રીતે,
ઉર લગાડીને, પુત્રને પ્રીતે;
નીરખી ગાત્રને, હરખું સર્વદા,
અરરર એ દિનો, આવશે કદા ? ૧૦

ઉરથી ના મૂકે, પુત્ર રામને,
વીસરી માવડી, દેહભાનને;
ભરતી ડૂસકાં, ભોગ જો ભળ્યા,
વદી મુખે રડે, દેવી કૌશલ્યા. ૧૧

દોહરા.

જાણી માતને સ્નેહવશ, અતિ કાતર નિજ ઉર;
વચન ન આવે વિકળ થઈ, અંબા ત્યહાં જરૂર. ૧

---

૧ દરભ. ૨ શશલો.

કીધો પ્રબોધ કૃપાબ્ધિએ, સુવિનિતે વિવિધ પ્રકાર;
જાય વખાણ્યો નહિ જરા, સમય સ્નેહ સુખકાર. ૨

જઈ જાનકી તવ સાસુને, પગે લાગી સુખકાજ;
સુણો માત હું તો અરે, પરમ અભાગણ આજ. ૩

સેવાસમયસમે મને, દૈવે આ વન દીધ;
મમમનોર્થ મનમાં રહ્યા, સહુવિધિ સફળ ન કીધ. ૪

ક્ષોભ તજો તમ માવડી, ઉતારશો નહિ સ્નેહ;
કર્મે કઠણ મમ શું કરૂં, દોષ ન મારો એહ. ૫

સુણી સીતાના વચન મૃદુ, સાસુ અતિ અકળાણી;
તેહ દશા હું કોણવિધિ, કહું પ્રમાણ વખાણી? ૬

વાર વાર ઉર લાવી લીધી, કૌશલ્યાએ સીત;
ધીરજ ધરી શીખ દીધી શુભ, વળી આશીષ અગણીત. ૭

અહિવાતણ વહુ લાડકી, થજો અચલ તુજ સાર;
જ્યાં લગી જમુના ગંગની, વહે અવની જળધાર. ૮

સીતાને શીખ આશિષો, દીધી સાસુએ અપાર;
ચાલી નમી પદપદ્મ શિર, અતિ હિત વારંવાર. ૯

સમાચાર જવ પામિયા, લક્ષ્મણ લક્ષણધામ;
વ્યાકુળ વદન ઉદાસી કરી, ઊઠી ધાયા જ્યાં રામ. ૧૦

કંપારાથી પુલક તન, નયન ભરેલાં નીર;
ગ્રહ્યા ચરણ જઈ રામના અતિશે પ્રેમઅધીર. ૧૧

કહી ન શકે કશું વદનથી, ઊભા જુએ સન્મુખ;
બ્હાર કાઢયું જયમ જળ થકી, દીન મીન મનદુઃખ. ૧૨

અરે દૈવ આ શું કર્યું, ઉરમાં શોચ અથાગ;
સહુ સુખ સુકૃત અમતણાં, ઉઠાડી તેમાં આગ. ૧૩

શું કહેશે મુજને હવે, પ્રાણતપાળ રઘુનાથ;
સમજાવી ઘર રાખશે, કે લેશે વન સાથ. ૧૪

સ્તબ્ધ જોડી કર બંધુને, દીઠો ઊભેલો રામ;
તૃણસમાન તન ભવન ગણી, તથા સુરાજ્ય તમામ. ૧૫

લક્ષ્મણ શિરપર કર દઈ, ઊભા રામ સુખદેણ;
કનક કોષ પર જયમ ઊભો, ફણિધર માંડી ફેણ. ૧૬

ન્યાયપ્રવીણ રઘુનાથજી, બોલ્યા વચન વિચાર;
શીળ સ્નેહભર સરળ વળી, સુખસાગર સીમ સાર. ૧૭

આપુ પ્રેમવશ આ સમે, કાયર ન થશો કાંય;
પરિણામે ઉચ્છાહ અતિ, સમજીને મનમાંય. ૧૮

માત પિતા ગુરુ સ્વામીની, શિખ ધરી શિશ સુજાણ;
કરી સદભાવે સહુવિધિ, ભ્રાત પાવ કુળભાણ. ૧૯

લાભ લીઓ ત્રણ જન્મનો, નહિ તો જન્મ વૃથાય;
માત પિતા ગુરુ સ્વામી શિખ, જગ જો કદી ન પળાય. ૨૦

એવું જાણી ઉર ભ્રાત હે, સુણો તમે શિખ સાર;
કરજો માત પિતા તણી, પદસેવા નિરધાર. ૨૧

ભરત શત્રુઘ્ન ભવન નથી, રાય વૃદ્ધ અતિશેજ;
દુઃખ મનમાં મારે ઘણું હે લક્ષ્મણ વિર એજ. ૨૨

હું વન વિચરૂં આ સમે, લેઈ તમોને સાથ;
થાય જુઓ એવું કર્યે, સહુવિધિ અવધ અનાથ. ૨૩

ગુરુ ગુણનિધિ માતા પિતા, તથા પ્રજા પરિવાર;
દુસહ દુઃખ સહુને પડે, વીરા કરો વિચાર. ૨૪

અહીં રહી કરજો સર્વને સહુ પ્રકાર સંતોષ;
નહિ તો એવું કર્યા થકી થાય ભ્રાત મ્હાદોષ. ૨૫

જેના રાજ્યવિષે પ્રજા, પામે દુઃખ અપાર;
અવશ્ય તે અવનીપને, નિદાન નરક અધિકાર. ૨૬

એવી નીતિ વિચારીને, રહો ઘેર તમ ભ્રાત;
અતિ વ્યાકુળ લક્ષ્મણ થયા, સુણીને શિખની વાત. ૨૭

શોષઈ ગયા સહજ ત્યહાં, શિતળ વેણ સુણીનેજ;
હીમ પરશતાં કમળ જયમ, સુકાઈ જાએ સ્હેજ. ૨૮

ઉતર ન આવે પ્રેમવશ, ગ્રહ્યા વિકળ થઈ ચર્ણ;
નાથ દાસ હું સ્વામી તમ, આવ્યો સમજી શર્ણ. ૨૯

તજશો તો મારૂં કશું, ચાલવાનું તમ પાસ?
હું તો મનક્રમ વચનથી, દામ વિનાનો દાસ. ૩૦

હરિગીત છંદ.

દીધી મને શિખ સારી સ્વામી, આ સમે આપે નકી;
લાગી મને અતિ અગમ તે પણ, મારી કાયરતા થકી;
નરવર સુધર્મે ધીર ધુરંધર, તમ પ્રતાપ સુ સુખદા;
છો નિગમનીતિ તણા તમે શુભ, અખીલ અધિકારી સદા. ૧

પ્રતિપાળ તમ પ્રીતિ તણો હું, છેક બાળક સર્વદા;
લેઈ શકે શું મેરુમંદર, હંસ હઠ કરી કદા;
ગુરુ માત તાત ન જાણું કશુંએ, સાંભળો રઘુનાથજી;
તમ આણ કહું છું સુભાવથી હું, લ્યો મને વન સાથજી. ૨

છે સ્નેહ સગપણ જ્યાં લગી જગ, માત તાત સુભ્રાતનું;
પ્રીતિપ્રતીતિ નીતિનિપુણતા, સર્વવિધિ સુખદાતનું;
મારે સહુ તે એક તમ પ્રભુ, જાણું નહિ બીજું જરા;
હે દીનબંધુ દયાળ રઘુવર, અંત તમ એકજ ખરા. ૩

શુભ ધર્મ નીતિની રીત અતિશે, શિખવીએ તેનેજ તે;
રૂડીકીર્તિ સુગતિ ભક્તિ નવધા, અધિક પ્રીત જેનેજ તે;
હું તો છું મમ મનક્રમ વચનથી, ચરણરત ગતિ જાણીને;
કરુણાબ્ધિ તેને ત્યાગીએ શું, સુતપ્રમાણ પ્રમાણીને. ૪

સુણી મૃદુ વિનીત સુબંધુ કેરા, વચન આરતનાં ભર્યાં;
જાણી સ્નેહ સભીત ઉર લઈ, રામ સમજાવે ડર્યાં;
માગી વિદાય સુમાત પાસે, જઈ તમે પછી આવજો;
વેગે વીરા વન સાથ ચાલો, વનસમાજ સહુ સજો. ૫

આનંદ મન સુણી રામ વાણી, પરમ પ્રીતિ દયાભરી;
મટી ગ્લાનિ લાભ થયો ઘણો કહું, તે સમેનો ક્યમ કરી;
હર્ષિત હૃદય નિજજનની પાસે, લાલ લક્ષ્મણ આવિયા;
ફરી અંધ લોચન પામિયો જ્યમ, માતને ઉર ભાવિયા. ૬

જઈને જનની પદ શિર નમાવ્યું, લક્ષ્મણે ત્યાં તે સમે;
મન રામ જાનકી સાથ તન ત્યાં, ચિત્તમીન સરમાં રમે;
મન મલીન જોઈ પૂછયું માતે, લક્ષ્મણે કહી સહુ કથા;
હબકી ગઈ સુણી વચન એવાં, અતિ કઠોર મહાવ્યથા. ૭

જાણે કુરંગણી ચાર દિશીએ, દવ બળેલો દેખીને;
અતિ સભીત મન વ્યાકુળ એવું, પ્રાણ સંકટ લેખીને;
અનરથ થયો અતિ આજ આ તો, જાણ્યું મનમાં લક્ષ્મણે;
કરશે અકાજ સનેહવશ આ, અરર જનની આ ક્ષણે. ૮

અતિ સભય સંકોચાય મનમાં, વનવિદાઈ માગતાં;
કહેશે જવાને સંગ કે નહિ, અંબ અતિ અનુરાગતાં;
સમજી સુમિત્રા રામસીયનો, રૂપ સુશીળ સ્વભાવ ત્યાં;
નૃપસ્નેહ જાણી શિશ ધુણાવ્યું, ડાકણી લીધ દાવ આ. ૯

દોહરા.

જાણી કુસમય ધીરજ ધરી સહજ સુહૃદ મૃદુ વાણ;
બોલી સુમિત્રાદેવી ત્યાં, સમરી રઘુકુળ ભાણ. ૧

બાપુ બલિહારી જઉં, સીતાજી તમ માત;
પરમ સ્નેહિ બહુ ભાંતિએ, રઘુવર સમાં સુતાત. ૨

ત્યહાં અવધપુરી જાણવી, જ્યાં રામનો નિવાસ;
ત્યહાં દિવસ મન જાણવો, જયહાં ભાનુપરકાશ. ૩

જો કે સીતા રામજી, વન વિચરે સુખ સાજ;
તો પછી અવધપુરી વિષે, શું છે તમારૂં કાજ. ૪

ગુરુ પિતુમાતા બંધુ સુર, તથા સ્વામી સુખદાત;
પુત્ર પ્રાણ સમ સેવીએ, એ સહુને ભલીભાત. ૫

જીવ જીવન અતિ પ્રાણપ્રીય, સુખદાતા શ્રીરામ;
સ્વાર્થરહિત સહુના સખા, નિર્મળ જેનું નામ. ૬

પૂજ્ય પરમ પ્રીય જેહ છે, હે સુત તેહ તમામ;
મનમાં અતિ હિત માનીએ, જેવું સગપણ રામ. ૭

જાણી એવું જીવમાં સુખદ, જાઓ વનમાં સંગ;
લ્યો જગજીવન લ્હાવ શુભ, પ્રેમે રૂડે પ્રસંગ. ૮

પૂર્ણ ભાગ્યભાજન[1] થયા, વારી જાઉં હું સમેત;
જે તમ મન સહુ ત્યાગી છળ, કર્યું પ્રભુ ચરણનિકેત. ૯

પુત્રવંતી યુવતી સતી, સત્ય જગતમાં સોય;
ભક્તરાજ રઘુવરતણો, પુત્ર જેહનો હોય. ૧૦

નહીંતો ભલી એ વાંઝણી, વૃથા પ્રસવપીડ[2] લીધ;
રામવિમુખ સુત જણી અને, નિજ હિતહાનિ કીધ. ૧૧

તમારેજ ભાગ્યે કરી, રામચંદ્ર વન જાય;
અન્ય હેતુ અંતરવિષે, મને કશો ન જણાય. ૧૨

સકળ સુખ સુકૃતતણું, હે સુત ફળ છે એહ;
સીતારામ ચરણવિષે, સહજ સુધો શુભ સ્નેહ. ૧૩

રાગ રોષ ઈર્ષા અને, કામ ક્રોધ મદ મોહ;
થશો ન એ વશ કદી તમે, દાતા દુખસંદોહ. ૧૪

સર્વ પ્રકર વિકારનો, તન મનથી કરી ત્યાગ;
કરજો મન ક્રમ વચનથી, સેવકાઈ સદભાગ્ય. ૧૫

વનમાં તમને હે વીરા, સહુપ્રકાર સુખધામ;
જનની જનક જગ જાણીતાં, સંગે સીતારામ. ૧૬

જેણે કરી વન રામજી, કદી ન લે મન કલેશ;
તે ઉપાય કરજો તમે, હે સુત એ ઉપદેશ. ૧૭

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

એ હું દેઉં સત્ય ઉપદેશ, મારા પરમપુત્ર પ્રાણેશ;
તમથી રામ સીતા સુખ પામે, વનનાં વિકટ દુઃખથી વિશ્રામે. ૧

કરજો એહ ઉપાય ઉલ્લાસે, નહિ તો કુખ મારી લજવાશે;
પિતામાત સુહૃદ પરિવાર, સુરદુર્લભ પુર સુખ સાર. ૨

વનમાં વીસરાવજો સૌની સુરતી, વારંવાર જોજો મૃદુ મુરતી;
એવી શીખ લક્ષ્મણને દેઈ, આજ્ઞા આપી ઓવારણાં લેઈ. ૩

આપે આશિષ સુભગ સુમિત્રા, નાગપુત્રી પરમપવિત્રા;
રતિ હો અવિરલ નવી રોજ, સીતારઘુવર–પદપાથોજ. ૪

તમને મોકલતાં વનની વાટે, મારૂં કઠોર કાળજડું ન ફાટે;
સંગે છે સીતા ને રઘુનાથ, માટે મોકલું છું વન સાથ. ૫

પંથે પજવણી કરશો ન પ્યારા, પુરશે લાડ કોડ તમારા;
અવધે અવધપુરી ભણી વળજો, આ હું દુખિઆરી માને મળજો. ૬

પ્રેમ આંસુએ આંખ ભરાણી, લાવી ઉર શિર ફેરવ્યો પાણિ;
માતચરણે નમાવી શિશ, પામી વિવિધ પ્રકાર આશિષ. ૭

શંકિત હૃદયે શ્રીલક્ષ્મણ ચાલ્યા, જ્યાં દિનકર કુળદયાળા;
મૃગબંધન તોડાવી ત્યાગી, ભાગ્યવશ જાણે મૃગ જાય ભાગી. ૮

૧ ભાગ્યનું પાત્ર. ૨ પ્રસુતવેદના, જણવાની વેદના.

દોહરા.

ગયા લક્ષ્મણ ત્યાં થકી, જ્યહાં જાનકીનાથ;
થયા મુદિત મનમાં ઘણા, પામી સુભગ પ્રિય સાથ. ૧
સીતારામતણા રૂડા, ચરણ સુભગ ધરી શિર;
સંગ ચાલી સહુ આવિયાં, મહીપતિને મંદિર. ૨
કહે પરસ્પર ખેદવશ, પુરનરનારી જાત;
વિધિએ ભલી બનાવીને, વળી બગાડી આ વાત. ૩
કૃશાંગ[1]મન દુખ અતિ ગહન, વદન મલિન વિશેષ;
જ્યમ ક્ષિણમધુમાં[2] માખીનો, વિકળ દીસેછે વેશ. ૪
શિર ધુણાવી કર કરડીને, પુરજન સહુ પસ્તાય;
વિહંગ પાંખ વિનાનું જ્યમ, અતિ અંતર અકળાય. ૫
ભીડ થઈ ભારે ત્યહાં, દશરથને દરબાર;
ક્યમ કરી વરણે કો કવિ, એહ વિષાદ અપાર. ૬
ઉઠાડી સચીવે તે સમે, બેસાડ્યા નરરાય;
રામ પધાર્યા રાજવી, કહ્યાં વચન સુખદાય. ૭
જોયા જાનકીસહિત શુભ, બેય કુંવર રૂપવાન;
વ્યાકુળ થયા વિશેષ ત્યાં, ભૂમિપતિ તજી ભાન. ૮

વસંતતિલકા છંદ.

સીતાસહિત અતિ સુંદર બેય ભ્રાતા,
તે દેખી દેખી અકળાય ભૂપાળ જ્ઞાતા;
લે ઊર લાવી નૃપતિ સુત વાર વારે,
એ વેદના વિરહની કહું કો નિવારે? ૧
બોલી શકે ન અતિ વ્યાકુળ ભૂપ ત્યાંહે,
શોકે કરી હૃદય દારૂણ દાહ દાહે;
પિતાપદે શિશ નમાવીજ સાનુરાગે,
શ્રી રામચંદ્ર તવ ઊઠી વિદાય માગે. ૨
હે તાત આશિષ તમારી હું આજ માગું,
આજ્ઞા દીઓ અધિક હર્ષથી પાય લાગું;
ખુશી સમે અધિક વિસ્મય કેમ કીજે,
આનંદથી દઈ રજા યશ જક્ત લીજે. ૩
હે તાત પ્રીતિવશ પ્રેમપ્રમાદ[3] કીધે,
સદ્કીર્તિ જાય જગથી અપવાદ લીધે;
વાણી સુણી સુતની ઊઠી ભૂપાળ સ્નેહે,
બેસાડિયા રઘુપતિ ગ્રહી બાંહ્ય નેહે. ૪
હે રામચંદ્ર તમને મુનિઓ કહે છે,
શ્રીરામ તો જગ ચરાચર સ્વામીજી છે;
કર્મો શુભાશુભ કરે જનમાત્ર જેવાં,
દે છે વિચારી ફળ ઈશ સદાય તેવાં. ૫
જે કર્મકાર ફળ તેજ ગ્રહે છ જોઈ,
નીતિ શ્રુતિ નિત કહે વળી સર્વ કોઈ;
કોઈ અપાર અપરાધ સદા કરે છે,
બીજોજ કોઈ ફળ તેહનું ભોગવે છે. ૬
એવી વિચિત્ર ભગવંત ગતિજ લાગે,
જાણે કહો હુણ હવે કહું કોની આગે;
એવી રીતે નૃપતિ ત્યાં કલ્પાંત કર્તા,
શ્રીરામ રામ મુખથી અતિશે ઉચર્તા. ૭

રાગ ઓખાહરણની ઢાળનો.

રાયે રામને રાખવા માટે, અતિશે હૃદય અનુરાગી;
અધિક ઉપાય કર્યા વિધવિધના, મનના સહુ છળ ત્યાગી;
રહેવાની મરજી ન જણાઈ, કરતાં કોટી ઉપાય;
ધર્મધુરંધર ધીર રઘુવીર, સત્યસમુદ્ર સદાય. ૧
તેહ સમે ભૂપતિએ સીતાને, ઉરમાં આણી લીધી;
રાખવા ભવનવિષે બહુ રીતે, શુદ્ધ શિખામણ દીધી;
વનનાં દુ:ખ દુસહ સહુ સુણાવ્યાં, કહીને કથા ત્યાં અનેક;
સાસુ સાસરા ને માતાપિતાનાં, સુખ સમજાવ્યાં વિવેક. ૨
રામચરણ મન જાનકીકેરૂં, અતિશે દીસે અનુરાગ્યું;
તેથી ભવન સુગમ નહીં ને, વન પણ વિષમ ન લાગ્યું;
અન્ય સર્વ જણે મળીને, સીતાને બહુ સમજાવી;
કહી કહી વનની વિકટ વેદના, ભારે ભય ઉપજાવી. ૩
સચિવનારી ગુરુનારીઓ શાણી, ગુણનિધાની ગોરાણી;
સ્નેહસહિત સહુ સીતાને શિખ દે, વદને વદી મૃદુ વાણી;
તમને તો વનવાસ દીધો નથી, હેતે હરજો ફરજો;
સાસુ સસરો ગુરુ ગુણનિધિ જે, કામ કહે તે કરજો. ૪
શીતળ હિત મધુર મૃદુ શિખ એ, સુણી સીતાને ન સુહાઈ;
શર્દચંદ્રની ચાંદની નીરખી, જાણે ચકવી અકળાઈ;
સંકોચવશ સીતા ઉત્તર નવ દે, અંદેશો મનમાં આણી;
તે સુણી તર્ત ચમકી ઊઠી, કૈકયી કપટશહાણી. ૫

દોહરા.

મુનિપટ ભૂષણ જે ભલાં, આણી ભાજન એહ;
મુખ આગે ધરી કૈકયી, વદી મૃદુ વાણી તેહ. ૧
ભૂપતિ ને હે રઘુપતિ, છો તમ અતિ પ્રીયપ્રાણ;
ભીડ ન મૂકશો સ્નેહવશ, કુંવર તમે કુળભાણ. ૨
સુકૃત સુયશ ડૂબે ભલે, ફોક થાય પરલોક;
તો પણ તમને વન જવા, કહે ન નૃપ નિજશોક. ૩

---

૧ દૂબળું થએલું શરીર. ૨ થોડા મધમાં. ૩ પ્રેમે કરીને ગફલત કરવી તે.

એવું વિચારી વિવેકનિધિ, કરો ભાવ્યું જે તેજ;
પામ્યા સુખ સુણી જનની શિખ, રામચંદ્ર મન સ્હેજ. ૪

વચન બાણસમ લાગિયાં, ભૂપતિ હૃદય નિશાન;
અરરર પ્રાણ અભાગિયા, કરતા નથી પરિયાણ. ૫

શોકવિકળ મુર્છિત થઈ, ઢળ્યા ધરણી નરરાય;
શું કરીએ કશું કોઈને, સૂઝે ન કાંઈ ઉપાય. ૬

સત્વર રામે તે સમે, ધરી મુનિવેષ વિશેષ;
જનનીજનકને નામી શિશ, ચાલ્યા સમરી ગણેશ. ૭

સજી વન સાજ સમાજ સહુ, વનિતા ભ્રાત સમેત;
નમી દ્વિજ ગુરુ પદ ચાલિયા, કરી સર્વને અચેત. ૮

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાલની.

નીકળી ઊભા વસિષ્ઠને દ્વાર, લાગ્યાં સંગે પ્રજા પરિવાર;
દીઠા લોક વિરહદવે બળતા, નયને આંસુપ્રવાહ નિગળતા. ૧

સહુને સમજાવ્યા કહી પ્રીય વેણ, સ્નેહસિંધુ રામ સુખદેણ;
બોલાવ્યો પછી વિપ્રસમાજ, પદ વંદે પ્રીતે રઘુરાજ. ૨

સ્નેહે સહુને વરષાશન દીધાં, આદર દાન વિનય વશ કીધા;
દાનમાને યાચક સંતોષ્યા, સ્નેહીજનને પ્રેમે પરિપોષ્યા. ૩

દાસી દાસ પછીથી બોલાવી, ગુરુ ગુણનિધિને સૌ ભળાવી;
નાથ સાંભળો વિનતી થોડી, બોલ્યા રામ કમળકર જોડી. ૪

સહુનો સાર સંભારી હે સ્વામી, મને જાણી આપ અનુગામી.
કરજો માતપિતાની પ્રમાણે, માગુ એટલું હું આ ટાણે. ૫

વારંવાર જોડી યુગ પાણી, કહે રામ સૌને મૃદુ વાણી;
સૌવિધે તેજ મમ હિતકારી, કહ્યું સર્વને સત્ય ઉચ્ચારી. ૬

જેનાથી રહે સુખી નરેશ, સૌથી વ્હાલો મને તે વિશેષ;
માતા સરવે મારે વિયોગે, દુઃખી થાય ન કદીએ શોકે. ૭

તે ઉપાય તમે સહુ કરજો, પુરજન પરમપ્રવીણ ચિત ધરજો;
સૌને સમજાવ્યા એ રીતે રામ, હર્ષી ગુરુ પદ કરી પરણામ. ૮

ગૌરી ગિરીશ ગણેશ મનાવી, પામ્યા આશિષ અતિ મનભાવી;
ચાલ્યા સહુને કમળકર જોડી, ફરી અવધપુરીને છોડી. ૯

જતા જોઈ રામને વનવાસ, થયા પુરનરનારી ઉદાસ;
થયો કારમો કોલાહળ, સૌને નેત્રે વહે બહુ જળ. ૧૦

થયો શોરબકોર અપાર, સુણ્યા જાય ન પીડ પોકાર;
અપશુકન લંકાવિષે થાય, શોક અવધપુરીમાં જણાય. ૧૧

હર્ષખેદવિવશ સુરલોક, દીસે ગગન વૈમાનના થોક;
મુર્છા ગઈત્યારે ભૂપતિ જાગ્યા, મંત્રીપ્રત્યે ઉચરવા લાગ્યા. ૧૨

લલિત છંદ.

વિપિન ચાલીયા, રામ નિર્ખતાં;
અરર પાપી આ, પ્રાણ ના જતા;
તનવિષે રહે, શા સુખે અરે;
વિરહવેદના, કેમ વીસરે? ૧

અરર આ થકી, કો વ્યથા વડી;
સહી અને જશે, પ્રાણ તર્ફડી;
ધીર ધરી ઉરે, ભૂપતિ કહે;
ક્યમ રહી શકું, રામ વિરહે. ૨

રથ લઈ અને, સંગ જા સખે!
સુતવિયોગથી, દેહ આ ધખે;
કુંવર બે મૃદુ, રૂપ કારમાં;
જનક અંગજા, તેય તે સમાં. ૩

રથ ચડાવી ને, એ ત્રણેયને;
વન બતાવજો, વ્હાલપે ઘણે;
દિવસ ચાર ત્યાં, વનમાં રહી;
સુત મનાવીને, લાવજો અહીં. ૪

નવ ફરે કદી, ભ્રાત બેય જો;
જળધિ સત્યના, અપ્રમેયજો;
વિનય તો તમે, વેગથી કરી;
કહ્યું સુણાવજો, મુખ ઉચરી. ૫

'જનક અંગજા, પાછી મોકલો;
પિતુતણી પ્રભુ, શીખ સાંભળો;'
વિપિન દેખીને, જાનકી જદા;
ભય ધરે ઉરે, જોઈ આપદા. ૬

સમય પામીને, ત્યાં ઉચારજો;
શીખ અમારી આ; સંભળાવજો;
'શ્વસુર સાસુની, શીખ સાંભળો;
કહું છું હું હવે, ઘેર જો વળો.' ૭

દોહરા.

'વળો પુત્રી પુર ભણી તમે, કાનન અતિશે કલેષ;
ક્યમ નજરે જોયા જશે, પર્વત પ્હાડ વિશેષ. ૧

કદી પિતુઘર કદી સાસરે, અભિરુચિ જ્યહાં તમારી;
રહેજો ત્યાં બહુ રીઝથી, હે શાણી સકુમારી.' ૨

એહ રીતે સુમંત્ર હે, ઉપાય કરજો જાણ;
ફરશે સીતા તો થશે, પ્રાણાધાર પ્રમાણ. ૩

નહિ તો પરિણામે થશે, મારૂં મરણ ખચીત;
કશું ન ચાલતું રે હવે, વિધિ થયોજ વિરીપત. ૪

કહી મુર્છિત થઈ, પડ્યા પૃથ્વી નૃપ સોય;
લક્ષ્મણ જાનકી, આણી બતાવો કોય. ૫

નમાવી પામી રજા, રથ બનાવી ભલીભાત;
જ્યહાં પુર બ્હાર છે, સહસીતા બે ભ્રાત. ૬

ાાવિયાં નૃપવચન, સુમંત્રીએ સુખસાજ;
વિનતી રથ ઉપરે, ચડાવિયા રઘુરાજ. ૭

ભ્રાત સીતાસહિત, ચઢી રથ બની તૈયાર;
ધપુરીને નામી શિશ, ચાલ્યા મન ગણી સાર. ૮

જાતા રઘુનાથને, જાણી અવધ અનાથ;
ા અઢારે વર્ણ થઈ, ચાલી સહુ સંગાથ. ૯

તવે બહુ વિધિવડે, કૃપાસિંધુ રઘુરાજ;
પ્રેમવશ વળી ફરી, આવે સર્વ સમાજ. ૧૦

ગોકુળ જોવાને આવરે, મથુરાનાવાસી એ રાગ

અવધ ભયાનક ભારીરે, રઘુનાથને વિરહે.
કાળરાત્રી અંધારીરે, રઘુનાથને વિરહે. ટેક—

ાં સહુ નરનારિઓરે, જાણે છે જંતુ ઘોર;
બીજાને નિહાળીનેરે. ડર પામે કરે બહુ સ્હોરરે.
રઘુનાથને વિરહે. ૧

સમશાનસમાન છેરે, પરિજન જાણે ભૂત;
પવિત્ર ને બાળકોરે, જાણે હોય એ જમનાં દૂતરે.
રઘુનાથને વિરહે. ૨

અને તરુ વેલડીરે, કરમાણી સહુ પ્રાય;
ા સરોવર આંખથીરે, જાય જોયાં નહિ એ જરાયરે.
રઘુનાથને નિરહે. ૩

ગજ કોટીક સ્થાનકેરે, માનીતા મૃગ પાળેલ;
પશુ ચાતક એ તકેરે, સહુના દીસે છે ગાત્ર ગળેલરે.
રઘુનાથને વિરહે. ૪

ક્ષ ને શુકસારિકારે, મહા મનોહર મોર;
ય ઘણા વળી એ વિનારે, શુદ્ધ સારસ હંસ ચકોરરે.
રઘુનાથને વિરહે. ૫

ૃળ રામવિયોગથીરે, ઝૂરે સહુ ત્યાં સ્હેજ;
ાલિખિત જાણે જ્યાં ત્યહાંરે, વળી દેખાય સહુ નિસ્તેજરે.
રઘુનાથને વિરહે. ૬

ર સઘન વન જાણીએરે, ખગ મૃગ પુરનરનાર;
ડી તે કૈકયી ભામનીરે, મુક્યો રામવિરહનો અંગારરે.
રઘુનાથને વિરહે. ૭

એ દુસહ દશો દિશથીરે, ધીખી ઊઠ્યો ચોફેર;
. વિરહાગ્નિની વેદનારે, સહી કોણે શકે દુખમેરરે.
રઘુનાથને વિરહે. ૮

ભયભીત થઈ સહુ ભાગિયારે, વ્યાકુળ બનીને વિશેષ;
ધિક્ક હે કૈકયી કામનીરે, આજ અકળાવ્યા અવધેશરે.
રઘુનાથને વિરહે. ૯

કીધો વિચાર વિચારીનેરે, સર્વ જને મનમાંય;
રામ લક્ષ્મણ વિના જાનકીરે, સુખ સંસારે દીસે ન કાંયરે.
રઘુનાથને વિરહે. ૧૦

રામ જ્યહાં ત્યહાં આપણેરે, સંગે સરવ સમાજ;
રઘુવીર પાખે વિચારતાંરે, આ અવધપુરીમાં શું છે કાજરે.
રઘુનાથને વિરહે. ૧૧

એવું દ્રઢ વિચારીનેરે, ચાલ્યા સહુ પ્રભુસંગ;
સુરદુર્લભ સુખ ઘરતણાંરે, કરી ત્યાગ તેનો તે પ્રસંગરે.
રઘુનાથને વિરહે. ૧૨

દોહરા.

અતિ પ્રીય અંતર જેમને, રઘુવીર—પદપાથોજ;
વિષય ભોગ ક્યમ તેમને, વશ કરી શકે કહોજ? ૧

તજી ગૃહ બાળક વૃદ્ધ બહુ, સહુ જન ચાલ્યા સાથ;
વાસ કર્યો તમસાતીરે, પ્રથમ દિવસ રઘુનાથ. ૨

પ્રજા પ્રેમવશ દેખી અતિ, રઘુપતિએ તે વાર;
સદય હૃદય શ્રીરામને, દુઃખ થયું અપરંપાર. ૩

કરુણામય રઘુનાથજી. વિચારતા મનમાંય:
પીડ પામશે આ પ્રજા, વન સુખ દીસે ન કાંય. ૪

પ્રેમસહિત મૃદુવચન શુભ, કહીને કથા અનેક;
સમજાવ્યા સહુ લોકને, વિમળ વિચારી વિવેક. ૫

કર્યો પરમ ઉપદેશ બહુ, પણ ઉપાય સહુ ફોક;
ફરે નહિ તે ફેરવ્યા, પ્રેમવિવશ સહુ લોક. ૬

શીળસ્નેહવશ સહુ પ્રજા, તેથી તે ન તજાય;
દુવિધા વશ તે અવસરે, સદય હૃદય રઘુરાય. ૭

લોક શોકશ્રમવશ થયા, સુર માયા વળી કાંય;
ભોળવાઈ મતિ તે થકી, નિંદ્રાવશ સહુ ત્યાંય. ૮

વીતી જામ જુગ જામિની, જ્યારે ત્યહાં જરૂર;
કહ્યું સપ્રીતિએ સચીવને, રામે તેડી દૂર. ૯

આડે રસ્તે આ સમે, રથ હાંકો ભલિભાત;
અન્ય ઉપાયે વનવિષે, નહિ જવાય હે તાત. ૧૦

રામલક્ષ્મણ જાનકી, ચઢી રથપર તે વાર;
શિવપદકમળ નમાવી શિશ, ચાલ્યાં બની તૈયાર. ૧૧

સચિવે રથ હાંક્યો તરત, એ તક આડે પંથ;
ચપળ તુરંગ ચલાવતો, રીઝયા જાનકીકંથ. ૧૨

જાગ્યા પ્રાતઃકાળમાં, શયન કરી સહુ લોક;
રઘુપતિ ગયા વિલોકીને, થયો સ્હોર અતિ શોક. ૧૩

રાગ કાફી.

નંદનો કુંવર પરણાવ, એ ઢાળ

લોક પોકારતા આમરે, રામવિના ફોક તમામરે. ટેક.
કહીંએય રથનો પંથ જડે નહિ;
વિયોગી ન લે વિશરામરે, રામ વિના. ૧
રામરામ કહી ચોદિશ દોડે;
ભૂલી તનભાન ધનધામરે, રામ વિના. ૨
વ્હાણુ જાણે ભરદરિયે ડૂબિયું;
વિકળ વણિકવૃંદ આમરે, રામ વિના. ૩
દે ઉપદેશ ત્યાં એકબીજાને;
તજી ગયા સુંદરશ્યામરે, રામ વિના. ૪
ત્યાગ્યા આપણને કલેશ વિચારી પ્રભુ;
ઠરવાતણો ન રહ્યો ઠામરે, રામ વિના. ૫
મીનની પ્રીત વખાણે નિંદી નિજ;
ધિક્ક જીવન વણ રામરે, રામ વિના. ૬
પ્રીયવિરહ કીધ તો ક્યમ દીધું નહિ;
માગ્યું મરણ વિધિ વામરે, રામ વિના. ૭
કરતા પ્રલાપ કલાપ એ રીતે;
લેતા મુખે હરિનામરે, રામ વિના. ૮
આવ્યા અવધ પરિતાપભર્યા સહુ;
સુજે નહિ કોને કશું કામરે, રામ વિના. ૯

દોહરા.

વિષમ વિરહ રઘુવરતણો, તે વરણ્યો ન જાય;
અવધિ આશવશ સહુ પ્રજા પ્રાણ રાખતાં પ્રાય. ૧
કરવા લાગ્યાં નારીનર, અતિ પ્રેમે વૃત નેમ;
રામદરશહિત કારણે, તજી નિજ તનનું ક્ષેમ. ૨
કોક કોકી અંબુજ જયમ, દીન દિવાકરહીણ;
ત્યમ રઘુનાથ વિના દીસે, પુરજન પરમ પ્રવીણ. ૩

છપ્પા.

સીતા સચિવસહિત, ધીર વીર બંને ભાઈ;
શૃંગવેરપુર સમીપ, પ્હોંચિયા જગસુખદાઈ;
ઉતર્યા રથથી રામ, દેવનદી દેખી દયાળે;
કર્યો દંડવત પ્રથમ, અધિક હર્ષે એ કાળે;
લક્ષ્મણ અમાત્ય સીતાજીએ, કર્યો પ્રણામ હરખ ભરે;
સહુસહિત અધિક સુખ પામિયા, રામચંદ્ર એ અવસરે. ૧

નિર્મળ ગંગાનીર, મોદમૂળ મંગળકારી;
સહુ સુખકરણી સરિત, હરણી સહુ શૂળ સંસારી;
કોટીક કથા પ્રસંગ, કહી કહી અનુજ પ્રીયાને;
ન્યાળે ગંગતરંગ, રામ શુધ હૃદય નિદાને;
નિજ સચિવ અનુજ પ્રીય નારીને, સંભળાવી તેણે સમે;
મહિમા અધિકતા સુરસરિની, જે ગુણનિધિ મન બહુ ગમે. ૨

ગયો પંથશ્રમ સર્વ, સ્નાન સુર-સરિમાં કીધે;
થયું મુદિત મન સ્હેજ, નીર અતિ પાવન પીધે;
જેને સ્મરતાં સહજ, મટે ભવનાં દુઃખ ભારે;
પંથજ-શ્રમ[1] તેમને, એહ લૌકિક વ્યવહારે;
શુધ સરળ સચ્ચિદાનંદમય, રામ ભાનુકુળકેતુ છે;
વળી નામ જેનું નિર્મળ મહા, સંસૃતિસાગરસેતુ[2] છે. ૩

ગુહ[3] નિષાદ[4] એ શુદ્ધિ, પામિયો પ્રીતે જ્યારે;
બોલાવ્યા પ્રીય બંધુ, મુદિત મન કરીને ત્યારે;
કંદમૂળ ફળ અમળ, ભેટ એ વિણ ભરી ભારે;
હરખી હૃદય અપાર, ચાલિયા મળવા ત્યારે;
મૂકી ભેટ પ્રભુમુખ આગળે, કર્યો દંડવત કોડથી;
પ્રભુને વિલોકતો બહુ પ્રીતે, હૃદય હર્ષ માતો નથી. ૪

સહજ સ્નેહવશ રામ, ભક્ત આધીન અસુરારી;
કુશળ ક્ષેમ પૂછિયું, નિષાદ નિકટ બેસારી;
નાથ કુશળ નિરધાર, પ્રીતે પદ-પંકજ પેખ્યે;
થયો ભાગ્યભાજન હું, આજ જગ જનના લેખે;
હે દેવ ધરણી ધન ધામ આ, એહ આપનું જાણજો;
જન નીચ સહિતપરિવાર હું, આપતણો મન આણજો. ૫

કૃપા-ધામ કરી કૃપા, પ્રીતથી નગર પધારો;
સહુને કરો સનાથ, વિનય પ્રભુ એહ અમારો,
સત્ય કહ્યું તેં સર્વ, સખા મમ સુજ્ઞ વિવેકી;
આજ્ઞા તાતની અન્ય, તેહ ક્યમ શકીએ છેકી?
વસી ચૌદ વર્ષ વન-વાસમાં, મુનિવૃત વેષ અહાર પણ;
નહિ ગ્રામવાસ અવ ઉચિત તવ, ગુહને દુઃખ થયું સુણી કરણ. ૬

રાગ દેશાખ.

સીતા રામનાંરે, અદ્ભુત રૂપ નિહાળી સ્હેજ;
લક્ષ્મણ-ગૌરતારે, વળી મુખ પરનું તરતીબ તેજ. ૧
પ્રેમસહિત કહેરે, નિર્મળ નગરતણાં નરનાર;
સખીઓ સાંભળોરે, સુંદર વેણ સમય સુખકાર. ૨
તે માબાપનાંરે, કેવાં હે સખી હૃદય કઠોર;
જેણે મોકલ્યારે, વનમાં બાલક યુગલ-કિશોર. ૩

---

૧ રસ્તે ચાલવાથી ઊપજતો શ્રમ. ૨ ભવસાગર તરવાને પુલસમાન. ૩ ભીલ સજાનું નામ. ૪ ભીલ.

એક કહે ત્યહાંરે ભૂપતિએ બહુ સારૂં કીધ;
વિધિએ કરી કૃપારે, લોચનલાભ અમોને દીધ. ૪

ઉર અનુમાનીનેરે, જાણી મનહર શીશમ-વૃક્ષ;
ગુહરાયે પછીરે, ભૂમિ સુધારી અધિક અલક્ષ. ૫

લઈ રઘુનાથનેરે, ઠામ બતાવ્યો કરવા વાસ;
સહુ રીતે રૂડોરે, રામે કહ્યું વિલોકી વિલાસ. ૬

પ્રીતે પ્રણામીનેરે, પુરજન આવ્યા પછી નિજઘેર;
રઘુવર સંચર્યારે, સંધ્યાકારણ કરી શુભપેર. ૭

ગુહરાયે પછીરે, સરસ બનાવી સાથરી સ્હેજ;
કુશ કોમળ અનેરે, કુમળાં પત્રતણી વિધિએજ. ૮

મૃદુવાણી વદીરે, શુચી ફળ મૂળ મધુર ગુહરાય;
બમણું ભરી ભરીરે, આણી રચાવ્યું રામ રીઝાય. ૯

સચિવ અનુજ અનેરે, સીતાસહિત મૂળ ફળ ખાઈ;
પ્રભુ પછી પોઢિયારે, પાય પલોટે લક્ષ્મણ ભાઈ. ૧૦

લક્ષ્મણ ઊઠિયારે, ઊંઘ્યા જાણી શ્રીરઘુનાથ;
કહ્યું મૃદુ વાણીએરે, સચિવને નિંદ્રા લેવા માટ. ૧૧

કશુંક જઈ વેગળેરે, સજીને ધનુષબાણ રણધીર;
બેસી વીરાસનેરે, ચોકી કરતા લક્ષ્મણ વીર. ૧૨

વિશ્વાસુ વડારે, તેડી પ્હેરેગીર બળધામ;
ગુહરાયે પ્રીતેરે, ચોકી મૂકી ઠામોઠામ. ૧૩

જઈ બેઠા પછીરે, લક્ષ્મણ પાસે ગૂહનરેશ;
કટી ભાથા ભીડીરે, ધનુષપર બાણ ચઢાવી બેશ. ૧૪

સુતા જોઈ પ્રભુરે, નિજમનમાંહે ગૂહનિષાદ;
પ્રેમવિવશ થઈરે, કરવા લાગ્યો અધિક વિષાદ. ૧૫

નયણે નીર ઝરેરે, દોહ્યલું મનમાં સમજી દુઃખ;
વચન સપ્રેમથીરે, લક્ષ્મણપ્રત્યે વદતા મુખ. ૧૬

રાગ પરજ.

શેઠ સગાળશા સાધુને સેવે; વાણીયો પાળે વૃત્ત એ રાગ

જુઓ વિધિ વામની કરણીરે, શકાય ન કોઈથી વરણી. ટેક–

ભૂપતિભવન સુંદર એવાં, વિશ્વ-વિમોહન સ્હેજ;
ઈંદ્રસદન ન બરાબરી પામે, મણિમયકેરે તેજ;
રચ્યાં જાણે કામે સ્વપાણીરે, શોભા ચૌદલોકથી તાણી. ૧

અધિક પવિત્ર વિચિત્ર રૂપાળો, જાણે અનંગપલંગ;
પુષ્પ સુગંધ સુવાસિત સઘળે, જ્યાં મણિદીપ સુરંગ;
શોભીતો સર્વ પ્રકારેરે, વખાણતાં ભારતી હારે. ૨

સુંદર ચંદરવા શુભવસ્ત્રના, તકિયા ને રૂડી તળાઈ;
ફૂલેલી દૂધના ફીણ સમી, મૃદુ સર્વ રીતે સુખદાઈ;
શય્યા કામદેવની જાણેરે, કવિ મુખે શું વખાણે. ૩

રામ સીતાજી તેહ સ્થળે નિશી, નિત્ય શયન કરનાર;
નિજ છબીએ રતિ કામતણો અતિ, રૂપનો મદ હરનાર;
મનોહર માત સીતાજીરે, રૂપાળા રામ પિતાજી. ૪

ભૂમિ પથારીએ રામ સીતા તે, પોઢ્યાં વિલોકી હાય;
શ્રમિત અને પટ પાથર્યા પાખે, નજરે જોયું નવ જાય;
કોને દોષ કર્મની વાતેરે, અરે દૈવ શું કર્યું આ તેં. ૫

માત પિતા પરિજન પુરવાસી, મિત્ર દાસી અને દાસ;
જાળવતાં જેને પ્રાણ પ્રમાણે, પ્રેમે રાખી પાસ;
સૂતા મહી રામ તે આજેરે, દેખી મારૂં કાળજ દાઝે. ૬

જનક જનક જગ-જાહેર મહિમા, સુરપતિ મિત્ર શ્વસૂર;
નાથ રઘુનાથ તેહ સીતાજી, ભૂમિએ સૂતી જરૂર;
જુઓ વિધિ-વામની કરણીરે, શકાય ન કોયથી વરણી. ૭

કાનન યોગ્ય શું રામ સીતાજી! સ્વપ્ને ન દુઃખ દીઠેલ;
કર્મ પ્રધાન અસત્ય નહિ એ, મોટા વિધિના ખેલ;
શુભાશુભ કર્મ ફળે છેરે, ઋણાનુબંધે સૌ મળે છે. ૮

કૈકય-નંદની મંદમતિણીએ, કુટિલ કઠણ પણ કીધ;
જેણીએ રામને જાનકિને આ, સુખઅવસર દુઃખ દીધ;
વિરોધે વનમાં કાઢ્યાંરે, આ દારૂણ દુઃખ પમાડ્યાં. ૯

થઈ રવિવંશવિટપને કુહાડી, વિશ્વદુઃખાળી કીધ;
ધરણીશયન જોઈ રામ સીતાનું, જે સહુ જકત પ્રસીધ;
વિષાદ નિષાદને ભારીરે, કૈંકયની કુમતી વિચારી. ૧૦

રૂડા રામને મેલીને, બીજા કોને ભજિયે એ રાગ

મધુર મનોહર કોમળ અતિશે, લક્ષ્મણ બોલ્યા વાણી;
જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય ભક્તિરસ, મિશ્રિત કહું શું વખાણી;
રૂડા ગૂહ હે ગુણવંતા, સુણો શીખ આ સારી. ૧

કહો કોણ કોને સુખ દુઃખનો, દાતા આ સંસારે;
નિજકૃત-કર્મતણા ભોકતા સહુ, જોતાં જ્ઞાન વિચારે.
રૂડા ગૂહ હે ગુણવંતા. ૨

યોગ વિયોગ ભોગ અને રળી, ભલું નઠારૂં ભાવી;
હિત વળી અનહિત મધ્યમ ભ્રમ, ફંદ શકું શું ગણાવી.
રૂડા ગૂહ હે ગુણવંતા. ૩

જન્મ મરણની વળી જ્યાં લગી, જક્તતણી જંજાળો;
સંપતિ વિપતિ કર્મ કાળ વળી, ધરણી ધામ ધન ન્યાળો.
રૂડા ગૂહ હે ગુણવંતા. ૪

જ્યહાં લગી વ્યવહાર જગતનો, સ્વર્ગ નરક પરિવાર;
સુણીએ ગુણ ગણિયે મનમાંહે, નજરે જોઈ નિરધાર.
રૂડા ગૂહ હે ગુણવંતા. ૫

એહ સર્વ છે મોહતણું મૂળ, નહિ પરમારથ પેખો;
પરમારથ પરિબ્રહ્મ અકળ જગ, રામ અનાદિ લેખો.
રૂડા ગૂહ હે ગુણવંતા. ૬

સ્વપ્ને થાય ભીખારી નૃપાધીશ, રંક સ્વર્ગપતિ થાયે;
જાગ્યે લાભ ન હાનિ કશી ત્યમ, જકતપ્રપંચ જણાયે.
રૂડા ગૂહ હે ગુણવંતા. ૭

એવું વિચારી અંતઃકરણે, કદી રોષ નવ કરીએ;
વૃથા કોઈને દોષ ન દઈએ, રામ હૃદયમાં ધરીએ.
રૂડા ગૂહ હે ગુણવંતા. ૮

મોહ-રાત્રિમાં સર્વ સુનારા, જકતજીવ લઘુ મોટા;
સ્વપ્ન અનેક પ્રકારતણાં અતિ, ખરાં જુએ પણ ખોટાં.
રૂડા ગૂહ હે ગુણવંતા. ૯

આ જગજામિનીમાંહે જાગે, કોઈક અબધુત યોગી;
પરમારથી પ્રપંચરહિતનો, વિષય વ્યસનથી વિયોગી.
રૂડા ગૂહ હે ગુણવંતા ૧૦

આ જીવ જાગ્યો જકતજાળમાં, એમ જાણીએ ત્યારે;
સર્વ વિલાસ વિષયથી વિરહિત, જરૂર જાણીએ જ્યારે.
રૂડા ગૂહ હે ગુણવંતા. ૧૧

થાય વિવેક અનેક પ્રકારે, મોહ અને ભ્રમ ભાગે;
તવ રઘુપતિના પદ-પાથોજે, મન અતિશે અનુરાગે,
રૂડા ગૂહ હે ગુણવંતા. ૧૨

સખા પરમપરમારથ જોતાં, એહ અચળ જગ દીસે;
મન ક્રમ વચને રામચરણમાં, થાએ સ્નેહ અતિશે.
રૂડા ગૂહ હે ગુણવંતા. ૧૩

રામ પૂર્ણ પરિબ્રહ્મ અકળ જગ, પરમારથરૂપ કહીએ:
અવિગત અખીલ અનાદિ અનુપ છે, જાણી ચરણ ચિત દઈએ.
રૂડા ગૂહ હે ગુણવંતા. ૧૪

સકળ વિકારરહિત અવિનાશી, માયા ગુણ ગોતીત;
વેદ અહોનિશ નેતિ નેતિ કહી, નિરૂપણ કરે સપ્રીત.
રૂડા ગૂહ હે ગુણવંતા. ૧૫

ભક્ત ભૂમિ સુરભી સુરહિત વળી, બ્રાહ્મણ માટ કૃપાળ;
કરે ચરિત્ર ધરી નર તન શુભ, સુણ્યે મટે જગ-જાળ.
રૂડા ગૂહ હે ગુણવંતા. ૧૬

દોહરા.

સખા સમજી એવું ઉરે, પરહરિ મોહ અથાગ;
સીતા–રઘુવર–ચરણ તમ, અધિક કરો અનુરાગ. ૧

પ્રાતઃકાળ થયો ત્યહાં, કથતાં પ્રભુગુણ સાર;
જાગી ઉઠ્યા જગપતિ, જગ મંગળદાતાર. ૨

સકળ શૌચ-ક્રિયા કરી, સ્નાન કર્યું શ્રીરામ;
શુદ્ધ દૂધ વડવૃક્ષનું, મંગાવ્યું તે ઠામ. ૩

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

મંગાવ્યું વડ-વૃક્ષનું દૂધ, હર્ષશોકવિવશ સૌ વિબુધ;
સહિત લક્ષ્મણ શ્રીજગનાથે, શીર જટા બનાવી હાથે. ૧

કરે નરચરિત્રો અદભૂત, બન્યા નાથ જોગી અબધૂત,
જોઈ જોગીસ્વરૂપ સુમંત, નીર લોચને અધિક વહંત. ૨

ઉર દાહ ને વદન મલીન, કર જોડી વચન કહે દીન;
નાથ કહ્યું છે એવું નરનાથે, રથ લઈ જાઓ રામની સાથે. ૩

'ગંગા નવરાવી વન બતાવી, લાવો ભ્રાત બે પાછા વળાવી;
લક્ષ્મણરામસીતા લાવો તેડી, સંશય સકળ સંકોચ નિવેડી.' ૪

એવું કા'વ્યું છે કૌશલનાથ, તમે સાંભળો હે રઘુનાથ;
કરો નાથ તે જઉં બલિહાર, સર્વ જકતના પ્રાણઆધાર. ૫

કરી વિનતી સુમંત પડ્યો પાય, દીન બાળની જ્યમ રોતો જાય;
કરો તેજ કૃપા કરી નાથ, જેથી અવધ ન થાય અનાથ. ૬

સુણી વિનતી ને સ્નેહ પ્રમાણી, પ્રેમઆંસુએ આંખ ભરાણી;
પગે પડતો ઉઠાડી શ્રીરામે, દીધો બોધ સુમંતને શ્યામે. ૭

તમે ધર્મપંથજ્ઞ[1] છો તાત, તેની કહું શું વિસ્તારી વાત;
દધિચી શિબી હરિચંદ્રનરેશ, સહ્યાં ધર્મકારણ કોટી કલેશ. ૮

રંતીદેવ વળી બળીરાજા, ધાર્યો ધર્મ સંકટ સહી ઝાઝાં;
સત્યસમ ધર્મ નહિ અન્ય તાત, આગમનિગમપુરાણ-પ્રખ્યાત. ૯

પામ્યો ધર્મ સુલભ કરી સોય, ત્યાગું તો અપયશ જગ હોય;
પ્રતિષ્ઠિતને અયશથી નિદાન, દારૂણ દુઃખ કોટીમરણ સમાન. ૧૦

બહુ કહું શું તાત તમ આગે, ઉત્તર દેઉં ફરી પાતક લાગે;
પિતાપદ ગ્રહી કોટી પ્રકાર, કરજો કર જોડી વિનય અપાર. ૧૧

કહેજો કા'વ્યું છે રામે આમ, 'મારા પ્રેમી પિતા પરણામ;
કશી વાતની ચિંતા વિચારી, તાત કરશો નહિ કદી મારી.' ૧૨

દોહરા.

'કરશો નહિ કશી વાતની, ચિંતા મારી અગાધ;
હું સુખી વનમાં સર્વવિધ, તમપ્રતાપ હે તાત.' ૧

હે સુમંત વળી છો તમે, પિતુસમ મમ હિતકાર;
કર જોડી કરૂં વિનતી, તમ પાસે આ વાર. ૨

દુઃખ ન પામે નૃપતિ કદી, કરી મન મારો શોચ;
તેજ તમારે કરવું નિત, તજી હૃદયસંકોચ. ૩

---

૧ કીર્તીવાળા પુરુષને.

સુણી સચિવ રઘુનાથનો, અરસ્પરસ સંવાદ;
પરિજનસહિત વિકળ અતિ, ગુણીયલ ગુહનિષાદ. ૪

કહ્યું લક્ષ્મણે તે સમે, સચિવ સાથ સંદેશ;
સ્ત્રીવશ થઈ વન કાઢિયા, શો અવ વૃથા કલેશ. ૫

મનામણાં મિથ્યા કશાં, શા મિથ્યા સંતાપ;
શા મિથ્યા સંદેશડા, પ્રથમ વિચાર્યું ન બાપ.' ૬

અતિ અનુચિત જાણી પ્રભુ, રાખે વારી વિશેશ;
હે લક્ષ્મણ વીર શું વદો, પિતા પામશે કલેશ. ૭

સંકોચાઈ સહસ્ત્રવિધ, નિજ સોગન દઈ રામ;
કહે સચિવ પ્રત્યે મુખે, વચન સુખદ અભિરામ. ૮

લક્ષ્મણ-સંદેશો તમે, જઈ નવ કહેશો કાંય;
અતિશય ઓછું આવશે, મહીપતિને મનમાંય. ૯

કહે સુમંત્ર પછી તે સમે, ભૂપતિનો સંદેશ;
સહી નહિ શકશે જાનકી, કાનનના અતિ કલેશ. ૧૦

જે વિધિ અવધપુરી ભણી, વળી આવે સીતાય;
તે રઘુવીર તમો કલો કરો; અતિશય ઉચિત ઉપાય. ૧૧

'નહિ તો હે રઘુપતિ નિપટ, હું આધારવિહીન;
જીવીશ નહિ તમવિરહથી, જ્યમ જળ પાખે મીન.' ૧૨

મહિય સાસરિયે સદા, સર્વ પ્રકારે સુખ;
પ્રાણ પ્રમાણે પાળશે, નહિ કો વાતે દુઃખ. ૧૩

જવ જ્યાં મન માને ત્યહાં, સુખે રહે સીતાય;
જ્યાં લગી દુઃખના દોહ્યલા, આ દિન સહુ વીતી જાય. ૧૪

વિનતી ભૂપતિએ કરી, સરળ ચિત્ત જે ભાત;
આરત પ્રીતિ ભરી ભલી, કહી ન જાય તે વાત. ૧૫

સુણી સંદેશો તાતનો, રઘુપતિ કૃપાનિધાન;
સીતાને શિક્ષા દીએ, કહી કહી કોટી વિધાન. ૧૬

સાસુ સસરો ગુરુ અને, પ્રીય પરિજન પરિવાર;
વળો તમે તો સર્વનો, શાંત વિરહ-અંગાર. ૧૭

સુણી પતિ વચન કહે પછી, વૈદેહી મુખ વાત;
પરમ સ્નેહી પ્રાણપતિ, સુણો તમે સાક્ષાત. ૧૮

કરુણામય પ્રભુ છો તમે, પરમ વિવેકી પ્રમાણ;
તન તજી છાયા વેગળી, રહે ક્યહાં રઘુભાણ? ૧૯

પ્રભા જાય ક્યાં ભાનુ તજી? ચંદ્રિકા તજી ચંદ?
હું અર્ધાંગી આપની, ક્યાં જઉં તજી તમ સંગ? ૨૦

નિજ પતિને અતિ પ્રેમમય, વિનતિ સુણાવી સીત;
વદે સચિવ પ્રત્યે ફરી, મૃદુ વાણી સહ-પ્રીત. ૨૧

હરિગીત છંદ.

મૃદુ વાણીએ સીતા કહે ત્યાં, સચિવપ્રત્યે વાતડી;
હિતકારી છો પિતુ સ્વસુરસમ તમ, દેખી શીતળ છાતડી;
દેઉં ઉતર અનુચિત અતિ પણ, તેથી વિસ્મીત ના થશો;
આરતવશે સન્મુખ થઉં તે, ઓછું મન નવ લાવશો. ૧

સહુ આર્યસુતપદકમળવણ, સગપણ વૃથા સંસારનું;
અનુજા અનુજ મા તાત વળી સહુ, સુજ્ઞજન પરિવારનું;
વૈભવ વિલાસ પિતાતણા શુભ, જક્તમોહન જે દીઠ;
નૃપ મુકુટમણિ સરખા ઘણા નિત, આવી નમતા પદપીઠ. ૨

માવિત્ર સુખ-ભંડાર એવાં, જક્તજાહર માહરે;
પણ પ્રાણનાથ વિના ન ભાવે, એહ મુજને અંતરે;
સસરો સબળ કૌશલપતિ છે, ચક્રવર્ત્તિ મહાબળી;
જેનો પ્રગટ મહિમા જગતમાં, ચૌદ ભુવનવિષે વળી. ૩

લે જેહને સુરનાથ સાદર, આવી પ્રીતે આગળે;
દે અર્દ્ધ સિંહાસન સુઆસન, ભેટી ભુજ ભરીને મળે;
સસરા સબળ એવા પ્રતાપી, અવધવાસ અતિ ભલો;
છે જનનિસમ સાસુ તથા પરિવાર પ્રીય અતિ ઉજ્વળો. ૪

રઘુનાથ પદપાથોજ રજ વણ, સુખદ નહિ સ્વપ્નેય કો;
સુખધામ મન વિશ્રામ રામજી, એ વિના નથી અન્ય કો;
આ અગમ પંથ અનંત પર્વત, વન ભયંકરી ભૂમિકા;
ગજ કેશરી નદીઓ સરોવર, છે ભયંકર મૂળથકા. ૫

તન પુષ્ટ ભીલ વરાહ હરણાં, વળી વિહંગ વડા ઘણા;
સહુ સુખદ પ્રીયપતિ સંગ મુજને, ભાગ્યમાં કહો શી મણા;
મુજ માટ સાસુ શ્વસૂર પાસે, વિનય કરજો પદગ્રહી;
મમ શોચ કંઈ કરશો ન સુખી વન, તમપ્રતાપે હું અહીં. ૬

પ્રીયનાથ સાથ દયાળ છે વળી, દિયર લક્ષ્મણ લાડકા;
અતિ ધીર વીર આણાવળી બહુ, મારી જેણે તાડિકા;
અતિ પંથશ્રમભ્રમ વિપત વડી કશી, મનવિષે મારે નહિ;
મમમાટ હે સસરાજી મનમાં, શોચ કંઈ કરશો નહિ. ૭

તમ તાત સમ મમ સાસુ સસરા, તેમને કહેજો તમે;
તમ આશિષે કરી છું અધિક, પતિ સંગ સુખી હું આ સમે;
સેવાસમય દૈવે દીધો વનવાસ, આશ ઉરે રહી;
મમ સાસુને કહેજો તમે, તમ દાસીએ વિનતી કહી. ૮

દોહરા.

સુણી સુમંત્ર સીતાતણી, શીતળ વાણી વિશેષ;
થયો વિકળ જ્યમ મણિ વિના, વ્યાકુળ મણિધર વેશ. ૧

સુજે ન નયને અશ્રુથી, સુણે ન કશુંયે કાન;
કહી ન શકે વદને કશું, અતિ વિકળ મતિમાન. ૨

દીધો બોધ બહુ ભાંતિએ, રઘુપતિએ તે વાર;
તદપી ન શીતળ છાતી થતી, હૃદય વિરહ અંગાર. ૩
સાથ આટ રઘુનાથશું, કીધો યત્ન અનેક;
યોગ્ય ઉતર રામે દીધો, પડ્યા હેઠ કર છેક. ૪
ઓળંગી ન શકાય શુભ, રામ-રજા તે વાર;
કઠણ કદી ગતિથી કશું, ચાલે નહિ નિરધાર. ૫
સાનુજ રામ સીતાતણે, ચરણ નમાવી શીર;
ફર્યો સચિવ જ્યમ વણીક નિજ, મુડી ગમાવી તજી ધીર. ૬
રથ હાંક્યો સચિવે જ્યહાં, સજીને સર્વે સાજ;
નીરખી નીરખી હય રામ તન, હણુહણાટ કરતાજ. ૭
વાગ ન માને વાજી શુભ, જે નિત આજ્ઞાકાર;
હેમ-રાશ તોડાવતા, માને નહિ ડચકાર. ૮
કેશવાળી ખંખેરતા, હાંકે જવ દઈ ત્રાસ;
દે ફલંગ દડબડ કરી, તાણી જાય પ્રભુ પાસ. ૯
વિરહવેદના વાજીની, અધિક જોઈ રઘુનાથ;
પ્રેમે હયપીઠ થાબડે, કેશવાળી ગ્રહી હાથ. ૧૦
અતિ વિષાદ ઉર આણીને, ચલાવી આપ્યા પંથ;
વિરહભર્યા હય હણુહણે, નીરખે જાનકીકંથ. ૧૧
રઘુવીર વાજીદશા નિરખી, નિષાદ હૃદય વિષાદ;
શિર ધુણાવી પસ્તાય બહુ, મૂકી માનમરિયાદ. ૧૨
જેના દુસહ વિયોગથી, વિકળ પશુ પણ એમ;
તો પછી માત પિતા પ્રજા, જીવશે સર્વે કેમ? ૧૩
બળાત્કારે સચિવને, અવધ મોકલી રામ;
ચાલી આવિયા આપ પછી, ગંગાતીર અભિરામ. ૧૪
મગાવી આણ્યું નાવ ત્યાં, સત્વર માછી પાસ;
આવી કહે તે એ રીતે, સુણો રામ અવિનાશ. ૧૫

શામલિએ યારને, મેરી મટુકી છિનાલીનીરે એ રાગ

કૃપાળા રંગીલા રઘુનાથ ચઢો ન નાવેરે ટેક.

ચરણકમળરજ નાથ તમારી;
દીસે છે એ અતિશે કામણ ભરીરે, રૂપાળા રંગીલા. ૧
મૂળી મનુષ્યકરણી કશી એ છે;
રહીએ તેથી અહનિશાં મન ડરીરે. રૂપાળા રંગીલા. ૨
સ્પર્શ થતાં શલ્યા થઈ ગઈ અહલ્યા;
કહો પ્રભુ તે શું કામણ વિનારે? રૂપાળા રંગીલા. ૩
પ્હાણથકી નથી કાષ્ટ કઠણ આ;
વિચારો મન રઘુપતિ રંગભીનારે. રૂપાળા રંગીલા. ૪
નાવ નારી થઈ જાય સ્પરશતાં;
કહો પછી નાથ હું ક્યમ ડરૂંરે? રૂપાળા રંગીલા. ૫
વાટ પડે મારી નાવ વણસતાં;
દયાળ હું દિલમાં તેથી ડરૂંરે. રૂપાળા રંગીલા. ૬
એણે કરી પરિવાર સૌ પોખું;
જાણું ન હુન્નર હું બીજો કશોરે. રૂપાળા રંગીલા. ૭
જો પ્રભુ જરૂર પાર જવા ચાહો;
વિવેકે વિભો મમ ઉર વસોરે. રૂપાળા રંગીલા. ૮
ચરણકમળ ધોઈ નાવે ચઢાવું;
કશી ઉતરાઈ ઇચ્છું નહીંરે. રૂપાળા રંગીલા. ૯
આપની આણ કે સમ દશરથના;
કહું સત્ય સહુ ગંગજળ ગ્રહીરે. રૂપાળા રંગીલા. ૧૦
લક્ષ્મણ મારો તીરે ભલે પણ;
ધોવા ન દો પદ જ્યાંલગી તમેરે. રૂપાળા રંગીલા. ૧૧
ત્યાંલગી નાથ હું પાર ઉતારૂં ન;
કૃપાળુ કરો જેહ મન ગમેરે. રૂપાળા રંગીલા. ૧૨

દોહરા.

પ્રેમ લપેટલ અટપટાં, સુણી માછીનાં વેણ;
જોતા અનુજ સીતા ભણી, રઘુપતિ અતિ સુખદેણ. ૧
કૃપાસિંધુ રઘુનાથજી, વદ્યા મંદ હસી પ્રાય;
જેથી જાય નવ નાવ તુજ, કર તું તેજ ઉપાય. ૨
વેગે જળ આણી અને, પદ પખાળ આ વાર;
થાય વિલંબ અતિ ઘણો, ઝટપટ પાર ઉતાર. ૩
જેનું નામ લેતાં મુખે, અતિ હિત એકજ વાર;
ઉતરે નર ભવસિંધુ અતિ, પામી દુખનો પાર. ૪
તે કૃપાળુ આ માછીનું, કરે સવાસલુ સ્હેજ;
ત્રિલોકપદ અતિ અલ્પ છે, માછીભાગ્ય આગેજ. ૫
ચરણ ચારૂ નખકાંતિ શુભ, નીરખી હરખી મન ગંગ;
પ્રભુવચન સુણી મોહમતિ, ગત થઈ તેહ પ્રસંગ. ૬
રામરજા પામી અને, મુકી માછીએ દોટ;
લાવ્યો જળ ગંગાતણું, ભરી કાષ્ટકથરોટ. ૭
અતિ ઉમંગ આનંદ અતિ, વળી અનુરાગ ઘણોજ;
પખાળવા લાગ્યો પ્રીતે, રઘુવર-પદ-પાથોજ. ૮
પુષ્પવૃષ્ટિ કરી સર્વે સુર, વદને કરે વખાણ;
પુણ્યપુંજ એ સમ ન કો, લીધી જગતમાં લાણ. ૯
પદ પખાળી જળપાન કરી, આપ સહિત પરિવાર;
પિતૃ પાર કરી રામને, મુદિત ઉતાર્યા પાર. ૧૦
ઉતરી ઉભા નદીરેતમાં, અતિ હોંસે રઘુનાથ;
ગૂહ-નિષાદ-અનુજ અને, સીતાજી સંગાથ. ૧૧

રાગ ગોપીચંદાખ્યાનનો.

ગોપીચંદ ચરિત તુમ સુનોરે મેરે ગુનરાશી

એ ઢાળ

ઉતરી દંડપ્રણામ શ્રીરામને, માછીએ કીધો;
સંકોચાયા શ્રીપતિ મન એમ, ન દોકડો દીધો. ૧

પતિહૃદયની વાત સીતાજી, સ્નેહે જાણનારી;
મણિ મુદ્રિકા મન આનંદે, આંગળીથી ઉતારી. ૨

કહે માછીને રામ હે ભાઈ, તું લે ઉતરાઈ;
માછીએ ગ્રહ્યા પદ–પાથોજ, હૃદય અકળાઈ. ૩

આજ પામ્યો ન શું રઘુનાથ, કહો આ કાળે;
મટયા દરિદ્રદોષ દુઃખદાહ, લોચન ભરી ન્યાળ્યે. ૪

કીધી અગણિત કાળ કૃપાળ મેં, અતિશે મજૂરી;
દીધી આજ મને દીનાનાથ, વિધિએ ભરી પૂરી. ૫

જોઈએ ન કશું હવે મારે, સ્વામી આ સંસારે;
દીનાનાથ દયાળ અનુગ્રહ, ઉચિત તમારે. ૬

વળતી વાર જો કશુંક કૃપાળ, કૃપા કરી દેશો;
તે પ્રસાદ હું શિર ધરી લઇશ, લેવાનું જો કહેશો. ૭

રામ લક્ષ્મણે આગ્રહ અતિશે, માછીશું કીધો;
ઉતરાઈનો દોકડો તોય, ન એકે લીધો. ૮

ભક્તિ વિમળનો વર દેઈ કીધો, વિદાય શ્રીનાથે;
ધન્ય ભાગ્ય પ્રશંસે દેવ, ઉધર્યો હરિ–હાથે. ૯

કર્યું સ્નાન શ્રીરઘુકુળનાથ, અનુજ પ્રિયા સાથે;
કરી પાર્થિવ પૂજા સપ્રીત, નમ્યા સ્વામિનાતે. ૧૦

કર જોડી કહે છે સીતા, સુરસરિને સપ્રીતે;
માતા પૂરજો મનોરથ મારા, આનંદસહિતે. ૧૧

પતિ દિયરતણી સંગાથ, કુશળતાથી આવી;
ફરી પૂજા કરૂં મા તમારી, પૂરણ પ્રેમ લાવી. ૧૨

સીતાવિનતી સુણી અતિ પ્રેમ, રેણે કરી રેણી;
નિર્મળ જળથી વિમળ થઈ વાણી, અધિક સુખદેણી. ૧૩

સુણ રઘુવર–પ્રાણપ્રિયા સતી, જાનકી વાણી;
જોતાં વિદિત પ્રભાવ છે તારો, સકળ ગુણખાણી. ૧૪

રંક લોકપતિ થાય જો તું, કૃપામીટે ન્યાળે;
સેવે સર્વે સિદ્ધિ કર જોડી, તને આ કાળે. ૧૫

અતિ વિનય સુણાવ્યો મને, મૃદુ વચન ઉચારી;
દીધી મુજને વડાઈ તેં આજ, કૃપા કરી ભારી. ૧૬

તદપિ દેવી હું દેઉં આશિષ, આનંદ ઉર આણી;
થવા સફળ સર્વેવિધિ સત્ય, મધુરમય વાણી. ૧૭

પતિ દિયર સહિત આવી ક્ષેમ, કોશલપુરમાંહે;
થાશે પૂર્ણ સહુ મનકામ, સુયશ જગ મોહે. ૧૮

તોટક છંદ.

સુણી મંગળમૂળ સુગંગગિરા, અનુકૂળ અતિ સમજી ચતુરા;
પ્રભુએ કહ્યું ગુહપ્રતે પછીથી;ઘર જાવ સખા અવ તો અહીંથી.૧

સુણી શુષ્ક મુખે ઉર દાહ થયો, રઘુનાથવિયોગ ન જાય કહ્યો;
દીનવાણી કહે કર જોડી અતિ, રઘુનાથ સુણો મુજની વિનતી. ૨

રહી સાથ બતાવીશ હું રસતા, દિન ચાર કરી પદસેવકતા;
જઈ વાસ કરો પ્રભુ જેહ વને, મન પર્ણકુટી[1] કરવાનું મને. ૩

તવ જેવી રજા કરશો મુજને, કરૂં તે રઘુવીરની આણ મને;
પ્રીછી સ્હેજ સનેહસુ તેહતણો, ગુહ સંગ લીધો છ ઉલ્લાસ ઘણો.

ગુહનાતી[2] સહુ નિજ તેડી લીધા, કરીને પરિતોષ વિદાય કીધા;
ગણનાથ તથા શિવને સમરી, શિર નામી પ્રિતે હરિ સુરસરી. ૫

સહ સીય અનુજ સખા સહિતે, વનમાં વિચર્યા રઘુનાથ પ્રીતે;
તરુ હેઠ રહ્યા પ્રભુ તે દિવસે, ઠઠમેટ કરી અનુજે અતિશે. ૬

કરી પ્રાતક્રિયા ઉઠી પ્રાત સમે, પ્રભુ જાય કપાય સુપંથ ક્રમે;
પ્રભુએ દીઠ તીરથરાજ ભલો,મહિમા જગમાં અતિશે ઉજળો.૭

શુભ સત્ય અમાત્યશ્રધાસુપ્રીયા, હિતકારકમાધવ મિત્ર થયા;
ભર ચાર પદાર્થથી કોષ ભલો, અતિ પુણ્યપ્રદેશ સુદેશ મળ્યો.૮

ગઢ ગાઢ અભંગ સુક્ષેત્ર સદા, પ્રતિપક્ષી ન કો સ્વપ્નેય કદા;
સહુ તીરથ સૈન્ય સુવીર બહુ, દળનાર કલુષસમૂહ સહુ. ૯

હરિઆસન[3] સંગમ જેહ સ્થળે, વડ અક્ષય છત્ર કદી ન ચળે;
જમુનાજળ ગંગતરંગરૂપી, શિર ચમર નિત્ય ઢળે યદપિ. ૧૦

દુઃખ દોષ દરિદ્ર અભંગ ઘણા, સહુ ભંગ પ્રયાગ જનારતણા;
જન સુકૃતિ સાધુ સુસેવ કરે, મનકામ સહુ અભરેજ ભરે. ૧૧

નિત વંદન વેદ પુરાણ કરે, ગુણગ્રામ કથ્યે પતિતો ઉધરે;
કહી કો શકનાર પ્રભાવ ઘણો, સુખદાયક જેહ પ્રયાગતણો. ૧૨

દોહરા.

કલુષપુંજકુંજર ઉરે, મઢાઘાતિ મૃગરાજ;
સેવક જન સદભાગિયા, કર્યું જગત શુભકાજ. ૧

તીર્થરાજ એવું દીઠું, સોહામણું સહસાજ;
સુખસાગર સુખ પામિયા, હૃદયવિશે રઘુરાજ. ૨

શ્રીમુખ તીરથરાજની, વિમળ વડાઈ સપ્રેમ;
કહી સુણાવી સીય અનુજને, વળી નિષાદને તેમ. ૩

કરી પ્રણામ જોતાં સહુ, વન ઉપવન શુભ બાગ;
કહે મહાતમ શ્રીમુખે, રઘુપતિ અતિ અનુરાગ. ૪

આવી ત્યહાં એવી રીતે, જોઈ ત્રિવેણી સાર;
સકળ સુમંગળદાયણી, સ્મરતાં જેહ લગાર. ૫

---

૧ છાપરી. ૨ ગુહ—માછી—નાં સગાંવહાલાં. ૩ સિંહાસન.

સ્નાન કર્યું આનંદ મન, સ્નેહે કરી શિવસેવ;
પૂજ્યા યથાવિધિ એ સમે, તર્તિખ તીરથદેવ. ૬

પછી આવ્યા રઘુપતિ જ્યહાં, ભરદ્વાજ મુનિરાય;
કરતા જોઈ દંડવત, મુનિ ઉર લઈ હરખાય. ૭

મુનિમનનો આનંદ અતિ, કહ્યો ન જાય કદાય;
જાણ્યે બ્રહ્માનંદ ગઢ, પામી નીરખી હરખાય. ૮

આશિર્વાદ દીધો રૂડો, મન હરખાઈ મુનીશ;
અંતરમાં અનુમાનતા, મારાં ભાગ્ય અતિશ. ૯

લોચનગોચર સુકૃત ફળ, જાણે વિધિએ આજ;
કર્યાં કોણ પુણ્યે કરી, જે દીઠા રઘુરાજ. ૧૦

વસંતતિલકા છંદ.

દૈ આસનો કુશળ પ્રશ્ન કરી પ્રમોદે,
પ્રેમે પરિપૂરણ કીધ પૂજ્યા વિનોદે;
અંકુર કંદ ફળ મૂળ અપાર આણી;
દીધાં ત્યહાં અમીસમાં મુનિએ વખાણી. ૧

સીતા તથા અનુજ ગૂહ સમેત રામે,
ખાધાં અતિ રુચિથી મૂળ ફળો સુઠામે;
શ્રીરામ સૌ શ્રમ જતાંજ થયા સુખાળા,
ઊચારતા મુનિ મૃદુ વચનો રૂપાળાં. ૨

વૈરાગ ત્યાગ તપ તીરથ જોગ મારો,
તે આજ સૌ સફળ ધન્ય પ્રભુ વિચારો;
સર્વે સુસાધન ફળીત કૃતાર્થ હોઉં,
હે રામ આજ તમને નજરે હું જોઉં. ૩

બીજી ન લાભ સુખની અવધીય આથી,
સૌ આશ પ્હોંચી તમને પ્રભુ દર્શવાથી;
હે નાથ દો વર કૃપા કરીને હવેથી,
ચર્ણાંમ્બુજે સહજ સ્નેહ વધેજ જેથી. ૪

ત્યાગી સહુ કપટ ને મન કર્મ વાણી,
જ્યાં સુધી થાય તમનો નહિ ભક્ત જાણી;
ત્યાં સુધી સુખ સ્વપને કદીએ ન તેને,
કોટી ઉપાય કરતા નહિ શાંતિ એને. ૫

સુણી મુનિવચન રાઘવ સંકુચાયા,
આનંદ ભક્તિ શુભ ભાવથી તે ધરાયા;
રામે પછી મુનિતણા સુયશો વખાણ્યા,
કોટિક ભાંતી કથીને સહુને સુણાવ્યા. ૬

તે મોટ તેજ ગુણપુંજ પ્રમાણ સ્વામી,
જેને મુનીશ તમ આદર દો સુનામી;
અન્યોન્ય રામ મુનિનાથ નમે કહે છે,
વાણી અગોચર અતિ સુખલા'વ લે છે. ૭

પામ્યા શુધી સરવ કોઈ પ્રયાગ વાસી,
મુનિ બટુક સીધ તાપસ ને ઉદાસી;
આવ્યા સહુ મુનિશ આશ્રમમાંય ધાતા,
જોવા કુમાર નૃપના અતિ રૂપવંતા. ૮

રામે પ્રણામ કીધ પ્રીતથી સર્વ કોને,
આનંદ લાભ દઈ લોચન સૌ જનોને;
આશીષ દેઈ ગણી શ્રેષ્ઠ અતિ અતિથિ,
સૌ કો વખાણ કરતા વળિયા તહીંથી. ૯

વિશ્રામ કીધ નિશીએ સુખધામ રામે,
પ્રાતઃસમે કરી સનાન પ્રયાગધામે;
ચાલ્યા સીતા અનુજ ગૂહ સમેત રામ,
સ્નેહે મુનીશચરણે કરીને પ્રણામ. ૧૦

ભૂજંગી છંદ.

ઋષિને કહે છે ધરી પ્રીત હૈયે,
અમો નાથ કહોને કિયે પંથ જૈયે;
હસી મંદ ઋષિ કહે રામ પાસે,
સહુ પંથ સ્હેલા તમોને પ્રવાસે. ૧

કહી શિષ્ય બોલાવિયા સાથ સારૂ,
સુણી હર્ષી આવ્યા પચાશેક વારૂ;
અતિ સર્વનો પ્રેમ શ્રીરામચર્ણે,
દીઠો છે અમે પંથ સૌ એમ વર્ણે. ૨

બટુ ચાર દીધા પ્રભુસંગ ત્યારે,
કર્યાં જેમણે સુકૃતો જન્મી ભારે;
પ્રણામી મુનિપાય આશીષ પામી,
ઉરે આણી આનંદ ચાલ્યા સુનામી. ૩

યદા નીસરે ગ્રામની પાસ જાઈ,
નરો નારી સૌ દર્શને જાય ધાઈ;
લઈ લાભ આ જન્મનો એ પ્રસંગે,
વળે દુઃખી થૈ મોકલી મન સંગે. ૪

બટુ ચાર વીદાય કીધા સુક્ષેમે,
ફર્યા સૌ મનોચ્છા કરી પૂર્ણ પ્રેમે;
નહાયા જમુનાનીરે ઊતરીને,
દીસે જે સ્વદેહી સમી વાન ભીને. ૫

દોહરા.

તીર્થવાસી આગમન સુણી, નરનારી સહસાજ;
જોવા રાજકુંવર સહુ, ધાયા તજી નિજ કાજ. ૧

લક્ષ્મણ રામ સીતાતણી, સુંદરતાઈ સાર;
દેખી હરખી નિજ ભાગ્યની, કરે વડાઈ અપાર. ૨

અતિ મન સહુને લાલસા, રાજકુંવર રૂપ ધામ;
સંકોચાઈ પૂછે સહુ, નામ ગામ ને ઠામ. ૩
જે તેમાં વયવૃદ્ધના, અતિશે શાણા સ્હેજ;
તેણે રઘુપતિ ઓળખ્યા, અધિક યુક્તિ કરીનેજ. ૪
સર્વ કથા કહી તેમને, શ્રીમુખ ગણી હરિદાસ;
તાતરજાએ ત્રણ જણાં, વન નીકળ્યાં તજી વાસ. ૫
સુણી સવિષાદ સકળજનો, પ્રેમે અતિ પસ્તાય;
રાય રાણીએ ભલું ન કર્યું, કહી સહુ મન અકળાય. ૬
આવ્યો એ અવસર ત્યહાં, તાપસ એક અનુપ;
તેજપુંજ લઘુ વયતણો, અતિશય લલિત સ્વરૂપ. ૭
કવિથી અલખીત ગતિ અને, વૈરાગીને વેષ;
મન ક્રમ વચને રામપદ, એ અનુરાગી વિશેષ. ૮
સજળ નેત્ર તન હર્ષભર, ઇષ્ટ દેવ પરમાણી;
પડ્યો દંડવત રામપદ, દશા ન જાય વખાણી. ૯
ઉલટભેર ઉર આણી લીધ, રામે બટુક નિશંક;
શુભ પારસમણિ પામિયો, જાણે જન અતિ રંક. ૧૦
પ્રેમ અને પરમાર્થ બે, મળતાં ધમિયો દેહ;
કહે એમ સહુ કોઈ જન, સરળ જણાવી સ્નેહ. ૧૧
લાગ્યો પછી લક્ષ્મણપદે, તાપસ તે નિરધાર;
ઉઠાવી લીધો ઉરવિષે, ઉમગી પ્રીત અપાર. ૧૨
સીતા-પદપાથોજની, રજ તાપસ ધરી શિશ;
શિશુ જાણી જગજનનિએ, દીધી રૂડી આશીષ. ૧૩
કર્યો નિષાદે તેહને, પ્રીતે દંડપ્રણામ;
રામ સનેહી મુદિત મન, મળ્યા ભેટી ભુજ આમ. ૧૪
પીયે નેત્ર પડિયે રૂડે, રૂપ પિયૂષપ્રમાણ;
પામી સુભોજન મુદિત જયમ, જન ક્ષુધાર્થી જાણ. ૧૫
હે સખી તે માતા પિતા, કેવાં હૃદયકઠોર;
વન મોકલિયા જેમણે, આવા કુંવર કિશોર. ૧૬
લક્ષ્મણ જાનકી રામનું, સ્વરૂપ નિહાળી અપાર;
શોચ સ્નેહ વિકળ થયાં, તીર્થવાસી નરનાર. ૧૭
પછી રઘુનાથે પ્રેમથી, બહુવિધિએ શીખ દીધ;
ગુણનિધિ ગુહ નિષાદને, હૃદય આણી વળી લીધ. ૧૮
રામરજા નિજ શિશ ધરી, ભવન ગમન તવ કીધ;
વિરહયુક્ત ગુહ ચાલિયો, પીડા જક્તપ્રસિદ્ધ. ૧૯

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

પછી રામ સીતા ને અનંત, કરકમળ જોડી ભગવંત;
કીધો જમુનાને પ્રેમે પ્રણામ, મુખે વરણવતાં ગુણગ્રામ. ૧
ચાલ્યા સીતાસહિત બન્ને ભાઈ, રવિતનુજાની કરતા વડાઈ;
વટેમાર્ગુ મળે પંથ જાતા, રૂપ જોઈ સહુ અચરજ થાતા. ૨
કહે પ્રેમે પથિક સહુ વાત, સુણો લક્ષ્મણ ને રઘુનાથ;
જોઈ અંગઅવેવ તમારા, શોચ પામે છે હૃદય અમારાં. ૩
પંથે વિચરતા પગપાળા, સીતા લક્ષ્મણ રામ રૂપાળા;
અમે જાણ્યાં જૂઠાં જ્યોતિષ, આ શો કોપ અરે જગદીશ ! ૪
રૂપ કરતળ પદતળ રેખા, જોતાં આશ્ચર્ય દેવ અદેખા;
પંથ અગમ શૈલ વન ભારી, વળી સાથ નારી સુકુમારી. ૫
સિંહ ગજ વન જોયા ન જાય, તલપી વ્યાઘ્ર તો સામા ધાય;
આજ્ઞા હોય જો આપની સ્વામી, સંગે ચાલીએ હે શુભનામી. ૬
જાઓ જ્યાં લગી ત્યાં પ્હોંચાડી, સુધો પંથ હે નાથ દેખાડી;
પછી વળશું અમો અમ ઘેર, શિરનામી તમોને સુપેર. ૭
પૂછે પ્રેમવિવશ એ રીત, નેત્ર સજળ ને હૃદય મુદિત;
રામ તેમને પાછા વળાવે, મૃદુ વચનો કહી સમજાવે. ૮
પંથ જેહ નગર પુર ગ્રામ, રહે રાત સાનુજ સીતારામ;
તે નગરને નાગ-સુર-નગરી, પ્રશંસે મોહમતિ પરહરી. ૯
કોએ સુકૃતિએ થવા સારૂં, કઈ ઘડીએ વસાવેલ વારૂ ?
ધન્ય નગર પુણ્યમય ગ્રામ, જ્યાં નિશાએ લે રામ વિશ્રામ. ૧૦
રામ ચરણે ચાલી જ્યાંજ્યાં જાય, તે સમ અમરાવતી ન કહેવાય
પુણ્યેશ્વરી પંથ સમીપ નિવાસી, વખાણે તેને સુર પુરવાસી. ૧૧
ભરી નેત્ર વિલોકે જે રામ, સહસીતા અનુજ ઘનશ્યામ;
જેહ સરસ રીતે ભગવાન, કરે સાનુજ જાનકી સ્નાન. ૧૨
તેમને સુરસરિ સરોવર, વખાણે છે વળી સૌ અમર;
પ્રભુ જે તરુતળ બેસે જાઈ, કરે કલ્પતરુથી તે વડાઈ. ૧૩
સ્પર્શી રઘુપદ-પદમ-પરાગ, માને ભૂમિ ભુરી[1] નિજ ભાગ્ય;
કરે છાયા ગગન ઘનઘોર, મેઘાડંબરિત રાજકિશોર. ૧૪
કરતા પુષ્પવૃષ્ટિ સહુ સુર, પ્રસંશે છે પ્રેમભરપૂર;
જોતા ગિરિ વન ખગ મૃગ ધીર, ચાલ્યા જાય પંથે રઘુવીર. ૧૫

રાગ રામગ્રી.

પઢોરે પોપટ રાજા રામના એ ઢાળ

રઘુવીર વન પાવન કરે, ધન્ય વન ભૂમિ ભાગ્ય;
રજપ્રભુપદ-પાથોજની, સ્પર્શતા સાનુરાગ.
રઘુવીર. ૧
ગ્રામ સમીપ થઈ નીકળે, સીતા લક્ષ્મણ રામ;
સહુ વૃદ્ધ બાળક નારિ નર, ધાએ તજી નિજકામ.
રઘુવીર. ૨

૧ ઘણું.

રામ લક્ષ્મણ સીતાતણાં, રૂપ જોઈ રૂપાળાં;
નેત્ર સફળ થયાં જાણીને, સર્વે થાય સુખાળાં.
રઘુવીર. ૩

સજળ નયન સહુ કોઈનાં, ઊર ઉજમ અતિશે;
મગ્ન થયાં સહુ જોઈને, બંને અતિ દિવ્ય દીસે.
રઘુવીર. ૪

વરણી ન જાએ તેમની, દશા કોઈ પ્રકારે;
પારશ ઢગ જાણે લીધો, કોઈ રંક બિચારે.
રઘુવીર. ૫

બોલી એવું શિખ દે સહુ, એક એકને એવી;
લોચનલાભ લો આ ક્ષણે, છબી છે જોવા જેવી.
રઘુવીર. ૬

એક વળી જોઈ રામને, અતિશે અનુરાગે;
જોતા ચાલ્યા જાય સંગમાં, પ્રીતે પ્રભુપદ લાગે.
રઘુવીર. ૭

લોચન પંથેથી એક તો, છબી ઉરઘર આણી;
થાય શિથિલ અતિ સ્નેહથી, તન મન ક્રમ વાણી.
રઘુવીર. ૮

પાથરી મૃદુ તૃણ પાંદડાં, જોઈ શુભ વડછાયા;
એક કહે એવી રીતે, બેસો રવિકુળ જાયા.
રઘુવીર. ૯

છાયા શીતળ છે આ ભલી, સ્થિર થઈ થાક ખાઓ;
પ્રાત ઊઠી પથ ચાલજો, રાત અહીં રહી જાઓ.
રઘુવીર. ૧૦

એક કળશ ભરી લાવતો, પ્રેમે નિર્મળ પાણી;
સુધાચમન કરો હે પ્રભુ, કહે કોમળ વાણી.
રઘુવીર. ૧૧

વચન વલ્લભ પ્રીતિ અતિ, જોઈ સહુની તે કાળે;
સીતા શ્રમિત મન જાણીને, પ્રભુ દીનદયાળે.
રઘુવીર. ૧૨

ઘડિક વિલંબને કારણે, બેઠા પ્રભુ વડછાંએ;
બેઠાં સરવ ટોળે મળી, નરનારી સોહાએ.
રઘુવીર. ૧૩

શોભા જુએ નરનારીઓ, અતિ મન આનંદે;
લોભ્યાં નયન મન રૂપથી, હેતે હરિગુણ વંદે.
રઘુવીર. ૧૪

એક ટગે જોતાં સહુ, યુગ રાજકિશોર;
રામચંદ્રમુખ ચંદ્રશું, ચિત્ત સહુનાં ચકોર.
રઘુવીર. ૧૫

તરુણ તમાલના વર્ણનું, તન સુંદર શ્યામ;
થાય મોહિત જોતાં જેહને, કોટી કોટિક કામ.
રઘુવીર. ૧૬

વિદ્યુત[1]વરણી દેહડી, લક્ષ્મણની રૂપાળી;
નખ શિખ સુંદર ભાવતી, છબી અતિશે રસાળી.
રઘુવીર. ૧૭

કટિ મુનિપટ ભાથા ભલા, કસી બાંધ્યા છે કોડે;
શોભે છે શુભ તીરકામઠાં, હસ્તકમળમાં હોડે.
રઘુવીર. ૧૮

ઝૂલણા છંદ.

હસ્તકમળે ધનુ તીર, રણધીર છે;
સુભટ શિશે જટા મુકુટ શોભે,
ઉર ભુજ નયનની, અધિક વિશાળતા;
લલિત વિધુવદનથી ચિત્ત લોભે,
સુભગ પરિશ્વેદકણ[2], સમૂહ શોભી રહ્યાં;
જાણીએ એહ અમીઝરણ ભાસે,
તાપ પરિતાપ જન, પાપના પુંજ તો;
જોઈને જેહને ત્રાસી નાસે. ૧

જાય વરણી નહિ, જોડી મનહરણીએ;
અમિત શોભા મતિ થોડી મારી,
સર્વે ચિંતવે મતિ, મંન ચિત લાવીને;
સ્વરૂપ સીય રામ લક્ષ્મણનું ભારી,
સ્વરૂપ જોઈ સહુ, હરખી મન થાકિયાં;
એક ટગ નીરખી આનંદ માને,
જાય છે જાનકી, સમીપ સહુ ગ્રામત્રિય;
પૂછતા અધિક સંકોચ પામે. ૨

પાય લાગે સહુ, ફરિફરી પ્રેમથી;
સરળ મૃદુ વચન સરવે સુણાવે,
રાજતનયા અમો, વિનય કરીને કહું;
પૂછતાં બ્હીનીએ સ્ત્રી સ્વભાવે,
દેવી કરજો ક્ષમા, અમ અવિનયતણો;
ગામડાનાં વિના ગુણ જાણી,
સ્હેજ સલુણા ઉભય, રાજસુતને રૂપે;
કાન્તિ લીધ હેમ મરકતની તાણી. ૩

અધિક તન શ્યામ વળી, ગૌર કિશોરવય;
લલિત શોભાની આભા અતિશે,
સુભગ શશિશર્દમુખ, સુખદ સંસારને;
શરદજળકમળશાં નેત્ર દીસે,

૧ વીજળી. ૨ પરસેવાનાં બિંદુ.

કોટી કંદર્પનો, દર્પ દળનાર આ;
સુમુખી તે કોણુ થાએ તમારે,
સાંભળી સ્નેહમય, વાણી મનહર સીતા;
લજિત થઈ મંદ હસી મન વિચારે. ૪

તેમને જોઈને, જોતી ધરણી ભણી;
એય સંકોચથી સંકુચાતી,
બાળ મૃગનયની શરમાતી સહપ્રેમથી;
બોલી મૃદુ વેણુ હર્ષિત થાતી,
સ્હેજ સદ્‌ભાવ તન, ગૌર સુંદર અધિક;
નામ લક્ષ્મણુ લઘુ દિયર મારા,
પ્રીતિધન મમ પતિકેરૂં એ પરમ છે;
સર્વદા સ્નેહ સુખ આપનારા. ૫

વળતી વિધુવદનપર, ઢાંકી અંચળ અમળ;
કમળનયની જુએ કુટિલ નયને,
પ્રાણુપતિના સુભગ, તન ભણી ભાવથી;
વાણી વદતી મુખે પિકવચને,
"એહ મમ પ્રાણુપતિ" એમ મુખ ઓચરી;
શર્મના શેરડા વદન ભાસે,
ગ્રામનારી થઈ, મુદિત જ્યમ રત્ન ઢગ;
લૂટતાં લાભ લેવા ઉલાસે. ૬

દોહરા.

પ્રીતે સીતાને પાય પડી, બહુવિધ દે આશીષ;
સદા તું રહે સુહાગણી, જ્યાં લગી મહી અહિશીષ. ૧
પારવતી સમ સ્વામીને, હોજે અતિ પ્રીયપ્રાણ;
કૃપા ન ત્યાગીશ દેવી હે, અમ પર થઈ અજાણ. ૨
કરતાં કર જોડી સહુ, વળી વળી વિનય અપાર;
આ પંથે તમ પરવરો, ફરજો વળી કો વાર. ૩
દર્શન તમ અમ સર્વને, દેજો પ્રીછિ નિજ દાસી;
જાણી સીતાએ સર્વને, પ્રેમતૃષાર્ત ઉલાસી. ૪
સંતોષી સ્ત્રી સર્વને, મધુર વચન કહી સ્હેજ;
જાણ્યે પરિતોષી પ્રીતે, કુમુદિની ચાંદનીએજ. ૫
તવ રઘુવરની મરજી પ્રીછિ, કહ્યું લક્ષ્મણે વૃતાંત;
વટેમાર્ગુ જન સર્વની, ભાગી મનની ભ્રાંત. ૬
અતિ દુઃખિયારાં સૌ થયાં વાત સુણી નરનાર;
હૃદય શોચ લોચન સજળ, વિકળ સકળ એ વાર. ૭
મટ્યો ઉર–આનંદ સહુ, દુઃખે મુખ મલીન;
જાણે વિધિ નિધિ દેઈને, પડાવી લેતાં દીન. ૮
સમજી કર્મતણી ગતિ, ધીરજ ધરી મનમાંય;
સુગમ પંથ શુભ તેમણે, શોધી બતાવ્યો ત્યાંય. ૯
લક્ષ્મણ–જાનકી–સહિત તવ, ગમન કીધ રઘુનાથ;
વળ્યાં સહુ પ્રીય વચન કહી, તન અહીં મન પ્રભુ સાથ. ૧૦
વળતાં પાછાં નારીનર, અતિ મનમાં પસ્તાય;
દોષ દીએ સહુ દૈવને, મનમાં વ્યાકુળ થાય. ૧૧

રાગ ધનાશ્રી.

ખિન્ન કરી મન સર્વે જન ત્યાં, કહે અન્યોન્ય વિચારીજી;
દૈવકરતવ્ય સર્વે ઉલટાં, શું કરીએ સખી મારીજી;
છે નઠોર નિશંક નિરંકુશ, અંતર નહિ ઓસારોજી;
ચંદ્રને સકલંક રોગી, જે વિધિ કરનારોજી. ૧

કલ્પતરુ કર્યું વૃક્ષ જાતિ, જે અભિમત દેનારૂંજી;
વંક વિધિ-કરતવ્ય સઘળાં, સાગર નીર કર્યું ખારૂંજી;
મોકલ્યા વન રાજકુંવરો, તેજ વિધિએ તપાસીજી;
માત તાતનો વિરહ પડાવ્યો, વેષ ધરાવ્યો ઉદાસીજી. ૨

આ રૂપાળા રાજકુંવરને, વિધિએ દીધો વનવાસજી;
તો શીદ કરિયા વિરંચિએ જગ, મિથ્યા ભોગ વિલાસજી;
વિના ઉપાન કાનન વિચરતા, રાજકુંવર રૂપવંતજી;
નિરર્થક રચ્યાં વિરંચિએ જગ, વાહન વિવિધ અનંતજી. ૩

એ સુવે જો ધરણી ઉપર, કુશપત્રને પાથરીજી;
તો શિદ વિધિએ શુભ સજ્યાની, મિથ્યા માથાકુટ કરીજી?
વાસ તરુતળ એમને દીધો, વેરણ વિધિએ વારૂજી;
ધવળ ધામ રચ્યાતણો શ્રમ, કર્યો કોના સારૂંજી? ૪

જો એ મુનિપટ જટાધર, સુંદર અતિ સકુમારજી;
વિવિધ વસ્ત્ર–ભૂષણ જગતમાં, મિથ્યા કર્યાં કરતારજી;
મૂળ ફળ વળી કંદ ખાઈ, એ દિવસ નિભાવેજી;
અમૃતભોજન આ જગતમાં, મિથ્યા વિધિ ઉપજાવેજી. ૫

એક જણ એવું કહે વળી, આ અનુપ રૂપ લાવ્યાજી;
આપે પ્રગટ થયા દીસે છે, વિધિતણા ન બનાવ્યાજી;
વેદ જ્યાં લગી વરણવે છે, વિધિકરણી વિસ્તારીજી;
શ્રવણમન વળી લોચન ગોચર, કરતવ્ય અદ્ભુતકારીજી. ૬

ચૌદભુવનવિષે ભમીને, શોધી જુઓ વિચારીજી;
ક્યાં પુરુષ આવા ક્યહાં વળી, નારી આવી સકુમારીજી?
નીરખી એમને સ્વરૂપ સુંદર, હૃદય વિધિ અનુરાગીજી;
અન્ય ઉપમા જોગ રચવા, લાગિયો શ્રમ ત્યાગીજી. ૭

શ્રમ અપાર કર્યો ખરો પણ, બન્યા ન એકે બનાવ્યાજી.
તે ઈર્ષાએ આણી આ વન, છળ કરીને છુપાવ્યાજી;
એક જણ એવું કહે બહુ, જાણીએ નહિ કાંયજી;
આપને અતિ ધન્ય કરીને, માનિયે મનમાંયજી. ૮

તેજ કૃત્યકૃત્ય છે એમ લેખે, જન્મ સાર્થક કીધાજી;
જે જુએ જોશે કુંવર વળી, જેમણે જોઈ લીધાજી;
એ રીતે સહુ પ્રીય વચન કહે, લુંછી નયનનાં નીરજી;
કેમ ચાલશે અગમપંથે, સુંદર શ્યામ શરીરજી. ૯

રાગ વેરાડી.

શુકજી કહે સાંભળ નરપતિ એ ઢાળ

નારી સ્નેહ વિકળ સહુ થતી, અરરર કહી આંસુ પાડતી;
જયમ ચક્વી મન સંધ્યા સમે, ચંદ્ર ઉદય ચિતમાં નવ ગમે. ૧
કોમળ ચરણકમળ અતિ ઘણા, પંથ કઠણ વનભૂમિતણા;
જાણી હૃદય અતિશે દુઃખ ધરે, ગદગદ કંઠ વાણી ઉચરે. ૨
અરુણ મૃદુલ પદનો સ્પર્શ થતાં, રાજકુંવરને વન ચાલતાં;
ધરણી પણ મન સંકોચતી, સંકોચાય જ્યમ અમ ઉર અતિ. ૩
જો પ્રભુ વન દીધું એમને, ફૂલમય પંથ ક્યમ ન કર્યો વને;
જો વિધિ પાસે માગ્યું પામિયે, શોચ તજી મન વિશ્રામીએ. ૪
રાજકુંવર આ લોચનવિષે, રાખી લૈએ હે સખી કો મીષે;
જે તકે આવ્યાં નારીનર સજી, જોવા ન પામ્યાં તે સીતારામજી. ૫
અતિ અદ્ભુત સ્વરૂપ સાંભળી, પૂછે છે અકળાઈ વળી;
ગયા હશે હજી લગી કેટલે, "ઓ પેલા જાય" સુણે જેટલે. ૬
સમરથ ધાઈ મળે જુએ જઈ, ફરે મુદિત લોચનફળ લઈ;
બાળક અબળા વૃદ્ધ રાંકડાં, હાથ ઘસે પસતાય બાપડાં. ૭
ક્યાં થકી કર્મ અમારાં રૂડાં, વિલપે એમ વૃદ્ધ જન બાપડાં;
એમ પ્રેમવશ લોકો થતા, જ્યાં જ્યાં રામ ચરણ ધારતા. ૮
દેખી રવિકુળકુમુદનીશશી, ગામગામ આનંદ રહ્યો વસી;
પામે ખબર કો ખાંતે કરી, વન નિકળ્યાના કારણની ખરી. ૯
તે દોષ દે છે નૃપરાણીને, વય વિલોકી અનુચિત જાણીને;
એક કહે ભૂપે કર્યું અતિ ભલું, મ્હાદુર્લભ દરશનધન મળ્યું. ૧૦
લોચન-લા'વ દીધો જેમણે, કેમ ક્હૈયે ભૂંડું કર્યું તેમણે;
પરસ્પર નરનારી પ્રીત ધરે, સરળ સનેહે વાતો કરે. ૧૧
ધન્ય પિતા જનની જેણે જાણ્યા, દોષ દરિદ્ર આપણનાં હણ્યાં;
ધન્ય સુકૃત સખી તે ગામના, આવ્યા જ્યહાંથી આ ભુરી ભાગ્યના. ૧૨
ધન્ય ગામ વન શૈલ દેશને, જોયા જેણે સુંદર વેશને;
ધન્ય જ્યાં જ્યાં જાય તે ઠામને, નિરખ્યા નજરે ઘનશ્યામને. ૧૩
હર્ષિત વિધિ રચી દેહ તેમના, આ સહુ ભાંતિ સનેહી જેમના;
રામલક્ષ્મણના પંથની કથા, ચાલી રહી પંથ વન સર્વથા. ૧૪
રઘુકુળકમળરવિ એ રીતે, પંથલોકને સુખ દેતા પ્રીતે;
જાય જોતા વન પ્રમુદિત મને, સીતા અનુજસહિત કાનને. ૧૫

દોહરા.

વિચરે આગળ રઘુપતિ, લક્ષ્મણ પાછળ જાય;
તાપસવેષ વિરાજતા, અતિશય મનહર કાય. ૧
ઉભય મધ્ય સીતા સતી, શોભે કેવી સાર;
જેવી બ્રહ્મ જીવની વચે, માયા રૂપભંડાર. ૨
વળી કહું છબી જેવી સુભગ, મન વસી રહી અનુપ;
મદન વસંતની મધ્ય જ્યમ, શોભે રતિ-સ્વરૂપ. ૩
ઉપમા વળી કહું અન્ય શુભ, હૃદય વિચારી વિશેષ;
બુધ વિધુ[1]મધ્યે રોહણી, સોહામણી સુવેષ. ૪
પ્રભુપદરેખા રુચિર અતિ, મધ્ય મધ્ય સતી સીત;
પંથવિષે પગ માંડતી, ચાલતી જતી સભીત. ૫
બચાવી સીતારામના, ચરણઅંકતણી રેખ;
લક્ષ્મણ જમણી બાજુએ, ચાલે ધરી વિવેક. ૬
સીતા રામ લક્ષ્મણ તણી, પરમ પ્રીતિ સોહાય;
વચન અગોચર સર્વથા, ક્યમ કરીને કહી જાય. ૭
મગ્ન વિહંગ કુરંગ મન, દેખી મૂર્તિ ઘનશ્યામ;
વટેમાર્ગુ જન સર્વનાં, ચિત ચોરી લે રામ. ૮
પ્રિતથી જેમણે જેમણે, જોયા પ્રીય પથિક;
સીતા લક્ષ્મણ રામજી, અતિ મનહર છબી ઠીક. ૯
અગમ પંથ ભવવનતણો, તે આનંદસહિત;
ઉતરી રહ્યા પરિશ્રમ વિના, જન જોનાર સપ્રીત. ૧૦

છપ્પા.

હજી પણ કદી સ્વપ્નેય, જેહના હૃદયકમળમાં;
વસે રામજાનકી, સહિત લક્ષ્મણ ભૂતળમાં;
રામધામનો પંથ, પામશે તેહ ઉલ્લાસે;
જેહ પંથ કદી કોઈ, પામતા મુની પ્રયાસે;
પરિશ્રમિત જાણી તવ જાનકી, રઘુવીર અંતરજામીએ;
મનમાંય વિચાર કરે પ્રભુ, કોણ ઠામ વિશ્રામીએ. ૧
જોઈ સમીપ વડવૃક્ષ, સરોવર શીતળ વારિ;
વસી ત્યાં ફળ મૂળ કંદ, જમ્યા રઘુપતિ ધનુધારી;
પ્રાત સમે કરી સ્નાન, પૂજી પાર્થિવ થઈ રાજી;
ચાલ્યા રઘુપતિ રામ, સહિત લક્ષ્મણ સીતાજી;
દેખતા શૈલ્ય વન શોભતાં, તથા સરોવર જળ ભર્યાં;
મુનિ વાલમીકના આશ્રમે, આવ્યા પ્રભુ કારજ સર્યાં. ૨
જોતા પ્રભુ મુનિવાસ, અધિક શોભિત રચનાએ;
સુંદર ગિરિ વન રમ્ય, વારી પાવન સ્થિરતાએ;
શુભ સરોવર કમળ, વૃક્ષ નવપલ્લવ ફૂલ્યાં;
ભ્રમર કરે ગુંજાર, કમળ જળ જોઈ અમૂલ્યાં;

[1] ચંદ્રમા.

અતિશે વિહંગ મૃગ વિચરતા, કરે કુળાહળ સુસ્વરે;
નિર્વૈર મુદીત મન વનચરો, તે વનમાં ચરતાં ફરે. ૩

આશ્રમ પાવન રમ્ય, નીરખી હરખ્યા અનુરાગે;
સુણી મુનિ પ્રભુઆગમન, આવિયા લેવા આગે;
કર્યો દંડવત પ્રથમ, પ્રીતે મુનિને રઘુનાથે;
દીધો આશિર્વાદ, રૂડો અતિશે મુનિનાથે;
ઘનશ્યામ રામ છબી નિરખી શુભ, નયન શિતળ મુનિનાં થયાં;
સનમાન કરી આશ્રમવિષે, આણ્યા પ્રભુ દુખ સહુ ગયાં. ૪

પામ્યા મુનિ પ્રિયપ્રાણુ, અતિથી દુર્લભ જગમાંહે;
કંદ મૂળ ફળ મધુર, મગાવ્યાં ભરી ભરી ત્યાંહે;
અતિ હર્ષિત મુનિ હૃદય, પરોણાચાર કરે છે;
આરોગે રઘુનાથ, મુનિજન મુખ ઉચરે છે;
સતી સીતા લક્ષ્મણ રઘુપતિ, ખાધાં ફળ ખાંતે કરી;
મુનિએ આસન દીધાં પછી, અતિ ઉમંગ ઉરમાં ધરી. ૫

વાલમીકને હૃદય, હર્ષ આનંદ ઘણેરો;
મંગળમૂર્તિ નિહાળી, લાભ લે લોચનકેરો;
જોડી યુગકરકમળ, વદે રઘુપતિ મુનિ સાથે;
ત્રિકાળજ્ઞ તમ નાથ, બદરી જ્યમ જગ તમ હાથે;
કહી એવું રઘુપતિએ પછી, વખાણી સર્વે નિજ કથા;
વનવાસ પ્રાપ્ત આ તક થયો, કૈકયીયોગે કરી યથા. ૬

સત્યવર્તિ મમ તાત, માત હિતકારી મારે;
ભરત સમો જગ ભ્રાત, સ્નેહઅર્ણવ છે ભારે;
થવું દરશન આપનું, મુદમૂળ મંગળકારી;
સહુ મમ પુણ્યપ્રભાવ, સત્ય ઉચરૂં છું વિચારી;
તમ પાય દેખી મુનિરાયજી, જે અભિમત દાતા અતિ;
મમ સુકૃત સફળ થયાં સહુ, વદ્યા એમ મુખ રઘુપતિ. ૭

હવે જ્યહાં મુનિનાથ, આપની આજ્ઞા હોએ;
મનમાંહે ઉદ્વેગ, ન પામે મુનિજન કોએ;
મુનિ તપસ્વી જેનાથી, પામતા દુઃખ લગારે;
તે નરેશ વણ અનળ, દહાય સતત સંસારે;
મુદમંગળ મૂળ જગતવિષે, વિપ્ર ત્રિવિધ સંતોખવા;
કુળ કોટી દહન દ્વિજ રોષથી, તપોબળે જે પૂજ્ય હવા. ૮

જાણી એવું મુનિ હૃદય, ઠામ તે આપ બતાવો;
સીતા લક્ષ્મણ સહિત, જઈ વસું જ્યાં શુભ લા'વો;
રચી ત્યહાં અતિ રમ્ય, પર્ણતૃણશાળા પ્રીતે;
કરૂં વાસ કશું કાળ, કૃપાળ સુખે દિન વીતે;
સુણી સ્હેજ સરળ વાણી પ્રભુની, સાધુ સાધુ બોલ્યા મુનિ;
ક્યમ ન કહો એવું રઘુકુળરવિ, તમ શ્રુતિસેતુપાળક ધણી. ૯

વસંતતિલકા છંદ.

હે રામ પાળક તમે શ્રુતિસેતુ સારો,
માયા તમારી સતી જાનકી છે વિચારો;
તે પાળતી સૃજતી જક્ત હરંતી હોડે,
પામી તમારી કરુણામિટ નાથ કોડે. ૧

જે છે હજાર શિશના અહિ ધર્ણી ધર્તા,
સૌમિત્ર[1] તેહ સચરાચરનાથ ભર્તા;
સૌ દૈવકાજ નરરાજની દેહ ધારી,
ચાલ્યા પ્રભુ દલાણ દૈત્યનું સૈન્ય ભારી. ૨

હે રામ છે સ્વરૂપ સુંદર જે તમારૂં,
વાણી અગોચર મતિથી અતીત વારૂ;
નિત્ નેતિ નેતિ નિગમાગમ તે ઉચારે,
તું છે અવીગત અકથ્ય અપાર ધારે. ૩

આ જક્ત પેક્ષણ[2] તમે પ્રભુ પેખનારા,
બ્રહ્મા હરી જટિલશંભુ નચાવનારા;
જાણે ન તેય પ્રભુ મર્મ કશો તમારો,
છે કોણ અન્ય તમને પછી જાણનારો. ૪

જેને તમે જણવી દો જન તેહ જાણે,
થૈ જાય તેહ તમરૂપ તમો પિછાને;
જાણે તમારૂં રૂપ તે તમની કૃપાએ,
ભક્તો સદા થઈ પ્રફુલ્લિત ગુણ ગાએ. ૫

આનંદ રૂપ પ્રભુ આપનું હિતકારી,
જાણેજ યોગિજન કો મન નિર્વિકારી;
ધાર્યું મનુષ્યતન સંત વિબૂધ કાજે,
કહો છો કરો જિ જ્યમ પ્રાકૃત રાય આજે. ૬

દેખી સુણી પ્રભુ ચરિત્ર રૂડાં તમારાં,
મોહાય મૂઢ મતિવાન સુખી થનારાં;
જે જે કહો સરવ તે કરશોજ સાચું;
જેવો સવાંગ[3] જગ તેવુંજ જોય નાચ્યું. ૭

દોહરા.

પૂછયું મને કે કહું ક્યહાં? હું પૂછતાં શરમાઉં;
જ્યાં ન તમે તે ઠામ કિયું? કહો પછી હું બતાવું. ૧

પરમ પ્રેમ રસનાં ભર્યાં, સુણી મુનિ વચનો ત્યાંય;
હસ્યા રામ શરમાઈને, મનમાં ને મનમાંય. ૨

વાલમીક હસીને કહે, અતિ મન આણી પ્રીત;
અમૃત રસ બોળેલી શુભ, વાણી મધુર ઉચીત. ૩

---

૧ લક્ષ્મણ. ૨ જોવાની વસ્તુ. ૩ વેશ.

પ્રભુ તને પ્રસન્ન તે કયમ થાયે એ રાગ

રઘુપતિ દરશાવું સ્થળ સારૂં વસજે ત્યાં ત્રણ રૂપ વારૂ;
રઘુપતિ દરશાવું ટેક.

શ્રવણ સમુદ્ર સમાન જેમના, અતિ ગંભીર ગુણકારી;
મળે જયહાં તમ[1] કથાસરિત બહુ, પ્રેમવારી વ્હેનારી.
રઘુપતિ. ૧

નિત્ય ભરાય શ્રવણસાગર પણ, પૂરો ન થાએ તોયે;
તેના હૃદયે સદન તમારૂં, સદા સર્વદા હોયે.
રઘુપતિ. ૨

લોચન ચાતકરૂપ જેમણે, સતત કરીને રાખ્યાં;
રહે તમારા દરશનધનનાં, અંતરમાં અભિલાખ્યાં.
રઘુપતિ. ૩

તુચ્છ ગણે નદી સાગરનાં જળ, અમળ અતિશે દીસે;
તમ રૂપબિંદુ જળથી સુખિયા, અંતરમાંય અતીશે.
રઘુપતિ. ૪

તેહતણા શુભ હૃદયસદનમાં, સુખદાયક તમ સ્વામી;
વસો જાનકીલક્ષ્મણસુદ્ધાં, રઘુનાયક શુભનામી.
રઘુપતિ. ૫

યશ તમ નિર્મળ માનસરોવર, હંસણી જ્હાજિ જેને;
ચરે મોતી તમ ગુણગણકેરાં, વસો રામ ઉર તેને.
રઘુપતિ. ૬

અતિ પવિત્ર પ્રભુ-પ્રસાદ વાસિત, ધૂપ દીપ સુગંધી;
લહે નાસિકા નિત્ય વાસના, જન એવા વ્રતબંધી[2].
રઘુપતિ. ૭

પ્રથમ ધરી નૈવેદ્ય તમોને, ભોજન કરે સુભાવે;
પટ આભૂષણ પ્રસાદ પ્રભૂને, ધરે ચિત્ત નિત્ય ધ્યાવે.
રઘુપતિ. ૮

દેખી સુર ગુરુ વિપ્ર સરવને, શિશ નભાવે ભાવે;
કરે વિનય અતિ પ્રીતથકી નિત, સમજીને સુખદાવે.
રઘુપતિ. ૯

હસ્તકમળથી કરે પૂજા નિત, રામજાનકી કેરી;
રામ ભરોંસો હૃદયકમળમાં, આશા નહિ અનેરી[3].
રઘુપતિ. ૧૦

રામતીર્થ જ્યાં ત્યાં અતિ ભાવે, ચરણે ચાલી જાએ;
હે રઘુપતિ તમ વસો તેમના, હૃદયસદન સદાએ.
રઘુપતિ. ૧૧

રામ નામનો મંત્ર જપે નિત, રસવાળી રસનાએ;
સહ પરિવાર પૂજે પ્રભુ તમને, ગુણગણ વદને ગાએ.
રઘુપતિ. ૧૨

તર્પણ હોમ અનેક પ્રકારે, કરે કરાવે ભાવે;
વિપ્ર જમાડી દાન દીએ બહુ, ધર્મી નામ કહાવે.
રઘુપતિ. ૧૩

સદગુરુને તમથીય અધિક ઉર, જાણી કરે સુસેવા;
સર્વે ભાવથી કરે વંદના, જ્ઞાનલાભ શુભ લેવા.
રઘુપતિ. ૧૪

માગે સહુ સકૃતનું એક ફળ, રતિ પ્રભુપદ-પાથોજે;
વસો તેમના મનમંદિરમાં, રઘુનંદન તમ રોજે[4].
રઘુપતિ. ૧૫

કામ ક્રોધ નહિ માન મોહ મદ, લોભ ન ક્ષોભ લગારે;
રાગ દ્રોહથી રહિત સદાએ, પ્રભુમય જકત વિચારે.
રઘુપતિ. ૧૬

કપટ દંભ માયા ન જેમને, ભક્ત તમારા ભાવી;
તમે તેમના હૃદયકમળમાં, વસો પ્રેમ મન લાવી.
રઘુપતિ. ૧૭

સહુને પ્રાણથકી પ્રીય ઝાઝા, વળી સહુના હિતકારી;
દુઃખસુખ સમ સમ ગાળપ્રસંશા, સદા પ્રસન મુખ ભારી.
રઘુપતિ. ૧૮

કહે સત્ય પ્રિય વચન વિચારી, ધરીને તમને ધ્યાને;
શરણું તમારૂં સુતાં જાગતાં, ગુરુ સાધુને સન્માને.
રઘુપતિ. ૧૯

તમને ત્યાગી ગતિ ન બીજી, વિર્દ ભરોંસો ભારે;
સતત તેમના ઉરઘરમાંહે, વસવું નાથ તમારે.
રઘુપતિ. ૨૦

જનનીસમ પરનારી જાણે, પરધન વિષ પરમાણે;
હરખે નીરખી પરસંતતિ શુભ, દુખી દુખ પરને જાણે.
રઘુપતિ. ૨૧

વળી જેને તમ પ્રાણથી પ્રીય છો, સદાકાળ જગસ્વામી;
નાથ તમારૂં સદન તેમના, હૃદયવિષે શુભનામી.
રઘુપતિ. ૨૨

સ્વામી સખા માબાપ ગુરુ સહુ, એમ તમે છો જેના;
સીતાસહિત બે ભ્રાત ધનુર્ધર, વસો ઉરઘર તેના.
રઘુપતિ. ૨૩

અવગુણ તજી સરવ ગુણગણને, જન ગ્રહણ કરનારા;
વિપ્ર ધેનુ હિત વિકટ સંકટો, સ્હેનારા નર સારા.
રઘુપતિ. ૨૪

નીતિનિપુણ જેમની જગસીમા, ક્ષમાઢાલધર પ્રાયે;
તેહતણું મન તે તમ મંદિર, અતિ સુંદર રચનાએ.
રઘુપતિ. ૨૫

---

[1] તમારી. [2] વ્રતવાળા. [3] બીજી.

[4] હમેશાં.

સમજે જે તમ ગુણ નિજ દોષો, જ્ઞાન મતિ અતિશેથી;
સર્વપ્રકાર ભરોંસો તમનો, છે જેમને ક્રમેથી.
રઘુપતિ. ૨૬

રામભક્ત જેમને જગતમાં, હૃદયવિષે પ્રીય લાગે;
સહિત જાનકી વસો તેમના, હૃદયભુવન અનુરાગે.
રઘુપતિ. ૨૭

જ્ઞાતિપાંતિ ધર્મવડાઈ, વૈભવ ધન જગમાંહે;
અધિક પ્રીય પરિવાર મિત્ર ગણ, શું વરણવું સહાએ.
રઘુપતિ. ૨૮

તજી સર્વ તમ સાથ નિરંતર, લયલીન મનને રાખે;
વસો તેમને હૃદય રામ તમ, પરમ પ્રેમ અભિલાખે.
રઘુપતિ. ૨૯

સ્વર્ગ નર્ક વસી મોક્ષધામ સહુ, સમાન અંતર લેખે;
જ્યાં ત્યાં રઘુપતિ બાણ ધનુર્ધર, જ્ઞાનદૃષ્ટિએ દેખે.
રઘુપતિ. ૩૦

મન ક્રમ વચને જે જન જગમાં, રામ તમારા ચેલા;
કરો તેમના હૃદયવિષે તમ, ડેરા સહુથી પ્હેલા.
રઘુપતિ. ૩૧

કશું ન કદી જોઈએ જેમને, માત્ર સ્નેહ તમ વારૂ;
વહો નિરંતર તેના ઉરમાં, તે પ્રભુ સદન તમારૂં.
રઘુપતિ. ૩૨

દોહરા.

એહ રીતે દેખાડિયાં, સદન મુનિવરે સ્હેજ;
વચન સપ્રેમ શ્રીરામ મન, ભાવ્યાં અતિશે તેજ. ૧
કહે મુનીશ્વર સાંભળો, રવિકુળરવિ તમ રામ;
સમય સુખદાયક કહું, આશ્રમ અતિ અભિરામ. ૨
ચિત્રકૂટ પર્વત ઉપર, નેહે કરો નિવાસ;
ત્યાં તમને સહુ ભાંતિએ, સગવડ તથા સમાસ. ૩
શૈલ સહજ સોહામણો, વન સુંદર વિસ્તાર;
ગજ કેશરી કુરંગ અતિ, કરે વિહંગ વિહાર. ૪
અતિશે સરિત પવિત્ર છે, વેદ પુરાણ વખાણ;
નિજ તપોબળે આણી મહી, અત્રિપ્રીયાએ જાણ. ૫
નામ સુભગ મંદાકિની, સુરસરિકેરી ધાર;
જે સહુ પાતકબાળને, ડાકણરૂપ નિરધાર. ૬
અત્રિ આદિ બહુ મુનિવરો, રહે ત્યહાં કરી ગેહ;
કરે યોગ તપ જપ અતિ, કષ્ટ વેઠી તન તેહ. ૭
જાઓ ત્યહાં સફળ કરો, આશ્રમ પરમ ઉલ્લાસ;
ગિરિવરને ગૌરવ દીયો, અહો રામ અવિનાશ. ૮
ચિત્રકૂટમહિમા અતિ, કહ્યો મુનિવરે ગાઈ;
આવી નહાયા નદીવિશે, સીતાસહિત બે ભાઈ. ૯
કહ્યું રામે લક્ષ્મણપ્રતે, ભલો ભ્રાત આ ઘાટ;
કરો કહીંક અહીંયાં હવે, ઠરવા કેરો ઠાઠ. ૧૦
જુએ લક્ષ્મણ જળતણો, ફાંટો ઉતર કરાડ;
ચારે દિશિએ ધનુષ્ય જ્યમ, ફરી રહી નદી ફાડ. ૧૧
શમ દમ દાનતણાં શરો, પણછ નદી છે સાર;
સહુ કળીકલુષ–વ્યાઘ્રના, પ્રાણહાણ કરનાર. ૧૨
ચિત્રકૂટ જાણે અચળ, પ્રવીણ પારધી ધીર;
ચોટ ન ચૂકે વામ ભરી, મારે તાકી તીર. ૧૩
એવું કહીને લક્ષ્મણે, ઠામ બતાવ્યો ઠીક;
સ્થળ વિલોકી રઘુનાથજી, પામ્યા સુખ અધિક. ૧૪
રામહૃદય રળિયાત થયું, જાણીને સહુ દેવ;
આવ્યા સુરપતિ સચિવસહ, કરવા પ્રભુની સેવ. ૧૫
કોળી ભીલનો વેષ ધરી, આવ્યા સહુ તે ઠામ;
રચ્યું પર્ણતૃણસદન શુભ, મદનધામસમ કામ. ૧૬
વરણી જાય ન પર્ણકુટી, ઉભય અધિક અભીરામ;
એક લલિત લઘુ એક વળી, વિશાળ પ્રભુ વિશ્રામ. ૧૭
લક્ષ્મણજાનકીસહિત પ્રભુ, રાજે પર્ણનિકેત;
દીપે મદન મુનિવેષ જ્યમ, રતિ ઋતુરાજ[1] સમેત. ૧૮
અમર નાગ નર કિન્નરો, દિશાતણા દિગ્પાળ;
ચિત્રકૂટ આવ્યા સહુ, મળવાને તે કાળ. ૧૯
સર્વ કોઈને સ્નેહથી, રામે કર્યો પ્રણામ;
લોચનલ્હાવ લીએ સહુ, દેવ મુદિત મન આમ. ૨૦
પુષ્પવૃષ્ટિ કરી દેવતા, કહે જોડીને હાથ;
નાથ થયા અમ આજ સહુ, તમને જોઈ સનાથ. ૨૧
વિનવી કરીને દુસહ દુઃખ, સરવ સુણાવ્યાં સોય;
હર્ષિત થઈ નિજ સદન ભણી, સિધાવિયા સહુકોય. ૨૨
ચિત્રકૂટ રઘુનાથજી, વસ્યા કરીને વાસ;
સમાચાર સુણી અને, મુનિ આવ્યા પ્રભુ પાસ. ૨૩
દેખી આવતાં દૂરથકી, તપનિધાન મુનિવૃંદ;
કર્યો દંડવત મુદિતમન, રાઘવ રઘુકુળચંદ. ૨૪
મુનિઓ રઘુવરને પ્રીતે, આણી લ્યે ઉરમાંય;
સફળ થવા સારૂં દીએ, આશિષ અતિશે ત્યાંય. ૨૫
સીતા રામ લક્ષ્મણતણી, છબી વિલોકી રૂપધામ;
સાધન સર્વે સફળ કરી, લેખે મુનિ તમામ. ૨૬
યથાયોગ્ય સન્માની પ્રભુ, વિદા કર્યા મુનિવૃંદ;
કરે યોગ તપ યજ્ઞ જપ, નિજ આશ્રમે સ્વચ્છંદ. ૨૭

[1] વસંત.

કોળી ભીલ આ ખબર સુણી, હરખ્યા અતિશે મંન;
જાણે આવીને વસી, નવનિધિ નિજ સદંન. ૨૮

કંદ મૂળ અંકૂર ફળ, બમણાં ભરી ભરી શર્ણ;
ચાલ્યા જાણે રંક જન, લૂટવાને સૉવર્ણ. ૨૯

તે માંહે વળી જેમણે, દીઠા બંને ભ્રાત;
બીજા તેમને પૂછતા, માર્ગ જતા જન વાત. ૩૦

કહેતા સાંભળતા શ્રવણ, રઘુવર સુંદરતાઈ;
આવીને સર્વે જણે, દીઠા બંને ભાઈ. ૩૧

કરી પ્રણામ અતિ પ્રીતથી, મુખ આગળ ધરી ભેટ;
જોતા અતિ અનુરાગથી, છબી દુખહરણી નેટ. ૩૨

જ્યાં ત્યાં સર્વ ઊભા રહ્યા, ચિત્ર લખ્યા ના હોય?
નૈત્ર નેહ–જલ પ્રફુલતન, આનંદિત સહુ કોય. ૩૩

રામે જાણ્યા તે સમે, સ્નેહમગ્ન સહુ લોક;
સન્માન્યા પ્રીય વચન કહી, અંતર સરવ અશોક. ૩૪

વળી વળી પ્રભુને પ્રણમીને, વચન કહે કર જોડ;
નાથ સનાથ થયા અમે, પોં'ચ્યા મનના કોડ. ૩૫

દેખી પાય રઘુરાયજી, હર્ષિત મન અમ થાય;
અમ ભાગ્યે આગમન તમ, આ વન કૌશલરાય. ૩૬

રાગ ગરબી.

તમે આળ ન કરશો એવડી અલબેલાજી એ ઢાળ

ધન્ય ભૂમિ વનપંથ, પર્વ પ્રૌંઢ ઘણે;
તમ જ્યાં જ્યાં જાનકીકંથ, ચાલી ગયા ચરણે. ૧

ધન્ય વિહંગ કુરંગ, જે કાનનચારી;
પ્રભુ નીરખી તમારૂં અંગ, જન્મ સફળકારી. ૨

ધન્ય અમે બહુ આજ, સહપરિવાર સહુ;
ભરી લોચન દરશન રાજ, કરીએ પ્રેમ બહુ. ૩

ઠામ વિચારી ઠીક, વાસ કર્યો રૂપાળો;
તમ રહો સુખેથી અધિક, સહુ ઋતુ અહિં ગાળો. ૪

ગજ કેશરી વરુ વાઘ, ફણિધર ફૂંફવતા;
વન ખગ સારંગ અથાગ, વિવર ગુફા રસતા. ૫

બચાવી સહુથી સ્હેજ, કરીશું સેવકતા;
પ્રભુ લ્હાવો અમને એજ, ઉર હર્ષિત થતા. ૬

પ્રભુ અમારૂં સહુ તેહ, પગ પગ જોએલું;
આ વનમાં ધરીને દેહ, આયુષ ખોએલું. ૭

ત્યાં ત્યાં તમને નાથ, ખેલાવીશું મૃગયા;
દેખાડીશું થળ સહુ સાથ, સર ઝરણાં સમયા. ૮

સહુ પરિવારસહિત, અમ સેવકવાસો;
આજ્ઞા કરતાં કિંચિત, નાથ ન શરમાશો. ૯

મુનિમન અગમ અપાર, શ્રુતિવચનેય તથા;
તે પ્રભુ કરુણા કરનાર, સુણતા ભીલ કથા. ૧૦

સુણે તાત શિશુવેણ, થઈ ગાંડા ઘેલા;
ત્યમ રામ સુણે સુખદેણ, ભીલ વચનો વ્હેલા. ૧૧

પ્રેમ માત્ર પ્રિયપ્રાણ, રાઘવને રૂડો;
જાણી લેજો જન જાણ, એ ભાવાર્થ ઊંડો. ૧૨

રામે સહુ વનચારી, સ્નેહે સંતોષ્યા;
મૃદુ મંજુલ વચન ઉચારી પ્રેમે પરિપોષ્યા. ૧૩

કર્યાં વિદા સકરુણ, નમીને સીધાવ્યા;
કહેતા સુણતા પ્રભુગુણ, સૌ નિજ ઘર આવ્યા. ૧૪

આવી રહ્યા રઘુરામ, જ્યારથી વિપિનવિષે;
મંગળપ્રદ વન તમામ, ત્યારથી તેહ મિષે. ૧૫

તોટક છંદ.

ફૂલતાં ફળતાં વન વૃક્ષ ઘણાં, અતિ સુંદર શોભી રહ્યાં બમણાં;
શુભ વેલી વિતાન લતા જુકતી, નવપલ્લવ વૃક્ષ ફરી વળતી. ૧

બહુકલ્પતરૂરુસમ શોભી રહ્યાં,તજી ઇંદ્ર વિપિન શું આવી રહ્યાં;
બહુભોગી મધુપ અનુપ અતિ, કરતા મુખ ગુંજઉચ્ચાર અતિ. ૨

શુભ મંદ સુગંધિ અનિલ વહે, સુખદાયક જ્યાં રઘુનાથ રહે;
ચિત ચોર ચકોર સુમોર ઘણા, કલકંઠ વખાણું શું તેહતણા. ૩

શુક ચાતક ચક્ર વિહંગ બહુ, સ્વરથી ચિતના સદચોર સહુ;
ગજ કેસરી કોલ કુરંગ કપી, વિચરે નિરવેર સહુ યદપી. ૪

છબી રામની જોઈ રૂપાળી બહુ, સમીપેફરતી મૃગપંક્તિ સહુ;
અતિ થાય પ્રમુદિત ઉરવિષે, સ્વપ્રેય ન બીક કશીય દીસે. ૫

જગ જ્યાં લગી કાનન દેવતણું, વન રામનું શોભિત ન્યાળી ઘણું;
કહી ધન્ય વખાણ કરે વદને, તજીને મનમોહ તથા મદને. ૬

સુરગંગ સરસ્વતી ને યમુના, વળી ગૌતમી ગંગ સુમેકલજા;[1]
નદી સિંધુ સરસ્વતી સર્વે મળી,નદીનાળ વખાણ કરેજ વળી.૭

ધન મંદાકિની તુજ સ્વચ્છ નીરે, રઘુનાથ નિવાસિત તારી તીરે;
ઉદયાચળ અસ્ત પુરારિગિરિ, વળી મેરુ સુમંદર ધ્યાનધરી. ૮

વદતા મુખ રાઘવ આવી વસ્યા, કીધ ચિત્રકુટે શુભ કૃત્ય કશાં;
સુર ઉર વિષે અતિ રાજી થતા,શ્રમ વીણ મળી અતિશે મહતા.૯

મૃગ ને ખગ સૌ ચિત્રકૂટતણાં, વળી વેલી તરુતૃણજાતિ ઘણાં;
સહુ ધન્ય સુપુણ્યનિધાન વળી, દિનરાત કહે સુર એવું મળી.૧૦

૧ નર્મદા.

રાગ મારૂ.

ભવભયમોચન લોચનગોચર, શ્રીપતિ રામ સુનામી;
શોકરહિત જન સરવે થયાં મન, જન્મતણું ફળ પામી;
પદપંકજરજ સ્પરશી સચરચર, સુખિયાં થયાં છે ભારી;
ધન્યભાગ્ય થયાં આપણ સરવે, પરમપદના અધિકારી. ૧

તે વન શૈલ સહેજ સોહામણાં, મંગળમય ભાગ્યભૂરી;
પાવન પાવન નિજમન ગણતાં, આશ ન એકે અધૂરી;
મહિમા મહત્ કહું કેવી રીતે, એક વદનથી પ્રશંસી;
વાસ કર્યો જ્યાં સુખના સાગરે, જેહ રાય રઘુવંશી. ૨

અવધપુરી તજી તજી સુખ સંપત, રાજ્યવૈભવ અદભુત;
આવી રહ્યા જ્યહાં રઘુપતિ પોતે, ભ્રાત પ્રીયા સંયુત;
પરમ લાલિત્યતા તે વનકેરી, જેવી ન તેવી કથાય;
જો શતસહસ્રતણો સહસાનન[1], હોય જગતમાં કદાય. ૩

તો હું અલ્પજ્ઞ કહું કેવી રીતે, વનશોભા વરણી વિશેષે,
કૂપકેરો કાચબો પીઠ પર, શું મંદરાચળ લેશે;
સેવા કરે મન કર્મ વાણીથી, લક્ષ્મણ શ્રી રઘુવીરની,
શીળ સ્નેહ ન જાય વખાણ્યો, કોણ મતિ કવીશ્વરની. ૪

ક્ષણક્ષણ રામસીતા પદ ન્યાળી, જાણી પોતા પર સ્નેહ,
લક્ષ્મણ મન સ્વપને ન સંભારે, જનનિ જનક બંધુ ગેહ;
પ્રાણપતિ રઘુપતિની સાથે, સુખમાં સીતા દિન કાઢે;
પુર પરિજન ગૃહ સુરતિ વિસારી, મન આનંદ પમાડે. ૫

રામચંદ્રસુખચંદ્ર નિહાળી, ક્ષણક્ષણ પ્રીત વધારી;
આનંદિત મનમાંય અતિશે, જાણે ચકોરકુમારી;
સ્વામીસ્નેહ નિત્ય વધતો વિલોકી, સુખમાં ગણે નહિ બાકી;
નિજ મનમાં હર્ષિત જ્યમ રહેતી, દિવસ સમે ચક્રવાકી. ૬

જાનકીનું મન રામચરણમાં, અતિશે દીસે અનુરાગ્યું;
સહસ્ર અયોધ્યા સમ વન વસવું, પ્રાણથકી પ્રીય લાગ્યું;
પર્ણકુટી રૂડી પાવન તે પ્રીય, પ્રાણપતિતણી સંગે;
ખગ મૃગ પ્રીય પરિવાર પ્રમાણે, પાળે પોષે ઊમંગે. ૭

ઋષિવર ઋષિપત્નીઓને સીતા, સાસુ-શ્વસુર સમ જાણે;
કંદ મૂળ ફળ અમૃત ભોજન, સીતા સુખ વખાણે;
નાથની સાથ પથારી સોહામણી, કુશપત્ર કિશલયની;
સુખદાયિની શત સહસ્રનિધિએ, જાણ શય્યા મદનની[2]. ૮

જેના જોવાથી લોકપતિ થાએ, સુખમાં દિવસ જન કાઢે;
વિષય વિલાસ અધિક તુચ્છ જે, તેને શું મોહ પમાડે ?
રામ રટણ કરી ત્યાગ કરે જન, તૃણસમ વિષય વિલાસ;
રામપ્રીયા જગ જનની જાનકી, તે શું પડે મોહપાશ ? ૯

લલિત છંદ.

અનુજ જાનકી, ભૂલી આપદા, સુખ લહે ઉરે, જે રીતે સદા;
રઘુપતિ કહે, તેજ તે કરે, રીત રૂડી ઘણી, રામ આદરે. ૧

નિત પુરાતની, કહાણિયો કથા, સ્વમુખથી કહે, સુખ લે યથા;
અનુજ ને પ્રીયા, નિત્ય સાંભળે, સુખ ગણે અતિ એય તે પળે. ૨

અવધિની શુધી, થાય જ્યાહરે, નિરજનેત્રથી[3] આંસુઓ ખરે;
સમરી માતને, સ્નેહ તાતનો, શીલસ્નેહ જે, ભર્ત ભ્રાતનો. ૩

પ્રીત પ્રજાતણી, સર્વથી ઘણી, ઘડી ન વીસરે, મ્હામુનિમણિ;
દુ:ખ ધરે ઝરે, નીર લોચને, શમન[4] જે સદા, સર્વ શોચને. ૪

પરિજનાદિકો, પ્રેમઘેલડાં, સતત સાંભરે, રામને ઘણાં;
નિજ વિયોગથી, તે સહુતણી, દીનદશા હશે દુ:ખણી ઘણી. ૫

પ્રભુ વિચારીને, એવું અંતરે, સતત સ્નેહનું દુ:ખ તે ધરે;
સમજી કુસમો, ધૈર્ય ધારતા, વિધિગતિગણી, સૌ વિસારતા. ૬

વિકળ થૈ જશે, ભ્રાત જાનકી, મમતણી દશા, જોઈને નકી;
જ્યમ અનુસરે, છાંય દેહને, દમક દામની, જેમ મેહને. ૭

વીર પ્રીયાતણી, જાણી એ ગતિ, ધીરજ ધારતા શ્રી રમાપતિ;
પરમ પાવની, ત્યાં કહે કથા, સુણી સુખો લહે એહ એ યથા. ૮

દોહરા.

સાનુજ સીતાસહિત પ્રભુ, શોભે પર્ણનિકેત;
જ્યમ વાસવ સુરપુર વસે, શચી જયંત સમેત. ૧

કેવી જાળવણી કરે, પ્રીયા ભ્રાતની રામ;
જેમ પલક નિત સાચવે, લોચનને સુખધામ. ૨

સેવે રઘુવરને સદા, જાનકી લક્ષ્મણ ધીર;
અવિવેકીજન જેમ નિત, ઠઠમટ કરે શરીર. ૩

એહરીતે અતિ સુખથી, વસતા વનમોઝાર;
સુર તપસ્વી ખગ મૃગતણા, હજારવિધ હિતકાર. ૪

કહ્યું રામવનગમનનું, આ અતિ વિશદ વૃતાંત;
સુણો મંત્રી જ્યમ અવધ અવ, આવ્યો તજી શ્રીકાંત. ૫

ફર્યો નિષાદ વિષાદવશ, પ્હોંચાડી રઘુનાથ;
દીઠો સચિવસહિત રથ, આવીને ભલીભાત. ૬

વિકળ વિલોકી મંત્રીને, નિષાદના મનમાંય;
વિષાદ એવો ઉપજ્યો, કહી શકાય નહિ કાંય. ૭

રાગ વેરાડીની ચોપાઈ.

શુકજી કહે સાંભળ નરપતિ એ ઢાળ

રામ રામ લક્ષ્મણ જાનકી, પોકારી ગૂહનૃપ સુખથકી;
પડ્યો અવનિતળ વ્યાકુળ અતિ, અરે ઓ લક્ષ્મણ રઘુપતિ. ૧

---

૧ દશ હજાર મુખનો શેષ નાગ. ૨ કામદેવની.

૩ નેત્રકમળથી. ૪ સમાવનાર.

દેખી દક્ષિણ દિશિ હય હણહણે, ચાલે ન પાયે ધરણી ખણે;
પાંખ વિના જ્યમ પંખીની ગતી, વિકળ ફણિધરમણિ હીણ અતિ. ૨

તેવી ગતિ અશ્વની તે સમે, રામવિયોગ કુરોગજ દમે;
પીયે ન જળ મુખ તૃણ નવ ચરે, નયન અતિ આંસુ ભરે. ૩

વ્યાકુળ અતિશે મન ગૂહપતિ, રઘુવરઅશ્વની ન્યાળી ગતિ;
ગૂહ કહે તવ ધીરજ ધરી, સુણો સુમંત્ર શોચ પરહરી. ૪

મૂકો વિષાદ હૃદયથી હવે, દૈવ દુર્બળ આપણો પ્રભુ જવે;
પંડિત નીતિનિપુણ તમ ઘણા, જ્ઞાતા છો પરમારથતણા. ૫

જાણી વિમુખ વિધિને ધીર ધરો, પાછાં અવધપુરી પગલાં ભરો;
વિવિધ કથા કહીને અતિ ઘણી, કોમળ વાણી ગૂહનૃપ તણી. ૬

બળાતકારે રથ પર રૂડે, આણી બેસાડ્યા મંત્રી વિનય વડે;
શોકશિથિલ તન મંત્રીનું અતિ, હાંકી શકાય ન રથ તે વતી. ૭

રઘુપતિવિરહવ્યથા ઉરવિષે, તે થકી પાધરો પંથ ન દીસે;
ચાલી શકે ન હય અતિ તડફડે, પંથ તજી ઉપંથે આખડે. ૮

વનમૃગ જાણે આણી રથ જોતર્યા, વાજી રઘુપતિ–વિરહે ભર્યા;
ચમકીચમકીને પાછું જુએ, વિર્હવ્યાકુળ ભરે નેત્ર આંસુએ. ૯

રામવિયોગની વેદના વડી, પંપાળી હાંકે પીઠ થાબડી;
'ચાલો બાપ મારા આ સમે, શિદ સોરણ મન કરતા તમે.' ૧૦

જે કોઈ રામ સીતા મુખ ભણે, લક્ષ્મણ નામ કહી ગુણ ગણે;
હણહણાટ કરી હય તે ભણી, જોતા અતિશે આતુરપની. ૧૧

કાન ઉઠાવીને ગુણ સાંભળે, હાંકે તો બે પગે ઉછળે;
વાજીવિરહગતિ કહી નવ જતી, મણિ વિણ ફણિધરની જેવી ગતી. ૧૨

ખેદવિવશ થયા મન ગૂહપતિ, સચિવ તુરંગની દેખી ગતિ;
ચાર સેવક તવ બોલાવિયા, સુમંતને સંગે આપિયા. ૧૩

રાગ દેશાખ.

વળાવી સુમંતનેરે, પાછો વળિયો ગૂહનિષાદ;
જાય ન વરણવ્યોરે, રઘુપતિકેરો વિરહવિષાદ. ૧

રથ લઈ ચાલિયારે, ભીલ વળાવા કૌશલપૂર;
ક્ષણ મન મગ્નમાંરે, ક્ષણમાં ખેદ હૃદય ભરપુર. ૨

શોચ સચિવનેરે, વ્યાકુળ દુખથી અતિશે દીન;
ધિક્ક જીવન અરેરે, સીતા લક્ષ્મણ રામ વિહીન. ૩

અંતે નહીં રહેરે, કોટિ ઉપાયે અધમ શરીર;
યશ પણ ના લીધોરે, ટળ્યું નહીં ત્યાગી જતાં રઘુવીર. ૪

અયશ અઘપાત્રનોરે, નિપટ થયો મમ પાપી પ્રાણ;
કપટી શા કારણેરે, કરતો નથી તનથી પરિયાણ. ૫

અરરર પાપિયારે, અવસર ચૂક્યો હે મતિમંદ;
હજીય થતા નથીરે, નિર્દય હૃદયતણા બે ખંડ. ૬

હાથ ઘસી અનેરે, મસ્તક ધુણાવીને પસ્તાય;
ધન ભંડારનેરે, ગુમાવી કૃપણ જેમ અકળાય. ૭

વીર કહાવતોરે, અતિશે વિર્દ વંદનિય જેહ;
રણમાં હારીનેરે, જાણે નાઠો ભટ જન તેહ. ૮

શ્રુતિજ્ઞાતા સદારે, વિપ્ર વિવેકી સાધુ સુજાણ;
ધોખો મન ધરેરે, જ્યમ તે કરી મદપાન અજાણ. ૯

સચિવની શોચનારે, એહ રીતે છે અંતરમાંય;
અવધપુરી જવુંરે, રામ વિના નવ સૂજે કાંય. ૧૦

કુલીન કો કામનીરે, મન ક્રમ વચને પતિપદ રાગ;
કર્મવશે રહેરે, તે સતી પતિથી થઈ પરિત્યાગ. ૧૧

શોચિત સર્વદારે, જ્યમ તે તરુણી નિજ મનમાંય;
હૃદય સચીવનેરે, ત્યમ અતિ દારુણદાહ ત્યહાંય. ૧૨

લઘુ દ્રષ્ટિ થઈરે, આવ્યાં ઝળઝળિયાં લોચંન;
શ્રવણે સુણે નહિરે, વિકળ મતિમંદ ભોળું થયું મંન. ૧૩

અધર સુકાઈ ગયેરે, લાગ્યું મુખડે તાળું વિશેષ;
શું કહું તે સમેરે, સચિવતણો પ્રભુવિરહે વેષ. ૧૪

જીવ જાતો નહિરે, ચૌદ વરસરૂપી અવધકમાડ;
ઉરઘરમાંયથીરે, સજડ દીધેલ ન વચમાં ફાડ. ૧૫

વિવર્ણ સહુ વિધેરે, સચિવતણી ગતિ જોઈ ન જાય;
જાણે મારિયાંરે, માત પિતાને ક્રૂર અસી ઘાય. ૧૬

પાય ન ઊપડેરે, અવધપુરી ભણી જાતાં એમ;
રામવિના અરેરે, શ્યામ વદન લઈ જાઊં કેમ. ૧૭

વ્યાપી મનવિષેરે, હાનિ ગ્લાનિ દુખ સંકોચ;
જ્યમ મન પાપીનેરે, યમપુરપંથે જાતાં શોચ. ૧૮

વચન ન આવતુંરે, હૃદયવિશે અતિશે પસ્તાય;
અવધપુરી અરેરે, જઈને જોવું શિદ આ થાય. ૧૯

જે રથ દેખશેરે, રામ રહિત આ ખાલી ખચીત;
તે સંકોચથીરે, જોશે મુજ ભણી ગણી અનહિત. ૨૦

ધાઈ પૂછશેરે, વિકળ વિશેષ નગર નરનાર;
ક્યાં રઘુનાથજીરે, લક્ષ્મણ જાનકી પરમ ઉદાર? ૨૧

અરરર તે સમેરે, ઉત્તર સહુને દઈશ અશંક;
કઠણ કરી કાળજુંરે, વજ્ર ઉરે ધરી વિધિ ગણી વંક. ૨૨

લલિત છંદ.

જનનિ કૌશલા, દુઃખમાં બૂડી; ખબર પૂછશે, રામની રૂડી;
વનનિ વાટડી, સર્વે માવડી; જ્યમ નિહાળતી, વચ્છ ગાવડી. ૧

અરર દૈવડા, આ હું તેમને; કહિશ શું મુખે, ના સુજે મને;
જનનિ પૂછશે, લક્ષ્મણતણી; ખબર જ્યાહરે, થૈ અધીરણી. ૨

કહું નિરોપ શો, ત્યાં હું તેમને; અરર શોચ એ, છે વડો મને;
જનનિ રામની, ધાઈઆવશે; ખબર પૂછવા, આકળી થશે. ૩

સમરી બત્સને, જેમ ગાવડી; ત્યમ ઊતાવળી, રામમાવડી;
ઉતર તેહને, દૈશ પૂછતાં; નિઠુર નેત્રનાં, આંસુ લુછતાં. ૪

"અનુંજ જાનકી, સંગ લેઇને; પ્રભુ ગયા વને, વિર્હ દેઈને;"
ખબર રામની, જેહ પૂછશે; ઉતર તેમને, દૈશ જે હશે. ૫

અવધ જાઈને, વેગથી હવે; સુખ સહુજ એ, લેઉં આ ભવે;
દુખથી દીનતા, આવી રાયને; ખબર રામની, પૂછશે મને. ૬

જીવન જેમનું, રામ સ્વાધીને; વિરહવેદના, વાધી એમને;
શું સુખ લેઈને, તેમને અરે; ઉતર દેઈશું, શોચ અંતરે. ૭

'કુશળ આવિયા, પૂર પાધરા; વન વળાવીને, પુત્ર માહરા;'
ઉચરશે મુખે, ભૂપએ રીતે; ક્યમ જશે સુણી, વાણી એવી તે. ૮

રઘુપતિ તથા, જાનકીતણો; સુણી નિરોપ આ, જે દયામણો;
તરત ભૂપતિ, દેહ ત્યાગશે; તૃણ પ્રમાણનો, જાણીને રીસે. ૯

દોહરા.

કઠણ હૃદય નથી ફાટતું, અરર રામવિણ હાય;
કાદવ જ્યમ પ્રિય જળ વિરહ, સુકાઈને તરડાય. ૧

જાણું છું દૈવે દીધી, જન્મ આપી ભવમાંય;
આ દુખિઆરી દેહડી, કળ ન પડે મન કાંય. ૨

કરતાં એ રીત પંથમાં, પસ્તાવો મન પૂર;
તમસાતટ રથ આવિયો, સચિવ શોચ ભરપૂર. ૩

કર્યા વિદાય વિનય કરી, ભીલ સહુને ભલી રીત;
વળ્યા પાય પડી વિકળમન, અતિશે શોકસહિત. ૪

પુર પ્રવેશ કરતાં ઉરે, સુમંત સંકોચાય;
જાણે માર્યાં નિજ કરે, ગુરુ બ્રાહ્મણ ને ગાય. ૫

છોડી રથ તરુતળ વસી, કાઢ્યો, દિન કરી કલેશ;
સાંજ સમે અવસર મળ્યો, કરવા પુર પ્રવેશ. ૬

અંધારે સચિવે કર્યો, પુરપ્રવેશ નિરધાર;
ભૂપભવનમાં પેસતાં, નનરથ રાખ્યો દ્વાર. ૭

ખબર જેમણે જેમણે, સુણી શ્રવણે તે વાર;
રથ જોવા સહુ આવિયા, દશરથને દરબાર. ૮

ઓળખી રથ હય વિકળગતિ, એ અવસર ત્યાં એમ;
ગળે ગાત્ર જનમાત્રનાં, અરક તાપથી જેમ. ૯

વ્યાકુળ પુરનરનારીઓ, અતિશે અંતરમાંય;
જળ થોડે જ્યમ મીનગણ, કળ પડે ન મન કાંય. ૧૦

સચિવઆગમન સુણી સહુ, વ્યાકુળ રાણીવાસ;
ભવન ભયંકર લાગતું, જાણે પ્રેતનિવાસ. ૧૧

પૂછે છે સહુ રાણીઓ, અતિ આરત ધરી મંન;
ઉતર ન આવે મુખ કશો, વિકળ સજળ લોચંન. ૧૨

સચિવ સુણે શ્રવણે નહિ; સુજે ન આંખે કાંય;
જેને તેને પૂછતો, કહો ક્યહાં નરરાય. ૧૩

દેખી વિકળતા દાસીએ, સચિવતણી અતિશેજ;
કૌશલ્યાગૃહ લઈ ગઈ, હાથ ઝાલી નિસ્તેજ. ૧૪

જઈ જોયા કૌશલપતિ, સચિવે કેવે વેષ;
શશી નિસ્તેજ અમીરહિત, દીપે ન જાણે લેશ. ૧૫

નહિ નિંદ્રા ભોજન કશું, ભૂપ વિભૂષણહીન;
પડ્યા ધરણીતળ તરફડે, છેક શરીર મલીન. ૧૬

એહ રીતે કૌશલપતિ, શોચ કરે લઈ શ્વાસ;
જ્યમ યયાતિ[1] સુરપુર થકી, ખસ્યો થઈજિ નિરાશ. ૧૭

ઊંડા નિસાસા નાખતા, સમરી પુત્રપ્રતિબિંબ;
પાંખ બળ્યે સંપાતિ[2] જ્યમ, પડ્યો ધરણી પર ધીબ. ૧૮

'કહે રામ રાઘવમુખે, પરમ સ્નેહી મમબાળ;
વળી રામ લક્ષ્મણ સીતા, મુખે વદે મહીપાળ. ૧૯

જોઈ ભૂપ સચિવે કર્યો, પ્રીતે દંડ પ્રણામ;
ઉઠ્યા આકળા થઈ નૃપતિ, કહે સચિવ ક્યાં રામ? ૨૦

આણી લીધો ઉરવિષે, નૃપે સચિવ તે વાર;
જાણે જળમાં બૂડતાં, મળ્યો કાંઈ આધાર. ૨૧

સ્નેહસહિત સચિવને, બેસાડી નિજ પાસ;
પૂછે રાય અધીરા થઈ, અંતર બહુ ઉદાસ. ૨૨

તાત કુશળતા રામની, કહો મને પ્રિય પ્રાણ;
ક્યહાં રામ લક્ષ્મણ સીતા, રાઘવ રઘુકુળભાણ? ૨૩

આણ્યા ફેરવી આ સમે, કે વન ગયા કુમાર?
સુણતાં વાત સચિવને, લોચન વહી જળધાર. ૨૪

શોકવિકળ થઈ પૂછતા, અધીરે મન અવધેશ;
સીતા રામ લક્ષ્મણતણો, કહો સુખદ સંદેશ.' ૨૫

---

૧ એ નામનો હસ્તીનાપુરનો ચંદ્રવંશી રાજા. ૨ એ નામનો ગૃધરાજ, જટાયુનો મોટો ભાઈ. ઊડવાની શક્તિના અભિમાને એ અને જટાયુ બંને ભાઈઓ સૂર્ય પાસે જવાની હિમ્મત કરી સાથે ઊડ્યા. સૂર્યની અસહ્ય ગરમીથી જટાયુ તો થોડે દૂર ઊડી પૃથ્વી પર પાછો આવ્યો; પરંતુ સંપાતિ સૂર્ય. સમીપ જવાની ઇચ્છાથી ઊડતો ચાલ્યો, અતિશય તાપે કરી અને સૂર્યની ગરમીથી તેની બંને પાંખો બળી ગઈ અને પૃથ્વીપર પડ્યો. સીતાની શોધમાં ગએલા કપિઓને તે સમુદ્ર કિનારે મળ્યો હતો તે વખતે રામદૂતના દર્શનપ્રભાવથી તેને ફરી પાંખો પ્રાપ્ત થઈ હતી.

રામસ્વરૂપ ગુણ સુશીળતા, સુખપ્રદ શાંત સ્વભાવ;
સંભારી સંભારી ઉરવિષે, શોચ કરે છે રાવ. ૨૬

'રાજ્ય આપવું સુણાવીને, દીધું વન દુખપાત્ર;
સુણી એવું મન નવ થયો, હર્ષ શોક તલમાત્ર. ૨૭

તે સુત તજતાં તનથકી, પાપી ગયા ન પ્રાણ;
મુજ સમાન કો પાપિયો, લેવા રહ્યું જગલાણ. ૨૮

લક્ષ્મણ જાનકી રામ જ્યાં, ત્યાં મુજને પોંચાડ;
સખા પ્રાણપ્રિય તાહરો, પ્રેમે માનીશ પાડ. ૨૯

નહિ તો ચાહ્ય જવા હવે, આ અભાગી મમપ્રાણ;
તજતાં રામસમક્ષ તન, જીવ્યું થાય પ્રમાણ.' ૩૦

શિખરણી છંદ.

પૂછે વારે વારે, દશરથ સમાચાર સુતના;
સુણાવો સંદેશા, પ્રીયતમ સખા હે સપુતના;
ઉપાયો યોજે તે, તમ મમ હિતાર્થે પ્રીય સખે;
બતાવો વેગેથી, રઘુવર સીતા લક્ષ્મણને. ૧

વદે સુમંત્રી ત્યાં, ધરી ધીરજતા વાણી મધુરી;
તમે તો છો જ્ઞાની, કશી ન તમથી વાત અધૂરી;
મહાબાહો આજે, શૂર સુધીર ધુરંધર તમે;
સદા સાધુ સંતો, પૂજી યશ લીધો આ શુભ સમે. ૨

સહુ દુઃખો સુખો, વશ અધિક જન્માંતર કૃતે;
વળી હાનિ ગ્લાનિ, પ્રીય મળણ વિયોગ વરતે;
થતું સૌ તે સ્વામી, કરમવશ ને કાળવશથી;
અહોનિશા થાતાં, પરવશ પ્રમાણે પ્રથમથી. ૩

સુખે હર્ષે મૂઢ, દુઃખ અવસરે ખેદ ધરતા;
ગણે જે બે સરખાં, ધીરનરતણી તેજ ધીરતા;
વિચારીને સ્વામી, હૃદય અતિશે ધીરજ ધરો;
ભલું કર્તા સૌના, વિરહ દુઃખ વેગે પરહરો. ૪

દોહરા.

પ્રથમ વાસ તમસાતીરે, બીજે ગંગાતીર;
સ્નાન કર્યું જળપાન કરી, સીતાસહિત બે વીર. ૧

સેવકાઈ કરી સહુ વિધે, ગુણવંતો ગુહરાય;
તે રાત્રી ગાળી પ્રભુ, શૃંગવેરપુરમાંય. ૨

મંગાવ્યું પ્રાતઃ થતાં, વિશદ વડતણું દૂધ;
જટા મુકુટ નિજ શિશ કરી, આપ બન્યા અબધુત. ૩

રામસખાએ તે સમે, મંગાવ્યું શુભ નાવ;
પ્રીયા ચડાવી પ્રથમથી, ચડ્યા પછી રઘુરાવ. ૪

ધનુષ બાણ શુભ પાણમાં, ધરીને લક્ષ્મણ ધીર;
ચડ્યા નાવપર નેહથી, પામી રજા રઘુવીર. ૫

વિકળ મને અવિલોકીને, મુજપ્રત્યે રઘુવીર;
બોલ્યા મધુર વચન સુખદ, ધરી મનમાંહે ધીર. ૬

રાગ પરજ.

તારૂં ગોકુળ જોવાને આવ્યરે, મથુરાના વાસી

એ રાગ

ધરી મનનાં ધીરજ અનુરાગરે, સુણો રામસંદેશો;
સહુ શોચ કરી તન ત્યાગરે, સુણો રામસંદેશો. ટેક—

મુજને કહ્યું મીઠી વાણીએરે, અંદેશો તજી સંદેશ;
તાત તમે મારા તાતનેરે, કહેજો ચિંતા કરે ન મારી લેશરે.
સુણો રામસંદેશો. ૧

વારંવાર મારી વતીરે, ગ્રહી નૃપપદ–પાથોજ;
કરજો વિનય સુવિવેકથીરે, "સુખી અમ જો કૃપા હશે તો જરે."
સુણો રામસંદેશો. ૨

અમને કુશળ વનપંથમાંરે, મંગળમય મહીપાળ;
તાત અનુગ્રહ તમતણેરે, હોશું જ્યાં ત્યાં સુખી સદાકાળરે.
સુણો રામસંદેશો. ૩

આપ અનુગ્રહે હે પિતારે, વિચરતાં વનપંથ;
સર્વ સુખો અમે પામશુંરે, તમે કરશો નહિ કલપાંતરે.
સુણો રામસંદેશો. ૪

આજ્ઞા પાળીને, આપનીરે, કોડે કુશળ ક્ષેમ;
તમ પદપંકજ પેખવારે, આવીશું ફરી વનથી સપ્રેમરે.
સુણો રામસંદેશો. ૫

માયાળુ સૌ મારી માવડીરે, સંતોખજો પડી પાય;
કરજો વિનંતી મારી વતીરે, મારે વિરહે જેથી ન મુંઝાયરે.
સુણો રામસંદેશો. ૬

કરજો ઉપાય તે સૌ મળીરે, માયાળુ મારાં માત;
કુશળ રહે જેવી રીતિએ, મારા પ્રાણપ્રીયોત્તમ તાતરે.
સુણો રામસંદેશો. ૭

ગુરુ ગુણનિધિને પાયે પડીરે, કહેજો મારો સંદેશ;
શોચ મારો ન કરે રાયજીરે, એવો કરજો તમે ઉપદેશરે.'
સુણો રામસંદેશો. ૮

પુરજન પરિજન સર્વનોરે, થાશે હું પર ઉપકાર;
વિનતી સરવને સુણાવજોરે, તમે મારીવતી આ વારરે.
સુણો રામસંદેશો. ૯

તેજ સરવ રીતે આહરાંરે, માનીશ હું હિતકાર;
જેનાથકી નરનાથજીરે, રહેશે સુખી અયોધ્યામોઝારરે.
સુણો રામસંદેશો. ૧૦

આવ્યે ભરતજી મોશાળથીરે, કહેજો મારો સંદેશ;
'લેશ નીતિ નવ ત્યાગશોરે, પામો જ્યાહરે પદવી નરેશરે.
સુણો રામસંદેશો. ૧૧

પાળજો મન ક્રમ વાણીરે, પ્રેમીપ્રજા પ્રીત આણી;
સેવજો સ્નેહની રીતિએ, સહુ માત સમાન પ્રમાણીરે.
સુણો રામસંદેશો. ૧૨

નિભાવજો વળી નેહથીરે, ભાઈપણું હે ભ્રાત;
માતાપિતા ગુરુજીતણીરે, સેવા કરજો તમે ભલિભાતરે.
સુણો રામસંદેશો. ૧૩

ભ્રાત એ ભાંતિએ રાખજોરે, કોડથી કૌશલરાય;
શોચ ન જેથી મારો કરેરે, સુખધામ પિતાજી કદાયરે.'
સુણો રામસંદેશો. ૧૪

વચન કઠોર કહ્યાં કશ્યાંરે, લક્ષ્મણજીએ ત્યાંય;
વારી રાખ્યા રઘુનંદનેરે, 'તમે કાન ન ધરશો કાંયરે.'
સુણો રામસંદેશો. ૧૫

નિજ સમ દેઈને વારિયોરે, રામે વારંવાર;
'કહેવી ન ત્યાં હે સુમંતજીરે, લક્ષ્મણતણી વાત વિચારરે.'
સુણો રામસંદેશો. ૧૬

રાગ સીતાજીના મહિનાનો.

કહ્યો સંદેશો સીતાએ સાર, આણી ખેદ અંગમાં;
મારી ચિંતા ન કરશો કાંય, સુખી હું સ્વામીસંગમાં, ૧

સ્નેહ સંભારી સાસુ શ્વસુરનો, શિથીળ થઈ જાનકી;
ગદગદિત વાણી વદન પ્રસ્વેદ, નીર લોચન થકી. ૨

આજ્ઞા પાળી એ તક રઘુવરની, ઉતાવળી માછીએ;
હોડી ચલવી પછી પેલે પાર, વળી નહિ પાછી એ. ૩

ચાલ્યા રઘુકુળમણિ એ રીત, લેઈ વનવાટડી;
જોયાં કીધું ઉભાં ઉભાં તીર, કરી વજ્ર છાતડી. ૪

મારા મનનો આ અવસર નાથ, કલેષ કહું ક્યમ વડો;
જીવતો વળ્યો ઘર ભણી લેઈ, પ્રભુનો સંદેશડો. ૫

કહું શું ઘણી વરણીને મુખ, આ પ્રાણકઠોરતા;
તનઘર તજી ના ગયો પ્રાણ, જીવન વન જોઈ જતા. ૬

કહી એવું સચિવ તે વાર, બંધ થયો બોલતો;
હાનિ ગ્લાનિ શોચવશ ઉર, નિસાસા નાખતો. ૭

સુણી રામનિરોપનાં વેણ, મંત્રીમુખ મહીપતિ;
પડ્યા મૂર્છાગત થઈ ભોંમ, હૃદય દાહ છે અતિ. ૮

મોહવ્યાકુળ થઈ અવધેશ, અતિશે તરફડે;
જાણે મીનને વ્યાપી કેફ, નૂતનવૃષ્ટિ ફીણવડે. ૯

કરી વિવિધ વિલાપ અમાપ, રૂએ સહુ રાણીઓ;
મહા વિપતિ વરણવી ન જાય, શોકવાસ જાણીઓ. ૧૦

દુઃખને પણ મન લાગ્યું દુઃખ, વિલાપ એ સાંભળી;
નૃપશોચ દેખીને એ વાર, ધીરજની ધીરજ ટળી. ૧૧

થયો અવધપુરીમાં એમ, કોળાહળ તે સમે;
સુણી રાય રાણીતણા સ્હોર, દુઃખ સહુને દમે. ૧૨

જાણે પડીયું છે વજ્ર કઠોર. શું ઘોર, નિશાવિષે;
વિપુલ વિહંગતણા વનમાંય. રોળ મચવ્યો રીસે. ૧૩

થયા પ્રાણ કંઠગત ભૂપ, વિયોગના રોગથી;
જ્યમ વ્યાકુળ અધિક ભૂજંગ, મણિવિના ભોગથી. ૧૪

સર્વે ઇંદ્રી વિકળ થૈ વિશેષ, નરેશની તે સમે;
જાણે દેવનું અંબુજવન, વિના નીર કૃશ ક્રમે. ૧૫

કૌશલ્યાએ દીઠી નૃપકેરી, અવશ્ય અવસાનતા;
જાણે આથમ્યો રવિકુળભાણ, આજ તેજહીન થતાં. ૧૬

રામજનની ધરી ઉર ધીર, નેત્ર નીર ખાળીને;
બોલી વચન સમયઅનુસાર, રીત સંભાળીને. ૧૭

નાથ સમજી તમે મનમાંય. વિચારોને વેગથી;
રામવિરહપયોધી અપાર, અંત તેનો નથી. ૧૮

નાથ નાવિક તમ નિરધાર, અવધપુરી વ્હાણ છે;
ચઢી ચાલ્યો પ્રીય વણિકસમાજ, અધિક જે સુજાણ છે. ૧૯

ધરશો ધીરજ તો પામશો પાર, આ રામવિરહધિનો;
નહિતો બુડશે સરવ પરિવાર, છેક આશ્રય વિનો. ૨૦

ધરશો મમ વિનતી મનમાંય, વિચારીને ખરી;
તો તો લક્ષ્મણ જાનકી રામ, વળી મળશે ફરી. ૨૧

દોહરા.

પ્રીયાવચન મૃદુ સાંભળી, તે અવસર મહીપાળ;
જોતા આંખ ઉઘાડીને, સરવ કરે સંભાળ. ૧

મીન મલિન જ્યમ તરફડે. સીંચ્યે શીતળ નીર;
પ્રીયાવચન સુણી તેમ નૃપ, વિના રામ રઘુવીર. ૨

ધીરજ ધરી અંતરવિષે, ઊઠી બેઠા મહીપાળ;
કહે સુમંત્ર ક્યહાં ગયા, રઘુમણિ રામ કૃપાળ? ૩

ક્યહાં લક્ષ્મણ ગુણનિધી, પરમ સ્નેહિ ક્યાં રામ; ?
ક્યાં પ્રીય સુતબંધુ અને, વૈદેહી રૂપ ધામ.? ૪

વિલપે રાય વિકળ થઈ, કરી વિલાપ બહુ ભાંત;
થઈ યુગ જેવડી તે સમે, વેગે વાતે ન રાત. ૫

શ્રવણપિતાના શાપની, શુધ આવી તે કાળ;
કૌશલ્યાને સહુ કથા, સંભળાવી મહીપાળ. ૬

થયો વિવર્ણું વિકળ અતિ, એ તકનો ઇતિહાસ;
રામ રહિત ધિક જગતમાં, જીવતરકેરી આશ. ૭

હવે રાખી હું શું કરૂં, અતિ અભાગી આ દેહ;
નિભાવ્યું નહિ જેણે જરા, મારૂં પ્રેમપણ જેહ.' ૮

પરમ પ્રાણપ્રીય માહરા, હે રઘુનંદન હાય;
તમ પાખે જીવતાં મને, વીત્યા દિવસ બહુ હાય. ૯

હાય લક્ષ્મણ જાનકી, હે રઘુનંદન હાય;
ભ્રમદુખનાશક નાથ તમ, તમ વિણ જીવ્યું વૃથા થાય. ૧૦

રામ રામ કહી રામ કહી, રામ રામ રટી રામ;
તન તજી રઘુવરને વિરહ, રાય ગયા સુરધામ. ૧૧

જીવનમરણફળ પામિયા, દશરથ નૃપ ભલીભાત;
યશ અનેક બ્રહ્માંડમાં, વિમળ થયો વિખ્યાત. ૧૨

જીવ્યા રામશશિવદન શુભ, નીરખીને નિરધાર;
મરણ સુધાર્યું જગતમાં, રાગવિરહ ભરી ભાર. ૧૩

રામજનની ત્યાં તે સમે, વ્યાકુળ બની વિશેષ;
વિલાપ વળી ઉરતાડના, કરતી છુટે કેશ. ૧૪

રાગ પરજ.

અરે કોણ આદમી એવોરે એ ઢાળ

પતિ મારા, શોકમાં સુક્યાંરે, અમને એકલાં મુક્યાં–ટેક.

પ્રાણપતિ મારા પરમ સ્નેહી, ભૂપતિમાં તમ પ્રાણ;
કાળનિશા નડી નાથ તમોને, તલસે છે મારા પ્રાણ.
પતિ મારા. ૧

તેજ પ્રતાપ પ્રભાવ તમારો, ધીર ધુરંધર રાય;
દિગ્વિજયી તમે આજ ઘવાયા, પુત્રવિરહ અસી–ઘાય.
પતિ મારા. ૨

બાહુબળે દળ દારૂણ દૈત્યનાં, રોળતા રણમાં રાજ;
વિરહઅરિથી પરાભવ પામી, આમ શું પોઢ્યા આજ.
પતિ મારા. ૩

જન પરિજન પ્રીય પુત્ર સુમંત્રી, ત્યાગી સરવનો સાથ;
સ્વર્ગનિવાસ કર્યો મારા સ્વામી, અમને કરીને અનાથ.
પતિ મારા. ૪

વાજી વિયોગે રૂવે હયશાળે, એનો ગયે અશવાર;
ગરિબનિવાજ ગયે ઘણું રોતી, દાસી બધી દરબાર.
પતિ મારા. ૫

લક્ષ્મણ રામ સીતા વન વસિયાં, સાનુજ ભરત મોસાળ;
કર્મ અમારાં કોપી ઊઠ્યાં, અમે ઝુરિએ અંતરિયાળ.
પતિ મારા. ૬

પુત્રવિયોગ ભરી તમે પોઢ્યા, આ અવનીપર આજ;
હુંજ અભાગણી જીવતી રહી છું, શું સુખ લેવા કાજ.
પતિ મારા. ૭

શિખરણી છંદ.

રૂવે રાણી સર્વે, નિજ હૃદય–શોકે વિકળતા;
વખાણીને મુખે, સ્વરૂપ બન ને તેજ શીળતા;
કરે છાતી કુટી, વિધવિધ વિલાપો રડી રડી;
પડે વારે વારે, ભૂમિતળવિષે સૌ તરફડી. ૧

રૂએ દાસી દાસો, વિકળ બની ગુણો ગણી સહુ;
કરે ઘેરે ઘેરે, રૂદન પુરવાસી જન બહુ;
અરેરેરે આજે, રવિકુળરવિ અસ્ત જગથી;
રૂપે ગુણે રૂડો, ધરમ અવધી ધીર ધરથી. ૨

કહે કૈકયીને, ભૂંડી સરવ ગાળો દઈ ઘણી;
કર્યું છે જેણીએ, જગ નયન વિના કુમતણી;
વીતી રાત્રી એવી, વિવિધ–વિધિ વિલાપ કરતાં;
પ્રભાતે સૌ આવ્યા, મુનિજન મહા જ્ઞાન ધરતા. ૩

વસિષ્ઠે તે વારે, સમયસમ જ્ઞાને કરી હવે;
નિવાર્યો સર્વેનો, નૃપમરણનો શોક સરવે;
ભરી તેલે હોડી, નૃપશરિર રાખ્યું રૂડી રીતે,
દૂતો બોલાવીને, પછી કહ્યું વસિષ્ઠે અતિ પ્રીતે. ૪

દોહરા.

દોડો અતિ વેગે તમે, જાઓ ભરતની પાસ;
કહેશો નહિ કોને કહી, કરી નૃપમરણ પ્રકાશ. ૧

જઈને કહેજો એટલુંજ, ભરત પાસ સુખસાજ;
ગુરુએ બન્ને ભાઈને, તેડાવ્યા છે આજ. ૨

સુણી મુનિઆજ્ઞા તે દૂતો, દોડ્યા કૈકય–દેશ;
પવનવેગી હય જોતર્યા, રથ બનાવીને બેશ. ૩

રાગ મેવાડો.

દેખાડીને દીધી હો, કળીએ સુંદરી એ ઢાળ

અનરથ અયોધ્યે હો, આરંભાયો જ્યારથી;
અપશુકન થાતા હો, ભરતને ત્યારથી. ૧

ભયંકર સ્વપ્નાં હો, શું થાશે કૃપાઘના ?
કરે જાગી મનમાં હો, કોટી કટુ કલ્પના. ૨

વિપ્રને જમાડી હો, દાન દીયે દીનને;
કરાવે શિવકેરા હો, અભિષેક આતુર મને. ૩

મહેશ મનાવી હો, માગે કર જોડીને;
શિવશિવ કર્તા હો, વિઘ્ન નાખો તોડીને. ૪

માત તાત મારાં હો, પરિજન ભ્રાતને;
કુશળ સૌને હોજો હો, કર જોડી કહું તને. ૫

શોચ મન કરતા હો, ભરતજી જેટલે;
દુત આવી પ્હોંચ્યા હો, નિજ પાસે તેટલે. ૬

ગુરુકેરી આજ્ઞા હો, શ્રવણે સાંભળી;
ગણેશ મનાવી હો, ચાલ્યા મામાને મળી. ૭

વાજી વાયુવેગી હો, ચાલ્યા જાય હાંકતા;
શૈલ વન વાંકાં હો, નદીઓ ઓળંગતા. ૮

અંતર ભરતનું હો, એની મેળે બળે;
કારણ કશું તેનું હો, ક્યમે કરી ના કળે. ૯

જાણે એવું જીવમાં હો, ઊડી જાઉં અવધપુરી;
ઉતાવળા હંકાવે હો, પવનવેગી તુરી. ૧૦

નિમેષ નિવરતે હો, વરસના જેવડી;
આવ્યા એમ કરતાં હો, અયોધ્યે એ ઘડી. ૧૧

અપશુકન થાતા હો, પુરમાં પ્રવેશતાં;
ભયાનક બોલે હો, પંખી પોળે પેસતાં. ૧૨

પ્રતિકૂળ બોલે હો, રાસભ[1] શિયાળવાં;
સુણી સ્હોર તેના હો, ઉપજે કુતર્કો નવા. ૧૩

ભરતને ઉરે હો, સુણી શૂળ થાય છે;
મન એની મેળે હો, બળી બળી જાય છે. ૧૪

સરોવર નદીઓ હો, વન ઉપવન વળી;
શ્રીહત સૌ લાગે હો, વાટીકા ઉધાંધળી. ૧૫

નગરી વિશેષે હો, લાગે છે ભયંકરી;
ઉદવસ્ત[2] એવો હો, પુરપોળો પાધરી. ૧૬

વિહંગ કુરંગો હો, ગજ અને વાજિયા;
જોયા નવ જાતા હો, દુઃખે દીસે દાઝિયા. ૧૭

રામના વિયોગે હો, સર્વ દીસે દુર્બળાં;
ચરે નહિ ચારો હો, ગાત્ર દીસે ગળ્યાં. ૧૮

છેક દુખિયારાં હો, નગરનરનારીઓ;
જાણે સૌની સરવે હો, સંપતિ હરાઈઓ. ૧૯

પુરજન મળે પંથે હો, પણ ન કશું કહે;
નમી નમી સરવેરે, વેગે ત્યાંથકી વહે. ૨૦

ભરતકુશળતા હો, કોઈ ના પુછી શકે;
ખેદ થયો મનમાં હો, ભરતને તે તકે. ૨૧

દોહરા.

હાટ વાટ ઘર ગલી કુંચી, નજરે જોયું ન જાય;
જાણે પુર દશ દિશિએ, લાગી આગ અન્યાય. ૧

સુણી હરખી સુત આવતાં, નિર્દય હૃદયની નાર;
રવિકુળકમળની ચાંદની, કૈકયી તે વાર. ૨

સજી આરતી પ્રમુદિત થઈ, ઊઠી દોડી ત્યાં એમ;
ભેટી દ્વાર ભવનવિષે, લઈ આવી સઃપ્રેમ. ૩

જોયો ભરતે તે સમે, દુઃખિત સકળ પરિવાર;
જાણે હિમ પડયું કમળવન, કો દુઃખ વરણે પાર. ૪

શોચ સહિત સુત જોઈને, મન મારી તે વાર;
છે કુશળાં મમ પિયરિયાં? પૂછતી કૈકયીનાર. ૫

સરવ કુશળ છે એમ કહી, સુણાવિયો સંદેશ;
પછી પૂછી નિજ કુળતણી, કુશળ ભલાઈ વિશેષ. ૬

કહે તાત ક્યાં માહરા, ગયાં ક્યહાં સહુ માત?
ક્યહાં લક્ષ્મણ જાનકી, ક્યહાં રામ પ્રીય ભ્રાત? ૭

સુણી સુતવચન સનેહમય, કપટનીર ભરી નેણ;
ભરત શ્રવણ મન શૂળસમ, પાપણી બોલી વેણ. ૮

રાગ વેરાડીની ચોપાઈ.

ઉચરી વેણ પાપણી તે સમે, તાત સુધારી સરવ વાત મેં;
સ્હાય થઈ આપડી મંથરા, સરવ વિચાર એથી સુધર્યા. ૧

કાજ કશુંક વચમાંહે જરી, દૈવે બગાડી દીધું ફરી;
તાત તમારા નૃપ-શિરોમણી, સિધાવિયા સુરપતિપુર ભણી. ૨

ભરત ખેદવિવશ ત્યાં થયા, વાણી સુણી હોંસ ઊડી ગયાં;
કેશરીનાદ શ્રવણ સાંભળી, જેમ પડે ગજ હબકી ઢળી. ૩

હાય પિતા ઓ પિતાજી અરે, સુત તમારો સૂના સાદજ કરે;
કરે વિલાપ દીનવાણી વડે, વ્યાકુળ બની ભૂમિતળ પડે. ૪

જોવા ન પામ્યો મરણાવસરે, મુખ તમારૂં તાતજી અરે;
દીઠા ન પાય સુરપુર ચાલતાં, તે સંભારી દુઃખ મનમાં થતાં. ૫

સોંપ્યોય નહિ મુજને રામને, તાત કહું દુઃખ કોની કને;
મરતાં ન જોયું મુખ આપનું અરે, એ દુઃખે પ્રાણ મારા ન નિસરે.

ધીરજ ધરી સંભારી કરી, ઊઠ્યા ભરત લોચન નીર ભરી;
કારણ કવણ મરણનું માવડી, વિસ્તારીને કહે તું આ ઘડી. ૭

સુણી વચન સુતનાં સ્નેહભર્યાં, કૈકયી કહે નિજ આદર્યાં;
મર્મ ઉપર જાણે મયા વના, કાળકૂટ દેતી હોયના! ૮

આદિથી સહુ કરણી નિજતણી, વરણી કઠોર મુદિત મન ઘણી;
રામ સીતાનું વનગમન સુણીને, તાતમરણ વિસર્યું ભરતને. ૯

સૌ અનરથહેતુ નિજતણો, જાણી ભરત મુઆએ ઘણો;
હાબો થઈ મુન્ય ધર્યું તે સમે, માતનું મુખ જોવું ના ગમે. ૧૦

વિકળ અધિક વિલોકી સુતને, કૈકયી રાણી કપટી મને;
શિખ દેઈને સમજાવતી, દાધા ઉપર જાણે ડામતી. ૧૧

તાત ન શોચવાયોગ્ય ભૂપતિ, વિવિધ સુકૃત જગ કીધાં અતિ;
ભોગ કીધા ભલી ભાતે ઘણા, સુયશસુકૃત કીધામાં ન મણા. ૧૨

---

૧ ગધેડાં. ૨ ઉજાજડ.

જીવતાં જન્મનું ફળ પામિયા, અંત અમરપુર સીધાવિયા;
શોચ એવું માની પરહરો, સહિત સમાજ રાજ પુર કરો. ૧૩

વાણી સુણી અતિશે નિર્દયા, રાજકુંવર મન હબકી ગયા;
લાગ્યો અનજળ જાણે પાકે ગૂમડે,એવું દુઃખ મા વચનોવડે.૧૪

નાખી નિશ્વાસ ધીરજ મન ધરી, ક્રોધથી લોચન રાતાં કરી;
કરી તિરસ્કાર માતાતણો, બોલે વચન થૈ વ્યાકુળ ઘણો. ૧૫

સર્વ પ્રકાર તું હે પાપણી, કુળનિકંદની કાળી સાપણી;
જો કે કુમતિ ઉપજી આવી તને,પ્રસવતાં ક્યમ માર્યો ન મને.૧૬

સીંચી પલ્લવ તેં મૂળ છેદિયું, જિવાડવા મીન જળ ઉલેચિયું;
દશરથ તાત સમા નથી થવા, રામલક્ષ્મણ સરખા બંધવા.૧૭

રવિકુળ જન્મ જાયે સુરપતિ, ક્યાંથી તને આવી કુમતિ;
માત થઈને વગવ્યો મને, દોષ હવે શો દેઉં દૈવને. ૧૮

છપ્પા.

જ્યારથી હે કુમતણી, હતા ઉર આવા ભડકા;
થઈ ગયા નહિ કેમ, હૃદયના કડકે કડકા;
વર માગતાં વિચારી, થઈ ન મનમાંહે પીડા;
જીભ બળી પડી ન તારી, કુમતિ મુખ પડ્યા ન કીડા;
ભૂપે પ્રતીતિ ક્યમ તારી કરી, ક્યમ હાંકી નહિ કહી હડે;
શું મરણકાળવશ ભૂપતિની, મતિ હરી લીધી દૈવડે? ૧

જાણી નહિ શું વિધિએય, હૃદયગતિ નારીકેરી;
અગુણ કપટ અઘખાણ, ગણે વ્હાલાંને વેરી;
ભૂપતિ ધર્મનિમગ્ન, સરળ સુશીળ ને દાના;
તે જાણે ક્યમ કરી, સ્વભાવ કપટણી ત્રિયાના;
જગમાંય કોણ એવો દીસે, જીવજંતુ નિરભાગિયો;
જેને ન રામ પ્રિય પ્રાણ સમ, વિષય મોહ અનુરાગિયો. ૨

તે તુજને અતિ અહિત, રામ રઘુનંદન રૂડા;
કોણ છે તું કહે મને? તર્ક ત્યાગી સહુ કુડા;
જે હોઇશ તે હો તું, મુખ ખરડયું તેં મેંશે;
વેગળી ટળ આંખોથી, બેસ દૂર જઈ કુવેશે;
પ્રભુ રામ વિરોધણી હૃદયથી, પ્રગટ કર્યો વિધિએ મને;
જગ હું સમાન કો પાતકી, વૃથા કહું છું કશું હું તને. ૩

માતકુટીલતા સુણી, શત્રુઘનને ઉર સાલે;
રીસે બળે તન અધિક, પરંતુ કશું ન ચાલે;
તે અવસર આવી ત્યાં, મંથરાદાસી હરખી;
વિવિધ વસ્ત્ર ભૂષણો, સજી બણીઠણી શુભ સરખી;
શત્રુઘને જોઈ તે કુંવરીને, રીસે ભરાયો ત્યાં અતિ;
બળતા અગ્નીમાં જયમ પડયે, ઘણી વિધિએ ઘૃતઆહુતિ. ૪

મારી તાકી કૂદી લાત, દાંત પીસીને દાસીને;
પડી પૃથ્વી મુખભેર, કરે પોકાર બ્હીનીને;
ફૂટી ગયું કપાળ, વિચારો કુંવરજી વ્હેલા;
દાંત સર્વે પડી ગયા, જાય મુખ શોણીતરેલા;
ઓ હાય દૈવ મેં કાંય ના, લાભ લીધો આ અવસરે;
શુભ કરતાં કુંવરતણું જુઓ, અપયશ પામી હું અરે. ૫

શત્રુઘન તે સુણી, ખોટી નખશિખથી જાણી;
પકડી દાસીના કેશ, રોળવા માંડી આણી;
ભરત દયાનિધિએજ, દીધી છોડાવી પરાણે;
ગયા કૌશલ્યા કને, બેય ભાઈ તે ટાણે;
અતિ વિવર્ણ વિકળ મલીન પટ, કૃશ શરીર દુઃખણી સહી;
સોવર્ણ કલ્પવર વેલીવન, જાણે હિમવૃષ્ટિ થઈ. ૬

શિખરણી છંદ.

ઊઠી દોડી માતા, દૂરથી અવિલોકી ભરતને;
પડી મૂર્છા ખાઈ, અવનિતળ શુદ્ધિ ન તનને;
દશાદેખી એવી, ભરત અતિ વ્યાકૂળ તનથી;
પડ્યા માતા પાયે, નિજતનદશા ભૂલી મનથી. ૧

બતાવી દ્યો માડી, પુરથકી ગયા ક્યાં મમપિતા;
ગયાં કીએ દેશે, રઘુવર તથા લક્ષ્મણ સીતા;
અરે ક્યાંથી જન્મી, કુટીલ મમ કૈકેયી જનની;
રહી ના એ વંઝા, શરદનિશિ અંબુજવનની. ૨

દોહરા.

જનમાવ્યો જગ જેણીએ, કુળકલંક હું સમાન;
પરમદ્રોહિ પ્રીયજનતણો, અપયશપાત્ર પ્રમાણ. ૧

હું સરખો કો ત્રિભુવને, અભાગિયો છે આજ;
ગતિ આવી તારી અરે, જનની જેહને કાજ. ૨

તાત માહરા અમરપુર, વન રઘુવર સુખપુંજ;
એહ સર્વે અનરથતણો, કેવળ કારણ હુંજ. ૩

ધિક્ક મને મારે ઉઠી, વેરી વેણુવન આગ;
દુસહ દાહ દુઃખ દુષણનો, કર્તા હુંજ દુર્ભાગ્ય. ૪

માત ભરતનાં વચન મૃદુ, સુણી ઊઠી ધરી મન ધીર;
ઉઠાવી લઈ ઉર લાવીને, લુએ નેત્રનાં નીર. ૫

સરળ સ્વભાવે જનનીએ, ભરત આણી લીધ ઉર;
જાણે અતિ હિત આવિયા, વનથી રામ જરૂર. ૬

ભેટી શત્રુઘનને પછી, કૌશલ્યા મતિસાર;
શોક સ્નેહ સમાય નહિ, હૃદયવિષે એવાર. ૭

દેખી સ્વભાવપ્રભાવને, કહે મુખે સહુ કોય;
રામજનની આવી રૂડી, કહો કેમ ના હોય? ૮

માતાએ ત્યાં ભરતને, બેસાડી નિજ અંક;
આંસુ લૂછી મૃદુ વચન શુભ, ઉચર્યાં વિધિ કહી વંક. ૯

રાગ પરજ.

કોને કહેએ કેકયી કર્મની વાતોરે, રૂઠ્યો મને દૈવડો આ તો; ટેક

વત્સ હવે તો ધરો ઉરમાં ધીર, આપુ જાઉં બલીહાર;
અનઅવસર સમજી શોક મૂકો, કોપી ઊઠ્યો કરતાર.
કોને કહેએ. ૧

માનશો મા મન હાનિ ગ્લાનિ, ચાલે ન દૈવથી જોર;
કાળ ને કર્મતણી ગતિ અઘટીત, લાડીલા કુંવરકિશોર.
કોને કહેએ. ૨

કોઈને દોષ ન દેશો કુંવરજી, ભાવિ તે કેમ ટળાય;
વામ થયો વિધિ સહુવિધ મુજને, એ દુઃખે જીવ ન જાય.
કોન કહેએ. ૩

જો આટલા દુઃખમાં મને દૈવ, જીવતી રાખી જરૂર;
કોણ જાણે હજીએ તેના મનમાં, કરતવ્ય હોશે શું ક્રૂર.
કોને કહેએ. ૪

તાત આજ્ઞાએ ભૂષણ વસ્ત્રો, ત્યાગી દઈ રઘુવીર;
હર્ષ ન શોક ઉરે કશો આણી, પેરી લીધાં વનચીર.
કોને કહેએ. ૫

વદન પ્રસન્ન નહિ મનમાંહે, રાગ તથા વળી રોષ;
સર્વપ્રકારે સર્વતણો કરી, પ્રેમથકી પરિતોષ.
કોને કહેએ. ૬

ચાલ્યા પછી રઘુનંદન વનમાં, સરવતણો તજી સાથ;
પુરનરનારી સખા પરિજનને, અમને કરીને અનાથ.
કોને કહેએ. ૭

તેહ સમાચાર સાંભળી સીતા, રાઢ લઈ ગઈ સંગ;
રામ પદામ્બુજમાં ચિત જેનું, અહોનિશાં રૂપ ભૃંગ.
કોને કહેએ. ૮

સાંભળતાં એ સમાચાર લક્ષ્મણ, ચાલી ઊઠ્યા પ્રભુસંગ;
યત્ન કર્યો રઘુનાથ ઘણો પણ, ના રહ્યા તેહ પ્રસંગ.
કોને કહેએ. ૯

તે અવસર સહુને શિર નામી, રૂપ રંગીલા રામ;
સંગે અનુજ સીતાજીને લેઈ, ચાલ્યા વન સુખધામ.
કોને કહેએ. ૧૦

વિચરિયા વન લક્ષ્મણ જાનકી, રાઘવ રઘુકુળભાણ;
હુંય ન સંગ ગઈ ને ગયો નહિ, મોકલ્યો મારો પ્રાણ.
કોને કહેએ. ૧૧

અ સર્વે નથી આંખની આગળ, સ્વર્ગ ગયા વળી રાય;
તોય જતો નથી જીવ અભાગી, ત્યાગ કરી આ કાય.
કોને કહેએ. ૧૨

લાજ મને ન સ્વનેહ નિહાળી, કોને કુંવર કહું વાત;
રઘુવર સરખા પુત્રતણી હું, નિર્દય હૃદયની માત.
કોને કહેએ. ૧૩

જાણ્યું ભલું જગ જીવવું મરવું, અવનીપે આ વાર;
મારૂં હૃદય શત વજ્ર સમાને, છેક કઠોર કુમાર.
કોને કહેએ. ૧૪

દેવી કૌશલ્યાનાં વચન સુણીને, ભરતસહિત રાણીવાસ;
વ્યાકુળ થઈને વિલાપ કરે સહુ, જાણે શોક નિવાસ.
કોને કહેએ. ૧૫

વ્યાકુળ થઈને વિલાપ કરે છે, ભરત શત્રુઘન ભાઈ;
કૌશલ્યાદેવીએ હૃદયમાં લીધા, દેખી દશા દુઃખદાઈ.
કોને કહેએ. ૧૬

સમજાવિયા સુત છાના રહો કહી, દઈ ઉપદેશ અનેક;
સંભળાવ્યાં બહુ સ્નેહ ધરીને, વિમળ વચન વિવેક.
કોને કહેએ. ૧૭

દોહરા.

ભરતે પણ સહુ માતને, સમજાવ્યાં દઈ શીખ;
કહી પુરાણ શ્રુતિની કથા, અતિ સોહામણી ઠીક. ૧

છળ વિનાની સાંભળી ભલી, વાણી વિમળ વિશેષ;
બોલ્યા કર જોડી ભરત, અતિ વ્યાકુળ મન વેશ. ૨

માતપિતા સુતને હણે, અતિશે થઈ ઉર ક્રૂર;
ગુંદરો બાળે ગાયનો, બાળે ભૂસુરપુર[1]. ૩

વળી જે અઘ તરુણી કરે, બાળકવધ ધરી વેર;
મિત્ર અને મહીપાળને, જે જન આપે ઝેર. ૪

વળી પાતક જગ જેટલાં, ઉપપાતકો અપાર;
મન ક્રમ વચને ઉપજતાં, વળી કવિમુખ વિસ્તાર. ૫

તેહ સર્વ પાતક મને, દેજો દૈવ સદૈવ;
જો મમ મત આ હોય મા, સાક્ષી ભોળો શીવ. ૬

જે તજી હરિપદ રતિ ભજે, ઘોર ભૂતગણ જેહ;
તેમની ગતિ દો વિધિ મને, જો મા મુજ મત એહ. ૭

છપ્પા.

વેદ ધર્મ વેચી દે, પીશુન[2] પર અઘ કથનારો;
ક્રોધી કપટી કુટિલ, કલહને પ્રીય કરનારો;
શ્રુતિનિંદક જગદ્રોહી, લોભી લંપટ લબાડી;
પરસ્ત્રી પરધન ઉપર, અધિક આસક્ત કુબાંડી;
ગતિ ધરી તેમની જનની હે, પામું હું આ અવસરે;
જો હોય મત્ત આ માહરો, મહાઅનર્થ થયો અરે. ૧

૧ બ્રાહ્મણોનું ગામ. ૨ ચાડિયો.

જે ન કરે સતસંગ, અધિક અંતર અનુરાગી;
પરમારથને પંથ, વિમુખજન જેહ અભાગી;
જે ન ભજે હર હરિ, પામી જગ મનુષા દેહી;
જેને હરિહર સુયશ, ગમે નહિ વિષયસ્નેહી;
તજી વેદપંથ અતિ શ્રેષ્ઠને, વામમાર્ગ ચાલે સહી;
જગને છળતા ખળ જેહ વળી, ઠગ ભગવેષ ગુરુ થઈ. ૨

શંકર દો સાક્ષાત, તેમની ગતિ મા મુજને;
જો હું જાણતો હોઉં, ભેદ આમાંના રજને;
સરળ સ્વભાવે સત્ય, ભરત ઉચર્યા શુભ વાયક;
માતા મન આનંદ, વચન સુણીને સુખદાયક;
પ્રીય પ્રાણ તાત તમ રામને, સદા વચન મન કાયથી;
કૌશલ્યા ભરતપ્રતે કહે, વચન સુભગ અતિશે કથી. ૩

રામપ્રાણ કરતાંય, પ્રાણપ્રીય તમને ભારે;
તમે રામને અધિક, પ્રાણથી પ્રીય ગુણ સારે;
શશિથી વિષ કદી ચુએ, અનળ વરસે હિમમાંથી;
પડે જુદું જળથકી, મીન કદી મન ભ્રમણાથી;
થયું જ્ઞાન તોય કદી ના મટે, મમતા મોહ સમૂળથી;
થાઓ ન રામ પ્રતિકૂળ તમે, ભરત ભાઈ કદી ભૂલથી. ૪

આમાં મત તમતણો, જેહ જગમાં કો કહેશે;
તે સ્વપ્રેય કદાય, સુખ સદગતિ નહિ લેશે;
કહી એવું જનનીએ, ભરતને લીધા હૃદયે;
સ્તનથી વહિ પયશેર, નીર લોચન તે સમયે;
કરતાં વિલાપ અતિ એ રીતે, પતિ વિરહે ફૂટી છાતડી;
બેઠાં બેઠાં સહુ વીતી ગઈ, અતિશય વેરણ રાતડી. ૫

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાલની.

વામદેવ વસિષ્ઠજી આવ્યા, મ્હાજન મંત્રી સહુને બોલાવ્યા;
બહુ ભાંતિએ ત્હાં મુનીશે, ઉપદેશ્યા ભરતને અતિશે. ૧
કહી પરમારથતણી વાતો, ઉપદેશ સમય શોભાતો;
તાત ઉર ધીરજ ધરી આજ, કરો કરવાનું જે છે કાજ. ૨
ઊઠ્યા ભરત વચન સુણી વ્હેલા, કરવા કારજ ગુરુનાં કીધેલાં;
નૃપતન વેદવિધિ નવરાવ્યું, પરમ વિચિત્ર વૈમાન બનાવ્યું. ૩
ગ્રહી પદ ભરતે સહુ માતા, સતી થાતાં વાળી કરી શાતા;
રહી રામદર્શનઅભિલાખી, જેમ અદિની અંપહ્યવન રાખી. ૪
અગર ચંદન કાષ્ટ અનેક, સુગંધીતણો વાહ્ વિવેક;
સરજુતીરે ચિતા રચી વરણી, જાણે સ્વર્ગ જવાની નિસરણી. ૫
એમ દાહક્રિયા સહુ કીધી, સ્નાન કરીને તિલાંજળી દીધી;
શોધી સ્મૃતિ શ્રુતિ ને જે પુરાણ, ભરતે કીધ દશગાત્ર વિધાન. ૬
આજ્ઞા જેવી જ્યાં મુનિવરે દીધી, સહસ ભાતી રીત સૌ કીધી;
થયા શુદ્ધ દીધું બહુ દાન, ધેનુ વાહન ગજ ગતિમાન. ૭
સિંહાસન પટ ભુષણ સાર, અન્ન ધન ઘર ધરણી અપાર;
ભરતે દિધ લિધ વિપ્ર તમામ, થયું સૌ પરિપૂરણ કામ. ૮
તાત હિત કીધી જેવી કરણી, લાખવદને ન જાયે વરણી;
શોધી સુદિન મુનિવરો આવ્યા, મ્હાજન સચિવ સહુને બોલાવ્યા. ૯
બેઠા રાજસભા સહુ જાઈ, તેડાવ્યા ત્યાં ભરત બેય ભાઈ;
વસિષ્ઠે ભરતને નિજ પાસે, બેસાડ્યા ત્યાં અધિક ઉલ્હાસે. ૧૦
નીતિ ધર્મસંયુત શુભ વચન, ઉચર્યા મુનિજન વદન;
પેહેલાં તે કથા મુનિવરે વરણી, કૈકેયીએ કરી જેવી કરણી. ૧૧
ધર્મવૃત ને સત્ય નૃપતિનાં, વખાણ્યાં મુનિકુંજરે રીતિના;
તન પરહરી પ્રેમ નિભાવ્યો, સત્ય ધર્મ જકત પ્રવર્તાવ્યો. ૧૨
કહેતાં રામના ગુણ ને સ્વભાવ, સજળ નેત્ર પ્રફુલ મુનિરાવ;
સીતા લક્ષ્મણની પ્રીત વખાણી, શોક સ્નેહમગ્ન મુનિ જ્ઞાની. ૧૩
ભાવી પ્રબળ ભરત તું તપાસ, મુનિનાથે કહ્યું થઈ ઉદાસ;
હાનિ લાભ ઉદય ને અસ્ત, યશ અપયશ છે વિધિહસ્ત. ૧૧
એવું વિચારી મનમાં તું જોને, વ્યર્થ દોષ તે દેયે કોને;
મિથ્યા કરીએ કોની પર રોષ, દૈવહાથ ત્યાં કોનો દોષ. ૧૫
કરી મનમાં વિચાર વિશેષ, શોચયોગ્ય નહિ અવધેશ;
જગે શોચવાલાયક જેહ, તમને હું ગણાવું તેહ. ૧૬

છપ્પા.

વિપ્ર શોચવાયોગ્ય, વેદનો ભેદ ન જાણે;
વિષયવિષે લયલીન, તજી નિજ ધર્મ પરાણે;
શોચયોગ્ય નૃપ તેહ, જેહ કશી નીતિ ન જાણે;
જેને નહિ જગમાંય, પ્રજા પ્રિયપ્રાણ સમાને;
ધનવાન વૈશ્ય સુમ હોય તો, તેહ શોચવો નિત ખરે;
શિવભક્તિ ન જેને સ્વપનમાં, અતિથિનો ન આદર કરે. ૧

શુદ્ર શોચવાયોગ્ય, વિપ્રનો જે અપમાની;
મુખરમાન નાદાન, સદા નિજ જ્ઞાન ગુમાની;
કુટિલ કલહપ્રિય વાળી, નારી પતિને ઠગનારી;
તેહ શોચવા યોગ્ય, વળી નિજ ઇચ્છાચારી;
શોચવા યોગ્ય બહુ તેહછે, જે નિજ વ્રતને પરહરે;
વળી જે ગુણનિધિ ગુરુજીતણી, આજ્ઞાને નહિ અનુસરે. ૨

ગૃહસ્થાશ્રમી તેહ, શોચવા યોગ્ય સરવથી;
કર્મ માર્ગનો ત્યાગ, કરે વશ મોહ મમતથી;
યતિ પ્રપંચરત જેહ, વિચાર વિવેક રહિતનો;
તેહ શોચવા યોગ્ય, જગતમાં ગણી અનહિતનો;
જન વાનપ્રસ્થને શોચિએ, ભોગ ભાવતા તપ તજી;
વળી પિશુન અકારણક્રોધિજન, સદા શોચિએતે હજી. ૩

જનની જનક ગુરુદ્રોહી, શોચિયે પરઅપકારી;
નિજ તનપોષાક જેહ, હૃદયનિર્દયતા ભારી;
સર્વ રિતે શોચિએ, તેહ જનનેજ સદાએ;
જે ન ત્યાગી છળ કપટ, હેતથી હરિજન થાએ;
શોચવા યોગ્ય સ્વપ્રેય નહિ, રવિકુળરવિ કૌશલપતિ;
જેહનો ચૌદભુવનવિષે, પ્રગટ પ્રભાવ પ્રબળ અતિ. ૪

રાગ સોરઠ.

આંસુ ભરતી ભામની કરે વાણીનો વીચાર
એ ઢાળ

થાશે નહિ ને થયો નથી, નથી થાવાનો નૃપ કોય;
જેવા પિતા ભરત તમતણારે,કહોએ વાતે ક્યાંથી હોય? કુંવરજી.
મનમાં વિચારી જોય. કુંવરજી.
આવ્યું જાવાનું સોય. કુંવરજી.
ક્યમ ન તજો શોક તોય. કુંવરજી. ૧

વિષ્ણુ મહેશ ને વિરંચીરે, ઇંદ્ર અમર અભિરામ;
વરણે સહુ સરખી રીતેરે, મુખે દશરથના ગુણગ્રામ. કુંવરજી.
સહુને સુખદ વિશ્રામ. કુંવરજી.
પ્રાતઃકાળનું નામ. કુંવરજી.
સદ્‌ગુણ રૂપ બળધામ. કુંવરજી. ૨

તેની વડાઈ કેવી રીતેરે, કોઈ કરી શકનાર;
જેના સપુત સુત ચાર છેરે, રામ લક્ષ્મણાદિ તમ સાર. કુંવરજી.
રૂપગુણના ભંડાર. કુંવરજી.
મહિમા જગતમાં અપાર. કુંવરજી.
આજ્ઞાએ અનુસરનાર. કુંવરજી. ૩

સર્વ પ્રકારે વિચારતાંરે, થૈ ગયા નૃપ મ્હાભાગ્ય;
તેમને માટે હે ભરતજીરે,મિથ્યા શોક આ કરવો અથાગ.કુંવરજી
શોચતણો કરો ત્યાગ. કુંવરજી.
સમજીને મન સાનુરાગ. કુંવરજી.
ના વિસરે દિલદાગ. કુંવરજી. ૪

ભૂપતિએ તમને દીધુંરે, પ્રેમે પદ યુવરાજ;
તાતવચન સત્ય પાળવુંરે, તેથી સુધરતાં સહુ કાજ. કુંવરજી.
આજ્ઞા પાળો ને આજ. કુંવરજી.
થાય સુખી સૌ સમાજ. કુંવરજી.
શિર ધરો રાજનો તાજ. કુંવરજી. ૫

જે વેણુ કારણ ત્યાગિયારે, રાઘવ રઘુકુળભાણ;
રામવિરહતન ત્યાગિયુંરે, ગણીવચન અધિક પ્રિયપ્રાણ. કુંવરજી.
હેતે કરી જીવ હાણ. કુંવરજી.
માટે કરો હે સુજાણ. કુંવરજી.
તાતવચન પરમાણ. કુંવરજી. ૬

પાળો રાજ તમે પ્રેમથીરે, ભૂપતણી ભલિભાત;
છે તમને સહુ ભ્રાંતિએરે, ભવમાંય ભલાઈ અઘાત. કુંવરજી.
પાળીને આજ્ઞા તાત. કુંવરજી.
પરશુરામે માર્યાં માત. કુંવરજી.
એ ઇતિહાસવિખ્યાત. કુંવરજી. ૭

પુરૂએ પિતાને આપિયું, નિજ તન જોબન નિરધાર;
તાતની આજ્ઞા એ જક્તમાંરે,ન થાયે અઘઅયશ લગાર.કુંવરજી.
તેને જઈએ બલિહાર. કુંવરજી.
તાતઆજ્ઞા પાળનાર. કુંવરજી.
તેજ સગુણભંડાર. કુંવરજી. ૮

અનુચિત ઉચિત વિચારને, તજી પાળે જે તાતનું વેણ;
તે સુખ સુયશનું પાત્ર છેરે, વસે અંતે સ્વરગ સુખદેણ.કુંવરજી.
કોડે માનો આ કેણ. કુંવરજી.
સુખ સુયશ શુભલેણ. કુંવરજી.
છો સહુ વાતે પ્રવીણ. કુંવરજી. ૯

વચન અવશ્ય નરેશનાં, તમે સત્ય કરો તજી રોષ;
પાળો પ્રજા તજો શોકનેરે, સ્વર્ગે નૃપ પામશે પરિતોષ. કુંવરજી.
તમને નથી કશો દોષ. કુંવરજી.
સુયશ સુકૃતના કોષ. કુંવરજી.
હેતે ધરો મન હોંસ. કુંવરજી. ૧૦

દોહરા.

વેદવિદિત સંમત રૂડો, સર્વતણો ભલિભાત;
જેને કહે પિતા પ્રીતે, તેજ કુમાર ટિલાત. ૧

કરો રાજ તજી ગ્લાનિ આ, માનો મારૂં વેણ;
સુણી મનમાં સુખ પામશે, રામ સીતા સુખદેણ. ૨

અનુચિત પંડિતજન કદી, કહે ન તમને કોય;
પિતાવચન શુભ પાળતાં, હરકત શાની હોય? ૪

કૌશલ્યાદિક માત સહુ, સુખી થાશે મનમાંય;
સુખ પામતી જોઈ પ્રજા, કદી ન દુખ મન કાંય. ૪

જ્યારે તમનો જાણશે, સર્વ મર્મ શ્રીરામ;
તે સહુવિધિએ તમતણું, ભલું માનશે આમ. ૫

આવ્યે રામ અવધપુરી, પ્રીતે સોંપજો રાજ;
સેવા કરજો સ્નેહથી, સુખ શુભ લેવા કાજ. ૬

આજ્ઞા અવશ્ય ગુરુતણી, પાળો કહે પ્રધાન;
કર જોડીને તે સમે, મંત્રી માગે માન. ૭

આવ્યે રઘુપતિ ઉચિત જ્યમ, ત્યારે કરજો તેમ;
સમજાવે છે ભરતને, મંત્રી સર્વ સઃપ્રેમ. ૮

કૌશલ્યા પણ તે સમે, આણી ભરત પર પ્રીત;
દે ઉપદેશ ક્લેશ તજી, ઇચ્છી હૃદયમાં હિત. ૯

રાગ પરજ.

તારૂં ગોકુળ જોવાને આવરે, મથુરાના વાસી

એ રાગ

તજો શોક લાડકડા વિચારીરે, મારા ભરતકુંવરજી;
ગુરુ ગુણનિધિ આજ્ઞાનુસારીરે, મારા ભરતકુંવરજી. ટેક.
છે ગુરુઆજ્ઞા સોહામણીરે, પાળવાયોગ્ય ન શોક;
હિત જાણી કહિતેતો આદરોરે, કાળક્રમ જાણી તજી સહુ શોકરે.
મારા ભરતકુંવરજી. ૧
વન વસિયા રઘુનાથજીરે, પુરપતિ સુરપતિ ધામ;
તાત તમે વળી શોકથીરે, જ્યારે કાયર થાઓ આમરે.
મારા ભરતકુંવરજી. ૨
સચિવ તથા સહુ માતનેરે, પ્રેમી પ્રજા પરિવાર;
પરિજનને વળી સર્વથારે, છે તમારો સરવને આધારરે.
મારા ભરતકુંવરજી. ૩
વામ વિધિ જાણી સહુ વિધેરે, કાળ કઠણતા અપાર;
ધીર ધરો મારા લાડિલારે, જાએ જનની પ્રીતે બલિહારરે.
મારા ભરતકુંવરજી. ૪
શિર ધરીને ગુરુજીતણીરે, આજ્ઞાએ અનુસરો આજ;
પાળો પરીજન સૌ પ્રજારે, હરો દુખ થઈ ગરિબ નિવાજરે.
મારા ભરતકુંવરજી. ૫

દોહરા.

એહ પ્રકારે ગુરુતણાં, વચન વખાણી માત;
ભરતકુંવરને શિખ દીધી, અનુસરવા ભલિભાત. ૧
સચિવે વળી વખાણિયાં, ગુરુનાં વચન સપ્રીત;
સુણતાં જાણે ભરતઉર, હિતચંદન અતિ શીત. ૨
સરળ સ્નેહ શીલ રસ ભરી, વળી મૃદુ મધુર અપાર;
સાંભળી વાણી માતની, ભરતે અતિ સુખકાર. ૩

શિખરિણી છંદ.

સુણી માની વાણી, સરળ રસ મિશ્રિત મધુરી;
થયા સ્નેહે સારે, ભરત મન વ્યાકુળજ અતિ;
ઝરે નેત્રામ્બુજો, વિરહ ઉરઅંકુર કુટિયા;
દશા દેખી એવી, સહુ જન ખગાકાર બનિયા. ૧
સહુને તે કાળે, વીસરી ગઈ છે શુદ્ધિ તનની;
વખાણે છે સર્વે, સહજ સીમ માયાળુ મનની;
વદે સૌની પ્રત્યે, ભરત કર જોડી ધીર ધરી;
દીસે જાણે વાણી, અમિરસ ભરી પૂરી મધુરી. ૨

રાગ વેરાળીની ચોપાઈ.

દીધો ઉપદેશ ગુરુએ મને ઘણો, સંમત સચિવ પ્રજા સૌ તણો;
માતાએ વળી મમ હિત ગણી,આજ્ઞા ઉચિત દીધી શિરોમણી.૧
અવશ્ય તે શિર ધરી સહુ રીતે, પાળવી જોઇએ બહુ પ્રિતે;
ગુરુ માબાપ ને સ્વામીતણી, પરમહિત વાણી મન ગણી. ૨
સાંભળી હૃદય પ્રમોદ બહુ ધરી, જાણી ભલું કરીએ આદરી;
યોગ્યઅયોગ્યનો વિચાર કરે, ધર્મ ટળે શિર પાતક ઠરે. ૩
દેતા તમે તો સરળ શિખ મને, જે આચર્યે હિત મારૂં બને;
યદ્યપી હુંય સમજું છું શુદ્ધ મને,તદપી ન થાય સંતોષ જીવને.૪
અવતમવિનય મારો સુણી લિયો,સુજને અનુસરતી શિખદિયો;
ઉત્તર દેઉં સામો થઈ આ સમે, તે અપરાધ ક્ષમો સહુ તમે. ૫
દુઃખિત થકી દોષગુણ કાંઈ બને, સાધુ પુરુષ તે મન નવ ગણે;
પિતા સ્વર્ગ સીતારામ વને, રાજ્ય કરવાનું કહો છો મને. ૬
એ તે જાણું મારા હિતહેતુ વિધે, કે તમ સહુના સુખને લીધે;
હિત મારૂં તો જાણું હું સહુ વિધે, સીતાપતિની સેવકતા કીધે. ૭
તે તો માતકુટિલતાએ કરી, સેવકતા મારી લીધી હરી;
મેં અનુમાની જોયું મનવિષે, અન્ય ઉપાયે ન મમ હિત દીસે. ૮
શોકસમાજ આ રાજ છે, અરે કોણ લેખામાં તે માહરે;
લક્ષ્મણ રામ ને સીતાજીના, ચરણકમળ શુભ પેખ્યા વિના. ૯
ભૂષણભાર વૃથા જયમ દીસે, વસ્ત્ર વિના ક્યમ પગલું ખીસે;
બ્રહ્મવિચાર વિના શી વિરતિ, માયાલપસણે લપસે યતી. ૧૦
રોગી શરીર વૃથા બહુ ભોગ, હરિભક્તિ વણ જપ તપ યોગ;
જીવવિના જેવી કાયા શોભતી, તેમ વૃથા મારે વણરઘુપતિ. ૧૧

હરિગીત છંદ.

જઉં રામ જ્યાં સુખધામ મમના, શીખ દ્યો સરવે મળી;
મમહિત એકજ અંક એ શુભ, સરવ જન લ્યો સાંભળી;
કથીને મને નૃપ જેહ જન મન, આપનું હિત ચ્હાય છે;
કહું તેહને અતિ સ્નેહ જડતા, વશ પુરાણે થાય છે. ૧
કૈકયીસુત અતિ કુટિલ નિર્લજ, વિમુખ રામથી જોઈ ને;
દઈ રાજ અધમ હુંને ચહો સુખ, મોહ વશ યશ ખોઈ ને;
કહું સત્ય ગુરુજી અમાત્ય માની, વાણી સુણી સમ ખાઈ ને;
નૃપ જોઈએ અતિ સુશીળ ધાર્મિક, આ અવધિની ગાદીએ. ૨
હઠીને મને જન સર્વ મળી કદી, રાજ્ય દેશો જ્યાહરે;
અવની રસાતળ વળી બિતળ તળ, સદ્ય જાશે ત્યાહરે;
હું સમાન કો અઘપુંજકુંજર, સચરચર કો ના જુએ;
જે માટ સીતા રામ વસી વન, દિવસ દુઃખમાંહે ખુએ. ૩

વન આપ્યું રઘુપતિને નૃપતિએ, ખેદ ધરીને અંતરે;
તન ત્યાગી વિરહવ્યથા સહી અતિ, અમરપુર વાસ્યું અરે;
મમ જન્મ વ્યર્થ અનર્થ સહુનો, હેતુ શઠ હું સર્વથા;
સુણું વાત સરવ અચેત થઈ વળી, શોક દર્શાવું વૃથા. ૪

રઘુવીર વણ અવિલોકી નજરે, આ અવાસ ઉદાસથી;
ઉપહાસ જગમાં તેજ જીવ આ, ટકી રહ્યો શી આશથી;
સુખધામ રામ પવિત્ર વળી ન ભૂખ્યા વિષયરસરોગના;
લંપટ કપટી છળ ભેદી જે જગ, ભૂપ ભૂખ્યા ભોગના. ૫

કહું ક્યાં લગી નિર્દય હૃદયની, કષ્ટદાયી કઠોરતા;
મહતા લીધી નિંદી કુલીશને, ઇંદ્ર મન સંકોચતા;
કારજ કઠણ કારણથકી અતિ, દોષ નહિ મારો રજે;
અસ્થિથી[1] વજ્ર ઉપલથી[2] લોઢું, અતિ કઠોરજ ઉપજે. ૬

કૈકેયીકુખથી જનમિયો જગ, પરમ પામર હું ઘણો;
હું અભાગી બંધુવિરોધી ક્રોધી, લોભી શુભ વૈભવતણો;
કુળનાશિની કૈકયીને પ્રીય, વિરહ જો પ્રીય લાગિયો;
સુણશે હવે બહુ દેખશે વળી, પ્રાણપતિ નિજ ત્યાગિયો. ૭

લક્ષ્મણ સીતા રઘુનાથને વન, દૈવહિણિએ દીધું છે;
નૃપતિ અમરપતિ સદન મોકલી, હિત આપનું કીધું છે;
વિધવાપણું લીધું માગી મુખથી, આપનો અપયશ કીધો;
પરિજન પ્રજા પરિવારને, પરિતાપ શોક સહુ દીધો. ૮

મુજને સુયશ શુભ રાજ્ય સુખ બહુ, વાહ દીધું જઉં વારણે;
સહુની વતીનું કર્યું એમ સરવે, કામ મુજ હિત કારણે;
એથી ભલું શું કહો હવે મમ, દૈવ શિદ દુર્બળ લહો;
વળી તે ઉપર તમ સર્વ મળીને, રાજ્યતિલકતણું કહો. ૯

કૈકેયીકુખ જનમ્યો જગતમાં, આ હું સહુ તેને તમે;
મન ભાવ્યું કહેતાં તે ન અનુચિત, યોગ્ય સરવે આ સમે;
સહુ વાત મારી સુધારી વિધિએ, સહુ પ્રકાર સુરીતિએ;
કરશો શી પંચ પ્રજા સરવ મળી, સ્હાય મારી સપ્રીતિએ ? ૧૦

ગ્રહથી ગ્રસિત વળી વાયુવશ જન, તેહને કરડ્યો વીંછી;
પીવરાવી વારૂણી તેહને પછી, શો ઉપાય કહો પ્રીછી;
કૈકેયીસુત જગ યોગ્ય જોઈ, સર્વથા અનરથ મૂળી;
રચિયો મનેજ વિરંચિએ ગુણ, આપવા ન ગયો ભૂલી. ૧૧

રઘુનાથનો લઘુ ભાઈ દશરથકુંવર, નામે ઓળખે;
દીધી વૃથા વિધિએ વડાઈ, એજ મુજને આ તકે;
સરવે મળી વળી મુખ કહો છો, તિલક રાજ્યનું સારવા;
સહુનું થશે ઠીક એથી કરોને, એ વિચાર શું લાવવા. ૧૨

દઉં ઉતર કો વિધિ સર્વ જનને, જડતી નથી મુજને કૂંચી;
ઠીક ભાઈ સર્વે કહો સુખે તમ, જેવી જેમની અભિરુચિ;
મુજને કુમાત સમેત મૂકી દુર, ગણી કહો સહુ ગુણનિધિ;
નરદેહ ધરી કોણે સુભગ આ, જગ ભલાઈ ના કીધી. ૧૩

સચરાચરે છે કોણ મમ વિણ, અતિ અભાગી જન અરે;
જેને ન જાનકી રામ રઘુપતિ, પ્રાણપ્રીય નિજ અંતરે;
છે પરમ હાનિ મનેજ સહુને, લાભ અતિશય સજ્જનો;
દિન વંક છે મુજનાજ સહુવિધિ, દોષ નથી ત્યાં કોયનો. ૧૪

સહુ છોજી સંશય પ્રેમ શીળવશ, ભેદ અન્ય ન મન લહો;
તેથી કરી સહુ ઉચિત સહૂ જે, મન ગમ્યું મુજને કહો;
છે રામમાત પવિત્ર વળી ચિત, સરળ હૃદય દયાળણી;
અતિ પ્રેમ મુજપર તેથી કહ્યું, કશું દેખી દીનતા મુજતણી. ૧૫

પણ જેહ ગુરુજી વિવેકસાગર, સુજ્ઞ જગવિખ્યાત છે;
કરબોરસમ[3] આ વિશ્વ સઘળું, જેમને ભલીભાત છે;
ગુરુ તેય મુજને તિલક કરવા, યત્ન મન તનથી કરે;
પ્રતિકૂળ વિધિ તવ સર્વ પ્રતિકૂળ, એમ અરરર માહરે. ૧૬

વન પ્રાપ્ત જાનકી રામને થયું, તેહ જન સહુ જગતમાં;
કોઈ ન કહેશે મુજતણો મત, નહિ હતો એ વાતમાં;
સુખ માની સુણીશ સહીશ તે હું, દૈવ કોપ્યો જાણીને;
જળ જ્યાં ત્યહાં અંતે કીચડ છે, એવું અંતર આણીને. ૧૭

જગ સૌ કહેશે કે ભૂંડો છે, ભય ન તે મુજને જરી;
પરલોકનો પણ શોક મુજને, મન નથી કહૂ છું ખરી;
પણ છેક એકજ દુસહ દવ ઉર, પરમ દુઃખપ્રદ પરજળે;
મુજ માટ દુઃખિયારાં થયાં અતિ, રામસીતા મહીતળે. ૧૮

ફળ સકળ પામ્યા લક્ષ્મણ સહુ, જન્મનાં બહુ રીતથી;
તજી સર્વ રામચરણકમળ મન, મધુપ રૂપ કીધ પ્રીતથી;
મમ જન્મકારણ રામ સીયને, વન વિષે રખડાવવા;
કહું જૂઠું પસ્તાઉં અભાગી હું, ઉપરનું દેખાડવા. ૧૯

સહુને કહું સમજાવી મુજતણી, દીનતા દારૂણ જરા;
રઘુવીરપદ પેખ્યા વિના નથી, જાતી જીવની બળતરા;
ન સૂઝયો ઉપાય મને બીજો કંઈ, સર્વ સજ્જન સાંભળો;
રઘુવરવિના ઘટવાત કેરો, જાણતો કો આંબળો. ૨૦

મનમાંય નિશ્ચય એક છેકજ, ટેક તજી તે હું ભણું;
પ્રભુપાસ પ્રાઃતકાળમાં જવું, ઉચિત એ સહુથી ઘણું;
અપરાધી બંધુ વિરોધી યદ્યપી, તદપી રામ પતિરમા;
સનમુખ શરણ વિલોકી કરશે, વાંક વીસરીને ક્ષમા. ૨૧

કરશે કૃપા અતિ શીળ પાવન, રામ સરળ સ્વભાવના;
રઘુનાથ સ્નેહ કૃપાસદન ધન, અતિ પ્રતાપ પ્રભાવના;
નગી કીધું રામે અરિતણું પણ, ભૂંડુ ભવમાંહે કદા;
પ્રતિકૂળ યદ્યપી બાળ સેવક, હું રમાપતિનો સદા. ૨૨

સહુ પંચ તમ મુજકેરૂં ભલું ચહી, સર્વ સંશય ત્યાગીને;
શુભ વાણીએ આશીષ દઈ, આજ્ઞા દીઓ અનુરાગીને;
સુણી વિનય જન મન જાણીને પ્રભુ, જેથી કરી વનને તજી;
વળી આવશે આ અવધપુરીમાં, સાજ સર્વ રૂડો સજી. ૨૩

૧ હાડકામાંથી. ૨ પથરામાંથી.

૩ હાથમાંના બોર જેવું, હસ્તામલકવત્, સ્પષ્ટ.

હું કુમાતુથી જન્મ્યો છું યદપિ, શઠ સદોષ ભર્યો સદા;
ભરૂસો મને પ્રભુનો સ્વજન પ્રીછી, ત્યાગશે નહિ એ કદા;
વનથી મનાવી લાવું રઘુપતિ, તો હૃદય શાતા વળે;
નહિ તો વિરહદુઃખ ને દુસહ દવ, સતત અંતર પરજળે. ૨૪

રાગ ઓખાહરણની ઢાળનો.

વિનયવચન એવાં કુંવર ભરતનાં, સર્વેને મન પ્રીય લાગ્યાં;
રામસ્નેહ અમૃતનાં ભર્યાં જાણે, શોક સંશય સૌનાં ભાગ્યાં;
લોક રામવિયોગ કુરોગના, વિષમ દુઃખે દાઘેલા;
મંત્ર સજીવન શ્રવણે પડતાં, જાગ્યા જાણે વ્હેલા વ્હેલા. ૧

માતા સર્વે સચિવ ગુરુ ગુણનિધિ, નગરતણાં નરનારી;
સર્વે સ્નેહવિકળ થયાં મનમાં, ભરત દશાને વિચારી;
સૌ વખાણી વખાણી વદે છે, ભરતપ્રત્યે અતિ ભાવે;
રઘુપતિ પ્રેમની મૂરતિ જાણે, છો તમ મન એમ આવે. ૨

તાત ભરત તમ સદગુણનિધિ છો, શા માટ એવું કહો ના;
પ્રાણસમાન છો રામને વ્હાલા, કૂડી વાત લહો ના;
જે પામર અઘ અવગુણ ભરિયો, તે આપની જડતાએ;
માત કુટિલતા મળતી તમારી, નિંદા કરશે કદાએ. ૩

તે શઠ કોટીક પીતૃ સહિત નિજ, ખોટી નિંદા પ્રૌઢ પાપે;
નર્ક થળ વસશે તે કલ્પશત, દુઃખ પામશે પરિતાપે;
સર્પ દર્પ પાપ અવગુણને, મણી કદિએ નથી લેતો;
ઝેર હરે ડંસથી વળી હરતો દારિદ્ર દુઃખ મણી એતો. ૪

ચાલો નિશ્ચય જે વન રઘુપતિ, ઠીક વિચાર એ કીધો;
શોકસિંધુમાં બુડતાં સરવને, આધાર આપે દીધો;
જે દિવસથી ગયા પ્રભુ ત્યાગી, આ અવધપુરીમાંથી;
સર્વે વિયોગ કુરોગે છે દુખિયા, સુખ લૈયે કહો ક્યાંથી ? ૫

દોહરા.

થયો સર્વના મનવિષે, અતિશય હર્ષ મુનીશ;
જેમ ગગનઘન ધ્વનિ સુણી, ચાતક મોર અહિશ. ૧

ચાલવાનું પ્રાતઃ સમે, નિર્ણય જાણી ઠીક;
ઘરઘરથી સહુ ચાલતાં, દુઃખ મટ્યું જીવનું અધિક. ૨

ધન્ય ભરત જીવતર ભલું, જગમાં સુભગ જણાય;
શીળ સ્નેહ વખાણતાં, જન સઘળાં ઘર જાય. ૩

કહે પરસ્પર સર્વ જન, થયું મહા શુભ કાજ;
સર્વ ચાલવાનો કરે, તેહ સમય પર સાજ. ૪

ઘર સાચવવાને રહે, કહે જેહને એમ;
તે મનમાં એવું ગણે, ગરદન માર્યા જેમ. ૫

કોને ન કહ્યું કોઈએ, રહેવા ઘર તે વાર;
કોણ જન્મફળ ના ચહે, સજ્જન જગમોઝાર. ૬

બળો સુસંપતિ સદન સુખ, મિત્ર ભ્રાત પિતુ માય;
સન્મુખ થાતાં રામપદ, જે નવ કરે સહાય. ૭

ઘરઘર વાહન વિવિધવિધિ, સજતા સર્વે સુજાણ;
હર્ષ હૃદય પરભાતમાં, ચિત્રકૂટ પરિયાણ. ૮

વિચાર્યું ભરતે ભવન જઈ, નગર વાજિ ગજ સાર;
સંપતિ સહુ તે રામની, ભવન તથા ભંડાર. ૯

યત્ન કર્યા વણ એહનું, તજી ચાલું જો તેમ;
તો પરિણામે નહિ કશી, મારી ભલાઈ એમ. ૧૦

સ્વામીદ્રોહી અઘશિર્ષમણિ, કહેશે જન સહુ કોય;
યત્ન કરૂં સહુનું પ્રથમ, અંતે માઠું ન હોય. ૧૧

કરે સ્વામી હિતયત્ન બહુ, સેવક તેજ ગણાય;
છો પછી દૂષણ દે જનો, લવરીમાં લેખાય. ૧૨

બોલાવ્યા સેવક રૂડા, વિચારી એવું ઉર;
જે સ્વપ્નેય સ્વધર્મથી, ચળે નહિજ જરૂર. ૧૩

કહ્યો મર્મ સહુ ધર્મ વળી, સમજાવીને સાર;
જે જ્યાં લાયક તે ત્યહાં, રાખ્યા કરી વિચાર. ૧૪

કરી યત્ન શુભ રીતથી, રાખીને રખવાળ;
રામજનની પાસે ગયા, ભરતકુંવર તે કાળ. ૧૫

આતુર જનની જાણી સહુ, ભરત આણી મન પ્રીત;
કહ્યું સજાવવા પાલખી, સુખાસને શોભિત. ૧૬

ચક ચકવી જ્યમ પુરતણાં, નરનારી નિરધાર;
ચાલવાનું પ્રાતઃસમે, આરત હૃદય અપાર. ૧૭

આખી રાત જાગ્યા સહુ, સ્હેજે થયો સવાર;
સુજ્ઞ મંત્રી બોલાવિયા, ભરતે કરી વિચાર. ૧૮

કહ્યું તેમને લો તમે, સરવે તિલક સમાજ;
મુનિવર દેશે વનવિષે, શ્રી રઘુપતિને રાજ. ૧૯

મુનિને કહો વેગે હવે, ચાલે થઈ તૈયાર;
સચિવ સુણી નમી ચાલિયો, ઉરમાં હર્ષ અપાર. ૨૦

સત્વર સજવા લાગિયો, રથ તુરંગ ગજ સાર;
સચિવ બુદ્ધિનિધિ સર્વમાં, રાજ્યનું હિત ઇછિનાર. ૨૧

અરુંધતી[1] આદિક સહુ, ઋષિપત્નીનો સમાજ;
ચઢી ચઢી રથપર પ્રથમથી, મહા તેજ મુનિરાજ. ૨૨

વિવિધ વાહનોપર ચઢી, વિપ્રવૃંદ તે સ્થાન;
ચાલ્યા સરવે ચોંપથી, અતિ તપતેજનિધાન. ૨૩

સજી સજી વાહન નગરજન, લેવા દરશન લાણ;
કીધું અતિશય કોડથી, ચિત્રકૂટ પરિયાણ. ૨૪

પાલખી અતિ સુંદર બધી, મુખે ન જાય વખાણી;
ચઢી ચઢી સહુ ચાલતી થઈ, રામ નીરખવા રાણી. ૨૫

૧ વસિષ્ઠની પત્ની.

શુચિ સેવકને સોંપી પુર, સાદર કહી શિખ વાત;
ચાલ્યા સમરી રામપદ, ભલા ભરત બે ભ્રાત. ૨૬

પ્રભુદરશનને કારણે, સર્વે નારીનર ધીર;
જાણે હાથણી હાથિયા, ચાલ્યાં તાકી નીર. ૨૭

વનમાં સીતા રામજી, સમજીને મનમાંય;
ભરત શત્રુઘન ભ્રાત બે, વન પગપાળા જાય. ૨૮

જોઈ સ્નેહ ત્યાં લોકને, ઉર ઉપજ્યો અનુરાગ;
ઉતરી ચાલ્યા સર્વજન, હય ગજ રથ કરી ત્યાગ. ૨૯

જઈ ત્યાં સમીપ રખાવીને, નિજ પાલખી નિરધાર;
બોલી રામજનની રૂડી, મધુર વાણી સુખકાર. ૩૦

બાપુ ચઢો રથપર તમે, જાય માત બલિહાર;
દુખિઓ થાએ આપણો, જુઓ પ્રીય પરિવાર. ૩૧

તમ ચાલતાં સરવ જનો, ચાલે મન ધરી શોક;
પંથયોગ્ય નથી લોક સહુ, તન કૃશ રામવિયોગ. ૩૨

શિર ધરી માતવચન સુભગ, ચરણ નમાવી શિશ;
રથ ચઢી ચાલ્યા ભ્રાત બે, ધર્મધુરંધર ધીર. ૩૩

તમસાતીર પ્રથમ દિવસ, વચમાં કીધો વાસ;
બીજે ગોમતિતીર પર, નેહે કર્યો નિવાસ. ૩૪

કરે રામહિત નેમ વૃત, પરહરી ભૂષણ ભોગ;
ફળાહાર કરતાં સુખે, તન કૃશ રામવિયોગ. ૩૫

પ્રાત થતાં ચાલ્યા સહુ, મન ઉમંગ નવ માય;
શૃંગવેરપુર સમીપ સહુ, આવ્યા કરી ઉપાય. ૩૬

સમાચાર તે સાંભળ્યા, રઘુવરમિત્ર નિષાદ;
કરે વિચાર કરોડવિધ, આણી હૃદય વિષાદ. ૩૭

કોણ કારણે ભરતજી, વેગે વનમાં જાય;
છે ખરોજ કાંઇકિ પણ, કપટભાવ મનમાંય. ૩૮

જો જીવમાં કશી હોત ના, કપટ કુટિલતા નેટ;
તો સંગે ચતુરંગણી સેન્યાને શીદ લેત. ૩૯

જાણે મારી રામને, અનુજસહિત આ વાર;
કરૂં અકંટક રાજ્ય હું, સુખે પછી નિરધાર. ૪૦

રાજ્યનીતિ ઉર આણી આ, ભરતકુમાર સુજાણ;
તવ કલંક વીરદ્રોહનું, હવે જીવની હાણ. ૪૧

સકળ સુરાસુર પ્રબળ બળ, તૂટે સામટા તોય;
રણભૂમિમાં રામને, જીતનારો નહિ કોય. ૪૨

શું આશ્ચર્ય ભરત કરે, આવું અનુચિત કામ;
અમૃતફળ ક્યાંથી ફળે, વિષવેલીને ઠામ. ૪૩

એવું વિચારી અંતરે, તેડી સર્વે નિજ નાત;
થાઓ કહ્યું ત્યાં તેમને, સજગ આજ બલિભાત. ૪૪

નિજ હાથે સહુ હોડીઓ, બોળો જળનીમાંય;
બંધ ઘાટ સરવે કરો, ધરો ન ડર મન કાંય. ૪૫

કાવ્ય તથા રોળાવૃત્ત.

રોકી વળો સહુ ઘાટ, સજગ થઈ પ્હોંચી પાળા;
ઊભા રહો ત્યાં સકળ, મરણિયા થઈ મતવાલા. ૧

સનમુખ લો સમશેર, ભરત સાથે બલિભાતે;
ઉતરવા ન દેશોજ, દેવનદી હજાર વાતે. ૨

રણભોમીમાં મરણ, વળી આ સુરસરિતીરે;
રામકાજ ઘૂમવું, જુઓ ક્ષણભંગ શરીરે. ૩

ભરત રામલઘુભાઈ, હું તો જન નીચ તથાપિ;
મહાભાગ્ય એ હાથ, પામીએ મોત કદાપી. ૪

રામસ્વામીને કાજ, રાઢ રણમાંય કરીને;
ચૌદભુવનમાં આજ, સુયશ અતિ લેઉં ભરીને. ૫

રામકાજ તજું પ્રાણ, દ્વિકર મુદમોદક મારે;
સ્વામી ભક્ત હું કહાવું, સ્વર્ગમાં વસું સુખ સારે. ૬

સાધુ—સમાજે નહિ, જેમનું લેખું લગારે;
રામભક્તમાળમાં, જેની રેખા નહિ જ્યારે. ૭

વૃથા જીવે જગ તેહ, ભાર ભોમીને કરવા;
જનનીજોબનવૃક્ષ, તણો કુહાડો ઠરવા. ૮

ખેદરહિત ગુહપતિ, વધાર્યો ઉમંગ સહુનો;
ભરત ઉપર તે વાર, રોષ વાધ્યો જન બહુનો. ૯

સમરી રામ રઘુનાથ, તરત તીર તરકસ બખ્તર;
માગી લીધાં ધનુષ, ટકોરે પણછ ધનુષપર. ૧૦

વેગે હે ભાઈઓ, સજગ થાઓ ડર ખોઈ;
સુણી રજા મમતણી, થશો નહિ કાયર કોઈ. ૧૧

ભલે નાથ કહી સાથ, સર્વે હર્ષ્યો મન ભારી;
એક એકને શૂર, ચઢાવે કરી કિલકારી. ૧૨

નમી નમી ત્યાં થકી, ચાલિયા ભીલ ભડ ભારે;
સકળ વીર રણધીર, ભક્ત રઘુપતિના ભારે. ૧૩

પદપંકજપાવડી સ્મરી મનમાં રઘુવીરની;
ભાથા કસી કટી સાથ, ચઢાવે ધનુ અણિ તિરની. ૧૪

કવચ પે'રી કરી ટોપ, લોહનો શિરપર ધરતા;
ફરશી બરછી વાંસલા, સાફ આયુધ સહુ કરતા. ૧૫

પટાબાજ કેટલા, કુશળ હળ મૂશળ ધરવે;
કૂદે ગગન કેટલા, ભોમી તજી જાણે હળવે. ૧૬

નિજ નિજ સાજ સમાજ, બહુવિધ રૂડો બનાવી;
ગૂહરાવતને સહુ, નમી જાતા ત્યાં આવી. ૧૭

દેખી સુભટ સરવને, યોગ્ય રણજંગે જાણી;
લઈ લઈ સૌનાં નામ, કરે સન્માન વખાણી. ૧૮

હે ભાઈ ન લાવશો, કશો મનમાંહે ધોખો;
આજ કાજ વડું મારૂં, ઘાટ સરવે જઈ રોકો. ૧૯

સુણી સરોષ સહુ સુભટ, બોલિયા એકી વારે;
વીર અધીર ન થાય, ચઢ્યા રણભોમી જ્યારે. ૨૦

રઘુવરતણે પ્રતાપ, નાથ વળી બળે તમારે;
ભટ હય વિનાનું કટક, ભરતનું કરીશું ભારે. ૨૧

જીવતાં તો આ સમે, પાય પાછા નહિ ધરશું;
રૂંડમુંડમય સરવ, મેદની લઢીને કરશું. ૨૨

દેખીને ગૂહપતિ, ટોળું ભલું નિજનું ઝાઝું;
કહે વગાડો હવે, વેગથી રણતુર વાજું. ૨૩

એટલું કે'તામાંજ છીંક થઈ ડાબી કોરે;
કહે શુકનપારખું, નહિ રણક્ષેત્ર ગણોરે. ૨૪

કહે વૃદ્ધજન એક, સુકન સુવિચારે ભારે;
ભરતથી મળવું થશે, નહિ રણરાઢ લગારે. ૨૫

જાય મનાવા ભરત, રામને અતિ ઉલ્લાસે;
શુકનથી એવું જણાય, કશો નહિ વિગ્રહ થાશે. ૨૬

ગૂહરાવત સુણી કહે, ઠીક વૃધજંન કહે છે;
સહસા કરી જન મૂઢ, પૂર્ણ પસ્તાવ લહે છે. ૨૭

ભરત શીળ સદ્ભાવ, વિના જાણ્યે વઢવાથી;
બહુ હિતહાણી થાય, એવું કૃત આચરવાથી. ૨૮

સર્વ એકઠા મળી, ઘાટ રોકો ભટ ભારે;
લેઉં મર્મ જઈ મળી, ભરતકેરો આ વારે. ૨૯

જાણી મિત્ર—અરિ ગતિ, રામપ્રતિ ભરત ભૂપતિની;
તેવો કરશું ઉપાય, સદ્ય ત્યારે નહિ બ્હીની. ૩૦

સ્નેહ તથા સદ્ભાવ, તરત તેહનો જણાશે;
વૈર પ્રીતિ નહિ કદી, છુપાવી તેહ છુપાશે. ૩૧

દોહરા.

એવું કહી સહુ સુભટને, સજવા લાગ્યા સાજ;
કંદ મૂળ ફળ ખગ મૃગો, લીધાં ભેટને કાજ. ૧

ભરી ભરી ભોઈ કાવડ્યો, મીન પીન પાઠીન;
આણીને હાજર કર્યાં, ગુહરાવને નવીન. ૨

સકળ સાજ સજી ગૂહપતિ, મળવા કારણ જાય;
મંગળમૂળ અતુલ્ય શુભ, સુકન સર્વને થાય. ૩

દેખી દૂરથી વસિષ્ઠને, નિષાદ કહી નિજનામ;
મુનિકુંજરને ત્યાં કર્યો, પ્રીતે દંડ પ્રણામ. ૪

જાણી રામપ્રીય મિત્રને, દીધી રૂડી આશીષ;
સમજાવી કહ્યું ભરતને, મ્હા ગંભીર મુનીશ. ૫

રઘુપતિતણો સખા સુણી, રથકેરો કરી ત્યાગ;
તરત ભરત આવ્યો ત્યહાં, ઉર ઉમગે અનુરાગ. ૬

ગામ જાત ગૂહ નામ નિજ, સંભળાવી તે વાર;
શિર નમાવીને ભરતને, જુગતે કર્યો જુહાર. ૭

જુહાર કરતો દેખી ગૂહ, ભરતે લીધ ઉરમાંય;
જાણે ભેટ અનુજશું થઈ, પ્રેમ ન હૃદય સમાય. ૮

રાગ ઓખાહરણનો.

ભૂજ ભરી ભેટ્યા ભરતજી, પરમ પ્રીતિએ તેહને;
લોક સર્વ વખાણતા બહુ, પ્રેમરીતના સ્નેહને;
ધન્ય ધન્ય ધ્વનિ પૂરી રહી, મંગળમૂળ સુદવર્ધની;
પુષ્પવૃષ્ટિ અમર કરે સહુ, સ્નેહ જોઈ શિથિલ બની. ૧

લોક વેદથી સર્વ ભાંતિ, નીચ જે નિરધાર છે;
છાંટ લૈયે જેની છાયા સ્પર્શ્યે, એવો વળી આચાર છે;
તેહને રઘુભ્રાત લઘુ જે, ભેટિયા એ ભૂજ ભરી;
પ્રેમપરિપૂરણભર્યા વળી, અંતરથી આદર કરી. ૨

રામરામ કહી મુખે વળી, જેહ ખાય બગાસું;
તેહના અઘપુંજ સરવે, થાય જગમાં ફાંસું;
ગૂહપતિને તો લીધો ઉર, લાવી શ્રી રઘુનાથે;
કુળસહિત પાવન કર્યું નિજ, જીવન મળતાં સાથે. ૩

કર્મનાશાનદીતણું જળ, સુરસરિમધ્યે પડે;
તેહને શિશ ના ધરે કહો, કોણ જન એવો જડે;
જાણ છે સહુ જગતને જપી, નામ ઉલટું જેહનું;
બ્રહ્મસમ વાલ્મીક થયા જગ, કીધું સાર્થક દેહનું. ૪

યવન અતિ ચંડાળ જે વળી, પામર કોળી ભીલડાં;
રામ કહેતાં પરમ પાવન, થાય ત્રિભુવનમાં વડાં;
આશ્ચર્ય નહિ એમાં કશું, યુગ યુગ ચાલતું આવ્યું છે;
કોને ન દીધ વડાઈ રામે, જેહ નિજ મન ભાવ્યું છે. ૫

રામનામતણો સુમહિમા, દેવ સહુ કહે શ્રીમુખે;
સુણી સુણી તે અવધપુરીના, લોક સર્વે રહે સુખે;
રામના અતિ પ્રીયસખાને, મળ્યા ભરત સપ્રેમથી;
કુશળ ક્ષેમ પૂછે પ્રીતિથી, હર્ષ ઉર માતો નથી. ૬

દેખી ભરતતણો અધિક શુભ, શીળ પ્રીત સનેહ;
ગૂહરાવત તો તે સમે થયો, હૃદયમાંય વિદેહ;
સ્નેહને સંકોચ આનંદ, ઉરવિષે વાધ્યો અતિ;
એક ટગ ઊભો જુએ છે, ભરત ભણી ત્યાં ગૂહપતિ. ૭

ધૈર્ય ધરી પદવંદના કરી, સંશય સર્વે છોડીને;
પ્રેમસહિત વિનય કરે બહુ, નિજ કમળકર જોડીને;
આર્યસુતપદકંજ પેખી, જે કુશળમૂળ સર્વદા;
કુશળ હું ત્રણકાળ મન ગણું, અળગી કરી સહુ આપદા. ૮

પરમ અનુગ્રહ આપને પ્રભુ, અહનિશાં મારે હવે;
કોટી કુળસહિત મંગળ, આપનાં દરશન થવે;
સમજી મારૂં કુળ કરતૂતી, જોઈ પ્રભુમહિમા ઉરે;
જે ન ભજે રઘુવીરપદ જગ, તેહ ઠગ સહુથી ઠરે. ૯

છપ્પા.

કાયર કપટી કુજાતિ, કુમતિયા કુડી કરતૂતી;
લોક વેદની બ્હાર, સર્વ ભાંતી નીચ સહુથી;
રામે કીધ જ્યારથી, મને પોતાનો જગમાં;
થયો ત્રિભુવનતણો, ભૂષણ રૂપ ત્યારથી વગમાં;
અતિ દેખી પ્રીતિ સુણી વિનય શુભ, મળ્યા શત્રુઘન ભુજ ભરી;
ન સમાય પ્રેમ તે સમયનો, અંતઃકરણ રહ્યું ઠરી. ૧

કહી નિષાદ નિજ નામ, મધુર વાણીથી વિવેકે;
સાદર સહુ રાણીને, નામ્યું શિશ પ્રીત અલેખે;
લક્ષ્મણ સમ જાણીને, રાણી સહુ આશિષ દેતી;
જીવજો વરષ કરોડ, વારણાં ફરી ફરી લેતી;
નીરખી નિષાદપતિને પ્રીતે, નગરતણાં નરનારીઓ;
સુખી જાણે લક્ષ્મણને નીરખી, ઉર આનંદ વધારીઓ. ૨

કહે લીધો શુભ લાવ, ગૂહે સહુ મન ગુણ ગાવે;
રઘુપતિના લઘુ ભાઇ, ભૂજ ભરી ભેટ્યા ભાવે;
સુણી નિષાદસંવાદ, લેખી નિજ ભાગ્યવડાઈ;
લઈ આલ્યો સર્વને, હર્ષી મન પ્રભુ ગુણ ગાઈ;
નિજ સેવક સહુને સાન કરી, સ્વામી મરજી પ્રીછિ ચાલિયા;
ઘર તરુતળ વન ઉપવન વિષે, મનહર વાસ બનાવિયા. ૩

શૃંગવેરપુર સરસ, દીઠું ભૂપ ભરતે જ્યારે;
થયા સ્નેહવશ અતિ, શિથિળ સહુ અંગે ત્યારે;
શોભે ભરત નિષાદ, સખા વળગ્યા બેલડીએ;
જયમ સુવિનય અનુરાગ, કાય ધરી જાય સુઘડીએ;
એ રીતે ભરત નિજ દળ સહિત, પ્રીત અમિત ધરી અંતરે;
જગપાવની ગંગ ઉમંગથી, જઈ જોઈ તે અવસરે. ૪

રામઘાટને કર્યો, પ્રીતે ભરતે પરણામ;
મનમાં મંગળ થયું, મળ્યા જાણે રઘુરામ;
પ્રીતે કરે પ્રણામ, નગરનાં સહુ નરનારી;
મન આનંદિત અતિ, બ્રહ્મમય નીરખી વારી;
કરી સ્નાન જોડી કર માગતાં, સર્વે નગર—નરનારીઓ;
રઘુનાથ—ચરણપંકજવિષે, પ્રીત અધિક ગંગા દીઓ. ૫

ભરત કહે ગંગને, માત તુજ પદરજ સારી;
સહુ સેવકને સુખદ, કામધેનુ સમ ધારી;
જોડીને કર કમળ, માગું વર વર વરદાની;
સીતારામપદ સ્નેહ, સહજ દે સુગુણનિધાની;
એ રીતે સ્નાન કરી ભરતજી, ગુરુની આજ્ઞા પામીને;
સહુ માત નહાઈ જાણીને, ચાલ્યા તંબુ ઉઠાવીને. ૬

જ્યાં ત્યાં કર્યો નિવાસ, સર્વ લોકે તે વારે;
લીધી તપાસ સર્વની, ભૂપ ભરતે સુવિચારે;
ગુરુસેવા કરી સાર, પામી આજ્ઞા ઉલ્લાસે;
ગયા ભરત બે ભાઈ, રામજનનીની પાસે;
ત્યાં ચરણ સેવકાઈ કરી, કહી કહી મૃદુ વાણી અતિ;
ભરતે સન્માની જનની સકળ, સંભારી શ્રી રઘુપતિ. ૭

સેવકાઈ માતની, ભ્રાતને સોંપી ભરતે;
પોતે લીધ બોલાવી, ગૂહપતિને અતિ પ્રીતે;
બેલડીએ વળગીને, ચાલિયા બન્ને જોડે;
શિથિળ શરીર સ્નેહથી, ભર્યા છે અતિશય કોડે;
દેખાડ ઠામ તે હે સખા, જ્યહાં શયન પ્રભુનું હતું;
જેથી કરી નિજ મન નયનની, જરા બળતરા ઓલવું. ૮

જ્યહાં રામ જાનકી, લક્ષ્મણ સૂતા રાતે;
ઝળઝળિયાં આવિયાં, એવું કથતાં અકળાતે;
ભરતવચન સાંભળી, થયો મન ખેદ અતિશે;
તરત ભરતને ત્યાંથી, ગયા લઈ ગૂહ તે દિશે;
જ્યાં શીશમતરુ પાવન પરમ, જ્યાં નિશિ રામ વિરામિયા;
થળ જોઈ સ્નેહ સાદર ભરત, શિશ નમાવી પ્રણામિયા. ૯

કુશપથારી શુભ ન્યાળી, ભૂપ ભરતે અતિ પ્રીતિએ;
પ્રદક્ષિણા કરી ચાર, કર્યો પરણામ પ્રતીતિએ;
ચરણરેખરજ રૂડી, નયન પર ફેરવી નેહે;
વરણી કહે પ્રીતિની, અધિકતા પ્રફુલિત દેહે;
નિંદ્રાવશ સતીલલાટની, કનકટિલડીરેખા ખરી;
બે—ચારક મળી તે ભરતને, સીયસમાન ગણી શિર ધરી. ૧૦

દોહરા.

સજળ નયન ગ્લાનિ હૃદય, જોઈ રઘુપતિ—સેજ;
કહે સખા પ્રત્યે વચન, કોમળ વાણી વડેજ. ૧

મારે દીવાળી થઈ આજ, હરિમુખ જોવાને;
વ્હાલે સાર્યાં સેવકનાં કાજ, ભવદુઃખ ખોવાને

એ રાગ

તમે સાંભળો ધરી મન ધીર, ગૂહરાવત રૂડા,
સાલે દુઃખતણા મારા વીર, અંતર ઘા ઊંડા.

સીતાવિયોગ શ્રીહત દીસે આ, કનકબિંદુ કાંતિહીનરે;
જેમ અવધ–નરનારીકેરાં, મુખ વિરહથી મલીન.
ગૂહરાવત રૂડા. ૧

પિતા જનક ઉપમા દેઉં કોની, તુલ્ય તેની ન કો થાયરે;
કરતળ ભોગ ને જોગ જગતમાં, જેમને જોતાં જણાય.
ગૂહરાવત રૂડા. ૨

દિનકરકુળરવિ ભૂપ શ્વસુર જેના, પ્રૌઢ પ્રતાપ–પ્રભાવરે;
અમરાવતીપતિ નિત્ય પ્રશંસે, જેમને અતિ સદભાવ.
ગૂહરાવત રૂડા. ૩

પ્રાણપતિ જેના શ્રી રઘુપતિ છે, સર્વજગતઆધારરે;
જેહ વડાઈ તે રામપ્રતાપે, વરણવું કોણ પ્રકાર.
ગૂહરાવત રૂડા. ૪

દેવપતિવાળી સ્ત્રીશિરોમણિ, તે સીતાની જોઈ સેજરે;
ફાટતું નથી આ ઉર હબકીને, છે વજ્રથી કઠણ વિશેષ.
ગૂહરાવત રૂડા. ૫

લાડ લડાવવાયોગ્ય લક્ષ્મણજી, કોમળકાય કુમારરે;
છે નહિ એવા ભાઈ જગતમાં, થયા નથી ને થનાર.
ગૂહરાવત રૂડા. ૬

લાડકવાયા માતપિતાને અતિ, પુરજનને પ્રિય પ્રાણરે;
રામસીતાને તો પ્રાણથી વ્હાલા, કુંવર એ કુળભાણ.
ગૂહરાવત રૂડા. ૭

કનકવરણની કોમળ મૂરતિ, સ્વભાવ કોમળ સહજરે;
ઉષ્ણ વાત કદીએ નથી લાગી, રૂપ અનુપ સુતેજ.
ગૂહરાવત રૂડા. ૮

તેજ હવે વન સર્વ પ્રકારે, વિપત્તિ વેઠે કિશોરરે;
કોટિક વજ્રને નિંદી વળી આ, છાતી છેક કઠોર.
ગૂહરાવત રૂડા. ૯

રામજન્મે જગ ઉજ્જવળ કીધું, સુખદ સર્વ પ્રકારરે;
સ્વરૂપ શીળ શોભા ગુણસાગર, નાગરનર નિરધાર.
ગૂહરાવત રૂડા. ૧૦

પરિજન માતા પિતા ગુરુ વળી, નગરતણાં નરનારરે;
સુખપ્રદ રામસ્વભાવ સરવને, પ્રેમે અતિ પ્રિયકાર.
ગૂહરાવત રૂડા. ૧૧

વેરી હશે પણ તેય શ્રીરામની, કરશે વડાઈ વિશેષરે;
બોલણી મળણી મનહરણી વળી, વિનય ન ઓછો લેશ.
ગૂહરાવત રૂડા. ૧૨

કોટિક શારદ નારદ આદિ, સહસ્રમુખે શત શેષરે;
કરી શકે નહિ પ્રભુગુણ લેખું, દિનકરવંશ દિનેશ.
ગૂહરાવત રૂડા. ૧૩

સુખસ્વરૂપ રઘુવંશમણિ એ, મંગળમોદ નિધાનરે;
પાથરી તે કુશ મહીતળ પોઢે, દૈવગતિ બળવાન.
ગૂહરાવત રૂડા. ૧૪

દુખ તથા વન સાંભળ્યું નથી કદી, રામે સ્વપ્નમોઝારરે;
જીવનવૃક્ષની જેમ સાચવતા, અવધપતિ નિરધાર.
ગૂહરાવત રૂડા. ૧૫

પલક નયનને ફણીધર મણિને, સાચવે જે ભાતરે;
સાચવતી ત્યમ સર્વ જનનીઓ, રઘુપતિને દિન રાત.
ગૂહરાવત રૂડા. ૧૬

તેહ હવે ફરે વન પગપાળા, રાઘવ રઘુકુળભાણરે;
કંદ મૂળ ફળ ફૂલ અહારી, તોય જતા ન મમ પ્રાણ.
ગૂહરાવત રૂડા. ૧૭

ધિક્ક કૈકેયી કુમાત કુમતણી, સર્વ અમંગળમૂળરે;
પ્રાણપ્રિયોતમને થઈ પાપણી, પેરે પેરે પ્રતિકૂળ.
ગૂહરાવત રૂડા. ૧૮

હું ધિક ધિક અઘપુંજકુંજર છું, અરરર અભાગી છેકરે;
સહુ ઉત્પાત થયો જેને સારૂ, હું જેવા જગ ન અનેક.
ગૂહરાવત રૂડા. ૧૯

કુળકલંક કરી મને સરજ્યો, વેરણ વિધિએ હાયરે;
સ્વામીદ્રોહી મને કીધો કુમાતે, એ દુઃખે જીવ ન જાય.
ગૂહરાવત રૂડા. ૨૦

વસંતતિલકા છંદ.

સુણી સપ્રેમ કરુણામૃતવાણી એ જ્યાં,
સ્નેહે રૂડે ગૂહપતિ સમજાવતા ત્યાં;
હે નાથ વ્યર્થ શીદ ખેદ ઉરે ધરો છો,
નેત્રામ્બુજે નીર તમે શિદને ભરો છો? ૧

છો રામને પ્રિય તમે અતિશે અનાદિ,
શ્રીરામ પ્રીય તમને જ્યમ ભૂપગાદી;
નિર્દોષ એ સરવ દોષ વિરંચી માથે,
જેણે લીધો અયશ સર્વતણો સ્વહાથે. ૨

જેણે મતિ ભ્રમિત કીધ જનુનીકેરી,
જેથી કરી સ્વજન તેજ થયાં કુવેરી;
તે રાત્રી તો વળી વળી પ્રભુ શ્રીમુખેથી,
સ્નેહે કરી તમ વખાણ રહ્યા સુખેથી. ૩

શ્રી રામને તમસમાન ન કોઈ વ્હાલું,
કેવા દીઓ સુખ બકે જન જેહ ઠાલું;
જાણી સુમંગળવિપાક[1] અથાક અંતે,
ધારો ઉરે ધીર તમે રહી ખુશી ખંતે. ૪

૧ સારું, મંગળકારી ફળ (પરિણામ).

શ્રીરામ તો સતત અંતરજામિયા છે,
સંકોચ પ્રેમવશ ધામ કૃપાતણા છે;
વિશ્રામ કાજ અવ ત્યાગી વિષાદ ચાલો,
આણી વિચાર દ્રઢ આ તજી શોક ઠાલો. ૫

સુણી સખાવચન ધૈર્ય ઉરે ધરીને,
ચાલ્યા પ્રભુસમરી વાસવિષે ફરીને;
શ્રી શૃંગવેરપુરનાં નર તેમ નારી,
પામ્યાં રૂડી ખબર હર્ષ વધારનારી. ૬

ચાલ્યાં સહુ નિરખવા અતિ આર્ત રાખી,
સૌ કામ ધામ તજીને દરશાભિલાખી;
પ્રેમે પ્રદક્ષણ કરી કરતાં પ્રણામ,
કૈકેયીને અધિક ખોડ દીએ તમામ. ૭

નેત્રે અધિક નીર સર્વે ભરી ભરીને,
દે દૈવને દુષણ મ્લાની ઉરે ધરીને;
ત્યાં એક તો ભરતસ્નેહ મુખે વખાણે,
કોઈ વળી નૃપતિનેહ રૂડો પ્રમાણે. ૮

નિંદી સ્વનેહ ગુહ ધન્ય વદંતિ લોકો,
તે મોહ ખેદ શકનાર કહી કહો કો?
એવી રીતે જન સહુ નિશી સર્વ જાગ્યા,
પ્રાતઃ થયે ઉતરવા નદી સર્વ લાગ્યા. ૯

સ્નેહે સુનાવપર ગુરુજીને ચડાવ્યા,
માતા ચડાવી સહુ નાવ નવે સિધાવ્યા;
સૌ દંડ ચારમહી ઊતરી પાર પામ્યા,
સંભાળ લીધ ભરતે સરવે વિરામ્યા. ૧૦

આગે કરી દીધ સહુ ભીલ ભોમિયાને,
દીધું ચલાવી દળ ત્યાંથી પછી નિદાને;
આગે કર્યા ગૂહપતિ અતિ પ્રેમ લાવી,
માતાની પાલખીય તેની પૂઠે ચલાવી. ૧૧

કીધું પ્રયાણ ગુરુએ સહુ વિપ્ર સોતાં,
ડંકો બજાવી દળ ઊપડ્યું જોત જોતાં;
બોલાવી લીધ નિજ સાથ લઘુવિરાને,
રૂપે ગુણે ભરત ભૂપતિ સુખ માને. ૧૨

ગંગાજીને સમરી રામ કર્યો પ્રણામ,
સંભારી જાનકીજી લક્ષ્મણ ગુણધામ;
પ્રાતઃક્રિયા કરી ગુરુપદ શિશ નામી,
માતાતણા ચરણ વંદી કરી સુનામી. ૧૩

દોહરા.

સંભારી સીતાપતિ, ભરતે કર્યું પરિયાણ;
પગપાળા તે પરવરે, ભૂપતિ ભરત સુજાણ. ૧

ભરચક ભૂષણના ભર્યા, પવનવેગી સુતરંગ;
સાજીત મખમલ અશ્વ તે, જાય દોરાયા સંગ. ૨

કહે સુસેવક ભરતને, વંદી વારંવાર;
થાઓ નાથ કૃપા કરી, અશ્વ ઉપર અશ્વાર. ૩

પગપાળા પ્રભુ પરવર્યા, ભરત કહે વનવાટ;
રથ ગજ હય દીસે રચ્યાં, મનહર મારે માટ? ૪

શિરભર જાવું ઉચિત અતિ, પણ તન સાથ ન જોર;
સહુથી છે સંસારમાં, સેવકધર્મ કઠોર. ૫

દેખી ભરતમનની ગતિ, સાંભળી વાણી મધુર;
મ્લાનિથી મન ગળગળી ગયાં, સહુ સેવકનાં પુર. ૬

ત્રીજે પ્હોર ભરતે કર્યો, પ્રીતે પ્રવેશ પ્રયાગ;
કહે રામશ્રી રામશ્રી, ઉમગી ઉમગી અનુરાગ. ૭

ફોલ્લા ઝળકે પદકમળ, કેવા કહું અધિક;
ઝાળકબિંદુ કમળ ઉપર, ઠરી રહ્યાં જ્યમ ઠીક. ૮

પગપાળા આવ્યા ભરત, શૃંગવેરથી આજ;
દુઃખિત થયો દિલમાં ઘણો, સાંભળી સર્વ સમાજ. ૯

ખબર લીધી સહુ લોકની, કરિયાં સ્નાન શરીર;
કરી પ્રણામ પ્રયાગને, આવ્યા ત્રિવેણીતીર. ૧૦

વિધિથી શીત નિર્મળ જળે, સ્નેહે કરિયાં સ્નાન;
સંતોષ્યા સહુ વિપ્રને, દેઈ દાન–સનમાન. ૧૧

શ્યામ ધવળ દેખી રૂડા, અતિ ઉતંગ તરંગ;
કરે સ્તુતિ કર જોડીને, ભરત પ્રફુલ્લિત અંગ. ૧૨

જોગેંદ્ર પણું શિવજી તમારૂં મેં જાણ્યું એ ઢાળ

તીર્થરાજ નમી આજ અષ્ટાંગથી,
વિનતી કરૂં કરગરી તનમનથી. તીર્થરાજ. ૧

સહુ કામપ્રદ સુખદાતા કહાવે;
જકત સર્વ શિશ તુજને નમાવે. તીર્થરાજ. ૨

પ્રગટ પ્રભાવ જગત સહુ જાણે,
વેદ વિરંચી મહેશ વખાણે. તીર્થરાજ. ૩

ઉર અનુરાગી પ્રથમ પદ લાગું;
ત્યાગી સ્વધર્મ આજ ભીખ માગું. તીર્થરાજ. ૪

પીડિત પાપકર્મ શું ન કરશે;
દુઃખથી વ્યાકુળ જ્યાં ત્યાં દીનતા ઉચરશે. તીર્થરાજ. ૫

હે સુખદાતા અંતર એવું જાણી;
સફળ કરો જગ યાચકવાણી. તીર્થરાજ. ૬

અર્થ ન ધર્મ ન કામરુચિ કશી;
મોક્ષગતી ન ચહું મન હર્ષી. તીર્થરાજ. ૭

ભવોભવ રઘુવરપદ અનુરાગું;
એ વરદાન દ્યો અન્ય ન માગું. તીર્થરાજ. ૮

માનો કુટિલ મને રામ કહી કો;
ગુરુસ્વામીદ્રોહી ભલે કહે લોકો. તીર્થરાજ. ૯

પણ સીતારામચરણ પ્રીતિ મારી;
વધજો નિરંતર કરુણા તમારી. તીર્થરાજ. ૧૦

સુરતી ભૂલે ઘન ભવભર ભાવે;
માગતાં જળ પથરા વરસાવે. તીર્થરાજ. ૧૧

તો એ ઘટે ના ચાતકની રટણતા;
એથી તો પ્રેમ વધી લહે પૂરણતા. તીર્થરાજ. ૧૨

આંચે કનક જયમ અતિશે તેજસ્વી;
ત્યમ પ્રીય તમપદપ્રેમ યશસ્વી. તીર્થરાજ. ૧૩

તું સુખદેણી ત્રિવેણી હે માતા;
ગુણ તારાના નથી પાર પમાતા. તીર્થરાજ. ૧૪

દોહરા.

ભરત વચન સુણી વાણી શુભ, થઈ ત્રિવેણીમાંથીજ;
મંગળદાની મધુર અતિ, બહુધા સહુ સુખબીજ. ૧

તાત ભરત તમ સહુવિધે, સાધુ પુરુષ છો સ્હેજ;
રામચરણ–અનુરાગ અતિ, મન ક્રમ વચને છેજ. ૨

વૃથા ગ્લાનિ મન નવ કરો, સમજી શુભ પરિણામ;
તમ સમાન પ્રીય રામને, કોઈ નથી અભિરામ. ૩

તન પ્રફુલ્લ ઉર હર્ષ સુણી, ત્રિવેણીવેણ અનુકૂળ;
ધન્ય ધન્ય કહી ભરતને, સુર વરષાવે ફૂલ. ૪

અતિ આનંદિત મનવિષે, તીર્થ–તીર વસનાર;
વાનપ્રસ્થ ગૃહસ્થાશ્રમી, બટુક ઉદાસી અપાર. ૫

કહે પરસ્પર તે સમે, મળીને જન દશ પાંચ;
ભરત શીળ ને સ્નેહ શુચિ, સર્વે રીતે છે સાચ. ૬

રામતણા ગુણગ્રામ શુભ, સુણતાં અધિક સુપ્રીત;
ભરત ભરદ્વાજની કને, આવ્યા સૈન્યસહિત. ૭

મુનિએ દીઠા દૂરથી, કરતા દંડપ્રણામ;
મૂર્તિવંત નિજભાગ્ય ગણી, આતુર મુનિ અભિરામ. ૮

ધાતા મુનિ જાતા ત્યહાં, ઉઠાવી ઉરમાં લીધ;
આશિષ દીધી બહુ ભરતને, જન્મ કૃતારથ કીધ. ૯

આસન આપ્યું પ્રસન્ન–મન, બેઠા નમી શિરતાજ;
ચ્હાય જેમ સંકોચગૃહ, ભાગી પેસવા કાજ. ૧૦

મુનિકુંજર કશું પૂછશે, એ અતિશે મન શોચ;
બોલ્યા હસી ઋષિ તે સમે, જાણી શીળ–સંકોચ. ૧૧

સુણો ભરત પામ્યા અમે, સર્વે ખબર સહસાજ;
વંક દૈવ કરતવ્યપર, ચાલે નહિ કશું આજ. ૧૨

સમજી માત–કરતુતી તમ, ઉર નવ ધરશો રોષ;
ભારતિ મતિ ધૂતી ગઈ, કૈકયીનો નથી દોષ. ૧૩

શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.

એ કેતાંય ભલું નહિ જગ કહે, છે સંમતો એ નકી;
લોકાચાર વડો શ્રુતિમત વળી, જીતાય ના કો થકી;
ગાશે જે યશ નિર્મળા તમતણા; નિવેડી સૌ સંશયો;
લેશે લોક શ્રુતિથી તેજ મહતા, આ જક્ત જીતી ગયો. ૧

કે'છે લોક શ્રુતિની સંમતિ થકી, સર્વે જનો સામટા;
જેને રાજ્ય પિતાજી દે હરખીને, તે પુત્ર લે સર્વથા;
રાજા સત્યશિરોમણિ નૃપમણિ, તેડી તમોને ત્યહાં;
સર્વે રાજ્યવડાઈ દેત હરખી, બોલ્યા મુખેથી જ્યહાં. ૨

છે સૌ મૂળ અનર્થનું વનવિષે, શ્રીરામજી સંચર્યા;
જે સુણી સહુ વિશ્વને શૂળ થયું, સૌ લોક વિહેં ભર્યા;
તે સૌ ભાવિવશે થયું ભરતજી, રાણીય શાણી ઘણી;
પસ્તાણી પછીથી કુચાલ કરીને, ને ઓશિયાળી બની. ૩

તેમાં અલ્પ ન વાંક તાત તમનો, એવું અમે જાણિયે;
કાઢે વાંક કદાપી જે અધમ તે, અજ્ઞાની લેખી લીયે;
સુખે રાજ્ય કરત તોય તમનો, કો દોષ ના કાઢતે;
સીતારામ–ઉરેય થાત અતિશે, સંતોષ એ સુણતે. ૪

હાવાં કીધ અપાર ઉત્તમ તમે, શ્રીરામચર્ણે પ્રીતિ;
સૌથી મંગળમૂળ છે જગતમાં, સૌ સાધનોની મીતિ;[1]
તે છે જીવનપ્રાણ ધન્ય તમનું, કૈયે ખરૂં સૌ મળી;
છે ના કો ભુરીભાગ્યશાળી તમથી, વિચારી જોતાં વળી. ૫

ના આશ્ચર્ય કશુંય તાત તમને, સંસ્કારી છો આદિય;
છો શ્રી કૌશલનાથના કુંવરજી, શ્રીરામભ્રાતા પ્રીય;
સીતા ને રઘુનાથના મનવિષે, હે ભર્તજી સાંભળો;
છે ના કો પ્રીતિપાત્ર આપ–સરખું, મ્હાવેગથી જે મળો. ૬

સીતા–રામજી ને શ્રીલક્ષ્મણથું, ગાઢી તમારી પ્રીતિ;
આનંદે તમનાં વખાણ કરતાં, સુખે નિશા તે વીતિ;
જાણ્યો મર્મ અમે શ્રીરાઘવતણો, ન્હાતાં ત્રિવેણીવિષે;
સંકલ્પે તમ નામ સાંભળી અને, મ્હામગ્ન પોતે દીસે. ૭

એવો છે અતિ સ્નેહ રાઘવતણો, જોતાં તમો ઉપરે;
જેનો જીવન સુખમાં જડતાણો, છે સ્નેહ ભારે ઉરે;
એ કાંઈ રઘુવીરની ન મમતા, જગ્દીશ કેવાય છે;
છે શર્ણાગત પાળનાર પ્રભુજી, શ્રુતિ ગુણો ગાય છે. ૮

---

૧ છેડો.

મારો તો મત એહ છે ભરતજી, જાણે તમે જક્તમાં;
ધારી રામસ્નેહદેહ રૂડી આ, શિર્વોમણિ ભક્તમાં;
કહો છો આ તમ તો કલંક અમ સૌ, કૈયે સુશિક્ષ દીસે;
સ્નેહે સિદ્ધિ ગણેશ આ શુભ થયા, શ્રીરામભક્તિ–રસે. ૯

હરિગીત છંદ.

યશચંદ્ર નિર્મળ નવીન તમનો, શત્રુ નિશિ તમઘોરને[1];
સુખદાત રઘુવરના સુભગ અતિ, દાસ કુમુદ ચકોરને;
નહિ અસ્ત કદી પૂરણ ઉદિત નિત, પ્રેમ અમિ વરષાવતો;
જગનભવિષે અમણોજ નિત નિત, શુક્લપક્ષ દરશાવતો. ૧

અવિલોકી કોક ચકોરકિંકર, રામના અતિ પ્રિત કરે;
પ્રભુના પ્રતાપરૂપી રવિ યશચંદ્ર છબીને ના હરે;
સહુને સુખદ અતિશે નિરંતર, પૂર્ણ સોળ કળાથકી;
કૈકેયીકરતવ–રાહુ જેને, ગ્રસી શકે ન કદી નકી. ૨

પરિપૂર્ણ રાઘવપ્રેમપિયુષે, અધિક સ્વચ્છ અહોનિશે.
નહિ દોષ ગુરુ બૃહસ્પતિતણા, અપમાનનો કદી કો મિષે;
અતિશે શ્રીરાઘવભક્તિરસઅમી, જેહમાં ભરી ભાવથી,
વસુધા ઉપર સુલભ સુધારસ, કીધ ભક્તિપ્રભાવથી. ૩

તમકૂળ ભૂપ અનુપ ભગીરથ, દેવનદી આણી અહીં,
કરતાં સ્મરણ મંગળ સકળની, ખાણ એ સહુથી સહી;
ગુણગાણ ન વરણી શકાય જરીયે, શ્રેષ્ઠ દશરથ ભૂપતિ,
કહું શું અધિક પણ જેહ સમ હજી, ભૂપ અન્ય થયો નથી. ૪

રઘુનાથ પ્રગટ્યા આવી જેના, સ્નેહવશ રવિવંશમાં,
નિરખ્યે નયન મન તૃપ્ત થાય ન, હંસ જે કૂળ હંસમાં;
યશચંદ્ર કીધ તમે અનોપમ, ઉદિત જગનભમાં સદા,
જ્યાં રામપ્રેમકુરંગ રૂપ શુભ, આવી વસિયો મનમુદા. ૫

મન ગ્લાનિ તાત વૃથા કરો નહિ, સર્વ સાધન ફ્રૃત ફળ્યે,
દૂર નાખી દોજ દરિદ્ર જનને, જેમ પારસમણિ મળ્યે;
કહીએ અમે ન અસત્ય કદીએ, સુણો ભરત સુચિત્તથી;
વસીએ તપસ્વીવેષ વનમાં, વળી ઉદાસીન વૃત્તિથી. ૬

શુભ સકળ સાધનનું સુફળ અતિ, આજ વિશ્વ વિરામિયા,
રઘુનાથ સીતા લક્ષ્મણતણું, દિવ્ય દરશન પામિયા;
તે ફળથકીજ તમારૂં દરશન, ફળ સકળ મંગળ સદા,
અમ સહિત આજ પ્રયાગકેરૂં, અતિ સુભાગ્ય મુનિ વદ્યા. ૭

તમ ધન્ય ભરત જગતવિષે લીધુ, કીર્તિ સહુથી શિરોમણિ;
કહી એમ પ્રેમનિમગ્ન મુનિવર, પ્રીતિ ઉર વ્યાપી ઘણી;
મુનિવચન સાંભળી સહુ સભાસદ, હર્ષ અનહદ પામિયા;
કરી પુષ્પવૃષ્ટિ અકાશથી સુર, હર્ષ પામી વિરામિયા. ૮

ધ્વનિ ધન્ય ધન્ય ગગનવિષે વળી, સુણી પ્રયાગનિવાસિની;
મનમગ્ન ભરત ભગીરથે જ્યમ, આણી અહીં મંદાકિની;
પ્રફુલ્લિત તન ઉર રામસીતા, નેત્રકમળ નીરે ભર્યાં;
કરીને પ્રણામ મુનિસમુહપ્રતિ, વચન ગદ્‌ગદ્ ઓચર્યાં. ૯

રાગ રામગ્રી.

પઢોરે પોપટ રાજા રામના એ ઢાળ

હે મુનિવર મારૂં સાંભળો, પ્રીતે તમ પાય લાગું;
અનુગામી હું પ્રભુ આપનો, પેખી પ્રીત અનુરાગું.
હે મુનિવર મારૂં સાંભળો. ૧

મુનિવરમંડળી આ વળી, તીર્થરાજ વડેરૂં;
સાચાય સમ ખાધે અહીં, થાયે પાપ ઘણેરૂં.
હે મુનિવર મારૂં સાંભળો. ૨

તો પછી આ સ્થળને વિષે, બનાવી કશું બોલું;
તે સમ નહિ અઘ અધમતા, સમજી મનથી ન ડોલું.
હે મુનિવર મારૂં સાંભળો. ૩

તમ સર્વજ્ઞ શિરોમણી, કહો છો સદભાવે;
અંતરજામી શ્રીરામ છે, ગુણનિધિ ગુણ ગાવે.
હે મુનિવર મારૂં સાંભળો. ૪

માતના કરતવ્યનો મને, નહિ શોચ લગારે;
ભૂંડો ભલે જગ જાણશે, તેય દુઃખ ન મારે.
હે મુનિવર મારૂં સાંભળો. ૫

ભય નથી મન મારે કશો, બગડ્યે પરલોક;
તાત–મરણનો નહિ મને, સ્વલ્પ મનમાં શોક.
હે મુનિવર મારૂં સાંભળો. ૬

સુકૃત સુયશ અધિક એ, કરી સ્વર્ગ વિરામ્યા;
રામ–લક્ષ્મણ સરખા દીકરા, પૃથ્વીતળ પામ્યા.
હે મુનિવર મારૂં સાંભળો. ૭

રામવિરહ ભરી ભૂપતિ, તજ્યું તન ક્ષણભંગ;
મહીપતિને શોચવાતણો, કહો કોણ પ્રસંગ?
હે મુનિવર મારૂં સાંભળો. ૮

પણ સીતા લક્ષ્મણ રામજી, વિના મોજડી પાયે;
મુનિવેષે વન વન આથડે, સાંભળી શૂળ થાયે.
હે મુનિવર મારૂં સાંભળો. ૯

મૃગચર્મ અંગે ધારીને, ફળ–ફૂલ–અહારી;
પૃથ્વી ઉપર નિત્ય પોઢતા, કુશ–પત્ર–પથારી.
હે મુનિવર મારૂં સાંભળો. ૧૦

વસી તરુતળ ત્રણે જણાં, સહે હિમ ઘનવૃષ્ટિ;
ઉષ્ણ તાપ ઉના વાયરા, કાયાથી થાય કષ્ટી.
હે મુનિવર મારૂં સાંભળો. ૧૧

---

1 અંધકાર વડે ઘોર એવી અંધારી રાત્રીને.

એ દુઃખ દુસહના દાહથી. બળે છે નિત્ય છાતી;
ભૂખ નિદ્રા નહિ દિનનિશા, શાંતિ ચિતમાં ન થાતી.
હે મુનિવર મારૂં સાંભળો. ૧૨

ઔષધ નથી એ કુરોગનું, ધનવંતરી પાસે;
શોધી જોયું મનવિશ્વમાં, જેથી એ રોગ નાશે.
હે મુનિવર મારૂં સાંભળો. ૧૩

માતા કુમત અઘમૂળનો, શોકદાતા સુથાર;
કીધો તેણે મારા હિતરૂપી, વાંસલો લોહધાર.
હે મુનિવર મારૂં સાંભળો. ૧૪

કલેષરૂપી કુડા કાષ્ટનો, કર્યો ઘડીને કુયંત્ર;
દાટ્યો અવધપુરી પાદરે, ભણી કઠણ કુમંત્ર;
હે મુનિવર મારૂં સાંભળો. ૧૫

મારે માટે એ કુઠાઠને, રોપ્યો સુથારે આપે;
જગ બારેવાટ થઈ ગયું, એ કુયંત્ર પ્રતાપે.
હે મુનિવર મારૂં સાંભળો. ૧૬

એહ કુરોગ મટે તદા, પ્રભુ ફરી જો પધારે;
અવધ ઊજાડી વસે ફરી, અન્ય નહિ ઉપચારે.
હે મુનિવર મારૂં સાંભળો. ૧૭

દોહરા.

ભરત વચન સુણીને મુનિ, સુખ પામ્યા મનમાય;
સર્વે જણે બહુ ભાંતિ કરી, ભરત વડાઈ ત્યાંય. ૧

કરો ન શોચ વિશેષ મન, ભરત કુંવર અભિરામ;
પેખ્યે પ્રભુપદકંજ શુભ, ટળશે દુઃખ તમામ. ૨

દઈ પ્રબોધ મુનિવર કહે, થાઓ અતિથી સપ્રીત;
ફળ ફુળ મુળ દૈયે અમે, લ્યો કરી કૃપામુદીત. ૩

સુણીને મુનિનાં વચન એ, ભરતકુંવર મન શોચ;
અન અવસર આવી પડ્યો, થયો કઠણ સંકોચ. ૪

જોયું ભરતે ગુરુ ભણી, ગુરુ મરજી પ્રીછિ સાર;
ચરણ વંદિ કરજોડીને, વદે ભરત તે વાર. ૫

શિર ધરી આજ્ઞા તમતણી, પ્રતિપાળીએ પ્રમાણ;
પરમ ધર્મ એ અમતણો, હે મુનિ નાથ સુજાણ. ૬

ભરત વચન રચના રૂડી, ભાવી મુનિવર મંન;
બોલાવ્યા નિજ પાસ સહુ, પવિત્ર શેવકજંન. ૭

પરોણાઈ રૂડી ભરતની, કરી જોઈએ સપ્રીત;
લાવો જઈ ફળ કંદ મુળ, થઈ મન આનંદીત. ૮

ભલે નાથ કહી તેમણે, મુનિપદ નામ્યું શીશ;
નિજ નિજ કાજ સિધાવિયા, મન આનંદ અતિત. ૯

વડા પરોણા નોતર્યા, મુનિ મન શોચિત એમ;
જોઈએ જેવા દેવતા, તેવી પૂજા સપ્રેમ. ૧૦

સમરણ કરતાં ઋદ્ધિસિદ્ધિ, આવી અણિમાદિક;
થાય આપ આજ્ઞા રૂડી, તે અમ કરીએ ઠીક. ૧૧

ભરદ્વાજ મુનિવર કહે, સુણજો સિદ્ધિ સમાજ;
ભરત પરોણાગત હિતે, તેડ્યાં તમને આજ. ૧૨

રામવિરહ વ્યાકુળ ભરત, સાનુજ સર્વ સમાજ;
પરોણાઈ કરી શ્રમ હરો, કહ્યું હર્ષિ મુનિરાજ. ૧૩

ઋદ્ધિસિદ્ધિ શિર ધરી સુભગ, મુનિવરકેરી વાણી;
મહાભાગ્યવતિ આપને, ઉર અનુમાનિ સુજાણી. ૧૪

કહે પરસ્પર તેસમે, સર્વ સિદ્ધિ સંગાત;
પ્રીય અતિથી મળીયા જુઓ, રામતણા લઘુભ્રાત. ૧૫

મુનિપદ વંદી સર્વજણ, કરીએ તેજ સુકાજ;
થાય જે રીતે ભરત સહ, સુખી સહુ રાજ સમાજ. ૧૬

એવું કહી રચિયાં રૂચિર, નાનાવિધ ઘર દિવ્ય;
જે વિલોકી વૈમાન પણ, પામે ખેદ અસીમ. ૧૭

ભોગ વિભૂતી અતિઘણી, ભરી ભરી રાખી ત્યાંય;
જોતાં જેને અમર સહુ, અભિલાખે મનમાંય. ૧૮

દાસી દાસ સમાજ સહુ, તત્પર સેવન કાજ;
મનનિ સાથ મનદેઈ ને, જુગવે રાજ સમાજ. ૧૯

સજી લીધો પળમાત્રમાં, સિધિએ સર્વ સમાજ;
જે સુખ સુરપુરને વિષે, સ્વપ્ને નહિ સહસાજ. ૨૦

પ્રથમ વાસ સહુને દીધા, અતિ સુંદર સુખકાર;
જેવિ જેનિ અભિરૂચી રૂડી, હરખ્યાં પુરનરનાર. ૨૧

પછી સપરીજન ભરતને, એવું રૂડુ ગૃહ દીધ;
વિધિ વિસ્મય કૃત વૈભવો, મુનિવર તપ બળ કીધ. ૨૨

ભરતે મુનિપ્રભાવ જવ, જોયો જાજુલમાન;
લાગ્યા લઘુ સહુ લોકપતિ, ચૌદેલોક નિદાન. ૨૩

રાગ ગરબી.

જમુનાની તીરે મારો વાલો, એ રાગ

રૂડો નિર્મ્યો વસંત વરણાગીયો;
જેને જોતાં ભરત અનુરાગીયોરે. રૂડો નિર્મ્યો, ટેક.

સુખી સમાજ ન જાય વખાણ્યો;
અનહદ મદ સૌનો ભાગીયોરે. રૂડો નિર્મ્યો. ૧

જોતાં જ્ઞાની મુનિ વિરતી વિસારે;
દિન જામીનિ કામ રહે જાગીયોરે. રૂડો નિર્મ્યો. ૨

આસન સેજ ને [illegible] ચંદરવા;
મનહર મંડપે વેલી લાગીયોરે. રૂડો નિર્મ્યો. ૩

વન વાટિકા ને વિહંગ કુરંગ ભૃંગ;
નિર્વૈર ભય સહુનો ભાગીયોરે. રૂડો નિર્મ્યો. ૪

ફળફૂલ અમિસમ વિમળ જળાશયો;
ભ્રમર કમળરસ ભોગીઓરે. રૂડો નિર્મ્યો. ૫
દેવ અપસરા—શી સુરત સરવની;
ઇંદ્ર તે જોઈ અભિલાષિયોરે. રૂડો નિર્મ્યો. ૬
શિતળ સુગંધી મંદ પવન વહે છે;
ત્રિવિધ વ્યાધિ સહુની ત્યાગિયોરે. રૂડો નિર્મ્યો. ૭
ચારે પદાર્થ છે સુલભ સરવને;
વસ્તુ મળે મુખે માગિયોરે. રૂડો નિર્મ્યો. ૮
ચંદન પૂષ્પમાળા સ્ત્રી વિલાસો;
ઊડે ત્યાં કામરૂપી આગિયોરે. રૂડો નિર્મ્યો. ૯

દોહરા.

દેખી હર્ષ વિસ્મયવિવશ, અવધલોક અભિરામ;
મુનિપ્રભાવ મનમાં ગણે, ત્યાં સજ્જનો તમામ. ૧
સંપતિ ચકવી ભરત ચક, મુનિ—રજાથી રમનાર;
તે નિશિ આશ્રમપિંજરે, રાખ્યે થયો સવાર. ૨
કર્યું સ્નાન સરવે જણે, પ્રયાગ તીર્થરાજ;
ભરદ્વાજપદ નામ્યું શિશ, ભરતે સહિત સમાજ. ૩
મુનિઆજ્ઞા આશીષ શુભ, શિર ધરી ભરત સુજાણ;
અષ્ટાંગથી કરી દંડવત, વદ્યા વિનયભરી વાણ. ૪
લીધા પંથના ભોમિયા, પરિજન પ્રજાસહિત;
ચિત્રકૂટ ચિત દેઈને, ચાલ્યા ભરત સપ્રીત. ૫
એલડીએ વળગ્યા ત્યહાં, ગૂહ ભરત ભલિભ્રાત;
જાણે પ્રીતિ તન ધરી સુભગ, ચાલે છે સંગાત. ૬
નહિ ઉપાન નિજ પાયમાં, છાયા નહિ કશિ શીર;
પ્રેમ નેમ વૃત ભરત શુભ, ધર્મધુરંધર ધીર. ૭
લક્ષ્મણ સીતા રામની, પંથ કહાણી પ્રમાણ;
પૂછે સખાને પ્રીતથી, કહે તેહ મૃદુવાણ. ૮
રામ વાસ થળ વૃક્ષ શુભ, અવિલોકી મ્હાભાગ્ય;
રહે ન રોક્યો કોવતી, ઉર ઉમગે અનુરાગ. ૯
ભરતદશા અવિલોકી સુર, વરષાવે છે ફૂલ;
કોમળ થઈ ધરણી રૂડી, પંથ સુમંગળમૂળ. ૧૦
મેઘાડંબર શિર ધરે, સુખપ્રદ વહે સમીર;
રામ રામ મુખ ઉચરતા, જાય ભરત બે વીર. ૧૧
જેવી જાતાં ભરતને, વનની કોમળ વાટ;
તેવી રામ જતાં ન થઈ, ભક્તિ મહિમા માટ. ૧૨

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

જડ ચૈતન જીવ ઘણેરા, જગમાંય એ પામે અનેરા;
જેણે જોયા પ્રભુને સહિતે, રામે જોયા જેને સહપ્રીતે. ૧
થયા તે પર્મપદઅધિકારી, ભરત—દરશનથી ભવહારી;
જન્મમરણજરાદુઃખ ટળિયું, ભરતદરશક ધન જેને મળિયું. ૨
વડી વાત ન એહ ભરતની, સુણ હે શૈલજા શશિવદની;
રામ સંભારે છે જેને મનમાં, ગણી પ્રથમ નામ નિજ જનમાં. ૩
એકવાર મુખે કહે રામ, જગમાં જન જે અભિરામ;
થાય તરણતારણ નર તેહ, સતી એમાં નહિ સંદેહ. ૪
રામપ્રીય લઘુભ્રાત ભરત તો, મંગળપ્રદ ક્યમ થાય ન રસ્તો;
સિદ્ધ સાધુ મુનિ એવું કહે છે, નીરખી ભરતને હર્ષ લહે છે. ૫
ઇંદ્રને શોચ દેખી પ્રભાવ, સાધે દુર્જન તો નિજ દાવ;
ગુરુપ્રત્યે કહે સુરરાય, રામ ભરતની ભેટ ન થાય. ૬
એવો નાથ કરોજ ઉપાય, હું તો લાગું તમારે પાય;
રામ પ્રેમવિવશ શરમાળ, ભરત પ્રેમપયોધિ વિશાળ. ૭
બની વાત બગડવાને બેઠી, મારી ઇચ્છા પડે સહુ હેઠી;
કરો યત્ન કશો ચળ શોધી, નાથ છો તમે બુદ્ધિપયોધિ. ૮
સુણી વચન ગુરુ હસ્યા મંદ, સહસ્રાક્ષને મન જાણ્યો અંધ;
કહે સહસ્રાક્ષને બૃહસ્પતિ, મિથ્યા ક્ષોભ કપટ તજ મનથી. ૯
અહીં વિઘ્ન કેવી રીતે પાડું, કીધે કપટ થશેજ કબાડું;
માયાપતિ રઘુપતિના સેવકથી, છળ કરવો છાજતો નથી. ૧૦
કરીએ છળ તો ઉલટું દુઃખ દેશે, યશ આપણો છળ એ લેશે;
વન કાઢ્યા છળે વજ્રપાણી, તે તો રામતણી રુચિ જાણી. ૧૧
હવે કરીએ કશી જો કુચાલ, થાય હાનિ આપણને આ કાલ;
સુણ રામસ્વભાવ સુરેશ, નિજ વાંકે રિસાય ન લેશ. ૧૨
ભક્તનો અપરાધ જો કરીએ, રામરોષપાવકમાં પ્રજળીએ;
લોક વેદ વિદિત ઇતિહાસ, રઘુપતિ દૂભે દુભ્યા જો દાસ. ૧૩
ઋષિ દુર્વાસા આ સહી માને, નિજ મન ભલિભાત પિછાને;
રામસ્નેહી જગત બધે નરખો, નહિ હોય ભરતના સરખો. ૧૪
જગ આખું જપે મુખે રામ, તેજ રામ જપે જેનું નામ;
તેની ઉપર માયા ચલાવો, કાંઈ શુદ્ધ ઠેકાણે લાવો. ૧૫
મન આણીએ નહિ સુરરાજ, રામભક્તનું એમ અકાજ;
એથી થાય અયશ આ લોક, દિન દિન પરલોકે શોક. ૧૬

વસંતતિલકા છંદ.

સુણો સુરેશ ઉપદેશ રૂડા અમારા,
શ્રીરામને સતત સેવક પ્રાણપ્યારા;
માને સુસેવકની સેવકતાથી સુખ,
જો વેર સેવકથી તો ગણતા વિમુખ. ૧
ના રાગ રોષ યદપિ સમદૃષ્ટિ વાળા;
એ પાપ પુણ્ય ગુણ દોષ ન ગ્રાહનારા. ૨
પ્રધાન કર્મ જગમાં કરી રાખ્યું છે તે;
જે જેવું કર્મ કરતા ફળ તેવું લે તે. ૩

તોયે કરે સમ વિષમ વિહાર પ્રીતે;
ભક્તો અભક્ત અનુસાર રમાપતિ તે. ૪

નિર્માન એકરસ રામ સદા અગુણ;
તે ભક્તપ્રેમવશ રામ થયા સગુણ. ૫

શ્રીરામ તો જનતણી રુચિ રાખી રે' છે;
સાધુ પુરાણ શ્રુતિ દેવ સદા વદે છે. ૬

ત્યાગી સહુ કુટિલતા મન એવું જાણી;
પ્રીતિ ધરો ભરતચર્ણવિષે વખાણી. ૭

છે રામભક્ત પરહિતવિષે પ્રિતાળુ;
દેખી બીજાનું દુઃખ દુખી ઉરે દયાળુ. ૮

શિર્ષોમણી ભરત ભક્તવિષેજ ભારે;
તેનાથી હે સુરપતિ ન બીહો લગારે. ૯

છે સત્યસિંધુ પ્રભુજી સુરહિતકારી;
આજ્ઞાનુસારી પ્રભુનો ભરતેય ભારી. ૧૦

થાઓ તમે વિકળ સ્વાર્થવશે વિચારો;
એ દોષ ના ભરતનો તમ મોહ ધારો. ૧૧

સુણી સુરેશ ગુરુવાણી રૂડી વિશેષે;
ગ્લાનિ મટી હૃદય હર્ષ થયો અતિશે. ૧૨

હર્ષો સુરેશ ફૂલવૃષ્ટિ કરે નિદાને;
લાગ્યો સુખે ભરતગુણ વખાણવાને. ૧૩

એવી રીતે ભરત જાય સુપંથ કાપ્યો;
દેખી દશા સીધ મુનિઉર હર્ષ વ્યાપ્યો. ૧૪

લે શ્વાસ રામ કહીને જવ ભર્ત આયે;
જાણે સુપ્રેમ ઉમટે અતિ ચોદિશાએ. ૧૫

સુણી રૂડાં ભરતવેણ મૃદુ મયાળુ;
જાએ ગળી કુલીશ પથ્થર નિર્દયાળુ. ૧૬

ના જાય પ્રેમ પુરવાસીતણો વખાણ્યો;
તે સર્વ રામમય થૈ ગયલાજ જાણો. ૧૭

વચ્ચે નિવાસ કરતા જમુનાજી આવ્યા;
ન્યાળી સુવારી નયને નીર તો ભરાયાં. ૧૮

કાન્તિ શ્રીરામતનશી જળ જમુનાની;
ન્યાળી રૂડી ભરત એ મન સુખ માની. ૧૯

થૈ મગ્ન વિર્હધિવિષે સસમાજ જાણે;
સર્વે ચડ્યાં ઊતરવા સુવિવેક વ્હાણે. ૨૦

કીધો નિવાસ યમુનાતટ તેહ દા'ડે;
પામ્યાં સહુ સુખ સમાસમ સૌ વરાડે. ૨૧

ત્યાં ઘાટ ઘાટતણી હોડી અપાર રાતે;
આવી ન જાય વરણી કહું કોણ ભાતે. ૨૨

પ્રાતઃ સમે ઉતરિયા સહુ ખેપ એકે;
સંતોષિયા સરવનેય ગૂહે વિવેકે. ૨૩

ચાલ્યા નહાઈ શિશ સ્નેહથી નામી પાળા;
સાથે નિષાદપતિ ભ્રાત લઘુ રૂપાળા. ૨૪

આગે સુરમ્ય મુનિવાહન છે અલેખે;
જાએ પછાડી સહુ રાજસમાજ વેગે. ૨૫

તે પાછળે ઉભય બંધવ પાયપાળા;
સાદા પવિત્ર પટ ભૂષણ શ્રેષ્ઠ બાળા. ૨૬

સન્મિત્ર સેવક અમાત્ય અપાર સાથે;
સૌમિત્ર રામ સીયને સ્મરતા જતા તે. ૨૭

જ્યાં જ્યાં શ્રીરામ–વિશરામ–નિવાસ દેખે;
પ્રીતે પ્રણામ કરી ત્યાં ભૂરીભાગ્ય લેખે. ૨૮

સૌ પંથવાસીનરનાર સુણી સુવાણી;
રૂડા અધિક નૃપબાળક એ પ્રમાણી. ૨૯

રાગ વેરાડીની ગરબી.

કારતગ માસે કાન, ગયા મન મેલીરે એ ઢાળ

પંથવાસી નરનાર, સરવે સ્નેહેરે;
સાંભળી આવતા કુમાર, વિવર્ણ દેહેરે. ૧

કામ ધામ તજી ધાય, પાવન થાવારે;
કોઈ રોતાં મુકી નિજ બાળ, નિકળી નિરખવારે. ૨

દેખી સ્વરૂપ અનુપ, ભૂપકુંવરનારે;
અતિ સ્નેહવિવશ મન શ્રેષ્ઠ, નારીનરનાંરે. ૩

આનંદિત મનમાં, થયાં નરનારીરે;
રૂડું જન્મતણું ફળ પામી, સુખ લઈ ભારીરે. ૪

ઉચરે પ્રેમસહિત, સંશય આણીરે;
સહુ એક એકની પાસ, મનહર વાણીરે. ૫

રામ લક્ષ્મણ જોડ, કનક ઘન વરણીરે;
સખી તે હોય કે ન હોય, સ્મરમદહરણીરે? ૬

વય તન વરણ સ્વરૂપ, તેજ દીસે છેરે;
સખી શીળસનેહસમાન, સમગતિએ છેરે. ૭

વેશ ન તે નથી આજ, સુંદરી સંગીરે;
જો આગળ ચાલી જાય, અની ચતુરંગીરે. ૮

નથી પ્રસન્ન વદંન, મન કલેષિત છેરે;
સખી એ ભેદે સંદેહ, ચિત્ત ભ્રમિત છેરે. ૯

તર્ક તે તણો તર્ત, ગુણી ગજગામારે;
મનમાની સત્ય વિશેષ, વદી સહુ વામારે. ૧૦

શાણી ન તુજ સમ કોય, કહીને વખાણીરે;
બીજી બોલી મધુર વચન, સુંદરી શાણીરે. ૧૧

કહી સહુ કથાપ્રસંગ, પ્રેમ સહિતેરે;
રામરાજ્યરસભંગ, થયો જે રીતેરે. ૧૨

વખાણવા પછી લાગી, ભરતકુંવરનેરે;
અતિ શીળ સનેહ સ્વભાવ, ભાગ્ય સુંદરનેરે. ૧૩

ફળાહાર કરી ચાલતા, પગપાળારે;
તજી રાજ્ય પિતાનું દીધેલ, ભોગ રૂપાળારે. ૧૪

જાય મનાવા કાજ, વન રઘુવરનેરે;
જગ છે કો ભરતસમાન, સખી તું ઉચરનેરે. ૧૫

ભરતઆચરણુ ભક્તિ, ભ્રાતપણું કળતાંરે;
દુખદુષણુહરણુ નિરધાર, કે'તાં સુણતાંરે. ૧૬

જે કશું કહીએ થોડું, સખી ગણી સેવારે;
રઘુવરના લઘુ વીર કેમ, હોય ન એવારે. ૧૭

સાનુજ ભરત વિલોકી, અમ અબળા સહુરે;
યુવતીજન લેખામાંય ધન્ય દરશન લહુરે. ૧૮

સુણી વિચારી જોઈ નેત્ર, ભરત દશા બળીરે;
સહુ માનુની મન પસ્તાય, જે ટોળે મળીરે. ૧૯

કેકયી જનની જોગ, આ દીકરા નહીરે;
સજની કહું છું હું સત્ય, ગુણ લેખી લહિરે. ૨૦

કોઈ કહે ત્યાં એમ, સુણુ સખી વહીએરે;
નથી રાણીતણો કંઈ દોષ, શીદ મન લહીએરે. ૨૧

દૈવ આપણો પાંશરો, પ્રીત ધારીરે;
દરશન ભરતનું કરાવ્યું, જે ભવહારીરે. ૨૨

લોક વેદથી નીચ, કર્મહીણુ ઘેલાંરે;
નીચકુળવાળી સ્ત્રી જાત, કરવત મેલાંરે. ૨૩

વસીએ છીએ કુદેશ, ગામ કુઠામેરે;
આચારવિહીન અતિશેજ, આપ તમામેરે. ૨૪

કહો ક્યહાં નીચ કર્મી, આપણ એવાંરે:
ક્યાં દરશન પુણ્યવિપાક, નેત્રે લેવાંરે. ૨૫

અમરજને આનંદ એ પ્રતિ ગ્રામેરે;
જાણે મરૂભોમની મધ્ય, સુરતરુ જામ્યેરે. ૨૬

દોહરા.

ભરતદરશ દીઠે ખૂલ્યાં, પંથલોકનાં ભાગ્ય;
જેમ સિંહલદ્વિપવાસીને, વિધિવશ સુલભ પ્રયાગ. ૧

નિજગુણ સહ શ્રીરામના, સુણતાં શુભગુણગાથ;
જાય હૃદય સંભારતા, પ્રણતપાળ રઘુનાથ. ૨

તીર્થ તથા મુનિઆશ્રમો, શોભા પુર સુરધામ;
ન્હાતા વળી વિલોકતા, કરતા દંડપ્રણામ. ૩

મનમાં ને મનમાંય સ્તવિ, માગેછે વર એહ;
સીતા રઘુવરપદકમળ, સહજ સરળ શુભસ્નેહ. ૪

મળે ભીલજન માર્ગમાં, વનવાસી વળી કોય;
વાનપ્રસ્થ બટુ યતિજનો, ઉદાસીન કો હોય; ૫

પૂછે જેહને તેહને, પ્રથમ કરી પરણામ;
વસે કિયે પાવન વને, સીતા લક્ષ્મણ રામ? ૬

સમાચાર પ્રભુના સહુ, કહેતા કરી વખાણ;
દેખી ભરતને તે જનો, લહે જન્મફળ લ્હાણ. ૭

જે જન કહે દીઠા અમે, રઘુપતિ કૂશળ ક્ષેમ;
સીતા લક્ષ્મણ રામસમ, તે પ્રિય પ્રાણ સપ્રેમ. ૮

એ રીત સહુની સુવાણીથી, જાણે છે સહુ વાત;
સુણતા પ્રભુ વનવાસની, શુભ કહાણી ભલીભાત. ૯

તેહ રાત્રી વસી પ્રાતમાં, ચાલ્યા સમરી રામ;
પ્રભુદરશનની લાલસા, ભરતસમાન તમામ. ૧૦

શુકન સુમંગળ સકળને, થળ થળ થી ઠીક થાય;
સુખદ બાહુ લોચન વળી, ફરકે છે શુભ કાય. ૧૧

સહિત સાથ શુભ ભરતને, અંતર અધિક ઉછાહ;
મળશે રઘુવર સર્વના, મટશે દારૂણ દાહ. ૧૨

મનોર્થ કરતા જાયછે, જેવો જે મન ટેક;
સ્નેહસુધારસ પૂર્ણમાં, સર્વ છકેલા છેક. ૧૩

પંથે ડગમગ ડોલતા, શિથિળ અંગ સહુ કોય;
બોલે ઉમંગભર વચન, પ્રેમવિવશ બની સોય. ૧૪

રામસખાએ તે સમે, દરશાવ્યો ધરી નેહ;
સહજ દીસે સોહામણો, શૈલશિરોમણી જેહ. ૧૫

જેનિ સમીપ સરિતાવહે, તટ શુભ નિર્મળ નીર;
વસે જ્યહાં જાનકી સહિત, સાનુજ શ્રી રઘુવીર. ૧૬

દંડ પ્રણામ કરે સહુ, દુરથકી તે દીશ;
કહી જય જાનકીજીવન તમ, ધન્ય કૌશલાધીશ. ૧૭

પ્રેમ મગ્ન છે એમ મન, સઘળો રાજ સમાજ;
જાણે ફરીને આવિયા, અવધ ભણી રઘુરાજ. ૧૮

ભરતપ્રેમ તે સમયનો, જેવો અંતરમાંય;
શેષ ન તેવો કહી શકે, ક્રોડ પ્રકારે કાંય. ૧૯

કવિને તો અતિશે અગમ, કથતાં ભરત સુપ્રેમ;
અહ મમતાથી બ્રહ્મસુખ, અગમ જનોને જેમ. ૨૦

રઘુવરના સ્નેહે શિથિળ, સર્વ પ્રજા પરિવાર;
દિવસ અસ્ત થાતે ગયાં, બેજ કોશ નિરધાર. ૨૧

જળ થળ દેખી ઉતરિયા, સ્હેજે વીતી રાત;
કર્યું ગમન રઘુનાથ પ્રતિ, પ્રેમે થતાં પ્રભાત. ૨૨

એહ કથા રહી એટલે, સુણજો સર્વ સુજાણ;
ચરચું રામચરિત્ર અવ, ખરે મહા સુખખાણ. ૨૩

પાછલી રાત પરોઢીએ, સ્પપ્નું લાગ્યું સ્હેજ;
જાગી ઝબકી જાનકી, કહેવા લાગી તેજ. ૨૪

શંકર વસેરે કૈલાસમાં એ ઢાળ

પ્રીતમ પાછલે પરોઢીએ, એવું સ્વપ્નું લાગ્યું આજરે;
અવધપુરિથી જાણે આવિયા, ભરત સહીત સમાજરે.
પ્રીતમ પાછલે પરોઢીએ. ૧

નાથ વિરહાગ્નિકેરી આંચમાં, જાણે તાવેલાં છે તનરે;
સકળ મલીન દીન દુ:ખીઆં, અતિશે ઉદાસી મનરે.
પ્રીતમ પાછલે પરોઢીએ. ૨

દીઠી મેં સાસુ સહુ કૃશ તને, પ્રાપ્ત વૈધવ્ય થયેલરે;
મ્હા દુખીઆરીયો વિયોગથી, કેશ શિથીળ ભર્યા મેલરે.
પ્રીતમ પાછલે પરોઢીએ. ૩

સ્વપ્નું સીતાનું એવું સાંભળી, સાંભર્યાં માત તાત ભ્રાતરે;
આંસુ ભરાઈ અતિ આવિયાં, થયા શોચવશ શ્રીનાથરે.
પ્રીતમ પાછલે પરોઢીએ. ૪

દારૂણ સ્વપ્નું લક્ષ્મણ છે આ, કદી સારૂં ના કે'વાયરે;
અશુભ વાત કશિક આ સમે, સંભળાવશેજ પ્રાયરે.
પ્રીતમ પાછલે પરોઢીએ. ૫

સાનુજ સ્નાન કર્યું એવું કહી, પૂજ્યા પ્રેમથી પુરારીરે;
સાધુ સરવ સનમાનિયા, નિજકૂળધર્મ ધારીરે.
પ્રીતમ પાછલે પરોઢીએ. ૬

ઉપેંદ્રવજ્રા છંદ.

પૂજી પુરારી સનમાની સાધુ, મુનિપદે વંદન વારૂ કીધું;
વિલોકતા ઉત્તર દીશિ સામા, બીરાજીયા સાનુજને સરામા. ૧
નિચે દીસે વાદળ જેટલેથી, ફરેલ દ્રષ્ટિ દુર તેટલેથી,
વિહંગ વારૂ મૃગપંક્તિ ત્યાંથી, બિની બિચારાં બહુ રાનમાંથી. ૨
શિથીળ અંગે વડી ફાળ દેતે, ત્વરાથી આવ્યાં પ્રભુઆશ્રમે તે;
વિલોકતા ઊઠી રમાપતિ તે, ચકીત થૈને અતિશે સ્વચિત્તે. ૩
અરે શું આ કારણ રાન છાંડી, વળી વિલોકે દુર મીટ માંડી;
સહ સમાચાર ઉતાવળેથી, કહ્યા ભીલોએ જઈને વનેથી. ૪
સુણી મહામંગળ વેન ત્યારે, પ્રફુલ્લ અંગે મન હર્ષ ભારે;
ભર્યાં ત્યહાં નેહ નિરેથી નેત્રો, જુઓ ઉમા એ પ્રભુનાં ચરિત્રો. ૫
પછી થયા શોચવશે અતિશે, રમાપતિ રામ ઉદાસી દીસે;
હશે કશું કારણ આ સમાનું, અરે વિરાને વન આવવાનું. ૬
ત્યહાં કહ્યું એવુંજ આવિ એકે, સુસૈન્ય સંગે ચતુરંગી છે કે;—
નિહાળતાં ભીતિ અધિક લાગે, તુરંગ તાણ્યા ન રહે સુવાગે. ૭

દોહરા.

તે સાંભળી મન રામને, થયો અતિશય શોચ;
એક તરફ તાતનું વચન, બીજી ગમ વિરહસંકોચ. ૧
સમજી ભરતસ્વભાવને, મનમાંહિ નિરધાર;
સ્થીતિ પામે નહિ રામ ચિત, કરતાં કોઈ પ્રકાર. ૨
સમાધાન મન રામનું, પામ્યું એહ પ્રકાર;
ભરત કહ્યામાં છે ભલો, સાધુ સુજ્ઞ આ વાર. ૩
હૃદય ક્ષોભ પ્રભુને પ્રીછિ, લક્ષ્મણ લક્ષણધામ;
કહે સમયસમ નીતિ શુભ, કરી રામને પ્રણામ. ૪
પુછ્યા વિના કશું કહું પ્રભૂ, કંઈ અતિશે અવિવેક;
એ સેવકસમ મુરખતા, દીઠી ન જગમાં છેક. ૫
તમ સર્વજ્ઞ શિરોમણી, રૂડા ઘણા રઘુરાજ;
હું કશું કહું મુજ સમજણે, તમ અનુગામી આજ. ૬
સરળ પવિત્ર સુચિત્ત તમ, શીળ સ્નેહનિધાન;
સહુપર પ્રીત પ્રતીતિ મન, જાણો આપ સમાન. ૭

કાવ્ય તથા રોળાવૃત્ત.

સુણો પરંતુ સ્વામી, આપનો હું અનુગામી;
હું અજાણ સર્વેથી, આપ તો અંતરજામી. ૧
વિષયી જીવ જગતણા, પામી પ્રભુતા પરતાપે;
મૂઢ મોહવશ તેહ, જણાય થએલા આપે. ૨
ભરત નીતિમાં નિપુણ, સાધુ વળી સુજ્ઞ અતિશે;
પ્રભુપદ પ્રેમ અપાર, સકળ જગને શુભ દીસે. ૩
તેય ભરત પણ આજ, રાજપદ પામી પોતે;
ચાલ્યો તજી ધર્મની, સીમાને જોતે જોતે. ૪
કુટિલ કુબંધુ કુસમય, તર્ત તનમનમાં તાકી;
જાણી રામ-વનવાસ, હશે વસતા એકાકી. ૫
કરી મનમાં કુવિચાર, આજ સજી સમાજ સરવે;
નિષ્કંટક નિજરાજ, આવિયો કરવા ગરવે. ૬
કોટી પ્રકારે કપટ, કઠોર કુટિલતા મનમાં;
દળ એકઠું કરી જુઓ, વીર બે આવ્યા મનમાં. ૭
જો જીવમાં નવ હોત, કુચાલ કપટ વિક્રિયા;
શિદ લાવત નિજસાથ, વાજી ગજ રથ લડવૈયા. ૮
વૃથા દોષ શો દીએ, ભરતને કોઈ કદાએ;
રાજ્યપદવી પામીને, જન બહુ મદે ભરાએ. ૯
ચતુર ચંદ્ર પદ પામી, કામીએ ગુરુઘર માર્યું;
દ્વિજ શિર ધરી પાલખી, કર્યું નહિ નહુષે વાર્યું. ૧૦
કોણ વેનસમ અધમ, લોકશ્રુતિની તજી માજા;
સહસ્રબાહુ વળી, સુરપતિ ત્રિશંકુ રાજા. ૧૧
પામી રાજ્યપદ મદે, કલંક દીધું નહિ કોને?
સુણો રમાપતિ રૂડા, આપ અંતર સમજોને. ૧૨
કીધ આ ઉચિત ઉપાય, ભરત ભૂપે મન લહીએ;
રિપુકેઈ રણ રંચ, રાખવું નહિ જગ કહીએ. ૧૩
એક કર્યું નહિ ભલું, ભૂલ્યો ભૂપ ભરત જણાએ;
જાણી રામ અસહાય, અનાદર કીધ મનમાંએ. ૧૪

સમજણ પડશે તેહ, આજ અતિશે અણલેખી;
રણભૂમિમાં સરોષ, અધિક રઘુવરમુખ દેખી. ૧૫

એટલું કે'તામાંય, નીતિરસ ભૂલી સમૂળુ;
રોમાવળી ખડી થઈ, જેમ રણરસ–તરુ ફૂલ્યું. ૧૬

પ્રભુપદ વંદી વિશેષ, નિજ શિશપર રજ રાખી;
વદિયા તે અવસરે, સહજ નિજબળ મુખ ભાખી. ૧૭

અનુચિત અતિ આ તકે, માનશો નાથ ન કાંઈ;
ભરતે અમ અપરાધ, કર્યો નથી થોડો કાંઈ. ૧૮

કરી સહન ક્યાંલગી, મારી મન રહીએ ત્યારે;
નાથ તમે છો સાથ, વળી ધનુ હાથ અમારે. ૧૯

લાત મારતાં ધૂળ, તેય પણ શિર ચડી બેસે;
અબળ તોયપણ જુઓ, જુલમ તો સહી ન રે'શે. ૨૦

ક્ષત્રિજાતિ છું હું તો, રૂડે રઘુકુળ અવતારિયો.
રામઅનુજ જગવિદિત, કાળથીય હજી નથી ડરિયો. ૨૧

શાયક મારાં સરવ, દુષ્ટ શ્રોણીતનાં તરશાં;
હમણાં પ્રજળિત થશે, કાળરૂપી મણિધરશાં. ૨૨

રહ્યા ચળવળી હાથ, નાથ વારશો ન મુજને;
ચડાવી જિત–વાવટો, દેઉં યશ ઝાઝો તમને. ૨૩

રજા માગી કર જોડી, રામપદકમળે લાગ્યો;
જાણે એ હમણાંજ, વીરરસ સૂતો જાગ્યો. ૨૪

જટા બાંધી શિર ઝટ્ટ, કમર કસી તીર ભરી ભાથે;
ચડાવી ધનુષની પણછ, કાળશાયક ધર્યું હાથે. ૨૫

આજ લેઉં યશ અતિ, રામ–સેવકતાકેરો;
યુદ્ધ–શિખામણ દેઉં, ભરતને ખીલવી ઘણેરો. ૨૬

રામ–અનાદરતણું, પામીને ફળ દુઃખદાઈ;
રણશય્યમાં આજ, શયન કરશે એ ભાઈ. ૨૭

આવી મળ્યો છે ભલો, સમાજ સકળ આ વનમાં;
પ્રગટ કરીશ પ્રમાણુ, પાછલી રીસ મુજ મનમાં. ૨૮

જેમ દળે કેશરી, હાથીદળયુથને તલપી;
લે લપેટી જ્યમ બાજ, તેતરાંને ગ્રહી ગલચી. ૨૯

તેમ ભરતને આજ, સૈન્ય સાનુજ રણભોમે;
કરી નિપાત નિરધાર, દિપાવીશ રણ મમ જોમે. ૩૦

જો સહાય કારણે, આવશે શંકર વ્હારે;
રામદુહાઈ મને, તોય જો મારૂં ન ત્યારે. ૩૧

અતિ સરોષ લક્ષ્મણે, વાણી કહી એવી જ્યારે;
વળી સુણી સોગન સત્ય, લોકપતિ ડરિયા ત્યારે. ૩૨

દિગ્ગજ કદી ચિક્કાર, સભય અવિલોકે સરવે;
ચ્હાય સરવ પાડવા, લડક્કી ભંગાણજ હણવે. ૩૩

પડતાં જગ ભંગાણુ, ગગનમાંહે થઈ વાણી;
અતુલ્ય ભુજબળ અચળ, લક્ષ્મણતણું વખાણી. ૩૪

અહો તાત આ સમે, પ્રતાપપ્રભાવ તમારો;
કહો કોણ કહી શકે, કોણ જગમાં પ્રીછનારો ? ૩૫

પણ અનુચિત કે ઉચિત, કામ કશું હોએ ભારી;
સમજી કરીએ તોજ, સર્વ ભલું કહે વિચારી. ૩૬

સહસા કરીને પછી, થાય પસ્તાવો ન્યાળી;
કહે વેદ જન સજન, તેહ જન નહિ મતિશાળી. ૩૭

સુણી સુરવચનો સત્ય, લક્ષ્મણ સંકોચાયા;
સાદર સન્માનિયા, જાણવી સીયરામે માયા. ૩૮

રાગ રામગ્રી.

વૈદર્ભી વનમાં વલવલે એ રાગ

સાંભળ સોહાગી બંધવા, મારો તું પ્રીય પ્રાણ;
દારૂણ દુઃખનો ભાગિયો, કુળમાં કુળભાણ.
સાંભળ સોહાગી. ૧

બાપુ કહી તમે બહુ વિધે, નીતિ પરમ ઉચિત;
સહુથી કઠણ સંસારમાં, રાજ્યમદ અનહિત.
સાંભળ સોહાગી. ૨

સાધુસભા નહિ જેમણે, સેવી સ્વપ્ને કદાચ;
તે નૃપ પદવી પામીને, છતમાં છાકી જાય.
સાંભળ સોહાગી. ૩

સાંભળ લક્ષ્મણ સલક્ષણા, ભલો ભરત સમાન;
વસુધા વિરંચી પ્રપંચમાં, દીઠો કે ન સુણ્યો કાન.
સાંભળ સોહાગી. ૪

રાજ્યનો મદ ભાઈ ભરતને, કોઈ કાળે ન થાય;
વિધિ હરિ હર પદ પામતાં, તેને તુચ્છ જણાય.
સાંભળ સોહાગી. ૫

કહીએ શું કાંજીબિંદુ પડ્યે, ક્ષીરસાગરમાંય;
વણસાડી શકશે હે વીરા, ? મન વિચારો કાંય.
સાંભળ સોહાગી. ૬

તરુણઅરુણને તિમિર કદી, જોતામાં ગળી જાય;
ગગનમંડળ વળી મેઘમાં, સહસાજ સમાય.
સાંભળ સોહાગી. ૭

ગૌપદજળમાં બૂડે કદી, ઋષિરાજ અગસ્ત;
સહજ ક્ષમા ધરણી તજે, વળી પ્રલય સમસ્ત.
સાંભળ સોહાગી. ૮

મચ્છર ફૂંકે વળી કદી, ઊડે મેરુ આકાશ;
તોય ન થાય એ ભરતને, નૃપમદ આભાસ.
સાંભળ સોહાગી. ૯

લક્ષ્મણ સોગન તમતણા, કે પિતાની આણ;
ભરત સમાન સુબંધવો, નહિ કોય સુજાણ.
સાંભળ સોહાગી. ૧૦

સદ્દગુણક્ષીર અગાધ છે, અવગુણજળ સંચ;
મેળવી રચિયો વિરંચીએ, જકતરૂપી પ્રપંચ.
સાંભળ સોહાગી. ૧૧

રવિકુળરૂપી તળાવનો, હંસ ભરત સુજાણ;
જનમી કર્યા ગુણદોષના, એ વિભાગ પ્રમાણ.
સાંભળ સોહાગી. ૧૨

જળઅવગુણ તજીને ગ્રહ્યા, સદ્દગુણદૂધ શુદ્ધ;
ઉજવળ કીધા જગત બધે, નિજ યશ અદ્દભુત.
સાંભળ સોહાગી. ૧૩

કહેતાં ભરતગુણશીળતા, સુસ્વભાવ વિશેષ;
મગ્ન સુપ્રેમપયોધિમાં, અતિશે અવધેશ.
સાંભળ સોહાગી. ૧૪

હરિગીત છંદ.

સુણી વાણી વળી અવિલોકી રામની, પ્રીતિ ભરત ઉપર અતિ,
સુર સરવ એમ વખાણતા મુખ, વાહ રામ રમાપતિ!
પ્રભુ કો કરુણાધામ રામસમાન, અન્ય જગતવિષે,
નિજભક્ત પ્રાણસમાન પ્રિય અતિ, જેહને જોતાં દીસે. ૧

નહિ હોત જન્મ ભરતતણો જગ, ધુરંધર સહુ ધર્મનો,
અહીં કીર્તિણા સત્યે ધરત શિર, ભાર અગણીત ધરણીનો;
કવિને અગમ અતિશે વરણવા, ભરતગુણગાથા ભલી,
રઘુનાથ તમ પાખે જગતમાં, અન્ય કો જાણે વળી? ૨

સુરવાણી શુભ સુણી લક્ષ્મણજી, રામસીતા રીઝિયાં,
અતિશે લીધું સુખ અંતરે ગણી, વળી વચન વખાણિયાં;
અહીંયાં ભરત સહુ સહિત સંગે, અતિ ઉમંગી અંગમાં,
કર્યું સ્નાન અતિ પ્રિત ધારી મનમાં, ગુણનિધાની ગંગમાં. ૩

સહુ લોક નદીની સમીપ રાખી, કરી સુઆદર મનગમે,
માગી સુમાત અમાત્ય ગુરુની, ઉચિત આજ્ઞા તે સમે;
ચાલ્યા ભરત જ્યાં રામલક્ષ્મણ, જોગીરૂપ જગતપતિ,
નિજસાથ લઘુબંધવ અરિદમન, ગૂહપતિ મતિમાં અતિ. ૪

નિજમાત-કરતવ સમજી મનમાં, ભરત સંકોચાય છે,
ઉરમાંય કોટી કુતર્ક કરતા, ચતુર ચાલ્યા જાય છે;
મમ નામ સાંભળી રામલક્ષ્મણ, જોગમાયા જાનકી,
નહિ જાય અન્ય થળે શું અરરર, ઊઠીને એ સ્થળ થકી? ૫

મમમાત જેવો ગણી મને કદી, મનવિષે રઘુનાથજી,
કહેશેજ જેટલું તેટલું ઘણું થોડું, સહુ સંશય તજી;
અપરાધ સર્વે ક્ષમા કરી અવ, સ્નેહથી બોલાવશે,
નિજવિર્દ્ધ [illegible] સંભારી સમજી, કાંક કરુણા લાવશે. ૬

જાણી મને અતિ મલીન મનનો, કરી અનાદર પરહરો,
કાં જાણી સેવક નિજતણો મન, સ્નેહથી આદર કરો;
પણ શરણું મારે તો જગતમાં, એક પ્રભુપદપાવડી,
શુભ સ્વામી શમજ બાકી જન તો, હોય ભરિયા ઘડીઘડી. ૭

યશપાત્ર ચાતક મીન જગમાં, પ્રિયવિયોગ ન સહી શકે,
નિજપ્રેમનેમ-નિપુણ અતિશે, બાકી જન તો બહુ બકે;
મન એવું ગણતા પંથ જાતા, ભરત-આચરણ શું ભણું,
ઓસાર અંતર શિથિળ સ્નેહે, ગાત્ર છે પોતાતણું. ૮

મન ફેરવેછે માતકૃત ફેડ, શું મુખ લઈ સન્મુખ જઉં,
ધીર ધોરી નિજભક્તિતણો બળ, ચાલતો લેખી લઉં;
સમજે સ્વભાવ શ્રીરામનો જવ, જે રૂપે ઘનશામળા,
પંથે દીસે પડતા તદા શુભ, ભરત પાય ઉતાવળા. ૯

તે અવસરે ભરતની દશા કહું, કેવી તે સુણજે સતી,
જળનો પ્રવાહ અથાહ વળી જ્યમ, જળ ભ્રમરકેરી ગતિ;
અવિલોકી શોચ સનેહ અતિશય, ભરતનો ભલીભાતથી,
તે તક નિષાદ વિદેહ બનિયા, કહું મુખે શું હું કથી. ૧૦

દોહરા.

થવા લાગિયા શુકન શુભ, સુણી ગુણી કહે નિષાદ;
મટશે શોચ થશે હરખ, પછી પરિણામ વિષાદ. ૧

સેવક વચનો સત્ય સહુ, જાણી નિજ મનમાંય;
જઈ પ્હોંચ્યા આશ્રમસમીપ, વસે રમાપતિ જ્યાંય. ૨

ભરતે અવિલોક્યો ત્યહાં, કાનન શૈલસમાજ;
આનંદિત મન ક્ષુધિત જન, પામી જેમ સુઅનાજ. ૩

જાણે અતિ વૃષ્ટિ થયે, દુખણી પ્રજા અપાર;
પીડિત ત્રિવિધ તાપે વળી, ગ્રહગ્રસિત નિરધાર. ૪

તે સુખિયારી થાય જ્યમ, જઈ સુદેશ શુભરાજ;
તેને અનુસરતી થઈ, ભરતદશા સહસાજ. ૫

રામનિવાસથી રૂડી થઈ, વનની સંપતિ સાજ;
સુખી પ્રજા જાણે થઈ, પામી સુરાજા આજ. ૬

સચિવયોગ વૈરાગ્ય શુભ, વળી વિવેક નરેશ;
વનરૂપી અતિ રળિયામણો, પ્રૌઢો પાવનદેશ. ૭

સુંદર સુભટ સુયમનિયમ, રાજધાની વડ શૈલ;
શાન્તિ સુમતિ પવિત્ર અતિ, સુંદરી સણી સુશીળ. ૮

સકળ અંગ સંપન રૂડો, શુભ વિવેક વનરાય;
રામચરણ-આશ્રિત અતિ, મન ક્રમ વચન સુકાય. ૯

મોહ નૃપતિનું દળ જીતી, સહિત વિવેક ભૂપાળ;
કરે અકંટક રાજ્ય શુભ, સુખસંપદા સુકાળ. ૧૦

વનપ્રદેશમાં મુનિતણા, ઉચિત વાસ અતિશેજ;
જાણે પુર નગર રૂડાં, ગ્રામ ગામડાં એજ. ૧૧

વિચિત્ર નેત્ર સુખદ સદા, અધિક વિહંગ કુરંગ;
જાય વખાણ્યો ક્યમ કરી, પ્રજાસમાજ સુરંગ. ૧૨

ગજ ગેંડા કપી કેશરી, વાઘ વરાહ અપાર;
ભેંસ બળદ આદિક રૂડાં, વનપશુઓ નિરધાર. ૧૩

આદ્યવેર વિસરી જઈ, ચરે સર્વ પશુ સંગ;
જ્યાં ત્યાં જાણે નીરખીએ, રૂડું સૈન્ય ચતુરંગ. ૧૪

નિર્મળ નદી ઝરણાં ઝરે, ગાજે મત્તગયંદ;
જાણે નિશાન વિવિધવિધિ, વાગે છે દળવૃંદ. ૧૫

ચાતક શુક કોયલ સમુહ, ચક ચકોર સહસાજ;
સુંદર હંસ મુદિત મને, કુંજારવ કરતાજ. ૧૬

ગુણુંણું કરે મધુકરનિકર, મધુરા નાચે મોર;
જાણે મંગળ ચોદિશા, સુરાજ્યને અંકોર. ૧૭

વેલી વૃક્ષ લીલાં તૃણો, સકળ સફૂલ પ્રફૂલ;
સર્વ સમાજ દીસે રૂડો, મનહર મંગળમૂળ. ૧૮

ચિત્રકૂટ શોભા નિરખી, ભરત હૃદય અતિ પ્રેમ;
તપસ્વી તપફળ પામી સુખી, વીત્યે નિયમ નિજનેમ. ૧૯

દ્રુતવિલંબિત છંદ.

કહ્યુ ભીલે દુરથી શુભ દેખીને,
ભરતને નિજ ભૂજ ઉઠાવીને;
વિટપ પેલું વિશાળ પ્રભુ જુઓ,
અતિ રસાળ તમાલ-સુજાંબુઓ. ૧

વડનું વૃક્ષ વચે અતિ શોભતું,
નીરખી રમ્ય ઘણું મન લોભતું;
નૂતન પત્ર દીસે શુભ દૂરથી,
સઘન રૂપનીમાંય મણા નથી. ૨

પરમરમ્ય જુઓ ફળ લાલ છે,
અચળ છાંય રૂડી સહુ કાળ છે;
તિમિરરક્ત સમૂહજ જાણીયે,
વિરચિયે રચિ કેલી વખાણીયે. ૩

સરિત તે તરૂની સમીપે જુઓ,
ભરતજી મન સંશય સૌ ખુઓ;
સુભગ પર્ણકુટિ રચી રાઘવે,
દુરથી તે નિરખાય બધી હવે. ૪

તુળસી ને ડમરા સુસુહાવિયા,
વિવિધ એ વિણુ છોડ ઉછેરિયા;
શિતળ વારી સીંચી કરી ક્યારડા,
કહિં દિસે લઘુ ને કહીં તો વડા. ૫

કહીંક તો સીયરામથી ઊછર્યા,
લખમણે કહીં સીંચી સુધા કર્યા;
નિરખીએ વડછાંય સુવેદિકા,
શુભ રચેલી દીસે મનતોષિકા. ૬

નિજકરે અતિહર્ષી સીતાજીએ,
રુચિર ચોરી દીસે છ બનાવિ એ;
મુનિસમાજસહિતવિરાજતે,
સુઘડ રામસીતા નિત જ્યાં પ્રીતે. ૭

શ્રવણતાં સુકથા ઇતિહાસને,
નિગમ આગમ સર્વ પુરાણને;
સુભગ આશ્રમ સર્વેથી શોભતું,
નિરખી તે મન મુનિનું લોભતું. ૮

નરકુટ છંદ.

વચન સુણી રૂડું, નિજ સખાનું તરુ નીરખી,
ભરતવિલોચને, ઉમગ્યું વારી અતિ હરખી;
દૂરથી પ્રણામતા, વિચરતા યુગવીર વને,
પ્રીતિ કથતાં સુખે, સરસ્વતી શરમાય મને. ૧

પ્રભુપદઅંકને, નીરખતાં હરખે મનમાં,
જયમ જન રંક, પારસમણિ લઈને તનમાં;
રજ શિશ ધારી, લોચન ઉરે લઈ રાજી થતા,
રઘુવરને મળ્યા, સમ સુખો મનમાં ગણતા. ૨

ભરતગતિ અતિ, અકથ ન્યાળી ન જોઈ મણા,
મગન સુપ્રેમમાં, ખગ મૃગો જડ જીવ ઘણા;
ભીલ પણ સ્નેહને, વશ થઈ રસ તો ભૂલતા,
ફૂલ વરસાવીને, સુર સુપંથ બતાવી જતા. ૩

દોહરા.

નીરખી સીધ સાધક ઉરે, અતિ ઉપજ્યો અનુરાગ;
વખાણવા લાગ્યા સહુ, સહજ સનેહ અથાગ. ૧

જો ન હોત ભૂતળવિષે, ભાવ ભરતનો સાર;
અચર સચર ચર અચર તે કરત કોણ નિરધાર. ૨

પ્રેમામૃત મંદરવિરહ,[1] ભરત જલધિ ગંભીર;
મથી પ્રગટ્યું સુર સાધુહિત, કૃપાસિંધુ રઘુવીર. ૩

સખાસહિત શોભે ભલી, મનહર જોડી પવિત્ર;
વન ઓથે જાણ્યા નહીં, સૌમિત્રે નિજ નેત્ર. ૪

પ્રભુઆશ્રમ પાવન પરમ, ભરતે દીઠ હરખેજ;
સકળ સુમંગળમૂળનાં, સદન શોભિતાં સ્હેજ. ૫

દુખના દાવા સહુ મટ્યા, કરતાં પ્રિતે પ્રવેશ;
પામ્યો જાણે યોગિજન, શુભ પરમાર્થ વિશેષ. ૬

૧ વિયોગરૂપી મંદરાચળ.

લક્ષ્મણજી પ્રભુ આગળે, ભરતે દીઠ ભરી નેત્ર;
દે પ્રત્યુતર પૂછ્યાતણો, કર જોડી તે ક્ષેત્ર. ૭

શીશ જટા શશિવદન શુભ, કટિ મુનિપટ બાંધેલ;
કર તીર તરકસ કસી કમર, સ્કંધ ધનુષ્ય ધરેલ. ૮

દીપે વેદિકાપર રૂડો, મુનિ સાધુનો સમાજ;
સીતાસહિત વિરાજતા, રૂપાળા રઘુરાજ. ૯

જટાધારી જગદીશ પ્રભુ, વલ્કલપટ ઘનશ્યામ;
જાણે ધર્યો જગતવિષે, મુનીવેશ રતિ કામ. ૧૦

ફેરવતા હસ્તાંબુજે, ધનુષ તીર રણધીર;
હરી લે જીવની બળતરા, હસી જોતાં રઘુવીર. ૧૧

તપનિધાનમુનિસમૂહમાં, મધ્ય સીતા રઘુરાય;
શોભા કહું તે સાંભળો, ભરદ્વાજ મુનિરાય. ૧૨

જાણે જ્ઞાનસભાવિષે, તન ધરી શોભાવૃંદ;
ઉતર્યાં છે અવની ઉપર, ભક્તિ સચ્ચિદાનંદ. ૧૩

સાનુજ સખાસહિત અતિ, મગ્ન થાય મનમાંય;
હર્ષશોક સુખદુઃખગણ, વિસરી ગયા સહુ ત્યાંય. ૧૪

પાહી પાહી રઘુનાથજી, કહી કરુણાળુ વેણ;
કરતા દંડપ્રણામ શુભ, નેહે ભીજવી નેણ. ૧૫

વચન ઓળખ્યાં લક્ષ્મણે, પૂર્ણ પ્રેમ અભિરામ;
જાણ્યા જીવમાં ભરતને, કરતા દંડ પ્રણામ. ૧૬

વેદમંત્રધ્વનિ વિપ્રમુખ, સ્વાહા કહે સુજાણ;
આહુતિ દે છે અગ્નિને, રાઘવ રઘુકુળભાણ. ૧૭

સેવા કારણ તે સમે, લક્ષ્મણ લક્ષણધામ;
ઊભા રહ્યા કરજોડીને, કહે રામ કશું કામ. ૧૮

અહીંયાં બંધુસનેહ શુભ, તે ભણી સ્વામીની સેવ;
ઓછું અદકું એકે નહીં, સુણો મહા મુનિદેવ. ૧૯

તજી સેવા મળ્યું જાય નહિ, ન બને કરવું જાણ;
લક્ષ્મણ–મનની મતિ ગતિનું, કરે શું કવિ વખાણ. ૨૦

રહ્યા રાખી સેવા ઉપર, અતિશય દ્રઢ વિશ્વાસ;
ખેંચી લે ખેલાડી જ્યમ, ચડી પતંગ આકાશ. ૨૧

રાગ કેદારો.

શિશ નામી સપ્રેમ કહે છે, લક્ષ્મણ જોડી હાથ;
ભરતભાઈ પ્રણામ કરતા, આવે છે રઘુનાથ;
સાંભળી શુભ વચન ઊઠ્યા, રાઘવ પ્રેમઅધીરા;
ક્હી કહ્યું પટ કહી તીર ધનુષ્ય ને, ભાથાનું ભાન ન જરા. ૧

છૂટી ચાલે ચાલતામાં, દીધી દોટ દયાળે;
હર્ષઆંસુ નેત્રકમળથી, ધીર રઘુવીર ઢાળે;
બળાત્કારે નિજ બંધવને, ઉઠાડી ઉરમાં લીધો;
પૂર્ણપ્રેમ સહિત બે બંધવે, સ્નેહસુધારસ પીધો. ૨

અન્યોઅન્યનાં અંગ ભીંજ્યાં, અઢળક આંસુપ્રવાહે;
કાય કૃશ અન્યોન્યકેરી, વિરહ દારુણ દાહે;
ભેટ વિલોકી બે ભ્રાતકેરી, પૂર્ણપ્રેમ અતિશે;
વિસર્યા સર્વે પોતાપણું ત્યાં, ચિત્ર આલેખ્યા દીસે. ૩

ભેટ પ્રીતિની રીત રૂડેરી, જાએ કેમ વખાણી;
કવિકૂળને અતિશે અગમ તે શુદ્ધ મન ક્રમ વાણી;
પરમપ્રેમ સંપૂર્ણ ભરીઆ, ગુણનિધાન બે ભ્રાત;
બુદ્ધિ મન ચિત્ત અહમતીને, વિસરી જઈ ભલીભાત. ૪

કહો સુપ્રેમ પ્રગટ કરીને, કોણ કથી શકનાર?
કવિ મતિ કેઈ છાયાએ કહો, કેમ અનુસરનાર?
અર્થ ને અક્ષરતણા બળનો, કવિઓને અંકોર;
તાલગતિને અનુસરીને જ્યમ, નાચે નટ ચઢી દોર. ૫

અગમ અપાર સરળ સનેહ તે, રામ ભરતનો ભાસે;
જ્યાં ન પોંચે મન હરિહરનું, વિધિ પણ જોઈ વિમાસે;
તે સુપ્રેમ પ્રગટ કરીને હું કુમતિ કહું કેવી રીતે;
વાજું સુરાગે વાગી શકે શું, દર્ભદોરડીનીવતે. ૬

ભેટ વિલોકી ભરત રાઘવની, સુરગણ સરવે સભીત;
ઉધડકે અંતર એમ વિચારે, આપણું થાશે અહિત;
સમજાવ્યા સુરગુરુએ જ્યારે, મોહનિંદ્રા તજી જાગ્યા;
પુષ્પવૃષ્ટી વિશેષ કરીને, ગુણ પ્રસંશવા લાગ્યા. ૭

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

શત્રુઘનને મળ્યા સપ્રેમ, રામ ભીલને મળીઆ તેમ;
ભેટ્યા ભરત વળી અભિરામ, લક્ષ્મણ કરતા ત્યાં પ્રણામ. ૧

લઘુભ્રાતને લક્ષ્મણ લલકી, ભરી ભુજ ભેટ્યા ભાવથકી;
અતિ સ્નેહે પછી ગૂહનાથ, ઉર આણી લીધા ભરી બાથ. ૨

બંને ભાઈ પછી અનુરાગે, મુનિવૃંદને પાયે લાગે;
પામ્યા અભિમત આશિષ રૂડી, રહ્યા મોદસમુદ્રમાં બૂડી. ૩

સાનુજ ભરત પછી સાનુરાગે, ઉભાં જોઈ સીતાજી આગે;
મહા આનંદમય થઈ મનમાં, હર્ષઆંસુ આણીને નયનમાં. ૪

ચર્ણકમળપરાગ સીતાની, ધરી શિશ સાનુજ સુખમાની;
કરતા વારંવાર પ્રણામ, ઉઠાડે જાનકી અભિરામ. ૫

શિરપર કરકમળને સ્પર્શી, બંનેને બેસાડ્યા મન હર્ષી;
દીધી આશિષ સીતાએ મનમાં, સ્નેહમગ્ન નહિ શુદ્ધિતનમાં. ૬

સહુ રીતે સીતા સાનુકૂળ, જાણી અંતરમાંય અતુલ્ય;
શોચરહિત થયા બેય ઉર, રહ્યો નિજડર ઉરથી દૂર. ૭

કોઈએ પૂછ્યું ન કહ્યું કશું કોઈએ, સહુ પ્રેમ મગનમાં જોઈએ;
તેસમે ગૂહ ધરી મન ધીર, કર જોડી કહે નામી શીર. ૮

તમે સાંભળો હે રઘુનાથ, માત પુરજન મુનિવર સાથ;
સચિવ સેવક સેનાપતિ, ન શક્યા સહી વિરહ અતિ. ૯

આવ્યા સર્વે અયોધ્યા નગરીથી, ભય પામી વિયોગઅરિથી;
સુણી શિળસિંધુગુરુ–આગમન, સીતાપાસે રાખી રિપુદમન.૧૦
ચાલ્યા વેગે રાઘવ તે કાળે, દીધી દોટ ત્યાં દીનદયાળે;
ગુણસાગર નાગર વીર, બંને દીસે છે પ્રેમઅધીર. ૧૧
દેખી દૂરથી ગુરુને સાનુજ, પ્રીતિ ઉમટી ભ્રમર અંબુજ;
લાગ્યા કરવા દંડ પ્રણામ, અતિ પ્રીતે સાનુજ શ્રીરામ. ૧૨
પ્રેમે પ્રફુલ્લ ગૂહે કહી નામ, કર્યો દૂરથી ગુરુને પ્રણામ;
ઋષિરાય ભેટીઆ પરાણે, અતિ હેતથી રામસખાને. ૧૩
જાણે લુટે ગોરસ સહસ્નેહ, નથી રાખ્યો કશો સંદેહ;
રામભક્તિ સુમંગળમૂળ, વખાણી સુર વરષાવે ફૂલ. ૧૪
એહસમ ન કો નીચ વરગમાં, વડો વસિષ્ટ સમો કો જગમાં;
જાણી અધિક લક્ષ્મણથી પ્રાય, જેને મળિઆ મુદિત મુનિરાય. ૧૫
તે સીતાપતિ–ભજનનો ભાવ, જુઓ પ્રગટ પ્રતાપ પ્રભાવ;
જાણ્યા લોકને આરતવાન, કૃપાસિંધુ રામ ભગવાન. ૧૬
જે રીતે જેહ મન અભિલાખી, તેવી તેવી તેની રુચિ રાખી;
મળ્યા પળમાં સહુને સાનુજ, કોને ભેટ્યા ભરી એ ભુજ. ૧૭
કર્યો દૂર દુખ દારૂણ દાહ, ચાલ્યો નેત્ર હર્ષાશ્રુપ્રવાહ;
મળ્યા પળમાં સહુને સભ્રાત, નહિ રામની એ વડી વાત. ૧૮
કોટિ બ્રહ્માંડમાં એક ભાણુ, સાથે કરતો પ્રકાશ પ્રમાણુ;
મળ્યા નિષાદને સાનુરાગ, પુરજન તો પ્રશંસે ભાગ્ય. ૧૯

લલિત છંદ.

સરવ માવડી, દુઃખણી ઘણી; નીરખતા ત્યહાં, શ્રીરઘુમણી;
કૃશ વપુ દીસે, સર્વ કોયનાં; હિમની મારિઓ, વેલી હોયના ? ૧
પ્રથમ ભેટિઆ, રામ ત્યાં પ્રિતે; જનની કૈકયી, ને રૂડી રીતે;
સરળભાવથી, માતૃભક્તિએ; પરમપ્રેમથી, યોગ્યજુક્તિએ. ૨
કીધ પ્રબોધ ત્યાં, લાગીને પગે; વિધિ શિરે દઈ, ખોડ સૌ વગે;
કઠણ કાળને, કર્મને અતિ; પ્રગટ દોષ દે, શ્રી રઘુપતિ. ૩
સરવ માતને, રામ ભેટિયા; કરી પ્રબોધ ત્યાં, પૂર્ણ તોષિયાં;
ગતિ સહુ દીસે, ઇશ–સ્વાધીને; જનનીના દીએ, દોષ કોઈને. ૪
ગુરુત્રિયાતણા, ચર્ણ વંદિયા; ગુણધિ ભ્રાત એ, સુખીયા થયા;
અવર એ વિના, આવી સંગમાં;ઋષિત્રિયા ઘણી, જે ઉમંગમાં. ૫
સરવના પ્રિતે, ચર્ણ વંદિયા; ચતુર ભ્રાત એ, સુખીયા થયા;
પ્રિતની રીત તે, જાય ના કહી; કવિમુખે કદી, વર્ણિને સહી. ૬

દોહરા.

ગંગા ગૌરીસમ ગણી, સહુનું કર્યું સનમાન;
દે આશિષ મૃદુવાણીથી, મન મુદિત થઈ માન. ૧
કરે સુમિત્રા માતને, ગ્રહી પદ વંદન એય;
મળી સંપતિ અતિ રંકને, જાણે જગમાં તેય. ૨
પછી કૌશલ્યા ચરણમાં, ગુણનિધાન બે વીર;
પડ્યા પ્રેમવ્યાકુળ થઈ, શુદ્ધિ ન રહી શરીર. ૩
અતિ અનુરાગે જનનીએ, આણી લીધા ઊર;
નવરાવ્યા ત્યાં નેત્રના, સ્નેહસલિલને પૂર. ૪
તે અવસરકેરો મહા, અંતર હર્ષવિષાદ;
કવિવર ક્યમ વરણી શકે, જેમ મૂંગાને સ્વાદ. ૫
સાનુજ મળીને જનનીને, કૃપાધામ રઘુરાય;
ગુરુપ્રત્યે કહ્યું પ્રેમથી, નાથ ધારિયે પાય. ૬
આજ્ઞા પામી ગુરુતણી, પુરજન થોકે થોક;
જળ થળ જોઈ રૂડાં ઘણાં, ઉતર્યા સર્વે લોક. ૭
દ્વિજ અમાત્ય માતા ગુરુ, ઘણા લોક લઈ સાથ;
પાવનાશ્રમે ગમન કીધ, સાનુજ શ્રી રઘુનાથ. ૮
મુનિપદ લાગી આવીને, સીતાજી સહપ્રીત;
મન ગમતી અતિ આશિષો, લીધી અધિક ઉચિત. ૯
મુનિત્રિયસહ ગુરુપત્નીને, સીતા મળી સપ્રેમ;
કહ્યો જાય નહિ કવિ વતી, પ્રેમ વરણવી એમ. ૧૦
વંદી વંદી પદ સર્વના, પ્રીયજનના પરમાણુ;
આશીર્વાદ અપાર લ્યે, સીતા શોભાખાણ. ૧૧
જાનકીએ જવ નીરખીઓ, સર્વે સાસુ નિજ નેત્ર;
આંખ મીચી ગઈ હબકીને, સકુમારી અતિ પવિત્ર. ૧૨
પારધિવશ જાણે પડી, હંસણીઓ સહુ હાલ;
અરરર કરતારે જુઓ, આ શી કરી કુચાલ. ૧૩
નીરખી તેમણે જાનકી, નિપટ પામિયાં દુઃખ;
દૈવે દીધ દીન દોહલા, સહીએ તે તજી સુખ. ૧૪
જનકસુતાએ તે સમે, ધરી ઉરમાંહે ધીર;
નીલકમળલોચનવિષે, નેહથી ભરિયાં નીર, ૧૫
જઈ મળી સરવે સાસુને, અતિ અંતરને હેત;
તે તક કરુણામતિ બધે, છવાઈ ભાવસમેત. ૧૬
સહુને પદ નમી જાનકી, ભેટી અતિ અનુરાગ;
ઉર આશિષ દે પ્રેમવશ, રહેજે ભરી સૌભાગ્ય. ૧૭
વિકળ સ્નેહવશ જાનકી, સર્વે રાણીસમાજ;
કહ્યું સહુને ગુરુ જ્ઞાનીએ, નીચે બેસવાકાજ. ૧૮
પ્રથમ જગત ગતિ મુનિવરે, કહી સુણવા રઘુવીર;
કહી કશી પછી પરમાર્થની, ગુણગાથા ગંભીર. ૧૯
નૃપતિનું સુરપતિપુર જવું, સંભળાવ્યું સવિષાદ;
દુસહ દુઃખ સુણી પામિયા, રામ તાત કરી યાદ. ૨૦

શિખરિણી છંદ.

અરેરે ઓ પિતા, કહી નીર ભર્યાં નેત્રકમળે;
હૃદે માઈ નિર્દે, સુણી અશુભવાર્તા પરજળે;
નથી સેવા કીધી, દુઃખ દીધું ઘણું લાડપણમાં;
કૃતઘ્ની હા હા હું, તજી જનક આવ્યો અરણમાં. ૧

ક્યહાં ક્યારે થાશે, જનક તમ મેળાપ જગમાં?
મૂકી માયા મારી, પ્રિયકર વસ્યા જૈ સ્વર્ગમાં;
પિતામૃત્યુહેતુ, નિજવિરહ વિચારી મનમાં;
થયા ત્યાં તે વારે, તજી ધીરજ વ્યાકૂળ તનમાં. ૨

કટુ વાણી સુણી, વજરસમ જેની કઠણતા;
રૂવે સર્વે રાણી, વળી વિલપતાં લક્ષ્મણસીતા;
અતિ શોકે સર્વે, વિકળ થઈ વિલાપ કરતાં;
મૂવા જાણે આજે, સુત સુત મુખેથી ઉચરતાં. ૩

દોહરા.

સમજાવ્યા શ્રીરામને, શિખ દઈ મુનિએ સાર;
સહિત સમાજ સુગંગમાં, નવરાવ્યા નિરધાર. ૧

તે દિન વૃત્ત નિરંબુ પ્રભુ, શોક ધરી મન કીધ;
કહ્યું નહિ મુનિએય પણ, જળ કોઇએ ન લીધ. ૨

પ્રાત થયે રઘુનાથને, જે આજ્ઞા મુનિ દીધ;
શ્રદ્ધાભક્તિસહિત પ્રભુ, સાદર તે સહુ કીધ; ૩

તાતક્રિયા સરવે કરી, વેદે વરણી જેમ;
થઈ પવિત્ર અઘતિમિરને, દિનકરરૂપે તેમ. ૪

પાપ રૂને પાવકરૂપી, નિર્મળ જેનું નામ;
મંગળમૂળ સંભારતાં, સર્વ સુખદ વિશ્રામ. ૫

સાધુ સંમતે તે પ્રભુ, શુદ્ધ થયા કહું એમ;
ગુણનિધિ ગંગાતીર્થમાં, તીર્થાવાહન જેમ. ૬

દિવસ બે વીત્યા પછી, શુદ્ધ થયા શ્રીનાથ;
બોલ્યા ગુરુગુણનિધિ પ્રતે, રઘુવર જોડી હાત. ૭

નાથ લોક સહુ આ સમે, છે દુઃખિયારાં છેક;
કંદ મૂળ ફળ નીરનો, અહીં આહાર વિવેક. ૮

સાનુજ ભરત અમાત્ય સહુ, અંબા પુરનરનાર;
પળ જુગ જેવડી જાય છે, નીરખી મારી નિરધાર. ૯

સહુસહિત પ્રભુ પુરભણી, ધરો પાય સવિવેક;
આપ અહીં નૃપ અમરપુર, સૂનું અયોધ્યા છેક. ૧૦

અધિક કહું જે આસમે, મુરખાઈ કરૂં નાથ;
ઉચિત હોય ત્યમ પ્રભુ કરો, સર્વ આપને હાથ. ૧૧

ધર્મસેતુ કરુણાનિધિ, હંસવંશ—અવતંસ;
આમ ન કહો એવું તમો, મુનિમન માનસ હંસ. ૧૨

લોક સર્વ તજી શોકને, બે દિનથી આ ઠામ;
પ્રસન્ન વદન સુખસદન તમ, વિલોકી લે વિશ્રામ. ૧૩

રામવચન સુણી તે સમે, ભયભીત સર્વ સમાજ;
જાણે મધ્ય સમુદ્રમાં, ઝાઝું ડોલતું જહાજ. ૧૪

સુણતાં મુનિવરની મધુર, વાણી સુમંગળમૂળ;
જાણે થયો જરૂર ત્યાં, અનિલ સુખદ અનુકૂળ. ૧૫

પાવન ગંગાજળવિષે, ત્રિકાળ સરવ નહાય;
જે નિરખ્યે અઘપુંજ સૌ, પળમાં પ્રલે થાય. ૧૬

લોચર ભરીભરી નીરખતાં, મંગળમૂર્તિ વિશેષ;
કરી કરી પ્રીતે દંડવત, હરખે સરવ હમેશ. ૧૭

નિત્ય જાય સહુ નીરખવા, રામશૈલ વન શ્રેષ્ટ;
જ્યહાં સકળ સુખવાસ છે, કિંચિત મળે ન કષ્ટ. ૧૮

ઝરે ઝરણ શુભવરણાં, અમૃત સરખાં નીર;
ત્રિવિધતાપહર્તા વહે, સરલ ત્રિવિધ સમીર. ૧૯

વૃક્ષ લતાતૃણ શોભતાં, લીલાંછમ બહુ જાત;
ફળફૂલ ફૂલ્યાં ફાલિયાં, પલ્લવ વળી અઘાધ. ૨૦

સુંદર છિપરો ચોરસી, વૃક્ષ ઘટા ઘનઘોર;
કોની પાસ કહું વરણીને, સુખદ સર્વ ચિતચોર. ૨૧

સુંદર સરવ સરોવરો, કમળ જળે રિધરંગ;
વિહંગ કુંજારવ કરે, ગુંજારવ ગુણી ભૃંગ. ૨૨

વૈર વિસારી વિચરતાં, વનમાં તેહ પ્રસંગ;
ચરે એકઠાં વ્યાઘ્ર અજ, મૃગ વિહંગ બહુ રંગ. ૨૩

કોળી ભીલ વનવાસી જે, પ્રભુ સન્મુખ થયેલ;
કંદ મૂળ ફળ ભરી ભરી, ઝૂંપડીમાં રાખેલ. ૨૪

મીષ્ટ પવિત્ર મનોહરાં, અમૃત સરખો સ્વાદ;
પુરજન પરિજન કારણે, નિર્મળ મને નિષાદ. ૨૫

દે સહુને બહુ વિનય કરી, વળી પ્રીતે પરણામ;
સ્વાદ ભેદ ગુણ કહી કહી, નિર્મળ લેઈ નામ. ૨૬

દેઈ મૂલ સહુ ફૂલ ફળ, લે છે લોક તમામ;
રામદુહાઈ દેઈને, દે છે પાછા દામ. ૨૭

સ્નેહમગ્ન મૃદુ વાણી શુભ, કહે કોળી ભીલ સર્વ;
પ્રેમ પિછાની તેમનો, મૂકે સર્વ જન ગર્વ. ૨૮

રાગ રામગ્રી.

વૈદર્ભી વનમાં વલવલે એ ઢાળ

વચન કહે વનવાસીઓ, નીચ જાત નિષાદ;
પામ્યા દરશન તમતણું, રૂડા રામપ્રસાદ.
વચન કહે. ૧

અગમ અમોને તમોતણું, દિવ્ય દરશન આજ;
જેમ અગમ મરૂ દેશમાં, દેવધુણી સમાજ.
વચન કહે. ૨

રામ કૃપાળુ નિષાદના, ગુણી ગરિબનિવાજ;
ઉચિત નૃપતિ જ્યમ પામિયા, પ્રજા પરિજન આજ.
વચન કહે. ૩

જાણી એવું જીવમાં તમે, તજી સરવ સંકોચ;
કરીએ કૃપા જાણી સ્નેહને, શાને કરતાં શોચ.
વચન કહે. ૪

કરવા કૃતારથ કારણે, અમને આ વાર;
ફળ તૃણ અંકુર લ્યો તમે, માનીશું ઉપકાર.
વચન કહે. ૫

પ્રીય પરૂણા તમે વનવિષે, આવ્યા અતિ સાનુરાગ;
સેવવાયોગ્ય ન અમતણાં, દીસે દુર્બળ ભાગ્ય.
વચન કહે. ૬

દેઈએ શું અમે આ સમે, તમને તતખેવ;
કોળીની મિત્રતામાં જુઓ, કાષ્ટ પત્રની સેવ.
વચન કહે. ૭

લેએ નહિ વસ્ત્ર વાસણો, કરી તસ્કરનું કામ;
એજ અમારી વડી સેવના, હસ્યા લોક તમામ.
વચન કહે. ૮

જડ નીચ જીવગણઘાતિયા, અમે વનચર છેક;
કુટીલ કુમતિયા, કુજાતિના, વારૂ ન મળે વિવેક.
વચન કહે. ૯

રાતદિવસ જાય અમતણી, નીચા કર્મમાં નેટ;
વસ્ત્ર મળે નહિ પે'રવા, પૂરૂં અન્ન ન પેટ.
વચન કહે. ૧૦

સ્વપ્ને ન ધર્મબુદ્ધિ કશી, સુણો સર્વે સમાજ;
આ બુદ્ધિ રામપ્રભાવથી, આવી છે હમણાંજ.
વચન કહે. ૧૧

જ્યારથી પ્રભુપદકમળને, નીરખ્યાં ભરી નેત્ર;
દોષ અમંગળ અમતણા, મટ્યા જે અઘક્ષેત્ર.
વચન કહે. ૧૨

સુણતાં વચન પુરજન ઉરે, ઉપન્યો અનુરાગ;
લાગ્યાં વખાણવા તે સમે, તેમનાં સદભાગ્ય.
વચન કહે. ૧૩

દોહરા.

લાગ્યાં સરવ વખાણવા, ભીલજનોનાં ભાગ્ય;
વચન સુણાવે સ્નેહનાં, અંતરને અનુરાગ. ૧
બોલવું મળવું તેમનું, સીતારામપદ સ્નેહ;
જાણી સહુ સુખ પામતાં, પ્રેમે પ્રફુલિત દેહ. ૨
નિંદે છે નિજ નેહને, નગરતણાં નરનાર;
કોળી ભીલની વાણી સુણી, અતિશય જેહ ઉદાર. ૩
કૃપા સર્વે રઘુનાથની, ભીલજનોપર પ્રાય;
વ્હાણ લેઈ જ્યમ લોહને, સાગર ઉતરી જાય. ૪

ઉપેંદ્રવજ્રા છંદ.

ફરે જનો સૌ વન ચોદિશાએ, અધિક આનંદિત ચિત્તમાંએ;
થયાં દીસે મેઘથી પુષ્ટ પ્રીતે, મયૂર ને મેઢક જેવી રીતે. ૧
અતિ પ્રીતે મગ્ન પુરુષનારી, નિહાળીને શ્રીમુખકાંતિ સારી;
વીતી જતો દિ'પળની પ્રમાણે, સહુ જનો સ્વર્ગનું સુખ માણે. ૨
સીતાજી સાસુ પ્રતિ વેશ લેઈ, કરે સુસેવા સમ ચિત્ત દેઈ;
વિના રમાનાથ સુમર્મ એનો, ન જાણિયો કોઈ જને સમેનો. ૩
સીતાજીમાયા સહુ એમ જાણો, શ્રીરામ માયાપતિને વખાણો;
પ્રીતેથી સેવાવશ સાસુ કીધી, રૂડી બહુ આશિષ સૌની લીધી. ૪
વખાણતી સૌ અતિ સાનુરાગે, સીતાજી સહુને પ્રીયપ્રાણ લાગે;
વિલોકી જાણી સરળ સ્વભાવે, સજ્જનકી સાનુજ રામ હાવે. ૫
કુટિલ રાણી પસતાતી ભારે, અરે શિરે એવું કલંક મારે;
હવે ઉરે યાચતિ એવું રાણી, વિરંચી પાસે મન ઓછું આણી. ૬
અરે ભૂંડા મોત મને ન દેતો? અતિ કહું શું વિધિ હું તને તો;
શ્રુતિ તથા લોકવિદિત એવું, કવિ વળી મુખ કહે છ કેવું. ૭
વિમુખ જે રામથી જંન રહેતો, વિરામ તે ના નરકેય લેતો;
સુણો ઉમા રામકથા રસાળી, વિમોહતા સંશય સર્વે ટાળી. ૮
સહુ ઉરે સંશય થાય એવો, કહું તમોને કથી પ્યાર તેવો;
રમાપતિ ગુરુતણા પ્રબોધે, શું આવશે કે નહિ એ અયોધ્યે? ૯

દોહરા.

નિંદ્રા ના'વે નિશિવિષે, ભૂખ ઉપર નહિ ભાવ;
ભરત વિકળ ભીતર અતિ, બનવો કેમ બનાવ? ૧
નીચ કિચ્ચડમધ્યે મગન, જેમ મીન બહુ દીન;
નીર સુકાઈ જવાતણે, સંકોચે તન ક્ષીણ. ૨

ભૂજંગી છંદ.

કરી માતકેશ મીષે રોષ આણી,
કુડી ચાલ કાળે પૂરું વૈર જાણી;
ભીતિ એવી ત્યાં ભર્તને ઉર હોયે,
જાણે હોય ના પાપશાળી પૂરો એ? ૧

અભિષેક શ્રીરામને રાજ્ય કેરો,
થશે કેવી રીતે પ્રીતેથી રૂડેરો;
સૂઝે ના મને છેક ઉપાય એકે,
કરૂં શો હું વિચાર એનો વિવેકે. ૨
ઉરે માની આજ્ઞા ગુરુની વિચારે,
અયોધ્યા ભણી રામ તો તો પધારે;
પરંતુ મુનિનાથ તો પ્રેમ આણી,
કહે કાંઈ તે રામની રુચિ જાણી. ૩
વળે રામ જો માતપ્રેમે પ્રબોધે,
તજી વંન આ સર્વ આવે અયોધ્યે;
કરે હઠ શું રામકેરી સુમાતા,
વિચારી કહે સર્વ એ સુખદાતા. ૪
અનુગામી હું વાત તેની વાઈ,
વળી દૈવ ને કાળ વાંકો વિચારૂં;
કરી શું શકું હઠ્ઠ લેઈ હું પર્મ,
કરૂં હઠ્ઠ તો છેક થાએ કુકર્મ. ૫
સુસ્વામીની સાથે નહીં હઠ્ઠ સારી,
સતી શોચતા ભર્તજી એમ ભારી;
ન એકેય યુક્તિ ઠરી ત્યાં હૃદામાં,
વીતી રાત્રિયે ભર્તને શોચનામાં. ૬
ઊઠીને સવારે કરી સ્નાન દેહે,
નમ્યા જઈ પ્રભુને અતિશે સનેહે;
ઉતારે પધારી પછીથી નિદાને,
દૂતો મોકલ્યા ગુરુને તેડવાને. ૭
પ્રધાનો દ્વિજો મ્હાજનો સર્વ ત્યારે,
પ્રિતે આવિયા ભર્તકેરે ઉતારે;
ગુરુચર્ણમાં શિશ સ્નેહેથી નામી,
બિરાજ્યા ત્યહાં ભર્ત આજ્ઞા સુપામી. ૮

પદ.

બિગરી કોન સુધારે એ રાગ

સર્વ સભાસદ સહિત ભરતજી, સુણો વાત સુખકારીરે;
વદ્યા એમ મુનિવર નિજ મુખથી, સમય સમાન વિચારીરે.
સર્વ સભાસદસહિત. ૧
ધર્મધુરંધર સુંદર સ્વરૂપે, ભાનુકુળમાં ભાણુરે;
સ્વવશ રામ ભગવાન સદાએ, વારૂ કરૂં શું વખાણુરે.
સર્વ સભાસદસહિત. ૨
સત્યસિંધુ દીનબંધુ જગતમાં, શ્રુતિસેતુપાળક છેરે;
રામજન્મ જગ મંગળકારણ, અન્નદાતા અઠળકછેરે.
સર્વ સભાસદસહિત. ૩
માત પિતા ગુરુ વચનતણા એ, અનુસારી અનુરાગીરે;
ખળદળને દળનાર દયાળુ, સુરહિતેચ્છુ મ્હાભાગીરે.
સર્વ સભાસદસહિત. ૪
નીતિ રાજ્યની પ્રીતિ સ્વજનની, પરમારથ વળી સ્વારથરે;
કોઈ ન જાણે રામ પ્રમાણે, જન જગતમાં યથારથરે.
સર્વ સભાસદસહિત. ૫
હરિ વિરંચી હર ચંદ્ર દિવાકર, તથા સર્વ દિગ્પાળરે;
માયા જીવ કર્મ જગમાંહે, તથા વળી કળી કાળરે.
સર્વ સભાસદસહિત. ૬
સહસ્ર મુખ શેશાદિક વળી છે, જ્યહાં લગી પ્રભુતાઈરે;
યોગ્ય સિદ્ધિ નિગમાગમમાંહે, ગુણ વરણીને ગાઈરે,
સર્વ સભાસદસહિત. ૭
કરી વિચાર અપાર હૃદયમાં, જુઓ તમે આદિશરે;
રામરજા સહુના શિશ ઉપર, કુંવર કૌશલાધીશરે.
સર્વ સભાસદસહિત. ૮
આપણ સર્વેતણું હિત હોશે, રામ રજા રૂખ રાખેરે;
સહુમળી સંમત તેજ કરો અવ, સમજી સુજ્ઞ અભિલાખેરે.
સર્વ સભાસદસહિત. ૯
સુખદ રામઅભિષેક સરવને, મનહર મંગળદાતારે;
સર્વ મોદમૂળઅનુકૂળ એથી, રામસકળ પરિત્રાતારે.
સર્વ સભાસદસહિત. ૧૦
કોણ રીતેથી અવધપુરી ભણી, આવે શ્રીરઘુરાયરે;
કહો સમજી સહુ સુજ્ઞ સભાસદ, કરીએ તેજ ઉપાયરે.
સર્વ સભાસદસહિત. ૧૧

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાલની.

સુણી મુનિવર વાણી સપ્રીત, ન્યાય સ્વાર્થ પરમાર્થ મિશ્રિત;
મુખે ઉત્તર એકે ન આવે, ભૂલ્યા લોક મતિ ભરમાવે. ૧
તે સમે શિશ નામી પ્રમોદી, બોલ્યા ભરત કમળકર જોડી;
થયા નૃપ રઘુવંશે ઘણેરા, અતિ એકથી એક વડેરા. ૨
જન્મદાતા સૌને પિતામાતા, દે શુભાશુભકર્મે વિધાતા;
દળી દુ:ખ સરવને સુજાણ, લહે ભૂપ સહુ કોટિ કલ્યાણ. ૩
એવી આશિષ આપની નાથ, જાણે જક્ત બધું ભલીભાત;
વૈવસ્વતમનુજા નામ ઇલા, મહાપરમ પવિત્રા સુશીલા. ૪
તેને નિજ તપબળથી જેમણે, કરી પુત્ર જગત જન ભણે;
એવી વિધિગતિ જેમણે ટાળી, ન કોથી ટાળી શકાવા વાળી. ૫
પૂછો તે તમે મુજને આ વાર, કાંઈ આ વાતનો ઉપચાર;
તે સૌ મારાં દીસે દુર્ભાગ્ય, સુણી ગુરુમન ભવ અનુરાગ. ૬
સ્નેહમય વચનોને વખાણે, મુનિ આનંદ મનમાં માણે;
વાત સાચી એ રામકૃપાની, કહે ભરતપ્રત્યે ગુરુ જ્ઞાની. ૭

રામવિમુખ જગતજન કોય, તેને સ્વપ્નેય સિદ્ધિ ન હોય;
ડાહ્યા જનની એવી છે રીત, સુણો ભરતકુંવર સહપ્રીત. ૮
એક વાત કહું સંકોચાતાં, તજે અર્ધને સરવશ જાતાં;
તમે વન જાઓ બંને ભ્રાત, અતિ હૃદય થઈ રળીયાત. ૯
સીતા લક્ષ્મણ ને શ્રીરામ, ફેરવો પાછા વનથી આમ;
ગુરુવચન સુણી સુખદાઈ, હરખ્યા મનમાં બંને ભાઈ. ૧૦
પરિપૂર્ણ સુપ્રેમ નિમગ્ન, અતિ પ્રફુલિત દીસે તન;
મન અધિક પ્રસન્ન એ વાર, તન તેજ વિરાજે અપાર. ૧૧
જાણે જીવતા થયા નૃપ છેક, થયો રામને રાજ્યાભિષેક;
એવો હર્ષ બેયના મનમાં, આવી ન શકે કવિવરણનમાં. ૧૨
લાભ બહુ લોકને લઘુ હાણી, લેખે સુખ દુખ સમ સહુ રાણી;
કહે ભરત સુણો મુનિરાય, કહ્યું આપે એમ જો થાય. ૧૩
તો તો ફળ જગજીવન કેરૂં, દીધું અભિમત આપે ઘણેરૂં;
જન્મભર કરૂં જૈ વનવાસ, અયોદ્ધાની ન રાખું આશ. ૧૪
રઘુપતિ મમ સ્વામી અનાદિ, જો સંભાળે અયોદ્ધાની ગાદી;
એથી નાથ કરૂં શું અધિક, કહ્યાં વચન તમે બહુ ઠીક. ૧૫
સીતારામપ્રતાપ અમાપ, સર્વજ્ઞ સુજાણ છો આપ;
વદતા હો જો સાચી વાણ, નિજ વચન કરોજી પ્રમાણ. ૧૬

છપ્પા.

ભરતવચન ભલીભાત, સાંભળી સ્નેહ વિલોકી;
સભાસહિત મુનિનાથ, થયાજ વિદેહ વિશોકી;
ભરતકુંવરનો ભલો, મહા મહિમા જળરાશી;
મહામતિ મુનિવરની, તીર ઊભી અબળાસી;
મતિ પાર જવા મન ચાહ્ય છે, યત્ન કરી જોયો સહી;
નવ પામતી હોડી ન નાવ શુભ, ગોળો તુંબ નહિ કહીં. ૧

અન્ય કરે કો રીત, વડાઈ ભરતની વિશેષે;
શીરીત સીંધુ સમાય, સીપ નદીનીમાં સ્હેજે;
ભાવ્યા મુનિમન ભરત, જોઈ મતિ વાદ વિલાસે;
સહસમાજ મુનિરાજ, આવિયા રઘુવર પાસે;
પ્રભુએ પ્રણામ કરી પ્રેમથી, ઉચિત સુઆસન આપિયું;
બેઠા સહુ મુનિઆજ્ઞાથી મુનિ, વિશેષ સુખ ઉર વ્યાપિયું. ૨

વદતા મુનિવર વચન, વિમળ મનમાંય વિચારી;
દેશ કાળ સ્થિતિ જોઈ, અધિક અવસર અનુસારી;
સુણો રામ સુખધામ, સુજ્ઞ સર્વજ્ઞ સદા છો;
ધર્મ નીતિ ગુણ જ્ઞાન, તણા ભંડાર ભલા છો;
સહુના ઉર અંતરમાં વસો, જાણો ભાવ કુભાવને;
જન જનની ભરતહિત હોય તે, કહો ઉપાય કહું આપને. ૩

દોહરા.

આરતવાન ન કદી કરે, મન વિચાર સદભાવ;
જન જુગારીને તો સુજે, દિલમાં નિજનો દાવ. ૧
સાંભળી મુનિવરનાં વચન, વદતા શ્રીરઘુરાય;
નાથ તમારા હાથમાં, અતિશે ઉચિત ઉપાય. ૨
રાખ્યે મરજી આપની, સર્વેતણું હિત થાય;
વદો સત્ય મન મુદિત સહુ, પાળીશું તમ આજ્ઞાય. ૩
આજ્ઞા પ્રથમ તમોતણી, થશે મને જે ઠીક;
શિશ ચઢાવી કરૂં સદ્ય તે, શિક્ષા ઉચિત અધિક. ૪
પછી જેને જેવું તમે, કહેશો મુનિવર કાજ;
કરશે તે સહુ ભાંતિએ, તમ–સેવકતા આજ. ૫
કહે નાથ રઘુનાથને, વદ્યા સત્ય તમ સાર;
ભરતસનેહ વિલોકતાં, રાખ્યો નથી વિચાર. ૬
કહું તેથી હું વળી, ભરતભક્તિ અતિશેજ;
મમ મતિકૃત તે આગળે, ભૂલું પડે છે સ્હેજ. ૭
રાખી રુચિ ભરતતણી, કરો કામ તે ઠીક;
એવું મારીતો જાણમાં, શંકર સાક્ષી અધિક. ૮
સુણો પ્રથમ આ ભરતનો, સાદર વિનય વિશેષ;
કરો વિચાર પછી તમે, રૂડા હે અવધેશ. ૯
સંમત સાધુલોકનો, લેઈ કરો પછી કાજ;
નૃપનીતિ નિગમ નિચોવીને, રૂડું તત્ત્વ રઘુરાજ. ૧૦
અતિ અનુરાગ ગુરુજીતણો, દેખી ભરતપર સ્હેજ;
રામહૃદય આનંદ અતિ, કહી શકાય નહીં તેજ. ૧૧
ધર્મધુરંધર જાણીને, ભરતનેય ભલીભાત;
નિજ સેવક તન મન ધને, અન્યન ગતિ અગાધ. ૧૨
ઉચર્યા પછી ગુરુજીતણી, આજ્ઞાને અનુકૂળ;
વચન રમ્ય અમૃતભર્યાં, કોમળ મંગળમૂળ. ૧૩
સોગન મુનિજન તમતણા, પિતાચરણની આણ;
ભરત સમાન સુબંધવા, ત્રિલોકમાં ન સુજાણ. ૧૪
જે ગુરુપદઅંબુજતણો, અનુરાગી અહનીશ;
લોક શ્રુતિથી વળી સર્વથી, તે મ્હાભાગી મુનીશ. ૧૫
જેપર આવો આપનો, અધિક દીસે અનુરાગ;
કહો કોણ મુખ કહી શકે, તેહ ભરતનું ભાગ્ય. ૧૬
જાણી મન લઘુબંધવો, બુદ્ધિ સંકોચાય;
વડાઈ કરતાં ભરતની, મુખ ઉપર મુનિરાય. ૧૭
ભરત કહે ત્યમ આદર્યે, અતિ ભલાઈ મુનિ આજ;
એવું કહી છાના રહ્યા, અતિ રૂડા રઘુરાજ. ૧૮
બોલ્યા મુનિ તવ ભરતપ્રતિ, સર્વ શરમ તજી તાત;
કૃપાસિંધુ પ્રિયભ્રાતપ્રતિ, કહો હૃદયની વાત. ૧૯

સુણીને મુનિવરનાં વચન, પામી રામઆજ્ઞાય;
સ્વામી ગુરુ અનુકૂળ અતિ, સમજી ભરત મનમાંય. ૨૦

સર્વ ભાર નિજ શિશપર, જાણી હૃદય જરૂર;
કરે વિચાર ન કહી શકે, પ્રેમ હૃદય ભરપૂર. ૨૧

પ્રફુલ્લ તન લોચનકમળ, વધ્યાં નેહનાં નીર;
સભામધ્ય ઊભા થયા, ભરત શિથિળ શરીર. ૨૨

રાગ અષ્ટપદી.

ધીર સમીરે યમુનાતીરે, વસતિ વને વનમાલી

એ ઢાળ

સુણજો સભાસદ અવિનય અનહદ, આણશો ન મન મારો;
સન્મુખ ઉત્તર દેઉં સ્વતંતર, ક્ષમજો ધર્મે તમારો.
સુણજો સભાસદ. ૧

કહેવું મારૂં જે આ સભામાં, મુનિવર તે સહુ જાણે;
એથી અધિક શું અન્ય કહું હું, હે સજનો આ ટાણે.
સુણજો સભાસદ. ૨

જાણું છું હું મારા નાથકેરો, સરળસ્વભાવ સદાએ;
જન અપરાધી ઉપર એ તો, કરતા ન ક્રોધ કદાએ.
સુણજો સભાસદ. ૩

શ્રીરઘુવરનો મારા ઉપર તો, સ્નેહ દીસે છે વિશેષ;
બાળપણામાં સંગે રમતાં, નીરખી ન ઈર્ષા લેશ.
સુણજો સભાસદ. ૪

બાળપણાથી એ પ્રીયબંધુનો, પરહરિયો નથી સંગ;
કીધું નથી કૃપાધામ કૃપાળે, મન મારૂં કદી ભંગ.
સુણજો સભાસદ. ૫

શુદ્ધ કૃપારીતિ રઘુવરની, મનમાં લીધી મેં જાણી;
હારી ખેલ જીતાવતા મુજને, પ્રીત અપૂર્વે પ્રમાણી.
સુણજો સભાસદ. ૬

હું પણ સ્નેહહર્ષકોચવિવશ થૈ, કહી ન શકું આ ક્ષેત્ર;
દરશનની તૃપ્તિ ન હજી લગી, પ્રેમનાં તરસ્યાં નેત્ર;
સુણજો સભાસદ. ૭

સહી શક્યો નહિ દૈવ મારાં, લલિત સુલાડ અલેખે;
વચમાં વળી જનનીતણા મિષથી, સુખ મારાં સૌ ઉવેખે.
સુણજો સભાસદ. ૮

એવું સુખ કથતાંય આજે, શોભા ન મુજને લગાર;
આપની સમજે સાધુજન કો, કેમ કે'વાય સંસાર?
સુણજો સભાસદ. ૯

માત મંદમતિની વળી હું, સાધુ ને સદાચારી;
આણું એવી કોટિક ઉરમાં, કલ્પના કુડી ભારી.
સુણજો સભાસદ. ૧૦

અન્યનો સ્વપનેય દોષ ન, ક્લેષ પણ ન જરૂર;
મમ અભાગ્યસમુદ્ર અનહદ, દુઃખજળ ભરપૂર.
સુણજો સભાસદ. ૧૧

નિજપાપવિપાક પૂર્ણને, મનમાં સમજ્યા પાખે;
વ્યંગ વદી ને બાળું મિથ્યા, જનનીને વાત લાખે.
સુણજો સભાસદ. ૧૨

અધિક વિચારીને ભવ આખે, હૃદયવિષે હું હાર્યો;
એક પ્રકારે ભલે ભલું મારે, વિમળ વિચાર વિચાર્યો.
સુણજો સભાસદ. ૧૩

ગુણનિધિ ગુરુ શિશ છાજે, સ્વામી સીતારામ;
એજ મુજને અંતર ભાસે, આખર શુભ પરિણામ.
સુણજો સભાસદ. ૧૪

સાધુ સભા ગુરુસ્વામી સમીપે, કહું છું હું સતભાવ;
પ્રેમ પ્રપંચ કે સત્ય અસત્યની, જાણે મુનિ રઘુરાવ.
સુણજો સભાસદ. ૧૫

લલિત છંદ.

નૃપતિએ વસી, સદ્ય સ્વર્ગમાં;
પણ સુ પ્રેમનું, રાખ્યું વર્ગમાં;
જનનીએ કરી, કૂમતિ અતિ;
જગત સાક્ષી છે, હે રઘુપતિ. ૧

જનનીઓ સહુ, વિરહવ્યાકુળી;
સુતવિયોગના, દુઃખમાં ડૂલી;
નથી જતી હુથી, નિર્ખિઓ સદા;
વિવિધ વેઠતી, વિરહઆપદા. ૨

પુરપ્રજાતણાં, દુઃખ ના ટળે;
દુસહ વિરહના, તાપમાં બળે;
સહુ અનર્થનું, મૂળ હુંજ છું;
સમજી સર્વે તે, શૂળને સહું. ૩

ગમન વનમાં, કીધ સાંભળી;
રઘુપતિ તણું, હે સુમંડળી;
જનકજા વળી, સૌમિત્રેયને;
પ્રભુ ગયા વને, સંગ લેઈને. ૪

જગ્પતિ લઈ, જોગીરૂપને;
પરહરી પ્રીતે, સુસ્વરૂપને;
પગરખાં વિના, પાય ચાલતા;
સ્વજન માતને, રોવરાવતા. ૫

શિવજી સાક્ષી છે, એહ ઘા ઉરે;
અધિક સાલતો, હે મુનિ અરે;
વળી નિહાળીને, નેત્ર માહરે;
ગુહપતિતણા, સ્નેહને ખરે. ૬

કઠણ વજ્રશા, આ ઉરે અડ્યો;
પણ અરે ઉરે, વેહ ના પડ્યો;
નીરખું હું હવે, અત્ર આવીને;
નયન નિર્દયી, એ કટારીને. ૭

સહુ સહાય છે, તોય ના જતો;
જડ અતિ જુઓ, જીવ જીવતો;
નીરખી જેહને, વીંછિસાપણી;
જન અઘોરીને, ક્રૂર ડાકણી. ૮

વિષમ વિષ સૌ, તર્ત ત્યાગતાં;
અધિક અંતરે, રાજી એ થતાં;
અધિક તીવ્રતા, તામસી તજે;
સરળ ભાવશી, સ્નેહ તે સજે. ૯

દોહરા.

અનહિત લાગ્યાં જેણીને, તે લક્ષ્મણ શ્રીરામ;
તેનો તન તજી દુસહ દુખ, દે કોને વિધિ આમ? ૧

સાંભળી અધિક વિકળ સુભગ, ભરત વાણી ભલીભાત;
પ્રીતિ પીડ અતિ વિનયભરી, મિશ્રિત નીતિ અગાધ. ૨

શોકમગ્ન સરવે સભા, ક્ષોભ પામી સુણી વાણ;
જાણે કમળવિપિનવિષે, પડ્યું હિમ પરમાણ. ૩

કહી અનેકવિધિએ કરી, કથા પુરાણી છેક;
મુનિજ્ઞાનીએ ભરતને, કીધો પ્રબોધ અનેક. ૪

અધિક ઉચિત એ અવસરે, વદ્યા વચન રઘુનંદ;
દિનકરકુળકૈરવતણા, નિષ્કલંક શુભ ચંદ. ૫

રાગ પરજ.

તારૂં ગોકુળ જોવાને આવરે, મથુરાના વાસી એ ઢાળ

શીદ શોચ કરો મન સાથરે, મારા પ્યારા ભરતજી;
વદે વચન રૂડાં રઘુનાથરે, મારા પ્યારા ભરતજી. ટેક—

ભાઈ ન ધરશો આ સમેરે, દુઃખ તમે કશું ચિત્ત;
ઇશ્વરસ્વાધીન જીવનીરે, ગતિ જાણી સર્વદા ખચીતરે.
મારા પ્યારા ભરતજી. ૧

ત્રણેય કાળ ત્રિભોવનેરે, સંમત મારે સ્હેજ;
પુણ્યશ્લોક્તન તમતણુંરે, તમ સમ તો દીસો છો તમેજરે.
મારા પ્યારા ભરતજી. ૨

આણે કુટીલતા ઉરમાંરે, તાત તમોપર જેહ;
આ લોક ને પરલોકમાંરે, સુખ સંપતિ પામે ન તેહરે.
મારા પ્યારા ભરતજી. ૩

દોષ દે જનનીને જન્મમાંરે, ઝાઝો જડ નર તેજ;
સેવી ન સ્વપ્નેય જેમણેરે, ગુરુ સાધુસભા શુભ સ્હેજરે.
મારા પ્યારા ભરતજી. ૪

પાપ પ્રપંચ મટે સહુરે, અખીલ અમંગળભાર;
આ લોકે યશ સુખ સ્વર્ગમાંરે, તમ નામ સંભારતાં સારરે.
મારા પ્યારા ભરતજી. ૫

સત્ય કહું સદભાવથીરે, શંકરની કરી શાખ;
ભરત તમારી રાખી રહેરે, આ ભોમિ તમ સત્યવિપાકરે.
મારા પ્યારા ભરતજી. ૬

કોટી કુતર્ક કરો નહિરે, વીર વૃથા મનસાથ;
છુપાવ્યાં છુપાં રહે નહિરે, વેર પ્રેમ સંપતિ ને અનાથ.
મારા પ્યારા ભરતજી. ૭

ખગ મૃગ જાય જુઓ તમેરે, મુનિવર મંડળી પાસ;
વેગળાં નાસે વિલોકીનેરે, દુઃખદાયક પારધી વાસરે.
મારા પ્યારા ભરતજી. ૮

પશુ પંખી પણ જાણતાંરે, નિજહિત અનહિત પ્રાય;
તો પછી મનુષ્ય તો સર્વથીરે, ગુણ જ્ઞાન નિધાન ગણાયરે.
મારા પ્યારા ભરતજી. ૯

જાણું છું હું મન માહરેરે, ભાઈ તમોને ભલાજ;
શું કરૂં વીર હું આ સમેરે? પડ્યું ધર્મ સંકટ આવી આજરે.
મારા પ્યારા ભરતજી. ૧૦

સત્યને સાચવી રાખીયુંરે, ત્યાગી મને મહીપાળ;
પ્રેમસંકલ્પને પાળવારે, તન પરહરિયું તતકાળરે.
મારા પ્યારા ભરતજી. ૧૧

તેમનું વચન ઉથાપતાંરે, થાય મહામન શોચ;
તેથીય અધિક તમોતણોરે, મારા અંતરમાંય સંકોચરે.
મારા પ્યારા ભરતજી. ૧૨

તે પર વળી ગુરુએ મનેરે, આજ્ઞા દીધી આજ;
અવશ્ય જેહ કહો હવેરે, ઇચ્છું કરવાને આજ તે કાજરે.
મારા પ્યારા ભરતજી. ૧૩

દોહરા.

નિજ મન વદન પ્રસન્ન કરી, સર્વ તજી સંકોચ;
કહો કરીશ તે આજ હું, અતિશય હૃદય નિશોચ. ૧

સત્યસિંધુ રઘુવરતણી, વચનકેરી રચનાય;
સુણીને સર્વ સભાસદો, સહિત સુખી મુનિરાય. ૨

ભયભીત ભીતરમાં અતિ, સુરસમાજ સુરરાજ;
એમ હૃદયમાં શોચતા, બેઠું થવા અકાજ. ૩

વિવિધ વિચાર કરે ઉરે, સુજે ઉપાય ન કાંય;
રામશરણું ભયહરણું જે, વસી ગયું મનમાંય. ૪

પછી વિચારી પરસ્પરે, કહે એમ સહુ વાત;
ભક્તભક્તિવશ રઘુપતિ, ભેદ જડ્યો ભલીભાત. ૫

દુર્વાસા અંબરીષની શુદ્ધિ કરી મન સાથ;
નિષ્પટ નિરાશ થયા ઉરે, સુરસમાજ સુરનાથ. ૬

ઘણા કાળ દેવે સહ્યો, અતિશય હૃદય વિષાદ;
નરહરિએ ધરી વિનતિ ઉર પ્રગટ કર્યો પ્રલ્હાદ. ૭

શિશ ધુણાવી સરવે કહે, લાગી લાગી શ્રુતિ સાથ;
કાજ હવે સહુ દેવનું, ભરતભક્તને હાથ. ૮

અન્ય ઉપાય ન અવનિમાં, દેખી જુઓ સહુ દેવ;
રાચે રામ રમાપતિ, સદા સુસેવક સેવ. ૯

સુર સહુ સેવો ભરતને, ઉર સહપ્રેમ નિદાન;
જે નિજ ગુણશીળતાથી નિત, સ્વવશ કરે ભગવાન. ૧૦

સુણી સુરમત સુરગુરુ કહે, ભલું તમારૂં મ્હાભાગ્ય;
સકળ સુમંગળમૂળજગ, ભરતચરણ અનુરાગ. ૧૧

સીતાપતિ સેવકતણી, સેવકતા સંસાર;
કામધેનુસમ હે સુરો, ફળ અભિમત દાતાર. ૧૨

ભરતભક્તિ ભલિભાતથી, આવી તમ મન આજ;
વિધિએ વાત બનાવી ઠીક, શોચ તજો સુરરાજ. ૧૩

ભરત–પ્રતાપ–પ્રભાવને, જુઓ તમે સુરરાય;
સ્હેજ સુભાવથી આ સમે, સ્નેહવિવશ રઘુરાય. ૧૪

સ્થિર મન કરો સર્વ સુરો, ભય ન ધરો ઉર કાંયઃ
જાણો ભાવથી ભરતને, રામતણી પરછાંય. ૧૫

સુણી શિક્ષા સુરગુરુતણી, સહુ સુર સંમત શોચ;
અંતરજામી રામને, અધિક હૃદયસંકોચ. ૧૬

ભરતે મનમાં જાણીઓ, નિજ શિર સરવે ભાર;
અતિ સંકલ્પ વિકલ્પ મન, કરે ત્યહાં નિરધાર. ૧૭

કરી વિચાર નિશ્ચય કર્યું, નિજ મનમાંહે તેજ;
આજ્ઞા પાળવી રામની, આપણું ભલું તો એજ. ૧૮

નિજ પણ તજીને મ્હારૂં પણ, રાખી રહ્યા રઘુરાય;
સ્નેહ કૃપા સુખપ્રદ મયા, થોડી ન કરી કે'વાય. ૧૯

કર્યો અનુગ્રહ અતિ ઘણો, સહુવિધિ સીતાનાથ;
કરી પ્રણામ બોલે ભરત, જોડી કમળયુગહાથ. ૨૦

રાગ રામગ્રી.

વૈદર્ભી વનમાં વલવલે એ ઢાળ

હાથ જોડી રઘુનાથને, વદે ભરત વચંન;
કે'વરાવો છો શું હવે, વેણુ મારે વદ'ન.
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૧

અંતરજામી સ્વામી તમે, કૃપાસાગર સાર;
શું તમે તે નથી જાણતા? નોધારાના આધાર?
હાત જોડી રઘુનાથને. ૨

ગુણનિધિ ગુરુજી પ્રસન્ન છે, સ્વામી તમ અનુકૂળ;
મનથી મલીન મટી ગયા, સર્વ કલ્પિત શૂળ.
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૩

નિજભયથી ભય પામિયો, રૂડા હે રઘુરાજ;
દોષ નહિ રવિદેવનો, ભૂલ્યા ભ્રમથી દિશાજ.
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૪

માતકુટિલતા અતિ ઘણી, પૂર્ણ મારાં અભાગ્ય;
વિષમ વિશેષ દૈવોગતિ, કોથી થાય શું ત્યાગ?
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૫

સર્વે મળી મને ઘાલીઓ, બાંધી રૂંધી કુબંધ;
પ્રણતપાળક પણ આપનું, પાળ્યું પ્રેમસબંધ.
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૬

એ નવી રીત ન આપની, વેદવિદિત છે વાત;
ગુપ્ત ન લોક સમસ્તથી, સુસ્વામી સાક્ષાત.
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૭

એક ભલા તમે સ્વામી છો, જક્ત તો માયાજાળ;
પાર ભલાની ભલાઈનો, ન પમાય કો કાળ.
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૮

કલ્પતરુસમ આપનો, છે સ્વભાવ સદાય;
સન્મુખ વિમુખ ન મનવિષે, ગણો સ્વપ્ને કદાય.
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૯

સમીપ ગયે ઓળખાય છે, સત્વર તરુ સુર;
શોચ સર્વને સમાવતી, જેની છાંયા જરૂર.
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૧૦

માગતાં મોંમાગ્યું પામતાં, જકતમાં જે જે સુખ;
રંક ભૂપાળ ભલાભૂંડા, રૂડું એ કલ્પરૂખ.
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૧૧

જાણી સહુ રીતે આ સમે, ગુરુસ્વામીનો સ્નેહ;
મારો મહામોહ મટી ગયો, ગયા મનના સંદેહ.
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૧૨

કરુણાધામ કરો હવે, તેજ રૂડો ઉપાય;
જનહિત જે થકી આપને, મન ક્ષોભ ન થાય.
હાત જોડી રઘુનાથને. ૧૩

સંકોચ ઉપજાવે સ્વામીને, જેહ સેવક ભારી;
નિજ હિત મનમાં ચાહ્ય છે, મતિ તેની નઠારી.
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૧૪

સ્વામીતણી રૂડી સેવના, તેજ સેવકહિત;
સહુ સુખ લોભ વિસારીને, કરવી સઃપ્રીત.
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૧૫

સ્વારથ નાથ સહુતણો, વળો વારૂ જે આજ;
આજ્ઞા કરો તોયે ભલું, રૂડા હે રઘુરાજ.
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૧૬

વિનતી સુણો એક માહરી, કહું આપને જેહ;
યોગ્ય દીસે કદી તો પછી, કરજો પ્રભુ તેહ.
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૧૭

તિલક સમાજ સરવ સજી, આણ્યો છે અહીં સાથ;
સફળ કરો સનમાનીને, રૂડા હે રઘુનાથ.
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૧૮

અનુજસહિત મને મોકલો, વનમાંય વિશેષ;
સૌને સનાથ કરો તમે, અવધ જઈ અવધેશ.
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૧૯

નહિ તો લક્ષ્મણ અરિદમનને, ફેરવો પાછા આજ;
સાથે આવીશ હું હે પ્રભુ, પદસેવન કાજ.
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૨૦

નહિ તો વિચરીએ વનવિષે, અમે ભ્રાત ત્રણેય;
સીતાસહિત પાછા વળો, માગ્યું દ્યો એ અદેય.
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૨૧

મન પ્રસન્ન થાય જે રીતે, આપનું પ્રભુ આજ;
તેજ કૃપાસાગર તમે, કરો કોડથી કાજ.
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૨૨

ભાર મૂક્યો મારાપર સહુ, આપે તો આ વાર;
મુજને ન ધર્મ નીતિતણો, કશો વિમળ વિચાર.
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૨૩

વચન કહું સહુ સ્વાર્થનાં, આર્તબંધુ હે નાથ;
ચિતમાં રહે નહિ ચેતના, ગરજુને ભલિભાત.
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૨૪

સ્વામીની આજ્ઞા સાંભળી, દે પ્રત્યુતર જેહ;
લાજ લજાણી મનવિષે, જાણી સેવક તેહ.
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૨૫

અવગુણસાગર અતિ ઘણો, એવો છું હું આજ;
સ્વામી સ્નેહ વખાણતા, સર્વ સાધુ સમાજ.
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૨૬

હે કૃપાળુ મને હવે, મત મન ભાવ્યો તેજ;
સંકોચ મન સ્વામીતણું, જેથી પામે ન સ્હેજ.
હાથ જોડી રઘુનાથને. ૨૭

દોહરા.

પ્રભુ તમ પદ સોગન લઈ, કહું સદભાવ સહાય;
જગ મંગળ હિત એહ છે, હે રઘુરાય ઉપાય. ૧

કહું તમને કર જોડી તે, સુણો ગરીબનિવાજ;
રવિકુળકમળવિપિનતણા, હે રવિરૂપ રઘુરાજ. ૨

મન પ્રસન્ન કરીને હવે, સર્વ તજી સંકોચ;
દેશો જેવી જેહને, આજ્ઞા હ્રદય નિશોચ. ૩

તે આજ્ઞા શિર ધરી ધરી, કરશે જન સહુ આમ;
મટશે સહુ અન્યાય અમ, તથા કુપેચ તમામ. ૪

ભરતવચનરચના સુણી, મુનિમન હરખ અતુલ્ય;
સાધુ સર્વ વખાણતા, સુર વરષાવે ફૂલ. ૫

દુગ્ધાવશ દિલમાં બહુ, અવધવાસી અભિરામ;
તાપસ ને વનવાસીઓ, પ્રમુદિત હ્રદય તમામ. ૬

છાના રહી ગયા પ્રભુ, મન પામી સંકોચ;
રઘુપતિની ગતિ નીરખીને, સભા સર્વ મન શોચ. ૭

જનકદૂત તે અવસરે, આવ્યો તેણે ઠામ;
સુણી તેડાવ્યો નિજકને, ગુરુએ ત્યાં અભિરામ. ૮

કરી પ્રણામ મુનિરાયને, નીરખ્યા જાનકીનાથ;
વેષ દેખી તે દુઃખી થયો, દૂત નિપટ મન સાથ. ૯

પૂછી મુનિનાથે પછી, જનકદૂતને વાત;
કહે વિદેહનૃપતિતણી, પ્રમુદિત મન કુશળાત. ૧૦

પામ્યો મન સંકોચ સુણી, ચરણકમળ ધરી શિશ;
વદે દૂત કર જોડીને, સુણજો મહામુનીશ. ૧૧

રાગ વેરાડીની ચોપાઈ.

શુકજી કહે સાંભળ નરપતિ એ ઢાળ

સ્નેહ ધરી મુનિજન સાંભળો, ત્યાગ કરી કહું મન આંબળો;
પૂછો કુશળતા સાદર તમે, તેજ કુશળ હેતુ આ સમે. ૧

નહિતો નાથ અવધપતિતણી, સાથ કુશળતા ગઈ અણી ઠણી;
જક્ત અનાથ થઇને ગયું, મિથીલાપુરીમાં જાય ન રહ્યું. ૨

કૌશલ્યાપતિની ગતિ સાંભળી, જનકસંબંધીતણી મંડળી;
ગાંડાં જેવાં સહુજન શોકમાં, વ્યાપ્યું દુઃખ પ્રજા લોકમાં. ૩

જેણે દીઠા તે સમે જનકને, લાગ્યા વિદેહ સત્ય તેમને;
નામ વિદેહ અસત્ય ન કદા, કેમ ન લાગે એવા તદા. ૪

રાણીકુચાલ સુણી ભૂપાળને, સુજે ન જ્યમ મણિવણ વ્યાલને;
ભરતકુંવર થયો રાજ્યનો ધણી, વન વિચર્યા શ્રીરઘુકુળમણી. ૫

શોક થયો ઉર મિથીલેશને, સાંભળી રામના મુનિવેશને;
સચિવ સમાજ મતિવંતને, વાત પૂછી નૃપે મ્લાન મને. ૬

કરી વિચાર કહો સહુ તમે, કરવું યોગ્ય કશું આ સમે;
જનકતણાં વચનો સાંભળી, શોકનિમગ્ન સચિવ મંડળી. ૭

ચાલવું કે રે'વું કોઈ એ ન કહે, અન્યોન્ય મુખ સામું જોઈ રહે;
હ્રદય વિચાર કરી ધીર ધરી, ભાવિ વિચારી શોક પરહરી. ૮

જાસુસ ચાર ચતુરતા ઘણી, મોકલ્યા નગરી અયોધ્યા ભણી;
ભાવ કુભાવ ભરતજીતણો, સમજીને મનમાંહે ઘણો. ૯
આવજો વેગે દિન વહી જતા, ત્યહાં તમે પડશો નહિ છતા;
ગયા અવધ દૂત વેગે અતિ, સાંભળીન્યાળી ભરતમતિગતિ. ૧૦
ચિત્રકોટ આવ્યા ભરતજી, દૂત આવ્યા તિરહુતી સજી;
આવી દૂતોએ મનઅનુભવી, ભરતની કરણી વરણવી. ૧૧
જનકસભામધ્યે યથામતિ, માંડી કહ્યું સહુ અથઇતિ;
મુનિ ગુરુ પુરજનવાસીઓ, સચિવ ભૂપાળ દાસદાસીઓ. ૧૨
સ્નેહવિકળ જન સરવે થતાં, શોચ કરે તે ન જોયાં જતાં;
ભરતવડાઈ કરી ત્યાં અતિ, ધીરજ મનમાં ધરી મહીપતિ. ૧૩
બોલાવી લીધા ત્યાં તે સમે, સુભટ દરોગા જે મન ગમે;
ઘર પ્રદેશવિશે શુભ મતિ, રાખી લીધા રખવાળા અતિ. ૧૪
હય ગજ રથ અધિક વાહનો, સાજ સજ્યો સહુ લેખાવનો;
લગ્ન સાધી તતક્ષણ ચાલિયા, વાટે ના નૃપ વિશ્રામીયા. ૧૫
આજ સવારે પ્રયાગને વિષે, ન્હાયા સહુ હરખી અતિશે;
યમુનાજી ઉતરવા લાગિયા, રામચરણ સહુ અનુરાગિયા. ૧૬
લેવા ખબર અમને નૃપતિએ, મોકલ્યા આગળ અતિ પ્રીતિએ;
વાત કહી એવી તેમણે, શિશ નમાવ્યું મુનિવરચરણે. ૧૭

હરિગીત છંદ.

શિશ નામ્યું મુનિપદકમળ અમળે, વિમળ કહીને વાતડી;
દીધ સાથ કોળી છસાત મુનિએ, કીધ વિદા ચર તે ઘડી;
સુણતાં જનકઆગમન હરખ્યા, સર્વ અવધનિવાસીઓ;
મન રામને સંકોચ અતિ સુર, સાથ શોચિત ભાસિયો. ૧
મન ગ્લાનિ કૈકયી કુટિલણીને, શોચ કરતી તે સમે;
કરૂં શું હવે દઉં દુષણ કોને? કુડી કૃતિ મન બહુ દમે;
પુરનારીનર અંતર મુદિત અતિ, એવું મનમાં આણીને;
દિન ચાર રેહવાનું અધિક થયું, જનક આવ્યા જાણીને. ૨
વીતી ગયો દિન એવી રીતે, એય મનઆનંદમાં;
પ્રાતઃસમે ઊઠી લાગિયા સહુ, સ્નાન કરવા ગંગમાં;
કરી સ્નાન દાન પુરુષ નારી, પૂજતાં આતુર મને;
ગણનાથગુણનિધિ ગૌરી શંકર, શુભ પ્રભાકર સૂર્યને. ૩
પછી શ્રીરમણપદવંદના કરી, વિનવતાં કર જોડીને;
વળી માગતાં ખોળા પસારી, સર્વ સંશય તોડીને;
પટરાણી જાનકી રામ રાજા, અવધપુરીની ગાદીએ;
આનંદકંદ ચરણકમળને, નિત અમે અભિવાદીએ. ૪
ફરી સહસમાજ સ્વતંત્ર સુખનિધિ, સુખી કરે પરિવારને;
યુવરાજપદ દે રામ હરખથી, સુભગ ભરતકુમારને;
સહુ કોઈને એ સુખસુધા સીંચિ, દેવ એવી કરી દયા;
દ્યો લ્હા'વ જગજીવનતણો શુભ, જાણીશું સુખિયા થયા. ૫
ગુરુરાજ ગરિબનિવાજ, ભ્રાતસમાજ સઃરઘુનાથનું;
સહુ સુખ રાજ્ય થજો અવધપુર, ભવ બધે ભલિભાતનું;
નૃપ રામ અવધની ગાદીએ શુભ, વિદ્યમાનજ હોયને;
તમ પાસ મૃત્યુ યાચીએ અમ, એજ દ્યો સહુ કોઈને. ૬
સુણી સ્નેહમય પુરજનતણી, મૃદુ વાણી વિમળ સુધાભરી;
નિજ યોગ વિરતિ જ્ઞાની મુનિજન, નિંદતા ધન્ય ઉચરી;
કરી નિત્યકર્મ ક્રિયા સુભગ અતિ, સર્વ પુરજન એ રીતે;
કરતા પ્રણામ રમારમણને, તન પ્રફુલ્લિત પ્રભુપ્રીતે. ૭
અતિ ઊંચનીચ મધ્યમ વરગનાં, નારીનર વિશ્રામતાં;
નિજનિજ અભિરુચિસમ સર્વદા, રામદર્શન પામતાં;
સનમાન પ્રભુ સાદર કરે નિત, સ્વર્ગસુખ સૌ માણતાં;
ગુણધામરામ રમારમણને, સર્વકોઈ વખાણતાં. ૮
રઘુવરની વાણી વિમળ મનહર, બાળપણથી ભાવતા;
પ્રીતિ ઓળખી નીતિ પાળતા પ્રભુ, દુસહ દુઃખ તજાવતા;
સંકોચ શીળસમુદ્ર રઘુવર, સરવને સુખદાવના,
મન વદન પ્રસન સદા સુલોચન, સહુથી સરળ સ્વભાવના. ૯
કથતાં મુખે શ્રીરામગુણગણ, હૃદય જન અનુરાગિયાં;
નિજભાગ્ય સુભગ વખાણવા સુખ, લાભ જાણી લાગિયાં;
જગમાંય શું થોડાં અમે સહુ, પુણ્યપુંજ કહી વદે;
નિત માનતા પોતાતણાં કરી, જેમને રાઘવ રૂદે. ૧૦
સહુ પ્રેમમગ્નજ તે સમે સુણી, આવતા મીથીલેશને;
સંભ્રમ ઊઠ્યા સસભા શ્રીરઘુવર, વાહ જોગી વેશને;
નિજ ભ્રાત સર્વ અમાત્ય પુરજન, સાથ ગુરુજન ગુણનિધિ;
આગળ ગમન કર્યું રાઘવે શુભ, જાય સર્વે એ વિધિ. ૧૧
અવિલોકિયો મહીપાલ જનકે, ચિત્રકૂટને જ્યારથી;
કરતા પ્રણામ ઉમંગભર મન, ત્યાગી રથને ત્યારથી;
ઉર લાલસા ઉત્સાહ અતિશે, રામદર્શન કારણે;
નહિ પંથશ્રમનો કલેષ લેશે, કોઈને ઉર ધારણે. ૧૨
મન ત્યાં જ્યહાં રઘુનાથ સીતા, શોચવશ સહુ કોઈ છે;
મનવીણ તનના દુઃખ સુખની, શુદ્ધિ કોને હોય છે ?
આવે જનક ત્યાં એવી રીતે, પાયપાળા ચાલતા;
સસમાજ સહુ પરિપૂર્ણ પ્રેમે, નેહનજરે ન્યાળતા. ૧૩
આવ્યા નિકટ અન્યોન્ય જવ સહુ, મનવિષે અનુરાગિયા;
સાદર સર્વ જન પરસ્પર ત્યાં, પ્રીતથી મળવા લાગિયા;
ન શકાય કહી મુખ શેષ કવિથી, ભારતીય ભૂલી પડે;
અન્યોન્ય રાજસમાજ સ્નેહજ, મુખે કથતાં ના'વડે. ૧૪

દોહરા.

મુનિગણના પદ વંદવા, લાગ્યા જનક ભૂપાળ;
રઘુનંદન પરણામતા, ઋષિઓને તે કાળ. ૧
સહિત ભ્રાત સહુ રઘુપતિ, મળ્યા જનકને જાઈ;
ચાલ્યા લેઈ સમાજને, પૂર્ણપ્રેમ અધિકાઈ. ૨

આશ્રમ સાગર શાંતરસ, પૂર્ણ સુપાવન પાથ;
સૈન્ય જાણ્યું કરુણા નદી, લઈ ચાલ્યા રઘુનાથ. ૩

મહા જ્ઞાન વૈરાગ્યની, તોડી નાખતી તીર;
વચન સશોચરૂપી મળે, નદીનાળાંનું નીર. ૪

શોચ તથા વિશ્વાસરૂપી, પવન તરંગ અતુલ્ય;
ધૈર્યરૂપી તટપરતણાં, તોડતી વૃક્ષ સમૂળ. ૫

ધારા તીવ્ર વિષાદરૂપ, તોડે તટતરુ સાર;
ભય સંશય ભ્રમરાવળી, મ્હોળો પટ નિરધાર. ૬

મહાબુદ્ધિરૂપી માછીએ, વિદ્યાનાવ વિવેક;
ઝોકાવ્યું જન સહ ભરી, આવી નહિ તટ એક. ૭

વનચર કોળી ભીલડાં, કરે વિલોકી વિચાર;
પથિક સર્વ ઉર હારિયા, નહિ પામશે પાર. ૮

ઘુઘુઘુ કરતી જઈ મળી, આશ્રમસાગર ઠેઠ;
ઊછ્યો ઉદધિ અકળાઈને, જાણે થાતાં ભેટ. ૯

શોકવિકળ વ્યાકુળ દીસે, અજ્ઞે રાજસમાજ;
જ્ઞાન વિવેક રહ્યાં નહિ, દ્રઢ ધીરજ રજ લાજ. ૧૦

શિખરણી છંદ.

વખાણી તે વારે, નૃપતિમતિ[1] સદ્‌ગુણશીળતા;
નહાઈ શોકાબ્ધિ, રૂદન કરી સર્વે કકળતા;
ઉરે શોચે લોચે, પુરુષ પ્રમદા વ્યાકુળ અતિ;
અરેરે ઉચારી, નયન નીર લુંછે પટ વતી. ૧

વદે સર્વે રોષે, દઈ અધિક દોષો ગુણનિધિ;
અરે આ શું કીધું, અહનિશ તું વાંકા ફટ વિધિ;
તપસ્વી યોગીઓ, સિધ સુર મુનિરાય મનમાં;
દશા દેખી દુઃખી, જનકનૃપની આવી વનમાં. ૨

ઉરે લાગ્યું એવું, પ્રભુ પ્રીતસરિતા જળમહા;
ત્રિલોકે તો જોતાં, સમરથ ન તે કો ઉતરવા;
મહાદુઃખી દેહે, મુનિ સહુ ખગાકાર અનિયા;
અરેરે ઉચ્ચારી, નયન નીર લૂંછે છ દુઃખિયા. ૩

વસંતતિલકા છંદ.

જેના સુજ્ઞાનરવિથી ભવરાત્રી નાસે,
સુવેણકીર્ણથી મુનિકમળો વિકાસે;
તેને શું મોહ મમતા નિકટે ઘણેરી,
આ તો વડાઈ સીયરામસનેહકેરી. ૧

છે જક્તમાં વિષયી સાધક સિદ્ધ શાણા,
એવા ત્રિવિધ જીવને શ્રુતિએ વખાણ્યા;
જેના ઉરે પ્રભુસ્નેહ રૂડો ઘણો છે,
સાધુ સભાની મધ્ય આદર તે તણો છે. ૨

શોભે ન જ્ઞાન કદી રાઘવપ્રેમ પાખે,
સુકાની વિણ જ્યમ વ્હાણય વાત લાખે;
વિદેહને મુનિવરે સમજાવિયા ત્યાં,
સૌ રામઘાટ કરી સ્નાન સુખી થયા ત્યાં. ૩

સૌ લોક શોકમય નારી નરો અથોકે,
તે દિ વિત્યો જળ વિના સહુનો સશોકે;
કીધો અહાર ન વિહંગ ખગો મૃગોએ,
તો શો વિચાર પ્રીય પ્રેમીજનોતણો એ. ૪

અજ્ઞે સમાજ સહ રામ રમાપતિ તે;
પ્રાતઃ સમે સરિતસ્નાન કર્યું સપ્રીતે;
બેઠા સહુ વડતરુની તળે નહાઈ;
છે મંન તો મલીન ગાત્ર ન સુખદાઈ. ૫

જે વિપ્ર છે અવધપુરીતણા નિવાસી,
જે મીથીલેશપુરના તપજ્ઞાનરાશી;
જે હંસવંશઅવતંસ ગુરુ ગુણાબ્ધિ,
જે છે પુરોહિત વિદેહતણા અનાદિ. ૬

જેણે સદાય જગમાં પરમાર્થ શોધ્યો;
સંસારસારઅનુસાર સુબોધ બોધ્યો;
લાગ્યા સહુ સદ્‌ઉપદેશ[2] અનેક કહેવા;
સદ્ધર્મ નીતિ વિરતિ સુવિવેક જેવા. ૭

ત્યાં કૌશિકે કહી મુખે સુકથા પુરાણી,
સર્વે સભા સુજનને સમજાવી વાણી;
કૌશિકને રઘુપતિ મુખ એવું કહે છે,
હે નાથ કાલ જળવિણ સહુ રહ્યા છે. ૮

કહે છે મુનિ ઉચિત કીધું સુહિત કાજે,
વીતી ગયો દિન વળી અઢી પ્હોર આજે;
જાણી ગુરુ નૃપ વિદેહ કહે સુવાણી,
ના યોગ્ય આંહિ કદી ખાવું અનાજ આણી. ૯

ભૂપે કહ્યું સરવને અતિ લાગ્યું સારૂં,
ન્હાવા ગયા સર્વ પામી રજાજ ચારૂ.

દ્રુતવિલંબિત છંદ.

ફળફૂલો દળ મૂળ વિવિધનાં, ભરી ભરી રુડી કાવડ ભીલડાં;
અશનકાજ અપારજ લાવિયા, ભીલજનો સહુને મનભાવિયા. ૧

ગિરિ થયો શુભકામદ સર્વથી, જગતસ્વામીજી રામપ્રસાદથી;
પરહરે મનખેદ વિલોકતાં, નિરખી તે જન સૌ સુખિયાં થતાં. ૨

વન નદી વળી સ્વચ્છ સરોવરાં, ભૂમિવિભાગ રુડા સહુ શોભતા;
મનપ્રીતાળ દીસે સહુ કોયનાં,હરખ ઉલટિઓ અતિ હોય ના? ૩

---

૧ દશરથ રાજાની બુદ્ધિ.

૨ સારો ઉપદેશ.

વિટપ વેલી રસાળ સહુ દીસે, સફળ ફુલસહિત અહર્નિશે;
ખગ મૃગો વદતા અનુકૂળમાં, ત્રિવિધ વાયુ સુમંગળ મૂળમાં. ૪
શિતળ મંદ સુગંધી વહે વને, અતિ ઉછાહ ઉરે જન સર્વને;
વરણી જાય ન સુંદરતા અતિ, હૃદય થાકી જતીજ સરસ્વતી. ૫
કરતી હોય ન ભૂમિ અતિ પ્રીતે, જનકની પરૂણાઈ રુડી રીતે;
સર્વ લોક નહાઈ નહાઈ ને, જનક રામરજા રુડી પામીને. ૬
નિરખી ઝાડ રૂડાં હરખી મહા, પુરજનો ઊંતર્યા સહુ જ્યાં ત્યહાં;
ફળફૂલો દળ કંદ અનેક ત્યાં, સુભગ પાવન સ્વાદ સુધાસમાં. ૭
સરવને અતિ સાદર તે સમે, ગુરુ વસિષ્ઠજીએ મન જે ગમે;
ભરી ભરી રૂડી કાવડ મોકલ્યો, અધિક ભાર અહારતણો ગચ્યો. ૮
અતિથિ પિતૃ ગુરુ સુર પૂજીને, ફળઅહાર કરે જન સૌ વને;
હૃદય મોદ અપાર સમાજને, નીરખતાં પ્રીતથી રઘુરાજને. ૯

ચંદ્રક્રીડા છંદ.

વીત્યા દિ રૂડા ચાર સૌના સુખે એવી રીતે વને ત્યાં,
નરો નારી સૌ સુખિયારાં વિલોકી રમાનાથને ત્યાં;
રુચી એવી બંને સમાજે સદા સારે સંસારકેરી,
ભલું ના વિના જાનકી રામ ફર્યું હૃદે જોયું હેરી. ૧
સીતા રામ સંગે વને વાસ ચારુ વિચારો સહીરે,
સદા કોટી છે ઇંદ્રપુરી સમી સગ્વડો સૌ અહીંરે;
તજી રામ વૈદેહિ સૌમિત્ર જે પુણ્યશાળી પવિત્ર,
ઉરે ભાવતું જેહને ગેહ તેને વિધિ વંક મિત્ર. ૨
હશે પાંશરો દૈવ સૌનો સનાદે અનાદિથી જ્યારે,
થશે ત્યાહરે રામ પાસેજ રે'વાનું સુખે અમારે;
ત્રણે કાળ મંદાકિનીસ્નાન સારૂં ત્રણે પાપ હર્તા,
વળી રામના દર્શન મોદમાંગલ્ય કલ્યાણકર્તા. ૩
તપસ્વી સ્થળે ચિત્રકોટે વને સૌ સુખે વિચરો છો,
વળી કંદ મૂળો ફળાહાર સુધાસમાં સૌ કરો છો;
સુખે વીતી જાશેજ ચૌદેય એ સંવતો જોત જોતે,
ન જાતાં કદા જાણશું જીવમાં મન આનંદસોતે. ૪

દોહરા.

એ સુખયોગ્ય ન લોક સૌ, કહે એવું ક્યાં ભાગ્ય?
બંને રાજસમાજનો, રામચરણ અનુરાગ. ૧

રાગ ઓખાહરણનો.

કરતાં મનોરથ જન સકળ ત્યાં, અંતરમાં એવી રીતે;
પ્રેમસહિતનાં વચન સાંભળતાં, મન હરી લે અતિ પ્રીતે;
તેહ સમે શાણાં સીતાની માતે, મોકલી અવસર જોવા;
દાસી દોડતી આવી જઈને, નિજપર મન સહુ મ્હોવા. ૧
સર્વ સીતાજીની સાસુઓને, સાંભળીને સાવકાશ;
મળવા માટે આવ્યો ઊઠીને, જનકતણો રાણીવાસ;
સાદર કૌશલ્યાદેવીએ સહુનું, સન્માન કીધું સારૂં;
આસન આપ્યાં સમયસમ સહુને, વિવેક કહું શું વારૂ. ૨
શીળ સ્નેહ નિમગ્ન દીસે છે, રાણીઓ બંને કોર;
સાંભળી વચન વિલોકી તન કૃશ, પીગળે વજ્ર કઠોર;
નેત્રકમળથી નીર ઝરે છે, શિથિળ શરીરે સરવે;
અધોમુખ કરી મહી ખણતાં નખે, સોચવા લાગી સરવે. ૩
દીસે રામ સીતા પ્રેમકેરી, સરવે સલુણી મૂરતી;
વેષ બહુ ધરી જાણે કરુણા, શોચ હૃદયમાં ધરતી;
ધીર ધરી સીતામાત કહે ત્યાં, વાંકી વિધિની મતિ ધારો;
દૂધના ફીણને જ્યમ ફોડી નાખે, વજ્રની કરચ વિચારો. ૪
સાંભળીએ શ્રવણે તો સુધા પણ, વિષમ નીરખીએ વિષ;
એવાં સર્વ કરાળ છે કરતુક, વિરચીનાં અહર્નીશ;
કાક ઊલુક બગ જ્યાં ત્યહાં ભાસે, વિરંચીના આ પ્રપંચે;
કોઈકિ તમ સરખાં હંસરૂપે, જે સહુ સદ્દગુણ સંચે. ૫
સંકોચ પામી કહે તેહવારે, સદ્દગુણી દેવી સુમિત્રા;
દુર્બળ દૈવતણી ગતિ છે નિત, અતિ વિપ્રીત વિચિત્રા;
સરજે વળી પ્રતિપાળે પછી તો, વેગે કરે છે વિનાશ;
બાળરમતસમ ભાસે મને તો, વિરંચીબુદ્ધિવિલાસ. ૬

દોહરા.

દોષ ન કોઈતણો કશો, કૌશલ્યા વદી વાણ;
ભાગ્યતણે વશ દુઃખ સુખ, લાભ તથા વળી હાણ. ૧

રાગ રામગ્રી.

પઢોરે પોપટ રાજા રામના એ ઢાળ

સાંભળો દેવી સુલોચના, શાણાં સીતાની માતા;
કઠણ આ કર્મતણી ગતિ, એક જાણે વિધાતા.
સાંભળો દેવી સુલોચના. ૧
જેહ શુભાશુભ કર્મનો, દિવ્ય છે ફળદાતા;
શું કહીએ સખી તેહને, ભેદ જાણ્યા ન જાતા.
સાંભળો દેવી સુલોચના. ૨
સર્વતણા શિશ ઉપરે, ઈશઆજ્ઞા અતિશે;
ઉત્પતિ સ્થિતિ લય ને વળી, વિષ પીયૂષને શિશે.
સાંભળો દેવી સુલોચના. ૩
મોહવિવશ થૈ શોચિયે, મન આણી કુસંચો;
અચળ અનાદિ એવા દીસે, વિરંચીના પ્રપંચો.
સાંભળો દેવી સુલોચના. ૪

મરણ જીવન મહિપાળનું, અતિ અંતર આણી;
ખિન્ન થઈ મન શોચીએ, જાણી નિજ હિત હાણી.
સાંભળો દેવી સુલોચના. ૫

સીતાની માત કહે સત્ય એ, વદ્યાં દેવી સુવાણી;
સુકૃતની સીમા તમે, અવધેશનાં રાણી.
સાંભળો દેવી સુલોચના. ૬

લક્ષ્મણ સીતા રામજી, વિચરે વન જે એ;
સારો મને નથી લાગતો, પરીણામ ભુંડો એ.
સાંભળો દેવી સુલોચના. ૭

ખેદ હૃદય આણીને વદે, દેવી કૌશલ્યા ડાહ્યાં;
ભરતતણો મને શોચ છે, દારૂણ દુઃખે સમાયાં.
સાંભળો દેવી સુલોચના. ૮

ઈશપ્રસાદ પ્રતાપથી, તમ આશીર્વાદે;
સુત સુતવધુ શુભ પામી હું, પુજી પ્રેમે રંનાદે.
સાંભળો દેવી સુલોચના. ૯

બાધા નથી મેં મુખે કદી, રામના સમ હાવે;
શોગન લઈ તેના કહું હવે, હે સખી સદભાવે.
સાંભળો દેવી સુલોચના. ૧૦

વિનય વડાઈ સુશીળતા, મારા વ્હાલા ભરતની;
ભક્તિ ભલાશ વિશ્વાસ ને, વળી રીત ભાયપની.
સાંભળો દેવી સુલોચના. ૧૧

કહેતાં મતિ પીગળી જતી, શેષ શારદ કેરી;
સાગરને ઉલેચાય શું, સીપથી જ્યમ શેરી.
સાંભળો દેવી સુલોચના. ૧૨

'કુળદીપક સદા જાણજે, ભાઈ ભરતને ભાવે;'
વારંવાર કહેતા મને, મહીપાળ સુભાવે.
સાંભળો દેવી સુલોચના. ૧૩

કસી જોઈએ કનક કસોટીએ, મણી હાથઝવેરી;
પુરુષપરીક્ષા દુઃખ સમે, એ થકી ન અનેરી.
સાંભળો દેવી સુલોચના. ૧૪

કહેવું એવું આજ માહરૂં, અનુચિત છે અતિશે;
શોકસનેહે શાણપણ, સખી થોડુંજ દીસે.
સાંભળો દેવી સુલોચના. ૧૫

ધીર ધરી કહે કૌશલ્યા, સુણો હે મિથિલેશી;
કોણ વિવેકનિધિ શકે, તમને ઉપદેશી.
સાંભળો દેવી સુલોચના. ૧૬

ભાગ જોઈ રાણી રાયને, સમજાવજો સ્નેહે;
આવ્યા અહીં તે ઉચિત કર્યું, સૌ પ્રકાર વિદેહે.
સાંભળો દેવી સુલોચના. ૧૭

લક્ષ્મણને તજી ભરતને, રઘુનાથ લે સાથે;
ભાવતું હોય જો ભૂપમને, કરતાં કોઈ વાતે.
સાંભળો દેવી સુલોચના. ૧૮

તો ભલો યત્ન વિચારીને, કરજો એહ કામ;
શોચ મને બહુ ભરતનો, પ્રેમ ઓળખી આમ.
સાંભળો દેવી સુલોચના. ૧૯

ગૂઢ સ્નેહ ભરતતણા, મનમાંય વિશેષે;
શુભ પરીણામ અહીં રહ્યે, લાગતો નથી લેશે.
સાંભળો દેવી સુલોચના. ૨૦

રાગ દેશાખ.

વરષાઋતુ વહી ગઈ રે, એવે આવ્યો આશ્વિનમાસ

એ ઢાળ

જાણી સ્વભાવનેરે, સાંભળી સરળ સુવાણી વિશેષ;
મગ્ન થયાં સહુરે, કરુણારસ ભરપૂર ઉદ્દેશ. ૧
ફૂલવૃષ્ટિ થઈરે, નભથી ધ્વનિ વળી ધન્ય સુધન્ય;
સિધ યોગી મુનિરે, સ્નેહે શિથીળ ધરી મુખ મુન્ય. ૨
રાણીવાસ ત્યાંરે, અચરજ પામ્યાં મન અતિશેજ;
સહુ છાનાં રહ્યાંરે, કોઈ ન બોલે મુખ કશું સ્હેજ. ૩
સુમિત્રા તે સમેરે, કહે છે ઉર ધરી ધીર અપાર;
વીતી ગઈ જુઓરે, જામની બે ઘડી અતિ સુખકાર. ૪
સુણી તે વાતડીરે, ઉઠ્યાં કૌશલ્યા સપ્રીત;
ઉર સંકોચતાંરે, વદતાં સદભાવે શુભરીત. ૫
ઉતારે વેગથીરે, દેવી પધારો નિશિ વિતિ જાય;
વળી સહુ આવજોરે, કરીને અમઉપર કરુણાય. ૬
આ અવસર હવેરે, અમને તમને સૌને પ્રાય;
ઈશ આધાર છેરે, કે પછી છે મિથીલેશ સહાય. ૭
વચન વિનયભર્યાંરે, સાંભળી જાણી સ્નેહ અપાર;
જનકપ્રીયા ત્યહાંરે, ચરણે લાગી કરતી ઉચ્ચાર. ૮
વિનય તમોતણોરે, એવો ઉચિત દીસે અતિસાર;
દશરથનાં પ્રીયારે, રઘુવરકેરાં માત ઉદાર. ૯
નિત આદર કરેરે, મોટાજન નિજના નીચનુંય;
ગિરી શિર તૃણ ધરેરે, પાવન ધુમ્ર ધરે શિરશેય. ૧૦
સેવક તમતણારે, મન ક્રમ વચને છે મિથીલેશ;
તમને તો સદારે, સ્હાય અપાર ભવાની મહેશ. ૧૧
છે કો જક્તમાંરે, તમ સમ યોગ્ય કહો તમ તેજ;
દીપની સ્હાયતારે, શોભે શું દિનકરને સ્હેજ. ૧૨
રામ વને જઈરે, કરી સુરકેરાં સરવે કાજ;
અચળ અવધપુરીરે, કરશે તે પછી કોડે રાજ. ૧૩

રામભુજબળેરે, નર કિન્નર ને સુર સહુ નાગ;
નિજથળ તે સહુરે, વસશે સુખમાં સાનુરાગ. ૧૪

આગળથી એ સહુરે, કહ્યું છે યાજ્ઞવલીક ઋષિરાય;
મુનિવાણી રૂડીરે, કરીએ કોથી વૃથા ન થાય. ૧૫

કહી એવું મુખેરે, ચરણે નમતી પ્રેમસહિત;
વિનય સુણાવિયોરે, મિથીલેશીએ અધિક ઉચીત. ૧૬

સીતાને મોકલોરે, મળી મહિયરીયાંને સદયાય;
પાછી આવશેરે, દેવી કરો એટલી કરૂણાય. ૧૭

દોહરા.

કૌશલ્યાદેવી કહે, સુખે સીતાને આજ;
તેડી જાઓને તમે, પુછવાનું શું કાજ. ૧

સીતાસહિત સુલોચના, ચાલ્યાં પામી રજાય;
સુણો હવે સદભાવથી, રામકથા ઋષિરાય. ૨

પ્રીય પરિજનને જઈ મળી, વૈદેહી તે વાર;
જે જ્યમ યોગ્ય જણાય શુભ, તેને તેહ પ્રકાર. ૩

અવિલોકી એ અવસરે, સીતા તપસ્વિની વેશ;
થયાં સ્નેહવ્યાકુળ સહુ, હૃદય વિષાદ વિશેષ. ૪

રામ વસિષ્ઠતણી રૂડી, આજ્ઞા પામી ઉદાર;
નિજ ઊતારે આવિયા, જનકભૂપ નિરધાર. ૫

આવી અવિલોકી ત્યહાં, પુત્રી પરમ પવિત્ર;
પિતાપુત્રી મેળાપનું, વરણવું સુખદ ચરિત્ર. ૬

ઉર આણી લીધી જાનકી, જનકભુપે ભલીભાત;
જે પરોણિ પ્રિયપ્રાણની, પાવની જગવિખ્યાત. ૭

હૃદયથી ઉમટ્યો એ સમે, સાગર શુભ અનુરાગ;
મહિપતિમન થયું ઠીક ત્યાં, જાણે તીર્થ પ્રયાગ. ૮

અક્ષયવડ ત્યાં વાધતો, સીતાસ્નેહરૂપી સાર;
રામપ્રેમશિશુ તે ઉપર, શોભે જગ પ્રિયકાર. ૯

મુની માર્તંડ ચિરંજીવી, તે રૂપી મ્હાજ્ઞાન;
જાણે વિકળ વિલોકીને, સ્નેહનું જળ બળવાન. ૧૦

રામપ્રેમશિશુનો ગ્રહ્યો, બુડતાં શુભ આધાર;
ઉગર્યા તેથી એ સમે, જ્ઞાનઋષી નિરધાર. ૧૧

મોહમગ્ન મતી છે નહિ, નૃપ વિદેહની કદાય;
સીતા રઘુવર સ્નેહનો, મ્હા મહિમા મુનિરાય. ૧૨

સીતાનાં માતાપિતા, વિકળ સ્નેહવશ ભારી;
ધરણીસુતા ધીરજ ધરે, સમય સુધર્મ વિચારી. ૧૩

જનકભૂપતિ જોઈને, જાનકી તાપસવેશ;
થયો પ્રેમ પરિતોષ શુભ, ઉર આનંદ વિશેષ. ૧૪

પવિત્ર કીધાં પુત્રી હે, બહુધા બંને કૂળ;
ઉજ્વળ સુયશ જગતવિષે, કહે સૌ મંગળમૂળ. ૧૫

ગંગાસમ શુભ કીર્તિ તુજ, પ્રિય પાવન કરનાર;
ગઈ અનેક બ્રહ્માંડમાં, પાપહરણી સુખકાર. ૧૬

ત્રૈણ વડાં સ્થળ અવનિમાં, ગંગાનાં ગુણધામ;
તુજ કીર્તિસરિતાતણાં, સર્વથળે શુભઠામ. ૧૭

કહ્યું પિતાએ સત્ય સૌ, સ્નેહ સુવાણિથી સ્હેજ;
શરમાણી સીતા ઉરે, પિતાવાણી સુણિનેજ. ૧૮

વળી ઉરમાં આણી લીધી, માતપિતાએ સીતા;
હિતશિક્ષા આશિષ દીધી, પૂરણ પ્રેમ સહિત. ૧૯

વદતી સંકોચાતી સતી, અતિ મનમાં એવાર;
રાત રહે જનક સ્થળે, નહિ ભલું નિરધાર. ૨૦

મરજી જાણિને રાણિએ, કહી વિદેહને વાણ;
શીળ સનેહ વખાણિને, નિજ ઉરમાંય પ્રમાણ. ૨૧

વારંવાર મળી કરી, ભેટી સતી ભરી ભુજ;
વિદાય કરી સન્માનિને, પુત્રી મહાગુણપુંજ. ૨૨

મધુર વાણિએ રાણિએ, લક્ષથી જોઈ લાગ;
કહી ભૂપને ભરતગતિ, અતિ મનને અનુરાગ. ૨૩

સ્વચ્છ રમ્ય અમૃતશશી, ભરતતણો વ્યવહાર;
સુણી હરખ્યા મિથિલેશ મન, બહુપ્રકાર બલીહાર. ૨૪

મીંચ્યાં સજળ નયનકમળ, તન પ્રફુલ્લ તતકાળ;
લાગ્યા સુયશ વખાણવા, મુદિત હૃદય મહિપાળ. ૨૫

રાગ પરજ.

તારૂં ગોકુળ જોવાને આવરે, મથુરાનાવાસી એ ઢાળ

સુણ સુમુખી થઈ સાવધાનરે, મારી શાણી સલુણી;
તારાં વચન છે સુધા સમાનરે, મારી શાણી સલુણી. ટેક.

ભરત કથા ભવબંધનેરે, છોડાવનારી છેક;
કહી તે ખરી તે કામનીરે, પામી રૂડો પ્રસંગ વિવેકરે.
મારી શાણી. ૧

રાજ્યનીતિ રૂડી સર્વથીરે, ધર્મ સુબ્રહ્મવિચાર;
તેહસ્થળે હે તારૂણીરે, છે યથામતિ મારો પ્રચારરે.
મારી શાણી. ૨

ભરત સુમહિમા આગળેરે, તે મતિ મારી સાર;
પ્હોંચી ન શકતી પ્રેમદારે, કહું શું હું તને વારંવારરે.
મારી શાણી. ૩

ગુણનિધિ ગણપતિ શારદારે, સહસ્રમુખનો શેશ;
કોવિદ કવિ શાણાજનોરે, વળી બુદ્ધિનિપુણ મહેશરે.
મારી શાણી. ૪

ભરત પવિત્રચરિત્રનેરે, કીર્તિ તથા કર્તવ્ય;
ધર્મ શીળ ગુણ શોભતારે, વડી વિમળ વિભૂતિ સુદ્રવ્યરે.
મારી શાણી. ૫

સુણતાં સમજતાં સર્વનેરે, સર્વથા સુખદ સદાય;
ભરતભક્તિરૂપી ગંગમાંરે, ગણી અમૃત સહુજન ન્હાયરે.
મારી શાણી. ૬

સુગુણ અનંત છે એહનારે, નિરૂપમ પુરૂષ વિશેષ;
ભરત સમાન તો ભરતનેરે, જાણે વિધિ સુર મુની મહેશરે.
મારી શાણી. ૭

અગમ સરવને છે સદારે, વરણિને કહેતાં વાત;
જ્યમ જળહીણ ધરણી તણારે, મીનગણ દુઃખ કહ્યું નવ જાયરે.
મારી શાણી. ૮

ભરતતણો મહિમા અતીરે, જાણી શકે મન રામ;
પણ તે ન વરણી શકે મુખેરે, મેરૂ તુલ્ય સુમહિમા તમામરે.
મારી શાણી. ૯

વરણવી પ્રેમ પ્રમોદથીરે, ભરત સુમહિમા રાય;
જાણી રુચિ પ્રિયાપ્રાણનીરે, કહે વચન રૂડાં સુખદાયરે.
મારી શાણી. ૧૦

લક્ષ્મણ પાછા વળે પ્રિતેરે, જાય ભરત વન સાથ;
સહુનું ભલું એમાં ભામનીરે, મત માને જો શ્રી રઘુનાથરે.
મારી શાણી. ૧૧

દેવી પરંતુ દેખતાંરે, ભરત રઘુવર સ્નેહ;
પ્રીતિ પ્રતીતિ પ્રેમનીરે, વાત કલ્પી શકાતી ન તેહરે.
મારી શાણી. ૧૨

જોકે જોતાં દિસે રામજીરે, શીળ ને સમતા સીમ;
ભરતેય ભાસે ભલો મનેરે, સ્નેહ મમતાની સીમ અસીમરે.
મારી શાણી. ૧૩

સ્વારથકે પરમાર્થનેરે, કે સુખ લેવા સાર;
સ્વપ્ને ન ઇચ્છતો સ્નેહમાંરે, ભલો ભરતતણો વ્યવહારરે.
મારી શાણી. ૧૪

સાધનસિદ્ધિ એ ઇચ્છતોરે, રામ પદાર્વિંદ સ્નેહ;
જાણ પળે મને તો પ્રિયારે, ભલો ભરતતણો મત એહરે.
મારી શાણી. ૧૫

ભુલીને કદિએય ભરતજીરે, રામ રજા મનમાંય;
ઊથાપશે નહિ આ સમેરે, સ્નેહવશ શોચ કરિએ ન કાંયરે.
મારી શાણી. ૧૬

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

રામ ભરતતણા ગુણ ગ્રામ, વરણવતાં સપ્રીત તમામ;
રાત્રી વીતી પલકની પ્રમાણે, જાતાં દંપતિ તે નહિજાણે. ૧

પ્રાતઃકાળ થયે મુનિરાજ, જાગી ઉઠ્યા બે રાજસમાજ;
કરી સ્નાન ગયા ગુરૂપાસે, રઘુનાથ મહા ઉલ્હાસે. ૨

વંદી ચરણકમળ અભિરામ, વદ્યા વચન રામ સુખધામ;
નાથ ભરત સપરિજન માતા, શોક વિકળ દુખે દિનજાતા. ૩

વનવાસ વસી દુખિઆરાં, નિકળેલાં ન ઘરથી બારાં;
સસમાજ આપ મિથિલેશ, બહુ દિનથી સહો છો કલેષ. ૪

યોગ્ય હોય કરો તે નાથ, હિત સૌનું છે આપને હાથ;
એવી યુક્તિ કહી શ્રી વચનમાં, સંકોચાયા રઘુવર મનમાં. ૫

તન પ્રફુલ્લિત અતિ મુનિરાવ, જાણી રામનો શીળ સ્વભાવ;
તમ પાખે હે ગુણનિધિ રામ, સુખસાજ સમાજ તમામ. ૬

નેટ નરક સમાન કથનમાં, બંને રાજ સમાજના મનમાં;
જીવના જીવ પ્રાણના પ્રાણ, સુખના સુખ તમ રઘુકુળભાણ. ૭

તજી તમને ગમે ઘર જેને, હશે વાંકો વિધિ સત્ય એને;
બળી જાઓ તે કર્મ સુધર્મ, શીળ ડા'પણ નીતી પર્મ. ૮

જ્યાં ન ભાવ નવો નવો રોજ, સીતા રઘુવર પદપાથોજ;
યોગ કુયોગ જ્ઞાન અજ્ઞાન, જ્યાં ન રામનો પ્રેમ પ્રધાન. ૯

તમ પાખે દુખી જન જેહ, વળી સુખિયા અધિક નિજદેહ;
તેને જાણો તમે રઘુનાથ, વિરંચિના પ્રપંચ તમ હાથ. ૧૦

આપ આજ્ઞા સરવ શીશ સ્હેજ, સૌની ગતિ છે વિદિત તમનેજ;
આપ આશ્રમગમ ધરો પાય, થયા સ્નેહ શિથિળ મુનિરાય. ૧૧

નમી રામ સીધાવ્યા વાસે, મુનિ આવ્યા જનકનૃપ પાસે;
રામ વચન રૂડાં મન ભાવ્યાં, વસિષ્ઠે તે જનકને સુણાવ્યાં. ૧૨

શીળસ્નેહ સોહામણાં સ્હેજ, મુખે વરણ્યાં ન જાએ તેજ;
મહારાજ કરો અવ સોય, સૌના ધર્મસહિત હિત હોય. ૧૩

જ્ઞાન ધામ સુજાણ પવિત્ર, ધર્મ ધીર નૃપાળ સુમિત્ર;
ટાળનાર દુગ્ધા તમ પાખે, કો સમર્થ જોતાં જગ આખે. ૧૪

સુણીને મુનિ વચન રસાળાં, ભાવ્યાં નૃપને જાણી ગુણવાળાં;
ગતિ જાણી આણી ઉરધ્યાન, ભુલ્યા જનક વૈરાગ્ય સુજ્ઞાન. ૧૫

સ્નેહે શિથિળ ચિંતવે મનમાંએ, આવી અહિં ન કર્યું ભલું કાંએ;
નિજ સત્ય સંકલ્પ પળાવા, કહ્યું રામને નૃપ વન જાવા. ૧૬

પ્રિય પ્રેમ સંકલ્પ પ્રમાણ, કર્યો સ્વર્ગનું કરી પરિયાણ;
હવે આવી અમે સાનુરાગે, વનથી મોકલશું વન આગે. ૧૭

આનંદિત થઈ વળશું ઘેર, સુવિવેક વધારી સુપેર;
એવી જનકતણી સુણી વાણી, વળી સ્નેહ શિથિળ ગતી જાણી. ૧૮

મુની તાપસ ગુરૂ વસિષ્ઠ, થયા પ્રેમ વિકળ બની કિલષ્ઠ;
સમજી સમય ધરી ધીરરાય, સસમાજ ભરત ભણી જાય. ૧૯

આગળ આવિને ભરતે એવારે, તેડી આણ્યા સૌ નિજ ઉતારે;
આસન આપ્યાં સમય સમજાણી, વદ્યા વેગે વિદેહ સુવાણી. ૨૦

તાત ભરત તમોને વિદીત, રઘુવરનો સ્વભાવ સપ્રીત;
સત્યવ્રત ને ધર્મનિરત, શીળ સ્નેહની સુભગ મૂરત. ૨૧
સહે સંકટ તે નિજ મનમાં, અતિ સંકોચવશ આ વનમાં;
માટે મનગમતી કહો વાત, શોચશમન તમારે હાથ. ૨૨
સુણી જનક ભુપાળની વાણી, તન પ્રફુલ નયન આણિ પાણી;
ધીર અંતર ધારી અપાર, બોલ્યા ભરત સમય અનુસાર. ૨૩

શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.

સીતારામ સદાય પૂજ્ય મુજનાં, પીતા સમા છો તમે;
માબાપેય નહિ હિતેચ્છુ જગમાં, ગુરૂ સમા આ સમે;
કૌશીકાદી મુનીશ સુજ્ઞ સચિવો, જ્ઞાનાંબુધી આપ તો;
આજ્ઞાનો અનુગામી સેવક હું તો, મિથ્યા પરીતાપ તો. ૧
દો આજ્ઞા મળી સર્વ સ્વામી મુજને, પાળીશ તે હું પ્રિતે;
ત્યાગી શોચ સહુય આપ મનનો, બોલોજી રૂડી રીતે;
આવા જ્ઞાન સમાજના થળવિષે, પૂછો મને પ્રેમથી;
ગાંડૂ ઘેલું હું તો મલીન મનનો, બોલીશ નિર્નેમથી. ૨
મોટી વાત કહું કશી લઘુમુખે, દુઃખે કરી દાઝતો;
મારો દુર્બળ દૈવ જાણી ક્ષમજો, બોલું હું તો લાજ તો;
છે પ્રખ્યાત પુરાણ વેદ નિગમે, સંસાર સારે વળી;
સેવા ધર્મ સહુથી તે કઠણ છે, હે જ્ઞાનિની મંડળી. ૩
સ્વામી ધર્મ સ્વઅર્થને જગતમાં, વીરોધ લેખાવનો;
અંધો આંખથી ને અધીર જનને, શો બોધ દો પ્રેમનો;
રાખી રામની મર્જિ ધર્મવૃતને, સૌહીત સૌ સંમતે;
જાણી પ્રેમ કરો સુકાર્ય અતિ તે, પૂછો શું એમાં મને. ૪
વિલોકી સુસ્વભાવ સાંભળી, વળી સદ્‌વાક્ય એ ભર્તનાં;
વેગે રાય વખાણતા સહુ મળી, વાક્યો રૂડાં આર્તનાં;
જોયો પ્રેમ અનેમ ક્ષેમ કરતા, શ્રીરામની ઊપરે;
મ્હાભાગી અનુરાગીઆ ભરતનો, વીદેહ ત્યાં ઉચરે. ૫

દોહરા.

સુણતાં તો અતિ સુગમ છે, કોમળ સુંદર સ્હેજ;
હૃદય સમજતાં તો દીસે, અતિ કઠોરજ એજ. ૧
અગણિત અર્થ વચનતણા, અક્ષર અતિ થોડાજ;
એવાં માર્મિક વચન શુભ, ભરદ્વાજ મુનિરાજ. ૨
જયમ મુખ દરપણમાં દીસે, દરપણ છે નિજ પાણ;
પણ તે મુખ ગ્રહ્યું જાયના, એવી અદભુત વાણ. ૩
ભૂપ જનક વળી ભરતજી, મુનિવર સાધુસમાજ;
ગયા જયહાં સુરકુમુદના, શારદચંદ્ર રઘુરાજ. ૪
સમાચાર એ સાંભળી, શોચવિવશ સહુ લોક;
જળ પાણીના ગોગળી, જેવો ચીનગન શોક. ૫

કુળગુરુગતિ દેખી પ્રથમ, સર્વ સુરોએ સાર;
સ્નેહ અતુલ્ય વિદેહનો, અવિલોક્યો એ વાર. ૬
રામભક્તિમય ભરતને, જોયા જદા જરૂર;
અતિશે ઉર ગભરાઈને, હાર્યા ઉર સહુ સુર. ૭
રામપ્રેમમય સર્વને, નીરખી નજરે દેવ;
સર્વે શોચવિવશ થયા, તજી સર્વ અહમેવ. ૮
રામસ્નેહસંકોચવશ, કહે સશોચ સુરરાજ;
રચો પ્રપંચ સુપંચ મળી, નહિ તો થયું અકાજ. ૯
સમરી સુરોએ શારદા, વિધ વિધ કરી વખાણ;
દેવીદેવ સહુ તુજ શરણ, પાહિ પાહિ વદી વાણ. ૧૦
ફેરવ ભરતમતિ હવે, કરી નિજમાયા માત;
પાળ્ય અમરકુળ છળ કરી, હે ભારતી ભલિભાત. ૧૧
શાણી દેવી શારદા, દેવવિનય સુણી કાન;
સુર સ્વારથી જડ જાણીને, બોલી વચન નિદાન. ૧૨
મુજપ્રત્યે કહો 'ભરતની, મતિ ફેરવ હે માત;'
સુજે ન સહસ્ર નયન છતાં, શુભ સુમેરુ સાક્ષાત. ૧૩
વિધિ હરિ હર માયા મહા મહા, જગમોહની અપાર;
તે ન ભરતમતિ સામું કદી, નિરખી શકે લગાર. ૧૪
તે મતિ ફેરવવા મને, કહો તમે સહુ કામ;
ચાંદની કદી શું કરી શકે, ચંદ્રચોરી અભિરામ? ૧૫
ભરતહૃદયમધ્યે સદા, સીતારામ નિવાસ;
ત્યહાં તિમિર શું રહિ શકે, જ્યાં રવિતણો પ્રકાશ. ૧૬
એમ કહી ગઈ શારદા, અતિ વેગે વિધિલોક;
વિકળ દેવ જાણે દિસે, નિશિપ્રવેશ મન કોક. ૧૭
સુર સ્વારથિયા મલિનમન, કર્યો કુમંત્ર કુઠાઠ;
રચી પ્રપંચ માયા પ્રબળ, ભય ભ્રમ આર્ત ઉચાટ. ૧૮
કરી કુમાયા શોચતા, સર્વે સુર સુરરાજ;
ભરતહાથ છે આપણું, સર્વે કાજ અકાજ. ૧૯
ગયા જનક પછી ત્યાંથકી, શ્રી રઘુનાથ સમીપ;
સનમાન્યા સહુને ત્યહાં, રાઘવ રઘુકુળદીપ. ૨૦
નિર્વિરોધ શુભ ધર્મ જે, સમજી સમય સમાન;
રઘુકુળગુરૂ મુખ ઓચર્યા, જે તપ તેજનિધાન. ૨૧
જનક ભરત સંવાદ શુભ, સુણાવિયો સુખકાર;
ભરત ઉક્તિતણી યુક્તિ કહી, મુક્તીપદ દાતાર. ૨૨
આજ્ઞા જેવી દો તમે, હે રઘુવર ધરી સ્નેહ;
શિશ ચઢાવી સહુ પાળશે, મારો મત છે એહ. ૨૩
સાંભળી ગુરૂવાણી સુખદ, જોડી હાથ રઘુનાથ;
સત્ય સરળ મૃદુવાણી શુભ, વદ્યા વસિષ્ઠની સાથ ૨૪

વિદ્યમાન અહીં આપ છો, મહાજ્ઞાની મિથિલેશ;
મારૂં કહેવું તમ આગળે, નિપટ સનિંદ્ય વિશેષ. ૨૫

આપની અને વિદેહની, આજ્ઞા જેવી હોય;
તમ સોગન પ્રભુ આ સમે, સહી શકીશ શિશ સોય. ૨૬

સમતણા સમ સત્ય સુણી, મુનિવર મન મિથિલેશ;
સંકોચાયા સર્વજન, સભા સહિત વિશેષ. ૨૭

ભરતમુખમણી નિરખતા, જન સહુ વારંવાર;
અને ન ઉત્તર આપવો, કોઈથી કોઈ પ્રકાર. ૨૮

સભા સર્વ સંકોચવશ, નીરખી ભરતકુમાર;
ધરી ધીરજ ઉરમાં અતિ, સમજી સમયઅનુસાર. ૨૯

કુસમય નીરખી સ્નેહ નિજ, સંભાળ્યો મનમાંય;
જ્યમ વધતા વિન્ધ્યાદ્રિને, નિવારિયો ઋષિરાય. ૩૦

શોકરૂપી હિરણાક્ષ ત્યાં, હરી મતિમહી પાતાળ;
જગદ્યોની ગુણગણ વિમળ, કરી વિચાર તે કાળ. ૩૧

ભરતવિવેક વરાહરૂપ, અતિ વિશાળ તેજાળ;
મતિપૃથ્વી પાતાળથી, ઉધારી શ્રમવિણ હાલ. ૩૨

કરી પ્રણામ સહુને ભરત, કર જોડી તે કાળ;
રામ રાય ગુરુ સાધુપ્રતિ, ઉચરે વચન રસાળ. ૩૩

અતિ અનુચિત અવિવેક મમ, ક્ષમજો સર્વ સુજાણ;
કહું કોમળ વદનેથી હું, અતિ કઠોર આ વાણ. ૩૪

હૃદય સમરી શુભ શારદા, મન માનસથી તેહ;
મુખપંકજ આવી વસી, શોભિત સુંદર દેહ. ૩૫

શુભ વિવેક વળી ધર્મદૃઢ, નીતિશાળી નિરધાર;
ભરતભારતી હંસણી, સહુજનને પ્રિયકાર. ૩૬

નિરખી વિવેક સુલોચને, શિથિળ સનેહ સમાજ;
કરી પ્રણામ બોલ્યા ભરત, સમરી સીતા રઘુરાજ. ૩૭

રાગ મારૂની ચોપાઈ.

પ્રભુ માત પિતા ગુરૂસ્વામી, પુજ્ય અતિ હિત અંતરજામી;
સ્વામી સરળ તે શીળનિધાન, આર્તબંધુ રામ ભગવાન. ૧

શરણાગતના હિતકારી, ગુણગ્રાહક અવગુણહારી;
સ્વામી સરખાજ છે સ્વામી નાથ, ભવ આખે જોતાં ભલીભાત. ૨

હુંસમાન તો હુંજ છું જગમાં, સ્વામી આજ્ઞા કરી કહું વગમાં;
સ્વામી આજ્ઞા પિતાતણાં વચનો, મોહવશ ઉથાપી ભર્યો મદનો. ૩

આવ્યો અહિં હું સમાજ સંકેલી, મોહવશ મરજાદા મેલી;
ભલા ભુંડા ઊંચાનિચ જગમાં, મોટા અમીર કે રંક વરગમાં. ૪

મનમાંય કદી ભુલી ભાને, ઉથાપી હોય રામ રજાને;
કહિ એમ એવો જન કોય, સાંભળ્યો કે ન જોયો સોય. ૫

એવો તો હું જોતાં જગ સારે, કીધી મુરખતા સૌ પ્રકારે;
આપે એ અનુચિત કરણિઓને, માને સ્નેહ સેવકતા જુઓને. ૬

રાગ ગરબી.

મારા ગુણનિધિ ગરિબનિવાજી, બળવંતા સ્વામી;
રીત જોઈ તમારી થયો રાજી, અંતરજામીરે. ૧

રૂડી આપકૃપા સુભલાઈ, બળવંતા સ્વામી;
ભલું કીધું મારૂં ગુણ ગાઈ, અંતરજામીરે. ૨

સહુ દૂષણ ભૂષણ સરખા, બળવંતા સ્વામી;
થયા આપકૃપાએ મેં નિરખ્યા, અંતરજામીરે. ૩

નીતિ વાણી તમારી વડાઈ, બળવંતા સ્વામી;
જકતવિદિત નિગમાગમે ગાઈ, અંતરજામીરે. ૪

જન ક્રૂર કુટિલ ખળ ભારે, બળવંત સ્વામી;
નીચ કુબુદ્ધિ કલંકી સંસારે, અંતરજામીરે. ૫

અતિ હોય અશંક શઠ જેવો, બળવંતા સ્વામી;
જન શરણે આવે કોઈ એવો, અંતરજામીરે. ૬

એક વાર તો તેને કૃપાથી, બળવંતા સ્વામી;
કરી માનો પોતાનો સદાથી, અંતરજામીરે. ૭

દોષ લાખો તેનામાં હોય જાણો, બળવંતા સ્વામી;
તોય રંચ ઉરે નવ આણો, અંતરજામીરે. ૮

એવા ગુણનિધિ સ્વામી જગ જાણે, બળવંતા સ્વામી;
સુણી સાધુ સમાજ વખાણે, અંતરજામીરે. ૯

કોણ સ્વામી એવા જગ જોતાં, બળવંતા સ્વામી;
સદા દાસનિવાજી પ્રેમ સોતાં, અંતરજામીરે. ૧૦

આપથીય અધિક કરી રાખો, બળવંતા સ્વામી;
દોષ દાટી ને ગુણ સહુ દાખો, અંતરજામીરે. ૧૧

નિજ કરતુત સ્વપને ન હેરો, બળવંતા સ્વામી;
સુખદાતા જે દાસને ઘણેરો, અંતરજામીરે. ૧૨

શોચ દાસ સંકોચનો તમને, બળવંતા સ્વામી;
જ્યમ ઈંડાનો ઉર કાચબીને, અંતરજામીરે. ૧૩

તેવા સ્વામી ન અન્ય સંસારે, બળવંતા સ્વામી;
કહું સત્ય ભૂજ ઠોકી ભારે, અંતરજામીરે. ૧૪

નાચે પશુ શુક પાઠ ભણે છે, બળવંતા સ્વામી;
ગુણ ગતિ નટગુરુ આધિને છે, અંતરજામીરે. ૧૫

એમ સંભાળી લીધી સહુ મારી, બળવંતા સ્વામી;
સનમાન કરી સૌથી ભારી, અંતરજામીરે. ૧૬

કર્યો સાહુશીર્ષોમણી સારો, બળવંતા સ્વામી;
ધન્ય કીધો મારો જનમારો, અંતરજામીરે. ૧૭

કોણ પાળે કૃપાળુ વિના એવી, બળવંતા સ્વામી;
મહા બિર્દાવળી રહું સેવી, અંતરજામીરે. ૧૮

ઇંદ્રવજ્રા છંદ.

સશોક કે સ્નેહ શિશુસ્વભાવે, તજી અયોદ્ધા અતિ દુઃખદાવે;
રમાપતિ આપરજા ઉથાપી, અહીં હું આવ્યો છું જુઓ તથાપિ ૧
કૃપાળુ આપે નિજસામું જોઈ, ગણ્યો નહિ વાંક સુસ્વામી દ્રોહી;
સહુ પ્રકારે ભલું મારૂં માન્યું, સુસ્વામિનું હેત રૂડું પિછાન્યું. ૨
પદાંબુજો મંગળમુળ નાણ્યા, સુસ્વામી સાનુકુળ સ્હેજ જાણ્યા;
અધી રિતેથી મમલાડ પાળ્યાં, કુમોહથી સંભવ દુઃખ ટાળ્યાં. ૩
સ્વભાવ ને આપની સુભલાઈ, કરી ઘણી મેં પ્રભુ સુરખાઈ;
સમાજ સંકોચત જીતમારો, અહિં હું આવ્યો અતિ દુઃખ માર્યો.૪
વિવેક અવિવેક ન ઊર આણી, ક્ષમા કરોજી અતિ આર્ત જાણી;
સુજાણસ્વામીસનમિત્ર પાસે, બહુ કહ્યામાં અવગુણ ભાસે. ૫
હવે રજા દો પ્રભુ રૂડી રીતે, સુધારી મારી સહુ વાત પ્રીતે;
સદાય સંસારનું સાર જેમાં, સહુ સુકૃત્યોતણી સુખસીમા. ૬
પ્રભુપદાર્વિન્દપરાગ એવી, કરી દુહાઈ રૂડી તેની સેવી;
કહું સહુ વાત હું હૈયું ખોલી, સહુ પ્રકારે મુખ સત્ય બોલી. ૭
રૂચી સદા જાગૃત સ્વપ્નકેરી, પ્રકાશું આજે પ્રભુ તે રૂડેરી;
સુસેવના સ્વામીનિ સ્હેજ સ્નેહ, સદા દીજે હે વિધિરાજ એહ.૮
તજાવી સર્વે છળ દંભ સ્વાર્થ, તમા ન ચારે મળવા પદાર્થ;
નહિ સુઆજ્ઞા સમ સ્વામી સેવા, પ્રસાદ તે લે જન દેવ જેવા. ૯
ગણીશ હું ભાગ્ય અપાર મારાં, સુણી સુઆજ્ઞા વચનો તમારાં;
ક્ષમા કરી દોષ અપાર સ્વામી, સુખે સુઆજ્ઞા ઉચરો સુનામી.૧૦

હરિગીત છંદ.

કહિ એમ પ્રેમવિવશ થયા બહુ, ભરત ઊચરતા રહ્યા;
તન પ્રફુલ લોચન સજળ અતિશે, પ્રેમ સરીતામાં વહ્યા;
પ્રભુપદકમળ જઈ ને ગ્રહ્યા અતિ, પ્રેમવ્યાકુળ અંતરે;
વરણ્યો ન જાય કવિવદન કદી, સમય સ્નેહ અનંતરે. ૧
સનમાન કરી મૃદુવાણીએ અતિ, દીનદયાળે તે સમે;
બેસાડીયા ગ્રહિ હાથ સમીપે, ભરતભાઈ મન ગમે;
સુણી નીરખી ભરતસ્વભાવ સુવિનય, અપ્રમેય સુપ્રેમથી;
સ્નેહે શિથિળ સસભા રમાપતિ, શુદ્ધિ તન મનની નથી. ૨
મિથિલેશ મુનિ સ્નેહે શિથિળ અતિ, ભરતભક્તિ પ્રભાવને;
મનમાંય સર્વ વખાણતા જન, ભાવથી સુસ્વભાવને;
મન મલીન સુર વર્ષાવતા ફુલ, ભરતરીત વખાણીને;
સહુ લોક વિકળ કમળ જળે કરમાય, જ્યમ નિશી જાણીને. ૩
અતિ દીન દુઃખીઆરાં નિરખી જન, બેય રાજસમાજનાં;
મંગળ ચહે મારી મુવાંને, ઇંદ્ર અતિ નિર્લાજનો;
અતિ કપટ કાર્ય કુચાલમાં, સુરરાજ સર્વ શિરોમણી;
કરી પરઅકાજ સ્વકાજ પ્રીયમન, નવ જુએ પરહિત ભણી. ૪
રીતિ કાક સમ છે પાકરીપુની, દ્રષ્ટિ પણ તેવી સદા;
છળ મન મલીન વિવેક હિત નહિ, કોઈની પ્રતીતિ કદા;
અતિ કુમતિથી રાખેલું કરી જે, પ્રથમ કપટ અતિઘણું;
મેલ્યો ઉચાટ સરવતણે શિર, તેહ મુખ હું શું ભણું. ૫
મનમોહ પામ્યા લોક સહુ ત્યાં, અધિક સુર માયાવડે;
તજી ના શકે અતિ પ્રેમ પ્રભુનો, ઘાટ સહુ મનમાં ઘડે;
અતિશે ઉચાટ થયો હૃદયમાં, કોઈ જન નહિ સ્થિર મને;
ક્ષણ રૂચિ વન વસવાની વળી ક્ષણ, સાંભરે ઘર સર્વને. ૬
જન દ્વિવિધ મનગતિથી દુઃખીત અતિ, શોચમન નરનારીએ;
સાગર સરીત સંગમ થળે જ્યમ, વારીગતિ વીચારીએ;
સંતોષ જન મન નવ લહે કદી, જે દ્વિચિત્ત જણાય છે;
એકેકને નથી મર્મ કહેતાં, મન ઉદાસી થાય છે. ૭
ગતિ જાણી જનતણી ઉરવિષે હસી, કહે કૃપાઘન તેસમે;
આ પાકશાસન શ્વાન સમ કરી, માનું જે મુજ જન દમે;
મુનિ સચિવમંડળી ભરત ભૂપતિ, સાધુ મૂકી સહુ કોઈને;
લાગી પ્રબળ ત્યાં દેવમાયા, જન રહ્યા સહુ જોઈને. ૮

દોહરા.

અતિ સુરપતિછળ એ સમે, નિજ સ્નેહ ભરપુર;
દુઃખિયારાં સહુ લોકને, જાણી રામ જરૂર. ૧
સભા રાય ગુરુ ગુણનિધિ, મહિસુર મંત્રિ અનેક;
ભરતભક્તિએ જડી લીધી, સર્વતણી મતિ છેક. ૨
જુએ રામભણી સર્વજન, ચિત્ર લખ્યા ના હોય!
જાણે શીખવાડ્યાં વચન, વદે લાજી સહુ કોય. ૩
ભરત પ્રીતિ અતિ નીતિ રૂડી, વિનય વડાઈ સુવેષ;
સાંભળતાં તો સુખદ પણ, કથતાં કઠણ વિશેષ. ૪
અવિલોકીને જે તણી, સ્વામીભક્તિ લવલેશ;
પ્રેમમગ્ન મુનિમંડળી, મહાજ્ઞાની મિથિલેશ. ૫
કહો કેમ કવિ કહી શકે, મહિમા તેનો મેર;
ભક્તિપ્રભાવે પ્રગટ થઈ, કવિઉર સુમતિ સુપેર. ૬
મહિમા અતિશય આપ લઘુ, જાણી માનિ જરૂર;
કવિકુળ વરણનની સીમા, સંકોચાઇજિ પુર. ૭
કહી ન શકે ગુણ રુચિતણી, છેક અધિકતા આમ;
બાળ વચન સમ મતિ ગતિ, કવિકુળકેરી તમામ. ૮
ભરત વિમળયશ સ્વચ્છશશિ, સુમતિ ચકોરી સુજોય;
જન ઉરઅભ્રે ઉદિત શુભ, એકટગે રહી જોય. ૯
નિગમાગમને સુગમ નહિ, ભરત પ્રભાવ પ્રતાપ;
લઘુમતિ ચંચળતા કવિની, ક્ષમજો સજ્જન આપ; ૧૦
કથતાં સાંભળતાં શ્રવણ, ભરતભાવ અતિશેજ;
થાય ન હૃદય પ્રીતાળુ કો, સીતારામ પદ સ્હેજ? ૧૧
સ્મરતાં રાઘવ ભરતનો, પ્રેમ અતુલ્ય તમામ;
સુલભ ન જેને રામપદ, તે સમાન કો વામ? ૧૨
નીરખી દશા સહુકોયની, દીનદયાળ દિનેશ;
સુજ્ઞરામ સર્વજ્ઞ પ્રીછી, જનઉર પીડ વિશેષ. ૧૩

ચિદાનંદઘન ચતુરવર, ધર્મધુરંધર ધીર;
સત્ય સ્નેહ સુશીળના, સુખસાગર ગંભીર. ૧૪
દેશ કાળ સ્થીતિ જાણીને, નિરખી સમય સમાજ;
નીતિ પ્રીતિપાળક પ્રભુ, વદ્યા વાણી રઘુરાજ. ૧૫
પરમપાવની વાણી શુભ, અધિક હિત પરીણામ;
સુણતાં અમીનીધિકીર્ણસમ, વદે રમાપતિ રામ. ૧૬

રાગ રામગ્રી.

વૈદર્ભી વનમાં વલવલે એ ઢાળ

ભાગ્યશાળી ભાઈ ભરતજી, ધોરી ધર્મના આપ;
પરમ પ્રવીણ સહુ વાતમાં, પૂર્ણ ભક્તિ પ્રતાપ.
ભાગ્યશાળી. ૧
કર્મે વચન મન કાયથી, વદું સાચી હું વાત;
તમની સમાન તમેજ છો, લોક વેદ વિખ્યાત.
ભાગ્યશાળી. ૨
ગુરુ ગુણનિધિ મુનિમંડળી, મહા જ્ઞાની ગણાય;
તેહ સમીપ ગુણ બંધુના, કુસમય ક્યમ કહ્યા જાય?
ભાગ્યશાળી. ૩
જાણો છો તાત તમે બધી, રવીકુળતણી રીત;
સત્યસિંધુ પિતાજી તણી, પૂર્ણ કીર્તિ સુપ્રીત.
ભાગ્યશાળી. ૪
સમય સમાજ જે આજનો, ગુરુજનતણી લાજ;
હિત અનહિત ઉદાસીનતણી, મનની વાત સુકાજ.
ભાગ્યશાળી. ૫
વિદિત તમોને હે વીરા, સહુનો મનમર્મ;
મારો તમારો જે વળી, છે પરમહિત ધર્મ.
ભાગ્યશાળી. ૬
ભાઈ ભરોસો તમતણો, મને સર્વ પ્રકાર;
તોપણ કહું કશું આપને, અવસરને અનુસાર.
ભાગ્યશાળી. ૭
તાત વિના ભાઈ આપણી, સહુ વાત સાક્ષાત;
માત્ર મુનીશ કૃપાવડે, સુધરી ભલીભાત.
ભાગ્યશાળી. ૮
નહિ તો પ્રજા પરિજન અને, પ્રૌઢ પ્રીય પરિવાર;
ધુળ મળત અમ સહીત સૌ, વીરા મારા વીચાર.
ભાગ્યશાળી. ૯
ઉભા રહ્યાનો અવનીમાં, કોઈ રહેત ન ઠામ;
અધિક કહું શું આપને, વદ્યા એમ શ્રીરામ.
ભાગ્યશાળી. ૧૦
અવસરવણ જો આથમે, દિવ્ય તેજ દિનેશ;
થાય ન ક્યમ જગ સર્વને, કહો કોટી કલેશ.
ભાગ્યશાળી. ૧૧
ભ્રાત તેવો ઉતપાત આ, કર્યો વિધિએ વિશેષ;
સાચવી લીધું સહુ આસમે, મુનિવર મિથીલેશ.
ભાગ્યશાળી. ૧૨
રાજ સમાજ સુકાજ સૌ, ધન ધરણી ધામ;
આપણી લાજ સુધર્મ જે, સર્વથી અભિરામ.
ભાગ્યશાળી. ૧૩
ગુરુપ્રભાવ એ સર્વને, પાળે પૂરણ પ્રીત;
આખર સર્વ સારૂં થશે, એવી પૂર્ણ પ્રતીત.
ભાગ્યશાળી. ૧૪
સર્વ સમાજ અમોતણો, તમારો જે કાંય;
ગુરુની કૃપા રખવાળ છે, ઘરમાં વનમાંય.
ભાગ્યશાળી. ૧૫
માતપિતા ગુરુ સ્વામીની, આજ્ઞા સુખદ વિશેષ;
ધર્મસીમા જેના પુણ્યથી, ધરણી ધરે શેષ.
ભાગ્યશાળી. ૧૬
તે તમે પાળો પ્રીતથી, પળાવો મને આજ;
રવિકુળપાળક હે વીરા, થાઓ તજી સુખસાજ.
ભાગ્યશાળી. ૧૭
સાધન એક તાતની રજા, સહુ સિદ્ધિ દેનાર;
કીર્તિ સુગતિ શુભ વૈભવો, સુખદાની અપાર.
ભાગ્યશાળી. ૧૮
એવું વિચારીને અંતરે, સંકટ સહિને અનેક;
સુખી કરો પ્રજા પરીજનો, વીરા ધારી વિવેક.
ભાગ્યશાળી. ૧૯
વેંચી લીધી મારી વિપતિઓ, મળી ભ્રાત સમાજ;
અધિક કઠણ એમાં આપને, અયોધ્યે કરવું રાજ.
ભાગ્યશાળી. ૨૦
જાણી કોમળ તમને કહું, વીરા કામ કઠોર;
અનુચિત નહિ એમાં કશું, કુસમય ત્યાં કશું જોર.
ભાગ્યશાળી. ૨૧
માડીજાયો મહારણવિષે, પડે જ્યાં અસીઘાવ;
આવી ત્યાં હાથ આડો ધરે, એવો પ્રેમ પ્રભાવ.
ભાગ્યશાળી. ૨૨
સેવક કર પદ નેત્ર સમ, મુખ તે સ્વામી હોય;
પ્રીતની રીત સુણી સુકવિ, વખાણે મુખ સોય.
ભાગ્યશાળી. ૨૩

દોહરા.

અતિશય રઘુવર વાણી શુભ, પ્રેમાંબુધિ સુખસાર;
જાણે અમૃતરસવિષે, બોળી કાઢી બ્હાર. ૧
સાંભળી સભા સમાજ સહુ, સમાધિ લાગી સ્નેહ;
દેખી દશા શારદમુખર, છાની રહિ પણ તેહ. ૨

થયો ભરતના મનવિષે, પ્રીતે પરમ સંતોષ;
સ્વામીની સન્મુખ થયે, વિમુખ સર્વ દુઃખ દોષ. ૩

વદન પ્રસન મનથી મટ્યો, અતિ વિષાદ ઉત્પાત;
જાણે મુંગા મુખે વસી, સહુવિધ શારદમાત. ૪

કરી પ્રણામ પ્રેમે ભરત, વદ્યા કમળ કરજોડ;
સાથ ગયાનું સુખ થયું, પોચ્યા મનના કોડ. ૫

લાભ મળ્યો જગ જન્મનો, હવે રજા જે હોય;
કરૂં શીશ ધરી સર્વથા, સાદર સ્વામી સોય. ૬

દો મુજને સુદયા કરી, તર્તિબ તે આધાર;
જેને સેવી સહઅધા, પામું અવધી પાર. ૭

ગુરુઅનુશાસન પામિને, કરવા શુભ અભિષેક;
તીરથજળ અહિં આણીયું, તેનો કરો વિવેક. ૮

એક મનોર્થ મને વડો, જાય કહ્યો નહિ આજ;
કહો તાત સુણી ભરતજી, વદ્યા વાણી સુખસાજ. ૯

ચિત્રકૂટ મુનિઆશ્રમો, તીર્થ સુવિપિન અનેક;
ખગ મૃગ રમ્ય સરોવરાં, નદિ ઝરણાં સુવિવેક. ૧૦

પશુપદઅંકિત અવની એ, પાવન પરમ અનુપ;
નીરખી આવું જો હોયતો, આજ્ઞા કૌશલભૂપ. ૧૧

અત્રિમુનિની આજ્ઞા લઈ, ભરત ભાઈ ભલિભાત;
વિચરો સુખે વિપિનવિષે, નિર્ભય થઈ મન સાથ. ૧૨

મુનિપ્રસાદથી વન બધું, સહુ મંગળ દાતાર;
પાવન અતિ સોહામણું, ત્રિવિધ તાપ હરનાર. ૧૩

મુનિપુંગવ આજ્ઞા દીએ, જ્યહાં તમોને ભ્રાત;
તીર્થતોય રાખો ત્યહાં, વદ્યા એમ રઘુનાથ. ૧૪

સુખ પામ્યા મન ભરતજી, સુણી રઘુવરની વાણ;
શિશ નમાવ્યું મુનિપદકમળ, આનંદિત મન જાણ. ૧૫

ભરત રામ સંવાદ સુણી, સકળ સુમંગળમૂળ;
સુર સ્વારથી વખાણીને, વરષાવે નભ ફૂલ. ૧૬

ધન્ય ભરત જય રામ પ્રભુ, કહે હરખી સહુ દેવ;
પુષ્પવૃષ્ટિ કરી નભથકી, જણાવતા સહુ સેવ. ૧૭

મુનિવર વળી મિથિલેશજી, સર્વ સભા મનમાંહ;
ભરતવચન સુણીને થયો, અતિશય વિમળ ઉછાહ. ૧૮

ભરત રામ ગુણગ્રામ શુભ, સરળ પરમ વળી સ્નેહ;
વખાણતા મલકાઈને, વિધવિધ વિધિથી વિદેહ. ૧૯

સેવક સ્વામી સ્વભાવ શુભ, ક્યમ કરી વરણું પાર;
પાવન પાવન પેખતાં, નેમ પ્રેમ નિરધાર. ૨૦

મતિ અનુસારે એ સમે, સચિવ સભાસદ સર્વ;
વખાણવા લાગ્યા પ્રીતે, ઉમટ્યો આનંદ પર્વ. ૨૧

શ્રવણી શ્રવણી શ્રવણે સુભગ, રામ ભરત સંવાદ;
બંને રાજ સમાજ ઉર, દીસતો હર્ષ વિષાદ. ૨૨

સુખ દુઃખ સમાન જાણતાં ફરી રામની માત;
કહી ગુણ દોષ પ્રબોધતાં, સુમિત્રા સાક્ષાત. ૨૩

એક કરે રઘુવરતણી, વિમળ વડાઈ વિશેષ;
એક વખાણે ભરતની, શુભ ભલાઈ શુભ વેશ. ૨૪

કહ્યું અત્રિએ ભરતને, શૈલ નિકટ શુભ કૂપ;
રાખો તીર્થ જળ ત્યહાં, પાવન વિમળ અનુપ. ૨૫

અત્રિની આજ્ઞા પામીને, ભરતે ત્યાં ભલિભાત;
ચલાવી દીધાં તે સમે, તીર્થતણાં જળપાત્ર. ૨૬

અત્રીમુનિ સાધુ બધા, સ્નેહે સાનુજ આપ;
ગયા જ્યહાં કૂપ અનુપ છે, જેનો પ્રૌઢ પ્રતાપ. ૨૭

રાખ્યાં સહુ પુણ્યાશ્રમે, પાવન જળભાજંન;
મુદિત અત્રિમુનિ બોલિયા, એવાં વિમળ વચંન. ૨૮

અનાદિ સિદ્ધસ્થળ રૂડું, એજ પ્રભાવ અમિત;
ઘણાકાળ વીતી ગયા, નહિ કોઈને વિદિત. ૨૯

સરસ ઠામ અવિલોકીને, સેવકજન મળી સર્વ,
કર્યો તીર્થજળ મૂકવા, કૂપ વિશેષ સુપર્વ. ૩૦

વિધિવશ વિશ્વવિષે થયો, પ્રીતે પરમ ઉપકાર;
સુગમાગમ અતિ ધર્મનો, જાણે વિમળ વિચાર. ૩૧

કહેશે લોક હવે સહુ, ભરતકૂપ ભલિભાત;
તીર્થતણા જળયોગથી, અતિ પાવન પ્રખ્યાત. ૩૨

પ્રેમ સુનેમ સહિત જન, કરશે એમાં સ્નાન;
કર્મ વચન મન કાયથી, વિમળ મૂઢ વિદ્વાન. ૩૩

કથતા કૂપમહિમા સકળ, ગયા જ્યહાં રઘુરાવ;
સંભળાવિયો રામને, મુનિએ તીર્થપ્રભાવ. ૩૪

વસંતતિલકા છંદ.

કહેતાં સુધર્મ ઇતિહાસ સપ્રેમ પ્રીતે,
પ્રાતઃ થયો વીતિ સુરાત્રિ રવિ ઉદીતે;
સૌ નિત્યકર્મ કરી બેય વીરો બનીને,
આજ્ઞાસુ અત્રિ ગુરુ રામતણી લઈને. ૧

સર્વે સમાજ સજી સાજ સુવેશ સાદે,
ચાલ્યા શ્રીરામ વનમાં ફરવા પયાદે;
ચાલે ઉપાનવિણ કોમળ ચર્ણ કંજે,
સંકોચ પામી ભુમી થૈ મૃદુ ત્યાં સહેજે. ૨

કાંટા કુશાગ્ર વળી કંકર ખાડ ખોમે,
સંતાડી સૌ કટુ કઠોર કુવસ્તુ ભોમે;
કીધો મૃદુ સુભગ માર્ગ ત્યહાં પળાતા,
વાયુ વહે ત્રિવિધ તે સુખ શાંતિ દાતા. ૩

દેવો કરે સુમન વૃષ્ટિ સુમેઘ છાયા,
ફાલ્યાં ફુલ્યાં તરુ મૃદુ તૃણ ઉપજાવ્યાં;
નેત્રે નિહાળી મૃગ પક્ષી વદી સુવાણી,
સેવે સહુ ભરતને પ્રભુપ્રીય જાણી. ૪

ખાતાં અમાસું જન રામ કહે મુખેથી,
તેને સહુ સુલભ સિદ્ધિ રહે સુખેથી;
શ્રીરામ તો ભરતને પ્રિય પ્રાણ જેવા,
તેની કહો ક્યમ કરે નહીં દેવ સેવા! ૫
એવી રીતે ભરતજી વનમાં ફરે છે,
એ નેમ પ્રેમથી મુનિ મન ઓસરે છે;
રૂડાં જળાશય વળી ભુમિના વિભાગો,
પંખી મૃગો તૃણ તરુ વન શૈલ આગો. ૬
શોભાયમાન સુવિચિત્ર પવિત્રશાળી,
પૂછી લીએ ભરત દિવ્ય થળો નિહાળી;
અત્રિમુનિ સુણી કહે મન હર્ષી ભારે,
પ્રેમે પ્રભાવ ગુણ નામય સુવિચારે. ૭
કોઈ સ્થળે કરી પ્રણામજ પાય લાગે,
ક્યાં સ્નાન શુભ કરતા મન સાનુરાગે;
કોઈ સ્થળે વિપીન રમ્ય વિલોકતા તે,
આનંદ પામિ મનમાંય વખાણતા તે. ૮
એસે કહી મુનિરજા શુભ પામિ પ્રીતે,
સંભારતાં ઉભયભ્રાત સીતા સહીતે;
ન્યાળી સ્વભાવ શુભ સ્નેહ સુસેવનાઓ,
દે આશિષો મુદિત સૌ વનદેવતાઓ. ૯
પાછા ફરે દિવસ પોર અઢી ગયેતે,
ન્યાળે પ્રભુચરણપંકજ આવિ હેતે;
જોયાં સુતીર્થ થળ સૌ ભરતે સનેહે,
સાનુજ ધીર ધરીને દીન પાંચ માંહે. ૧૦
કે'તા હરિહરતણા સુયશો સહેતે,
વીતી ગયો દિવસ સાંજ થઈ સમેતે;
નિંદ્રા કરે સર્વ લોક અશોક વ્હેલા,
શ્રીરામના પુરણ સ્નેહવિષે ડૂબેલા. ૧૧

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

પ્રેમે ઉઠીને પ્રાતઃકાળ, કર્યાં સ્નાન લઈ સંભાળ;
સર્વ ભેગો થયો ત્યાં સમાજ, વિપ્ર ભરત ને તિરહુતિરાજ. ૧
શુભદિન આજ છે માની મનમાં, રામ કહેતાં સંકોચાય મનમાં;
ગુરુ ગુણનિધિ જનક ને ભરત, સભા સામું જોઈ પ્રભુ તરત. ૨
પામી સંકોચ મનમાં અતિશે, જોયું અવની ભણી અવનીશે;
શોચ પામી સભા સહુ તેહ, શીળ પ્રભુનું વખાણી સસ્નેહ. ૩
રામસમ સ્વામી સંકોચવાળા, દીઠા નહિ કોઈ દીનદયાળા;
સુજ્ઞ ભરત રામરુચિ જાણી, ઉઠ્યા પ્રેમે ધીરજ મન આણી. ૪
કોડે કરી પ્રભુપદ દંડવત, કર જોડી વદે વીર ભરત;
રાખી સકળ રુચિ નાથ મારી, સહી સંકટ સ્નેહે ભારી. ૫
મારે માટે સહ્યો સૌ સંતાપ, દુઃખ પામ્યા છો બહુધા આપ;
હવે આજ્ઞા દ્યો મુજને એવી, પામું અવધિપાર જેને સેવી. ૬
જે ઉપાયે ફરી તમ પાય, જન સહુને ઝટ નિરખાય;
શીખ દો તે અવધ લગી આજ, ગુણવંત ગરીબનિવાજ. ૭
પ્રજા પુરજન પરિજન ભાઈ, સહુની સરખી સ્નેહ સગાઈ;
ભલો ભવદુઃખ દારૂણ ધાય, તમસંગે જો વસીએ સદાય. ૮
તમ પાખે પરમપદ લા'વ, એતો દારૂણ દુઃખદાવ;
સ્વામી સુજ્ઞ જાણો સહુ કોની, રુચિ લાલસા રહેણી જનોની. ૯
પાળો પ્રણતપાળ સહુ કોને, બંને તરફ વિચારી જનોને;
એવો સહુવિધિ આપનો સ્વામી, ભરોંસો મને અંતરજામી. ૧૦
કરતાં વિમળ વિચાર ન શોચ, વળી મનમાં કશોય સંકોચ;
પીડા મારી કૃપા અતિ તમની, તે બે એકઠી કરી અનહદની. ૧૧
હઠી કીધો મને ભગવંત, કેવળ મુર્ખ આ મૂર્તિમંત;
એહ દોષ દૂર કરી સ્વામી, શિખવો ન્યાય નીતિ ઉરજામી. ૧૨
એવો ભરતવિનય સુણી સાર, સભા સર્વ વખાણે અપાર;
ક્ષીર નીર જુદાં કરે હંસ, એવો વિનય જક્ત અવતંસ. ૧૩
સુણી દીનબંધુ બંધુ વાણી, છળહીણ દીન મન જાણી;
દેશ કાળ સમય અનુસરતા, રઘુનાથ વચંન ઊચરતા. ૧૪

રાગ કેદારો.

તાત તમારી અમારી સ્વજનની, પુરજન પરિજનકેરી;
ગુણનિધિ ગુરુ મિથિલેશને ચિંતા, ભર વનકેરી ઘણેરી;
ગુરુ મુનિજન મિથિલેશ માબાપશા, શિરપર ગરિબનિવાજી;
કલેશ ન સ્વપને મુજને તમોને, વ્હાલા મારા વીરાજી. ૧
મારો તમારો પરમ પુરુષારથ, સ્વાર્થ પરાર્થ સુધર્મ;
પાળજો પ્રીતે બંને ભાઈ, તાતની આજ્ઞા પર્મ;
એમ કર્યે અવનીવિષે વળી, વેદ રહે ગુણગાઈ;
મંડળીક મહીપાળોમાં આપણી, થાશે વિવિધ ભલાઈ. ૨
માત પિતા ગુરુ સ્વામીતણી જો, શિખ પાળે સુખરૂચે;
ચાલતાં નિત્ય સત્ય સુપંથે, પગ ન પડે કદી નીચે;
એવું વિચારી અંતર ભાઈ, શોચ સરવે ત્યાગી;
વન અવધી લગી નગરી અયોધ્યા, પાળો મન અનુરાગી. ૩
દેશપ્રેમી પ્રજા સુપરિજન, રોકડ રાજ્ય ભંડાર;
ગુરુ પદરજ શિશ ઉપર સહુનો, ભાઈ વિચારો ભાર;
ગુરુજી માત અમાત્યકેરી, શિખ તમે તો શુદ્ધ માની;
પાળજો સર્વ પ્રજા પૃથ્વીને, રૂડી વળી રાજ્યધાની. ૪
મુખીઆ રાજ્યમાં મુખ જેવા જોઈએ, ખાન પાન મુખ એક;
પાળે પોખે અંગ સકળને, વારૂ ધરીને વિવેક;
રાજ્યધર્મનો મર્મ સરવશ, હે વીરા એટલોજ;
જ્યમ મનમાંય મનોરથ છુપા, રાખી સર્વ રહોજ. ૫

દોહરા.

કર્યો પ્રબોધ બહુ રીતે, ભરત ભાઈને સાર;
પણ સંતોષ ન શાંતિમન, વિના કશો આધાર. ૧

ભરત શાંતસાગર ગુરુ, સુજ્ઞ સચીવ સમાજ;
સ્નેહ તથા સંકોચવશ, રઘુવર ગરિબનિવાજ. ૨
કૃપાસાગરે કરી દયા, દીધી પાદુકા શ્રીકાર;
સાદર ભરતે શિશ ધરી, લીધી તે નિરધાર. ૩
ચરણપાદુકા પ્રભુતણી, અત્યુત્તમ સ્વાધીન;
પ્રજાપ્રાણના એ રૂડા, જાણે એ જામીન. ૪
ભરતસનેહરતનતણા, સંપુટ એ બે શ્રેષ્ઠ;
અક્ષર બે જાણે રૂડા, જીવ યત્નના જેષ્ટ. ૫
કુશળકર્મનાં મંગળીક, જાણે વજ્ર કમાડ;
સેવા સુધર્મનાં રૂડાં, વિમળ નેત્ર નિરધાર. ૬
આનંદિત મન ભરતજી, લીધો તે આધાર;
સીતા રામ જાણે રહ્યાં, એવું સુખ થયું સાર. ૭
ઉઠી કર જોડી એ સમે, માગે ભરત વિદાય;
અતિ સ્નેહે ઉર લાવીને, ભેટે છે રઘુરાય. ૮
કુટિલ કુઅવસર પામીને, સર્વે લોકને શીર;
ઉચાટ મુક્યો અમરપતિ, સુણો મહામુનિ ધીર. ૯
તે કુચાલ સહુને સુખદ, મળી અવધની આશ;
જીવ જીવન આશા અમર, નેટ ન કર્યા નિરાશ. ૧૦
નહિ તો લક્ષ્મણ રામજી, વળી જાનકીવિયોગ;
લોક કુરોગે હરબડી, મરત કરમને ભોગ. ૧૧
રામકૃપાએ સુધરિયો, સુરપતિતણો કુપેચ;
ધાર્યું સુરનું થયું ગુણદ બહુ, સાહ્યકારી એ ખેંચ. ૧૨

લલિત છંદ.

ભુજ ભરી ભરી, રામ ભેટતા; ભરત ભાઈને, મ્હા ખુશી થતા;
રસ સુપ્રેમનો, રામનો લહ્યો; કવિ મુખે કદી, જાય ના કહ્યો. ૧
ઉમગી પ્રીતડી, રૂડી એ સમે; વચનથી વળી, સદ્‌મને ક્રમે;
ધીર મહા ઉભે, ધૈર્ય ત્યાગીને; ગળગળા થયા, ઉર લાગીને. ૨
અતિ અન્યોન્યનાં, આંસુઓ લુએ; ભઈભઈ કહી, મુખડાં જુએ;
નીરખીએ દશા, ભ્રાત બેતણી; સુરસભા સહુ, દીલદુખઃણી. ૩
ગુણનિધિ ગુરુ, મુનિ મંડળી; નૃપનીએય ત્યાં, ધૈર્યતા ઢળી;
અનળ જ્ઞાનમાં, મંન જેમનાં; કનકશાં કસ્યાં, પૂર્ણ પ્રેમનાં. ૪
અળગ જેમને, ઉપજાવિયા; વિરંચીએ જુઓ, જક્તથી સદા;
કમળનીરની, જેમ જક્તમાં; વરતતા સદા, કહાવી વ્યક્તમાં. ૫
નીરખી તેય ત્યાં, ભર્તરામની; પ્રીતડી મ્હાવડી, સુખધામની;
હૃદયમાં અતિ, મગ્ન સૌ થયા; શુભ વિરાગ ત્યાં, વેગળા રહ્યા. ૬
ગુરુમતિ ગતિ, તિર્હુતીતણી; ભુલી પડી જયહાં, વ્યાકુળી અણી;
ઉચરવી કશી, પ્રીતડી ત્યહાં; અવર લોકની, હે મુનિ મહા. ૭
ભરત રામના, એ વિયોગને; વરણતાં મુખે, કહે કવિ મને;
ઉર કઠોરનો, લોક જાણશે; સુણી વિયોગ આ, વ્યાકુળા થશે. ૮
મન સંકોચ તે, મુજને ઘણો; અકથ આ વળી, વિર્હ બે તણો;
સમય સ્નેહ તે, યાદ આણીને; શરમ આવતી, શુદ્ધ વાણીને. ૯
શુણ પ્રીયા ઉમા પર્મ પાવની; પ્રભુકથા મહા, દુઃખ નશાવની;
ભુજ ભરી મળ્યા, ભરતભાઈને; શિખ દીધી રૂડી, ગુણ ગાઇને ૧૦
હરખી તે પછી, શત્રુઘ્નને; હૃદય આણીને, વ્યાકુળા અને;
પજવશો નહિ, પૂરમાં ગયે; ભરતભાઈને, ચાલજો કહ્યે. ૧૧

રાગ સીતાજીના મહિનાનો.

જાણી ભરતની મરજી તે વાર, સેવક સચીનો સહુ;
લાગ્યા જઈ તેહ નિજનિજ કાજ, સંક્ષેપમાં તે કહું;
સુણી ઘર પરીયાણ પ્રમાણ, બે રાજસમાજને,
અતિ દારૂણ દુઃખ થયું મંન, કહે કોની કને. ૧
સાજ સજવા લાગ્યા સહુ લોક, અધિક ઉર સોરતા;
રહ્યા મનમાં ને મનમાંય, અંતરના ઓરતા;
વંદી પ્રભુપદકમળ વિશેષ, પ્રીતે બેય બંધવા;
પ્રભુ આજ્ઞા ધરી શિશ શ્રેષ્ઠ, ચાલ્યા નિજ પુર જવા. ૨
મુનિ તાપસ વનદેવી દેવ, સૌનો પાડ માનીને;
વારંવાર કર્યું સનમાન, સરવનું સુજાણીને;
ભુજ ભરી ભેટ્યા ભરત સુભાવ, લક્ષ્મણને તે સમે;
સીતાપદરજ ધરી નિજ શિશ, તન મન વચ ક્રમે. ૩
મહા સકળ સુમંગળ મૂળ, સપ્રેમ આશિષ રૂડી;
સુણી ચાલ્યા બે વીર બળવાન, વદ્ધ પ્રીત શી વડી;
શિશ નામ્યું નૃપતિને તે વાર, સાનુજ રામે પ્રેમથી;
કરી બહુધા ત્યાં વિનય વડાઈ, કહું મુખ ક્યમ કથી. ૪
પામ્યા દેવ દયાવશ દુઃખ, અધિક આ અવસરે;
આવ્યા વનમાં વળી સસમાજ, આણી પ્રેમ અંતરે;
દેઈ આશિષ પુર ધરો પાય, પ્રીતે હવે તો તમે;
ધરી ધીર ચાલ્યા મહીપાળ, નમી પ્રભુને તે સમે. ૫
ગુરુ ગુણનિધિ સાધુ ભૂદેવ, સનમાની ને હિતે;
જાણી મન હરિ હરની સમાન, વિદાય કર્યા પ્રીતે;
સાસુ પાસ ગયા બંને વીર, ઉભા કર જોડીને;
વંદી પદ પામી આશિષ શ્રેષ્ઠ, રજ્યા ત્યાં વળાવીને. ૬
વામદેવ જાબાળી કૌશીક, મહા ગુણધામના;
પુરજન પરિજન સન્મિત્ર, સચિવ શુભ કામના;
કરી વિનય પ્રણામ વિશેષ, યથાયોગ્ય સરવને;
સાનુજ રામે કર્યા સૌ વિદાય, સુણો મુનિ શુદ્ધ મને. ૭
નર નારી નાનાં મોટાં સર્વ, પ્રેમી પ્રભુપદતણાં;
કર્યાં વિદાય રામે સપ્રેમ, સાદર સન્માની ઘણાં.

હરિગીત છંદ.

પછી ભરતમાતતણા સુભગ પદ, વંદી પ્રભુએ પ્રીતથી;
મળી ભેટી સુભગ સજાવી પાલખી, કરી વિદાય સહિતથી;

અતિ શોચ ને સંકોચ મનનો, સહુ મટાડ્યો માતનો;
કરજો ક્ષમા કૈકયી જનની, રોષ નહિ કશી વાતનો. ૧

મળી માત તાત સ્વજન સરવને, જાનકી ઉદાસમાં;
પ્રીયપ્રાણ પ્રેમ પવિત્રાણી ઘણી, આવી ફરી પતિ પાસમાં;
સહુ સાસુને મળી ભેટી ભુજ ભરી, કરી પ્રણામ પ્રીતાંકુરે;
આનંદ થાય ન તેહ વિર્હની, પ્રીત કથતાં કવિ ઉરે. ૨

સુણી શીખ અભિમત પામી આશિષ, સ્તબ્ધ રહી શાણી સીતા;
પતિ પ્રીતમાં વળી સાસુ પ્રીતમાં, સમાઈ રહી વીનિતા;
સુંદર મગાવી સજાવી પાલખી, સ્નેહથી રઘુપુંગવે;
પ્રેમે ચઢાવી માત સરવે, કરી પ્રબોધ ઉભા હવે. ૩

ફરી ફરી હળી મળી ભાઈ બંને, ચરણ શિર ધરી સાદરે;
સમ સ્નેહથી પ્હોચાડીઓ સહુ, જનનીઓ મન દુઃખ ધરે;
સજી સાજ ગજવાહન વિવિધ વળી, વાજી અનુપમ ઓપતા;
પરિયાણ કર્યું ભૂપ ભરતને દળ, સકળ મન સંકોચતા. ૪

પ્રીય રામ લક્ષ્મણ જાનકી ઉર, સ્નેહથી સંભારતા;
સરવે અબોલા થઈ અચેતન, પંથપ્રતિ ચાલ્યા જતા;
ગજ વાજી પશુ ઉર હારિયાં સહુ, વિરહ દુઃખનાં દાવિયાં;
ચાલ્યાં જતાં પરવશ પ્રમાણે, સર્વ જન મન મારિયાં. ૫

ગુરુના વળી ગુરુ નારીના પદ, વંદી શ્રી સાનુજ પ્રભુ;
આનંદ વિસ્મય સહિત વળીને, આવિયા મઢીમાં વિભુ;
સનમાન કરી નિષાદપતિનું, પ્રભુ વિદાય કરે પ્રીતે;
અતિ વિરહવ્યાકુળ હૃદયમાં ગૂહ, ચાલિયો શિશનામીને. ૬

વનવાસી કોળી ભિલ્લ ફરિયા, સૌ જુહારી જુહારીને;
વડછાંય શ્રી સાનુજ બેઠા, વિરહદુઃખ સંભારીને;
પ્રીય વિરહ વ્યાકુળ અકળ અજ, અનવદ્ય અંતરમાં અતિ;
મુખ શુષ્ક સ્નેહ વિચારી વીરનો, શોચવિવશ રમાપતિ. ૭

શુભ ભરતસ્નેહ સ્વભાવ સુંદર, મધુર વાણી ઉલાસથી;
નિજ અનુજ પ્રાણપ્રીયાપ્રતિ કહે, પ્રશંસી મુખહાસ્યથી;
શુભ પ્રીતિ અધિક પ્રતીતિકરણી, વચન મન ક્રમ સાદરે;
પ્રીયપ્રેમવશ શ્રીમુખ વરણી, સાંભળો સતી રઘુવરે. ૮

તે અવસરે ખગ મૃગજનો, સહુ ચર અચર ભૂધર ઘણા;
રઘુવરદશા અવિલોકી સહુ તે, દુઃખી થયા મનમાં ઘણા;
નીરખી દશા રઘુનાથની સુર, વારૂ ફૂલ વરષાવીને;
ગતિ સર્વ કહી ઘરઘરની વરણી, વિવિધ સેવા લાવીને. ૯

દીધો ભરોસો રઘુવરે ત્યાં, કરી પ્રણામ સપ્રીતથી;
ચાલ્યા મુદિત નિર્ભય થઈ મન, ડર રહ્યો ન કહીંયથી;
મઢીમાં બીરાજે શ્રી અનુજ સહ, રામ સુખદ રમાપતિ;
વૈરાગ્ય ભક્તિ જ્ઞાન જાણે, તન ધરી શોભે અતિ. ૧૦

દોહરા.

નૃપ ગુરુ ભરત ભૂદેવનું, સુણો હવે વૃત્તાન્ત;
રામવિરહ સહુ સાજ ત્યાં, શિથિળ નહિ મન શાંત. ૧

મનમાંહે સંભારતા, રઘુવર સુગુણનિકાય;
છાનામાના સર્વ કો, પંથે ચાલ્યા જાય. ૨

યમુના પાર થયા સહુ, ઉતરીને એ વાર;
તેહ દિવસ ભોજન વિના, વીત્યો મહા દુઃખકાર. ૩

બીજે દિવસ ઉતર્યા સહુ, ગુણનિધિ ગંગા નેટ;
સગવડ સર્વ કરી દીધી, રામસખાએ શ્રેષ્ઠ. ૪

ગોમતી ન્હાયા ઉતરીને, ત્રીજે દિવસ સહુ ત્યાંય;
ચોથે દિવસે આવિયા, નગર અયોધ્યામાંય. ૫

રહ્યા ચાર દિન જનકનૃપ, અવધપુર એ વાર;
રાજકાજ સંભાળી સહુ, જવા થયા તૈયાર. ૬

સોંપી સચિવ ગુરુ ભરતને, રૂડું અવધપુરીરાજ;
તિરહુતિ દેશે ચાલિયા, જનકરાજ સજી સાજ. ૭

નગર નારી નર સર્વજન, ગુરુ શિખ માની સશોક;
રામરાજ્યધાનીવિષે, વસતા સર્વે લોક. ૮

પ્રભુદરશનને કારણે, કરે વૃત્ત ઉપવાસ;
તજી તજી ભૂષણ ભોગ સુખ, જીવે અવધની આશ. ૯

છપ્પા.

સમજાવ્યા ભરતને, સચિવ સેવક સૌ મળીને;
સર્વે લીધું સંભાળી, નિજ નિજ કાજ કળીને;
બોલાવી લઘુ ભ્રાત, શીખ દીધી ભરતે સારી;
સોંપી શુભ સેવના, સર્વ માતની સુખકારી;
તેડાવી સર્વ મહીદેવને, કર જોડી ભરતજી નમે;
વળી વિનય કર્યો સહુથી, રૂડો, કરી પ્રણામ તેણે સમે. ૧

ભલું ભૂંડું ઉંચ નીચ, કાર્ય શુભ લાગે તમને;
કરશો નહિ સંકોચ, રજા દેતાં મુનિ મુજને;
પરિજન મ્હાજન પ્રજા, તર્ત તેડાવી સહુને;
સમાધાન તેમનું, કરી સંતોખ્યા બહુને;
પછી સાનુજ ગુરુગુણનિધિ–ઘરે, ગયા ભરતજી ભાવથી;
કર જોડી કહે કરી દંડવત, મુનિવશ પ્રેમ પ્રભાવથી. ૨

આજ્ઞા આપની થાય, તો હું રહું નેમ લઈને;
બોલ્યા મુનિ સુણી વાણ, પ્રફુલ પ્રેમે બહુ થઈને;
સમજો કહો સદાય, કરો છો મન બહુ કોડે;
ધર્મ સાર જગ જેહ, હોય તે જોઈ હોડે;
મુનિની શિખ આશિષ પામી રૂડી, જોષી તેડી દિન સાધીને;
સિંહાસનપર પ્રભુપાદુકા, બેસાડી નિરુપાધિને. ૩

કૌશલ્યાપદકમળ, ગુરુપદપદ્મ પ્રણમીને;
પ્રભુપાદુકાકેરી, સુભગ આજ્ઞા પામીને;
મઢી બનાવી મનહરી, નંદીગ્રામે તપ કરવા;
કર્યો નિવાસ ત્યાહાંજ, ધ્યાન ધરણિધરનું ધરવા;
શિર જટા બનાવી મહા સુભગ, મુનિપટ અંગ ઉપર ધર્યાં;
મહી ખોદી પથારી કરી રૂડી, વિવિધવૃત્ત ત્યાં આદર્યાં. ૪

ભોજન પટ આસન, નેમ વ્રત વિવિધ પ્રકારે;
કરે કઠણ વ્રત ધર્મ, સહિત પ્રેમે એ વારે;
ભૂષણ વસ્ત્ર સુભોગ, સુખ અતિશે સૌ હળવે;
મન ક્રમ વચને તેહ, તોડી તૃણ તજીયું સરવે;
નિત રામ રામ રટતા મુખે, દુખે વિરહ દિન નિર્ગમે;
દિન ગણે રામ આગમનના, શોક કહો શીરીત સમે. ૫

અવધરાજ સુરપતિ, પ્રસંશે નિજનું ઉવેખે;
લાજે જાણી કુબેર, ધન દશરથનું અલેખે;
તેહ નગરમાં વસે, ભરત પ્રીતિહીણુ મનમાં;
વસે ઉદાસી જેમ, ચંચરિક ચંપકવનમાં;
જન મહાભાગી અનુરાગીને, રામચરણપંકજરજે;
સુરમાવિલાસ મન ત્રાસીને, વમનધાન્યની જયમ તજે. ૬

દ્રુતવિલંબિત છંદ.

દિન દિને દૂબળી થતી દેહડી, સુખછબી બળ તેજ પ્રભા વડી;
નિતનવો પ્રભુ પ્રેમ સુનેમથી, અધિક પુષ્ટ થતો ઘટતો નથી. ૧
ધરમનું બળ વાધતું જાય છે, મન મલીન કદી નવ થાય છે;
જયમ પ્રકાશતી શર્દઋતુ રૂડી, જળ ઘટી જઈ નિર્મળ તે વડી. ૨
નભ દીપે રજની નીતર્યા પછી, અધિક શોભિત જેમ સુઆરસી;
સુભગ સંયમ નેમ ઉપાસના, સમ અને દમ તારક દાસના. ૩
ભરતના ઉર સ્વચ્છ અકાશમાં, ઝળકતા અતિ તેજ વિલાસમાં;
અચળ ધ્રુવ ઝગે વિશ્વાસનો, અવધિ સોળ કળાધર ગ્યો ઘણો. ૪
સુરતિ સ્વામીની તે સુરપંથ છે, અધિક શ્વેત અપાર ગુણંત છે;
શશિ સુશોભિત રામસુપ્રેમનો, અચળ દોષવિના કુળક્ષેમનો. ૫
અધિક સ્વચ્છ સમાજસહિત તે, નથી મણા કશી નેહ વિલોકતે;
ભરતરેણી રૂડી કરતુતિને, વિર્રાત ભક્તિ ગુણો સુવિભૂતિને. ૬
વરણવે કવિ ઓસરી સૌ મને, ગમ ન શેષ ગણેશ ગિરાયને;
નિત પ્રતિ પૂજતા પ્રભુપાવડી, હૃદય પ્રીતિ સમે ન ઘડી ઘડી. ૭
બહુ પ્રકાર પદે નિત લાગીને, લઈ રજા સહુ કાજ કરે દિને;
પ્રફુલ્લ ગાત્ર ઉરે સીયરામ છે, નયન નીર જીભે પ્રભુ નામ છે. ૮

દોહરા.

સીતા લક્ષ્મણ રામજી, વસે જુઓ વનવાસ;
ભરત ભવન વસીને કસે, તપથી તન થઈ દાસ. ૧

બંને તરફથી સમજીને, કહે લોક સહુ જોગ;
સહુપ્રકાર આ ભરતની, વિધિ વખાણવા યોગ્ય. ૨

નેમ વૃત્ત સુણી ભરતનાં, સાધુ સંકોચાય;
દેખી દશા મુનિરાય પણ, મનમાંહિ લજવાય. ૩

પરમપવિત્ર ભરતતણાં, એ આચાર અપાર;
મધુર મનોહર સુખદ શુભ, મુદ મંગળ કરનાર. ૪

કઠણ પાપ કળિયુગતણા, તથા ક્લેષ હરનાર;
મહામોહની રાત્રિને, દિનેશ સમ દળનાર. ૫

પાપપુંજકુંજર પ્રતિ, મ્હાબળાઢ્ય મૃગરાજ;
શમાવનાર સરસ દીસે, સૌ સંતાપસમાજ. ૬

જનમનને રંજન કરે, ભંજન આ ભવભાર;
રામસ્નેહ અમૃતતણો, શશી સૌને સુખકાર. ૭

જાનકી રામ સુપ્રેમનું, પીયૂષ પરમ પ્રવીણ;
ભરતજન્મ આ ભવવિષે, જો ન હોત છળહીણ. ૮

મુનિમન અગમ નિયમ વિષમ, શમ દમ યમ વૃત જેહ;
કોણ આચરત તો કહો, ઉમયા તજી સંદેહ. ૯

દુખ દરિદ્ર ભવદાહને, દૂષણ દંભ અનેક;
કોના સુયશમિષે કહો, હરત રામ સવિવેક. ૧૦

શઠ કળિયુગના જે ઘણા, વેદવિરૂદ્ધ વિમુખ;
કોણ કરત ભરતજી વિના, હઠીને પ્રભુ સન્મુખ? ૧૧

ભરતચરિત્ર પવિત્ર અતિ, સાંભળશે ધરી સ્નેહ;
ચાર પદારથ પામશે, જન આ જગમાં તેહ. ૧૨

સીતા લક્ષ્મણ રામપદ, વધશે સ્નેહ સહેજ;
ભવસંભવદુખ ભાગશે, ભક્તિ મોક્ષ અવેજ. ૧૩

સમજી ભણતાં ભાવથી, બ્રહ્માનંદ અખંડ;
રામનામ સંભારતાં, દૂર તેને જમદંડ. ૧૪

નિષ્કલંક શંકર સદા, કોડે વસી કૈલાસ;
કથા સર્વથા વરણી કહી, પ્રેમે ઉમયા પાસ. ૧૫

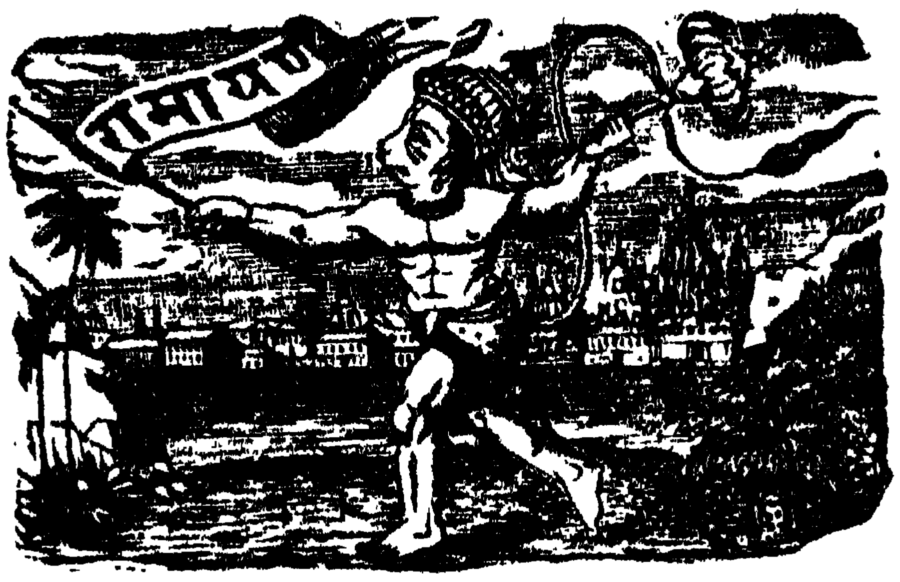
ભરદ્વાજ મુનિરાજને, કાક ભૂશુંડી ખગેશ;
કહ્યો અયોધ્યાકાંડ આ, બહુધા અનિયો એશ. ૧૬

સપ્તકાંડ સાગરસુધા, ભર્યા રામ-ગુણગ્રામ;
તુળસીદાસકૃતસેતુ ચડી, બીજો ઉતર્યા આમ. ૧૭

શશિ[1]નિધિ[9]ભુજ[2]ભક્તી[9]તણો, સંવત અતિ સુખકાર;
અષ્ટમી વદ આશ્વિનતણી, મહા સુભગ શશિવાર. ૧૮

તે દિન ભરતચરિત્રનો, અમળ અયોધ્યાકાંડ;
પૂર્ણ કર્યો બહુ પ્રિતથી, ઉર ધરી પતિબ્રહ્માંડ. ૧૯

અયોધ્યાકાંડ સમાપ્ત

તુલસીકૃત રામાયણનું

કવિતારૂપે

ગુજરાતીમાં ભાષાંતર

અરણ્યકાંડ

સુવર્ણમૃગનો વધ

રાવણ સીતાને હરી જાય છે

શ્રી રામને માર્ગમાં ઘાયલ જટાયુનો ભેટો થાય છે

તુલસીકૃત રામાયણનું

કવિતારૂપે

ગુજરાતીમાં ભાષાંતર

અરણ્યકાંડ

શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.

આદિ ધર્મ સુવૃક્ષનું મુળ રૂડું, જે જકતમાં સર્વથા,
પૂર્ણેંદુ સુવિવેકસાગરતણા, આનંદદાતા તથા;
વૈરાગ્યાંબુજના રવિરૂપ રૂડા, અજ્ઞાન સૌ બાળતા,
સંસારાતપ સૌ અઘોઘ તમને, ટેકે રૂડે ટાળતા. ૧

બાયુરૂપ કુમોહમેઘયુથને, નાખે વિખેરી નિતે,
કહાવે શ્રીપરિબ્રહ્મકૂળમણિ જે, આરોપહર્તા પ્રિતે;
સ્વામી સેવક સ્નેહી રાઘવ ઉરે, વ્હાલું ન કો જે સમું,
એવા શ્રી અકલંક શંકર પદે, સ્નેહે સદા હું નમું. ૨

ઘાટા મેઘસમાન શ્યામ શરીરે, આનંદદાતા અતિ,
શોભિતાં પરિધાન પીત પટ સૌ શેષાદિ માયાપતિ;
શોભે છે ધનુ બાણ પાણી યુગમાં, ભીડેલ ભાથો કટી,
નેત્રાંબુજ વિશાળ ભાળ ઝળકે, ગ્લૌ કાન્તિ જેથી ઘટી. ૩

ધારેલી સુજટા શિરે રૂપસીમા, ગંભીર જોતાં ગુણે,
સીતા સાનુજ માર્ગમાં વિચરતા, સૌની પિડાઓ સુણે;
સીતાવલ્લભ જીવ જીવન રૂડા, જગ્દીશ જોગેશ્વરા,
એવા રામ ભજું તજી સુખ સહુ, જે સ્વામી માયા પરા. ૪

જે છે મિત્ર દુખે દુખી દિલવિષે, સુખે સુખાળા સદા,
નિઃસ્વાર્થી પરમાર્થમાં રત ઘણા, દુભે ન કોને કદા;
પર્માનંદ પમાડનાર પ્રિતમાં, કુપંથ છોડાવતા,
સત્પંથે નિજ મિત્રને ચલવતા, શ્રી રામને ધ્યાવતા. ૫

એવા જે મુજ મિત્ર પાવન મતી, સૌ દુઃખ વિશ્રામના,
માગું શ્રે પ્રભુપાસ તેમનું અતી, ભાંડે ભીડે કામના:
આરાધી ઉત્તરાપુરી સુજતણી, જે જન્મભૂમિ ઘણી,
આરંભું હું અરણ્યકાન્ડ ઉજળો, હે શ્રી અયોધ્યાધણી. ૬

દોહરા.

રામતણા ગુણ ગૂઢ તે, સુણો ઉમા સદ્ભાવ;
જે સુણી પંડિત મુનિજનો, પામે વિરતિ પ્રભાવ. ૧

હરિવિમુખ જન જક્તજે, ધર્મ વિમુખ વળી ધીટ;
પામે મોહ વિમૂઢ તે, દીપ દેખી જ્યમ કીટ. ૨

પૂરણ પ્રીત ભરતતણી, મેં મુજ મતિ અનુસાર;
વરણવી વારૂ વિવેકથી, અનુપમ જગ સુખકાર. ૩

અતિપાવન અવ સાંભળો, પ્રભુચરિત્ર ધરી પ્રીત;
જે સુર મુનિ મન રંજનિક, વન વસી કરે સુરીત. ૪

એક વાર વિણી પુષ્પ શુભ, નિજકરકમળ સુજાણ;
શિરવેણી ઉરહાર શુભ, બનાવિયાં રઘુભાણ. ૫

સાદર તે ભૂષણ સરસ, પેરાવ્યાં ધરી પ્રીત;
જાનકીને જગદીશ્વરે, સુણો ઉમા શુભરીત. ૬

સ્ફટિક શિલાપર દંપતી, બેઠાં બુદ્ધિનિધાન;
શોભાખાણ શિરોમણિ, કોટિક કામ સમાન. ૭

સુરપતિ પુત્ર જયંત જે, વાયસનો ધરી વેષ;
રઘુપતિબળ જોવા ચહે, મ્હાશઠ મન ઉદ્દેશ. ૮

કીડી ચહે જ્યમ કોટિવિધ, લેવા સાગરપાર;
પર્વત ચઢવા પાંગળો, ગુણ રસ કાવ્ય ગુમાર. ૯

ચાંચ મારી સીતા ચરણ, ભાગ્યો મહા અભાગ્ય;
અતિ વિમૂઢ મતિમંદનો, કારણ રૂપનો કાગ. ૧૦

ચાલ્યું રૂધિર ત્યાં ચરણથી, રઘુવરને થઈ જાણ;
ચઢાવી ધનુષની પણછ પછી, બાણ કર્યું સંધાણ. ૧૧

અતિ કૃપાળ રઘુલાલજી, સદા દીનપર સ્નેહ;
આવી તેશું છળ કીધ સતિ, મુરખ અવગુણગેહ. ૧૨

વિનાપરાધે કોઈને હણે ન પ્રભુ કદાય;
પણ રાહુય શશિને ગ્રસે, સમય પડે જે પ્રાય. ૧૩

ધનુષ આણુ લીધું પાણમાં, છોડ્યું જ્યારે છેક;
જાણી ક્રોધ જગદીશનો, થયું અનળ સમ એક. ૧૪

પ્રેરિત મંત્ર સુબ્રહ્મશર, ધાયું કરતું રમકાર;
અંતર ભય પામી અતિ, નાઠો કાગ ગમાર. ૧૫

ધરી નિજ રૂપ જયંત તવ, ગયો તાતની પાસ;
રામવિમુખ સુણી તેમણે, ઉભો ન રાખ્યો પાસ. ૧૬

થયો નિરાશ નિપટ કપટી, ઉપન્યો ઉરમાં ત્રાસ;
ઋષી દુર્વાસા ચક્રભય, જેમ નિરાશ ઉદાસ. ૧૭

બ્રહ્મભુવન શિવલોકમાં, ફરી વળ્યો સહુ લોક;
અતિશય વ્યાકુળ અંતરે, સભય હૃદય અતિ શોક. ૧૮

ઉભો ન રાખ્યો એહને, કહ્યું ન કોઈએ બેશ;
કહો કોણ રાખી શકે, રામદ્રોહી મ્હાનેશ. ૧૯

છપ્પા.

માતા લેખે મરણ, તાત યમતુલ્યજ તેને;
થાય હળાહળ ઝેર, સુધા વસુધાપર એને;
સારે શતરિપુતણી, ગરજ સન્મિત્ર સહેજે;
વૈતરણી તેહને, થાય સુરસરિતા જે જે.
સહુ જક્ત તેહ જન દ્રોહિને, અનળથી તસ અતિ ઘણું;
જે રામવિમુખ અપરાધિઓ, અભાગ્ય તેનાં શું ભણું. ૧

દોહરા.

જ્યમ જ્યમ નાસે ઇંદ્રસુત, વ્યાકુળ અતિ દુખ દીન;
ત્યમ ત્યમ ધાએ રામશર, પાછળ પરમ પ્રવીણ. ૨૦

ઉગરે સર્પ કદાપિ જો, ત્યારે ગ્રહે ખગેશ;
રામબાણથી ઉગરવું, એનો બહુ અંદેશ. ૨૧

વ્યાકુળ જોઈ જયંતને, સભય શ્વાશ નવ માય;
કોમળ ચિત નારદઋષી, ઉપજી ઉર કરૂણાય. ૨૨

વેગળેથી બુમ પાડતા, તિષ્ઠ તિષ્ઠ ગુણવંત;
પ્રભુપ્રભુતા કથતા મુખે, નાઠો જાય જયંત. ૨૩

સમજાવ્યો બહુ નાસતાં, કહી પ્રભુપ્રભુતા સાર;
તરત મોકલ્યો તેહને, રામ પાસ નિરધાર. ૨૪

ત્યહાં જઈને શક્રસુત, વિનતી કરે અપાર;
પ્રણતપાળ રઘુનાથ હે, સાક્ષાકાર સંસાર. ૨૫

શિખરણી છંદ.

કહે પોકારીને, પ્રણતહિતકર્તા મુખ દીને;
ગ્રહ્યા પાદામ્બુજને, સભય અતિ આતુર થઈને;
પ્રભુ ત્રાહી ત્રાહી, રઘુપતિ દયાળુ સુરમણી;
ઉગારોને હાવાં, પ્રભુ પિડ હું પામ્યો અતિઘણી. ૧

ન જાણ્યું મેં પ્હેલાં, અતુલિત પ્રભુતા બળ અતી;
મતીમંદો ઘેલો, બહુ હું અપરાધી રઘુપતી;
ભિતી પામ્યો ભારે, નિજકરમના સંભવ દુખે;
હવે આવ્યો શર્ણે, પ્રભુ તમકને હું સનમુખે. ૨

ઉગારો કે મારો, રઘુપતિ નિવારો દુખ સહુ;
ભૂલ્યો સ્વામી ભારે, મતિ ભ્રમિત મોહાંધ હું બહુ'
સુણી વાણી એવી, સદય ઉરથી આરત ભરી;
તજ્યો તેને ત્યારે, નયન રિશથી એકજ કરી. ૩

દોહરા.

કર્યો મોહવશ દ્રોહ અતિ, સુરેશકપૂત જયંત;
હતો ઉચિત વધ તેહનો, કોઈ ન કૂડું કહંત. ૧

પણ પ્રભુએ કરીને દયા તજી દીધો તે વાર;
કોણ કૃપાળુ રામસમ, સતી કહો સંસાર. ૨

ચિદાનંદ વસી ચિત્રકૂટ, કરે ચરિત્ર અનેક;
વેદવિહિત અમૃત સમાં, વારૂ ધરી વિવેક. ૩

અનુમાન્યું એવું પછી, રઘુપતિએ નિજ ઊર;
ભીડ થશે ભારે અહીં, જાણી મને જરૂર. ૪

માગી સર્વે મુનિઓકને, વિદાય શ્રીરઘુરામ;
શ્રી સાનુજ ચાલ્યા પછી, કોટિકામ ઘનશ્યામ. ૫

અત્રી મુનિશના આશ્રમે, ગયા પ્રભુ ગુણધામ;
આવ્યા પ્રભુ સુણી મ્હામુનિ, ઉર હર્ખ્યા અભિરામ. ૬

પ્રફુલગાત્ર અત્રીમુનિ, ઉઠી ધાયા એ વાર;
આતુર સત્વર આવિયા, નીરખી રામ નિરધાર. ૭

કરે દંડવત ભ્રાત બે, મુનિએ લીધા ઊર;
નવરાવ્યા બે બંધુને, નેત્ર પ્રેમજળ પૂર. ૮

વિલોકી રામછબી રૂડી, નેત્ર શીતળ નિરધાર;
આદરસહિત નિજાશ્રમે, આણ્યા પ્રભુ એ વાર. ૯

પુજા પરમ પ્રિતે કરી, કહ્યાં વચન શુભ સ્હેજ;
આપ્યાં મૂળ સુપુષ્પ ફળ, પ્રભુ મન ભાવે તેજ. ૧૦

આસનપર બેઠા પ્રભુ, સીતા અનુજસહિત;
લોચન ભરીભરી મુનિ જુએ, શોભાધામ સપ્રીત. ૧૧

જોડી પાણપંકજ ઉભે, મુનિવર પરમ પ્રવીણ;
કરે સ્તુતિ રઘુલાલની, ઉપની પ્રીત નવીન. ૧૨

વસંતતિલકા છંદ.

હે ભક્તવત્સળ કૃપાળ દયાળ ડાહ્યા;
દુર્લભ્ય સેવન સુલભ્ય શ્રુતિ ગવાયા;
દાતા અકામીજનને નિજધામ વારૂ;
સ્નેહે નમી ભજું પદાંબુજ આ તમારૂં. ૧

નિષ્કામ શ્યામ તન સુંદર દર્પહર્તા;
છો મંદરાદ્રિ ભવસાગરના સુભર્તા;
નેત્રામ્બુજ પ્રફુલ દોષ મદાદિ હર્તા;
આનંદકંદ રઘુનંદન જક્તકર્તા. ૨

બાહુ વિશાળ બળ વૈભવ અપ્રમેય;
ત્રૈલોક્યનાથ સુપ્રભા સુર સર્વ સેવ્ય;
ભાથો કટી કરવિષે ધનુબાણધારી;
આનંદકંદ રઘુનંદન દુઃખહારી. ૩

શ્રી હંસવંશ અવતંસ નિશાચરારિ;
છો ચાપખંડક મહેશતણુંય ભારી;
મુનિંદ્ર સંત જન રંજન દેહ ધારી,
આનંદકંદ રઘુનંદન નિર્વિકારી. ૪

વિશુદ્ધ બોધ શુભ શોધતણા પ્રસારે,
હર્તા સમસ્તદુષણો જનના સદારે;
કામારિ વંદનિય સેવ્ય અજાદિદેવે,
આનંદકંદ રઘુનંદન સુખ સેવ્યે. ૫

લક્ષ્મીપતિ સુખનિધાન નમામી સ્વામી,
આનંદદાયક ઉદાર અપાર નામી;
ભ્રાતા રમા સહપ્રભુ તમને ભજે છે,
વૃત્રારિ ને શચી જયંત સુલાવ લે છે. ૬

જે જંન મત્સર વિના તમચર્ણ ધ્યાયે,
તે આ ભવાર્ણવવિષે ન પડે કદાયે;
વિતર્ક તર્ક લહરી ઘસડે ન તેને,
આનંદકંદ રઘુનંદન પ્રીય જેને. ૭

સૌ વાસના તજી ભજે જગ જે તમોને,
દાતા સુમુક્તિ ઉર હર્ષિત થૈ જનોને;
ઇંદ્રયાદિ સૌ સુખ તજી ભજતા સુભાવે,
તેને સ્વયંગતિજ પ્રાપ્ત થતી સુદાવે. ૮

તું એક અદ્દ્ભુત નિરીહ વિભો વિરાગી,
બ્રહ્માંડના ગુરુ સનાતન છો સુહાગી;
એવા પ્રભુ ભજું છું હું નિત પ્રેમભાવે,
જે કો કુયોગીજનને સ્વપનેય નાવે. ૯

જે કલ્પવૃક્ષ નિજભક્તજનોતણા છે,
સૌના નિરંતર સુસેવ્ય કૃપાઘના છે;
શિરોમણી સર્વભૂપ અનુપ રૂપે,
સીતાપતિ નમું ગણી અમી વિશ્વકૂપે. ૧૦

દોહરા.

વિનતી કરી મુનિ નામિ શિશ, કહે પછી કરજોડ;
તજો ન કદિ તમપદકમળ, મતિ મારી હઠી છોડ. ૧

અનુસુયા અત્રિપ્રીયા, પરમસતી મતિવંતિ;
પગે લાગી ત્યાં તેહને, જાનકી અતિ હરખંતિ. ૨

ઉઠાડી તેને ભેટી પડી, અનુસુયા એવાર;
સીતા વિનય સુશીળની, ભામની રૂપભંડાર. ૩

અધિક સુખ ઋષિપત્નિમન, સુણજો મહા મુનીશ;
પાસે બેસાડી પ્રીતે, ઉચિત દીયે આશીષ. ૪

સકળ લોક સુખદાનિ જે, વારૂ રૂપ વૈદેહી;
જનની કોટી બ્રહ્માંડની, જેના પ્રભુ પ્રીયસ્નેહી. ૫

મુનિવર સુંદરી મ્હાસતી, મળવાથી તે માત;
સુખી થઈ જ્યમ કુમુદની, રાત પામી ભલિભાત. ૬

નીરખી જેહને નેત્રથી, દુઃખ સૌ દૂર પળાય;
ગરુડ નિરખી જ્યમ સર્પ સૌ, ભયભિત નાઠા જાય. ૭

દિવ્યવસ્ત્ર ભૂષણ રૂડાં, કરાવિયાં પરિધાન;
નિત્ય નવાં શુભ સ્વચ્છ જે, સીતા રૂપ સમાન. ૮

એવાં પવિત્ર વિચિત્ર પટ, જાનકીને દીધ આણી;
સનમાની પ્રીય વચન કહી, પ્રીતિ ન જાય વખાણી. ૯

કોમળ વાણી વિમળ સરળ, કહે ઋષિપત્નિ વિશેષ;
નારીધર્મ કોઈ મિષે, વખાણીને બહુ બેશ. ૧૦

રાગ ગરબી.

રઘુપતિ રામ રૂદેમાં રહેજોરે, એ રાગ

સાંભળ રૂડી શીખ રાજકુમારીરે.
મહા પરમપાવનિ પતિપ્યારી, સાંભળ રૂડી શીખ રાજકુમારીરે.
માત તાતને ભ્રાત જે સારાંરે, આપણું અતિ હિત ઇચ્છનારાંરે;
તે તો પણ થોડા સુખનાં દેનારાં,સાંભળ રૂડી શીખ રાજકુમારીરે.
સુખદાતા નારી સરવેનેરે, નિજનાથ અધિક કહું એનેરે;
નીચ નારી સેવે ન જે તેને, સાંભળ રૂડી શીખ રાજકુમારીરે. ૨
ધર્મ ધીરજ સ્નેહી સંસારેરે, નિજ નારી સુદ્ધાં એ ચારેરે;
પરખાય વિપતવેળા જ્યારે, સાંભળ રૂડી શીખ રાજકુમારીરે. ૩
વૃદ્ધરોગી વિના ધનવાળોરે, બેરો અંધો કે જડ ક્રોધી કાળોરે;
અતિદીન લંપટ કપટાળો, સાંભળ રૂડી શીખ રાજકુમારીરે. ૪
નિજનાથ એવાનુંય નારીરે, અપમાન જે અતિ કરનારીરે;
યમપુર દુઃખ બહુ પામનારી,સાંભળ રૂડી શીખ રાજકુમારીરે. ૫
નારીધર્મ સુનેમ સરવનેરે, દિસે એકજ તે કહું તમનેરે;
પ્રેમ પતિપદ મનક્રમવચને, સાંભળ રૂડી શીખ રાજકુમારીરે. ૬

પતિવૃતા જગત મન મ્હોતાંરે, દીસે ચારપ્રકારની જોતાંરે;
સંત કહે શ્રુતિ સંમત સોતાં, સાંભળ રૂડી શીખ રાજકુમારીરે.૭

ઉતમ મધ્યમ ને નીચ નારીરે, ચોથી લઘુપતિવૃતા વિચારીરે;
કહું સમજાવી સૌ વિસ્તારી, સાંભળ રૂડી શીખ રાજકુમારીરે.૮

મુજસ્વામીવિના જગ આખેરે, અન્યપુરુષજ નથી અભીલાખેરે;
ઉતમ સતી એવું દ્રઢ કરી રાખે, સાંભળ રૂડી શીખ રાજકુમારીરે.

નિજ ભ્રાત પિતા સુત જેવારે, દેખે પરપતિને નિત તેવારે;
મધ્યમ સતિના રૂડા ગુણ એવા, સાંભળ રૂડી શીખ
રાજકુમારીરે. ૧૦

કુળધર્મ વિચારી રહે છેરે, આડે પંથે ન પગલું ભરે છેરે;
તે કનિષ્ઠત્રિયા શ્રુતિ કહે છેરે, સાંભળ રૂડી શીખ રાજકુમારીરે૧૧

વિનાસમય અને ભય માથેરે, રહે તેથી રીઝી સ્વામીસાથેરે;
જાણો અધમસતિ ભલિભાતે, સાંભળ રૂડી શીખ રાજકુમારીરે.

નાથને ઠગનારી નઠારીરે, પરપતિમાં રતી કરનારીરે;
ઘોરનર્કમાં તે પડનારી, સાંભળ રૂડી શીખ રાજકુમારીરે. ૧૩

ક્ષણસુખ સારૂં દુઃખ વ્હોરી લેવું રે, કોટી જન્મ લગી પછી સ્હેવું રે
નિચ કોણ જે સમજે ન એવું, સાંભળ રૂડી શીખ રાજકુમારીરે.

પતિવૃત્ત ધર્મ જેહ ગ્રહેછેરે, છળ ત્યાગી શુદ્ધ આચરેછેરે;
વિનાશ્રમ તે તો શુભગતિ લેછે, સાંભળ રૂડી શીખ રાજકુમારી.

પતિ વિમુખણી પતિને ભાંડેરે, બીજે જન્મ જયાં જૈ ઘરમાંડેરે;
ભરજોબનમાં તે રાંડે, સાંભળ રૂડી શીખ રાજકુમારીરે. ૧૬

નેટ સહજ અપાવની નારીરે, સ્વામી સેવ્યે લહે ગતિ સારીરે;
છે હજીય તુળસી હરીને પ્યારી, સાંભળ રૂડી શીખ
રાજકુમારીરે. ૧૭

સુણી નામ તમારૂં સરવેરે, અબળા પતિવૃત આદરવેરે;
થશે શ્રેષ્ઠ સૌ સુખ સંઘરવે, સાંભળ રૂડી શીખ રાજકુમારીરે. ૧૮

તમે તો પ્રીયપ્રાણ રાઘવનેરે, કથા વરણવી કહી જે તમનેરે;
તે તો સંસાર હિતહરિવદને, સાંભળ રૂડી શીખ રાજકુમારીરે.૧૯

ચંદ્રક્રીડા છંદ.

સુણી શીખ સારી અતિ સુખ પામ્યાં રૂડાં જાનકીજી,
પદાંબુજમાં શીશ સ્નેહે નમાવ્યું ઋષિનાર રીઝી;
કૃપાધામ શ્રીરામ સ્નેહે કહે મુનિપ્રત્યે વિચારી,
બીજે વન જાઊં મુનિ હોય આજ્ઞા રૂડી જો તમારી. ૧

કૃપા રાખજો નાથ નિત્યે તમો હું કહું જોડી પાણી,
કદાપિ નહિ ત્યાગશો નેહ મારો મને દાસ જાણી;
પ્રભુ ધર્મના ધોરી જે તેતણી સાંભળી શુભવાણી,
પ્રેમે મહામુનિ જ્ઞાની વદ્યા અંતરે પ્રીત આણી. ૨

જુઓ જેમની સુકૃપા ચાહ્ય પર્માર્થવાદી અજાદિ,
તમે રામ તે દીનબંધુ મૃદુ બોલીયા અપ્રમાદી;
હવે જાણી મેં શ્રી ચતુરાઈ સર્વે સુણો નાથ તે તે,
સહુ દેવ ત્યાગી તમોને ભજીશું રમાનાથ હેતે. ૩

નહિ જે સમાને અતિ કોય સંસાર સારે સદાય,
ખરે તેમને શીળતા આવી તે કેમ ના હોય પ્રાય?
કહું કેવિ રીતે હવે સ્વામી જાઓ તમે મુખ મારે;
કહો નાથ છો આપતો ઉરજામી અનામીય જ્યારે. ૪

કહી એવું મ્હાધીર મુનિ ત્યહાં શ્રી પ્રભુને વિલોકી,
પ્રફુલ્લિત દેહી વહે નેત્રથી નીર ઉરે પ્રશોકી;
મુખાંબુજ સામું પરીપૂર્ણ પ્રેમે ભરી નેત્ર જોતા,
મહા રાજી રાજી મુનીરાયજી થાય સૌ શંકખોતા. ૫

કુર્યાં મેં કશા જાપ ને તાપ તાપ્યો અહોરાત્રિ અત્રે,
દીઠા આજ સાક્ષાત શ્રીરામ જે ગુણગોતીત નેત્રે;
અતિ પુણ્ય ને દાન સદ્ધર્મ વૈરાગ્યવાળો વિરામે,
ભુરી ભાગ્યશાળી દીસે જન તે મુક્તિદા ભક્તિ પામે. ૬

કવિ મુખ ગાએ સદા રામનાં સુચરિત્રો પવિત્ર,
મટે સૌ અસંભાવના સંસૃતિ કુવૃત્તિ હે સુમિત્ર;
સહુ કલેષ સંતાપને છેદતા રામના સુયશો જે,
સુણે સાદરે જે રહે તેપરે રામ પ્રીતાળુ રોજે. ૭

દોહરા.

અતિ કઠોર પાપોઘ કળી, નહિ યોગ તપ જ્ઞાન;
તજી અન્ય વિશ્વાસ નર, ચતુર ભજે ભગવાન. ૧

મુનિઓની સ્તુતિ કરી પ્રભુ, દીધું સુભગ વરદાન;
પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ નભથી કહી, જયજય કૃપાનિધાન. ૨

મુનિવરચરણકમળવિષે, સ્નેહે નામી શીશ;
ચાલ્યા વનમાં ચોપથી, જે સુરનર મુનિ ઈશ. ૩

આગળ રઘુવર પાછળે, અનુજ સ્નેહ સંયુત;
અલખરૂપના અવનિપતિ, જોગીવેષ અબધુત; ૪

ઉભયભ્રાત મધ્યે દીપે, સીતા રૂપ અપાર;
જેવી બ્રહ્મ જીવની વચે, શોભે માયા સાર. ૫

ઉપમા કહું વળી આ સમે, જાણીને જીવમાંય;
જેવી શશિ બુધ મધ્ય શુભ, રોહણી ઘણી શોભાય. ૬

નદી શૈલ વન શોભતાં, અવઘડ સ્થળો અઘાટ;
સ્વામી જાણી સાદર સહુ, વિમળ આપતા વાટ. ૭

જયહાં જયહાં જુગતે કરી જાય રામ અતિવેગ;
કરે ત્યહાં ત્યાં નભવિષે, છત્ર છાંય શુભ મેઘ. ૮

આશ્રમ એક વિશાળ અતિ, વિલોકીયો વનમાંય;
સુરપતિસદન ન તેનીસમ, જોતાં મણા ન કાંય. ૯

અતિશુભ આંબાવાડીયાં, બાગ અનેક વિશાળ;
મુનિઓએ સુબનાવિયા, વિવિધ પ્રકાર રસાળ. ૧૦

દિવ્યવૃક્ષ દીપે બહુ, સફળ સફૂળ સપત્ર,
જોતાં સુણતાં સર્વનાં, મનમોહાયજ તત્ર. ૧૧

પાર વિનાનાં પક્ષી શુભ, નિર્મળ ને નવરંગ;
મધુર શબ્દ મોહિત કરે, કુંજે વિવિધ વિહંગ. ૧૨

નિજ નિજ આશ્રમ અભીનવા, તેપર તુળસીછોડ;
શ્રી સાનુજ રઘુરાજ ત્યાં, બીરાજીયા મહાકોડ. ૧૩

આપી સુઆસન મુદિતમન, પૂજી પરૂણાઈ કીધ;
કંદ મૂળ ફળ અમી સમાં, આણી રામને દીધ. ૧૪

જાનકી લક્ષ્મણ સહિતપ્રભુ, ભોજન કર્યું ભલિભાત;
દીધાં સુભગ વરદાન ત્યાં, જેને જેવો ભાવ. ૧૫

તે દિવસે ત્યાં રઘુવરે, નેહે કીધ નિવાસ;
કરી પરૂણાગત રૂડીરીતે, મુનિઓએ નિજવાસ. ૧૬

પ્રાતઃકાળે ઉઠીકરી, રૂડા રઘુકુળદેવ;
સૌચક્રિયા કરી સ્નાન કરી, પ્રેમે પાર્થીવસેવ. ૧૭

સહુ મુનિઓને તેસમે, નામ્યું શિશ રઘુરાય;
આશિર્વાદ સરવતણો, પામ્યા પ્રફુલિત કાય. ૧૮

સમરી ગૌરિ શિવ સ્નેહથી, સુખપ્રદ સિદ્ધ ગણેશ;
ચાલ્યા પ્રભુ પછી પ્રેમથી, સુણો કથા સુખગેશ. ૧૯

વન અનેક અતિ શોભીતાં, ગિરિ સુંદર ગુણધામ;
ચાલ્યા જાય ઉલંઘતા, શ્રી સાનુજ પ્રભુરામ. ૨૦

કાવ્ય તથા રોળાવૃત્ત.

ચાલ્યા જાય નિશંક, જાનકી લક્ષ્મણ સાથે;
કરમાંહે કોદંડ, ભરેલા તીર બહુ ભાથે. ૧

જતાં પંથમાં મળ્યો, વિરાધ અસુર મદમાતો;
ઘોર રવે ગરજતો, હૃદયમાં અધિક રીસાતો. ૨

જાણ્યે કાળસ્વરૂપ, ભયંકર ભૃકુટી ભાસે;
ધાયો વેગે ધીર, ઉડણઅહિ જેમ વિકાસે. ૩

આકાશે સહુદેવ, મહામુનિઓ ત્યમ વનમાં;
તેહક્ષણે ઉર હારિ, માન્યું ભય અતિશે મનમાં. ૪

ઘોર કઠોર ત્રિશૂળ, કર્યું છે ધારણ કરમાં;
મારેલા કેશરી, બાંધી લીધેલ કમરમાં. ૫

તેહ તરત લૈ ગયો, સીતા ચાલતાં ઉપાડી;
પામ્યા વિસ્મય રામ, જેહ ગુણધામ અનાદિ. ૬

સમજી હૃદય તે સમે, કુટીલ કૈકયીની કરણી;
સંભાળાવી અનુજને, બહુવિધ શ્રીમુખ વરણી. ૭

અરે ભ્રાત આ જુઓ, આવી હઠ લઈ વન અબળા;
કરવું કશું આ સમે, હાથથી ગઈ કરી નબળા. ૮

મુકો કરવી કરૂણાય, નાથ કરતવ્ય વિચારો;
ભુલે ન ભવિતવ્યતા, એમ આવે નહિ આરો. ૯

હરબડવું કશું હવે, ભાર શો અસુરકેરો;
ચોળી કરૂં ચકચૂર, રોળી રણમાંહ ઘણેરો. ૧૦

બેઠા જુઓ બનાવ, એમ કહી ભ્રૂકુટી ચઢાવી;
પંચબાણ છોડીયાં, ક્રોધ અંતરમાં લાવી. ૧૧

ઉપરા ઉપરી બાણ, તાકી તાકીને મારે;
વ્યાકુળ કર્યો વિરાધ રામઅનુજે એવારે. ૧૨

સીતાને તેવાર, રાખી આવ્યો કહીં જઈને;
વિરોધ આણી વિરાધ, ઉઠ્યો ત્રિશૂળ ગ્રહીને. ૧૩

મૂકયું ક્રોધ કરી ત્રિશુળ, લક્ષ્મણપર લક્ષીને;
જાણ્યે કે જમદંડ, આવતો ધાતો ખસીને. ૧૪

વિકળ સર્વ ખગ મૃગો, આપડાં બીની ભાગ્યાં;
તેજપુંજ તે ત્રિશુળ, સર્વે કો બીવા લાગ્યાં. ૧૫

અવિલોકી એ વાર, આવતું લક્ષ્મણ ઊપર;
ક્રોધવંત થઈ હૃદય, ધનુષ લૈ ધાયા રઘુવર. ૧૬

બાણ કરી સંધાણ, શ્રવણ લગી તાણી તેવે;
કાપી નાખ્યું આવતાં, ત્રિશુળને શ્રી રઘુદેવે. ૧૭

રજસમ કરી રઘુવીર, ક્રોધ અંતરમાં આણી;
માર્યું બાણ વળી એક, કાળ મણિધરશું તાણી. ૧૮

ભમરી ખાઈ ભોંમિમાં, પડ્યો નિજ શિશ ધુણાવી;
ઉઠ્યો વળી ગરજતો, આવિયો જ્યાં રઘુ દાવી. ૧૯

ઊગરશો નહિ હવે ખાઉં તમને હું પીડાતો;
એવું કહેતાં મુખ, અસુર અતિવેગે ધાતો. ૨૦

પ્રબળ પર્વતાકાર, આવિયો રઘુવર સામે;
થશે હવે શું કહે? ક્ષોમ સુરગણ મન પામે. ૨૧

સો પવનની સમાન, વેગ ને તેજ તેનું વર;
તુટી પડતાં વૃક્ષ, ઉડી જાએ અતિ પથ્થર. ૨૨

જીવ જંતુ જ્યાંલગી, રહેતાં હતાં જેટલાં;
ભય પામી ભાગિયાં, થઈ વ્યાકૂળ તેટલાં. ૨૩

સંધાણી શર સાત, કાળરૂપી મણિધરશાં;
હણ્યો હરિએ હાથ, આવતામાં તીર પરશાં. ૨૪

નિજરૂપે થઈ પડ્યો, રૂપ અનુપમ તે પામી;
દેખી દુઃખી નિજધામ, મોકલ્યો રામ અનામી. ૨૫

ખોદી ઘાલ્યાં ખાડ, હાડ નિજ હસ્તે તેનાં;
જાણી પ્રભુકરણીને, મુદિત મન મુનિ સરવેનાં. ૨૬

ઝટ જાનકી લપટાણી, રામપદકમળે જઈને;
અનુજસહિત હે ઉમા, ચાલિયા પ્રભુ ખુશી થઈને. ૨૭

હરિગીત છંદ.

શરભંગમુનિના આશ્રમે પછી, આવિયા રઘુનાથજી;
સુંદર અનુજ અનંત જાનકી, તેહપણ નિજ સાથજી;
શરભંગને આશ્રમ હવે પ્રભુ, જાણી મનમાં આવશે;
સુરનાથ પ્રથમ ગયેલ ત્યાં મુનિ, રામને સમજાવશે. ૧

દિશિ ભેદ બળ વસતો જ્યહાં વળી, સુરરિપૂ રાવણ સદા;
દરશાવજો મુનિનાથ પ્રભુને, અમતણી અતિ આપદા;
સુરનાથના સંશય તિમિરયુથ, રામતેજ દિનેશ છે;
વળી રાત્રિસમ રાવણજીવન જ્યાં, ત્યાંસુધી બહુ કલેષ છે. ૨

એવી શિખામણ રામને મુનિહસ્તુ દેવા સુરપતિ;
આવેલ અધિક ઉતાવળેથી, સાંભળો ઉમયાસતી;
સુરનાથને રઘુનાથજીએ, તે ક્ષણે દીઠો ત્યહાં;
તપ તેજપુંજ મહા સુભગ રૂપ, મુનિમન મોહિત જ્યહાં. ૩

અતિ વેગવંત મરુતસમ બળ, અશ્વ ચાર અનૂપ છે;
રથ જોઈ વિસ્મય પામિએ મન, તે ઉપર સુરભૂપ છે;
સ્પર્શે ન રથ પૃથ્વી ઉપર પણ, અંતરીક્ષજ ઊડતો;
શિર ઢળતું શ્વેત સુછત્ર ચામર, વેગથી સ્વર્ગે જતો. ૪

સુરનાથને અવિલોકીઓ ત્યાં, એ રીતે અતિસાદરે;
સુખ પામિયા અતિશે રમાપતિ રામ મગ્ન સ્વઅંતરે;
સુરનાથનો મહિમા સુગુણ રૂપ, વારૂ પ્રભુતા નિજમુખે;
પ્રિયપ્રાણ જાનકીને અનુજને, સંભળાવી કહી સુખે. ૫

જે કારણે આવ્યો ત્યહાં છે, સ્વર્ગમાંથી સુરપતિ;
કહ્યું તે ન કારણ કાંય પ્રભુએ, સાંભળો ઉમયાસતી;
વચમાંજ પ્રભુઆગમન સુણીને, ઝટ સુરેશે તે સમે;
સારથી કને રથ ફેરવાવ્યો, દૂરથી પ્રભુને નમે. ૬

કરી વાર વાર પ્રણામ પ્રભુને, ચિત્ત દઈ ગુણગ્રામમાં;
મન હર્ષ પામી સુરેશ અતિશે, પછી ગયો નિજધામમાં;
પ્રભુ આવિયા મુનિઆશ્રમે પછી, અધિક હૃદય ઉમંગમાં;
બળધામ ભ્રાત અનંત વળી સતિ, જાનકી પણ સંગમાં. ૭

અવિલોકી રામવદનકમળને, મુનિનયનઅલી એ સમે;
સાદર કરે રૂપરસનું પાન તપેશ્વરી ચિત જે રમે;
અતિ ધન્ય જન્મ સરવ કહે મુખ, સર્વથા શરભંગનો;
પરિબ્રહ્મ સગુણ સ્વનેત્ર ન્યાળે, હર્ષ અનહદ અંગનો. ૮

રઘુવીર ધીર કૃપાળ સુણજો, મુનિ કહે મન લાજતા;
શંકરતણા મનમાનસરના, હંસરાજ વિરાજતા;
પ્રભુ બ્રહ્મલોકવિષે જતાં વળી, રહી ગયો તમકારણે;
સુણ્યું શ્રવણ જે પ્રભુ આવતા વન, વાહ રૂપ જઉં વારણે. ૯

દિનરાત પંથ નિહાળતો હું, સાંભળો પ્રભુ વાતડી;
અવિલોકી તે પ્રભુ આજ મુજની, અવ શિતળ થઈ છાતડી;
હું તો છું સૌ સાધનવિહિન હરિ, તોય મન દીન જન ગણી;
કરી નાથ અધિક કૃપા હું ઊપર, ભાગ્ય મારૂં શું કહું ભણી. ૧૦

મ્હારો ન લવ ઉપકાર એમાં; કહું ખરૂં પ્રભુ આપને;
વિદાવળી વડી આપની, હરનાર જનપરિતાપને;
આ આશ્રમે દીન હિતકારણ, ત્યાં લગીજ રહો તમે;
તન ત્યાગી જ્યાં લગી મળું તમોને, એ હું માગું આ સમે. ૧૧

વ્રત યોગ જપ તપ યજ્ઞ કીધા, તે સમરપી રામને;
શુભ ભક્તિનું વરદાન લીધું, આપનારૂં વિરામને;
રચી ભક્તિ મુનિશરભંગ એ વિધિ, સંગ સરવે ત્યાગીને;
ધ્યાનસ્થ તત્ર બિરાજિયા વળી, મોક્ષ મનમાં માગીને. ૧૨

સીતા અનુજ સહિત પ્રભુ તન, નીલવારીજ શ્યામજી;
વસજો નિરંતર મમ હૃદય તમ, સગુણરૂપ શ્રીરામજી;
કહી એવું યોગાનળવિષે તન, બાળીને તે ઠામજી;
વૈકુંઠ વાસ કર્યો જઈ મુનિ, કરી કૃપા શુભ રામજી. ૧૩

હરિમાં ન લીન થયા કહું, કારણ હું તેહતણું નકી;
પ્હેલાંથી નિર્ગુણસગુણભક્તિ, ભિન્નભાવ ગણ્યાથકી;
ઉમયા રમાપતિરામસમ અતિ, કોણ કરુણાધામ છે;
સંસારસાગર વિષ મહા, પીયૂષ પ્રભુનું નામ છે. ૧૪

દોહરા.

ઋષિઓ સહુ અવિલોકીને, મુનિવરગતિ તે વાર;
સુખી થયા અતિશે સહુ, નિજનિજ ઉરમોઝાર. ૧

કરે સ્તુતિ કર જોડીને, તેજપુંજ મુનિવૃંદ;
પ્રણતપાળ રઘુબાળ જય, જય જય કરુણાકંદ. ૨

ચાલ્યા વળી આગળ વને, ઉમા રામ રઘુનાથ;
મુનિકુંજરયુથ તેય પણ, ચાલ્યા સહુ પ્રભુસાથ. ૩

અસ્થિસમૂહ અતિઘણો, અવિલોકી રઘુરાય;
પૂછયું મુનિઓને પ્રેમથી, ઉર ઉપની કરુણાય. ૪

શું પૂછો સ્વામી તમે, જાણો છો સહુ વાત;
સમદરશી ઉરજામી તમ, હે રૂડા રઘુનાથ. ૫

ટોળાં રજનીચરતણાં, મહાક્રૂર ઉરનાંય;
શોધી શોધીને તેમણે, ખાધા સહુ મુનિરાય. ૬

આમિષ ભક્ષી રુધિર પીએ, હાડ ચર્મ તજી દૂર;
ઢગ તેનો ધરણીપતિ, જાણો તમે જરૂર. ૭

દીન વચન એવાં સુણી, રઘુપતિને એ વાર;
આંસુ ભરાઈ આવિયાં, નેત્ર વહે જળધાર; ૮

ફરકી ઊઠ્યા ભુજદંડ બે, બળ વિશાળ તેબળ;
નેત્ર થયાં આરક્ત અતિ, વ્યાપ્યો ક્રોધ કરાળ. ૯

પણ લીધું પ્રભુએ ત્યહાં, ઠોકી બેય ભુજદંડ;
મુછે તાલ દઈ તે સમે, બોલ્યા વચન પ્રચંડ. ૧૦

નિશિચરહીન પૃથ્વી કરૂં, એ પણ મારૂં પ્રમાણ;
જો ન કરૂં તો જનનીને, પેટ પડ્યો' તો પ્હાણ. ૧૧

ચાલ્યા ચૌદ ભુવનધણી, ત્યાંથી કહીને તેમ;
સહુ મુનિને આશ્રમ જઈ, સુખ આપ્યું સહપ્રેમ. ૧૨

મુનિઅગસ્તકેરો હતો, શિષ્ય એક મતિમાન;
નામ સુતિક્ષણ તેતણું, પ્રેમી પદભગવાન. ૧૩

રામચરણસેવક સદા, મન ક્રમ વચને પ્રાય;
અન્ય દેવનો ઉરવિષે, નહિ વિશ્વાસ કદાય. ૧૪

પ્રભુઆગમન શ્રવણ સુણી, સુખ પામ્યો મન સ્હેજ;
કરતાં વિવિધ મનોર્થ શુભ, આતુર ધાયો એજ. ૧૫

હે વિરંચી આ અવસરે, દીનબંધુ રઘુરાય;
હું સમાનપર હેતથી, કદી કરશે કરુણાય? ૧૬

અનુજ સહિત હિત મારૂં ચહી, રામસ્વામી સુખધામ;
નિજ શેવક ગણિને મને, મળશે શું અભીરામ? ૧૭

મુજને દ્રઢ વિશ્વાસ મન, નથી આવતો છેક;
કારણ ભક્તિ ન જ્ઞાન ઉર, વીરતિ તથા વિવેક. ૧૮

કર્યો નથી સતસંગ કદી, યોગ જાપ તપ જાગ;
નહિ દ્રઢ અંતરથી અરે, ચરણકમળ અનુરાગ. ૧૯

એક વાણી પણ રામની, સેવકસુખપ્રદ સાર;
તે પ્રિય જેને પ્રાણથી, તેને નહી સંસાર. ૨૦

પ્રભુ સમરણ કરનાર નર, કદિએ સ્વપ્ને કોય;
તે પ્રભુને ઉર પરમપ્રિય, ભલે પાતકી હોય. ૨૧

એવા પ્રભુ પ્રફુલિત ઉરે, નીરખિશ નેત્રે આજ;
ભાગ્યશાળી હું સમાન કો, સુધર્યાં સર્વે કાજ. ૨૨

જે પદકમળ પરાગને, મુનિ અનેક મનમાંય;
ધ્યાન ધરે પણ તે કદા, પાર ન પામે કાંય. ૨૩

તેહ રામ રઘુવંશમણી, નિજ ભક્તને સુપ્રેમ;
સુખ પામે મનમાં સદા, પ્રેમ પાસ શા નેમ. ૨૪

સુણો ગરૂડ શુભપ્રેમ સમ, સુખદ ભજન નહિ આન;
એવું માની મુનિ વળી વળી, કરતા પ્રભુગુણગાન. ૨૫

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

થશે આજ સફળ મમ નેત્ર, ન્યાળી રામવદન રૂપક્ષેત્ર;
ભવમોચન શ્રીમુખકંજ, હર્તા ત્રિવિધતાપ તેજપુંજ. ૧

નીરખિશ તે રામ સમાયા, કૌશલ્યાના કુંવર લાડવાયા;
મહાપ્રેમ મગન મુનિજ્ઞાની, કહે શંકર સુણજો ભવાની. ૨

તે દશા ન કોઈથી કહી જાય, શેષ શારદ ઉર હારી જાય;
દિશા વિદિશા કે સુધો પંથ, પ્રિછે નહિ જ્યાં પ્રિછ્યા સીતાકંથ. ૩

કોણ હું ચાલુંછું કેણીમેર, તેનું ભાન રહ્યું ન સુપેર;
ગુણગાઈ નાચેછે ક્યારેક, પ્રેમભક્તિતણે સુવિવેક. ૪

ક્યારે તો વળી આગળ દોડે, પાછો વળીને ક્યારેક કરજોડે;
વૃક્ષ ઓથે લપાઈ ક્યારેક, જુએ પ્રભુને મુનિ સવિવેક. ૫

અતી પ્રીતિ જોઈ રઘુવીર, પ્રગટ્યા હૃદયવિષે રણધીર;
એટલેતો મુનિની પંથમાંજ, અવસ્થા થૈ અચંચળ ત્યાંજ. ૬

પ્રફુલ્લિત્ત રોમાવળી તનની, ગતિ સોહમ્ થઈ નિજમનની;
રઘુનાથ સમીપ તવ આવ્યા, દશા દેખી મુની મન ભાવ્યા. ૭

રામ નિજ ભક્તના સાહ્યકાર, દુખ દારિદ્રને હરનાર;
મુનીપ્રત્યે કહ્યું એવું આવી, સુણજો ઉમયા ઉર લાવી. ૮

કોણ રામ સમાન કૃપાળુ, વિર્દ જન પ્રતિપાળક વાળુ;
ઊઠો ઊઠો તમે દ્વિજરાય, મને પ્રાણથી વ્હાલા પ્રાય. ૯

સમાધિસ્થ જગાડ્યો ન જાગે, ધ્યાનસંભવસુખ અનુરાગે;
ભૂપરૂપ હૃદયથી છુપાવી, રામે અકળકળા ત્યાં ચલાવી. ૧૦

દેખાડ્યું ચતુર્ભુજ સ્વરૂપ, સુતિક્ષણના હૃદયમાં અનુપ;
મુનિરાય વ્યાકુળ થઈ ત્યારે, જાગી ઉઠ્યા તરત તે વિચારે. ૧૧

મણી વિના ફણિધર જેમ, શોધે ભૂપરૂપ મુની તેમ;
આગે ઊભા દીઠા તનશ્યામ, સીતા સાનુજત્યાં શ્રીરામ. ૧૨

પગે લાગતા મન અનુરાગી, પ્રેમમગ્ન મુનિ મહાભાગી;
લાંબો હસ્ત કરી રઘુભાણે, ઉઠાડ્યા મુનિરાય પરાણે. ૧૩

અતી પ્રીતે ઉર આણી લીધા, મહાકોડે કૃતારથ કીધા;
શોભે મળતાં મુની ને કૃપાળ, જાણે હેમતરૂ ને તમાલ. ૧૪

રૂડું રામવદન અવિલોકી, મુનિ સ્તબ્ધ ઉભા થૈ પ્રશોકી;
જાણે ચિત્ર આળેખ્યા દીસે, સુખમમતા હૃદયમાં અતીશે. ૧૫

ધીર ધારી હૃદયમાં ત્યારે, પ્રભુપદ ગ્રહી વારંવારે;
નિજઆશ્રમે પ્રભુને આણી, ઉભા મુનિ ત્યહાં જોડી પાણી. ૧૬

કરી પુજા વિવિધપ્રકારે, મુનીરાય વિનતી ઉચારે;
સુણો વિનતી તમે સ્વામી મારી, કરૂં કોવિધિ સ્તુતી તમારી. ૧૭

મહિમા અતિશે છે તમારો, મતિ તો મારી થોડી વિચારો;
રવિસન્મુખ ખદ્યોત જાશે, તેજે તેને તેતો અંજવાશે. ૧૮

રાગ પ્રભાતી.

તને રોકી રહી રાધીકા રંગ જામ્યો ઘણો એ ઢાળ

સુખધામ શ્રીરામ તનશ્યામ અભિરામના,
આમ ગુણગ્રામ વિશ્રામ દાતા;
સર્વદા સર્વના સર્વ ઉપદ્રવને,
ગર્વને ટાળતા દેઈ શાતા. સુખધામ. ૧

શીશ શોભે જટા મુકુટ સોહામણો,
પંડપરિધાન મુનિ ચીર વારૂ;
પાણિમાં બાણધનુ કમરતકસ દિસે,
ચોરિ લે ચિત્તરૂપ એવુંચારૂ. સુખધામ. ૨

મોહસંદોહવનદહનકારણ અનળ,
સંતવારી જવનભાનુ જેવા;
દૈત્ય દારૂણ ગજયુથના કેશરી,
શ્રીરઘુવીર નમી માનું તેવા. સુખધામ. ૩

જક્તપ્રતિપાળ રઘુઆળ આ કાળમાં,
આજભવતેતરા ના તમેતો;
રક્ત અંબુજ રૂપક્ષેત્ર બે નેત્ર શુભ,
સ્વામી સર્વોપમાજોગ જોતાં. સુખધામ. ૪

વારૂ વૈદેહિલોચન ચકોરીતણા,
શરદશશી શોભિતા સર્વરીતે;
હોંસિલા હંસશિવ ઉરસરોવરતણા,
ભવ્યઉર ભુજ નમું રામ પ્રીતે. સુખધામ. ૫

સર્પસંશયઅહારી ગરૂડ હે ગુણનિધિ,
સર્વસંતાપપરિતાપહર્તા;
જક્તભય ભાગતા દેવમન રંજતા,
જોડી કર વીનવું જગ્તકર્તા. સુખધામ. ૬

રૂપ સમ વિષમના સગુણ નિર્ગુણ પ્રભુ,
અનુપ હરી જ્ઞાન ગોતીત સ્વામી;
અમળ અનવદ્ય અતિ અખિલ ભૂમીભારને,
ભાગનારા ભલાજે નમામી. સુખધામ. ૭

ભાસતા ભક્તના કલ્પતરૂ કામના,
લોભ મદમોહ વર્જાવનારા;
સેતુ અતિશ્રેષ્ઠ ભાસો ભવાંબુધિના,
ભાનુકુળ કેતુ દીપાવનારા. સુખધામ. ૮

બાહુ બળધામઅતિશે પ્રતાપી વળી,
નામપરતાપથી પાપ ભાગે;
કવચ શુભધર્મનું ધારનારા તમે,
સંત રક્ષા કરો સાનુરાગે. સુખધામ. ૯

સર્વ વ્યાપક અવિનાશી અજ આપછો,
સર્વદા સર્વને ઊરવાસી;
તોયસાનુજશ્રીસહિત મમ હૃદયમાં,
રામ વસજો અતીશે હુલાસી. સુખધામ. ૧૦

દોહરા.

જે જાણો તે જાણજો, નિર્ગુણ સગુણ સ્વરૂપ;
પણ મમ હૃદયવિષે સદા, વસજો કૌશલભૂપ. ૧

ધનુષધારી કટી પીતપટ, નિર્મળ રાજીવનેત્ર;
તેહ રામ મમ હૃદયમાં, વસજો કરિને ક્ષેત્ર. ૨

માયાવશ જગજીવ જ્યમ, રહે સદા મનમગ્ન;
ભ્રમ ભાગો તમ સાથ મમ, લાયક મંન લગંન. ૩

હું સેવક રઘુનાથનો, મમસ્વામી રઘુનાથ;
એવું મન અભિમાન મમ, તજો ન કદી કો વાત. ૪

રામભક્તિ તજી હૃદયથી, ચહે જેહ કલ્યાણ;
તે નર અધમ શિયાળસમ, પામર છેક પ્રમાણ. ૫

હે મુનિ પરમપ્રસન્ન મન, જાણી મને નિદાન;
માગો દઉં તમને હું તે, મનભાવ્યું વરદાન. ૬

સુભગ વચનરચના સુણી, મુનિ મન હર્ષ અપાર;
ઉર લીધા મુનિ રઘુવરે, સુણો સતી સુખકાર. ૭

માગ્યું ન મેં વરદાન કદી, કોઈ પાસ મનમાંય;
જુઠા સાચાની મને, સમજ પડે નહી કાંય. ૮

ઠીક લાગે જે આપને, હે રઘુવર આ વાર;
તે આપો નિજ દાસને, સુખકારક સંસાર. ૯

અવિરલ ભક્તિ અનોપમી, વિરતિ ને વિજ્ઞાન;
આપું વર થાજો તમે, સહુગુણ–જ્ઞાનનિધાન. ૧૦

પામ્યો આપે આપ્યું જે, તે હું સુભગ વરદાન;
મુજ મન ભાવે તે હવે, દો મુજને ભગવાન. ૧૧

લક્ષ્મણ જાનકી સહિત પ્રભુ, ધનુષબાણધર રામ;
મમ ઉરઅભ્રે ચંદ્ર જયમ, સદા વસો સુખધામ. ૧૨

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાલની.

એવમસ્તુ અહો મુનિરાય, દીનબંધુ કહી સદયાય;
મનહર્ષ પામીને ઉલ્હાસે, ચાલ્યા મુનિ અગસ્તની પાસે. ૧

સુતિક્ષણ તવ કરિને પ્રણામ, કરજોડી કહે સુણો રામ;
એક વિનતિ નાથ છે મારી, કરૂં વિદિત હું તમને વિચારી. ૨

મને ગુરુતણાં દર્શન પામ્યે, ઘણા દિવસ થયા આ ઠામે;
હવે આજ પ્રભુ તમ સંગે, આવું ગુરૂજી પાસ ઉમંગે. ૩

નાથ એમાં ન તમ ઉપકાર, હું તો સત્ય કહું સુખકાર;
રસ્તે જાતાં થશે મનમોજ, નીરખિશ તમ પદપાથોજ. ૪

જેણે વિશધમદને ભાગ્યો, તે પદાબ્જે છું હું અનુરાગ્યો;
જોઈ રામ મુનિચતુરાઈ, લીધા સાથ હસી બંને ભાઈ. ૫

પંથે નિજકથા કથતા અનુપ, પોંચ્યા મુનિઆશ્રમે સુરભૂપ;
દીઠો આશ્રમ રમ્ય અતીશે, વન ગિરિ નદી સરોવર દીસે. ૬

વનચર જળચર જીવ ઝાઝા, વૈર વિહિન કરેછે સમાઝા;
તરૂ પલ્લવિત્ત નવરંગ, બોલે વિવિધ કુરંગ વિહંગ. ૭

વસે સિદ્ધ મુની તપેશ્વરી, તપ તેજપુંજ તપે કરી;
તતક્ષણ સુતિક્ષણ ગુરૂપાસે, ગયો ધાતો મહા ભર્યો શ્વાસે. ૮

કરી કર જોડી દંડપ્રણામ, વદે વચન મહા અભિરામ;
નાથ કૌશલેશના કુમાર, આવ્યા મળવાને વિશ્વાધાર. ૯

શ્રી સાનુજ રઘુવર સરવેને, દિન રાત્રી જપો છો જેને;
ઉઠી ધાયા અગસ્ત એવાર, સુણી વચન મહા સુખકાર. ૧૦

અવિલોકી રામ રૂપક્ષેત્ર, હર્ષ આંસુ ભરાયાં નેત્ર;
મુનિવરને મહાસાનુરાગે, બંને ભાઈ ત્યહાં પગે લાગે. ૧૧
ઋષિનાથે પ્રીતિથી ઉઠાવી, બંને ભ્રાત લીધા ઉર લાવી;
મુનિજ્ઞાની અતીશે સપ્રેમ, પુછે રામને કુશળ ક્ષેમ. ૧૨
બેસાડ્યા આણી આસનપર, નીરખે નેત્ર ભરી રઘુવર;
કરી પુજા કહી દિન ધન્ય, ભાગ્યવંત ન મમ સમ અન્ય. ૧૩
ત્યાં હતા જે અવર મુનિવૃંદ, તેય હરખ્યા નિરખી રઘુનંદ;
મુનિ મંડળીમાં સુરમણી, બેઠા સન્મુખ સર્વેની ભણી. ૧૪
જાણે જોઈ સુખી મુખચંદ્ર, અતિ ચારૂ ચકોરનાં વૃંદ;
પામી જળસ્થળ હર્ષિત મીન, પામી પારશ સુખી જનદીન. ૧૫
જોઈપ્રભુ મુખસુખ એહ ભાંતી, પામીચાતક જ્યમ જળ સ્વાતી;
વદ્યા તે સમે શ્રી રઘુવીર, સુણો મુની મહામતિ ધીર. ૧૬
નથી તમથી કશું છાનું મારે, દિઠું મુનિઓતણું દુઃખ ભારે;
તમે જાણોછો હે મુનિરાજ, વન નિસર્યો હું જેને કાજ. ૧૭
માટે નાથ ન કહું સમજાવી, કરવું શું હવે અહિં આવી;
કહો વિચાર હવે મને જોઈ, જે પ્રકારે હણું સુરદ્રોહી. ૧૮
નહિ વંચે હવે વિબુધારિ, મુનિનાથ હું નાખીશ મારી;
જ્યમ હેમઋતુ આવિ મળે, વેગે પંકજવન પરજળે. ૧૯
મુનિ મંદ હસ્યા સુણી વાણી, પૂછો નાથ તમે શું જાણી;
તમ ભજનપ્રભાવ અપાર, સુર સર્વેના હે હિતકાર. ૨૦
માટે જાણું છું હું મનમાંય, તમારો મહિમા પ્રભુ કાંય;
ઉમરડાતરૂ રૂપ વિશાળ, તમ માયા હે દીનદયાળ. ૨૧
ફળરૂપ બ્રહ્માંડ અનેક, તેનો ગણતાં ન આવે છેક;
ચરાચર જીવજંતુ સમાન, વસે અંદર જાણે ન આન. ૨૨
તેહ ફળને ભક્ષણહાર, કઠણ કાળ કરાળ અપાર;
તમારા ભયથી તેહ કાળ, ડર પામે સદા હે દયાળ. ૨૩
તેવા તમ જેને વેદ વખાણે, પુછો પ્રાકૃત નરની પ્રમાણે;
સ્વામી સર્વોપમાજોગ આપ, હરનારા વિશ્વપરિતાપ. ૨૪
માગું નાથ હું એ વરદાન, વસો ઉર શ્રીસાનુજ ભગવાન;
ભક્તિ અવિરલ દેજો અખંડ, સતસંગ વિરતી રઘુચંદ. ૨૫
પ્રીતિ અતિ તમ પદપાથોજે, હોજો મારી અચળ રોજરોજે;
યદપિ બ્રહ્મ અખંડ અનંત, મ્હાનુભાવ ગમ્ય ભજે સંત. ૨૬
એવું રૂપ તમનું રઘુરાય, જાણું છું ને વખાણું સદાય;
તોય ફરીફરી હું રતિ માનું, સગુણ બ્રહ્મને શ્રેષ્ઠ પિછાનું. ૨૭
જેહ જીવ ઉપર તમ માયા, રહે રાત દિવસ તે ક્માયા;
તેનો મહિમા કહ્યો નવ જાય, સગુણ બ્રહ્મ હે કૌશલરાય. ૨૮
નિજ જન તો છે પ્રાણવલ્લભ, જેની સેવનાએ છો સુલભ;
એવા કોણ પ્રભુ જગ અન્ય, દીઠા નેત્ર ભરી દિન ધન્ય. ૨૯

દ્રુતવિલંબિત છંદ.

સતત મોટમ દો જનને અતિ, પુછીયું તેથી મને શ્રીરઘુપતી;
પરમરમ્ય પ્રભુ શુભઠામ છે, અમળ પંચવટી રૂડું નામ છે. ૧
સમીપ ગૌતમીગંગ નદી વહે, પ્રસિધ ચાર યુગે અઘ સૌ દહે;
દિલ દયા ધરી દંડકવંનને, પરમપાવન આપ કરોજને. ૨
અધિક શાપ હરો મુનિરાયનો, શુભપ્રતાપ સુચર્ણપસાયનો;
તમ નિવાસ પ્રભુજી કરો ત્યહાં, મુનિવરો તપધામ રહે જ્યહાં. ૩
સહુ મુનિ ઉપરે કરૂણા કરો, દનુજસંભવદુઃખ સહુ હરો;
મુનિરજા લઈ રાઘવ ચાલીયા, તરત પંચવટી સમીપાવિયા. ૪
પરમ દિવ્યલતા તરૂ શોભીતાં, ઉર ગમ્યાં પ્રભુનેય નિહાળતાં;
નિરખી રાઘવને દિપિ નીકળ્યા, દુઃખ હવે મુનિરાય તણાં ટળ્યાં. ૫
સતિ અનંત પ્રભુપદ ન્યાળીને, વિપીન પાપ ઉભું ન રહ્યું વને;
સુખદ સુંદર ઈંદ્રિપુરી સમું, વન થયું મુનિઓમન તે ગમ્યું. ૬
સુખદ ભેટ થઈ ગૃધરાજથી, પ્રીત દ્રઢાવી અપાર સુકાજથી;
સમીપ ગૌતમિગંગતણી ત્યહાં, રચિ સુપર્ણકુટીજ રહ્યા ત્યહાં. ૭
કરી નિવાસ રહ્યા તહીંજ્યારથી, સહિતલક્ષ્મણ શ્રીકમળાપતી;
મુનિતણા શુભનાશક ત્રાસ ના, સુખી થયા મુનિ તેહ નિવાસના. ૮
વિપીનશૈલ્યનદી સુસરોવરાં, અમળ સૌ નિજરિદ્ધિસિધી ભર્યાં;
દિન દીને અતિ થાય સુહામણાં, પરમ સુંદર સૌ સુખધામનાં. ૯
ખગ મૃગો ખુશિથી વનમાં રહે, મધુર ભૃંગ સુકંઠ છબી લહે;
વનપ્રભા વરણી ન શકે મુખે, ફણીધરેય સદા રહીને સુખે. ૧૦
પ્રગટ જ્યાં રઘુવીર વિરાજતા, વિપીનના મહિમા ન કહ્યા જતા;
શિતળ મંદ સુગંધિ મરૂત્ વહે, વર્ણવી કવિ કો મુખથી કહે. ૧૧

દોહરા.

એકવાર પ્રભુ એ સ્થળે, સુખે બીરાજીત સ્હેજ;
લક્ષ્મણ તેહસમે કહે, છળહિણ વચન સુખેજ. ૧
સ્વામી સચરાચરતણા, સુરનર મુનિવરનાથ;
પુછું હું પ્રભુ આપને, નિજપ્રભુ સમ ગણિ પ્રાય. ૨
સમજાવી મુજને કહો, તેજ તમે રઘુદેવ;
જેથી કરી સહુ ત્યાગીને, કરૂં ચરણરજ સેવ. ૩
કહો જ્ઞાન વૈરાગ્યની, વળી માયાની વાત;
કરો કૃપા કઈ ભક્તિથી, કહો તેય ભલિભાત. ૪
ભેદ જીવ ઇશ્વિરતણો, સમજાવી કહો પ્રાય;
જેથી થાય તમ ચરણરતિ, શોક મોહ ભ્રમ જાય. ૫
સાંભળ વીર સલક્ષણા, વિમળ પૂછી તેં વાત;
સર્વ જગતહિતકારણે, કહું વિસ્તારી તાત. ૬
થોડામાં સમજાવી કહું, માયા ઇશ જીવ ભેદ;
મતિ મન ચિત ધરી સાંભળો, અંતર ધરી ઉમેદ; ૭

હું કરૂં છું ધન મારૂં આ, પુત્ર તથા પરિવાર;
તું તારૂં મન માનવું, માયા તેહ અપાર. ૮

વિશ્વજીવને જેણીએ, વશ કરી લીધા સ્હેજ;
મ્હામાયા લક્ષ્મણ વીરા, અંતર માનો એજ. ૯

બાહ્યકરણ અંતઃકરણ, ચારૂ ચતુર્દશ જેહ;
મન જાએ વળી જ્યાંલગી, માયા જાણો તેહ. ૧૦

ભાખું ભેદ હું તેતણા, સ્નેહે સાંભળ તાત;
વિદ્યા એક અને બીજી, નામ અવિદ્યા ખ્યાત. ૧૧

એક દુષ્ટ દુખ રૂપ અતિ, જે વશ જીવ અનુપ;
પેખી પેખીને બહુ પડે, ભૂલવાઈ ભવકૂપ. ૧૨

મોહઆવરણ શક્તિથી, આત્મન રૂપ અગોપ;
વિષય પ્રકાશ કરાવતી, એ માયા ધરી ચોપ. ૧૩

એક મહા સુખરૂપ દીસે વારૂ શક્તિ વિક્ષેપ;
સહુસદગુણવશ જેહને, સદા તેહ નિર્લેપ. ૧૪

સદગુણમહત્વતાતણી, જનની તેહ જરૂર;
નિજબળ પણ નહિ તેહને, પ્રભુપ્રેરિત બળ પૂર. ૧૫

જ્ઞાન માન વિજ્ઞાન વળી, એકે નહિ જે ઠામ;
બ્રહ્મરૂપ સહુમાં જુએ, સચરાચર અભિરામ. ૧૬

પરમ વિરાગી તેહને, કહિએ સહઅનુરાગ;
તૃણ સમાન સિદ્ધિ ગણે, ત્રિગુણ ત્યાગી મ્હાભાગ્ય. ૧૭

ધર્મથી વિરતિ પ્રકાશતી, યોગથકી શુભજ્ઞાન;
જ્ઞાન મોક્ષદાતા ગણો, શ્રુતિ પણ કરે વખાણ. ૧૮

પણ હે ભાઈ હું જે થકી, વેગે થાઉં પ્રસન્ન;
તે મુજ ભક્તિ ભક્તને, સુખદાતા નિજમંન. ૧૯

સ્વતંત્ર ભક્તિ તે સદા, અન્ય નહિ અવલંબ;
તે આધિન સહુ જ્ઞાન છે, એમાં નહિ અચંબ. ૨૦

સહુથી ભક્તિ શિરોમણી, છે અનુપમ સુખમૂળ;
મળે કોઈ મ્હાભાગીને, હોય સંત અનુકૂળ. ૨૧

ભક્તિતણાં સાધન ભલાં, વખાણી કહું આ વાર;
મુજપદ પ્રાણી પામશે, સુગમપંથથી સાર. ૨૨

સાધન પ્રથમ સુભક્તિનું, વિપ્રચરણ અનુરાગ;
નિમગ્ન નિજનિજ ધર્મમાં, વેદવિધિથી મ્હાભાગ્ય. ૨૩

વિષયત્યાગ છે તે તણું, ફળ અમુલ્ય સુખમૂળ;
તવ મમપદ ઉપજે પ્રીતિ, હું તે પર અનુકૂળ. ૨૪

શ્રવણાદિક નવધા રૂડી, ભક્તિ મુક્તિદાતાર;
હૃદય દ્રઢાવી રાખવી, સંસારે સુખકાર. ૨૫

મમચરિત્રલીલા મહા, તેપર ધરી અતિ પ્રીત;
મનચિંતન કરવું સદા, પૂરણ ભક્તિસહિત. ૨૬

સંતચરણપંકજવિષે, પૂરણ ધરવો પ્રેમ;
મન ક્રમ વચન વિવેકથી, કરવું ભજન દ્રઢ તેમ. ૨૭

ગુણનિધિ ગુરુ માતાપિતા, બંધુ સ્વામી કુળદેવ;
સર્વરૂપ જાણી મને, કરવી નિરંતર સેવ. ૨૮

ગુણ મારા ગાતાં મુખે, પ્રેમે પ્રફુલ શરીર;
ગદગદ કંઠ ગીરા વળી, નેત્ર વહે શુભ નીર. ૨૯

કામ ક્રોધ રિપુ મોહ મદ, નથી જેને સ્વપનેય;
તાત નિરંતર તેમને, વશ રહું છું હું સુરસેવ્ય. ૩૦

મન ક્રમ વચને મારી ગતિ, ભજન કરે નિષ્કામ;
તેના હૃદયકમળવિષે, કરૂં સદા વિશ્રામ. ૩૧

સુણી સુખ પામ્યા અંતરે, ભક્તિ યોગ મુખ રામ;
પ્રભુપદ શીશ નમાવિયું, લક્ષ્મણ લક્ષણધામ. ૩૨

સાંભળી પ્રભુ ઉપદેશ તમ, ગત મમ સહુ સંદેહ;
જ્ઞાન થયું ઉરમાં અતિ, તમપદ ઉપજ્યે નેહ. ૩૩

ભ્રાતવચન મન ભાવિયાં, રઘુવરને શુભરીત;
હર્ષ આણી ઉરમાં લીધા, પૂર્ણ બતાવે પ્રીત. ૩૪

વિત્યા કેટલા દિવસ ત્યાં, અતિ સુખે એ રીત;
જ્ઞાન તથા વૈરાગ્યની, ચરચા કરતાં નીત. ૩૫

સુણો ઉમા ભવ સ્નેહની, પાવન પરમ ચરિત્ર;
રૂડી રસાળ રાઘવકથા, પાપી થાય પવિત્ર. ૩૬

સુર્પનખા રાવણતણી, ભગની સુરદુઃખમૂળ;
દુષ્ટા દુષ્ટ હૃદયની અતિ, પાપણી સાપણી તુલ્ય. ૩૭

રાગ કેદારો.

પાપણી તે ગઈ પંચવટીમાં, નકટી થવા નિરધાર,
દેખી વિકળ થઈ હૃદયવિષે અતિ, યુગલ રાજકુમાર;
ભ્રાત તાત કાં પુત્ર શેવક, હોય ગમે તે વાને;
યુવતિ પરંતુ નિરંતર જોતી, મરદનિ મનહરતાને. ૧

રમ્યતા જોઈ રામ લક્ષ્મણની, વિકળ થઈ તે વિશેષ;
ચંદ્રમણી જ્યમ ચંદ્રપ્રભાને, દેખી દ્રવે છે સુવેષ;
કુર કુટીલણી દારૂણ દૈત્યણી, કરવા ચાલી પરિહાસ;
ભાવી પ્રાબલ્ય થવા હવે બેઠો, દૈત્યમાત્રનો નાશ. ૨

સુંદરી સુંદર રૂપ ધરીને, વિચરી રાઘવ પાસ;
મંદ હસી મૂખ ઠાવકું રાખી, કરતી વચનવિલાસ;
તમ સરખો નથી પુરુષ જગમાં, મુજસરખી કો નારી;
આપણ બેનો સંયોગ થવો, વિધિએ લખીઓ વિચારી. ૩

શોધી વળી હું સૃષ્ટિબધીમાં, તેમ વળી ત્રયલોકે;
રૂપે રંગે મુજરૂપ અનુરૂપ, પુરૂષ ન જગ કો વિલોકયે;
આજસુધી એ માટે રહી છું, પતિ પરણ્યા વિનાની;
જોઈ તમોને કાંઈક મારૂં, મંન રહ્યું છે માની. ૪

ઉર્વિજા ભણી આંગળી કરી, રાઘવ તેને બતાવે;
પરણેલો છું હું આ પ્રમદાશું, શાને તું સમજાવે;
ઓ પેલો લઘુબંધવ મારો, હજીએ બાળકુમારો;
પૂછ તું એને પરણવું હોય તો, ઘડીયાં લગન નિરધારો. ૫

લક્ષ્મણ પાસે ગઈ સુર્પનખા, રામ કરે અણુસાર;
અગસ્ત વચને ઓળખી અનંતે, રિપુભગની તે વાર;
રામ ભણી અવિલોકી લક્ષ્મણ, વદન ઠાવકું રાખી;
મધુર વાણી સુર્પનખાપ્રતી, બોલ્યા યશ અભિલાખી. ૬

સાંભળો તમ સુંદરવદની, હું તો છું એનો દાસ;
પરાધિન હું તેથી તારે, સુખતણી શી આશ;
કૌશલપુરપતિ એતો સમર્થ છે, રૂડે ઠામ વિરાજે,
જેહ કરે કાંઈ કોડ ધરી તે, એમને સરવે છાજે. ૭

કેશરી સમ હાથિકેરૂં, કામની બળ તે ક્યાંથી,
તેતર કોડી ટોળે મળે પણ, બાજ સમાન ન ભાથી;
પ્રભુ સેવકમાં અંતર એટલો, કામની માનો કેણ,
વચન પ્રમાણ અસત્ય નહિ છે, એ તમને સુખદેણ. ૮

ચ્હાય શેવકજન મન સુખ, ભીક્ષુક ઇચ્છે માન,
દુર્વ્યસની ધન પરત્રિયગામી, સુખદ ગતી અવસાને;
વિશ્વમાં યશ લોભી ચાહે, લોકપ્રીતિ અભિમાની,
આકાશ દોહી દુધ ઇચ્છેછે, એટલા જન અભાગી. ૯

પાછી વળી પ્રભુપાસ આવી, સુર્પનખા સુણી વેણ,
લક્ષ્મણ પાસે પાછી મોકલી, કહિને એવાં કેણ;
જાજા જુવતી હું કહુંછું હવે, લગન કરો નિરધાર,
'પરણજે ભાઈ આ રૂપવંતિને, મળશે નહિ બીજીવાર.' ૧૦

આવી લક્ષ્મણ પાસ આતુર, કમર મરોડતિ કોડે,
અન્યો અન્ય અણસાર કરી હસે, ભ્રાત બંને હોડે;
લક્ષ્મણ મંદ હસી વદ્યા ત્યાં, ચતુરા તું કાં ચુકે,
તે વરે તને જે તૃણતોડી, લાજ નેવે મુકે. ૧૧

એવું સાંભળી આણી રીશ ઉર, વિચરી રાઘવ પાસે,
રૂપ ભયંકર પ્રગટ કરીને, દરશાવ્યું મ્હાત્રાસે;
કેશ છુટા વડમુળી જેવડા, વદન મહા વિકરાળ,
વિકટ ભયંકર ભૃકુટી ભાસે, દેવા લાગી ગાળ. ૧૨

ભયભીત જાનકી સ્વામીની સોડમાં, લાગ જોઈ લપાતાં,
પ્રાણનાથ આ પાપણીનું, મુખ જોઈ દુખ થાતાં;
સભય નીરખી જાનકીને, રાઘવને ઉર આવ્યું,
કાપવા શ્રુતિ ઘ્રાણ ભ્રાતને, શાનમાં સમજાવ્યું. ૧૩

જાણી મનગતી રામકેરી, લઘુબંધવ લક્ષ્મણ,
આણી રીશ ઉર ઊઠિયા તે, તેહસમે તતક્ષણ;
લક્ષ્મણે લઘુલાઘવી કરી, સુર્પનખાની સાથે,
નાક કાન વિનાની કીધી, નકટી તેને નિજહાથે. ૧૪

નાક કાન વિનાની થઈ જવ, દિસે વિશેષ વિકાળ,
ગેરૂધારા ગરતી જાણે, શૈલ શિખરથી લાલ;
જોતાં જાણે સ્વરૂપ સઘન ઘન, ઘોરઘટાશું દીસે,
તે ઉપર જાણે ઇંદ્રધનુષ ઉગ્યું, એવું રક્ત અતીશે. ૧૫

દોહરા.

ખર દુષણ પાસે ગઈ, વિધવિધ કરતિ વિલાપ;
ધિક ધિક તુજ બળ પુરૂષતા, એવું ઉચરે આપ. ૧

પુછ્યું તેમણે તે સમે, સમજાવી કહ્યું સર્વ;
સેન્યા સજી સુણી તેમણે, ઘણો લાવી મન ગર્વ. ૨

ચૌદહજાર મહા સુભટ, સંગ લીધા વળી તેય;
દિધેલી પીઠ ન જેમણે, સમરભોમી સ્વપ્રેય. ૩

ધાયું દારૂણ દૈત્યદળ, જાણે પંખ સહિત;
અંજનગિરિસંદોહ અતિ, ઉપડ્યા મુખ વિપરીત. ૪

કાવ્ય તથા રોળાવૃત્ત.

વિધ વિધ નાનાકાર, વાહનો વડાં વિરાજે;
કર અનેક આયુધો, ઘોર અતિ રણધીર ગાજે. ૧

સુર્પનખા લીધી સંગ, સૈન્યમુખઆગે માની;
અશુભ રૂપની અધિક, નાક ને કાન વિનાની. ૨

અરસ્પરસ સહુ મળી, આપ આપણનું અતિશે;
સંભળાવતા પ્રબળ, યુદ્ધઆતુર સહુ દીસે. ૩

લાગ્યું વાગવા તરત, ઘોર રણવાજુ ઝાઝું,
હર્ષ ન હૃદય સમાય, જોર પામ્યા વળી તાજું. ૪

અધિક થાય અપશુકન, ભયંકર ચોદિશ ભાસે;
ગણે ન તે મ્હામૂઢ, કાળવશ યશની આશે. ૫

કરે ગર્જના ઘોર, દેઈ વિરહાક વડેરી;
પાટુ મારી પૃથ્વિમાં, ઉડે ગગને સુરવેરી. ૬

દેખીને દળ સકળ, સુભટ અતિ મનમાં હરખે;
મારો મારો મુખ, ઉચરતાં હૃદય ઉધડકે. ૭

કોઈ કહે મુખ એમ, ભાઈ બે જીવતા પકડો;
ખુંચી લ્યો નારિને, માર મારી ખુબ રગડો. ૮

કોઈ કહે સાંભળો, સત્ય કહિએ અમ કળીયા;
વનમાંહે ફરનાર, વીર બે છે કો બળિયા. ૯

એક કહે જન એમ, રહો છાના લવ કરતા;
ખર આગળ આ વાત, રખે મુખથકી ઉચરતા. ૧૦

બહુ વિધ કહેતા એમ, સકળ રણધીર અધીરા;
આવ્યા જ્યાં રઘુવીર, ઉચરતા અશુદ્ધ ગીરા. ૧૧

છવાઈ રહ્યું આકાશ, દૈત્યદળપદરેણુએ;
અંધકાર આવરણ, સુજે નહિ કોને કશુંએ. ૧૨

બોલાવી તેવાર, લાલ લક્ષ્મણને પાસે;
કહે રામ શુભ કથન, સાંભળો વીર હુલાસે. ૧૩

સીતાને લઈ સાથ, ગમન કરો ગિરી ગુફામાં;
કટક ભયંકર ભારી, દૈત્યનાં આવ્યાં સામાં. ૧૪

રે'જો સજગ સુરીત, સાંભળી પ્રભુની વાણી;
ચાલ્યા સીતા સહિત, લક્ષ્મણ શરધનુ પાણી. ૧૫

ચાલ્યું આવતું જોઈ, શત્રુદળને રઘુનાથે;
બાણ કર્યું સંધાણ, કાળમણિધરશું હાથે. ૧૬

ચાપ ચઢાવી કઠણ, જટા કટી બાંધતિ વેળા;
શોભે કેવા શ્રેષ્ઠ, રામ આયુદ્ધ સજેલા. ૧૭

મરકતપર્વત ઉપર, દાનની દ્યુતિ જ્યમ દમકે;
યુગ ભુજ ભુજંગ સમાન, તેહમાં શરરવ રમકે. ૧૮

કસીને બાંધી કેડ, ભીડિઆ ભાથા ભારે;
ચઢાવી ધનુષની પણછ, હાથ ગ્રહી તીર તેવારે. ૧૯

જુએ વક્રદ્રષ્ટિથી, દૈત્યસેન્યાભણી દાઝે;
જાણે ગજયુથ નીરખી, જોયું તેભણી મૃગરાજે. ૨૦

આવી પોંચ્યા દૈત્ય, લગોલગ અંતર થોડે;
ચઢાઈ કરી કરી ચોંપ, સુભટ રઘુવરભણી દોડે. ૨૧

પકડો પકડો કહે, જોઈ શું રહ્યા ઝુઝારી;
લીધા ઘેરી ચોમેર, દૈત્ય દારૂણ ભયકારી. ૨૨

અવિલોકી એકલા, બાળરવિરૂપ રઘુરાજા;
દૈત્યરાહુયુથ મળી, ઘેરી લીધ તજી માઝા. ૨૩

ઘેરી ઉભા ત્યાં ઘોર, દૈત્યદળ અતિ બળ ગર્વે;
ખગ મૃગ ભાગ્યાં સભિત, દંડકારણ્યથી સર્વે. ૨૪

રઘુવરને અવિલોકી, બાણ મુકી નથી શકતા;
હારી ગયા ઉર સર્વ, રૂપની જોઈ અદ્દભુતતા. ૨૫

બોલાવી પરધાન, દૈત્ય ખર દૂષણ પાસે;
કહે કથી તેપ્રતિ, સુણો મતિવંત ઉલાસે. ૨૬

આ કોઈ નૃપબાળ, પુરૂષભૂષણ ભાસેછે;
તેજવાન તરતીબ, મોહનીરૂપ જન એછે. ૨૭

સુરાસુર નર નાગ, જેટલા મુનિજન જગમાં;
દીઠા સાંભળ્યા શ્રવણ, ઘણા ગંધર્વ વરગમાં. ૨૮

સુણો પરંતુ સચીવ, જન્મભરમાંય અમેતો;
દીઠી નહિ કો દેશ, આવી સુંદરતા એતો. ૨૯

યદ્યપિ અમ ભગનિને, કરીછે કરૂપ અતીશે;
તદપિ ન આ વધયોગ્ય, પુરૂષભુષણ રૂપ દીસે. ૩૦

આપે જો તતકાળ, નારી નિજ સંતાડેલી;
તો જીવતા ઘર જાય, ભાઈ બંને મન મેલી. ૩૧

એવું કે'વું માહરૂં, તેમને જઈ સુણાવો;
ઉત્તર સુણી તેહનો, તરત તમ અહિયાં આવો. ૩૨

મહામુઢ જવ થયો, કાળવશ અતિશે આપે;
ઓળખ્યા ન રામને, વિલાસે વાણી પ્રલાપે. ૩૩

મહામેરૂ ક્યમ ઉડે, અધિક લઘુમચ્છર ફૂંકે;
સુણો ગરૂડ ગુણવાન, ભાવિવશ જન તે ચુકે. ૩૪

રામપ્રતિ જઈ કહ્યો, દૈત્યસંદેશો દુતે;
સુણી રામ બોલીયા, હાસ્યરસના સયુતે. ૩૫

આજ ભાગ્ય ઊઘડ્યાં, અમારાં અતિ સહિતે;
આ'વો કર્યો વિચાર, તમારા પ્રભુએ પ્રીતે. ૩૬

સુણો પરંતુ તમે, અમે ક્ષત્રાણીજાયા;
મૃગયા રમવા માટ, આવીયા વન સહમાયા. ૩૭

તમ સરખા ખળમૃગો, શોધતા ફરિએ જ્યાં ત્યાં;
મળ્યા ભલે સામટા, લાગ આ'વો મળશે ક્યાં? ૩૮

શત્રુ દેખી બળવંત, અમે નહિ દિલમાં ડરશું;
એકવાર તો ખચીત, કાળ સાથે પણ લડશું. ૩૯

યદ્યપિ અમે મનુષ્ય, દૈત્યકુળનિર્મૂળકર્તા;
પાળક મુનિબાળને, અમે ખળજનના હર્તા. ૪૦

બળ ન હોય બાહુમાં, જાવો ઘર પાછા ફરિને;
રણવિમુખને અમે, મારિએ નહિ રીશ ધરિને. ૪૧

સમરભોમિમાં ચઢી, કરવી જે કપટચતુરતા;
વળી શત્રુપર કૃપા, તેહ અતિશે કાયરતા. ૪૨

સમાચાર તે સર્વ, કહ્યા દૂતે જઈ જ્યારે;
સળગી ઉઠી ઉરજ્વાળ, દૂષણ ખરને તે વારે. ૪૩

અતિ રીશ અંતર આણી, વદે છે અતિ ક્રુરવાણી;
દોડો દોડો દૈત્ય, તરત પકડી લ્યો તાણી. ૪૪

ધનુષ બાણ તરવાર, ચમકતી વીજળી જાણે;
તોમર શક્તિ ત્રિશૂળ, પરિઘ ફરશી કો પા'ણે. ૪૫

વિકટ સુભટ સૌ અસુર, રામપર એકી વારે;
કરી ચઢાઈ ઉર કોપી, કોપીયા રઘુપતિ ત્યારે. ૪૬

કર્યો ધનુષ ટંકાર, પ્રથમ તો પ્રભુએ પોતે;
સુણી તે ઘોર કઠોર, પામિયા ભય દનુજો તે. ૪૭

વ્યાકુળ સુભટો સકળ, બન્યા બે'રા બળવંતા;
જ્ઞાન ન રહ્યું તે સમે, પડ્યા કહીં આયુધ સોતા. ૪૮

સાવધાન થઈ વળી, પડ્યા તૂટી રઘુવરપર;
અસ્ત્ર શસ્ત્ર સામટાં, નાખતા રીશ ધરી અંતર. ૪૯

સબળ રીપુ સમજીને, દૈત્યયુથ સચેત થઈને;
કટકટાઈ સામટા, પડ્યા તૂટી આયુધ લઈને. ૫૦

દોહરા.

સુણો ઉમા છે એક તો, નિજપ્રભુવશ સહુકોય;
મહાભાગ્ય વળી એમનાં, સમજાવી કહું સોય. ૧
વિનાજોગ જપ જાગ શુભ, વળી શુભ કરણી વિનાય;
ભવથી તરવા ચાહ્ય એ, પ્રભુબાણે કરી પ્રાય. ૨
આયુધ દૈત્યતણાં અતિ, આવે નિજભણી જેહ;
કોપ કરી કાપી કરે, તલ સમાન પ્રભુ તેહ. ૩
તાણી ધનુષ શ્રવણ લગી, બાણ કરી સંધાણ;
મુકે મહા રીશ આણિને, વળે દૈત્યનો ઘાણ. ૪

રાગ મારૂની ચોપાઈ.

ચાલી બાણ કરાળની વૃષ્ટિ, દીનાનાથે કરી વક્રદૃષ્ટિ;
જાતાં થાય ધ્વનિ સુસવાટ, જાણે ફણિધરમુખફુંફવાટ. ૧
અગ્નિ ઝરતાં આવતાં તીર, લાગ્યે માગે ન પીવા નીર;
પૂર્ણ ક્રોધવંત રઘુભાણ, દૈત્યદળમાં પડ્યું ભંગાણ. ૨
જોઈ આવતાં તાતાં તીર, પાછે પગલે નાઠા દૈત્યવીર;
તનમાં ટચ દઈ તીર વાગે, તે સમે તે ભલો જે ભાગે. ૩
કોઈ કોઈની શુદ્ધ ન લેતા, રણભૂમિ સુભટ તજી દેતા;
અતિ આરત વચન ઉચરતા, હાય માત હા તાતજી કરતા. ૪
વિલોકી નિજદળ–વિકળાઈ, ક્રોધવંત થયા ત્રણ ભાઈ;
ભટ જે રણથી ભાગી જાશે, મારે હાથે તે નિશ્ચે મરાશે. ૫
ક્રોધે કાપી હું નાખીશ શિશ, જીતવા છે આજ જગદીશ;
ફર્યા સુભટ થઈને મરણીયા, ભયંકાર ને નાના વરણીયા. ૬
કર આયુદ્ધ નાનાપ્રકાર, સનમુખ જૈ કરે પડકાર;
સિંહનાદ કરે શુરધીર, ઘેરી લીધા વળી રઘુવીર. ૭
વાગી રહિ છે ત્યાં વીરહાક, સુણી શ્રવણે પડતા ધાક;
રીપુ કોપ્યા જાણી રઘુભાણ, ધનુપર કર્યું બાણ સંધાણ. ૮
મુકે વામ ભરી ભરી રીશે, પૂર્ણ ક્રોધ કર્યો જગદીશે;
તાકી મારે છે દૈત્યના તનમાં, રાણીજાયો ઘુમે રણાંગણમાં. ૯
દળ દૈત્યનું લાગ્યું કપાવા, ભટ લાગ જુએ ભાગી જાવા;
ઉર ભેદે પડે ધિબ ધરણી, સતી શું કહું વરણી વરણી. ૧૦
કર ભુજ ચરણ તન નરવા, લાગ્યાં જ્યાં ત્યાં પૃથ્વીપર પડવા;
રમકાર ધ્વનિ તીર કરતાં, દૈત્યદળ દેખી દૂરથી ડરતાં. ૧૧
જ્વર દૂરથી દેખી મેંગળ, ચીસ પાડતો જેમ સબળ;
નાખે કારમી ચીસ ભટલોક, પોતે પોતાની દે મૃત્યુપોક. ૧૨
ધડ ધરણી ઉપર જાય પડી, પડ્યો પર્વત જાણે ગગડી;
પાવકબાણ લાગતાં પ્રચંડ, શુરાતનના થતા શતખંડ. ૧૩
કરતા ઊઠી પ્રોઢ પાખંડ, ચઢ્યું ચાકે સકળ બ્રહ્માંડ;
શીશ ભુજ ઉડે છે આકાશે, રણભોમી ભયાનક ભાસે. ૧૪
ધડ ધાય ઘણાં શિર પાખે, રામ બાણે ઉડાડી નાખે;
કાક ગીધ ત્યાં જૈને ઝઝૂમે, દિતિજાયા જ્યહાં રણ ઘૂમે. ૧૫
કર આંતરડાં ચંચુવડે, ગ્રહિ આકાશમાં ઝટ ઉડે;
ચંચુમાંથી જાય છે લપસી, પડતાં પકડી લીએ છે ચપસી. ૧૬
ઘોરરવ તેમનો અતિ થાય, સુભટોનાં શુરાતન જાય;
ભૂત પ્રેત રહ્યા દંત કરડી, કર ખપ્પરમાં લે ઉસરડી. ૧૭
સુભટોના શ્રોણીતતણે સ્વાદે, ઉનમત્ત ભર્યા ઉનમાદે;
વીર બાવન ને વૈતાળ, ઘાયલ દૈત્યનાં લેઈ કપાળ. ૧૮
તાળ વગાડી મનમાં રાચે, ચૌસઠ જોગણી થૈથૈ નાચે;
રઘુભાણનાં બાણ પ્રચંડ, શુરવિરના થાતા શતખંડ. ૧૯
ઉર ભુજ શીશ કટ કાપે, જેવી કરણી તેવાં ફળ આપે;
ધીબ પડતા જ્યહાં ત્યહાં ભટ, ઉઠી લડતા શુરા ધરી વટ. ૨૦
મારો મારો કહે છે મુખેથી, ધાતા રામઉપર વેગળેથી;
સિંહનાદ કરી રણગાજે, વીરહાક વડેરી વાજે. ૨૧
અંતરાવલી ગીધ લઈ ઉડે, ધાયપીશાચ તેની કેડે;
એમ શોભી રહ્યો સંગ્રામ, ઉપમા કહું છું અભિરામ. ૨૨
જાણે નગવાસી બાળ ગરવા, ઉડાડે છે આકાશ કનકવા;
માર્યા ધરણી પછાડ્યા ઘણાક, છરભરીયાના છોડાવ્યા છાક. ૨૩
કોને અદસસ્તા કરી મુક્યા, તેતો આવે ન હાવાંઢુકા;
નિજદળ અવિલોકી વિકળ, ખર દુષણાદીને ચઢ્યો વળ. ૨૪
વિકટ સુભટકટક કડકડી, સંગ લઈ ધાયા મુખે ગગડી;
પૂર્ણ ક્રોધ કરી મહા શૂર, સનમુખનાં લીધાં બળ પૂર. ૨૫
શર શક્તિ તોમર તરવાર, ફરશી બરછી ત્રિશુળ નવધાર;
એકીવારે કરી કીલકાર, મુક્યાં રઘુવરપર નિરધાર. ૨૬
બાણ શત્રુતણાં નિજ સામાં, છેદીનાખ્યાં તરત આવતામાં;
પછીપૂર્ણ ક્રોધ ઉર આણી, ધાયા પડકારો કરી ધનુપાણી. ૨૭
મુક્યાં વામ ભરી ભરી બાણ, ભલા સુભટે તજ્યા તવ પ્રાણ;
માર્યા દશ દશ બાણ ગણીને, ધીંગા દારૂણ દૈત્યધણીને. ૨૮
પૃથ્વી પડતા વળી ભટ ભીડે, હણવા જગદિશને હીંડે;
કરે પ્રૌઢ પ્રભંજન માયા, નાખીએ રણ ક્ષત્રાણીજાયા. ૨૯
ડર દેવ પામે છે મનમાં, એકલા પ્રભુ જોઈ રણાંગણમાં;
દારૂણ દૈત્ય છે ચૌદ હજાર, રખે રામતણો સંહાર. ૩૦
દેખી સભય સુર મુનિસાથ, એક કૌતુક કીધ માયાનાથ;
જુએ દૈત્ય પરસ્પર રામ, સામાસામી કરે સંગ્રામ. ૩૧
લડી મુવું એમ રીપુસૈન્ય, સુર સર્વ કહે ધન્ય ધન્ય;
રામ રામ કહી તન ત્યાગે, મોક્ષપદ પામે સાનુરાગે. ૩૨
રિપુ માર્યા કરી એ ઉપાયે, એક ક્ષણમાંહે રઘુરાયે;
ફુલવૃષ્ટિ કરે સુર હરખી, નેત્ર ભરી રઘુવરને નીરખી. ૩૩

વાજે દુંદુભી દિવ્ય ગગનમાં, સુર સર્વનાં મંન મગનમાં;
શોભે સુર વિવિધ વિમાને, સંગ ગુણવંતિઓ ગૌરવાને. ૩૪

સ્વર મધુર મધુર તાણી ગાતી, જોઈ રામને રાજી થાતી;
સ્તુતિ કરી કરી નિજનિજમુખે, સુર ચાલ્યા સ્વભોવન સુખે. ૩૫

દોહરા.

રણમાં રિપુ જવ રઘુવરે, જીત્યા કરીને જોર;
સુર નર મુનિવર સરવનાં, ઘણાં વિત્યાં દુઃખ ઘોર. ૧

લક્ષ્મણજી લઈ આવિયા, સીતાને તેવાર;
પદ લાગતા ઉઠાડીને, લીધા ઉરમોઝાર. ૨

શ્યામલ કોમળ ગાત્ર શુભ, નિરખી રૂપ રૂપક્ષેત્ર;
પરમ પ્રેમમય પદમણી, તૃપ્ત ન થાતાં નેત્ર. ૩

વસીને પંચવટીવિષે, રઘુકુળનાયક રામ;
કરે ચરિત્ર પવિત્ર જે, સુર મુનિને સુખધામ. ૪

દેખી મૃત્યુ ખર દૂષણનું, વિધવિધ કરતી વિલાપ;
સત્વર નકટી સંચરી, રાવણ પાસે આપ. ૫

બેઠો સિંહાસન ચઢી, વિકટ વેશ લંકેશ;
ભૃકુટી વિલોકે લોકપતિ, અતિશે સભય સુરેશ. ૬

બોલી વચન બેબાકળી, કરીને પૂરણક્રોધ;
વિસર્યો સુરતી રાવણા, દેશ કોષ પુર શોધ. ૭

રાતદિવસ ઘોરે ઘણો, સુખે કરી મધુપાન;
સમર્થ રિપુ ગાજે શિરે, તેનું ન તુજને ભાન. ૮

છપ્પા.

વિના નીતિનું રાજ્ય, નાશ પામે દિન થોડે;
ધર્મ વિના ધન કશું, ભેળું કર્યું લાખ કરોડે;
વિના પ્રાણી સતકર્મ, કશું કૃષ્ણાર્પણ કીધે;
વિવેકહીણ વિદ્યાય, વૃથા જાણો જન વિધે;
યતિ સંગતિથી બગડે સદા; પામે નાશ વિલાસથી;
ભૂંડા સચીવથી ભૂપતિ, રાજ્યભ્રષ્ટ કહું છું કથી. ૧

જાય જ્ઞાન માનથી, વ્યસન તો લાજ તજાવે;
પ્રેમવિનાની પ્રીત, જાણવી ચપળ સ્વભાવે;
ગુણીજન અતિ મનમદે, કીર્તિહિણ થાય કોટીધા;
શ્રુતિસંમત જગવિદિત, શેરડા નીતિના સીધા;
અરિ અગ્નિ રોગ પ્રભુ પાપ અહિ, લઘુ પણ લઘુ ગણવા નહિ;
કરી વિવિધ વિલાપ રૂદન કરે, આવી ત્યાં એવું કહી. ૨

દોહરા.

વસુધાપર થઈ વ્યાકુળી, નીર ભરેલે નેણ;
સભામાંજ સહુ દેખતાં, પડી એવું કહી વેણ. ૧

રાવણને રોઈ કહે, સુણો ઉમા કહું સોય;
તુજ જીવતાં વીર ભુજતણી, આવી ગતિ શું હોય ? ૨

સુણતાં વચન સભાસદો, મ્હાવ્યાકુળ મનમાંય;
સુર્પનખા સમજાવીને, ઊઠાડી ગ્રહીને બાંહ્ય. ૩

કહે લંકપતિ તુજતણી, વાત કહે આવાર;
કોણે તારાં કાપીયાં, નાક કાન નિરધાર. ૪

સુર્પનખા તે સાંભળી, વદવા લાગી વેણ;
સાંભળ વીર સલક્ષણા, કોડે મારાં કેણ. ૫

રાગ રામગ્રી.

વૈદર્ભી વનમાં વલવલે એ ઢાળ

વીર સાંભળ મારી વાતડી, ધીરો થઈને ધીર;
સબળ થયો શીર શત્રુ છે, શુદ્ધિ રાખ્ય શરીર.
વીર સાંભળ. ૧

અવધપતિ દશરથતણા, છે પરાક્રમી પુત્ર;
મૃગયા કારણ વન આવીયા, નરકુંજર સૂત્ર.
વીર સાંભળ. ૨

ખબર પડ્યાં મને એમનાં, કરતવ્ય જે ક્રૂર;
નિશિચર હિણ ઘરણી કરૂં, જેમ તેમ જરૂર.
વીર સાંભળ. ૩

તેમના અકળ ભૂજાબળે, કોને ભીતિ ન કાંય;
નિર્ભય થઈ સુખે સંચરે, મુનિજન વનમાંય.
વીર સાંભળ. ૪

દીસે જોતાં બંને બાળકા, પણ કાળ સમાન;
ધીર ધુરંધર વીર છે, ધનુર્વેદી ધીમાન.
વીર સાંભળ. ૫

તેજ પ્રતાપ અતુલ્યના, બળવાન બે ભ્રાત;
સુર મુનિને સુખપ્રદ સદા, ખળ હવણે પ્રખ્યાત.
વીર સાંભળ. ૬

સંસારસાર શોભાનિધિ, રામ એવું છે નામ;
સુંદરી તેમનિ સંગમાં, રૂપાળી રૂપધામ.
વીર સાંભળ. ૭

સુંદરી તે સકુમારી છે, વારૂ કરૂં શાં વખાણ;
સરખાવવા એશું સૃષ્ટિમાં, જુવતી કો ન જાણ.
વીર સાંભળ. ૮

જોયું મેં મનમાં વિચારીને, જેને ઘર એવી નાર;
તેહ સમાન સંસારમાં, નહિ કોઈ નિરધાર.
વીર સાંભળ. ૯

જોઇશ જવ જઈ ત્યાં હજી, નારી તારે નેત્ર;
થઈશ વિકળ વશ તેહને, મોહની રૂપક્ષેત્ર.
વીર સાંભળ. ૧૦

જીવનમુક્ત તે જગતમાં; તેને વશ સહુ લોક;
જુવતિ એવી જગ જેહને, નિર્મળ નમણે નોંક.
વીર સાંભળ. ૧૧

ભામની રૂપભંડારની, રચી બ્રહ્માએ હાથ;
કોટીક રતિ રૂપઆગળે, ઉભી રહે જોડી હાથ.
વીર સાંભળ. ૧૨

તે રામના લઘુબંધવે, કાપ્યાં નાક ને કાન;
ભગની સુણી ભાઈ તાહરી, હસી કર્યું અપમાન.
વીર સાંભળ. ૧૩

દુષણ ખર ત્રિશિરા મળી, ધાયા કરવા વ્હાર;
સકળ કટક કાપી તેમનું, પોચાડ્યા યમદ્વાર.
વીર સાંભળ. ૧૪

કોઈ ન ઉગર્યો કટકવિષે, નાઠી ત્યાંથી સભીત;
એવી અભાગણી હું વીરા, કરતાં વિપ્રીત.
વીર સાંભળ. ૧૫

દોહરા.

સાંભળી સુર્પનખામુખે, વિપ્રિત દારૂણવાત;
ખર દુષણ ત્રિશિરાતણી, થઈ નરને કર ઘાત. ૧

બળી ઉઠ્યો સહુ અંગથી, શંકાણો લંકેશ;
રખે પ્રગટિયા હોયના? નરતન ધરી સુરેશ. ૨

અનુજાને સમજાવી કરી, બળ વખાણી બહુ ભાત;
સદન સંચર્યો શોચવશ, ઊંઘ ન આવી રાત. ૩

ચંદ્રક્રીડા છંદ.

સુરાસુર કે નાગલોકે ન એવો કદી કોઈ ભાળ્યો,
જુઓ જેમણે માહરા દાસનોએ જરા ગર્વ ટાળ્યો;
ત્રિશીરાદી તો હું સમા જોરવાળા સુરારિ સદાએ,
કહો તેમને કોણ મારી શકે રામ પાખે કદાએ. ૧

રૂડા દેવના મનને રંજનાર્થે ભુમી ભાર હર્વા,
હશે જન્મિઆ જકતકર્તા કદી જો મહા ગુણગર્વા;
હઠીને કરૂં વેર તો હું જઈ વેર ભાવે ભજીને,
મરી રામહસ્તે તરી જાઉં આ વિશ્વથી સૌ સજીને. ૨

હવે સાર સંસારમાં ના કશો જૈ વસું ચારૂ ચર્ણે,
પ્રભુ હાથથી મોત માગી મરૂં તો મળે મોક્ષ મર્ણે;
ભજાશે નહિ રામ આ તામસી દેહથી સ્નેહ રાખી,
સદા મંત્ર છે એહ નિશ્ચે ત્રિવિધા વિધિ રાખ્યું ભાખી. ૩

હશે માનવીરૂપ જો ભુપતિસુત તો ત્યાં હું જૈને,
હરી લૈશ નારી સકુમારી એને જુધે જીતિ લૈને;
વિચારી ચઢી રથ્થ ચાલ્યો પછી એકલો આપ ત્યાંહે,
રહે નીચ મારીચ મામો જ્યહાં દંડકારણ્યમાંહે. ૪

રૂડે રથ્થ જોડ્યા રૂડા ખચ્ચરો ચાર છે વેગવંતા,
ગતી લાજ પામે વિહંગેશની ને જતા ફાળ દેતા;
જતો રથ્થ આકાશમાર્ગે મહા ઉપમા ના કથાય,
શિરે છત્ર શોભી રહ્યું એવું તેની કહું ઉપમાય. ૫

ઘટા મેઘનીમાંય જાણે વિરાજે રૂડું શ્વેતચંમર,
સુવેશે જતો રાયલંકેશ જેને વશેછે દિગંબર;
નદી શૈલ્ય વાવ્યો અરણ્યો અતી શોભીતાં બાગ વાડી,
મુનીમનમોહાય એવાં રૂડાં શ્હેર આવે અગાડી. ૬

રૂડો રાયલંકેશ ઓળંઘતો જાય સૌ એવી રીતે,
મહા ઊરઆનંદ એવો હરી લાવું જૈ નારી પ્રીતે;
તળાવો ઘણાં તેડ પક્ષી મૃગો મારતાં ફાળ છેટે,
વદે સુસ્વરે સૌ જુદી જુદી રીતે ત્યહાં તે ત્રિભેટે. ૭

પુરા ચારસો ગાઉ આવ્યો અહિ સિંધુકેરે કિનારે,
કર્યો દંડકારણ્યમાંહે પ્રવેશ પછી કુવિચારે;
સુણો વનશોભા વખાણું મુનીરાય આનંદ આણી;
વસે ત્યાં ઘણી જાતિના જીવ નિર્વૈર નિષ્પાપી પ્રાણી. ૮

કરે શબ્દ રૂડા અહોરાત્રી કો ગર્જતા કો કુદેછે,
ન વર્ણ્યું જતું જોર જે તેમનું સૌ રૂડો લાવ લેછે;
રૂડી હેમ જેવી નદીવેળુ જ્યાં ત્યાં જઈ સર્વ બેસે,
વળી ત્યાંની રૂડી ગુફામાંથી કો નીસરે કો પ્રવેશે. ૯

નદી તેડ વૃક્ષો લતા દિવ્ય દેખ્યે તૃષા ભુખભાગે,
મુનીનાથનાં મન મોહાય જે દેખતાં સાનુરાગે;
બનાવી ગુફા સૌ રહેછે સુખે તે વને સાથ સારે;
મુખે વર્ણતાં શારદાબુદ્ધિ સંકોચતી સૌપ્રકારે. ૧૦

જ્યહાં જોઈએ ઋષિઓના નિવાસો ત્યહાં તેહ કાળે,
રહે દૈત્યદારૂણ પાપી નિવાસી મુનીવાસ ટાળે;
સહુ ઊર સંકોચ પામ્યા વિલોકીજ લંકેશને ત્યાં,
હતા નિર્જીવો જીવવાળા વડા પ્રાણિઓ જે ઘણા ત્યાં. ૧૧

દોહરા.

અહિયાં રઘુનાથે હવે, બનાવી યુક્તી બેશ;
સુણો ઉમા તે શુભકથા, વરણવી કહું વિશેષ. ૧

વન લક્ષ્મણ જવ વીચર્યા, લેવા ફળ મુળ કંદ;
જાનકીપ્રત્યે જક્તપતિ, હસી બોલ્યા સુખકંદ. ૨

સાંભળ પતિવૃતા પ્રિયા, સુંદરી સુશીલા સીત;
કરવા ચહું અવ કામની, નરલીલા હું લલીત. ૩

જ્યહાં લગી આ જગતથી, નિશિચરનો કરૂં નાશ;
ત્યહાં લગી પાવકવિષે, નેહે કરો નિવાસ. ૪

સ્વામીવાણી સુણિને કર્યો, પાવકમાંય પ્રવેશ;
ચિત રાખી પ્રભુચરણમાં, હે ગુણવંત ખગેશ. ૫

નિજ પ્રતિબિંબ સુનીર્મળુ, રાખ્યું સીતાએ ત્યાંય;
તેવા શીળ સ્વરૂપનું કસર ન દીસે કાંય. ૬
મર્મ પરમ આ લક્ષ્મણે, જાણ્યો નહિ મુનિરાજ;
જે ચરિત્ર રચ્યું જગદિશે, નિશિચરકુળક્ષય કાજ. ૭
ગયો હવે દશમુખ જ્યહાં, મામો નિજ મારીચ;
શિશ નમાવ્યું જઈ તેહને, સ્વાર્થ પ્રીય અતિ નીચ. ૮
નમવું નિચનું દુખદ અતિ, સતિ ધરી ચિત સુણ આજ;
જ્યમ ધનુષ અંકુશ અહી, નમે પ્રાણવધ કાજ. ૯
પ્રિય વાણીય ખળ પુરૂષની, ભયદાયક નિરધાર;
જન ફાંસીએ જનારને, કુસુમ કર્ણિકાહાર. ૧૦
પુજા કરી મારીચ તવ, સાદર પુછી સહુવાત;
કોણ હેતુ મન વ્યગ્ર અતિ, અહિં ક્યમ આવ્યા તાત. ૧૧
સાભીમાન કહી સહુ કથા, મામા મારિચપાસ;
નીરખી લાગ અભાગિએ, પાપ કર્યું પરકાશ. ૧૨
મામા થા તું કપટમૃગ, છળકારક વળી છેક;
જેથી કરી હરી લાવું હું, નૃપનારી ધરી ટેક. ૧૩
મામો કહે સુણ ભાણજા, દૈત્યપતી દશશીશ;
નરરૂપ નારાયણ નિપટ, એ સચરાચર ઇશ. ૧૪
વૈર ન છાજે એહશું, સાંભળ વાત સહેજ;
માર્યા મરિએ જેહના, જીવાડ્યા જીવિએજ. ૧૫
ગયા હતા જવ કુંવર એ, મુનિમખ થૈ રખવાળ;
ભાલોડા વિણ તીર મને, માર્યું હતું રઘુબાળ. ૧૬
શતયોજન આવી પડ્યો, અરે અહીં ક્ષણમાંય;
વેર તેશું કરવે કદા, ભલું ન નિપજે કાંય. ૧૭
ભ્રમણા થઈ ભાસે મને, તે દિનથી તતકાળ;
જ્યહાં ત્યહાં હું જોઉંછું, બંને રઘુના બાળ. ૧૮
જો હોશે નર તોયપણ, ધનુર્વેદી રણધીર;
પુરા ન પડીએ આપણે, વેર તેશું કરી વીર. ૧૯
સુબાહુબળે સુબાહુને, માર્યો મ્હોકમ માર;
મારી તાડીકા મ્હાબળી, જાણે સહુ સંસાર. ૨૦
ભરીસભામાં ભાગીયું, ધુર્જટિતણું ધનુષ;
હણીયા ખર દૂષણ ત્રિશિર, મ્હાબળ એ; શું મનુષ્ય? ૨૧
કુશળ ઘેર જા કરગઇ, હોય પાધરો ઇશ;
સુણતાં બળી ઊઠ્યો બહુ, દીધી ગાળ દશવીશ. ૨૨
ગુણહીણાગુરુની પેઠ, બહુધા કરતો બોધ;
કહે કોણ જગ હું સમો, જોરાવર મ્હાજોધ. ૨૩
ઉર અનુમાન્યું એરીતે, મારીચે તે વાર;
આટલાંથી અરિપણું ક્યેં, નહિ કલ્યાણ લગાર. ૨૪
શસ્ત્રધારી મર્મજ્ઞ શઠ, ધનુર્વેદી પ્રભુ ધીર;
શ્રુતિવંધક નિસ્પૃહી ગુણી, સદા નામીએ શીર. ૨૫
ઉભય પ્રકારે નિજતણું જોયું મરણ જરૂર;
શરણું તાકયું તવ રામનું, અભય થઈ નિજ ઊર. ૨૬
દેતાં ઉતર અભાગીયો, મારી નાખશે નેટ;
ક્યમ ન મરૂં તવ રામશર, થાય મોક્ષની ભેટ. ૨૭
જીવમાં એવું જાણીને, સ્નેહે દશમુખસંગ;
ચાલ્યો પ્રભુપદ કમળમાં, મધુકર પ્રેમ અભંગ. ૨૮
જણાવતો ન દુહિતૃને, નિજમન હર્ષ અપાર;
પરમસ્નેહિ લોચન ભરી, નિરખીશ આજ ઉદાર. ૨૯

દ્રુતવિલંબિત છંદ.

નિરખી પ્રીતમ નેત્ર ભરી ભરી, સફળ નેત્ર કરૂં ઝટ સંચરી;
સહીત શ્રીલઘુબંધુ કૃપાઘના, જણતણા સુખના અનુરાગના. ૧
ચરણ તેહતણાં ચિત લાવશું, જનમ મર્ણનું દુઃખ તજાવશું;
પુરણ ક્રોધ પરંતુ હરિતણો, જરૂર કૈવલમોક્ષદ છે ઘણો. ૨
અવશ એ વશ ભક્તિથી આ ભવે, શિદ ઉરે ભય માનું મથા હવે;
નિજકરે શર સાંધી ભરી ભરી, જરૂર તે મુજને હણુશે હરી. ૩
મુજ પછાડી ત્વરાથકી દોડતા, દુરથી વામ ભરી શર છોડતા;
ધનુષધારી રમાપતિ આવશે, અકળ નાથ અનાથ મુકાવશે. ૪
ફરી ફરી મમનેત્ર ભરી ભરી, વળી વળી અવિલોકીશ એ હરિ;
મુજસમાન ન ધન્યજ અન્ય કો, જનમમર્ણજ આમ દહન્ય કો.
સહીત શ્રી લઘુબંધુ રઘુપતિ, સુખથી જે વનમાં વસતા સતી;
નિકટ રાવણ તે વનની ગયો, કપટનો મૃગ મારિચ ત્યાં થયો. ૬
કનક દેહડી દિવ્ય મણા નહિ, અતિ વિચિત્ર જડીત્ર મણી મહી;
મઢુલી પાસ થઈ વનમાં વળ્યો, કહીં ધીરે કહીં જાય ઉતાવળો. ૭
પરમ રમ્ય કુરંગ સુઅંગનો, નિરખીઓ સતિએ નવરંગનો;
અવયવો સહુ શોભીત જોઈને, જનકજા મનથી રહી મોહિને. ૮
સુભગ સ્વામી નમામી પદામ્બુજે, વિનતી દાસીની એક સુણો સુખે;
પરસ રમ્ય સુચર્મ મણાવનું, દિસતું આ મૃગનું અતિ મૂલ્યનું. ૯
વધ કરી પ્રભુ એહતણો તમે, અજીન આણિ દિયો મુજને ગમે;
સરવ હેતુ પ્રીછયો રઘુપુંગવે, ઝટ ઉઠ્યા સુરકાજ સુધારવે. ૧૦
કટી કસી સુનિષંગ તિરે ભરી, ભિડિ લીધો મૃગને નિરખી કરી;
પણછ ઝટ્ટ ચઢાવી ધનુ તણી, વિશિખ સાંધ્યું ત્વરાથી રઘુમણી. ૧૧
અનુજને કહ્યું સૌ સમજાવીને, રઘુવરે મમતા ઉર લાવીને;
નિશિચરો વનમાં ફરતા બહુ, કશુંક તેથી વિરા તુજને કહું. ૧૨

જનકજાતણી વીર ઘણી રીતે, સુરખવાળી તું તો કરજે પ્રીતે;
બળ વિવેક સુબુદ્ધિ વિચારીને, સમય રંગ સમાન સુધારીને. ૧૩
કહીજ એવું ગયા પ્રભુજી ત્યહાં, કપટ નીચ કુરંગ હતો જ્યહાં;
વિબુધ વિસ્મય હર્ષવશે દીસે, વિજળીથી જ્યમ ચાતક તો હિસે. ૧૪

દોહરા.

ચિત ચાતક રાજી થતો, દામની દમકતિ દેખી;
વૃષ્ટિ થશે પરિપૂર્ણ અવ, ત્યમ સુરઆશ અલેખી. ૧
અવિલોકી પ્રભુ આવતા, ચાલ્યો ભાગી કુરંગ;
બાણ કરી સંધાણ પ્રભુ, ધાયા તેહ પ્રસંગ. ૨
નિગમ નેતિ શિવ ધ્યાનમાં, પામે નહિ કદિ પાર;
માયાવી મૃગ પાછળે, ધાયા તે નિરધાર. ૩
નિકટ થઈ કદિ નિસરતો, વળી કદિ દુર મ્હાનીચ;
કદી પ્રગટ કદી ગુપ્ત વળી, માયામૃગ મારીચ. ૪
સંતાતો વળી પ્રગટતો, છળ કરતો અતિ છેક;
લેઈ ગયો દુર રામને, એવિ રીતે ધરી ટેક. ૫
તાકી માર્યું તિર તેસમે, રામે અતિ કઠોર;
પડ્યો પૃથ્વીપર લથડીને, ઘણો શબ્દ કરી ઘોર. ૬
પ્રથમ નામ લક્ષ્મણતણું, મારિચ લેઈ મુખ;
મન સમર્યા માયાપતિ, પછી જે દાતા સુખ. ૭
પ્રાણ જવા તક પ્રગટિયો, દિપ્યમાન નિજદેહ;
સમર્યા રામ શહસ્ત્રધા, હૃદય સહિત સ્નેહ. ૮
અંતર પ્રેમ અતિ ઘણો, જાણીને જગદીશ;
મુનિદુર્લભગતિ રઘુવરે, આપી ત્યાં અહનીશ. ૯
વિબુધ પુષ્પવૃષ્ટિ કરે, ગાતા પ્રભુગુણગાથ;
દીધું નિજપદ દૈત્યને, દીનબંધુ રઘુનાથ. ૧૦
મારી દુષ્ટને ત્યાંથકી, વળ્યા તરત રઘુવીર;
શોભે છે કર ચાપ શુભ, કટી ભાથો ગંભીર. ૧૧
સુણો હવે આગળ સરસ, રામકથા ઋષિરાય;
જે શુધ મનથી સાંભળે, પતીત પાવન થાય. ૧૨
મારિચ મરતી વખત મુખ, લક્ષ્મણનું લીધ નામ;
તેહ શબ્દ સીતા શ્રવણ, પડ્યો જઈ તે ઠામ. ૧૩
સીતાએ પ્રીછયું સ્વામીને, પડી ભીડ પરમાણ;
તેડે છે તે કારણે, લક્ષ્મણને રઘુભાણ. ૧૪
લક્ષ્મણપ્રત્યે લક્ષથી, સીતા કહે સભીત;
સાંભળ શાણા દિયરીયા, વનમાં થયું વિપરિત. ૧૫
સંકટ પડ્યું તમ ભ્રાતને, વિચરો વેગે તાત;
જનની જાનકી સાંભળો, હસી લક્ષ્મણ કહે વાત. ૧૬
જેના ભ્રૂકુટી વિલાસથી, સૃષ્ટિ પ્રલય થઈજાય;
સંકટ પડે શું તેમને? સ્વપ્નામાંય કદાય? ૧૭
થાપણ સોંપી ગયા મને, જતી વખતે રઘુરાય;
જો હું તજીને જાઉં પણ, ઉર સંતોષ ન થાય. ૧૮
એવું જાણી જીવવિષે, સુણો તમે મુજમાત;
પૂછે રઘુપુંગવ કહ્યું, વદું તો હું શી વાત. ૧૯
મર્મ વચન જવ જાનકી, બોલી ધરી મન રીશ;
હરિપ્રેરિત લક્ષ્મણતણી, ડોલી મતિ તે દીશ. ૨૦
બાણ દેઈ નિજ બાણની, કરી રેખા કહી એમ;
આવનાર કુડ કપટથી, તે ન જશે ઘર ક્ષેમ. ૨૧
પર્ણકુટી ચોફેર કરી, શિલીમુખરેખા સાર;
સતિચરણે શિશ નામીને, લક્ષ્મણ વારંવાર. ૨૨
દિશાતણા સહુ દેવને, વળી સોંપી વનદેવ;
રાવણશશિરાહુ જ્યહાં, ત્યાં ચાલ્યા તતખેવ. ૨૩
વળી વળી પાછું વિલોકતા, સીતાભણી એ રીત;
નિજ જનનીને ત્યાગતાં, બાળવત્સ બહુ પ્રીત. ૨૪
હૃદય એક ડર રામનો, એથી ડરે અનંત;
અન્ય જાનકી એકલી, ચિંતા અતિશે ચંત. ૨૫
તેજહીણ તન તે તકે, લક્ષ્મણ લક્ષણધામ;
વાઢેલી દવવેલી જ્યમ, ઉમા સુણો અભીરામ. ૨૬

રાગ કેદારો.

સુન્યસ્થળ સુનાં સીતાજી, દેખીને દશમુખ;
જોગી વેશે જાનકી હરવા, આવ્યો નિકટ ચહી દુઃખ;
જેના ડરથી સુર અસુર સહુ, દિલમાં ડરે દિગપાળ;
નિરાંતે નિંદ્રા ન લ્યે નિશિ, કષ્ટે કાઢે કાળ. ૧
ભોજન કરતાં સભય સરવ તે, દોહ્યલા દીન કાઢે;
એ આવ્યો એ આવશે હમણાં, દુઃખ એવું દહાડે;
તેહ રાવણ અતિ રથવાંકો, શ્વાનની જેમ સંતાતો,
આમ તેમ અવિલોકી બ્હીતો, ચોરીએ ચાલ્યો જાતો. ૨
જેમ ડગ ભરતાં કુપંથે, સાંભળો હે ખગેશ;
તેજ બળ તન ના રહે લવ, બુદ્ધિ પણ લવલેશ;
આંગણે જઈને અલેખ જગાવ્યો, કરીને કપટ અનેક;
માગી ભિક્ષા રાવણે જઈ, સન્યાસીને ભેખ. ૩
જાણી અતિથી જોગીજનને, અંતરમાં અનુરાગી;
કંદ મૂળ ફળાદી જાનકી, જઈને દેવા લાગી;
છળ કરી સતિછેતરવાને, વિમળ બોલ્યો વાણી;
હે ગૃહસ્થની સગૃહણી સુંદરી, ચંદ્રવદના શાણી. ૪

બાંધી ભીખ અમે ન લૈયે, દારૂણ થાએ દોષ;
ઉમારે ઓળંઘી બ્હાર આવો, થાય મન સંતોષ;
દૈવગતિ ઉલટી મતિ થઈ, કાળતણી કઠણાઈ;
શિલિમુખરેખા ઓળંઘી સીતા, ઊમરા બ્હાર આવી. ૫

વિશ્વભરણી અઘોઘદળણી, જાનકી જોગમાયા;
સર્વ સુરનું શ્રે કરનારી, કામનીની ધરી કાયા;
જાણ્યું નહિ મન તેણીએ કશું, તે સમે નિરધાર;
કપટ ભેખ લંકેશ લંપટ, આવિ ઉભો છે આ'ર. ૬

વિવિધ કથા વરણી કહી જવ, આવિ જાનકી બા'ર;
રાજ્યનીતિ પ્રીતિ ભય અતિ, દેખાડી તેવાર;
ક્રોધ કરી કહે જાનકી તમે, સાંભળો યતિ વાત;
દુષ્ટની જેમ આ વચન વદો શાં, ધર્મ સંભાળો તાત. ૭

રાવણે તવ રૂપ બતાવ્યું નિજ, વિકટ ને વિક્રાળ;
નામ સુણાવ્યું જવ સભીત થઈ તવ, પેટમાં પડી ફાળ;
ગાઢ ધૈર્ય ધરી કહે પછી, વૈદેહી સવિરોધ;
ઊભો રહે ખળ ઓ આવ્યા મારા, સ્વામીનાથ સક્રોધ. ૮

પીટ્યા તું પાખંડ કરી મને, છેતરે છે આ ક્ષેત્ર;
સ્વામી સલુણા પાસે હું તારાં, ખેંચી કઢાવિશ નેત્ર;
કેશરીવધુને ચહે જ્યમ, શુદ્ર શશલો કુવેશ;
કાળવશ દીસે થયો ત્યમ, તુંય હે લંકેશ. ૯

ચ્હાય કાગ બરાબરી કરવા, ગુણનિધિ ગરૂડની સાથે;
સિંધુસમ ક્યમ ક્યાંથી હોએ, ક્ષુદ્રનદી ભરપાથે;
કામદુર્ગાસમ કેમ કહિએ, ગુણહીણી ગધાડી;
જા કુશળ નિજ ભવન અભાગી, હે અબુદ્ધિ અનાડી. ૧૦

વચન સુણતાં વૈદેહીનાં, લાજ્યો મન લંકેશ;
વંદી પદપાથોજ મનમાં, સુખ માન્યું હે ખગેશ;
ક્રોધવંત થઈ તવ લીધી, ઉર્વિજાને ઉપાડી;
ચાલ્યો ગગનપંથે ઉતાવળો, રમારથે બેસાડી. ૧૧

ભીતર ભય રઘુનાથનો અતિ, રથ હાંક્યો નવ જાય;
વિલાપ કરવા લાગી વૈદેહી, સંભારી રઘુરાય;
દૈત્યમાત્ર નિકંદન થાવા, કુળક્ષયકેરૂં કાજ;
કરીયું રાવણે ક્રોધ કરીને, સાંભળો મુનિરાજ. ૧૨

ઇંદ્રવજ્રા છંદ.

સુણો સતી જાનકીના વિલાપો, અહુ મને થાય કહ્યે બળાપો;
અરે અરે ઓ જગદીશ દેવા, પતીત ઇચ્છિે મન મોક્ષ લેવા.૧

હરિ કરો વા'રજ હાય હાય, અહીંથી પાપી હરિ કોઈ જાય;
શશો જુઓ સિંહણસામું ઝાંખે, વિસારી માયા પ્રભુ કોણ વાંકે.૨

સદા તમે આરતહર્ણ સ્વામી, અધિક શર્ણાગત સુખધામી;
દીનેશ ભાનુકુળકંજકેશ, શું આજ હા નાથ થયા નમેરા. ૩

દીએરજી દોષ નહિ તમારો, રૂઠ્યો મને દુર્બળ દૈવ મારો;
કહ્યું તમોને કરી રોષ ભારી, હું તેહ પામી ફળ દુઃખકારી. ૪

ઉદાર થૈ વાંક હવે વિસારી, ચઢો જી વ્હારે ધનુબાણ ધારી;
વિયોગ વ્હાલા હુંથી ના ખમાશે, જરૂર મારો ઝટ જીવ જાશે. ૫

રહેલું બાકી દુઃખ આપવામાં, કશુંક કૈકેયીતણા રૂદામાં;
દીધું મને દારૂણ દૈવડાએ, ખરેજ તે આજ કશા અન્યાએ. ૬

જીવોય જે સૌ જળનાં નિવાસી, ખગો મૃગો પંચવટી વિલાસી;
દુઃખી થયાં ને કરતાં બળાપો, સુણી સીતાના દુઃખના વિલાપો.૭

વિલાપ વૈદેહિ કરે અતિશે, કૃપાળુ તો દૂર ઘણાજ દીસે;
સુણાવજો કો પ્રભુને અનંતિ, વિયોગણી દુઃખણીની વિનંતી. ૮

ગધો ચહે યજ્ઞપ્રસાદી ખાવા, સ્વકૂળકેરૂંજ નખોદ જાવા;
વિલાપ એવા સુણી જાનકીના, દુખીઃ થયા જીવ ચરાચરોના. ૯

દોહરા.

બહુ વિલાપ કરતી સતી, લઈ ચાલ્યો દશશીશ;
ન બી'એ વર પામેલ ખળ, આપ્યો જે અજ ઈશિ. ૧

અતિ આરતવાણી સુણી, જે જટાયુ ગૃધરાજ;
ઓળખી રઘુવરની પ્રીયા, સીતાને સહસાજ. ૨

અધમ દૈત્યપતિ છળ કરી, સુંદરીને હરિ જાય;
જ્યમ કસાઈવિશ આપડી, ગુણનિધિ કપીલાગાય. ૩

અહહ પ્રથમના જેટલું, નહિ બળ મમ તનમાંય;
તો પણ અવ બળ તેહનું, જોઉં વળી જઈ ત્યાંય. ૪

હે સીતા ! પુત્રી હવે, ત્રાશ કરીશ નહિ કાંય;
કરીશ નાશ નિશિચરતણો, હું હઠી હેલામાંય. ૫

કાવ્ય અથવા રોળાવૃત.

હઠીને હેલામાંય, નાશ કરૂં નિશિચરકેરો;
એવું કહી એવાર, આણી ઉર ક્રોધ ઘણેરો. ૧

ધાયો ઝટ ગૃધરાજ, જતો જ્યાં રાવણનિશિચર;
વેગથી છુટયું જ્યમ વજ્ર, પલકમાંહે પર્વતપર. ૨

તિષ્ટ તિષ્ટ હે દુષ્ટ, જાય ક્યાં ટાળો દઈને ?
નથી જાણતો શું મને, જઈશ ક્યાં નિર્ભય થઈને ? ૩

દુરથી આવતો દેખી, ક્રોધથી ક્રતાંત જેવો;
કરતો મન અનુમાન, પાછું ફરી રાવણ એવો. ૪

શું એ ગિરિ મૈનાક ? હશે શું ખગપતિ પોતે ?
પણ એતો જાણતા, મારૂં બળ નિજપતિ સોતે. ૫

આવે નહિ એ અહીં, મારી સામા કદિ લડવા;
રણમાં વિમુખ થયેલ, ફરી રણમાંહે પડવા. ૬

ઘરડો ગીધ જટાયુ, જાણીયો જ્યારે મનમાં;
કરી વિચાર કહે એમ, ઘણે દુર રહી ગગનમાં. ૭

મમભુજતીર્થસ્થળે, દેહ તજશે આવીને;
જશે શું એહ જટાયું, યુદ્ધમાંહે ફાવીને? ૮
જાણે નહિ મન કાંય, ભુજાબળ મારૂં ભારે;
આવે મરવા કાજ, સ્હાય કરવા ચઢી વ્હારે. ૯
જુધ કરશે તો જરૂર, મુઢને નાખીશ મારી;
જાશે નહિ જીવતો, સદન નિજ દેહ ઉગારી. ૧૦
આવ્યો ત્યાં એટલે, ગીધ ક્રોધાતુર ધાઈ;
સાંભળ હે લંકેશ, શીખ મારી સુખદાઈ. ૧૧
ત્યાગી દેઈ જાનકી, કુશળ ઘર જા તું વિચારી;
નહિ તો ખંડિત થશે, ભુજ વિશ તારી ભારી. ૧૨
અતિશે ઘોર કઠોર, રોષ પાવક રઘુવરનો;
પતંગ થાશે સકળ, વંશ તારો નિશિચરનો. ૧૩
પ્રત્યુત્તર નવ દીધ, કશો લંકેશે જ્યારે;
ક્રોધ કરી ગૃધરાજ, જટાયુ ધાયો ત્યારે. ૧૪
પકડી કેશ પાપીના, વિરથ કરી ધરણી પછાડ્યો;
સીતાપુત્રી સંભાળી, મુકી આવી વળી ત્રાડ્યો. ૧૫
ઉઠી રિસાઈ લંકેશ, બાણ સંધાણ કરીને;
મુકે વામ ભરી જેમ, આવિયો ગૃધ નભ ફરિને. ૧૬
કાપી નાખ્યું કદ્દ, બાણ ધનુ સોતાં ધાઈ;
ચાંચવડે મારિને, ભેદી કાયા હે ભાઈ. ૧૭
એક ઘડી એ થકી, આવી મુર્ચ્છા મહી પડિઓ;
જુદ્ધો મહા જટાયુ, ક્રોધ કરિને ગડગડિઓ. ૧૮
જે લંકેશે રૂદ્દ, કર્યા નિજવશ નિજબળથી;
મુનિગણ સિદ્ધ સુરેશ, શુભ વિખ્યાત સકળથી. ૧૯
તે રાવણ સંગાથ, જટાયુ જુધમાં ઝૂઝે;
વીર ધીર ગૃધરાજ, પ્રતાપી રઘુવર પૂજ્યે. ૨૦
વિતિ મુર્છા જેવાર, ક્રોધ કરી ધાતો આવ્યો;
મારી ગૃધને માર, તેની સન્મુખ તે આવ્યો. ૨૧
બહુ વિધ કરિયું યુદ્ધ, હતું તેટલું બળ કાઢી;
પણ ઘરડો ગૃધરાજ, ગયો થાકીજ પછાડી. ૨૨
થાક્યો જાણી સક્રોધ, દૈત્યપતિ પડી ખસિયાણે;
તાતી કાઢી તરવાર, જીભ સાપણની જાણે. ૨૩
કાંપી પાંખ ગૃધતણી, પડ્યો ખગ ઘુર્મી ધરણી;
સમરી રામ રઘુવરની, હૃદયમાં અદભુત કરણી. ૨૪
રથ ચઢાવી જાનકી, પછી નભપંથે પળીઓ;
ચાલ્યો ઊતાવળો, હૃદય ત્રાસીત મ્હાબળીઓ. ૨૫
વિલાપ કરતી જતી, રથે નભપંથે સીતા;
પારધીવશ પડી જેમ, બિચારી મૃગલી સભીતા. ૨૬
ઋષિમુકપર્વત ઉપર, ન્યાળી કપિટોળું બેઠું;
લઈને પ્રભુનું નામ, વસ્ત્ર નાંખ્યું ત્યાં હેઠું. ૨૭
સીતાને એ રીત, ગયો લઈ રાવણ પાપી;
અશોકવનનીમાંય, રાખી આવ્યો પરિતાપી. ૨૮

દોહરા.

થાક્યો દુષ્ટ અનેક વિધિ, દેખાડી ભય પ્રીત;
પછી અશોકતરૂની તળે, રાખી યત્ન કરી સીત. ૧
અહીંયાં મન એવું હવે, અનુમાની વિધિરાજ;
સુરપતિને તેડાવી ત્યાં, કર્યો વિચાર સુકાજ. ૨
હે સુરપતિ સીતાકને, તમેજ વિચરો ત્યાંય;
ખબર જેમ તે નવ પડે, નિશિચરપતિને કાંય. ૩
સુંદર યજ્ઞપ્રસાદી શુભ, આણી કહિને એમ;
સોંપી સુરપતિકર વદે, મૃદુવાણી સહપ્રેમ. ૪
તૃષા ભૂખ નહિ લાગશે, આ હવી ખવરાવ્યેજ;
એક હજાર વરસલગી, સંશયનાશ સહેજ. ૫
તે પ્રસાદ લઈ પ્રેમથી, વિધિની પામી આજ્ઞાય;
ચાલ્યો ઉર સંભારતો, વિબુધપતી રઘુરાય. ૬
કશીક ઇંદ્રની અભિનવી, માયાથકી સંમોહ;
ઘેરાણા અતિ ઘેનમાં, સહુ રક્ષક સંદોહ. ૭
તોપણ મન ડર પામતો, આવ્યો સીતાપાસ;
કરી પ્રણામ નિજનામ શુભ, સુણાવિયો ઇતિહાસ. ૮
નિશ્ચય મનમાં જાણિને, ચતુરસુજાણ સુરેશ;
પિતા જનક દશરથ સમો, માન્યો કહે મહેશ. ૯
અતિ સંતોષ પમાડિને, દુર કરાવી સહુ શોક;
યજ્ઞપ્રસાદિ જમાડિને, ઇંદ્ર ગયો નિજલોક. ૧૦
જે વેષે જગદિશ ગયા, કપટ કુરંગની સંગ;
ધાતા ધરી કર બાણ ધનુ, કટી કસેલ નિષંગ. ૧૧
તે છબી ઉર ધરી હરિવદની, ગજગામની રૂપધામ;
રાત દિવસ રટતી મુખે, નિર્મળ રઘુવર નામ. ૧૨
સુણો ખગેશ રસાળ આ, રામકથા સુખધામ;
વળ્યા રામ મૃગ મારિને, કોટિકામ ઘનશ્યામ. ૧૩
અનુજ આવતો દેખીને, રઘુપતિ નિજ મનમાંય;
ચિંતા કરતા ચોગણી, કળ પડતી નથી કાંય. ૧૪
જનકસુતા મુકી એકલી, વારૂ લક્ષ્મણ આમ;
વચન ઉવેખી મુજતણું, આવ્યો અહીં શે કામ? ૧૫
દારૂણ ટોળાં દૈત્યનાં, વનમાં ફરે વિશેષ;
આશ્રમમાં સીતા નથી, મુજ મન પામે કલેષ. ૧૬
અરર તાત તે આ સમે, કર્યું ભલું નહિ કાંય;
જીવન મમ જાનકી વિના, નિશ્ચય નથી ભવમાંય. ૧૭

એથી કોણ વિપત્તિ મહા, ભાઈ કહો ધરી હામ;
વન આવી વૈદેહિને, ગુમાવીએ જવ આમ. ૧૮

પ્રભુપદકમળ અનંત ગ્રહી, કહે કમળકરજોડ;
નાથ નથી એમાં કશી, તલભર મારી ખોડ. ૧૯

ગયા ત્યહાં પ્રભુ વેગથી, સાથ અનુજ સમેત;
ગોદાવરિતટ જ્યાં હતું, નિર્મળ નિજ નિકેત. ૨૦

આશ્રમ સુનું એ અવસરે, દેખી જાનકી હીન;
વ્યાકુળ થયા વિશેષ પ્રભુ, જ્યમ કો પ્રાકૃત દીન. ૨૧

વિપિન સરોવરરૂપ શુભ, ચકચકવી સીયરામ;
વિરહદાની રાવણનિશી, દુખની ચારે જામ. ૨૨

રાગ વેરાડીની ચોપાઈ.

પરદુખ શોક હરણ સર્વદા, તેવા પ્રભુને મન થઈ આપદા;
હાય હાય ગુણપુંજની પ્રિયા, વારૂ રૂપની સુરવંદનિયા. ૧

શિયળ વૃતની અતિ પવિત્રણી, હાય હાય ચારૂ ચરિત્રણી;
હાય તારૂણી ત્રિલોકમાહેની, સ્વામીને સુખ સંદોહની. ૨

સમજાવે લક્ષ્મણ આવી ઢુકે, તોય માયાપતિ મોહ ન મુકે;
વૃક્ષ વિશાળ રૂડી વન લતા, ચાલ્યા જતા તેને પુછતા. ૩

હે ખગ મૃગ મધુકર મધુકરી, દીઠી તમે કહીં સીતા સુંદરી;
કુરંગનયની એ કામની, હાય તજ્યો મને ગજગામની. ૪

પ્રગટ ઝટ થા હે પ્રેમદા, વેઠાય ના મુજથી વીપદા;
ખંજન મૃગ શુક મિન ચંચળા, ભૃંગ કપોત પ્રવિણ કોકિલા. ૫

કુંદકળી દાડમ દામની, શરદકમળ શશી અહી ભામની;
વરૂણપાશ ધનુષ કામનું, હાસ્ય કરે જાણે રામનું. ૬

કેશરી ગજગતિ શુભ હંસલા, નિર્ભય થઈ વનમાં નિકળ્યા;
પોતપોતાના શ્રેષ્ઠ અંગની, સ્તુતી સાંભળતા લેખાવની. ૭

અધિક શોભિતકરી તે અંગને, આવી આવી ખીજવતા મને;
શ્રીફળ કનક કદળી મનવિષે, હર્ષ પામ્યાં એતો અતીશે. ૮

સંકોચ રંચ ન શંકા કશી, હે વૈદેહી તું ક્યાંજઈ વસી;
તારાવિના સાંભળ જાનકી, નિજ વખાણ સાંભળવાથકી. ૯

હરખ્યાં સૌ જાણે પામી રાજને, લક્ષણવંતી કંઈ લાજને;
તારાથકી એ ક્યમ સહીજતી, ઇર્ષા અનંત હે સુંદરી સતી. ૧૦

વેગે પ્રગટ ક્યમ થાતીનથી, કામની કેટલું કહું કથી;
ફણિધરહીણમણી દીનદિસે, વારી વિનાનાં મીન ભૂવિષે. ૧૧

તેમ વ્યાકુળ લક્ષ્મણ મન અતી, રઘુવરકેરી જોઈ ગતી;
ધીરજધરી બહુ સમજાવતા, ત્યમત્યમ રાઘવ વ્યાકુળથતા. ૧૨

હાય જાનકી ગઈ હાથથી, ત્રિલોકમોહની મળવાની નથી;
વિવિધ પ્રલાપ કરતા શોધતા, લઘુબંધુ લક્ષ્મણ પ્રબોધતા. ૧૩

માયાપતી મન મોહ ન મુકે, આંસુ પ્રવાહથી સાગર સુકે;
જાણે મહા કામી વીરહી, મનુષ લીલા નવ જાએ કહી. ૧૪

લક્ષ્મણ આગળ જઈને જુએ, રામ પ્રિયા સંભારી રૂએ;
પ્રિયાવિરહના દુખ પ્રચંડમાં, ચિત્ત ચઢી ગયું બ્રહ્માંડમાં. ૧૫

શુદ્ધિ રહી નહિ કો વાતની, નાતની કે જાતની ભાતની;
લક્ષ્મણજી શોધી પાછાવળ્યા, માયાપતિને જઈને મળ્યા. ૧૬

કરી પ્રણામ કહે જેટલે, રઘુવર મુખ વદ્યા તેટલે;
કોણતમે ક્યાંથી આવિયા? કોણતણા વંશ દિપાવિયા? ૧૭

આશ્ચર્ય મન લક્ષ્મણને અતી, આ શું વદે છે અયોધ્યાપતિ;
કોઈ દિવસ 'તમે' કહી મને, બોલાવ્યો નથી નિજદાસને. ૧૮

નાથ દાસ લક્ષ્મણ તમતણો, આજ્ઞાંકિત અહર્નિશઘણો;
'દાસ મારો લક્ષ્મણ' હું પુછું, એવો જનતે હું કોણ છું? ૧૯

નાથ તમે છો અયોદ્ધાધણી, સર્વ નૃપના શિરોમણી;
લાડવાયા કૌશલ્યાતણા, ભૂપ ભરતને વ્હાલા ઘણા. ૨૦

ત્યારે આપણ તજી અવધને, આવી ચઢ્યા ક્યાંથી આવને;
તાતવચન કારણ આવિયા, હા ભાઈ સ્વર્ગે તે સિધાવિયા. ૨૧

વારૂ કહે પછી વાત વિનવી, બોલ્યા અનંત ભૂષણકુળરવી;
સુંદરી શાણી જગમોહની, સર્વને સુખસંદોહની. ૨૨

તેનું હરણકર્યું કો પાપિએ, વિશ્વ સકળના પરિતાપિએ;
આપણ ફરિએ તેને શોધતા, નાથ તમે કાં ભૂલી જતા. ૨૩

સાંભળી વાણી લક્ષ્મણતણી, વળી વ્યાકુળ અયોદ્ધાધણી;
હાય હાય ક્યાં ગઈ કામની, સુંદરી મારી સૌદામણી. ૨૪

તુજવિના ક્ષણ જુગસમ વટે, કામની કોપ ન કરવો ઘટે;
આ વેળા મને નહિ વિસરે, પાપી પ્રાણ ન દેહથી નિસરે. ૨૫

પૂર્ણકામ રામ સુખરાશ, નરચરિત્ર કરે અવિનાશ;
સાંભળ સતિ આગળ શુભકથા, જે સુણતાં ભાગે ભવવ્યથા. ૨૬

વસંતતિલકા છંદ.

શોધ્યાં સરોવર નદી ગિરિ કંદરાને,
શ્રીરામ લક્ષ્મણ પ્રાપ્ત વિરહદશાને;
જાએ કહ્યો ન ઉર શોચ અપાર દીસે,
વ્યાકુળ પ્યારિવિરહે પ્રભુતો અતીશે. ૧

તૂટેલ આગળ ધનુષ વિશીખ જોયું,
ઉભા રહ્યા રઘુપતી ચિત ત્યાં પરોયું;
કો કો સ્થળે રૂધિર છે ગણતી વિનાનું,
જાણે ભરેલ જળ શ્રાવણ ભાદ્રવાનું. ૨

દેખાડી લક્ષ્મણને રઘુનાથ કે'છે,
આ ઠામ યુદ્ધ કર્યું કોઈ જાણે દિસેછે;
દીઠો જટાયુ ગૃધરાજ પડેલ આગે,
શ્રીરામચર્ણ સ્મરતો અતિ સાનુરાગે. ૩

સ્પર્શ્યો શિરે કરસરોજ કૃપાળ રામે,
શ્રીરામમૂર્તિ નિરખી દુઃખ સર્વ વામે;

કે'છે જટાયુ વચનો ધરી ધીર ભારી,
હે રામ વિશ્વભયભંજન દુઃખહારી. ૪
આવી ગતિ કરી ગયો દશમુખ મારી,
તેણેજ જાનકી હરી લીધી આપ—નારી;
હે નાથ દક્ષિણ ગયો લઈ તે પરાણે,
સીતા ઘણી કકળતી કુરરી પ્રમાણે. ૫
રાખ્યોજ પ્રાણ પ્રભુદર્શન કારણે મેં,
હાવાં ચહે તનથી જીવ જવાજ પ્રેમે;
રામે કહ્યું અમરકાય તું રાખ્ય ભાઈ,
મુખે હસી ગૃધ વદ્યો મૃદુ સુખદાઈ. ૬
જેનું સુનામ મરતાં મુખમાંય આવે;
પાપીય મુક્ત ભવથી શ્રુતિ એમ ગાવે;
તે નાથ આજ મમલોચગોચરાગે;
કો' કોણહેતુ તન રાખું હું સાનુરાગે. ૭
નેત્રે ભરી જળ કહે પ્રીતથી પ્રભુતો,
પામે સુમુક્તિ નિજકર્મથી તાત તુંતો;
જેના ઉરે અપરહીત સદા વસે છે,
તેને શું દુર્લભ કશું જગમાં દીસે છે? ૮
ચારે પદાર્થ કરમાંય સદાય તેને,
પર્માર્થપ્રીય ઉરમાંય અધીક જેને;
ત્યાગી તું તારૂં તન જા મમધામ ધાતે,
દેઉં તને શું પરિપૂર્ણ તું સર્વ વાતે. ૯
તે દેહ ત્યાગી ચતુર્ભુજ સ્વરૂપ ધારી,
શોભીત પીત પટ ભૂષણભાર ભારી;
શોભે ચતુર્ભુજ વિશાળ સુશ્યામ કાયા;
નેત્રે ભરી જળ સ્તુતી કરતો સમાયા. ૧૦

પદ.

બિગરી કોન સુધારે એ ઢાળ

જય જય રામ અનુપ ભૂપ રૂપ, નિર્ગુણ સગુણ અનંતરે;
ગુણપ્રેરક ગુણધામ રામ તમ, સેવ્ય શીવ સુર સંતરે.
જય જય રામ. ૧

દશમુખના વિશ ભુજ પ્રચંડને, ખંડક હર કોદંડરે;
ચૌદ ભુવનના ભૂષણ અદુષણ, માયાપતિ બ્રહ્માંડ.
જય જય રામ. ૨

કમળગાત્ર શુભ પ્રફુલ્લ મુખાંબુજ, લોચન કમળ વિશાળરે;
નમામિ રામ નિરંતર ધનુધર, બાહુપ્રલંબ કૃપાળરે.
જય જય રામ. ૩

અપ્રમેય બળ અકળસકળકળ, અનાદિ અજ અવિનાશીરે;
એક અગોચર તુજ અવ્યક્ત છું, મહિમા સુખ બળ રાશીરે,
જય જય રામ. ૪

વેદ લભ્ય ગોપર ત્રિગુણાતિત, રાગ દ્વેશ હરનારરે;
વિવિધ જ્ઞાનઘન ધન્ય ધરણીધર, પ્રાણજીવન પ્રભુ મારારે,
જય જય રામ. ૫

શિવ અનંત સુર સંત નિરંતર, રામમંત્ર જે જપતારે;
જનમનરંજન અસુર નિકંદન, વંદન તે પ્રભુ ગમતારે.
જય જય રામ. ૬

નમામિ રામ નિરંતર રઘુવર, અકામ પ્રીય અનામીરે;
કામાદિક ખળદળ દળનારા, સર્વે સૃષ્ટિના સ્વામીરે.
જય જય રામ. ૭

વ્યાપક બ્રહ્મ વ્યાધિહિન અજ કહી, શ્રુતિ જેને નિતગાયરે;
ધ્યાન જ્ઞાન વૈરાગ યોગ કરી, પામે જે મુનિરાયરે.
જય જય રામ. ૮

તે પ્રભુ નિકટ પ્રગટ કરૂણાકર, શોભાધામ શ્રીરામરે;
મમઉરપંકજ ભૃંગરંગઘન, વસજો કોટિક કામરે;
જય જય રામ. ૯

ભક્તિથી ભક્તાધીન માટે, સુગમ તમે સંસારરે;
અન્ય સાધને અગમ નાથ તમ, સ્વભાવ નિર્મળ સારરે.
જય જય રામ. ૧૦

ભક્ત કારણે હે ભવતારણ, છો સમ વિષમ વિહારીરે;
જુએ યોગીજન મન ગો વશ કરી, અકળ કળા તુજ ન્યારીરે.
જય જય રામ. ૧૧

તે તમ રામ રમાઉરવાસી, ભક્તાધીન ત્રિભુવનમણીરે;
નેહથી મમઉર વસો નિરંતર, દિનકુળપંકજ દિનમણીરે.
જય જય રામ. ૧૨

જન્મ મરણ ટાળણ કારણ હરિ, કીર્તિ પાવન શોભિતરે;
નમામિ રામ નિરંતર રઘુવર, અકળ કળા બળ અકળિતરે.
જય જય રામ. ૧૩

દોહરા.

વિવિધ સ્તુતી કરી રામની, વદે રામ પછી વેણ;
સીતાહરણ મમ તાતને, કહીશ નહિ જઈ કેણ. ૧
જો હું રામ છું યુદ્ધવિર, તો કુળસહલંકેશ;
કહેશે આવિ ઉતાવળો, હે ગુણધામ ગૃધેશ. ૨
અવિરલ ભક્તિ માગી શુભ, ગૃધ ગયો હરિધામ;
તેની ક્રિયા યથાસ્વયં, નિજકર કીધી રામ. ૩
કોમળ સદય હૃદયતણા, ઘણાજ ગરિબનિવાજ;
કારણવિના કૃપાળુ અતિ, રૂડા રામ રઘુરાજ. ૪
ગીધ અધમ પંખી ઘણું, માંસાહારિ સદાય;
ગતિ તેને દીધ તેહ જે, જાચે જોગીરાય. ૫
સુણો ઉમા તે લોક સહુ, દીસે અભાગી અથાગ;
થાય વિષયવશ વિશ્વ જે, તજી હરિપદઅનુરાગ. ૬

વળી સીતાને શોધતા, ચાલ્યા બંને ભ્રાત;
જોતા વન વન જગતપતિ, શોકનિમગ્ન અઘાત. ૭

ભરચક લતા અનેક તરૂ, વિપિન સઘન વિસ્તાર;
બહુ ખગ મૃગ ગજ કેશરી, તેહતણો સંચાર. ૮

માર્યો પંથે આવતાં, કબંધને કરી ક્રોધ;
કહી તેણે મરતી વખત, શાપની વાત સશોધ. ૯

ઋષિદુર્વાસાએ રૂઠી, દારૂણ દીધો શાપ;
પ્રભુપદ દેખી આજ તે, પ્રૌઢ મટ્યું મમ પાપ. ૧૦

રામ કહે ગંધર્વ સુણ, કહું તુજને હું સ્હેજ;
બ્રહ્મકુળદ્રોહી મને, સ્વપ્ને ગમે ન સ્હેજ. ૧૧

મન કર્મ વચને કપટ તજી, કરે વિપ્રપદ સેવ;
હું સહીત શંકર વિધિ, વશ તેને સહુ દેવ. ૧૨

શાપે મારે ગાળ દે, તોય પૂજ્ય દ્વિજરાય;
ગાય નિરંતર સંતજન, શ્રુતિસંમતે સદાય. ૧૩

વિપ્ર શીલ ગુણહીણનો, પ્રથમ પૂજાએ તોય;
શુદ્ર ભલે ગુણજ્ઞાનનિધિ, પણ પૂજાય ન કોય. ૧૪

સ્વધર્મ કહી સમજાવીયો, વરણી વિધવિધ રીત;
મન ભાવ્યો રઘુનાથને, નિરખી નિજપર પ્રીત. ૧૫

નિજગતિ પામિ ગગન ગયો, ગુણી કબંધ ગંધર્વ;
સુણો ઉમા સમરો હરિ, માયા છળ તજી સર્વ. ૧૬

ગતિ આપી તેને રૂડી, અતિ ઉદાર રઘુરાજ;
શબરીના આશ્રમવિષે, આવ્યા ગરિબનિવાજ. ૧૭

ભુવનેશ્વર ભવસેવ્ય શુભ, કૌશલેશ કુળભાણ;
તે પ્રભુ મમગૃહ આવિયા, શબરીને થઈ જાણ. ૧૮

મુનિનાં વચન સુધા નહિ, ભાવ્યા અતિ નિજ ઉર;
ઊઠી દોડી આતુર થઈ, જોવા રામ જરૂર. ૧૯

વિશાળભુજ લોચનકમળ, જટામુકુટ જાજુલ્ય;
ઉર વનમાળા ઓપતી, મનહર મોંઘે મૂલ્ય. ૨૦

શ્યામલ ગૌર શરીરના, સુંદર બંને ભ્રાત;
શબરી ચરણ લપટી પડી, અંતર હર્ષ અઘાત. ૨૧

પ્રેમ મગ્ન નાવે મુખે, વચન કશું તેવાર;
વળી વળી પ્રભુપદકમળમાં, શિશ નમાવતી સાર. ૨૨

જળ લૈ પાય પખાળીઆ, સાદર સ્નેહ સહીત;
બેસાડીયા સુઆસને, લક્ષ્મણ રામ સપ્રીત. ૨૩

કંદ મૂળ ફળ સરસ અતિ, આપ્યાં પ્રભુને આણી;
પ્રેમ સહીત ખાતા પ્રભુ, વારંવાર વખાણી. ૨૪

આગે ઉભી રહી જોડીકર, નિરખે ભરી ભરી નેત્ર;
વાધિ પ્રીત અતિ અંતરે, જોઈ પ્રભુ રૂપક્ષેત્ર. ૨૫

સ્તુતી કરૂં પ્રભુ તમતણી, કહો હું કેવી રીત;
અધમ જાતી જડમતિ અતિ, નહિ પ્રભુપદ કશી પ્રીત. ૨૬

અધમથીય જગ અધમજે, અધમ નારી તેથીય;
અતિ નીચ હું તેમાંય પણ, નહિ પ્રભુપૂરણપ્રીય. ૨૭

કહે રામ સુણ ભામની, વારૂ વાણી વિશેષ;
માનું માત્ર ભક્તિતણો, સબંધ સહુથી બેશ. ૨૮

જાત નાત કુળધર્મ દ્રઢ, મહત્વતા અદભૂત;
ધન બળ પરિજન ગુણ રૂડા, સહુ વૈભવ સંયુત. ૨૯

પણ તે ભક્તિહીણ નર, શોભે કેવો સ્હેજ;
જેવો જળવિણ મેઘ વળી, દિવસે શશિ નિસ્તેજ. ૩૦

નિર્મળ નવધાભક્તિ હું, કામની કહું તુજપાસ;
સાવધાન થઈ સુંદરી, સાંભળ ધરી મન આશ. ૩૧

રાગ રામગ્રી.

વૈદર્ભી વનમાં વલવલે એ ઢાળ

સાંભળ શબરી સલક્ષણી, માનુની મહાભાગ્ય;
સૌથી રૂડો તારો સર્વથા, મમપદ અનુરાગ.
સાંભળ. ૧

ભાસે પ્રથમ ભક્તિ ભલી, સંતજનનો સંગ;
રતિ અતિ હરિકથા હોય જ્યાં, એ છે બીજી અભંગ.
સાંભળ. ૨

ગુરુપદપંકજ સેવના, ત્રીજી ભક્તિ અમાન;
ચોથી કપટ તજીને કરે, ગુણ મારાનું ગાન.
સાંભળ. ૩

રામમંત્રજપ નિતજપે, આણીદ્રઢ વિશ્વાસ;
પાંચમી ભક્તિ તે પ્રેમદા, વારૂ વેદપ્રકાશ.
સાંભળ. ૪

ઇંદ્રિયદમન અનેકધા, વીરતી શીળતાય;
ધર્મનિરત નિત્ય સુજનતા, પ્રાપ્ત છઠીએ થાય.
સાંભળ. ૫

સાતમી ભક્તિ સોહામણી, રામમય જગ જોય;
મારાથી સંત અધિક ગણે, આવાગમન ન હોય.
સાંભળ. ૬

અષ્ટમી ભક્તિ છે ઉજ્વળી, યથા લાભ સંતોષ;
સ્વપ્નેય પેખે ન પારકા, કદી દારૂણદોષ.
સાંભળ. ૭

નવમી સરળ સહુથી ઘણી, હોય જે દંભહીણ;
એક ભરોંસો મારોજ ઉરે, પુરો તેતો પ્રવીણ.
સાંભળ. ૮

નવમાંથી એકે ય કોઈને, પ્રાપ્ત થાય પ્રમાણ;
નારી પુરુષ ચરઅચરને, મહાભાગી તે જાણ.
સાંભળ. ૯

તે અતિ પ્રીય મને અંતરે, તેનો વેચ્યો વેચાઉં;
તુજમાં તો ભક્તિ નવે પછે, ગુણ તારા શું ગાઉં.
સાંભળ. ૧૦

મળવી મહા યોગીવૃંદને, ગતિ દુર્લભ જેહ;
તે તને આજ સુલભ થઈ, ધન્ય ધન્ય તું દેહ.
સાંભળ. ૧૧

મમદરશન દિવ્યફળ દિસે, જગજન્મનું જાણ;
સહજ સ્વરૂપ નિજ પામતા, પામર જીવ પ્રમાણ.
સાંભળ. ૧૨

સર્વથા તું મહાભાગ્યની, મમપદ અનુરાગ;
તુજ મહિમા જેને ઉર વસે, તેનાં પણ મહાભાગ્ય.
સાંભળ. ૧૩

સુણી શુભવચન શ્રીરામનાં; હર્ષ પામી અપારઃ
બોલ્યા વળી રઘુનાથજી, વાણી મૃદુ સુખકાર.
સાંભળ. ૧૪

વારૂ વૈદેહિની ભાળનાં, કહે કામની વેણ;
જાણે છે ક્યાં? ગજ ગામની, મૂજને સુખદેણ.
સાંભળ. ૧૫

દોહરા.

કહે શબરી જાઓ પ્રભુ, પંપાસરની પાસ;
જયહાં રહે મુનિવર ઘણા, યોગીપતિ ઉદાસ. ૧
મહિમા મુનિકુંજરતણો, ગુણ વળી અતિશે સાર;
જીવ ચરાચર ત્યાં રહે, સુખીયા સૌ નિરધાર. ૨
વેર કોથી કો નવ કરે, આદ્યવેર તજી સર્વ;
સુખે રહે ત્યાં સર્વકો, ઘણો ગાઢ તજી ગર્વ. ૩
શૈલ શિખર સોહામણાં, વન ફાલેલ ફુલેલ;
અનુકુળ ખગ મૃગ જીવને, શોભા સઘળી સ્હેલ. ૪
કરો સફળ આશ્રમ સહુ, જઈ ત્યાં જગદાધાર;
થશે ત્યહાં સુગ્રીવથી, ગાઢો મિત્રાચાર. ૫
તે સહુ કહેશે માંડીને, સીતાની ભાળ સુધીર;
સૌ જાણતાં છતાં મને, પૂછો છો રઘુવીર. ૬
પ્રભુપદ શિશ નમાવિને, શબરી વારંવાર;
સંભળાવી ત્યાં સહુ કથા, વર્ણવી કરી વિસ્તાર. ૭
હરિમુખ સન્મુખ જોઈ રહી, હૃદયભૃંગ નવરંગ;
પ્રભુપદાબ્જ વનમાં મુક્યો, સર્વ તજાવી સંગ. ૮
યોગાનળમાં દેહ તજી, હરિપદમાં થઈ લીન;
થાય ન મરવું જનમવું, જ્યાં થકી કોઈ દિન. ૯
વિવિધ શાસ્ત્રમત કર્મ વળી, ધર્મ અનેક પ્રકાર;
દુઃખપ્રદ એ તજી અવ કરો, પ્રભુપદ પ્રીત અપાર. ૧૦
દ્રઢવિશ્વાસ હૃદય ધરો, માત્ર રામનો મેર;
રામનામઅમૃત વિના, જગત બધે છે ઝેર. ૧૧
જાતી હિણ અતિશે અધમ, એવિ મુક્ત કરી નારી;
મહામંદ મન સુખ ચહે, એવા પ્રભુ વિસારી. ૧૨
ચાલ્યા રામ રમાપતિ, ત્યાગી વળી વન તેય;
અતુલિત બળ રૂપ અલખના, નવલ કેશરી બેય. ૧૩
વિરહાતુરની જેમ વિભુ, કરતા હૃદય વિષાદ;
કહે કથા લક્ષ્મણપ્રતી, શુભ અનેક સંવાદ. ૧૪

રાગ રામગ્રી.

વૈદર્ભી વનમાં વલવલે એ ઢાળ

સાંભળ સોહાગી બંધવા, આ જો વનની શોભાય;
જોતામાં કોણતણા કહે, ઉરે ક્ષોભ ન થાય.
સાંભળ સોહાગી. ૧

આ જો સહુ ખગ મૃગતણાં, ટોળાં નારી સહીત;
જાણે નિંદા કરે માહરી, એમાં નહિ અનુચિત.
સાંભળ સોહાગી. ૨

આપણને જોઈ મૃગતણાં, ટોળાં દુર દોડી જાય;
મૃગલી કહે છે મનાવીને, તમને ભય ન જરાય.
સાંભળ સોહાગી. ૩

શાને દોડો છો શ્વાસે ભર્યાં, બીક રાખો ન મંન;
એ તો કંચનમૃગ શોધવા, વીર આવ્યા છે વંન.
સાંભળ સોહાગી. ૪

હાથણી હાથીને લેઈને, આવિ છે નિજ સંગ;
જાણે મને શિખામણ દીએ, પ્રીયાવિરહ પ્રસંગ.
સાંભળ સોહાગી. ૫

જોઈએ ફરી ફરી જુગતિથી, શાસ્ત્ર જેહ શિખેલ;
ભૂપતિ વશ નહિ લેખવો, ભલે હોય સેવેલ.
સાંભળ સોહાગી. ૬

યદ્યપી યોષીતા ઊરવિષે, રાખીએ કરી યત્ન;
પણ નૃપ શાસ્ત્ર ને નારીઓ, વશ નહિ નરરત્ન.
સાંભળ સોહાગી. ૭

આ જો વસંત સોહામણો, મારા દુઃખભાગી ભ્રાત;
પણ મને તો વૈદેહી વિના, કરતો કારી ઘાત.
સાંભળ સોહાગી. ૮

વિરહે વિકળ બળહિણુ મને, જાણી એકલો છેક;
જીત મેળવવાને જુગતિથી, વિના વૈદેહી એક.
સાંભળ સોહાગી. ૯

સહીત આ વન ખગ મૃગ અલી, સબળ સોંઢાડી સૈન્ય;
કામે ઉતાવળ કરી બહુ, મૂજને દુઃખદેણુ.
સાંભળ સોહાગી. ૧૦

જોઈ ગયો અહીં આવીને, નિજ ભ્રાત સહીત;
તેના દૂતની સુણી વાતને, સૈન્ય સજ્યું આ શોભીત.
સાંભળ સોહાગી. ૧૧

ડેરો દીધો જાણે તેમણે, રચવા હુંથી રણસ્થંભ;
જીતી શકે ન જોગેશ્વરા, એવો વસંત આરંભ.
સાંભળ સોહાગી. ૧૨

વૃક્ષ વિશાળ લતા રૂડી, સારી શીતળ છાંય;
જાણે વિવિધ રંગ માંડવા, તાણી લીધા છે ત્યાંય.
સાંભળ સોહાગી. ૧૩

કેળ હિંતાલરૂપી વડી, કેવી કેતુ પતાક;
મોહે ન મન ધીર જેમનું, જોઈ જાણી વિપાક.
સાંભળ સોહાગી. ૧૪

વિવિધ પ્રકાર વિરા જુઓ, ફુલ્યાં વૃક્ષ અનેક;
જાણે બની ઊભા મ્હારથી, રણમાં ધરી ટેક.
સાંભળ સોહાગી. ૧૫

વળી કહી કહી સોહામણાં, વૃક્ષ જે તું વિવિધ;
જાણે નોખા નોખા નીકળી, ઉભા સુભટો સન્નિધ.
સાંભળ સોહાગી. ૧૬

કાળી કોયળ કુંજારવ કરે, (જાણે) મદઝરતા માતંગ;
ઢેંક ઢેકાળા ઊંટડા, ભાર ભરવાને સંગ.
સાંભળ સોહાગી. ૧૭

મોર ચકોર ને પોપટા, જાણે અશ્વ અનુપ;
હંસ પારેવાં તેજી તુરી, એ કટક કામભૂપ.
સાંભળ સોહાગી. ૧૮

લાવર ને તેતરતણું, પાયદળ પરમાણુ;
વરણાય નહિ કામભૂપનું, દળ દેશ વખાણુ.
સાંભળ સોહાગી. ૧૯

શૈલશિલા રથ શોભીતા, મણા દીસે ન કાંય;
ઝરણુધ્વની જાણે વાગતાં, દુંદુભી દળમાંય.
સાંભળ સોહાગી. ૨૦

ગુણ વર્ણવે કામભૂપના, ચાતકચારણભાટ;
ભેરી નફેરી શરણાઈઓ, અલીમુખ ભલીભાત.
સાંભળ સોહાગી. ૨૧

વાય પવન મંદ મંદ આ, સુશીતળ ને સુગંધ;
વિષ્ટિ આવી જાણે વેગમાં, યુદ્ધ રાખવા બંધ.
સાંભળ સોહાગી. ૨૨

સંગ લઈ ચતુરંગનું, સૈન્ય એવું અનેક;
કરતો વિજય જગ વિચરે, સહુને હરવતો છેક.
સાંભળ સોહાગી. ૨૩

લક્ષ્મણ સૈન્ય જે કામનું, ભારે ભાસતું ભીષ્મ;
દેખી ધીરજ રહે તેમના, જગ મહિમાની સીમ.
સાંભળ સોહાગી. ૨૪

નારી પરમબળ એહનું, અવિલોકતાં એક;
ઊગરે જે તેથી રણવિષે, તે સુભટ જગ છેક.
સાંભળ સોહાગી. ૨૫

જગત રણાંગણમાં વિરા, ત્રણ દારૂણ દૈત્ય;
પ્રબળ ઘણા પુરુષાર્થમાં, દુષ્ટ હિંસક નિત્ય.
સાંભળ સોહાગી. ૨૬

કામ ક્રોધ વળી લોભ છે, નષ્ટ તેમનાં નામ;
મુનિમન જ્ઞાનનિધાનને, કરે ક્ષોભીત આમ.
સાંભળ સોહાગી. ૨૭

લોભનું બળ તે અથોભ છે, ઇચ્છા દંભ અનેક;
કામનું કેવળ કામની, તજાવતિ બહુ ટેક.
સાંભળ સોહાગી. ૨૮

વચન કઠોરનું બળ ઘણું, ક્રોધ ખળને ખચીત;
મોટા મુનિવરનું કહ્યું, મત શ્રુતિના સહીત.
સાંભળ સોહાગી. ૨૯

દોહરા.

ગુણાતીત ચરઅચરના; સ્વામી રામ સુજાણ;
સહુના અંતરજામી હરિ, સાંભળજો સતિ વાણ. ૧

કામિજનોની બતાવી આ, અતિ દીનતા ખગેશ;
ધૈર્યવંતના મનવિષે, વિરતિ દ્રઢાવી વિશેષ. ૨

કામ ક્રોધ મ્હામંદ મદ, મ્હોકમ માયાજાળ;
છૂટે રામકૃપાથી સહુ, જનમ મરણ જંજાળ. ૩

ઇંદ્રજાળસમ જગત આ, ભુલા પડે ન તેહ;
અનુકુળ રઘુવરનટ રૂડા, જેપર પુરણ સ્નેહ. ૪

મમ અનુભવ કહું હે ઉમા, સાંભળ ધરી મન ધ્યાન;
સત્ય એક હરિભજનછે, જગ સહુ સ્વપ્ન સમાન. ૫

પછી ગયા પ્રભુ પ્રેમથી, સુભગ સરોવર તીર;
નિર્મળ પંપા નામનું, ઘણું જેહ ગંભીર. ૬

રાગ કેદારો.

સંતહૃદય જેવું સ્વચ્છ સુભગ છે, નિર્મળ પંપાનીર;
ઘાટ મનોહર ચાર આંધેલા, સાંભળો હે મુનિધીર;
ચી'ડો ચરી મૃગ વિવિધ પીએ ત્યાં, નિર્મળ પંપાનાં વારી;
જાણે ઉદાર ગૃહસ્થને આંગણે, ભિક્ષુકની ભીડ ભારી. ૧

ઓદણી ઊંડી અપાર દીસે છે, જળઓટ ઝાઝો જણાયે;
ઉંડાણનો એથી મર્મ જડે ના, જોતાં તપાસી ત્વરાએ;
કેવળ નિર્ગુણબ્રહ્મ દેખાય ન, મોહની માયાજાળે;
એમ એ નીર ઉંડાણના મર્મની, જાણ પડે ન તે કાળે. ૨

મીન સુખી અતિશે ઉંડાજળમાં, સુખે દિવસો જાય;
ધર્મશીળ નરના જયમ જાએ, સુખમાં દિવસ સદાય;
ફુલ્યાં કમળ જળ વિવિધ રંગનાં, સુંદર એવાં તે શોભે;
મધુર ગુંજારવ મધુકર કરતા, જોતાં મુનિમન લોભે; ૩

હંસબચ્ચાં જળકુકડી બોલે, સુસ્વર મધુરો તાણી;
જાણે પ્રભુને જોઈ રિઝવતાં, ગુણગણ વારૂ વખાણી;
ચક્રવાક બગલા ઠગ ઠીક ત્યાં, અન્ય વિહંગ વરૂથ;
વરણી શકાય ન જોઈ શકે પણ શોભે સ્નેહ સંયુત. ૪

પરમ મનોહર પંખીનાં ટોળા, વદતાં ગિરા શુભ ઘણી;
જાણે જતાં પંથિજનને સનેહે, બોલાવી લે નિજ ભણી;
સમિપ સરોવરની ગૃહ રૂડાં, મ્હામુનિઓએ કર્યાંછે;
પાળની ફરતાં ચારે દિશાએ, વૃક્ષ ઝઝુમી રહ્યાંછે. ૫

ચંપક બકુલ તમાલ કદંબને, કેતકી ટોલરવેલા;
પનસ પલાશ શ્વેત રક્ત રંગી, દેખીને થઈએ ઘેલા;
નવપલ્લવિત તરૂ પુષ્પિત સઘળાં, જાણે નંદનબાગ;
મધુકરશ્રેણી સુગાન કરે છે, મ્હાલવાનો મળ્યો લાગ. ૬

શીતળ મંદ સુગંધ મનોહર, વાયુ નિરંતર વ્હેછે;
વૃક્ષને સ્પર્શી ધ્વનિ રૂડી કરતો, સહુને ભલું સુખ દેછે;
કહીં કહીં સૌરભવૃક્ષલતાએ, કાળી કોયલડી ટૌકે;
શબ્દ સુણી મુનિનાં ધ્યાન છૂટે, કામની સેજમાં ઓકે. ૭

ફાલી ફુલી લતાઓ લચી રહિછે, ભોંમીની સાથ ભલેરી;
પરઉપકારીપુરૂષ જયમ નમતો, સંપત્તિ પામી ઘણેરી;
સુંદર પાવન સરોવર નિરખી, રીઝયા ઘણું રઘુનાથ;
સાનુજ સ્નાન કરી સુખ પામ્યા, પીધું વખાણી પાથ. ૮

શીતળ સુંદર તરુવર છાયા, નિરખી હરખી અપાર;
બેઠા અનુજ સહિત ત્યાં જઈને, રઘુવર રામ ઉદાર;
આવ્યા ત્યહાં સહુ દેવ મુનિવર, મળ્યા રૂડા રઘુવરને;
સ્તુતિ કરી નિજ ધામ ગયા કહી, સ્નેહ વ્યાપ્યો શશિધરને. ૯

દોહરા.

બેઠા ત્યાં સાનુજ સહિત, પરમ પ્રસન્ન કૃપાળ;
કહે લક્ષ્મણને કથા, વિવિધપ્રકાર રસાળ. ૧

વિરહાતુર ભગવંતને, અવિલોકી એ વાર;
શોચ થયો નારદહૃદય, એ તક અપરંપાર. ૨

'અંગિકાર કરી શાપ મમ, નારિવિરહ ભગવાન;
સંકટ સહે અપાર અવ, અરે હું અતિ નાદાન. ૩

એવા પ્રભુ હું જોઉં જઈ, મ્હાઉદાર રઘુરાય;
નહી આવે આવો ફરી, અવસર સુભગ કદાય.' ૪

એવું વિચારી અંતરે, વીણાપાણી ધરી બ્હાલ;
કર વીણા ગ્રહિને ગયા, જ્યાં રાજે રઘુલાલ. ૫

ગાતા રામચરિત્ર ગુણ, મધુર સ્વરે મુનિરાય;
પ્રેમ સહિત શુભ રીતિએ, વખાણિને મનમાંય. ૬

દીઠા કરતાં દંડવત, ઉઠાવી લીધા ઊર;
રાખ્યા ઉર ઘણિવાર સુધી, પ્રેમ હૃદય ભરપુર. ૭

સ્નેહે પુછીને સ્વાગતા, બેસાડ્યા મુનિ પાસ;
સાદર પાય પખાળીયા, અનંત મન ઉલ્હાસ. ૮

વિવિધરિતે વિનતી કરી, પછી પ્રસન્ન પ્રભુ જાણી;
નારદ બોલ્યા વચન શુભ, જોડી કમળયુગપાણી. ૯

અતિ ઉદાર રઘુનાથ તમ, સુગમ અગમ શિરતાજ;
વરદાયક વિશ્વેશ્વરા, સુણો નાથ મમ કાજ. ૧૦

એક માગું વરદાન તે, દ્યો પ્રભુ દીનદયાળ;
યદ્યપિ અંતરજામિ તમ, જાણો સહુ આ કાળ. ૧૧

રામ કહે મુનિનાથ તમ, જાણો મુજસ્વભાવ;
ભક્તજનની સાથે કદી, કરૂં ન કપટ બનાવ. ૧૨

કોણ એવી વસ્તુ કહો, અતિ મુજને પ્રિયપ્રાણ;
જે શકતા નથી માગી તમ, હે મુનિ ચતુરસુજાણ. ૧૩

આ જગમાં મારે કશું, નિજજનને ન અદેય;
એવો દ્રઢવિશ્વાસ મન, તજશો નહીં ભુલીનેય. ૧૪

વદિયા તવ નારદઋષી, અંતર હર્ષ અપાર;
વર માગું કરૂં મુર્ખતા, સુણો રામ સુખકાર. ૧૫

જો પણ પ્રભુનાં નામ જગ, દીસે દિવ્ય અનેક;
વેદ કહેછે વરણિને, અધિક એકથી એક. ૧૬

રામનામ સહુ નામથી, દીસે શ્રેષ્ઠ વિશેષ;
પાપપંખિગણપારધી, જનકુળકંજદિનેશ. ૧૭

તમભક્તિનિશિપૂર્ણિમા, રામનામ તે શોમ;
અવરનામ નક્ષત્ર સહ, વસો ભક્તઉરવ્યોમ. ૧૮

એવમસ્તુ કહ્યું મુનિપ્રત્યે, કૃપાસિંધુ રઘુવીર;
તવ નારદ ઉર હર્ષ અતિ, પ્રભુપદ નામ્યું શીર. ૧૯

અતિ પ્રસન્ન રઘુનાથને, જાણી મન મુનિરાય;
વળી બોલ્યા વાણી મુખે, કોમળ ને સુખદાય. ૨૦

પ્રેરી જવ પ્રભુ આપની, માયા પ્રૌઢપ્રતાપ;
મુજને મોહ પમાડતી, સુણો રામ માબાપ. ૨૧

વિવાહ કરવા તેસમે, ઇચ્છયો મેં સુખબીજ;
કોણ કારણે પ્રભુ તમે, કરવા દિધો નહિજ. ૨૨

સુણો મુનિ કહું તે કથા, તમપર કરિને રોષ;
થયો હશે નહીં હજી લગી, તમને મન સંતોષ. ૨૩

રાગ રામગ્રી.

વૈદર્ભી વનમાં વલવલે એ ઢાળ

સાંભળો નારદ સ્નેહથી, ઋષીરાય સુજાણ;
ઉજમ તમોને હજી લગી, પરણ્યાનો પ્રમાણ.
સાંભળો નારદ. ૧

અન્ય ભરોંસો તજી મને, ભજતા ધરી ભાવ;
ધન્ય જનમ ધરણીવિષે, અન્યો પ્રભુ શું બનાવ.
સાંભળો નારદ. ૨

કોટી રીતે કરૂં તેમની, રખવાળી હમેશ;
શિશુને સદા જયમ સાચવે, નિજ અંબા વિશેષ.
સાંભળો નારદ. ૩

ધીબ દેઈ ગ્રહે ધાઈને, શિશુ પાવક નાગ;
વારી રાખે ત્યહાં માવડી, સુતને સાનુરાગ.
સાંભળો નારદ. ૪

થાય મોટો જ્યારે ઠીક તે, સમજે હિત અનહિત;
પાછલી વાતની તે સમે, માતા ના કરે પ્રીત.
સાંભળો નારદ. ૫

તેમ મારે મહાજ્ઞાનિઓ, મોટાપુત્ર સમાન;
લઘુસુત સમ દાસ માહરે, ઉર જેને અજ્ઞાન.
સાંભળો નારદ. ૬

જેમને બળ એક માહરૂં, નહી નિજબળ જ્ઞાન;
કામક્રોધ રીપુ તેમને, પજવેછે પ્રમાણ.
સાંભળો નારદ. ૭

એવું વિચારી પંડિતજનો, ભજે મુજને સદાય;
જ્ઞાન પામે પણ ભક્તિને, નથી તજતા કદાય.
સાંભળો નારદ. ૮

કામ ક્રોધાદિક લોભ તે, પ્રબળ મોહની ધાર;
તેમાં દુખદ દારૂણ અતિ, માયારૂપણી નાર.
સાંભળો નારદ. ૯

સુણો મુની કહે સર્વકો, શ્રુતિસંમત સંત;
મોહઅરણ્યને માનુની, વિશેષેછે વસંત.
સાંભળો નારદ. ૧૦

જપ તપ નેમ જળાશયો, રૂડાં પ્રભુપ્રદપર્વે;
ગ્રીષમઋતુ ગણો તેમની, શોષી લે નીર સર્વે.
સાંભળો નારદ. ૧૧

મત્સર મદ કામ ક્રોધના, મહા મેડક જેહ;
પ્રથમ વૃષ્ટિ નારી તેમને, હર્ષદાની સનેહ.
સાંભળો નારદ. ૧૨

પોયણુવન દુર્વાસના, કરવા પ્રફુલીત;
નારી શરદઋતુ શ્રેષ્ઠછે, અંતે કરણી વિપ્રીત.
સાંભળો નારદ. ૧૩

ધર્મ સકળ રૂપી કમળનાં, વન જેહ વિસ્તિર્ણું;
હેમંતઋતુરૂપી તેમને, નારી લોચન ક્રીર્ણ.
સાંભળો નારદ. ૧૪

મમતાજવાસાને મ્હાલવા, નારી શિશિર સમાન;
જયમ જયમ સંગ પ્રસંગમાં, વધે ત્યમ ત્યમ વાન.
સાંભળો નારદ. ૧૫

પાપરૂપી ગણ ઘુવડના, તેમને સુખકાર;
ઘોરઅંધારી નારીનિશી, વારૂ કરતાં વિચાર.
સાંભળો નારદ. ૧૬

સત્ય બુદ્ધિબળ શીળતા, એવાં મીન અનેક;
તેમને તો તરિયારૂપી, ગળ ગણવોજ છેક.
સાંભળો નારદ. ૧૭

અવગુણમૂળ શુળપ્રદ ત્રિયા, સહુ દુખની ખાણ;
આપનારી નારી નરકને, ઋષિરાય પ્રમાણ.
સાંભળો નારદ. ૧૮

તેથી તમોને મેં તેસમે, આણી ઉર કરૂણાય;
ઊગારી લીધા એ ત્રાસથી, સુજ્ઞ હે મુનિરાય.
સાંભળો નારદ. ૧૯

દોહરા.

સુણીને મુનિ રઘુનાથનાં, વચન સુખદ વિશ્રામ;
તમ પ્રફુલ્લ લોચન સજળ, ધન્ય રમાપતિ રામ. ૧

કહો કોણ પ્રભુકેરી છે, રૂડી આ'વિ શુભરીત;
સેવકપર મમતા ઘણી, પવિત્ર પૂરણ પ્રીત. ૨

જે ન ભજે આવા પ્રભુ, સંશય કરી સહુ ત્યાગ;
જ્ઞાનરંક મતિમંદ તે, અતિશય વળી અભાગ્ય. ૩

સાદર વળી નારદમુનિ, વદ્યા વાણી ધરી વ્હાલ;
સુણો રામ વિજ્ઞાનઘન, ડાહ્યા દીનદયાળ. ૪

સંતોનાં લક્ષણ સરસ, કહો મને રઘુવીર;
ભવભયભંજન ભક્તપ્રીય, કરણ ભરણ રણધીર. ૫

પ્રભુ તને પ્રસન્ન તે કયમ થાયે એ ઢાળ

નારદ નેહ ધરી સંતગુણો

શ્રવણે શ્રીમુખ તમ સુણો, નારદ નેહ ધરી સંતગુણો. ટેક

કહું તમોને કોડ ધરીને, સંતગુણ સરવેથી;
સદાય હું વશ રહું છું એમને, ગરવા એવા ગુણેથી.
નારદ નેહ ધરી. ૧

ષટવિકારજીત નિષ્પાપી નિત, અંતર સદા અકામી;
અતિ પવિત્ર મતિસાગર મોટા, સંત સદા સુખધામી.
નારદ નેહ ધરી. ૨

અતિશય બોધે પ્રબોધાયલા, વળી પરમારથ ભોગી;
સત્યસિંધુ ડાહ્યા સુસાક્ષરા, માયાજાળવિયોગી.
નારદ નેહ ધરી. ૩

સાવધાન સંસાર વિષે છે, હું પદ મદહીણુ ભાસે;
ધર્મગતિમાં ધીર વીર દ્રઢ, પરમ પ્રવીણુ પ્રકાશે.
નારદ નેહ ધરી. ૪

સહુ ગુણસંપન મન પ્રસન્ન નિત, સંત અનંત ન એવા;
રહિત વિશ્વદુ:ખ ગત સંશય સહુ, મને ઘણા પ્રીય તેવા.
નારદ નેહ ધરી. ૫

તજી મમપદપાથોજ પ્રીય મન, સકળ પદારથ દાતા;
દેહ ગેહની શુદ્ધિ ન કદીએ, ભક્તિભાંગ મદમાતા;
નારદ નેહ ધરી. ૬

સુણતાં નિજગુણતણી પ્રસંશા, મનમાં સંકોચાતા;
પ્રેમ સહીત પરગુણ સાંભળતાં, હૃદય મહા હરખાતા.
નારદ નેહ ધરી. ૭

સમાન શીતળદ્રષ્ટિવાળા, ત્યાગે નહિ કદિ નીતિ;
સરળ સ્વભાવે સર્વની સાથે, પૂર્ણ રાખતા પ્રીતી.
નારદ નેહ ધરી. ૮

જપ તપ વૃત્ત ઇંદ્રિદમનકર, સંયમ નેમે શૂરા;
ગુરુ ગોવિંદ વિપ્રચરણાબ્જે, પ્રેમ રાખવે પૂરા.
નારદ નેહ ધરી. ૯

શ્રદ્ધાવાન ક્ષમાળુ દયાળુ, સદા દીનના સંગી;
આનંદી મન મમપદપ્રીતી, ભક્તિરસના રંગી.
નારદ નેહ ધરી. ૧૦

વિરતિ વિવેક વિનયનો ને વળી, પંથ જ્ઞાનનો જાણે;
બોધ યથારથ પ્રાપ્ત થએલા, વેદ પૂરાણ પ્રમાણે.
નારદ નેહ ધરી. ૧૧

દંભ માન મદ મત્સર કદીએ, કરે ન કોની સાથે;
પાય ધરે નહિ ભુલીનેય પણ, કદી કુપંથે જાતે.
નારદ નેહ ધરી. ૧૨

શ્રવણ કરે વળી ગાય નિરંતર, મમલીલા નિજમુખે;
કારણ રહિત સદા પરહિતમાં, પ્રીત અતિ શિળ સુખે.
નારદ મુખે ધરી. ૧૩

સુણો મુની તમ સંતપુરુષના, ગુણ જેટલા સુકરણી;
કહિ ન શકે શારદા વેદ પણ, મુખે તેટલા વરણી.
નારદ નેહ ધરી. ૧૪

સુણીને ગુણ અનંત સંતના, નારદમુનિ પ્રભુવદને;
પ્રભુપદપંકજ પ્રેમાકુળ થઈ, ગ્રહ્યા રહિત મન મદને.
નારદ નેહ ધરી. ૧૫

એવા રઘુવર દીનબંધુ પ્રભુ, નિજજનના ગુણગરવા;
શ્રીમુખ વરણ્યા સ્નેહ ધરીને, મુનિમોહને હરવા.
નારદ નેહ ધરી. ૧૬

વારંવાર ચરણ શિશ નામી, બ્રહ્મલોકમાં ભાવે;
સિધાવીયા નારદજી સ્નેહે, જે મુનિપુંગવ કા'વે.
નારદ નેહ ધરી. ૧૭

દોહરા.

ધન્ય તેહ એવા પ્રભુ, ભજે રાખી મન ભાવ;
આશ રહિત જન દાસ થઈ, લે સુજન્મનો લાવ. ૧
પાવનયશ પ્રભુજીતણા, ગાય સુણે જે લોક;
રામભક્તિ દ્રઢ પામશે, સ્વપ્ને નહિ મનશોક. ૨
વિના યોગ વૈરાગ્ય જપ, ભક્તિવશ ભગવાન;
એવું માની રઘુવર ભજે, મહા તેજ મતિમાન. ૩
દીપ શિખાસમ યોષીતા, મન નવ કરો પતંગ;
ભજો રામ તજી કામ મદ, સદા કરો સતસંગ. ૪
શીખે સુણે મુખે કથે, દે પુસ્તકનું દાન;
તે નરનારીતણા સદા, ભવબેલી ભગવાન. ૫
સુણો સતિ સાદર સરસ, રામકથા ગુણગાથ;
કહી ગરૂડ ગુણનિધિપ્રતિ, ભૃશુંડીએ ભલિભાત. ૬
યાજ્ઞવલ્ક્ય કહે સુણો, ભરદ્વાજ મુનિરાજ;
રામનામ સંસૃતિશમન, સર્વે સુખદ સહસાજ. ૭
બોલો જય જય જયતિ જય, કુંવર કૌશલાધીશ;
કવિજન કોડ પુરો કરી, ચરણ નમાવે શીશ. ૮
સપ્તકાંડ સાગરસુધા, ભર્યા રામ ગુણગ્રામ;
તુલસીદાસકૃત સેતુ ચઢી, ઉતર્યા ત્રીજો આમ. ૯
સંવત ઓગણી ત્રોશનો, સુભગમહા શનિવાર;
પંચમી તિથી વદપક્ષની, કાર્તિક અતિ સુખકાર. ૧૦
તે દિન દિનકરકુળતણા, દિનમણિગુણનો દિવ્ય;
ઉજ્જવળ કાંડ અરણ્ય આ, પૂર્ણ કર્યો ભજી શીવ. ૧૧

અરણ્યકાંડ સમાપ્ત

તુલસીકૃત રામાયણનું

કવિતારૂપે

ગુજરાતીમાં ભાષાંતર

કિષ્કિંધાકાંડ

૧ વાલીસુગ્રીવનું યુદ્ધ

૩ સુગ્રીવની શ્રી રામને મદદ કરવાની તત્પરતા

૨ વાલીવધ અને તારાનો વિલાપ

૪ સુગ્રીવનો રાજ્યાભિષેક

તુલસીકૃત રામાયણનું

કવિતારૂપે

ગુજરાતીમાં ભાષાંતર

કિષ્કિંધાકાંડ

શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.

દીપે ડોલર, નીલવારીજ સમી, જે કોમળાંગે કળા;
શોભાધામ ઉભે બળાઢ્ય બહુધા, ગોરા અને શામળા;
સર્વોત્કૃષ્ટ ધનુષધારી હરિ જે, વેદે વખાણાયલા;
ગૌ વિપ્રો પ્રીય જેમને જગતમાં, સંપૂર્ણ શોળે કળા. ૧

સહમાયા નરદેહ ધારી હરવા, ભોંમીતણા ભારને;
અંગે ધાર્યું સુધર્મના કવચને, શોભાવિ સંસારને;
સીતાશોધવિષેજ આતુર ઘણા, વ્યાકૂળ ફ્રર્તા વને;
એવા બે રઘુવંશભૂષણ મહા, દેજો સ્વભક્તિ મને. ૨

વેદામ્બુધિથકી રૂડું પ્રગટ જે, પોતાની મેળે થયું;
છે નાશાત્મક જે કળીમળતણું, ને પ્રેમપાત્રે રહ્યું;
પૂર્ણેંદૂ સમતૂલ્ય શંકરતણા, શોભે મુખાર્વિન્દમાં;
ભારે ભેષજ વિશ્વરોગતણું જે, વિષ્ણુયને વંદમાં. ૩

ફ્રર્તા સર્વ સુખોનું પ્રાણપ્રિય છે, સીતાજીને સર્વદા;
ઝાઝૂં જીવન જેહ જગ્ત જનનું, સેવ્યે મળે સંપદા;
એવું અમૃત રામનામનું રૂડું, વિશ્રામ વારૂ દીયે;
આ વિશ્વે જન તેહ ધન્ય સહુથી, જે તેહ પ્રેમે પીયે. ૪

દોહરા.

અતુલ્યબળના ધામ જે, સુવર્ણગિરીશી કાય;
અસુરવિપિનને અનળસમ, અગ્ર જ્ઞાનિઓ માંય. ૧

સકલ ગુણ સંપૂર્ણ જગ, વાનરપતિ હિતકાર;
રઘુવરના વરદૂત જે, નમામી અનિલકુમાર. ૨

મહિમાવંતની મહિ મહા, મુક્તિ જન્મની માનિ;
જ્ઞાનખાણ વળી જ્યાં વસે, સદાય શંભુ ભવાનિ. ૩

કોટિમૂળ કલ્યાણની, એવિ કાશી અભિરામ;
ક્યમ ન સેવિયે તે કહો, તજી જંજાળ તમામ? ૪

દેખી સુર સહુ દુઃખીયા, વિષમ વિષ જે દીશ;
પાન કર્યું ત્રિપૂરારિએ, એવા ઉમયાઈશ. ૫

એવો કોણ કૃપાળ અતિ, શિવશંકર સમતુલ્ય;
તે ન ભજે તે નરતણા, જીવતરમાં પડી ધૂળ. ૬

સાંભળ સતિ સદભાવથી, રામચરિત્ર રસાળ;
જે સાંભળવાથી મટે, જન્મ મરણ જંજાળ. ૭

ચાલ્યાં આગળ ચોંપથી, રિઝી આવ્યા રઘુનાથ;
ઋષિમૂકપર્વત નિકટ, લક્ષ્મણ પણ સંગાથ. ૮

રહે ત્યહાં સુગ્રીવ કપી, નિજ સચીવસંયુત;
દીઠા તેણે આવતા, બળ સ્વરૂપ અદભૂત. ૯

અતિ સભીત થઈને કહે, સુણ સચીવ હનુમાન;
આવે બે નરકેશરી, મ્હાબળી સ્વરૂપનિધાન. ૧૦

બ્રહ્મચારિનું રૂપ ધરી, જઈ ત્યાં જો તું જરૂર;
સમજી કહે જે શાનમાં, હે મારૂતિ રહિ દૂર. ૧૧

હોય વાળીના મોકલ્યા, મન મેલા મ્હાવીર;
તરત ભાગુ આ શૈલ તજી, સુખમાં રાખું શરીર. ૧૨

રાગ કેદારો.

સાંભળી સુગ્રીવનાં વચનો, વિપ્રવેશે હનુમાન;
આવિયો રઘુવીર પાસે, જ્ઞાન બુદ્ધિનિધાન;
શીશ નામી કમળ કરજોડી, પુછે કપી મતિભૂપ;
શ્યામ ગૌર શરીરના તમ, કોણ કારણ રૂપ? ૧

મોહક્ષેત્ર આ ક્ષત્રિરૂપ ધરી, વનમાંહે વિચરો છો;
કૃપાદૃષ્ટિની દશો દિશાપર, પીયૂષવૃષ્ટિ કરો છો;
પ્રકાશ કરતા પગ પગ જોતા, ધીરે પગલા ભરો છો;
મારા મનના તો તમે સદ્ય, ત્રિવિધ તાપ હરો છો. ૨

કુમકુમવરણા ચરણ સકોમળ, દુષ્ટહૃદયશી ધરણી;
કેમ ચલાય છે ચારૂ ચરણથી, વાડવને કહો વરણી;
કોણ કારણ આ અરણ્યમાં, વિચરોછો ધનુધારી;
કોણ અભાગીયા દેશને આપે, વિરહ દીધોજ વિચારી. ૩

મહા મનોહર કોમળ કાયા, રઢીયાળા રાણીજાયા;
દુસહ સહો વન ટાઢ તડકો, માત પિતાની તજી માયા;
શકે તમે ત્રણદેવ મધ્યે, કોઈ એક કારણ રૂપ;
કે નિપટ નરનારાયણ છો, બેય તમ નરભૂપ. ૪

સંસારસાર શોભાનિધિ તમ, જોતાં જુગલકિશોર;
જોગીવેશે જગદિશ જાણે, મહામુનિચિતચોર;
જકતભવદધિતારણ કારણ, ભંજન ભોમી ભાર;
કે તમેછો અખીલભુવનપતિ, લીધો મનુજ અવતાર. ૫

સ્નેહ વચનો સાંભળી શુભ, રાજી થયા મન સમ;
સાંભળો તમ વિપ્ર સાધુ, કર્મકથા અમ આમ;
કૌશલેશતણા અમે છૈએ, કૌશલ્યાના કુમાર;
તાત વચને વનમાં નિકળ્યા, દિવ્ય તજી દરબાર. ૬

રામ લક્ષ્મણ નામ અમારૂં, છૈએ સહોદર ભ્રાત;
નારી સકુમારી અમ સંગે, વૈદેહી વિખ્યાત;
કોઈ દારૂણ દૈત્યે તેનું, હરણ કર્યું આ ઠામ;
શ્યામા સલુણીને શોધતા ફરીએ, વિપ્ર સુણો ગુણધામ. ૭

માનની તો મળતી નથી કહિએ, ભાળ કહો ભુસૂર;
દીઠી હોય તમે કહીં નજરે, વિરહ વધે ભરપૂર;
અમે અમારી કર્મકથા કહી, વરણીને તમ પાસે;
તમ ચરિત્ર કહો દ્વિજ ચરચી, અંતરને ઉલ્લાસે. ૮

ઓળખીઆ પ્રભુ અંતરજામી, હોંસ ધરી હનુમાને;
પ્રેમથી પદપાથોજ ચહ્યા જઈ, જે મુક્તિપદ અવસાને;
તે સુખ વરણ્યું ન જાય કદાપી, સાંભળ સુમુખી ભવાની;
ભરદ્વાજ રઘુરાજ વિનય સુણી, મન રહ્યા સુખમાની. ૯

વચન ન આવે મુખ તન પ્રફુલ્લિત, પ્રેમાકુળ કપિ ભારી;
રચના નિરખતાં મનહર વેષની, નેત્રભરી ધારી ધારી;
કીધી સ્તુતિ કરપંકજ જોડી, ધીરજ ધરી કરી ધ્યાને;
ઇષ્ટદેવ નિજ ઓળખ્યા નેહે, હર્ષ સહિત હનુમાને. ૧૦

નાથ અજાણ્યે મેં તો આપને, પુછ્યું વૃતાંત તમારૂં;
અંતરજામી સકળજગસ્વામી થૈ, આપે પુછ્યું ક્યમ વારૂ?
આપની અકળમાયાવશ હું તો, ભુલો ફરૂં છું બ્રહ્માંડે;
તેથી પ્રભુપદપંકજરજપર, મનડું ચિત્ત ન માંડે. ૧૧

એક તો હું મહામોહમદવશ, કુટીલ હૃદય અજ્ઞાન;
મુક્યો વિસારી વળી મને પ્રભુએ, દીનબેલી ભગવાન;
યદ્યપી અવગુણ અતિશે છે મારા, નાથ જુઓને વિચારી;
સેવક પ્રભુને વિસારે પડે નહિ, હો ભલે અવગુણ ભારી. ૧૨

નાથ આ જગના જીવ સરવે, મોહાંધ તમ માયાએ;
દિવ્યાંજન તમ કરૂણા કટાક્ષથી; નિસ્તાર તેહનો થાએ;
સેવક માત પિતા સુત પરીજન, વિશ્વાસ તેમનો રાખ્યે;
જીવ રહે અપવિત્ર જગતમાં, પ્રભુને સંતોષ્યા પાખે. ૧૩

એવું કહી પડ્યો પાયપંકજમાં, કપિવર પ્રેમાકૂળ;
પ્રગટ પ્રીતિ ઉર રહી છવાઈ, જે સહુ મંગળમૂળ;
ઉરમાં લીધો ઉઠાડી રઘુનાથે, કપિવરને તેવારે;
નિજ લોચનહર્ષાશ્રુ સિંચીને, ત્રિવિધ તાપ નિવારે. ૧૪

સાંભળ કપિવર તું નિજ અંતર, ઓછું ન કાંઈ આણીશ;
તું મને મારા લક્ષ્મણથીએ, વ્હાલો ઘણો આ દીશ;
સમદરશી મન સર્વે કહે છે, વદી વળી વેદ પુરાણ;
અનન્યગતિ નિજ સેવક પ્રીયની, હોય સુણો હનુમાન. ૧૫

અનન્યગતિ સમજાવી કહું છું, શેવક પ્રીયની સ્હેજ;
સેવક હું સચરાચરભર પ્રભુ, રૂપરાશી મહા તેજ;
એવી મતિ અતિશે નિરૂપમ, ટળે નહિ કોકાળ;
સત્ય અનન્યગતિ પ્રીયભક્તની, એજ હે અંજનીબાળ. ૧૬

દોહરા.

પવનસૂત તે અવસરે, પેખી પતિ અનુકૂળ;
હૃદય હર્ષ અતિશે થયો, સર્વ ટળ્યું મનશૂળ. ૧

કહે પછી કરજોડી કપિ, રૂડા હે રઘુવીર;
સાંભળજો સેવકતણી, વિનતિ એક મતિધીર. ૨

શૈલ ઉપર સુગ્રીવ રહે, કપિપતિ તે કે'વાય;
દાસ નિરંતર તમતણો, તેપર કરો કૃપાય. ૩

તેહ સાથ રઘુનાથ તમ; મૈત્રિ કરો કરી મેર;
દીન જાણી નિર્ભય કરો, હે સ્વામી શુભ પેર. ૪

તે શુભ શોધ કરાવશે, જાનકીતણી જરૂર;
મોકલશે મરકટ ઘણાં, જ્યહાં ત્યહાં બળ પૂર. ૫

કહી એ રીતે સહુ કથા, સમજાવીને સાર;
ચઢાવી લીધા બેયને, પીઠ ઉપર તે વાર. ૬

દૂરથી દીઠા આવતા, કોટીકામ ઘનશ્યામ;
જન્મ ધન્ય કરી માનિયો, સુગ્રીવે તે ઠામ. ૭

સાદર પદપંકજ રજે, મળ્યા નામીને શીશ;
ભેટ્યા સાનુજ રઘુપતિ, જોગીવેશ જગદીશ. ૮

કપિવર મનમાંહે કરે, વિધવિધ વડા વિચાર;
મુજ સાથે માયાપતિ, પ્રીત શું કરશે સાર? ૯

કહી પછી અન્યોઅન્યની, કથા સર્વે સમજાવી;
મહાવીર મારૂતસુતે, અધિક પ્રીત ઉર લાવી. ૧૦

સહુઅવિધ શાક્ષી દઈ, પાવકની પરમાણ;
ગાઢ પ્રીતિ બાંધી પછી, કોટી મૂળ કલ્યાણ. ૧૧

બાંધી પ્રીત દ્રઢ પ્રેમથી, રાખ્યુ ન અંતરકાંય;
રામચરિત્ર કહ્યું સહુ, લક્ષ્મણભ્રાતે ત્યાંય. ૧૨

સાંભળિને સુગ્રિવ કહે, નયન કમળ ભરિનીર;
મળશે નિશ્ચય નાથ હે, સીતાજી સુશરીર. ૧૩

એકવાર હું આ સ્થળે, સર્વે સચીવ સમેત;
વિચાર કરતોતો વિવિધ, હે પ્રભુ કૃપાનિકેત! ૧૪

જાતાં દિઠી મેં જાનકી, પરવશ પ્રભુ નભપંથ;
બહુ વિલાપ કરતી હતી, 'હે દિએર હે કંથ.' ૧૫

હા રઘુપુંગવ રઘુપતી, પ્રૌઢ કરી પોકાર;
જોઈ મારી ભણી નાખી દિધ, ચિર ફાડી તે વાર.' ૧૬

માગ્યું રામે તેહ પટ, આપ્યું તરત કપીશ;
હૃદય ચાંપી અતિ શોક કીધ, જુઓ ઉમા જગદીશ. ૧૭

કહે પ્લવંગપતી ત્યહાં, 'સુણો તમે રઘુવીર;
તજો શોક સહુ લોકપતિ, ધરો હૃદયમાં ધીર. ૧૮

સહુ પ્રકાર કરીશું અમે, શેવકતા તમ સાર;
આવી મળશે જે રીતે, જાનકી રૂપભંડાર.' ૧૯

સખાતણાં સુણી વચન શુભ, હર્ખ્યા હૃદય કૃપાળ;
'શા કારણ વનમાં વસે, હે સુગ્રિવ કપિપાળ! ૨૦

કારણ તેહ કહે મને, સાંભળવા હું અધીર;'
સુણી વચન સુગ્રીવ કહે, સુણો તમે રઘુવીર. ૨૧

રાગ રામગ્રી.

વૈદર્ભી વનમાં વલવલે એ ઢાળ

'સાંભળો શ્રી રઘુનાથજી, પ્રીતે કહું તમપાસ;
દોહલાં આપના દાસનાં, દુઃખ હે અવિનાશ.
સાંભળો. ૧

વાળી અને હું હે હરી, બંને જણ ભોગી ભ્રાત;
પ્રીત અપાર પરસ્પરે, વરણી જાય ન વાત.
સાંભળો. ૨

મયદાનવસુત તેતણું, દારૂણ દુંદુભી નામ;
એક સમે તે આવિયો, અમે રે'તા જે ગામ.
સાંભળો. ૩

મધ્યનિશાએ પુરબારણે, પ્રૌઢ કીધ પોકાર;
વાળીય મ્હારણવાંકડો, જોરાવર ઝૂંઝાર.
સાંભળો. ૪

શત્રુનું બળ ન સહી શકે, શુરોજન સ્વપનેય;
ધાયો વાળી રણધીર તે, નાઠો દાનવ તેય.
સાંભળો. ૫

દેખી કૃતાંત સરીખડો, વાળીકેરો વેશ;
ભાગીયો મન ભય પામિને, ઉભો ન રહ્યો નિમેષ.
સાંભળો. ૬

હું પણ બંધુ સાથે ગયો, ભીલ્લુ થૈ ભલીભાત;
જો થશે રણસંગ્રામતો, જઈ જીતું હું જાત.
સાંભળો. ૭

ગહનગુફા ગિરિવરતણી, પેઠો તે તેમાં ધાઈ;
વાળીએ કહ્યું મને તે સમે, સુણ સુગ્રીવભાઈ.
સાંભળો. ૮

વાટ જોજે વીરા માહરી, પક્ષ એક પ્રમાણ;
જો ન આવું તો તું જાણજે, મને માર્યો નિર્વાણ.
સાંભળો. ૯

એમ કહીને એ અવસરે, વાળી મ્હા રણધીર;
દનુજ પુઠે ઝટ પરવર્યો, કરી નાદ ગંભીર.
સાંભળો. ૧૦

બેસી રહ્યો બાર દિન લગી, હે ખરારી નૃનાહ;
એટલે નિસર્યો રૂધિરતણો, જોતાં પ્રૌઢ પ્રવાહ.
સાંભળો. ૧૧

તેહસમે મેં મનવિષે, વારૂ કીધો વિચાર;
જાણ્યું જે બંધુને મારિઓ, યુદ્ધમાં નિરધાર.
સાંભળો. ૧૨

વાળી માર્યો વળી આવિને, મને મારશે આજ;
જાણી એવું મેં ત્યાં જુગતીથી, કર્યું એક સુકાજ.
સાંભળો. ૧૩

આડી ધરી શિલા એક ત્યાં, ગુફાકેરે દ્વાર;
ચાલ્યો પછી ત્યાંથી ચોંપથી, આવ્યો નગરમોઝાર.
સાંભળો. ૧૪

સચિવોએ ગાદી સુની દીઠી, વિના વાળી નરેશ;
રાજ્ય વડાઈ દીધી મને, પ્રેમે કીધો પ્રજેશ.
સાંભળો. ૧૫

દુંદુભી દૈત્યને મારિને, વાળી આવિયો ઘેર;
રાજ્યગાદીપર જોઈ મને, ઝાઝું ઉપન્યું ઝેર.
સાંભળો. ૧૬

શત્રુસમાન શહસધા, માર્યો મુજને માર;
સર્વસ્વ હરણ કરી લીધું, વળી લઈ લીધી નાર.
સાંભળો. ૧૭

સહન કરી શક્યો હું નહિ, બેસુમાર એ માર;
નાઠો ત્યાંથી ભય પામિને, પુઠ વાળી ઝુંઝાર.
સાંભળો. ૧૮

ભયભીત ભાઇના ભયથકી, રૂડા હે રઘુનાથ;
ચૌદભોવનમાં ફરી વળ્યો, કોણે સાહ્યો ન હાથ.
સાંભળો. ૧૯

અહીંયાં ઋષિવૃંદ અહનિશાં, તપતેજનિધાન;
હરિરસ પી ચકચુર બની, ધરતા હરી ધ્યાન.
સાંભળો. ૨૦

દુંદુભી દૈત્યને મારિને, વાળી મ્હા રણધીર;
ફેંક્યો માથાપર ફેરવી, પડ્યું અહીંયાં શરીર.
સાંભળો. ૨૧

અફળાતાં શૈલ્યની સાથ એ, ચુરેચુરા શરીર;
છંટાયાં શરીર ઋષિતણાં, દુંદુભીને રૂધીર.
સાંભળો. ૨૨

ઉગ્ર શાપ દીધો એ સમે, પુરણ ક્રોધની સોત;
'આવતાં વેંત આ સ્થળ થશે, વીર વાળીનું મોત.'
સાંભળો. ૨૩

ઉગ્ર એવા ઋષિશાપથી, અહીંયાં ન અવાય;
વાળી નિરાશ થઈ વળ્યો, તેથી અહીં રહ્યું જાય.
સાંભળો. ૨૪

તો પણ સભિત હું સર્વદા, રહું છું રઘુનાથ;
ભણકારા વાગેછે ભયતણા, કહુંછું જોડી હાથ,
સાંભળો. ૨૫

દોહરા.

સાંભળીને શેવકતણું, દુખ અતિ દીનદયાળ;
ક્રોધથકી કંપી ઉઠી, બંને ભુજા વિશાળ. ૧

દિલ અતિશે આણી દયા, વદે વાણી ગંભીર;
સુગ્રિવપ્રત્યે સ્નેહથી, કૃપાધામ રઘુવીર. ૨

છપય છંદ.

'સાંભળ હે સુગ્રીવ, વાળિને એકજ બાણે,
મારિશ હું નિરધાર, શોચ તજ સહુ આ ટાણે;
બ્રહ્મ રૂદ્ર ભગવાન, તણે શરણે કદી જાશે,
તોય ન બચશે પ્રાણ, જાણ જે જીવથી જાશે.
કહું મિત્રધર્મ સમજાવિને, સાંભળ સખા સનેહથી;
સુણી આચરશે જન જેહ કો, ભવફેરો તેને નથી. ૧

રાગ મારૂની ચોપાઈ.

'જે ન મિત્રદુખે દુખીઆરો, બળો તેનો બધો જનમારો;
તેને જોતાં પાતક બેસે પ્રૌઢ, અંતરજામી રહેછે અરૂઢ. ૧

નિજદુખ પર્વતની સમાને, તેને રજ કરી મનમાં માને;
મિત્રનું દુઃખ રજ કદી હોય, મેરૂતુલ્ય માને મન સોય. ૨

જેમને એવી મતિ ન અંતરમાં, જન તેહ લેખો જનાવરમાં;
એવા શઠ સાથે હઠીને અજાણે, કરે મિત્રતા શિદ કો પરાણે. ૩

તતકાળ કુપંથ તજાવે, પુરણ સ્નેહે સુપંથે ચલાવે;
વિખ્યાતીમાં આણે સદ્દગુણ, એમ ઢાંકે ઢાંકે અવગુણ. ૪

લેવા દેવાની વાતે કદાએ, ધરે શંકા ન કશિએ હૃદાએ;
બળ સંપતિ સમ શુભ રીત, કરે મિત્રનું નિત્યે હીત. ૫

હોય મિત્ર વિપતવશ જ્યારે, શોગણો સ્નેહ દેખાડે ત્યારે;
સંત મિત્રના એ ગુણ જાણો, સદા વરણવે વેદ પુરાણો. ૬

જુઠાં કોમળ વચન બનાવી, કહે આગળથી પાસે આવી;
મનમાં તો કુટિલતા અતીશે, જેમાં આપણું અનહિત દીસે. ૭

પોકળ નિકળે એવું પાછળથી, ઘેરી લેતા દુખવાદળથી;
સર્પગતિ સમ જેમનું ચિત્ત, મહાવેરી તે મિત્ર નિમિત્ત. ૮

એવા હોય કુમિત્ર જે ભાઈ, તેને તજવે થશેજ ભલાઈ;
શઠસેવક કૃપણનરેશ, કપટિમિત્ર કુનારી હમેશ. ૯

ઉરમાં શુળસમ ચારે સાલે, માટે ત્યાગવાં એ તતકાળે;
સખા સુગ્રીવ ત્યાગ તું શોચ, સ્વલ્પ રાખીશ નહિ સંકોચ. ૧૦

સૌ રીતે હું કરિશ કાજ તારૂં, વાળિને એકે બાણે વિદારૂં;'
કહે સુગ્રીવ હે રઘુવીર, સુણો શોભીત શ્યામશરીર. ૧૧

વાળી વીરનો વીર કહાવે, જક્ત બાથાને જોરે ધ્રુજાવે;
વીરહાકે સાગરજળ ખુટે, ચમરબંધીતણા બંધ છુટે. ૧૨

ધારે વાળી તો ધોળે દહાડે, પૃથ્વીનું પડ ઊંધું પાડે;
સાત હિંતાલવૃક્ષ આ ન્યાળો, એકે બાણે જે વિંધવાવાળો. ૧૩

વીર વાળીને તે મારે રણમાં, મારા મિત્ર વિચારો મનમાં;'
રઘુનાથ ઉઠ્યા સુણી વાણી, ઉભા કમર કસી તીર તાણી. ૧૪

જાણી કારણ શ્રીજગદીશે, મુક્યો ચરણ શેશને શીશે;
સીધા સરવે થયા તવ તાલ, બાણ આકર્ષ્યું તતકાળ. ૧૫

એકે બાણે વિંધી નાંખ્યા નાથે, ઊંચા તાડ તે સાતેય સાથે;
જોઈ જગદીશનું બળ એવું, વાધ્યું હેત સુગ્રીવને તેવું. ૧૬

આવ્યો હૃદય અધિક વિશ્વાસ, સત્ય વાળીનો કરશે નાશ;
વારંવાર પ્રભુપદ ભાવે, સ્નેહે સુગ્રીવ શીશ નમાવે. ૧૭

જાણી 'મિત્ર મારા જગદીશ,' મન હર્ષ ન માય કપીશ;
જ્ઞાન ઉપન્યું અંતરમાં જ્યારે, વદે સુગ્રીવ વચનો ત્યારે. ૧૮

'રઘુવીર તમારી કૃપાએ, સ્થિર મન થએલું જણાએ;
સુખ સંપતિને પરિવાર, મેલી મોટાઈ મનની આવાર. ૧૯

કરૂં સેવના પદરજકેરી, મતિ એવી મને તમે પ્રેરી;
સુખ સંપતિ એ સૌ નઠારાં, રામભક્તિઆડે આવનારાં. ૨૦

વદે એમ વેદ તો સદાએ, વદે જે વળી તમપદ ધ્યાએ;
શત્રુમિત્રદુઃખસુખજગમાં, એવાં માયાનાં આવ્રણવગમાં. ૨૧

એમાં એકેય નહિ પરમાર્થ, શોધી જોતાં દીસે છે સ્વાર્થ;
પરમાર્થ પ્રભુતણું નામ, નિજજનને દાતાવિશ્રામ. ૨૨

વાળી મારો પરમ હિતકાર, મળ્યા મુજને જગદાધાર;
તેતો પૂરણ તેનો પ્રસાદ, પ્રભુ ભેટ થઈ સુખસ્વાદ. ૨૩

જેને કાજ મહાજન જોગી, વારૂ વિશ્વથી થૈને વિયોગી;
અહર્નિશ કાયાને કષ્ટ આપે, સોહમ્ રામ મુખેથી જાપે. ૨૪

તોય સ્વપ્ને ન દર્શન તેને, અભીલાખ અંતર અતિ જેને;
તમે રામ તેહ કરૂણાળુ, આજ સાક્ષાત નજરે નિહાળુ. ૨૫

મારા ભાગ્યવિષે કશી ન્યુન્ય, મળ્યા જેને ઇચ્છે મહામુન્ય;
એ સૌ વાળીતણે પરતાપ, મારાં પ્રૌઢ મટી ગયાં પાપ. ૨૬

અપવર્ગનો હું અધિકારી, નિરખી મનહર મૂર્તિ તમારી;
વાળી સાથે શાને હવે લડવું, હવે પ્રથમ તેને પદ પડવું. ૨૭

સ્વપ્ને થાય જેનાથી સંગ્રામ, ક્રોધ પુર્ણ વાધે વધકામ;
જાગી મનમાં વિચારીએ જ્યારે, પુર્ણ સંકોચ પામીએ ત્યારે.૨૮

તેમ સંસારસ્વપ્નામાં મારે, રચો સંગ્રામ વાળીથી ભારે;
જાગીઉઠ્યો હું ઝબકીને જ્યારે, મળ્યા શોકહારિહરિ ત્યારે. ૨૯

સુખ ભોગવી લીધું સહુ મેં તો, કૃપા એવી કરોને હવેતો;
જક્ત જંજાળ સર્વેને ત્યાગી, સદા તમપદ રહું અનુરાગી. ૩૦

કરૂં ભજન તમારૂં સુભાવે, માયાબંધનથી જે મુકાવે;
સુણી વૈરાગ્ય સંયુક્ત વાણી, કપિરાયની ભક્તિ પ્રમાણી. ૩૧

બોલ્યા હસી હંસવંશના હંસ, સુણ સુગ્રીવ કપિઅવતંસ;
કહ્યું મેં સહુ સત્ય તે થાશે, મારૂં વચન વૃથા નહિ જાશે. ૩૨

નટ મરકટ જેમ બહુને, નચાવે છે આ વિશ્વ સહુને;
રામ સુત્રધાર સરવેમાં, દુઃખ માનવું નહિ મન તેમાં. ૩૩

વિશ્વનાટકમાં જેવો વેશ, તેવો ભાવે ભજવવો વિશેષ;
શોચત્યાગી સખાસંગ ચાલ્ય, બોલ્યા એમ ત્યાં દીનદયાળ. ૩૪

ભૂજંગી છંદ.

લઈ સંગ સુગ્રીવ શ્રીરામ ચાલ્યા,
ધનુર્બાણ હાથે ધરીને દયાળા;
જઈ જા કરી ગર્જના ઠોકે બાહુ,
તું લે ઘેરી વાળી શશી જેમ રાહુ. ૧

કહી મોકલ્યો એમ સુગ્રીવને ત્યાં,
રહે વાળી વિશ્રામી જે ભોવને જ્યાં;
કરી ગર્જના ગાઢ જૈને સમીપે,
રઘુનાથની મૈત્રિથી દેહ દીપે. ૨

સુણ્યોનાદ સુગ્રીવનો જેહવારે,
ચઢ્યો ક્રોધ વાળીતણે ઊર ત્યારે;
મહા ક્રોધ આણી ઉઠી વાળી ધાયો,
પગે લાગીને નારિએ હાથ સાહ્યો. ૩

વદે નેત્રમાં લાવીને નીર તારા,
સુણોને સલુણા પતિ પ્રાણપ્યારા;
મળ્યો જેમને જાઈ ભાઈ તમારો,
દીસે બંધુ તે બે સહુ ગુણ આરો. ૪

શુરા એ પુરા છે મહા તેજવંતા,
મને નાથ એથી વધી આજ ચિંતા;
શકે જીતિ સંગ્રામમાં કાળનેય,
વિચારો તમે નાથજી ઊર તેય. ૫

રૂડા રામ નામે બીજાનું અનંત,
અયોધ્યાપતિના સુતો ગુણવંત;
જીતી કો શકે નાથ તેને વિચારો,
જતા જોઈને કંપતો પ્રાણ મારો. ૬

પડો શાંત પ્યારા હું છું આપ શર્ણે,
મૂક્યો બાળ પાસે કહી એમ ચર્ણે;
કહે વાળી હે બીકણી પ્રાણપ્યારી,
સદા રામ છે સંમદર્શી ખરારી. ૭

નથી એમને કોઈ ઓછો વધારે,
તું લાવીશ ના બીક ઊરે લગારે;
કદાપી મને મારશે પક્ષ તાણી,
સસ્વામી હું તો થૈશ લે તું પ્રમાણી. ૮

કાવ્ય તથા રોળાવૃત્ત.

એવું કહી ચાલીયો, મહા અભિમાની ગુમાની;
તૃણ સમાન સુગ્રીવ, એવું મનમાંહે માની. ૧

આવ્યા બથ્થોબથ્થ, ઉભય ભીઙ્યૂ ભટ ભારે;
વાળી મહા રણધીર, પરસ્પર મુષ્ટ પ્રહારે. ૨

પાયતણે પડછંદ, ધરા ધમધમે અતિશે;
બાહુથાપથકી શેશ, શળકતો તે તક દીસે. ૩

વાળી કપિકેશરી, કુદી રદ પીશી રીશે;
મારી મુષ્ટિકા એક, સભય સુગ્રીવ અતિશે. ૪

વિકળ થઈ તેવાર, મારખઈ સુગ્રીવ ભાગ્યો;
મુષ્ટિપ્રહાર અપાર, વજ્ર જેવો તન લાગ્યો. ૫

મહાદીનતા લાવી, કહે જઈ રઘુવર પાસે;
સુણો રામ ઘનશ્યામ, જીવ મારો ઝટ જાશે. ૬

કહ્યું નહોતું નાથ, આપને મેં પરથમથી;
બંધુ ન એ મુજતણો, માત્ર છે કાળ સરવથી ૭

બંને એક સ્વરૂપ, ભ્રાત તમ મુજને ભાસો;
તે ભ્રમથી વાળીને, મારતાં પડીઓ સાંસો. ૮

કહી એમ કરસ્પર્શ, કર્યો સુગ્રીવતન રામે;
વજ્રદેહ થઈ તર્ત, પીડા દુર ટળી તમામે. ૯

સુકંઠકેરે કંઠ, પૂષ્પ માળા પે'રાવી;
વિશાળ બળ દઈ ફરી, મોકલ્યો શૂર ચઢાવી. ૧૦

આવ્યા બંને બંધુ, ફરી યુધ કરવા કારણ;
વિવિધ ભાંતિ એવાર, દ્વંદ યુધ ચાલ્યુ રણાંગણ. ૧૧

તરૂઓથે રહિ ત્યહાં, જુએ રઘુવીર લડાઈ;
વીર ધીર દ્રઢ શૂર, બરોબરીયા બે ભાઈ. ૧૨

સન્મુખ જીતિ ન શકાય, વાળીને કોથી કદાપી;
ઈંદ્રે નિજ જયમાળ, વાળીને સુત ગણી આપી. ૧૩

પ્રભાવ તેનો કહું, સુણો મુનિકુંજર કોડે;
વાળી સન્મુખ વીર, હારી જાતા બહુ હોડે. ૧૪

અર્ધ શક્તિ વાળીમાં, ભીલુ સન્મુખની આવે;
નિજબળ અકળ અપાર, તેથી સરવને હરાવે. ૧૫

અતિ છળ બળ કરી છેક, થાકીઓ સુગ્રીવ જ્યારે;
મુકી જીત્યાની આશ, રામ ભણી જોયું ત્યારે. ૧૬

અંતરજામી રામ, જનનિ પીડા મન જાણી;
હ્રદયમાંજ વાળીના, માર્યુ શર શ્રવણશું તાણી; ૧૭

વ્યાકુળ થઈ વિશેષ, શ્રેષ્ઠ રઘુવરને સમરી;
લાગ્યે શર સર્પશું, પડ્યો ભોંમી ખઈ ભમરી. ૧૮

વળી ઉઠી બેઠો થયો, ઉભા પ્રભુ આગે જોયા;
સુણો ઉમા જેહને, રૂપે મ્હામુનિવર મોહ્યા. ૧૯

જટાજૂટ જગદીશ, શ્યામ તન શોભીત સહુથી;
રીશે નેત્ર આરક્ત, બાહુ બળધામ બહુથી. ૨૦

ચઢાવેલ શર ચાપ, શોભતું કર પંકજમાં;
વાળી વળીવળી જોઈ, ચિત્ત દીધું પદરજમાં. ૨૧

સફળ જન્મ તેસમે, વાળી મનમાંહે માને;
ઓળખી રમાવિહારી, ઉભા સનમુખ અવશાને. ૨૨

હ્રદયપ્રીતિ અતિ ધરી, સુણો શ્રોતાજન સજનો;
જોઈ રામ ભણી વાળી, વદે મુખ કઠોર વચનો. ૨૩

સુધર્મને સ્થાપવા, અવતર્યા છો અસુરારી;
પારધિસમ કરી કપટ, મને ક્યમ નાખ્યો મારી? ૨૪

સન્મુખ થઈ સુરનાથ, મારીયો હોત મને જો;
જાણુત બળ હું તમારૂં, વિનતિ આ માની લેજો. ૨૫

શોક ન મનમાં કશો, મને જીવવા મરવાનો;
અંતે તો આ અધમ, પંડ નિશ્ચે પડવાનો. ૨૬

પણ મન રહિ ગઈ હામ, જુદ્ધ જગદિશ શું કરવા;
સનમુખ મરી મંઝતી, દુઃખ દારૂણને હરવા. ૨૭

જેહ કારણે તમે, મૈત્રી કરી સુગ્રીવ સાથે;
કહ્યું હોત જો મને, કામ કરવા તેનાથે. ૨૮

લંકાસહ લંકેશ ઉખાડી ત્રિકુટાચળને;
આણી નમાવત અહીં, આપના ચરણ કમળને. ૨૯

શૌચક્રિયા કારણે, પ્રથમ લંકા જઉં પોતે;
નિત્ય નિયમ કરી ત્યાંથી, આવું અહીં જોતે જોતે. ૩૦

રહ્યો હતો ખટ માસ, મારી કૂખે મનુજાદી;
એ રાવણકે અન્ય? અધમ અતિશે અપરાધી. ૩૧

સમદર્શી સર્વેથી, નાથ નિર્મળ તમ કા'વો;
કર્યો કેમ તવતમે, અરે અન્યાયજ આ'વો? ૩૨

હું શું વેરી તમતણો, સ્નેહ સુગ્રીવ તમ સાચે;
મને કેમ મારીયો, કહો કારણ મન રાચે. ૩૩

વદે પછી રઘુવીર, મૂઢ સાંભળ તજી મમતા;
કરી અન્યાય અપાર, આજ બકતો અમ સમતા. ૩૪

લઘુબંધવની નાર, ભગની સુતનારી સ્વકન્યા;
એ ચારેય સમાન, ગણાય ન ગણતાં અન્યા. ૩૫

જેહ કોઈ એમને, કુનજરે નિરખે કદીએ;
તેહતણો વધ કર્યે, પાપ કશું થાય ન જરીએ. ૩૬

અતિ અંતર અભિમાન, મૂઢ તુજને હતું મનમાં;
શિક્ષા સ્ત્રીની કશી, સાંભળી નહિ શ્રવણમાં. ૩૭

મમભુજબળઆશ્રીત, જાણીને દુઃખ દેતો'તો;
અરે અધમ અભિમાની, મારવા વળી ચ્હાતો'તો. ૩૮

વદે વાળી પછી વેણ, સર્વ અવશાનસખાશું;
સુણો ઉમા સદભાવ, રાજી થઈને હ્રદયાશું. ૩૯

ઉપેંદ્રવજ્રા છંદ.

સુણો સુનામી શુભ રામ સ્વામી, તમો પદાંમ્બુજવિષે નમામી;
કશી ચતુરાઈ ન મારી ચાલે, પ્રભુજી આગે વળી અંતકાળે. ૧

પુરો હજી પાતકી હું પ્રભુજી, કર્યાં કૃતો ભોગવી છુટવુંજી;
તથાપી પાપી જન જે અમાપી, સદાયજગજેપરીતાપિદાપી. ૨

દીધેલી તેનેય સુમુક્તિ આપે, પતિતપાવંન તમે પ્રતાપે;
બધાય અપરાધ વિસારી મારા, ચહે ગતિ જે જન છે તમારા. ૩

કરી કૃપા તે ગતિ આપ દેજો, સુવિર્દ સંભારી નિભાવી લેજો;
કરૂં હું એવી સ્તુતિ અંતકાળે, તમોવિના સંસ્રૃતિ કોણ ટાળે. ૪

સુણી અતિ કોમળ વાણી રામે, ભુલીગુના વાળી તણા તમામે;
કૃપાથી શિશે કરસ્પર્શ કીધો, સ્વજનનો જન્મ કૃતાર્થ કીધો. ૫

કહે રમાનાથ અનાથબંધુ, અહો કપીનાથ તું સુણ સંધુ;
કરૂં હવે નિશ્ચળ તંન તારૂં, પ્રીતેથી તું રાખ્યજ પ્રાણ વારૂ. ૬

રાગ પરજ.

સંત સાધુને હું નમું; વણઝારારે, એ ઢાળ

વાળી કહે રઘુવીરને, પ્રીતમ પ્યારારે,
'તમે સાંભળો કરૂણાનિધાન, મુગટમણિ મારારે;
જન્મો જન્મ મુનિજનો, પ્રીતમ પ્યારારે,
અહોનીશ ધરેછે ધ્યાન, મુગટમણિ મારારે. ૧

અંત સમે તોય તેમને, પ્રીતમ પ્યારારે,
નવ આવે સનમુખ રામ, મુગટમણિ મારારે;
નામ પ્રતાપથી જેહના, પ્રીતમ પ્યારારે,
તજે જન આધિ વ્યાધિ તમામ, મુગટમણિ મારારે. ૨

નંદીશ નામ બળે કરી, પ્રીતમ પ્યારારે,
ક્રોડે વસિને કાશીક્ષેત્ર, મુગટમણિ મારારે;
દે સદ્ગતિ સહુ પ્રાણિને, પ્રીતમ પ્યારારે,
જોઉં તે પ્રભુ આજ હું નેત્ર, મુગટમણિ મારારે. ૩

ધન્ય દિવસ મારે આજનો, પ્રીતમ પ્યારારે,
ધન્ય ધન્ય ઘડી પળ વાર, મુગટમણિ મારારે;
નેતિ નેતિ કહિને શ્રુતિ, પ્રીતમ પ્યારારે,
ગાય જેહના ગુણઆગાર, મુગટમણિ મારારે. ૪

જીતી પવન મન ઇંદ્રિઓ, પ્રીતમ પ્યારારે,
વળી વિશ્વથી થઈને વિરકત, મુગટમણિ મારારે;
ધ્યાન ધરે દ્રઢ મુનિજનો, પ્રીતમ પ્યારારે,
અતીશે બની પ્રભુશું આશકત, મુગટમણિ મારારે. ૫

પામે કદી પુરાં પુણ્યથી, પ્રીતમ પ્યારારે,
સોહમ્ મંત્રે પ્રભુ દશરન, મુગટમણિ મારારે;
એવા પ્રભુ તમે આ સમે, પ્રીતમ પ્યારારે,
મમલોચનગોચર ધન્ય, મુગટમણિ મારારે. ૬

આવો બનાવ વળી વળી, પ્રીતમ પ્યારારે,
બને શું સ્વપ્નેય કોવાર? મુગટમણિ મારારે;
પ્રત્યક્ષ અંતસમે પ્રભુ, પ્રીતમ પ્યારારે,
ધન્ય ધન્ય સારો અવતાર, મુગટમણિ મારારે. ૭

અહંપદવશ જાણી મને, પ્રીતમ પ્યારારે,
કહ્યું આપે તું રાખ્ય શરીર, મુગટમણિ મારારે;
પણ એવો કોણ અભાગિયો, પ્રીતમ પ્યારારે,
તજી અમૃત લે પંકનીર, મુગટમણિ મારારે. ૮

કલ્પવૃક્ષ થડ કાપિને, પ્રીતમ પ્યારારે,
કોણ કેરડો ઊછેરનાર, મુગટમણિ મારારે;
એવું કરે તે અભાગિયો, પ્રીતમ પ્યારારે,
જે રહિત સારાસાર વિચાર, મુગટમણિ મારારે. ૯

નાથ હવે તો કૃપામિટે, પ્રીતમ પ્યારારે,
જુઓ નિજજન ભણી ભગવાન, મુગટમણિ મારારે;
માગું વરદાન તે દો મને, પ્રીતમ પ્યારારે,
જાણી જનનો સમય અવશાન, મુગટમણિ મારારે. ૧૦

કર્મવિવશ ભવ ભાટકુ, પ્રીતમ પ્યારારે,
જેજે યોનિમાં લઈ અવતાર, મુગટમણિ મારારે;
ત્યાંત્યાં તમ પદકમળમાં, પ્રીતમ પ્યારારે,
પ્રીતિ ઊપજે મુજને અપાર, મુગટમણિ મારારે. ૧૧

આ પ્રભુ અંગદ આજથી, પ્રીતમ પ્યારારે,
સોંપુ તમને હું સરજનહાર, મુગટમણિ મારારે;
મમ સમ વિનય ને બળ ઘણું, પ્રીતમ પ્યારારે,
દેજો એને સગુણભંડાર, મુગટમણિ મારારે. ૧૨

બાંહ્ય ગ્રહીને એ બાળની, પ્રીતમ પ્યારારે,
દીનબંધુ કરો તમ દાસ, મુગટમણિ મારારે;
હું હવે તમ પદપંકજે, પ્રીતમ પ્યારારે,
લેઉં અખંડ સમાધી અવિનાશ,' મુગટમણિ મારારે. ૧૩

એમ કહી નિજ બાળનો, પ્રીતમ પ્યારારે,
આપ્યો પ્રભુના હાથમાં હાથ, મુગટમણિ મારારે;
વાળીની સાંભળી વિનતી, પ્રીતમ પ્યારારે,
દિલમાં દ્રવિત થયા રઘુનાથ, મુગટમણિ મારારે. ૧૪

દોહરા.

પ્રભુપદપંકજ પ્રીતિ દ્રઢ, કરી વાળી કપિનાથ;
સોંપ્યો અંગદ સ્નેહથી, હરિને હાથોહાથ. ૧

તનતળાવ તજી તે સમે, અજર અમર ઉર હંસ;
ઉડી ચાલ્યો અમરાપુરી, વસે જ્યહાં સુરવંશ. ૨

જાણે નહિ ગજ કંઠથી, પડતાં પુષ્પની માળ;
જીવ જતાં જાણ્યો નહિ, એમજ અંતરિયાળ. ૩

રાગ વેરાડી.

વાળીને વિશ્વંભર નાથે, મોકલીઓ નિજધામેરે,
નગરવાસી વ્યાકુળ થઈને, ધાઈ આવ્યા તમામેરે;
ભાન ભુલી સહુ દેહતું ને, છુટે કેશ કકળતીરે,
તારા વ્યાકુળ થઈ તન પછાડતી, રંક બિચારી રડતીરે. ૧

'હાય હાય મમસ્વામી સલુણા! પ્રીતમ વલ્લભપ્રાણરે,
ક્યાં વસ્યા જઈ કુંવર અને તજી, રામા આ ભવરાનરે;
આજમારા અનંત સુખનો, અંત આણ્યો ઇશ્વરે,
સુખ સંભારી છાતિ ન ફાટે, રોતી જોતી પંથરે. ૨

સાદ કરૂં ક્યાં આવી સલુણા? વિરહ સહ્યો નથી જાતોરે,
ન્હોતું કહ્યું મેં નાથ મારા? કોથી જગદિશ નથી જીતાતોરે;
પુત્રે પનોતી હું અખંડ સૌભાગ્યણી, નિર્ભય હતિ હે નાથરે,
સુતનાં લાડ ને મારૂં એવાતણુ, સૂતા લઈને સાથરે.' ૩

વ્યાકુળી અતી તારા વિલોકી, તે સમે રઘુનાથેરે,
જ્ઞાનમાર્ગની શિક્ષા કહીને, માયા હરી તે સાથેરે;
'પાણી પાવક પૃથ્વિ પવન ને, ગગનભુત અદભુતરે,
અધમ શરીર આ એ પાંચેનું, રચિયું યુક્તિ સંયુતરે. ૪

તેહ તન આ પ્રગટ પડ્યું છે, માનુની મ્હાભાગેરે,
ઓછું અદકું એમાં નથી કાંઈ, જો પડ્યું તુજ આગેરે;
જીવતો નિત્ય અજર અમર છે, વેદ એમ વરણવેરે,
તો કહે અવ કોને રોવે તું? જાશે દુખ તે જણાવેરે.' ૫

જ્ઞાન ઉપન્યું અંતરમાં જવ, પ્રભુને પાયે લાગીરે,
લીધો લક્ષ્મીવર પાસેથી, ભક્તિતણો વર માગીરે;
કાષ્ટ પૂતળાં જેમ સરવને, હે ઉમા રઘુનાથરે,
વિશ્વનાટકમાંય નચાવે, માયા તેની અઘાતરે. ૬

આપી આજ્ઞા સુગ્રિવને તવ, મૃત્યુક્રિયા કરવાનેરે,
વિધિવત સહુ તે સુગ્રિવે કર્યું, વીરને વિશ્વધિ તરવારે;
લક્ષ્મણને સમજાવી કહ્યું તવ, રાજ્ય દેવાનું રામેરે,
'સુગ્રીવને જઈ રાજ્ય આપો, સર્વ પ્રજા સુખ પામેરે.' ૭

રામપદપાથોજરજમાં, સ્નેહે શિશ નમાવીરે,
ચાલીયા સહુ રામના મોકલ્યા, પ્રીત ઉરમાં લાવીરે;
લક્ષ્મણે તવ તરત બોલાવ્યા, મ્હાજન વિપ્ર સમાજરે,
રાજ્ય દીધું સુગ્રીવને પછી, અંગદ કીધ યુવરાજરે. ૮

સાંભળો તમ શૈલજા શુભ, રાઘવચરિત્ર રસાળરે,
શ્રોતપાવન જે સુણતામાં, જગની છુટે જંજાળરે;
રામ સમ સતી જકતબધામાં ન, હેરી જોતાં હિતકારરે,
માત તાત ગુરૂ પ્રિય બંધુ, પ્રૌઢ ભલે પરિવારરે. ૯

દેવ દેવી સુરનર મુનિવર, સહુની એવી રીતરે,
સ્વાર્થમાટે સરવે કરેછે, પેખી જોતાં પ્રીતરે;
વાળિના અતિ ત્રાસથી વ્યાકુળ, દુઃખી હતો દિન રાતરે,
ચિંતા ચિતામાં બળતી'તી છાતી, વારૂ ન હતિ એકે વાતરે.૧૦

સ્વાર્થ વિણુ તે જન સુગ્રીવને, કોડે કર્યો કપિરાવરે,
કોમળ એવો કમળાપતિનો, સ્હેજે જોતાં સ્વભાવરે;
એવા પ્રભુને જે પરહરીને, અન્ય દેવનો અનુરાગીરે,
જકતની આ વિપત્ત જાળમાં, ક્યમ ન પડે તે અભાગીરે. ૧૧

ફરી સુગ્રીવને રઘુપતિએ ત્યાં, બોલાવી નિજ પાસરે,
રાજ્યનીતિ બહુવિધ શિખવી, જાણીને નિજ દાસરે;
'સાંભળ સુગ્રીવ હે કપિશ્વર, રીઝી કહે રઘુરાયરે,
ચૌદવરષ સુધી મારાથી, પુરમાં નવ પેસાયરે. ૧૨

વિષમ ગ્રીષ્મઋતુ વહી ગઈ, વિષમ વિરહદુખ આપીરે,
વિરહવધારણી વર્ષાઋતુ હવે, આવી મન પરિતાપીરે;
રહિશ નિકટ આ શૈલપર હું, અનુજ સહિત આવારરે,
વૈદેહિના વિરહતણા દિન, નિર્ગમશું નિરધારરે. ૧૩

અંગદ સહિત સુખે તમ કરજો, રાજ્ય રૂડું સુધારીરે,
કારજ મારૂં નિરંતર ઉરમાં, રાખજો સંભારીરે;
શીશ નમાવી સુગ્રીવ ત્યાંથી, આવ્યો ભવન ફરિનેરે,
રામ પ્રવર્ષણ[1] શૈલપર રહ્યા, યોગાસન કરિનેરે. ૧૪

દેવે પ્રથમ કરી રાખી હતી, ગુફા સુંદર ગંભીરરે,
જાણી કરશે વાસ આવી અહીં, રામ શ્યામ શરીરરે;
શૈલ વન શોભા અનોપમ, વરણી કરૂં વિસ્તાર;
સાંભળો તમ શૈલકુમારી, પુરણ રાખી પ્યાર. ૧૫

દ્રુતવિલંબિત છંદ.

વિપિન સુંદર પુષ્પિત રૂખડાં, નિરખી દુર થતાં દિલ દુઃખડાં;
મધુકરો મધુલોભથી ગુંજતા, અતિ સુરંગ વિહંગજ કૂજતા. ૧

સરસ કંદ ફળો મુળ પાતરાં, હૃદય મોહ અતિ ઉપજાવતાં;
અધિક તે ફળવા સહુ લાગિયા, નિરખી નાથ શકે અનુરાગિયા. ૨

જવથી તે વન રામ પધારિયા, વિપિન વૈભવ સર્વ વધારિયા;
નિરખી સુંદર શૈલ્યશિરોમણી, વિપિનસંપતિને નિરખી ઘણી. ૩

હરખી સાનુજ રાઘવ ત્યાં રહ્યા, વિરહદુઃખ શિવાય સુખી થયા;
વિપિન મંગળરૂપનું ત્યારથી, કરી નિવાસ વસ્યા પ્રભુ જ્યારથી.૪

મૃગખગો અલિનાં તન ધારિને, વન વસ્યા સહુ દેવ વિચારિને;
મુનિજનો સિધ ધારી સુખેવના, પ્રભુતણી કરતા શુભસેવના. ૫

સ્ફટીક છીપરશોભિત ત્યાંઅતિ, નિતસુખાસિન સાનુજ શ્રીપતિ;
શિશજટાજુટસુંદરશોભતી, વિભુતિઅંગ અનંગ ડરાવતિ. ૬

દોહરા.

કહે અનુજ પ્રત્યે ત્યહાં, અનુપમ કથા અનેક;
ભક્તિ વિરતિ નૃપનીતિની, વળી જે વાત વિવેક. ૧

વૃષાકાળ વિરહી દુઃખદ, ઘટાટોપ નભઘોર;
ગડુડુ ગગન ઘન ગરજતો, મનહર બોલે મોર. ૨

રાગ રામગ્રી.

વૈદર્ભી વનમાં વલવલે એ ઢાળ

હે લઘુબંધવ લક્ષ્મણા, આવ્યા વરષાના દંન;
ભાસે મનેતો ભૂજા[2]વિના, પ્રલયનો પરજન્ય.
હે લઘુબંધવ. ૧

ગગનમંડળવિષે ગરજતો, ગડુડુડુ ઘન ઘોર;
મન મારૂં ડરતું પ્રીયાવિના, ચંદ્રપાખે ચકોર.
હે લઘુબંધવ. ૨

ઝબકી રહી ઝાઝી વીજળી, ગગને ઘનમાંય;
જેમ પ્રીતિ ખળજનતણી, નહિ સ્થીર જરાય.
હે લઘુબંધવ. ૩

---

૧ ચોમાસુ. ૨ સીતાજી.

ભૂમિ–નિકટ આવી વરસતો, મેઘ મૂશળધાર;
જેમ નમે શાણો જન સદા, પામી વિદ્યા અપાર.
હે લઘુબંધવ. ૪

અબ્દુ સહે શૈલશિખરો, અગણિત કહું એમ;
સંત સહે ખળજનતણાં, દુષ્ટ વચનો જેમ.
હે લઘુબંધવ. ૫

છલકાઈ છોળો મારતી, નાની નદીઓ નિદાન;
ખળ અલ્પસંપતિપ્રાપ્તથી, ઘણું ધરતો ગુમાન.
હે લઘુબંધવ. ૬

સ્વચ્છ સલિલ પૃથ્વીપર પડ્યે, દીસે છે ડો'ળાએલ;
માયાવિવશ જીવ જયમ દીસે, મદમોહ ભરેલ.
હે લઘુબંધવ. ૭

જયાંથી ત્યાંથી થઈ એકઠું, જળ જાય તડાગ;
જાય સદગુણ સજ્જન કને, અંતરને અનુરાગ.
હે લઘુબંધવ. ૮

નદિઓનાં નીર જાય સાગરે, થીર સાગર થાય;
જેમ અચળ જન થાય છે, પ્રભુ પામીને પ્રાય.
હે લઘુબંધવ. ૯

ભૂમિ લીલીછમ ભાસતી, ઘણા ઘાસે સઘન;
શેરડીઓ સમજાય ના, જોતાં ભરીને લોચંન.
હે લઘુબંધવ. ૧૦

જેમ પાખંડી પંથથી, વળી જૈનિવિવાદ;
ગુપ્ત થયા સદગ્રંથ સૌ, કુમતિવરસાદ.
હે લઘુબંધવ. ૧૧

દાદુરધ્વનિ રૂડી ચો'દિશા, લાગે પરમ રસાળ;
વેદ ભણે જાણે વદનથી, બહુ વિપ્રનાં બાળ.
હે લઘુબંધવ. ૧૨

નવપલ્લવિત થયાં નિર્મળાં, એવાં વૃક્ષ અનેક;
સાધક મન પ્રભુસાધ્યથી, જેવો ઉપજે વિવેક.
હે લઘુબંધવ. ૧૩

અર્ક[૧] જવાસા આ સમે, સુકાયા સહસાજ;
જેમ ઉદ્યમ ગયો ખળતણો, જો રૂડું થયે રાજ.
હે લઘુબંધવ. ૧૪

શોધતાં કહીએ ન સાંપડે, ધરણીપરથી ધૂળ;
ક્રોધ કર્યે જયમ જનતણો, દુર ધર્મ સમૂળ.
હે લઘુબંધવ. ૧૫

શોભે કેવી તૃણસંપન્ની, રસા[૨]પરમ રસાળ;
પરઉપકારીની સંપત્તી, શોભે જેવી સુકાળ.
હે લઘુબંધવ. ૧૬

ઘોર અંધારી રાતડી, ઉડે આગીઆ એમ;
જાણ્યે સમાજ દંભીતણો, મળ્યો એકઠો જેમ.
હે લઘુબંધવ. ૧૭

૧ આકડો. ૨ પૃથ્વી.

દોહરા.

મેઘતણી મા' વૃષ્ટિથી, ક્યારડી ફૂટી ચાલેજ;
બગડે છે જયમ બાયડી, સ્વતંત્ર થઈને સ્હેજ. ૧

ચતુર ખેડુતો વૃષ્ટિ સહી, ખેતી સુધારે આજ;
તજે મોહ મદ માન જયમ, શાણાજન સહસાજ. ૨

ચક્રવાક આકાશમાં, જોતાં કહીં ન જણાય;
કળી આવ્યે સદ્ધર્મ જયમ, પેખી દૂર પળાય. ૩

ખારજમિનમાં વૃષ્ટિ પણ, ઉગે ન ખડ તે ઠામ;
જેમ સંતજન હૃદયમાં, કદી ન ઉપજે કામ. ૪

વસુધા વિધવિધ જંતુથી, પરમ રમ્ય પરમાણ;
પુરપતિ શુભ પામી પ્રજા, વધે જેમ લઈ લાણ. ૫

જયાં ત્યાં થાકી પંથીજન, રહ્યા બંધ ઠરી ઠામ;
શિથિળ ઇંદ્રી સહુ થાય પછી, ઉપજે જ્ઞાન અકામ. ૬

પ્રબળ પવન ચાલે કદીક, ઘન વાદળ વિખરાય;
સંપતિ ધર્મ કુપુત્ર કુળ, વણસાડે પળમાંય. ૭

અંધકાર દિનમાં કદિક, વળી કદી પ્રગટ પતંગ;
વણસે ઉપજે જ્ઞાન જયમ, પામિ કુસંગ સુસંગ. ૮

ગત વર્ષાઋતુ ગુણનિધિ, શરદ આવી અતિ સાર;
જો લક્ષ્મણ લઘુબંધવા, શોભીત અપરંપાર. ૯

કાશ ફૂલ્યો રણ ખડગ જયમ, રહી છવાઈ મહિ સર્વ;
જાણે પ્રગટ બુઢાપણું, વર્ષાઋતુનું અગર્વ. ૧૦

ઉડગણ[૩]ઉદિત અગસ્તનો, કરે પંથજળ શોષ;
જેમ લોભને લક્ષધા, શોષી લે સંતોષ. ૧૧

નદી સરોવરનાં સલિલ, સ્વચ્છ અધિક સોહાય;
ગતમદ મોહનું સંતઉર, જેવું શુદ્ધ જણાય. ૧૨

નદી સરોવરનાં ધીરે, પાણી છંડે પાળ;
જ્ઞાની જયમ મમતાતણો, ત્યાગ કરે તતકાળ. ૧૩

ખગથી[૪] ખંજન ઉતર્યાં, શરદપ્રાપ્ત સહસાજ;
સમય પામિ જન સુકૃતી, શોભે જયમ શિરતાજ. ૧૪

નહિ કાદવ રજ ધરણીપર, એવિ શોભે એજ;
નીતિ પ્રવિણ નૃપતિતણી, કરણી જેવી અતિશેજ. ૧૫

વ્યાકુળ જળ સંકોચથી, મહા દીન મન મીન;
મુર્ખકુટુંબ વિદેશમાં, વળી જેમ ધનહીન. ૧૬

મેઘ વિના મનહર દીસે, આ નિર્મળ આકાશ;
જયમ હરીજન આ જક્તની, ઉરથી તજે સૌ આશ. ૧૭

વૃષ્ટિ થતી કહીં કહીં વળી, અલ્પ શરદી પણ એમ;
સહસ્ત્ર જનમાં એક કો, લે મુજ ભક્તિ જેમ. ૧૮

તપસ્વિ વણીક ભિખારી નૃપ, ચાલ્યા પુર તજી બા'ર;
જયમ હરિભક્તિથી પામિ શ્રમ, તજે આશ્રમો ચાર. ૧૯

૩ તારો. ૪ આકાશથી.

સુખી મીન સૌથી ઘણાં, અંબુ[1] જ્યહાં અગાધ;
હરિશરણે એકેય નહિ, જનને જ્યમ જગબાધ. ૨૦
ફૂલ્યાં કમળ તળાવમાં, શોભે કેવાં સાર;
લઈ નિર્ગુણ પરિબ્રહ્મ આ, અવનીપર અવતાર. ૨૧
મધુકરનિકર[2] મધુર સ્વરે, ગુંજ કરે ગુણધામ;
વિવિધ વિહંગ સુરંગનાં, અતિ શોભીત અભિરામ. ૨૨
નિશા નિરખીને નિર્મળી, ચક્રવાક મન દુઃખ;
દુરિજન પરસંપતિ નિરખી, સ્વપ્ને લહે ન સુખ. ૨૩
ચાતક આ તકમાંય પણ, પીયુ પીયુ રટતો મુખ;
શઠજન શંકરદ્રોહિ જ્યમ, સ્વપ્ને લહે ન સુખ. ૨૪
શરદઋતુતણો તાપ અતિ, તે હરિ લે નિશિચંદ્ર;
ટળે સંત દરશનથી જ્યમ, પ્રૌઢાં પાતકવૃન્દ. ૨૫
ચકોર જોતાં ચંદ્રભણી, એકી નજરે એમ;
હરિ પામી અતિ હર્ષથી, જોતા હરિજન જેમ. ૨૬
મચ્છરડંષ ડર વિતિ ગયો, મુવાં સર્વે હિમત્રાસ;
વિપ્રદ્રોહ કીધાથી જ્યમ, કોટિવિધિ કુળનાશ. ૨૭
પામી શરદઋતુ જીવ સહુ, રહે ભોમીપર પૂર;
સત ગુરુ મળ્યે જતા સહુ, સંશય ભ્રમ જ્યમ દૂર. ૨૮

રાગ કેદારો.

વહી ગઈ વરષાઋતુ રૂડી, શરદ સોહામણી આવી;
સીતાજીની શુદ્ધિ ન પામ્યા, કર્મકથા શી ગાવી ?
એકવાર કેમેય કરીને, પ્રીયાની જો શુદ્ધ પામું;
લાવું નિમિષમાં કાળનેય જીતી, યુદ્ધ કરી તે સામું. ૧
જીવતી રહિ હોય જાનકી, જો કહીંએય જરૂર;
યત્ન કરી આણો વીરાજી, વિરહ વધે ભરપૂર;
જાનકી વણ જીવન મારૂં, ચંદ્રનું રાત્રી વિનાનું;
વારીધરનું વિદ્યુત પાખે, દુઃખ જેવું દીનતાનું. ૨
પ્રાણવલ્લભા પળ નવ વિસરે, હોલાલા દીન કાઢું;
વીરા તારી સેવનાથી મારા, જીવને શાંત પમાડું;
સુગ્રીવે મારી સુરતી વિસારી, મળિયો મતલબી મિત્ર;
પામીયો રૂડુ રાજ ધન નિધિ, પૂર પ્રમદા પવિત્ર. ૩
જેહ બાણે વાળી વિંધ્યો મેં, શઠ સુગ્રીવને સારૂં;
તેજ બાણે મૂઢ સુગ્રીવને, કાલ જઈને મારૂં;
જેની કૃપાએ મોહ મદ સહુ, છુટી જાય સબોધ;
સ્વપ્નમાંય તેનેજ સતિ શું, કહિએ ઉપજે ક્રોધ. ૪
આ ચરિત્ર પવિત્ર પ્રીછે તે, જેહ મુનિ મ્હાજ્ઞાની;
જેમણે રઘુવીરચરણમાં, પ્રૌઢ પ્રીતી માની;
ક્રોધવંત કૃપાળુને અતિ, જાણી લક્ષ્મણ લાલ;
પણછ ચઢાવી ધનુષતણી કર, બાણ ગ્રહ્યું વિકરાળ. ૫
કરૂણાળુને રવિકુળકમળવન, રૂપાળા રવિરામે;
અનુજને સમજાવિ કહ્યું સહુ, જેમ જશ જગ જામે;

ભય બતાવી ભાઈ મારા, લઈ આવો મુજ પાસ;
સ્નેહ થકી સુગ્રીવ સખાને, તાન નવ ઉપજે ત્રાસ. ૬
સાંભળો સતિ સ્નેહ ધરી અવ, કિષ્કિંધાની કથાય;
સુખે સુગ્રીવ રાજ કરે છે, ચિતમાં ન કાજ ચિંતાય;
અંતરમાંય વિચાર કર્યો તવ, હિત ઇચ્છી હનુમાને;
રામકાજ વિસારી મેલ્યું, સુગ્રીવે ભૂલી ભાને. ૭
સમિપ જઈને શીશ નમાવ્યું સુગ્રીવ ચરણે સ્નેહે;
શામ દામ ભય ભેદ બતાવી, સમજાવ્યો શુભ નેહે;
સાંભળીને પવનકુમારનાં, સભય વચન તે વાર;
પરમ ભયાતુર પ્લવંગપતિ થયો, હે મારૂતી ઉગાર ! ૮
વિષયવિવશ ગયું જ્ઞાન મારૂં, હેલામાંય હરાઈ;
હે મારૂતસુત શું કરવું અવ, ભેદ બતાવ્ય તું ભાઈ;
દૂત સમૂહ બહુ હવેતો, મોકલાવો ચોપાસ;
જ્યાં ત્યહાંથી જાનકીની શુદ્ધ, આવે તો ઉગર્યાની આશ. ૯
વિધવિધ વાનરવૃન્દ મોકલો, શુધ લાવે સીતાની;
નહિતો જેવી વાળીની ગતિ, તેથીય ભૂંડી થવાની;
એક પક્ષમાં શુદ્ધ લીધા વિના, આવશે અહીં જોને;
મરશે તે મુજ હાથ ચઢીને, એવું કહો સહુ કોને. ૧૦
તે સમે તેડાવિયા ત્યાં, મારૂત સૂતે દુત;
સર્વેનું સનમાન કર્યું શુભ, સરળ સ્નેહ સંયુત;
પ્રીતિ નીતિ ભય દરશાવી, સૌને કહ્યું સમજાવી;
ચાલ્યા સરવે ચરણ પંકજમાં, સ્નેહે શીશ નમાવી. ૧૧
તે સમે પુરમધ્ય આવ્યા, લક્ષ્મણ લાલ સરોષ;
ક્રોધ જોઈ ધાયા કપી સહુ, ઉડી ગયા મુખહોસ;
ધનુષ ચઢાવી કુટીલ ભૃકુટિ કરી, વેગે નાખી વિરહાક;
જોત જોતામાં આ પુરને અવ, બાળી કરીશ હું ખાખ. ૧૨
ખળભળાટ થયો નગરમાં, બ્યાકુળ સહુ પુરવાસી;
દેખી એવું અંગદ આવ્યા, અંતરમાંય ઉદાસી;
કામાનુજ સમાવવો કઠણ છે, રામાનુજનો આવાર;
શું થશે શરણાગતવત્સળ, દશરથ રાજકુમાર ! ૧૩
લક્ષ્મણચરણે શિશ નમાવી, વિનતી કીધી વિશેષ;
અભય આંજ્ઞા આપી અનંતે, અંગદને શુભવેષ;
ક્રોધવંત અનંતને અતિ, કપિવર સાંભળી કાન;
અતિ ભયવ્યાકુળ તે સમે કહે, સાંભળ હે હનુમાન ! ૧૪
સંગ લઈને તારા સુંદરી, વિચરો વેગે આવાર;
વિનતી કરી સમજાવી મનાવો, રૂઠ્યો રાજકુમાર !
સંગ લઈને તારા સુંદરી, વિચર્યો વીર હનુમાન;
સંપુટ યુગ કરપંકજ કરીને, કરતો પ્રભુ ગુણગાન. ૧૫
વંદી પદપાથોજ પ્રથમથી, સ્નેહે સુયશ વખાણ્યા;
ક્ષમા કરો અપરાધ ક્ષમાધર, છેક અમેતો અજાણ્યા;
વિનતિ અનંતની એ રીતે કરી, લઈ આવ્યા મંદીર;
પાદપખાળી પ્રેમે પલંગપર, બેસાડ્યા લક્ષ્મણ વીર. ૧૬

[1] પાણી. [2] ભમરાનાં ટોળાં.

રોષ રહિત થયા સુણી તવ, સુગ્રીવ આવ્યો સમીપ;
શીશ ચરણે નામ્યું સ્નેહે, અંતર ભક્તિ પ્રદીપ;
ભૂજ ભરી ભેટ્યા સુકંઠને, પ્રીતથી તેહ પ્રસંગે;
બેસાડ્યા નિજ સમિપ સ્નેહે, ભાવે પતિભૂજંગે. ૧૭
સ્વાગત કરી સુગ્રીવ વદે છે, સાંભળો સૌમિત્ર;
નાથ વિષયસમ મદ નથી બીજો, ચતુર પ્રીછે એ ચરિત્ર;
મ્હામુનીમન મોહ પમાડે, એક ક્ષણની માંય;
એ આગળ સહુ આંધળાં છે, ચાલે ચતુરતા ન કાંય. ૧૮
વિનિત વચન શુભ સાંભળી એવાં, સુખ પામ્યા મન સાર;
સુગ્રીવને સમજાવિયો તવ, લક્ષ્મણ પરમ ઉદાર;
પવનાત્મજે સહુ સંભળાવી, કપિવરકેરી કથાય;
જે રીતે દૂત શોધવા મોકલ્યા, શુભ દઈ શિક્ષાય. ૧૯
હર્ષિને તે સમય ત્યહાંથી, ચાલ્યા સુગ્રીવરાય;
અંગદને હનુમાન આદિક, કપિવર લીધા સહાય;
આગળ કીધા લક્ષ્મણવીરને, આવ્યા જ્યાં રઘુનાથ;
શીશ નમાવી ચરણપંકજમાં, હેતે જોડ્યા હાથ. ૨૦

રાગ મારૂની ચોપાઈ.

હેતે સુગ્રીવ જોડી હાથ, વદે શ્રી રઘુનાથ સંગાત;
નથી ખોડ કશી નાથ મારી, આપ અંત જુઓને વિચારી. ૧
અતિ પ્રબળ દેવ તમ માયા, તેમાં ભૂલાપડે મુનીરાયા;
તેહ માયાથી છુટાય ત્યારે, જગદીશ દયા કરો જ્યારે. ૨
સહુ વરતે વિષયવશ જગમાં, સુર નર મુનિજન વરગમાં;
નારી નેત્રના ભાલા ભભક્તા, જેના હૃદયને વિંધિ ન શકતાં. ૩
મહા ક્રોધ ઘોરનીશા માંહે, સુએ જાગતો જન મનમાંહે;
લોભપાશથી જે જન આમ, ગળે બંધાય નહિ ગુણધામ. ૪
સુણો રામ સ્વયં ભગવાન, નર તેહ તમારી સમાન;
એહ સદગુણ જનસુખદાતા, નથી સાધને સાધ્યજ થાતા. ૫
કૃપાનાથ તમારી કૃપાએ, કોઈ વિરલા થકીજ પમાએ;
સુણી યુક્તિ સંયુત કપિવાણી, હસી મંદ બોલ્યા ધનુપાણી. ૬
સખા સુગ્રીવ તું રઢીયાળો, મને ભરત ભ્રાત જેવો વ્હાલો;
હવે યત્ન કરો તમે તેજ, મન લાવી સુભક્તિ અવેજ. ૭
શોધ સીતાની પામિએ જેમ, બોલ્યા રઘુવર એમ સપ્રેમ;
એમ વાત કરતામાં તે કાળ, આવ્યું વાનર સૈન્ય વિશાળ. ૮
નાના વરણ ને બળ અતુલીત, રઘુનાથ પ્રતાપે અભીત;
કરે કેટલા હૂકાહૂક, ઉડે આકાશમાંય અચૂક. ૯
કેટલા કરે કિલ કિલાકાર, જોતાં રણભૂમિના ઝુંઝાર;
મરકટનું કટક અગણીત, સુણો ઉમયા તમે સહપ્રીત. ૧૦
તેહ મૂર્ખની મતિ હું ઉવેખું, જેહ દળનું કરવા ચહે લેખું;
આવી પ્રભુપદ નામતા શિશ, સૌની સ્વાગતા કરતા ઈશ. ૧૧
પછી ઊભા રહે જોડી હાથ, નીરખી વદનને થાય સનાથ;
કપી સૈન્યમાં એવો ન એક, જેની કુશળ પુછી ન રામેછેક. ૧૨
એમાં કશી ન પ્રભુની વડાઈ, વિશ્વવ્યાપક પ્રભુ સુખદાઈ;
ઊભા સર્વ જહાં ત્યહાં કીશ, જુએ તે ભાળી શ્રી જગદીશ. ૧૩
કહ્યું સુગ્રીવે શુભ સમજાવી, બળવંત બે ભૂજ ઉઠાવી;
સુણો વાનર સૈન્ય વિશાળ, કામ પડીયું તમારૂં આકાળ. ૧૪
સુખધામ રામકેરે કામ, વળી મારે સપાડે તમામ;
જાઓ ચોંપથી ચારે દિશાએ, શોધમળશેજ કહું સોવશાએ. ૧૫
શોધો જઈને સુરીતે સીતાજી, વન શૈલ ગુફા ગ્રામ ગાજી;
માસ દિવસમાં આવજો ભાઈ, આપણી જ્યમ થાય વડાઈ. ૧૬
કરી ઓલંઘના અવધિની, શોધ લાવ્યા વિના સીતાજીની;
આવ્યે અહીંયાં જીવ જોખમાશે, મારે હાથે તે નિશ્ચે મરાશે. ૧૭
એવા સુગ્રીવના સુણી બોલ, સ્નેહે લેવા સીતાની ખોળ;
ચાલ્યા વાનર સરવ તુરંત, લેવા અવનીકેરો અંત. ૧૮
વળી સુગ્રીવે બોલાવ્યા ધીર, અંગદાદિ મારુતી વીર;
કહે તેમને સહુ સમજાવી, પૂર્ણ પ્રેમ અંતરનો જણાવી. ૧૯
નળનીળ અંગદ હનુમંત, જામ્બુવાન ધૈર્ય મતિવંત;
તમે સકળ સુભટ મળી પ્રાચે, જાઓ વેગે દક્ષીણદિશાએ. ૨૦
સહ કોઈને શુદ્ધ સીતાની, પુછજો થૈ નીરાભિમાની;
તમે કર્મે વચન મન કાયે, રામકેરૂં કારજ જ્યમ થાએ. ૨૧
તેજ યત્ન અંતરમાં વિચારી, વે'લા વળજો કાર્ય સુધારી;
સ્વામી સેવના સહુ છળ ત્યાગી, કરીએ અંતરમાં અનુરાગી. ૨૨
તજી સંસાર માયા ફોક, સેવી સાધ્ય કરીએ પરલોક;
શોક સંસારસંભવ સર્વે, મટી જાય જેથી અનુભવે. ૨૩
દેહ ધાર્યાનું ફળ સુખદાઈ, ભલું એજ ભાસે મને ભાઈ;
ભજીએ રામનામ સુખધામ, તજી મીથ્યા જગતનાં કામ. ૨૪
માટે આપ મારા મનમાની, ધરશો નહિ પાછી પાની;
શોધ સીતાનીજ્યમ ત્યમ લાવો, તમે ભાવિક ભક્ત કહાવો. ૨૫
ભલે નાથ ધર્યું અમે ધ્યાને, કહી શિશ નામ્યું હનુમાને;
સીતાશોધ કારજ કઠણતાનું, જાણ્યું પવનાત્મજથી થવાનું. ૨૬
માટે મેર કરી અવિનાશે, જાણી કાર્ય બોલાવ્યો પાસે;
શિશ ચરણમાં આવી નમાવ્યું, માગી આજ્ઞા કાર્ય મનભાવ્યું. ૨૭
ચાલ્યા હર્ષ ધરી મ્હાધીર, મન સમરી શ્રી રઘુવીર;
તેહ અવસર શ્રી રઘુનાથ, મુક્યો મારૂતસુત શિશ હાથ. ૨૮
કર મણિમય મુદ્રિકા નાથે, આપી હેતથી મારુતી હાથે;
જન જાણીને દીનદયાળે, કરી પ્રૌઢ કૃપા તે કાળે. ૨૯
સમજાવજે બહુ વિધિ શાને, મારી સલુણી પ્રાણપ્રીયાને;
કહી બળ વારૂ વિર્દ અમારૂં, સર્વસૃષ્ટિને સંહારનારૂં. ૩૦
આવજે સંદેશો લઈ સારો, જોતો બેસું હું પંથ તમારો;
દેજે મુદ્રિકાકેરી એંધાણી, ત્યારે જાનકી લેશે જાણી. ૩૧

સત્ય રામના દૂતની પાસ, વાત કરતાં ન થાય વિનાશ;
સુણી રામવચન રચનાય, હર્ષવંત હનુમંત થાય. ૩૨

જાણ્યો જન્મ સફળ અભિરામ, ચાલ્યા ઊર ધરી કૃપાધામ;
જાણે વાત પ્રભુ સહપ્રીત, રાખે રાજનીતિની રીત. ૩૩

કાવ્ય અથવા રોળાવૃત.

ચાલ્યા કપિવર કોટિ, શુદ્ધ સીતાની લેવા;
મહાવીર રણધીર, સર્વ અતુલિત બળ જેવા. ૧

ઠામ ઠામ વન સર્વ, શોધતા ફરતા ચરતા;
નદી સરોવર શૈલ, ગુફાનીમાંય વિચરતા. ૨

રામકાર્યમાં સહનું, મંન લયલીન અતિશે;
વિસર્યા સહુ તે વાર, દેહમમતાય વિશેષે. ૩

ફરતાં વન ક્યારેક, ભેટ નિશિચરની થાતી;
એક ચપેટામાંય, પ્રાણ હરિ લે ઉદમાતી. ૪

બહુપ્રકાર વન શૈલ, વિલોકે પગપગ હેરી;
મળે કોઈ જો મુનિ, તેહને લે કપિ ઘેરી. ૫

લાગી પિપાસા[1] અધિક, હૃદયમાંહે અકળાણા;
ભુલા પડ્યા વન ગહન, મળ્યું ન જળ મુખ કરમાણાં. ૬

હનુમાને અનુમાન, કર્યું અંતરમાં એ તો;
મરણ ચહે સહુ કપી, વિના જળપાન હવે તો. ૭

ચઢ્યો ઠેકી ગિરિશિખર, જોયું ચોતરફે જ્યારે;
ગુફા એક ભૂમિવિષે, દીઠું કૌતુક ત્યાં ત્યારે. ૮

ચક્રવાક બગ હંસ, ઉડીને અંદર પેસે;
ઘણાંએક પક્ષીઓ, નીસરે તથા પ્રવેશે. ૯

ઉતરી ગિરિથી એવાર, અનિલસુત[2] નીચે આવ્યો;
ગુફાઠામ સરવને, વેગળેથી દરસાવ્યો. ૧૦

મારુતી સહુ મોખરે, સરવ કપીએ કરી લીધો;
પેઠા ગુફાનિમધ્ય, કશો વિલંબ ન કીધો. ૧૧

જોયું ત્યાં જઈ પ્રથમ, સુભગ ઉપવન તરૂ ખીલિયાં;
સમીપ સરોવર શ્રેષ્ઠ, પાળ બાંધેલ પગથિયાં. ૧૨

ફુલ્યાં કમળ નિર્મળાં, સરોવરમાંહે શોભે;
તીર એક મંદીર, નિરખતાં મુનિમન લોભે. ૧૩

બેઠી નારી ત્યાં એક, તેજ તપપુંજની એવી;
કપીવર કરે વિચાર, વારૂ હોશે વનદેવી. ૧૪

દૂરથી તે નારીને, સર્વ કપીએ શિશ નામ્યું;
ત્યહાં તેહ સ્થળમધ્ય, સકળ કપિદળ વિશ્રામ્યું. ૧૫

પૂછ્યું તેહ નારીએ, વૃતાંત સરવ કપિકેરૂ;
કહો ક્યાંથી આવિયા, હોંસથી લેતા હેરૂ. ૧૬

સુણાવ્યું સમીરાત્મજે[3], વૃતાંત્ત શશીવદનાને;
તવ તેણીએ કહ્યું, અધિક ઉર આદરમાને. ૧૭

પ્રીતે કરો જળ પાન, સરસ વિધવિધ ફળ ખાઓ;
ઘડીક કરી વિશ્રામ, પછી શુધ કારણ જાઓ. ૧૮

સુણી સુખદ મનહરણ; વાણી વિધુવદનાકેરી;
કરી સ્નાન સહુ કપી, મધુર ફળ ખાધાં હેરી. ૧૯

તૃષા ક્ષુધા દુઃખ ટાળી, ઘડિક વિશ્રામ કરીને;
સર્વ કપી સ્ત્રીપાસ, આવિયા ત્યાંથી ફરીને. ૨૦

સર્વ કથા તેણીએ, સંભળાવી સુખકાજે;
જઈશ હવે હું ત્યહાં, જ્યહાં રઘુરાજ બિરાજે. ૨૧

મિંચો નેત્ર મરકટો, ગુફા તજી દ્વારે જાશો;
સીતાશોધ પામશો, હૃદય કાયર નવ થાશો. ૨૨

મિંચી નેત્ર પછી તરત, જુએ જવ આંખ ઉઘાડી;
ઉભા સકળ જળનિધી, તિરે ન દીઠી તે ઝાડી. ૨૩

તે પછી ગઈ પ્રેમદા, જ્યહાં રઘુરાજ બિરાજે;
જઈ પ્રભુપદપાથોજ, નમાવ્યું શિશ સુખ કાજે. ૨૪

વિવિધ ભાંતિથી કીધી, વિનતિ અતિ રઘુનંદનની;
અનપાવની દિધ ભક્તી, જાણી ગતિ પ્રભુ નિજ જનની. ૨૫

ઉર ધરી પ્રભુપદકમળ, જેહ અજ હરિ હર વંદિત;
બદરીવન વીચરી, શીશ ધરી આજ્ઞા પ્રમુદિત. ૨૬

દોહરા.

અહીંયાં સહુ કપિઓ હવે, વિચારતા મનમાંય;
વિતી અવધ કપિરાયની, કાર્ય થયું નહિ કાંય. ૧

સર્વ મળી ત્યાં સામટા, કહે પરસ્પર વાત;
'સીતાશોધ લીધા વિના, શું કરિશું હે ભ્રાત? ૨

અંગદ ગદગદ ઊચરે, નેત્ર કમળ ભરી નીર;'
'મૃત્યુ આવ્યું મારૂં હવે, બેય પ્રકારે વીર. ૩

અહીંયાં નહિ પામ્યા કશી, સીતાકેરી શોધ;
ત્યહાં ગયે કપિરાય તે, વધ કરશે સવિરોધ. ૪

પિતા હણ્યા તેપર વળી, મારત મને કપીશ;
રામે વારી રાખિયા, તવ ઉરની તજી રીશ.' ૫

સર્વે સમિપ વળી વળી કહે, અંગદ ગદગદ વાણ;
'મરણ મારૂં થયું જાણવું, નહિ સંશય નિરવાણ.' ૬

સુણતાં અંગદનાં વચન, વિકળ સર્વ કપિવીર;
બોલી શકે ન મુખથકી, લોચન ચાલ્યાં નીર. ૭

ક્ષણભર શોકનિમગ્ન સહુ, થઈ રહ્યા ત્યાં સ્થીર;
કપિઓ પછી સહુ કોડથી, વદ્યા વાણી ગંભીર. ૮

'સીતાની શુદ્ધી વિના, અમે સર્વકો આજ;
નહિ જઈએ તમને તજી, હે અંગદ યુવરાજ.' ૯

એવું કહી એ અવસરે, જઈ સહુ જળનિધિ તીર;
બેઠા દર્ભ બિછાવીને, કપિવર અતિ રણધીર. ૧૦

---

[1] પાણીની તરસ. [2] વાયુકુમાર; હનુમાન. [3] હનુમાને.

અંગદદુખ દેખી અતિ, જામ્બુવાન ઋક્ષેશ;
કહી કથા કોમળ સુભગ, વળી ઉપદેશ વિશેષ. ૧૧
'તાત તમે રઘુનાથને, નર કરી નહિ માનોજ;
નિર્ગુણ બ્રહ્મ વિરંચી ઇશિ, વંદિત પદપાથોજ. ૧૨
અજીત અજન્મા એમને, જાણો તમે જરૂર;
સેવ્યે ભવસંભવતણાં, દુઃખ રહે સહુ દૂર. ૧૩
સહુ આપણ સેવક છીએ, મહિસ્થળે મ્હાભાગ્ય;
સતત સગુણ પરિબ્રહ્મપર, અંતર અતિ અનુરાગ. ૧૪
નિજ ઇચ્છાએ અવનિપર, અવતરિયા પ્રભુ આપ;
સુર દ્વિજ ગૌ વસુધાતણો, મટાડવા પરિતાપ.' ૧૫
એહ રિતે કથતા કથા, બહુપ્રકાર દુઃખેથી;
સાંભળ્યું તે સંપાતિએ, [1]ગિરિગુફાની માંહેથી. ૧૬
બ્હાર આવી જોયા સહુ, કપિઓને શુભપેર;
'આજ અહાર દિધો મને, જગદીશે કરી મેર. ૧૭
આજ સર્વનું સામટું, ભાવે ભક્ષ કરીશ;
દિવસ વિત્યા બહુ ભક્ષવિણ, આજ રિઝયા જગદીશ. ૧૮
કદિએ મળ્યા ન ક્યાંયથી, ઉદર ભરી આહાર;
આજ દિધું વિધિએ મને, સામટું એકીવાર.' ૧૯
ડર્યા સર્વ કપિ દિલવિષે, ગૃધ વચન સુણી કાન;
'હવે મરણ થયું આપણું, જાણો સત્ય નિદાન.' ૨૦
ઉઠ્યા સકળ કપિ ભય વિકળ; દુરથી દેખી ગૃધરાજ;
જામ્બુવાનમન શોચ અતિ, 'દુખમાં અતિ દુખ આજ.' ૨૧
એ અવસર અંગદ કહે, મનમાં કરી વિચાર;
'ધન્ય ન અન્ય જટાયુસમ, આ કોઈ સંસાર. ૨૨
રામકાજને કારણે, તનનો કરિને ત્યાગ;
સંસ્રુતિસાગર તરી ગયો, મોક્ષધામ મ્હાભાગ.' ૨૩
શોક હર્ષ સંયુક્ત તે, સુણી સંપાતિ વચંન;
આવ્યો કપિઓ નિકટ જવ, સભય સર્વ કપિ મંન. ૨૪
ભાગી ચાલિયા સહુ કપી, દેખી એહને તર્ત;
જાણ્યું સત્ય સમીપ આ, માથે આવ્યું મર્ત. ૨૫
સોગન દેઈ શહસ્રવિધ, લાંબા કરી કરી હાથ;
ઉભા રાખીને એ સમે, વદે પછી કપિસાથ. ૨૬
અભયદાન કરી એમને, જઈ પૂછયું પછી નેટ;
કથા સર્વ ત્યાં કપિવરે, સંભળાવી અતિ શ્રેષ્ઠ. ૨૭
સંપાતિ સાંભળી શ્રવણ, બંધુકરણી બહુ બેશ;
રઘુપતિનો મહિમા રૂડો, વરણી કહ્યો વિશેષ. ૨૮
કપિઓને કહ્યું તેપછી, સંપાતિએ સધીર;
'લૈ ચાલો મુજને હવે, તમે તોયનિધિ તીર. ૨૯
તિલાંજળી દેઉં તેહને, સ્નેહવિવશ ત્યાં સ્હેજ;
વચન સ્હાય કશી કરીશ હું, જઈ શોધો મળશેજ.' ૩૦
અનુજની ઉતરક્રિયા કરી, તરત તોયનિધિ તીર;
કહે કથા નિજ ગૃધપતી, સુણો સર્વ કપિ ધીર. ૩૧
'અતિ બળાઢ્ય અમ બંધુ બે, પ્રથમ જુવાનીમાંય;
ઉડીને ગગનવિષે ગયા, સૂર્ય સમીપ તજી ભોંય. ૩૨
તેજ સહન નવ થઈ શકયું, જોતાં જાજુલમાન;
હુંતો સૂર્ય સમિપ ગયો, અંતર ધરી અભિમાન. ૩૩
પાછો ફરી આવ્યો પછી, જટાયુ જુગતે ભોંમ;
સમિપ ગયો હું સૂર્યની, ઝાઝું રાખી જોમ. ૩૪
તમ્ર તેજ અતિ રવિતણું, બળી પાંખ જે વાર;
પાછો પૃથ્વીપર પડ્યો, ઘોર કરી ચિક્કાર. ૩૫
મુનિવર એક મહાગુણી, ચતુર ચંદ્રમા નામ;
લાગી દયા દેખી મને, કોમળ ચિત અભિરામ. ૩૬
બહુ પ્રકાર શુભ ઔષધથી, ઘણું શિખવાડ્યું જ્ઞાન;
તરત તજાવ્યું તેમણે, તનસંભવ અભિમાન.' ૩૭
કહ્યું પછી કરૂણા કરી, 'ત્રેતાયુગ નિરધાર;'
'પરિબ્રહ્મ આ પૃથ્વીપર, ધરશે નર અવતાર. ૩૮
આદ્ય જોગમાયા થશે, નારી તેમની નેટ;
હરી જાશે તેને હઠી, રાવણ લંકાં બેટ. ૩૯
ત્યાંથી શોધવા તેણિને, મોકલશે પ્રભુ દૂત;
થઈશ તું તેમની ભેટથી, પવિત્ર પાંખોયુત. ૪૦
ઝાઝી પાંખો જામશે, કરીશ ન ચિંતા કાંય;
બતાવી દેજે તેમને, જાનકી દેખું જ્યાંય.' ૪૧
વાણી વિમળ મુનિવરતણી, સત્ય થઈ સહુ આજ;
સુણી વચન કોડે કરો, શ્રી રઘુરાજનું કાજ. ૪૨
પછી તેહ ક્ષણ પરવર્યો, નિજ આશ્રમ મુનિરાય;
ઉર ઉપન્યું એ દિનથી કશું, જ્ઞાન મને કપિ પ્રાય. ૪૩
એહરિતે હું તમતણો, જોતો પંથ જરૂર;
સદા સ્મરણ કરૂં રામનું, દુઃખ ટાળવા દૂર. ૪૪
આજ સફળ જગજન્મ મમ, ધન્ય ઘડી પળ વાર;
રામદુત નજરે દિઠા, જે દાયક ફળચાર. ૪૫
તર્તિબ ત્રિકુટાચળ ઉપર, લલિત અતિ ગઢલંક;
ત્યહાં રહે રાવણ દનુજ, અંતર સહજ અશંક. ૪૬
ત્યાં અશોકવાડીવિષે, આશોપલ્લવ છાંય;
સીતા બેઠી શોચતી, પ્રભુપદ ધરી મનમાંય. ૪૭
દેખુંછું હું દૂરથી, તિવ્ર દ્રષ્ટિથી તેહ;
તમે ન જોઈ શકો જરા, શો એમાં સંદેહ. ૪૮
થયો વૃદ્ધ નહિતો વળી, કરત કશીક તમ સ્હાય;
રામદૂત અદ્ભુત બળ, જો ત્યાં જઈ શકાય. ૪૯

---

[1] જટાયુનો મોટો ભાઈ.

શત જોજન આ તોયનિધિ, ઓળંઘે જે આજ;
કરે તેજ કપી મતિનિધિ, શ્રીરઘુરાજનું કાજ. ૫૦

કરે જેહ કો રામનું, સીતાશોધનું કાજ;
તે સમ ધન્ય ન અન્યકો, આ અવનીપર આજ. ૫૧

મને જોઈ સહુ મનવિષે, ધરો અતીશય ધીર;
રામકૃપાએ કેવું થયું, સોહામણું શરીર? ૫૨

જે પ્રભુનું પાપીયપણુ, નિર્મળ સમરે નામ;
અતિ અપાર સંસારનિધિ, ઉતરે તરી તમામ.' ૫૩

એવું કહિને હે ઉમા, ગયો ત્યહાંથી ગૃધેશ;
સહુ કપિ તવ નિજ મનવિષે, વિસ્મય થયા વિશેષ. ૫૪

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

રઘુનાથ પ્રભાવ વખાણી, વદ્યા કપિઓ પછી શુભ વાણી;
નિજનિજ બળ સકળ જણોએ, કહી સંભળાવ્યું ત્યાં સોયે. ૧

પાર સાગર ઠેકી જવાનો, ધરે સંશય અફળ થવાનો;
'હવે વૃદ્ધ થયો હુંતો આજ, કહે એમ સૌને ઋક્ષરાજ. ૨

બળ પ્રથમ જુવાનીનું જેહ, રહ્યું લેશ નથી મારી દેહ;
બળીરાયને છળવા માટ, ધર્યું રાઘવે રૂપ વૈરાટ. ૩

તે સમે મારૂં જોબન પૂર, બળ પાર લહે કો શૂર?
બળીરાયને બાંધવા માટ, વધાર્યું તન રૂપ વૈરાટ. ૪

તેહ દેહ ન વરણી શકાય, ત્રણલોક તેમાંય સમાય;
કરી સાત પ્રદક્ષણા ધાઈ, બે ઘડીમાં મેં ત્યહાં જાઈ. ૫

હવે તો હું થયો બળભંગ, નવ ચાલી શકે આ અંગ;
નહિતો જાઉં એક ફલંગે, સ્હાય માગું ન કોની સંગે.' ૬

કહે અંગદ ઊમંગ આણી, 'પાર જાઉં હું કાજ પ્રમાણી;
મન સંશય પણ મને એમ, કુદી પાછું અવાશે કેમ?' ૭

કહે જામ્બુવાન સુણિવાણી, પરશી અંગદને શિશ પાણી;
'યુવરાજ તમે સહુ યોગ્ય, નહિ લંકામાં જાવા જોગ. ૮

મારીવતી કેમ મોકલાય, એવું કીધે અનુચિત થાય;'
પછી મારૂતસુત સામું જોઈ, વદે ઋક્ષેશ સંશય ખોઈ. ૯

'હઠ કરી હઠિલા હનુમાન, ચુપ થૈ શું રહ્યો બળવાન;
વાયુસુત બળ વાયુ સમાન, બુદ્ધિ વિવેક જ્ઞાનનિધાન. ૧૦

કોણ કાજ કઠણ એવું જગમાં, જે ન થાય તારાથી વગમાં;
રામકાર્ય કારણ તેં આવાર, લીધો અવનીપર અવતાર. ૧૧

ધન્ય અંજનીકુખ અભિરામ, વીરમાતા મહા બળધામ;
ધન્ય રૂદ્રનો તું અવતાર, કરવા દૈત્યકુળસંહાર.' ૧૨

કહી એમ કપી સરવેને, કરી શાન ત્યાં જામ્બુવાને;
કરી ઉઠ્યા સહુ કિલકારી, ચઢ્યું શૂર મારૂતિને ભારી;
થયો પ્રૌઢ પર્વતાકાર, સુણી કપિમુખના કિલકાર. ૧૩

તન તર્તિમ તેજ વિરાજે, જોઈ કંચન રંગે લાજે;
જાણે પ્રૌઢ કનકનો મેરૂ, તન ધારી ઉભો કપિકેરૂ. ૧૪

સિંહનાદ કરી વારંવાર, થયા ઉભા ત્યાં પવનકુમાર;
વસુધા કંપી ઉઠી વીરહાકે, ચૌદ બ્રહ્માંડ ચડિયાં ચાકે. ૧૫

થયો સાગરમાં ખળભળાટ, ચાલ્યો રવિરથ ત્યાગી વાટ;
પરિપૂર્ણ ક્રોધ અંતરમાં, હાક વાગી રહી કપિવરમાં. ૧૬

લીલા માત્રમાં જળનિધિખારો, ચહું ઓળંગી જઈ ઓઆરો;
સસહાય રાવણને પછાડી, આણું અહીંયાં ત્રિકૂટ ઉખાડી. ૧૭

ધ્રૂજાવી લંકપતિ વિરહાકે, કાંતો મારી એકી લપડાકે;
સીતામાતને સ્કંધ ચઢાવી, હેલા માત્રમાં હું શકું લાવી. ૧૮

બોળી લંકાને સાગરખારે, આવી ઉભો રહું આ આરે;
જામ્બુવાન પુછું છું હું તુજને, કરૂં શું ત્યાંજઈ કહે મુજને. ૧૯

બોલ્યા જામ્બુવાન પામી રીઝ, બળ જ્ઞાનની પામી પતીજ;
કરો એટલું જઈને કામ, પવનાત્મજ હે બળધામ. ૨૦

સીતાશોધ લાવો શુભપેર, હમણાં ન વધારશો વેર;
પામી શોધ સીતાની શ્રીરામ, પરિબ્રહ્મ જે પૂરણકામ. ૨૧

કપિસૈન્ય લઈ નિજસંગ, કરવા ચઢશે રિપુબળ ભંગ;
કરી દૈત્યકુળતણો નાશ, દેવતાના છોડાવી પાશ. ૨૨

આવશે લઈ રામ સીતાને, જ્યમ ઘન દામની ગૌરવાને;
ત્રણ લોક પાવન દુઃખહારી, એવા સુયશ પ્રભુના ભારી. ૨૩

સુર મુનિ નારદાદિ સ્નેહ, વારંવાર વખાણશે તેહ;
જેહ સાંભળતાં સુખ ગાતાં, કેહેતાં સમજાવતાં સુખથાતાં. ૨૪

મોક્ષપદ પામશે નરપ્રીતે, મદ મોહ જીતાય સુરીતે;
રઘુવીર ચરણ અનુરાગી, ગાશે કવિજ ગુણક્ષમા માગી. ૨૫

દોહરા.

ભરદ્વાજ મુનિરાજ આ, રાઘવકથા રસાળ;
સુણીને સતિ અતિ રીઝિયાં, તેહ સમે તતકાળ. ૧

ભવસંભવ દુઃખ દોહલાં, સુણો મહામતિ ભૂપ;
રામ શુયશ છે તેહને, અનુપમ ઔષધરૂપ. ૨

સુણે સ્નેહ ધરી જો કદી, નિર્મળ મન નરનાર;
તો તેમની મન કામના, તરત પુરે ત્રિપુરાર. ૩

શિવ ઉમયાપદ વંદીને, સમરી પતિ બ્રહ્માંડ;
પૂર્ણકરૂં પ્રભુગુણતણો, આ કિષ્કિંધાકાંડ. ૪

કિષ્કિંધાકાંડ સમાપ્ત

તુલસીકૃત રામાયણનું

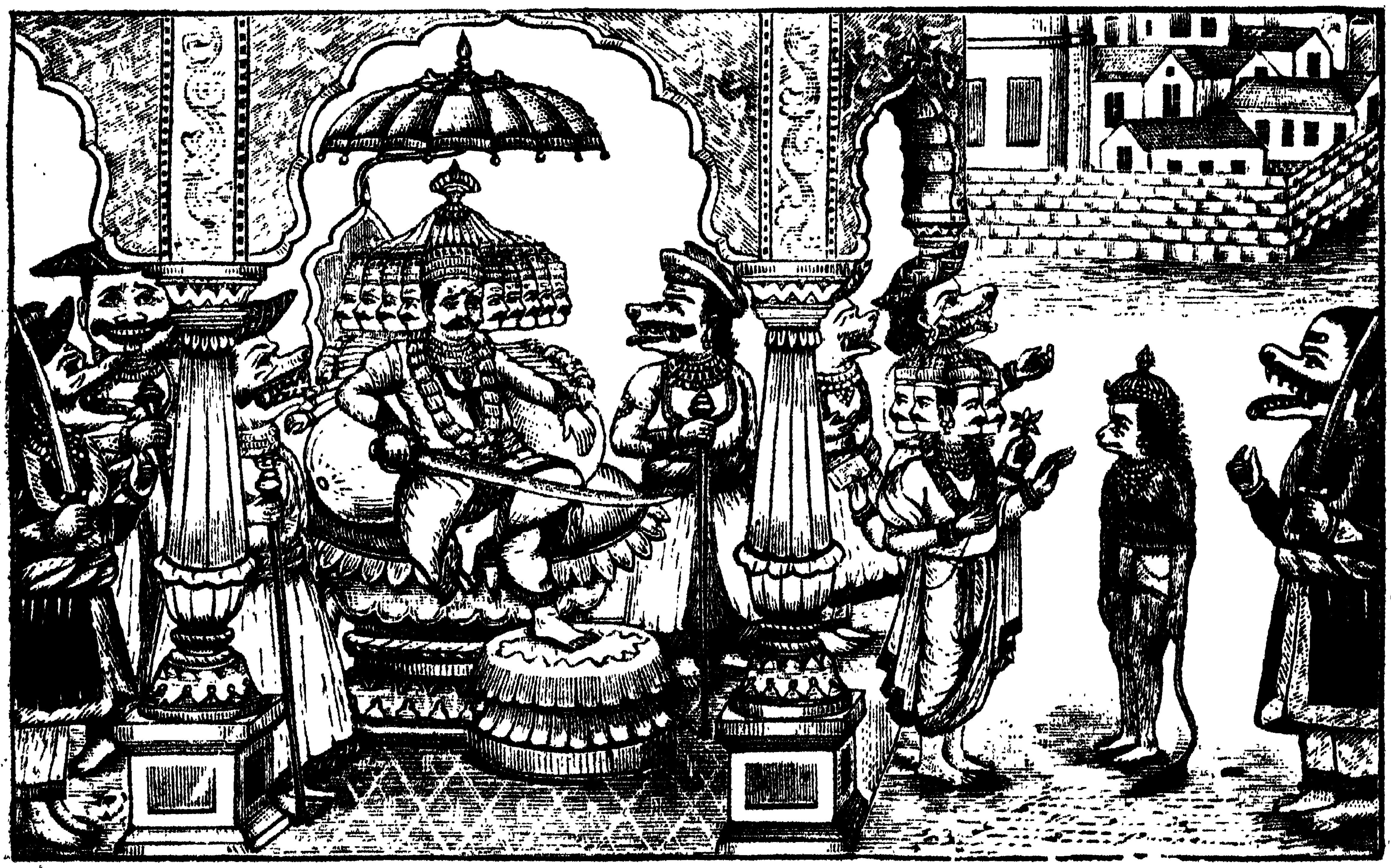
કવિતારૂપે

ગુજરાતીમાં ભાષાંતર

સુંદરકાંડ

અશોકવનમાં વીર હનુમાન સીતાજીને મળે છે

રાવણસભામાં હનુમાનજી

તુલસીકૃત રામાયણનું

કવિતારૂપે

ગુજરાતીમાં ભાષાંતર

સુંદરકાંડ

રાગ ગરબી.

પ્રેમની પિડા તે કોને કહીએરે હો મધુકર એ ઢાળ

કરૂં હું પ્રણામ એવા રામને,
નિરંતર કરૂં હું પ્રણામ એવા રામને.—ટેક

શાન્ત સ્વરૂપ સ્હેજ સદા સર્વેથી સોહામણું;
આદી ને અવિનાશી સદ્ગુણ ધામને, નિરંતર કરૂં હું પ્રણામ. ૧

પાપરહિત અપ્રમેય સેવ્ય શેષ શિવ વિધી;
મોક્ષ શાન્તિના નિવાજનારને, નિરંતર કરૂં હું પ્રણામ. ૨

વેદજ્ઞાનગમ્ય રમ્ય વિશ્વવ્યાપક સર્વદા;
વિશ્વભરાણ કરણ પૂરણ કામને, નિરંતર કરૂં હું પ્રણામ. ૩

માયા સીતાજી સહિત વિશ્વ મનુષદેહ ધરી;
ફેડવા અધર્મિઓના ઠામને, નિરંતર કરૂં હું પ્રણામ. ૪

નીતિ નાગર દયાસાગર દીનબંધુ દાસના;
વિશ્વદુઃખથી પામવા વિરામને, નિરંતર કરૂં હું પ્રણામ. ૫

સુરમાં શિરોમણી ભુપાળમાં ચુડામણી;
અકળ સકળથી મતિ બળધામને, નિરંતર કરૂં હું પ્રણામ. ૬

સર્વસાર શીવશંકર મુખવિષે વિરાજતું;
ધન્ય એ રૂપાળા રામનામને, નિરંતર કરૂં હું પ્રણામ. ૭

દોહરા.

અન્ય સ્પૃહા ન અંતરે, હે રઘુવર મમ ઊર;
સત્ય કહું શિરનામીને, અંતરજામી હજુર. ૧

માત્ર ભક્તિ ભરપુર દો, હે રઘુપુંગવ રામ;
મન માનસ મમ મદ રહિત, કરો રહિત વળી કામ. ૨

સુંદરકાંડ વિતાનપર, કવિતાલતા સકોડ;
ચઢે હવે શ્રોતા સુણો, કવિજન કે' કરજોડ. ૩

જામ્બુવાનનાં વચન શુભ, પ્રીતિ નીતિમય પૂર;
સાંભળી સમીરાત્મજ ઉરે, જુગતે ગમ્યાં જરૂર. ૪

જ્યાં લગી જાનકી માતની, શુભ લઈ આવું શોધ;
થયે કાજ મન હર્ષ અતિ, કહો પછી શું અનુરોધ. ૫

વાટ જુઓ સહુ માહરી, ત્યાં લગી સાગરતીર;
કંદ મૂળ ફળ ખાઈ વળી, સંકટ સહી શરીર. ૬

શિશ નમાવી એવું કહી, પવનાત્મજ રણધીર;
ઉર હર્ષિત થઈ ચાલીયો, સમરી શ્રી રઘુવીર. ૭

શૈલ મહેંદ્રાચળ સુભગ, ત્યહાં તોયનિધિ તીર;
તેપર કૌતક માત્રમાં, કૂદિ ચઢ્યો કપિવીર. ૮

કિલકારી કરી ઊઠિયા, ગુણનિધિ કપિ ઘણાક;
શુર ચઢ્યું સમિરાત્મજ ઉરે, વાગી રહી વીરહાક. ૯

સંભારી ઉર સ્નેહથી, વારવાર રઘુવીર;
કૂદ્યો પછી કપિકેશરી, અતિ બળાઢ્ય રણધીર. ૧૦

ગયો જેહ ગિરિપરથી રહિ, ચરણ ચાંપી કપિબાળ;
પરવત તે ઉતરી પડ્યો, પાતાળે તતકાળ. ૧૧

જ્યમ અમોઘ[1] રઘુનાથનાં, શર છૂટતાં સુસવાટ;
ઉડી ચાલ્યો એવી રીતે, મારૂતસુત શુધ માટ. ૧૨

જળનિધિએ મન જાણીયું, જાતો રઘુવરદૂત;
શેવકતા કરી આ સમે, લેઉં સુયશ અદભૂત. ૧૩

[1] સફળ.

એમ વિચારી અંતરે, મહા શૈલ મૈનાક;
તરત જઈ તેને કહ્યું, અંતર પ્રેમ અથાક. ૧૪

શ્રમહારી થા આ સમે, જો રઘુપતિદુત જાય;
નિર્મળ જેના નામથી, પાતક દૂર પળાય. ૧૫

કહે તું જઈ કરજોડીને, હે મારૂતિ બળધામ;
થોડીવાર અહીંયાં તમે, વારૂ કરો વિશ્રામ. ૧૬

સિંધુવચન સુણી તેસમે, મહા શૈલ મૈનાક;
ઉઠ્યો તરત અંબુધિથી, અંતર પ્રેમ અથાક. ૧૭

કપિકેશરીને જઈ કર્યો, પ્રીતથકી પરણામ;
કહ્યું કમળ કરજોડીને, ઘડીક કરો વિશ્રામ. ૧૮

કરી પ્રણામ મૈનાકને, કર સ્પર્શ્યો કપિરાય;
ધન્ય કહી કહે તે સમે, સારી કરી આ સ્હાય. ૧૯

પણ પ્રભુકાર્ય કર્યા વિના, મને ક્યાંથી વિશ્રામ?
શિર ચઢાવી લીધી આ સમે, તમ શેવકતા આમ. ૨૦

જાય પવનસુત જોરમાં, સૂર્ય સ્વમન શંકાય;
રખે આવિ વગળે રથે, કોપ કરી કપિરાય. ૨૧

શિર લંગુર શોભે ભલું, વદન તેજ અભિરામ;
વેગ ગરૂડનાથી વધુ, મુખે રામનું નામ. ૨૨

જતા જોઈ હનુમાનને, સર્વ દેવ શંકાય;
પ્રબળ બુદ્ધિબળ તેહનું, ચિત્તે જાણવા ચ્હાય. ૨૩

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

સુર સર્વે કરીને વિચાર, લેવા કપિબળકેરો પાર;
સુરસા નામે નાગની માત, તેને તેડાવી કહી સહુ વાત. ૧

શીખ દેવોએ દેઈ ઘણેરી, પવનાત્મજ પાસે પ્રેરી;
આવી ઉભી રહી રોકી વાટ, મારૂતસુતને છળવામાટ. ૨

એમ મુખથી કરે છે ઉચ્ચાર, આજ દેવે દીધો મને આ'ર;
હસિ બોલ્યા પછી હનુમાન, સુણો મુનિ તપ તેજનિધાન. ૩

રામકાર્ય કરી કુશળ ક્ષેમ, ફરી આવું હું જ્યારે એમ;
સીતાશોધ પ્રભુને સુણાવું, તે પછી તુજ પાસે આવું. ૪

તારા વદનવિષે પૂર્ણ જ્યારે, મારી મેળે હું બેસીશ ત્યારે;
હમણાં તો તું દે મને જાવા, તારો ગુણ ઓશિંગણ થાવા. ૫

કહે સુરસા અલ્યા હું ન ચૂકું, કર આવેલો ભક્ષ શું મૂકું?
કોટી યત્ને નહિ દેઉં જાવા, કરૂં ભક્ષ તારો તૃપ્ત થાવા. ૬

નારીએ કહ્યું એમ નિદાન, હસિ બોલ્યા ત્યારે હનુમાન;
તારો એવોજ છે મનસૂબો, લે તું ખા મુજને આ હું ઉભો. ૭

સુણી સુરસાએ વદન વિકાસ્યું, એક જોજનભરનું ભાસ્યું;
તવ પવનાત્મજે જાણી મનની, ઝટ કાયાકરી બે જોજનની. ૮

રીસે સુરસા થઈ રાતી ચોળ, કીધું આનન જોજન સોળ;
હસીને હનુમંત અંતરમાં, થયા બત્રીશ જોજનભરમાં. ૯

સુરસા અંતરમાં અકળાઈ, કપિવર ન શકાય જીતાઈ;
જેમ જેમ તે વદન વિકાસે, અંજનીસુત ગળવા આશે. ૧૦

તેમ તેમ કાયા પ્રસરાવે, બમણું કપિ સ્વરૂપ બતાવે;
અંતે કરીને વિચાર અંતરમાં, સુરસા મુખ શત જોજન ભરમાં. ૧૧

કરી ઊભી ચઢાવી કપાળ, રીસે લોચન કરીને લાલ;
હસ્યા મનમાં યતી હનુમાન, બહુમાયા પ્રભુની બળવાન. ૧૨

આ જુઓ રૂપ ધરીને વૈરાટ, રંડા રોકી બેઠી છે વાટ;
લીધું તે સમે અતિ લઘુરૂપ, હનુમાન યતી મતિભૂપ. ૧૩

સુરસાના વદનમાં પેશી, આવી બ્હાર ઉભા શુભવેશી;
શિરનામીને માગી વિદાય, સુરસા કહે સુણ કપિરાય. ૧૪

મને મોકલી જેને માટે, સહુદેવે અંતરના ઉચાટે;
આવી તારૂં બુદ્ધિબળ જોવા, સુર સર્વેના સંશય ખોવા. ૧૫

બળબુદ્ધિનો પામી હું પાર, રામકાર્ય તારાથી થનાર;
બળ બુદ્ધિતણો તું નિધાન, હેત ધરીને સાંભળ હનુમાન. ૧૬

શીખ આશીષ દઈને સારી, સુરસા નિજલોક સીધારી;
હર્ષિ ચાલ્યા પછી હનુમાન, વાયુસુત વાયુવેગ સમાન. ૧૭

દારૂણ દૈત્યણી રાહુની માતા, સિંહિકાનામ સંસારખ્યાતા;
રહે સાગરમાં તે સદાય, દયા હૃદયવિષે ન જરાય. ૧૮

ઉડતાં પંખી અકાશનાં પાડે, કરી માથા ઉંચેથી પછાડે;
જીવ જંતુ અનેક આકાશે, ઉઠી જાતાં જોઈ ભક્ષઆશે. ૧૯

જોઈ જળમાં હોય જે સાજો, પંખી ઉડતાંનો પરછાયો;
ઝાલે એમ જઈને જ્યારે, ઉડી ના શકે પંખીડાં ત્યારે. ૨૦

આવી પડતાં ફરફડી બીચારાં, જળમાર્ગે ગગન ઉડનારાં;
કરે ભક્ષ સિંહિકા સપ્રેમ, ખગચર ન જઈ શકે ક્ષેમ. ૨૧

એરીતે ખગચર ભક્ષકારી, અતિ અઘોર કર્મ કરનારી;
એવો છળ હનુમાન સંગાતે, કર્યો આવી ત્યહાં રાહુ માતે. ૨૨

જાણ્યું તરત કપટ હનુમાન, આવી વેળા એની અવશાન;
એવાં કૃત કરનારીને મારી, કપિવર થયો પરઉપકારી. ૨૩

ચાલ્યો વેગમાં પવનકુમાર, મતીધીર વિદિત સંસાર;
ગયો ઉતરી પયોનિધિપાર, કપિવર મહા રણઝૂંઝાર. ૨૪

રચના જુએ ત્યાં રમણીક, મનમાં નહિ કોતણી બીક;
રહે રાવણ રાય અશંક, ઘણો દુર્ગમ છે ગઢલંક. ૨૫

છપ્પા.

જુએ ત્યહાં જઈ કપી, સરસ ઉપવન વન શોભે;
ગુંજારવ બહુ કરે, મહા મધુકર મધુ લોભે;
વિવિધ પ્રકાર અપાર, વૃક્ષ નવપલ્લવ વારૂ;
સફળ સફૂલ પ્રફુલ્લ, ઇંદ્રવન જોઈ વિસારૂં;
ખીલિ અઢારભાર બનસ્પતિ, ત્રિવિધ વાયુ નિત્યે વહે;
ખગ મૃગ વિચિત્ર વરણાગિયાં, કવિ ઉપમા કેવી કહે. ૧

વિપિન નિરખતા જાય, થાય મન હર્ષ અતિશે;
મળશે જાનકી માત, એવું ગણી કપિ મન હીસે;
ત્યહાં તેહ અવસરે, એક ગિરિ દેખી આગે;
કુદી ચઢ્યો કપિરાય, ત્યાગી ભય અતિ અનુરાગે;
ઉમયા નહિ એમાં કશીય તે, કપિવડાઈ કોઈ રીતે;
પ્રભુનો પ્રતાપ છે પ્રોઢ તે, કાળનેય પળમાં જીતે. ૨

ગિરિપર ચઢી કપિવરે, લલિત જોયો ગઢલંકા;
કહી ન જાય રમ્યતા, વીર રક્ષક રણવંકા;
ઊંડો અધિક વિશાળ, જળધિ ફરતો ચોગરદમ;
કનક કોટ અતિ ઉંચ, પ્રકાશિત અતિ રવિકરસમ;
સુંદર અંદર મણિઓ જડી, પ્રતીબિંબ જળમાં પડે;
જાણ્યે બીજી લંકા જળવિષે, અંતર ભ્રમ એવો અડે. ૩

ગઢ સાથે ઘુઘુઆટ, કરે જળમોજા ઝાઝા;
તિમિચરપતિને ત્રાસ, મુકી શકતો નથી માઝા;
આવનમાંય બજાર, ચારૂ ચૌટાં ચોરાશી;
પોળ શેરિઓ પ્રૌઢ, ઘણી ગલીઓ ગુણરાશી;
અતિ સુંદર સર્વ પ્રકારથી, કવિજન શું વરણી કહે;
પરિવાર પનોતો પરમ જ્યાં, રિદ્ધિપતિ રાવણ રહે. ૪

મદોન્મત મેંગળો, ઘુઘવતા અતિ ગજશાળે;
હણહણાટ હય કરે, પવન મનવેગી વિશાળે;
ખચ્ચરની નહિ ખોટ, નહિ સંખ્યા સેન્યાની;
કો ગણતી કરી શકે, પાયદળ રથ સંખ્યાની;
બહુ કામરૂપ ખળ દળ પ્રબળ, દારૂણ દૈત્યતણું ઘણું;
વરણી શકે ન મુખ શારદા, કવી કહે હું શું ભણું. ૫

વન ઉપવન બહુબાગ, સરોવર વાડી શોભે;
કૂપ અનૂપ અનેક, જોઈ મુનિનાં મન લોભે;
વિમળ વાવ્ય વ્યતરેક, પરમશોભા પાદરની;
રચના કહી ન શકાય, લલિત લંકા બંદરની;
ભવદત્ત સુવૈભવ અનુભવે, રાવણરાય મહાબળી;
જાણ્યે વિધિની કરતવ્યતા, ગઢલંકે ટોળે મળી. ૬

હરિવદની હરિણાક્ષી, કેશરીસમ કટિવાળી;
ભરચક આભૂષણે, બણીઠણી બહુજ રૂપાળી;
સુર નર કિન્નર નાગ, ઘણી ગંધર્વકુમારી;
હાટકતણી શિર હેલ, વિચરતી ભરવા વારી;
ગ્રહિ હેમ રાશડી હાથમાં, કટિ મરોડતી ચાલતી;
ગજગતિએ ડગ ભરતી જતી, નેત્ર કટાક્ષે ન્યાળતી. ૭

મુનિનાં મન મોહાય, એવિ માનુનિમુખ જોતાં;
શિવજી સરખાનાંય, પ્રેમદામાં ચિત્ત પ્રોતાં;
પરવશ કરી નર પ્રાણ, ચિત્તવૃત્તી ભરી હેલે;
જાય ચાલી જુવતિઓ, સરખી સખી વળગી બેલે;
હસિ હસિ લે તાળી હાથમાં, મદનમોહ વાતો કરી;
લંકાપુરીની લલના લલિત, કહું શું એક મુખ ઉચરી. ૮

દીસે કહીંક તો ત્યહાં, મદોન્મત મલ્લ અખાડા;
વિશાળ શૈલ સમાન, દેહમાં દીસે જાડા;
કરે ગર્જના ઘોર, જાણું ઘન શ્રાવણકેરી;
અતિ બળાઢ્ય રણધીર, સર્વ સુરકેરા વેરી;
એવા અનેક લંકાવિષે, મલ્લઅખાડા ભાસતા;
પડીઓ અતિપ્રૌઢ સદા ગદા, કસરત ભલી કરતા જતા. ૯

એક એકની સાથ, બાહુ ઠોકીને બાઝે;
કુંડે પડી કેટલા, ગર્જના કરીને ગાજે;
પાયતણે પડછંદ, ધમધમાવે છે ધરણી;
કુદે એકપર એક, ટેક નવ જાએ વરણી;
કો પડે થાય બેઠાવળી, મેદની સહુ જોવા મળી;
એ અધિક પ્રૌઢબળ મલ્લનાં, શકાય નહિ કોઇથી કળી. ૧૦

હાથ વિવિધ આયુદ્ધ, વિકટ ભટ સુભટ વડેરા;
રહ્યા નગર રખવાળ, ઉમા બળવાન ઘણેરા;
અનીલ જેવાથીય, કદી ન સંચાર કરાએ;
આજ્ઞા વિણ જો જાય, પ્રાણ તેહના હરાએ;
નિશિદિન નિશિચર કર ખડગ ધરી, પુર ચોગરદમ ચેતિને;
રક્ષણ કરતા સરવે રહે, નિજબળ અકળ સમેટિને. ૧૧

કોઇક સ્થળે કઠોર, હૃદયના દારૂણ દનુજો;
ખાય ગાય કાપિને, બહુ બકરાં ખર મનુજો;
માતા મહિષ અનેક, કાપિને પાપી ખાતા;
પાપ ન ગણે અમાપ, દુષ્ટ ઉરમાં હરખાતા;
એવાં કૃત જેનાં હે ઉમા, હોય ભલે તે સાક્ષરા[1];
ઉલટાવી વાંચવા એમને, પ્રતક્ષ રાક્ષસ તે ખરા. ૧૨

નિર્દય નિશીચરોની, કથાસંક્ષેપે કહું છું;
લેતાં નામ લગાર, દોષ દારૂણ શિર લહું છું;
પણ સરવે મ્હાભાગી, એવું ભાસે મુજ મનને;
રઘુવર તીરતીરથે, ત્યાગશે આવી તનને;
સહુ મુનિ દુર્લભગતિ પામશે, મોક્ષધામ વિશ્રામશે;
અવશાન ભાન ભૂલી રામનું, નામ લીધે યશ જામશે. ૧૩

પુરરખવાળ અપાર, પેખિને પવનકુમારે;
મનમાં કર્યો વિચાર, સમરી રઘુવર તે વારે;
અતિ લઘુરૂપ ધરી પૂર, પ્રવેશ કરીશ હું નિશાએ;
હમણાંતો રહું અહીં; ધૈર્ય ધારી દ્રઢતાએ;
કપિના મનનો સંકલ્પ પ્રીછિ, જાણે અધિક ઉતાવળો;
રવિ સભય સપ્રેમ નિયમ તજી, અસ્તાચળ ઉપર વળ્યો. ૧૪

દોહરા.

નિશિપ્રવેશ નિશિચર સ્વરૂપ, અંધકાર અતિ ત્યાંય;
મશક સ્વરૂપ કપિ હરિ સમરી, ચાલ્યો લંકામાંય. ૧

---

૧ પંડિત

લંકાં પોળે લંકિની, દારૂણ દૈત્યણી એક;
પ્રતિહારણી તે પ્રૌઢબળ, રહે ચિત્ત ધરી ટેક. ૨

જતા જોઈ હનુમાન યતિ, કરી બોલી તે કોપ;
'ક્યહાં જાય નિંદીમને, ચિતમાં રાખી ચોપ? ૩

શઠ તું શે નથી જાણતો, મર્મ માહરો મંન;
લંકચોર મમ ભક્ષ તું, નેટ કરીશ હું નિધન. ૪

શું શ્રવણે નથી સાંભળ્યો? રૂડો રાવણ રાય;
કપટરૂપ ધરી હે કપિ, જુગતે તું ક્યાં જાય?' ૫

બડબડ કરતી બહુવિધે, સુણી હનુમાન સરોષ;
મારી મુષ્ટિકા એક ત્યાં, ઉડી ગયા મુખહોસ. ૬

લાગી ઓકવા લોહિને, ભમરી ખાઈ પડી ભોંમ;
કપિકુંજરનું મનવિષે, ઝાઝું જાણ્યું જેમ. ૭

વળી ઉઠી બેઠી થઈ ત્યહાં, લંકિની જોઈ લાગ;
કરે વિનતિ કરજોડિને, સહિત શંક અનુરાગ. ૮

'રાવણને જ્યારે રિઝી, વર વિધિરાજે દીધ;
કહ્યું વિરંચિએ ચાલતાં, કૃતાર્થ મુજને કીધ. ૯

હે લંકિની જવ આ સ્થળે, કપિવરકેરે માર;
વિકળ થઈશ તવ જાણજે, સર્વ દૈત્ય સંહાર. ૧૦

તાત માહરાં કોટિવિધ, અધિક પુણ્ય અદ્‌ભુત;
ન્યાળું આજ ભરી નેત્રથી, રઘુવરનો વરદુત. ૧૧

સ્વર્ગ તથા અપવર્ગ સુખ, એ વ્યતિરેક અનેક;
લવ સતસંગ સમાન સુખ, એમાંનું નહિ એક. ૧૨

કરી તુલ્યતા તપાસિએ, એ સુખ સાથ અનેક;
લવ સુસંગના સુખની તો, છાબ નિચે જતિ છેક. ૧૩

પુરપ્રવેશ કરી પ્રેમથી, કર કપિવર સહુ કાજ;
ઉર ધરી કૌશલપુરપતિ, ગુણનિધિ ગરિબનિવાજ. ૧૪

વિષ પીયૂષસમતુલ્ય થતું, વેરી ધરે બહુ વ્હાલ;
સાગર ગૌપદસમ સદા, અનળ શિતળ તતકાળ. ૧૫

રજસમાન મેરૂ મહા, હે કપિવર ગુણધામ;
કરૂણા કૃપા નજર વડે, જુએ જેની ભણી રામ. ૧૬

સુખે હવે તમ સંચરો, સીતાની લ્યો શોધ;
સુણો ઉમા કરનાર કો, એ કપિને અનુરોધ. ૧૭

અતિ લઘુરૂપ લીધું પછી, હરખી મન હનુમાન;
પેઠા પુરમાં સમરિને, રામ સ્વયં ભગવાન. ૧૮

ભુવન ભુવન પ્રતિ નિરખતા, જોતા ચાલ્યા જાય;
અગણિત યોદ્ધા જ્યાં ત્યહાં, જુએ કપી મ્હાકાય. ૧૯

કર અનેક આયુધ ધરી, ઉભા ભુવન રખવાળ;
રૂપ અદ્‌ભુત જમદુતશાં, વળી ઘણા વિકરાળ. ૨૦

રાવણના મંદિરવિષે, પ્રીતે કર્યો પ્રવેશ;
અતિ વિચિત્ર રચના રૂડી, વખાણી જાય ન લેશ. ૨૧

સુતો દિઠો સુરારિને, કપિરાયે તે કાળ;
દિઠાં ન તે મંદિર વિષે, જાનકી રૂપ વિશાળ. ૨૨

દીઠું અન્ય ભોવન ત્યહાં, સોહામણું અપાર;
હરિમંદિર જુદું તેવિષે, બનાવેલ બહુ સાર. ૨૩

રૂડા રામના નામથી, અંકિત ગૃહ અભિરામ;
વરણ્યું જાય નહિ દેખી મન, મોહિત થાય તમામ. ૨૪

રામાયુદ્ધતણાં રૂડાં, ચિત્ર અપાર પવિત્ર;
શોભા વરણી શકાય ના, સુણો ઉમા સુચરિત્ર. ૨૫

રમણિક રોપા તુળસીના, જુગતિ અધિક છે ત્યાંય;
માંજર મ્હા રળીયામણી, મણિમય કુંડામાંય. ૨૬

નિરખી હરખ્યા મનવિષે, કપિવર કરે વિચાર;
'હશે કોણ હરિજનતણું, આ મંદિર સુખકાર? ૨૭

લંકામાંછે લક્ષધા, નિશિચરનોજ નિવાસ;
વાસ ક્યાંથી સજ્જનતણો, અહિંયાં હે અવિનાશ? ૨૮

કપી મન કરવા લાગીયો, તર્ક અનેક મુનીશ;
જાગ્યા વિભિષણ તે સમે, જપતા શ્રી જગદીશ. ૨૯

રામરામ કહી રિઝથી, સ્મરણ કરે સુખકાર;
હર્ષિત ઉર હનુમાનજી, સજ્જન જાણ્યા સાર. ૩૦

રાગ કેદારો.

જાણીયા મન સજ્જન સ્નેહે, કપિરાયે તે કાળ;
'આ સ્થળેથી સત્ય મુજને, ભુજાની મળશે ભાળ;
હઠીને પણ આ હરિજન સાથે, ઓળખાણ કરીશ;
સાધુ જનથી થાય નહિ કદી, કારજહાની મુનીશ. ૧

વિપ્ર સ્વરૂપ ધરી કરીને, સ્નેહ વચન સુણાવ્યાં;
સાંભળી રચના વચનની, વિભીષણને મન ભાવ્યાં;
ઊઠી આતુર આવિયા ત્યાં, ભક્તરાજ સપ્રેમ;
પાણિપંકજ જોડી પૂછ્યું, કોડે કુશળ ક્ષેમ. ૨

'વિપ્ર હે વરણી કહો તમ, નીજકથા સુખ લેવા;
કોણછો તમે ક્યાંથી આવ્યા, દાસને દરશન દેવા?
કે તમે હરિદાસમાંના, કોઈ એક કૃપાળ?
પ્રીતિ ઉપજે અંતરમાં મને, તમને જોઈ તતકાળ. ૩

કે તમે રઘુનાથકેરા, અનુદિન છો અનુરાગી?
આવિયા કરવાને કારણ, શેવકને મહાભાગી;
હેત ધરી સરવે કહો તમ, વરણવીને વૃત્તાંત;
સત્ય પરસ્પર આપણુકેરૂ, સારૂં કરે શ્રીકાંત.' ૪

તે સમે અતિહેત ધરિને, હર્ષથી હનુમાને;
રામચરિત્ર સ્વનામ કહીને, મગ્ન થયા ગુણગાને;
સાંભળી અન્યોન્ય જનની, સ્નેહે દેહ પ્રફુલ;
એ અધિક આનંદઘડીનું, કોણ કરી શકે મુલ. ૫

ભક્તમણી બે મગ્ન અતિશે, સમરી પ્રભુ ગુણગ્રામ;
કુળવિભૂષણ વિભીષણ તવ, બોલ્યા કરીને પ્રણામ;
'હે પવનસુત સાંભળો તમ, પૂરણ રાખી પ્રીત;
કેવી રીતે નિશિચરયુથમાં, રહિએ નિત્ય સભીત. ૬

જેમ જીભ બિચારી જાળવી, દાંત વચ્ચે રહેછે;
અંતરમાંય નિરંતર એતો, દુઃસહ દુઃખ સહેછે;
કોઈ દિન કરૂણા કરી મને, જાણી જન અનાથ;
કરશે કૃપા શું ભાનુકુળપતિ? વારૂ કહો કપી વાત. ૭

થાય ના કશું ભક્તિ સાધન, તામસ દેહે સનેહ;
પ્રીતિ મનમાં ન પ્રભુપદ કમળે, મોક્ષદાતા જેહ;
આશ મન વિશ્વાસ અવ મને, આવે હે હનુમંત;
પ્રભુ કૃપા પાખે મળે નહિ, સન્મુખ આવી સંત. ૮

જો રઘુરાજ ગરિબનિવાજે, ઉચિત અનુગ્રહ કીધો;
તો મને તમ દરશનકેરો, દિવ્ય લાભ આ દીધો;
સ્નેહમય સુણી વચન સરવ તે, વદે પછી કપિવીર;
કુળવિભૂષણ હે વિભીષણ, સાંભળો મતિધીર. ૯

'રીત નિરંતર રઘુવરની રૂડી, સ્નેહાંધ કરૂં શાં વખાણ;
નિજ સેવકને ગણતા સરવથી, પ્રીય વલ્લભ પ્રાણ;
કીયા દિવસનો હું કહો તમે, કપી તે પરમકુલીન;
અતિશે અટક ચાળી વરણ અમારી, ચંચળ સહુવિધિ હીન.૧૦

નામ લે કદી કોઈ અમારૂં, ઉઠીને પ્રાતઃકાળ;
તો તે દિન વિના આ'ર રહે તે, વદું ન આળ પંપાળ;
હે સખા એવો અધિક અધમ હું, જાણી જન રઘુવીર;
કીધી કૃપા' કહી સમરી પ્રભુ ગુણ, નેત્ર ભરાયાં નીર. ૧૧

'નારી નર એવા પ્રભુને વિસારી, અન્ય સ્થળે અથડાય;
સત્ય કહો પછી તે આ સંસારમાં, દુઃખી ક્યમ નવ થાય?'
એ રીતે અન્યોન્ય કથતા, રામતણા ગુણગ્રામ;
શ્રોત્રપાવન સર્વે સુખપ્રદ, વિશ્વ ભવ વિશ્રામ. ૧૨

વરણવી વળી વિભીષણે કહી, કપિકુંજરને કથાય;
જેહ રીતે જ્યહાં જાનકી રહે, શોકે ગ્રસિત સદાય;
તે સમે હનુમાન ઉચર્યા, સાંભળો હે ભ્રાત;
અધિરો અતિશે અંતઃકરણમાં, જોવા જાનકીમાત. ૧૩

યુક્તિ સહુ વિભીષણે તવ, કપિવરને સંભળાવી;
વિદાય માગી ચાલ્યો પવનસુત, પ્રીત અંતરમાં લાવી;
જોતો જોતો જાય ચાલ્યો, સંભારતો રઘુવીર;
આવિ પ્હોંચ્યો અશોક વનમાં, કપિકુંજર રણધીર. ૧૪

દોહરા.

શોભા વિપિનઅશોકની, વરણે કવિ સવિવેક;
નંદનવનમાંહેય નહિ, એવાં વૃક્ષ અનેક. ૧

અતિ સુંદર આલય[1] ત્યહાં કનકતણાંજ કરેલ;
કોટિકદિનકર તેજશાં, વિવિધ વસ્તુથી ભરેલ. ૨

વિમળ શોભતી વાવડી, તોડા કનકતણાય;
રત્ન જડેલાં પગથીયાં, સહુ પ્રકાર શોભાય. ૩

કર અનેક આયુધ ધરી, રજનીચર રખવાળ;
રહ્યા ત્યહાં રણવાંકડા, કંપે નિરખી કાળ. ૪

દારૂણ દૈત્યણિઓ ઘણી, કર ધરી નગ્ન કૃપાણ[2];
સીતાની રખવાળીએ, રહિઓ સહુ નિરવાણ. ૫

મશકરૂપે મ્હાવીર ત્યાં, આવ્યો હેલામાંય;
જ્યહાં રહે છે જાનકી, આશોપલ્લવછાંય. ૬

સુવર્ણ વર્ણ વિહંગમો, ઘટાટોપ ગંભીર;
રહ્યો ઝઝુમી તરૂપત્રમાં, સંતાડીને શરીર. ૭

ઉપેંદ્રવજ્રા છંદ.

દીઠી દુરેથી જનકાત્મજાને, કૃતાર્થ પોતે હનુમાન માને;
અહો પુરો હું બહુપુણ્યશાળી, સીતાજીને નેત્રથકીનિહાળી. ૧

પ્રણામ કીધા મનમાંય પ્રીતે, કપીવરે ત્યાં શિશુભાવરીતે;
વિતી ગઈ પ્હોરનિશા ત્યહાં તો, કપિ ઉરે પ્રેમ બહુ ભરાતો. ૨

જટા શિરે છે લુખી એક વેણી, કહું શું હું તેહનિ કષ્ટકેણી;
દયાજ આવે તન દેખતામાં, મળે ન કો સેવક સ્વાગતામાં. ૩

ઘણીજ છે દુર્બળી તે શરીરે, સદાય બે નેત્ર ભરેલ નીરે;
મુખે જપે એમ કહે ઉચારી, મયાળુ નાથે મુજને વિસારી. ૪

દિએરજી તેય થયા નમેરા, કરૂં વિસામા કહીં કષ્ટકેરા?
અરે ન મારો અહીં માડીજાયો, જો હોય તો તે ઝટ હોયધાયો. ૫

મુખેથી સંભારતી હે પિતાજી, સુલોચના શ્રેષ્ઠ મયાળુ માજી;
હશો તમે એમજ જાણતાં જે, સુતાસુખીસ્વામીનિસંગ આજે. ૬

પરંતુ મ્હા દુર્બળદૈવડાએ, વિધી મને વાલમવિરહઘાએ;
થયો મને દુર્બળ દૈવસામો, કરૂં હું ક્યાં વાત તણો વિસામો? ૭

સુસ્વામીના કોમળ ચર્ણકેરૂં, અરણ્ય અર્વિન્દ સુખદ ઘણેરૂં;
મધુકરીને વન તે તજાવી, મુકી સુએ ચંપકવન લાવી. ૮

કહો શિ રીતે દિન હું નિભાવું, વિયોગનું દુઃખક્યહાં સમાવું?
શુરા પુરા પ્રેમદ સાસુજાયા, તમેય શું મારી વિસારિમાયા. ૯

અહોનિશાં દુર્વચનો સુણાવે, અભાગણીઓ બહુ બીવરાવે;
વિમુક્ત એ દુઃખથી આપપાખે, કહો કરે કોણ સુખાભિલાખે?૧૦

વિયોગનું દુઃખ વદું તમારે, વિચારૂં છું હું મન તેહ જ્યારે;
વિસારી મેલી સહુ દુઃખ મારૂં, દશા તમારી દિલમાંવિચારૂં.૧૧

મને મહા હેતથી લીધી સાથે, લડાવીયાં લાડ ઘણાંક નાથે;
વિણીસ્વહાથેફુલ હારગુંથી, વળી સુવેણી ગજરા બહુથી. ૧૨

[1] ઘર. [2] તરવાર.

ઉઠાવી હસ્તાંબુજ સુખહસ્તે, ઉરે મને હાર દીધેલ રસ્તે;
શિવાય સંભારૂ શું પ્રેમકેરી, અનેક એવી સુકથા ઘણેરી. ૧૩
વિચારી હૈયું ઉભરાય મારૂં, વિસાર્યું તે ના વિસરેય વારૂ;
અભાગણી હું હઠ લેઈ બેઠી, ખરેજ સ્ત્રીની મતિ પાની હેઠી. ૧૪
કહ્યું તમોને મૃગ મારવાને, વિચાર્યું મેં ના મનમાં નિદાને;
સુઝ્યું ન ભાવી હઠબુદ્ધિ એથી, પ્રભુતણોવિર્હ હું પામિ જેથી. ૧૫
કર્યાં કૃતો ભોગવી છુટવું જી, કુબુદ્ધિ જ્યારે મન એવી સૂજી;
વળી તમેતો મમ રક્ષણાર્થે, મુક્યા હતા લક્ષ્મણ જેપરાર્થે. ૧૬
પરંતુ હું છેક અભાગણીએ, વિનાશકાળે અતિ કુમતીએ;
યતીસમા જે શિળવ્રતધારી, મને ગણે માત સમી વિચારી. ૧૭
સદાય જે આપણ બેની સારૂ, સહ્યાં સહે કોટિક કષ્ટ વારૂ;
જરાય જે જંપી ન બેસનારા, તૃષા ક્ષુધાનું દુખ ટાળનારા. ૧૮
દુખે તમારે દિલ દાઝનારા, થયા ન એવા નથી કો થનારા;
હમેશ આજ્ઞાંકિત સુમતીના, અતી શુભેચ્છુ હું અભાગણીના. ૧૯
નીતિતણાસાગર તેમને મેં, તમે કર્યો સાદજ એહ વે'મે;
ઉતાવળે આપકને જવાનું, કહ્યું ન આવું પ્રિછયું મેં થવાનું. ૨૦
'મુકી તમોને નહિ જાઉં હું તો,' ચઢી મને રીશ તદા બહુતો;
કહ્યાં ઘણાંમેં ન કથાય એવાં, વિચારી તે દારૂણ દુઃખ સ્હેવાં. ૨૧
દિઠી હશે સૂની મઢુલી જ્યારે, થયા હશો મુર્છિત નાથ ત્યારે;
અભાગણી સારૂ અનેક રીતે, પ્રિયા પ્રિયા ઊચરિ પુર્ણપ્રીતે. ૨૨
જતા હશો સ્વામીજી જોત જોતા, હશે લઘુબંધવ આંસુ લોતા;
વિચારિને એવી ગતિ તમારી, ન ફાટતી છાતિ કઠોર મારી. ૨૩
અરે અભાગી જીવ દેહ ત્યાગી, જતો નથી છેલી વિદાય માગી;
કથું વ્યથા કોની કને શિપેરે, ન કોઈ મારૂં અહિંયાં અરેરે. ૨૪
હતી પનોતાપરિવાર વાળી, કિધી મને રે વિધિએ દુખાળી;'
વિલાપ એવા કરિને સીતાજી, રૂએ ઝિણા સાદથી વિશ્વમાજી. ૨૫
સતી ન શંભુ મુખ સામું જોતી, સુણી વિલાપો હતિ રોતિ લોતી;
કહે ત્રિપુરારી કરે શું આતું? ક્ષમા કરો દુઃખ નથી સુણાતું. ૨૬
થઈ છું હું શોકનિમગ્ન સ્વામી, રહ્યો કરૂણારસ ઊર જામી;
હસાવી હેતે હર એમ કે'છે, પ્રિયા બળાપો શિદ તું કરેછે? ૨૭
રમા રમાનાથ સદા પ્રમોદી, ન વિર્હ સંયોગનું દુઃખ કોદી;
મનુષ્યલીલાજનકાત્મજાની, સુણી ન ભૂલીશ તું હે ભવાની. ૨૮
સ્વચર્ણમાં લોચન દેઈ નિત્યે, અધિક શ્રીરામ તણી સુપ્રીતે;
રઘુપતિના ગુણ ચારૂ વર્ણે, સદાય રાખી મન રામચર્ણે. ૨૯
દિને દિને જાય સુકાતિ દેહે, વધે મુખે તેજ પ્રભુસનેહે;
દિસે થઈ દીન ન દીન લીન, પ્રભુતણા ચર્ણવિષે પ્રવીણ. ૩૦
વિલોકીને જાનકી દીન દેહે, થયો ઘણો મારૂતી દુઃખી સ્નેહે;
રહ્યો ઝઝૂમી તરુપત્ર ઓથે, વિચારતો હું કરું શું હવે તે. ૩૧
સુણો હવે લંકપતિની કા'ણી, વદ્યા સતીસાથ ગિરીશવાણી;
હમેશ લંકેશ વિશેષ પ્રીતે, વિચારતો એમ હતો સ્વચિતે. ૩૨
અરે હજી કેમ ન રામ આવ્યા? સદાય મારે ઉર જેહ ભાવ્યા;
હઠી કર્યું વેર હરીની સાથે, વિસારી મેલ્યો હજી તોય નાથે. ૩૩
સીતાજી જે એમની પ્રાણપ્યારી, ન વા'લુંએથી બીજું કો વિચારી
હરી હું લાવ્યો અરિભાવનાથી, સજી ન આવ્યા હજી અંતસાથી. ૩૪
શુધી સીતાની હજી શે ન લેતા, ઉતાવળા થૈ મનતત્વવેતા;
પ્રિયાતણા પ્રાપ્ત થવા મિષે જો, રણાંગણે સન્મુખ એ દિસે તો. ૩૫
મરૂં હું યુદ્ધે ચઢી મોક્ષ માગી, મહા લઘુ તામસતન ત્યાગી;
અનાથ શ્રીનાથસિવાય મારી, નથી જવાની અતિ જે નઠારી. ૩૬
સુતો જઈ સેજવિષે વિચારી, થયોજ નિંદ્રાવશ તે સુરારી;
સુણો ભરદ્વાજ સુભાવ રાખી, ન દુઃખહારી પ્રભુ એકપાખી. ૩૭

દોહરા.

મ્હોર પાછલી રાતનું, સ્વપ્ન લાગ્યું સેજ;
જાણે અશોકવનવિષે, આવ્યો કપિ તન તેજ. ૧
શ્રીરઘુપતિનો મોકલ્યો, કપિકુંજર મ્હાકાય;
આવી નમતો એ સમે, સીતાકેરે પાય. ૨
સ્વપ્ન એવું આવ્યા પછી, ઉઠ્યો રાક્ષસાધીપ;
'વાગશરે વીંધુ જઈ, સીતાજીને સમીપ.' ૩
એવું વિચારી અંતરે, આવ્યો ત્યાં દશશીશ[1];
સંગ નારી બહુ રંગની, મ્હામતિ સુણો મુનીશ. ૪
આવી કહે અનેકવિધ, કુડાં સીતાને કે'ણ;
હું શું મુખે વરણવી શકું, વરવાં તેનાં વેણ. ૫

રાગ મારૂની ચોપાઈ.

શામ દાન ને ભેદ બતાવે, શાણાં સીતાજીને સમજાવે;
'તુંતો સાંભળ સુમુખી સત્ય, વૃથા શીદ વેંઠ આ વિપત્ય? ૧
મુકી રામનું નામ મુખેથી, મારી સાથે રહે તું સુખેથી;
તારા મનમાં વિચારી તું જોને, શુદ્ધ સમજ્યા પછી ભલે રોને. ૨
સહુ સંસારની રીત એવી, ઊગતાને રહે છે સેવી;
અસ્ત સમયે ડા'પણ આપણનું, લાગે સૌને તે ખોડ ખાંપણનું. ૩
નૃપમંડળમાં ધનુ તોડી, તારી સાથે તરૂણી પ્રીત જોડી;
હતી મોહ ભરેલી તું ત્યારે, તેથી આતુરતા મન ભારે. ૪
પાળી પોષી નવી નવ દાડા, કીધા કેવા હવે જો અખાડા?
નર ભમરની રીત એવી, એક મુકી બીજાને રહે સેવી. ૫
મળી હોશે કોઈ મદભરી, તુંતો તેના હૃદયથી ઉતરી;
મુજભણી તું ક્યમ નથી જોતી, શાને આંસુ ભરીભરી રોતી. ૬
કરી માંકડાં એકઠાં ઝાઝાં, પ્રાશી કંદ મૂળ ફળ તાજાં;
વનચર નાચી ખુંદી રિઝાવે, તુંતો સ્વપ્રેય તેને નાવે. ૭

[1] રાવણ.

મધ્ય બેશે સાનુજ તારો રામ, આસપાસ વાનરો તમામ;
તેનાં દર્શન દુલ્લભ તારે, હવે આધીન થા તું મારે. ૮

તારો સ્નેહ તેને ઉર હોય, તો તો હોય આવ્યો ક્યારનોય;
નથી ગરજ કશી તેને તારી, મૂક માનુની મનથી વિસારી. ૯

નહિ સ્નેહ જેને ઉર જરિએ, સંગ તેનો ન સ્વપ્નેય કરિએ;
મળવું શું તેને ધાઈધાઈ, એવો મિત્ર તજેજ ભલાઈ. ૧૦

પ્રીતિમાં ભિન્નતા જ્યાં અમીત, એતો પ્રીત નહિ વિપ્રીત;
સદા સમિપ કે વસિએ છેટે, મન એક બીજાનાં ન ભેટે. ૧૧

એતો જાણે ભલુ થયું મારે, તારી પીડા ટળી દૂર જ્યારે;
માટે નામ મૂકી એનું મનથી, મારી સામું જો હાસ્યવદનથી. ૧૨

સુર વૈભવ સુખ સહુ સ્હેલ, મારિ સાથે જો રાખશે મેળ;
સુર કિન્નર નાગકુમારી, સૌને દાસી કરીશ હું તારી. ૧૩

તારે માટે મણીમય મ્હેલ, સ્વર્ગશોભા તે આગળ સ્હેલ;
કરી સગવડ સર્વ પ્રકાર, તારૂણી મેં રાખ્યો છે તૈયાર. ૧૪

જુક્તે દિવસ રૂડા જોગવશું, ભલાં સ્વર્ગનાં સુખ ભોગવશું;
દુ:ખ જઈશ ભુલી બધું ત્યારે, અલબેલી આધિન થઈ મારે. ૧૫

વ્હાલી એવી કરૂં જાણે જક્ત, તારૂં થુંક ત્યાં મારૂં આ રક્ત;
મારૂં જો તું કહ્યું ન માનીશ, હાથે તારૂં છેદીશ શીશ. ૧૬

શેષ અંતરમાં બહુ લાવી, મારી નાખું રીબાવી રીબાવી;
મન જાણે તું રામથી ડરશે, તારો રામ મને શું કરશે? ૧૭

માટે શોક મૂકી કર સ્નેહ, માન માગું છું માનીનિ એહ;
એકવાર હે જનકકિશોરી, થા તું મમમુખચંદ્રચકોરી.' ૧૮

તૃણ આડું ધરી પ્રભુ સમરી, ક્રોધે લોચન રાતાં કરી;
બોલી વાક્ય વિદેહકિશોરી, રઘુવરમુખચંદ્રચકોરી. ૧૯

'શઠ સાંભળ હે દશ શીશ, સુક લવરી ચઢે છે રીશ;
કહિએ શું ખદ્યોત પ્રકાશે, જળકમળણી રૂપ વિકાસે. ૨૦

ખર ખબર નથી શું તુજને, રઝ્યા શીદ રંજાડે મુજને?
પ્રભુબાણપ્રતાપ સંભાર, તારા કુળનો કરશે સંહાર. ૨૧

ગયો ભુલી શું રાજસમાજે, શાને બહુ બકતો મુખ આજે;
ચગદાયો હતો ધનુહેઠ, ત્યાંથી કાઢી ઉસેટ્યો છેટે. ૨૨

એવો સમરથ ગાજે છે શીર, રાણીજાયો રૂડો રઘુવીર;
આવે ત્યારે તેને સમજાવું, તારી જીભના કડકા કરાવું. ૨૩

તારાં બાળ બધાં સુખસાર, થોડે દિન ઉઠશે અંગાર;
શુને ઘરથી મને શઠ આણી, તારી જોરાવરીમેં જાણી. ૨૪

જ્યારે છુટશે શર સુસુઆટ, ત્યારે મુકીશ મુખ બબડાટ;
દશે મસ્તક રણમાં રોળાશે, વીશ બાહુ ખંડિત થાશે. ૨૫

ત્યારે રામ રૂઠ્યો જાણીશ, ત્યાંલગી ન તું કાંઈ પ્રીછીશ;
લાજી મરને પિટ્યા લંકેશ, સાંભળ્યો મેં તારો ઉપદેશ.' ૨૬

એવાં વચન સુણી દશશિશ, ચઢી અંતરમાં અતિ રીશ;
કરી પરમકૃપાણ ઉઘાડી, બોલ્યો વેણ લોચન તરાડી. ૨૭

'સુણ સીતા તું અજ્ઞ સમાન, મારૂં આમ કરે અપમાન;
માટે માનુની આ તરવારે, શીશ છેદું હું તારૂં અત્યારે. ૨૮

માન્ય ઉતાવળે મારી વાણી, નહિતો પ્રાણની થાશે હાણી;
ધડ શિશ બે ભિન્ન કરીશ, મોતપાખે માનીતી મરીશ.' ૨૯

બોલી સાંભળી જાનકી વાણ, 'સુણ રાવણ શઠ અજાણ;
શ્યામપંકજમાળ સમાન, પ્રભુભુજ ગજસૂંઢ સમાન. ૩૦

કાં એ ભુજ કાં તુજ તરવાર, પીટ્યા કંઠ મારે પડનાર;
દ્રઢનિશ્ચય મન એવો મારે, કર કરવું હોય તે તારે'. ૩૧

ચંદ્રહાસ[1] પ્રતાપ અમાપ, મારો હરિ લે ભુંડી પરિતાપ;
આવી પડ તું મારે ઉર અટકી, એના ચંચળ હાથથી છટકી.૩૨

રઘુનાથ અનાથના નાથે, મને સોંપી વિર્હાનળહાથે;
મને દુ:ખ થોડે થોડે આપે, પુરી ના કરે એ પરિતાપે. ૩૩

ચંદ્રહાસ તારી કુલધાર, શીતળકર્તા વિરહઅંગાર;
માગું સ્હાય માટે મારી બેની, એકીવારે પ્રાણ હરી લેની.'૩૪

એવાં વચન સુણી વળી મુઢ, ધાયો મારવા બની અરૂઢ;
વારી રાખ્યો મંદોદરી રાણી, હિત સ્વામી તણુંજ પ્રમાણી. ૩૫

રક્ષવાળાણી દૈત્યણીઓને, કહ્યું બોલાવી સહુ કો'ને;
'વેગે સીતાને ત્રાસ પમાડો, પુરાં દુ:ખ એને શિર પાડો. ૩૬

માસ દિવસમાંહે સમજાવો, મારા વૈભવપર લોભાવો;
કહ્યું કાને જો નહિ ધારે, તો હું મારિશ આતવારે.' ૩૭

પછી ઘેર ગયો દશકંધ, છતાં લોચન વિશે અંધ;
અહિ કોપીને દૈત્યણીવૃંદ, કામરૂપ ધરી બહુમંદ. ૩૮

કોઈ વેષ ધરી વિકરાળ, ધાતી આવતી દેતી ફાળ;
કોઈ કોપ કરી એમ કેહે છે, 'શીદ જાનકી દુ:ખ સહે છે? ૩૯

તારૂં જાય વૃથા જોબન, દુખ વેઠીશ કેટલા દંન;
કર કંથ રાવણ બળવાન, સમો સાધવા થા સાવધાન.' ૪૦

કોઈ બોલેછે આંખ તરાડી, દંતિ[2]સરખા દંતુશળ કાઢી;
'કેમ જાનકી કેટલી વાર? કરવાને રાવણ ભરથાર.' ૪૧

જુદાં જુદાં ધરી બહુ રૂપ, આવી બીવરાવે હે મુનિભૂપ;
કોઈ કામાં ઉઘાડી કૃપાણ, ધરીને બોલતી મંદવાણ. ૪૨

સીતાને મારવાને ઉગામે, જાનકીતો જુએય ન સામે;
ધરી ધૈર્ય રહે ધરણીજા, જાણી પ્રભુછે હું ઉપર ખીજ્યા. ૪૩

ત્રિજટા સહુને વારી રાખે, શીદ આમ કરો અભિલાખે?
મ્હા દુ:ખણીને દુ:ખ દો છો, શિર પાતક શાને લો છો? ૪૪

એમાં આવે શું હાથ તમારે? જુઓ હૃદયમાં શુભ વિચારે;
સુખે જંપવા દો પ્રભુસારૂ, સુણો સ્વપ્નું સુણાવું મારૂં. ૪૫

---

૧ રાવણની તરવારનું નામ. ૨ હાથી.

દોહરા.

શંખણી દૈત્યણીઓ તમે, સુણો સ્વપ્ન મમ સર્વ;
સેવો ચરણ સીતાતણા; ઘણો તજી મન ગર્વ. ૧

એમ કહી એ અવસરે; વૃદ્ધા ત્રિજટા વેશ;
રામચરણરત રૂડી ઘણી, વિનય વિવેક વિશેષ. ૨

બોલાવી સહુને ત્યહાં, કહે સ્વપ્ન નિજ જેહ;
શંખણીઓ તમ સાંભળો રામચરણ ધરી નેહ. ૩

જાણ્યે લંકા નગરીને, કો વાનરને વેષ;
પ્રલયકાળના અનળથી, બાળી નાખી બેશ. ૪

દારૂણદળ ખળદૈત્યનું, સર્વ કર્યું સંહાર;
કુળમાં કો ઉગર્યું નહિ, પાણી પણ પાનાર. ૫

ખરારૂઢ તન નગ્નનો, દારૂણરૂપ દશશીશ;
મસ્તક સહુ મુંડીત અને, ખંડીત બાહુ વીશ. ૬

રાવણ તે એવે રૂપે, દક્ષિણદિશિ ભણી જાય;
લંક વિભીષણ પામીયો, દાતા શ્રીરઘુરાય. ૭

આણ ફરી રઘુભાણની, નગરવિષે નિરધાર;
તેડી મંગાવી સીતા, શોભિત અંકે[૧] સાર. ૮

સુણાવી કહ્યું મેં સર્વને, એ સ્વપ્નું આ ઠામ;
આવી ગયે દિન ચાર અવ, થયા સુણો સહુ આમ. ૯

વચન સુણી ત્રિજટાતણાં, ડરી સર્વ દિલમાંય;
પડીઓ જાનકીને ચરણ, તરત દૈત્યણી ત્યાંય. ૧૦

જ્યહાં ત્યહાં ગઈઓ સહુ, તે અવસર તતકાળ;
વૈદેહીના મનવિષે, ઝાઝી ઉપજે ઝાળ. ૧૧

શોચ એ રીતે સર્વદા, સીતાના મનસાથ;
માસ દિવસ પછી મારશે, મને નિશાચરનાથ. ૧૨

તે અવસર ત્રિજટા કને, બોલી કમળ કરજોડ;
સીતાજી કરૂણાસ્વરે, હારી દુઃખથી હોડ. ૧૩

લલિત છંદ.

જનનીત્રિજટા, દુઃખભાગ્યણી;
વિનતિ મારી તું, લ્યે બધી સુણી;
તન તજાય આ, ઝટ્ટ જે રીતે;
કર ઉપાય તું, રેહવે પ્રીતે; ૧

દુસહવિર્હનું, દુઃખ દોહ્યલું;
સહ્યું નથી જતું, રે ઉભી બળું;
કરૂં હું એકઠાં, કાષ્ટ કોડથી;
રચું ચિતા રૂડી, હારિ હોડથી. ૨

ઉર દયા ધરી, ધર્મમાવડી;
વિપતિ મારી આ, દેખીને વડી;
અનળ મેલજે, એ ચિતાવિષે;
બળી મરીશ હું, બેશીને રીશે. ૩

પુરણ પ્રીતડી, તારી જો ખરી;
કર તું સત્ય તે, એમ આદરી;
કશું વૃથા હવે, જક્ત જીવવું;
દુસહવિર્હમાં, રોજ રીબવું. ૪

હૃદયવિંધક, શ્રોતશૂળની;
જનકજાતણી, વાણી દુઃખની;
સુણી શકે કહો, કોણ નિર્દયી;
શ્રવણી ત્રિજટા, દુઃખણી થઈ. ૫

ચરણ લાગી તે, વારી રાખતી;
અધિક દોહ્યલા, દિન નાખતી;
પ્રભુ પ્રતાપ શું, જાણતી નથી;
બળ અપાર તે, શું કહું કથી. ૬

શિદ સલૂણી તું, થાય આકળી;
દિવસ દોહ્યલા, સૌ જશે ટળી;
સુયશ જેમના, ચૌદલોકમાં;
મન તું રાખ્ય ના, વિર્હશોકમાં. ૭

સજી તું સ્નેહિ તે, કાલ આવશે;
હણી રિપૂ તને, તે મુકાવશે;
અનળ તો અહીં, ક્યાંથકી મળે;
નિશિ સમે કહે, કોણ ક્યાં પળે. ૮

ઉચરી એમ તે, ત્રીજટા પછી;
ભુવન સંચરી, મ્હાદુઃખી થતી;
ઉરવિષે સીતા, શોચતી અતિ;
અરર શે રહી, આજ જીવતી. ૯

રાગ વેરાડીની ચોપાઈ.

અનળ મળે નહિ અહીંયાં અરે, પાપી પ્રાણ ન તન પરહરે;
શુળ મટે નહિ માહરૂં, રામ વિના જીવી શું કરૂં ? ૧

પ્રગટ પીથ્યા આ પેખાય છે, ઉડુગણ અંગારા ચળકાય છે;
એકેય ઉતરી અવનીવિષે, પૂણ્ય ખાઈ ન આવતો દિસે. ૨

દેખી ગગન શશિ શોભે કળા, ઊર વિચારે સીતા નિર્મળા;
શું આ ઉદિત દિનકર તે હશે, નાનાનિશાસમે ક્યાંથી દિસે ! ૩

ચંદ્ર હશે એ રૂપે રાજતો, કિર્ણે અમૃત બિંદુ વરસાવતો !
તન મન મારાને દામતો, ચંદ્ર ન હોય એમ સંતાપતો ! ૪

ગોળો છે ગરમીનો ખરે, દેહ દહન કરતો સંચરે !
ક્યાંથી ગગન ગોળો ગરમીતણો, અફળ મત એવો આપણો. ૫

---

[૧] ખોળામાં.

હોશે શું વજ્ર વાસતણું, જોઈ હું મનમાં બી'નું ઘણું !
વજ્ર ક્યાંથી હોય અકાશમાં, આવ્યું હવે મારા અનુમાનમાં. ૬

વાલમ વિરહણી જે તારૂણી, હું સરખી અતિ મંદભાગ્યણી;
પ્રાણપવન તેનો ભક્ષવા, ક્ષુધાદુઃખ સરવે ટાળવા. ૭

ધાતી આવતી નિશાનાગણી, તેના શિરનો તેજસ્વીમણી;
કેવો ભયંકર ઝેરી હશે, વિરહણિનો જીવ જોતામાં જશે. ૮

પ્રાણપવન આપવા ધીર ધરી, શાણી સીતા થઈ સાંતરી;
ભક્ષેક્યમપ્રીછિ નિજહાણને, મ્હાદુઃખીઆરામારા પ્રાણને. ૯

વૃક્ષ અશોક મારી વીનતી, સાંભળ તું વદે સીતા સતી;
શોક હરણ કરી કહું ખરૂં, સત્યનામ તું કર તાહરૂં. ૧૧

અંકુર તારાં નિરમળ નવાં, પ્રગટ પાવક રૂપનાં હવાં;
એવો અનળમમ કર આપને, આપુંવિદાયમારાપરિતાપને. ૧૨

પ્રતિકુળ સર્વે થયાં મને અરે, મેલી વિસારી જ્યારે રઘુવરે;
જગદિશ પાખે જીવી શું કરૂં, મારે હાથે હવે નિશ્ચે મરૂં. ૧૩

કેશપાશ નાખ્યો ત્યાં ગળે, નેત્રે આંસુ અઢળક ઢળે;
મરવાનું આદર્યું જેટલે, કપિવર ચિત ચેત્યો તેટલે. ૧૪

રામતણાગુણ તે અવસરે, ગાવા લાગ્યો કપિ ઊંચે સ્વરે;
ઇક્ષ્વાકુકુળમાં મહાબળી, દશરથભુપ કૌશલ્યા નિર્મળી. ૧૫

કીર્તિ જેની ચૌદલોકમાં, પાળે પ્રજાને રહિત શોકમાં;
લક્ષણધામ રૂપે અભિનવા, ચાર ચતુરસુત ઉત્પન હવા. ૧૬

જેષ્ઠ શ્રેષ્ઠ રામ શામળા, તાતવચન વનમાં નિકળ્યા;
સંગ લઘુબંધુ સુંદરી, વસુધા સઘળી પાવન કરી. ૧૭

પંચવટીથી તે સુંદરીતણું, હરણ થયું પ્રભુ રોયા ઘણું;
શુદ્ધ લેવા કારણ સાંભળો, જક્ત જનનિ મુજને મોકલ્યો. ૧૮

સંપાતી વચને હે સતિ, સંભારી મનમાં રઘુપતિ;
આવ્યો હું સાગર ઠેકી અહીં, અઘટિત માડિ આચરશો નહિ. ૧૯

મૃતક જીવાડણ વાણી સુધા, સાંભળી ચિંતતી જાનકી બુધા;
આકાશમાંથી અચરજ કશું, જે સુણી મારૂં હૈડું હસ્યું. ૨૦

વાયુતણો સુસવાટ શું હશે, કે સ્વપ્નું પ્રાણ પરવશે ?
કે શું ભ્રમ મુજને ભાસતો ? કે શું જીવડો જખમારતો ? ૨૧

દુઃખણીને નિદ્રા વેગળી, શુદ્ધિ છતાં ભ્રમ શાનો વળી !
શ્રોતપાવન વાણી સુધા, સત્ય હશે કે સરવે મુધા[1]. ૨૨

ના ના ! જીવ આ ઝખ મારતો, પિડા પમાડવાને વારતો;
એમ કહી મરવા આદર્યું, કપિએ તેવે કૌતક કર્યું. ૨૩

દોહરા.

કરિ વિચાર કપિરાય મન, હાં કહી મારી હાક;
નાખી મણિમય મુદ્રિકા, ક્ષમા ક્ષમા વદિ વાક. ૧

વિનતિ સાંભળી માહરી, દેખી દુઃખ અપાર;
અશોકવૃક્ષે આ દીધો, અનુપ મને અંગાર. ૨

કેશપાશ તજી તે સમે, ઉઠી આસનથી આપ;
અગ્નિ જાણી લીધી મુદ્રિકા, મટાડવા પરિતાપ. ૩

જોઈ મનોહર મુદ્રિકા, અધિક પ્રકાશિત સ્હેજ;
રામનામ અંકિત રૂડું, તરણી[2] જેવું અતિ તેજ. ૪

ઓળખી રઘુવરમુદ્રિકા, ચકિત સીતાજી ચીત;
હર્ષ ખેદવશ હૃદયમાં, અકળાણી ઘણી રીત. ૫

અજય અવધપતિરામને, જીતિ લાવે કો આમ ?
એવી બીજી માયાથકી, રચી ન જાય અભિરામ. ૬

હે પ્રિયવાદી હેતથી, થા સન્મુખ કર સુખ;
શકે મોકલ્યો સ્વામીનો, દૂર તજાવા દુઃખ. ૭

સાંભળી સ્નેહ ભર્યાં વચન, હરખી મન હનુમાન;
રામચંદ્રના ગુણતણું, કરવા લાગ્યો ગાન. ૮

સાંભળી તે સીતાતણાં, એ તક દુઃખ તમામ;
દૂર થયાં સહુ મનથકી, ઉર પામી આરામ. ૯

લાગી સુણવા શ્રવણતે, ઠામ રાખી મન ઠીક;
આદીથકી અંજનિસુતે, કથા કહી રમણીક. ૧૦

ઉતરી હેઠો આવિયો, સીતા સમિપ કપિ સાર;
અવળું મોઢું કરી ઉર્વિજા, ફરી બેઠી તેવાર. ૧૧

અંતર વિસ્મય અંજનિજ[3], કારણ શું હે માત ?
આવ્યો પ્રભુનો મોકલ્યો, શુધ લેવા સાક્ષાત. ૧૨

રામદૂત હું હે જનનિ, શીદ ધરો સંદેહ;
સત્ય ખાઈ સોગન કહું, તમો કહો જે તેહ. ૧૩

આ મનહર અતિ મુદ્રિકા, આણી મેંજ સહેત;
એંધાણીમાં આપવા, તમને, મળતાંવેત. ૧૪

કરથી ઉતારીને મને, આપી છે રઘુરાજ;
પ્રભુપ્રતાપ અહીં આવિયો, તમ શુધ લેવા કાજ. ૧૫

કહે સીતા કપિરાયને, પ્રેમે તેહ પ્રસંગ;
નરને તે વાનરતણો, હોય ક્યાંથી કહો સંગ ? ૧૬

સંગત થઈ સુગ્રીવશું, તે સહુ કથા પ્રસંગ;
વરણી કહ્યો વૈદેહીને, કપિરાયે સઉમંગ. ૧૭

સત્ય વચન સતિ સાંભળી, કપિવરનાં સહપ્રીત;
ઉપન્યો ઉર વિશ્વાસ તવ, સન્મુખ બેઠી સીત. ૧૮

જાણ્યો મન ક્રમ વચનથી, દીનબંધુનો દાસ;
ઉર્વીજા અંતરવિષે, અધિક પામી ઉલ્લાસ. ૧૯

જુક્તે હરિજન જાણીને, પ્રૌઢ વધી મન પ્રીત;
સજળ નેત્ર તન પ્રફુલ અતિ, વદે વચન શુભરીત. ૨૦

૧ જૂઠું.

૨ સૂર્ય. ૩ અંજનીનો પુત્ર હનુમાન.

રાગ રામગ્રી.

વૈદર્ભી વનમાં વલવલે એ ઢાળ

સાંભળ કપિવર સ્નેહથી, વડી દુખણીની વાત;
વારૂ થયું વિરા આવિયો, જોવા દુખણીની જાત.
સાંભળ. ૧

બુડતી હતી પ્રભુવિરહના, ઊંડા અંબુધિમાંય;
વ્હાણરૂપી વીરા તું થયો, કષ્ટ ના હવે કાંય.
સાંભળ. ૨

કુશળ કહે હવે હે કપી, આપુ જઊં બલિહાર!
સુખીઆતો છે કે સાનુજ પ્રભુ, કૃપાના કરનાર?
સાંભળ. ૩

કોમળ ઉર રઘુરાયનું, રૂપ મુનિમન ચોર;
કિંકરિપર કોણ કારણે, કર્યું હૃદય કઠોર?
સાંભળ. ૪

સ્હેજ વાણી મારા સ્વામિની, જન સુખપ્રદ સાર;
સંભારે છે કે મને કદી, રઘુપતિ અતિ પ્યાર?
સાંભળ. ૫

ક્યારે થશે કપી માહરાં, સ્હેજ શીતળ નેત્ર;
શ્યામ કોમળ તન સ્વામીનું, નીરખી રૂપક્ષેત્ર.
સાંભળ. ૬

જોને વિરા પડી એકલી, દીનબંધુથી દૂર;
કેવાં કર્યાં હશે ઓ ભવે, કોટી કરતવ્ય ક્રૂર?
સાંભળ. ૭

સુખ દુઃખ હોય છે સરવને, આતો આડો આંક;
દુખની ઘડી મારી દેહડી, રાંકને કરી રાંક.
સાંભળ. ૮

સંસાર સહુ આજે સુખીયું, દેખે નહિ કોઈ દુઃખ;
ઓછાં કરમ એક આપણાં, રહિ સ્વામીવિમુખ.
સાંભળ. ૯

વાંક વિરા નથી કોઈનો, લખ્યા વિધિએ લેખ;
ભોગવું દુઃખ વિયોગનું, ફુડી કરમની રેખ.
સાંભળ. ૧૦

રામચરણ નિરખ્યા વિના, જીવતી છું મરેલ;
સાંભરે છે ત્યારે ઉરવિષે, તપ્ત રેડાય તેલ.
સાંભળ. ૧૧

નિશદિન વળી નિશિચરતણો, માથે મોટો છે ત્રાસ;
પ્રાણ રાખું કોણ પેરથી? દીનબંધુના દાસ!
સાંભળ. ૧૨

દારૂણ દૈત્યણિઓ ઘણી, બી'વરાવે બહુજ;
શું કરૂં હે વિરા ક્યાં જઉં? રાખે તેમ રહુંજ.
સાંભળ. ૧૩

જોયાં ન તેહ જોવાં પડે, ન સુણ્યાં તે સુણાય;
સ્હેવાં પડે ન સહેલ જે, પાપી પ્રાણ ન જાય.
સાંભળ. ૧૪

સાંભરે છે જ્યારે સરવથી, મારાં કરતવ્યકૂર;
ઝાલ્યું રે'તું નથી હેવીરા, મારૂં ઉભરાતું ઊર!
સાંભળ. ૧૫

દાના દ્વિએરિયાને મેં કહ્યાં, એવાં વચન અનેક;
શુધ બુધ જાય સંભારતાં, હું અભાગણી છેક.
સાંભળ. ૧૬

લાગ્યું સહોદરનું ઉરે, દીનબંધુને દુઃખ;
તેહ વાંકે શું વિસારીને, કરી છેક વિમુખ.
સાંભળ. ૧૭

ક્યારે આવે મારા કંથજી, રૂપાળા રઘુરાય;
જોને વિરા અહીંયાં હવે, હુંથી રહ્યું ક્યમ જાય?
સાંભળ. ૧૮

વચન ન આવે મુખે કશું, કે' લોચન ભરી નીર;
છેક વિસારી મૂકી મને, રામ શ્યામશરીર.
સાંભળ. ૧૯

વિર્હવ્યાકુળ અવિલોકીને, ઉર્વિજાને અપાર;
કોમળ વિનિત વચન વદે, કપિવર સુખકાર.
સાંભળો દેવિ સુલક્ષણા. ૨૦

સાનુજ કુશળ સદાય છે, રૂપાળા રઘુવીર;
દુઃખીઆ તમારા દુઃખથકી, ભરે લોચન નીર.
સાંભળો. ૨૧

ઓછું ન લાવશો અંતરે, મારી માવડી એમ;
તમ કરતાં બહુ રામનો, તમ ઉપર પ્રેમ.
સાંભળો. ૨૨

રામસંદેશો સાંભળો, જનની ધરી ધીર;
એવું કહી ગદગદ થયા, આવ્યાં નેત્રમાં નીર;
સાંભળો. ૨૩

હે મારી હરિવદની અહીં, તુજ પાખે તમામ!
વિપ્રિત થઈ પડી વસ્તુઓ, મન ના રહે ઠામ.
સાંભળ. ૨૪

ના ગમે તરુ નવાંકુર મને, લાગે આગ્ય સમાન;
ચંદ્રકિરણ તો વેરણ થઈ, ભુલાવે તન ભાન.
સાંભળ. ૨૫

સૂર્ય સદાય સંતાપતો, આપતો અતિ દુઃખ;
કાળરાત્રી સમ રાતડી, બેશી રહું અધોમુખ.
સાંભળ. ૨૬

દિન જાય છે તો જતિ નથી, રાત તારે વિયોગ;
જાય સહ્યો નહિ મેં જરા, વાલી તુજ વિર્હરોગ!
સાંભળ. ૨૭

અંબુજવન અહીંયાં મને, ભાસે ભાલાનાં વંન;
તપ્ત તેલ જાણે વરસતો, પ્રલયનો પરજન્ય.
સાંભળ. ૨૮

જે તરૂતળ રહું તે કરે, પ્રૌઢ પીડ શરીર;
લાગે છે સર્પના શ્વાશશા, મને ત્રિવિધ સમીર.
સાંભળ. ૨૯

ઉભરો મટે કહ્યે કોઈને, હલકું દુઃખ હોય;
કોને કહું હું હે કામની, અહીં જાણે ન કોય.
સાંભળ. ૩૦

સરળ તારામારા સ્નેહનું, તત્વ તારૂણી જેહ;
મન જાણે છે એક માહરૂં, નથી વિસરતો નેહ.
સાંભળ. ૩૧

તે મન મારૂં રહે સદા, પ્રેમદા તુજ પાસ;
જાણી લેજે એટલાજમાં, પ્રીતીરસ ગુણરાશ.
સાંભળ. ૩૨

સાંભળી પ્રભુનો સંદેશડો, વૈદેહી તે વાર;
પ્રેમનિમગ્ન થઈ ઘણી, શુદ્ધિ તનની ન સાર.
સાંભળ. ૩૩

હર્ષઆંસુ આવ્યાં આખમાં, કહે વળી કપિરાય;
ધીર ધરો માતા જાનકી, સદા રામ સહાય.
સાંભળો. ૩૪

સેવક સુખપ્રદ વિશ્વમાં, રૂપાળા રઘુવીર,
સમરો તેને મારી સ્વામિની, ઘનશ્યામ શરીર.
સાંભળો. ૩૫

પ્રભુતા વિચારોને રામની, ઉર્વિજા ઉરમાંય;
ત્યાગો વિકળતા તનથકી, કષ્ટ ના હવે કાંય.
સાંભળો. ૩૬

બાણ અનળ રઘુભાણનાં, દૈત્યવૃન્દ પતંગ;
બળી મરશે જ્યારે કોપશે, સારી પેઠે શ્રીરંગ.
સાંભળો. ૩૭

આવડો કલ્પાંત ના કરો, ધરો હૃદયમાં ધીર;
થોડે દા'ડે અહીં આવશે, રામ શ્યામ શરીર.
સાંભળો. ૩૮

શોધ પામ્યા હોત શ્રીપતિ, તો ન કરત વિલંબ;
જાણ કરૂં જઈને હવે, રચાવું રણસ્થંભ.
સાંભળો. ૩૯

રઘુવરબાણ રૂપી રવી, હવે સત્ય ઉદિત;
રાત નિશાચરયુથતણી, ક્યાં સંતાશે હે સીત?
સાંભળો. ૪૦

હમણાંજ હે હરિવદનિ હું, રોળી રાવણ રાય;
લઈ જાઊં તમને લક્ષ્મધા, રઘુવીર સહાય.
સાંભળો. ૪૧

આજ્ઞા નથી પ્રભુની મને, કરવાને એવું કાજ;
રામની આણ હે માવડી, લેતાં આવે છે લાજ!
સાંભળો. ૪૨

જનની જરૂર ઉરે ધરો, થોડાદિન સુધી ધીર;
કપિદળ સહ અહીં આવશે, રૂઠીને રઘુવીર.
સાંભળો. ૪૩

દારૂણદળ ખળ દૈત્યને, મારી મ્હોકમ માર;
જાશે લઈ જગદીશ તે, તમને નિરધાર.
સાંભળો. ૪૪

ચૌદભુવન યશ નિર્મળા, નારદાદી મુનીશ;
ગાશે ઘણાગાજી ગાજીને, જીવો કૌશલાધીશ.
સાંભળો. ૪૫

દોહરા.

સાંભળી કપિનાં વચન શુભ, સીતા પુછે સપ્રીત;
હે સુત કપિ સહુ તુજ સમા, જીતવાની શી રીત? ૧
દારૂણ દૈત્ય સુભટ મહા, અતિ બળાઢ્ય રણધીર;
જીતશે શું કપિ તેમને, તુજ સમ લઘુ શરીર. ૨
મારા હૃદય વિષે કપિ, થાય પરમ સંદેહ;
સાંભળી તે સમિરાત્મજે, પ્રગટ કર્યો નિજદેહ. ૩
સુવર્ણ મેરૂ સમાનનું, શોભિત પ્રૌઢ શરીર;
સમર ભયંકર ભાસતો, અતિ બલાઢ્ય રણધીર. ૪
હૃદય ભરોંસો આવિયો, સીતાને તવ સાર;
વળી લઘુરૂપ અંજનિસુતે, લીધું ત્યાં તે વાર. ૫
સુણ મા શાખામૃગતણું, નહિ બુદ્ધિ બળ વિશાળ;
પ્રભુપ્રતાપથી ગરૂડને, ખાય પરમ લઘુવ્યાલ. ૬
મન સંતોષ મહા સુભગ, સુણીને કપિવરવાણ;
તન પ્રફુલ્લ લોચન નિરે, ધન્ય ધન્ય રઘુભાણ. ૭
ભક્તિ પ્રતાપ અમાપની, મિશ્રિત બળ વળી તેજ;
રામતણો પ્રીય જાણીને, શુભ આશિષ દીધી સ્હેજ. ૮

અજર અમર ગુણનિધિ અજય, થજે સુત સહુથીય;
સ્નેહ રામ કરશે સદા, પ્રાણથી ગણશે પ્રીય. ૯

પ્રભુ અપાર કરશે કૃપા, સાંભળી એવું કાન;
નિર્ભર પ્રેમ મગન ઉરે, હર્ષવંત હનુમાન. ૧૦

કપિવર વાર્ંવાર તવ, સતિ ચરણે ધરી શીશ;
વદે વચન કરજોડીને, મ્હામતિ સુણો મુનિશ. ૧૧

કૃતકૃત્ય અવ હું થયો, મ્હાભાગ્યની હે માત;
સુણી અમોઘ આશીષ તમ, સુખપ્રદ જગવિખ્યાત. ૧૨

અપવાસી બે દિવસનો, હે જનની હું હાલ;
તમ દરશન કરીને હવે, કરૂં પારણું આકાળ. ૧૩

વળી આ સુંદર ફળ ઘણાં, લાગ્યાં લચકાલોળ;
લાગી ક્ષુધા નિરખી મને, કહો ખાઉં કરી ખોળ. ૧૪

અરરર કરવા પુત્રને, પ્રીતે પ્રો'ણાચાર;
એટલુંય નથી મુજકને, અન્નોદક આવાર. ૧૫

'અરે માત અંતરવિષે, એવું ઓછું ન લાવ;
કપિસ્વભાવ ફળ દેખીને, ઉપન્યો અંતર ભાવ. ૧૬

જકતભરણી અનપુરણા, સેવ્યની સહુ વિધિનેય;
અંબા એવું ન ઉચરિએ, દીધું મને અદેય. ૧૭

રહ્યા ભલે રખવાળ બહુ, જોરાવર ઝુંઝાર;
તનમાં મને ન તેમનો, ભય લગાર નિરધાર. ૧૮

સુખ તમ જો મન માનશો? તો પછી કોની બીક;
કાળનોય પણ કાળ છું, રામપ્રતાપ અધિક. ૧૯

જાણી બુદ્ધિબળ પ્રૌઢ કપિ, સીતા કહે જા શુર;
રઘુવરચરણ હૃદય ધરી, ખાજે ફળો મધુર.' ૨૦

રોળાવૃત.

કર સંપુટ કરી કપિ, ચરણરજ શીશ ચઢાવી;
બાગવિષે બળધામ, પ્રવેશ્યો રીશ ઉર લાવી. ૧

મન વિચાર કપિરાય, કરે છે ફરી ફરી એવો;
'આવ્યો કો જાણશે, રામદૂત જમદૂત જેવો. ૨

જાઉં એમનો એમ, શોધ લઈ નેજ સીતાની;
અધમ ગણાઉં પ્રથમ, મહા કાયર લે માની.' ૩

હૃદય એવું અનુમાની, અંજનીસુત હનુમાને;
વન કરવા વિદ્વંસ, લાગિયો નેટ નિદાને. ૪

ખાય સકળ ફળ પ્રથમ, પછી તરુ સમૂળું ઉપાડે;
શિર ફેરવી સરોષ, ધીબ ધરણીપર પછાડે. ૫

કપિએ ક્ષણમાત્રમાં, પ્રીય વન રાવણકેરૂં;
અશોક છોદ કર્યું, તોડી ફુળદેવીદેરૂં. ૬

રહ્યા હતા રખવાળ, દેવિમંદિર સાચવવા;
કૃતાંત સમ કપિ દેખી, લાગિયા સરવે લડવા. ૭

મારી મ્હોકમ માર, કુદ્યો કપિકુંજર કોડે;
લોહસ્થંભ ઉખેડી, હઠાવ્યા સહુને હોડે. ૮

ક્રોધ કરી કપિરાય, કેશ પકડે જઈ કોના;
ઉડી ગયા મુખહોસ, સર્વે વનરખવાળોના. ૯

પૂછે પડી તવ પાય, જાનકીને કર જોડી;
રહી જે રખવાળણો, સભીત સમિપે જઈ દોડી. ૧૦

'કપિવર છે આ કોણ, માડી સરવે કો' માંડી;
સત્ય ત્રિજટા સ્વપ્ન,' શોક બિક સરવે છાંડી. ૧૧

હું નથી જાણતિ કશું, દુખે આકુળ છું અતિશે;
દુખની મારિને કાંય, આસપાસનું ન દીસે.' ૧૨

કપિએતો કરી ક્રોધ, રોળ વાળ્યો રણમાંહે;
સુભટ મારિયા સર્વે, થયા સન્મુખ જે ત્યાંહે. ૧૩

રહ્યા મારતાં જેહ, જીવ લઈ નાઠા ત્યાંથી;
જઈ લંકેશ સમીપ, જાણ કર્યું જઈ વનમાંથી. ૧૪

'નાથ એક કપિ આજ, આવિયો મહા ઝુઝારી;
અશોક વન આપણું, ઉજડ કર્યું રક્ષક મારી. ૧૫

ખાઈ સકળ ફળ પ્રથમ, પછી તરુ સમૂળું ઉપાડી;
જ્યાં ત્યાં સહુ સુભટને, મારતો ધરણી પછાડી. ૧૬

પ્રિયવનનો વિધ્વંસ, સાંભળી રાવણરાયે;
લક્ષ દૈત્ય દારુણ, મોકલ્યા જે મ્હાકાયે. ૧૭

દારુણ દળ દૈત્યનું, આવતું દેખી એવો;
ગરજી ઉઠ્યો હનુમાન, પ્રલયઘન ગરજે જેવો. ૧૮

કપિરાયે કરી ક્રોધ, સર્વે નિશિચર સંહાર્યા;
ગડદા પાટુ પ્રહાર, કેટલા રોળી માર્યા. ૧૯

રહ્યા મારતાં અર્ધ, પ્રૌઢ પોકારો કરતા;
ગયા દૈત્યપતિ પાસ, સભય મુખ વચન ઉચરતા. ૨૦

રોષ કરી રાવણે, મોકલ્યો અક્ષકુંવરને;
સુભટ લેઈ ચાલિયો, જીતવાને કપિવરને. ૨૧

છત્રિશ આયુધ સજી, ટોપ બખ્તર લિડી અંગે;
અશોકવન આવિયો, અક્ષકુમાર ઉમંગે. ૨૨

જોયો જઈ મ્હાજોદ્ધ, પ્રથમ દુર્વચનો કહિને;
વદે પછી કપિપ્રતી, મૂછપર તાલ દઈને. ૨૩

'જો ન મારૂં જુદ્ધમાં, નામ અક્ષય નહિ મારૂં;'
હસી કહે હનુમાન, 'જોવું બળ યુધમાં તારૂં. ૨૪

ભુલી પાડતાં નામ, લેઈ તારીજ બિચારી;
ક્ષય કરીશ ક્ષણમાંય, માર મ્હોકમ રણ મારી.' ૨૫

એમ કહી તરૂ એક, ઉપાડ્યું ઝટ રણુરાઢે;
કપિકુંજર ગરજીને, કૂદીઓ બળ અતિગાઢે. ૨૬
શિરપર ફેરવી વૃક્ષ, કટકટાવી રદ રીશે;
ઝાપટ્યું અતિ જોરમાં, અક્ષકુંવરને શીશે. ૨૭
રોળી રોળી મારિયો, પરાણે પ્રાણ તજાવ્યો;
પછી કપિવર સહુ સુભટ, તણી સનમુખ ઝટ આવ્યો. ૨૮
માર્યા ભટ કેટલા, કેટલા રોળી રોળી;
કેટલાક લપડાક, મુષ્ટિએ કો રગદોળી. ૨૯
નાઠા વાટ મુકાવી, કેટલા પ્રાણ લઈને;
રાવણને કર્યું જાણ, યુદ્ધમાંથી ખસી જઈને. ૩૦
'મરકટ ભટછે વિકટ, નાથ બળધામ ઝુઝારી;
અક્ષકુંવર આપનો, મરકટે નાખ્યો મારી.' ૩૧
સર્વ સેન્ય સંહાર, કોથી સન્મુખ ન ટકાએ;
સુણી સુતવધ તેવાર, રોષ કિધ રાવણરાયે. ૩૨
મેઘનાદ બળવાન, મોકલ્યો શૂર ચઢાવી;
કરી રાવણે ક્રોપ, વેર અંતરમાં લાવી. ૩૩
'મારિશ નહિ તેહને, લાવ્ય બાંધી મુજપાસે;
ક્યાંનોછે એ કપિ? જોઈએ અહીં ઉપહાસે.' ૩૪
અગણિત યોદ્ધા સંગ, ઇંદ્રિજિત ચઢ્યો ઉમંગી;
બંધુનિધન સુણી કાન, ક્રોધ ઉપજ્યો ઘનરંગી. ૩૫
દિઠો દુરથી આવતો, ઇંદ્રિજિતને અંજનિજે;
'દારૂણભટ આવિયો,' જાણ્યું મનમાંહે રીઝયે. ૩૬
કટકટાઈ રદ રિશે, ગર્જી કપિકુંજર ધાયો;
અતિ વિશાળ તરૂ એક, ઉખાડી સન્મુખ આવ્યો. ૩૭
ઝાપટ્યું અતિ જોરમાં, કર્યો રથ ચુરણ સંપુરણ;
વિરથ થયો તેવાર, ઇંદ્રિજિત અતિ બળીઓ પણ. ૩૮
સુભટ તેહની સંગ, હતા અતિ રણઝૂઝારી;
ઝાલી ઝાલી ઝીંકતો, તેમને કપિ બળ ભારી. ૩૯
ભચરડી નિજ તનસાથ, કેટલા હણ્યા કચરડી;
નિરખી કપિ બળધામ, જીત લઈ નાઠા મરડી. ૪૦
મારિ સર્વને માર, પછી કપિકુંજર કોડે;
ઇંદ્રિજીત સનમુખ, હાક મારી જઈ હોડે. ૪૧
ભિડ્યા મહાભટ બેય, પરસ્પર મુખે પ્રચારી;
જાણે બે ગજરાજ, બથોબથ ઉન્મદ ભારી. ૪૨
મારી મુષ્ટિકા એક, વૃક્ષપર જઈ ચઢી બેઠો;
ઇંદ્રિજીત મુર્છિત્ત, પૃથ્વિપર પડિઓ હેઠો. ૪૩
વળી મુર્ચ્છા ઘડી એક, ઉઠ્યો ઘનનાદ કરીને;
માયા કરી અપાર, અધિક અંતરમાં ડરિને. ૪૪
'જુદ્ધે જીત્યો ન જાય, સમરથ કો સમિરાત્મજ;
દાસ રામચંદ્રનો, જેની શરણે હરિ હર અજ. ૪૫
સાંધ્યું તવ બ્રહ્માસ્ત્ર, કોપી લંકેશકુમારે;
એવું દેખી એવાર, કપી મનમાંય વિચારે. ૪૬
'જો ન માનશું આણ, બ્રહ્મશરની આવારે;
અતિ મહિમા એહનો, જશે નહિ તો અત્યારે.' ૪૭
માર્યું પછી બ્રહ્માસ્ત્ર, કોપ કરી કપિને જ્યારે;
ખળદળ પડતાંવેંત, પરાભવ પામ્યું ભારે. ૪૮
કપિને મુર્છિત જાણી, આણી ઉર રીશ ઘણેરી;
નાગપાશ મૂકીને, બાંધી લીધો કપિ ઘેરી. ૪૯

દોહરા.

હે ભવાની જપી જગતમાં, નિર્મળ જેનું નામ;
કાપે નર જ્ઞાની ઘણા, ભવબંધનો તમામ. ૧
આવે દૂત શું તેમનો, બંધન તળે કદાય?
પણ પ્રભુકારજ કાજ કપિ, બંધાયો નિજ કાય. ૨
કપિ બંધન સુણીને શ્રવણ, આવ્યા દૈત્ય અપાર;
કૌતક માટે લાવીયા, રાજ સભામોઝાર. ૩
નિરખી જઈને કપિવરે, રાવણ સભા અભીત;
કહી ન જાય પ્રભુતા કશી, કવી મુખે કો રીત. ૪
ઉભા રહ્યા કરજોડીને, સુર દિગ્ગજ સહુ ત્યાંય;
ભ્રકુટી વિલોકે સકળ તે, અતિ સભીત મનમાંય. ૫
પ્રતાપ દેખી પ્રૌઢ તે, કપિને બીક ન કાંય;
જ્યમ અશંક ઉરગારિ[1] ઉર, ઉરગવરૂથની માંય. ૬
કપિ નિરખી રાવણ હસ્યો, કહી મુખે દુર્વાદ;
સુતવધ ઉર સંભારી વળી, ઉપન્યો અધિક વિષાદ. ૭
રોષ કરી લંકેશ તવ, કહે કપિને કેણ;
કોણ ક્યાંથી તું આવીયો? વદ તે સાચાં વેણ? ૮
કોના બળે કરી અને, વન કીધું વિધ્વંશ?
વિસરે નહિ મુજને જરા, સુતવધ કેરો ડંસ. ૯
શું કાને નથી સાંભળ્યો? મુજને તે કોવાર;
અશંક જોઉં તને અતિ, હે શઠ ભઠ અવતાર. ૧૦
હે શઠ શા અપરાધથી, માર્યા દૈત્ય અથાક;
પ્રાણનિ બાધા શું ન હતિ, તનમાં તજે જરાય? ૧૧
સુણિ સમિરાત્મજ તે સમે, વદે વાણિ ગંભીર;
સાંભળ હે લંકેશ અવ, શુદ્ધિ રાખી શરીર. ૧૨

---

૧ સર્પનો શત્રુ ગરૂડ.

ચંદ્રક્રીડા છંદ.

રચે કોટી બ્રહ્માંડ જેના બળે આદ્યમાયા ઉમંગી,
રૂડી પામી આજ્ઞા વિરંચી હરી શીવ તે થાય સંગી;
સૃજેછે વિપોષે હરે છે સદા સુણ લંકેશ શ્રાપી,
પ્રભુતા તું તેની પ્રિછે છે ઉરે હું કહું છું તથાપી. ૧

બડા શૈલ્યને વન સુદ્ધાંત બ્રહ્માંડ જેના બળેથી,
ધરે મસ્તકે શેષ નિત્યે હજારો મુખોએ તળેથી;
ધરે દેહ જે સુરત્રાતા સદા વિવિધિ વિશ્વમાંહે,
તું જેવા શઠોને રૂડી શીખ દેવા ચહી સુરઆંહે. ૨

વળી તોડ્યું છે જેમણે શીવકોદંડ લીલા કરીને,
સભામધ્ય તું સોત સૌ ભૂપનો મદ્દ છોડે હરિને;
વડી શક્તિવાળા ત્રિશીરા ખરાદી અને વાળી એવા,
હણ્યાછે ઘણાએક હેલાનિમાંહે મહાકાળ જેવા. ૩

અને જેતણા રંચ જોરે જીત્યું છે સહુ જક્ત ભારી,
હું છું દૂત તેનો હરી આણી છે જેનિ તેં પ્રીય નારી;
હું જાણું છું સૌ તારી તો જે પ્રભુતા રહી એક કોરે,
સહસ્રાર્જુને બાંધી રખ્યો હતો રાઢમાં જીતી જોરે. ૪

કરી યુદ્ધ વાળીની સાથે રૂડી પામીયો કીર્તિ ઝાઝી,
થઈને રહ્યો નગ્ન પાતાળમાં જૈ મરે શે ન લાજી!
કપિ વેણ એવાં સુણીને હસ્યો ઉર સંકોચ પામી,
વદે છે વળી અંજનીસુત શું તું હસે છે હરામી. ૫

ફળો પ્રાશિયાં ભૂખ લાગી હતી મુજને શું ડરાવે?
ઉખેડ્યાં તરૂ તાહારાં તે કપીકૂળકેરા સ્વભાવે;
અતિ પ્રીય છે પંડ પોતાતણા સર્વને પેખ ભાઈ,
મને મારવા લાગિયા દૈત્ય તારા બધા ધાઈ ધાઈ. ૬

મને મારિઓ જેમણે તેમને મારીયા મેં સજોરે,
લઈ વ્હાર આવ્યો વળી તાહરો પુત્ર થૈ તેની કોરે;
પછી તો દીએ રામ તેને ખરી જીત તે જુદ્ધમાંહે,
મરેલો પડ્યો મુષ્ટિકાએ જઈ જો તું તે પુત્ર ત્યાંહે. ૭

મને લાજ બાંધ્યાતણી ના કશી સત્ય હું તે કહું છું,
પ્રભુ માહરા દીનબંધુતણું કાર્ય કર્વા ચહું છું;
કરૂં વીનતી હાથ જોડી તને તું હઠીલાઈ ત્યાગી,
સુણી લેની તું શીખ મારી મહા મોહનિદ્રાથી જાગી. ૮

તું તારે ઉરે જો વિચારી કરી બુદ્ધિશાળી ઠરીને,
ભજી લે તજી ભ્રમ જે ભક્તના દુઃખહારી હરિને;
સુરાસૂરને સર્વને કાળ જે ખાય છે પ્રૌઢ પ્રીતે,
તું જો કાળ તે જેની બીકે બીહે છે અહોનીશ ચિત્તે. ૯

કદાએ ન તેવાની સાથે હઠીને વઢું વેર કીજે,
તું દે જાનકી સત્ય મારે કહ્યે તો રૂડ્યો રામ રીઝે;
રઘુનાથ છે દીનબંધુ અઘારી ગયે શર્ણે તેની,
સહુ વાંક તારા વિસારી તને રાખશે માની લેની? ૧૦

રઘુનાથ ચર્ણામ્બુજોનો ઉરે ધારી આધાર સારો,
રૂડું રાજ્ય લંકાતણું ભોગવી લે સહુ સુખકારો;
ઋષિનાથ પુલસ્તની કીર્તિના સ્વચ્છ સુધાનિધિમાં,
ન થા ડાઘ કાળો તું તારી સદા તામસી પ્રકૃતિમાં. ૧૧

ન સોહામણી વાણી લાગે કદી રામના નામ પાખે,
વિચારિ તું જો મોહને મદ્દ ત્યાગી ઉરે સાભિલાખે;
બણેલી ઠણેલી બહુ ભૂષણાલંકૃતી કોઈ નારી,
ન શોભે વિનાવસ્ત્ર તે તારુણી હો ભલે સૌથી સારી. ૧૨

સદા રામવિમુખ પામ્યા પ્રભૂતા તથા સંપતીને,
ગણો તેહ પામ્યા ન પામ્યા સમાને મળી કૂમતીને;
નહિ જે નદીમૂળમાં પાણી તે વૃષ્ટિમાંહે ભરાઈ,
ગયે વૃષ્ટિ તેવી નદી તો પછી ઝટ્ટ જાએ સુકાઈ. ૧૩

કહું લેઈ સંકલ્પ લંકેશ હે સુણ તું હીતવાણી,
રઘુનાથવીમૂખનો કો ન ત્રાતા તું લે સત્ય જાણી;
સદાશીવ વિષ્ણુ વિરંચી તને રામનો દ્રોહિ જાણી,
નહિ તે શકે રાખી શર્ણે તને પાપી પૂરો પ્રમાણી. ૧૪

બહુ શૂળદાતા મહામોહનું મૂળ નિર્મૂળકારી,
અભીમાન અજ્ઞાન ત્યાગી ભજી લે કૃપાળુ ખરારી;
કહી યદ્યપી એ રીતે હીતવાણી કપીએ અતિશે,
સુભક્તિ તથા નીતિ મિશ્રીત સારૂ થવાના સુમીષે. ૧૫

હરિગીત છંદ.

હસિ બોલીયો તવ લંકપૂરપતિ, અધમ અભિમાની અતિ;
મળીઓ જુઓ આ કીશ ગુરુવર, આજ અમને મ્હામતિ;
કરી કોપ મૂકી આરોપ ચાંપે, બળથી બોલી ઊઠીઓ;
ખળ મૃત્યુ તાઈ સમિપ આવ્યું, રાય રાવણ રૂઠીઓ. ૧

લાગ્યો તું શિખ દેવા મને અહીં, પરમ લઘુ કપિ પામરા;
મુજ સુત અક્ષય રક્ષકોને, મારતાં ન ડર્યો જરા?
અવળો થઈ તવ ઊચર્યો મુખ, ક્રોધ કરી કપિરાજ તે;
અતિશે મતિ તુંજ ભ્રમિતભાસે, પ્રગટ પ્રીછ્યું મેં આજ તે. ૨

સુણી વ્યંગ વચન પ્લવંગનાં મન, રીશ કરી કહ્યું રાવણે;
ઝટ જીવ લ્યો નિશિચર મળી સહુ, મૂઢ કપિનો મ્હારણે;
સુણતાં વચન ધાયા સહુ જણ, મારવા મારુતિને;
સચિવો સહિત તવ આવિયા ત્યાં, વિભીષણ ઉર હર્ખિને. ૩

નમી ભ્રાત ચરણે વિનય કીધ બહુ, કહ્યું વળી કર જોડીને;
યમદૂતનેય ન મારીએ કદી, નીતિ વિરોધે હોડીને;
તમ અન્ય દંડ કરો કશો તે, સચિવ સહુના સંમતે;
સરવે કહ્યું ઠીક નાથ એ મત, વિભિષણે કહ્યું જે રીતે. ૪

હસિ બોલીયો દશમૌલી સુણી તવ, અંગ ભંગ કરી કપિ;
પછી મોકલી દો અહીંથી એ વધ, યોગ્યદીસે યદ્યપી;
નિજ પુચ્છની મમતા ઘણી મન, હોય છે કપિ સર્વને;
પટ બાંધી બોળી તેલમાં, સળગાવિ દો સહગર્વને. ૫

વણુ પૂચ્છ બાંડો થઈ કપિવર, અહીંથી જાશે જ્યાહરે;
નિજ નાથનું ઉપરાણું લઈને, આવશે શઠ ત્યાહરે;
ફરી અધિક જેનિ વડાઈ અહીંયાં, અધિક ગર્વાતુર બણી;
નજરે વિલોકશું તો ખરા અહીં, વારૂ પ્રભુતા તેતણી ! ૬

સુણી વચન કપિ મનમાં હસ્યો તવ, વદન ઠાવકું રાખીને;
થઈ સહાય શારદ જાણ્યું મન મેં, યશતણા અભિલાખીને;
રાવણવચન સુણી સર્વ નિશિચર, અધર પીસિ કમર કસી;
ઉઠી લાગીયા વીંટાળવા પટ, હૃદયમાંય હસી હસી. ૭

પટ તેલ ઘી સહુ નગરકેરૂં, રહ્યું નહિ મુનિરાયજી;
કૌતક કરી કપિએ વધાર્યું, પૂચ્છ રામ સહાયજી;
પુરવાસી કૌતક નિરખવા સહુ, આવિયા મળી મેદની;
પુચ્છમાં પ્રહાર કરે ચરણનો, મન સમજ નહિ ભેદની. ૮

ઢબુકે ઘણાંવિધિ ઢોલ વળી સહુ, તાળીઓ જન પાડતા;
પુર ફેરવી પછી પુંછ પ્રજાળ્યું, લોક રેણું ઉડાડતા;
ફરી જોયું જવ તવ જ્વાળ નિરખી, કપિવરેય અકળકળે;
થઈ પરમ લઘુરૂપ નીકળ્યો છુટી, તોડી બંધન મ્હાબળે. ૯

કપિકેશરી કરી ગર્જના પછી, કુદિ ચઢ્યો અતિ કોપથી;
સોવર્ણભુવને જઈ વળુંધ્યો, ઠેકતો બહુ ચોંપથી;
લે એક પછી બીજીએ જઈને, ઠામઠામ પ્રજાળતો;
સહુ દૈત્યમેદનિ સભિત થઈ, નિજનિજનું સહુ સંભાળતો. ૧૦

દોહરા.

હરિપ્રેરીત તે અવસરે, કરવા કાળો કોપ;
ઓગણપચ્ચાશે પવન, ચાલ્યા છુટી અતિ ચોંપ. ૧

અટ્ટહાસ કરી અંજનિજ, કરે ગર્જના ઘોર;
વિંધ્યાચળસમ વધિ ઉભો, જોતામાં મ્હાજોર. ૨

વિશાળ તન હલકાઈ અતિ, ઠેકે ઠારોઠાર;
મંદિરથી મંદિર ઊપર, ચઢી જાય કપિ સાર. ૩

લાહ્ય લાગી લંકાવિષે, વ્યાકુળ લોક વિશેષ;
લપટ ઝપટ કરી મારતો, કોટીકાળ કુવેષ. ૪

તાત માત હા ભ્રાત સહુ ! પ્રૌઢ કરે પોકાર;
કોઈ ઉગારો આવિને, અમને અહીં આવાર. ૫

અમે કહ્યું નહોતું મુખે, કે આ કપિ ન હોય ?
વાનર રૂપ ધરી આવીયો, કામરૂપ સુર કોય. ૬

સાધુઅવજ્ઞાનું જુઓ, કેવું પાકયું પરિણામ ?
બળે અનાથનું જે રીતે, તતિખ નગર તમામ. ૭

નિમિષ માત્રમાં નગર તે, બાળી વળ્યો બળધામ;
એક વિભીષણકેરૂં ગૃહ, ઉગર્યું તેણે ઠામ. ૮

જેહ અનળ સૃજનાર પ્રભુ, તે પ્રભુનો કપિ દૂત;
તે કારણથી બળ્યું નહિ, એ ચરિત્ર અદભુત. ૯

અવળી સવળી લંકા સહુ, બાળી વાળી બહુ રોળ;
કુદી પડ્યો કપિકેશરી, પછી જઈ સાગર છોળ. ૧૦

લંગુર ઓ'લવિ એસમે, થાક મટાડી ઠીક;
ધરી લઘુરૂપ ત્યાંથી કપિ, ચાલ્યો પ્રબળ અધિક. ૧૧

જઈ કરજોડી ઉભોરહ્યો, જનક સુતાની પાસ;
ક્ષેમ જાણી મન જાનકી, અંતર પામી હુલાસ. ૧૨

માતા દો મુજને તમે, કશિ નિશાનિ આ કાળ;
જ્યમ રઘુનાથે દીધી મને, વીંટી જ્યોત વિશાળ. ૧૩

ઉતારી કરથી ચુડામણી, આપ્યો કપિવર હાથ;
સહર્ષ લીધ પવનાત્મજે, દેવા શ્રી રઘુનાથ. ૧૪

રાગ મારૂ.

જતો જોઈ યતી કપિવીર, સીતાલોચને ચાલ્યાં નીર;
વદે વૈદેહિ ગદ ગદ વાણ, પુત્ર સાંભળ મારા પ્રાણ. ૧

કે'જે પ્રભુને મારો પરણામ, સહુરીતે જે પૂરણ કામ;
નિજ બિર્દ સંભારી દયાળ, મારાવાંક વિસારી વિશાળ. ૨

મારાં સંકટ વિકટ વિશેષ, હરજો કુળકમળદીનેશ;
કથા કોડે શક્રસુત કેરી, સંભળાવજે સુત ઘણેરી. ૩

નિજ બાણ પ્રતાપ અમાપ, સમજાવજે શમન સંતાપ;
માસદિનની અવધમાં નાથ, જો નહિ આવી ગ્રહે મારો હાથ. ૪

તો મને પછી જીવતી ન જોશે, દુઃખ નાથવિના કોણખોશે ?
કેવીરીતે રાખું મારા પ્રાણ; કહે બાપુ કપિ વારૂ વાણ ? ૫

તુંય જાવાનું અહિંથી કે'છે, મારા પાપિ પ્રાણ શીદ રે'છે;
તને જોયો સમુદ્રિકા સારી, સ્હેજ છાતિ શિતળ થઈ મારી. ૬

ફરી મારે રહ્યું દુઃખ માત્ર, તેજ દિવસ અને તેજ રાત્ર;
એમ કહીને લોચન ભર્યાં નીર, કપિરાયે દીધી તવ ધીર. ૭

સમજાવી અનેક પ્રકારે, સીતાજીનો શોક નિવારે;
પછી ચરણ કમળ નામી શીશ, ચાલ્યો કપિસમરી જગદીશ. ૮

ચઢી ત્રિકુટાચળપર વીર, કરી ઘોર ગરજના સધીર;
સુણી દારૂણ દૈત્યણિઓના; કાચા ગર્ભ તુટીપડ્યા કોના. ૯

સાગર ઓળંઘી કપિ વીર, આવ્યો આ તટ અતિ રણધીર;
કર્યો વેગળેથી કિલકાર, આવી ઉતર્યો સાગર પાર. ૧૦

સહુ હર્ષ્યા કપિ મન ત્યારે, જોયો મારૂતસુતને જ્યારે;
દિવ્ય વદન પ્રસન બહુ દીસે, તન તેજ વિરાજે વિશેશે. ૧૧

કર્યું રઘુપતિકેરૂં કાજ, મન એમ વિચારે રીંછરાજ;
મળ્યો આવી કપિવર સહુને, ભાવે ભુજભરી ભેટી બહુને. ૧૨

મીન તરફડાતું જ્યમ હોય, સુખી થાય મળે જવ તોય[1];
કપિના જીવમાં જીવ આવ્યો, જ્યારે શોધસીતાનિ લાવ્યો. ૧૩

---

૧ પાણી.

ચાલ્યા હરખી રઘુપતિ પાસ, પુછતા કથતા નવલા ઇતિહાસ;
આવ્યા મધુવનમાંહે સર્વે, બેઠા બાગમાં સહુ કપિ ગર્વે. ૧૪
યુવરાજ સહિત સૌ કોયે, ફળ ખાધાં મધુર ત્યાં સોયે;
લાગ્યા વારવા સૌ રખવાળ, કર્યો મુષ્ઠિ પ્રહાર તેકાળ. ૧૫
નાઠા પોકાર કરતા અપાર, કહ્યો સુગ્રીવને સમાચાર;
કર્યું ઉજ્જડ વન યુવરાજે, કે'વા જાય તેને મારે દાઝે. ૧૬
સુણી હર્ષિત મનમાં કપિશ, પ્રભુ કાજ કર્યું મળી કીશ;
આવ્યાહોત મહા બળવાના, શોધ સીતાની પામ્યાવિનાના. ૧૭
મધુવનનાં ફળ જે મધૂર, શું એ ખાઈ શકત કપિશુર!
કરે એમ વિચાર કપીશ, આવ્યા એટલામાં સહુ કીશ. ૧૮
આવી સર્વ કપીશને ચરણે, શીશનામી ગુણગણ વરણે;
કપિરાય સુગ્રીવ સપ્રેમ, મળ્યા સૌને પુછી કુશળ ક્ષેમ. ૧૯
પદ દેખી કુશળ સહુકે'છે, ઉરે હર્ષ કપીશ ભરે છે;
થયું કાર્ય શ્રીરામકૃપાય, સુણી હર્ષિત મન કપિરાય. ૨૦
કર્યું કાજ મારૂતી સુજાણ, નાથ સૌના ઉગાર્યા પ્રાણ;
સુણી સુગ્રીવ મનમાં ત્રુઠી, મળ્યો મારૂતીને વળી ઉઠી. ૨૧
સહુ કપિઓ સહિત કપીશ, જવા લાગ્યા જયહાં જગદીશ;
જ્યારે આવતા દીઠા દૂરેથી, રઘુનાથે કપિ હરખેથી. ૨૨
સત્ય કાજ કરી એ આવ્યા, શોધ સીતાજીની લાવ્યા;
હર્ષ માતો નથી માટેજ, રઘુવીર વિચારે સહેજ. ૨૩
બેઠા સ્ફટિકશિલાએ સાનુજ, વેદપંથે પડે જેની સુંજ;
પડ્યા સર્વ કપિ જઈ ચરણે, ચારૂ ગુણગણ વદને વરણે. ૨૪
પ્રીતિસહિત કપિને સાનુજ, ભેટ્યા રઘુપતિ કરૂણાપુંજ;
પુછ્યું કુશળ શ્રી રઘુનાથ, વદે કપિવર જોડી હાથ. ૨૫
પદકંજ જોયા ભલિભાત, પછી કુશળની પુછવી શી વાત?
કરજોડી કહે જામ્બુવાન, સુણો રઘુપતિ કરૂણાનિધાન. ૨૬
કરો જેની ઉપર નિરંતર, તમે ભૂરિકૃપા રઘુવર;
તેને શુભ કુશળ નિરંતર, સુર મુનિ પ્રસન્ન તેપર. ૨૭
તેજ વિનયી ગુણાબ્ધિ પ્રબળ, તેના સુયશ ત્રિલોક ઉજ્વળ;
સુણો દીનવત્સળ રઘુરાજ, થયું આપ કૃપાએ કાજ. ૨૮
સફળ જન્મ અમારો આજ, કહી આનંદિત ઋક્ષરાજ;
કરી પવન સુતે જે કરણી, લક્ષ વદને તે જાય ન વરણી. ૨૯
મુખ ઉજળાં અમારાં એનાથી, સુણો નાથ સ્નેહે અંતસાથી;
સુણી વેણ ઉઠ્યા પ્રભુ હેતે, ભુજ ભરી કપિવરને ભેટે. ૩૦
જાણી સુભટ શિરોમણિ સારો, લાગ્યો રઘુપતિને મન પ્યારો;
પૂછે અધિરા થઈ રઘુવીર, સમાચાર કહે કપિ ધીર. ૩૧
રહે જાનકી કેવીરીતેરે, કરે પ્રાણ રક્ષા કોણ પેરે;
સુણી બોલ્યો કપિ રણધીર, તમે સાંભળો હે રઘુવીર. ૩૨

દોહરા.

ચોકિદાર તમ નામ નિત, ધ્યાન તમારૂં કપાટ;
લોચન નિજપદ તાળું તે, પ્રાણ જાય કો વાટ? ૧
ચૂડામણિ દીધ ચાલતાં, મને જાનકી માત;
માગી લેઈ રઘુનાથ તે, લીધો ઉર સંગાત. ૨
નાથ બેય નેત્રોવિષે, આણી આંસુ અપાર;
જુગતે જનક કુમારીએ, વચન કહ્યાં તેવાર. ૩
અનુજ સહિત રઘુનાથને, મુજવતિ ચરણે લાગી;
કે'જે દીનદયાળને, દુઃખ મારૂં અનુરાગી. ૪
મન ક્રમ વચને તમ ચરણ, અનુરાગણી હું અપાર;
શે અપરાધે રઘુપતિ? તોય ત્યાગી નિરધાર. ૫
અવગુણ મારો એક તે, જાણ્યો મેં મનમાંજ;
પાપી પ્રાણ ગયો ન રે, તમ વિયોગ પડતાંજ. ૬
લોચનનો અપરાધ તે, નિશ્ચય હે રઘુનાથ;
હઠીને રોકે પ્રાણને, તનથી નિસરતાં સાથ. ૭
વિરહઅનળ ધિખધીખતો, તન રૂ તેમાં તર્ત;
શ્વાશપવન વધિ બળી જતું, લોચનઘન પડી શર્ત. ૮
અશ્રુઓઘ ઘન વરસતો, નિજહિત માટે નાથ;
બળવા ન દે શરીરને, વિરહઆગ સંગાથ. ૯
દુઃખનાં વાદળ દેખવા, લોચન ઘનદ સઘન;
અહોનિશાં વરસે ઘણો, દેહ ન થાય નિધન. ૧૦
દુઃખ જાનકિનાં દોહ્યલાં, વિપતિ વડી વિશાળ;
વિના કહ્યે સરવે ભલું, હે દીનબંધુ દયાળ. ૧૧
નિમિષ નિમિષ શતકલ્પ સમ, વિતે વિપતમાં નાથ;
વેગે જઈ જાનકિતણી, શુધ લ્યો અવ સાક્ષાત. ૧૨
ભુજાબળે ખળ દૈત્યનાં, દારૂણ દળ રગદોળી;
જાનકીને અવ લાવીયે, લંક સાગરે બોળી. ૧૩
સીતાનું દુઃખ સાંભળી, સ્નેહે શ્રી રઘુવીર;
હૃદય ભરાઈ આવિયું, નેત્રે ચાલ્યાં નીર. ૧૪
મન ક્રમ વચને જેહને, મમગતિ હૃદય સદાય;
સ્વપ્ને પણ જન તેહને, કષ્ટ શું હોય કદાય? ૧૫
કહે હસી હનુમાન તવ, દુઃખ પ્રભુ તોજ સદાય;
જો તમ સ્મરણ ભજન કદી, જગ ન કરાય જરાય. ૧૬
દારૂણ અતિ દૈત્યોતણી, વરણવી કહું શી વાત?
વેગે ચાલી આણીએ, જાનકીને ભલિભાત. ૧૭
સાંભળ કપિવર તુજ સમો, ઉપકારી આવાર;
સુર નર મુનિ તનધારીમાં, નહિ કોઈ નિરધાર. ૧૮
પ્રત્યુપકાર હું શો કરૂં, હેતે તારો આજ?
સન્મુખ થઈ શકતું નથી, મન મારૂં કપિરાજ. ૧૯

સાંભળ કપિ હું તાહરો, ઉરણિઓ ન આ વાર;
મેં મન જોયું વિચારીને, હે સુત કોટિ પ્રકાર. ૨૦

ફરી ફરી કપિ ભણી નિરખતા, દીનદયાળ સુરેશ;
સજળ નેત્ર તન પ્રફુલ અતિ, સતિને કહે મહેશ. ૨૧

સુણી પ્રભુવચન વિલોકી મુખ, હર્ષિત ઉર હનુમંત;
પ્રેમાકુળ ચરણે પડ્યો, ત્રાહિ ત્રાહિ ભગવંત. ૨૨

ઉઠાડવા કપિને ચહે, રઘુપતિ વારંવાર;
ઉઠવું ગમે નહિ તેહને, પ્રેમમગ્ન નિરધાર. ૨૩

પ્રભુપદપંકજમાં કપી, કૃપાળ કર કપિશીશ;
સંભારી તે શુભ દશા, ઘણા મગ્ન ગૌરીશ. ૨૪

નિષ્કલંક શંકર પછી, સાવધાન કરી મંન;
કે'વા લાગ્યા કોડથી, રામકથા પાવંન. ૨૫

ઉઠાડી કપિને કરગ્રહી, હૃદય લગાવી લીધ;
પાસે બેસાડી પ્રીતે, કુશળ પ્રશ્ન પછી કીધ. ૨૬

કહે કપી રાવણ તણી, પ્રતિપાળેલી લંક;
કેવિ રીતે તે બાળીઓ? બહુ દુર્ગમ ગઢ લંક. ૨૭

પ્રભુ પ્રસન્ન પૂરણ રીતે, જાણી મન હનુમાન;
બોલ્યો વચન વિવેકથી, નિરાભિમાન નિદાન. ૨૮

સ્વામી શાખામૃગતણી, મ્હા મનુષાઈ એજ;
શાખાથી શાખા ઉપર, જઈ બેસે છે તેજ. ૨૯

ઓળંઘી અંબુધિને, બાળી કનકની લંક;
વન ઉજાડી નિશિચરતણા, વીર હણ્યા રણવંક. ૩૦

તે તો સહુ રઘુનાથજી, તમ પ્રતાપ વણ માપ;
એમાં નહિ પ્રભુતા કશી, મુજકેરી માબાપ. ૩૧

તેને કશું અગમ નથી, જેપર તમ અનુકૂળ;
તમ પ્રતાપ વડવાગ્નિને, બાળી શકે રજ તૂલ[1]. ૩૨

નાથ ભક્તિ તમકેરી શુભ, અનપાવની અભિરામ;
વળી જે શિવમનભાવની, તે દ્યો તમે તમામ. ૩૩

પરમ સરળ સુણી કપિતણી, વાણી શ્રીરઘુવીર;
એવમસ્તુ કહ્યું એ સમે, શોભિત શ્યામ શરીર. ૩૪

જાણ્યો જેણે હે ઉમા, રૂડો રામ સ્વભાવ;
તેને ભજન વિના બીજો, ભવમાંહે નહિ ભાવ. ૩૫

આ સંવાદ મહા રૂડો, આવ્યો જેને ઊર;
તેજ રામપદકમળની, પામ્યો ભક્તિ પૂર. ૩૬

સુણીને પ્રભુનાં વચન શુભ, કહે સર્વ કપિવૃંદ;
જયતિ જયતિ જય રઘુપતિ, હે કૃપાળ સુખકંદ. ૩૭

બોલાવી કપિરાયને, કહે પછી રઘુવીર;
કરો ચાલવાનું હવે, ધરી હૃદયમાં ધીર. ૩૮

[1] રૂ.

હવે વિલંબ ક્યાંતણું, કારણ શું કપિનાથ?
આજ્ઞા દ્યો કપિ સર્વને, સજી સજી આવે સાથ. ૩૯

કૌતક જોઈ તે સમે, વરષ્યો ફૂલ વરસાત;
અમર સર્વ હર્ષિત ઉરે, જયતિ જયતિ રઘુનાથ. ૪૦

છપ્પા.

સુગ્રીવે તે સમે, તરત તેડાવ્યું કપિદળ;
ટોળે ટોળાં ત્યહાં, આવિયું કપિદળ અતિ બળ;
નાના વરણ વિશેષ, રીંછ વાનર રઢીયાળા;
કર પદ નખ આયુદ્ધ, કેશરીસમ બળવાળા;
કરતા મુખ હૂકાહૂક અતિ, અધર ઠેકતા આવતા;
તરૂ શૈલ અધિક ઉપાડતા, સુભટ સર્વ મન ભાવતા. ૧

પ્રભુપદપંકજવિષે, આવિ સહુ શીષ નમાવે;
કરે ગર્જના ઘોર, ભાલુ કપિ અતિબળી કા'વે;
સહુ વાનરનું સૈન્ય, જોયું રૂડા રઘુવીરે;
કૃપામિટે ચીતવે, હર્ષ નવ માય શરીરે;
રૂડી રામકૃપાબળ પામીને, કપિકેશરી લેખા વિના;
જાણે ન હોય પાંખો સહિત, પ્રૌઢ પર્વતાકારના. ૨

પ્રીતે કર્યું પરિયાણ, હર્ષિ હરિ હરિદળ સાથે;
જટા બાંધી શિર ઝટ્ટ, કમર કસિ તિર ભરી ભાથે;
શુકન થાય શુભ સુભટ, સર્વ ઉર હર્ષ ભરે છે;
શુકન વંહિ વીચરે, કેશરીનાદ કરે છે;
જેની સહુ મંગળમય મહા, રૂડી કીર્તિ પ્રમાણવી;
તેનું પ્રયાણ વળી શુકન શુભ, રાજ્યનીતિ એ જાણવી. ૩

પ્રભુપ્રયાણ શુભ ચિન્હ, જાણ્યું જાનકીએ થાતું;
સુભગ અંગ ફરકતું, હૃદય અતિશે હરખાતું;
જેજે સુંદર શુકન, જાનકીને ઝટ દીસે;
તે અપશુકન તમામ, થાય રાવણને રીસે;
નિજ ધ્વજા ઉપર ગિધ કાગ બહુ, ઉડીને આવી બેસતા;
કળકળે કાગડી આંગણે, સ્હેજ ઉદાસ સહુ થતા. ૪

દુઃખસુચક દુઃચિન્હ, વિના ભય સભય સદાએ;
સુણો મહા મુનિરાજ, ભાવી ના મટે કદાએ;
ચાલ્યું કટક અતિ વિકટ, પાર પંડિત કો વરણે;
ગરજે કપિ ભાલુઓ, ધરણી ચાંપી નિજ ચરણે;
નખ શૈલ વૃક્ષ આયુદ્ધ ધરી, અંતરિક્ષ બહુ ઊડતા;
કપિ ભાલુ કેશરીનાદથી, દિગ્ગજ સરવે ડોલતા. ૫

ડગમગ અવની થાય, ડોલી દિગ્ગજ ચિક્કારે;
ખળભળાટ સિંધુમાં, શૈલ ચંચળ તે વારે;
સુર મુનિ કિન્નર નાગ, હર્ષ મન શશિ દિનકરને;
ટળ્યાં દુઃખ સહુ આજ, વખાણે છે રઘુવરને;
કટકટે સુભટ મરકટ વિકટ, કોટિ કોટિ કપિ ધાય છે;
જય કૌશલેશ રઘુનાથ કહી, બળ પ્રતાપ ગુણ ગાય છે. ૬

ભુમિપર ભાર અપાર, શેષથી સહિ ન શકાએ;
વારંવાર અહીશ, મોહવશ થઈ મનમાંએ;
વળી વળી પીઠ કમઠની, ઝાલી રાખે રદ ઘોચી;
'રખે ધરા ઉંધી વળે,' એવું મનમાંહે શોચી;
જાણે રઘુવીરતણા રૂડા, પ્રયાણ પ્રસ્થિતિ લેખને;
લખતો અહીંશ કમઠની પીઠ, અવિચળ પાવન રેખને. ૭

કરૂણા કૃપાનિધાન, એ રિતે જઈ અતિ પ્રીતે;
ઉતર્યા સાગરતીર, ધીર કપિવીર સહિતે;
જ્યહાં ત્યહાં વનમાંય, લાગીયા ફળ ખાવાને;
રીંછ તથા કપિવીર, ધારી રઘુપતિપદ ધ્યાને;
સુણજો મુનિ અવ લંકાતણી, કથા શ્રવણ ધરી સ્નેહથી;
વીસ્તારી કહું તે વરણવી, રે' જ્યાં અસુરો નેહથી. ૮

દોહરા.

જ્યારથી કપિ બાળી ગયો, અતિ લલીત ગઢલંક;
તે દિનથી સહુ નિશિચરો, રે'તા સભિત સશંક. ૧

કરે વિચાર કરોડવિધ, નિજનિજ ઘર સહુ કોય;
'ઉગર્યા વારો આજથી, નહિ નિશિચરનો સોય. ૨

વરણી જાય નહિ કો રિતે, જેની દેહ બળધામ;
તે ફરી અહિં જવ આવશે, તો ભલાઈ શી આમ?' ૩

સભિત વાણી પુરલોકની, સુણી મંદોદરી કાન;
અકળાણી અતિ અંતરે, કંથનું ગણી અજ્ઞાન. ૪

કરજોડી સન્મુખ ઉભી, પતિને લાગી પાય;
નીતિપ્રીતિરસનાં ભર્યાં, બોલી વચન સુખદાય. ૫

રાગ ગરબી.

તમે આળ ન કરશો એવડી, અલબેલાજી એ રાગ

'પ્રીતમ વલ્લભપ્રાણ, વિનતિ સુણો મારી;
મુજ સ્વામી ચતુર સુજાણ, જ્ઞાનમતી ભારી. ૧

વેર હરિની સંગાત, નાથ તમે ત્યાગો;
અતિ હિત ચિત ધરી કહ્યું મારૂં, પ્રભુપદ અનુરાગો. ૨

કરણી શુણતાં કાન, જેના દૂતતણી;
ટુટી પડતા કાચા ગર્ભ, રજનીચર રમણી. ૩

તેની નારિને નાથ, સાથ સચિવકેરી;
મોકલી દો ઝટ મહારાજ, અતિ શુભ ચિત હેરી. ૪

જો કુળકેરૂં આપ, ભલું ચાહો મનમાં;
કહ્યું માની મારૂં આ વાર, જશ લો સહુ જનમાં. ૫

તમકુળકંજઅરણ્યને, દુખ દેનારી;
શિત રાત્રી સમાન સીતાજી, આવિછે ધારી. ૬

સુણો નાથ કહું સત્ય, વિપતી જ્યમ વામે;
દશરથસુતશરણું ગ્રહ્યાથી, જશ જગમાં જામે. ૭

જાનકીને દીધા વિના, દુખ છે મેરૂ;
કરી શકશે નહિ અજ શંભુ, હિત કદી તમકેરૂ. ૮

રામબાણ બળવાન, મ્હા મણિધર સરખાં;
યુથ દૈત્યતણાં દાદૂર, પતિ મેં તો પરખ્યાં. ૯

જ્યાં લગી દાદુરદૈત્ય, ન ગ્રસ્યા અહિબાણે;
ત્યાં લગી તજી ટેક તમામ, યત્ન કરો પ્રાણે. ૧૦

વાર વાર પડી પાય, કહું પતિ તમ કાજે;
કહ્યું માનો તો બલિહાર, બાંધ્યા ગ્રહ્યા લાજે.' ૧૧

શઠ તેની સુણી વાણી, આણી ગર્વ ઉરે;
હસી બોલ્યો તવ લંકેશ, ધન બળ મદ પૂરે. ૧૨

'સભય સ્વભાવ સદાય, નારિતણો સાચો;
મંગળમાં અમંગળકારી, આપે મત કાચો. ૧૩

જો અહિંયાં કદી આવશે, કપિદળ કોડે;
તો જીવશે નિશિચરલોક, ભક્ષ કરી હોડે. ૧૪

લોકપાળ કંપાય, જેહતણા ત્રાસે;
અતિ સભિત તેની ઘરનાર, જુઓ જન અતિ હાસ્યે.' ૧૫

કહી એવું કરી હાસ્ય, ઉર ચાંપી તેને;
ચાલ્યો સભાવિષે મૂઢ, મમતા બહુ જેને. ૧૬

મંદોદરી મનમાંય, ચિંતા કરી માને;
'વિધિ પ્રતિકુળ કુળનિર્મૂળ, કંથનું કરવાને. ૧૭

સભામધ્ય બેઠો જઈ, રાવણ રાણો;
ત્યાં ખબર પામિને એવી, અંતર અકળાણો. ૧૮

'સિંધુ પાર સહુ સૈન્ય, ઉતરીછે આવી;
આવશે ઉતરી આ પાર, સાગર બંધાવી.' ૧૯

પુછ્યું સરવ પરધાનને, રાવણ રાયે;
'મત ઉચિત મંત્રી દો આજ, હિત જે રિત થાયે.' ૨૦

હસ્યા સર્વ સુણી વેણ, રાવણરાયતણાં;
કહ્યું 'શું કરશે અહિં આવી, વાનર રીંછ ઘણાં. ૨૧

જીત્યા સુર અસુર, જ્યારે જોર કરી;
તવ શ્રમ પડ્યો ન તલભાર, ન રહ્યા કોથી ડરી. ૨૨

નર વાનર અવ આવિયા, મરવા કાજે;
શું પુછો નાથ તેમાંય, અધિરા થઈ આજે.' ૨૩

દોહરા.

જુઓ રાજને ભાવતી, કરે વાત સહુકોય;
જે નૃપને એવા મળ્યા, હિત કદી તેનું ન હોય. ૧

જો પ્રધાન ગુરૂ વૈદ્ય ત્રણ, બોલે પ્રિય પ્રભુ આશ;
રાજ્ય ધર્મ તન ત્રેણનો, વેગે થાય વિનાશ. ૨

તેવિજ રાવણને ત્યહાં, આવી મળી સહાય;
સ્તુતિ કરી સર્વ રિઝાવતા, સુણો મહા મુનિરાય. ૩

તે અવસર આવ્યા ત્યહાં, સ્હેજ વિભીષણ વીર;
ભ્રાતચરણ શિશ નામિને, બેઠા આસન ધીર. ૪

ઉભા થયા કરજોડીને, આજ્ઞા પામી જરૂર;
બોલ્યા વચન વિવેકમય, નીતિ પ્રીતિમય પૂર. ૫

રાગ પરજ.

તારૂં ગોકુળ જોવાને આવરે, મથુરાના વાસી એ રાગ

'કરજોડી કહે તમ દાસરે, મારા વા'લા વીરાજી;
સુણો અંતર ધરિને ઉલ્હાસરે, મારા વા'લા વીરાજી. ટેક.

પુછી તમે મને પ્રેમથીરે, વાત મહા અભિરામ;
મતિ અનુસારે તે હવેરે, કહું તાત તમોને તમામરે.
મારા વા'લા વીરાજી. ૧

જો ચિત ચા'તા હો આપનુંરે, કોટિક થાવું કલ્યાણ;
શુભગતી સુયશ સંસારમાંરે, સુખ સુમતિ ને શોભાખાણરે.
મારા વા'લા વીરાજી. ૨

તો પરનારી આ પરહરોરે, મનથી નિવારી નાથ;
ચોથનો ચંદ્રમા જાણિનેરે, આપો રામને હાથો હાથરે.
મારા વા'લા વીરાજી. ૩

ચૌદભુવન કદી કાળમાંરે, આવિને એકઠાં હોય;
ઉભો ન રાખે આંગણેરે, તોય ભૂતદ્રોહિને જન કોયરે.
મારા વા'લા વીરાજી. ૪

સદ્‌ગુણસાગર જે નરોરે, નાગર નીતિમાં જેહ;
કોઈ ભલો કહે ના કદીરે, અલ્પ લોભ મોટાને સનેહરે.
મારા વા'લા વીરાજી. ૫

કામ ક્રોધ મદ લોભછેરે, પ્રૌઢા નરકના પંથ;
સહુ તજી જાનકીકંથનારે, પદ સેવો કહે સદગ્રંથરે.
મારા વા'લા વીરાજી. ૬

રામને એમ ન જાણશોરે, 'છે એ મનુજ મહિપાળ;'
એ તો અખિલેશ્વર સદારે, વળી કાળતણા પણ કાળરે.
મારા વા'લા વીરાજી. ૭

અજ પરિબ્રહ્મ અનાદિનારે, રોગરહિત ભગવંત;
વ્યાપક વિશ્વવિષે બધેરે, એ છે અજીત અમર ને અનંતરે.
મારા વા'લા વીરાજી. ૮

વિપ્ર ધેનું ધરણી અનેરે, દેવતણા હિતકાજ;
નર તન ધાર્યું નારાયણેરે, ઘણા એતો છે ગરિબનિવાજરે.
મારા વા'લા વીરાજી. ૯

નિજજનમનરંજન સદારે, ખળદળના ક્ષયકાર;
વિબુધ વળી વેદપંથનારે, રઘુનાથ રક્ષણ કરનારરે.
મારા વા'લા વીરાજી. ૧૦

વેર તજી એવા વિભુથીરે, સ્નેહે નમાવિએ શીશ;
પ્રણતપીડા હરનારછેરે, રઘુવીર જુઓ જગદીશરે.
મારા વા'લા વીરાજી. ૧૧

આપો તમે જઈ જાનકીરે, જગદિશ્વરને જરૂર,
ભાવે ભજો પછી રામનેરે, કામપાખે સખા જેહ શુરરે.
મારા વા'લા વીરાજી. ૧૨

શરણાંગતને તો સ્નેહથીરે, ત્યાગે નહિ કદી રામ;
હોય ભલે લાગ્યું તેહનેરે, ભવદ્રોહનું પાપ તમામરે.
મારા વા'લા વીરાજી. ૧૩

ત્રિવિધ તાપને વેગમાંરે, નાશાત્મક જેનું નામ;
પ્રગટ પ્રભુ તે આ પૃથ્વિમાંરે, ઉર સમજી લો વિર આમરે.
મારા વા'લા વીરાજી. ૧૪

વારંવાર પાયે પડીરે, વિનય કરૂં જોડી હાથ;
માન મોહ મદ ત્યાગિનેરે, ભજી લ્યોની ભાવે રઘુનાથરે.'
મારા વા'લા વીરાજી. ૧૫

દોહરા.

મુનિ પુલસ્ત્ય નિજ શિષ્યની, સાથે સહુ આ વાત;
કા'વિ મોકલી તેજ મેં, કહી તમને ભલિભાત.' ૧

માલ્યવંત નામે મહા, શાણો એક સચિવ;
વિભિષણનાં સુણી વચન તે, પામ્યો સુખ અસીમ. ૨

'હે દશકંધર બંધુ તમ, નીતિ વિભૂષણ નેટ;
તેનું કહ્યું ઉરમાં ધરો, બચશે લંકા બેટ.' ૩

'રિપુઉત્કર્ષતણી કથા, કહો બેય શઠ આજ;
ટળો તર્ત અહિંથી તમે, શું છે તમારૂં કાજ?' ૪

માલ્યવંત તો ત્યાંથકી, ગયો ઘેર ગુણધામ;
કહે વળી કરજોડિને, વિભિષણ રહી તે ઠામ. ૫

વસંતતિલકા છંદ.

સૌને ઉરે સુમતિ કુમતિએ રહેછે,
એવું સદા શ્રુતિ પુરાણ સુસંત કે'છે?
ત્યાં સંપતી સુમતિ જ્યાં ઠરી ઠામ રે'છે;
ત્યાં આપદા કુમતિ છેક જ્યહાં વસેછે. ૧

છે આપ ઊર વિપરીત કુબુદ્ધિગાળો,
માનોછ હીતઅનહીત રિપુપ્રિતાળો;
જે કાળરાત્રિજ નિશીચરકૂળકેરી,
તેવી સીતાપર ધરો મમતા ઘણેરી. ૨

પાયે પડી હું તમને લઉં માગી સ્વાર્થે,
રાખોજી લાડ સુજનું કુળરક્ષણાર્થે;
સીતાજી દો સમજીને રઘુનાથજીને,
થાશે તમારૂં હિત તો અતિશે સજીને. ૩

શ્રુતિ પુરાણ બુધ સંમત એવિ વાણી,
વીભીષણે કહી ઘણી નીતિએ વખાણી;
સુણી શિખામણ ઉઠ્યો ઉર રીશ આણી,
બોલ્યો ચઢાવી ભ્રકુટી ઝટ મંદ વાણી. ૪

મૃત્યુજ તારૂં અવ આવ્યું સમીપ ચાલી,
હે દુષ્ટ આવિ મતિ ક્યાંથી રહ્યો છું ઘાલી?
જીવે સદા શઠ તું તો મુજનો જીવાડ્યો,
નિત્યે લબાડ મુજ હાથશું લાડ લાડ્યો. ૫

તે આજ તું રિપુતણો ઉત્કર્ષકારી,
ભાવ્યો તને શું રિપુપક્ષ કહે વિચારી;
કહે તો ખરો ખળ જરા જગ કોણ એવો?
જેને અમે ભુજબળે ન જીત્યોજ તેવો. ૬

પ્રીતિ તપસ્વિતણિ સાથ સદા કરે તું,
મારે પુરે વસિ અનુચિત આદરે તું;
જા તેહને મળ જઈ શઠ તું સપ્રીતિ,
વેરાગિશી જઈ ત્યહાં શિખવાડ નીતિ. ૭

એવું કહી પદપ્રહાર કર્યો ક્રૂરીતે,
ચર્ણો ગ્રહ્યા વિભિષણે વિરના સપ્રીતે;
સંતોતણી અતિ વડાઈ વખાણું શું એ?
સારૂં કરે જન ભુંડું કરનારનુંએ. ૮

માર્યો ભલે સતત તાતસમા તમે છો,
બોલ્યા વિભીષણ સમર્થજ આ સમે છો;
થાશે તમારૂં હિત રામ ભજ્યેજ ભાઈ,
સંસારની સરવ સ્વારથની સગાઈ. ૯

સાથે સચીવ લઈને નભપંથ ચાલ્યા,
સૌને સુણાવી કહ્યું એમ મુનિ સુખાળા!
સંકલ્પ સત્યજ નિરંતર રામ એવા,
દેવાધિદેવ સરખાય કરેછ સેવા. ૧૦

તારી સભા જરૂર કાળતણે વશે છે,
શાને રિઝાવી ઉર જીભથી સ્વાદ લેછે?
હું તો હવે પ્રભુતણે શરણે જઉં છું,
દેશો ન ખોડ જન કોઈ પછી કહું છું. ૧૧

ચાલ્યા વિભીષણ કહી મુખ એવું જ્યારે,
આયુષ્ય હીન અસુરોય થયાજ ત્યારે;
સાધુ અનાદર ઉતાવળથી ભવાની,
હાની કરે અખીલ ભદ્રનિ લે તું માની. ૧૨

ત્યાગ્યો વિભીષણસમો શુભ બંધુ જ્યારે,
વૈભોગ શ્રીહત થયો દશકંધ ત્યારે;
ચાલ્યો રમારમણરામકને સહર્ષે,
સ્હેજે કરે મનમનોર્થ સુભક્તિ પર્ષે. ૧૩

જોઈશ જે ચરણઅંબુજ રક્ત પ્રીતે,
જે છે મૃદુ સ્વજનને સુખદાત નિત્યે;
જે ચર્ણ પર્શિ ઉધરી ઋષિનારી સારી,
જે દંડકારણની ભોમિ પવિત્રકારી. ૧૪

જે ચર્ણ જાનકી સદા ઉરમાંય લાવી,
ધાયા કુરંગ પુઠબાણ રૂડું ચઢાવી;
જે ચર્ણકંજ શિવ ઉરતણા તળાવે,
તે ધન્ય ભાગ્ય નિરખીશ હું આજ ભાવે. ૧૫

દોહરા.

જેના ચરણકમળ તણી, પરમ પાદુકા જેહ;
ભરત હૃદય પ્રીતી ધરી, સદા ભજે શુભ સ્નેહ. ૧

તે પદ આજ નયન વડે, જઈને ત્યહાં જરૂર;
અવિલોકિશ આનંદભર, દુઃખ ટાળવા દૂર. ૨

એહ રીતે કરતા ઉરે, વિમળ સપ્રેમ વિચાર;
આવ્યા અતિ ઉતાવળા, વિભીષણ સાગરપાર. ૩

દીઠા આવતા દૂરથી, કપિઓએ તે કાળ;
જાણ્યું કોઈ રિપુદૂત આ, આવ્યા અંતરીયાળ. ૪

ઉભા રાખી તેને ત્યહાં, આવ્યા કપિવર પાસ;
સમાચાર જઈને સહુ, સુણાવિયા સહુલ્લાસ. ૫

શિશ નમાવી સુગ્રીવ કહે, સુણો રામ શુભવાત;
આવ્યા મળવા કારણે રાવણના લઘુભ્રાત. ૬

સખા શું પૂછો તેહમાં? કહે એમ કરુણાળ;
સુગ્રીવ બોલ્યો તેસમે, સુણો મનુજ મહિપાળ. ૭

માયા અતિ મનુજાદિની, જુગતે જાણી ન જાય;
કોણ કારણે આવિયા, કામરૂપ ધરી કાય? ૮

ભેદ સમજવા આપણો, જો શઠ આવ્યા હોય;
બાંધિ રાખીએ એવું મન, ભાસે મુજને સોય. ૯

પદ.

બિગરી કોન સુધારે એ રાગ

સુણ સુગ્રીવ સખા પ્રીય મારા, નીતિ ઠીક વિચારીરે;
પણ મમ પણ શરણાગતકેરૂં, સદા દુઃખભયહારીરે.
સુણ સુગ્રીવ. ૧

સુણીને સરળ વચન પ્રભુકેરાં, હર્ષવંત હનુમંતરે;
શરણાગત વત્સળ સદાય પ્રભુ, ધન્ય ધન્ય શ્રીકાંતરે.
સુણ સુગ્રીવ. ૨

શરણે આવ્યાને તજનારો, નિજ હિત અનહિત માનીરે;
તે નર પામર પાપરૂપ નિત, મુખ જોતાં અતિ હાનીરે.
સુણ સુગ્રીવ. ૩

કોટી વિપ્રવધનું અઘ જેને, હોય અંગમાં લાગ્યુંરે;
મુજ શરણે આવ્યો તો તો પછી, તેને કદી ન ત્યાગુંરે.
સુણ સુગ્રીવ. ૪

મુજ સન્મુખ જગજીવ થાય જવ, અંતર આદર આણીરે;
ત્યારથી તેનાં કોટી જન્મ અઘ, જાય નાશિ લ્યો જાણીરે.
સુણ સુગ્રીવ. ૫

પાપવંત નરતણો નિરંતર, સ્હેજે એજ સ્વભાવરે;
ભજન મારૂં તેને ઉરમાં કદી, ભાવે નહિ કુબનાવરે.
સુણ સુગ્રીવ. ૬

જો કદિ હોએ દુષ્ટ હૃદયનો, રાવણભ્રાત વિશેષરે;
તો શું મુજ સન્મુખ તે આવે, શરણાંગતને વેષરે ?
સુણ સુગ્રીવ. ૭

નિર્મળ હૃદયતણો જન હોએ, તેજ મને પામેછેરે;
કપટ છિદ્ર છળ મને ન ભાવે, જુગતે જશ જામેછેરે.
સુણ સુગ્રીવ. ૮

હશે મોકલ્યા જો દશશીશે, ભેદ આપણો લેવારે;
તોય ન ભય હાની કપીશ કશી, કોઈ ન કાયર જેવારે.
સુણ સુગ્રીવ. ૯

જગમાંહે છે દૈત્ય જેટલા, અઘોર કૃત કરનારારે;
ક્ષણમાં લક્ષ્મણ વીર તેટલા, વિદ્યમાન હણનારારે.
સુણ સુગ્રીવ. ૧૦

જો સભીત આવ્યો મુજ શરણે, વીર ધીરને ત્યાગીરે;
તો રાખીશું પ્રાણ પ્રમાણે, અને ઉર અનુરાગીરે.
સુણ સુગ્રીવ. ૧૧

બેય પ્રકારે લઈ આવો તમ, હસિ કહ્યું કૃપાનિધાનરે;
જય કૃપાળુ કહી કપિવર ચાલ્યા, અંગદાદી હનુમાનરે.
સુણ સુગ્રીવ. ૧૨

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાલની.

કરી સાદર વિભિષણ આગે, પાછળ ચાલ્યા વાનર અનુરાગે;
જ્યહાં રામ કૃપાતણા ધામ, ત્યહાં આવી કરે પરણામ. ૧

દીઠા દૂરથી બંને ભ્રાતા, નયનાનંદદાનના દાતા;
વળી રામ મહા છબિધામ, જોતાં પાતક દૂર તમામ. ૨

વિભીષણ તે સ્વનેત્ર વિલોકી, ઉભો નયન પલકને રોકી;
અતિ ઓપે અજાન ભુજાઓ, બળ કેરી તો અકળ કળાઓ. ૩

ચંચળ લોચનરાતાં ચોળ, જાણે કાયા તો કુમકુમ લોળ;
શોભે શ્યામલ ગાત્ર રૂપાળું, રૂપ રઘુપતિનું રઢીયાળું. ૪

ભક્તના ભયમોચન રામ, કોટી કામ સમા રૂપધામ;
સ્કંધ કેશરીસિંહના સરખી, ન ધરાય વિભીષણ નરખી. ૫

ઉર શોભે વિશાળ વિશેષ, જગદીશ જોગીને વેષ;
મુખ છબીએ રૂડા સુરત્રાતા, કોટી કામ હિંડે લજવાતા. ૬

જગદીશતણું રૂપ જોઈ, મનમાં વિભીષણ રહ્યો મોહી;
પ્રફુલ્લ ગાત્ર ને નેત્ર સનીર, મૃદુ વચન વદે ધરીધીર. ૭

દૈત્યકુળમાં જન્મ મારો ખ્યાત, નાથ રાવણનો હું ભ્રાત;
પ્રીય પાપ સહેજ સદાય, અઘરૂપ આ તામસકાય. ૮

ગમે ઉલુકને જેમ અંધારૂં, સૂર્યકીર્ણ ન લાગે સારૂં;
સુણી સુયશ તમારા શ્રવણે, આવ્યો નાથ ચરણ રજશરણે. ૯

ભવભીડભંજન રઘુનંદ, ત્રાહિ ત્રાહિ સેવ્ય મુનિવૃંદ;
શરણાગત વત્સળસ્વામી, આવ્યો શરણે ત્વંચર્ણ નમામી. ૧૦

એવું કહીને કરે દંડવત, દેખી રઘુપતિ ઉઠ્યા તરત;
હર્ષ અંતરમાંય અતિશે, ભાવિકભક્ત વિભીષણ દીસે. ૧૧

સુણી દીનવચન જનકેરાં, ભાવ્યાં રાઘવને તે ઘણેરાં;
ઉઠાડીને હૃદયમાં લીધો, જન્મ તેનો કૃતારથ કીધો. ૧૨

મળ્યા સાનુજ અમરાધીપ, સ્નેહે બેસાડ્યો ત્યાં સમીપ;
વદે વચન પછી કૌશલેશ, તમે સાંભળો હે લંકેશ ! ૧૩

પરિવાર સહીત તમારી, કહો કુશળતા છે કે સારી ?
વાસ કુથામમાં કરી વીર, ભલા દીન નિર્ગમોછો ધીર ! ૧૪

ખળમંડળી સહુ દિનરાત, નિભે ધર્મ ત્યહાં કોણભાત ?
સખા સર્વે તમારી સુરીત, હું તે જાણું છું મનમાં સપ્રીત. ૧૫

ન્યાયપ્રવિણ સુશાંત સ્વભાવ, નથી અનીતિપર તમ ભાવ;
ભલો વાસ નરક સુખદાતા, દુષ્ટસંગ ન દઈશ વિધાતા. ૧૬

રાગ ગરબી.

રાતડલી કોની સંગે જાગ્યા એ ઢાળ

વદે છે વિભીષણ કોમળ વાણી;
અનુકૂળ અંતરજામીને જાણી, વદે છે વિભિષણ.

પ્રભુપદપંકજ લોચન નિરખી, કુશળ હવે હેડે રહ્યો છું હરખી;
દયા કરી જો તમે નિજજન પરખી, વદે છે વિભીષણ. ૧

કુશળ ત્યાં લગી જીવને ન જરાયે, જ્યહાં લગી રામ ભજન નવ થાએ;
બળતરા જીવની બીજેથી ન જાએ, વદે છે વિભીષણ. ૨

લોભ મદ મોહ વસેછે શરીરે, વળી મદ મત્સર માન સધીરે;
કૃપા કરી નથી જ્યાં લગી રઘુવીરે, વદેછે વિભીષણ. ૩

ધરી ધનુ બાણ ભરી બહુ ભાથે, કર્યો ઉરવાસ આવી રઘુનાથે;
પળાતા ખળ તે નિરખતાની સાથે, વદેછે વિભીષણ. ૪

વળી મમતારૂપી રાત અંધારી, ઘુવડ રાગદ્વેષને બહુ સુખકારી;
વસે જીવ હૃદયમાં દુઃખ દેનારી, વદેછે વિભીષણ. ૫

જયહાં લગી રામપ્રતાપરવીનો, પ્રકાશ પડ્યો નથી મૂર્ણછબીનો;
ત્યહાં લગી મહિમા મમતરાત્રીનો, વદેછે વિભીષણ. ૬

કુશળ હવે નાથ મટ્યા ભય મારા, નિરખીને ચરણકમળ આ તમારા;
સેવકસુખપ્રદ દુખદળ દળનારા, વદેછે વિભીષણ. ૭
તમે જેનીપર અનુકુળછોઆપે, ત્રિવિધ ભવ શૂળશું તેને વ્યાપે?
યશસ્વિ તે જગ આપના પરતાપે, વદેછે વિભીષણ. ૮
અધમ અમે અમથી રહે સહુ બીધા, નથી કદી શુભ આચર્ણ મેં કીધાં;
તામસ દેહે દુખ બહુ જનને દીધાં, વદેછે વિભીષણ. ૯
રૂપ જેનું મુનિમન ધ્યાનેય નાવે, જેહસહુ સંસ્રુતી દુઃખસમાવે;
ભેટ્યા મને ભગવત તે બહુ ભાવે, વદેછે વિભીષણ. ૧૦
અહો મારાં ભાગ્ય અથાગછે જગમાં! પામ્યો સુખપુંજ પ્રભુકૃપા વગમાં;
ગણ્યો મને નાથે સ્વજન વરગમાં, વદેછે વિભીષણ. ૧૧
દિઠા આજ ચરણકમળ ભરી નેત્રો, સેવ્ય શિવ વિધિ હરિને મોહક્ષેત્રો;
સદાય ગણાયછે અતિ જે પવિત્રો, વદેછે વિભીષણ. ૧૨

રાગ રામગ્રી.

પઢોરે પોપટ રાજા રામના એ ઢાળ

'સાંભળ પ્રાણસખા હવે, રઘુવીર વદેછે;
વચનામૃતઘન વૃષ્ટિએ, ભય ભારે હરેછે.
સાંભળ પ્રાણસખા. ૧

'કહું છું સ્વભાવ હું માહરો, સુણ જે મન લાવી;
જાણેછે શિવ ગૌરી સદા, કાં ભૃશુંડી ભાવી.
સાંભળ પ્રાણસખા. ૨

ભુતદ્રોહી જન હો ભલે, અતિશે અઘરાશી;
તેય શરણ આવે માહરે, ભયભીત ઉદાસી.
સાંભળ પ્રાણસખા. ૩

મોહ કપટ છળ છેકને, તતકાળ તજાવી;
સંત સમો કરૂં તેહને, ભાવ ભીતર લાવી.
સાંભળ પ્રાણસખા. ૪

માત પિતા સુત બંધુઓ, સહોદર પ્રિય નારી;
તન ધન ભવન સખા ઘણા, ભલે હો હિતકારી.
સાંભળ પ્રાણસખા. ૫

સર્વની મમતાત્રાગને, કરી એકઠા કોડે;
દોરી બાંધે મન જો કદી, મમચરણે સહોડે.
સાંભળ પ્રાણસખા. ૬

કેવળ રામ દર્શી સદા, અન્ય ઇચ્છા ન એને;
હર્ષ શોક ભય ઊરમાં, કદિએ નહિ તેને.
સાંભળ પ્રાણસખા. ૭

એવા સજ્જન મમ ઊરમાં, કેવી રિતે વસેછે;
લોભી હૃદય ધન જે રિતે, પ્રિયતાથી રહેછે.
સાંભળ પ્રાણસખા. ૮

તમ સરખા સંત તો મને, પ્રિયપ્રાણ સદાએ;
અન્ય સાટે નર દેહ આ, નથી લીધો મેં પ્રાયે.
સાંભળ પ્રાણસખા. ૯

સગુણ ઉપાસક સૃષ્ટિમાં, છે પરમ હિતકારી;
નીતિનિરત દ્રઢ નેમમાં, વિમળ જોતાં વિચારી.
સાંભળ પ્રાણસખા. ૧૦

એવા જનો મને અંતરે, પ્રિયપ્રાણ સમાને;
જેમનો દ્વિજપદ પ્રેમછે, સમજી શુદ્ધ શાને.
સાંભળ પ્રાણસખા. ૧૧

સાંભળ્યાછે સહુ સ્નેહથી, ગુણ લંકેશ તારા;
તેથી તું પ્રિય અતિશે મને, શીવને જળધારા.'
સાંભળ પ્રાણસખા. ૧૨

દોહરા.

સુણી વચન રઘુનાથનાં, સર્વ કપિદળ સાથ;
કહે 'જયતિ જય જય પ્રભુ, કૃપાધામ રઘુનાથ.' ૧
સુણતાં વિભીષણ સ્નેહથી, વિમળ રામની વાણ;
શ્રવણામૃત જાણી અને, ધરાય નહી નિજ પ્રાણ. ૨
ચરણકમળ ગ્રહી તેસમે, વિભીષણ વારંવાર;
હૃદય સમાય ન કોટિધા, અવિચળ પ્રેમ અપાર. ૩
'સુણજે સચરાચરતણા, સ્વામી તમે સુખકાર;
પ્રણતપાળ રઘુલાલજી, અંતરજામી અપાર. ૪
હજી લગી ઉરમાં રહી હતી, કશીક વાસના રામ;
પ્રભુપદ પ્રીતિનદીપૂરમાં, તે વહી ગઈ તમામ. ૫
હવે કૃપાળુ આપની, ભક્તિ પાવની જેહ;
દયા કરી તે દો મને, શિવમન ભાવની તેહ.' ૬
'એવમસ્તુ' કહી એ સમે, રઘુવર અતિ રણધીર;
માગ્યું મહા હરખથકી, તરત તોયનિધિ નીર. ૭
યદ્યપિ પ્રાણસખા તને, ઇચ્છા નથી કશી આજ;
પણ મમદર્શન જગતમાં, સફળ થવાને કાજ.' ૮
એવું કહી એ અવસરે, આણી ઉર આનંદ;
રાજ્યતિલક રામે કર્યું, જય કૃપાળ સુખકંદ. ૯
પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ તે સમે, આકાશથી અપાર;
સર્વ સુર જય જય કરે, 'ધન્ય રામ ઊદાર.' ૧૦
રાવણક્રોધાનળ ઘણો, શ્વાસ સમીર પ્રચંડ;
રાખી બળતો રંકને, લંકા દિધી અખંડ. ૧૧
જે સંપતિ લંકેશને, આપી શિવે સહામ;
વિભીષણને તે સંપતી, શરમાઈ દિધી રામ. ૧૨

ચંદ્રક્રીડા છંદ.

તજી રામ એવા ભજે જે બીજા દેવ ને દેવિઓને,
વિના પુચ્છના તે પશુ જાણવા ઊરમાં સર્વકોને;
કરી રાખીયો પાસ પોતાતણો જંન જાણી પ્રમાણી,
કપિકુળને ઊર ભાવ્યો સ્વભાવ પ્રભુનો વખાણી. ૧

પછી સર્વના ઊરવાસી સહુરૂપ સર્વજ્ઞ સ્વામી,
ઉદાસી વિના સર્વના હીતકારી મહાહર્ષ પામી;
વદ્યા વેણ નીતી તથા પ્રીતિના પાળનારા અઘારી,
સદા સંતત્રાતા દિતીસૂતના વંશવિધ્વંસકારી. ૨

'સખા સુણ સુગ્રીવ લંકેશ હે વાત સર્વે અમારી!
ઊંડો અંબુધી ઊતરી શું કહો કેવી રિતે વિચારી?
સદા એ ભરેલો બહુ માંછલાં વ્યાલ મચ્છોથી ભારે,
મહા દુસ્તરો સર્વ ભાંતી ઊંડોછે અતીશે સખારે.' ૩

કહે તે સમે વીર લંકેશ 'હે રામ સૌ આપ જાણો!
સદા કોટિસિંધુતણાં શોષનારાં તમારાં સુબાણો;
તમે તોયછો તોયનિધી નીતીના પુછી વાત પ્રીતે,
કરો નાથ સિંધુ સમીપે જઈ વિનતી તો સહીતે. ૪

પયોધી તમારો પ્રભુ કુળગુરૂ સહુ જક્ત જાણે,
કહેશે વિચારી શુધોપાય એ આપને આજ ટાણે;
જશે ઊતરી રીંછ સૌ વાનરો સિંધુ વિના પ્રયાસે,
કરો નાથ તેની તમે વિનતી તો સહુ સારૂં થાશે.' ૫

'સખા તેં કહ્યો ઠીક ઊપાય એવો હૃદામાં વિચારી,
કરૂં તે હું જો દૈવની સાહ્યતા થાય તો વાત સારી;'
ન ભાવ્યો ઉરે મંત્ર સોમિત્રને જાચનાનો જરાએ,
સુણી રામનાં વેણ પામ્યો ઉરે દુઃખ 'એવું કરાએ?' ૬

'અહો નાથ શો દૈવકેરો ભરોંસો કરે શું બીચારો?
કરી રોષ સિંધુ બધો શોષવાનો સુઉદ્યોગ ધારો;
દિસે કાયરા જંનના મંનનો એક આધાર એતો,
અહો દૈવ હે દૈવ! એવું સદા આળસૂ મુખ કે'તો. ૭

સુણી વીરવાણી હસીને રઘુવીર બોલ્યા વિચારી,
કરીશુંજ એવુંજ હે વીર તું ધૈર્ય તો રાખ્ય ધારી;
કહી એવું સોમિત્રને સમજાવી ઉરે ભાવ આણી,
ગયા સિંધુ પાસે રઘુનાથજી શ્રેષ્ઠ સારંગપાણી. ૮

દોહરા.

પ્રથમ પ્રણામ કર્યો પ્રીતે, હાથ જોડી રઘુવીર;
દર્ભસાદડી બીછાવિને, બેઠા જળનિધિ તીર. ૧

જ્યારે વિભીષણ આવિયો, પ્રીતે પ્રભુ સમીપ;
પાછળથી દૂત પાઠવ્યા, રાવણ દનુજાધીપ. ૨

દીઠાં તેમણે દિવ્ય સૌ, રામચરિત્ર પવિત્ર;
કપટ કપિની કાયા ધરી, હે મુનિજન સન્મિત્ર. ૩

વદને ગુણ વખાણતા, ઉરમાં ધરી ઉમંગ;
શરણાંગતપર નેહ અતિ, રવિકુળકમળપતંગ. ૪

પ્રગટ વખાણે પ્રેમથી, રૂડો રામ સ્વભાવ;
અતિ સપ્રેમવશ વિસરીયા, બહુધા કપટ બનાવ. ૫

કપિઓએ તવ જાણીયા, વેરીદૂત વિશેષ;
બાંધી તેમને આણીયા, કપિપતિપાસ કુવેષ. ૬

સુણો સર્વ કપિવર તમે, કહે એમ કપિરાય;
અંગ ભંગ કરી મોકલો, દૈત્યદૂત કંપાય. ૭

સુણી વચન સુગ્રીવનાં, ધાયા કપિ કરી ક્રોધ;
બાંધિ રૂંધી કપિદળવિષે, ફેરવિયા સવિરોધ. ૮

માર મારવા લાગીયા, બહુવિધ કપિ સહુ કોય;
દીન વચન પોકારતા, ત્યાગે નહિ તે તોય. ૯

સુર્પનખા સમ અમતણાં, જે હરશે શ્રુતિ ઘ્રાણ;
તો સહસ્ત્રવિધ તેમને, અવધપતિની આણ. ૧૦

સોમિત્ર તે સાંભળી, બોલાવ્યા નિજપાસ;
દયા આવિ દિલમાં હસી, તજાવિયો કપિ ત્રાસ. ૧૧

લ્યો આ પ્રેમે પત્રિકા, દેજો રાવણહાથ;
કહીએ લક્ષ્મણનાં વચન, વાંચી જો તું અનાથ. ૧૨

કે'જો મમ સંદેશડો, મૂઢ સુખાગર પાસ;
જાનકી દેઈ મળ હવે, કુળનો કાં કર નાશ? ૧૩

નહિતો આવ્યો કાળ અવ, મૂઢ જાણજે મંન;
રોળી રોળી રણક્ષેત્રમાં, નેટ કરીશ નિધન. ૧૪

લક્ષ્મણચરણકમળવિષે, તરત નમાવી શીર;
ગુણગણ વરણવતા દુતો, ચાલ્યા પ્રફુલ શરીર. ૧૫

કથતા રામસુયશ મુખે, આવ્યા લંકા ગામ;
રાવણ ચરણે તેમણે, શિશ નમાવ્યું અભિરામ. ૧૬

પુછે દશાનન હસિ કરી, વિમળ ત્યહાંની વાત;
કહે કુશળતા તાહરી, હે શુક તું ભલિભાત. ૧૭

પછી કહે વિભીષણતણી, કેવી કુશળતા કાય?
જેનું મૃત્યુ આવ્યું સમિપ, નર વાનરનિ સહાય. ૧૮

સુખે રાજ્ય કરતો હતો, તે લંકા કરી ત્યાગ;
સુજી આવ્યું શઠ કીટને, ઉઘડ્યાં યદા અભાગ્ય. ૧૯

વળી કહે શુક વરણીને, રીંછ કપી દળ રીઝ;
કઠણ કાળનાં મોકલ્યાં, આવે ચાલી અહીંજ. ૨૦

સત્ય તેમના જીવનનો, રૂડો થયો રખવાળ;
કોમળ ચિતનો બાપડો, આ વારિધી વિશાળ. ૨૧

કહે તપસ્વી બેતણી, વળી માંડીને વાત;
અધિક જેમના હૃદયમાં, ડર મારો દિન રાત. ૨૨

ભેટ થઈ તે સાથ કે? સત્ય વાત સહુ માન;
કે ફરી ગયા નિરાશ થઈ, સુયશ શ્રવણી મમ કાન? ૨૩

કહે તો ક્યમ નથી રિપુતણું, સૈન્ય તેજ બળ જેહ;
બહુ ચકીત ચિત તાહરૂં, શો છે ઉર સંદેહ? ૨૪

કાવ્ય અથવા રોળાવૃત.

સુણો નાથ કરી કૃપા, પુછો છો જેવી પ્રીતે;
તજીને ક્રોધ તમામ, માનજો તેવિજ રીતે. ૧

અનુજ આપનો મળ્યો જઈ જગદિશને જ્યારે;
જાતાં વેંત જરૂર, તિલક સાર્યું અતિ પ્યારે. ૨

રાવણકેરા દૂત, જાણી અમને સુણી કાને;
બાંધિ દૈધી દુ:ખ દીધ, કીશ સહુ મળી તેટાણે. ૩

નાક કાન નિરધાર, કાપવા કપિવર લાગ્યા;
રામ આણ જવદીધી, તરત અમને તવ ત્યાગ્યા. ૪

રિંછ મરકટ કટકાઈ, નાથ શું પૂછો પ્રેમે?
વદન કોટિ શત હોય, તોય વરણાય ન કેમે. ૫

વિવિધ વરણ કપિવર, ભાલુ ભાસતા ભયંકર;
વિકટ વકત્ર અતિ પ્રૌઢ, સુભટ સહુ રણભુમી અંદર. ૬

જેણે પુર બાળીને, મારીયો અક્ષકુંવરને;
સહુ કપિમાં તે તણું, થોડું બળ ભાસ્યું મુજને. ૭

એવા તો છે અમિત, સુભટ સહુ રણઝુંઝારી;
કાળનેય વિકરાળ, રૂપ થઈ નાખે મારી. ૮

તેજ તથા બળધામ, વિપુલ કપિ વરણ વરણનાં;
સુણો નામ તેમનાં, કોણ કરી શકશે ગણના? ૯

દ્વિવિદ મયંદ મહાન, નીલ નલ અંગદ આદી;
ગવ ગવાક્ષ કેશરી, વળી સુગ્રીવ સતવાદી. ૧૦

જામ્બુવાન બળવાન, રીંછ રક્ષણ કરનારો;
જેના બળદધિતણો, જડે નહિ કદી કિનારો. ૧૧

એ કપિઓ બળમાંય, સર્વ સુગ્રીવ સમ કા'વે;
એવા કપિ અનેક, બીજા કો ગણી બતાવે. ૧૨

રામકૃપાએ કરી, તેમને બળ અતિશે છે;
તૃણ સમાન ત્રયલોક, નીજ મનમાંય ગણે છે. ૧૩

સુણ્યું એવું મેં શ્રોત, સુણો દશમૌલી સ્નેહે;
કપિદળ પદ્મ અઢાર, કાળ સમ વિશાળ દેહે. ૧૪

બોતેર કોટી રીંછ, સૈન્યમાં ગિરિસમ શોભે;
કરે કદી હરિનાદ, સપ્તસાગર મન ક્ષોભે. ૧૫

નથી એવો કપિ કોઈ, ખોળી જોતાં દળ સર્વે;
જે ન જીતે રણમાંય, તમોને અતિ બળ ગર્વે. ૧૬

પરમક્રોધમય બની, રહ્યા છે દાંત કચરડી;
રાવણને રોળવા, રણાંગણમાંય મચરડી. ૧૭

ક્રોધ કરી સહુ તેહ, હાથ કરડીને રે'તા;
પણ ન રામ રઘુનાથ, ઉચિત આજ્ઞા કરી દેતા. ૧૮

સાગરને શોષશે, સહીત જીવજંત સરોષે;
નહિતો પુરી નાખશે, પ્રૌઢગિરિ ભરી સંતોષે. ૧૯

રોળી રોળી રણમાંય, ધુળ મેળો કરૂં દશશિશ;
એક એકને એમ, કહે સહુ કપિવર અતિ રીશ. ૨૦

ગર્જે કુદે ઘણાક, નિશંક સહજ રણવંકા;
જાણે ગળવા ચા'ય, એકી કાળે ગઢલંકા. ૨૧

શુરા સ્હેજ કપિ રીંછ, વળી શિરપર રઘુવર છે;
કાળનેય તેમનો, રણાંગણમાં તો ડર છે. ૨૨

જીતી શકે કરી જોર, કાળને એક ચપેટે;
તો પછી તમ સરખાની, વાતને રાખો છેટે. ૨૩

રામ બુદ્ધિ બળ તેજ, સુગુણનિધિ ગંભિરતાઈ;
શત સહસ્ત્રમુખ શેષ, શકે નહિ કહિએ ગાઈ. ૨૪

શતસાગર સામટા, શોષિ લે એકી બાણે;
પૂછ્યું તમ ભ્રાતને, ન્યાયનીપુણ રઘુભાણે. ૨૫

સુણી તેનાં શુભવેણ, સમિપ જઈ સાગર પાસે;
રમાકંથ તે પંથ, માગતા મન અતિ આશે. ૨૬

સુણી વચન શુકનાં, હસ્યો દશશીશ અતિશે;
જુઓ એવિ મતિ આજ, સ્હાય કરી કેવી કીશે. ૨૭

સ્હેજ બીકણતણા, વચન વિશ્વાસે વળગી;
બેઠા સાગરપાસ, આપદા ટળવા અળગી. ૨૮

મહામૂઢ અતિ મુધા, કરે શું કોટિ વડાઈ?
રિપુના બળ બુદ્ધિનો, પાર હું પામ્યો ભાઈ. ૨૯

સચિવ સભીત અતિત, વિભીષણ જેવો ભાસે;
વિજય વિભૂતિ ક્યાં લગી? તેની ટકશે મમત્રાસે. ૩૦

હોય જોગી પરધાન, તુંબડાં તે રોપાવે;
વળાવિને લંગોટિ, જોગી થાવાનું બતાવે. ૩૧

સુણી ખળનાં એ વેણ, દૂતને વધિ રિશ વ્હેલી;
સમય વિચારી શ્રેષ્ઠ, પત્રિકા કાઢી પેલી. ૩૨

દીધી છે આ પત્રિકા, રઘુવરના લઘુવીરે;
શિતળ કરો પ્રભુ છાતિ, વાંચિને મનમાં ધીરે. ૩૩

ડાબે કર તે લીધ, હસીને રાવણ કોડે;
બોલાવી મંત્રિને, કુટિલ વંચાવે કોડે. ૩૪

હે અધર્મ અવતાર, હૃદય વાતોએ રિઝવી;
નિજ કુળનું નખ્ખોદ, ન ઘાલીશ અમને ખીઝવી. ૩૫

ઉગરીશ નહિ અભાગી, રામશૂ વેર કરીને;
જઈશ ઈશ અજ શરણ, તોય તુજ મરણ કરીને. ૩૬

માન તજી થા મૂઢ, રામપદપંકજ મધુકર;
તુજ અનુજ સમ આજ, પ્રથમ રિઝવી શિવશંકર. ૩૭
થઈશ ન કૂળ સહીત, પતંગ રૂપે હે પાપી;
રામબાણરૂપી અગ્નિ, ધીખ ધિખતો અદ્યાપી. ૩૮
રામ બાણ છે વળી, કાળરૂપી મણિધરશાં;
પ્રાણપવન તુજતણો, તેહના અતિશે તરશ્યાં. ૩૯
છુટ્યાં નથી ત્યાં સુધી, શરણ થા અશરણશરણે;
નહિતો મુજ હાથથી, છૂટકો તારો મરણે. ૪૦
વચન લક્ષ્મણતણાં, સુણતાં ભય મન લાગ્યો;
શિતળ ગાત્ર પરિસ્વેદ, વેણ ભાલો ઉર વાગ્યો. ૪૧
મુખે હસીને મૂઢ, કહે સર્વને સુણાવી;
ભુજ ઉઠાવી ભલિભાત, રોષ અંતરમાં લાવી. ૪૨
લઘુતપસ્વિનો જુઓ, વાણીવિલાસ તમેતો;
પડ્યો પડ્યો પૃથ્વીમાં, આભ ઊંડળમાં લેતો. ૪૩
કહે શુક તે સમે, સત્ય સહુ વાણી સ્વામી;
સમજો જો મનમાંય, પ્રકૃતી ગર્વિત વામી. ૪૪
સુણો વચન માહરાં, ક્રોધ મદ મમતા ત્યાગી;
રઘુનાથ સંગાથ, વેર તજી રો' અનુરાગી. ૪૫
સ્વભાવ રઘુપતિતણો, સકોમળ અધિક નિરંતર;
યદ્યપિ એ અવિનાશ, અજીત રણધિર અખીલેશ્વર. ૪૬
કરશે કૃપા અપાર, તમોપર મળતાં સત્વર;
ધરશે નહિ એકેય, ઊર અપરાધ રઘુવર. ૪૭
સોંપો સીતામાત, નાથ રઘુનાથતણે કર;
કહ્યું એટલું આજ, કરો મારૂં અતિ બળધર. ૪૮
જ્યારે કહ્યું તેમણે, જાનકીને દેવાને;
કીધો પાટુ પ્રહાર, રાવણે મહા અભિમાને. ૪૯
ચાલ્યા ત્યાં પછી તેહ, ચરણપર શીશ નમાવી;
કૃપાસિંધુ રઘુનાથ, હતા જ્યાં સરળ સ્વભાવી. ૫૦
કરી પ્રણામ રામને, સર્વ નિજ કથા સુણાવી;
નિજગતિ પામ્યા તેહ, કૃપા રામની વરષાવી. ૫૧
મુનિ અગસ્તને શાપ, થયા રાક્ષસ અહીં આવી;
હતા પ્રથમ મુનિજ્ઞાનિ, થયેલ ભવાની ભાવી. ૫૨
વંદી વારંવાર, રામપદકમળ સપ્રીતે;
નિજ આશ્રમ પછી ગયા, ભાવ ભક્તિવર સહિતે. ૫૩
વિનય ન માને કશો, જળધિ અહીંયાં જડ ઝાઝો;
વિતી ગયા ત્રણદિવસ, તોયનિધિ તોય ન લાજ્યો. ૫૪
બોલ્યા રામ સકોપ, પછીતો ભૃકુટિ ચઢાવી;
ભયવિના ન પ્રીતિ થાય, શોષું સાગર રિશ લાવી. ૫૫
લક્ષ્મણ વીરા લાવ, ચાપ શર ચંચલતાથી;
અગ્ન્યાસ્ત્રે આ વાર, તોયનિધિ શોષું ત્વરાથી. ૫૬
શઠ સાથે શો વિનય? કુટિલ સાથે શી પ્રીતિ?
સહજ કૃપણની પાસ, કથવિ શી સુંદર નીતિ? ૫૭
મમતારતની સમિપ, જ્ઞાન ગોષ્ટિ શી કરવી?
અતિ લોભિયા પાસ, વિરતિ કથની શિ આદરવી? ૫૮
ક્રોધી મ્હા કંગાળ, ત્યહાં શિખ શી સમતાની?
કામિપાસ કથવી શી? કથા હરિની સુખદાની. ૫૯
ખારભોમિમાં બીજ, વૃથા જયમ જાએ વાવ્યું;
ત્યમ શઠ સાથે વિનય, અફળ એ મુજમન આવ્યું. ૬૦
એવું કહી રઘુવરે, ચઢાવ્યું ચાપ પ્રતાપી;
એ મત લક્ષ્મણ હૃદય, ભાવિયો પ્રીતી વ્યાપી. ૬૧

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

સાંધ્યું અગ્ન્યાસ્ત્ર જાજુલ્યમાન, કરી ક્રોધ રામ ભગવાન;
જ્વાળા ઊઠી ઉદધિના ઉરમાં, જળચર અકળાયા પુરમાં. ૧
જાણ્યાં બળતાં બહુ જળચરને, સાગર સંતોષવા રઘુવરને;
ભરી કનકતણી રૂડી થાળ, માંય મણિગણ મૂક્યા તેજાળ. ૨
વિપ્રરૂપ ધરી તજી માન, આવી ઊભો જ્યહાં ભગવાન;
ભયભીત અતિ ઉર થઈને, ગ્રહ્યા પ્રભુપદ જળધિએ જઈને. ૩
મારો નાથ ક્ષમા કરો વાંક, ભૂલ્યો હાવાં ઉગારો રાંક;
વાયુ ગગન અનળ જળધરણી, સ્હેજ એમની છે જડ કરણી. ૪
તમ પ્રેરી માયાએ નાથ, ઉપજાવ્યા સરવ સંગાથ;
વિશ્વનાથ એ તો વિશ્વકાજ, ગાય વેદ ઘણા મુનિરાજ. ૫
આપ આજ્ઞા જેવી જેને હોય, તેવી રીતે રહે છે સોય;
સુખ લે છે સદા મનમાંહે, નથી કલેષ કોઈને ક્યાંહે. ૬
નાથ શિક્ષા દીધી મને સારી, કરેલી મર્યાદા તમારી;
ઢોલ જનગુમાર જે ભારી, વળી શુદ્ર પશુ મૂઢ નારી. ૭
અધિકારી એ તાડન કેરાં, ટિપે તેમ સુધરશે ઘણેરાં;
પ્રભુ આપ પ્રતાપને તેજે, ઝટ જાઉં સુકાઈ સ્હેજે. ૮
ભલે ઉતરે કટક કપિકેરૂં, એમાં બળ નહીં મારૂં ઘણેરૂં;
પ્રભુ આજ્ઞા અચળ શ્રુતિગાય, કરો નાથ જે તમને સોહાય.' ૯
સુણી વિનયવચન સાગરનું, મન શાન્ત થયું રઘુવરનું;
કહે રામ કૃપાતણા ધામ, હસી મંદ વચન અભિરામ. ૧૦
'જે રીતે ઉતરે કપિદળ, કરો તેહ ઉપાય પ્રબળ;'
'રઘુનાથ સુણો સુખદાઈ, નળ નીળ કપિ બે ભાઈ. ૧૧
પામ્યા આશીષ બાળપણામાં, કપિઓ મુનિવૃંદ ઘણામાં;
એના સ્પર્શ થકી ગિરિ ભારે, રે'શે તરતા સિંધુમાં હારે. ૧૨

રઘુનાથ પ્રતાપ તમારે, કહો નાથ એ શોચ નિવારે;
નાથ હું પણ ઉર ધરીને, પ્રભુ પ્રતાપને અનુસરીને. ૧૩

બળ અનુસારે કરી સ્હાય, સેવા કરીશ તમારી પ્રાય;
એહ રીત અંતરમાં લાવો, નાથ સાગર ઝટ બંધાવો. ૧૪

જેથી સુયશ તમારા અપાર, ગાશે ત્રણે લોક નિરધાર;
ચઢાવેલું બાણુ રઘુભાણુ, દુષ્ટકેરા લેવાને પ્રાણ. ૧૫

મૂકો ઉત્તરતટ સાગરની, પીડા ટાળવા મમ જળચરની;
ત્યહાં રે'છે મહા એક પાપી, મારા પરિવારને પરિતાપી.' ૧૬

સુણી સાગરદુખ રઘુવીર, મૂક્યું બાણ મહા રણધીર;
હરી પીડા હેલામાં સર્વ, સાગર સ્નેહ વધ્યો જ્યમ પર્વ. ૧૭

જોઈ રાઘવ બળ અતુલીત, પૂર્ણ વાધી પયોધિને પ્રીત;
થયો સુખિઓ સુખ અનુભવી, કહી સર્વ કથા ત્યાં વરણવી. ૧૮

સ્નેહે ચરણ નમાવી શીશ, આપી રઘુવરને આશીષ;
ગયો સાગર તે નિજધામ, પછી વિચારે પૂરણ કામ. ૧૯

દોહરા.

સાગર સંમત સ્નેહથી, રઘુવરઉર અધીક;
ભરદ્વાજ ભાખ્યો ઘણો, રચના સુણી રમણીક. ૧

આ ચરિત્ર પાવન પરમ, કાપનાર કળિપાપ;
ગાયા મતિ અનુસારથી, શમન સર્વ સંતાપ. ૨

સંશય સમાવનાર આ, દમન વિષાદ વિશેષ;
સુખ સંપતિ દાતા સદા, રઘુવર ગુણગણ લેશ. ૩

આશ ભરોંસો અન્યનો, તજીને સજન તમામ;
ગાશે સુણશે સર્વકો, રઘુવરના ગુણગ્રામ. ૪

મન ઇચ્છિત અતિ પામશે, જશ જામશે જરૂર;
મોક્ષધામ વિશ્રામશે, દુખ રે'શે સહુ દુર. ૫

સકળ સુમંગળપ્રદ સદા, ગુણગાયન રઘુભાણ;
સુણશે તે તરી ઉતરશે, ભવસાગર વણ વ્હાણ. ૬

સમસ્ત સુંદરકાંડ આ, પૂર્ણ રામ પરતાપ;
સીતારામ શિવલાલનાં, મનહરછે માબાપ. ૭

ઉતરાપુરી અતિ પાવની, દુખનશાવની દૂર;
જન્મભોંમી કવિજનતણી, જગ વિખ્યાત જરૂર. ૮

વૃક્ષરાજનો જ્યાં વડો, ચારૂ કોટ ચોફેર;
પટતર દેવા પૃથ્વિમાં, શોધ્યું મળે ન શ્હેર. ૯

ઉપજાવી અવિનાશિએ, શોભા સ્વાભાવીક;
કથતાં કવિજનને વધે, અંતર પ્રીત અધીક. ૧૦

ગ્રામદેવતા ગુણનિધી, કામેશ્વર વરદાત;
અખંડ ભક્તી આપજો, હેતે જોડું હાથ. ૧૧

સુંદરકાંડ સમાપ્ત

તુલસીકૃત રામાયણનું

કવિતારૂપે

ગુજરાતીમાં ભાષાંતર

યુદ્ધકાંડ

લક્ષ્મણની મૂર્છા

હનુમાનજી ઔષધિવાળો પર્વત લાવે છે

રામરાવણનું અંતિમ યુદ્ધ

તુલસીકૃત રામાયણનું

કવિતારૂપે

ગુજરાતીમાં ભાષાંતર

યુદ્ધકાંડ

શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.

શીતાંશુ[1], શુભ શંખતુલ્ય તનની, કાંતી સુકોડામણી,
અંગે શાર્દુલચર્મ શોભિત અતી, વૃતી દયાળુ ઘણી;
કાળવ્યાળ કરાળ ભૂષણ ભલાં, ધારેલ જે ધૂર્જટી[2],
ગંગા ચંદ્ર સદા પ્રિયોત્તમ ઉરે, ને કેશરીશી કટી. ૧

કાશીનાથ સમાવનાર અઘ સૌ, કલ્યાણ કલ્પતરૂ,
એવા શંકર પાર્વતીપતિ રૂડા, પ્રીતે પ્રણામો કરૂં;
જે છે દુર્લભ મોક્ષ અન્ય જનને, તે શંભુ દે સંતને,
દુષ્ટોને નિત દંડકારી હર તે, દેજો સ્વભક્તી મને. ૨

છપ્પો.

શિવને સેવ્ય સદાય, વિશ્વભયહરણ વિવેકે;
કાળમત્તગજ સિંહ, ગમ્ય ધ્યાનેજ સટેકે;
ગુણનિધિ અજીત અગુણ, નિર્વિકારી અખિલેશ્વર;
માયાતીત સુરેશ, દુષ્ટવધનિરત નિરંતર;
જે ઇષ્ટદેવ દ્વિજવૃંદના, ઘનસમ નિર્મળ જે ઘણા;
દ્વય કમળનેત્ર નૃપશિરમણી, સેવું ચરણ રઘુવરતણા. ૧

વસંતતિલકા છંદ.

છે જેમનાં લવ નિમેષ પ્રમાણું બાણો,
ને વર્ષ કલ્પ યુગ તેય શરો પ્રમાણો;
કોદંડ કાળવિકરાળ સ્વતંત્ર દેવા,
હે મંન કેમ ન ભજે રઘુનાથ એવા ? ૧

દોહરા.

સિંધુ વચન શુભ સાંભળી, સ્નેહે શ્રીરઘુવીર;
સમીપ સચિવ બોલાવિને, કહે એમ રણધીર. ૧

'હવે વિલંબ કર્યાતણું, કહો કપીશ શું કામ?
સાગરપર સેતુ રચો, ઉતરે કટક તમામ.' ૨

જામ્બુવાન કરજોડિને, કહે વચન તે કાળ;
'સુણો ભાનુકુળકેતુ હરી, પ્રણતપાળ રઘુલાલ. ૩

નાથ નામ તમ નિર્મળું, સેતુ સમાન સદાય;
નર તેપર ચઢી નેહથી, વિશ્વધિ ઉતરી જાય. ૪

આ લઘુ જળધી ઉતરતાં, તો પછી કેટલી વાર?'
એવું સાંભળી વળી કહે, પ્રેમે પવનકુમાર. ૫

'તમપ્રતાપરૂપી મહા, વડવાનળ રઘુવીર;
પ્રથમ શોષી લીધું બધું, તેણે જળનિધી નીર. ૬

તમરિપુ તારૂણિયોતણો, અઢળક આંસુ પ્રવાહ;
ફરી ભરાયો તેથી આ, ખારો સિંધુ અથાહ.' ૭

યુક્તિબંધ સુણી ઉક્તિ શુભ, પવનાત્મજની પ્રમાણ;
હસ્યા હેરી તન હરિતણું, રાઘવ રઘુકુળભાણ. ૮

જામ્બુવાને તે સમે, બોલાવ્યા બે ભ્રાત;
સુણાવી સરવ કથા ત્યહાં, નળ નીળને સાક્ષાત. ૯

'સમરી મનમાં સ્નેહથી, રૂડો રામ પ્રતાપ;
રચો સેતુ શ્રમછે નહિ, ઊભા પ્રભુ શિર આપ.' ૧૦

બોલાવી લીધા પછી, કપિવર સહુ રણધીર;
કહે 'સુણો સહુ એક મમ, વિનતી હે કપિવર. ૧૧

રામચરણરજઆશરો, અંતરમાં ધરી ધીર;
કૌતક એક કરો તમે, હે ભાલૂ કપિવીર! ૧૨

'સુભટ વિકટ મરકટ કટક, ધાઓ ધીર અધીક;
લાવો તરૂ પર્વત ઘણા, રચિએ પુલ રમણીક.' ૧૩

---

૧ ચંદ. ૨ શંકર.

સુણી ચાલ્યા ભાલૂ કપી, કરતા હૂકાહૂક;
'જય પ્રભુપ્રતાપપુંજ જય, રવિરૂપ મોહ ઉલૂક.' ૧૪

ઊંચાં વૃક્ષ ગિરિ ઉંચકી લે, લીલામાંય અધીક;
આણી દે નળ નીળને, રચે સેતુ રમણીક. ૧૫

ગિરિ વિશાળ કપિ આણિ દે, લ્યે નળ નીળ સ્વહાથ;
કંદુક જેમ ઉપાડિને, નિરખેછે રઘુનાથ. ૧૬

નિરખી સેતુતણી સુભગ, રચના અતિ રમણીક;
હસી બોલ્યા કરુણાનિધિ, સુખપ્રદ વચન અધીક. ૧૭

'પરમ રમ્ય ઉત્તમ અતિ, ધરણી આ ધરથીજ;
મહિમા અધિક મનોહરો, વરણ્યો જાય નહિજ. ૧૮

કરીશ હું અહીં કોડથી, શિવસ્થાપના સપ્રીત;
પરમ કલ્પના મમ ઉરે, આદ્યથી છેજ સહીત. ૧૯

સુણી સુગ્રીવે મોકલ્યા, દૂતો ઠામો ઠામ;
બોલાવી લૈ આવિયા, મ્હામુનિવરો તમામ. ૨૦

લિંગ થાપી પૂજા કરી, વિધિવત મળી સહુ મુન્ય;
શિવ સમાન સંસારમાં, વ્હાલું મને ન અન્ય. ૨૧

કા'વે મારો ભક્ત પણ, શિવદ્રોહી જન જેહ;
તે મને ન સ્વપ્નેય કદિ, પામનાર દુઃસ્નેહ. ૨૨

શંકરવિમુખી અભાગી જન, મારી ભક્તિ મન ચા'ય;
તે મનુષ્ય અતિ મૂઢ વળી, લઘુમતિનો લેખાય. ૨૩

શંકરપ્રીય મમદ્રોહિ વળી, મમદ્રોહી શિવદાસ;
તે નર કરશે કલ્પભર, ઘોર નરકમાં વાસ. ૨૪

રામેશ્વરનાં જેહ જન, દરશન કરશે આમ;
શિવ કૃપાથી તે તન તજી, સિધાવશે મમ ધામ. ૨૫

ગંગાજળ નિર્મળ મહા, ચઢાવશે જન જેહ;
તે નર પ્રેમે પામશે, સાયુજ્યમુક્તિ સનેહ. ૨૬

મમકૃત સેતુનું જેહ જન, દરશન કરશે દિવ્ય;
ભક્તિ મારી ભલિભાતથી, દેશે તેને શીવ. ૨૭

રામવચન રચના રૂડી, સહુ ઉર ભાવી સ્હેજ;
નિજ નિજ આશ્રમ આવિયા, મુનિ નિધાન તપ તેજ. ૨૮

સાંભળ શુધ મન શૈલજા, રઘુપતિની એ રીત;
કરે નિરંતર કોડથી, પ્રણત ઉપર બહુ પ્રીત. ૨૯

બાંધ્યો પુલ રળીયામણો, નિપુણ નીળ નળ વીર;
ઉજવળ યશ જગમાં થયા, પ્રભુ કૃપાથી મતિધીર. ૩૦

બુડે બુડાડે અન્યને, જે પથ્થર ધરથીજ;
પા'ણુ થયા તે વ્હાણુ સમ, રઘુપતિ કેરી રીઝ. ૩૧

મહિમા નહિ જળનિધિતણો, પથ્થર ગુણ નહિ કોય;
તેમ ન કપિકરણી કશી, સુણો ઉમા કહું સોય. ૩૨

કેવળ રામપ્રતાપથી, પ્રૌઢ મહા પાષાણ;
તર્યાં તોયનિધિમાંય તે, હે શૈલજા સુજાણ! ૩૩

એવા રામ રમારમણ, તજીને તે મતિમંદ;
અન્ય પ્રભૂને જઈ ભજે, જે મચિ બેઠો ફંદ. ૩૪

છપ્પા.

પુલબાંધી અતિ પ્રૌઢ, સુદ્રઢ શુભપેર બનાવ્યો,
નિરખી કૃપાનિધાન, તણા મનમાં બહુ ભાવ્યો;
સૈન્યા ચાલી સર્વ, જાય વરણવિ ન લગારે;
કરે ગર્જના ઘોર, સુભટ મરકટ દળ ભારે;
ચઢી સેતુ ઉપર રઘુવર પ્રીતે, જોતા ચકિત થઈ મને;
સાગર જળનું વ્હેવું સુભગ, અતિ ઉતંગ તરંગને. ૧

કરૂણા કૃપાનિધાન, નાથ રઘુનાથ નિરખવા;
પ્રગટ્યાં જળચરવૃન્દ, હેરિ હરિ વદન હરખવા;
મગરમચ્છ વળી વ્યાળ, દેહ શત યોજન વાળા;
એક બીજાના ભક્ષી, મારતા ઉંચા ઉછાળા;
વળી એકની બીક ધરી અંતરે, એકનાથી છુટનાર જે;
હરિ નિરખી ખસેડ્યા ના ખસે, કરવા દરશન કારજે. ૨

મન હર્ષિત અતિ સર્વ, થયા પ્રભુ નિરખી સુખીયા;
સુણો ઉમા જન તેહ, મંદમતિ હરિવિમુખીયા;
નીર ત્યાં ન નિરખાય, ઓટ આડે જળચરના;
થયા મગ્ન મન સર્વ, અનુપરૂપે રઘુવરના;
ચાલ્યું મરકટતણું કટક અતિ, પ્રભુ આજ્ઞા રૂડી પામિને;
કહી કો શકનાર સહસ્ત્ર મુખ, કપિદળ બહુતા એ દિને. ૩

ભારે થઈ પડી ભીડ, સેતુપર દળ ન સમાયે;
ઉડી ચાલ્યા આકાશ, કેટલા કપિ મ્હાકાયે;
જળચર ઓટની ઉપર, કેટલા કપિઓ ચઢીને;
વિના પ્રયાસ વિશેષ, પાર જઈ પ્હોંચે કુદિને;
કૌતક વિલોકી એવું રૂડું, બંને ભાઈ મહા બળી;
હસિ ચાલ્યા અતિશે હરખથી, સર્વ શોચનાએ ટળી. ૪

સૈન્ય સહિત રઘુવીર, ઉતર્યા જળનિધિ હેરી;
કહી ન જાય કોથકી, ભીડ ભારે દળકેરી;
સિંધુપાર રઘુવરે, દલન ખળ ડેરા દીધા;
આજ્ઞા દીધી એવાર, સર્વ કપિ કૃતાર્થ કીધા;
ફળ મૂળ સરસ અતિ શોધિને, ખાઓ જઈ સહુ ખાંતથી;
સાંભળતાં તે કપિ રીંછ સહુ, ધાયા ઝટ ભલિભાંતથી. ૫

ફૂલ્યાં સર્વે તરૂ સ્હેજ, રામહિત અતિ અનુરાગી;
ઋતુ કઋતુતણી સર્વ, કાળગતિ કોડે ત્યાગી;
ખાય મધુરફળ સકળ, પછી તરૂ ઝટ ઝંઝેડે;
પછાડતા ધરણિપર, વાસ નિશિચરના ફેડે;
લંકા સનમુખ તરૂ સર્વને, ફેરવી શિરપર ફેંકતા;
કેટલાક કપિ તરૂપર ચઢી, હૂકાહૂક કરી ઠેકતા. ૬

જ્યાં કંઈ ફરતાં વન, દૈત્ય જોયામાં આવે;
ઘેરી લે મળી સર્વ, પજવી બહુ નાચ નચાવે;
કાપિ નાશિકા કાન, દાંતથી દાઝ ચઢાવે;
કહે રામયશ મુખે, જવાદે તે પછી ભાવે;
શ્રુતિ નાક જેમનાં કાપિયાં, કપિઓએ મળી દાંતથી;
કહી વાત સર્વ જઈ તેમણે, રાવણને ખરી ખાંતથી. ૭

સાંભળતાં નિજ શ્રવણ, જળધિ જોરે બંધાયો;
દશે વદન સંગાત, બોલી ઊઠ્યો અકળાયો;
બાંધ્યો જળનિધિ જળધિ, નીરનિધિ સિંધુ ઉદધિને;
પયોધિ વારીશ નદીશ, તોયનિધિ પંકનિધિને;
નિજ વ્યાકુળતા મન સમજીયો, પણ પછીતો હસિને મુખે;
ચાલ્યો નિજ રાજ્યમહેલ ભણી, ભય ભુલી હૃદય થકી સુખે. ૮

દોહરા.

મંદોદરિએ સાંભળ્યું, પ્રભુ આવ્યા આ પાર;
બાંધી કૌતક માત્રમાં, નીરનિધિને નિરધાર. ૧

કર ગ્રહિ રાવણરાયને, નિજ ઘર આણી સ્નેહ;
બોલી પરમ મનોહરી, વિમળ વાણી સતિ તેહ. ૨

પગે લાગી પદમણિ પ્રથમ, ખોળા પાથરી સાર;
સુણો પ્રાણપતિ પ્રીય વચન, કોપ તજી નિરધાર. ૩

રાગ ગોડી.

ઓધવજી શું કીધુંરે, એણે શામળીએ એ રાગ

એવી હઠ મૂકોરે, મારા પ્રાણપતિ;
વિનવી તમને કહું છું વાલમજી, અંતરગતમાં બળતિરે.
મારા પ્રાણપતિ. ટેક

વેર કરીએ તેવાની સાથે, તો પતિ પૂરા પડીએરે;
જેને બુધિ બળેય જીતિએ, વેર વધારી વઢીએરે.
મારા પ્રાણપતિ. ૧

પણ ક્યાં આપ ને ક્યાં રઘુપતિ? ક્યાં મસ્તક ક્યાં ચર્ણરે?
તેજ હીણ તારો કહો ક્યાં? ક્યહાં સૂર્ય કીર્ણરે?
મારા પ્રાણપતિ. ૨

મ્હાબળી મધુકૈટભ જેણે, રણમાં રોળી માર્યારે;
મહા વીરના વીર ઘણાએ, સુત દિતિના સંહાર્યારે.
મારા પ્રાણપતિ. ૩

જેણે જોતામાં બળી બાંધ્યો, સહસ્ત્રાર્જુન સંહાર્યોરે.
તેજ પ્રભુએ ભુમિ ભાર ઉતારવા, દિવ્ય નરદેહ ધાર્યોરે.
મારા પ્રાણપતિ. ૪

નાથ વિરોધ ન કરીએ કોદી, સ્વપ્નેય તેવાની સાથેરે;
કાળ કર્મ ગુણ વિશ્વ સઘળુ, જે જગદીશને હાથેરે.
મારા પ્રાણપતિ. ૫

શીશ નમાવી રઘુવરચરણે, સીતાને જઈ સોંપોરે;
જાઓ પછી વનમાં પ્રભુ ભજવા, કંથ રખે તમે કોપોરે.
મારા પ્રાણપતિ. ૬

રાજપાટ સહુ પુત્રને સોંપો, સુખ સંસારનાં જુઠાંરે;
તેમાં વળી વડા સાથે વિરોધતે, કર્મ બધાં કોપિ ઉઠ્યાંરે.
મરા પ્રાણપતિ. ૭

નાથ નિરંતર દીનદયાળુ, કૌશલેશ કૃપાળુરે;
વાઘેય સનસુખ ખાઈ શકે ના, તેને મોંઢે તાળુંરે.
મારા પ્રાણપતિ. ૮

ખીજવ્યો તો સત્યાનાશ વાળે, કુળસહીત મારા કંથરે;
જીવશો જો જઈ મળોતો, સાહો તમે સુધો પંથરે.
મારા પ્રાણપતિ. ૯

કરી રહ્યા તમે કંથ કોરામણા, જગમાં જે કરવાનુંરે;
સુરાસુરેયને જીતી વળ્યાછો, ભવમાં હવે ભજવાનુંરે.
મારા પ્રાણપતિ. ૧૦

વેદવિષે એવી નીતિ કહી છે, સાંભળો સલુણા સ્વામીરે;
ચોથેપણ વન જાવું ભુપતિને, વિમળ વૈરાગ્ય પામીરે.
મારા પ્રાણપતિ. ૧૧

કરણ ભરણ ને હરણ જગતના, ત્રૈલોકત્રાતા નિરાંતેરે;
ભજીએ નિરંતર જેહ સ્વતંતર, મોક્ષતણી ખરી ખાંતેરે.
મારા પ્રાણપતિ. ૧૨

તેજ રઘુપતિ ભક્તહિતેચ્છુ, પ્રણતતણા અનુરાગીરે;
ઘેર બેઠાં જવ ગંગા પધારે તો, નાહિ ન લે તે અભાગીરે;
મારા પ્રાણપતિ. ૧૩

મોહ મમતા મદ સહુ ત્યાગી, ભવત્રાતા ભજો ભાવેરે;
શું સમજાવું છો ચતુરશિરોમણી એ,ભવબંધ તજાવેરે.
મારા પ્રાણપતિ. ૧૪

મહામુનિવર જેને માટે, અતિશય યત્ન કરેછેરે;
ભૂપ પણ તજી રાજ્ય વૈભવ, વિમળ વૈરાગ્ય ધરેછેરે.
મારા પ્રાણપતિ. ૧૫

તેજ ગરિબનિવાજ આજે, કૌશલપતિ બળશાળીરે;
કંથ તમોપર કરવા કૃપા શુભ, ચાહિને આવ્યા ચાલીરે.
મારા પ્રાણપતિ. ૧૬

જો પ્રીય મારી શિખામણ સ્નેહે, શ્રવણે આપ સાંભળશોરે;
પાવનયશ ત્રૈલોક થશે શુભ, જાનકી લઈ જઈ મળશોરે.
મારા પ્રાણપતિ. ૧૭

એવું કહી ભરી નેત્રમાં આંસુ, ધ્રુજતી ચરણે લાગીરે;
નાથ ભજો રઘુનાથનેતો મારૂં, સૌભાગ્ય જાય ન ભાગીરે.
મારા પ્રાણપતિ. ૧૮

દોહરા.

પ્રેમે લાગતિ પદમણિ, મંદોદરી પતિપાય;
ઉડાડી નિજ પ્રભુતા કહે, અતિ ખળ રાવણ રાય. ૧

ચંદ્રક્રીડા છંદ.

'વૃથા બીક તું માની લેછે પ્રિયા આમ હે પ્રાણ મારી!
કહે કોણ યોદ્ધો હું જેવો બધે જક્ત જોતાં વિચારી?
મહાકાળ વાયુ વરૂણાદિ કુબેર દિગ્પાળ સર્વે,
જીતી મેં લીધા છે ભુજાના બળે હોડમાં યુદ્ધપર્વે. ૧

સુરાસુર ગંધર્વ ને માનવી સર્વ આધીન મારે,
કહે તું હવે કોણ હેતુ તને ઉપજે બીક ભારે?
કરી શાન્ત એવી રિતે તેહને સમજાવી અતીશે,
સભામાંય બેઠો જઈ તે પછી રાવણો રાય રીશે. ૨

અનુમાન્યું મંદોદરિએ ઉરે એવું વેગે વિચારી,
'ખરે કંથને ઉપજ્યો ગર્વ મૃત્યુવશે આજ ભારી;'
સભામાં જઈ મંત્રિઓને પુછે રાય લંકેશ છાનું,
'કહો કેવિરિતે કરીશું રિપુસાથ છે ઝુઝવાનું? ૩

કહે છે સુણી મંત્રિઓ સર્વ ગર્વે ભર્યા ઉર ભારે,
'સુણો રાક્ષસાધીપ પુછો શું તેનું તમે વારવારે?
કરીએ કહો શી બિકે એતણો આજ વિચાર વારૂ?
કપી ભાલુ ને માનવી ભાવતું ભક્ષછે એ અમારૂં.' ૪

સુણી વેણ એવાં મહા કુલનાં કુળનિર્મૂળકારી,
કહે હસ્તજોડી પ્રહસ્ત[૧] ક્ષમા માગી નીતી વિચારી;
'પિતાજી ન રાજી થશો હાજી હાજી સુણી મંત્રિવાણી,
મતી નીચ છે મંત્રિઓની મહા સત્ય મેં આજ જાણી. ૫

કરીએ નહી નીતિ વિરોધ હે તાત મારા કદાપી!
અમાત્યોતણા તો ઉંધા સંમતે થાયછે રાય પાપી;
સભાશોભતી રાજને ભાવતીવાત મંત્રી કહેછે,
ન આવે કદી પાર એવી રિતે તો વૃથા દોષ લેછે. ૬

ઉળંઘી મહાસિંધુ આવ્યો કપી એક થોડી અવધ્યે,
નથી વિસર્યા કૃત્ય તેનાં હજી ગાય સૌ મંનમધ્યે;
ક્ષુધા લાગી ન્હોતી શું ત્યારે તમો કોઈને કો'નિવારૂ?
ન ખાધો તમે કેમ ઝાલી તદા બાળતાં નગ્ર ચારૂ? ૭

નકી સુણતાં છે જી સારો પરિણામ મ્હા દુઃખકારી,
સુણાવ્યો પ્રભુને સહુ મંત્રિએ મત્ત એવો વિચારી;
લિલામાત્રમાં જેમણે સિંધુમધ્યે સુસેતુ રચાવી,
કપીસૈન્ય સુદ્ધાં સુવેળાચળે ઉતર્યા પાર આવી. ૮

'અહો દૈવ તે માનવી! ખાઈશું સૌ અમે સ્વાદલાવી,'
કહો સૌ સુખે વેણ એવાં દ્વિ ગાલો ફુલાવી ફુલાવી;
સુણો વેણ મારાં પિતાજી તમે આજ સર્વે સુભાતે,
ન ઉરે તમે માનશો મુજને કાયરો કોઈ વાતે. ૯

સદા પ્રીયવાણી કહેનાર ને સુણનારા ઉલાસે,
ઘણાછે નરો જકતમાં એહવા તો વળી આપ પાસે;
પરંતુ મહા હિતનાં સુણતાં છેક છે વિખભારા,
(એવા)રૂડા માનવી છેક થોડા કહેનાર ને સુણનારા. ૧૦

પિતા મોકલો વિષ્ટી પ્હેલાં રૂડી એવી નીતિ વિચારી,
પછી બાંધિએ પ્રીતિં સીતાજીને દેઈને સુખકારી;
લઈ નારી જો જાય પાછા ફરી સૈન્ય સુદ્ધાંત પ્રીતે,
વૃથા રાઢ તો શીદ જોએ વધારી વિના કો નિમિત્તે? ૧૧

ન માને પછી તો રણસ્થંભ રોપી સકોપે ચઢોને,
લઈ લોહ સન્મુખ યુદ્ધે મચો કીર્તિ સારૂ લઢોને?
પ્રભુ માહરો મત્ત આ માનશો જો તમે ચિતધારી,
થશે જકતજાહેર કીર્તિ રૂડી બે પ્રકારે તમારી.' ૧૨

કહેછે રિશાઈ કરી રોષ લંકેશ તે પુત્રને ત્યાં,
'મતી આવી કોણે તને શીખવી કે શિખ્યો શઠ હે ક્યાં?
તને ઉર અત્યારથી આ'વી શંકા વસી ભીરૂ ભારી,
થયો ક્યાંથી વેણુતણા મુળ જેવો મહા કુવિચારી? ૧૩

સુણી તાતકેરી નઠારી મહા ઘોરવાણી પ્રહસ્તે,
'તમે કાઢજો સાર' એવું કહીને પળ્યાં ત્યાંથી રસ્તે;
ગયો ઘેર જૈન વિચારે 'અરે કુળ નિર્મૂળ જાશે,'
'પરસ્ત્રી મહા પાપની ખાણછે પ્રાણની હાણ થાશે.' ૧૪

'નથી લાગતી હીતશિક્ષા તમોને પિતાજી નિદાને,
ન ભાવે કશી ઔષધી જેમ મૃત્યુથી ઘેરાયલાને;'
થયો જાણી સંધ્યાસમો તેસમે ત્યાંથી લંકેશ ચાલ્યો,
વિશે ભુજ વિલોકતો હર્ષતો ને મહાગર્વવાળો. ૧૫

હતું લંકના શિખરે એક આગાર સૌથી રૂપાળુ,
કરેલો મહા શોભિતો ત્યાં અખાડો સુની હે દયાળુ;
બિરાજ્યો જઈ તેહ મંદીરમાં રાક્ષસાધીપ રીઝી,
ઘણા કિન્નરો લાગીયા ગુણગાવા સુણો હે મુનિજી! ૧૬

વિણા તાલ વાજે મૃદંગોતણા નાદથી રાય રાચે,
રૂડી અપ્સરાઓ તતા થેઈ થેઈ કરી નેહિ નાચે;
સદા ઇંદ્ર સો જેટલો રાવણો ભોગને ભોગવેછે,
ઘણી નારિઓ સાથ જુકતે રૂડા જોગને જોગવેછે. ૧૭

મહાશક્તિશાળી રિપુ શીશ ગાજે રઘુવીર જેવો,
નહિ તોય ઉરે કશો ત્રાસ તેને મહાશઠ એવો;
સુણો શૈલજા સ્નેહથી સુકથા એમ બોલ્યા પુરારી,
અહિયાં સુવેળાચળે ઉતર્યા સૈન્ય સાથે ખરારી. ૧૮

---

૧ રાવણના પુત્રનું નામ.

રાગ મારૂ.

સૈન્ય સહિત અયોદ્ધાધીપ, આવી ઉતર્યા સુવેળ સમીપ;
ભાલુ મરકટની ભીડભારે, વરણવતાં શારદ પણ હારે. ૧
એક શૈલશિખર રમણીક, શોભે મનહર શ્વેત અધીક;
ત્યાં તરૂતણાં કુમળાં પત્ર, વળી પત્ર કમળનાં પવિત્ર. ૨
લક્ષ્મણે નિજ હાથ ગોઠવિયાં, પરિપૂર્ણ પ્રેમે પાથરિયાં;
મૃગચર્મ તેઉપર ચારૂ, મહાકોમળ મુનિમન પ્યારૂ. ૩
એવા સુભગ સુખાસને રામ, બેઠા પ્રેમે પૂરણકામ;
કપીરાય તણા ઉત્સંગે, શીશ રિઝી રાખેલું શ્રીરંગે. ૪
ડાબા જમણીછે ભાથો ધનુષ્ય, વેદ વંદિત રૂપ મનુષ્ય;
બંને કરકમળે રઘુભાણુ, બહુ વિધી સુધારે બાણ. ૫
કહે વિભીષણ સંમત સારો, કુળકેરૂં રક્ષણ કરનારો;
મહાભાગી અંગદ હનુમાન, એસમાન ન અવનિમાં આન. ૬
પ્રભુના ચરણકમળ ચાંપેછે, મુનિદુર્લભ લાભ લહેછે;
પ્રભુ પાછળ લક્ષ્મણ વીર, બેઠા વીરાસને રણધીર. ૭
ભાથો કટિએ ભીડી લીધેલ, કર ધનુષ્ય સદાય ધરેલ;
પ્રભુ રખવાળીએ રાતદીન, બેઠા ચર્ણમાં મન લયલીન. ૮
કૃપા સ્વરૂપ સગુણનિધાન, બેઠાછે એરિતે ભગવાન;
ધન્ય તે નરને નીશદિન, એવા ધ્યાને રહે લયલીન. ૯
પૂર્વદીશા ભણી પ્રભુ જોયું, દેખી ચંદ્રઉદય મન મ્હોયું;
કહે સર્વને 'જુઓ શશાંક, સદા સિંહસમાન અશંક. ૧૦
પૂર્વદીશારૂપી ગિરિકેરી, ઘણી રમ્ય ગુફા ચિત હેરી;
તેજ પ્રબળ પ્રતાપની પુંજ, મહાકોડામણી જાણે કુંજ. ૧૧
અંધકારરૂપી મત્ત હાથી, તેને નાખ્યો મારી ત્વરાથી;
શશી કેશરી મ્હાબળ ધરતો, વેગે ગગનવિપીન વિચરતો. ૧૨
મોતી તારા ખિલ્યાછે આકાશે, કેવા દીપેછે પાસેપાસે?
નિશાનારીતણો શણગાર, કેવો શોભી રહ્યોછે અપાર.' ૧૩
કહે સર્વને શ્રીરઘુવીર, સુણો સુગ્રીવ આદિ સુધીર;
'દિસે ચંદ્રમામાં જે કાળાશ, તે શું હોશે કહો મુજપાસ? ૧૪
નિજ નિજ મતિને અનુસારે, કહો સર્વ તમે આવારે;'
કહે સુગ્રીવ હે રઘુરાય! પડે ચંદ્રમાં પૃથ્વીની છાંય.' ૧૫
'તે આ પ્રગટ જણાયછે જોતાં, શશી અંદર કાળપ સોતાં;'
માર્યો રાહુએ શશી કહે કોય, પડી ઉરમાં શ્યામતા સોય. ૧૬
કહે કોઈ સુણો 'શું જણાએ? રતિમુખ રચવા વિધિરાયે;
સાર ભાગ શશીતણો લીધો, રતિવદનવિધુ પુરો કીધો. ૧૭
છિદ્ર પ્રગટ શશીમાં જણાય, તે પંથે નભછાંય દેખાય;'
કહે કોઈ વળી સુણો રામ, કહું ચંદ્રના છીદ્રની વાત. ૧૮
શશીકેરો ગરળ પ્રિયભ્રાત, રાખ્યો હૃદયમાં ભલિભાત;
સ્નેહે તેનો બતાવું સિદ્ધાંત, સુણો સર્વ તમે ભલિભાત. ૧૯
વિષસંયુત કીર્ણ પસારી, બાળે વિર્હવંત નરનારી;
કહે તેહ સમે હનુમાન, 'સુણો રામ સ્વયંભગવાન. ૨૦
'પ્રીય દાસ તમારો શશીછે, તમમુર્તિ તેને ઉર વસિછે;
તેજ શ્યામતા સર્વને ભાસે, મન માહ્રંય જોઈ ઉલાસે.' ૨૧
પવનાત્મજની સુણી વાણી, હસ્યા રામ સુજ્ઞ ધનુપાણી;
પછી દક્ષિણ દિશા વિલોકી, કૃપાનાથ વદેછે પ્રશોકી. ૨૨

કાવ્ય અથવા રોળાવૃત્ત.

'જુઓ વિભીષણ ઝાંખી, દિવ્ય દક્ષિણ દિશાએ;
ઘટાટોપ ઘનઘોર, ચમકતી વિજળી જણાએ. ૧
મધુર મધુર ગર્જતો, ગગન ઘનઘોર અતીશે;
જાણે વૃષ્ટી થાય, કઠણ પથરાની દીસે.' ૨
કહે વિભીષણ સુણો, કૌશલાધીશ કૃપાળુ;
'વિજળી મેઘ ન હોય, તમે નેહથી જે ન્યાળ્યું.' ૩
લંકા શિખરની ઉપર, એક ઘર શોભારાશી;
ત્યાં દશમૌલીતણો, અખાડોછે અવિનાશી. ૪
મેઘાડંબર છત્ર, શિરપર ધાર્યું શોભે;
તેહ શ્યામ ઘનઘટા, દેખતાં ઘન મન ક્ષોભે. ૫
મંદોદરિને કાન, શોભતાં કુંડળ જ્યોતી;
દમકે જ્યમ દામિની, નાથ તેતો ઘન સોતી. ૬
વાજે તાલ મૃદંગ, અધિક અનુપમ રવકારી;
તે રવ મધુર વિશેષ, ગરજતો ઘન અસુરારી. ૭
મંદ હસ્યા ભગવાન, સમજી અભિમાન અતીશે;
ચઢાવી ધનુષની પણછ, બાણ સંધાણ્યું રીશે. ૮
મૂક્યું વામ ભરી બાણ, ચાલ્યું સુસવાટા કરતું;
દિપ્યમાન સહુ દિશા, કરતું વેગથી વિચરતું. ૯
છત્ર મુકુટ તાટક, હણ્યાં સહુ એકી બાણે;
સહુ દેખત મહી પડ્યાં, કોઈ તે મર્મ ન જાણે. ૧૦
એવું કૌતક કરી, બાણ રઘુભાણનું તિક્ષણ;
ભાથામાંય ભરાયું, આવિને ત્યાંથી તતક્ષણ. ૧૧
રાવણકેરી સભા, સર્વ મન શંકા પામી;
દેખી મહારસ ભંગ, બીક અંતરમાં જામી. ૧૨
'ધરા ધ્રૂજી નથી કાંય, પવન બહુ વહ્યો નથીરે;
અસ્ત્રશસ્ત્ર આવાર, કોઈએ દિઠું નથી નજરે.' ૧૩
શોચ કરેછે સભા, સકળ નિજ હૃદય વિચારી;
'થયા ઘણા અપશુકન, ભારી દીસે ભયકારી.' ૧૪
જાણ્યું મન રાવણે, સભા ભય પામી ભારે;
યુક્તિ બનાવી અયુક્ત, કહે હસી વચનો ત્યારે. ૧૫
'સદાય શુભ જેહને, પડયે શિશ પૃથ્વિ ઉપર તો;
મુગટ પડયે તેહને, અપશુકન તે શું કરતો.' ૧૬

નિજનિજ ગૃહ જઈ સર્વે, સુખે જન શયન કરોને.'
ગયા સર્વે શિરનામી, કથા મુનિ ચિત્ત ધરોને. ૧૭

દોહરા.

મંદોદરી ઉરમાં અધિક, શોચ વસ્યો મુનિરાજ;
જ્યારથી પૃથ્વિઉપર પડ્યાં, શ્રવણ ફૂલસહસાજ. ૧
સજળ નેત્ર કરિને સતી, કંથ પાસ કરજોડ;
કહે કરગરી કોટિધા, પુરા થવા મનકોડ. ૨

રાગ રામગ્રી.

પધોરે પોપટ રાજા રામના એ ઢાળ

'કાન ધરો કહ્યું માહરૂં, સલુણા મારા સ્વામી;
વંદન કરી કરૂં વિનતી, પતિપાય પ્રણામી.
કાન ધરો. ૧
ક્રોધ વિરોધ ત્યાગો તમે, નાથ રઘુનાથ સાથે;
નર જાણી ઉર હઠ ના ધરો, દુઃખ વ્હોરો ન હાથે.
કાન ધરો. ૨
વિશ્વસ્વરૂપ રઘુનાથછે, આણો વિશ્વાસ એવો;
વેદે કરિછે વડી કલ્પના, તેના પદ પતિ સેવો.
કાન ધરો. ૩
અંગ અંગ પ્રતિ જેહના, સહુ લોક વિરાજે;
વેદ વચન એ વૃથા નહી, કહું છું તમ કાજે.
કાન ધરો. ૪
પાય પાતાળ પ્રમાણવાં, બ્રહ્મલોક છે શીશે;
અંગ અંગ અન્ય લોકનો, વારૂ વિશ્રામ દીસે.
કાન ધરો. ૫
કાળ ભયંકર ભાસતો, જેના ભ્રૂકુટી વિલાસે;
નેત્ર ઉભય રવિચંદ્રછે, કેશ મેઘ તે ભાસે.
કાન ધરો. ૬
ઘ્રાણ તે અશ્વનિકુમાર છે, જેનું જોતાં જણાએ;
નેત્રનિમિષ દિન રાત્રિછે, ભલું વેદે ભણાએ.
કાન ધરો. ૭
શ્રોત દશેદિશા સમજવી, કહે વેદ વખાણી;
શ્વાશ વાયુ સંસારમાં, છે નિગમ નિજ વાણી.
કાન ધરો. ૮
અધર લોભ અવિનાશના, દાંત તે યમરાજા;
હાસ્ય મધુર માયા જાણવી, બાહુ દિગ્ગજ ઝાઝા.
કાન ધરો. ૯
વદન અનળ અવિનાશનું, સિંધુ રસના સદાએ;
ઉત્પતિ પાલન પ્રલયની, રચના જેની કાયે.
કાન ધરો. ૧૦
અઢારભાર વનસ્પતિ, રોમાવળીએ જેની;
શૈલ મહા અસ્થિ ને નદી, નિર્મળ નાડીમાં તેની.
કાન ધરો. ૧૧
ઉદર પયોનિધિ જાણવો, અધગો[1]તિર્ય પીડા;
જગમય પ્રભુની કલ્પના, કારૂણીક એ ક્રીડા.
કાન ધરો. ૧૨
શીવ અહંકાર એમનો, બુદ્ધિ બ્રહ્મ ભણાએ;
મનશશી ચિત્ત મહત્વતા, ગુણ કોથી ગણાએ?
કાન ધરો. ૧૩
માનવી રૂપ અવિનાશી એ, સચરાચર સ્વામી;
હઠ તજો કંથ હું કહું, પ્રીતે પાય પ્રણામી.
કાન ધરો. ૧૪
પ્રીતિ કરો પ્રભુપદ તમે, વેર સરવે ત્યાગી;
મારૂં એવાતણ જાય ના,' કહિને પાય લાગી.
કાન ધરો. ૧૫

દોહરા.

શ્રવણ વચન સુણી સ્ત્રીતણાં, હસ્યો હઠીલો રાય;
'અહો મોહમહિમા જુઓ, મ્હાબળવાન જણાય. ૧
કહે સત્ય કવિ સર્વ કો, બીકણ નારી સ્વભાવ;
અવગુણ આઠ ઉરે રહે, સદાય કરી કુબનાવ. ૨
સાહસ જુઠ અપવિત્રતા, ભય અવિવેક અનેક;
નિર્દયતા વળી ચપળતા, માયા અવગુણ એક. ૩
શત્રુનું સકળ સ્વરૂપ તેં, ગાયું જે ભલિભાત;
સંભળાવ્યું સહુ તેં મને, અતિશય ભય સાક્ષાત. ૪
પણ તેતો સહુ હે પ્રિયા! વશ મારેછે સ્હેજ;
સમજ પડી મુજને હવે, તુજ પ્રસાદથી તેજ. ૫
વરૂણ મેઘ યમ દિગ્ગજો, એ સહુ મમ આધીન;
સમજણ પાડી તેં મને, પ્રાણપ્રિયા તું પ્રવીણ. ૬
જાણી લીધી મેં લક્ષધા, તુજ ચતુરાઈ વિશેષ;
એહ નિમિત કહી મારી તેં, પ્રભુતા બહુધા બેશ. ૭
કહી વાત તેં ગુઢ ઘણી, હે મૃગલોચની નાર;
સાંભળતાં ભય શમનની, સમજ્યે સુખદ અપાર.' ૮
મંદોદરિએ મનવિષે, જાણ્યું એમ જરૂર;
'મતિભ્રમ પતિને તો થયો, કાળવિવશ છે ક્રૂર.' ૯
બહુ વિધિ બકતો રાત બધી, પ્રાત થયે દશકંધ;
અતિ અશંક લંકાપતિ, ગયો સભા મદઅંધ. ૧૦

---

૧ ગુહ્ય.

ફુલે કે ન નેતર ફળે, વરસે અમૃત મેહ;
શતવિરંચી શિખ દેય તો, મુધા મુર્ખજન જેહ. ૧૧

મંત્રિ સહિત ઉંચ ગઢ ચઢ્યો, રીઝી રાવણ રાય;
શુકશારણ કે' રાજ સહુ, જુઓ સૈન્યસમુદાય.' ૧૨

કાવ્ય તથા રોળાવૃત્ત.

'જુઓ થાય આ જેહ, કેશરીરવ કિલકારી;
સપ્ત તાડ સમ જેની, અધિક ઊંચાઈ વિચારી. ૧

શત શંકૂપરમાણુ, મહા કપિવર એ સંગે;
સંખ્યા ગણી ન શકાય, પેખતાં વિના પ્રસંગે. ૨

અજીત અશંક વિશેષ, વીર કપી સહુ રણુવંકા;
નાદ સુણ્યે તેમનો, થરર કંપે ગઢલંકા. ૩

પુંછ વાનરનાં પ્રૌઢ, અભ્ર સાથે અથડાયે;
જાણે ઇંદ્રધનુષ્ય, વૃષાઋતુ આકરશાએ. ૪

એછે સુત અભિમાની, વિશ્વકર્માના બંને;
બાંધ્યો દધી જેમણે, દૈત્યકુળ સકળ પતંને. ૫

વસે તામ્રગિરિ ગુફા, મધ્ય મ્હારણઝુઝારી;
ગોદાવરી જળ અમળ, પિનારા રિપુ ભયકારી. ૬

અતિ બળાઢ્ય રણધીર, ધાય રઘુપતિની આગે;
કરે કૃપા રઘુવીર, એમનીપર અનુરાગે. ૭

પર્શ કર્યે એમને, શૈલ શીલા સાગરમાં;
તર્યા તમામ તપાસ, નામ નળ નીળ નાગરમાં. ૮

કપિદળ પદ્મ અઢાર, એમની ભુજછાયામાં;
વરતે સદા વિશેષ, પ્રૌઢ બળછે કાયામાં. ૯

સેતુતણો આરંભ, કર્યો જવ કપિએ હોડે;
પુષ્પ લેઈ નિજ હાથ, પુજ્યા રઘુનાથે કોડે. ૧૦

એવા એ નળ નીળ, શીળસાગર સરવેથી;
પ્રતિભટ જગ નહિ કોય, જેમનો બળ ગરવેથી.' ૧૧

'પ્રૌઢ પર્વતાકાર, આવતો ઓ પ્રભુ નિરખો;
ચૌદ તાડ જેટલો, પ્રતાપી ઊંચો પરખો. ૧

વાસ પુલિંદા તીર, કરેછે કપિકેશરી એ;
મેઘઉપર સંચરે, કોઇનો ડર નહિ જરિએ. ૨

કાયા જેની વિશેષ, કમળ ને કેશર વરણી;
જાણે ઘન આકાશ, ખીલી સંધ્યા મનહરણી. ૩

જો કદી ખિજવ્યો હોય, એહ કપિવરને જ્યારે;
પુચ્છવડે ભરમાવી, મેદની સહુ સંહારે. ૪

જુએ રક્ત કરી નેત્ર, ભૃકુટી મુગટ ચઢાવી;
જાણે લંકા સર્વ, ખાઈ જાશે અહિં આવી. ૫

તારા સતિનો તંન, વાળી બળશાળી જાયો;
અતિ ઝુઝારી જુદ્ધમાં, હૃદય રઘુપતિને ભાવ્યો. ૬

જપે રામનું નામ, નિરંતર મનમાં નેહે;
એછે સહજ સ્વભાવ, એહનો ધન કપિ દેહે. ૭

ઇંદ્રતણા વજ્રના, કોટી કડકા કરી નાખે;
ઉપાડી ઉદયાદ્રિને, ખાંતથી ખોળે રાખે. ૮

ચાંપે ભુમિ જો ચરણ, કોપ કરી કપિકુંજર એ;
શેષ થાય ઇશિ શરણ, ઊડતો જુઓ અધર એ. ૯

પાંચપદ્મ વાનરા, લીધા લડવૈયા સંગે;
એ અંગદ યૂવરાજ, માનિતો કીધ શ્રીરંગે. ૧૦

ચંદ્રક્રીડા છંદ.

જુઓજી હવે ઓ દિપે શ્વેત રેખા ઘણી દેહ રાજે,
ન હોયે શું જાણે રૂપાશૃંગ શોભીત સૌથી સમાજે;
દિસે દીર્ઘ કાળા રૂડા કેશ દારૂણ ભાસે ભુજાઓ,
વળી ચર્ણ ચાપલ્યતાળા મતી પ્રૌઢનો એ મનાયો. ૧

કરે વાસ એ સિંધુતીરે અહોનીશ ચાલે સુરીતે,
મહાનિર્મળુ ગોમતી નીરનું એ કરે પાન પ્રીતે;
અધિકારી એ રાય સુગ્રીવનો છે વડો શીર સૌને,
રચ્યો વ્યૂહ એણે મહા યુક્તિએ ઊર ભાવ્યો બહુને. ૨

નહિ અન્ય એની સમો વિશ્વમાં શક્તિ ને બુદ્ધિશાળી,
પુરુષાર્થ એનું સહુ જક્ત જાણે સ્વનેત્રે નિહાળી;
કૃપી જન્મિઓ જે દીને એ કહું શક્તિ એની વખાણી,
ગયો ઊડી આકાશમાં ચંદ્રલાલિત્યતા શ્રેષ્ઠ જાણી. ૩

શશી ઝાલવા ઊછળ્યો અભ્રમાંહે ગયો ગાઉ ચોસઠ્,
ફર્યો ત્યાંથી પાછો ઉડાયું ન જ્યારે તજી એવિ સૌ હઠ્;
રહે સર્વદા સાથમાં વાનરાં કોટિ પંચાશ એની,
લડે કાળ સાથેય યુદ્ધે કહું શક્તિ શું તે સમેની. ૪

દોહરા.

અતિ બળાઢ્ય રણવાંકડો, જોરાવર મ્હા જોધ;
કુમુદ નામ કપિકેશરી, તજ લંકેશ વિરોધ. ૧

ચંદ્રક્રીડા છંદ.

જુઓ પેલી શોભે ઘટાઘોર જાણે મહા મેઘકેરી,
ભર્યો ભાદ્રવો હોય જાણે વળી હું કહું શું ઘણેરી;
દશે દીશિમાં ધાય છે આગળે પાછળે એ સમાજે,
શિલાનાં ઉચાં શિખરાં વૃક્ષને તોડતા આવતા જે. ૧

કહું શક્તિ એકેકની દંતી[1] સહસ્રના જેટલી છે,
ગણી એમની પદ્મ સાતેક સંખ્યાનુમાને કળી છે;

---

૧ હાથી.

સહુ રીંછ એ કાશિકેરા નિવાસી મહાશક્તિરાશી,
જીત્યા જાય ના કોઈથી શૂર સંગ્રામમાં રીત ખાસી. ૨
અતિ તિક્ષ્ણ જેના દિસે દંત સૌ એ નખાયુદ્ધ ધારી,
ઝિંકે ઝાલી દંતીતણા દંત કાઢી વદુ શું વિચારી;
જુઓ રીંછનું યૂથ એવું ઘણું વર્ણવું ગર્વ ત્યાગી,
સહુનો સુત્રાતા રૂડો ધૂમકેતુ સદાએ સુહાગી. ૩
વળી જેહનો જેષ્ઠબંધુ મહાઋક્ષરાજ કહાવે,
નહિ જેની શક્તિતણો અંત જે સ્હેજ શૂરો સ્વભાવે;
ત્રણે લોકની સાથ સાથે કરે યુદ્ધ એ રાતદાડે;
વળી સંકટે તો સુમેરૂ ગિરિ એક હાથે ઉપાડે. ૪
વસે છે સદા નર્મદાતીર ઋક્ષેશ નિઃશંક નેહે,
ન ભેદાય એવો દિસે ઇંદ્રના વજ્રશો આપ દેહે;
રઘુનાથનોદાસ સુગ્રીવનો મંત્રિછે શ્રેષ્ઠ પ્રાયે,
લડે કાળસાથે લગારેય વિશ્રામ લીધા સિવાયે. ૫

દોહરા.

જુઓ હવે આ કપિકટક, નાખે કારમી ત્રાડ;
પીતવર્ણનો થઈ ગયો, જાણે ઉદય પહાડ. ૧
અરૂણકેશ રવિકીર્ણશાં, ફેલાયા ભલીભાત;
જાણે કુમકુમ વરણની, પૂર્વદિશાએ પ્રાત. ૨
ચોવિશ અર્બુદ એતણું, સૈન્ય જુઓ શોભાય;
અધિક વીર રણધીરછે, જુદ્ધે કદિ ન જીતાય. ૩
આવી પડે જે આગળે, શૈલશિખર વીશાળ;
પગે વાટિનાખી કરે, કિલકારી સમ કાળ. ૪
કુંચનશૈલગુફા તણા, સતત એહ રહેનાર;
એનું સૈન્ય અભંગ અતિ, કહું શું કરી વિસ્તાર. ૫
અતિ બળાઢ્ય એ ઇંદ્રનો, સ્હાયકારી હિતકાર;
મિત્ર પરમ સુગ્રીવનો, અતિ હિતેચ્છુ સરદાર. ૬
નિર્મળ જળ ગંગાતણાં, કરે નિરંતર પાન;
અતિ શોભીત શરીરછે, પર્વતશિખર સમાન. ૭
ક્ષણક્ષણમાંય થતા ઘણા, કેશરીનાદ વિશેષ;
ઓ આવે એ ગર્જતો, ન્યાળી જુઓ લંકેશ. ૮
ઉજ્વળયશ ત્રૈલોકમાં, બળકેરો નહિ અંત;
એ કપિરાજા કેશરી, જેનો સુત હનુમંત. ૯

રોળાવૃત્ત.

એ મધ્યે હે નાથ, કટક મરકટનું જણાએ;
રહે રાય સંગાથ, મહાબળમાં વખણાએ. ૧
એ કપીશનાં રૂપ, અનળસમ ઓપિત ભારે;
પારિપત્રના વાસિ, એહ બંને અત્યારે. ૨
અતિશે સુંદર અંગ, સમરભૌમિમાં ભયંકર;
ગવય ગવાક્ષી નામ, મહા વિર બંને બળધર. ૩
નિર્મળ જળ નિશિદિવસ, તુંગભદ્રાનું પિએ છે;
એય બંધુ બળવાન, ગંધમાદન મરદે છે. ૪
ગજ સહસ્ત્રસાઠનું, જેમને બળ છે અંગે;
એમાંથી કહું એક, આપને હું આ પ્રસંગે. ૫
ભેરીનાદ હરિનાદ, સમાન કરે બળસોતાં;
શાર્દુળકેરી સમાન, પરાક્રમ જેનું જોતાં. ૬
સુરમાં જેવો ઇંદ્ર, તેજમાં સૂર્ય સમાને;
પનસનામ એ કપી, નીતિ બળધામ નિદાને. ૭

કમળ પત્ર સમ દેહ, જુઓ ઓ જેની શોભે;
જાણે ગિરિ કૈલાસ, તણાં શિખરો બહુ ઓપે. ૧
અતિ પિંગલ મદિરાક્ષ, સ્વચ્છ શ્રવણાયત શોભે;
ચારે દિશિ ચીતવે, કામરૂપ મુનિ મન લોભે. ૨
વિંટાળી પુછડે લંક, ઊડી આકાશ ભમાવે;
વાસવવજ સમાન, ગરજતો ધાતો આવે. ૩
ગયો હતો યુદ્ધમાં, સ્હાય લઈ વાસવ સંગે;
કામરૂપ ત્યારથી, થયો છે એ રણરંગે. ૪
ઇંદ્ર તથા એહને, મિત્રતા અતિશે માટે;
એ સહુ સુરનો ભ્રાત, જેનિ ફુંકે ગિરિ ફાટે. ૫
કપિવર સહસ્ત્ર કોટિ, સૈન્યમાં એની સંગે;
કેટલાક છે શ્વેત, રક્ત પીળા બહુ રંગે. ૬
આવે ગિરિ ઠેકતો, ચાલતાં રેણુ ઉડાડે;
આવરી લીધ રવિકીર્ણ, વૃક્ષને ફાંસી પાડે. ૭
તારાકેરો તન, નામ શુભ સુખેણ એનું;
જુદ્ધે જીતિ ન શકાય, એવું અતિબળ છે જેનું. ૮

વદન ફેરવી જુઓ, રૂપ પ્રભુ ઓ-કપિકેરૂ;
જાણે પાંખ સહિત, ઊડી ચાલીયો સુમેરૂ. ૧
એકવાર આવિને, ગયો બાળી ગઢલંકા;
વળી આવે ગર્જતો, થાય મન મારે શંકા. ૨
જન્મદીધો જ્યાહરે, એહને અંજનિમાતે;
ધાયો રવિ ઝાલવા, ઊડી અવનિથી ઉદમાતે. ૩
જોજન તરણ હજાર, ગગનમાં ઉડી ગયોતે;
ઉદયાચળપર જઈ, રવીને ઝાલી રહ્યોતે. ૪
ગ્રહણ હતું તે દિવસ, રાહુ ગ્રસવા જ્યાં ધાયે;
લઈ લીધેલ જાણીને, રાહુ રાતો બહુ થાયે. ૫

મારી એક લપડાક, જોરથી સિંહિકાસુતને;
રહ્યો વેગળો રાહુ, વિચારી બળ અદભૂતને. ૬

સ્હાય લેઈ આવિયો કેતુ કોપિત અતિ થઈ ને;
તેના પણ એ હાલ કર્યાં કપિએ ઝટ લઈને. ૭

સહુ દેવોએ મળી, સ્તુતી કરી સ્નેહે જ્યારે;
સમજી અંજનિસુતે, છોડી દીધો રવિ ત્યારે. ૮

વિવિધ દીધ વરદાન, સર્વ દેવોએ મળીને;
અજર અમર બળધામ, કર્યો સહુ દોષ દળીને. ૯

કામરૂપ એ કપી, અધિક રણધીર બળુકો;
કાળદંડશી કાય, વજ્ર તન તેજ ભભૂકો. ૧૦

ગરૂડથકીય અધિક, વેગવંતો કપિકુંજર;
બુદ્ધિવંત એહવો, અન્ય કો નહિ અવનીપર. ૧૧

વિદ્યા ભણવા જતો, નિરંતર દિનકર પાસે;
ઉડતો રથમોખરે, ઉલટી ગતિએ ઉલ્લાસે. ૧૨

સ્વર્ગ નાગનગરિમાં, બધે એ ગતિ કરનારો;
શિવસમ મહા તપસ્વિ, તેજપણ તેવુંજ ધારો. ૧૩

જળનિધિ ઓળંઘિઓ, ધેનુપદ સમ ભલિભાતે;
કેવિ રિતે ઝૂઝશો, એહ કપિવર સંગાતે. ૧૪

તેજ મહાતર્તિબ, સૂર્ય ને અનળશું દીસે;
વજ્રકછોટાબંધ, વેગ વાયુથી અતિશે. ૧૫

લીધા સ્કંધ ચઢાવી, બેય બંધુને સમાયા;
કુંવર કૌશલેશના, રૂડા ક્ષત્રાણીજાયા. ૧૬

જોગીંદ્રપણું શિવજી તમારૂં મેં જાણ્યું એ ઢાળ

આમ જુઓ ઓ રહ્યા સુરત્રાતા; રાઢ એનાથી મૂકો અનદાતા.
આમ જુઓ. ૧

ઘાટા ઘનદશી કાયાની કાંતિ; સ્હેજ નિરખતાં થાય છે શાંતિ.
આમ જુઓ. ૨

પુરૂષપુરાણ પ્રવીણ અતિશે; જનહિત નરતન ધર્યું જગદીશે.
આમ જુઓ. ૩

મત્તગજેંદ્રની સુંઢસમ વડેરા; ભાસે મહાભૂજદંડ ભલેરા.
આમ જુઓ. ૪

બાણ ધનુષ્ય ધર્યાં રઘુરાજે; કાળનાગણશી કૃપાણ વિરાજે.
આમ જુઓ. ૫

હૃદય વિશાળ હિંયે વનમાળા; સ્કંધ ઉન્નત છે રૂપ રઢીયાળા.
આમ જુઓ. ૬

ડોક મરોડ તે શંખને લજાવે; અન્ય શુભોપમા નજરે ન આવે.
આમ જુઓ. ૭

વદનછબી કોટિમદનના સુખને; શરમાવી નાખે હરે દીનદુઃખને.
આમ જુઓ. ૮

તોપછી ચંદ્રકમળ સમ કીધ્યે; શોભે શું ઉપમા અનુચિત દીધ્યે.
આમ જુઓ. ૯

સુંદરદંત મહાદિવ્ય કાંતી; કો ઉપમા દઈ કરૂં મન શાંતી.
આમ જુઓ. ૧૦

આરક્તતા અતિ અધરની જોતાં; બિશ્વસકળજનનાં મનમોં'તાં.
આમ જુઓ. ૧૧

બહુ વિધિ બિંબાફળતો લજાશે; દેખી અધર પ્રભુના સુરતાશે.
આમ જુઓ. ૧૨

નાશિકા નિર્મળ રઘુવરકેરી; લાજ પમાડે છે શુકને ઘણેરી.
આમ જુઓ. ૧૩

અનુચિત ઉપમા કવિ ક્યમ આપે; શુક લલેકવિજનને સંતાપે.
આમ જુઓ. ૧૪

હારિરહ્યા શુકસહુ મનમારી; ઉપમાન કવિજનેજ્યારે ઉચ્ચારી.
આમ જુઓ. ૧૫

શીશજટાતણા મુગટ મનોહર; રાજે જુઓ રાજેશ્રી રઘુવર.
આમ જુઓ. ૧૬

ભાળવિશાળ તિલક ચિતચોરે; સુંદરતાસિમ લેખ લખ્યોરે.
આમ જુઓ. ૧૭

દોહરા.

દક્ષીણપાસ વિરાસને, બેઠા લક્ષ્મણ વીર;
રામતણા જે હાથ પગ, પ્રાણપવન રણધીર. ૧

વામ ભાગ ભણી હરિતણા, ઉભા વિભીષણ ભ્રાત;
જતાંવેત કર્યું જેમને, રાજ્ય તિલક ભલિભાત. ૨

ભેદ સર્વ જાણે ભલા, શું કરશો અવ કાજ?
ઘર ફુટ્યે ઘર નવ રહે, મૂકો રાઢ મહરાજ. ૩

ચંદ્રક્રીડા છંદ.

મહા વીરના વીર એ વીર બે શું શંકુ હું પ્રસંશી;
સુણો નાથ એ વાનરારૂપ થૈ આવિયા દેવઅંશી;
પુરી કિષ્કિંધા એમની રાજ્યધાની ભલા લોક ભુલે,
મધુવંન ઉદ્યાન છે જેમને ઇંદ્રના બાગતુલ્યે. ૧

હતો ઋષ્ય મુખાદ્રિએ વારૂ વિશ્રામ સુગ્રીવકેરો,
વસી રામ ચોમાસુ જ્યાંનો મહીમા વધાર્યો ઘણેરો;
હતો જેષ્ઠ વાળી મહાશક્તિશાળી સહુ જક્ત જાણે,
હણ્યો તેહને યુદ્ધમાં રામચંદ્રે ખરે એકબાણે. ૨

કર્યું રાજ્યનું તિલક સુગ્રીવને સ્નેહ રાખી શ્રીરામે,
દીધા વૈભવો વાળીના જેહ સુગ્રીવને તે તમામે;
જુઓ જેહની પાટરાણી સતીનારી તારા શુભાંગી,
અતિશે અભીમાનિ છે અંગદો પુત્ર જેનો સુરંગી. ૩

સજી સૈન્ય અષ્ટાદશે પદ્મ એણે રમાનાથ કાજે,
ચઢી આવિયો તોડવા લંક કિલ્લો મહારાજ આજે;
મહાવીર વેષે વળી નેત્ર વિશાળ છે શકિતશાળી,
દિપે મોતિ માળા ધરી સુગ્રીવે કંબુકંઠે રૂપાળી. ૪

દોહરા.

બળ સહસ્ત્ર ગજ સાઠનું, સદા ધર્મની સીમ;
શ્વેતછત્ર શિર શોભતું, એ રાજા સુગ્રીવ. ૧

દેખાડ્યું શુકશારણે, એ વિધિ કપિદળ સર્વ;
ગણે ન રાવણ કાળવશ, ઘણો હૃદયમાં ગર્વ. ૨

છપ્પા.

અહિંયાં હવે પ્રભાત, જગતપતિ ઊઠ્યા જગી,
સચિવ તેડી નિજપાસ, પુછ્યો સંમત અનુરાગી;
'કહો સર્વ મળી સચિવ, કશો ઊપાય કરીજે',
જામ્બુવાન બોલીયો, ચરણ શિરનામી રીઝયે;
'સુણજો પ્રભુ સહુ ઉરવાસી તમ, વળી સર્વજ્ઞ રમાપતી;
બળ બુદ્ધિ તેજ ગુણ પુંજ પ્રભુ, કહું મત જેવી મુજમતી. ૧

દૂત મોકલો નાથ, વિષ્ટિકરવા અંગદને,
માને નહિ તો પછી, વાર શી હણવા મદને?'
સહુને મન ભાવિયો, શ્રેષ્ઠ સંમત ઋક્ષપનો,
અંગદપ્રત્યે કહે, કૃપાનિધિ જન ગણી નિજનો;
'બળ બુદ્ધિ તેજ ગુણધામ તમ, સતિજાયા અંગદ શુરા;
મુજકામે જાઓ લંકમાં, પરાક્રમે તમ છો પુરા. ૨

શું કહું બહુ સમજાવી? બાપ મારા તમને તે,
પરમ ચતુર તમને હું, જાણું છું સદા સહેતે;
કામ આપણું અને, હીત તેનું જયમ હોયે,
રિપુસાથે જઈ આજ, વાત કરજો થિર સોયે;'
પછી ચર્ણ વંદિ અંગદ કહે, પ્રભુ આજ્ઞા શિરપર ધરી;
'રઘુનાથ કૃપા જેપર કરો, તેજ ગુણસાગર હરી. ૩

સ્વયં સિદ્ધ સહુકાજ, મને કરવા પ્રભુ મોટો,
આદર દીધો આજ, કોણ જગદિશ તમ જોટો?'
વિચારી એવું હૃદય, હર્ષ તન પ્રફુલ અતીશે,
પ્રભુ ચરણે જઈ પડ્યો, શીશ મૂક્યો કર ઇશે;
ધરી હૃદય પ્રભુતા પ્રભુતણી, સૌને શીશ નમાવિને;
ચાલ્યો અંગદ અતિ ચોપથી, પ્રભુ કારજ ઉર લાવિને. ૪

પ્રભુ પ્રતાપ અતિ પ્રૌઢ, હૃદય નિર્ભય અંગદ છે,
વાળીજ[1] રણવાંકડો, મહા બળકેરો મદછે;
પુર અંગદ પેસતાં, દશાનનસુત રમતા ત્યાં,
થઈ ગઈ ભેટાભેટ, તેમની સાથ જતામાં;
થઈ વાત વાતમાં રિશ ઘણી, પક્ષ પરસ્પર તાણિયા;
બંનેય મહાબળશાળી વળી, જાલમજોધ જુવાનિયા. ૫

રાવણસુતે ઉગામી, લાત અંગદને હણવા,
ઝિંક્યો ઝાલી તે પાય, અવનિપર ઓછો ગણવા;
દૈત્ય વૃંદ દેખીને, શુરા શામદ અંગદને,
જયાં ત્યાં ચાલ્યા સર્વે, વદી ન શકાએ વદને;
ન કહે મુખ મર્મ કશોય તે, એક એક પાસે સહુ;
વધ રાવણસુતનો જોઈને, મુંગા રહે બાળક બહુ. ૬

પડ્યો નગર પોકાર, સર્વ મન ધરતા શંકા,
'આવ્યો કપિવર તેજ, બાળનારો ગઢલંકા;
અરે શું કરશું હવે? વળી ઉતપાત અત્યારે,'
અતિ સભીત સહુ એમ, વાત ઉરમાંય વિચારે;
વણ પૂછ્યે નૃપદરબારનો, પંથ બતાવે પાધરો;
નિરખે જેની ભણી સ્હેજ કપિ, જાય સુકઈ તે બાપડો. ૭

ગયો પછી દરબાર, સભા જ્યાં બેઠી ભરાઈ,
સમરી રામપદકમળ, મુખે ગુણગણ બહુ ગાઈ;
આમ તેમ કપિ જુએ, કેશરીસમ બળશાળી,
ધીર વીર અંગદો, શકે સન્મુખ કો ન્યાળી?
રહી દરવાજે ઝટ કા'વિયું, દૈત્ય એકને મોકલી;
કહી ખબર જઈ લંકેશને, મહા સભા જ્યાં છે મળી. ૮

સુણતાં વચન વિશેષ, બોલીયો રાવણ રાણો,
'ક્યાંનો છે એ કીશ? તરત જઈ તેડી આણો;'
આજ્ઞા પામી ઉદાર, દૈત્ય ધાયા અતિ હોડે,
બોલાવી લાવિયા, કીશકુંજરને કોડે;
જઈ જોયો રાવણરાયને, સિંહાસનપર અંગદે;
જાણે સજીવન અંજન ગિરિ, જેવો ભર્યો મહામદે. ૯

શિખર શીશસમતુલ્ય, ભુજાઓ તરૂવર ભાસે,
રોમાવળી ડાળીઓ, તથા તરૂછોડ પ્રકાશે;
વદન નાશિકા નેત્ર, કાન ગિરિ ગુફા પ્રમાણે,
ખરેજ અંજનગિરિ, સજીવન ઊભો જાણે;
ઝટ ગયો સભામધ્યે શુરો, નહિ મન બીક ન રાંકડો;
બળશાળીવાળીસુત રામ દુત, અંગદ અતિ રણ વાંકડો. ૧૦

ઉઠ્યા સભાસદ સર્વે, દુરથી કપિવરને દેખી,
રાવણઉર અતિ ક્રોધ, પ્રગટિયો એવું પેખી;
મત્તહાથીયુથમાંય, જાય ચાલ્યો જ્યમ શાર્દુલ,
સમરી રામ પ્રતાપ, જેની કો નાવે સમતુલ્ય;
જઈ બેઠો ત્યમ સન્મુખ જઈ, છાતિ કાઢી વીરાસને;
કહી 'રામ રામ' શિર નામીને, સભા સર્વને શુધ મને. ૧૧

દોહરો.

(રાવણ)

પૂછે અંગદને પછી, રૂડો રાક્ષસાધીપ;
'કહે કોણ તું વાનરા? આવ્યો સભા સમીપ.' ૧

---

૧ વાળીનો દીકરો અંગદ.

ચંદ્રક્રીડા છંદ.

(અંગદ)

હું છું દૂત શ્રીરામનો સુણ લંકેશ મિથ્યાભિમાની,
અહિં આવિયો તાહરા હીત માટે તું લે સત્ય માની;
પિતા મહારા સાથ છે મિત્રતા તાહરે તેહ સારૂ,
વિચાર્યું ઉરે મેં 'ભલા મોત એનું જઇને ઉગારૂં.' ૧

હું તે કારણે આવિયો છું અહિ સુણ લંકેશભાઈ,
હઠીલાઈ ત્યાગી હવે માન હું જે કહું સુખદાઈ;
સહુથી મહા શ્રેષ્ઠ છે વંશ પૌલસ્ત તેમાં થયો તું,
પૂજ્યા તેં વિરંચી મહાદેવ સેવ્યે ન ઓછો રહ્યો તું. ૨

રૂડાં તેમનાં દાન પામી કર્યાં કામ તેં શ્રેષ્ઠ આજે,
જીત્યા લોકત્રાતા સુરેશેય તારી બધે હાક વાજે;
પડી મોહપાશે તથા કાં નૃપાળાભિમાને કરીને,
શકે ભૂલથી વિશ્વમાતા સીતાને તું લાવ્યો હરીને. ૩

હવે શુભવાર્તા કહું તે કહ્યું માની મારૂં કરે તું,
સહુ વાંક તારા ક્ષમાનાથ કરશે ક્ષમા ધર્મ હેતુ;
ગ્રહી દાંતમધ્યે સુકું ઘાસ કંઠે ધરીને કુહાડી,
સ્વનારી તથા પુરવાસી શુધાં ત્રાહિત્રાહી બરાડી. ૪

કરી મુખ આગે રૂડાં જાનકી ચાલ તું પાગપાળે,
તજી બીક સર્વે અગર્વિત થૈ તો સહુ દુઃખ ટાળે;
'અહો વિશ્વવ્યાપી પરિતાપી હું પાપી ને વિશ્વદાહી,
રઘુવંશમાંછો મણી દિવ્ય હે રામજી ત્રાહિત્રાહી.' ૫

મુખે બોલતો એમ તું ચાલ્ય આ કાળ જે કાળ જાશે,
પિડાનાં સુણી વેણ એવાં કૃપાળુ કૃપાનાથ થાશે;
ગ્રહી બાંહ્ય તારી દયા લાવીને દીલમાં દીનબંધુ,
તને છોડી દેશે સહુ વિશ્વના બંધથી રૂપસિંધુ. ૬

દોહરા.

નિર્ભય કરશે નાથજી, સદા આપશે સુખ;
સીતા લઈ જઈ જો મળે, ટોહલું ટળશે દુઃખ. ૧

ઝુલણા છંદ.

(રાવણ)

બોલ સંભાળી શઠ, રે કપી આપડા;
મુઢ મુક લવરી લંકેશ કે'છે;
સાંભળ્યો શું નથી, શ્રવણ રાવણ શકે ?
અમર જેનાથી અતીશે ડરેછે;
નામ તારા પિતાનું, કહે તું હવે;
અન્ય લવરી કરી સર્વે અળગી;
કોણ નાતે[1] કરી, માનવી મૈત્રી મન;
યોગ સંયોગ પાખે શું વળગી ? ૧

(અંગદ)

વાળી બળશાળિનો, પુત્ર હું પેખ તું,
નામ અંગદ હવે લે તું જાણી;
તેહ વાળીતણી સાથ તારે કદી,
ભેટ થઈ હોતિ વદ વદન વાણી ?
સાંભળી શ્રવણ એ, વચન અંગદતણાં,
ઊર સંકોચ પામ્યો અતીશે;

(રાવણ)

તેજ હત થઈ કહે, જાણું હું તેહને,
વાળી વાનર ખરો એક દીસે. ૨

તેહ વાળીતણો બાળ તું કે અલ્યા ! ! !
અંગદા વંશવડવાગ્રી જેવો;
કુળઘાલક તું તો કુળમાં ઊપન્યો,
ધિક્ક શો બોલ મુખ અન્ય કે'વો ?
ગર્ભ ગળી ના પડ્યો તારી જનનિતણો,
ઊપન્યો તું વૃથા એની કુખે;
જે તું ધરી હોંસ મન ફૂલી કુલીને કહે;
'દુત તાપસતણો' નીજ મુખે. ૩

વારૂં મન ધાર્યું કર્યું નીચનું દુતપણું,
કહે હવે કુશળ તો વાળી છે કે ?

(અંગદ)

અધિક અંગદ હસી ને કહે એવું ત્યાં,
વિમળ અતિ વ્યંગ વાણી વિવેકે;
દિવસ દશ જાય પછી, વાળીપાસે જઈ,
કુશળ પુછજે તું ઉર લાવી તેને;
શી કહું કુશળતા કોડ ધરી હે અલ્યા ?
આજ તારે વદન હું સટેકે. ૪

નાથ રઘુનાથની સાથ સંસારમાં,
વેર કરી કુશળ છે થાય જેવું;
તે તને સર્વે ત્યાં સદ્ય સુણાવશે,
વરણવી આદિથી અંત એવું;
ગર્ભમાં ગળી પડત જો હું જનનીતણા,
મુતરત કોણ પછી મુખ તારે ?
રમત કો લટકતી ઝુમરી કરી પારણે ?
તુજ દશ શીશની વિચિત્ર ભારે. ૫

દાઢી મુછ પકડીને કિલકિલારવ કરી,
લાત મારત તને કોણ વારૂં ?
અવતર્યો છું હું તો જાણજે યુદ્ધમાં,
આ મુઠે તોડવા મુખ તારૂં;
મુઢ સુણ માહરૂં સુખપ્રદ વચન શુભ,
ભેદ મન હોય ભારેજ જેને;
જાણજે મુઢ અતિ મંદમતિના તુંતો,
હોય ના હૃદય રઘુવીર તેને. ૬

૧ સંબંધ, સગપણ.

કુળનાશક હુતો ને તું કુળત્રાતુ છે,
સત્ય દશશીશ કહ્યું તેં વિચારી;
શીશ લોચન શ્રવણ છે તને તોય તું,
અંધ બે'રો અતીશે સુરારી;
શીવ બ્રહ્મા સહુ દેવ મુનિવૃંદ જે,
સેવના ચરણુની ચ્હાય જેના;
દૂત તેનો થઈ કુળ બોળ્યું અમો,
સાંભળો ભાઈઓ બોલ એના!!! ૭

દોહરા.

રે મતિમંદ મદાંધ અતિ, વસી એવી મતિ ઉર;
તે ઉર તારૂં ન ફાટિયું, કરનારા કૃત ક્રૂર. ૧

છપ્પા.

(રાવણ)
કર્ણુકઠોર સજોર, વાણી સુણી કપિવરકેરી,
નેત્ર તરાડી કહે રાક્ષસાધિપ સુરવેરી;
કઠણ વચન સહુ સર્વ, બકે બહુ જે તું મુખેથી,
કારણ હે કપી તેનું, નીતિ ધર્મજ્ઞ હું તેથી;
કટુ વચન સહે અતિ દુસહ જે, મોટા તેહજ માનવા;
કહી નીતિ એવી સદગ્રંથમાં, જુગતે જુગમાં જાણવા. ૧

(અંગદ)
નીતિ ધર્મ શીળતા, ત્યારની જાણી તારી,
સાંભળ્યું જ્યારે અમે, ચોરી આણી પરનારી;
દીઠી નજરે આજ, વળી દુતની રખવાળી,
ધર્મવૃતધારી તું, બુડી મર ને બળશાળી!!!
નાશિકા શ્રવણ સીવાયની, ભગની ન્યાળી નિજ જ્યાહરે;
કરી ક્ષમા સુધર્મ બિચારિને, ખરેજ તેં તો ત્યાહરે!!! ૨

વેદધર્મ નિંદવો, દેવતાને દુખ દેવું!
રૈયતને રંજાડી, માલ ધન હરી સુખ લેવું!
લુંટવી સર્વની લાજ, પરસ્ત્રી ગમન પરાણે!
નિંદિ સર્વને નેટ, અહોનિશ આપ વખાણે!
તુજ ધર્મ શીળતા એવી જવ, જગ જાહેર થઈ ભણું;
ત્યારેજ અમે મ્હાભાગી તે, દરશન પામ્યા તુજતણું!!! ૩

ઇંદ્રવિજય તથા મત્તગયંદ છંદ.

(રાવણ)
વ્યંગ ગિરા સુણી અંગદની, ઘનરંગી અનંગ અનુજ ચઢાવી;
રાવણરાય વદે તવ હે કપી, શો બકવાદ કરે અહીં આવી?
ત્યાગી સહુ લવરી ફરી જો જડજીવ ભયંકર મારી ભુજાઓ;
લોકપના બળરૂપી શશી ગ્રસવા જ્યમ રાહુ ત્વરા થકી ધાયો. ૧

વીશ ભુજાપર એકસમે કઈલાસ સહીત ઉમા ત્રિપુરારી;
શોભીત હંસ મરાલણીશાં નભરૂપી સરોવરમાં સુખકારી;
તે હું મને હિત કારણ તું વળીસારી શિખામણ કારણ આવ્યો;
મુક પરી લવરી સઘળી હું નથી જનનો ડરતો બિવરાવ્યો. ૨

કાવ્ય અથવા રોળાવૃત.

સાંભળ અંગદ આજ, તમારા કટકવિષે કો;
ભિડે મારી સંગાત, યોદ્ધ એવો બળીઓ કો? ૧
પ્રભુ તારો બળહીણ, નારિવિરહે નહિ સુખીઓ;
અનુજ તેહનો તેય, તેહના દુખથી દુખીઓ. ૨
શુરો તું ને સુગ્રીવ, કુળદ્રુમ જન બંનેછો;
ભિલ્લું મુજ અનુજના મહાબળશાળી ભલેછો. ૩
જામ્બુવાન મંત્રી તે, વૃદ્ધ બાપડો અતીશે;
જુદ્ધે શી રિતે ચઢે? વિવર્ણાવસ્થા દીસે. ૪
શિલ્પકર્મના ભેદુ, નીળ નળ વાનર બંને;
જ્યાં ત્યાં છે કપી એક, મહાબળશાળી ધન્યે. ૫
આવી પ્રથમ ગઢલંક, બાળીઓ જેણે બળમાં;
હસી બોલ્યો સુણી વાદ, વાળી સુત અંગદ વળમાં. ૬

ચંદ્રક્રીડા છંદ.

(અંગદ)
કહેછે શું તું એવું હે રાક્ષસાધીપ સૌ ગર્વ ટાળી,
વળી વાનરે આવી સાચેજ તારી પુરી લંક બાળી!
પુરી લંક લંકેશની તે લઘુવાનરે આવી બાળી?
સુણી વેણ એવું અરે સત્ય તે કોણી કેશે સંભાળી? ૧
વખાણ્યો ઘણો તેં શુરો જેહ હે રાવણ મુર્ખ તેતો,
લઘુ દૂત સુગ્રીવનો સૌથી તે માનવાના અમે તો!
હિંડે ઝાઝુ માટે ન કે'વાય કાંઈ મહાવીર એતો,
સમાચાર લેવાજ સીતાતણા મોકલ્યોતો અમેતો. ૨
પુરી લંક બાળી વિના રામઆજ્ઞા કુદીને કપીએ,
ફરી ના ગયો તે બિકે રાયપાસે રહ્યોછે છપી એ;
સુણીને મને ક્રોધ આવે ન કાંઈ તું શું સત્ય કે'છે,
નહી કોઈ એવો અમારા બધા સેન્યમાં જોદ્ધ રે'છે. ૩
તું સાથે દિપે જુદ્ધમાં જે ન એવો ખરે ખોળી જોતાં,
કહું નીતિ હાવાં તને રૂડી તે સુણ તું સ્નેહ સોતાં;
સગાઈ તથા સ્નેહ ને વેર કર્વાં સદા સંમ સાથે,
સુગ્રંથેય નીતી કહી એવીછે મોત ના આણ માથે? ૪
કદી સિંહ મારે બિચારા લઘુ દેડકાને સરોષે,
ભલો કોણ તેને કહે ઉલટો રૂડી કીર્તિય ખોશે;
લઘુતા ઘણી રામની યદ્યપીછે તને મારવામાં,
સદાશીવનો શીષ્ય માટે ગણે દોષ એ આ સમામાં. ૫

તદાપી મહા ક્ષત્રિજાતીતણો રોષ છે હે સુરારી,
ખરે આખરે રોષ લાવી તને નાખશે એહ મારી;
ન મૂકે તને જીવતો પાપી માટે સીતા પાછી આપી,
તું થા શર્ણું જો મર્ણુ ઉગારવું હોયતો રે કદાપી. ૬

દોહરા.

(રાવણ)
હસી બોલ્યો લંકેશ તવ, કપિનો મ્હાગુણ એક;
જે પ્રતિપાળે તેજ હિત, કરે ઉપાય અનેક. ૧

છપ્પા.

ધન્ય વાનરાં ધન્ય, સ્વામીને કાજે સાચે,
જ્યાં ત્યાં પરહરિ લાજ, યાચવા માટે નાચે;
નાચી ખુંદી નિરધાર, ગમતથી લોક રિઝાવી,
પતિ હિત કરે અપાર, ધર્મ ઉરમધ્યે લાવી,
છે સ્વામીભક્ત તુજ જાતિ બહુ, હે અંગદ સાંભળ હવે;
ક્યમ તું ન બધા ત્યારે વળી, ગુણ નિજ પ્રભુકેરા લવે. ૧

હું ગુણગ્રાહક ઘણો, સુજ્ઞ વળી સહુમાં અતિશે,
કાન ધરૂ નહિ કશાં, તેથી કટુવચનો રીશે;
(અંગદ)
હસીને અંગદ કહે, તારી ગુણગ્રાહકતાને,
સંભળાવી છે મને, પ્રથમ આવી હનુમાને;
વન ઉજ્જડ કર્યું સુત મારિયો, નગર બાળ્યું બધુ ન્યાળતાં;
તદપી ન તેહનો તેં કશો, કીધ અપકાર પ્રજાળતાં. ૨

એવી તારી શુભ અધિક, પ્રકૃતી પ્રિછતાં પ્રેમે,
કહ્યું કશું જે આજ, કરી મુર્ખાઈ તે મેં;
આવી જોયું અહિં આજ, હતું કહ્યું જે હનુમાને,
ખરેજ તુજને નથી, રોષ કે લાજ લગારે;
વ્યંગોક્તી ધનુષ વચન તીરે, હૃદય બાળ્યું રિપુ વાનરે;
પ્રતિઉત્તર જાણે સાણુસી, છેદે દશશિશને ખરે. ૩

(રાવણ)
કહે રોષ કરી કોપી, રાય રાવણ અંગદને,
સાંભળ હે કપિ મૂઢ, ત્યાગી તારા મનમદને;
મતિ એવી ત્યારેજ, તાત તારાને ખાધો,
હસ્યો એવું કહી વચન, લંકપતિ ઉરનો દાધ્યો;
(અંગદ)
મુજતાત હણ્યો તુજને હવે, હણશે હરિ ખાંતે કરી;
સમજણ અવ મનમાંહે પડી, ખરેજ મુજને પાધરી. ૪

(રાવણ)
વાળી વિમળયશપાત્ર, જગત જાણીતો જાણી,
મારૂં નહી તુજને, રોષ અંતરમાં આણી;
જા મુકુ છું જીવતો, અધમ અભિમાની અંગદ,
વિરોધકેરાં વેણ, હવે તું વદનથી માં વદ;
કહી એવું રહ્યો ચુપ તે સમે, અંગદ વદે મુખે હસી;
ગાજે રઘુવર સરખા શિરે, તેને બીક હૃદય કશી? ૫

દોહરા.

(અંગદ)
રાવણ જગમાં કેટલા, હે શઠ રાવણરાય?
મેં નિજશ્રવણે સાંભળ્યા, સુણ તેટલા સમાય. ૧
રાવણ એક અવનિવિષે, જેને અતિ બળ ગર્વ;
જીતવા ચાલ્યો જગતમાં, સુરાસુરગણ સર્વ. ૨
શ્વેતદ્વીપને ઉતરી, ગયો સમુદ્રની પાર;
વનિતાવૃંદ વિલોકિયાં, ન્હાતાં જળ નિરધાર. ૩
તેમની પાસે જઈ કહ્યું, 'જાઓ તમ પતિ પાસ;
કહિએ આવ્યો એક અહિં, દૈત્યનાથ યુધ આશ. ૪
જીતી જુદ્ધે જોરમાં, તમ પતિને તતકાળ;
લેઈ જઈશ તમ સર્વને, હું મમ ધામ વિશાળ.' ૫
સુણતાં વચન સગર્વનાં, રિશાણી વૃદ્ધા એક;
ધસી પકડ્યા બે પાયને, ગગન ઉડી ગઈ છેક. ૬
ડોશી દુર ઉડી ગઈ, પકડીને દ્રઢ પાય;
હચ હચાવિયો હોંસથી રૂડો રાવણરાય. ૭
સરોષ શિરપર ફેરવી, જોર કરીને જ્યાંય;
ફેંક્યો તે આવી પડ્યો, મધ્ય સિંધુની માંય. ૮
થયો અચેત અગાધ જળ, મરે ન વિપ્રપ્રસાદ;
સાવધાન ઉઠી ચાલીયો, હૃદય ન હર્ષ વિષાદ. ૯
વળી એક રાવણતણી, વિસ્તારી કહું વાત;
ચંદ્ર જીતવા ચાલીયો, ઉર અભિમાન અઘાત. ૧૦
ગયો સમીપ જવ ગુણહિણો, તનમાં પેઠી ડાઢ;
કંપિત કાયા વિકળ થઈ, સભય ફર્યો તજી રાઢ. ૧૧
વળી એક રાવણ ગયો, બળી જીતવા પાતાળ;
બંધાયો ત્યાં બાપડો, બાળકથી તતકાળ. ૧૨
હયશાળમાં હયતણા, સહ્યા લાતના ઘાત;
ગુણહીણા રાવણતણી, વિસ્તારૂં શું વાત? ૧૩
પાદુપ્રહાર કરી રમે, બહુધા બાળકવૃંદ;
બળીરાયે લાવી દયા, છોડાવ્યો મતિમંદ. ૧૪
વળી એક લંકેશને, સહસ્રાર્જુને દીઠ;
જંતુ જાણી પકડી લીધો, ધસીને ત્યાં હે ધીઠ. ૧૫
કૌતક સરખુ બતાવવા, નગરલોકને નેટ;
લઈ આવ્યો ઘર લંકપતિ 'મર પાળી ધરી પેટ.' ૧૬
જઈ છોડાવ્યો તે પછી, પુલસ્ત્ય મુનિએ પૌત્ર;
જાણ્યું મનમાં એવું જે, ઉજડ થશે ઘરસૂત્ર. ૧૭

બહુપ્રકાર નિજ પૌત્રને, મુનિરાયે દિધ શીખ;
પુર પોંચાડ્યો તે પછી, ઉન્મદ હૃદય અધીક. ૧૮

વળી એક રાવણતણી, વદતાં આજે વાત;
થાય મને સંકોચ અતિ, તો પણ કહું ભલિભાત. ૧૯

રહ્યો વાળિની કાખમાં, ખાંતે તે ખટ માસ;
વળી અંગદને પારણે, બાંધ્યો રમવા આશ. ૨૦

કહ્યાં ગણાવી ચરિત્ર સહુ, રાવણનાં દશશીશ;
એમાં તું રાવણ કીઓ? સત્ય કહે તજી રીશ. ૨૧

(રાવણ)

વાનરવેડા તજી હવે, સાંભળ હે કપી મૂઢ;
ઓળખાવું રાવણ તને, પ્રતાપ જેનો પ્રૌઢ. ૨૨

ઝુલણા છંદ.

જેનિ જાણે સદા, ભુજલીલા ભલી,
શીવનો શૈલ કૈલાસ કોડે;
સ્હેજ શુરવીરતા, જેનિ જગવિદિત છે,
જાણતા એક હરનાથ હોડે;
પુજીયા જેમને મેં ઘણી પ્રીતથી,
શીશનાં પુષ્પ શીશે ચઢાવી;
બોલ વિચારી તું વાળીના બાળકા,
રાખી વશ જીભ ઉર જ્ઞાન લાવી. ૧

શીશઅંબુજ નિજ ભુજવડે ભાવથી,
લાવ વરદાન લેવા વિચારી;
પૂજિયા પ્રેમથી મેં ઘણી વાર તે,
દુઃખહારી પુરારિ વિચારી;
બાહુવિક્રમતણા પ્રૌઢ પરતાપને,
જાણતા દિલ્લ દિગ્પાળ સર્વે;
જેમના ઊરમાં શાલ હજીએય પણ,
મૂઢ માં ફૂલ વદી વેણ ગર્વે. ૨

ઉરભુધરતણી કઠણતાને ઘણી,
જાણતા દિગ્ગજો હૃદયવિષે;
ભીડું હું એમની સાથ જઈ જ્યાહરે,
રોળ વાળું છું રીશે અતિશે;
જેમના દીર્ઘ રદ વજ્ર સમતુલ્યના,
ના શકે તોડી હો કાળ છુટ્યા;
તેહ રદ માહરા હૃદયમાં લાગતાં,
સ્હેજ મૂળાપણી જેમ તુટ્યા. ૩

ધરણી બહુ ડોલતી અવળી સવળી થઈ,
જો બલ્યા જેહના ચાલવાથી;
જેમ લઘુ હોડી કો ડોલતી હોયના?
હોય ઉપર ચઢ્યો મત્ત હાથી;
તેહ રાવણ બલ્યા પ્રૌઢ પરતાપી જગ,
વિદિત છે વિશ્વને ગુણ સારા;
સાંભળ્યો તેં શું નથી શ્રવણ શઠ વાંનરા?
બહુ વૃથા બોલનારા બિચારા. ૪

દોહરા.

તે રાવણ મ્હાજોદ્ધને, લઘુ કરી ગણે વિશેષ;
હે વાનર વળી નરતણાં, વખાણ કરતો એશ. ૧

તુચ્છ મહા બકવાદી તું, અંગદ અતિ મતિમંદ;
સારાસાર વિચાર હિણ, નિપટ મહા તું નિંદ્ય. ૨

કાવ્ય અથવા રોળાવૃત.

(અંગદ)

રાવણની સુણી વાણી, વદે અંગદ મન કોપી;
બોલ અધમ સંભાળી, ગર્વતા મનથી લોપી. ૧

અતિશય ઉર અભિમાન, ભાન તું રાખ્ય ભલેરૂં;
સાંભળ શઠ લંકેશ, બતાવું બળ નરકેરૂં. ૨

સહસ્રાર્જુનતણો, ભુજ વન ગહન અખાડો;
તેહ દહન કારણે, અનળ જેહનો કુહાડો. ૩

ફરશુશસ્ત્ર સાગરની, તીવ્ર ધારામાં જેના,
બૂડ્યા નૃપ બહુ વાર, અધિક અવનીમાંહેના. ૪

તેનો ગર્વ તમામ, નિરખતાં નાઠો જેને;
હે અભાગી લંકેશ, નર કરી કે'છે તેને? ૫

હે શઠ ખળ કેમરે! રામને નર કે'વાયે;
ધનુષધારી કો કહે, કામદેવને કદાએ? ૬

ગંગાતણી ગણતરી, સર્વ નદી સાથ શું કરવી?
કામધેનુ શું પશુ–વર્ગમાં ગણતાં ધરવી? ૭

કલ્પવૃક્ષને કદી, અલ્પતરૂમાંય ગણાએ;
અન્નદાન તે દાન, કરી મુંખ કેમ ભણાએ? ૮

અમૃત શું રસમાત્ર? ગરૂડ શું પંખી પ્રમાણે?
સહસ્રમુખનો શેષ, તે શું પરડકું તું જાણે? ૯

ચિંતામણિ ઘણી જ્યોત, તે શું પથ્થર કરી પેખે?
સર્વ લોક સમતુલ્ય, લોક વૈકુંઠ શું લેખે? ૧૦

પ્રાપ્ત રામભક્તિ તે, લાભ કરી માને મુરખા?
અલભ્ય મોક્ષદ જેહ, માગતા મ્હામુનિ સરખા. ૧૧

વનનો કરી વિધ્વંસ, પુર બધું નાખી પ્રજાળી;
સૈન્ય સહિત તુજતણી, ગર્વતા નાખી ગાળી. ૧૨

અક્ષયનો ક્ષય કરી, ઇંદ્રજીત મુર્ચ્છિત કરીને;
તુજ દેખતાં તમામ, હોસ સર્વના હરીને. ૧૩

ગયો જેહ ગુણવાન, તેહ હનુમાન હઠીલો;
કપિ લેખે કેમ રે! મહા શઠ તું મન મેલો. ૧૪

સુણ રાવણ મુજ વાણી, સર્વ ચતુરાઈ મેલી;
ભજી લેને હજી ભુંડા, કૃપાસિંધુ દીનબેલી. ૧૫
હે ખળ જો તું થઈશ, મોહવશ રઘુવરદ્રોહી;
રાખી કો નહી શકે, શીવ બ્રહ્મા શઠ જોઈ. ૧૬
વૃથા ન ગાલ ફુલાવ, વારતા વડી વડી કરિને;
ધરાયો ન સમજીશ, ઉદર મનમોદક ભરિને. ૧૭
રામવિરોધે થશે, અવદશા એવી તારી;
કહું તને સમજાવી, કાન ધર મુકી લવારી. ૧૮
દશે શીશ તાહરાં, સર્વ કપિઓ પદ આગે;
પડશે પૃથ્વીમાંય, બાણ રઘુવરનાં લાગ્યે. ૧૯
તે તારાં શિર સર્વ, ભાલુ કપી દડા પ્રમાણે;
રમશે ચોગાનમાં, સત્ય કહું છું આ ટાણે. ૨૦
જ્યારે અતિ કોપશે, રણાંગણમાંહે રઘુવર;
શર કરતાં સુસુઆટ, છૂટશે જેવાં ફણિધર. ૨૧
તવ ચાલશે શું આમ, લવરી તારી હે લબાડી?
અંતર એવું વિચારી, રામ ભજ તજી મતિ આડી. ૨૨

દોહરા.

(રાવણ)

સુણતાં રાવણ વચન એ, ઉર પ્રજળ્યો અતિ શોચ;
બળતા મહા અનળવિષે, ઘૃત હોમ્યું જ્યમ હોય. ૧
હે શઠ ભઠ અવતારના, અંગદ કપી મતિમંદ;
સાંભળ થઈ સલક્ષણો, વદે એમ દશકંધ. ૨

ચંદ્રક્રીડા છંદ.

મહાવીરનો વીર છે વીર મારે અલ્યા કુંભકર્ણ,
વળી વિશ્વજાહેર શક્રારિશો સુત સૌ કીધ શર્ણ;
વળી તેં નથી કો દિ કાને સુણી શક્તિ મારી અતીશે;
જીત્યા લોક જોરે સુરાસુર પાતાળ સર્વે સરીશે. ૧
લઈ સ્હાય જો વાનરોની બળે બાંધિઓ સિંધુ રીઝી,
પ્રભુતાઈ તારા પ્રભુકેરી છે એજ કે કાંઈ બીજી?
ઘણાં પંખીઓ સિંધુ ઓળંઘતાં તે કશી છે નવાઈ;
ન તે શૂર કેહવાય હે વાનરા શઠ શી કીર્તિ ગાઈ? ૨
પરંતુ તું જો આ ભુજામ્બુધિને જોરનું પાણી જેમાં,
બુડ્યા છે સુરાસુર મ્હાસુર એવા નરો આવી એમાં;
ઉંડા છે અતી વીશ ભુજામ્બુધિ કો દિ જેનો ન આરો,
કહો કોણ છે વીર એવો કહીં પાર એ પામનારો? ૩
ભરાવું સદા દિગ્ગપાળો કને નીર એવો યશસ્વી,
મને તે તું આજે સુણાવે યશો ભુપના દુષ્ટ આવી!
પ્રભુ તાહરો જુદ્ધ ઝૂઝારી છે જો મહા શક્તિશાળી,
બકે ગુણગાથા તું તો જેહની વારવારે રૂપાળી. ૪
તને ત્યાહરે મોકલ્યો વિધિએ કોણ કામે અત્યારે,
રિપુસાથ પ્રીતી કરતાં નહીં લાજ આવી લગારે?
સદાશીવના શૈલને મથનારા મહાભુજ મારા;
વિલોકી તું તોએ વખાણે વળી વાનરા નાથ તારા. ૫
સુરો કોણ છે રાય લંકેશ જેવો કહે કીશ કોડે?
સ્વહસ્તે દશે મસ્તકો કાપી હોમ્યાં અગ્નિમાંય હોડે;
સદાશીવ છે સાક્ષી તેના સહર્ષે કપી જો વિચારી;
તું માં બોલ ઝાઝું નથી આપવાનો હું તો એમ નારી. ૬
બળતાં બહુધા વિલોકયું હતું મેંજ લલાટ મારૂં;
વિધિના લખ્યા લેખ જે ભાગ્યમાં વાંચી જોઈ વિચારૂં;
લખ્યું મર્ણ મારૂં નથી માનવી હાથ તે વાંચીને હું;
હસ્યો જાણી બ્રહ્માની વાણી વૃથા બાપડો એ પ્રિછે શું? ૭
વિચારી મને ત્રાશ તેનો ન કાંઈ ન હું તેથી રૂઠું,
થયો વૃદ્ધ બ્રહ્મા મતી ભોળી તેથી લખ્યુ એવું જુઠું;
બીજા વીરનું જોર તું મારી આગે સહુ લાજ ત્યાગી,
કહેછે શું હે વાનરા શઠ અંતે તું મર્ણાનુરાગી? ૮

દોહરા.

(અંગદ)

અંગદ કહે મુખે હસી, લાજવંત જગમાંય;
તુજ સમાન હે રાવણા, કોય ન દીઠો ક્યાંય. ૧
જ્યાં ત્યાં શિર વળી શૈલની, કથા ચઢી રહી ચિત;
વાર વીશ કહી તેથી તેં, પ્રતિઉત્તર સુનિમિત્ત. ૨
લાજવંત છે તુજતણો, સ્વભાવ સુંદર સ્હેજ;
નિજગુણ નિજમુખ વરણવી, ક્યમ ન કહે તું તેજ? ૩
તે તારા બળ પ્રૌઢને, રાખ્યું હતું ઉરઘાલી?
જીત્યો હતો જ્યારે તને, સહસ્ત્રાર્જુન વાળી. ૪
સાંભળ હે લંપટ નિપટ, અતિ મતિમંદ કુનામ;
શિર કાપ્યે શુરવીર તે, થવાય નહિ કો ઠામ. ૫
બાજીગર કે'વાય નહિ, વીર તથા રણધીર;
કાપે છે નિજ હાથથી, સર્વે આપ શરીર. ૬
બળે પતંગ વિમોહવશ, ભાર વહે ખરવૃંદ;
તે ન કહાવે શુર કદી, સમજી જો મતિ મંદ. ૭

ઝુલણા છંદ.

હે મતી મંદ ખળ સર્વ સમજી હવે,
વાત ના કરિશ મુખે વધારી;
ત્યાગી મદ માનને મોહ સહુ પરહરી,
વચન સુણજે તું મારૂં વિચારી;

વિષ્ટિએ હું નથી આવિયો અધમ હે,
તું રખે જાણતો એવું મનમાં;
મોકલ્યો છે મને તો કહું તે હવે,
એવું વિચારી રામે હૃદયમાં, ૧

કીધું છે ફરી ફરી એવું રામે મને,
બેશ ઉપદેશ દેઈ ઘણેરો;
વિશ્વમાંહે ન યશ રંક શીયાળને,
ક્રૂર થઈ મારતાં સિંહકેરો;
વેણ એવાં મહા રામ સુખદેણનાં,
સમજીને ઊર વિચારી સારાં;
શઠ દશશીશ હે સહન કરૂં સર્વ તે!
કઠણ વચનો અલ્યા આજ તારાં. ૨

રોળાવૃત.

નહિ તો મુખ તાહરૂં, ભાગી એકી લપડાકે;
જાનકીને લઈ જાઉં, બિ'તો નથી તારી ધાકે. ૧
જાણ્યું બળ તાહરૂં, અધમ અભિમાની સુરારી;
સુને ઘેરથી શઠ, ચોરી આણી પરનારી. ૨
તું છે રાક્ષસાધીપ, ઘણા ગર્વનો ભરેલો;
હું પ્રભુ સેવક તણો, દૂતછું રણઅલબેલો. ૩
જો હું ન ડરતો હોઉં, રામ અપમાનથી આજે;
તો તુજના દેખતાં, એવું કૌતક કરૂં આજે. ૪
સૈન્ય સહિત તુજને, પૃથ્વિપર રિશે પછાડી;
કરી લંક ઉદ્દવસ્ત, હસ્તબળ મમ દેખાડી. ૫
તુજ યુવતિઓ સમેત, જનકજાને લઈ જાઊં;
તુજ બળ વૈભવ જોઈ, નહીં કાયર કદી થાઊં. ૬
યદ્યપિ કરૂં એ કામ, તોય ન વડાઈ તેમાં;
મરેલને મારવો, કશું પુરૂષારથ એમાં? ૭
વામમાર્ગી વશકામ, કૃપણ મતિમંદ અભાગી;
અતિ દરિદ્રી અપયશી, છેક ઘરડો ઘરરાગી. ૮
સદા રોગવશ અધિક, નિરંતર ક્રોધી ભારે;
વેદસુસંતવિરોધી, વિશ્વદ્રોહી સંસારે. ૯
નિજ તન પોષણહાર, વળી પરનિંદાવાળો;
પુરૂષ પાપની ખાણ, કૃત્ય કાળાં કરનારો. ૧૦
ચૌદ પ્રાણી ચંડાળ, જીવતા મુવા સમજવા;
જાણી એવું જીવમાંય, એમને સત્વર તજવા. ૧૧
એવું વિચારી આજ, મારૂં ના ખળ હે તુજને;
હવે ન ઉરમાં અધિક, રીશ ઉપજાવિશ મુજને. ૧૨

ચંદ્રક્રીડા છંદ.

(રાવણ)
સુણી વાણી એવી સકોપે કહે રાક્ષસાધીપ રૂઠી;
રીશે હોઠ પીસી અને હસ્ત કરીં વળી વાળી મૂઠી;
હવે હે કપી શઠ મ્હાનીચ તું મોત ચિત્તે ચહેછે;
લઘુ મુખમાં માય ના એવી વાર્તા વડી જો કહેછે. ૧
કટુ વાક્ય બોલે અલ્યા વાનરા બુદ્ધિ ને જોર જેને;
નહિ જોર બુદ્ધિ તથા તેજ કાંઈ પ્રતાપેય તેને;
અગુણી અમાની વિરાગી વિચારી ખરે તેહને તો;
પિતાએ મૂક્યો વંન કાઢી તું તે ચિત્તમાં શે ન લેતો? ૨
મહા દુઃખ તે, વિર્હ નારીતણો, છે વળી ત્રાસ મારો;
બળે રાતદા'ડો અલ્યા અંગદા એહ કે નાથ તારો?
તને જેહના જોરનો ગર્વ ઝાઝો મતિમંદવાળા;
ઘણા માનવી ખાય એવા સદા દૈત્ય મારા ભુખાળા. ૩

દોહરા.

વિચાર પામર વાનરા, તનથી તજી સહુ ટેક;
જુધે શું કરશે જોગટા, વિના વિચાર વિવેક. ૧
ધૈર્ય શક્તિ બળ ધન બધું, અધિક અગાધ અપાર;
આપી તે લાવ્યો અહિં, નારિરત્ન નિરધાર. ૨
ધૈર્ય શક્તિ બળ અધિક જો, હોય તમારામાંય;
તો તે સર્વ બતાવજો, જુદ્ધ રચાએ જ્યાંય. ૩
એમ ન જાણીશ અંતરે, છોછો રાવણ છેક;
સહુમાં આજ શિરોમણી, અવની છત્રધર એક. ૪

રોળાવૃત.

કરી જ્યારે કોપિને, રામનિંદા લંકેશે;
તવ કપિકુંજર થયો, રાતડો ક્રોધાવેશે. ૧
હરિ હર નિંદા જેહ, શ્રવણ સાંભળશે કો નર;
તેને ગૌઘાતનું, પાપ થાશે પૃથ્વીપર. ૨
ઉન્મદ અંગદ અધિક, ક્રોધથી કંપી ઉઠ્યો;
હિરણ્યકશ્યપ ઉપર, જેમ નરકેશરી રૂઠ્યો. ૩
રિશે નેત્ર આરક્ત, વરસશે શોણીત જાણે;
શકે પૃથ્વી પડ ઉંધું, પાડશે એ આ ટાણે. ૪
કટકટાવી રદ રિશે, કોપી ચિશ કારમી પાડી;
ઉપાડી બંને ભુજા, પૃથ્વીપર પછી પછાડી. ૫
ડગમગ ડોલી ધરણી, સભાસદ ચળિત થયા ત્યાં;
ભાગ્યા મન ભય પામી, કોય ના દૈત્ય રહ્યા ત્યાં. ૬
આયુધ હેઠાં પડ્યાં, કરથી સૌ યોદ્ધાકેરાં;
શિથળ વિશળ સહુ થયા, કરૂં શું વખાણ ઘણેરાં. ૭

પડતાં પડતાં ઉઠ્યો, રાક્ષસાધીપ સંભાળી;
પડ્યા મુગુટ પૃથ્વિમાં, દશે મસ્તક થળ ટાળી. ૮
લઈને તે માંયથી, કેટલા મેલ્યા શીશે;
કેટલાક અંગદે, લેઈ લીધા અતિ રીશે. ૯
શિરપર ફેરવી તર્ત, ફેંકીયા પ્રભુ ભણી પ્રીતે;
રહ્યો જોઈ રાવણો, કરે શું બળ નિરખી તે? ૧૦
દેખી આવતા મુકુટ, ભાલુ કપી સરવે ભાગ્યા;
'દિને ક્યાંથી હે દૈવ, નક્ષતર ખરવા લાગ્યા. ૧૧
કે પછી કરીને કોપ, રાવણે ફેંક્યા અમપર;
આવે અતિ વેગમાં, વજ્ર ચારે એ અદ્ધર. ૧૨
હૃદય ન બી'શો કોય,' કહે રઘુવર હસી ત્યારે;
એ ન રાહુ કે વજ્ર, નહિ તારા નિરધારે. ૧૩
એછે મુકુટ વિશેષ, દિવ્ય દશમૌલીકેરા;
આવે આપણ ભણી, વાળીસુતકેરા પ્રેર્યા.' ૧૪
કૂદી કરમાં લીધા, મારૂતી મહા કૃપાળુ;
આણી મૂક્યા પ્રભુપાસ, જુએ કૌતક કપિ ભાલૂ. ૧૫
સૂર્ય સમાન પ્રકાશ, જ્યોતિ જળહળતી દીઠી;
સુણો વળી મુનિરાજ, સ્નેહથી અંગદવિષ્ટિ. ૧૬
કહે કોપી લંકેશ, સર્વને ભુજા ઉઠાવી;
'ઝિંકો ઝાલી પૃથ્વિમાં, માર દ્યો શૂર ચઢાવી. ૧૭
હાં શું રહ્યાછો જોઈ? ભાગી ના જાય અભાગી;
ઝાલો ઝટ એહને, મોત આવ્યો એ માગી. ૧૮
ધાઓ સહુ શામટો, એવી રીતે આવારે;
શોધી શોધી કપિ ભાલુ, ખાંતથી ખાઓ ખારે. ૧૯
મર્કટહિણ મહી કરો, રૂઠ્યો અવ રાવણરાણો;
વીર બંને જોગટા, જીવતા ઝાલી આણો.' ૨૦
અંગદ ઉરમાં હસે, 'ઘણો લંકેશ લબાડી;
'મતિ વિભ્રમ થઈ ખરે, કાળવશ પુરો અનાડી.' ૨૧
વળી અંગદ યુવરાજ, કોપ કરી બોલ્યો ત્યારે;
'વગાડતાં એ ગાલ, લાજ નહિં તને લગારે. ૨૨
ગળું કાપી મરી જા તું, મહા નિર્લજ કુળઘાતી;
બળ વિલોક્યું મમતણું, તોય ફાટતી નથી છાતી. ૨૩
રે પરનારીચોર, કુટિલ હે કુપંથગામી;
મહા દુષ્ટ અઘરાશી, મંદમતિવાળા કામી. ૨૪
સનેપાત છે થયો, દુષ્ટભાષણ બબડે છે?
કાળવિવશ તું વિશેષ, ચિત્ત ચગડોળ ચડે છે. ૨૫
ફળ પામીશ એહનું, અભાગી આગળ હાવે;
ચપેટવા લાગશે, ભાલુ કપિઓ બહુ ભાવે. ૨૬
રઘુવર છે માનવી? એવી હજી બોલે વાણી;
જીભ તુટી ના પડી, તારી હે શઠ અભિમાની. ૨૭
તુટી પડશે જીભ જાણ, કશો સંશય નથી તેમાં;
શીર સોત થોડે દિ, ભયંકર રણભોમીમાં. ૨૮
વાળી મહાબળશાળી, મારિયો એકી બાણે;
તેને તું નર કરી, અભાગી અંતર જાણે. ૨૯
ભલે વિશ છે નેત્ર, આંધળો છેક તથાપી;
ધિક્ક જન્મ તુજતણો, અધમ જાતી જડ પાપી. ૩૦
બાણો રઘુભાણનાં, તુજ શોણિતનાં તરશ્યાં;
એક એકથી અધિક, કાળરૂપી મણિધરશાં. ૩૧
તૃષાદુઃખ તેમનું, જાણી જીવતો હું મૂકું;
બોલી લે દુર્વાદ, મોત આવ્યું અવ ઢૂકું. ૩૨
અધમ દૈત્યપતિ અતિ, હું તો હિત તારા માટે;
ઉગારવા આવિયો, રાવણા આણી વાટે. ૩૩
તોડી પાડવા તરત, દાંત બત્રીશે તારા;
લાયક હું નિરધાર, હસ્ત હઠીલા જો મારા. ૩૪
આજ્ઞા આપી નથી, નાથ રઘુનાથે મારે;
રહ્યો તેથી મન મારી, વિચારી જો આ વારે. ૩૫
તોડી નાખું દશ શીશ, રીશ એવી વ્યાપેછે;
લંક બોળું સિંધુમાં, રજા વણ ચિત ના કે'છે. ૩૬
ઊમરડાફળ તુલ્ય, તારી લંકા મનુજાદી;
જાણે એ ફળમધ્ય, વસે નિર્ભય જીવ આદી. ૩૭
હું કપિને ફળ તેહ, વાર ખાતાં શી આજે?
આજ્ઞા આપી નથી, રામ ગુણી ગરિબનિવાજે.' ૩૮

છપ્પા.

(રાવણ)

વચન યુક્તિ સુણી તેહ, હસ્યો લંકેશ સમમતા,
શિખ્યો ક્યાંથી આવડી? મૂઢ કપી અતિ અનૃતતા,
આવી વાત નથી કરી, વાળિએ ગાલ ફુલાવી,
તપસી મધ્યે તું થયો, લબાડી વળી અહિં આવી;

(અંગદ)

સાચેજ લબાડી હું રાવણ, અંગદ કહે સકોપથી;
ન ઉખેડી તારી દશ જીભ જો, આ અવસર અતિ ચોપથી. ૧

કાવ્ય અથવા રોળાવૃત

રામપ્રતાપ અમાપ, સમજી અંગદ ઉર કોપી;
સભામાંજ પણ કરી, બોલીયો પછી પદ રોપી. ૧
ચરણ માહરો કોય, સ્થળથી શકશે શઠ ટાળી;
હારી સીતા હું જાઉં, રામને પાછા વાળી. ૨

સુણી અંગદની વાણુ, કોપ કરી રાવણુ કે'છે;
(રાવણુ)
ઉઠો શુરા શામદો, વાનરો ગર્વે વ્હેછે. ૩
પકડી પાય એહને, ઝિંકો ધરણીપર જોરે;
સભામાંયથી બલા મારીને કરી દ્યો કોરે.' ૪
અતિ બળાઢ્ય રણધીર, ઈંદ્રિજીત આદિક યોદ્ધા;
ઉઠ્યા હર્ષિ જ્યાં ત્યાંથી, ગર્વ બળ બકતા બહુધા. ૫
અધિક બળે મ્હા કળે, ઝડપ જઈ પાય પકડતા;
ટળે ન તવ હત તેજ, બેસતા જઈ શિર નમતા. ૬
ઉઠ્યો પછી તો આપ, રાય રાવણ રિશ આણી;
ઝાલ્યો પદ જઈ ઝડપ, છેક કપી છોછો જાણી. ૭
ટળે નહિ કેમેય, ચરણ પણ અંગદકેરો;
સકળ દ્રોહી રાવણો, પાપી મથી મુવો ઘણેરો. ૮
જન કુયોગી જ્યમ કોય, મોહતરૂને મુળમાંથી;
ઉપાડી કદી નવ શકે, જ્ઞાન બળ હોયે ક્યાંથી? ૯

દોહરા.

મહી તજે ન વાનરચરણ, જોતાં રિપુ અભાગ્ય;
કોટી વિઘ્ન જન સંત જ્યમ, ન કરે નીતિનો ત્યાગ. ૧
અંગદ બળ અતિ દેખીને, હાર્યા સર્વે ઊર;
ઉઠ્યો આપ યુવરાજ પછી, ઈંદ્રિજિત અતિ શૂર. ૨
ચરણ ઝાલતાં કપી કહે, 'સાંભળ શઠ સદભાવ;'
'મમપદ ગ્રહે ન તુજતણો, બહુધા કાંઈ બચાવ. ૩
જા જઈ ક્યમ નથી ઝાલતો, રામચર્ણનું શર્ણું;'
સુણતાં પાછો વળી ગયો, શ્રીહત થઈ શું વર્ણું? ૪
થયો તેજ ક્ષિણ તે સમે, શ્રીગઈ સરવે સ્હેજ;
દિવસમધ્ય શોભે શશી, જેવો અતિ નિસ્તેજ. ૫
બેઠો સિંહાસન જઈ, શિર નમાવી તજી ગર્વ;
જાણે બેઠો તે જઈ, ગુમાવી સંપતિ સર્વ. ૬
શરણાંગત વત્સળ સદા, જગદીશ્વર શ્રીરામ;
વિમુખ તેની થઈ વિશ્વમાં, ક્યમ પામે વિશ્રામ? ૭
જેના ભ્રૂકુટી વિલાસમાં, હે ભવાની સતી છેક;
ઉપજે વિશ્વ અનેક વળી, થાય નાશ પળ એક. ૮
વજ્ર કરે લવ તૃણતણું, વજ્રતણું તૃણ તેમ;
પણ તેના દુતકેરૂં તે, કહો ટળે મુનિ કેમ? ૯
વળી નીતિ કહી વિવિધ વિધ, વિશેષ જણાવી વ્હાલ;
કાળ સમીપ આવેલ તે, માને નહિ તે કાળ. ૧૦
રિપુમદ પ્રમથી સુયશ ઘણા, સુણાવી પ્રભુના સ્હેજ;
વાળીપુત્ર રણવાંકડો, ચાલ્યો ત્યાંથી સતેજ. ૧૧
જાતાં કહેતો જાય છે, શુર અંગદ યુવરાજ;
મુછે તાલ દઈ જ્યમ સુણે, સર્વે સભા સમાજ. ૧૨
'સહુને મોઢે શી કરૂં, આજ વડાઈ વિશેષ?
જુધે રમાડી રમાડીને, મારીશ હે લંકેશ. ૧૩
રોળી રોળી રણક્ષેત્રમાં, હે રાવણા અજાણ;
જો ન મારૂં તો જનનિને, પેટ પડ્યોતો પાણ. ૧૪
જો ન વાળું રણક્ષેત્રમાં, તુજકુળ સત્યાનાશ;
તો ન વાળિના વિર્યનો, દીનબંધુનો દાસ. ૧૫
પ્રથમ મારિયો પુત્રને, કપિએ કરિને ક્રોધ;
સાંભળી રાવણ દુખી થયો, જોરાવર મ્હાજોધ. ૧૬
દૈત્યમાત્ર અંગદતણું, બળ વિલોકી બહુ બેશ;
ભયવ્યાકુળ અતિ ભાસતા, અંતરમાંય વિશેષ. ૧૭
રિપુબળ મથી ઉર હર્ષિ અતિ, વાળીપુત્ર બળપુંજ;
સજળ નેત્ર પ્રફુલીત તન, ગ્રહ્યા રામપદકંજ. ૧૮
સાંજ જાણી લંકેશ તવ, ગયો ઘેર સઉદાસ;
મંદોદરી સમજાવવા, પ્રીતે આવી પતિ પાસ. ૧૯

રાગ પરજ.

તારૂં ગોકળ જોવાને આવરે, મથુરાનાવાસી એ ઢાળ

મારા પ્રીતમ વલ્લભ પ્રાણરે, હઠ મૂકો હઠીલા;
કુળનાશ રૂઠ્યે રઘુભાણરે, હઠ મૂકો હઠીલા.

કુમતિ તજો મારા કંથજીરે, સમજી મન શુધપંથ;
શોભે ન યુધ રઘુનાથશુંરે, ક્યાં તમે ને ક્યાં જાનકીકંથરે!
હઠ મૂકો હઠીલા. ૧
રામતણા લઘુબંધવેરે, ખેંચી હતી શર રેખ;
તે ન ઓલંઘાઈ આપથીરે, એવી તમ મનુષાઈ છેકરે!
હઠ મૂકો હઠીલા. ૨
જીતશો શું તમે તેહનેરે, સંગ્રામમાં સ્વામિનાથ?
નજરે જોયાં જેના દૂતનાંરે, આવાં કામ તમે ભલિભાતરે.
હઠ મૂકો હઠીલા. ૩
કૌતક માત્રમાં કુદીનેરે, વારિધી જેહ વિશાળ;
આવ્યો અશંક થૈ લંકમાંરે, કપી કેશરીકેરો બાળરે.
હઠ મૂકો હઠીલા. ૪
શોકદ કીધું અશોકનેરે, રોળી બધા રખવાળ;
અક્ષયનો ક્ષય યુદ્ધમાંરે, કર્યો તમ દેખતાં તતકાળરે.
હઠ મૂકો હઠીલા. ૫
નિર્ભય થઈ જેણે લંકનેરે, બાળી કર્યું બધું રાખ;
ઘાલી રહ્યાતા શું તે સમેરે, બળગર્વ બધું નિજ કાખરે?
હઠ મૂકો હઠીલા. ૬

વૃથા ન ગાલ વગાડશો રે, નાથજી કુળક્ષય કાજ;
ઉરમાં વિચારો આ સમેરે, કહ્યું દાસીતણું કાંઈ આજરે.
હઠ મૂકો હઠીલા. ૭

નૃપતિ કરી નવ માનશોરે, નાથ તમે રઘુનાથ;
એ અખિલેશ્વર આદ્યથીરે, અતિબળ કળ સૌ એને હાથરે.
હઠ મૂકો હઠીલા. ૮

મનમાંય મારિચ જાણતોરે, બાણ પ્રતાપ અમાપ;
માન્યું કહ્યું નહિ તેહનુંરે, કરી નીચમતી ભુલ્યા આપરે.
હઠ મૂકો હઠીલા. ૯

અગણીત આવી મળ્યા હતારે, જનકસભામાં ભુપાળ;
નાથ તમેય ત્યહાં હતારે, બળ ગર્વ વિશાળ તે કાળરે.
હઠ મૂકો હઠીલા. ૧૦

ભાગી ધનુષ્ય ભલિભાતથીરે, જાનકી પરણ્યા રામ;
જીત્યા ન ક્યમ ત્યારે તેહનેરે? રણભોમિમાં કરી સંગ્રામરે.
હઠ મૂકો હઠીલા. ૧૧

સુરપતિનો સુત જાણતોરે, બળ રઘુપતિનું ઘોર;
કાણો કરી મુક્યો જીવતોરે, ના માનોતો પુછો તેને જોરરે.
હઠ મૂકો હઠીલા. ૧૨

સુર્પનખા શાણાં એનનીરે, જોઈ ગતી તમે નાથ;
તોય ન ઉરમાં આપનેરે, કશી લાજ વિશેષ સુભાતરે.
હઠ મૂકો હઠીલા. ૧૩

ખર દુષણાદિ વિરાધનેરે, કાળ પમાડ્યો કબંધ;
એકે બાણે વાળી વિધિઓરે, તેને નર કરિમાને મદાંધરે!
હઠ મૂકો હઠીલા. ૧૪

જોતામાં જળધી બંધાવિયોરે, ઉતર્યા આણી તીર;
સુવેળાચળપર સ્નેહથીરે, કપી ભાલુ સહિત રઘુવીર રે.
હઠ મૂકો હઠીલા. ૧૫

કરૂણાળુ રામે કૃપા કરીરે, કંથજી તમ હિત કાજ;
મોકલ્યો દૂત મનાવવારે, એવા અન્ય કો ગરિબનિવાજરે?
હઠ મૂકો હઠીલા. ૧૬

ભરી સભામાંય જેમણેરે, તમ મદ પ્રમથ્યો તમામ;
નિર્ભય થઈ જ્યમ કેશરીરે, ગજ ટોળામાં ઘુમે સહામરે.
હઠ મૂકો હઠીલા. ૧૭

અંગદ ને હનુમાનજીરે, સેવક જેના સદાય;
વીર વંકા રણવાંકડારે, કેમ જુદ્ધમાં જીત્યા તે જાયરે?
હઠ મૂકો હઠીલા. ૧૮

તેને તમે કહો માનવીરે, હે પ્રિય વારંવાર;
ફોકટ મરતા માનમાંરે, વહ્યા જાઓ તમે નિરધારે.
હઠ મૂકો હઠીલા. ૧૯

કંથ અરેરે રામશુંરે, શાને વધારો વિરોધ?
કાળવિવશ કે છો થયારે? તેથી બહુધા ન લાગે બોધરે.
હઠ મૂકો હઠીલા. ૨૦

લાકડી લઈ નથી મારતોરે, કંથજી કોઈને કાળ;
ધર્મ બુદ્ધી સદ્વિચારનેરે, હરિ લેછે પ્રથમ તતકાળરે.
હઠ મૂકો હઠીલા. ૨૧

મૃત્યુ સમીપ આવે જેહનેરે, તેને તમારી જેમ;
થાયછે વિભ્રમતા વડીરે, તમને પણ ભાસે તેમરે.
હઠ મૂકો હઠીલા. ૨૨

દોહરા.

બળીયા બે સુત મારિયા, નગર બાળી કર્યું રાખ;
દો હજીય પરનારિને, અલભ્ય તજી અભિલાખ. ૧

કૃપાનાથ રઘુનાથને, ભજો રાખી મન ભાવ;
નાથ વિમળયશ વિશ્વ કરી, કુળનો કરો બચાવ.' ૨

નારિવચન સુણી બાણસમ, ઝાઝી ઉપની ઝાળ;
ગયો સભામાં ગુણહિણો, પડતાં પ્રાતઃકાળ. ૩

જઈ બેઠો સિંહાસને, ગર્વે ફુલી ગુણહિણ;
ત્રાસ સર્વ ભૂલી ગયો, ગંડક ગર્વાધીન. ૪

બોલાવ્યો અહિંયાં હવે, અંગદને નિજપાસ;
શ્રીરઘુનાથે સ્નેહથી, મંદ કરી મુખ હાસ્ય. ૫

આવ્યો અધિક ઉતાવળો, ત્યાં અંગદ યુવરાજ;
ચરણકમળ શિર નામીયું, રીઝયા શ્રીરઘુરાજ. ૬

અતિ આદર એનો કરી, બેસાડીઓ સમીપ;
બોલ્યા હસી ખરારી હરિ, કૃપાળુ અમરાધીપ. ૭

'અચરજ લાગે અતિ મને, હે વાળીજ રણજીત;
વદજો સત્યવચન હવે, પુછું તને સપ્રીત. ૮

નિશિચરકુળમાંહે વડો, રાવણરાય સદાય;
અતુલ્ય ભુજબળ એહનું, જાહરછે જગમાંય. ૯

મોકલીયા મસ્તકમુકુટ, તેના તેં અહિં ચાર;
કહે તાત કેવી રીતે, મળ્યા તને નિરધાર?' ૧૦

અંગદ વદે વિચારિને, સુણો રામ સુખકાર;
'એ ન મુકુટ મસ્તકતણા, નૃપભુષણ ગુણ ચાર. ૧૧

શામ દામ વળી દંડ છે, ચોથો ગુણ ભલભેદ;
નૃપઉર વસે સદાયતે, વદે એમ મુનિ વેદ. ૧૨

નીતિ ધર્મના ચરણ શુભ, સોહામણા સદાય;
એવું જાણી જીવ ચાર ગુણ, આવી પડ્યા પ્રભુપાય. ૧૩

ધર્મહીણ પ્રભુપદવિમુખ, કાળવિવશ દશશીશ;
આવ્યા ગુણ રાવણ તજી, સુણો કૌશલાધીશ. ૧૪

પરમ ચતુરતા કપિતણી, સાંભળી રામ ઉદાર;
હસી પડ્યા અતિ હેતથી, 'વાહ તું વાળીકુમાર. ૧૫
કહ્યા પછી સહુ માંડીને, સમાચાર ભલિભાત;
ગઢમાં જેહ બનેલ તે, રાવણકેરી સાથ. ૧૬

રાગ મારૂ.

સમાચાર પામ્યા રિપુકેરા, વાળી સુતને મુખેથી ઘણેરા;
સર્વે સચિવ બોલાવ્યા પાસ, રઘુનાથે ત્યારે સઉલ્લાસ. ૧
ચ્યાર દ્વાર છે ફરતા વંકા, મહા દુર્ગમ ગઢ છે લંકા;
કેવી રીતે પામિએ પાર ? સર્વે મળીને કરો સુવિચાર. ૨
સુણી રઘુવરવાણી વિશેષ, કપિરાય ઋક્ષેશ લંકેશ[1];
સમરી હૃદયમાં શ્રી કૌશલેશ, દિનકરકુળકમળદિનેશ. ૩
કર્યો કોડે વિચાર એકાંત, ગઢ ભેદાય જયમ ભલિભાત;
કર્યા સેન્યાતણા ચાર ભાગ, દૈત્યદળવાનો આવ્યો લાગ. ૪
યથાયોગ્ય કર્યા સેન્યાપતિ, રાય સુગ્રીવ છે મ્હામતિ;
સહુ સૈન્ય ત્યાં લીધું બોલવી, કહે સુગ્રીવ ભૂજ ઊઠાવી. ૫
જીત આપણી છેજ જરૂર, ગાજે શિર સમરથ પ્રભુ શૂર;
કહ્યો સમજાવી રામપ્રતાપ, રાય સુગ્રીવે સર્વે અમાપ. ૬
સિંહનાદ કરી કપિ સર્વે, ધાયા ઝટ ભર્યા બળ ગર્વે;
કેટલાક સુભટ મુખ ગાજે, જેમ વેરીનાં હૈડાં દાઝે. ૭
કેટલાક કુદે છે ગગંન, કપિ ભાલુ સુભટ મહા ધન્ય;
મુખે કારમી પાડે ચીશ, જયમ રામ કૌશલાધીશ. ૮
વીર વાનર સહુ રણવંકા, જાણે છે કે દુર્ગમ ગઢલંકા;
તોય રામ પ્રતાપથી સર્વે, ચાલ્યા કપિ નિર્ભય બળ ગર્વે. ૯
ઘટાટોપ કરી દૈત્યવેરી, લીધી લંકા ચોગરદમ ઘેરી;
મુખે ભેરી નિશાન વગાડે, સિંહનાદ કરીને ત્રાડે. ૧૦
જય રામ સાનુજ બળસીમ, જય જય કપિરાય સુગ્રીવ;
ગાજે કેશરી નાદ કરીને, રીંછ વાનર ગર્વ ધરીને. ૧૧

છપ્પા.

ખળભળાટ પોકાર, પડ્યો લંકામાં પૂરણ;
સુણ્યો તેહ રાવણે, હાકી ઉઠ્યો મદચૂરણ;
જુઓ ઝાંખી મ્હા જોદ્ધ, મૂઢ કપિદળનિ મુર્ખતા;
સર્વ નિશાચર સૈન્ય, તરત હસી તેડાવી ત્યાં;
કપિ સર્વ કાળના મોકલ્યા, આવ્યા અહીં ટોળે મળી;
અતિશે ક્ષુધાર્થિ આ અવસરે, દૈત્ય માહરા મ્હાબળી. ૧
એવું કહી એ સમે, હસ્યો શઠ રાવણ અતિશે;
દીધો જુઓ આહાર, ઘેર બેઠાં જગદીશે;
અહો શુરા શામંતો, ચોંપથી ચોદિશ ધાઓ;
ઝાલી ઝાલી ઝડપથી, ખાંતથી, કપિ રીંછ ખાઓ;
અભિમાન એવું રાવણ ઉરે, જયમ ટિટોડી પગ ઉપરે;
આકાશ સર્વે અટકાવવા, અભિમાન અંતર ધરે. ૨
ચાલ્યા દૈત્ય સચોપ, રાયની આજ્ઞા માગી;
અસ્ત્ર શસ્ત્ર કર ગ્રહ્યાં, ભભકતા ભાલા સાંગી;
તોમર મુદગળ અકળ, પરીઘ પરચંડ અખંડિત;
ત્રિશૂળ ને તરવાર, ફરશિ બરછી અતિ રણજીત;
રાતા પથ્થર ઢગ નિરખી જયમ, માંસહારી ખગ ધાય છે;
નહિ ચાંચભંગદુખ પ્રીછતા, ત્યમ ખળ દૈત્યો જાય છે. ૩

રોળાવૃત્ત.

અસ્ત્ર શસ્ત્ર ધનુ બાણ, ધારી કર ધીર નિશાચર;
કોટિ કોટિ રણધીર, ચઢ્યા ઝટ ગઢ કાંગરપર. ૧
કેવા શોભે સર્વે, કોટ કાંગરપર મ્હાધમ[2];
મેરૂ શિખરપર સરસ, સઘન ઘન ઘટાટોપ સમ. ૨
વાગે ઢોલ નિશાન, રૂડાં રણતુર ત્રંબાળુ;
સુણી સુણી તેના સાદ, સુભટ મન ઉમંગવાળું. ૩
વાગે ભેરી નફેરી, સુણી કાયર નર ડરતા;
શુરા સમર સન્મૂખ, ભલી રીતે ડગ ભરતા. ૪
જોયો જાય ન નેત્ર, ઠાઠ બહુ કપિઓ કેરા;
અતિ વિશાળ તન રીંછ, સુભટ રણધીર ઘણેરા. ૫
કોટિ સુભટ ગાજતા, કટકટાવી મ્હાબળીઆ;
દાંત પીશિ કેટલા, કૂદતા ગગને પળીઆ. ૬
આમ રામની દુહાઈ, આમ વળી રાવણકેરી;
જયતિ જયતિ કરી તરત, લઢાઈ મચી ઘણેરી. ૭
કોટપરથી ફેંકતા, કચરવા કપિદળ કાજે;
નિશિચર ઉપરા ઉપરી, શૈલનાં શિખર ઘણાંજે. ૮
કૂદી કપિ કરગ્રહે, તેજ શિખરો તતકાળે;
ફેંકે તેપર ફેર, રોળ રણ ઝાઝો વાળે. ૯
ઝિલે આવતા હાથ, શૈલશિખરોને ધાઈ;
મરકટ રીંછ મહાન, પ્રબળ બળ શું શકુ ગાઈ? ૧૦
નાખે ગઢપર શિખર, પડે ભંગાણ દનુજમાં;
ઝડપ ચરણ ઝાલીને, ઝિકે જોરે ધરણીમાં. ૧૧
વારંવાર વિશેષ, પ્રબળ જણવે પડકારી;
ક્રોધવંત કપિકટક, દૈત્યને નાંખે મારી. ૧૨
જુવાનિનું અતિ જોર, ચતુર ચંચળ સુપ્રતાપી;
કુદે ક્રોધ કરી કપી, ગયા ચઢી ગઢપર દાપી. ૧૩

---

૧ વિભીષણ.

૨ અતિશય નીચ, મહા અધમ.

કોટિક ભાલુ કપી, ચઢી મંદિરપર ચોંપે;
ગાય રામ ગુણગ્રામ, જુએ અરિ ભણી સકોપે. ૧૪
એક એક ગ્રહિ દૈત્ય, વાનરો પાછા વળતા;
ઉપર આપ અરિ તળે, ધીબ ધરણીપર ઢળતા. ૧૫
રામપ્રતાપ અમાપ, પ્રબળ કપિદળ રણ ગાજે;
અસુર સુભટનું સૈન્ય, ભચરડે છે દિલ દાઝે. ૧૬
જ્યાં ત્યાં વાનર સર્વ, ચઢ્યા ગઢપર અતુલિત બળ;
જય જય જય રઘુવીર, પ્રતાપ દિવાકર ઝળઝળ. ૧૭
ચાલ્યા ભાગી સચોપ, દૈત્યદળ ઉર અકળાઈ;
પ્રબળ પવનથી જેમ, સઘન ઘનદળ વિખરાઈ. ૧૮
હાહાકાર અપાર, પૂરની માંય પડે છે;
રૂએ બાપડાં બાળ, નારિઓ નેત્ર ભરે છે. ૧૯
સહુ મળી દેતાં ગાળ, રાય રાવણને રોષે;
મુખે તેડી લીધ મોત, રાજ્ય કરતાં અતિ હોંસે. ૨૦
સાંભળ્યું જ્યારે શ્રવણ, ચલિત નિજદળ ચોગરદમ;
હઠ્યા સુભટ રણથકી, રિશાયો રાવણ ત્યમ ત્યમ. ૨૧
ઉઠાવિને ભુજદંડ, ક્રોપ કારમો ચઢાવી;
કહે સુભટ સર્વને, ઘણા જોરે ગગડાવી. ૨૨
રણવિમુખ થઈ આજ, ફર્યો જાણીશ હું જેને;
તરવારે કરી તરત, મારી નાખીશ જ તેને. ૨૩
એમ કહી તે સમે, ઉભો શમશેર ઉઘાડી;
વળી વદે મુખવેણ, લાલ લોચંન તરાડી. ૨૪
ખાધું પીધું સર્વસ્વ, ભોગ વૈભવ કરી ભારે;
થયા શું અવ રણમાંય, પ્રાણ દુર્લભજ તમારે? ૨૫
ઉગ્રવચન સુણી કાન, સર્વ ભય પામ્યા ભારે;
ફર્યા સુભટ કરી ક્રોપ, લાજી મનમાં તેવારે. ૨૬
સન્મુખ રણમાં મરણ, સુભટની શોભા તેમાં;
તજ્યો પ્રાણનો લોભ, તેમણે તવ નૃપસ્હેમાં. ૨૭
અનેક કર આયુદ્ધ, ધરી ધરી સુભટો ધાયા;
ભિડે પ્રચારિ પ્રચારિ, મહા દારૂણ દિતિજાયા. ૨૮
વ્યાકુળ કર્યા વિશેષ, રીંછ વાનરને રોળી;
પરિઘ ત્રિશુળ વતિ માર, મારિયા ખોળી ખોળી. ૨૯
ભયાતૂર કપિ ભાલુ, પાડી ભંગાણજ ભાગ્યા;
આગે જીતશે ઉમા, યદ્યપિ પ્રભુપદ રાગ્યા. ૩૦
કહે કોઈ ક્યાં ગયા? અંજનિજ અંગદ અતિબળ;
ક્યાં નળ નીળ કપીશ? દ્વિવિદ બળવંત અકળ કળ. ૩૧
સુણ્યું ચલિત નિજસેન્ય, તરત હનુમાન હઠીલે;
પશ્ચિમદ્વારે જઈ, રહ્યો બળવંતો મીલે. ૩૨

મેઘનાદ મ્હારથી, કરે ત્યાં રહી લઢાઈ;
કિલ્લો તે નવ તુટે, દ્વારની અતિ કઠણાઈ. ૩૩
પવનપુત્ર મનમાંય, ક્રોધ વ્યાપ્યો અતિ કાળો;
પ્રબળ કાળ સમ યોદ્ધ, ગાજીયો કપી રઢિયાળો. ૩૪
ઠેકી લંકગઢ ઉપર, આવિયો અંજનિજાયો;
ગ્રહી શૈલ કર એક, મેઘનાદનિ પર ધાયો. ૩૫
રથ સંપૂરણ ચુરણ, સારથી હણિઓ સાથે;
પદપ્રહાર કુદી કર્યો, હૃદય તેને ભલિભાતે. ૩૬
મેઘનાદ મુર્છિત્ત, જાણી સુત બીજે તેને;
રથમાં ઘાલી તરત, ઘેર આણ્યો ઝટ એને. ૩૭
સાંભળ્યું તે અંગદે, એવું નિજદળમુખ જ્યારે;
ગયો એકલો આપ, મારૂતી ગઢપર ત્યારે. ૩૮
અંગદ રણવાંકડો, ચઢ્યો કુદી ગઢ ઉપર;
જય રઘુવીર પ્રતાપ, રવી ત્યાં નહી તમ નિશિચર. ૩૯
યુધવિરોધી ક્રોધીત, બેય વાનર બળવંતા;
પ્રભુપ્રતાપ ઉર સમરી, ગાજતા સુખ ગુણવંતા. ૪૦
રાવણના ઘર ઉપર, ચઢ્યા બંને કપી ધાઈ;
કરે કિલકિલાકાર, કૌશલાધીશદુહાઈ. ૪૧
કનકકળશ સુદ્ધાંત, મ્હેલ પૃથ્વીપર પાડ્યો;
દેખી તે સહુ દૈત્ય, પામી ભય દિએ બરાડો. ૪૨
વિનતાવૃંદ વિશેષ, કર વડે કુટે છાતી;
'ઓ પેલા આવિયા, ઉભય વાનર ઉતપાતી.' ૪૩
કપિલીલા કરી કોટી, બહુ સહુને બિવરાવે;
રામચંદ્રના અમળ, સુયશ સર્વને સુણાવે. ૪૪
વળી કર ગ્રહી પાડતા, સ્થંભ સૌવર્ણતણા ત્યાં;
કરે રણાંગણ માંય, અધિક ઉત્પાત ઘણા ત્યાં. ૪૫
કરી ગર્જના ઘોર, પડ્યા કુદી રિપુ દળમાં;
લાગ્યા દળ મર્દવા, બેય કપિવ્યાઘ્ર પ્રબળમાં. ૪૬
કુદી લાત કોઈને, મારતા કપિ મ્હા જોરે;
પડે ભમરી ખઈ ભોંમ, અસુર થઈ જાતા કોરે. ૪૭
લપડાકે કોઈનું, મુખ તોડે રણ ગાજે;
'ભજ્યા ન ભવમાં રામ, તેજ ફળ લ્યો તમ આજે.' ૪૮
એક એકની સાથ, ભચરડી મારે દાવે;
ધડથી ભિન્ન કરી મુંડ, ચપળતાથકી ચલાવે. ૪૯
ધીબ ધીબ જઈ પડે, મસ્તકો રાવણઆગે;
ફાટ્યો જ્યમ દધિકુંડ, કાળસમ કપિવર લાગે. ૫૦
આવેછે નિજહાથ, મોટ મોટા મુખીઆ જે;
ફેંકે તે પ્રભુપાસ, ચરણ ઝાલી અતિ દાઝે. ૫૧
કહે તેમનાં નામ, વિભીષણ પ્રફુલીત દેહે;
દિએ રામ તેમને, સરસ નિજધામ સનેહે. ૫૨

ખળ મનુષ્યઆહારી, વિપ્રઆમિષના ભોગી;
ગતિ પામે પાવની, જાચતા જન જે જોગી. ૫૩
કરુણાકર પ્રભુરામ, ચિદઘન કોમળ ચિતના;
'વેર ભાવથી અસુર, ભજે મુજને' હે સુમના.[1] ૫૪
એવું વિચારી આપ, પરમગતિ દે જન જાણી;
એવો કોણ કૃપાળ? ભવ[2] કહે સુણો ભવાની. ૫૫
જે એવા પ્રભુનેજ, ભજે નહિ ભવભ્રમ ત્યાગી;
તે મતિમંદ સમાન, અવનિપર કોણ અભાગી? ૫૬
'હનુમાને અંગદે, પ્રવેશ કર્યો છે પુરમાં;'
કૌશલેશ કહી એવું, હરખતા મનમાં શુરમાં. ૫૭
શોભે કેવા કપી, લંક ગઢમાં રઢિયાળા;
જાણે બે મંદ્રાદ્રિ, સિંધુ મથતા બળવાળા. ૫૮
ભુજાબળે ભલિભાત, શત્રુકેરૂં દળ દળીને;
દેખી દિવસનો અંત, કુદ્યા ત્યાંથી નિકળીને. ૫૯
બંને કપી શ્રમવિગત, કુદી કપિદળમાં આવ્યા;
ગયા જ્યહાં ભગવંત, સુભટ મન સહુને ભાવ્યા. ૬૦
પ્રભુપદકમળ સપ્રેમ, તેમણે શીશ નમાવ્યાં;
દેખી સુભટ પ્રભુ હૃદય, કૃત્ય બે કપિનાં ભાવ્યાં. ૬૧
રામે કૃપામિટેથી, બેય કપિરાય નિહાળ્યા;
થયા વિગતશ્રમ તરત, સર્વથા પરમ સુખાળા. ૬૨
ગયા જાણી તે સમે, મારૂતી અંગદ ત્યાંથી;
ફર્યાં સુભટ કપી ભાલુ, સર્વકો ઝટ રણમાંથી. ૬૩
પ્રદોષ બળ પામિને, અસુરસેન્યા સહુ ધાઈ;
કપિદળ હણવા કાજ, કરી દશશીશ દુહાઈ. ૬૪

ભુજંગી છંદ.

ફર્યા વાનરા દૈત્યનું સૈન્ય જોઈ,
કરી કડકડાટી ભીડ્યા સર્વ કોઈ;
જ્યહાં ત્યાં મચ્યું જુદ્ધ છે જોતજોતે,
બિએ ના શુરા વાનરા ભાલુ મોતે. ૧
પ્રચારી પ્રચારી ઉભે સૈન્ય ભીડે,
શુરા શામટો જુદ્ધ સન્મુખ હિંડે;
લડેછે બધા હાર માને ન હૈયે,
થયો દ્વંદ સંગ્રામ શો વર્ણિ કૈયે? ૨
સહુ દૈત્ય દારૂણ છે વીર કાળા,
વળી વર્ણ નાના મહા શક્તિ વાળા;
શુરા શામટો છે ઉભે સૈન્ય કેરા,
ભિલુ એકથી એક દીસે વડેરા. ૩
લડે છે કરી ક્રોધ નાના પ્રકારે,
નહિ એક બીજાથકી કોઈ હારે;
વૃષા શર્દનાં વાદળાં મેઘ જાણે,
લડે વાયુનાં પ્રેરિયાં તેહ ટાણે. ૪
અતીકાય લૈ આદી લંકેશ જાયા,
થતું જોઈ ભંગાણ ત્યાં કીધ માયા;
ઘડી વારમાં ઘોર અંધારૂ એવું,
થયું તે કવીને મુખેથી શું કેવું? ૫
વળી થાતિ આકાશથી વૃષ્ટિ દીસે,
ઘણા પા'ણ શોણીત રક્ષા અતીશે;
વિલોકી મહા ઘોર અંધારૂ એવું,
દિશાઓ દશેમાં રહ્યું વ્યાપી તેવું. ૬
કપિસૈન્ય પામ્યું મહા ક્ષોભ ત્યારે,
ન દેખે મુખે એક બીજાનું જ્યારે;
જ્યહાં ત્યાં કરે પ્રૌઢ પોકાર પીડે,
ન સુજે ત્યહાં ભિલ્લુસાથે શું ભીડે? ૭
સહુ મર્મ વિભીષણે પ્રીછી ધ્યાને,
લિધા તેડી ત્યાં મારૂતી અંગદાને;
સમાચાર સૌ સંભળાવી કહ્યોરે,
સુણી કોપી ધાયા કપીવ્યાઘ્ર જોરે. ૮
હસીને વળી ચાપ રામે ચઢાવ્યું,
ભણી મંત્રઅગ્નાસ્ત્ર વેગે ચલાવ્યું;
દિશા સૌ પ્રકાશીત અંધારૂ ત્યાગી,
ઉદે જ્ઞાન શંશે જતા જેમ ભાગી. ૯
કપી ભાલુ જોઈ પ્રકાશીત સર્વે,
કરી ક્રોધ ધાયા મહા શક્તિ ગર્વે;
વિના ત્રાશવાળા થઈ તેહવારે,
થયા દૈત્ય સન્મુખ પોતે પ્રચારે. ૧૦
હનુમાન ને વાળીજાયો સુદાવે,
કરી ગર્જના યુદ્ધભોંમી ધ્રુજાવે;
ઉભેની અતીશે રહી હાક વાગી,
સુણી દૈત્યનું સૈન્ય તો જાય ભાગી. ૧૧
ગ્રહી ભાગતા પૃથ્વિમધ્યે પછાડે,
અસુરો કહી 'બાપ રે ઓ' બરાડે;
કરે કર્ણિ અદભુત ભાલુ કપીશો,
'મુવા આપણે' એમ દે દૈત્ય ચીશો. ૧૨
ગ્રહી ચર્ણ સિંધુવિષે ઝટ નાખે,
ત્યહાં વારિજંતુ બધા માંસ ચાખે;
સુણો યુદ્ધ વર્ણન પ્રીયા ભવાની,
શુરા શ્રેષ્ઠ સૌમાંય શારંગપાણી. ૧૩

1 સારા મનવાળી શ્રી પાર્વતિ. 2 શંકર.

દોહરા.

મરણ પામીયા રણવિષે, કેટલાક ઘાએલ;
કેટલાક રણવિમુખ થઈ, ભાગ્યા પાડી ભેળ. ૧

કરે કેશરીનાદ કપી, ભાલુ ભટ ભયકાર;
રિપુદળ બળ મદ મથી વળ્યા, જુદ્ધે કિધ જયકાર. ૨

રજનિ જાણી કપી ભાલુની, ચારે સૈન્ય સચોપ;
આવી જ્યાં કૌશલધણી, અતિ કૃપાળ અનકોપ. ૩

કૃપામિટે કરૂણાળુએ, જ્યારે જોયું સપ્રીત;
વિગતમહાશ્રમ સહુ થયા, કપી ભાલુ રણજીત. ૪

અહિં અભાગી લંકેશ તવ, પાસ તેડી પરધાન;
જેહ સુભટ માર્યા ગયા, કહ્યું સહુને તે કાન. ૫

'અર્ધકટક સંહારિયું, કપિઓએ કરી કોપ;
કહો સૌ શું કરવું હવે, શાણા સચિવ સચોપ?' ૬

માલ્યવંત નામે મહા, વૃદ્ધ નિશાચર એક;
રાવણના માબાપનો, સચિવ મહામતિ છેક. ૭

પ્રીતિ નીતિ પાવન પરમ, વદિઓ તે શુભવેણ;
'શિખ સાંભળ કશી માહરી, દિવ્ય તને સુખદેણ. ૮

જ્યારથી જાનકીને તમે, હરિ આણી આ ઠામ;
અતિશે માઠાં થાયછે, ત્યારથી શુકન તમામ. ૯

ગાય સુયશ જગ જેહના, પાવન વેદ પુરાણ;
એવા રામ વિમુખ કો, સુખ પામ્યો નથી જાણ. ૧૦

હિરણ્યાક્ષ ભ્રાતા સહિત, મધુ કૈટભ બળવાન;
જેણે માર્યા તેજ આ, ભવ સંભવ ભગવાન. ૧૧

કામ રૂપ ખળ બળ દહન, ગુણાગાર રઘુનાથ;
સેવે જેને શિવવિધી, શો વિરોધ તે સાથ? ૧૨

વેર ત્યાગી વૈદેહિને, આપો જઈ આવાર;
પરમસ્નેહિ પ્રભુને ભજી, સફળ કરો સંસાર.' ૧૩

વચન તેહનાં તેસમે, લાગ્યાં બાણ પ્રમાણ;
'કાળું મોંઢુ કરી ટળ તું અવ, વદિઓ રાવણ વાણ. ૧૪

વૃદ્ધ થયો નહિતો તને, મારી નાખત મૂઢ;
મુખ ન બતાવિશ અવ મને, રાવણ થયો અરૂઢ.' ૧૫

તેણે નિજ અંતરવિષે, એવું કર્યું અનુમાન;
મ્હાય એહને ચિત્તમાં, હણવા કૃપાનિધાન. ૧૬

ઉઠી ગયો તે ત્યાં થકી, કહી દુર્વાદ અનેક;
તવ સકોપ બોલ્યો ત્યહાં, મેઘનાદ ધરી ટેક. ૧૭

ચંદ્રક્રીડા છંદ.

સુણો તાત પ્રાતઃસમે દેખજો મારૂં કૌતૂક કોડે,
કહું છું હું થોડું કરીને બતાવીશ ઝાઝૂં સહોડે;
સુણી પુત્રનાં વેણ આવ્યો ભરોંસો ઉરે રાવણાને,
સપ્રીતિથી બેસાડીયો પાસ તે પુત્રને સાભિમાને. ૧

કરંતાં ત્યહાં એમ વિચાર પ્રાત; થયો હે મુનિજી,
અડ્યા આવિ ભાલુ કપિ ચાર દ્વારે ઉરે પૂર ખીજી;
લીધી ઘેરી લંકા કપિ સર્વ કોપે ચઢીને સચોપે,
પડ્યો ઘોર પોકાર ત્યાં નગ્રમાં કાળશા કીશ ઓપે. ૨

વિવિધાસ્ત્ર લૈ દૈત્ય દારૂણ ધાયા યુધે રીશ આણી,
ઘણા ગર્જડાવે ગિરિશૃંગ કિલ્લેથી કહો શું વખાણી;
વળી તોપ ગોળા અતિ ઉષ્ણ ચાલ્યા કપિ સૈન્યમાંરે,
પ્રલેકાળના મેઘનાં વાદળાં ગર્ગડે જેમ જોરે. ૩

વળી વજ્ર જાણે પડ્યું હોય ના! તોપના એ અવાજે,
લીએ ઝાળવી તોપ ગોળા કપિ ભાલુઓ તે સમાજે;
શુરા વાનરા ભિષ્મ છે ભાલુઓ તે લડે છે પડે છે,
કપાએ ઘણા ત્યાં થઈ દેહતો જર્જરી રક્ત વે'છે. ૪

ગ્રહી શૈલ વિશાળ કિલ્લા ભણી ફેંકતા ભાલુ કીશો,
જ્યહાં ત્યાં પડે ધીબ ધર્ણીવિષે દૈત્યડા પાડી ચીશો;
સુણ્યું એવું જ્યાં મેઘનાદે પડ્યું સૈન્ય ભંગાણ ભારે,
વળી વાનરા ભાલુ ઓળંઘી કિલ્લે પ્રવેશ્યા અત્યારે. ૫

મહાવીર તે ઉતર્યો આપ કિલ્લેથી કોપે ચઢીને,
બજાવી થયો વીર સન્મૂખ નાઠા કપિઓ પડીને;
ક્યહાં કૌશલાધીશ બંને ધનુર્ધારી ભાઈ ભલેરા?
સહુ લોક વિશ્રુત મિથ્યા પ્રતાપી દીસે છે વડેરા. ૬

ગયાં ક્યાં ઉભે શિલ્પશાસ્ત્રી કપિરાય દ્વિવિદ ભારે?
ક્યહાં અંગદો મારૂતિ શક્તિશાળી? કહીને પ્રચારે;
ગયો બંધુદ્રોહી ક્યહાં ભાગીને એહ વિભીષણાને?
હઠી મારવો આજ છે શત્રુને યુદ્ધમાંહે નિદાને. ૭

કર્યાં બાણ સંધાણ ત્યાં સર્પશાં એવું મુખે વદીને,
અતિ કોપિને કાનપર્યંત તાણ્યું મારવા મદીને;
શરો છોડવા લાગીયો ઉપરા ઉપરી એહ ઘાટા,
બહુ નાગ ધાયા જાણે ઊડતા મારતા ફૂફવાટા. ૮

જ્યહાં ત્યાં પડે વાનરા ધીબ ધર્ણીવિષે તીર વાગ્યે,
ન કો તે સમે થાય સન્મુખ ભાલુ કપિ ત્યાંથી ભાગે;
ભયાકૂળ વ્યાકૂળ થૈ ભાગીયા ભાલુ ને વાનરાઓ,
સહુ વિસર્યાં યુદ્ધઈચ્છા ન શુદ્ધિ રહી કોઈ ધાઓ. ૯

કપિ ભાલુ એવો ન દીઠોજ કો યુદ્ધભોંમિનિ મધ્યે,
મુકી પ્રાણબાધા ન જેણે રહ્યો સ્થીર સન્મુખ યુદ્ધે;
કર્યાં એમ વ્યાકૂળ કોપે ચઢી મેઘનાદે સજોરે,
કપિ ભાલુ ભંગાણ પાડી અને ભાગીયા એક કોરે. ૧૦

કાવ્ય અથવા રોળાવૃત્ત.

દશ દશ શર અતિ દિવ્ય, સર્વને માર્યાં ગણિને;
પડ્યા પૃથ્વિ કપિવીર, રામ સુખધામ ભણીને. ૧

મેઘનાદ રણધીર, કેશરીનાદ કરીને;
ગાજ્યો તવ ગુણવંત, રહ્યા સહુ કપી ડરીને. ૨
વ્યાકુળ કટક વિશેષ, દેખી હનુમાન હઠીલો;
ધાયો જાણે કાળ, ક્રોધ કરી તોડણ કિલ્લો. ૩
પર્વત તરતજ પ્રૌઢ, એક ઊપાડી રાખ્યો;
અતિ રિશભેર ઉછાળી, ઇંદ્રિજીત ઉપર નાખ્યો. ૪
નિરખિ શૈલ આવતો, ગયો ઉડી તેહ ગગનમાં;
રથાશ્વ[1] સારથી સર્વ, ગોપ કરી દીધા પળમાં. ૫
વારવાર હનુમાન, થવા સામો પડકારે;
આવે નહિ તે પાસ, મર્મ જાણ્યો તે ભારે. ૬
સત્વર રામસમીપ, ગયો ઘનનાદ સચોપે;
વિવિધ પ્રકાર અપાર, કહે દુર્વાદ સકોપે. ૭
અસ્ત્રશસ્ત્ર આયુદ્ધ, મૂકતો બહુ રઘુવરપર;
પ્રભુ કૌતક માત્રમાં, કાપિ નાખે મુકીને શર. ૮
પેખી પ્રભુપ્રતાપ, મૂઢ પડીયો ખસિયાણો;
કરવા લાગ્યો વળી, વિવિધ માયા ખળ જાણો. ૯
જ્યમ કો ગરૂડની સાથ, ખેલ કરતું મન ખીઝી;
અતિ લઘુ સાપોલીયું, ગ્રહે તવ મરતું લાજી. ૧૦
બ્રહ્મા શિવ લઘુ છેક, જેનિ માયાવશ રેલી;
નિજ માયા મતિમૂઢ, બતાવે તેને મેલી. ૧૧
નભ ચઢી વરષાવતો, અધિક ઓપિત અંગારા;
પ્રગટ થાય પૃથ્વિથી, જોરવાળી જળધારા. ૧૨
વિવિધ ભાતિ ભુત પ્રેત, પિશાચ પિશાચણી રાચે;
મારો કાપો છુંદો, શબ્દ એવા વદિ નાચે. ૧૩
રૂધિર કેશ અસ્થિની[2], વૃષ્ટિ કીધી ત્યાં અતિશે;
વળી વરષાવ્યા પા'ણ, અંતરિક્ષથી અતિરીશે. ૧૪
કર્યું અંધારૂં ઘોર, ધૂળ વરસાવી ભારે;
સુજે નહિ કોઈને, એહ દારૂણ અંધારે. ૧૫
કર લાંબો કરી કોઈ, ફોક ફાંફાં બહુ મારે;
થયા આંધળા ભીંત, ન દેખે કશું તેવારે. ૧૬
કપિઓ સહુ તે કાળ, દેખી માયા અકળાયા;
આવી અન્યું આપણું, જોઈ આ રાક્ષસિમાયા. ૧૭
વિલોકી કૌતક તેહ, રામ હસિયા અતિ મનમાં;
જાણ્યું કપિ સહુ સભિત, થયા છે રણ આંગણમાં. ૧૮
એક બાણથી સર્વ, કાપિ માયા કરતારે;
જ્યમ હરિ હો અંધારૂ, સૂર્ય તેજસ્વી ભારે. ૧૯
કૃપાદ્રષ્ટિથી તરત, ભાલુ કપિને અવિલોક્યા;
થયા સકળ અતિ પ્રબળ, રણે તે રહે ન રોક્યા. ૨૦
આજ્ઞા માગી ઉદાર, લક્ષ્મણે રઘુવર પાસે;
અંગદાદિ કપિસાથ, ચાલીયા અધિક ઉલાસે. ૨૧
ધનુષ બાણ ગ્રહિ પાણ, કોપ કરીને ભયકારી;
લક્ષ્મણ રણસન્મુખ, લીધો ઘનનાદ પ્રચારી. ૨૨
વિશાળ લોચનકમળ, બાહુ બળવંત વિરાજે;
હિમગિરિકાંતિ સમાન, કાંક તન લાલમ રાજે. ૨૩
એવે રૂપે અનંત, મારૂતી અંગદ સાથે;
ચાલ્યા અરિદળદળન, કાળસમ શર ભરી ભાથે. ૨૪
અહીં રાવણે રૂઠી, સુભટ મોકલીયા શૂરા;
અસ્ત્ર શસ્ત્ર ગ્રહિ વિવિધ, તરત ધાયા બળ પૂરા. ૨૫
શૈલ્ય વૃક્ષ આયુદ્ધ, મહા ભારે કર ધારી;
ધાયા કપિ ભાલુઓ, જયતિ રાઘવ પોકારી. ૨૬
ભીડયા સકળ સુભટો, જોડિની સાથે જોડી;
અહીં ત્યાં અન્યોઅન્ય, વિજયઇચ્છા નહિ થોડી. ૨૭
ગડદા પાટુ ઢીંક, હણે લપડાક હરીશો[3];
દાંતે કરડી ખાય, દૈત્યદળ નાખે ચીશો. ૨૮
શૈલશિલા મારિને, ડાટિ નાખે અસુરોને;
કોપ્યા કપિ ભાલુઓ, હરાવ્યા રિપુ સહુકોને. ૨૯
ઝાલી ઝાલી મહિ ઝિંકો, માર મારિને પછાડો;
તોડી શિશ તતકાળ, ઝાલી ભુજદંડ ઉપાડો. ૩૦
એવી ધ્વનિ અતિ ઘોર, રહી નવખંડ છવાઈ;
રૂંડ પ્રચંડ અનેક, રહ્યાં છે જ્યાં ત્યાં ધાઈ. ૩૧
જુએ ગગન રહિ સર્વ, તેહ કૌતક સુર ઇશે;
કદિ વિસ્મય મન થાય, કદી આનંદ અતિશે. ૩૨
પિશાચ પિશાચણી, રૂધિર ખપ્પર ભરી પીતાં;
રાજી થતાં અપાર, નથી રણથી કંઈ બીતાં. ૩૩
રકત ઉપર ઉડી ધૂળ, જેમ અંગારા ઢગપર;
મૃતક ધુમ્ર અતિઘોર, છવાઈ રહિ છે અદ્ધર. ૩૪
ઘાયલ વીર ઘણાક, વિરાજે કેવા વારૂ ?
જાણે ખીલ્યું સપુષ્પ, ખાખરાનું વન સારૂં. ૩૫
લક્ષ્મણ ને ઘનનાદ, બરોબરિયા યોદ્ધા એ;
ભીડે પરસ્પર ઉભય, ક્રોધ કરી પ્રબળ પ્રતાપે. ૩૬
એક એકને કોય, શકે નહિ જીતી જોરે;
કરે અનીતિ અનેક, અસુર છળ બળ અંકોરે. ૩૭
ક્રોધવંત તે સમે, થયા લક્ષ્મણ મન અતિશે;
ભાગી નાખ્યો તરત, સારથી રથ બહુ રીશે. ૩૮
વિવિધાયુદ્ધ વિશેષ, પ્રહાર કર્યો બળ પુરે;
મુકી પ્રાણની આશ, તેહ ક્ષણ સર્વ અસુરે. ૩૯

૧ રથ અને ઘોડા. ૨ હાડકાંની.

૩ મોટા વાનરાઓ.

એવું ઉર અનુમાન્યું, મેઘનાદે એવારે;
સંકટ પડ્યે જરૂર, પ્રાણ મારા સંહારે. ૪૦

વીરઘાતિની સાંગી, નાખી લક્ષ્મણપર શુરમાં;
તેજપુંજની તેહ, લાગી લક્ષ્મણના ઉરમાં. ૪૧

મૂર્છાથી ઢળી પડ્યા, શક્તિ જબ્બર જવ લાગી;
ગયો પાસ ઘનનાદ, તેહ અવસર ભય ત્યાગી. ૪૨

ઉઠાવવા લાગીયા, કોટિશત યોદ્ધા કોડે;
બળ ઘનનાદ સમાન, હારિ પણ જાતા હોડે. ૪૩

જગદાધાર ઉદાર, લક્ષ્મણ રામપ્રીતિધન;
ઉપાડ્યા ન ઊપડે, ચાલીયો લજવાઈ મન. ૪૪

સાંભળ હે શૈલજા, ક્રોધપાવક જે કેરો;
બાળી શકે સહુ ભુવન, તરત અતિ તમ ઘણેરો. ૪૫

જીતી કો શકનાર, તેહને રણ સંગ્રામે?
જે સચરાચર સેવ્ય, સુર નર મુનિ તમામે. ૪૬

જાણે જન જગ તેહ, પરમ કૌતક આ પ્રભુનું;
જેપર રામનિ કૃપા, નહિ તેને કશું ઊણું. ૪૭

સંધ્યા પડી એટલે, બેય સેન્યા વળી પ્રાણે;
લાગ્યા સંભાળવા, સર્વ નિજનિજ સેન્યાને. ૪૮

વ્યાપક બ્રહ્મ વિશેષ, અજીત અખિલેશ્વર રઘુવર;
લક્ષ્મણ ક્યાં મમ પ્રાણ? એમ પૂછે કરૂણાકર. ૪૯

આવે લૈ હનુમાન, એટલામાં સ્થળવિષે;
અનુજ સ્થીતિ અવિલોકી, થયા મન દુ:ખી પ્રભુ અતિશે. ૫૦

દોહરા.

જાંબુવાન અતિ જુક્તિથી, વદે વેણ સુખદેણ;
લંકામાંય રહે પ્રભૂ, વારૂ વૈદ્ય સુખેણ. ૧

લેવા તેને મોકલો, ઉપાયથી સુખથાય;
ધરી લઘુરૂપ પ્હોચ્યો ત્યહાં, અતિ વેગે કપિરાય. ૨

ભુવન સમેત ઉપાડીને, આણ્યો વૈદ્ય સુખેણ;
રઘુપતિચરણે શિશ ધરી, વદે સુખેણ સુવેણ. ૩

કહ્યું નામ ગિરિ ઔષધી, લેવા મારૂતિ જાય;
પ્રાત:પ્હેલાં આવતાં, ઉઠી બેઠા ઝટ થાય. ૪

રામચરણપંકજ રૂડાં, ઉર ધરી મ્હામતિમાન;
ચાલ્યો પવનાત્મજ ચપળ, બળ ભાખી બળવાન. ૫

તે સહુ મર્મ તરત અહીં, જણાવતો જઈ દૂત;
રાવણને મ્હા રીઝથી, યુક્તિ પ્રીતિ સંયૂત. ૬

રાવણ મન વિસ્મય થઈ, ઊઠ્યો ત્યાંથી આપ;
કાળનેમી ઘર આવિયો, અંતરમાં પરિતાપ. ૭

લંકેશે સહુ મર્મ ત્યાં, કર્યો પ્રકાશ સધીર;
કાળનેમી તે સાંભળી, ધુણાવતો નિજશીર. ૮

નગર બાળ્યું તમ દેખતાં, માર્યો અક્ષ કુમાર;
તેનો પંથ તપાસતાં, જગ કો રોકણહાર? ૯

ભજી રઘુપતિને ભાવથી, નિજહિત કરી લો હાથ;
વૃથા કલ્પના સહુ તજો, કહું છું જોડી હાથ. ૧૦

નીલ કમળ સમ શોભતું, શરીર સુંદરશ્યામ;
હૃદયવાસ દઈ રાખ્ય રૂપ, જે લોચન અભિરામ. ૧૧

અહંકાર મદ મોહનો, મમતાનો કરિ ત્યાગ;
મહા મોહ રાત્રીવિષે, શાણા સૂતો જાગ. ૧૨

કોટિ કાળરૂપિ વ્યાળનો, જે ભક્ષક ભવમાંય;
યુધમાં તે સ્વપ્રેય શું, તું જંતુથી જીતાય? ૧૩

રિશે રાતડો રાવણો, કાળનેમિને કેણ;
કાળનેમિ તવ કાળજે, વિચારતો સુખ દેણ. ૧૪

રામદૂતના હાથથી, ભલું મરણ ભાખાય?
નહિ તો મુજને મારશે, ખળ આ રાવણ રાય. ૧૫

એવું કહી ચાલ્યો પછી, સત્વર દેતો ફાળ;
રચિ માયા રસ્તાવિષે, અલોકીક એ કાળ. ૧૬

સુભગ સરોવર શોભતું, બહુ વિચિત્ર વર બાગ;
બનાવિયા તે દેખીને, ઉપજે મન અનુરાગ. ૧૭

પેખ્યો ત્યાં પવનાત્મજે, આશ્રમ રમ્ય અધિક;
પુછી મુનિને જળ પીઉં, જઈ થાક ઉતારૂં ઠીક. ૧૮

કપટવેશ રાક્ષસ ત્યહાં, થઈ બેઠો અબધૂત;
માયાપતિના દૂતને, છળવા ચ્હાયજ ભૂત. ૧૯

પગે લાગિયો પવનસુત, જાણી જોગીરાજ;
તે કે'વા લાગ્યો ત્યહાં, રઘુવર સુગુણ સમાજ. ૨૦

રામ અને રાવણ તણું, થાય મહા રણ ત્યાંય;
જીતશે રામ જરૂર તે, નહિ સંશય એ માંય. ૨૧

અહિયાં રહિ દેખું છું હું, જ્ઞાનદ્રષ્ટિબળ સર્વ;
મહિમા એવો માહરો, કપિ હું કહું અગર્વ. ૨૨

જળ માગ્યું તેણે દીધું, ભર્યું કમંડળ જેહ;
નહિ ધરાઉં થોડે જળે, કહે કપીશ સ્નેહ. ૨૩

આતુર આવ્ય ઉતાવળો, સરવરમાં કરી સ્નાન;
દિક્ષા આપું એવિ હું, પામે જેથી જ્ઞાન. ૨૪

ચાલ્યો કપિ સરવરવિષે, પગ બોળતાં તુરત;
મકરીએ પગ ઝાલીયા, અકળાયો હનુમંત. ૨૫

મારી તેને તે ક્ષણે, દિવ્ય ધરી તે દેહ;
ચાલી ગગન વૈમાન ચઢી, મકરી અધિક સ્નેહ. ૨૬

તુજ દરશનથી હે કપિ! નેટ થઈ હું નિષ્પાપ;
મળ્યો તાત મુનિવરતણો, સદ્ય મહા આ શાપ. ૨૭

આશ્રમમાં મુનિવેશનો, એછે ઘોર અસુર;
સત્ય વચન મમ માનજે, હે કપિરાય જરૂર. ૨૮

એવું કહી ગઈ અપ્સરા, જ્યારે ચઢી વૈમાન;
અસુર સમિપ તવ આવિયો, રણ હઠીલો હનુમાન. ૨૯

ગુરૂદક્ષણા ગ્રહો પ્રથમ, કહે એમ મુનિરાય;
મંત્ર પછી આપો મને, જયમ અજ્ઞાન પળાય. ૩૦

એમ કહી અંજનિસુતે, લપેટી શિર લંગૂર;
ઝિંક્યો ઝાલીને પૃથ્વિમાં, ચોળી કર્યો ચકચૂર. ૩૧

મરતી વખતે દેહનિજ, પ્રગટ કરી પરમાણ;
રામરામ કહી રામ કહી, તજ્યા તતક્ષણ પ્રાણ. ૩૨

સાંભળી મન હર્ષિત થઈ, ચાલ્યો ઝટ હનુમાન;
વેગ પવનનાથી વધુ, ભણે મૂખ ભગવાન. ૩૩

દીઠો દ્રોણાચળ જઈ, ઔષધ ઓળખ્યું ન કાંય;
ગિરિ ઊપાડી લીધો પછી, સહસા તે પળમાંય. ૩૪

ઉપાડિ ગિરિ ધાયો તરત, ગગન પંથ કપિરાય;
અવધપુરી ઊપર ગયો, હૃદય હર્ષ નવ માય. ૩૫

જાતાં દીઠો જોરમાં, ભરતે ચતુર સુજાણ;
નિશિચર મન અનુમાનિને, બાણ કર્યું સંધાણ. ૩૬

શલ્ય વિના શર ચાપપર, તાણિ શ્રવણપર્યંત;
માર્યું વીર હનુમાનને, શકે આણવા અંત ! ૩૭

પડ્યો પૃથ્વિ મુર્ચ્છિત થઈ, બાણ લાગતાં વેત;
રામ રામ રઘુનાથને, સ્મરતો સ્નેહ સમેત. ૩૮

ઉઠી ધાયા આતુર ભરત, સાંભળી તે પ્રીય વેણ;
કપિ સમીપ આવ્યો તરત, જુએ ભરી નિજ નેણ. ૩૯

અતિ વ્યાકુળ અવિલોકિને, ઉર ચાંપ્યો કપિરાય;
જગાડતાં જાગે નહિ, કર્યા અનેક ઉપાય. ૪૦

કહે વચન તવ ભરતજી, નેત્રામ્બુજ ભરી નીર;
મુખ મલીન અતિ દીન થઈ, પામી દુઃખ શરીર. ૪૧

જે વિધિએ કીધો મને, વિશેષ રામવિમૂખ;
તે વિધિએ વળી આ મને, દીધું દારૂણ દુઃખ. ૪૨

જો મમ મન ક્રમ વચનથી, સદાય અતિ અભિરામ;
પ્રીતિ રામપદકમળમાં, હોય અધિક નિષ્કામ. ૪૩

તો તતકાળ કપીશ આ, થજો વિગત શ્રમ શૂળ;
જો મારીપર હો જરૂર, અવધપતી અનુકૂળ. ૪૪

સુણતાં વચન સુભગ અતિ, ઉઠિ બેઠો કપિ ઈશ;
કહી જય જય કોટીક વિધિ, જયતિ કૌશલાધીશ. ૪૫

સજળ નેત્ર તન પ્રફુલ્લ થઈ, કપિવર લીધો ઊર;
પ્રીતિ ન હ્રદય સમાતિ અતિ, સમરી રામ પ્રભુશૂર. ૪૬

તાત કુશળતા કહે હવે, સુખનિધાનની સ્હેજ;
સાનુજ જાનકી માતની, હે કપિ મ્હાતન તેજ. ૪૭

સમાચાર સહુ સમય સમ, કહ્યા બધા કપિરાય;
સાંભળી દુઃખિત ભરત અતિ, મનમાંહે પસ્તાય. ૪૮

અરર દૈવ હા દૈવ હા ! કો જગ જાઉં હું આજ ?
આવ્યો નહિ અભાગિઓ, પ્રભુને એકે કાજ. ૪૯

અનઅવસર પ્રીછિ એસમે, ધરી મનમાંહે ધીર;
પછી કપિપ્રત્યે પ્રીતથી, વદે ભરત મ્હાવીર. ૫૦

અસુર થશે જાતાં તને, અહીંથી હે કપિતાત !
સરશે નહિ કારજ કશું, પડશે જો પરભાત. ૫૧

માટે ચઢ મમ તીરપર, વિશાળ શૈલ સમેત;
મોકલું હું ક્ષણમાત્રમાં, જ્યાં પ્રભુ કૃપાનિકેત. ૫૨

સાંભળી ભરતતણાં વચન, કપિમન ઉપજ્યો ગર્વ;
સાંભળજો તમ શૈલજા, સંશય ત્યાગી સર્વ. ૫૩

માત્ર માહરા ભારથી, કેમ ચાલશે બાણ ?
શૈલ સમેત ચલાવવા, વદે ભરતતો વાણ. ૫૪

વળી મનમાંય વિચારતો, પ્રભુનો પ્રૌઢ પ્રતાપ;
વંદિ ભરતપદ જોડિ કર, કહે વચન કપિ આપ. ૫૫

તમ પ્રતાપ ઉર રાખીને, જઈશ બાણ પરમાણ;
આજ્ઞા દિધિ ભરતે હરખિ, ચાલ્યો કપિ સુજાણ. ૫૬

મનમાંહે હનુમાનજી, ભરતતણા ગુણગ્રામ;
વરણવતો વેગે જતો, ઓળંઘતો તમામ. ૫૭

હરિપદકમળઅમળવિષે, મનમધુકર કરિ આજ;
ધરતાધ્યાન કુશાસને, જપતપ કરે ઘણાજ. ૫૮

જટાજૂટ અબધુત બની, રામચરણ લયલીન;
ભરતતણો મહિમા ભલો, પ્રભુપ્રતાપ આધીન. ૫૯

ધન્ય ભરત સુરપતિ સમા, તજી વૈભવો તમામ;
રસના જેની રાતદિન, રટે રામ ગુણ ગ્રામ. ૬૦

ભરત બાહુબળ શીળ ગુણ, પ્રભુપદ પ્રીત અપાર;
મનમાં જાય વખાણતો, વળી વળી પવન કુમાર. ૬૧

ત્યહાં લક્ષ્મણ વદન શુભ, ન્યાળી નેત્ર નિદાન;
નર અનુસરતાં વચન મુખ, ભણે રામ ભગવાન. ૬૨

અર્ધરાત ગઈ તોયપણ, નાવ્યો કપિ સુપ્રતાપ;
ઉર લઈ ચાંપ્યો અનુજને, ઉઠાવિ રામે આપ. ૬૩

રાગ પરજ.

અરે કોણ આદમી એવોરે એ ઢાળ

અરે પ્રિય બંધવા મારારે, શકૂં ગુણ ગાઈ શું તારારે. ટેક.

તું તારે નેત્રે દેખી ન શકતો, દુઃખીઓ મને કોઈ દિન;
કોમળ તારો સ્વભાવ નિરંતર, દંભ પ્રપંચ વિહીન.
અરે પ્રિય. ૧

પ્રિય વિરા તેં પરહરિયાં જગ, મમહિતમાટ માબાપ;
વન વન રઝળી વેઠ્યાં દુસહ તેં, ટાઢ પવન ને તાપ.
અરે પ્રિય. ૨

તે મુજ સાથની પ્રીતિ પરમ અવ, ગઈ ક્યાં ગુણિયલ ભ્રાત?
બાપુ મારા દેખી મારી વિકળતા, ઊઠી બેઠો થા તાત.
અરે પ્રિય. ૩

વનમાં વીરાનો વિજોગ પડવો, જાણત જો હું જરૂર;
પ્રેમી પિતાનાં વચન ન માનત, હા પ્રિય હા વિધિ ક્રૂર.
અરે પ્રિય. ૪

સુત સંપતિ શુભ વૈભવ ને વળી, ભવ્ય ભવન પરિવાર;
ઋણસંબંધે થાય છે જાય છે, વિશ્વમાં વારંવાર.
અરે પ્રિય. ૫

દુર્લભ મળવો જગતવિષે છે, શાણો સહોદર ભ્રાત;
આપ્તબંધુ એવું ઉરમાં વિચારી, બોલ જાગી મુજસાથ.
અરે પ્રિય. ૬

પાંખ વિનાનો પંખી બિચારો, દિનદિન જેવો દીન;
શિશમણીવણ ફણિધર જેવો, વારણ[1] સુંઢ વિહીન.
અરે પ્રિય. ૭

આપ્તબંધુ મમ જીવન એવું, તુજ વિનાનું તમામ;
જો જડ દૈવ જીવાડશે મુજને, અનુજ વિયોગે આમ.
અરે પ્રિય. ૮

જઈશ અયોધ્યે શું મુખ લેઈ, શાણા વિરા સાનુરાગ?
માનુની માટે આપ્તબંધુનો, રણમાં કરીને ત્યાગ.
અરે પ્રિય. ૯

અબળા ખોયાનો અપયશ જગમાં, સહન કરત હું સ્હેજ;
કારણ નારીહાનિ ક્ષિતિ અતિ, કોઈ ન એવું કહેજ.
અરે પ્રિય. ૧૦

ભાઈ હવે તો અપયશ ભવમાં, શોક આ તારો સદાય;
નિર્દય કઠણ હૃદય મારૂં વીરા, કરશે સહન મન કાય.
અરે પ્રિય. ૧૧

નિજ જનનિના એક કુંવરછો, લાડકા સૌથી સાર;
તાત તમે તેહના પ્રાણકેરા, એકજ છો આધાર.
અરે પ્રિય. ૧૨

સોંપ્યા મને ગ્રહિ હાથ તમારો, વનમાં નિકળતાં વીર;
સહુવિધિ સુખદ પરમહિત પ્રીછિ, નેત્રમાં આણી નીર.
અરે પ્રિય. ૧૩

ઉત્તર તેમને દેઉં હું શો જઈ, હાવાં અયોધ્ધામાંય?
કેમ ઉઠિ નથી સમજાવતા ભાઈ? કળ ન પડે મને કાંય.
અરે પ્રિય. ૧૪

શોચ કરે છે શોચવિમોચન, અતિશે એહ પ્રકાર;
નેત્રકમળમાંથી નીર ઝરે છે, મેઘ જાણે મુશળધાર.
અરે પ્રિય. ૧૫

હે ઉમયા રઘુનાથ રઘુપતિ, એક અખંડ સદાય;
નરગતિ દેખાડિ ભાયપર ભક્તિ, જાણે કો મ્હા મુનિરાય.
અરે પ્રિય. ૧૬

રાગ ઉપર પ્રમાણે

માનાજાયા લક્ષ્મણ ભાઈ રે, સુતા શું વિસારી સગાઈ રે?—ટેક

સીતા સરખી શહસ્રજ મળશે, નિર્મળ રૂડી નાર;
વીર લાયક વીર દુર્લભ મળવો, સદગુણસિંધુ સાર.
માના જાયા. ૧

જાંખિ જોને મારા ગુણિયલ બંધવ, રામ કરે છે રૂદન;
રોતા રાખવા રાઢ તજીને, મલકાવ્ય હાસ્યવદન.
માના જાયા. ૨

રાજ્ય ને પાટ રઝળતાં રહ્યાં, પિતાવચને મેં વાસ્યું વંન;
રાઢ લઈ મારી સાથે થયો તું, ભવ્ય તજીને ભોવન.
માના જાયા. ૩

સુખ દેવા મને શાણા સનેહી, કોમળ તન કર્યું ભંગ;
પિતારૂપે ગણી પાડ ચડાવ્યા, વીરા શું નિપજ્યું વ્યંગ?
માના જાયા. ૪

પ્રૌઢ પરાક્રમી પાવન પ્રતિમા, કાયા કુમકુમ લોળ;
શાણી સુરતના સ્નેહી લખમણા, આંતરડાંની ઓળ.
માના જાયા. ૫

ઝુરીમરૂં તારૂં વદન નિહાળી, શબવત જોઈ શરીર;
નેત્ર નઠોર હું કઠણ હૃદયનો, વિર્હ ખમી શકૂં વીર.
માના જાયા. ૬

રૂપ રસિક જાણે કંદર્પ કોટિ, વદનકમળ સમ ચંદ;
મોહનિ રૂપે મને વશ કીધો, ગુણે લગાડ્યો ફંદ.
માના જાયા. ૭

વિપત્તિવેળાનો સાથી થયો તું, ભાઈ લીધો દુઃખભાગ;
રઢિયાળા રણક્ષેત્ર તજીને, ઉપજાવ્યું દુઃખ અથાગ.
માના જાયા. ૮

પિતા વસ્યા વીરા વૈકુંઠમાં તેનો, આપણ બેને વિયોગ;
ઝુરી ઝુરી જનેતાઓ મરશે, આ રિતે થાતાં અયોગ્ય.
માના જાયા. ૯

ઉઠ વીરા શીદ સુઈ રહ્યો છે? ધાર ધનુષ્યને ધીર;
ઓ અરિગંજન ગોઠીયારે વળી, ગુણતણા ગંભીર.
માના જાયા. ૧૦

[1] હાથી.

પંચવટીમાં પ્રેમે રહ્યાતા, સીતા તું હું સાથ;
ભાઈ હું ફળ જળ લેવા મોકલતો, જાતો તું જોડી હાથ.
માના જાયા. ૧૧

આથડીને વીરા ઘોર અરણ્યમાં, ખોળી વન વન ખેત;
અણુઓટયાં લાવિને આપતો અમને, હાંસીલા વિસરે ન હેત.
માના જાયા. ૧૨

અજોદક ફળ આહાર તજીને, પરહરી નિદ્રા નેટ;
બાળા જોગી મારા બંધવા, મને છેલી ન લીધી ભેટ.
માના જાયા. ૧૩

નારી તજી તજી નિશદિન નિદ્રા, ફળ જળ પણ ચૌદવર્ષ;
મારે માટે તેંતો મ્હા દુઃખ વેઠ્યૂં, કાયા કરી બધી કૃશ.
માના જાયા. ૧૪

લક્ષ્મણ ભાઈ શું લીધા અબોલા? બોલાવ્યો ના દે બોલ;
તાળી દઈ મને ત્યાગીને ભાગ્યો, અંતર ધીખું અતોલ.
માના જાયા. ૧૫

ભ્રાત ગયે આ પ્રચંડ ધનુષની, પણછ ભાગી મારા ભાઈ;
સુવેળાચળ સ્થીર હતો તેની, ડગમગી સ્થીતિ દેખાઈ.
માના જાયા. ૧૬

ઢળતો દેખું હું તો ધરણિમાં ધ્યાને, સાયર કંપે સુજાણ;
દેખી દશા મારા દાના લખમણા, વિર્હનાં વાગે બાણ.
માના જાયા. ૧૭

દશેદિશાએ દુશ્મન ગાજે, વાગે રાવણની હાક;
પરભોમે પોઢવું કેમ ગમે તને? બિલુ ભલું મારૂં તાક.
માના જાયા. ૧૮

બી'તો નથી હું બળીયા રાવણથી, ડોલાવું દશદિગ્પાળ;
બ્રહ્મશરે બ્રહ્માંડ ધ્રુજાવું, અવનિને અંતરિયાળ.
માના જાયા. ૧૯

પણ તને પોઢતો પરહરીને હું, શાણા શી રીતે જાઉં?
માયાળુ માનાજણ્યા તારિ મમતા, વિસરે ન વિર્હે રિબાઉં.
માના જાયા. ૨૦

માત કૌશલ્યાને હું થકી અતિશે, વ્હાલો તું છે સમપ્રાણ;
પુછશે ક્યાં મારો લાડકો લખમણ? ચૌદ વિદ્યા ગુણ જાણ.
માના જાયા. ૨૧

શાણાં સુમિત્રા ઝાઝું જોતા હશે, વીર તમારી વાટ;
પુછશે તો પ્રતિઉત્તર દેતાં, રોઇશ હૃદયાફાટ.
માના જાયા. ૨૨

નગ્ર નિવાસિ જનોને છે ઝાઝો, શાણાવિરા તુંથી સ્નેહ;
જાણી આવું ઝુરી ઝુરીને મરશે, દુઃખે દમી દમી દેહ.
માના જાય. ૨૩

ભરત શત્રુઘન કૈકયીમાતા, શૌને શો દઇશ જવાબ?
પોઢી વીરા મને પરવશ કીધો, વરષાવી દુઃખઆબ.
માના જાયા. ૨૪

જક્ત બધું પુઠે વાતો કરશે, નારિસાટે ખોયો ભ્રાત;
મ્હેણાં દેશે સુમિત્રા કૌશલ્યા, જાળવિ આવ્યા શું જાત?
માના જાયા. ૨૫

જાનકી જાણશે હું મંદભાગ્યણી, માટે વખુડી બેલ;
રાણીજાયો રણમાંય રોળાયો, રામને મ્હાદુઃખ રેલ.
માના જાયા. ૨૬

પ્રાણપ્રિયા નહિ પ્રાણેય રાખે, વૈદેહિ જે મુજનાર;
જેને માટે તુજ સરખા બંધુનો, વેઠું વિજોગ કટાર.
માના જાયા. ૨૭

ઉમંગ ભાગ્યો અંતઃકરણનો, પોઢ્યો દેખી તને પ્રાણ;
કે'તાં મરણ જીભે કાંટા ન ભાગે, વીર કર્યું શું વેરાણ?
માના જાયા. ૨૮

સુખ ન દીઠું મેં જન્મ ધરીને, વેઠું વાલાંના વિજોગ;
પિતા મુવા તેણે યોગે પ્રજળતો, ભાઈ તેં મેળવ્યા ભોગ.
માના જાયા. ૨૯

સીતા સરખું રત્ન ગુમાવ્યું, શોધતાં ખોયો ભ્રાત;
મોંઘોહીરો મેં એળે ગુમાવ્યો, સુણ આ દુઃખની વાત.
માના જાયા. ૩૦

ગઢલંકે ઘમસાણ રચીને, તોડું રાવણનો તાજ;
ઉઠે અબોલા તજીને તો આપું, આજ અયોદ્ધાનું રાજ.
માના જાયા. ૩૧

મુનિ મઢુલી સીતાવિના દેખી, રોતો હું જ્યારે વીર;
આંસુ લુંછી મને ધીરજ આપી, પ્રીતથી પાઈ નીર.
માના જાયા. ૩૨

ભટક્યો વન વન ભીડજ વેઠી, હું મંદભાગિયા માટ;
પ્રાણ નિદાન ન વ્હાલો કરી તેં, નાખ્યો શું દુઃખ અઘાટ.
માના જાયા. ૩૩

સુભટ ને વળી મ્હારથી યોદ્ધો, જાણી માંડ્યો રણરંગ;
ધિંગી તું ઢાલ હતી મારી ઓથે, પોઢ્યે હવે હું અપંગ.
માના જાયા. ૩૪

શિષ્યરૂપે બની સેવા કરી જ્યમ, પતિવ્રતા પૂજે કંથ;
વ્હાલ તારૂં ના વિસરે વીરાજી, પ્યારા કીયો લીધ પંથ?
માના જાયા. ૩૫

આપણો દેશ અયોદ્ધા નથી, આતો દુશમનકેરો દેશ.
ભાવિ પદારથે હું ભય પામું તો, કોની ઓથો હવે લેશ?
માના જાયા. ૩૬

રાજ્ય ગયું ગઈ હાથથી સીતા, શોક ન તે તલમાત્ર;
ભૂજબળે મળે રાજ ઋદ્ધિ પણ, ના મળે પ્રીતિનું પાત્ર.
માના જાયા. ૩૭

વીચારિ જો મારા સ્નેહિ લખમણા, બાળપણાથી સ્નેહ;
સુનો મુકી મને દૂર શું હોડ્યો? દાઝે વિયોગે દેહ.
માના જાયા. ૩૮

રાવણ કુંભકર્ણ અતુલિત બળ, ઇંદ્રજિત અતિકાય;
વેરીનાં ઊર તું શું હરખાવે? સુવું ન આમ સુહાય.
માના જાયા. ૩૯

ઘેરી લીધું દળ વાનર કેરૂં, શુરે પડ્યો રણ જોઈ;
તારે ભરોંસે હું હલમલ કરતો, પોઢ્યે રહ્યો મન રોઈ.
માના જાયા. ૪૦

વીરા હતો વનવાસ અમારે, તું શીદ આવ્યો તો સાથ;
જંપી ન બેઠો જે દિનથી નિકળ્યા, દુઃખ પામ્યો મારે હાથ.
માના જાયા. ૪૧

વીરા પ્રત્યુત્તર દેતો નથી તો હું, પાપી આ પ્રાણ તજીશ;
પારકે પાદર ઘોર નિંદ્રાલઈ, ભાઈનું નામ ભજીશ.
માના જાયા. ૪૨

જ્યારનો પોઢ્યો તું ત્યારનો ઝંખું, (હું) નેત્ર ભરી ભરી રોઉં;
સાદ કરૂં ભાઈ ભાઈ કહી પણ, તુંતો આંસુડા ન લોઉં.
માના જાયા. ૪૩

હદ્ય વળી મેં નથીજ રે'વાતું, વેઠીને તારો વિજોગ;
ભાઈભાઈભડભાઈ કહી કહી, ભોગે થાઉં કાળ ભોગ.
માના જાયા. ૪૪

શા મિષે દુભાયો લેરખડામને, મેલીને અંતરિયાળ?
બોલ દેને હું તો ઉભો બળુ વળી, દુશ્મન દેતા ફાળ.
માના જાયા. ૪૫

તાતે તજ્યો મને માતે તજ્યો, તજી ચાલી ચતુરા નાર;
ત્યાગવું તેમનું તનમાં ન લાગ્યું, લક્ષ્મણભાઈ લગાર.
માના જાયા. ૪૬

તું મને ત્યાગે તો હું તન ત્યાગું, પ્રૌઢ વીરા તારી પ્રીત;
હીત ઇચ્છે તો અબોલા તજી ઉઠ, નહી તો થશે વિપ્રીત.
માના જાયા. ૪૭

વાર વારે મુખ ચુંબન કરતા, ધ્રૂસકે રોતા રામ;
બાથ ભીડી બંધવાને નિરખતા, હૈયું ન રે'તું ઠામ.
માના જાયા. ૪૮

અંબુજવરણી આંખડીકેરાં, તેજ ગયાં છે સુકાઈ;
રડતા મુખે દુઃખે દેહ દમાઈ, સાદ કરે ભાઈ ભાઈ.
માના જાયા. ૪૯

અંગદ સુગ્રીવ ઋક્ષપ રડતા, સંભારીને શુભ વ્હાલ;
વીરવિજોગે રઘુવીર રડતા, તેમ રડે શિવલાલ.
માના જાયા. ૫૦

ચંદ્રક્રીડા છંદ.

પ્રભુના વિલાપો સુણી કાન સૌ ભાલુ ને વાનરાઓ,
થયા વ્યાકુળા શોચતા ત્યાગિને ઊરની સૌ ઇછાઓ;
ત્યહાં તો હનૂમાનજી આવિ પો'ચ્યો હુકાહૂક કર્તો,
મળ્યો આવિ જાણે કરૂણાવિષે વીર તો ફાળ ભર્તો. ૧

મહા હર્ષથી ત્યાં ભરી ભુજ ભેટ્યા હનૂમાનજીને,
અતિશે કૃતજ્ઞી મહા સુજ્ઞ શ્રીરામ પ્રીતી સજીને;
કર્યો તર્ત વૈદ્યે સુઉપાય ત્યાં ઔષધી ઓળખીને,
થયા ઊઠી બેઠા થતા રાજી સૌમિત્ર સ્નેહે સજીને. ૨

ઉરે લેઈ ભેટ્યા પ્રભુ ભ્રાતને પુર્ણપ્રેમે ઉમાજી,
થયા હર્ષવંતા કપિ રીંછ બોલે ખમાજી ખમાજી;
પછી વૈદ્ય સુખેણને સદ્ય પોચાડીયો ત્યાં પ્રીતેથી,
જ્યહાંથી હતા લાવિયા તેહને મારૂતી જે રીતેથી. ૩

સમાચાર એ સાંભળ્યા રાવણે સર્વ આદ્યાંત જ્યારે,
અતિ ખેદ પામી ઉરે શીશ ધૂણાવતો વારવારે;
ગયો એમનો એમ ઉઠી જ્યહાં પોઢીયો કુંભકર્ણ,
કરી યત્ન ઝાઝા જગાડે કહે ભાઈ આવ્યો હું શર્ણ. ૪

પરાણે જગાડ્યે ઉઠ્યો જાગી તે દૈત્યદારૂણ કેવો,
ખરે દેહધારી ઉભો કાળ જાણે મહાકાળ જેવો;
પુછ્યું કુંભકર્ણે પ્રીતે સુણ હે પ્રેમિ લંકેશભાઈ,
કહે શાથી તારાં દશે મૂખ જોતાં ગયાં છે સુકાઈ? ૫

કહી સર્વ વિસ્તારિ આદ્યાંતથી એ કથા માંડિ ગર્વે,
હરી આણિ જેવી રિતે જાનકીને તજાવીજ સર્વે;
વદે છે વળી તે કપિ ભાલુઓએ મહા દૈત્ય માર્યા,
શુરા આપણા શામદોને રણક્ષેત્રમાંહે સંહાર્યા. ૬

કહું શું ગણાવી લઘુબંધવા લાજ લાગે મને તો?
ચઢ્યાં નેવનાં નીર મોભે થયું એવું આજેજ એતો;
સુરારી નરાભીષ ભોગી ભલા દુર્મુખાદિક વીરા,
અતિકાય અક્ષે અકંપન શૂરા રણક્ષેત્ર ધીરા. ૭

વળી મ્હાઝુઝારી મહોદર જે તેય સંગ્રામભોંમે,
પડ્યા તર્ફડે જોઈ વ્યાપે મને રીશ તો રોમરોમે;
સુણી વીર લંકેશનાં વેણ એ ખિન્ન થૈ કુંભકર્ણે,
કહ્યું કે હરી આણિ જગ્દંબ તો છુટકો છેક મર્ણે. ૮

કર્યો ના કશો શઠ્ઠ વિચાર પ્હેલાં હવે ભદ્ર ક્યાયે?
અરે તેં બધા કૂળનું ઘાલ્યું નખ્ખોદ હે પાપિ પ્રાયે;
ભલું ના કર્યું રાક્ષસાધીપ તેં કાંઈ એ આમ આજે,
હવે શીદ આવી જગાડ્યો મને પામવા છેક આજે? ૯

હજીએ તજી આ અભિમાન નાદાન રૂડૂં વિચારી,
ભજી લે તું શ્રીનાથ સાક્ષાત હે ભ્રાત કલ્યાણકારી!
થશે તારૂં કલ્યાણ એમાં રમાનાથતો છે કૃપાળુ,
નહિ તો થશે આખરે એશું વેરે હિરણ્યાક્ષવાળું. ૧૦

રઘુનાથ શું માનવી છે અરે!! બોલતાં લાજ પાપી?
મહામલ મારૂતિ જેવા ઘણા જોદ્ધ જેના તથાપી!!
અરેરે વડા બંધવા તેં વડી મુરખાઈ કરી આ,
પહેલાં મને આવિસુણાવ્યું ના ખોટું તેં આદરી આ. ૧૧

કર્યો તેં પ્રભુ સાથ વિરોધ લેલાટથી ક્રોધ કાઢી,
વિધિ વિષ્ણુ શંભુ સુરેશાદિ છે દાસ જેના અનાદી;
વિણાપાણિએ જે કહ્યું મુજને જ્ઞાન એ તત્વવેતો,
કહું તે તને હું પરંતુ સમો વીતિયો સૌ હવે તો. ૧૨

હવે બાથ ભીડી મને ભેટિ લે ભાઈ લંકેશ છેલો,
થયો આપણો રે નથી આજથી વિશ્વમાં ફેર મેળો;
લઊં લાભ જે લોચનો પામિયાનો કરૂં ધન્ય કોડે,
વિરા માહરા આવજે ત્યાં તું વે'લો ન હારીશ હોડે. ૧૩

રઘુનાથના રૂપને ગુણ સંભારી ઉરે સુરીતે,
થયો મગ્ન ઝાઝો ક્ષણું એક એ પૂર્ણ પૂર્વેની પ્રીત્યે;
પછી માગિયા રાય લંકેશ પાસે હૃદામાંય રીઝી,
ઘડા કોટિ દારૂતણા પુષ્ટપાડા સુણો હે મુનિજી. ૧૪

ઘણા ભક્ષી પાડા મદીરા પિ ને વીર ખોંખારિ ઉઠ્યો,
ઘણે જોર ગાજ્યો પવીઘાતની[1] જેમ શું અભ્ર તુટ્યો!
રણક્ષેત્રમાં રંગિલો કુંભકર્ણ મદોન્મત્ત અંગે,
સુકિલ્લો તજી શત્રુસન્મૂખ ચાલ્યો નહિ સૈન્ય સંગે. ૧૫

વિલોકી વીરાને વિભીષણ આવી ઉભા મૂખઆગે,
પગેલાગી પોતાતણું નામ સુણાવિયું સાનુરાગે;
ઉરે લેઈ ચાંપ્યો લઘુબંધુને કુંભકર્ણે સપ્રીતે,
રઘુનાથનો ભક્ત જાણી ગમ્યો ઉરમાંહે સહીતે. ૧૬

મને લાત મારી રૂઠી રાવણે હીતવાર્તા કહેતાં,
મહામાઠું લાગ્યું વડાવીરને ત્યાં રૂડી શીખ દેતાં;
હું એથી ઉરે ગ્લાનિ પામ્યો અતિ આવિયો રામ પાસે,
પ્રીછિ દીનતા મારી રાખ્યો મને પાસ રામે ઉલાસે. ૧૭

થયો રાવણો કાળઆધિન તેથીજ પૂરો પ્રલાપી,
રૂડી તારિ શિક્ષા મહામૂઢ તો કેમ માને કદાપી;
લઘુ બંધવા ધન્ય છે ધન્ય ત્રીવિધ તુંને,
થયો તાત તું દૈત્યને કૂળ દીપાવનારો સહુને. ૧૮

કર્યો ઉજ્જવળો આપણો વંશ તેં સર્વથા શીવ સાથે,
સદા સુખ શોભામ્બુધી રામને સેવજે સાભિલાખે;
વિરા આપણા કૂળઉદ્ધાર સારૂં સહુ લોભ ત્યાગી,
કૃપાસિંધુને તું ભજી લે થઈ વિશ્વમાંથી વિરાગી. ૧૯

૧ વજ્રપાત જેવો શબ્દ.

દોહરા.

ભજજે ભ્રાત સદાય તું, કૃપાસિંધુ રઘુવીર;
મન ક્રમ વચને સર્વથા, કપટ ત્યાગી ધરી ધીર. ૧

ખસિ જા હવે તું અહીંથકી, કાળવિવશ હું અબૂઝ;
આપ પરાયાની મને, આ અવસર નથી સૂઝ. ૨

કાવ્ય અથવા રોળાવૃત્ત.

વીરવચન સુણી શ્રવણ, ચાલિયો વિભીષણ ચોંપે;
આવ્યો જ્યાં જગદીશ, ઉભા ધરી ધનુષ સકોપે. ૧

નાથ પર્વતાકાર, શરિર જેનું સોહાવે;
કુંભકર્ણ રણધીર, જુઓ ઓ પેલો આવે. ૨

સાંભળ્યું એટલું કાન, વાનરોએ સહુ જ્યારે;
કરી કિલકિલાકાર, મહા બળી ધાયા ત્યારે. ૩

તરૂવર શૈલ વિશાળ, ઉખેડી લીધા હાથે;
કટકટાવિ રદ[2] રિશે, નાખતા તેપર સાથે. ૪

કરતા કોટિક કોટિ, શૈલશૃંગના પ્રહારો;
એકીવારે બધા, તેહપર કરતામારો. ૫

કુંભકર્ણ રણધીર, રંચ નહિ મન સંકેલે;
ખસે ન આઘો ત્યાંથી, સ્તબ્ધ ઉભો રણ ઝીલે; ૬

જેમ અર્કફળ અધિક, મદોન્મત ગજને મારે;
ગજ નહિ મન લેખવે, તેમ કપિ વિટપપ્રહારે. ૭

તવ હઠિલે હનુમાન, મારિ મુષ્ઠિકા ભ્રમાવી;
પડ્યો ધરણિપર ધીબ, વિકળ થઈ શીશ ધુણાવી. ૮

ઉઠી બેઠો થઈ આપ, મુષ્ઠિ મારૂતિને મારી;
ભમરી ખાઈ કપિ પડ્યો, અવનિતળ પ્રભુ પોકારી. ૯

કુંભકર્ણ કોપિઓ, લીધા નળનીળ ઉપાડી;
ચરણ ઝાલી ઝીંકિયા, પૃથ્વિપર હરિરવ ત્રાડી. ૧૦

ઝાલિ ઝાલિ ઝીંકતો, જયહાં ત્યાંથી જોરાવર;
ગણે નહિ મનમાંય, મરણિયો જનમૃત્યુડર. ૧૧

કપિનું સૈન્ય બળાઢ્ય, પામિ ભય મનમાં ભાગ્યું;
ત્રાસિત અતિ તેવાર, વિચળ દળ થાવા લાગ્યું. ૧૨

અંગદાદિ સુગ્રીવ, સર્વને મુર્છિત કરીને;
ગ્રહિ કાખમાં કપિશ, ચાલિયો ત્યાંથી ફરિને; ૧૩

અતિ બળાઢ્ય રણધીર, વીર રાવણનૃપકેરો;
સિમા ન જેના બળનિ, કહું શું વખાણિ ઘણેરો? ૧૪

કરે રામ નર નાટ્ય, શૈલજા શ્રવણો સ્નેહે;
ખેલ કરે જયમ ગરૂડ, સર્પટોળામાં સ્નેહે. ૧૫

ભૃકુટિ વિલાસે જેહ, કાળને થરર ધ્રુજાવે;
તેનિ શું આવિ લડાઈ હોય? કવિજન ગુણ ગાવે. ૧૬

૨ દાંત.

પણ જગ પાવન કીર્તિ, કોટિ વિધિથી વિસ્તરશે;
ગાઈ ગાઈ ગુણધામ, સકળ જન ભવનિધિ તરશે. ૧૭

મુચ્છ્ર્ા વળી એટલે, હઠીલો હનુવો જાગ્યો;
સુગ્રીવને એ વાર, શોધવા સ્નેહે લાગ્યો. ૧૮

અહીંયાં કપિરાયની, વીતિ મુચ્છર્ા જેવારે;
મૃતક પ્રતિતિથી તર્ત, ગયો છુટિ કાખથી ત્યારે. ૧૯

લાગ તપાસિ લગાર, તિન્ન દાંતે કપિરાયે;
કુંભકર્ણના કાન, નાક કાપ્યાંજ ત્વરાએ. ૨૦

કરી ગર્જના ઘોર, ઉડી ચાલ્યો આકાશે;
કુંભકર્ણ ચેતિઓ, અરે કપિ ક્યાં તું નાશે? ૨૧

ઝડપ ચરણ ઝાલિને, ઝિંક્યો, પૃથ્વીપર જોરે;
અતિ લઘુ લાઘવિ કરી, ઉઠ્યો કપિ બળઅંકોરે. ૨૨

મારી મો'કમ માર, કુંભકર્ણને કપિશે;
આવ્યો રઘુપતિ પાસ, દિસે બળવાન અતિશે. ૨૩

જયતિ જયતિ જગદીશ, કૃપાભંડાર ઉચરતો;
પડ્યો આવિને પાય, ધ્યાન ઉરમાંહે ધરતો. ૨૪

નાક કાન કાપિયાં, જાણી તે પાછો ફરિઓ;
ગ્લાનિ માનિ મનમાંય, ક્રોધ કરી રણ પરવરિઓ. ૨૫

સ્હેજ અતીશય ભિષ્મ, વળી શ્રુતિ ઘ્રાણ વિનાનો;
કપિદળે દેખતાં, ત્રાસ મનમાંહે માન્યો. ૨૬

હુકાહુક કરી કપિ, જયતિ જયજય પોકારી;
ધાયા સહુ રણધીર, વૃક્ષ શિખર કર ધારી. ૨૭

એકિવાર સામટા, કુંભકર્ણને પ્રહારે;
ગણે ન તે બળવાન, શુરો શામદ રણ ભારે. ૨૮

ભુજંગી છંદ.

રણક્ષેત્રમાં રંગીલો કુંભકર્ણ,
વિરોધી મહા ત્યાગીને બીક મર્ણ;
થયો યુદ્ધ સન્મુખ તે પૂર્વ દાવે,
મહા કાળ કોપે ચઢી જેમ આવે. ૧

કપિ કોટિ કોટિ ભુજા બે પ્રસારી,
મુકે ઝાલી ઝાલી મુખે તે મુરારી;
ઘણાં તીડ જાણે ગિરિની ગુફામાં,
સમાતાં સહુ આવીને એ સમામાં. ૨

ગ્રહી કોટિ કીશો વપુશુ ભચર્ડિ,
ઘણા ધુળભેગા કરે ડોક મર્ડિ;
શ્રુતિ નાશિકા કાન વાટે થઈને,
કપિ ભાલુઓ ભાગતા નિકળીને. ૩

મદોન્મત્ત એ દૈત્ય યુદ્ધે વિરોધી,
મચ્યો મારવા વાનરાં ભાલુ ક્રોધી;
બધા વિશ્વનો કોળીઓ એક જાણે,
જશે શું કરી કોપ એનો વખાણે? ૪

મચ્યા સુભટો યુદ્ધમાં જોર આજે,
ફરે ફેરવ્યા ના જીતેચ્છા સુકાજે;
સુજે લોચને ના ન કાને સુણાએ,
મચ્યું યુદ્ધ ભારી ન વર્ણિ શકાએ. ૫

વિદારી કપિફોજ સૌ કુંભકર્ણે,
બધા દૈત્ય ધાયા ભિનાભિન્ન વર્ણે;
સહુ સૈન્યને દીઠી વ્યાકુળ રામે,
'રિપુફોજ નાનાવિધે આવી સામે. ૬

સુણો મિત્ર લંકેશ સૌમિત્ર ભાઈ,
હક્યું આપણું સૈન્ય તો હાર ખાઈ;
સહુ વીર સંભારતા ત્યાં સુવાનું,
ઉભા એમ જોયે ન કામે થવાનું. ૭

જઈ જોઉં હું જોર જાતે લડીને,
રિપુસૈન્ય સન્મુખ આજે તડીને;'
મહા દુષ્ટને મારવાને સચોંપે,
ચઢ્યા રામ પોતે અતીશે સકોપે. ૮

ભિડ્યો કેડ ભાથો ભલીરે કસીને,
ચઢાવી પ્રત્યંજ્યા ધનુની હસીને;
લઈ હાથમાં બાણ સંધાણ કીધું,
અરીસૈન્ય સંહારવા ચિત્ત દીધું. ૯

પહેલાં કર્યો ચાપ ટંકાર રામે,
સુણી સોર બેરા અસુરો તમામે;
પછી તાણીને શ્રોતપર્યંત કોપે,
મુક્યાં લક્ષ બાણો પ્રભુએ સચોપે. ૧૦

કાવ્ય અથવા રોળાવૃત.

અતિ કરતા ફુતકાર, કાળમણિધર એ જાણે;
પ્રાણપવન પ્રાસવા, ઉડ્યા સહપંખ પ્રમાણે. ૧

જ્યાં ત્યાં અગણિત બાણ, તણી વૃષ્ટિ બહુ થાતી;
કપાવવા લાગીયા, વિકટ ભટ પિશાચ જાતી. ૨

પદ ઉર શિર ભુજદંડ, નિમિષમાં કાપિ નાખે;
ચીસ પાડી ઉઠતા, મરે કો મૃત્યુપાખે. ૩

ઘણાક ભટ તનતણા, થાય શતખંડ સહજમાં;
લથડી લથડી બહુ લોથ, પડે પૃથ્વીપર રજમાં. ૪

ઉઠી વળી સંભાળી, સુભટ સન્મુખ ફરી લડતા;
'ઝિંકો ઝાલી ઝાલીને, મુખે પડકાર કરતા.' ૫

તનમાં તીર લાગતાં, ઘોરઘનધ્વનિ જયમ ગાજે;
ઘણા વીર શર કઠણ, દેખી ભાગે નવ લાજે. ૬

કોટિક ધાય કબંધ, વિના મસ્તક ધરણીપર;
પ્રૌઢ પડે પોકાર, ચોદિશા રણભુમિઅંદર. ૭

'ઝિંકો ઝાલી ઝાલીને, જોઈ શું રહ્યા જુઝારી?
મારો મ્હોકમ માર,' એમ ચિસરાણુજ ભારી. ૮

પ્રભુબાણે ક્ષણમાંય, કપાયા વિકટ પિશાચો;
પછી પ્રભુભાથામાંય, પ્રવેશ્યાં સહુ નારાચો. ૯

મનમાં જોયું વિચારી, કુંભકર્ણે તે વારે;
'માર્યા ક્ષણ માત્રમાં,' દૈત્ય દારૂણ ભટ ભારે. ૧૦

ક્રોધવંત તવ થયો, સુભટ દારૂણ બળ પુરો;
કરી કેશરીનાદ, થયો સન્મુખ રણ શુરો. ૧૧

સકોપ શૈલ વિશાળ, ઉપાડી લીધો કરમાં;
ફેંક્યો જ્યાં કપિ કટક, સુભટ ભારે બળધરમાં. ૧૨

અવિલોકી આવતો, પ્રૌઢપર્વત રઘુવીરે;
રજસમ કરી નાખીયો, તરત કાપી નિજ તીરે. ૧૩

ધનુષ તાણી રઘુભાણુ, કોપ કરી રદપિશી રીશે;
કાળ કરાળ સમાન, છોડતા બાણ અતીશે. ૧૪

તનમાં કરી પ્રવેશ, પાર શર નિસરી જાએ;
જ્યમ દમકતિ દામની, સઘનઘનમાંય સમાએ. ૧૫

ઝરે રક્ત આરક્ત, કેવું શોભે તન કાળે;
અંજન ગિરિથી જેમ, ગરે ગેરૂ પડનાળે. ૧૬

વિકળ વિલોકી વિશેષ, રીંછ કપિ ધાયા સર્વે;
સમીપ ચાલી આવિયા, હસ્યો તવ તે બળ ગર્વે. ૧૭

કરી ગર્જના ઘોર, વેગથી ધાયો રણમાં;
કોટિ કોટિ ગ્રહી કીશ, ઝિંકે ગજ જેમ ધરણમાં. ૧૮

દશશીશની દુહાઈ, કરેછે કેશરિનાદે;
કુંભકર્ણ ક્રોધીત, યુદ્ધમાં ચઢીયો વાદે. ૧૯

ભાગ્યાં કપિ ભાલુનાં, કટક અતિશે મન ત્રાસી;
જ્યમ બાદળ વિખરાય, પ્રબળ પવને બળરાશી. ૨૦

સુભટ ભાગી ચાલીયા, ભાલુ કપિતણા ભવાની;
વ્યાકુળ પોકારતા, અતીશય આરતવાણી. ૨૧

'આ અતિ દારૂણ દૈત્ય, દિસે દુઃકાળ પ્રમાણે;
કપિકુળદેશ વિશેષ, ચ્હાય પડવાજ પરાણે. ૨૨

કૃપા વારિધર રામ, નાથ અસુરારી ખરારિ;
પ્રણતપીડ હરનાર, પાહી પાહી લ્યો ઉગારી.' ૨૩

ભુજંગી છંદ.

કરૂણા ભર્યા વેણ રામે સુણીને,
ઉઠ્યા ઇષ્ટનું નામ મુખે ભણીને;
સુધારી ધનુ બાણ ચાલ્યા સચોંપે,
દિપે રક્ત નેત્રો ભરેલાં સકોપે. ૧

પુઠે રાખી સૌ સૈન્યનું શુભ માની,
થયા મોખરે રામ પોતે ભવાની;
મહા શક્તિશાળી રઘુનાથ રૂડા,
વળી યુદ્ધમાં વીર કે'વાય રૂડા. ૨

પછી શ્રોતપર્યંત સારંગ તાણી,
કર્યાં બાણ સંધાણ સૌ ચાપપાણી;
વછુટ્યાં શરો સર્પશાં સુસવાટે,
રિપુપ્રાણવાયુતણા ભક્ષ માટે. ૩

ભચોભચ્ચ વાગ્યાં જઈને શરીરે,
કર્યો ક્રોધ સંપુર્ણ ત્યાં યુદ્ધ વીરે;
શરો લાગીયાં સર્પશાં એહ વારે,
અતિ કોપી ધાયો સુખે તે પ્રચારે. ૪

ધરા ધ્રુજી ડોલ્યા મહા શૈલ ત્યારે,
કર્યો કુંભકર્ણે મહા ક્રોધ જ્યારે;
ઉપાડી લીધો શૈલને એક હામે,
ભુજા કાપી તે શૈલ સોતીજ રામે. ૫

ધરી વામ બાહુ વિષે શૈલ ત્યારે,
પ્રભુ સામુ ધાયો રિપુ શક્તિ ભારે;
રઘુનાથજીએ ભુજા તેય કાપી,
હજી તોય યુદ્ધે મચ્યો એહ પાપી. ૬

ભુજા કાપી બંને હવે એ સમાજે,
મહાશઠ દારૂણ કેવો વિરાજે?
દિસે મંદરાદ્રી ખરે પાંખ પાખે,
ઉભો એમ સન્મુખ યુદ્ધાભિલાખે. ૭

મહાઉગ્ર મીટે પ્રભુને વિલોક્યા,
કપી ભાલુ તો ત્યાં રહે કેમ રોક્યા;
હવે એહ ત્રૈલોક્યને તેહ ટાણે,
ઉરે ચ્હાય ગળવા પરાણેજ જાણે. ૮

અતિ ભિષ્મરૂપે થયો કુંભકર્ણ;
રમાનાથને હાથ થાવાનું મર્ણ;
કરી ઘોર ચિક્કાર મોંઢુ વિકાસી,
પ્રભુ સામું ધાયો મહા શક્તિરાશી. ૯

સહુ દેવતા ત્રાસ પામ્યા અતીશે,
કરે સર્વ હાહા ભયાતુર દીસે;
બહુ બીક વાળા સહુ દેવતાને,
પ્રિછી પ્રેમથી રાઘવે ત્યાં નિદાને. ૧૦

પ્રીતે શ્રોતપર્યંત સારંગ તાણી,
મુક્યાં બાણ ઝાઝાં મહા જોર આણી;
ભરાઈ રહ્યું મુખ તીરે તમામે,
પડ્યો ના ભુમી તોય તે તેહ ઠામે. ૧૧

શરોથી ભર્યું મુખ સન્મુખ ધાયો,
જાણે કાળ ભાથો વપુધારી આવ્યો;
ત્વરાથી લઈ બાણ સંધાણ કીધાં,
સહુ દેવનાં કાર્ય જાણેજ સિધ્યાં. ૧૨

દોહરા.

લિધાં બાણ ત્રણ તે સમે, રઘુનાથે કરી કોપ;
ભિન્ન કર્યું શિર ધડથકી, કુંભકર્ણનું સચોપ. ૧
રાવણરાય સમીપમાં, સત્વર પડ્યું જઈ શીર;
ફણી મણી ત્યાગ્યે ત્યમ થયો, વ્યાકુળ રાવણ વીર. ૨
ધડ પ્રચંડ ધરણીવિષે, ધાય મહા વણધીર;
કાપિ નાખિ બે ભાગ કિધ, રૂઠ્યા શ્રીરઘુવીર. ૩
પડ્યો ભૌંમિ જ્યમ અભ્રથી, પર્વત તુટે પ્રાય;
હેઠ ચાંપિ ભાલુઓ, રજનીચર અતિકાય. ૪
તેજ તેનું પ્રભુવદનમાં, સમાઈ ગયું સહુ સ્હેજ;
અચરજ માન્યું સુરમુનિ, પ્રભુપ્રભુતા વડી એજ. ૫
દુંદુભિ દેવ વગાડતા, હૃદય હર્ષ નવ માય;
પુષ્પવૃષ્ટિ કરતા સહુ, જય જય જય રઘુરાય. ૬
વિશ્વેશ્વરની વિનતિ કરી, સિધાવિયા સહુ સુર;
આવ્યા તવ નારદઋષિ, ગગનોપરી ગુણપુર. ૭
અંતરિક્ષ રહિ એમણે, ગાયા પ્રભુગુણગ્રામ;
રૂચિર વીરરસમાં વરણી, પ્રભુને ગમ્યા તમામ. ૮
રણસંગ્રામ ભુમીવિષે, વિરાજતા રઘુરાજ;
અતુલિત બળ કૌશલધણી, ગુણિયલ ગરિબનિવાજ. ૯
શ્રમબિંદુ મુખ મોતીશાં, લોચનકમળ વિશાળ;
શ્રોણિત છાંટા શરિરપર, કૌશલપતિ કૃપાળ. ૧૦
ફેરવતા ધનુબાણ શુભ, યુગલ ભુજાથી આપ;
ચારે દિશિ કપિ ભાલુઓ, વિરાજતા અમાપ. ૧૧
છેલ છબીલી રામછબિ, વિરાજતી વિશેષ;
કહી ન શકે તે રમ્યતા, સહસ્ત્રમુખથી શેષ. ૧૨
અધમ નીચ નિશિચર મલિન, દીધું તેને નિજધામ;
ગિરિન્દ્ર તે નર મંદમતિ, જે ન ભજે શ્રીરામ. ૧૩

રાગ મારૂ.

દિન અસ્ત થયે દળ બેય, ફર્યાં રણભોમીથકી તેય;
સમરભોમિ મધ્યે સુભટોને, શ્રમ પ્હોંચ્યો બહુ સહુકોને. ૧
રઘુવીર કૃપાએ કરીને, કપિદળ બળ વાધ્યું ફરીને;
પામિ તૃણ જેમ અનળ વધે છે, કપિઓતણો ત્રાસ બધે છે. ૨
સીજી મરતા દૈત્ય દિનરાત, નિજમુખ ધર્મ કહેજે ભાત;
વીર મરણે વિલાપ કરે છે, રાય રાવણ આંસુ ભરે છે. ૩
વારંવાર બંધુતણું શીશ, ઊર લેઈ ચાંપે તે દીશ;
રોતી નારી તેની મૃગનેની, છાતિ કુટતી તોડતી વેણી. ૪
તેનું તેજ પ્રતાપ અમાપ, બળ અકળ સકળ પરિતાપ;
વિનતા તે વિલાપે વખાણી, રોતી કરૂણામયસ્વર તાણી. ૫
તેહ અવસર ત્યાં મેઘનાદ, આવ્યો બકતો મુખે વિખવાદ;
સમજાવ્યા પિતાને છેક, કહી અપર કથાઓ અનેક. ૬
જોજો કાલ તમે મારા તાત, મારી મનુષાઈ ભલિભાત;
બહુ હમણાં શું કરૂં હું વડાઈ? ગુણ રે'શો પછી તમે ગાઈ. ૭
મારા ઇષ્ટદેવતાની પાસે, વર પામ્યો છું હું જે ઉલાસે;
તેહ બળ જે દમે સહુકોને, નથી સુણાવ્યું તાત તમોને. ૮
એમ બકતાં મિથ્યા વાત, વીતિ રજની પડયો પરભાત;
આવિ વાગ્યા ચોગરદમ હેરી, કપિભાલુએ લંકા ઘેરી. ૯
અહીં ભાલુ કપિ બળધામ, કોટિ કાળ સમાન તમામ;
ત્યહાં દારૂણ દૈત્યડાવીર, રણધીર ને પ્રૌઢ શરીર. ૧૦
લડે સુભટ નિશાચર સર્વે, નિજ જય હેતુ બળ ગર્વે;
માયામય ઘનનાદ અતિશે, ઉડ્યો રથચડી ગગને રીશે. ૧૧
ગાજ્યો વીર કરી અટ્ટહાસ, કપિદળમાં ઉપજ્યો ત્રાસ;
શક્તિ શૂળ ત્રિશૂળ ને બાણ, કાળીનાગણી સરખી કૃપાણ. ૧૨
તિવ્ર પરિઘ ને વજ્ર અનેક, અસ્ત્ર શસ્ત્ર નાનાવિધ છેક;
નાખે પરશુ પ્રચંડ ને પા'ણ, પડે ચોગદરમ ચિસરાણ. ૧૩
વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા વિધવિધ, દૈત્ય દારૂણ જક્તપ્રસિદ્ધ;
બાણવૃષ્ટિ થકી દશદીશે, રહ્યું અભ્ર છવાઈ અતિશે. ૧૪
જાણે મેઘમઘાતણો ઝડિએ, વરસે છે ઘનનાદ વડિએ;
મારો ઝાલિ ઝાલિને નિદાન, સુણતા કપિવર એવુંકાન. ૧૫
જેહમારે તે કોઈ ન જાણે, કપિસૈન્ય વ્યાકુળ તે ટાણે;
ગ્રહિ શૈલ તરૂવર ધાએ, કપિ જોરે ગગન કુદિ જાએ. ૧૬
ત્યહાં જુએ ન તેને જ્યારે, ફરી આવે દુ:ખિત થઈ ત્યારે;
કીધી માયા અતુલ ઘનનાદે, વિભુ સાથ અપાર વિવાદે. ૧૭
અતિ અવઘડ ઘાટ ને વાટ, કપિદળનો વાળવા દાટ;
શૈલ વિવર ભયંકર છેક, જેને જોતાં શુરા તજે ટેક. ૧૮
બાણપિંજર માયાના બળે, કર્યું ઈંદ્રજીતે એ પળે;
પછી જાય ક્યાં ભાલુકપીશો? થયાવ્યાકુળનાખતાચીશો. ૧૯
જાણે શૈલ અધાય નિદાને, પડ્યા ઈંદ્રને ત્યાં બંધિખાને;
વળી લક્ષ્મણ સુગ્રીવ રાય, વિભીષણ જગઅતિનહિમાય. ૨૦
બાણમારે કરીને ત્યાંય, કર્યાં જર્જર તન તેમનાંય;
પછી રઘુપતિકેરી સંગાતે, લાગ્યો લડવા તે ભલિભાતે. ૨૧
મુકે બાણ તે નાગ થૈ ફેગે, આવી વળગે પ્રભુને અંગે;
નાગપાશવશે અસુરારી, થયા ઉમયા પ્રણતપીડહારી. ૨૨
અવિગત ને અજીત અવિકારી, વેદગમ્ય ભક્તભદ્રકારી;
કરે નટ જ્યમ ચરિત્ર અનેક, એવા પ્રભુનો ધન્ય વિવેક. ૨૩

સદા રામ સ્વયં ભગવાન, નહિ આદિ મધ્ય અવસાન;
રણુશોભા વધારવા માટ, આપ બંધાયા રૂપવૈરાટ. ૨૪

દશા દેખી દીનબંધુની, દેવો ભય પામ્યા હે મુનિ;
જેનું નામ જપીને જગમાં, ભવપાશ કાપે મુનિ વગમાં. ૨૫

કદિ તે શું બંધનતળે આવે? વિશ્વવ્યાપક જે પ્રભુ કા'વે;
પ્રીછેચરિત્રઆતોમ્હાભાગી, અનુદિનપ્રભુપદઅનુરાગી. ૨૬

ભુજંગી છંદ.

સુણો રામકેરાં ચરિત્રો ભવાની,
ન તર્કી જતી બુદ્ધિ ને મન વાણી;
વિચારીજ એવું મહા જે વિરાગી,
ભજે રામને તર્ક સર્વેય ત્યાગી. ૧

કર્યું વ્યાકુળુ સૈન્ય સૌ મેઘનાદે,
ભરાયો વિભુ સાથ સંપૂર્ણ વાદે;
પછી આવિ સાક્ષાત દુર્વાદ કે'છે,
સુણી તેહ ઋક્ષેશ ક્રોધે વહે છે. ૨

ઉભો રેતું હે શઠ કહે જામ્બુવાન,
સુણી ક્રોધ વ્યાપ્યોજ તેને નિદાન;
તને વૃદ્ધ જાણી હું ત્યાગું છું જ્યારે,
તદા નીચ સામો મને તું પ્રચારે? ૩

કહી એહવું તિવ્ર ત્રિશૂળ મૂકયું,
હવે મોત તારૂં દીસે છેક ઢુંકૂં;
ગ્રહિ આવતું તેજ ત્રિશૂળ હાથે,
મહાધીર ઋક્ષેશ ધાયો સુભાતે. ૪

રૂડા રાક્ષસાધીપના પુત્રને તે,
મહા જોરમાં માર્યું છાતી વિષે તે;
પડ્યો ભોંમ મુર્ચ્છિત્ત થૈ સુરઘાતી,
સહુ વિશ્વનો એ અતિશે અરાતી[1]. ૫

વળી રીશ આણી અતિ ઋક્ષરાજે,
ગ્રહી પાય બે ફેરવ્યો જોર ઝાઝે;
ઝિંકી પૃથ્વિમાં જોર દેખાડ્યું પોતે,
પરંતુ સુવર્દાનથી ના મુવો તે. ૬

પછી પાય ઝાલી ઉસેટ્યો ઉમા હે,
પડ્યો પાપિ જૈ ત્યાંથી તે લંકમાંહે;
અહીં નારદે મોકલીયો ગરૂડ,
પ્રભુપાસ આવ્યો બનીને અરૂઢ. ૭

બધા નાગના યૂથને ઝાલિ ઝાલી,
મુકે મુખમાંહે બહુધા સંભાળી;
છુટ્યા નાગપાશેથી વેગે ખરારી,
કપિ ભાલુઓ હર્ષિયા ઊર ભારી, ૮

ગ્રહી શૈલ વૃક્ષો મહા પ્રૌઢ કાયા,
રિશાઈ શુરા વાનરા સર્વે ધાયા;
નખાયુદ્ધ પ્હાણા વડે પ્રાણ લેતા,
મુખે રામકેરી દુહાઈજ દેતા. ૯

અહિ વ્યાકુળા થૈ સહુ દૈત્ય ધાઈ,
ગયા ગઢમાંહે ત્વરાએ ભરાઈ;
સુણો શૈલજા યુદ્ધવર્ણન ચારૂ,
સહુ તારિ આગે હું વેગે વિસારૂં. ૧૦

દોહરા.

મેઘનાદ મુર્ચ્છાથકી, જાગિ ઉઠ્યો જેવાર;
પિતાપાસ પડિયો પ્રીછિ, લાગી લાજ અપાર. ૧

ગયો તરત તે ગુણનિધિ, ગિરિવરવિવરનીમાંય;
મન એવું અનુમાનિને, અજય યજ્ઞ કરૂં ત્યાંય. ૨

તે શુધિ વિભિષણુ સાંભળી, કે' પ્રભુને કરજોડ;
સમાચાર પ્રભુ સાંભળો, હારી જઈશું હોડ. ૩

કરે અપાવન યજ્ઞ જઈ, મેઘનાદ રણુધીર;
સુર સહુને સંતાપવા, ખળ માયાવી વીર. ૪

જો તે સિદ્ધ થશે કદી, વર પામશે વિશેષ;
તો ન જીત્યો જાશે તરત, એ રિપુ દારૂણ વેષ. ૫

સુણી મનમાં સુખ માનિયું, રામ સ્વયં ભગવાન;
તેડાવી લીધા તરત, અંગદ ને હનુમાન. ૬

લક્ષ્મણુ સંગે સર્વે તમ, જાઓ ભાઈ જરૂર;
મખવિધ્વંસ કરો જઈ, અહો શામહો શૂર. ૭

હે લક્ષ્મણુ તમ મારશો, સત્ય એહને સ્હેજ;
સભય દેખી સહુ દેવને, અતિ દુઃખ મુજને એજ. ૮

જાંબુવાન સુગ્રીવ વળી, વિભીષણુ લંકેશ;
રહો તમે ત્રણેય જણુ, સૈન્ય સહિત શુભવેશ. ૯

હરિગીત છંદ.

જવ આપિ આજ્ઞા રઘુવરે તવ, લક્ષ્મણે શુર ભાવિને;
ભાથો બિડ્યો કટિએ ભલેરો, મારવા નિજ દાવિને;
ધનુબાણુ પાણિવિષે ધર્યું શુભ, કાળના કોદંડશૂં;
જઈ મારૂં ઝાલી અજય રિપુને, એવું અંતરમાં વસ્યું. ૧

પ્રભુનો પ્રતાપ અમાપ ઉરમાં, ધારિને રણુધીર તે;
મુખ બોલીયા ઘનગર્જના જ્યમ, વાણિ અતિ ગંભીર તે;
જો આવું આજે વધ કર્યા વણુ, રિપુતણો રણુઆંગણે;
નહિ તો હું રઘુવર દાસ આજથી, કે'વરાવિશ કો કને. ૨

કરશે કદી શત શંભુ આવી, સ્હાય તેહતણી ઘણી;
તદપી હું મારિશ તેહને રણુ, આણુ મુજને પ્રભુતણી;
યુગપાયપંકજ વંદિ પ્રભુના, તરત લક્ષ્મણુ પરવર્યા;
નળનીળ અંગદ સંગ મારૂતિ, ને મયંદ મદે ભર્યા. ૩

1 શત્રુ.

અવિલોકીયો જઈ વાનરોએ, તેહને શુભ તે સ્થળે,
દે આહુતી આરક્તાની વળી, મહિષની તે મ્હાબળે;
વિધ્વંસ યજ્ઞ કર્યો સવેગે, વાનરોએ તેસમે,
જવ ના ઉઠ્યોજ વખાણુતા તવ, હે મુની સુણજો તમે. ૪

તદપી ન પાપી ઉઠિયો તવ, કેશ જઈને ઝાલતા,
ફરી પદ પ્રહાર અપાર કપિવર, દુર ત્યાંથી ચાલતા;
કરી ક્રોધ કર ગ્રહી તરલ ત્રિશુળ, દોડિયો કપિ ભાગિયા,
સહુ આવિયા લક્ષ્મણની પાસે, મારતાં કપિ ત્યાગિયા. ૫

કરી પરમ ક્રોધ વિરોધ ધરી મન, આવતાં બહુ મારિયા,
કરી ગર્જના અતિ ઘોરનાદે, સર્વને સંહારિયા;
ઉર કોપી તવ હનુમાન અંગદ, ધીર ધાયા ન્યાળિને,
મારી ત્રિશુળ ઉરમાંય એને, મહી પછાડ્યા ઝાલિને. ૬

મુક્યું લક્ષ્મણપર તીવ્ર ત્રિશુળ, અતિ અનર્થનું મૂળ જે,
મુકી બાણ સામું લક્ષ્મણે કર્યું, યુગલખંડ ત્રિશુળ તે;
મુર્છાથી અંગદ મારૂતી વળી, જાગી કોપે મારતા,
વાગ્યો ન ઘાવ પ્રભાવ અતિશે, વિજય આશ વિસારતા. ૭

લડતા અધિક સન્મુખ થઈ રિપુ, મરે નહિ માર્યો ક્યમે,
કરી ઘોર અતિ ચિક્કાર ધાયો, ઇંદ્રજીત વળી એ સમે;
અવિલોકી તેને આવતો જ્યમ, ક્રોધ કરિને કાળશો;
મુક્યું બાણ કાળ કરાળ સમ તવ, આવતો આઘો ખસ્યો. ૮

અવિલોકી આવતું કુલીશ સમ અતિ, તીવ્ર તરલ વિશીખને,
ઝટ ત્યાંથી અંતરધ્યાન થઈને, પજવતો કપિ અધિકને;
પળ પ્રગટ પળ સંતાય દુર જઈ, વિવિધ વેષ ધરી ધરી,
લડતો સુભટસુત લંકપતિનો, મરણ ડર મન પરહરી. ૯

લક્ષ્મણ ઉપર પછી ત્રિશુળ નાખ્યું, જોર ઝાઝે તે ક્ષણે,
ઝટ આવતુંજ તે કાપિ નાખ્યું, બાણ મુકીને લક્ષ્મણે;
ફરી શૈલ્ય શિખર પ્રચંડ લઈને, ધીર ધાયો મારવા,
રામાનુજે તે કાપિ નાખ્યું, સુર રિપુ સંહારવા. ૧૦

એવી રીતે આયુદ્ધ વિધવિધ, નાખી જોયાં જોરમાં,
કરી નાખીયાં રજ સમ અનંતે, આપ બળ અંકોરમાં;
વિસ્મયવિવશ ક્ષણ હર્ષવશ સહુ, દેવ ઇંદ્ર ઉમાપતી,
અતુલીત બળછે યુગલ મ્હાવીર, રણભુમી અતી શોભતી. ૧૧

વિવિધાસ્ત્ર મુકવા લાગીયો તે, જોરભર અતિશે રિશે,
રણરૂપી મળિયાગર વને જ્યમ, નાગ છુટ્યા ચોદિશે;
લક્ષ્મણતણાં શર છે ગરૂડ સમ, ભવ્ય ભલાકારનાં,
ઉમયા ! છુટે અભિમાન ગ્રસતાં, તરલ તેજ અપારનાં. ૧૨

અવિલોકીને અતિ અજય રિપુ તે, વાનરા ડર પામીયા,
અતિ ક્રોધવંત અનંત ઉરમાં, જુદ્ધરસ ખુબ જામીયા;
નિશ્ચય કર્યો મન મંત્ર એવો, લક્ષ્મણે અતિશે રિશે,
'આ પાપીને ખેલાવિયો બહુ, મેં રણાંગણનેવિષે.' ૧૩

પછી સમરી કૌશલ્યપતિ પ્રતાપજ, અતિ પ્રભાવ સ્વઅંતરે,
કરી ગર્વે શર સંધાન કર્યું ઝટ, જેમ અરી રણમાં મરે;
રવિઉદયસમ અતિ ઓપતું તે, બાણ લક્ષ્મણલાલનું,
ફુતકાર કરતું સર્પસમ ત્રિજું, નેત્ર જ્યમ શશિભાલનું. ૧૪

તાણી શ્રવણપર્યંત મુક્યું શર, ઉરમાં જઈ લાગીયું,
મરતી વખત ઝટ મેઘનાદે, કપટ સરવે ત્યાગીયું;
પડ્યું શીશ પૃથ્વીમાં તરત જવ, ભિન્ન થઈને ધડથકી,
ડાબી ભુજા ગઈ ગગનપંથે, સાંભળો મુનિજી નકી. ૧૫

કરી ગર્જના ઘનસમ ઘણી ગંભીર વીરે જ્યાહરે,
શિશ ભુજ કાપી નાખીયાં ઝટ, નાગપતિએ ત્યાહરે;
કહી રામ રામાનુજ કહી કહી, પ્રાણ મેલ્યો તે પળે,
તુજ જનનિ ધન્ય શક્રારી હે કહે, મારૂતી અંગદ વળે. ૧૬

દોહરા.

દંડનાર જે જક્તને, તે યમને દિધ દંડ;
રામદ્રોહી રાવણતણો, પુત્ર સમરપરચંડ. ૧

મહિમા અતિશે મનહરો, વળી મહા બળસીમ;
જેના પ્રતાપથી સદા, અભય રહે દશગ્રીવ. ૨

ભુજાબળે ભલિભાતથી, સુરેશને વશ કીધ;
ચૌદ ભુવન જીતી લઈ, ઝાઝો યશ જગ કીધ. ૩

એવા રિપુતરૂ મુળને, ઉખેડી નાખ્યું અનંત;
જેમ કમળના નાળને, ભાગે ગજ બળવંત. ૪

વળી જ્યમ વાસવ વજ્ર લઈ, કાળ કરાળ સમાન;
કર્યા વિકળ વડ શૈલને, પાંખો કાપી નિદાન. ૫

રણસાગરમાંહે રૂડું, પડિયું પ્રૌઢ શરીર;
શ્રોણિત જળમાંહે તરે, લાકડું જેમ લલીત. ૬

વિકટ દંત અતિશે વડા, મુખ બિહામણું ચિત્ર;
સઘન બહુ શિરકેશ છે, ચક્ષુ અશુભ અપવિત્ર. ૭

લાલ રંગ રસના લલિત, જાણે યાવક સાર;
શિખા શોભતી અનળ સમ, જાણે એ નિરધાર. ૮

પામી સુઆજ્ઞા તે પળે, કપિશ હૃદય ધરી રીશ;
સત્વર લીધું હાથમાં, દુષ્ટતણું એ શીશ. ૯

કરી શ્રમ માર્યો રિપુમહા, લક્ષ્મણ અતિ રણધીર;
સુર ફુલ વરસાવે અભય, કહી જય ગિર ગંભીર. ૧૦

રાગ કેદારો.

ઇંદ્રજીતના પ્રૌઢ ધડને, વિના પ્રયાસ વિશેષ,
ઉપાડ્યું અંજનીકુમારે, સમરીને કૌશલેશ;
લંકાદ્વારે સત્વર જઈને, રાખી આવ્યો ધડ તેહ,
સાંભળો તમ શૈલજા અવ, રામચરિત્ર સનેહ. ૧

મરણ સાંભળી મેઘનાદનું, સર્વ સુર ગંધર્વ,
વિમાને ચઢી આવિયા નભ, ઉલટ્યો આનંદ પર્વ;
પુષ્પવૃષ્ટિ પ્રેમથી કરી, દેતા દુંદુભી ઘાવ,
ગાય નિર્મળ યશ રાઘવના, પ્રીતે પ્રૌઢ પ્રભાવ. ૨

'જયજય લક્ષ્મણ જયજય રઘુવર, જગદાધાર ઉદાર,
સર્વ સુરના ભયતણો તમે, કર્યો ભલે નિસ્તાર;'
સ્તુતી કરી સહુ દેવ સિધાવ્યા, નિજનિજ લોક નિરાંતે,
કૃપાસિંધુની પાસ આવ્યા, લક્ષ્મણ સુભટ સંગાતે. ૩

પુત્રવધ શ્રવણે સુણ્યો જવ, રોષે રાવણરાય,
મુર્છિત થઈ અવની ઢળીપડ્યો, મુખે નાખી હાય;
રૂદન કરતી મંદોદરી અતી, સુતગુણ સહુ સંભારી,
છાતી કુટતી છેક વિવર્ણ થઈ, વિવિધ વિધિ પોકારી. ૪

નગ્રલોક નિરાશ થઈને, શોચતા વ્યાકુળ,
સર્વ કહે 'રાવણ મહાનીચ, આ અનર્થનું મુળ;'
તે સમે ધરી ધીર રાવણ, સમજાવી સહુ નારી,
'નાશવંત જગત સરવછે, જુઓ ઉરમાં વિચારી. ૫

કોણ પુત્ર ને કોણ માતા? કોણ તાત તપાસો?
ઋણ સંબંધે સરવે મળ્યાંછે, વિશ્વમાયામાં ન વા'શો,'
જ્ઞાનનો ઉપદેશ કરતો, તેમને લંકેશ,
મંદમતિનો આપ અતિશે, માને નહિ ઉપદેશ. ૬

અવરને ઉપદેશ કરવે, કુશળ જગમાં ઘણાક,
તે પ્રમાણે આચરનારા, નર દીસે થોડાક;
સાંભળો તમ શૈલજા શુભ, રાઘવચરિત્ર રસાળ,
મારી રિપુ લક્ષ્મણ પધાર્યા, જ્યાં હતા કરૂણાળ. ૭

શીશ પદપંકજ ધરીને, ઉભા જોડી પાણી,
ઉઠી પ્રભુએ હૃદય ચાંપ્યા, હેત અતિશે આણી;
કૃપાનજરે અનુજ ભણી તવ, હેરી જુએ હરિ આપ,
ફેરવ્યો કર અંગપર જવ, વિગત ઘાવ અમાપ. ૮

વિશિખવિધ વિશેષ કેવા, અંગે અવિલોકાય,
કનકભાથો તીરે ભરેલો, હોય જેવો મુનિરાય;
પ્રસન્નતા ભર્યું મુખ વિલોકી, ઉઠી મળ્યા સહુ પ્રીતે,
વિભીષણને કહી સંભળાવ્યો, વેરિવધ જે રીતે. ૯

શીશ તેનું સોહામણું મુક્યું, આણીને પ્રભુ પાસ,
ભાલુ કપિ સહુ ન્યાળવા લાગ્યા, તેજ પ્રબળ નિવાસ;
કૌતકી કૌશલપતિએ, વિલોકી સહપ્રીત,
રાખવા કહ્યું યત્ન કરિને, ધન્ય એ ઇંદ્રજિત. ૧૦

પામી આજ્ઞા પ્રભુતણી રૂડી, કરી યત્ન કપીશે,
શીશ દશશીશસુતનું રાખ્યું, લાયક ગુણ છત્રીશે;
શોભિત બંને ભાઈ અતીશે, કટક સહિત તે ઠામ,
કુળકમળવનભાનુ બંને, લક્ષ્મણ ને શ્રીરામ. ૧૧

દોહરો.

કપિ ભાલુને કૃપાદ્રિષ્ટે, જોતાં અમરાધીપ;
શ્રમરહિત સર્વે થયા બેસાડીયા સમીપ. ૧

સુણો ઉમા એવી રિતે, માર્યો રિપુ મહાન;
સુરનર મુનિ સહુ સુખી થયા, કૃપાસિંધુ ભગવાન. ૨

સુણો હવે તમ સ્નેહથી, સુલોચના આખ્યાન;
વિસ્તારી કહું તમ કને, ઉચર્યા ભવ ભગવાન. ૩

રાગ ગરબી.

તમે આળ ન કરશો એવડી, અલબેલાજી એ ઢાળ

ઉચર્યા શિવ ભગવાન, સુણ પાર્વતી પ્રમદા;
કહું સુલોચના આખ્યાન, સુણતાં સુખદ સદા. ૧

ડાબી ભુજા છેદેલી, રાવણસુત કેરી;
ગઈ લંકામાં રણ મેલી, ખગ જયમ શર પ્રેરી. ૨

મેઘનાદને ચોક, જઈ પડી તે જબરી;
બહુ બાણેકરી વિંધેલ, અતિ શ્રોણીત ભરી. ૩

સુલોચના નિજનાર, રાજતી ત્યાં રૂડી;
રતિથી અતિ રૂપ ગુણ વાળી, કર કંકણ ચુડી. ૪

નાગપુત્રી નિરધાર, રાવણસુતનારી;
રૂપ ઇંદ્રાણિથી અધિક, છબિમય ગુણ ભારી. ૫

શોભિત હેમ સિંહાસને, બહુધા બાળા;
સેવતિ વિદ્યાધરી સર્વે, રૂપ ગુણ રઢીયાળા. ૬

પુજે વિનય વિશેષ, તેને સુર સરવે;
સુખ મોદ કો શકે વખાણી? નિજમતિ બળ ગર્વે. ૭

ત્યાં જઈ પડી પતિબાંહ્ય, એવી રિતે ઉડી;
સહુ સુખતરૂની જ્યમ પાંતી, હોય અધિક રૂડી. ૮

ભુજ ભણી ભાળી કહેછ, દાસી શ્વાસ ભરી;
'શ્રોણિત ઝરતો ભુજદંડ, પડિયો હે સુંદરી. ૯

અચરજમય થયું યુદ્ધ, ભાસે છે ભારે;
જાણે અખંડ ખંડીત, રણ મો'કમ મારે.' ૧૦

સુણી સખીમુખનાં વેણ, સર્વે તેહ સમે;
ઉઠી આસન તજી અલબેલી, ઘરમાં કેમ ગમે? ૧૧

ઉઠી ઉધડકી સુનેત્રી, નારિસ્વભાવ ઘણી;
અતિ અશુભ સુચક એ વાર, ફરકી ભુજ જમણી. ૧૨

સાંભળ સખી મમ પ્રાણ, રાવણ રામતણું;
મચ્યું યુદ્ધ ભારિ આવાર, વદને શું વરણું? ૧૩

મમ પ્રીતમ તેમાંય, વીર ધીર રણવંકા;
અતિ અભય એમનાથીજ, અલિ આ ગઢલંકા. ૧૪

પ્રતિભટ જગ નહિ કોય, જેહતણે જોતાં;
લડિ શકે ન થઈ સન્મુખ, બળધર બળસોતાં. ૧૫

સકળ સુરાસુર તેય, રણમાં રે' હારી;
કળ્યું જાય ન વિધિકરતવ્ય, તોય સખી મારી. ૧૬

એવું કે'તિ મુખ આપ, ચાલી ગઈ ચતુરા;
પતિભુજ ઓળખી પ્રત્યક્ષ, હૃદય ચુરે ચૂરા. ૧૭

કરતી કોટિ વિલાપ, કરૂણાસ્વર તાણી;
મન કરતી વિચાર અનેક, અતિ સંશય આણી. ૧૮

કંકણ કર મણિ મુદ્રિકા, ભૂષણભારી;
છે તેજ નિત્ય પરિધાનતા, (જે) સલુણા સ્વામી. ૧૯

મહા વૃક્ષ સમ ભૂજ, ભાસે નાથ તણો;
મમ કંઠ સતત પડનાર, પ્રાણથી પ્રીય ઘણો. ૨૦

જુએ એમ ભુજદંડ, હરિવદના હેરી;
મન નિશ્ચય થાય ન વાત, પતિમૃત્યુકેરી. ૨૧

નિજ પતિતણો પ્રભાવ, પ્રથમથકી પ્રીછતી;
પતિમૃત્યુ છે આ રીત, વદતી શાણિ સતી. ૨૨

ભોજન નિંદ્રા નાર, બાર વરસ ત્યાગે;
જે બ્રહ્મચારિ વ્રતધારી, રે' સાનૂરાગે. ૨૩

તેવા નરને હાથ, નાથ મરે મારો;
નહિતો એ અમર સદાય, પ્રાણપતિ પ્યારો. ૨૪

વળી મન કરતિ વિચાર, હૂં પતિવ્રત નારી;
લખી સર્વે વાત ભુજઆજ, હરે દુગધા મારી. ૨૫

કર પસારિયો તર્ત, સુણી સતિની વાણી;
મન વિસ્મય અતિશે થાય, સુલોચના શાણી. ૨૬

મરજી પ્રીછિ સખી એક, ઉઠિને એવારે;
લઈ આવી ખડિ તતખેવ, ગિરિજા સુણ પ્યારે. ૨૭

દોહરા.

આપી કર ઘનનાદને, ખડીકંકર જેવાર;
લખે કીર્તિ લક્ષ્મણતણી, અતિ રૂચીર સુખકાર. ૧

ભોજન નિંદ્રા નારિનો, કર્યો કોટિવિધ ત્યાગ;
મહિમા તેનો માનુની, સાંભળ સાનુરાગ. ૨

અક્ષય અવ્યય બેઉ એ, અજ અવિનાશિ ઉદાર;
ઘટઘટવાસી ગુણનિધિ, સેવકને સુખકાર. ૩

પ્રગટ કરે પાળે હરે, જગ આ એ જગદીશ;
નિજ ત્રિગૂણ રૂપ મૂર્તિ ત્રણ, કરિને કૌશલધીશ. ૪

કાળનાય પણ કાળ એ, ભયંકાર ભલિભાત;
વરણે શંકર શારદા, સુયશ જગત વિખ્યાત. ૫

ધરે વિવિધ તન એ વિભૂ, સેવક સુખપ્રદમાટ;
નામ જેનું ભવસિંધુમાં, સેતૂ રૂપ અઘાટ. ૬

મુનિમનઅમળકમળવિષે, ઘર જેમનું ગુણધામ;
અતકર્ય વચન વિવેક પર, અગમ્ય મતિ અભિરામ. ૭

કોટિ કલ્પ લગી કોડથી, વરણે ચારે વેદ;
તોય અગમ ગુણગ્રામ અતિ, જેના વળી અભેદ. ૮

તો તામસ તન જડમતી, રસના વિના સુરીત;
ક્યમ વરણી લખું કરથકી, પ્રાણપ્રિયા ધરી પ્રીત? ૯

શિર મારૂં સલુણી પ્રીયા, ગયું જ્યહાં રઘુરાય;
તૂજ વચનને કારણે, ભુજા આવી અહીં પ્રાય. ૧૦

લલિત છંદ.

સકળ વારતા, એરિતે ભુજે; લખી તદાપિ ના, વિર્હ ઘા રૂઝે;
ઢળીપડીધરા ધ્રૂજતીસતી; અતિવિલાપતી, ક્યાં ગયા પતી? ૧

સહુ યથાર્થ તે, વાંચિ સુરિતે; ભુજ લખેલી જે, વાતને પ્રીતે;
વળી પરાર્થિ એ, રામલક્ષ્મણ; પ્રીછિસુલોચના, સત્યતોપણ. ૨

બહુ વિધે રૂએ, સ્ત્રી સ્વભાવથી; સુનયના સતી, વિર્હઘાવથી;
સજનિસૌમળી, એકઠી થઈ; સતિ રૂએ શિશે, હાથ બે દઈ. ૩

ગુણનિધાન ને, શીળ સ્વામિનું, સમરિ સાહસ, શ્રેષ્ઠ નામિનું;
વિજય બાહુના, જોરને વળી; સમરિ તે રૂએ, ધણિએ ઢળી. ૪

ભુજબળે કળે, જેમણે અરે; સુરપતિ સમા, જીતી આખરે;
સમર ભોમિમાં, આમ આ દિને; પ્રિયપ્રભુસુતા, સોડતાણિને. ૫

થવું હું આમતો, જાણતી નતી; પ્રીયપતિબળે, નિર્ભયી હતી;
શિથિળવેશની, કેશચૂંટતી; ભૂષણ અંગથી, કાઢી નાખતી. ૬

તન પછાડતી, પૃથ્વી સાથ તે; ઉર કુટે કહે, હાય નાથરે;
શિરકરે કુટે, સુંદરી સતિ; મુકી મનેઅરે, ક્યાંગયા પતિ? ૭

સરિત શોકમાં, મગ્નમાનુની; તન શુધી નથી, વ્યાકુળીબની;
વિપતિ તે મહા, કો રિતે કહું; પતિ વિયોગથી, વ્યાકુળી બહુ. ૮

ક્ષણ પ્રબોધ દે, શાણિ કોસખી; તજતિ શોક ના, દારૂણદુઃખી;
વિરહપાવકે, બાપડી બળે; સિર કુટે રૂએ, આંસુડાં ગળે. ૯

ભુજઉરે ભિડે, પૃથ્વીમાં પડે; ક્ષણ ક્ષણે ઉઠી, ઓચિતિ રડે.
પ્રબળ નાથનું, તે વખાણિને; રૂદન ત્યાં કરે, રાગતાણિને. ૧૦

દોહરા.

એક શાણિ સખી તેહમાં, કહી સમજાવી વાત;
શોક ત્યાગ સતિ પતિવ્રતા, સુણી કે' અહિતનુજાત. ૧

રાગ મેવાડો.

દ્વારકાના વાસીરે, અવસરે આવજોરે એ ઢાળ

સજની સલુણીરે, વારૂં કહી વાતડીરે;
સહુ વિધિ સત્ય અને સુખદેણ;
પેખી જો પરંતુ રે, દુઃખ મને લાગિયુંરે;
વિધિનિર્મિતતણું મારી બે'ન. સજની સલુણી. ૧

સતત અતિશેરે, સુખ સહુને સખીરે;
હવે બહુ નિર્ભય ભુવન તમામ;
વિજય સમિપેરે, આવ્યો હવે ચાલિનેરે;
જુદ્ધમાં જીતશે લક્ષ્મણ રામ. સજની સલુણી. ૨

સુયશ શોભિતારે, કપિકુળ પામિયારે;
વિના શ્રમ વિશ્વવિષે નિરધાર;
પ્રાણપતિ જાતાંરે, પરવશ ત્યાગિનેરે;
અવનિમાં મારે ન ઉગર્યું લગાર. સજની સલુણી. ૩

વ્હોર્યું વિભીષણેરે, કુળમાં કલંક વડુંરે;
સુણ્યો કે ન દીઠો એવો ભવમાંય;
કુળનો કુહાડોરે, અરિ હાથે આવિયોરે;
હવે કુળ ઉગરશે નહિ કાંય. સજની સલુણી. ૪

બેડી હવે તુટીરે, સહુ સુર સાથનીરે;
જાતાં સખી જગથી જીવન પ્રાણ;
નિજ નિજ પુરમાંરે, સુખે હવે હે સખીરે;
વરતાવો પોત પોતાની આણ. સજની સલુણી. ૫

પૌલસ્ત મુનિનારે, કુળનો ક્ષય હવેરે;
કુળમણિએ દીધો મરી જવ માગ;
રવિશશિ હાવાંરે, પૂર્ણ પ્રકાશશેરે;
તન મન ભયતણો કરી ત્યાગ. સજની સલુણી. ૬

હવે તો તેજોમયરે, નિરંતર ન્યાળતાંરે;
પરહરી પાવક સઘળું દુઃખ;
સુખેથી વહેશેરે, ત્રણે વાયુ આજથીરે;
પતિ મર્યે માઈજ સહુ ગયું સુખ. સજની સલુણી. ૭

નિર્મળ અતિશેરે, સહુ થયાં આજથીરે;
ધરણી જળ ગગન ગુણધામ;
વસશે સુખેથીરે, સુરપતિ સ્વર્ગમાંરે;
પોઢ્યા જ્યારે પિયુજી રણ સંગ્રામ. સજની સલુણી. ૮

ઉરમાં પ્રમુદિતરે, સુર નર સર્વથારે;
યમ અને કુબેર અહીં દિગપાળ;
ખાઓ પિઓ ખાંતેરે, હવે ખુબિઓ કરોરે;
પામિ યજ્ઞભાગ ભલેરો વિશાળ. સજની સલુણી. ૯

રાગ કેદારો.

એટલું કહી આલિપ્રત્યે, આવિ મંદિર માંય;
જોતી મણિગણ જ્યોતિ અતિશે, અધિક ધન વળી ત્યાંય;
શત સુરેશ સમાન વૈભવ, ધનપતિ સમ ધનકોષ;
ઋદ્ધિ સિદ્ધિ સકળ વસિ ત્યાં, થાય ભેરી ઘોષ. ૧

કુંથકેરી કમાણિ અગણિત, શી રીત વરણી શકાય?
ઇંદ્રમ્હેલ ઓવારી નાખું, રૂડી ભુવન રચનાય;
અલૌકિક અવિલોકતાં એ, વૈભવ ભોગ ભુવન;
અંતર ના અનુરાગ્યું જ્યમ મુનિ, અલિની ચંપકવંન. ૨

પતિપદપંકજવિપિન વિહારણી, નેહનિપુણનિ નેટ;
લાગ્યું મન અલિનિ સુનેત્રિનું, વિશ્વ લાગ્યું વેઠ;
મણિગણ ભૂષણ ચીરચરણાં, હિરા કનકભંડાર;
લુંટાવી દીધા યાચક પાસે, વિનતાએ એવાર. ૩

ધેનુ ધરણી હાથિકેરાં, આપાં દાન અનેક;
આવિ અંતઃપુરમાં પછી, અબળા વ્યાકુળ છેક;
શેજ સ્વામિની જોઈ સુની, સંભારી સર્વે સૂખ;
રોઈ પડી વિનતા સુલોચના, મ્લાની કરીને મૂખ. ૪

મણિમય પાલખિ એક રચાવી, ઉઠી આબળા આપ;
ભૂજ ચઢાવિ ભ્રતારનો ચઢી, કરતી વિવિધ વિલાપ;
દેવદૂર્લભ સુખ સદનનું, તરત કરિયું ત્યાગ;
જેમ વિશ્વના વિષયગણનો, ત્યાગ કરે વિતરાગ. ૫

સ્હેજ સ્વામિના ચરણકમળમાં, લાગ્યું મન લલનાનું;
જોગીરાજનું જ્યમ જગદીશમાં, લાગે લોભ વિનાનું;
શારિકા શુક સુનયનાતણાં, પ્રેમથી પાળેલ;
કનક પાંજરે રાખી જેમને, ભલિરિતે ભણાવેલ. ૬

તેહ સહુ વ્યાકુળ થઈ કહે, ક્યાં સુલોચના બે'ન?
ધૈર્ય તજે નહિ કોણ એવો, સાંભળી એવાં વેણ?
એરીતે વળી ખગ મૃગ સર્વે, વ્યાકુળ બનિયાં વિશેષ;
કેમ કરી કહી જાય તવ મુખ, અન્ય દશા લવલેશ. ૭

પ્રજાલોક દુઃખાતુર થઈને, સરવે ચાલ્યાં સંગે;
લોચન આંસુ ભરેલ ભાસે, દુઃખે દાઝ્યાં કૃશ અંગે;
વાગવા લાગ્યાં નિશાનો, ઢોલ દુંદુભિ ભેરી;
પુરજન પરિજન સંગ સરવે, ચાલ્યાં પાલખી ઘેરી. ૮

ભીડ ભારે દેખી આવતિ, દશમૌલિને દરબારે;
સત્વર સર્વે વીર સજ્જ થઈ, ઉભા મૂખપ્રચારે;
જાણ્યું જે રિપુ સૈન્ય આવ્યું, જોઈ આ તક લાગ;
અસ્ત્ર સસ્ત્ર સજી ધરો કર, માટે સાનુરાગ. ૯

સુભટ પ્રતંજ્યા ચઢાવે ધનુષની, કટિ કસિ ભાથો ભીડે;
નગ્ન અસિ કર ઢાલ ધરીને, અક્કડ થઈને હીંડે;
ત્રિશૂળ તોમર બરછી ફરશી, પ્રૌઢ ગદા કર ધારી;
તિગ્ન શકિત તર્તિખ લેઈ, સોંઢ્યા વીર હંકારી. ૧૦

ઝાલિ ઝાલી માર મારો, ધાય કહી બહુ ધીર;
પ્રગટ નિશાચરપતિનો પ્રેમે, વિજય સુણાવે વીર;
ગર્જના કરી ઘોર ગંભીર, કૂદે કાળ સમાન;
રણભોમિ અંદર ભયંકર, નિશિચર વીર બળવાન. ૧૧

છેક સમિપે આવી પાલખી, પરિજન પુરજન સાથ;
ઓળખી તવ સુભટ સરવે, લાજીયા મુનિનાથ;
જોઈ સહુએ પ્રણામ કરિઓ, નિર્મળ નાગસુતાને;
સતિ શિરોમણિ કહું શું વખાણી, રૂપની અદ્ભુતતાને? ૧૨

દ્વારપાળે જઈ સંભળાવ્યું, રાવણને તે વાર;
રાજ અહીં યુવરાજરમણી, પધાર્યાં છે આર;
પામિ આજ્ઞા રાવણકેરી, ધાયા સેવક ધીર;
સત્વર અંદર તેડી આણી, નાગસુતા સુશરીર. ૧૩
આવિ ત્યાં શાણી સુલોચના, લાગી શ્વસુરને પાય;
મુખ આગળ મૂકી ભુજા પતિની, કરીને અતિ કરૂણાય;
સાંભળો સતિ શૈલજા તમ, રાઘવ કથા રસાળ;
સુલોચનાઆખ્યાન સુંદર, પાવન પરમ વિશાળ. ૧૪

લલિત છંદ.

તમ છતાં થઈ, મારિ આદશા; સુખતજી થયાં, દુ:ખી સૌવશા;
પતિગયાતજી, સ્વર્ગલોકમાં; મુકિમને અહીં, સિંધુશોકમાં. ૧
પતિભુજા પડી, આવિ આંગણે; ગગનમારગે, વેગમાં ઘણે;
હૃદય શંકથી, તર્ત તે ઘડી; કરવિષે દીધી, આણીને ખડી. ૨
રઘુપતિતથા, લક્ષ્મણતણો; સુમહિમાલખ્યો, વર્ણિને ઘણો;
અનુક્રમે કહી, સૌરિતે કથા; મરણ વાંચતાં, તો વધી વ્યથા. ૩
ગુણ ઘણા રૂડા, વાંચિને વળી; અચરજથઈ, ધર્ણિએ ઢળી;
શિશ પતિતણું, રામની કને; બળું હું ભેગિજે, તે મળે મને. ૪
રણભુમીથકી, ભૂજસ્વામિનો; ભવન માહરે, આવિને પડ્યો;
યતન તે કરો, હે પિતા હવે; શિશ મળે મને, સુખ સંભવે. ૫
નિપુણ સર્વમાં, સુજ્ઞ છો તમે; પતિ વિયોગનું, દુ:ખના સમે;
કુળવધૂતણી, વાણિ વજ્રશી; શ્વસુર ઊરચૈ, નાગણી ડસી. ૬
જીવન આશ સૌ, મૂકિ રાવણે; સુત વિયોગથી, વ્યાકુળો અણે;
તદપિ ઊરમાં, ધૈર્ય ધારિને; બહુ પ્રબોધ દે, શોક મારિને. ૭

રોળાવૃત્ત.

કુળવધુ તું ધર ધીર, શ્રવણ સાંભળ ઉર ધખ માં;
મુજ સમાન કો જોદ્ધ, જોરવાળો બહુ જગમાં? ૧
રામ લક્ષ્મણ દ્વિવિદ, નીળ નળ સુગ્રીવ રાજા;
વીર વિભીષણ મૂઢ, મૂકિ જેણે મમ માજા. ૨
રણહઠીલો હનુમાન, ઋક્ષપતિ અતિ બળવંતો;
અંગદ રણવાંકડો, ઘણો વળી જે ગુણવંતો. ૩
સત્વર એ સર્વનાં, મારિ મસ્તક અહીં લાવું;
વેર લેઈ પુત્રનું, તાહરો શોક તજાવું. ૪
આજલગી ઉર રહ્યો, ભરોંસો મુજને ભારી;
કુંભકર્ણ રણધીર, વીર વાંકડો સુરારી. ૫
ઇંદ્રજીત અતિ અજીત, કાળસમ મલ્લ વડેરા;
એ આગળ શા ભાર, નિપટ નર વાનરકેરા. ૬
એવું જાણિ ઉરમાંય, આજલગી રણસાગરતિર;
બેઠો રહી મેં ન્યાળું, સકળ વીરનું પ્રબળ ધીર. ૭
કર્યું ન આજલગી યુદ્ધ, કુળવધૂ સુણ સુનયના;
એ સર્વનું પુરુષાર્થ, જાણી લીધું મેં સુવચના. ૮
મરે શુરા શામઠો, માનવી કપિના માર્યા;
શ્રવણે સુણતાં વાત, લાજ લાગતિ શું હાર્યા!! ૯
કોણ ગણતિ વીરમાં, તેમની જોતાં હોયે!!
જેમની કરી દુર્દશા, રણાંગણમાં કપિઓએ. ૧૦
શોક ત્યાગ સહુ આજ, કુળવધૂ કહું હું તુજને;
માનિશ નહિ મનમાંય, એમના જેવો મુજને. ૧૧
વિલંબ કર ઘડિચાર, પુત્રિ પછી પ્રેમે રોજે;
મો'કમ મારો માર, ભાલુ કપિ ઊપર જોજે. ૧૨
આણિશ શિશ શત્રુનાં, મારીને વિના પ્રયાસે;
નહિ લાગે કશિ વાર, રહિશ ના તું ઊદાસે. ૧૩
પૂર્વ સુકૃત્યે પશુ, ભોગ ભોગવે બિચારૂં;
નહિ તો ક્યાં આપણે? ક્યહાં લઘુ વનચર વારૂ!! ૧૪
ઉપાડિ લે કર એક, મંદરાચળ વળી મેરૂ;
ધરા ધરે કરકમળ, એવું બળ જેનું ઘણેરૂં. ૧૫
તેવા શુર શામઠો, સુભટ બળવંત સરવથા;
મશક શિશુએ મારિયા, નિપટ નિશ્ચ કાળકુટિલતા!! ૧૬
ક્રોધાવેશે કરી, ગમે ત્યમ ગુણહિણ બોલે;
હૃદય શોકતરૂ અચળ, તેહ ડોલાવ્યું ન ડોલે. ૧૭

દોહરા.

સમાધાન તે અહિસુતા, માને નહિ મનમાંય;
સુણી પ્રલાપ રાવણતણા, ઉર સંતોષ ન કાંય. ૧
નજરે નર વાનરતણું, પેખ્યું બહુ પુરૂષાર્થ;
તોય લેખતા લઘુ કરી, મ્હા પ્રપંચ દુ:ખાર્થ. ૨
જે કપિએ કૂદી જળનિધિ, બાળ્યો આ ગઢલંક;
લઘુ કરી મન તે લેખવે, રાય રાવણો રંક. ૩
કુંભકર્ણ અતિકાય જે, અપર મહોદર વીર;
વળી મમપતિ રણભોમિમાં, પડ્યા પરમ રણધીર. ૪
તેવા રિપુને લંકપતિ, જુઓ જીતવા ચ્હાય!!
મહા મોહરીતી પ્રબળ, દેખો જન દિલમાંય!! ૫
ઉત્તર દઉં જો આપને, પાતક લાગે પૂર;
વિવાદ કરી સર્વસ્વ તમ, બેઠા ખોઈ શ્વસૂર. ૬
ભલે રાજ્ય પાછું વળે, હવે મને શું કાજ?
વિના પ્રાણવલ્લભ અરે, સર્વે નરક સમાજ. ૭
સત્વર ઉઠી તે સુંદરી, ગઈ મંદોદરિપાસ;
પગે લાગી કહિ વાત રડિ, પ્રગટ શોક ઉપહાસ. ૮
આદિથકી કહી એ સમે, વિસ્તારી સહુ વાત;
સુણી રાવણરાણી રૂએ, અઢળક આંસુપાત. ૯

ભુજ લખેલ કહી વાત સહુ, સુનયનિએ એવાર;
મહિમા લક્ષ્મણ રામનો, નહિ થોડો નિરધાર. ૧૦

કહ્યો પછી કરજોડિને, ક્રિધ લંકેશે ક્રોધ;
મુવો પુત્ર તોય ન કરે, વિરોધનો અનુરોધ. ૧૧

સુણી સુતવધુ વાણી વિમળ, અતિ દુઃખિત એવાર;
વદિ મંદોદરિ રાણી ત્યાં, સાંભળ હે સતિ નાર. ૧૨

રાગ રામગ્રી.

વૈદર્ભી વનમાં વલવલે એ ઢાળ

સાંભળ લાડકી સુતવધુ, કાળો થઈ ગયો કેર;
આજ ઉજ્જડ વળ્યું આપણું, વાધ્યે મોટાશું વેર.
સાંભળ. ૧

માનજે સત્ય સુલોચના, તને કહું તે તમામ;
નારદમુખથી જે સાંભળી, વાણી મેં અભિરામ.
સાંભળ. ૨

પાછલી વાત હે પદમણી, સત્ય થાય છે સર્વ;
કોય ન બચશે કૂળમાં, ઘણો નૃપ મન ગર્વ.
સાંભળ. ૩

જો તો ખરી વૃથા નહિ થશે, ઋષિભાષિત વાત;
મોહ ભર્યાં મન આપણાં, ગર્વગ્રથિત અઘાત.
સાંભળ. ૪

સર્વ સમાજ સમેતનું, ભાવી મુનિએ ભાખેલ;
સાંભળ પુત્રિ તે પ્રેમથી, મનનો તજી મેલ.
સાંભળ. ૫

ઝુઝશે પ્રાણ જતા લગી, અંતરમાં થઈ અજાણ;
નીતિ ન લાગશે લક્ષધા, રણમાં ગયે પ્રાણ.
સાંભળ. ૬

ભ્રાત સૌ ભેદ બતાવશે, તૂટશે ગઢલંક;
બંધીખાનેથી છુટશે, સુર નર અહીં મુનિરંક.
સાંભળ. ૭

શોકસંભવ સંકટથકી, છુટશે સીતાનાર;
લુંટશે વાનર રીંછડાં, રૂડો રાજ્ય ભંડાર.
સાંભળ. ૮

મણિગણ ધન આભૂષણો, વસ્ત્ર ને વૈમાન;
વૈભવ ભોગવશે બધા, કપિકૂળ નિદાન.
સાંભળ. ૯

રાજ્યવિભીષણ પામશે, રૂડા રામ દાતાર;
કલ્પ લગી એ અમર રહી, સફળ કરશે સંસાર.
સાંભળ. ૧૦

સુખ દુઃખ સહુ સંસારને, ભાવિવશ ભલિભાત;
કોને કહે ઉપદેશિએ? આજ અહિતનુંજાત.
સાંભળ. ૧૧

મુનિના વચનનો મને ઘણો, દિલમાં દ્રઢવિશ્વાસ;
અનુભવ છે હાર જીતનો, કુળમાં ઉપજ્યો કંકાસ.
સાંભળ. ૧૨

હે પુત્રી તું હવે આ સમે, સરવે તજી શોક;
સ્વામિસંગે સદ્ય સાધિ લે, પ્રેમથી પરલોક.
સાંભળ. ૧૩

પતિશિર પામવા કાજ તું, વેગે જા પ્રભુ પાસ;
સંકોચ તજી માગી લાવજે, શીશ પતિનું સુઆશ.
સાંભળ. ૧૪

આભૂષણ નહિ માનવું, લાજ કેરૂં આજ;
અનઅવસર ન દૂષણ કશું, કાર્ય સાધવા કાજ.
સાંભળ. ૧૫

લાજ લુંટાવાનો આણ ના, કશો ઉરમાં કુતર્ક;
નીતિનિધાન નિપટ અરિ, સદ્ધર્માંબુજ અર્ક.
સાંભળ. ૧૬

એક પત્નિવ્રત રામને, રૂડા રઘુકુળભાણ;
લક્ષ્મણ સુયશની ખાણ છે, તેંય સુણ્યું તારે કાન.
સાંભળ. ૧૭

વળી છે વિભીષણ તુજતણો, સદગુણધામ શ્વસુર;
વાળીતનય બાળ માહરો, જાણજે તું જરૂર.
સાંભળ. ૧૮

'વૃદ્ધ ઋક્ષપ છે વિમળ ગુણી, ધર્મસીમ સુગ્રીવ;
દ્વિવિદ મયંદ પનસ ભલા, બહુધા બળસીમ.
સાંભળ. ૧૯

વજ્ર કછોટાબંધનો, હઠીલો હનુમાન;
બાળબ્રહ્મચારી જાણવો, તપ તેજનિધાન.
સાંભળ. ૨૦

શિવસ્વરૂપ સુખદ સદા, ભયહર ભગવાન;
મધુકર મુનિમનકમળના, નહિ કો જેની સમાન.
સાંભળ. ૨૧

નીતિનિપુણરત નિત્ય એ, રૂડા રામ નરેશ;
તેનીકને જતાં તારૂણી, કહે કોણ લંકેશ?'
સાંભળ. ૨૨

દોહરા.

'ભુજે લખેલો ભાવથી, બહુધા જેહ બનાવ;
વિદિત તને હે સુતવધુ, લક્ષ્મણ રામ પ્રભાવ. ૧

મ્હાઋષિએ મન પ્રીછિને, ભાવી જે ભાખેલ;
હવે વિલંબ ન કર કશો, ખરો થયો તે ખેલ.' ૨

રાગ ગરબી.

તમે આળ ન કરશો એવડી, અલબેલાજી એ ઢાળ

સાસુવદનની સાંભળી, અતિ હિત વાણી;
'જઉં રામપાસ હું જરૂર, ઉર એવું આણી.' ૧
વારંવાર વિશેષ, પદ શિર નામીને;
ચાલી જ્યાં લક્ષ્મણ રામ, લેવા સ્વામીને. ૨
જોઈ કટક કપિ ભાલુનું, અતિશે ભારે;
સુવેળાચળ સાગર ઘેરી, પડિયું આ પારે. ૩
જાણે સાગર અન્ય, મહોદા પર્વતણો;
મહી હરિત પીત કપિ વર્ણ, તેજ સમુહ ઘણો. ૪
હેરી શકાય ન તે ભણી, ભરી નેત્ર કદા;
જાણે વડવાનળકેરી, ઝપટ ન હોય યથા. ૫
ઘાયલ વીર કર રક્ત ઝરે, ધ્વનિ તેહ તણો;
જ્યાં ત્યાં ઘન પ્રગટ જણાય, જાણે શ્રવણનો. ૬
લક્ષ્મણ શેષને અંક, શિશ મુકી સ્હેજે;
દળજળધિવિષે પોઢેલ, રાઘવ અતિ તેજે. ૭
અક્ષય વડ ગંભીર, વિભીષણ રૂપી વડો;
બેઠો ત્યાં બહુ ગુણધામ, જગ મહિમા રૂડો. ૮
સુકૃતિ એહ સમાન, જગમાંહે જોતાં,
કો દિઠો ન શ્રવણયો કાન, પ્રીતે મન પ્રોતાં. ૯
અવિલોકી અવિનાશનું, કપિ દળ ભારે;
હરિવદના ઉર હર્ષિત, અતિશે એ વારે. ૧૦
ધરી ઉર ધૃતિ અતિ સ્હેજ, નિર્મળ નાગસુતા;
વદી વિમળ વાણી ઘણી શ્હાણી, વાણિવિભુષણતા. ૧૧
'મહારાજ રઘુરાજને, વિનતી મારી;
જઈ સુણાવજો કો એમ, શરણાંગત નારી.' ૧૨
વાનર અહિ એ વાર, બોલી ઉઠ્યા સરવે;
'અરિનગરથી આવે એક, પાલખી જો હળવે. ૧૩
જાણે એહ જરૂર, અવ રાવણ સમજ્યો;
જવ પુત્ર પામિયો મૃત્યુ, સર્વે વિરોધ તજ્યો. ૧૪
સુમતિ આવી ઉરમાંય, પુત્ર મરણ પામ્યે;
માટે આ તજવા વેર, હઠ તજીને હામે. ૧૫
મોકલી દિધી વૈદેહિ, વિમળ વિચાર કરી;
મટી લડાઈ અવ એ સાથ, જીત મળી જબરી. ૧૬
પ્રગટ જેહને માટ, ગઢ લંકા બાન્ધ્યો;
બાંધ્યો સિંધુપર સેતુ, અતિ દ્રઢ રઢિયાળો. ૧૭
તે જાનકી જગદંબ, પામ્યા પ્રયાસ વિના;
જાણે આપણને આમ, વિધિ અનુકુળ ઘણા.' ૧૮

દોહરા.

'વિજય રામ સુગ્રીવને, આવ્યો ચાલી આજ;
પામ્યા સુયશ જગતવિષે, રવિકુળ સહુ સહસાજ. ૧
વિર્હ છુટ્યો વીર બેયનો, સાનુકુળ વિધિ વંક;
વિના પ્રયાસે તુટિયો, અતિ દુર્ગમ ગઢલંક. ૨
યુગોયુગ ગઢ કીર્તિનો, અમોતણો આવાર;
અખંડ રે'શે અવનિપર, નહિ કો ભેદણહાર. ૩
નહિ તો ક્યાં રણભોમી ને? ક્યાં લઘુ વનચર જાત?
કરે એમ કપિ સહુમળી, વિચાર હે મુનિતાત. ૪
પ્રવેશ કરતાં પદ્મણી, મનમાં સંકોચાય;
જેમ અજાણી અબળા ઘણી, ડરતી પરઘર જાય. ૫

દ્રુતવિલંબિત છંદ.

છબી અનંત અને રઘુવીરની,
છબીલિ શ્યામલ ગૌર શરીરની;
નિરખી આગળ જઈ અતિ નેહથી,
સુનયના પ્રફુલ્લિત્ત સુદેહથી. ૧
કનક મર્કત નિંદક નિર્મળી,
છબી ઉભે રૂપધામ ગુણાવળી;
અધિક ધન્ય ઉમા છબી તે તણા,
સુજન વંદક જે જગમાં ઘણા. ૨
મત્ત ગજેંદ્રની સુંઢસમા વળી,
સુભગ છે ભુજદંડ મહાબળી;
ધનુષ બાણ કૃપાણ પ્રચંડ છે,
કરવિષે ધરી રૂપ અખંડ છે. ૩
ઉર વિશાળ ઉભે રઘુબાળનાં,
અધિક ઉન્નત સ્કંધ મણાવના;
અતિ સુકંઠ શું શંખજ હોય ના?
વરણવે છબી શું? કવિ કોય ના. ૪
વદનની છબી છે છબીલી ઘણી,
વરણવા મત કોણ કવી તણી?
શશિસરોજ સમાન કહે વળી,
ક્યમ સુહાય પ્રભા બહુ નિર્મળી? ૫
સુંદર સુરદ પંક્તિની કાન્તિને,
નિરખી ભારતિતો વશ ભ્રાંતિને;
શું ઉપમા દઉં સુંદરતા ઘણી,
લઘુમતી અતિ દીસતિ હું તણી. ૬
અધરની અરૂણાઈ વિલોકતાં,
નવ રહે જનનો મન શોક ત્યાં;
વળી લજાય પ્રવાળ સુણો મુની,
કહું શું હું વરણી અતિશે ઘણી? ૭

નમણું નાક લલાવતું કીરને,
સજન ધન્ય ભજે રઘુવીરને;
છબી છબીલી છબીમય શોભતી,
સુગુણ તેજ સમુદ્ર દિસે અતી. ૮

અમર પાર ન પામી શકે જ્યહાં,
શું મતિમંદ કવિ વરણે ત્યહાં?
વિકટ ભાસતી છે ભ્રુકુટી ભલી,
સુભગ ગાલ પ્રભા અતિ નિર્મળી. ૯

મુકુટ સુંદર શીશ જટાતણા,
મહતયોગી ન હોય શું એ બણ્યા?
તિલક સંયુત ભાલ વિશાળ છે,
સુભગતાસીમ લેખ રસાળ છે. ૧૦

મનન રૂપનું ધ્યાન સમે કરી,
મુનિતાણાં મન મોહિત રે' ઠરી;
વસન વલ્કલનાંજ વિરાજતાં,
કટી નિષંગ કસેલ સુકાજ ત્યાં. ૧૧

કરવિષે શર સર્પ સમાનશાં,
ધનુષ કંધ ધર્યાં અતિ શોભતાં;
ઉભય શ્રીરઘુબાળ અનુપ છે,
સહજ સુંદર શાન્ત સ્વરૂપ છે. ૧૨

દોહરા.

વિરાજતા વીરાસને, આસન શુભ મૃગછાળ;[1]
નવપલ્લવ શુભ પુષ્પની, મહા મનોહર માળ. ૧

સેવિત અજ પદપંકજને તે વરણવ્યા ન જાય;
જ્યાં મુનિમનમધુકર સદા, લલિત લાભ લોભાય; ૨

પવિત્રકારણી પ્રગટ થઈ, જે સ્થળથી શુભ ગંગ;
શ્રુતિ પુરાણમાં સર્વથા, કહી સહુ કથા પ્રસંગ. ૩

જોડ્યા કર જગદીશશું, અંગદ ને હનુમાન;
દ્વિવિદ મયંદ મહા ગુણી, કુમુદ ઘણો બળવાન. ૪

જામ્બુવાન મતિમાન અતિ, બળશીળશાળી કપીશ;
ઋષભ સુખેણ સહીત ત્યાં, નળ નીળ જ્યાં જગદીશ. ૫

મહાવીર વાનર અવર, બિરાજતાજ અપાર;
ડાબા જમણી દીપતા, લક્ષ્મણ વિભીષણ સાર. ૬

ભલા અલ્પભાષિત[2] પ્રભુ, વળી સર્વજ્ઞ વિશેષ;
સર્વ સુસેવક ચિંતવતા, રૂખ રઘુવીરની એશ. ૭

મનગતિ પ્રિછી ઇચ્છિયું કહે, જુગતે દિયે જવાબ;
રઘુનંદન મિતહાસ્ય મુખ, લે જન લોચન લાભ. ૮

એ રીતે અવધેશ પ્રભુ, સભામધ્ય શોભીત;
નિરખી સુનયના નયન નિજ, સફળ કીધ સહપ્રીત. ૯

કરગરતી કરતી અતી, પ્રભુને દંડ પ્રણામ;
શિર ધરી ધરણી સુલોચના, 'પૂર્ણ કામ જય રામ. ૧૦

વિવેકથી સહુ વિભીષણે, એ અવસર પ્રભુપાસ;
કથા વરણી કહી તેતણી, ઉરમાં વધી ઉદાસ. ૧૧

'સુતવધુ એ દશશીશની, નાગપુત્રી નિરધાર;
લલના નામ સુલોચના, પતિવ્રતા અતિ સાર. ૧૨

મેઘનાદતણી નારી એ, પરમ સુશીળ સહસાજ;
લીલા આપ વિરોધની, ગતિ આ'વી થવી આજ. ૧૩

મૃતકસ્વામીભુજ લિખિતથી, જ્ઞાન પામી તમ સાર;
આવી યાચવા આપને, હે રઘુપતી ઉદાર.' ૧૪

કરી પ્રણામ સુખધામને, આદર કર્યો અપાર;
કરૂણ વેણ કર જોડીને, કહે સુનયના નાર. ૧૫

અતી સ્તુતી કરી એ સમે, અનેક રીતે એમ;
હૃદય શોચ છે રાતદિન, ચિંતા ચિત્ત અનેમ. ૧૬

કરે સ્તુતી કર જોડી પછી, આરત વચને એમ;
સાંભળ સુમુખી શૈલજા, સુણાવું છું સપ્રેમ. ૧૭

રાગ પરજ.

તારૂં ગોકુળ જોવાને આવરે, મથુરાના વાસી એ ઢાળ

'દીનબંધુ અખિલજગનાથરે, રઘુનાથ રૂપાળા;
વિનવું તમને હું જોડી હાથરે, રઘુનાથ રૂપાળા.' ટેક.

'ધન્ય પ્રભુ ધરણીપતીરે, અમર મુનિવૃંદ સેવ્ય;
અદ્દ્ભુત સેવા આપનીરે, અકળ અજર અમર અપ્રમેયરે;
રઘુનાથ રૂપાળા. ૧

નિત્ય હું પ્રીત અપારથી રે, સંભારૂં તમને શ્યામ;
થાઓ મને જેહ ભાતથીરે, સુખદાયક પુરણકામરે.
રઘુનાથ રૂપાળા. ૨

દેવાધિદેવ દયા કરોરે, દાસી ઉપર દીનાનાથ;
રામનામ સુખધામનો રે, મને એક આધાર અઘાત રે.
રઘુનાથ રૂપાળા. ૩

દીનદયાળ છો દેવતા રે, અનુગ્રહકારી અપાર;
પતિત મારા પતિનો પ્રભુરે, અંત અવસર કરશો ઉદ્ધાર રે.
રઘુનાથ રૂપાળા. ૪

પતિતમાં પતિત જે કા'વતા રે, કરતવ્ય જેમનાં કૂર;
મુનિદુર્લભગતી તેમનેરે, આપી જગદીશ આપે જરૂરરે.
રઘુનાથ રૂપાળા. ૫

જય ત્રિભુવનપતિ છો તમે રે, સકળ જગત આધાર;
નાથ કૃપા કરો નેહથી રે, જય ગરૂડાગામી ગોપાર રે.
રઘુનાથ રૂપાળા. ૬

---

૧ મૃગચર્મ. ૨ થોડું બોલનાર.

એ વિનતી મારી આપને રે, છું મતિ ભોળી હું છેક;
અન્ય ન વર માગું આ સમે રે, સહુ જાણો તમે સવિવેકરે.
રઘુનાથ રૂપાળા. ૭

ચરણકમળરજરસતણું રે, મનમધુકર સાનુરાગ;
પાન કરે નિત્ય હે પ્રભુ રે, એહ માગું હું વર જોઈ લાગરે.
રઘુનાથ રૂપાળા. ૮

એમ કરી સ્તુતી કોડથી રે, વારંવાર અતિશ;
પ્રેમાકૂળ થઈ પદ્મણીરે, પડી પાય પૃથ્વી ધરી શીશ રે.
રઘુનાથ રૂપાળા. ૯

નારી અપાવન હું અને રે, જગપાવન જગદીશ;
ત્રિભુવનના જનને સદારે, સુખદાયક કૌશલાધીશ રે.
રઘુનાથ રૂપાળા. ૧૦

જેહ કારણ અહિ આવિને રે, પ્રભુપદ નામ્યુ શીર;
તે દો કૃપા કરી હે હરી રે, રઘુવીર મહા રણધીર રે.
રઘુનાથ રૂપાળા. ૧૧

કરૂણાસાગર જેથી પ્રેમમાંરે, પામું હું ભક્તિ અનુપ;
સફળ જીવ્યું સંસારમાંરે, તજી મોહ માયાનો કૂપરે.
રઘુનાથ રૂપાળ. ૧૨

અંતરજામી આપછો રે, ભવદુઃખહર ભગવાન;
પ્રભુતા તમારી તો પ્રૌઢ છે રે, આદિ મધ્ય અને અવસાનરે;
રઘુનાથ રૂપાળા. ૧૩

ત્રિભુવનનાથ તમેજછોરે, અન્ય ન કોઈ ઉદાર;
અન્ય કને તમને તજીરે, શિદ કરગરૂં હું આવાર રે?
રઘુનાથ રૂપાળા. ૧૪

રાગ ધનાશ્રી.

કારૂણીક અધીક એવાં, વેણ સુણી રઘુવીરજી;
પ્રફુલિત રોમ શિથિલ શરીરે, નેત્ર ભરાયાં નીરજી;
દ્રવિત થઈ ત્રિગુણાતીત કે,છે, હે સુલોચનાસુંદરીજી;
જીવાડું હું જીવન તારો, કોડે કરુણા કરીજી. ૧

ભોગવ લંકનું કલ્પ શત લગી, રાજ્ય અતિ રઢિયાળુંજી;
શોચ તજી મન હર્ષિ જા તું, ભોવન તે હું ભાળુંજી;
સાંભળી એવી સત્યસિંધુની, વાણી સત્ય વિશેષજી;
વાનરસૈન્યા નિજમન માંહે, ભય પામી કરે કલેશજી. ૨

પ્રભુમરજી પ્રીછિ કહી ન શકે કશું, નિપટ થઈજિ નિરાશજી;
શું કરીએ કરતાર અલક્ષ છે? અવિગત એ અવિનાશજી;
જાનકીતણા શોચકેરો, વિભુને શું નથી વિચારજી?
જે કૃપામિટે રઘુવર ચિંતવે, આ સુંદરી ભણી સારજી. ૩

મનનું ધાર્યું કરશે રઘુવર, રૂડુ વિચારી રહિએજી;
ઉચિત હશે તે આદરશે વળી, કોને મુખડે કહિએજી;
કઈ રીતે કરશે રાજ્ય વિભીષણ? લંકતણું ભાઈ સારજી?
મેઘનાદ જીવી વેરી સમજી જવ, હાથ લેશે હથિયારજી. ૪

જાણિ પ્રભુ મરજી કપીશે, જાણ્યું સર્વે જરૂરજી;
પ્રણતપાળક ખળદળઘાતક, ભગવત છે ભરપૂરજી;
જોઈ અતિ ત્યાં રઘુપતિકેરો, સરળ સુખંદ શુભ સ્નેહજી;
વિનય કરે દશકંધરની વધુ, સર્વે તજી સંદેહજી. ૫

અઢળક દાની ઉદાર અતિ તમ, સર્વે લાયક સ્વામીજી;
કરૂણામય જોઈ તમને કૃપાળુ, વામિ દુઃખ નમામીજી;
મેં પણ અંતર અધિક વિચાર્યું, નિશ્ચય કરીને જાણ્યુંજી;
જીવવા કરતાં જગમાંહિ, આ મરવું હું વખાણુંજી. ૬

ભૂજાબળે જીત્યા મુજ ભરતારે, સ્હેજે ત્રણે લોકજી;
ચૌદભુવનના ભોગ કરી લીધા, ત્યાગી તનથી શોકજી;
રણતીરથ નિત્ય જાચતા હતા, મળીયું તે અનાયાસેજી;
પ્રાણધન લક્ષ્મણયાચક કર, આપ્યું મુક્તિ આશેજી. ૭

ઉચિત હવે નહિ દાન દઈ તે, લેવું પાછું માગીનેજી;
તે ઉપર વળી તમ પ્રભુકેરૂં, દર્શન મ્હાભાગીનેજી;
યજ્ઞ શત કરી જાણીએ અમે, આ જગમાં આવારજી;
મળીયાં તમોને માયાપતિ હે, જેમ સમાધી સારજી. ૮

પાવનગતિ અવસરરૂડો આ, સત્ય સુણો રઘુવીરજી;
તમને મળ્યે ફરી ભવ નહિ જયમ, સિંધુમાં નદી નીરજી;
જનના મનની ગુપ્ત વાતને, જાણનારા જગદીશજી;
ભવસાગર તરવા તમ નિર્મળ, નામ કૌશલધીશજી. ૯

સુનયનાતણી સુંદર વાણી, સાંભળીને સુરેશજી;
બોલાવિયા નિજ સમિપ સનેહે, કપીશને ઋક્ષેશજી;
મેઘનાદનું શીશ મગાવી, દીધું દીનદયાળેજી;
પતિશિર પામિ સુલોચના સતિ, કૃતાર્થ થઈ તે કાળેજી. ૧૦

પરિતપ્ત પરમવિયોગસંભવ, દુઃખ જે જે દોહલાંજી;
પતિમુખ પેખત મટિ ગયાં, સંયોગ સુખ તવ સોહલાંજી;
રજ લુંછતી પતિવદનવિધુની ત્યાં, નિજપદરથી પ્રમદાજી;
એમ કહીહે મમ જીવનતણી, સજીવન મૂળી સદાજી. ૧૧

અવિલોકી એ સંવાદ સરવે, સંશય કરે કપિરાયજી;
ધરણી લખ્યા કર લેખ મૃતકકર, સાચું કેમ મનાયજી;
સાચિ સતિ તો વદન હસે જો; સર્વે જન સાક્ષાતજી;
નહિ તો બધી એ આસુરીમાયા, જાણુ છું મન સાથજી. ૧૨

જ્ઞાન તપ જપ સાધન કરીને, પામે મુનિશાર્દુલજી;
મૃતકભુજ તે જ્ઞાન ગાય શું? ભાસે જોતા ભૂલજી;
રઘુપતિ તવ ઉચર્યા મુખેથી, શીશ હસશે સત્યજી;
કીધે કુતર્ક ન યોગ્ય કપિપતિ, મહામોહનિમિત્તજી. ૧૩

શીશપ્રાર્થના કરતી સતિ તવ, નિજ કમળ કર જોડજી;
વેગે હસો મમનાથ નિર્મળ, હરાવશો માં હોડજી;
નહિ હસોતો માનશે નહિ, પતિજ પતિકર લેખનીજી;
માટે મયા કરો માનનિપર, હાય સુની હું તમ વનીજી. ૧૪

વદે ન વદનક્રમે કર્યું ત્યાં, વિલંબ કીધ ક્ષણેકજી;
સ્તબ્ધ સહુ મુખ સન્મુખ ન્યાળે, ધન્ય રામ વિવેકજી;
વારવાર તે અહિતનુજાતા, કરગરી વેણ કહેછેજી;
શ્રમિત થયાછો રણ કરી ભારે, દુઃખ મુજને દમેછેજી. ૧૫
ક્ષોભ વધારો શું લક્ષ્મણ શરને, આવા મેં નથી સુણ્યાજી;
શિદ લજાવો મને શ્રી પ્રભુ સમિપે, સ્વામીમારા સલુણાજી;
જો હું મન ક્રમ કાય વચને, નેટ પતિવ્રત નારીજી;
સ્વપ્નેય અન્ય પુરુષ નચિતવ્યો, હોય હા દુઃખહારીજી. ૧૬
તો તરત આ શીર સ્વામિવું, બોલી ઉઠે સભા માયજી;
જેથી કરી રહિ જાશે જગતમાં, સુયશ અમુલ્ય સદાયજી;
જાણી હોતજો જીવનમારા, આપનિ ગતિ થવિ આવીજી;
સ્હાય કારણ તાતમારાને, લાવત અહીંયાં બોલાવીજી. ૧૭
સાંભળી સતિવાક્ય શિર તે, હોંસે કરી ઉઠ્યું હાસ્યજી;
ભાલુ કપિ સહુચોંકિ ઉઠ્યા, દીનપતિના દાસજી;
ખડખડ વદન હસે સમિપ સૌ, દેખતા રઘુરાયજી. ૧૮
જોઈ જન સહુ વિસ્મય પામ્યા, કારણ કળ્યું નવ જાયજી;
કોટિ ઘન સમતુલ્ય ગરજના, સુણી જાય ન તેહજી;
હસતું બંધ રહ્યું વદન પછી, ધન્ય સતિનો સ્નેહજી. ૧૯
અતિશય મન સંકોચ પામી, કપિરાયે તે કાળેજી;
સતિ સુનયનાને સંતોખી, દેખત દીનદયાળજી;
સર્વ કપિવરને હૃદયમાં, અચરજ લાગ્યું અતિશેજી;
શ્રી રઘુવરનેશીર હસ્યાનું, કારણ પૂછયું કપિશેજી. ૨૦
સર્વ કપિ આશ્ચર્યવશ છે, સંશય ટાળો સ્સામીજી;
કોણ કારણ શીર હસ્યું આ, ચૈતન્ય ચિદઘન પામીજી;
સાંભળી જન સુગ્રીવકેરાં, સંશય વચન વિશેષજી;
હસિ કહ્યું હંસકુળઅવતંસે, સર્વાત્મા સર્વેશજી. ૨૧

દોહરા.

સાંભળ જન સુગ્રીવ તું, તજી વિતર્ક તમામ;
કારણ શીશ હસ્યાતણું, અતિશય જે અભિરામ. ૧
ઘરૂણી જેના ઘરવિષે, પતિવ્રતા પરમાણ;
આ વડિવાત ન તેહને, સુગ્રીવ સખા સુજાણ. ૨
વળી સંશયવશ તું થયો, હે કપીશ કુળકેતુ;
સતિતણા સ્વામીતણું, હસ્યું વદન એ હેતુ. ૩
પતિશિર પામી પદ્મણી, પ્રભુને લાગી પાય;
વિનય સુણાવ્યો બહુ વિધિ, કૃપાળુ કૌશલરાય. ૪
માયાપતિ મમ કારણે, હે રઘુપતિ રણધીર;
દિવસ આજનો કરી દયા, યુદ્ધ તજો યુધવીર. ૫
પછી પદ્મણિ પાયે પડે, વિભીષણને સવિવેક;
રામતણા ગુણ ગ્રામ સુખ, સલુણી ગાતિ સટેક. ૬
કરૂણા કરી તે કુળવધુ, ઉચરે છે મુખ આપ;
શ્વસુર વિભીષણપ્રતિ સતિ, શમન સર્વ સંતાપ. ૭
શ્વસુર સમાન સદાય તમ, હે દશશિશના ભ્રાત;
આ કુળતણિ છે આપને, લાજ વડાઈ ખ્યાત. ૮
મુનિપુલસ્ત્ય પરિવારના, દિવ્ય તમે કુળદીપ;
પામ્યા ફળ અતિ વિમળ તમ, શ્રીરઘુવીર સમીપ. ૯
મહા મોહવશ પ્રથમ મેં, અનહિત માન્યું અમાપ;
જ્ઞાન પામિ જવ ગૂઢ તવ, ગુણ જાણ્યો મેં આપ. ૧૦
કરજો યુગ યુગ કોડથી, આપ અકંટક રાજ;
સહિત સુકીર્તિ સુકૃત્ય અતિ, સુપ્રિય સહિત સમાજ. ૧૧
સમરણ કરતાં તમતણું, સુયશ પામશે જન;
ગાશે સંગ ચરિત્ર શુભ, રઘુપતિનું નિશદંન. ૧૨
કુળવધુનાં કોડામણાં, વિશેષ એવાં વેણ;
સુણી વિભીષણનાં ઉભય, નિરે ભરાયાં નેણ. ૧૩
કરૂણા ઉપની કાળજે, ખરે થયું મન ખિન્ન;
અનઅવસર પ્રીછિ વાર્યું મન, નિર્મળ ન્યાય પ્રવીણ. ૧૪
કાળ કર્મે ગતિ હાથ કહી, સમજાવી વધુ સાર;
ગુરુ આજ્ઞા પામી રૂડી, ચાલી ચતુરા નાર. ૧૫
મરકટ કટકથી બ્હાર કરી, વિભીષણ વળ્યા વળાવિ;
વેર વિસરિયા વીરનું, કાળજ કરૂણા લાવિ. ૧૬
અરે હવે આશા કશી? કૂળ ઉગારણ કોય?
નહિતો કદિ કુળવધુતણી, આ'વિ અવસ્થા હોય? ૧૭

રાગ મારૂ.

ભોઈ શીર ચઢાવિ પાલખી, પ્રમદા પછી ચઢી પોતે;
રઘુપતિકેરી કૃપાના પ્રભાવે, વિદિત થઈ જગ જો તે;
રાખી હૃદયમાં રાજીવનેત્રની, ઘનશ્યામ રૂડી મૂર્તિ;
રસનાએ રામરટણ નિરંતર, શુભ અપવર્ગમાં સૂરતી. ૧
સિંધુ સરિતનો જ્યાં સુભગ સંગમ, ત્યાં કુળવધુ સતિ થાય;
પામિ સમાચાર આવ્યો રાવણત્યાં, સાંભળો હે મુનિરાય;
સાથે મંદોદરી આદિક સરવે, રડતો છે રાણીવાસ;
જાણે મહા શોકદિનકરકેરો, પૂર્ણ પડતો પ્રકાશ. ૨
પામી રજા પદમણિતણીપ્રીતે, શેવક સરવે ધાયા;
ચારૂ ચંદન મેં'કતો મળીયાગર, અધિક ભરી ભરી લાવ્યા;
ચંદન મળીયાગરમય રચિ ત્યાં, ચીતા શકું તે શું વરણી?
જાણે અમરપુરપંથ વિચરવા, મનહરણી નીસરણી. ૩
પ્રેમે પ્રણામ કરી જન સહુને, સંતોષ કરીયા સ્નેહે;
ધૈર્ય ધરી ઈષ્ટ સ્મરણ કરે છે, શુદ્ધિ નથી કશિ દેહે;
ભુજ મસ્તક ધર્યાં ચીતાનીમાંહે, ભરથારનાં ભામનીયે;
મઢિમાં બીરાજી આસન કરીને, આશીષ સૌને દીયે. ૪

યોગ સિદ્ધિનું પાત્ર થઈ જાણે, જગતથકી જશ લીધો;
પતિની સાથે અંતે સતિ થઈ, જન્મ કૃતારથ કીધો;
અગ્નિ ધરી તવ જ્વાળા પ્રગટી, ઝપટ ગગન જઈ લાગી;
જાતાં ન જાણી કોઈ જનોએ, સુરપર પ્હોંચી મ્હાભાગી. ૫

દોહરા.

પુત્રમરણ દિઠું જ્યાહરે, નેત્રે રાવણ રાય;
સંભ્રમ મુર્ચ્છાગત થઈ, પડીયો પૃથ્વીમાંય. ૧

હૃદય દુઃખિત થયું અતિઘણું, નયન ભરાયાં નીર;
ખોયો જાણે પ્રિય ઘણો, સર્પરાજ મણિશીર. ૨

કરૂણા કરે કરોડ વિધ, શ્રવણે સુણ્યું ન જાય;
હા પ્રિયપ્રાણ સપૂત હા, કાળજ કટકા થાય. ૩

રાગ મેવાડો.

દ્વારકાના વાસીરે, અવસરે આવજોરે એ ઢાળ

મારા મમતાળુરે, સપુત સલક્ષણારે;
ગયો કયહાં મૂકી મને ગુણ ધામ?
હૃદયસાગરનેરે, સૂકવી તું અસ્ત થયોરે;
હા સુતશોમ હા વાત વિશ્રામ. મારા મમતાળુ. ૧

હાય હાય હાવાંરે, મળવું ક્યાં થશેરે?
હા નિત્ય આજ્ઞાંકીત સુત સાર;
ઈંદ્રિ આદિ જીત્યારે, સરવે દેવતારે;
સેવા કરે સુર મુનિ નાગ અપાર. મારા મમતાળુ. ૨

રહિ ના બીજાનીરે, ભુજાબળ ગર્વતારે;
તારા બળ આગે હે બળવીર;
સ્વરગ ભુમિતળરે પ્રતાપ તપ્યો ઘણોરે;
તે આજ દીઠું દહન શરીર. મારા મમતાળુ. ૩

દોહરા.

કરી વિલાપ એવી રિતે, લંપટ જે લંકેશ;
થયો તેજહત હે ગરૂડ, વરણવી કહું વિશેષ. ૧

સંભારી ગુણ તેજ બળ, નિજ સુતનું નિરધાર;
મ્હા વ્યાકુળ મંદોદરી, કરતી રૂદન અપાર. ૨

કરી કરૂણા છાતી ફૂટે, હાય હાય સુત હાય;
તુજ મરતાં આ પાપિયો, જીવ મારો નવ જાય. ૩

નગર લોક વ્યાકુળ થઈ, શોચ કરે છે સર્વ;
સકળ કહે રાવણ ભુંડો, સહુ ગુમાવ્યું કરી ગર્વ. ૪

પછી લંકેશે બહુ વિધે, સમજાવી સહુ નાર;
નાશવંત મન માનવા, વિધિપ્રપંચ નિરધાર. ૫

કોણ કોનું અંતે કહો? જળ પરપોટો જક્ત;
ઉપજે વણસે એહમાં, આપણ શિદ આશક્ત? ૬

સ્વપ્નતુલ્ય સંસાર છે, મિથ્યા મારૂં તમારૂં;
જુઓ વિચારી અંતરે, માની કહ્યું અમારૂં. ૭

જ્ઞાનગોષ્ટિ રાવણ કહે, જુઓ તેમને આજ;
નિજમન મંદ અપાર છે, કુળક્ષય કેરે કાજ. ૮

પરને શિખ દેવાવિષે, કુશળ મહાજન ક્રોડ;
જન નથી ઘણા જગત વિષે, આચરનાર સહોડ. ૯

જોઈ ચરિત્ર પવિત્ર અતિ, સુર જય કહે સભાવ;
પુષ્પવૃષ્ટિ કરી પ્રેમથી, દુંદુભિએ દે ઘાવ. ૧૦

પુત્રની ઉતરક્રિયા કરી, નિશિચર નાથ સ્વહાથ;
થયો શોચવશ વિકળ અતિ, હૃદય દાહ મુનિનાથ. ૧૧

સચિવ સર્વે આવી ત્યહાં, લાગ્યા દેવા શીખ;
વૃથા વિષાદ કરો નહિ, દાનવપતી અધિક. ૧૨

પુત્ર નારિ દોલત વિવિધ, સુખ કેવાં તે સ્હેજ;
ચઢે ઘટા પળમાં વળી, વિખરાઈ જાએ તેજ. ૧૩

વિજળી ચમકતિ વિલોકિએ, ઘડી એક ઘનમાંય;
સ્થિર રહે ન તે સર્વદા, સટક દેઈ સંતાય. ૧૪

એવું વિચારી અંતરે, સુણ દશમૌલિ સનેહ;
કદિ ન વંચશે કાળથી, દુનિયામાં ધરી દેહ. ૧૫

તેજ યત્ન પ્રભુ અવ તમે, વિચારિ જુઓ વિશેષ;
સમુળ નાશ શત્રુતણો, થશે કોણ વિધિ બેશ? ૧૬

સાનૂકુળ સુણતાં વચન, માન્યું કાંક મન સુખ;
તીર્થજ્ઞાન જ્યમ કાળવશ, ભવનિ ભાગવા ભૂખ. ૧૭

વિચાર કરવા લાગિયો, સચિવ શીખ સુણી કાન;
બહુ પ્રકાર દશમૌલિ તવ, હે મુનિ ચતુરસુજાણ. ૧૮

સ્હાયકારી આ સમયમાં, અહિરાવણ છે એક;
આવ્યો વિચારિ એવું પછી, શીવ સમિપ સવિવેક. ૧૯

તપ કરવા લાગ્યો ત્રિવિધ, સમાધિસ્થ દશશીશ;
અંતરમાં આરાધતો, સુગુણ નિધાન ગિરિશ. ૨૦

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

ઘડી ચાર નિશા ત્યાં વીતી, સંધ્યાવંદન કરતો સપ્રીતી;
લાગ્યો કરવા ધ્યાન દશશીશ, હર્ષિ જોડ્યા હેતે કર વીશ. ૧

શીવશેવક રાવણ રાય, અતિ અનુરાગી એહ ગણાય;
સુણ ગરૂડ મહા ગુણધામ, મહાભાગી રાવણ તેથી આમ. ૨

મંત્ર આકર્ષણ જપ્યો જ્યારે, દશશીશ ઉમંગ અપારે;
ત્યારે જાણ્યું તરત પાતાળે, અહિરાવણ ચિત્ત ડોલ્યું તે કાળે. ૩

લાગ્યો કરવા તે મન અનુમાન, સતિ સાંભળ થઈ સાવધાન;
કોણ કારણે એ દશશીશ, અકળાણો હશેજ અતિશ. ૪

નિશિચરપતિ અતિ બળવાન, ચૌદ ભુવન છે વશ જેને જાણ;
તેને જીતવા વિશ્વમાં વીર, કોણ નિજમુખ કહે રણધીર? ૫

મન ક્રમ વચને અહર્નિશ, સેવે નહિ અન્યને દશશીશ;
ધર્યું ધ્યાન હૃદયમાં વિચારી, દેવિ કામદા કેરૂં સુરારી. ૬
અહિરાવણ પછી ત્યાં આવ્યો, આવ્યો હેલામાં અતિબળવાળો;
જ્યહાં શિવમંડપે દશશીશ, બેઠો ધ્યાનસ્થ કર જોડી વીશ. ૭
નિશિચરપતિ કહીને સપ્રીત, શીશ નામ્યું વાર અગણીત;
હાથે હાથ ગ્રહિ પોતે જાગી, નિજાસન બેસાડ્યો અનુરાગી. ૮
અહિરાવણ રાવણને એ રીત, પૂછ્યું કુશળ ક્ષેમ સપ્રીત;
પછી રાવણે પ્રથમથી વરણી,સુપર્નખા પ્રત્યે કરી જેવી કરણી. ૯
વધ ખર દૂષણાદિક કેરો, સંભળાવ્યો લંકેશે ઘણેરો;
મામામારીચ કપટ હરણની, કહી વાત ત્યાં અંતઃકરણની. ૧૦
સીતાહરણ કર્યું જેવી રીતે, સંભળાવ્યું સ્નેહીને સપ્રીતે;
પવનાત્મજે બાળી લંકા, રોળી જેમ યોદ્ધા રણવંકા. ૧૧
સેતુ બાંધી સાગરપર રામ, આવ્યા ઉતરી સકપિદળ આમ;
અંગદવિષ્ટિવળી સંભળાવી, ઉર સંકોચ અધિકો લાવી. ૧૨
અનિયઅકંપનઅતિકાય, મુવા રણભોમી સુણ અહિરાય;
તાતકૂશળતા તો સર્વે, હવે આવી રહી અતિ ગર્વે. ૧૩
સર્વે કટક નિશાચરકેરૂં, નાશ પામ્યું દીસે છે ઘણેરૂં;
કુંભકર્ણ ઇંદ્રિજીત માર્યા, રામલક્ષ્મણ મનુજ બિચારા. ૧૪
માટે તુજને હે મારા વીર, મારી પાસ બોલાવ્યો સુધીર;
કહે કરિએ યત્ન વિચારી, રીપુનાશતણો મન ધારી. ૧૫
સુણી વેણ રાવણનાં સુભાત, વિસ્તારી કહી કેટલીક વાત;
અહિરાવણ તે પછી કે'છે, શીદ રાવણ શોચ કરે છે. ૧૬
હરિ જઈશ હું બંને ભ્રાત, રામ લક્ષ્મણ જગત વિખ્યાત;
લઈ પાતાળમાં તતકાળ, દેવીને બળીદઈ આણું કાળ. ૧૭
દૈત્યકુળ યશ એ થકી લેશે, તારી કીર્તિ યુગોયુગ રે'શે;
લઈગયો હું તે જાણજે ત્યારે, રવિસમ તેજ રાતે થાય જ્યારે.૧૮
કહી એવું પ્રબોધ કરીને, શિર નામિ સ્વબળ ઉચરીને;
આવ્યો રઘુપતિકેરા દળમાં, ઇષ્ટ રાખીને હૃદય કમળમાં. ૧૯

રાગ ગરબી.

તમે આળ ન કરશો એવડી અલબેલાજી એ રાગ

સાંભળજે મુનિરાજ, અહિરાવણ આપે;
પ્રભુકટકવિષે તે વાર, આવ્યો પરિતાપે. ૧
પડે ન સુજ નિશિ ઘોર, અતિશે અંધારી;
મર્કટ ભટ વિકટ અનેક, જાગે ત્યાં ભારી. ૨
કહે જયતિ જગદીશ, જય જય રઘુલાલા;
અતિ અગમ નાથ અખિલેશ, કૃપાઘન કરૂણાળા. ૩
ત્યાં અંજનિજે એક, રચ્યો ઉપચાર રૂડો;
નિજ લંગુરનો શુભ કોટ, બનાવ્યો બહુ રૂડો. ૪
તે શોભા તરતીબ, વરણી ન જાય કશી;
જાણે ભુજંગપતિ આપ રહ્યો ના હોય વસી? ૫
વળી જ્યમ શૈલ સમાન, ફરતો કોટ ભલો;
દરવાજે કપિવર મૂખ, કોથી ન જાય કળ્યો. ૬
અહિરાવણ અવિલોકિ, હાર્યો હૃદય ઘણો;
રવિ ઉદય સમે ન પ્રસાર, જ્યમ કંઈ તિમિરતણો. ૭
એકે યુક્તિ ન મંન, સુજી આવી જ્યારે;
કિધ કપટ વેશ બહુ બેશ, સુણ ઉમયા ત્યારે. ૮
વિભીષણનું ધરી રૂપ, અહિરાવણ પોતે.
વિચર્યો પવનાત્મજ પાસ, છળકારક જો તે. ૯
સહજ પ્રતાપી પ્રૌઢ, પવનાત્મજ પોતે;
વળી સુરપતિનો દાસ, દ્રઢ નિશ્ચય સોતે. ૧૦
ટાળો દઈ મૂઢ તેહને, રઘુપતિ પાસે;
જડ જાવા લાગ્યો તર્ત, ઉરમાં નવ ત્રાસે. ૧૧
મર્મ ન જાણ્યો કાંઈ, હનુમાને મનમાં;
વિભીષણ-વેષે કોણ, વિચર્યું કપિ દળમાં? ૧૨
ઉભો રહે ક્યાં જાય? સુણી બોલ્યો સ્નેહે;
સુણ વાત ભ્રાત ઉર તારૂં, ભર માં સંદેહે. ૧૩
જાઉં છું જ્યાં જગદીશ, જગમાં જનત્રાતા;
મમ પ્રાણસખા કરૂણાળુ, સહુને સુખદાતા. ૧૪
'પામી રજા પ્રભુપાસ, પલક સંધ્યા સારૂ;
હું ગયો હતો સુણ ભ્રાત, વળતું શું કહું વારૂ? ૧૫
તે કારણથી તર્ત, જાઉં પ્રભુ પાસે;
થઈ વાર રિશાસે રામ, જાણી મન ત્રાસે. ૧૬
સત્ય વચન મનમાંય, માન્યાં હનુમાને;
ભાવી બળવાન ગરૂડ, કથામૃત ધર કાને. ૧૭
કપટ ચતુરતાની ગતિ, ન જાણી જાયે;
પર મનહર ધનહર તેહ, વિધવિધ ઉપાયે. ૧૮
આજ્ઞા પામી ઉદાર, ગયો ત્યાં સત્વર તે;
જ્યાં રહે લક્ષ્મણ રામ, બંને બળધર તે. ૧૯
જામ્બુવાન સુગ્રીવ, નળનીળ તન નરવા;
અંગદ સુખેણ બળશાળી, વળી ગુણના ગરવા. ૨૦
દ્વિવિદ મયંદ અનેક, કપિદળના સુભટો;
વળી ગવય ગવાક્ષ સિવાય, મ્હાબળી મરકટો. ૨૧
સહિત વિભીષણ ત્યાંહ, અન્ય સુભટ અતિશે;
સુતાછે સહુ રણધીર, ભય કોનો ન દિસે. ૨૨

દોહરા.

તેમની મધ્ય મહાસુભગ, રાવણશિયરરાહ;
સુતા એકજ સાથરે, ફણિપતિ પણ સઉછાહ. ૧

દક્ષિણદિશાભણી સુએ, રૂપાળા રઘુનાથ;
લક્ષ્મણ ઉત્તરદિશિભણી, તેપર પ્રભુનો હાથ. ૨
પ્રભુકર લક્ષ્મણહૃદયપર, શોભે કેવો સાર;
કનકકોષપર સર્પપતિ, જયમ શોભીત અપાર. ૩
કપિ સહુ જાણે ક્ષિરધી છે, ત્યાં જાણે બે વીર;
સુતા શોભે શ્રેષ્ઠ વળી, અતિ બળાઢ્ય રણધીર. ૪
સુભગ મહા કોદંડછે, બનાવી ધરિયાં બાણ;
લક્ષ્મણ સહિત સમીપ દિઠા, રૂપ મનહર રઘુભાણ. ૫
અહિરાવણે વિલોકિને, મનમાં કર્યો પ્રણામ;
'ધન્ય રામ ઘનશ્યામ પ્રભુ, જગ પરિપુરણ કામ.' ૬
બ્રહ્માદિક પણ જેહનું, ધ્યાન ન પામે ધીર;
મુનિ મહેશ પણ મનવિષે, પુજા લાવે વીર. ૭
કરે વિવિધ જપ યોગ બહુ, વિરાગી લઈ વૈરાગ;
રટે નિરંતર જાગીને, નિશદિન અતિ અનુરાગ. ૮
તે પ્રભુને અહિરાવણે, જોયા ભરી ભરી નેત્ર;
કૃપાસિંધુ જનભયહરણ, સ્વરૂપ મોહનીક્ષેત્ર. ૯
પછી તેણે બહુ પ્રીતથી, મનમાં કર્યો વિચાર;
'રાવણકાજ કરૂં હવે, નિજબળ મતિ અનુસાર.' ૧૦
નિજમાયા કૃત ગુણ કશો, આવ્યો હૃદયવિષેજ;
'જશે શિરીતે ભાઈ બે? સુતા લઈજઉં સેજ.' ૧૧
મોહનમંત્રે સર્વ જણ, પામ્યા મોહ શરીર;
અદર્શ અહિરાવણ થયો, લઈને બંને વીર. ૧૨
એ વિધી લક્ષ્મણ રામને, ગયો લેઈ ગુણહીણ;
આકાશમાં પ્રકાશ અતિ, થાતો મુનિપ્રવીણ. ૧૩
તે પ્રકાશ જવ રાવણે, જોયો જાજુલમાન;
બચન સત્ય કરી માનિયું, અહિરાવણનું સમાન. ૧૪
મનમાં હર્ષ ન માય મુનિ, 'હવે ભાર શો આજ?'
'અસુરારિને સનેહિ મમ, લેઈ ગયો સહસાજ.' ૧૫
બેય બંધુને લઈ ગયો, ક્ષણમાંહે નિજલોક;
સોર બકોર થયો ઘણો, કપિદળમાંય સશોક. ૧૬

રાગ ધનાશ્રી.

શોર બકોર થયો દળમધ્યે, શોકગ્રસિત સહુકોયજી,
જાગી ઉઠ્યા સહુ વાનર શ્રીહત, શું વરણી કહું સોયજી?
અવિલોકિએ જયમ જળ વિનાની, સરિતા શુષ્ક વિશેષજી,
શશિયર પાખે શર્વરી શોભે, ઘોર અંધારે વેશજી. ૧
તડિત વિના જયમ મેઘ શોભે, શું કહું વરણી વાતજી?
તેજ હત દિવસે જ્યમ શશિયર, ઝાંખી દીસે જાતજી;
દિનકર પાખે દિવસ ઉજ્જંજળો, જીવ વિના જેવો દેહજી,
દિપક પાખે જેમ અંધારૂં, ઘોર દીસે ગેહજી. ૨
એક એકને પુછવા લાગ્યા, વ્યાકુળ થઈને વિશેશજી,
'ક્યાં ગયા ત્રૈલોકવિભુષણ? અમને મુકી અવધેશજી;'
સર્વ કટક મળી શોધી જોયા, દીઠા ન બંને વીરજી,
વ્યાકુળ સહુ કપિભાલુઓ થયા, જયમ જળચર વણનીરજી. ૩
સર્વ મુખ એવું વદી કહે, 'આ શું કર્યું વિધિ રાયજી,
'રઘુપતિ પાખે પ્રાણ લેવા ચહે, એ તારો અન્યાયજી;'
શોકરાહુથી મન શશી સહુનો, ગ્રસિત દીસે છે ઘણેરોજી,
ધરી શકે નહીં ધીર કહે મુખ, 'રામલક્ષ્મણ પ્રભુ પ્રેરોજી.' ૪
કરૂણા કરે બહુ વદન દયામણે, સુગ્રીવ સ્નેહ સંભારીજી,
'સુધરી સરવે વાત બગાડી શું? હે વિધિ અવિચારીજી;
સર્વ કટક સંહાર્યું દૈત્યનું, હતું તેટલું બળ કાઢીજી,
એક રાવણ રિપુ રહ્યો હતો, વૃક્ષ વિના જેવી વાડીજી. ૫
તેય રે'ત ન રઘુવરકેરાં, વિષમ શર તન વાગ્યેજી,
અરે પરંતુ અમતુલ્ય અભાગી, કોઈ થયા નહી આગેજી;
જો કદી દશશીશને તો, જોર કરી જીતીશું જી,
ઉત્તર શો પણ દેશું સીતાને, બોલતાં બી'નીશુંજી. ૬
એવું કહી વ્યાકુળ થઈને, મૂર્છિત ધરણી ઢળિયાજી,
વજ્ર લાગ્યે શૈલ પડે જયમ, યાજ્ઞવલિક મુનિ વદિયાજી;
વિભીષણના અંતઃકરણની, ગતિ તો કથી નવ જાયજી,
ધેનુથી જયમ વચ્છ બિચારૂં, વિરહે દુખીયું થાયજી. ૭
પવનાત્મજ ઋક્ષેશ આદે, અતિશે હાર્યા ઉરમાંજી,
સુજે નહિ ત્યાં કોઈને કશું, રાત અંધારી દીસેજી;
'આ શું કર્યું અવિનાશિએ અરે, દુર્ભાગિને તજ્યા દુરજી,'
સર્વ કપિ મન શોચ કરેછે, ઉડી ગયું મુખનુરજી. ૮

દોહરા.

હનુમાન અનુમાની ઉર, કહે એમ સહુપાસ;
'વિસ્મય થાય વિશેષ મન, સુણો સર્વ સઉદાસ. ૧
કોઈ એક આવ્યો અહીં, વિભીષણકેરે વેશ;
પ્રભુસમીપ જાતાં દિઠો, નહિ સંશય લવલેશ. ૨
પુછતાં પ્રત્યુત્તર દિધો, વિમળ વાણિથી નેક;
કપટ ન જાણ્યું મેં કશું, દૈત્ય હૃદયનું સટેક.' ૩
સમિરાતમજનાં વચન સુણી, લળી બોલ્યો લંકેશ;
'હાં—! અહિરાવણ લઈ ગયો, પાતાળે અવધેશ. ૪
નાગલોકમાં તે વસે, માયા પ્રિછે અપાર;
વેષધારી મમ બપુતણો, અન્ય ન કો આવાર. ૫
અતિ બળાઢ્ય રણધીરછે, માયા પ્રિછે અઘાત;
નિશ્ચય એને દશશિશે, મોકલેલ મળિવાત. ૬
જેને અતિબળ હોય તે, ત્યાં જાએ તતખેવ;
જીતિ તેને લાવેજ તે, પ્રભુ દેવાધી દેવ. ૭

કહે ભાલુપતિ 'હે વીરા, રણહઠિલા હનુમાન;
તાત પ્રબળ બળ તાહરૂં, જગત સર્વમાં જાણ. ૮

અતિ વેગે આ અવસરે, તે તું યત્ન વિચાર;
કૃપાસિંધુ એ વીર જ્યમ, આવે અહિં આવાર.' ૯

વળી સુગ્રીવ કે' ખિન્ન થઈ, 'હે હનુમાન સુજાણ;
વિના રામ ધિક ધિક જીવન, પળ યુગસમ પરમાણ. ૧૦

તૃષાતુર જ્યમ જળવિના, અબળા જેમ અનાથ;
તેવા અમે તમામ જણ, વિના રામ રઘુનાથ. ૧૧

રાજીવ જ્યમ રવિવણ દિસે, કરમાયલ અત્યંત;
તેવા અમે તમામ હે, રણહઠિલા હનુમંત. ૧૨

સીતાશોધ સુઔષધી, આણી જેમ સપ્રેમ;
તેવી રીતે ગુણી બંધુ એ, આણ વીર તનક્ષેમ.' ૧૩

સાંભળી એવું સ્નેહથી, વદિયો વીર હનુમાન;
'સ્થિર મન કરો તમે સહુ, કપિવર સુગુણનિધાન. ૧૪

ચૌદભુવન ને લોકત્રણ, ખળભળાવી ખોળીશ;
પ્રભુ લાવું પળ માત્રમાં, તજી દો શોક કપીશ. ૧૫

સજગ હવેથી સર્વકો, રે'જો રૂડી રીત;
ચઢી આવે મ્હાકાળ પણ, લઢજો થઈ અભીત. ૧૬

એમ કહી કરી ગર્જના, ચાલ્યો ઝટ હનુમાન;
પ્રલયતણા પરજન્ય સમ, કપિ તન તેજનિધાન. ૧૭

જતાં જતાં કપિવર ગયો, એક વૃક્ષતળ આપ;
શું નિપન્યું તે સાંભળો, શમન સર્વ સંતાપ. ૧૮

રહે ગૃધ્ર ગરધણ ઉભય, તે તરૂપર તેવાર;
ગર્ભણી ગરધણ આપછે, દોહદવિવશ અપાર. ૧૯

પતિપ્રત્યે બોલી વચન, 'લાવો મનુષામીષ;[1]
ખાઉં તે હું બહુ ખાંતથી, સુખી જીવ થાય અતીશ.' ૨૦

તેનું વચન સુણી તે સમે, ઉચર્યો ગૃદ્ધ અશોક;
'અહિરાવણ રઘુનાથને, લઈ ગયોછ નિજલોક. ૨૧

દેશે બળી કુળદેવિને, પ્રિયા આજ કે કાલ;
વડાં ભાગ્ય જો પામિએ, એ આમિષ આ કાળ. ૨૨

કો પણ યત્ને કામની, આણી દઈશ આમીષ;
એવું કહી ગૃદ્ધે પ્રિયા, સમજાવી તે દીશ. ૨૩

જ્યારે પવનસુતે પ્રીતે, આ શુધી સાંભળી સ્હેજ;
ચાલ્યો ઉર સમરી હરી, અતિ વિશાળ તન તેજ. ૨૪

તરત તેહ ક્ષણમાં ગયો, પાતાળે શુભ વેશ;
અહિરાવણના પુરવિષે, લાગ્યો કરણ પ્રવેશ. ૨૫

દ્વારપાળ ત્યાંનો રૂડો, છે મકરદ્વજ કીશ;
'ઉભો રહે! કપિ પ્રતિ કહ્યું, અંતર આણી રીશ. ૨૬

૧ મનુષ્યનું માંસ.

મારૂતસુત હનુમાનનો, હું રણહઠિલો બાળ;
સ્વામિભક્ત શિરોમણી, વળી ભંજક સુખ કાળ.' ૨૭

સુણીને સમિરાત્મજ કહે, વિસ્મયવશ અતિશેય;
'અરે મૂર્ખ નથી વિશ્વમાં, સુત મારે સ્વપ્રેય.' ૨૮

હરિગીત છંદ.

'સ્વપ્રેય સુત મારે નથી મૂઢ, કામવશ ક્યારે થયો?
વદતાં વચન નથી લાજ આવતિ? આજ લગી તું ક્યાં રહ્યો?
મતિ ભોળી મેં ક્યારે કરી કપિ? કામવશ થઈ કોડથી,
જાણે મને છે જગત બધુંએ, કામરહિત સહોડથી. ૧

મતિમંદ મમસુત થાય આજે, કે' તું તે શા કારણે?
કે'તાં તને મુખ આટલું, નથી લાજ આવતિ નિજ મને?
કે' કોણ વિધિ મમસુત થયો તું, આદ્યથી વિસ્તારિને,
નિજ ઉત્પતી મમ આગળે તવ, ક્યમ પ્રથમ ના કહી મને? ૨

સુણીને વચન મકરદ્વજે કહ્યું, સાંભળો કપિરાયજી;
લંકા દહન કરી તાત જ્યારે, ક્રોધ સંપૂર્ણ સજી;
પુરિ બાળી ઉલટી સુલટી આવ્યા, ઉદધીતણિ સમિપેતમે;
પરિશ્વેદ[2] વપુ પરિપૂર્ણ આપ્યો, આપને પ્રભુ તે સમે. ૩

પરિશ્વેદ તે છૂટિયો ઉદધિમાં, સાંભળો અતિ સ્નેહથી;
પીધો મકરિયે તે હું પ્રગટ્યો, મકરિકેરા દેહથી;
પ્રભુ એ પ્રકાર હું આપનો સુત, તાત મારા છો તમે;
નથી જાણતો હું અન્ય કોને, માત તાતજી આ સમે. ૪

અહીં તાત અહિરાવણતણી હું, સેવના કરૂં છું સદા;
મમ સ્વામિ આજ્ઞાથી હું અહીં રહું, અંતરે નથી આપદા;
સહુ સત્ય વાતજ[3] વાત કહીને, પછી પૂછી સહુ વાત તે;
આણ્યા અહીં રઘુનાથ લક્ષ્મણ, શું કરે છે તાત તે? ૫

સ્થળ તેતણું શું નામ વત્સળ, તે કહે અવ કોડથી;
ઇચ્છું છું જાવા અંતરે નિજ સ્વામિપાસ સહોડથી;
નથી જાણતો હું વૃતાંત તાતજી, તેતણું કશું અંતરે;
પણ સાંભળી છે શ્રવણ એવી, વાત તાત કશી ખરે. ૬

સીતાસતીપતિ સાથ ફણિપતિ, ફંદ કરી ભૂલોકથી;
લઈ આવિયો છે દૈત્યપતિ અહીં, અન્ય કશું પ્રિછતો નથી;
કરતો હશે તે હોમ આજે, કુળવિવર્ધન કારણે;
નરરાજ બેનો ભોગ દેશે, દેવિકેરે બારણે. ૭

સુણ્યું જેહ મેં નિજ શ્રવણ તે હું આપને સરવે કહું;
નિજસ્વામિમાટ હું દુઃખ સહું અહીં, સત્ય ગણજો મન સહુ;
જાવા કહો જાવા ન દઉં પણ, સત્ય મનમાનો તમે;
મમસ્વામિની આજ્ઞા તજીને, અયશ લઈશ ન આસમે. ૮

સુણી એવું સુતનું વેણ તજી તે, ચાલિયો હનુમાનજી;
મકરદ્વજે અતિ ક્રોધ કરી તે, તક થયો સનમુખ સજી;

૨ પરસેવો. ૩ પવનકુમાર.

કપિરાયને બહુ ક્રોધથી હણિ, મુષ્ટિકા તવ તેમણે;
હણિ એક મુષ્ટિ મકરધ્વજને, તાત સુત લઢતા રણે. ૯
એકેકને મારે પછીતો, કોય નહિ નબળો જરા;
યુધ ચાલ્યું ઉભયનું ઘોર અતિશે, સુણ સતિ સુમનહરા;
પામી શકાય ન પાર બળનો, એક એક તણો કદા;
મારૂતસુત શ્રુત સુભટ બંને, ઘોરરવ કરતા તદા. ૧૦

કાવ્ય અથવા રોળાવૃત

પુત્રલંગુરે પુત્ર, બાંધી ભવ કહે ભવાની;
સત્વર ચાલ્યો પછી, વાર અહીં ઘણી થઈ જાણી. ૧
લલિત ધરી લઘુરૂપ, હોમગૃહ જોયું જાઈ;
જીવ સજીવોતણું, લેખું નવ શકે લખાઈ. ૨
ત્યહાંજ દેવીતણો, દિવ્ય મંડપ દીપે છે;
રૂધિરતણા બહુ ઘડા, કોણ જન ગણી શકે છે; ૩
વિધવિધ ભાંતિ વશેક, મિષ્ટ પકવાનો મેવા;
મૂક્યા દેવિમંડપે, ભોગ ભલિભાતે લેવા. ૪
માલણ ત્યાં લઈ પુષ્પ, આવિ ઉર ઉમંગ ભરતી;
પુષ્પે કર્યો પ્રવેશ, વેશ લઘુ કપિવર સુમતિ. ૫
સુમન થકીય અધિક, કાયકૃત કપિ હલકાઈ;
આવી લઈ તે પુષ્પ, દેવિમંડપ હરખાઈ. ૬
સર્વે પુષ્પ તે સદ્ય, દેવિશિર ચઢ્યાં મુનિજી;
વિકટ સ્વરૂપ વિશેષ, વધ્યો ત્યાં કપિ મન રીઝી. ૭
ચાંપ્યો પગ દેવિપર, તરત ધરણિમાં સમાણી;
મુખ વિકાશિ કપિ ઉભો, છબી નવ જાય વખાણી. ૮
રૂપ વિલોકિ અતિ પ્રૌઢ, હૃદય આનંદ ઘણેરો;
નિશિચર કરે વિચાર, ધન્ય યશ દેવીકેરો. ૯
કહે એમ મુખ કેણ, પ્રગટ થઈ દેવી આજે;
મહાભાગિ ભવમાંય, દૈત્યપતિ સહિત સમાજે. ૧૦
કરી પ્રણામ કરજોડ, કરે પૂજા વળી કોડે;
જે કંઈ ધરે નિવેદ, પડે કપિમુખમાં હોડે. ૧૧
સકળવસ્ત્ર સમુદાય, સર્વ હતાં જે ચઢાવવાને;
ઉગર્યું ન એમાંથીય, સર્વ ખાધાં હનુમાને. ૧૨
ખેલાડી કપિરાય, તરત કૌતક વિસ્તાર્યું;
હવે દૈત્યકુળ નાશ, થવા ચાહે મન ધાર્યું. ૧૩
અહિરાવણને ઊર, કેવું સુખ થયું ભવાની?
જ્યમ બળીપશુ ચઢિ કાંધ, અધિક લે મન સુખ માની. ૧૪
સિદ્ધ થયો સહુ યજ્ઞ, જાણીયો મનમાં જ્યારે;
લક્ષ્મણ લક્ષ્મણધામ, રામ આણ્યા ઝટ ત્યારે. ૧૫
ઉભા રાખિયા ત્યાંય, બેય પ્રભુને બળશાળી;
નિશિચર કર આયુદ્ધ, ઘેરિ કરતા રખવાળી. ૧૬
ગદા ધરી કર કોઈ, કોઈ ધનુબાણ ધરેલા;
શક્તિ ત્રિશૂળ તરવાર, મહા દારૂણ મન મેલા. ૧૭
તોમર મુદગળ ફરશુ, પરશિ અસિ તિવ્ર ધારની;
કઈ નવધાર કટાર, પાસ છડી પ્રલયકારની. ૧૮
પાંગરણે પેશાબ, થાય જઈ જોતાં જેને;
એવાં અતિ આયુધો, મારવા જન બંનેને. ૧૯
માયાબળથી સકળ, વિચિક્ષણ વેશ વિશેષે;
અતિ કરાળ તેમનાં, તેજ લક્ષણ વળી દીસે. ૨૦
એહરીતે સહુ વીર, રહે ત્યાં સજગ રૂડેરા;
અહિરાવણ વશ સર્વ, ઘોર કર્મના ઘણેરા. ૨૧
આજ્ઞા પામિ ઉદાર, ચળકતાં ખડગ ઉઘાડી;
હણવા હેલામાંય, ઉભા પ્રભુશીર અનાડી. ૨૨
કોઈ કહે ત્યાં એમ, રાજ્યનીતિએ અનુસરવું;
વાર કરો ત્રણઘડી, સમરી લે હોય સમરવું. ૨૩
સુણી વચન તે સત્ય, કોપિને મુઢ કહે ત્યારે;
સમરી લો આ સમે, છે કહો કોઈ તમારે? ૨૪
નહિતો મન જાણજો, આવિ બન્યું હવે તમારૂં;
નિશિસ્વપ્નાવત નેટ, થશો બે ભાઈ વિચારૂં. ૨૫
કહે મૂઢ બહુ કથન, એમ અનુચિત રઘુવરને;
તે કે'તાં સંકોચ, થાય મારા અંતરને. ૨૬
લક્ષ્મણ જુએ પ્રભુને, જુએ પ્રભુ લક્ષ્મણ સામું;
પ્રભુના કૌતુક તણો, પાર શીરીતે પામું? ૨૭
પછી પ્રભુએ મનમાંય, કર્યો શુભ વિચાર કોડે;
જપતા નામ અમારૂં, જગતજન સરવ સહોડે. ૨૮
આ અવસર આપણે, સમરિએ સમિરાત્મજને;
નિકટ છેજ નિરધાર, ધન્ય અતિશે કપિધ્વજને. ૨૯
અહો વીર રણધીર, ધન્ય બજરંગ ધન્ય છે;
તુજ સમાન બળવાન, અવનિપર કોણ અન્ય છે? ૩૦
સ્હાય તારી આ સમે, અમો બે તૂજ ભરોસે;
જ્યહાં હો તું ત્યાં થકી, હવે થા પ્રગટજ હોંસે. ૩૧
એવી રિતે અપાર, સેવ્ય શિવ અજ સુર મુનિવર;
એવા રામ કૃપાળ, સ્મરણ કર્યું કપિનું સત્વર. ૩૨
લખ્યા લેખ વિધિતણા, તેવું થાશે કહી તે તક;
ઉભા સ્તબ્ધ છે ઉભય, ત્યાગી મિથ્યા બીજું બકબક. ૩૩
તવ વધકર્માધીપ, મારવા લાગ્યો જેવે;
ઘન સમાન ગર્જવા, લાગિયો કપિવર તેવે. ૩૪
નિશિચરના જીવની, અધિક છું તૃષિત હું આજે;
કહું છું વચન એ સત્ય, વિચારી ઉર સહસા જે. ૩૫
અહિરાવણે કશુંય, કાજ કરિયું નહિ સારૂં;
કપટવેશ આ બેય, સુરપતી આણ્યા વારૂં. ૩૬

તે કારણ હું દેવિ, ક્રોધવંતી પરિપૂરણ;
સહુનું થશે અકાજ, નેટ નિશિચર કઈ ચૂરણ. ૩૭

સભય સર્વ તે સમે, દૈત્યયુથ દિલમાં અતિશે;
કરી ગર્જના ઘોર, રૂડા કપિએ વળી રીશે. ૩૮

અટ્ટહાસ ગંભીર, કર્યું કપિ પ્રગટ થઈને;
અતિભય વ્યાકુળ દૈત્ય, સાંભળો મુનિ ચિત દઈને. ૩૯

ઝુલણા છંદ.

દૈત્ય ડગમગ થયા, ગર્વ અનહદ ભર્યા;
ઉર ડર્યા આપ કંપાય કાયા;
ક્રોધ ભરિયો કપિ, લે લપેટી સહુ;
રોળતા દૈત્ય રાખે ન માયા;
લોઢ સાગરતણા, તેમ વ્હેતો કપી;
દંત કરડી રહ્યા દીતિજાયા[1];
તે ક્ષણે બંધુ બે, સ્કંધ લીધા કપી;
કીધ લંગુરની શિર છત્રછાયા. ૧

રણવિષે લાગિયો, દૈત્ય હણવા બધા;
પાટુ લપડાક ગડદા પ્રહારે;
વધકર્માધિકારીતણાકર થકી,
ખડગ ખેંચી લઈ માર મારે;
કાપવા લાગિયો કોપ કરીને કપી,
દૈત્યનાં શીર ભુજ પાય ખારે;
કોઈનાં નાક ને કાન છેદ્યાં વળી,
ઝાલી પગ અગ્નિમાં હોમવારે. ૨

કોટ દ્રઢ કપિવરે, કીધ લંગુરતણો,
જેથી કો દૈત્ય નાશી ન જાએ;
એવિ રીતે બધા દૈત્ય દારૂણતણો,
સદ્ય સંહાર કરી પ્રફુલ્લ કાયે;
તે સમે આવિ ત્યાં યુદ્ધ સન્મુખ કહે,
રાય અહિરાવણો ગર્વતાએ;
રે કપિ મૂર્ખ નથી ત્રાસ મારો કશો,
ફોક નિજ ગર્વમાં કાં ફુલાએ? ૩

જો હું અહિરાવણો જાણતો નથી મને?
તોળું ત્રૈલોક કંપાવું હાકે;
મારિયા વાડીના રક્ષપાળક લઘુ,
એહમાં આવડો ચઢ ન છાકે;
અક્ષકુંવર હણ્યો જે બિચારો બહુ,
કાળનેમી હણ્યો તેમ આ કે?
પણ તું પ્રીછિશ ના એ બરોબર મને,
ચાહું તો જગ ચઢાવું હું ચાકે. ૪

કોણ ગણતી અલ્યા, તારી શુરવીરમાં?
એમ કહી કોપ કરી તેહ વારે;
જોરભર જુક્તિથી, લક્ષી તન કપિતણું;
ખડગ માર્યું તદા પૂર્ણ ખારે;
કપિતણી કાયછે, વજ્ર સમતુલ્યની,
ને વળી ચોટ ચુકાવી ભારે;
મારિ અસી લેઈ કપિ કાપ્યું શીશ તેહનું,
અગ્નિમાં નાખીયું હોમવારે. ૫

દોહરા.

પુર્ણાહુતી કરી પ્રેમથી, સત્વર હોમ્યું શીશ;
લઈ ચાલ્યો પ્રભુને પછી, ખળમન કાળ કપીશ. ૧

મકરધ્વજ તવ મ્હામતિ, વિનતી કરી વિશેષ;
બંધન છોડ્યું તેહનું, રાજ ત્યાંનું દીધ બેશ. ૨

'અહિંયાનું અર્ભક હવે, રૂડું કરજે રાજ;
ભજજે નિત પ્રભુ માહરા, ઉભય ભ્રાત સુખસાજ.' ૩

એવું કહી એ અવસરે, આવ્યો કપિદળ સોય;
મ્હા હર્ષિત મર્કટકટક, સુખ પામ્યા સહુકોય. ૪

મૃતકશરિરને પ્રાણ જ્યમ, ભેટ્યે સુખ ભરપુર;
ગઈ મણી ફણિધર પામિયો, જ્યમ ફરી હોય જરૂર. ૫

વચ્છ મળે ફરી આવી જ્યમ, ધેનુને ગુણધામ;
તમામ કપિ સુખી ત્યમ થયા, નિરખી લક્ષ્મણ રામ. ૬

મળ્યો કપિશ મહા પ્રીતે, પ્રભુપદ ધરી નિજ શીશ;
નમ્યો વિભીષણ તે ક્ષણે, ધન્ય કૌશલાધીશ. ૭

જામ્બુવાન અંગદ સહિત, મળ્યા ભાલુ સહુ કીશ;
સન્માન્યા પ્રિય વચન કહી, લક્ષ્મણ કૌશલધીશ. ૮

રાગ મારૂની ચોપાઈ.

સ્નેહે સહુનું કરી સનમાન,
રાજી રામ સ્વયં ભગવાન;
પછી ભેટ્યા સહુ સાનુરાગ,
હનુમાનને ગણી મહા ભાગ્ય. ૧

કહે સર્વ કપિ ભાલુ વાણ,
'પવનાત્મજ તેં રાખ્યા પ્રાણ;
કરી દેવોએ કુસુમની વૃષ્ટિ,
જાણી પ્રભુની થશે અમિદૃષ્ટિ. ૨

દીધા દુંદુભિએ ઘણા ઘાવ,
પ્રમુદિત થઈ લેવા લા'વ;
સાનુજ રામ હૃદય હર્ષવંત,
કહે વચન 'સાંભળ હનુમંત. ૩

---

1 દૈત્યો.

'તુજસમ હિતકારી અમારે,
નથી જોતાં બીજે કો સંસારે;
સુર મુનિ સિદ્ધ કો તનધારી,
તુજસમ નહિ કો હિતકારી. ૪

થયા સુયશ ત્રિભોવન તારા,
શુભેચ્છક સમિરાત્મજ મારા;'
એવાં વચન સુણી અંજનીજ,
નમ્યો પ્રભુપદ પામી રીઝ. ૫

'કોણ ગણતીમાં હું કપિ બાળ,
કર્તા હર્તા તમે છો કૃપાળ;
ચાલે વા'ણ અગમ જળાધાર,
નહિ મહિમા વા'ણનો લગાર. ૬

સર્વ આપ પ્રતાપ છે તેમ,
સુણી પ્રભુમળ્યા કપિને સપ્રેમ;
સૈન્ય સહિત ઉભય રઘુવીર,
હર્ષ પામ્યા અધિક શરીર. ૭

તેહ સમયનું સુખ કવિ ક્રોથી,
ક્યમ વરણવ્યું જાયે મોંથી?
પામ્યો સર્વ સમાચાર સ્હેજ,
અહિં લંકેશ જે હતતેજ. ૮

વળી દુતે જઈ ખરી વાત,
ભાગ્યહીણાને કહી ભલિભાત;
અહિરાવણનું સુણી મરણ,
તેજહત થઈ પડિયો ધરણ. ૯

મહા દુખ મનમાંહે ધારી,
પડ્યો 'હા સખા' મુખથી પોકારી;
વિષમ વચન બાણ સમ લાગ્યાં,
ગર્વાધીનનાં ગાત્રજ ભાગ્યાં. ૧૦

સંભ્રમ મુર્છાગત મહિમધ્યે,
વ્હાલી ઉમયા સાંભળ વિધે;
મુખ શુષ્ક નેત્ર વહે નીર,
ન વદાય મુખે ધુણે શીર. ૧૧

'હા સખા મારૂં હિત કરવામાં,
ખોયો પ્રાણ પ્યારો આ સમામાં;
હવે મળવું ક્યહાં પ્રિય મારા?
ભાઈ ભણકારા વાગે છે તારા.' ૧૨

એમ કહી કરૂણાસ્વરે રોતો,
ડુસકાં ભરે નીર જાય લો'તો;
આવી મંદોદરી સતી પાસે,
ત્રિકાળજ્ઞા અધિક ઉદાસે. ૧૩

'તજો નાથ હવેતો વિરોધ,
અહંતાનો કરી અનુરોધ;
પ્રિય પ્રાણથી પુત્ર સખાને,
રોળાવ્યા રણમાંય નિદાને. ૧૪

હજી જીતવાની આશ ધરો છો,
ડાહ્યા થઈને ઘેલામાં ખપો છો;
નાથ મારૂં એવાતણ એક,
જાવામાં રહ્યુંછે હવે છેક. ૧૫

બાકી સર્વસ્વ ખોયું સગર્વે,
હવેતો છેક છુટકો મર્વે;
તોય ત્યાગી મમત તનમનથી,
મેળ કરવા ધારો રઘુવરથી. ૧૬

એ છે શરણાંગત પ્રતિપાળ,
દિનકર કુળદિનમણિ જે દયાળ;'
એમ કહિને ચરણ નામ્યું શીશ,
કાળવશ ન માને દશશીશ. ૧૭

ઉલટો ક્રોધ અંતરમાં આણી,
ઉવેખી ચાલ્યો નિજરાણી;
અવળાઈ રાવણના ઉરમાં,
આવી બેઠી જે જે બહુ શુરમાં. ૧૮

કોણ ફેરી શકે કહો વાણ?
જેહ વિધિએ કર્યું નિરમાણ;
વિશ્વનાથથી કરીને વિરોધ,
ચહે કલ્યાણ નિજનું સબોધ. ૧૯

મહામૂઢ મોહવશ અજ્ઞ,
કુળઘાતક માંડ્યો યજ્ઞ;
કૃપાસાગર રામાભિધાન,
સેવક ભયહારી ભગવાન. ૨૦

તેની સાથ વિરોધ કરીને,
સુખ ચા'ય ભુંડું આદરીને;
'કોણ માત્રમાં એ કૌશલેશ,
રણમાં એકલો હું રોળીશ.' ૨૧

એમ બકતાં મિથ્યાવાત,
ઉગ્યો અરૂણ પડ્યો પરભાત;
કપિ ભાલુઓ શક્તિ ઘણેરી,
લીધી લંકા ચોગરદમ ઘેરી. ૨૨

કાવ્ય અથવા રોળાવૃત.

લીધિ ઘેરી જવ લંક, ભાલુ કપિઓએ ચોપે;
સુભટ તેડી નિજ સમીપ, કહે દશકંધર કોપે. ૧
'રણસન્મુખ જેમનું, થાય દિલ ડગમગ થોભ્યે;
રહો તેહ સહુ ઘેર, માનુનીના સુખ લોભે. ૨

છમણાંથી થવું અળગ, સારૂં તે સાનુરાગે;
રણસન્મુખ થઈ પછી, ભલાઈ નહિ કશી ભાગ્યે. ૩

મેં નિજ ભુજબળ વડે, વધાર્યું વેર નિદાને;
દશશિ ઉતર ભલિભાત, હુંજ રિપુ ચઢી આવ્યાને.' ૪

એવું કહી એ વાર, સમિરગતિ સ્યંદન[1] સાજ્યો;
ઘણા વેગથી ગરૂડ, લગારક મનમાં લાજ્યો. ૫

રૂડાં સર્વ રણતુર, વાગવા લાગ્યાં વિધવિધ;
મારૂ રાગ સિંધુડો, સમિરરસ ઉત્પન સન્નિધ. ૬

ચાલ્યા વીર ચતુર, રૂડા રણધીર બળશાળી;
અંજનાદ્રિની આંધી, ચાલી જાણે કરૂપાળી. ૭

અધિક થાય અપશુકન, તેહ અવસર તે ઠામે;
ભુજબળ ગર્વ વિશાળ, તેથી ના ગણે તમામે. ૮

પડી જાય પૃથ્વિમાં, આયુધો શુરવીર કેરાં;
સુભટ લથડીને પડે, પૃથ્વિમાં અશુભ ઘણેરાં. ૯

ઠેસ ખાઈ મહિ ધીબ, પડેછે અશ્વ બિચારા;
ગજ કરતા ચિક્કાર, પામી ભય નાશે ન્યારા. ૧૦

ગૃધ કરાળ ખર શ્વાન, અશુભ કાઢે રવ અતિશે;
ગણે ન તે મતિમુઢ, રામપરની બહુ રીશે. ૧૧

કાળદુતસમ ઘુવડ, મુવો મુવો મુખવાણી;
પરમ ભયંકર તેહ, સતી શું કહું વખાણી? ૧૨

તેને સુભગ શું થાય, શુકન સંપતી ભવાની?
સ્વપ્ને પણ વિશ્રામ, તેહ પામે શું પ્રાણી? ૧૩

વિશ્વદ્રોહરત અધિક, મોહવશ જેહ મહાછે;
રામવિમુખ વશ કામ, ધામ દુર્ગુણ સીમાછે. ૧૪

ચાલી પછી સચોપ, દૈત્ય સૈન્યા ચતુરંગી;
વિવિધ ભ્રાંતિ વાહનો, રથ ચઢ્યા શુરા ઉમંગી. ૧૫

નાના વરણ પતાક, ધ્વજા ફરકતિયો પવને;
દુંદુભિયો ગરગડે, ઘણો નિંદી ઘનરવને. ૧૬

ચાલ્યા મત્તગજેંદ્ર, શકે લેખી કો મતિબળ?
પ્રેર્યાં જાણે પવન, અશાડતણાં ઘનવાદળ. ૧૭

નાના વરણ વિશેષ, દૈત્યવૃંદો દીસેછે;
વીર મહા રણધીર, પ્રબળ માયા પ્રીછેછે. ૧૮

અતિ વિચિત્ર બની સૈન્ય, સાંભળો સતી એ રીતી;
જાણે સજી ઋતુરાજ, સૈન્ય નિજ અતિ શોભિતી. ૧૯

પ્રબળ સૈન્ય ચાલતાં, ડરી દિગંપાળો ડગતા;
ક્ષોભિત જળનિધિ અને, પ્રૌઢ પર્વત ડગમગતા. ૨૦

મદરેણુએ પ્રચંડ, દિનમણી ગયો છુપાઈ;
થંકિત પવન થઈ રહ્યો, અવની અંતર અકળાઈ. ૨૧

ઢોલ નિશાનો ઘોર, ઘોર રવથી ગડગડતાં;
પ્રલયતણો પરજન્ય, ગર્જના જાણે કરતાં. ૨૨

ભેરી નફેરી ભલેરી, સરસ રવની શરણાઈ;
મારૂ રાગ મલપતો, સિંધુડો શુર સુખદાઈ. ૨૩

કરે કેશરી નાદ, વીર સરવે રણવંકા;
નિજ નિજ બળ અનુસાર, પ્રૌઢ પૌરૂષ ઉચરંતા. ૨૪

કહે દશાનન કોપી, 'સુભટ સુણજો તમ સર્વે;
કપિ ભાલુયુથ સક્રોધ, મર્દિ નાખો બળ ગર્વે. ૨૫

મારિશ હું મ્હારણે, ભૂપ બે ભાઈ હરાવી;'
કહી એમ કટકને, સૈન્ય સનમુખ ચલાવી. ૨૬

સમાચાર આ સર્વ, સકળ કપિઓ જવ પામ્યા;
કરી દુહાઈ રઘુવરની, બધા ધાયા રણ સામા. ૨૭

વિશાળ બળ મર્કટો, કાળ વિકરાળ પ્રમાણે;
રીંછ મહા રણધીર, જેમનું બળ જગ જાણે. ૨૮

જાણે પાંખો સહિત, વૃંદગિરિ વરણ વરણના;
ઉપડ્યા કરિને ક્રોધ, હોંસિલા શત્રુ મરણના. ૨૯

નખ વિશાળ રદ તીવ્ર, શૈલ કર તરૂ હથિયારો;
અંતરમાંય અભીત, મહારણ કરવા મારો. ૩૦

'જયતિ જયતિ જયરામ, રામ જય જયતિ અકળકળ;
રાવણમતગજતણા, મહા મૃગરાજ અધિક બળ.' ૩૧

એવી રીતે ઓચરી, સુયશ કૌશલધણી કેરા;
સુણાવતા દૈત્યને ભાલુ કપિ ભિષ્મ ઘણેરા. ૩૨

ઉભય બાજુના સુભટ, જયતિ જયકાર કરીને;
નિજ નિજ જોડી પ્રમાણી, ભિડ્યા મરવું આદરીને. ૩૩

અહિયાં રઘુવીરની, ત્યહાં રાવણનૃપકેરી;
કરી પ્રસંશા કોટિ, બથોબથ મર્મથળ હેરી. ૩૪

દોહરા.

રણમાં રાવણ તો રથી, વિરથ જોઈ રઘુવીર;
વિભીષણકેરા હૃદયમાં, આવી અધિક અધીર. ૧

અધિક પ્રીતિએ ઉરવિષે, સહ થયો સંદેહ;
વંદી ચરણ રઘુવીરના, વિભીષણ કહે સનેહ. ૨

'સ્યંદન નથી સોહામણો, નહિ પગ મોજડી નાથ;
જીતશો ક્યમ? આ તો ભરી; બળિયા સાથે બાથ. ૩

પ્રાણસખા સુણસ્નેહથી, કે'છે કૃપાનિધાન;
જેણે થાય વિજય વડો, રૂડો તેહ રથ આન. ૪

શૌર્ય ધૈર્ય સોહામણાં, જે રથને બે ચાક;
સત્ય શીળ દ્રઢ ફરહરે, જેપર ધ્વજા પતાક. ૫

બળ વિવેક દમ જે વળી, પરાર્થ અશ્વ પ્રમાણ;
ક્ષમા દયા શમતાતણી, જોડ્યા રાશે જાણ. ૬

---

[1] લડાઈનો રથ.

ચિદાનંદ ભજનિક ભલો, ચોધરી અતી ચતૂર;
બિરતિ ઢાલ સંતોષ અસિ, હાથ વિષેજ હજૂર. ૭
પરશુ પ્રૌઢ શુભદાનનું, બુદ્ધિ શક્તિ પરચંડ;
અતિ ઉત્તમ વિજ્ઞાનનું, કઠણુ હાથ કોદંડ. ૮
શંયમ નિયમાદિક નર્યા, તિત્ર બાણ તૈયાર;
અમળ અચળ મન ઇશિપર, તે કટિ ભાથો સાર. ૯
વાડવપદપૂજા વિવિધ, અભેદ બખ્તર અંગ;
વિશ્વ વિજનો એહ સમ, અન્ય ઉપાય ન રંગ. ૧૦
સખા ધર્મમય એહવો, રમણિક જેનો રથ્થ;
જીતવા તેને જગતમાં, શત્રુ કોણુ સમરથ્થ? ૧૧
અતિ અજીત સંસારઅરિ, જીતી શકે તે વીર;
જેનો રથ એવો સુદ્રઢ, સુણુ સખા મતિધીર. ૧૨
સુણતાં વિભીષણુ પ્રભુવચન, હરખી ગ્રહ્યા પદકંજ;
શિખ દીધી આ વિધિએ મને, રામ કૃપાસુખપુંજ. ૧૩
ત્યાં પડકારે દૈત્યપતિ, અહીં અંગદ હનુમાન;
લડે નિશાચર ભાલુકપિ, કરી નિજ નિજ પ્રભુઆણુ. ૧૪

કાવ્ય અથવા રોળાવૃત્ત.

સુર બ્રહ્માદિ સુરેશ, સિદ્ધ મુનિઓ તે ટાણે;
જુએ જુદ્ધ અતિ ઘોર, ચાહિને ચઢી વિમાને. ૧
અમેય પણુ હે ઉમા, રહીને તેમની સંગે;
રણુચરિત્ર રામનાં, નિરખતા હતા ઉમંગે. ૨
ઉભય દિશાના વીર, સમરરસથી મતવાલા;
કપિભાલુ બળશીળ, રામબળથકી રૂપાળા. ૩
એક એક સંગાત, ભિડે ભટ મુખે પ્રચારે;
એક એકને મર્દિ, પૃથ્વિપર નાખે નીચે. ૪
મારે કાપે કાય, પૃથ્વિપર રિશે પછાડે;
શિશ તોડી બળવંત, ભુજા ઝાલીને ઉપાડે. ૫
ઉદર વિદારે નખે, ચુંથે અંત્રાવળી ચોપે;
પછાડી પગ ઝાલીને, સુભટ દાટતા સકોપે. ૬
રીંછ મહા વિકરાળ, દૈત્ય ભટને દાટે છે;
ઉપર નાખી બહુ ધૂળ, કોપ અતિ કરી કુદે છે. ૭
વીર મહાબળશાળી, સમરબંકાજ સ્વભાવે;
ક્રોધ ભર્યા બહુકાળ, નિરખીએ જાણે દાવે. ૮
કૃતાંત સમ કોપિયા, કપિવરો મહાઝુઝારી;
તન શ્રોણિતની ટસર, રક્ત નેત્રો ભયકારી. ૯
ચોળી કરે ચકચૂર, દૈત્યભટ શુરા ઘણાને;
ગર્જિ ઉઠે મ્હા ઘોર, પ્રલયઘન સઘન પ્રમાણે. ૧૦
ચપેટિ મારે ચટ્ટ, દાટિ ધુળભેગા કરતા;
પાટુ મારી પાપીને, દાંતથી કાય કરડતા. ૧૧

ઘોર કરી ચિક્કાર, ભાલુ કપિ બળલીલાએ;
રણુવંકા રણુ ઝીલે, જેથી ખળદળ ખિજવાએ. ૧૨
ઝાલી ગાલ ચીરતા, વક્ષથળ વળી વિદારે;
આંતરડાં ખેંચિને, કોપિ કપિ કાઢે બા'રે. ૧૩
જાણે વિષ્ણુ વિશેષ, રૂપ નરકેશરિકેરે;
રમે રણાંગણુમાંય, ઘોર નિજ ક્રોધ ઘણેરે. ૧૪
ઝિંકો ઝાલી ઝાલીને, પછાડો મારો રીશે;
વાણી ઘોર મહિ ગગન, ભરી પુરિ રહી અતિશે. ૧૫
જય રઘુનંદન જેહ, તૃણુતણો મેરૂ કર્તા;
મેરૂતણો તૃણુ કરે, જક્ત ભર્તા સંહર્તા. ૧૬
વિલોકયું નિજદળ વિચળ, સકળ દશશીશે જ્યારે;
વિશ કર દશ કોદંડ, ચઢાવી વદિયો ત્યારે. ૧૭
ફરો ફરો હે સુભટ, સમર સન્મુખ તમ પાછા;
શું નથી નિજ મનમાંય, સ્વર્ગની અતિ શુભ વાંછા? ૧૮
કહિને એમ સગર્વ, સૈન્ય સન્મુખ થઈ પોતે;
ધાયો અધિક સક્રોધ, માનિને નહિ ભય મોતે. ૧૯
ઉભા રહો વાનરા, રખે રણુથી અબ ભાગો;
મારે મન કપિ ભાલુ, તુચ્છ તરણાવત લાગો. ૨૦
કપિ ભાલુઓ સકોપ, પથર તરૂ ગિરિ કર ધારી;
સાથે નાખે સર્વ, રાવણુઉપર વિચારી. ૨૧
વાગે શૈલ વિશાળ, વજ્રતન તેના સાથે;
ખંડ ખંડ થઈ જાય, વાગતાંવેત સુભાતે. ૨૨
ચળ્યો નહિ તલભાર, રહ્યો થિર રથ થંભાવી;
રણુઉન્મદ રાવણો, કોપ અંતરમાં લાવી. ૨૩
પછી પૂર્ણ કરી ક્રોધ, અહિંથી તહિંથી કપિ ઝાલી;
લાગ્યો રણુ મર્દવા, બાહુ વિશનો બળશાળી. ૨૪
પડીને નાઠા સર્વ, ભાલુ કપિ સુભટ ભવાની;
ત્રાહિ ત્રાહિ મુખ વદે, અતિશય આરતવાણી. ૨૫
હે અંગદ હનુમાન, પાહિ પાહિ રઘુનંદન;
આ ખળ અમને ખાય, કાળસમ કરી ક્રોધ મન. ૨૬
નાશિ છુટ્યા કપિ સકળ, જોયું દશશીશે જ્યારે;
દશે ચાપપર સાથ, ચઢાવ્યાં બાણો ત્યારે. ૨૭
ઉપરા ઉપરી બાણુ, વામ ભરી છોડે અતિશે;
ઉડણુ સર્પ જ્યમ શરો, વાગતાં ઉડી તન વિષે. ૨૮
ધરણિ ગગન સર્વત્ર, દિશા ઉપદિશાવિશે શર;
ભરિપુરિ રહ્યાં અપાર, જક્ત શરમય જ્યમ સુનિવર. ૨૯
ભાગ્યા કપિ ભાલુઓ, થયો કોળાહળ ભારે;
વિકળ પ્રબળ કપિ ભાલુ, દીનવદને પોકારે. ૩૦

ત્રાહિ ત્રાહિ રઘુવીર, દયાસાગર દીનવત્સળ;
જનરક્ષક જગદીશ, પ્રબળ મતિ અકળ સકળ કળ. ૩૧

નિજ દળ અસ્થિર નિરખી, કમર કસી તિર ભરી ભાથે;
સકોપ તવ સૌમિત્ર, ચાલિયા દળની સાથે. ૩૨

નમી રામપદકમળ, રક્ત નેત્રો કરી રીશે;
થયા સૈન્ય મોખરે, દિવ્ય તન કાંતી દીસે. ૩૩

રે ખળ જડ રાવણા, ભાલુ કપિને કાં મારે?
જો મને હું તુજ કાળ, થા તું સનમુખ અત્યારે. ૩૪

કે' રાવણ તુજનેજ, શોધતો ફરૂં સુતઘાતી;
મારી આજ રણમાંય, શિતળ હું કરીશ છાતી. ૩૫

એવું કહી એવાર, છોડીયાં પ્રચંડ શાયક;
કરવા તે શત ખંડ, ઉભા છે લક્ષ્મણ લાયક. ૩૬

શરો આવતાંવેંત, ચુરે ચૂરા કરી નાખ્યાં;
મૂક્યાં વળી અપાર, જેહ ભાથે ભરી રાખ્યાં. ૩૭

ખુટ્યાં તેહ તવ મૂક્યાં, કોટિ શકિત ને ત્રિશૂળો;
તૃણ સમાન કરી દીધ, કાપિ લક્ષ્મણે સમૂળાં. ૩૮

પછી નિજ શર સર્પશાં, તણો કીધો બહુ મારો;
રથ અનર્થવત કરી, સારથી હણિયો સારો. ૩૯

સૌ સો બાણ પ્રચંડ, મારિયાં દશશિશ દારા;
શૈલ શિખર જ્યમ સર્પ, પેસતા કરી ફુતકારા. ૪૦

વળી શત શર સમવ્યાલ, મારીયાં વિદારવા ઉર;
પડ્યો ભમરી ખઈ ભોંમ, શુદ્ધિ નહિ તન હતમુખનુર. ૪૧

પ્રબળશાળી વળી ઉઠ્યો, વીતિ મુર્ચ્છા તવ જાગી;
મૂકી લક્ષ્મણ ઉપર, રીશથી વિધિદત સાંગી. ૪૨

બ્રહ્મદત્ત સાંગિ તે, લાગી લક્ષ્મણના ઉરમાં;
અતિ પ્રચંડ વિરઘાતિ, તેજપુંજની વળી શુરમાં. ૪૩

વ્યાકુળ ધરણી ઢળ્યા, દેખી દશમુખ દિલ દાઝે;
ઉપાડવા લાગિયો, લઈ જવા દૈત્યસમાજે. ૪૪

અતિ બબ છળ કરી છેક, થાકિયો રાવણરાણો;
ઉપાડ્યા ન ઊપડે, ખળ પડ્યો તવ ખસિયાણો. ૪૫

રહે ચૌદ બ્રહ્માંડ, જેહના એકજ શિરપર;
એકજ રજકણ તુલ્ય, ભાર લાગતો ધરાધર. ૪૬

ઉપાડવા તેહને, મ્હાય મૂઢ રાવણ ચિતમાં;
પ્રીછે ન છે ત્રિભુપતિ, સુરાસુરથીય અજીતમાં. ૪૭

જોતાં એહ બનાવ, પવનસુત ધાયો બળમાં;
કે'તો વચન કઠોર, મૂઢ રાવણને વળમાં. ૪૮

કરીયો મુષ્ટિ પ્રહાર, આવતાંવેંતજ ઉરમાં;
ઢિંચણભેર કપિ થયો, ઉઠ્યો વળી અતિશે શુરમાં. ૪૯

પૂર્ણ ક્રોધ કપિ કરી, મુષ્ટિકા તેને મારી;
પડીયો વજ્રપ્રહાર, જેમ પર્વતપર ભારી. ૫૦

મુર્ચ્છાગત દશમૌલિ, જાગી ઊઠ્યો વળી જોરે;
વખાણવા લાગિયો, પ્રૌઢ કપિબળ મન તોરે. ૫૧

મમ બળ પૌરૂષ મૂઢ, ધિક્ક ધિક અરે અભાગી;
જો તું જીવતો ઉઠ્યો, વિશ્વદ્રોહી ભય ત્યાગી. ૫૨

કહી એવું લાવિયો, લક્ષ્મણને ઊપાડી;
વિલોકિ વિસ્મય થયો, હૃદય લંકેશ અનાડી. ૫૩

બંધુદશા નિરખિને, કહે રઘુવીર સકોડે;
તમ કૃતાંત ભક્ષિ થઈ, કેમ આળસ નવ મોડે. ૫૪

સુરત્રાતા શુરવીર, થાવ બેઠા તમ ઊઠી;
સુણતા વચન અનંત, ઉઠ્યા ઝટ આળસ મરડી. ૫૫

ગગનપંથ તે ગઈ શક્તિ જે કરાળ સરખી;
લક્ષ્મણ તવ ચોપાસ, જુવે જાગૃત થઈ નરખી. ૫૬

ધરી કર શર કોદંડ, વળી રણસન્મુખ ચાલ્યા;
સત્વર રિપુ સમીપ, ગયા ગુણિ લક્ષ્મણ લાલા. ૫૭

ઝુલણા છંદ.

અધિક ક્રોધે ભર્યા, રણવિષે વિચર્યા;
લીધ સનમૂખ ત્યાં રાવણાને;
ભાગિયો રથ અને, મારિ વ્યાકુળ કર્યો;
મૂઢ લંકેશ ઉર હાર માને;
ધરણિ ઢળીયો પછી, વિકળ લંકેશ થઈ;
વિંધ્યુ તવ હૃદય શત બાણનાથી;
ઘાલિ બીજે રથે, સારથી તેહને;
લઈ ગયો લંકમાં, તરત ત્યાંથી. ૧

દોહરા.

પ્રતાપપુંજ અનંત જે, રઘુવર વીર વિશેષ;
આવી નમ્યા પ્રભુ ચરણમાં, સતિને કહે મહેશ. ૧

અહિંયાં દશશિશ જાગીને, કરતો કાંઈક યજ્ઞ;
રામવિરોધિ વિજય ચહે, શઠ હઠવશ અતિ અજ્ઞ. ૨

અહિયાં વળી વિભીષણે, સર્વે પામિ શુધિ સે'જ;
સત્વર જઈ સુણાવિયું, શ્રી રઘુપતિને તેજ. ૩

કરે યજ્ઞ રાવણ રૂડો, સુણો નાથ રઘુનાથ;
સિદ્ધ થયે મરશે નહિ, કદી આપને હાથ. ૪

માટે હે પ્રભુ મોકલો, સુભટ ભાલુ કપિવીર;
આવે કરિ વિધ્વંશ જઈ, રાવણયજ્ઞ સધીર. ૫

પ્રભુએ પછી પ્રાતઃ થતાં, સુભટ મોકલ્યા શૂર;
હનુમંતાદિક વાનરા, અતિ ધાયા આતૂર. ૬

કૌતકમાત્રે કૂદી ચઢ્યા, કપિકુંજર ગઢલંક;
પેઠા પછી રાવણતણા, અવાસમધ્ય અશંક. ૭

જોયો કરતાં જાગ જવ, રાવણને શુભ વેશ;
સહુ કપિઓના હૃદયમાં, પ્રગટ્યો ક્રોધ વિશેષ. ૮
રણથી ભાગી આવિયો, ગુણહિણ નિર્લજ ઘેર;
અહીં આવી બકધ્યાન આ, માંડ્યું છે શુભપેર. ૯
કર્યો એમ કહી અંગદે, પાટુતણો પ્રહાર;
સ્વાર્થનિરત શઠ ના જુએ, ઉંચી નજરે નિરધાર. ૧૦

ભુજંગી છંદ.

જુએ લોચને ના કપિસામું જ્યારે,
કરી ક્રોધ કાયાવિશે કીશ ત્યારે;
ચહી દાંતથી કૂદિ પાટુ પ્રહારે,
હતા તેટલા જોરથી માર મારે. ૧
ધરી કેશ લંકેશની નારિયોના,
કપિ બા'ર કાઢે ઉરે શંક ન્હોણા;
પિડા પામિ પોકારતી દીનવાણી,
મૂકાવો અરે નાથજી મેર આણી. ૨
ઉઠ્યો સાંભળી આર્તવાણી અતિશે,
તજી યજ્ઞ લંકેશ સંપૂર્ણ રીશે;
ગૃહી ચર્ણ પૃથ્વીની મધ્યે પછાડે,
કપિ આપડા આર્તવાણી બરાડે. ૩
ઉરે કોપિને આવિયો કાળ જાણે,
કપિ હાથથી ભાગી ચાલ્યા પરાણે;
કર્યો યજ્ઞ વિધ્વંસ એ મધ્ય ત્યારે,
કપિ હારિયા દેખિ ક્રોધીત ભારે. ૪
હવે નાશિ છુટો નહિ તો મરાશું,
કહી એમ નાઠા કપિ સર્વે આશુ[૧];
કરી યજ્ઞ વિધ્વંસ ત્યાંથી ઉલાસે,
કપિ સર્વે આવ્યા પ્રભૂકેરિ પાસે. ૫
કરી ક્રોધ લંકેશ ચાલ્યો પછી તો,
નથી મર્ણથી રંચ તે ઉર બી'તો;
તજી આશ જીવ્યાતણી સૌ હવે તો,
ઉરે લંકને ભેટ છેલીજ લેતો. ૬
પરિતોષિ મંદોદરી પૂર્ણ પ્રેમે,
છુટે છોડી ના ઉરથી નાર કેમે;
જીતી આવું છું ધૈર્યતા દેઈ એવી,
મહા પ્રેમથી કૂળની દેવી સેવી. ૭
કરી પ્રૌઢ ખોંખાર ચાલ્યો સુરારી,
ડગ્યો મેરૂ ને ખળભળ્યાં સિંધુવારી;
ચહી ચાલતાં થાય છે શુકન ખોટા,
ઉઠી ગૃદ્ધ બેસે ધ્વજાએજ મોટા. ૮

૧ ઉતાવળા.

ભુંકે ગર્ધભો વાયસો કલેશવાણી,
ન મૃત્યુથી ઘેરાયલાએ પિછાણી;
કહ્યું કે હવે યુદ્ધ વાજાં વગાડો,
સહુ વીરને શૂર ઉરે જગાડો. ૯
ઘણી દૈત્યની સૈન્ય ચાલી વિચારો,
ઘણી પાયગા રથ્થ હાથી સવારો;
કહું કેમ દુશો પ્રભૂસામું ધાયે,
પતંગો ઘણા અગ્નિ દેખી પળાયે. ૧૦
અહીં દેવ આવી રઘુનાથ પાસે,
કરે વીનતી હાથ જોડી ઉલાસે;
ન ખેલાવશો નાથ એને હવેતો,
પિડા પૂર્ણ દારૂણ એ પાપી દેતો. ૧૧
અતિ દુઃખિ વૈદેહિ વિર્હે તમારે,
દયા તેનિ તો લાવજો પૂર્ણ પ્યારે;
હસ્યા રામ કાને સુણી સૂરવાણી,
સુધારે ઉઠી તીર સારંગપાણી. ૧૨
જટાજૂટ બાંધી કસી ખુબ માથે,
દિપે પુષ્પ તેમાં વળી તીર ભાથે;
રૂડાં રક્ત નેત્રો ઘનશ્યામ દેહી,
સહુલોક આનંદદાતા સનેહી. ૧૩
મહા દિવ્ય કાન્તિ કવિ શું વખાણે?
બધા રૂપના સારની દેહ જાણે;
કસી કેડ ભાથે ભર્યાં બાણ ઓપે,
ધર્યું હસ્તકંજે સુકોદંડ શોભે. ૧૪
સુકોદંડ હાથે ભર્યાં તીર ભાથે,
જટાજૂટ શોભીત છે શ્રેષ્ઠ માથે;
ભુજાદંડ ભારે રિપૂગર્વહર્તા,
ભૃગૂલાંચ્છને ઉર શોભીત ભર્તા. ૧૫
કહે છે કવિરાય શ્રીરામ જ્યારે,
ધનુર્બાણ લાગ્યા કરે ફેર્વવાને;
ચઢ્યાં ચાક બ્રહ્માંડ ચૌદેય સાથે,
ડગ્યા દિગ્ગજો ખળભળ્યા સિંધુ સાતે. ૧૬
ધરા ધ્રૂજીને કચ્છ શેષાદિ શળક્યા,
રવિરથ્થ કેરા વળી અશ્વ થાક્યા;
અવિલોકિ શોભા પ્રભૂની અતિશે,
કરી વૃષ્ટિ પુષ્પોની ઝાઝીસહર્ષે. ૧૭
વખાણે રૂડું વિર્દ બેશી વિમાને,
થયા બંદિ જાણે સુરો સાલિમાને;
છબી ગુણ શક્તિતણા ધામ રામ,
પ્રભુ ચૌદ બ્રહ્માંડના પૂર્ણકામ. ૧૮

દોહરા.

એહ મધ્યમાં અતિ ઘણી, દૈત્ય સૈન્ય હરખાતિ;
આવી પોંચિ ઉતાવળી, હૈયે હૈયું દળાતિ. ૧

રોળાવૃત.

હૈયે હૈયું દળતિ, આવિ ખળ સૈન્યા અતિશે;
કાળ તુલ્ય વિકરાળ, કાળ મારતા સરીશે. ૧
સનમુખ વાનર સુભટ, ચાલિયા ઉમંગ સોતાં;
ઘટાઘોર ઘનપ્રલય, તણી જ્યમ હોય ન જોતાં! ૨
તડિત તુલ્ય ચમકતી, ઘોર તરવાર ઘણેરી;
દશેદિશા અસિ વ્યાપ્ત, કહું શિ ઉપમા તે કેરી? ૩
અઘોર સોર કઠોર, અશ્વ ગજ રથના અતિશે;
ગરજ્યો જાણે ઘોર, સઘન ઘન ગગને દીસે. ૪
કપિના લંગુર કોટિ, અભ્રમાં રહ્યાં છવાઈ;
જાણે ઈંદ્રધનુષ્ય, શોભતું કરી સરસાઈ. ૫
ઊડી રેણુ અપાર, મેઉલો ઝરમર જાણે;
બાણ છુટે ચોપાસ, પ્રથમવૃષ્ટિજ પ્રમાણે. ૬
બંને દિશા ભણીથી, પર્વતો સુભટ પ્રહારે;
જાણે એ પવિપાત, થાય છે વારે વારે. ૭
રઘુપતિએ ત્યાં કરી, બાણઝડી એમ અતિશે;
ઘાયલ થયેલ ઘણાક, વીર નિશિચરના દીસે. ૮
તનમાં તિર લાગતાં, વીર ચિક્કાર કરે છે;
લથડિ લથડિ થઈ લોથ, પૃથ્વિપર ધીબ પડે છે. ૯
ઝરે રક્ત આરક્ત, શૈલથી જ્યમ જળઝરણી;
વહિ શોણિતની નદી, કાયરોને ભયકરણી. ૧૦
અતિ અપવિત્રણિ એહ, સુભટશોણિતની સરિતા;
તટ બે દળ રથ રેત, વહે જોઈ કાયર બી'તા. ૧૧
ગજ પાયદળ તુરંગ, તેહ જળજંતુ જાણવે;
ગણિ તે કેમ શકાય? લેખું ના થાય લખાણે. ૧૨
પરશૂ તોમર શક્તિ, ચાપ શર તરંગ જાણે;
ઢાલ ધિંગિયો કમઠ, વારૂ કવિજન શું વખાણે? ૧૩
વીર પડ્યા વેગળા, તેહ જાણે તરૂ તીરે;
ચરબી જાણે ફીણ, શુર સુભટતણા શરીરે. ૧૪
દેખી કાયર ડરે, જોઈને શોણિતસરિતા;
સુભટોને મન સ્હેજ, જેહ રણથી નથી બી'તા. ૧૫
ભૂત પ્રેત વૈતાળ, સ્નાન સરિતામાં કરતાં;
પ્રથમ યોગિનિ કરાળ, દેખી જેને સહુ ડરતાં. ૧૬
સમળી કાગ લઈ ભૂજ, સુભટના ઉડી આકાશે;
એક એકથી ઝુંટાવિ, લેઈ ખાતાં મન હીંસે. ૧૭
એક કહે છે એમ, આટલી છે સોંઘાઈ;
શઠ તમારૂં દારિદ્ર, તોય જાતું ન પળાઈ. ૧૮
પડ્યા કઇક કણુકણે, સુભટ ઘાયલ તે તીરે;
અર્ધજળે પૂરેલ, મરણ અવસરે શરીરે. ૧૯
અંત્રાવળી ખેંચિને, ગીધ તટ જાય ઉમંગે;
મચ્છિમાર જ્યમ રમે, વંશીથી એહ પ્રસંગે. ૨૦
ઘણાક ભટ તન ઉપર, ચઢી પંખિઓ વહે છે;
જાણે સરિતાવિષે, હોડિની હોડ રમે છે. ૨૧
યોગણિયો અગણીત, ભરી ભરી ખપર ઉસરડે;
ભૂત પિશાચો વિવિધ, નાચતાં ભટ તન કરડે. ૨૨
ચામુંડા ચિત ચાહિ, ગાય નાનાવિધ ભાવે;
સાહિ સુભટનાં ભાલ, કરવડે તાલ બજાવે. ૨૩
શિયાળના સમુદાય, કટકટાવે રદ કોડે;
પેટ ફાટતા લગી, ધરાઈ ખાય સહોડે. ૨૪
કોટિક રૂંડ કરાળ, વિના મસ્તક રણ ડોલે;
પડ્યે શીશ પૃથ્વિમાં, જયતિ જય જય જય બોલે. ૨૫
પંખીગણ અન્યોન્ય, ભચરડાય છે ભીડથી;
સુભટ જાય સ્વર્ગમાં, છુટી આ જક્તપીડથી. ૨૬
કપિઓ મહા કરાળ, દૈત્ય દળને મરદે છે;
પ્રભુબળતણે પ્રતાપ, ઘણા ગર્વમાં વહે છે. ૨૭
સુવે સુભટ રણભોંમ, રામબાણેજ હણાઈ;
સંખ્યા કહું કેટલી, ગણ્યા ના શકે ગણાઈ. ૨૮

દોહરા.

હૃદય વિચાર્યું રાવણે, થયો દૈત્યસંહાર;
હું એકલ કપિ ભાલુ બહુ, (માટે) માયા કરૂં અપાર. ૧
રણમાંહે રઘુવીરને, પ્યાદા જોઈ સપ્રેમ;
સુરઉર ઉપન્યો ક્ષોભ, અતિ વિજયતણો ધરી વેમ. ૨
નિજ રથ મોકલિયો નવો, સુરપતિ એ સઉલ્લાસ;
હર્ષ સહિત લઈ માતલી, આવ્યો રઘુપતિ પાસ. ૩
તેજપુંજ તરણી સમો, દિવ્ય અનુપ રથ ગૂઢ;
હંસવંશઅવતંસ હસિ, ઉપર થયા આરૂઢ. ૪
ચાર અશ્વ ચંચળ ઘણા, અતિ સુંદરછે અંગ;
અજર અમર મનસમ ગતી, રાખનાર રણ રંગ. ૫
રથારૂઢ રઘુનાથને, વિલોકિયા જે વાર;
ધાયા બળ પામી ઘણું, કપિકુંજરો ઝુઝાર. ૬
ક્ષોકમ મારો કપિતણો, દૈત્યથી સહ્યો ન જાય;
માયા તવ વિસ્તારી અતિ, રૂઠી રાવણરાય. ૭
તે માયા રઘુપતિ તજી, સકળ કપિએ સભીત;
સાચી માની સર્વથા, નજરે જોઈ વિપ્રીત. ૮

દૈત્ય સૈન્ય દીઠું કપિ, વાનરમય નિરધાર;
અંગદ લક્ષ્મણ અન્ય કપિ, જોરાવર ઝુઝાર. ૯

જામ્બુવાન કપિરાયને, પ્રતિભટ જોઈ ઘણાક;
ડર્યા મરકટો દિલવિશે, રિપુમાયા પરિપાક. ૧૦

ચિત્ર લિખિતવત થઈ રહ્યા, લક્ષ્મણ સહિત સભીત;
જ્યાં તે ત્યાં દિગમૂઢ થઈ, વદું જોતા વિપરીત. ૧૧

ચકિત જોઈ ને નિજ ચમુ[1], હંસવંશઅવતંસ;
હસિ કટિ કસિ રિશ આણી ઘણી, માયા કરવા ધ્વંસ. ૧૨

પણછ ચઢાવી ધનુષની, બાણ કરી સંધાણ;
હરિ માયા હરિમાહરે, નિમિષમાંય નિર્વાણ. ૧૩

હરિકૃપાથી હરિદળ સહુ, હરખ્યું ઉર સહીત;
સુણો કથા તમ શૈલજા, પૂર્ણ ધરી મન પ્રીત. ૧૪

હેરી રામ તન હરિતણાં, વદ્યા વચન ગંભીર;
'જુઓ દ્વંદ યુધ સહુ કપિ, શ્રમિત થયાછો વીર.' ૧૫

ભુજંગી છંદ.

કૃપાધામ રામે કહી એવું કોડે,
પછી રથ્થ ખેડાવિયો ઝટ્ટ હોડે;
નમ્યા વિપ્રચર્ણામ્બુજે પૂર્ણ પ્રીતે,
વળી એજ રીતે ઉરે સુપ્રતીતે. ૧

કરી ક્રોધ લંકેશ તે જોઈ ધાયો,
કુદી ગર્જતો ઘોર સન્મુખ આવ્યો;
કહે રામને રાય લંકેશ ક્રોધે,
કપાળે ચઢાવી ભૃકુટી વિરોધે. ૨

'જીત્યા જેટલા શૂર જોરે યશસ્વી,
નહીં તેમની તુલ્ય હું હે તપસ્વી;
યશે વિશ્વજાહેર હું તે તું જાણે?
રૂડો રાવણોરાય સૌકો વખાણે. ૩

વડા લોકપાળો પ્રતાપીક ભારે,
પડ્યા બંધિખાને અહ્યા ઘેર મારે;
ત્રીશીરાદિ માર્યા કરી ઘોર મારો,
હણ્યો પારધી જેમ વાળી બિચારો. ૪

શુરા સામદો દૈત્યના અન્ય ભારી,
રણે નાખીયા તેમને તેજ મારી;
અતિકાય ને કુંભકર્ણાદિ પ્યારા,
હણ્યા તેં ઘણા આપ્તસંબંધી મારા. ૫

બધાનું ગણી સામટું વેર આજે,
હું તો લેશ વાળી ઘણી દીલ દાઝે;
હવે ના જતો યુદ્ધભોમિથી ભાગી,
અહ્યા ભોગવી છુટ જે આવી લાગી. ૬

કરૂં આજ હું કાળકેરે હવાલે,
પડ્યો રાય લંકેશને આજ પાલે;
મુકુ જીવતો ના તને આજ યુદ્ધે,
કરે વા'ર જો વિધિ શંભુ વિબુધે.' ૭

સુણી વેણ તે કાળઆધીન જાણ્યો,
હસી રામ કે'છે 'અહ્યા મેં પિછાણ્યો;
તું મોટો શુરો જુદ્ધઝુઝારી ભારે,
ખરે સર્વ લોકો તુંથી છેક હારે.' ૮

રોળાવૃત.

'ઓળખીયો મેં તને, સત્ય તું રાવણરાણો;
મ્હાઝુઝારી જુદ્ધમાં, વાળીએ તને વખાણ્યો. ૧

સત્ય સત્ય છે સત્ય, તારી પ્રભુતાઈ તમામે;
બક માં કરી દેખાડ, જેહ મનુષાઈ આમે. ૨

બકીશ માં બુધહીણ, નાશશે સુયશો તારા;
નીતિ પ્રીછિ કરૂં ક્ષમા, રાવણા મૂઢ બિચારા. ૩

પુરૂષ ત્રિવિધ પૃથ્વિમાં, ગુલાબ રસાલ[2] પનસ સમ;
એક પુષ્પપ્રદ એક, પુષ્પ ફળપ્રદ હે મ્હાધમ. ૪

માત્ર લાગતાં ફળો, એકને તો અવનીમાં;
એવા ત્રિવિધ પુરૂષ, જેમના ગુણની સીમા. ૫

કહે કરે નહિ એક, એક કરી કહી બતાવે;
કહે નહિ પણ કરે, એક છે એજ સ્વભાવે.' ૬

રામ વચન સુણી કહે, હસી રણહઠિલો રાવણ;
'મને જ્ઞાન શીખવે, વેર કરતાં ન ડર્યો પણ? ૭

હવે નિપટ રણમાંય, પ્રાણપ્રિય તુજને લાગે;
તું જાણે રાવણો, મારવો મુજને ત્યાગે.' ૮

કહી દુર્વચનો એમ, ક્રોધ કરી રાવણરાણો;
વજ્રતુલ્ય અતિ કઠણ, છોડવા લાગ્યો બાણો. ૯

વછુટ્યાં વિવિધ પ્રકાર, કાળમણિધરશાં બાણો;
દશે દિશા મહિ ગગન, બાણમય મુનિ પ્રમાણો. ૧૦

અતિ રીશે અગ્નાસ્ત્ર, બાણ છોડયું રઘુનાથે;
ક્ષણમાં બળીયાં સર્વ, સુરારીનાં શર સાથે. ૧૧

તિવ્ર શક્તિ અતિ તરલ, મૂકી રાવણે સજોરે;
ધાતિ આવી અતિવેગ, કરતી સુસવાટા સોરે. ૧૨

લક્ષી છોડિયું બાણ, શક્તિને લેઈ સંગે;
આવ્યું રાવણ ભણી, સુણો મુનિ અતી ઉમંગે. ૧૩

કોટિક ચક્ર ત્રિશૂળ, મંત્રભણી રાવણ મૂકે;
અનાયાસ અવધેશ, ચુરો કરતાં નવ ચૂકે. ૧૪

અફળ થાય સહુ બાણ, કેમ?[3] રાવણનાં કહું તે;
ખળના જેમ મનોર્થ, અફળ જાયછે સહુ તે. ૧૫

---

૧ સેના.

૨ આંબો. ૩ કેવીરીતે.

અંતે શતશર શ્રેષ્ઠ, સારથીને ઉર માર્યાં;
પડ્યો સમરી પ્રભુ નામ, જેમણે સુરદુઃખ વાર્યાં. ૧૬
કૃપાધામ શ્રીરામ, ઉઠાડ્યો તેને હેતે;
પરમ ક્રોધ ઉર ચઢયો, હરીને ઉમા હવેતે. ૧૭
કવચ કાય કડકડે, વીરરસ પ્રફુલ્લ વપુએ;
આમ જોઈ ઉતપાત, વક્ર લોચનથી જુએ. ૧૮
યુધ વિરોધિ ક્રોધીત, નાથ રઘુનાથ અમારે;
ભાથો ભિડી કટિ કસી, દેવ હરખ્યા દિલ ત્યારે. ૧૯
કર્યો ધનુષટંકાર, ઘોરરવ તેહ ઘણેરો;
સુણી જીવ ઉડી ગયો, સર્વ મનુજાદિ કેરો. ૨૦
સ્તબ્ધ જેમ હોય ના? ગયા વાયુએ ઝલાઈ;
ધન્ય રામ રઘુનાથ, સર્વ સુરને સુખદાઈ. ૨૧
મંદોદરિનું હૃદય, કંપિ ઉઠયું ધ્વનિ સુણી તે;
કચ્છપ પણ કંપિત, શેશપિઠ સા'તો બી'તે. ૨૨
ડગે ધરણી દ્રઢ તોય, સાત સાગર ખળભળિયા;
પર્વત પામ્યા ત્રાસ, અચળ પણ થળથી ચળિયા. ૨૩
દિગ્ગજ કરી ચિક્કાર રહ્યા ગ્રહી મહિને દાંતે;
કૌતક નિરખી હસે, દેવગણ ગગન નિરાંતે. ૨૪
તાણી શ્રોતપર્યંત, કાળકોદંડ સક્રોધે;
મુકયાં બાણ કરાળ, પ્રભુએ પૂર્ણ વિરોધે. ૨૫
ઉડયાં શરો આકાશ, સર્પકુતકારક જાણે,
દ્વંદ યુદ્ધ મચ્યું ઘોર, વિબુધગણ વદન વખાણે. ૨૬
ચાલ્યાં બાણ કરાળ, ઉડણસર્પશાં અતીશે;
પ્રથમ સારથી અશ્વ, મારી પાડયા મહિવિષે. ૨૭
રથ અનર્થવત કરી, છેદિ ધ્વજ પતાક છેલ્લે;
ગર્જિ ઉઠયો રાવણો, હારી ઉર મમત ન મેલે. ૨૮
અન્ય રથે ચઢી આપ, ઝંખવાણો પડી ઝાઝો;
અસ્ત્ર શસ્ત્ર છોડતો, મૂકી પછી છેક મલાજો. ૨૯
અફળ જાય સહુ અસ્ત્ર, શસ્ત્ર નિજ શત્રુ સમાને,
પ્રેરે પ્રભુ શરસંગ, આવી વાગતાં નિદાને. ૩૦
રાજી મન જેહનું, અપર દ્રોહમાં અતીશે;
શ્રે શું તેનું સૃષ્ટિમાં? દેખતાં કદિએ દીસે? ૩૧
તેમજ રાવણતણો, અફળ ઉદ્યોગ બધો એ;
રામવિમુખ રત કામ, દાઝતો અધિક દુખોએ. ૩૨
પછી તો શૂળ પ્રચંડ, મુકીયાં દશ દશશીશે;
અશ્વ ચાર પાડિયા, પૃથ્વિમાંહે અતિ રીશે. ૩૩
તરત ઉઠાડી અશ્વ, કોપી રઘુનાયક રામે;
મુક્યાં બાણ વિકરાળ, દશન પિશી રાવણસામે. ૩૪
રાવણના શિરરૂપી, કમળવનનાં ચરનારાં,
રામબાણ ચાલિયાં, લક્ષી તે દિશા જનારાં. ૩૫
દશ દશ શર મારિયાં, દશે શીશને દયાળે;
ગયાં નીસરી પાર, ચાલ્યું શોણિત પડનાળે. ૩૬
જાય લોહિ વહ્યું તોય, વીર રાવણનૃપ ધાયો;
બાણ કર્યું સંધાણ, જોઈ પ્રભુ સન્મુખ આવ્યો. ૩૭
ત્રીશ તીર અતિ તિવ્ર, છોડિયાં રામ કૃપાળે;
સભુજ શીશ દશ પૃથ્વિ, તોડી પાડયાં તે કાળે. ૩૮
કાપતાંજ શીશ ભુજ, થયાં વળી નવીન બીજાં;
વળી રામે ભુજ શીશ, હણ્યાં વળી ઉપન્યાં ત્રીજાં. ૩૯
એમ વાર બહુ હણ્યાં, શીશ ભુજ પ્રભુએ રીશે;
કાપે ત્યમ ઝટ વળી, નવાં થાયછે અતીશે. ૪૦
વળી વળી પ્રભુ કાપતા, શીશ ભુજ રાવણકેરાં;
કૌતકી રામકૃપાળ, એહનાં કૃત્ય અનેરાં. ૪૧
શીર ભુજેએ સર્વ, રહ્યો નભપંથ છવાઈ;
જાણે દિસે ઘણાક, કેતુ રાહુ દુખદાઈ. ૪૨

રાગ મારૂ.

શીર બાહુ રૂધીરે ઝરતાં, ધાય ગગન અહીં તહીં ફરતાં;
દેખી ધાય પ્રભુતણાં તીર, ભુમી પડવા પામે ન ભુજશીર. ૧
એક એક શીરે એક તીર, ગ્રસી રાખે છેદે છે સધીર;
ઉડે આકાશમાં એવી રીતે, શોભે રચના સુભગ કેવી તે. ૨
કોટિ દિનકર કોપ કરીને, જ્યાં ત્યાં રાહુ ગ્રહે રીશ ધરિને;
જેમ જેમ છેદે જગદીશ, ક્રોધે રાવણકેરાં શીશ. ૩
વધે મસ્તક અતિ તેમ તેમ, સેવ્યે વિષય વિવર્ધન જેમ;
વિલોકી શીર ભુજનું વધવું, દશમુખ કહે, 'શું હવે ડરવું? ૪
મૃત્યુ વિસરી જઈ મહાપાપી, રીશ અંતરમાં અતિ વ્યાપી;
મૂઢ ગરજ્યો મહા અભિમાની, ધાયો ધનુષ દશેયને તાણી. ૫
કોપ્યો રણભોમીમાં લંકેશ, બાણે આચ્છાદ્યા અવધેશ;
ઘડી એક તો રથ પ્રભુકેરો, ન વિલોકાય કાંઈ વડેરો. ૬
જાણે ઘોર ધુમસમાં દિનેશ, ગયો હોય છુપાઈ વિશેષ;
હાહાકાર સુરો સહુ કરતા, દુઃખ પોતાને આંસુ ભરતા. ૭
જોયું જગદીશે એવું જ્યારે, કોપી કોદંડ કર ગ્રહ્યું ત્યારે;
શરઆચ્છાદન સહુ ભેદી, નાખ્યાં શિર રિપુનાં વળી છેદી. ૮
તે શિરોએ ગગન મહિ દીશ, લીધાં આવરી સૌ 'હે મુનીશ;'
ધાય આકાશમાં શિર અધિક, જયધ્વનિ કરી ઉપજાવે બીક. ૯
'ક્યાં સૌમિત્ર સુગ્રીવ કપિશ,' ક્યાં તપસ્વિ એ કૌશલધીશ
'ક્યહાં રામ?' કહી શશિવૃંદ, ધાય આકાશમાં સાનંદ. ૧૦

જોઈ મર્કટ ભાગી જાય, શિર તેમની પુંઠે ધાય;
બાણુ સંધાણુ કર્યું રઘુભાણુ, શિર વીંધી નાખ્યાં સુજાણુ. ૧૧
શિરમાળા ગ્રહી મહાકાળી, ટોળે ટોળાં મળી અરદાળી;
શોણિત નદીમાં નાહી જાણે, ચાલી સંગ્રામવડ પુજવાને. ૧૨
પછી રાવણે સંપૂર્ણ ક્રોધે, છોડી શક્તિ પ્રચંડ વિરોધે;
ચાલી વિભીષણુ સામી પ્રચંડ, જાણે કાળનો વિકાળ દંડ. ૧૩
જોઈ આવતી સનમુખ શક્તિ, તિવ્ર ધારવાળી યુત યુક્તિ;
આર્તપીડહરણુ પ્રભુકેરૂ, વિર્દ સંભાર્યું ત્યારે વડેરૂ. ૧૪
રાખ્યો પાછળ પોતાની રામે, વિભીષણને રણસંગ્રામે;
થઈ સન્મુખ શક્તિ સતેજ, ઝાલી લીધી હૃદય રામેજ. ૧૫
શક્તિ વાગ્યે મૂર્ચ્છાગત રામ, સૂર શોચ કરેછે તમામ;
નારાયણુ તો કરે નરલીલા, વાગે સુરને વિકળતાની શીલા. ૧૬
પ્રભુ રણભોંમીમાં શ્રમ પામ્યા, જાણી વિભીષણુ ધાયા સામા;
કરી ક્રોધ ગદા ધરી એશ, લીધો સનમુખ વીર લંકેશ. ૧૭
'હીણભાગી હે શઠ મતિમંદ, પર દ્રોહમાં માને આનંદ;
સુરમુનિ નરનાગને સર્વે, કર્યા નિજવિરોધી બળ ગર્વે. ૧૮
સાદર શિવને ચઢાવ્યાં શીશ, એક એકનાં પામ્યો અતીશ;
તેહ કારણે હજીલગી રાજ, રામ બાણુથી ઉગર્યો છું આજ. ૧૯
હવે કાળ તારો શીશ તારે, નાચ્યોછે જાણુજે નિરધારે;
રામ વિમુખ હે શઠ દશમુખ, ન્હાય સંપતિને વળી સુખ. ૨૦
કહી એવું લક્ષી ઉરમાંય, કર્યો પ્રૌઢ ગદા ઘા ત્યાંજ;
વીર બંનેનું યુદ્ધ વખાણું, સુણો મુનિજન મન કરી શા'ણું. ૨૧

ભુજંગી છંદ.

કર્યો ઘોર ઘા ઉરમાંહે ગદાનો,
પડયો પૃથ્વિમાં લાગતાં લંકરાણો;
દશે મસ્તકોથી ઝરે રક્તશેર,[1]
ઉઠયો જાગી સંભાળીને રીશભેર. ૧
લીધો વીર સન્મુખને મુખ ખીલ્યું,
લથોબથ્થ આવ્યા ઉભે ભ્રાત ભીલ્લુ;
મહા મલ્લ બે શક્તિશાળી વડેરા,
હણે એકને એક થૈને નમેરા. ૨
રઘુનાથકેરા બળે ગર્વશાળી,
રૂડા જે વિભીષણુ રીતી રૂપાળી;
નથી અસ્ત્ર મારો કશી ગણતરીમાં,
સદા સ્હાય જેને પ્રભુ ગુણસીમા. ૩
ઉમા રાવણાનુજ તે રાવણાને,
શું સન્મુખ જોઈ શકે કોદિ ધ્યાને?
ભીડે કાળતુલ્યે હવે રામસ્નેહી,
પ્રભુના પ્રભાવે સમો વજ્રદેહી. ૪
દિઠો રાવણાનુજને ભારી થાક્યો,
ગિરિ લેઈ મારૂતી ધાયો સુબાંકો;
હણ્યાં સારથી રથ્થને અશ્વ સાથે,
હૃદે ભાંગી નાખ્યું વળી મારી લાતે. ૫
ઉભો થૈ રહ્યો સ્તબ્ધ તે તેટલામાં,
ગયો રાવણાનુજ શ્રીરામસામો;
પછી રાવણે હાક દેઈ કપીને,
કર્યો ઘા ગદાનો શિરે ફેરવીને. ૬
પ્રસારી સ્વલંગુર આકાશ ચાલ્યો,
વિલોકી જતો રાવણે ઝટ્ટ ઝાલ્યો;
ભિડયો વીર આકાશ લંકેશ સાથે,
મહા શક્તિવાળી રઘુનાથ માથે. ૭
લડે યુગ્મ ભીલ્લુ નભે પૂર્ણ ક્રોધે,
વળી લક્ષી લક્ષી ઉભે લાગ શોધે;
હણે એકને એક દૈ હાક હોડે,
ચમરબંધિના બંધ ચીશે વછોડે. ૮
કરે પ્રૌઢ પાખંડ તે જોર ઝાઝે,
લડે વીર બે અભ્ર કેવા વિરાજે?
લડે અંજનાદ્રી અને મેરૂ જાણે,
ચડ્યાં ચાક બ્રહ્માંડ સૌ તેહ ટાણે. ૯
બળે બુદ્ધિએ દૈત્ય પાડયો પડે ના,
કશો મર્મ તેનો કપીને જડે ના;
પ્રભુ ઉર સંભારિને તેહ વારે,
કપિ મુષ્ટિકા પ્રૌઢ તેને પ્રહારે. ૧૦
પડ્યો ધર્ણિએ ધીબ લંકેશ ત્યારે,
ઉઠીને વળી તે લડે જોર ભારે;
નહીં એકને એક જીતી શકે કો,
ઉભે શક્તિશાળી સમાણુજ લેખો. ૧૧
હનુમંત અત્યંત જોરે પ્રહારે,
ન એથી રિપુ હાર ખાએ લગારે;
પ્રિછી થાકિયો કીશ ધાયા સકોપે,
ભયંકાર ભાલુ વછુટ્યાં સચોપે. ૧૨
પરંતુ મહા યુદ્ધ ઉન્મત્ત એવો,
ન સુણ્યો દીઠો રાય લંકેશ જેવો;
કપિ ભાલુના સુભટો શક્તિશાળી,
રણે રોળી નાખ્યા બધા ઝાલી ઝાલી. ૧૩

દોહરો.

પ્રચંડ નિજભુજબળ વડે, કપિ ભાલુને સક્રોધ;
રોળી નાખતો રણવિષે, વિશેષ જણુવી વિરોધ. ૧

[1] લોહિની ધારા.

રોળાવૃત્ત.

જોઈ એવું જગદીશ, કીશ સહુને પડકાર્યા;
ધાયા તે રણધીર, વીર અતિ રિશના માર્યા. ૧
કપિદળ પ્રબળ વિલોકી, આવતું નૃપ લંકેશે;
કર્યું પ્રગટ પાખંડ, મહા માયાવૈ વેશે. ૨
થયોજ અંતર્ધાન, એક ક્ષણતો એ વારે;
પછી નિજરૂપ અનેક, ખળે પ્રગટ્યાં બહુ આરે. ૩
રઘુવરના દળમાંય, જેટલાં રિછ કપિ લેખે;
રાવણ પણ તેટલા, પ્રગટ જ્યાં ત્યાં સહુ પેખે. ૪
કપિઓએ દશશીશ, પ્રગટ જોયા બહુ જ્યારે;
ભય પામી ભાગિયા, તરત જ્યાં ત્યાં સહુ ત્યારે. ૫
ધીર વાનરા તેય, ધીર ધરી શકે ન ઉરમાં;
ત્રાહિ ત્રાહિ રઘુવીર, ધાવ લક્ષ્મણ તમ શુરમાં. ૬
દશો દિશે દશશીશ, કોટિ ધાય છે સક્રોધે;
ગર્જે ઘોર કઠોર, ભાલુ કપિ શુરને શોધે. ૭
ડર પામી દિલ દેવ, ભાગિ ચાલ્યા સહુ ચોંપે;
તજો જીવની આશા, હવે રાવણના કોપે. ૮
માત્ર એક રાવણે, જીતિયા સર્વે સુરોને;
હવે થયા બહુ જુઓ, શૈલઘર સંભાળોને. ૯
એવા સંશય રહિત, માત્ર મુનિ જ્ઞાનિ શંભુ વિધિ;
પ્રભુમહિમાની રીત, જેમણે આદ્યથી પ્રીછિ લિધિ. ૧૦
જાણે છે મન જેહ, રામ પરતાપ રૂડેરો;
તે નિર્ભય નિજ હૃદય, પ્રીછિ છળ રાવણકેરો. ૧૧
કપિઓએ તો સત્ય, માનિયા રિપુ રાવણ સહુ;
વ્યાકુળ થઈ દળ સકળ, ભાલુ કપિઓ બી'તા બહુ. ૧૨
ભયાતૂર ભાગિયા, રામ ભણી જવા લપાઈ;
સુણો મુનિ રાવણનિ, રામ સામી હલકાઈ. ૧૩
મહાવીર હનુમાન, નીલ નલ અંગદ આદી;
અતિશે રણવાંકડા, આદિથી નહિ પ્રમાદી. ૧૪
તેતો લાગ તપાસી, જોર ઝાઝે રણઝુઝે;
કોટિ કોટિ રાવણા, ઝાલી રોળે તન ધ્રૂજે. ૧૫
સમર ભયંકર ધીર, વીર નરસિંહ સ્વરૂપે;
રાવણ પણ મન સભય, એમનાથી દુર છુપે. ૧૬
સુરગણ ને કપિ સર્વ, દેખી વ્યાકુળ હસિ રામે;
એક બાણ મારીને, હણ્યા દશશીશ તમામે. ૧૭
પ્રભુએ ક્ષણમાત્રમાં, પ્રૌઢ માયા સહુ કાપી;
જ્યમ રવિ ઉદય વિલોકિ, તિમિર નાશે તન તાપી. ૧૮
દેખી એક લંકેશ, સૂરગણ હર્ષ્યા સ્નેહે;
પુષ્પવૃષ્ટિ કરી પ્રૌઢ રામપર પ્રફુલ્લ દેહે. ૧૯
ઉઠાવિને ભુજદંડ, ફેરવ્યા કપિ સહુ રામે;
ફર્યા સર્વે તવ તરત, હોંસિલા હરિશો હામે. ૨૦
પ્રભુનું બળ પામિને, ભાલુ કપિ ધાયા રણમાં;
સજોર કુદિને ચપળ, આવિયા રિશ ધરી મનમાં. ૨૧
સ્તુતિ કરતા સુર સર્વ, દેખી દશશીશ સકોપે;
ધાયો અતિ રણધીર, ગગન મારગે સચોપે. ૨૨
વાંચ્છો છો મુજ મરણ, અહો શઠ ફળ લો તેનું;
સુણતામાંજ સભીત, મુખ ઉડી ગયું સર્વેનું. ૨૩
કરતા હાહાકાર, ભાગિયા સુર ભય પામી;
જશો ક્યહાં તમ હવે? મારી આગળથી હરામી. ૨૪
સુર સશોક બાપડા, પુઠે જોઈ રાવણ પડિયો;
દેખી એવું સુરદુઃખ, મુખે અંગદ ગડગડિયો. ૨૫
શુર અંગદ જઈ ગગન, પાટુ હણી ધરણી પછાડી;
ઉતાવળો વળી આપ, ઉભો પ્રભુમૂખ અગાડી. ૨૬
ઉઠ્યો વળી સંભાળી, રાય રાવણો સચોંપે;
ગરજ્યો ઘોર કઠોર, કેશરી રવથી કોપે. ૨૭
કરીને પ્રબળ પ્રચંડ, ચઢાવી ચાપ દશેને;
બહુ વરષાવે બાણ, મરણનો ડર નથી જેને. ૨૮
કર્યા સકળ વ્યાકૂળ, સુભટ ઘાયલ કપિદળના;
હરખે નિજબળ દેખી, જુઓ મુનિ મનોર્થ ખળના. ૨૯

હરિગીત છંદ.

તવ કોપ કરી લંકેશના વિશ ભુજ દશશિશ જોરથી,
સંધાણી શર કાપ્યાં કૃપાળે આપબળ અંકોરથી;
કાપ્યાં વળી ફરી ઉગીયાં જ્યમ, પાપ તીરથમાં કર્યાં;
શર તાણિ તેપણ કાપવાને, અવધપતિએ આદર્યાં. ૧
શિર ભૂજનું વધવું વિલોકી, સુરરિપુતણુ આ રીતે;
કપિ ભાલુઓને કોપ વ્યાપ્યો, શું કહું સમજાવિતે;
મરતો નથી હજી મૂઢ શિરભુજ, કાપતાંય સમુળથી;
ધાયા વિચારી ભાલુ કપિઓ, કોપિને કહું તે કથી. ૨
વાળીતનુજ રણવાંકડો વળી, વીરસુત વાયુતણો;
નળ નીળ દ્વિવિદ મયંદ બળીયા, મારવા રિપુને ઘણો;
કર વૃક્ષ ગિરિ ધરી જોર કરી, કરતા પ્રહાર અપાર એ;
ગ્રહિ તેજ ગિરિ તરૂ આવતાં કર, મારતો કપિનેજ તે. ૩
રિપુકેરૂં વપુ નખથી વિદારે, એક કપિ બળ અંકુરે;
વળી એક પાટુપ્રહાર કરતો, ભાગિ ચાલે છે દુરે;
પછી નીળ નળ અતિ ચપળ, કુદિ રિપુશીશપર ચઢીયાશુરા;
લાગ્યાવિદારણ ભાલ નખથી, પ્રૌઢ પરતાપી પુરા. ૪
ઝરતું રૂધિર અવિલોકિ રાવણ, કોપ કરીને કારમો;
ભૂજા પ્રસારી ઝાલવા કપિ, સાંભળો મુનિજી તમો;
ઝાલ્યા ન જાય મહા ચપળ કપિ, શીશપર ફરતા સુખે;
જાણે ઉભય મધુકર કમળવન, રમણ કરતા નિજરૂખે. ૫

પછી કોપિ કુદ્ધિ કપિ એયને ત્યાં, ઝાલી લીધ કુઆરિએ;
ધરણી પટકતાં ભૂજ મરડી, ભાગિયા બળ ભારિએ;
વળી કોપિ દશ કોદંડ કર લઈ, તિવ્ર શર સંધાણિને;
ઘાયલ કર્યા કપિ બાણમારે, રીશ અંતર આણિને. ૬

હનુમાન આદિક સરવ કપિને, છેક મુર્છિત ત્યાં કરી;
ઉર પામિયો અતિ હર્ષ પામી, બળ પ્રદોષતણું જરી;
અવિલોકી મુર્છિત સર્વ કપિને, કોપ આણી કારમો;
રણધીર ધાયો ભાલુપતિ ત્યાં, જાણી નિજ આવ્યો સમો. ૭

નિજસંગ ભાલુ કરાળ સમ બહુ, ગિરિ તરૂ ધારી ઘણા;
પડકારી રાવણને હણે છે, જોરમાં કશિ છે મણા?
બળવાન રાવણ જોઈ એવું, ક્રોધવંત થયો દિસે;
ગ્રહિ પાય ધીબ પછાડતો મહિ, ભાલુભટ બહુને રિશે. ૮

નિજદળતણો બહુ ઘાણ વળતો, જામ્બુવંતે જોઈને;
કરી કોપ પાટુ પ્રહાર કીધો, હૃદયમાં ભૂતદ્રોહિને;
ઉર લાત ઘાત પ્રચંડ પડતાં, વિકળ થઈ રથથી ઢળી;
ગ્રહિ ભાલુ વિશ કરકમળમાં, નિશિએ વસ્યા જાણે અલી. ૯

મુર્ચ્છિત વિલોકી તેહને રિશ આણિ અતિશે અંતરે;
કરી પદ પ્રહાર અપાર ઋક્ષપ, રામપાસે પરવરે;
પડી રાત્રિ જાણી ઘાલી રથમાં, સારથીએ તે ક્ષણે;
ઘર આણિયો નૃપ રાવણાને, કષ્ટ પામી કણકણે. ૧૦

દોહરા.

મુર્ચ્છાગત કપિ ભાલુઓ, સહુ આવ્યા પ્રભુપાસ;
રાવણને સહુ નિશિચરો ઘેરી રહ્યા મ્હા ત્રાસ. ૧
ત્રિજટા એ તે રાત્રિએ, પરવરી જાનકી પાસ;
સમજાવી કહી સહુ કથા, શુણી જાનકી ઉદાસ. ૨
શિર ભુજ વધતાં સાંભળી, રાવણતણાં અધીક;
ત્રાસ પામિ સીતા ઉરે, બહુધા લાગી બીક; ૩
વદન મલિન વૈદેહિનું ઉપજી મન ચિંતાય;
ત્રિજટા પ્રત્યે જાનકી, બોલી તવ મુનિરાય. ૪

રાગ રામગ્રી.

વૈદર્ભી વનમાં વલવલે એ ઢાળ

સાંભળ ત્રિજટા માવડી, શું થશે હવે સ્હેજ?
કે'તી નથી ક્યમ તું મને? દુઃખ મુજને દહેજ.
સાંભળ. ૧

કોણ પ્રકાર કરી હવે, મરશે રિપુ મેર;
વિશ્વને દુઃખદાતા છે વડો, કાળો કરનારો કેર.
સાંભળ. ૨

રામબાણે શિર કાપિયાં, મુવો મરતો ન તોય;
વિચિત્ર વિધિનાં ચરિત્ર એ, જ્યારે વિચારે જોય.
સાંભળ. ૩

મારાં અભાગ્યે માવડી, એને જીવાડે આજ;
હરિપદકમળવિયોગણી, રહું જેથી સદાઝ.
સાંભળ. ૪

જેણે કૃત્રિમ કરી કનકનો, દેખાડ્યો મૃગ દિવ્ય;
હજી પણ તે દૈવ છે રૂઠ્યો, લેશે આખર જીવ.
સાંભળ. ૫

જે વિધિએ વેઠાવિયાં, દુઃખ દુઃસહ છેક;
કે'વરાવ્યાં દાના દિયરને, કટુવચનો અનેક.
સાંભળ. ૬

રઘુપતિવિરહનાં વિષભર્યાં, તિવ્ર બાણો અપાર;
તાકી તાકી તનમન વિંધ્યું, મારી મુજને માર.
સાંભળ. ૭

એવાય દુઃખમાં જે પ્રાણને, રાખે તનમધ્ય ક્રૂર;
તેનેજ એજ વિધિ પીટ્યો, જીવાડે છે જરૂર.
સાંભળ. ૮

હાય હવેતો વેરણ વિધિ, મને દે પિટ્યા મર્ણ;
કાંતો કૃપાળના ચરણમાં, ચાહી પોચાડ શર્ણ.
સાંભળ. ૯

વેઠ્યે ઘણા દિન વિતિયા, વાલાંકેરા વિજોગ;
મરી રે હવે મારી માવડી, વણ માર્યે સશોક.
સાંભળ. ૧૦

કરવાલાગી એમ બહુ વિધે, વૈદેહી વિલાપ;
સુરતી કરી કરી સ્વામિની, પ્રૌઢ કરી પરિતાપ.
સાંભળ. ૧૧

રાગ ધનાશ્રી.

સાંભળી અતિ દુઃખણી થઈ ત્યાં, ત્રિજટા નિજ મનમાંયજી;
સાંભળ હે રૂડી રાજ કુમારિકા, કલેશ કરિશ નહિ કાંયજી;
હૃદયવિષે શર લાગતાં ઝટ, મરશે રાક્ષસાધીપજી;
વાર નથી હવે આવી પહ્યો રિપુ, મૃત્યુતીર સમીપજી. ૧
એના હૃદયમાં રાજીવનેત્રી, સીતા વસે છે સુણોજી;
તે નિમિત્ત ઉરમંડળ ભેદે ન, સ્વામી તારો સલુણોજી;
એના હૃદયમાં સીતા વસે છે, સીતાહૃદય મમવાસજી;
મારા ઉદરમાં ભુવન અનેક છે, લાગતાં શર નાશજી. ૨
શી રીતે શકું વીંધી રિપુશીર, પ્રભુ મન એવો શોચજી;
દુઃખ ન ધરિશ મારી ડાહી સખી તું, સર્વે તજ સંકોચજી;
સુણતાં એવું વચન સાનુકુળ, ત્રિલોકમોહિની સીતાજી;
હર્ષ વિષાદ વિવશ હરિવદની, અંતર સભય અભીતાજી. ૩

ત્રિજટા વળી એવું અવિલોકી, સુંદર વચન સુણાવેજી;
સાંભળ સુંદરી મરશે હવે રિપુ, સંશય તજ સુણી હાવેજી;
શીર કાપતાં કાપતાં ક્રોધે, વિકળ થશેજ વિશેષજી;
વિસરી જશે તારૂં ધ્યાન હૃદયથી, ત્યારેજ એ લંકેશજી. ૪

તે પછી રઘુનાથ સક્રોધે, રાવણકેરા ઉરમાંજી;
મારશે કોદંડ ચઢાવી, શર અતિશય શુરમાંજી;
એવું કહી બહુ વિધિ સમજાવી, સીતાજીને સપ્રેમજી;
ત્રિજટા પછી નિજ ભુવન સિધાવી, આહિ ચિતમાં ક્ષેમજી. ૫

કોમળ પ્રભુનો સ્વભાવ સંભારી, વિરહાતુર વૈદેહીજી;
દુસહવ્યથા એ ક્યમ સહિ જાએ? સંભારી રામ સનેહીજી;
નિશા દિવસ શશિ ભાનુ સુખદ જે, તેને ઉવેખે તપીનેજી;
યુગસમ એક નિશા થઈ લાગી, વેગે વિતે ન દુઃખણીનેજી. ૬

મનમાંને મનમાં મૃગલોચની, વિધવિધ કરતી વિલાપજી;
એવી રીતે અવનીજા અંતરમાં, વિરહે દુખણી અમાપજી;
જ્યારે વધ્યો બહુ વિરહતણો ઉર, દારૂણદાહ સીતાનેજી;
ફરક્યાં વામ ભુજ લોચન વળી, સ્વભાવિક સુખ જાણેજી. ૭

શુકન વિચારી સીતા સરસ તે, ધીરજ હૃદય ધરેછેજી;
મળશે હવે મને પ્રાણ પ્રિયોત્તમ, કલ્પના એ કરેછેજી;
અહિંયાં મધ્યનિશા સમે જાગ્યો, મહા બળીયો લંકેશજી;
નિજ સારથી ખીજવા લાગ્યો, કૃતાંતસમ કરી વેશજી. ૮

હે સારથી શઠ છોડાવી મુજને, રણભોમી રઢિયાળીજી;
ધિક્ક ધિક્ક અધર્મિ તુજને, મૂઢ કુબુદ્ધિશાળીજી;
પાય પડી તે સારથીએ તવ, વિવિધ વિધ સમજાવ્યોજી;
પ્રાતઃકાળમાં રથચઢીરાવણ, રણસન્મુખ ધાતો આવ્યોજી. ૯

રાગ મારૂની ચોપાઈ.

સુણી આવવું રાવણકેરૂં, કપિદળ ખળભળીયુ ઘણેરૂં;
ગિરિ તરૂ જ્યાં ત્યાંથી ઉપાડી, ધાય કેશરીરવ મુખ ત્રાડી. ૧

ધીર વાનર ભાલુ કરાળ, અભ્ર ઊછાળી દેતા ફાળ;
અતિ કોપી પ્રહાર કરે છે, દૈત્ય રણથી પાછા ઓસરે છે. ૨

દૈત્યદળને નાખી વિખેરી, લીધો રાવણને પછી ઘેરી;
મહા ધીર કપિ ભાલુ ભટ્ટ, શુરા લડતા ધરી નિજ વટ્ટ. ૩

દશે દીશાથી સામટો મારો, શું કરે રાવણ ત્યાં બિચારો?
નખઘાત કરીને અતિશે, કર્યો વ્યાકુળ રાવણ રીશે. ૪

દેખી કપિદળનું બળ ભારી, રાય રાવણ મનમાં વિચારી;
અંતર્ધ્યાન થયો પળવાર, કરવા માયાતણો વિસ્તાર. ૫

જ્યારે પ્રૌઢ કર્યું પાખંડ, થયા જીવ પ્રગટ પરચંડ;
ભૂત પ્રેત પિશાચ વૈતાળ, કર શર ધનુ ધરિયાં કરાળ. ૬

યોગણીઓ પ્રગટ અગણીત, એક કર ગ્રહ્યા વાળ અમિત;
બીજા હાથમાં નરનાં કપાળ, ધાતી આવતી દેતી ફાળ. ૭

કરી સત્વર શ્રોણિત પાન, નાચે રાચે કરે ગાન તાન;
ઝાલો મારો વદે ગિરા ઘોર, ધ્વનિ પૂરી રહિ ચારે કોર. ૮

ધાઈ ખાય વદનને વિકાશી, કપિ સકળ ત્યારે છુટ્યા નાશી;
જાય જ્યાં ભાગી ભાલુ કપીશ, દુખે કરીને મુખે પાડી ચીશ. ૯

ત્યહાં અગ્નિ વરસતી જોતા, આશ ઊગરવાની ખોતા;
ભય વ્યાકુળ દળ કપિ ભાલુ, સુણ ઉમયા ચરિત્ર રસાળુ. ૧૦

વળી વરસવા લાગી રેતી, થવા કપિદળકેરી ફજેતી;
પૂરી હાર કપિને પમાડી, રાવણ ખોંખાર્યો હરિરવ ત્રાડી. ૧૧

લક્ષ્મણ ને સુગ્રીવ સમેત, થયા વીર સકળ ત્યાં અચેત;
હાય રામ હા હે રઘુનાથ, કહી સુભટ ખંખેરે હાથ. ૧૨

એ રીતે સહુનું બળ ભાગી, કર્યું કપટ મરણ બીક લાગી;
કર્યા પ્રગટ કોટિક હનુમાન, પ્રૌઢ લેઈ તે ધાયા પાષાણ. ૧૩

તેમણે જઈ ઘેર્યા રામ, ચોગરદમ કરી સૈન્યાભિરામ;
'મારો ઝાલો રખે ભાગી જાય,' લંગુર ઉપાડી મારવા ધાય. ૧૪

દશે દીશા લંગુરથી વ્યાપ્ત, પ્રભુ તે મધ્ય માયા પ્રાપ્ત;
શ્યામ સુંદર તન રામકેરૂં, શોભેછે તે મધ્યે ઘણેરૂં. ૧૫

ઇંદ્ર ચાપ અનેકનું એક, વારિતુંગ તમાલ વિવેક;
દીઠાં સુરતણાં હૃદય તેવાર, હર્ષ ખેદ વિવશ છે અપાર. ૧૬

એકબાણે નિમિષમાં રામે, હરી માયા બધી નિજહામે;
માયારહિત થયે ભાલુકીશ, ઉર હરખી આણી વળી રીશ. ૧૭

ગિરિ તરૂ કર ગ્રહિને અધિક, ફર્યા રણ ભોમી ભણી તજી બીક;
બાણ છોડે અધિક રામરાય, શીશ ભુજ રાવણનાં છેદાય. ૧૮

પડ્યે ધરણીવિષે થાય સ્હોર, ચીશરાણ પડે ચારેકોર;
શ્રીરઘુપતિરાવણ કેરૂં, રણચરિત્ર સુખદ જે ઘણેરૂં. ૧૯

શતશેષ શારદ શાસ્ત્રવેદ, કોટિ કલ્પલગી ગાય ભેદ;
તોય પાર ન પામે લગાર, મતિ કવિની ત્યાં મંદ અપાર. ૨૦

ગાઉં તેના સુભગ ગુણ કાંક, યથામતિ કવિજન હું રાંક;
જેમ નિજ બળમતિ અનુસાર, ઉડે મચ્છર અભ્રમોઝાર. ૨૧

દોહરા.

જોયા પ્રભુએ જ્યાહરે, સુરમુનિ વિકળ વિશેશ;
કાપ્યાં શિર ભુજ વાર બહુ, મરે ન ભટ લંકેશ. ૧

કાપે શિર ભુજ વળી નવાં, વધે બહુ એ વાર;
કરતાં ભોગ મદન વધે, જનને જેમ અપાર. ૨

મરે ન શત્રુ રાવણો, અધિક થયો આયાસ;
જોયું વિભીષણ સામું પછી, રઘુનાથે સઉદાસ. ૩

જેની ઇચ્છિા માત્રમાં, મરે કાળ મ્હાકાળ;
કરે પરિક્ષા પ્રીતિની, ભક્તની તેહ દયાળ. ૪

'સુણો ચરાચર સ્વામી તમ,' કહે વિભીષણ કેણ;
પ્રણતપાળ રઘુલાલજી, સુર મુનિને સુખદેણ. ૫

નાભિકુંડમાં સર્વદા, રહે સુધા ભરપૂર;
જીવે નાથ તે બળ વડે, રાવણનૃપ મ્હા શૂર.' ૬

સુણતાં વિભીષણનાં વચન, કરૂણાધામ કૃપાળ;
હરખી કર કોદંડ લઈ, ચઢાવ્યું બાણ કરાળ. ૭

અશુભ થાય ઉત્પાત બહુ, રૂએ શ્વાન ખર વ્યક્ત;
બોલે પંખી અશુભ બહુ, આર્તવાણી ઘણી જક્ત. ૮

પ્રગટ ઘણા પેખાયછે, જ્યાં ત્યાં કેતુ અકાશ;
દશ દિશી દાહ વછુટિયો, અંતર સર્વે ઉદાસ. ૯

યોગ પર્વ વણ રવિતણાં, ગ્રહણ થાયછે ઘોર;
અશુભ એવું કહું શું ગણી, જણાય ચારે કોર. ૧૦

મંદોદરિનું હૃદય તવ, બહુ થરરર કંપાય;
પ્રતિમા પૃથ્વીપર પડે, નેત્રે આંસુ ભરાય. ૧૧

વજ્રપાત અતિ થાયછે, પ્રલયવાયુ બહુ વાય;
ડગમગ ધરણી ડોલતી, જન મન સ્થીર ન થાય. ૧૨

વર્ષે વાદળ ચઢી ચઢી, રૂધિર વાળ રજ માંસ;
અશુભ એવું કો ગણી શકે, રાવણકેરો નાશ. ૧૩

અતિ ઉત્પાત વિલોકી સુર, નર મુનિ સિદ્ધ સુજાણ;
વિકળ અવસ્થાએ ભણે, જય જય જય રઘુભાણ. ૧૪

સમય જાણી શ્રીરઘુપતી, કર કોદંડ કરાળ;
ચઢાવી બાણ ચઢાવીયાં, જાણે મણિધરકાળ. ૧૫

તાણી શ્રોતપર્યંત ધનુ, અતિ અંતર ધરી રીશ;
મુક્યાં જોર કરી મહા, ગણી શર એકત્રીશ. ૧૬

બાણ છુટ્યાં રઘુભાણનાં, જાણે કાળ ફણીશ;
સુણો ઉમા તે સમય અતિ, કોપિત કૌશલધીશ. ૧૭

રોળાવૃત્ત.

એક શરે એ સમે, નાભી શીશ શોષી લીધાં;
બીજા શરે સરોષ, સર્વે ભુજ ખંડન કીધા. ૧

શિર ભુજ લઈને સંગ, ઉભય શર ચાલ્યાં જોરે;
શિર ભુજ વિના કબંધ, પૃથ્વીપર નાચે કોરે. ૨

ધડ પૃથ્વીપર ધસે, ધાય દળભણી સચોંપે;
બાણે કરી બે ભાગ, કર્યા રાઘવે સકોપે. ૩

ઘોરરવે કરી ગાઢ, ગર્જના મરતી વારે;
'ક્યહાં રામ રણમાંય? મારૂં હું મ્હોકમ મારે? ૪

પડતાં ડોલી પૃથ્વી, ખળભળ્યા સાગર સાતે;
સ્થિર નદીયોનાં નીર, અચળ ચળ એ ઉતપાતે. ૫

દિગ્ગજ કરી ચિક્કાર, સભય ચોગરદમ ધાયે;
રવિરથ પામ્યો ક્ષોભ, સ્હોર ધ્વનિનો ન સમાયે. ૬

પડયો પૃથ્વીપર ધીબ, ભાગ બે થઈને ભારે;
હેઠ ચાંપી કપિ ભાલુ, સુભટસમુદાય વધારે. ૭

મંદોદરી આગળે, શીશ ભુજ મુકી શાણું;
ચાલ્યાં જ્યાં જગદીશ, શરો ભાથેજ સમાણાં. ૮

દેખી કૌતક એવું, દુંદુભી દેવ વગાડે;
'જય જય જય રઘુનાથ,' પ્રભુને સુખ પમાડે; ૯

તેજ તેનું રઘુવરે, સમાવ્યું નિજમુખ સ્નેહે;
એવું દેખી શિવ બ્રહ્મ, થયા બહુ પ્રફુલ્લ દેહે. ૧૦

જય ધ્વનિ સહુ બ્રહ્માંડ, ભરીપુરિ રહી અતીશે;
'જય રઘુનાયક રામ, પ્રબળ ભુજદંડો દીસે.' ૧૧

સકળ સૂર મુનિવૃંદ, સુમન સ્નેહે વરસાવે;
'જય કૃપાળ જગદીશ, ભક્ત દુખહારી ભાવે.' ૧૨

ઝુલણા છંદ.

'જયતિ જય જગતપતિ, અમિત ગુણ બળ અમિત,
સુર સહિત સકળ વંદિત વડેરા;
જય કૃપાઘન સઘન, દલન ખળ દૈત્યદળ,
મદ પ્રમથનાર મનુજાદકેરા;
કારૂણિક શ્રીરમણ, હરણ દુખ કરણ સુખ,
તરણતારણ વિદારણ વ્યથાના;'
એમ સુર સિદ્ધ મુનિ, સર્વ ગંધર્વ ઉર,
હર્ષ પામ્યા સુખે સર્વથાના. ૧

સુભગ સમરાંગણે, અંગ અવધેશનું,
કોટિ કંદર્પનો દર્પ મોડે;
વીરરસમય વિભુ, સઘન ઘન વરણ વપુ,
કવચમાં કાય ના માય કોડે;
શિરજટા મુકુટ શુભ, પ્રફુલ ફુલ મધ્ય મધ્ય,
મનહરણ નયનસુખપ્રદ પ્રમાણે;
નીલ પરવત ઉપર, દામની દ્યુતિ સહિત,
દિવ્ય તારા રહ્યા શોભી જાણે. ૨

દિવ્ય ભુજદંડ દ્વય, કઠણ કોદંડ શર,
ફેરવેછે ધ્વનિ તેની થાતી;
રક્ત છાંટા ઘણાં, શરિર શોભી રહ્યા,
કવિથી તેની ન ઉપમા કથાતી;
જેમ બહુ બેઠીયો, હોય લીલામણો,
તરૂ તમાલે મહા મોજમાંહે;
એહ શુભ રૂપતણા, વંદનિક ધન્ય જન,
શીવશંકર કહે મન ઉચ્છાહે. ૩

દોહરા.

કૃપાદૃષ્ટિની વૃષ્ટિ કરી, હરિ મારે ધરી હેત;
અભય કર્યા સુર સર્વને, 'જય પ્રભુ કૃપાનિકેત.' ૧

હૃદય હર્ષ કપિ ભાલુને, થયો તે ન થિર થાય;
હર્ષચમકસ્થિતિ તો પછી, કવિથી ક્યમ વરણાય? ૨

સુણો હવે તમ શૈલજા, રામચરિત્ર રસાળ;
શમન સર્વ સંતાપને, વિચારી દ્રઢ ધર વા'લ. ૩

જોયાં પતિ શિર જ્યાહરે, મંદોદરિએ નેત્ર;
ખસી પડી ધરણીપર વિકળ, મૂર્છિત સતી પવિત્ર. ૪

અન્ય યુવતિયુથ રોતિયો, ઉઠી ધાતિ સઉદાસ;
તે સહુ ઉપાડી તેહને, આણી રાવણપાસ. ૫

પતિગતિ દેખી પદમણી, પ્રૌઢ કરે પોકાર;
છુટે કેશ નહિ દેહનું, દિલમાં ભાન લગાર. ૬

છાતી કુટે બહુ વિધિ, રૂએ વખાણી પ્રતાપ;
'હાય હાય મમ પ્રાણપતિ, આમ શું પોઢ્યા આપ? ૭

અરે કોણ આદમી એવોરે એ ઢાળ

'પતિ પ્રાણવલ્લભ મારારે, થયા શા હાલ તમારારે. ટેક.
નાથ તમારા પ્રૌઢ પ્રબળથી, ધ્રુજતી ધરણી સદાય;
તેજ વિહીન અનળ શશી ભાનુ, ઝાંખા જગતને જણાય.
પતિ પ્રાણવલ્લભ. ૧

શેષને કચ્છપ સહિ નવ શકતા, મસ્તક ઉપર ભાર;
તે તન આજ પડ્યું આમ પ્યારા, છેક બળી થઈ છાર.
પતિ પ્રાણવલ્લભ. ૨

વરૂણ કુબેર પવન પાકશાસન, વીરતણા અન્ય વીર;
તે પણ રણ સન્મુખ થઈ તમથી, ધારી ન શકતા ધીર.
પતિ પ્રાણવલ્લભ. ૩

નિજ બળથી કાળ જમ સરખાને, જીત્યા તમે રહિ ક્ષેમ;
તે પતિ આજ તમે અહિં પોઢ્યા, આમ અનાથની જેમ.
પતિ પ્રાણવલ્લભ. ૪

પ્રાણપતિ તમકેરી પ્રભુતા, જક્ત પ્રખ્યાત જણાય;
સુત પરિજનનું બળ સહસ્રાવધિ, જરૂર ન વરણ્યું જાય.
પતિ પ્રાણવલ્લભ. ૫

રામવિમુખ થયે હાલ તમારા, આ'વા થયા પ્રભુ આજ;
રોનાર કુળમાં કોઈ રહ્યો ના, સર્વ મરાવ્યો સમાજ.
પતિ પ્રાણવલ્લભ. ૬

નાથ તમારા હાથમાં સરવે, વિધિપરપંચ સદાય;
સહુ દિગપાળો શીશ નમાવે, સભય રહિ મનમાંય.
પતિ પ્રાણવલ્લભ. ૭

નાથ હવે તમ શિર ભુજાઓ, ખાશે વખાણી શિયાળ;
અનુચિત નહિ એ રામવિરોધીને, કંથજી પામ્યે કાળ.
પતિ પ્રાણવલ્લભ. ૮

મૃત્યુવશે મારૂં કહ્યું નવ માન્યું, વિરોધ શો પ્રભુસાથ;
સ્વામી ચરાચરને નર કરિને, માન્યો તમે મારાનાથ.
પતિ પ્રાણવલ્લભ. ૯

નર કરી જાણ્યા નારાયણને, એજ પ્રથમ અનુચિત;
દૈત્યઅરણ્યદહન થયા પાવક, પોતે પ્રભુ ધરી પ્રીત.
પતિ પ્રાણવલ્લભ. ૧૦

જેમને શિવ વિધિ સુરપતિ આદે, નમતા ધરી મન નેહ;
કરૂણાનિધિ એવા રામને આપે, ના ભજ્યા તામસદેહ.
પતિ પ્રાણવલ્લભ. ૧૧

જન્મથીજ પરદ્રોહનિરત તમ, પાપપુંજમય દેહ;
તોય દીધું નિજધામ દયાળે, વેર ભાવે માની સ્નેહ.
પતિ પ્રાણવલ્લભ. ૧૨

નાથ અહો રઘુનાથ સમા કો, કરૂણાતણા ભંડાર;
મુનિદુર્લભ ગતિ દીધી તમોને, અવગુણ ન ગણી અપાર.
પતિ પ્રાણવલ્લભ. ૧૩

રાગ કેદારો.

મંદોદરીનાં વચનસુણીને, સુર મુનિ સિદ્ધ સુરેશ;
મનમાં સુખ માન્યું અધિક ત્યાં, હરખ્યા સર્વે વિશેષ;
શિવ વિરંચિ ને સનકાદિક, મુનિ પરમારથ વાદી જે;
લોચન ભરી રઘુપતિને વિલોકી, પ્રેમમગ્ન સહુ સુખી તે. ૧

રૂદન કરંતી જોઈ નારી, સતિ મંદોદરી શાણી;
દુઃખ થયું અતિ વિભીષણને મન, લોચન આવ્યાં પાણી;
બંધવની અવિલોકી અવદશા, દુઃખિત થયો દિલ સોય;
હા મમ બંધુ! રામ વિરોધે, કુળમાં ઉગર્યું ન કોય. ૨

વિભીષણકેરી સ્થીતિ વિલોકી, દિનમણિકુળ દિનેશ;
અનુજને કરી ઉચિત આજ્ઞા, સમજાવો લંકેશ;
તવ અનંતે અનેક વિધિએ, સમજાવ્યા લંકેશ;
મિથ્યા વસ્તુનો શોક મિથ્યા, શાને કરોછો કલેશ? ૩

એમ કહી ગ્રહિ બાંહ્ય ઉઠાડ્યા, વિભીષણને સહેત;
આવિયા બંને પછી જ્યાં, રાઘવ કૃપાનિકેત;
કરૂણા કૃપાનજરે ભરી જોયું, સખા વિભીષણ સામું;
શોક તજી ઉત્તરક્રિયા કરો, જેથી હું સુખ પામું. ૪

પ્રભુઆજ્ઞા શિશપર ધરી સ્નેહ, ક્રિયા યથેચ્છ કરી ત્યાં;
વિધિવત દેશ સમય સમ સ્નેહે, ધીરજ મન ધરી ત્યાં;
મંદોદરી આદિક અબળાઓ, તિલાંજળી દઈ તેને:
ભવન ગમન કર્યું ગાતાં પ્રભુ ગુણ, સ્નેહે નમી સરવેને. ૫

આવીને ત્યાં વિભીષણે પછી, શીશ નમાવ્યું સપ્રેમ;
કૃપાસિંધુએ નિજ બંધવને, પાસ બોલાવ્યો સપ્રેમ;
વીર તમે સુગ્રીવ અંગદ, નીળ નળ હનુમાન;
જામ્બુવાન ને ગય ગવાક્ષાદિ, અતિબળતેજનિધાન. ૬

સર્વ મળી તમ સત્વર સંચરો, સખા વિભીષણ સાથે;
રાજ્યતિલક દેજો રૂડી રીતે, રૂડું કહ્યું રઘુનાથે;
તાત વચન પ્રમાણ કરવા, હું તો નગરમાં ન આવું;
મમ સરખાજ આ કપિવર લક્ષ્મણ, તેમને મોકલાવું. ૭

સત્વર સહિત અનંત કપિ સહુ, સુણી પ્રભુ વચનો ચાલ્યા;
તેમણે જઈ તિલક કર્યું ભરી, નેત્ર વિભીષણુ ન્યાળ્યા;
સાદર સિંહાસનપર બેસાડ્યા, તિલક કર્યું પછી કોડે;
સ્તુતી કરી જય બંદિ બોલે, સર્વ નમી કર જોડે. ૮

સહિત વિભીષણુ કપિવર સરવે, લેઈ લક્ષ્મણુ નિજ સાથ;
આવ્યા હર્ષ ભર્યા સહુ હૈયે, રાજે જ્યાં રઘુનાથ;
સર્વ કપિને સ્નેહે કરીને, પ્રભુએ બોલાવી લીધા;
પ્રિય વચન કહી પ્રેમથી બહુ, સુખી સર્વને કીધા. ૯

વસંતતિલકા છંદ.

કીધાસુખી સરવને કહિને સુવાણી,
શત્રુ હણ્યો તમ બળે કહું શું વખાણી;
પામ્યો વિભીષણુ અતિ રૂડું રાજ્ય પ્યારો,
ત્રૈલોકમાં નિત નવો યશ એ તમારો. ૧

કીર્તિ તમારી સહુની મમસોત ગાશે,
જે કોઈ જંન અતિ પ્રીતથી ને ઉલાસે;
સંસારસાગર અપાર પ્રયાસ પાખે,
જાશે જરૂર ઉતરી જન સાભિલાખે. ૨

સુણી પ્રભુવચન શ્રેષ્ટ કૃપા ભરેલાં,
ઊરે ધરાય નહિ વાનર હર્ષ ઘેલા;
સ્નેહે નમાવિ શિશ વાર બહુ સહુ ત્યાં,
ચર્ણાબ્જ પ્રેમથી ચહ્યા પ્રભુના લહું ત્યાં. ૩

બોલાવિ લીધ પછી મારૂતિ તેહ ઠામે,
લંકાવિષે તું ઝટ જા કહ્યું એવું રામે;
સુણાવિને ખબર જાનકીને નિહાળી,
તેની લઈ કુશળતા ઝટ આવ ચાલી. ૪

આવ્યો તદા નગરમાં વીર વાયુજાયો,
સુણી નિશાચર નિશાચરિસાથ ધાયો;
પૂજા અનેક વિધિએ કરી સુખ માને,
દેખાડી દીધ સહુએ જનકાત્મજાને. ૫

કીધો પ્રણામ કપિએ રહિ વેગળેથી,
વૈદેહિએય પ્રભુદૂતજ ઓળખેથી;
હે તાત કે' કુશળ સાનુજ સૈન્ય સોતા?
શ્રીરામ શ્યામઘન શેવકદુઃખ ખોતા. ૬

સર્વે વિધિ કુશળ કૌશલધીશ માડી,
જીત્યો દશાનન રણે અતિ જે અનાડી;
પામ્યો વિભીષણ અવિચળ રાજ્ય પ્રાયે,
સુણી કપિ વચન હર્ષ ઉરે છવાયે. ૭

અત્યંત હર્ષ મન દેહ પ્રફુલ પ્રેમે,
હર્ષાશ્રુ લોચન ખળ્યાં ન રહેજ કેમે;
વૈદેહિ ત્યાં વળી વળી કપિને કહે છે,
શું દેઉં વીર તુજને મન ઓસરે છે? ૮

ત્રૈલોક્યમાં નથી કશી વીર વસ્ત એવી,
રૂડી વધામણિની વાણી સમી શું દેવી?
માતા સુણો અખિલ જક્તનું રાજ આજે,
સ્હેજે મને મળ્યું ન સંશય લેશ છાજે. ૯

જીતી રણે રિપુ સસૈન્ય હવે રિતે એ,
પશ્યામિ સાનુજ નમામિ રમાપતીને;
હે સૂત સાંભળ સહુ સદગુણ તારે,
ઊરે વસો સતત આપવું એજ મારે. ૧૦

રહો સાનુકૂળ કુળદીપ પ્રભુ સબંધુ,
તારા વડે વિરહ ફુટિશ દીનબંધુ;
તે યત્ન તું કર હવે વીર પ્રીતિપાત્ર,
જોઊં ભરી નયન કોમળ શ્યામગાત્ર. ૧૧

દોહરા.

તવ હનુમંત ત્યહાં થકી, આવ્યો પ્રભુની પાસ;
સુણાવ્યું કુશળ સીતાતણું, હસતે મુખ સઉલાસ. ૧

સત્વર સુણી સંદેશડો, રવિકુળદિનમણી રામ;
સુગ્રીવ વિભીષણુને પછી, બોલાવ્યા તે ઠામ. ૨

પવનાત્મજ સંગે તમે, જાઓ પુરમોઝાર;
સાદર વૈદેહી અહીં, લઈ આવો નિરધાર. ૩

તરત ગયા ત્યાં સકળ તે, સીતા જ્યાં આસીન;
સેવે વિનયથી સર્વ કો, દૈત્યણિઓ થઈ દીન. ૪

તરત વિભીષણે તેમને, શિખવાડી બહુ રીત;
બહુ વિધ સ્નાન કરાવિયાં, સીતાજીને સપ્રીત. ૫

અલંકાર વિધવિધ વિધિ, પેરાવિયાં, સપ્રેમ;
પાલખી સુંદર આણી સજી, વદતી વદને ક્ષેમ. ૬

તેપર પૂરણ હર્ષથી, ચઢી વૈદેહિ ચતૂર;
સમરી રામ સુખધામને, એ અવસર નિજ ઊર. ૭

જોવા જાનકી માતને, કપિ રિછ ધાયા ક્રોડ;
કોપિ રક્ષકો ખાળતા, હઠાવતા ધરી હોડ. ૮

છડીદાર રખવાળ બહુ, ચોગરદમ ભરપૂર;
ચાલ્યા સરવે ચોંપથી, ઉજમ ઘણો નિજ ઊર. ૯

કહે રામ તવ કોડથી, કહ્યું મારૂં કરી માન્ય;
પગે ચાલતી હે સખા, જનકસુતાને આણ. ૧૦

જુએ કપિ સહ જનનિ સમ, જાનકીને આવાર;
હસી કહ્યું એવું ત્યહાં, રઘુપતિએ નિરધાર. ૧૧

સુભગ વેણ પ્રભુનાં સુણી, હરખ્યા કપિ રિંછ ઊર;
પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ નભથકી, સર્વે પ્રેમમય સુર. ૧૨

ગયા હતા લક્ષ્મણ વને, સીતાને તે પ્રસંગ;
પ્રવેશ કરવા પાવકે, કહ્યું હતું શ્રીરંગ. ૧૩

આ પ્રતિબિંબ સીતા સમું, રાખી મહિ વૈદેહિ;
સમાણિ હતિ પાવક વિષે, સમરી રામ સનેહિ. ૧૪
અગ્નિમાંની મુળ રૂપની, સીતા અતિ શોભીત;
ચિદાનંદઘન ચ્હાયતે, કરવા પ્રગટ સપ્રીત. ૧૫
તે કારણ ત્રિભુવનપતિ, કરૂણા ધામ કૃપાળ;
કહ્યાં કશાં દુર્વચન મુખ, જાનકીને તે કાળ. ૧૬
સુણતાં દૈત્યણિયો સહુ, કરવા લાગી ખેદ;
જાણે નહિ મનમાં જરા, ભગવત મનનો ભેદ. ૧૭

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાલની.

સુણી પ્રભુનાં વચન સુખદાતા, ધરી શીશ સીતા જગમાતા;
વદી મનક્રમ વચને પવિત્રા, વિશ્વમોહની ચારૂ ચરિત્રા. ૧
થાઓ લક્ષ્મણ ધર્મના બેલી, અગ્નિ પ્રગટ કરો તમ વ્હેલી;
સુણી લક્ષ્મણ સીતાની વાણી, આંસુઓઘથી આંખભરાણી. ૨
વિર્હ ધર્મ ન્યાય સવિવેક, એવી મિશ્રીત વાણી છેક;
કર જોડી ઊભા પ્રભુ સામે, કશું કહી ન શકે નિજ હામે. ૩
જોઈ પ્રભુ મરજીને સપ્રેમ, ધાયા લક્ષ્મણ તરતજ તેમ;
પ્રગટ પાવક કાષ્ટ ઘણેરાં, લાવ્યા ભરિ ભરીને વનકેરાં. ૪
જોઈ પ્રબળ અનળ સીતાને, કશો ભય ન ઊરે હર્ષ માને;
મન ક્રમ વચને સદાકાળ, મમઊર વસ્યા હો દયાળ. ૫
તજી એમનું ધ્યાન હૃદાશું, મન ગયું જો ન હોય બીજાશું;
તો હે પાવક પરમ સુજાણ, સહુની ગતિ જ્ઞાતા તું પ્રણામ. ૬
મને થાજે શીતળ શ્રીખંડ, પાવક રૂપ તારૂં આ પ્રચંડ;
સમરી પ્રભુપદ અનળે સુવેશ, શાણી સીતાએ કરીયો પ્રવેશ. ૭
જય કૌશલપતિ પૂર્ણ કામ, શિવવંદિત પદરજ રામ;
લાગી જ્વાળા પ્રચંડ અતિશે, શીખા ગગન ગયેલી દીસે. ૮
પ્રતિબિંબ ને લૌકિક આળ, બળ્યાં પાવકમાં તે કાળ;
પ્રભુ ચરિત્ર ન કોઈએ જાણ્યું, સુણો ઉમયા તે શું વખાણ્યું. ૯
સહુ સુર મુનિ સિદ્ધ સુજાણ, જુએ નેત્ર ઉભા એ પ્રમાણ;
પછી પાવકે વિપ્ર સ્વરૂપ, કર ગ્રહિ સત્ય સીતા અનૂપ. ૧૦
વેદવિદિત રમા રઢિયાળી, સૂર સહુનું શ્રે કરવા વાળી;
જ્યમ ક્ષિર નિધિ લેઈ રમાને, સોંપી રામને કર આણી દાને. ૧૧
તેજ રામના વામ વિભાગે, શોભા પરમ મનોહર લાગે;
નવનીલકમળપાસ જાણે, કળી કનકપંકજની પ્રમાણે. ૧૨
સૂર વરસાવે ફૂલ રૂડેરાં, વાજે ગગન નિશાન ઘણેરાં;
ગાય કિન્નર અપસરા ગાન, નાચે તાનમાં ચઢિને વિમાન. ૧૩
પ્રભુ આજ્ઞા પામીને તે'વારે, નમી માતલી સ્વર્ગ સિધારે;
આવ્યા દેવ સહુ સદા સ્વાર્થી, કહે વચન જાણે પરમાર્થી. ૧૪

રાગ પદ.

બિગરી કોન સુધારે એ ઢાળ

શ્રીરઘુવીર શરીર શ્યામ ઘન, સઘન સમાન સુરેશરે,
દીનબંધુ કરૂણાસિંધુ હરિ, દીનવત્સળ રઘુરાયરે;
અહો દેવ કરી દયા દેવપર, સુરગણ ગુણગણ ગાયરે.
શ્રીરઘુવીર. ૧

વિશ્વદ્રોહ સંદ્રોહ નિરત ખળ, અન્યાઈ અતિ કામીરે;
નિજ પાપે નિર્વંશ ગયો હરિ, અધર્મિ કુપંથગામીરે.
શ્રીરઘુવીર. ૨

સદા તમે સર્વજ્ઞ બ્રહ્મ જગ, અવિનાશી અવધેશરે;
સતત એકરસ સદા ઉદાસીન, સુરાવિંદ દિનેશરે.
શ્રીરઘુવીર. ૩

અકળનાથ નિર્ગુણ અજ અનવધિ, અનઘ અનામય રામરે;
અજીત પ્રચંડ શક્તિ કરૂણામય, શું ગણીએ ગુણગ્રામરે.
શ્રીરઘુવીર. ૪

મચ્છ કચ્છ વળી વરાહરૂપ હરિ, નરહરિ વામનરૂપરે;
પરશુરામ તન પ્રચંડ રૂપ ધરિ, ભાગ્યો અતિ મદભુપરે.
શ્રીરઘુવીર. ૫

દેવ સકળ જવ જવ દુખ પામે, અસુરથકી અસુરારીરે;
વિધવિધ તન ધરી વા'ર કરી હરિ, ભગવત જનભય હારીરે.
શ્રીરઘુવીર. ૬

આ રાવણ ખળ મહા મલીન મન, સુરદ્રોહી સૌ રીતેરે;
કામ ક્રોધ મદ લોભનિરત અતિ, જગદીશ વણ કો જીતેરે ?
શ્રીરઘુવીર. ૭

અધમશિર્મણિ અસુરાધીપ તે, તમપદ પામ્યો અંતરે;
એ અચરજ અમ દેવ સરવને, અંતરમાં અત્યંતરે.
શ્રીરઘુવીર. ૮

અમે પરમ અધિકારી દેવ સહુ, તમપદકેરા ત્રિભુપતિરે;
સ્વાર્થવિવશ દશરથસુત તમતણિ, ભક્તિ વિસારી રહ્યા અતિરે.
શ્રીરઘુવીર. ૯

પડ્યા નિરંતર ભવસાગરમાં, હવે અમે નિજહાથરે;
પાહી પાહી પ્રભુ ચરણશરણ લઈ, ઉગારજો રઘુનાથરે.
શ્રીરઘુવીર. ૧૦

દોહરો.

સુર મુનિ વિનતી કરી રહ્યા, પછી વિરંચી કરજોડ;
અતિ સપ્રેમ મન પ્રફુલ તન, કરતા સ્તુતી સકોડ. ૧

મહિદિપ છંદ.

જય કૃપાળ રામ સદા, સુખનિધાન સ્વામી,
કર ધનુષ્ય શર ધરેલ, સકળ હૃદયજામી;
ભવરૂપી વારણવિદારણ, કોટિ કેશરી છો,
ગુણસમુદ્ર નીતિનાગર, સકળ કળા પ્રીછો. ૧

તન અનેક મદનછબી સમ દિપે સુરીતે,
ગાય સિદ્ધ મુનિ કવિંદ્ર ગુણસમુહ પ્રીતે;
યશ પવિત્ર રાયરાવણ સર્પપતિ અશુદ્ધે,
કોપ કરી ગરૂડની જયમ ઝાલી લીધ યુદ્ધે. ૨

ભક્ત રંજાનાર્થ ભંજનાર્થ શોક સ્નેહે,
નિખિલનાથ પ્રગટ પ્રાણનાથજી નરદેહે;
ક્રોધ વિગત સતત બોધમય તમે સુનામી,
રાગથી વિતરાગ મહાભાગ્ય રહે પામી. ૩

સુગુણસરિતનાથ[1] જન્મ અતિ ઉદાર રાજે,
ધરણિભારને ઉતારનાર જ્ઞાન ઝાઝે;
સર્વ વ્યાપ્ત અજ અનાદિ એક અપ્રમેય,
રામ હે નમામી શિવ વિરંચી ઈંદ્ર સેવ્ય. ૪

હંસ વંશના વિભુષણ દુષણહારી દેવ,
દીન વિભીષણ કર્યો ભુપાળ માનિ સેવ;
સુગુણ જ્ઞાનના નિધાન અજ અમાન પોતે,
નિત્ય વાર અમીત હું નમામી પ્રીત સોતે. ૫

અતિ પ્રચંડ ભુજદંડ બળ પ્રતાપતામાં,
કુશળ કૌશલાપતિ ખળવૃંદ દંડવામાં;
રહિત હેતુ દીનવત્સળ જય ગરૂડગામી,
સહિત રમા ધામછબી રમાને નમામી. ૬

છો સમર્થ ભવસમુદ્રપાર તારનારા,
દોષકોષહરણ જનતણા અપાર પ્યારા;
શર ધનુષ્ય શ્રેષ્ઠ સુભગ કટિ નિષંગધારી,
રક્ત કમળનયન નૃપશિરોમણિ અઘારી, ૭

સુખનિધાન સુંદરાંગ પ્રભુ રમાવિહારી,
કામ ક્રોધ લોભ ગર્વ શમન જન વિચારી;
રહિત દોષ ને અખંડ તે હું ન્યાળુ નેત્ર,
સર્વ રૂપ સ્વામી ધન્ય વ્યાપક સર્વત્ર. ૮

વેદ એમ વરણવેજ દંતકથા નોયે,
રવિ રવિપ્રભા ન ભિન્ન ભિન્ન જેમ હોયે;
કૃતકૃત્ય સર્વ કપિ યદપિ પશુ જાતી,
નિરખતા તમારૂં વદન પ્રીત ના સમાતી. ૯

ધિક્ક જીવન સુરશરીરધારી હોય તોય,
ભક્તિવિના ભવવિષે ભુલા પડે જે કોય;
ખળસમુહ ખંડનાર રમ્ય ક્ષમાધારી,
તમ પદાબ્જ શિવ ઉમાથી સેવ્ય સુખકારી. ૧૦

નૃપશિરોમણી દિયો વરદાન એજ રામ,
ચરણકમળ પ્રેમ દો સદાય સુખધામ;

દોહરા.

વિનતી કરી વિરંચિએ, પ્રેમ પ્રફુલ નિજ કાય;
શોભામ્બુધિને નિરખતાં, લોચન નહીં ધરાય. ૧

તે અવસર આવ્યા ત્યહાં, દશરથ દેવશરીર;
પુત્ર વિલોકી પ્રેમનાં, નેત્રે આવ્યાં નીર. ૨

સાનુજ રામે તેમને, પ્રીતે કર્યો પ્રણામ;
આશિર્વાદ દિધો તદા, મહિપતિએ તે ઠામ. ૩

'તાત સકળ તમ પુણ્યના, પુરણ પ્રૌઢ પ્રભાવ;'
'જીત્યો અજીત અસુરપતિ, જે અતિ ક્રૂર સ્વભાવ. ૪

સાંભળી પુત્રવચન પરમ, ઉમગી પ્રીત ઉરમાંય;
નેત્ર સજળ તન પ્રફુલ અતિ, કહું તે વરણી કાય. ૫

પિતાપ્રેમ અનુમાનિ ઉર, પ્રથમ રામ રઘુનાથ;
આપ્યું જ્ઞાન દ્રઢ તાતને, હેતે જોડ્યા હાથ. ૬

ભેદ ભક્તિ આણી હૃદય, દશરથનૃપે ભવાનિ;
તેથી મોક્ષ ન પામીયા, વદિયા શંકર વાણિ. ૭

સગુણોપાસક વિશ્વમાં, મોક્ષ ન માગે મન;
નિજ ભક્તિ દે તેમને, જગદિશ ગણી નિજ જન. ૮

વારંવાર પ્રણામ કરી, પ્રભુને ચરણ સપ્રેમ;
ગયા હરખી દશરથ પછી, સુરધામે તન ક્ષેમ. ૯

સાનુજ જાનકી રઘુપતી, અતી કુશળ અવધેશ;
શોભા જોઈ હરખી મન, સ્તુતી કરે સુરેશ. ૧૦

વસંતતિલકા છંદ.

શોભાનિધાન જય રામ રમાવિહારી,
વિશ્રામદાયક તમે જનને અઘારી;
કોદંડ બાણ ભુજદંડવિષે વિરાજે,
ભાથો કટી પ્રબળતા સુપ્રતાપ છાજે. ૧

શ્રીરામચંદ્ર જય દૂષણત્રીશિરારી,
ને મર્દનાર રજનીચરયુથ ધારી;
આ દુષ્ટ ઘોર હણિયો હરિ આપ હાથે,
સર્વે સનાથ સુરવૃંદ થયા નિરાંતે. ૨

હર્તા તમે ધરણિભાર અપાર સ્વામી,
ઉદાર શ્રેષ્ઠ મહિમા અતિ શ્રેષ્ઠ નામી;
શ્રીરામચંદ્ર જય રાવણચંદ્રરાહ,
રોળ્યા રણે અસુર ઘોર અતિ ઉછાહ. ૩

---

૧ સારાગુણના સાગર.

લંકેશ ગર્વિત ઘણો સ્વબળે સદાયે,
ગંધર્વ દેવ વશ કીધલ વિશ્વમાંહિ;
મા'દુષ્ટ દ્રોહિ પરનો વળી નીચ કામી,
પાપીષ્ઠ તેજ ફળ આજ ખરેજ પામ્યો. ૪

સુણો હવે વિનતિ દીનદયાળ સ્વામી,
નેત્રો વિશાળ રઘુનંદન ઉરજામી;
ગર્વિષ્ઠ જાણું હું ન કો જગ મારી જેવો,
જોઈ પદાબ્જ પ્રભુ ગર્વ હવે ન એવો. ૫

સર્વે ટળ્યો સમુળ ગર્વ દુખદ ઘણેરો,
રૂડો પ્રભાવ પ્રભુ એ તમ ચર્ણકેરો;
ધ્યાયે ભલેજ જન કો નિર્ગુણ જાણી,
જેને અગોપ કહી વેદ રહે વખાણી. ૬

ભાવો મને અવધનાથ અનાથબંધુ,
શ્રીરામ જે સગુણબ્રહ્મ સ્વરૂપસિંધુ;
વૈદેહિ સાનુજ પ્રભુ મમઉરકેરૂં,
સ્નેહે કરી ઘર રહો સુખ એ વડેરૂં. ૭

જાણો મને જી નિજશેવક નાથ હાવે,
આપો રમારમણ ભક્તિ તમારી ભાવે;
હે ત્રાસહારિ સુખદાયક શ્રેષ્ઠ સ્વામી,
શ્રીરામચંદ્ર સુખધામ પદે નમામી. ૮

કંદર્પદર્પહર કોટિક કાન્તિ એવી,
સ્નેહે પ્રભુ તમતણા રહું ચર્ણ સેવી;
દેવોતણા હૃદયરંજન દ્વંદ્વ[1] હર્વા,
ધાર્યું મનુષ્ય તન ભક્તનું ભદ્ર કર્વા. ૯

થોડી કરી સ્તુતિ ઘણી મન માનિ લેજો,
મારા ઉરે ધનુષ્યધારી પ્રભુજી રે'જો;
બ્રહ્માદિ શંકર અને સુરસેવ્ય સ્વામી,
શ્રીરામ કોમળ કૃપામય હે નમામી. ૧૦

દોહરા.

કહો શું કરૂં કરૂણાનિધિ? સુણી પ્રિયવચન વિશેષ;
વદે દીનવત્સળ વિભુ, સતીને કહે મહેશ. ૧

સાંભળ સુરપતિ અમતણા, કપિ ભાલુ યુધ ખેલ;
મરી પડ્યા રણભોમીમાં, દૈત્યોએ મારેલ. ૨

મમહિતમાટે તેમણે, પરભૂમી તજીયા પ્રાણ;
જીવાડો સહુને તમે, અહો સુરેશ સુજાણ. ૩

સુણો ગરૂડ ગુણધામ આ, પ્રભુની વાણી અગાધ;
જાણે કો મુનિ જ્ઞાનિજન, સર્વે શિરોમણિ સાધ. ૪

શકે જીવાડી મારિને, ત્રિભુવનને તતકાળ;
આતો માત્ર સુરેશને, દીધી વડાઈ દયાળ. ૫

અમૃતઘન વરષાવિને, જીવાડ્યા કપિ ભાલુ;
હર્ષિ ઉઠી આવ્યા સહુ, જ્યાં અવધેશ કૃપાળુ. ૬

બેય કટકપર વૃષ્ટિ થઈ, અમૃતની અતિ સોય;
પણ જીવ્યા કપિ ભાલુઓ, નહિ રજનીચર કોય. ૭

કારણ રામાકાર મન દૈત્યતણાં રણમાંય;
મુક્ત થયા ભવપાશથી, સંસ્રૃતિ વ્યથા ન જ્યાંય. ૮

દેવઅંશિ કપિભાલુ સહુ, જીવ્યા સકળ જરૂર;
ઇચ્છા એ અવધેશની, પ્રતાપ પણ વળી પૂર. ૯

ઉમા! રામ સમ અન્ય કો, દીનશુભેચ્છક દેવ;
કર્યા મુક્ત સહુ દૈત્યને, તન તજાવિ તતખેવ. ૧૦

પાપપુંજકુંજર વડો, કામનિરત ખળ નેષ્ટ;
તે રાવણ ગતિ પામિયો, પામે જે મુનિશ્રેષ્ટ. ૧૧

ફૂલ વરષાવી તન પ્રફુલ, ચાલ્યા સરવે દેવ;
ચઢિ ચઢિ ચારૂ વિમાનમાં, ત્યહાંથકી તતખેવ. ૧૨

અવસર શુભ અવલોકીને, પરમ રમ્ય પ્રભુપાસ;
ઉમારમણ આવ્યા તહાં, જે અખિલ અવિનાશ. ૧૩

અતિ પ્રીતિએ કરજોડી દ્રય, નેત્ર કમળ ભરિ વારિ;
પ્રફુલ દેહ ગદગદ ગિરા, વિનય કરે ત્રિપુરારિ. ૧૪

શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.

સુખાસીન પુરારિ નંદિપર છે, સંગે રૂડા મ્હા ગણો;
ગૌરાંગી અરધાંગ ગૌરિ દીપતી, જેનો મહિમા ઘણો;
કંઠે જામ્બુસમાન વીષ વિલસે, શોભાધિ સર્વોપરી;
માળા માનવિમસ્તકોતણિ ગળે, હસ્તે ગ્રહી ખોપરી. ૧

સર્પાધીપ વિંટાયલા શ્રુતિ ગળે, ત્રિનેત્ર માથે જટા;
કુંદેંદુ કરપૂર ગૌર વરણા, છે વિશ્વમોહી છટા;
ચોળી શ્વેત વિભૂતિ અંગ અતિશે, દીસે મહા દીપતું;
વાગે છે ડમરૂ કરે ડિમિ, ડિમિ શૃંગી ગળે શોભતું. ૨

રાજે છે મૃગચર્મ ચારૂ ચરણો, રાતા નવાંબુજશા;
ભક્તોની ઉર અજ્ઞતાહરણિ ભા, નખ્ખોતણી સોવશા;
ભારે ભૂષણ છે વિભૂતિ મણિનાં, ત્રીપૂરરિપુતણાં;
હારે કાંતિ શશાંકની મુખપ્રભા, જોતાં ન દીસે મણા. ૩

શોભે એવિરિતે અનંગઅરિ ત્યાં, કેવા સુણો તે કહું?
જાણે શાંતરસે ધર્યું શરિર આ, તે રૂપ જોઈ રહું;
સ્વામી સ્નેહિ સખા રઘુપતિતણા, ત્રિકાળજ્ઞાતા વળી;
ઊમાનાથ અનાથનાથ ચરણે, પાયે પડું હું લળી. ૪

દોહરા.

સ્વપ્રાવત લંકેશ કરી, બેઠા કૌશલધીશ;
સંગ ચાર ગંધર્વ ગણ, ગયા ત્યહાંજ ગિરીશ. ૧

1 રાગ દ્વેષ.

૫૯.

બિગરી કોન સુધારે એ ઢાળ

હંસવંશ અવતંસ ભૂપમણિ, મમરક્ષક રઘુલાલરે;
કર કોદંડ પ્રચંડ રૂચિર શર, ધર્તા જનપ્રતિપાળરે.
હંસવંશ અવતંસ. ૧

મોહરૂપી ઘન સઘન સર્વને, અનિલસમા છો રામરે;
સંશયવનને દહન અનળસમ, સુરમનરંજન શ્યામરે.
હંસવંશ અવતંસ. ૨

નિર્ગુણ સગુણ નાથ ગુણમંદિર, સુંદર અતિ સર્વેશરે;
ભયંકર ભ્રમ અંધકારને, પ્રબળ પ્રતાપિ દિનેશરે.
હંસવંશ અવતંસ. ૩

માન ક્રોધ મદમતગજેંદ્રના, કેશરિસિંહ કૃપાળરે;
વસો નિરંતર મમ મનવનમાં, પ્રબળ પ્રતાપ વિશાળરે.
હંસવંશ અવતંસ. ૪

વિષય મનોર્થ વિવિધ પ્રફુલ્લ અતિ, કમળ વિપિન કઈ કોટરે;
પ્રબળ હીમ તેમને તમેછો, સુકવનાર શરચોટરે.
હંસવંશ અવતંસ. ૫

ભવસાગરમંદ્રાચળપર વળી, મંદ્રાચળતમ મા૫રે;
દુસ્તર સંસૃતિ નિવારનારા, તારનાર પણ આપરે.
હંસવંશ અવતંસ. ૬

ગાત્ર શ્યામ ઘન સઘન સમાને, લોચન કમળ વિશાળરે;
દીનબંધુ શરણાંગત દુખહર, સદાકાળ કરૂણાળરે.
હંસવંશ અવતંસ. ૭

સાનુજ જાનકી નૃપચુડામણી, રામ નિરંતર આમરે;
વસો માહરા હૃદયની અંદર, સ્નેહે કરી સુખધામરે.
હંસવંશ અવતંસ. ૮

મુનિમનરંજન નાથ નિરંજન, મહિમંડળ ભૂષણછોરે;
તમગુણગાયક કવિજનના તમ, ત્રાસ નિવારણપણછોરે.
હંસવંશ અવતંસ. ૯

તિલક થશે તમને શુભ જ્યારે, અવધપુરીમાં નાથરે;
આવિશ જોવા ચરિત્ર ઉત્તમ, આપતણું રઘુનાથરે.
હંસવંશ અવતંસ. ૧૦

રાગ દેશી.

વિનતી કરી જવ શિવ સિધાવ્યા, કોડથી કૈલાસ;
તવ રામ સમિપે આવિયા ત્યાં, વિભીષણ સઉલ્લાસ;
ચરણે નમાવી શિશ કહે પછિ, વાણી મૃદુલ વિશેષ;
સુણજો વિનય સારંગધર કર, કૃપાનિધિ અવધેશ. ૧

પ્રભુ કુશળધામ કૃપાળ આપે, મારીયો લંકેશ;
પાવન સુયક્ષ ત્રિભુવન થયા અતિ, શકે વરણી ન શેષ;
દીન મલીન હુ હીન મતિનો, જાતિ હીન જરૂર;
તોપણ કૃપાકરી મારિપર અતિ, દુઃખ તજાવ્યું દૂર. ૨

અવ અવધપતિ જનતણું ગૃહ, પાવન કરીયે પધારી;
શુભ સ્નાન કરિયે જેથી રણશ્રમ, વિગત રમાવિહારી;
અવિલોકી રાજ્યનિધિ ભુવન શુભ, સંપદા શ્રીનાથ;
પ્રમુદિત હૃદય કપિ ભાલુઓને, દો હરી તમ હાથ; ૩

પ્રભુ સર્વ રીતે આપનો કરી, લો મને કરૂણાળ;
પછી મૂજ સહિત અવધપુરી ભણી, ચાલીયે તતકાળ;
સુણતાં વચન શેવકતણાં મૃદુ, દેવ દીનદયાળે;
અતિ પ્રીતિએ હર્ષાશ્રુ અતિશે, લોચનકમળ વિશાળે. ૪

તુજ રાજ્યનિધિ ગૃહ સંપદા તે, માહ્રૂં સહુ ગણું મન;
સુણ સત્યવાત સખા પ્રિયોત્તમ, પૂર્ણ યશ પાવન;
સંભારતાં પણ ભરતકેરી, દીનદશા હું વિયોગ;
એક નિમિષ તે શત કલ્પ સમ, જાયેજ મારી કુજોગ. ૫

તન દુર્બળજ તપસ્વીવેશે, જપે જોગારૂઢ;
જઈ જોઉં તેને જતન કર તે, પાડ તારો પ્રૌઢ;
વળી વાયદો વીત્યે વિચરૂં જો, અવધપુરી ભણી ભ્રાત;
જીવતો ન પામું ભ્રાત ભરતજી, એજ મન ઉતપાત. ૬

સંભારતાં નિજ અનુજકેરી, પ્રીતિ અતિશે ઉર;
રોમાંચ તન નેત્રો સજળ યુગ, વિર્હદશા ભરપૂર;
કરજે તું રાજ આ કલ્પભર મમ, સ્મરણ રાખી અંત;
પછી ધામ પામિશ માહરૂં જ્યાં, જાય સર્વે સંત. ૭

સુણતાં વચન અવધેશનાં શુભ, વિભીષણ હર્ષીત;
ચરણે પડ્યો કરૂણાળુકેરે, ઉર સમાતિ ન પ્રીત;
કપિ ભાલુઓ સહુ હૃદય હર્ષ્યા, સુણી સુણી સંવાદ;
ગ્રહિ રામચરણ વખાણતા ગુણ, વિમળ જેહ અનાદ. ૮

વિચર્યો વિભીષણ તે પછી નિજ, ભવન ગુણભંડાર;
મણિગણ અનેક સુવસ્ત્રકેરો, ભરી વિમાને ભાર;
લેઈ પુષ્પક રઘુવર આગે, મેલ્યું આણી મહાન;
કૃપાસિંધુ બોલિયા તવ, મંદ હસિ ભગવાન. ૯

ચઢિ વિમાને સુણ સખા તું, અહિંથી જઈ આકાશ;
વૃષ્ટિ કર વસ્ત્રભૂષણતણી, હું પામીશ હુલાસ;
એવું સુણી આકાશ જઈને, વિભીષણે તે વાર;
કરી વૃષ્ટિ પટભૂષણતણી સહુ, મગ્ન મનમોઝાર. ૧૦

મન જેહ જેને ભાવિયું તે, લે કપિ રીંછ શૂર;
મણિ લેઈ મુખમાં મેલિને પછી, નાખી દે કપિ દૂર;
હસે જોઈ હરિ હરિ ચરિત્રો,[૧] સાનુજ સીતા સોત;
પ્રભુ પરમ કૌતકી નામ જેનું, ભવસમુદ્રે પોત. ૧૧

૧ વાનરોનાં ચરિત્રો.

રાગ મારૂની ચોપાઈ.

જેનું મુનિજનો ધ્યાન ન પામે, નેતિ નેતિ વેદ કહે તમામે;
કૃપાસિંધુ તે કપિઓ સંગાતે, કરે કોટી વિનોદ સુભાતે. ૧
જોગ જપ તપ દાન અનેકે, નાનાવ્રત ને નિયમ સવિવેકે;
રામ ન કરે કૃપા તોય કેમે, જેવી કરતા કેવળ પ્રેમે. ૨
ભાલુ કપિ પટ ભૂષણ પામ્યા, પેરી પેરી આવ્યા પ્રભુ સામા;
વાઘો બાંધેલ કોઈએ શીશે, પાઘ કટિએ વિંટાળેલ દીસે. ૩
લપેટ્યું જામે નિજ લંગૂર, રહી આકાશે હસતા સૂર;
એવે વેશે જોઈ ભાલુ કીશ, હસે વળી વળી કૌશલધીશ. ૪
સીતા લક્ષ્મણ ને સહુ કોઈ, હસે વેશ વિચિત્રજ જોઈ;
દયા ભાવે જુએ સહુ ભણી, કરૂણાળુ કૌશલધણી. ૫
બોલ્યા મધુર વચન નિજવદન, સુણોભાલુકપી મતિસદન;
માર્યોરાવણ મેં રણાંગણમાં, એ તમારા બળે જાણું મનમાં. ૬
રાજ્યતિલક કર્યું વિભીષણને, તેય તમબળ ધન્ય છે તમને;
નિજ નિજગૃહભણિસહુ કોય, હવે જાવો કહ્યું માની સોય. ૭
સદા સંભારજો મને મનમાં, નવડરશો કોથી નિજ તનમાં;
સુણી વચન પ્રભુનાં રૂડેરાં, પરમવ્યાકુળ મન કપિકેરાં. ૮
સાદર કરજોડી સરવે બોલ્યા, જાણેલાજસાગરમાંઝબોળ્યા;
કરો જેહ તમે પ્રભુ આજે, તેહ સર્વ તમોને છાજે. ૯
અમને સુણી વચન સંદોહ, નાથ મનમાં થાય બહુ મોહ;
દીન જાણી કપિ સહુ કોને, કર્યા આપે સનાથ જુઓને. ૧૦
તમ ત્રૈલોકપતિ સુરરાજ, રઘુનાથ ગરીબનિવાજ;
સુણી આપવચન રચનાય, લાજે મરિયે અમેમનમાંય. ૧૧
'કદી શું લઘુમછર કોડે ? કરે સ્હાય ગરૂડની સહોડે ?'
જોઈ રામની મરજી રૂડેરી, પ્રેમમગ્નદશા કપિકેરી. ૧૨
નહિ ઘરની ઇચ્છા કદી કોને, કપિ ભાલુ ચરિત્ર જુઓને;
પછી પ્રભુના પ્રેર્યા કપિ ભાલુ, રામ રૂપ ઉર રાખી કૃપાળુ. ૧૩
ચાલ્યા સર્વે સહર્ષ વિષાદ, કરી વિનય ને પામી પ્રસાદ
નળ નીળ સુગ્રીવ હનુમાન, વાળી પુત્ર અંગદ જાંબુવાન. ૧૪
સુવિભીષણ અવર સુભટ જે, પ્રેમવશ કશું કહી ન શકે તે;
ભરી ભરી સનમુખ નિજ નેત્ર, ચિંતવે પ્રભુ તન રૂપક્ષેત્ર. ૧૫
નેત્ર નિમિષ ટાળી તેવાર, ઉભા આજ્ઞા સુણવા ઉદાર;
'શું કહેશે પ્રભુ રઘુનાથ, રજા દેશે કે લેશે સાથ?' ૧૬

દોહરો.

અધિક પ્રીતિ અવિલોકીને, તેહ સમે રઘુનાથ;
લીધા ચઢાવી વિમાનમાં, સહુ તે ભટ નિજ સાથ. ૧
મનમાં વસિષ્ઠપદવિમળ, શિશ નમાવ્યું શ્રીરામ;
ચલાવ્યું ઉત્તરદિશી ભણી, વિમાન અતિ અભિરામ. ૨
થાય કુળાહળ કોટિધા, વહી ચાલતાં વિમાન;
જય જય જય રઘુવીર જય, સહુ કો કહે સુવાણ. ૩
સિંહાસન અતિ ઉંચ છે, મહા મનોહર તેહ;
બેઠા તેપર રઘુપતી, સીતા સહિત શુભ દેહ. ૪
રાજે છે રઘુરાજ શુભ, સહિત સલુણી સીત;
જાણે મેરૂશિખર ઉપર, તર્તિબ મેઘ તડિત. ૫
વિમળ રૂચિર વૈમાન તે, ચાલ્યું જાય અતિ વેગ;
પુષ્પવૃષ્ટિ કરી હર્ષિયા, સુર જ્યમ ચાતક મેઘ. ૬
અતિશય સુખદ ત્રિવિધ સમિર, ધિમિ ધિમિ ધ્વનિથી વાય;
સાગર નદીયોનાં સલિલ, નિર્મળ થયાં જણાય. ૭
સુકન થાય સુંદર ભલા, જતાં જતાં ચોપાસ;
મન પ્રસન્ન સહુનાં મહા, ને નિર્મળ આકાશ. ૮
કહે કૌશલાપતિ ત્યહાં, 'જો જાનકી રણ ભોંમ;
અહિયાં હણિયો લક્ષ્મણે, ઘનનાદને સજોમ. ૯
અંગદ ને હનુમાનના, માર્યા અસુર અધીક;
રણમાં પડિયા રડવડે, જો તું તે તજી બીક. ૧૦
કુંભકર્ણ રાવણ ઉભય, સુરમુનિદુખદ સદાય;
અહિં હણિયા હરિવદનિ હે, જે નવ બિજે જીતાય. ૧૧
સેતુ બાંધ્યો અહિં સીતા, સ્થાપ્યા શિવ સુખધામ;'
સીતા સહિત રામે ત્યહાં, શિવને કર્યો પ્રણામ. ૧૨
વચમાં જ્યાં જ્યાં રાઘવે, કર્યા વાસ વિશ્રામ;
સહુ બતાવ્યું વૈદેહિને, કહી કહી સહુનાં નામ. ૧૩
ઉતાવળે ત્યાં આવિયું, વિમળ તેહ વૈમાન;
દંડકવન જ્યાં અતિઘણું, સહુથી શોભિતમાન. ૧૪
અગસ્તાદિ મુનિકુંજરો, વસે ત્યહાં કરી વાસ;
ગયા સર્વના આશ્રમે, રઘુનાયક સઉલ્લાસ. ૧૫
સહુ મુનિનાયક પાસથી, ઉચિત પામી આશીષ;
ચિત્રકૂટ આવ્યા ચહી, ચઢી વિમાન જગદીશ. ૧૬
ત્યાં સહુ ઋષિઓનો કર્યો, પ્રીતે અતિ સંતોષ;
ચાલ્યું વિમાન ઉતાવળું, ત્યહાં થકી ગુણકોષ. ૧૭
પછી રામે દેખાડી ત્યાં, જાનકીને સઉમંગ;
સોહામણિ કળિમળહરણી, યમુના સરી સતરંગ. ૧૮
પછી વિલોકી જગપાવની, ગુણનિધાની શુભ ગંગ;
'કરો પ્રમાણ સીતા' કહે, રઘુપતિ તેહ પ્રસંગ. ૧૯
તીર્થરાજ દીઠા વળી, જગવિખ્યાત પ્રયાગ;
જોતાં જેને પાપ સહુ, પળાય કરી તન ત્યાગ. ૨૦
અવિલોકી અવધેશ પછી, ત્રિવેણી પાવન તેહ;
હરણિશોક સુરલોકની, નિસરણી નિર્મળ જેહ. ૨૧

'જુઓ જાનકી અવ તમે, નિર્મળ ભરી નિજ નેત્ર;
અતિ પાવની અવધપુરી, જે મારૂં પ્રિય ક્ષેત્ર. ૨૨

ત્રિવિધ તાપ ભવરોગને, નશાડનારી નેટ;
અતિ પ્રિય મને અવધપુરી, જયમ જનની નિજપેટ.' ૨૩

અવધપુરીને દુરથી, સહિત સીતા રામ;
સજળ નેત્ર રોમાંચ તન, પ્રીતે કર્યો પ્રણામ. ૨૪

વળી વળી હર્ષિત થાય વિભુ, વદન પ્રસન્ન વિશેષ;
જન્મભોમિને જોઈને, ઉજમ ભર્યાં અવધેશ. ૨૫

પછી પ્રભુ આવી ત્રિવેણિમાં, સાદર કરિયું સ્નાન;
કપિઓ સહિત વિપ્રને, દીધાં વિધ વિધ દાન. ૨૬

રાગ કેદારો.

પોતે કહ્યું પછી પવનાત્મજને, પ્રભુએ અધિક સપ્રેમ;
'વિપ્ર રૂપ ધરી અવધપુરીમાં, જા તું વેગે ક્ષેમ;
ભ્રાત ભરતને કુશળ અમારૂં, સ્નેહથી સંભળાવી;
લેઈ સમાચાર તેમના પાછો, ઉભો રહે અહિં આવી.' ૧

તરત પવનસુત ચાલતો થયો, સુણીને પ્રભુની વાણ;
ભરદ્વાજના આશ્રમે આવ્યા, રામ શ્યામ સુજાણ;
વિધ વિધ વિધિએ પુજા કરી શુભ, મુનિએ પ્રભુની સપ્રીત;
સ્તુતી કરી કર જોડી વળી દીધી, આશિષ રૂડી રીત. ૨

મુનિપદ વંદન કરી રઘુનંદને, યુગ કર જોડી સનેહ;
ચઢી પુષ્પક વૈમાન ચિદાનંદ, ચાલ્યા આગળ તેહ;
ગુહરાવતે અહિં સુણ્યું નિજ શ્રવણે, 'આવ્યા પ્રભુ અવધેશ;'
'નાવ નાવ' કહી માછી બોલાવ્યા, યુગ સમ વીતે નિમેષ. ૩

ગંગ ઓળંઘી વિમાન ચઢી પ્રભુ, આવ્યા આણી તીર;
ઉતાર્યું ભુમી વૈમાન ભલેરૂં, આજ્ઞા પામી રઘુવીર;
જાનકિએ તવ જાન્હવીને, પુજી અધિક સપ્રીત;
પાય પડી કરી વિનતિ કોટિધા, સુણ ઉમયા શુભરીત. ૪

આપી આશિષ આનંદિત મને, ગંગાએ સીતાને;
'સુંદરી તારૂં અખંડ એવાતણા, રે'જો નિરંતર માને;
આવ્યા સુણી ધાતો ધસમસતો, ગુહ પ્રેમવ્યાકુળ;
આવ્યો રામ સમીપ સનેહે, સુખસંકુલ વિપુલ. ૫

રઘુપતિને અવલોકી નજરે, સહિત સીતા સવિવેક;
ચરણકમળ ગ્રહી પૃથ્વી પડિયો, શુદ્ધિ તનની ન છેક;
પરમ પ્રીતિ નિષાદપતિની, જોઈ મન રઘુનાથે;
હર્ષ ધરી હૃદયાશું ચાંપ્યો, ઉઠાડી નિજ હાથે. ૬

હરિગીત છંદ.

ઉરલાવી લીધા કૃપાનિધાન, સુજાણ રામ રમાપતિ;
બેસાડી છેક સમીપ પુછી, કુશળ સૌ સુણ હે સતી;
અવિલોકી સ્નેહ અપાર ગુહપતિ, ઉભય કર સંપુટ કરી;
વદતો વચન વદને રૂચિર અતિ, સ્નેહ અંતરમાં ધરી. ૧

'પ્રભુ ચર્ણકમળ વિલોકી જે શિવ, સેવ્ય સુખદ સદાયછે;
કુશળ હવે કૌશલપતી મમ, સર્વ વિધિથી સ્હાયછે;
સુખધામ પુરણકામ રામ, રમારમણ ઘનશ્યામજી;
ચર્ણાબ્જરજશું નમામી નિશદિન, સ્વામી શુભભક્તિ તે સજી.૨

સહુપેર અધમ અપાર જગમાં, તે નિષાદ પ્રમોદથી;
ઉર ચાપિયો નિજ ભરતસમ ગણિ, કહું કૃપા તે શું કથી?
એવા પ્રભુને મોહવશ થઈ, જન અભાગી ત્યાગિયા;
ગતિ કોણ અંતે મંદમતિ હે? સમજ કાંઈ અભાગિયા. ૩

રઘુનાથરાવણ રણચરિત્ર પવિત્ર આ અતિશે દિસે;
રતિપ્રદ સદા નિત ભાવથી ગાતાં રઘુવીર પદ વિષે;
કામાદિ દોષ નિવારનાર અપાર જ્ઞાન કરણ મુદા;
સુર સિદ્ધ મુનિવર મુદિતમન ગાયે ગુણો જેના સદા. ૪

દોહરા.

યુદ્ધવિજય રઘુવીરનો, સુણશે સંત સુજાણ;
વિજય વિવેક વિભુતિ નિત, દે તેને ભગવાન. ૧

આ કળિકાળ મલીન તન, મન કરી જુઓ વિચાર;
રામ નામ તજી અન્ય કો, નથી જનને આધાર. ૨

યુદ્ધકાંડમંડપ ઉપર, કવિતાલતા તમામ;
ચઢાવી રહ્યા ચતુર સુણો, રૂડો પ્રતાપ રામ. ૩

સહુ કવિજન પદકમળને, સ્નેહે નમાવું શીશ;
પંડિતને પાયે પડું, ઉચિત દિયે આશીષ. ૪

દ્રષ્ટિ ન કરશો દોષપર, જયમ અર્ભક પિતુમાત;
લાડ માનિ લે લક્ષધા, દોષતણું દિનરાત. ૫

ક્યાં પ્રભુયશ ક્યાં મંદમતિ! ક્યાં કંકર ક્યાં મ્હેર!
ક્ષિરનિધિ ક્યાં છીલર ક્યહાં: સમાનતા શી પેર? ૬

એવું જાણી અંતરવિષે, પ્રભુ ગુણ જોઈ પ્રમાણ;
આદર કરશો સાક્ષરા, નિજતાથી નિર્વાણ. ૭

શિવગૌરીપદ શિશ ધરી, પુરણકૃપાપ્રસાદ;
માગું વાણી વિસ્તારનો, સરસ જેહનો સ્વાદ. ૮

વરદહસ્ત શિશપર ધરો, શેવક ગણી શિવલાલ;
જય કૃપાળ શંકર પ્રભુ, દાનેશ્વરી દયાળ. ૯

યુદ્ધકાંડ સમાસ

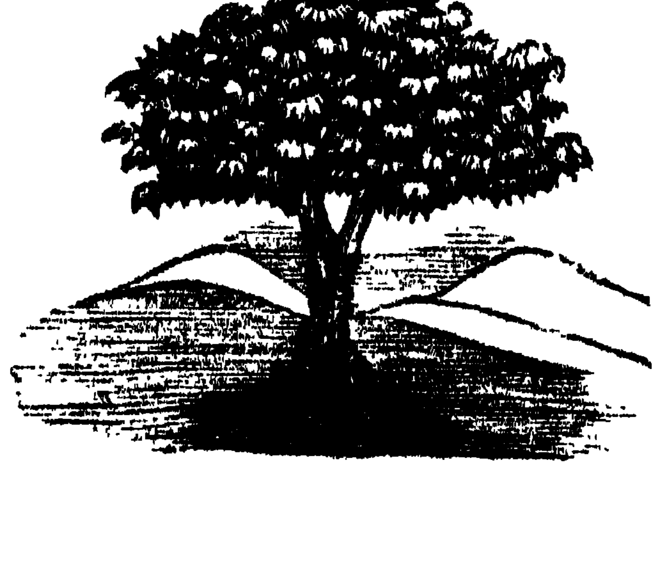

તુલસીકૃત રામાયણનું

કવિતારૂપે

ગુજરાતીમાં ભાષાંતર

ઉત્તરકાંડ

રામભરતનું મિલન

રામનો રાજ્યાભિષેક

તુલસીકૃત રામાયણનું

કવિતારૂપે

ગુજરાતીમાં ભાષાંતર

ઉત્તરકાંડ

દ્રુતવિલંબિત છંદ.

મયુરકંઠ સમા ઘન રંગના, સુરચુડામણિ સુંદર અંગના;
ઉર દિપે ભૃગુલાંચ્છન તો ભલું, સુભગતાયુત વસ્ત્ર ધર્યું પીળું. ૧

કમળનેત્ર પ્રસન્ન મુખાકૃતી, શર ધનુષ્ય કરે દિપતાં અતી;
કપિસમૂહ અનંતથી સેવ્યજે, જનકજાપતિ રાઘવસ્તુત્ય તે. ૨

પ્રભુ સુખાસીન પુષ્પકમધ્ય જે, નિત નમામિ હૂં તે દીનબંધુને;
શુભ ચરિત્ર પવિત્ર અધિક છે, સુખદ જેહતણાં રમણીક છે. ૩

શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.

બ્રહ્મા શંકર સુરવંદિત સદા, સર્વાર્થ દાતા તથા;
વૈદેહી કરકંજ સુંદરવડે, સેવાયલા સર્વથા;
ધ્યાતાના હૃદયાલિયો[1] સમુહને, આધાર જેનો સદા;
એવા રામ પદારવિંદ શુભને, વંદુ હું સ્નેહે વડા. ૧

ગીતિ.

કોમળ ડોલર ફૂલસમ, આલ્હાદક શશિસમાન શુભ હરને;
અભિષ્ટસદન ઉમાપતિ, સહુ સિધિદાતા નમામિસ્મર હરને. ૧

કર્પુરગૌર વરણ વપુ, સદય હૃદય શિવ અશિવહર આપે[2];
સુંદર કમળ ત્રિલોચન, ભજતાં અપવર્ગનું સદન આપે. ૨

દોહરા.

નમિ હું નિખિલેશ્વરચરણ, આદરૂં ઉત્તર કાંડ;
મતિ દેજો રતિ તમપદે, માયા પતિ બ્રહ્માડ. ૧

ઉત્તરકાંડકમળ વિષે, વાણીભ્રમરસમુદાય;
ગુંજારવ પ્રભુગુણતણું, કરવા પ્રવર્ત થાય. ૨

શ્રોતા શ્રવણધરી સુણો, એ રવ ભવભયહારિ;
સંસૃતિ મુક્ત સમૂળથી, વંદન રમાવિહારિ. ૩

રાગ દેશી.

રહ્યો એક દિન જવ અવધિનો, દુ:ખિત દિસે પુરલોકરે;
જ્યાં ત્યાં સકળ નરનારને, અંતર છવાયો શોકરે. ૧

સરરૂપ રામવિયોગ રવિએ, શોષી નાખ્યું શરીરરે;
ચિત ચટપટી બહુ થાય, શિદ હજી નાવિયા રઘુવીરરે. ૨

શુભ શુકન એવે સમય થાતાં, સકળ જન હરખાયરે;
પ્રભુ આગમન જાણે કહે, ત્યમ નગર રમ્ય જણાયરે. ૩

વળી માત કૌશલ્યાદિને મન, હર્ષ એવો હોયરે;
સીતા અનુજ લઈ રામ આવ્યા, કહે તું દીસે કોયરે. ૪

કર નયન જમણાં ભરતનાં તવ, ફરકે વારંવારરે;
આનંદ પામી વિચારવા તે, લાગ્યો મનમોંઝારરે. ૫

દિન એક બાકી અવધિનો છે, રહ્યો એ નિરધારરે;
સમજે પ્રવેશ્યો શોકરૂપ અહીં, ભરતમનઆગારરે. ૬

કારણ કવણ નવ કરી કૃપા, અહીં આવિયા અસુરારિરે;
જાણી મને શઠ કુટિલ પ્રભુએ, મનથી મૂક્યો વિસારીરે. ૭

ધન ધન્ય! લક્ષ્મણભ્રાત રતિ તુજ, રામપદજલજાતરે;
તું ભાગ્યશાળી સહુથકી, મતિ નિરખિ તુજ અવદાતરે. ૮

જડ કુટિલ કપટી પરખી મુજને, નવ લીધો નિજ સંગરે;
સીતા ને લક્ષ્મણ સાથ લઈ, વન સંચર્યા શ્રીરંગરે. ૯

મુજ મંદમતિની કરણિ ભણી જો, જુએ જગદાધારરે;
શતકોટિ કલ્પ લગી મથે, નહિ આવશે નિસ્તારરે. ૧૦

પણ જનતણા અવગુણ નથી, ગણતા તમે મન સ્વામીરે;
છે મૃદુલ અધિક સ્વભાવ, આરતબંધુ છો બહુનામીરે. ૧૧

શુભ શુકનચિન્હ વિહાળતાં છે, દ્રઢ મને વિશ્વાસરે;
જ્યમક્ષુધિતનેસુરતરૂમળે ત્યમ, મળશે શ્રીઅવિનાશરે. ૧૨

---

૧ હૃદયરૂપી ભમરા. ૨ પોતે.

જો અવધ વીત્યે પીંડમાં, મુજ ટકી રે'શે પ્રાણરે;
આ અવનિ માંહે અધમ બીજો, કવણ મુજ સમાનરે. ૧૩

રઘુવરવિરહસાગરવિષે, ડુબતાં ભરતને એમરે;
મળીયો પવનસુત વિપ્ર રૂપે, મળે નૌકા જેમરે. ૧૪

કરી દર્ભ આસન ભરતને, બેઠો દિઠો હનુમંતરે;
શિર જટામુગટ વિરાજતો, કૃશ અંગ થયું અત્યંતરે. ૧૫

થયુ મલિન મુખપંકજ, શ્રવે છે નયન અશ્રુધારરે;
રસના અવર નવ રટે, કરતી રામ! રામ! ઉચારરે. ૧૬

હરખ્યો સમિરસુત દેખતાં, પુલકિત થઈ અતિકાયરે;
લોચનકમળથી અશ્રુકેરી, ધાર ત્યાં વહિ જાયરે. ૧૭

સુખ માની મન પવનાત્મજે, ઉચર્યા વદનથી વેણરે;
રઘુવર અનુજપ્રતિ તે સમે શુભ, સુધાસમ સુખદેણરે. ૧૮

વસંતતિલકા છંદ.

જેના વિયોગ દુઃખથી દુઃખિયા રહોછો,
પ્રીતે અખંડ ગુણગ્રામ સદા જપોછો;
તે ભક્ત સાધુજન રક્ષક વિશ્વપ્રાણ,
આવ્યા પ્રભુ કુશળ જે રઘુકુળ ભાણ. ૧

હોમ્યા રિપુ સકળને રણયજ્ઞમાંય,
જેની સુકીર્તિ સુર સર્વ મુખેથી ગાય;
સૌમિત્ર ને જનકજા લઈ નિજ સાથ,
આવે અહીં અખિલલોકતણાજ નાથ. ૨

એવાં સુણ્યાં વચન કૈકયીસૂત જ્યારે,
આનંદતો ઉરવિષે ન સમાય ત્યારે;
ભૂલ્યો સહુ ભરત અંતરકેરૂં દુઃખ,
પામે સુધા તૃષિત ને જ્યમ થાય સુખ. ૩

છો કોણ ક્યાંથકી તમે અહીં ભ્રાત આવ્યા?
આ'વાં મને સુખદ જે વચનો સુણાવ્યાં;
એવું વધો ભરત અંતર પ્રીત આણી,
ત્યારે વદે અનિલઆત્મજ જોડી પાણી. ૪

દોહરા.

મારૂતસુત હનુમંત એ, જાણો મુજ અભિધાન;
દીનબંધુ રઘુનાથનો, કિંકર છઊં પ્રમાણ. ૧

સુણતાં ભેટ્યા ભરત તવ, ઉરમાં હર્ષ ન માય;
નયનકમળથી જળ ઝરે, થઈ પુલકિત અતિ કાય. ૨

રે કપિ તુજ દર્શનથકી, થયાં સકળ દુઃખ નાશ;
મળ્યા રામ મુજને થયો, હૃદયે પ્રેમ પ્રકાશ. ૩

ફરી ફરી રઘુકુળતિલકની, પૂછી કુશળની વાત;
આ અવસર શું તુજને, અરપું હે મુજ ભ્રાત? ૪

આ સંદેશ સરીખડી, વસ્તુ નથી જગમાંય;
વિગતે કર્યો વિચાર પણ, જડે ન મુજને કાંય. ૫

તુજ ઋણથી આ અવનિમાં, મુક્ત થવાને માટ;
અધિક છઊં અસમર્થ તો, ઘડવો તે શો ઘાટ? ૬

શ્રીરઘુપતિકેરાં સકળ, વરણવ ચારૂ ચરિત્ર;
જે સુણતાં મુજ મલિન મન, થાએ પરમ પવિત્ર. ૭

તવ હનુમંત પ્રીતે નમ્યા, ભરતચરણજલજાત;
કહી સકળ રઘુનાથની, સુખદ રમ્ય ગુણગાથ. ૮

ભરત કહે શું મૂજને, કોઈ સમય રઘુનાથ?
સંભારે છે દાસ ગણિ, વીર કહે તે વાત. ૯

પ્રેમ નિરખતાં ઉરવિષે, હરખ્યો પવનકુમાર;
વચન વિનિત કોમળ સુણી, મનમાં કર્યો વિચાર. ૧૦

જેના નિજમુખ નિત કહે, ગુણગણ રઘુપતિ રામ;
તેહ પરમ શુચિ ભરત ક્યમ, હોય ન સદગુણધામ? ૧૧

એમ વિચારી ભરતને, ચરણે નામી શીશ;
ઉઠી ઉમંગે આવિયો, જ્યાં બેઠા જગદીશ. ૧૨

કહી કથા સહુ કુશળની, જ્યાં છે રઘુકુળમાણ;
અવધ આવવા હરખથી, ચઢિયા પ્રભુ વૈમાન. ૧૩

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

પામી હર્ષઅધિક નિજ ઉરમાં, આવ્યા ભરતજી કૌશલપુરમાં;
સમાચાર સરવ તે પ્રસંગે, સંભળાવ્યા ગુરુને ઉમંગે. ૧

પછી જાણ કર્યું દરબારે, પ્રભુ કુશળ નગ્રમાં પધારે;
રજવાડે સહુ રાણીવાસ, સુણી વાત ધાયો સઉલ્લાસ. ૨

કૌશલ્યાને સુમિત્રામાતા, સુણી વાત આ આનંદદાતા;
ઉઠી ધાયાં ઉરાનંદભેર, સુખ તે સતિ કહૂં શીપેર? ૩

કહી પ્રભુની કુશળતા ભરતે, સમજાવી જનનિઓ સરવતે;
પ્રિય રામના વિરહે ઉદાસી, સમાચાર પામ્યા પુરવાસી. ૪

આવે સાનુજ જાનકી રામ, કરી દેવોનાં પૂરણ કામ;
નર નારીઓ આનંદભેર, ઉઠી ધાયાં સુણી એ પેર. ૫

દધિ હળદર દર્ભ અનેક ફળ ફૂલ તુળસીદળ છેક;
મંગળ વસ્તુઓ અન્ય અપારે, ભરી કનકથાળ કર ભારે. ૬

રૂડી રામા રૂપે હદ વાળે, ચાલી ગાતી ઐરાવત ચાલે;
ધાય જે જ્યમ તે ત્યમ વેશ, ન રહે લેવા કોઈ નિદેશ[1]. ૭

તજી બાળક વૃદ્ધ પછાડી, જાય જોબનયુવતી અગાડી;
કોઈ કોઈનો ન કરે સંગ, પૂર્ણ ઉજમ ભરેલાં અંગ. ૮

પૂછે એક એક પ્રતિ એમ, દીઠા રામ તમે કે સપ્રેમ?
કહો કેટલે છે કરૂણાળુ? નેત્રપંથીને ક્યારે નિહાળું? ૯

---

૧ આજ્ઞા.

જાણી આવતા શ્રીજગદીશ, કુશળ ક્ષેમ શ્રી કૌશલધીશ;
પાવન અવધપુરી શોભાધામ, થઈ તે અવસરમાં તમામ.૧૦
સુખપ્રદની સરયુ અપાર, નીર નિર્મળ વહે નિરધાર;
શીતળ મંદ સુગંધી સમીર, વહે સુખદાયક જે શરીર. ૧૧
ગુરૂ પરિજન અનુજ ભૂસૂર[1], સર્વે હર્ષિત અતિ નિજ ઉર;
ચાલ્યા ભરત એ સર્વ સહિત, પ્રભુ સનમુખ મન ધરી પ્રીત.૧૨
ચઢી ચતુરાઓ મ્હેલઅટારી, નિરખે ગગન વિમાનને ધારી;
વેદધ્વનિ સુણી મધુર અપાર, નજરે નિરખ્યું વળી નિરધાર.૧૩
સહુ કરતી સુમંગળ ગાન, ભાળી નેત્રપંથી ભગવાન;
સિંધુ અવધપુરી સુખકંદ, નિરખી રઘુપતિ પૂર્ણીમા ચંદ્ર. ૧૪
ઉલટ્યો મિલન મહોદાપર્વ, કરે કોળાહળ જન સર્વ;
જાણે તેજ તરંગ સમાન, સુણો મુનિ તપતેજનિધાન. ૧૫
રવિકૂળકમળ રવિ આવે, સુંદર પુરી કપિઓને બતાવે;
અંગદસુગ્રીવ લંકાધીપ, આપણ આવ્યા અયોદ્ધા સમીપ. ૧૬
પાવન નગરી અયોદ્ધા અતિશે, દેશ સુંદર સૌથી આ દીસે;
યદ્યપિ સહુ વૈકુંઠકેરાં, કરે વદને વખાણ ઘણેરાં. ૧૭
વળી વેદ પુરાણ વિદીત, જાણે જગત બધું શુભ રીત;
પણ અવધપુરી સમ તેહ, મને પ્રિય નહિ મન વચ દેહ. ૧૮
આ પ્રસંગ જાણે જન કોક, સુખપ્રદ પુરી હરણી શોક;
મારીજન્મભોમીસોહામણી, શી શોભા કહું હું તે તણી ? ૧૯
ઉત્તરદિશાભણી સુપવિત્ર, વહે સરયુનદી સુણો મિત્ર;
કરે સ્નાન જે જનસાભિલાષે, વિશ્વમાંથી તે વિના પ્રયાસે. ૨૦
મમ સમિપ પામે તે વાસ, તેને સંસૃતિ દુઃખ સહુ નાશ;
મને પ્રાણપ્રિયોત્તમ બેશ, આ અવધપુરવાસી વિશેષ. ૨૧
મમ ધામપ્રદાયની પૂરી, સુખરાશી વાસી ભાગ્યભૂરી;
ઉર હરખ્યા કપીશ અપાર, સુણી પ્રભુની વાણી સુખકાર. ૨૨
કહે ધન્ય અયોદ્ધા પ્રમાણી, જેને પ્રભુએ શ્રીમુખ વખાણી;
પુરવાસીનાં ભાગ્ય ઘણેરાં, જેને રામ ગણે પોતાકેરાં. ૨૩

દોહરા.

ધન્ય અવધપુરિ ધરણિમાં, વખાણી શ્રીમુખ રામ;
હર્ષિત સહુ હૈયાવિશે, સુણો મુનિ મતિધામ. ૧

રાગ મારૂ.

આવતા આવિલોકિયા સહુ, પ્રેમી બહુ પૂરલોક;
ગગનપંથે નેત્રપંથી ભણી, આતુર જોતા અશોક;
નગર નિકટ અવધેશ આવ્યા, ભૂમી ઉતરાવ્યું વૈમાન;
જન્મભૂમીપર ધરતાં ચરણ નિજ, હૃદય અધિક હર્ષવાન. ૧
ઉતરી કહ્યું પછી પ્રભુએ પુષ્પકને, કુબેરપાસ જવાનું;
રામનું મોકલ્યું ચાલ્યું વૈમાન તે, તેજમાં તુલ્ય ભાનુ;
હર્ષ વિરહયુત ચાલ્યું વૈમાન તે, પુષ્પક નામ પ્રખ્યાત;
દુષ્ટસંગવિમુક્તથી હર્ષ, પ્રભુવિરહે દુઃખી જાત. ૨
ભરતસંગે આવિયા ત્યાં, પુરવાસી સહુકોઈ;
કૃશ શરીર શ્રી રઘુવરવિરહે, સામું શકાય ન જોઈ;
વામદેવ વસિષ્ટ આદિક, મુનિકુંજરને કોડે;
જોઈ પ્રભુ ધનુબાણ મૂકી મહિ, યુગ કમળકરજોડે. ૩
ઉજમભર્યે ઉર અંતરજામી, દીધી દોટ દયાળે;
ચરણકમળ ગ્રહ્યા ગુરુ વસિષ્ટના, કોડથકી તે કાળે;
સાનુજ પુલકિત પ્રેમપૂર્વક, ગુરુચરણપાથોજ;
ઉમા જુઓ સુવિનય પ્રભુને જેના, પદ સેવે સુરમુનિ રોજ. ૪
ઉઠાડી આદરપૂર્વક ગુરુએ, ભેટ્યા ગુરુ ભગવાન;
કુશળતા પૂછી કુશળસદનની, મુનિરાયે નિરવાણ;
આપ દયા અનુગ્રહથી અમારે, કુશળ છે સદાકાળ;
આજ મુખાર્વિન્દ અવિલોકયું પછી, પૂછવું શું પ્રતિપાળ? ૫
વિપ્ર સરવને શીશ નમાવ્યું, સ્નેહપૂર્વક શ્રીરંગે;
ધર્મ ધુરંધર રઘુકુળનાયક, પ્રેમ નિમગ્ન પ્રસંગે;
પ્રભુપદપંકજ બંધવ ભરતે, ધાઈ ગ્રહ્યા તજી ધીર;
શંકર સુર મુનિ શેષ વિરંચી, પ્રણમે જેને વીર. ૬
ઉઠાડ્યા ન ઉઠે ક્યમે કર્યા, વિરહસંભવ દુઃખ વામે;
બળાત્કારે આપ્તબંધવને, ઉઠાડી ઉર લીધ રામે;
ઘનશ્યામલ તન પુલકિત પ્રીતે, હર્ષ સમાય ન ઊર;
નવામ્બુજ લોચન હર્ષાશ્રુ, ઉલટ્યાં ઉદધી પૂર. ૭
મિલનદિનેશની ઉષ્ણતાએ, હૈયે વિરહ થર હીમ;
ઉકળી ચાલ્યું નેત્રનીકેથી, શી કહું તેની સીમ;
રોમાવળી લીલીછમ કરતું ગયું, નેત્રનીકનું નીર;
પ્રેમાંકૂર ભરપૂર પ્રગટ્યો, સ્નેહ નિમગ્ન શરીર. ૮
બાથ ભીડી લઘુ ભરતબંધવને, ચાંપી હૃદયમાં સપ્રેમ;
મળીયા ત્રિભુવનપતિ તે અવસર, ન રહ્યો કાંઈ નેમ;
મળતાં રાઘવ નિજ બંધવને, શોભે કેવા સાર;
ઉપમા કથી નવ જાતી મારાથી, અગમ કેવું અપાર. ૯
પ્રેમ ને શૃંગાર તનધરી, જાણે મળે છે જરૂર;
સુંદર શોભિતમાન ઉભય છે, ઉજમ ભર્યાં વળી ઊર;
પૂછે પછી કૃપાસાગર કુશળ, ભરતબંધવને સભાવ;
વેગે મુખમાં વચન ન આવે, લેતાં મિલનનો લાવ. ૧૦
સુણ ઉમા તે અવસરનું સુખ, મન વચનથી નિરાળું;
જે જન પામે તેય ન કહી શકે, તો સંદેહ શો ટાળું?
સુણો કૃપાનિધિ કર સંપુટ કરી, ભાઈ ભરત કહે છે;
આર્તજન જાણી મને દીધ, દર્શન કુશળ હવે છે. ૧૧

---

[1] બ્રાહ્મણ.

બુડતો મને વિરહવારિધિથી, કાઢી કર ગ્રહી લીધો;
જાણું છું મારો જગદીશ આપે, જન્મ કૃતારથ કીધો;
સુખ સકળ મળ્યાં આજ મને તો, દુધે વરસ્યા મેહ;
આનંદે માઈ અંતઃકરણ અતિ, સ્વામીતણો જોઈ સ્નેહ. ૧૨

દોહરા.

હરખી પછી હૈયાવિશે, હંસવંશસરહંસ;
ઉર ચાંપી શત્રુઘ્નને, મળીયા નૃપઅવતંસ. ૧

લક્ષ્મણજી ઉર લલકિને, મળ્યા ભરતને તર્ત;
પ્રેમ ન હૃદય સમાય તે, જોતાં એકી શર્ત. ૨

શત્રુઘ્નને સપ્રેમથી, ભેટ્યા લક્ષ્મણ લાલ;
વિયોગસંભવ દુઃખ દુસહ, તરત નાશ તે કાળ. ૩

સીતાચરણસરોજમાં, સાનુજ ભરત સનેહ;
શિશ નમાવિ સુખ પામિયા, દિવ્ય પ્રફુલ્લિત દેહ. ૪

અવિલોકી અવિનાશને, હરખ્યા સહુ પુરલોક;
વિયોગસંભવવિપત સહુ, શમિયો વળી સહુ શોક. ૫

પ્રેમાતુર પુરલોકને, જોઈ બહુ જગદીશ;
કૌતુક કર્યું કૃપાળુએ, મ્હામતિ સુણો મુનીશ. ૬

પ્રગટ સ્વરૂપ કરીને અધિક, તે અવસર તતકાળ;
યથાયોગ્ય સહુને મળ્યા, કૃપાધામ રઘુલાલ. ૭

કૃપા દ્રષ્ટિએ રઘુવરે, અવિલોકી સહુ લોક;
કર્યા નિરંતર સુખી સહુ, અંતર તથા અશોક. ૮

ક્ષણમાત્રમાં ખરારી પ્રભુ, સહુને મળ્યા સપ્રીત;
ઉમા મર્મ આ કોઈએ, જાણ્યો નહિ અજીત. ૯

સહુને એમ સુખી કરી, કોટિ કામ ઘનશ્યામ;
આગળ ચાલ્યા અવધપતિ, રૂપ શીળગુણધામ. ૧૦

અવિલોકી દુર આવતા, રઘુવરને તન ક્ષેમ;
કૌશલ્યાદિક જનનિઓ, સહુ દોડિયો સપ્રેમ. ૧૧

વિલોકિને જ્યમ વચ્છને, ધેનુ ધાય તજી ધીર;
પ્રફુલ્લ દેહ ત્યમ જનનિઓ, મળવાને રઘુવીર. ૧૨

ઘેર તજી નિજ વચ્છને, ચરવા વનમાં ચાર;
પરાધીન ધેનુ ગઈ, પણ મન વછમોઝાર. ૧૩

સૂર્ય આથમે તે પછી, સ્તન શ્રવતે ઘર તાકિ;
ભોં શબ્દે દોડતિ અતિ, વચ્છમિલન અભિલાખિ. ૧૪

એમ સપ્રેમે માત સહુ, આવી મળી એ વાર;
પ્રભુ ભેટ્યા પૂરણ પ્રીતે, કહી મૃદુવચન અપાર. ૧૫

વિષમવિયોગજનિતવ્યથા, પામી નાશ પ્રમાણ;
હર્ષ થયો અતિશે ઉરે, સુખ અગણિત લે જાણ. ૧૬

ભુજંગી છંદ.

મળી પુત્રને પૂર્ણ પ્રેમે સુમિત્રા,
પ્રભુચર્ણપ્રેમી પિછાની પવિત્રા;
મળે રામને કૈકયી સંકુચાતી,
વિલોકી વિવેકી પ્રભુને લજાતી. ૧

મળ્યા ઇંદ્રજીતારી[1] સૌ દુઃખ વામી,
અતિ હર્ષ પામ્યા સુઆશીષ પામી;
મળે કૈકયી માતને વાર વારે,
નથી ઉરનો ક્ષોભ જાતો લગારે. ૨

મળ્યાં સાસુ સૌને વળી જાનકીજી,
પ્રીતે પાય લાગી રહ્યાં સર્વ રીઝી;
ઉઠાડી ઉરે લેઈ આશીષ દેછે,
રૂડા તેહ મેળાપનું સુખ લેછે. ૩

પુછી કુશળાઈ કહે પાય પેખી,
સહુ સાસુ આશીષ દે શીળ દેખી;
રહેજે સદાએ તું સૌભાગ્યવંતી,
થજે વીરમાતા સીતા શીળવંતી. ૪

સહુ રામ ચર્ણાબ્જ નેત્રે નિહાળે,
પ્રીછિ સૂસમો નેત્રનાં નીર ખાળે;
રૂડા હેમથાળે ઉરે પૂર્ણ પ્યારે,
રૂડા આર્તહર્તાની આર્તી ઉતારે. ૫

પ્રભુગાત્ર ન્યાળે સહુ વાર વારે,
લિયે વારણાં સર્વ નાના પ્રકારે;
નિછાવર નાનાપ્રકારે કરે છે,
મહાનંદ ઉરે ભલેરો ભરે છે. ૬

જુએ રામને કૌશલ્યા વારવારે,
રણક્ષેત્રમાં ધીર જે પુત્ર ભારે;
અતિશે સકુમાર બે બાળ મારા,
મુઆ દૈત્ય તો મ્હાબળી ને નઠારા. ૭

વિચારે ઉરે વારવારે મયાથી,
હણ્યો શી રિતે લંકભૂનાથભાથી?
વધી એમ વાત્સલ્યતા કૌશલ્યાને,
નહિ પ્રીતિ કો માની પ્રીતિ સમાને. ૮

વિલોકે પ્રભુને શ્રી સાનુજ માતા,
પુરાનંદમાં મગ્ન વીરપ્રજાતા[2];
પરીપૂર્ણ પ્રેમે પ્રફુલ્લિત્ત કાયા,
ન વર્ણી શકે કો કવિ માની માયા. ૯

રાગ ધનાશ્રી.

લંકપતિ કપિરાય નળ નીળ, અંગદ શુભ શરીરજી;
ઋક્ષપ હનુમાનાદિક સરવે, વીર વાનર ધીરજી;
તેમણે ધરી પરમ મનોહર, તે અવસર નરદેહજી;
શી કહું શોભા સુરઅંશીઓની, તારણી સતિ તેહજી. ૧

૧ લક્ષ્મણ. ૨ વીરપુત્રને જન્મ આપનારી.

ભરત સમા સહુ ભાવિક મનના, સ્નેહ શીળવ્રતયુતજી;
સાદર સહુનો રઘુપતિ ચરણે, પ્રેમ અતિ અદભૂતજી;
જોઈ પુરનરનારિયોતણી, રીતિ નીતિ વિવેકજી;
સકળ વખાણે કહે 'પ્રભુપદ, પ્રીતિ ધન્ય સટેકજી.' ૨

કપિ ઋક્ષપ લંકેશ આદિક, પ્રાણસખાઓને પ્રીતેજી;
નિજ સમીપ બોલાવ્યા રામે, વદું હવે વરણવી તેજી;
મુનિપદ લાગવું શિખવાડયું સૌને, નમન કર્યું બહુ નેહેજી;
મુનિપણ આશિષ દેઈ અતીશે, પૂર્ણ પ્રફુલ્લિત દેહેજી. ૩

સર્વેને તવ રઘુપતિ કે'છે, 'સુણો સખા મમ વાણુજી;
'ગુરૂ વસિષ્ઠજી આ અમારા, કુળ પૂજ્ય પ્રમાણુજી;
એમની શુભ પુર્ણ કૃપાએ, આપણે રણાંગણમાંજી;
દૈત્યપતિ પરિવાર સહિત તે, માર્યો જાણજો મનમાંજી.' ૪

મુનિ પ્રત્યે કહે 'હે મુનિ નાયક! સુણજો સેવકવાણુજી;
સર્વ આ મમ પ્રાણસખાછે, દુખભાગી દુખજાણુજી;
રણસાગરમાં વ્હાણરૂપે મને, એહ થયા મુનિનાથજી;
ઉઋણીયો નહીં એમનો કદી, વિચારતાં મન સાથજી. ૫

મમહિત માટે એહ બધા નિજ, જન્મ હાર્યા જગતમાંજી;
ભરતથીય મને વલ્લભ અતિશે, એ સહુ અંતરગતમાંજી;'
સાંભળી પ્રભુ વચન સગર્ભિત[1], મગ્ન થયા સહુ મનમાંજી;
પ્રગટે પળ પળ સુખ નવું શુભ, ના'વે તે વરણનમાંજી. ૬

કૌશલ્યાના ચરણ કમળમાં, સર્વે નમાવ્યું શીશજી;
જક્તપતિની જનની દિયે તવ, ઉજમભેર આશીષજી;
'તમે મને મારા રામ સરખા, વલ્લભ લાગો વિશેષજી;
સેવા કરી મારા પુત્રની પ્રેમે, સંગે રહીને હમેશજી.' ૭

રાગ પરજ.

તારૂં ગોકુળ જોવાને આવરે એ રાગ

સીતા સાનુજ કુશળ ક્ષેમરે, પ્રભુ પુરમાં પધારે;
પુરવાસી નિરખતાં સપ્રેમરે, પ્રભુ પુરમાં પધારે. ટેક–

અમર રહી આકાશથીરે, વરસાવે પુષ્પ વિશેષ;
ઝરૂખે ચઢી પ્રભુને જુએરે, પુર નર નારિયો શુભ વેશરે.
પ્રભુ પુરમાં પધારે. ૧

વિચિત્ર કળશ સોવર્ણનારે, સજી સજી ધરિયા દ્વાર;
રચના જોતાં રળિયામણીરે, લાગે લઘુ સુરપુર નિરધારરે.
પ્રભુ પુરમાં પધારે. ૨

ચિત્તહરણ બાંધ્યાં તોરણોરે, ફરહરે કેતુ પતાક;
મંગળ કારણ સૌ જનેરે, બનાવેલ વિચિત્ર અથાકરે.
પ્રભુ પુરમાં પધારે. ૩

શેરીઓ સર્વે સુગંધીએરે, સિંચાવીઓછે સપ્રીત;
મોતિએ ચોક પુરાવિયારે, સૌ પ્રકાર અપાર શોભીતરે.
પ્રભુ પુરમાં પધારે. ૪

મંગળસાજ સજ્યો બહુરે, વરણવું કોણ પ્રકાર?
વિવિધ વાજાં લાગ્યાં વાગવારે, શોભા નવલ નગર મોઝારરે.
પ્રભુ પુરમાં પધારે. ૫

જ્યાં ત્યાં નગરની જુવતિયોરે, કરતી નિછાવર કોટ;
આશિષ દઈ અવધેશનેરે, ઉર હર્ષ ભરેછે મોટરે.
પ્રભુ પુરમાં પધારે. ૬

કંચન થાળમાં સૌ ભરીરે, આરતી દ્રવ્ય અપાર;
ગાતી યુવતિયો અતિઘણીરે, સ્વર મધુર તાણી તે વારરે.
પ્રભુ પુરમાં પધારે. ૭

આરતિહરની ઉજમ ભરીરે, આરતી કરતી સકોડ;
રઘુકુળપુંગવ રામનીરે, વળી ઉભી રહે કર જોડરે.
પ્રભુ પુરમાં પધારે. ૮

શોભા નગરની સોહામણીરે, સંપતિ વળી કલ્યાણ;
શેષ નિગમ ને શારદારે, ચારૂ નિજમુખ કરતાં વખાણરે.
પ્રભુ પુરમાં પધારે. ૯

તેથ વિચિત્રતા જોઈ આરે, દિલથઈ રહે દિગમૂઢ;
તોપછી નર કોણ પેરથીરે, હે ઉમા કહે તે ગુણ ગુઢરે.
પ્રભુ પુરમાં પધારે. ૧૦

દોહરા.

પ્રમદા કુમુદનિ અવધ સર, રામવિરહ રવિવૃંદ;
આથમતાં પ્રફુલિત નિરખી, રામ પૂર્ણિમા ચંદ્ર. ૧

થાય શુકન શુભ બહુ વિધિ, વાગે અભ્ર નિશાન;
પુરવાસિને સનાથ કરી, ભવન ગયા ભગવાન. ૨

પ્રભુએ જાણ્યું 'કૈકયી, પામી લાજ સંકોચ;'
પ્રથમ તેથી તેને ભવન, ગયા વિમોચન શોચ. ૩

તેને દેઈ પ્રબોધ શુભ, સુખ ઉપજાવી અપાર;
પછી નિજ સદન પધારિયા, ઉમયા રામ ઉદાર. ૪

કૃપાસિંધુ જવ કોડથી, ગયા ભુવન ગુણધામ;
સુખી થયાં સહસ્ત્રવિધ, પુર નર નાર તમામ. ૫

ગુરૂ વસિષ્ઠ ગુણધામ જે, તેડાવ્યા મહિસુર;
'આજ સુઘડી શુભ દિન સુખદ,' કહ્યું હર્ષિ નિજ ઉર. ૬

'માટે જે દ્વિજ સૌ મળી, આજ્ઞા દિયો સહર્ષ;
સિંહાસન બેસે પ્રભુ, તમ પદ રજ ધરી શિર્ષ.' ૭

સવિનય મુનિવસિષ્ઠનાં, વચનો રમ્ય વિશેષ;
સુણતાં સહુ મહિસુરને, ગમ્યાં ઘણાંજ ખગેશ. ૮

કોમળ વચન કહે મુખે, વિપ્ર અનેક સપ્રીત;
'રામ રાજ્યઅભિષેક તે, જગ અભિરામ ખચીત. ૯

૧ તાત્પર્યયુત.

હવે મહા મુનિરાયજી, કરો વિલંબ ન કાંય;
તિલક રઘુકુળતિલકને, કરો હર્ષિ મનમાંય.' ૧૦

સુણી સાનુકુળ વચન શુભ, સુમંત્ર તેડી પાસ;
વસિષ્ઠમુનિએ કહ્યું તદા, સજવા સાજ વિલાસ. ૧૧

સુણી ચાલ્યો શિરનામી તે, સજીઓ સર્વે સાજ;
ગજ રથ અશ્વ ઘણા વળી, સજાવિયા સુખસાજ. ૧૨

મંગળ સામગ્રી સકળ, લેવા માટે ઘણાક;
દૂત મોકલ્યા જ્યાં ત્યહાં, વિનય ભરી કહી વાક.[1] ૧૩

સકળ વસ્તુ લઈ આવિને, મુનિપદ નામ્યું શીશ;
દેવ સર્વે આકાશથી, કે' 'જય કૌશલધીશ.' ૧૪

અતિ શણગારી અવધપુરી, શોભા કહી ન શકાય;
પુષ્પવૃષ્ટિ દેવો કરે, જય ધ્વનિ જુગતે થાય. ૧૫

ચોપાઈ ત્રિતાળની.

રામચંદ્રે બોલાવી દાસ, કરી આજ્ઞા ઉચિત સઉલાસ;
'મારા પ્રાણસખાઓને પે'લા, નવરાવો તમે જઈ વે'લા.' ૧

સુણતાં વચનો રઘુવર મુખ, ધાયા સેવક જ્યાં ત્યાં સમુખ;
સુગ્રીવાદિ સરવને સમાન, ઉષ્ણ જળથી કરાવ્યાં સ્નાન. ૨

પછી કરૂણાનિધિ અવધેશે, તરત ભરતને તેડાવ્યા હોંસે;
નિજ હાથે જટા છોડી રામે, પ્રેમ જોઈ પુરજન સુખ પામે. ૩

પછી ત્રણેય ભાઈનિ સાથે, નવરાવ્યા ત્યહાં ભલિભાતે;
ભક્તવત્સળ રામ કૃપાળ, જુઠી માયાની આ જંજાળ. ૪

ભુરી ભાગ્ય ભરતતણું જેહ, કૌશલપતિની કોમળતા સ્નેહ;
શેષ શતકોટિ ના શકે ગાઈ, પામરજીવ શું જાણે પ્રભુતાઈ. ૫

પછી છોડી જટા નિજ રામે, ચૌદવર્ષની પુરણકામે;
ગુરૂ આજ્ઞાથી કૌશલ્યાજાયા, ઉંને જળ અવિનાશી ના'યા. ૬

કરી સ્નાન ભુષણ રઘુરાજે, સજ્યાં કામ કોટિક છબી છાજે;
સાસુઓએ મળીને સીતાને, સાદર સ્નાન કરાવ્યું નિદાને. ૭

દિવ્ય વસ્ત્ર ભુષણ મણી ભારે, પરિધાન કરાવ્યાં પ્યારે;
સાર સંસારશોભા સરવની, જાણે જાનકી પ્રતિમા બની. ૮

વામભાગે તે રામની શોભે, જોતાં સચર અચર મન લોભે;
માતા હર્ષિત જોઈ સમજોડ, કહે 'આજ પોં'ચ્યા મમકોડ. ૯

જન્મ સફળ પુત્રવધુ પુત્ર, માઈ સાઈ શોભે ઘરસુત્ર;
સુણો ગરૂડજી તેહ પ્રસંગે, આવ્યા શિવમુનિ વિધિ સઉમંગે. ૧૦

ચઢી ચઢી નિજ રૂચિરવિમાને, જોવા રઘુપતિ સુખદાતાને;
જોઈ પ્રભુને વસિષ્ઠ સપ્રીત, ઉર આનંદ પામ્યા અમિત. ૧૧

સત્વર સિંહાસન મંગાવ્યું, દિવ્ય તેજ તરણી તુલ્ય કા'વ્યું;
સહુ વિપ્રને નામી શીશ, સુખાસીન તેપર જગદીશ. ૧૨

સીતા સહિતછે શોભીત કાય, જોઈ હરખ્યો મુનિસમુદાય;
વેદમંત્ર ઉચ્ચારે ભુસૂર, ધ્વનિ તેનો સકળ ભરપુર. ૧૩

જય જયતિ જયતિ જગદીશ, મુનિ વિપ્ર વદેછે આશીષ;
કર્યું પ્રથમ તિલક દ્વિજાધીશે,[2] રઘુકુળતિલકને વસિષ્ઠે. ૧૪

પછી સર્વે વિપ્રોને સપ્રીત, કહ્યું કરવા તિલક ત્યાં ઉચીત;
જોઈ પુત્ર નેત્રાનંદદાતા, ઉર હરખ્યાં કૌશલ્યાદિ માતા. ૧૫

અતિ ઉજમ ભર્યાં વારવારે, આર્તહરણની આરતી ઉતારે;
દીધાં દાન વિપ્રોને અનેક, હય હાથી ધેનુ સવિવેક. ૧૬

કર્યાં યાચકજન અયાચક, પ્રભુ પાટ બેઠા જે તક;
જોઈ સિંહાસનપર સ્નેહે, દેવ મગન પ્રફુલ્લિત દેહે. ૧૭

દીધા દુંદુભિએ ઘણા ઘાવ, લેવા દુર્લભ જગથી લાવ;
તે સમે સુખ શોભાજેહ, શું હું વરણવી કહું બહુ તેહ ? ૧૮

દોહરા.

વાગે ગગનવિષે વડાં, દુંદુભી દિવ્ય નિશાન;
સુર કિન્નર ગંધર્વ ગણ, ગાય મધુર સ્વર ગાન. ૧

અતિ સુંદરિઓ અપ્સરા, નૃત્ય કરે નિરધાર;
સુણી તે પરમાનંદ સુર, ઉરમોંઝાર અપાર. ૨

લક્ષ્મણ શત્રુદમન ભરત, અંગદ ને હનુમાન;
વિભીષણાદિક અધિક જે, પ્રભુને પ્રિય સમ પ્રાણ. ૩

ગ્રહ્યાં છત્ર ચામર કરે, ધનુષ્ય ઢાલ તરવાર;
શક્તિ હાથ ધરી યુક્તિથી, પંખાનો નહિ પાર. ૪

સીતા સહિત વિરાજતા, દિનમણી દિનકરકુળ;
કોટિ કામ અભિરામ છબી, શોભેછે જાજુલ. ૫

નવિન વારિધર સઘનસમ, ગાત્ર શ્યામ ગુણધામ;
પીતાંબર પરિધાન વપુ, મુનિમનમોહક રામ. ૬

મુકુટાદિક ભુષણ ભલાં, અતિ વિચિત્ર અવદાત;
અંગ અંગપ્રતિ ઓપતા, બાજુબંધ ભલિભાત. ૭

નેત્રાવિંદ વિશાળ અતિ, ઉર ભુજ વડાં વિશાળ;
ધન્ય સજન જે રૂપ એ, નિરખે તજી જંજાળ. ૮

તે શોભા સુસમાજ સુખ, કહ્યે પમાય ન પાર;
વરણે અહિ, ભારતિ, શ્રુતિ, કે જાણે ત્રિપુરાર. ૯

ભિન્ન ભિન્ન સ્તુતિ કરી ગયા, સુર સહુ નિજ નિજ ધામ;
બંદી વેષ ધરી વેદ સહુ, આવ્યા જ્યાં શ્રીરામ. ૧૦

પ્રભુ સર્વજ્ઞે કર્યું પ્રીતે, શુભ તેમનું સન્માન;
જાણ્યો મર્મ ન કો જણે, તેનો કશો પ્રમાણ. ૧૧

કરવા લાગ્યા કોડથી, પ્રભુગુણકેરૂં ગાન;
સુણજો હે મતિધામ મુનિ, કોડ સહિત ધરિ કાન. ૧૨

ગીતિ છંદ.

નિર્ગુણ સગુણ સ્વરૂપ જય, રૂપ અનુપ નૃપશિરોમણી રામ;
લંકેશાદિ અસુર ખળ, પ્રબળ હસ્તબળ હણ્યું તમે આમ. ૧

૧ વાણી.

૨ બ્રાહ્મણોમાં મુખ્ય.

નારાયણ નરતન ધરી, નિજજનની ભવવ્યથા હરી ભારી;
જય જન પ્રતિપાળક પ્રભુ, શક્તિ સહિત પદ નમામિ જઉં વારી.

વિષમ તમારી માયા, તેવશ સુર નર અનંત જગ અગ જે;
આ ભવપંથ ભ્રમિત નિત, કાળકરમ ગુણસ્વભાવથી ભાર જે. ૩

જો તમ કૃપાકટાક્ષે, નિરખો તો ભવ ત્રિધા વ્યથા વામે;
હે ભવ ખેદ પ્રછેદન, ચતુરઘણા રામ રક્ષજો હામે. ૪

જે જન જ્ઞાનગુમાની, ન કરી ભવહરણિ જો ભક્તિ તમની;
સુર દુર્લભ પદ પામી, પૂણ્ય ખાઈ ચ્યુત[1] થતા દિઠા અવની. ૫

દ્રઢ વિશ્વાસ કરી પદ, દાસ થઈ રહે તજી સકળ આશ;
જપિ તમ નામ નિરંતર, આ ભવસાગર તરે અનાયાસ. ૬

જે પદ અજ શિવ સેવિત, રજપરશી વળી તરી મુનિતરિયા;
જે પદનખથી નિસરી, સુરસેવ્યનિ ગંગ પાવની પરિયા. ૭

ધ્વજ અંકુશ પવિ અર્વિન્દ, યુત રેખા પદ અરણ્ય ફરિ આપે;
કંટક સહ્યા કૃપાળુ, સુરદુઃખશમનાર્થ રામ પરિતાપે. ૮

તે પદ કમળ યુગલરજ, રમાનાથ ભજું મુકુંદ ભાવ સદા;
જેથી જન્મ કૃતારથ, સંસ્રૃતિ દુસ્તર ટળે ત્રિધા વિપદા. ૯

અનાદિ માયા મુળતરૂ, ત્વચા ચાર યુગ ભણે શ્રુતિ ભાવે;
શાખા ખટ[2] પચ્ચિશ[3] છે, પલ્લવ[4] પુષ્પ[5] ન ગણ્યેજ હદઆવે૧૦

ફળ બે[6] વિધિ કટુ મધુર, રહિ એકલિ વેલિ[7] જેહને આશ્રે;
ફળે ફુલે પલવિત નિત, વિશ્વવૃક્ષને નમામહે[8] કર શ્રે[9]. ૧૧

અનુભવ ગમ્ય મનાતિત, બ્રહ્મ એક અજ અનાદિ કહી ધ્યાયે;
કહીએ પ્રીછિએ અમ તે, સગુણસુયશનિતસુભાવથી ગઈએ.૧૨

કરૂણાનિધિ રાઘવ પ્રભુ, શુભ ગુણધામ વર માગિએ એજ;
તમપદ પ્રીતાળુ થઈએ, મન ક્રમ વચને વિકાર તજી સ્હેજ.૧૩

દોહરા.

એમ સર્વે અવિલોકતાં, વેદ સર્વ નિજમુખ;
કૌશલેશની વિનતિ કરી, અતિ ઉદાર સનમુખ. ૧

ગયા બ્રહ્મલોકે ગુણી, વેદ પામિ વિશ્રામ;
આવ્યા શંભુ અખિલપતિ, જ્યહાં રામ સુખધામ. ૨

વિનય કરે તવ ત્રિપુરરિપુ, ગદગદ વાણિ વિશેષ;
પુલકિત વપુએ કામરિપુ, અહો ધન્ય અવધેશ. ૩

હરિગીત છંદ.

જય સગુણ રામ રમારમણ કરૂં, નમન નેહ ઉરે ધરી;
ભવ ત્રિવિધતાપભયે સભિત જન, રક્ષનાર તમે હરી;
અવધેશ સર્વે સુરેશ શ્રીપતિ, તરણતારણ છો તમે;
રક્ષણ કરો શરણાગતો તણું, કો ન રક્ષક જે સમે. ૧

દશ શીશ વીશ ભુજા વિભંજન, પ્રભુ નિરંજન સર્વદા;
ભવરોગ જેહ મહાન તે તમ, દૂર કરનારા સદા;
નિશિચરસમૂહ પતંગ હોમ્યાં, તેજ ચંડ અનળ શરે;
ભવસર્વને દુઃખદેણહારજ, અન્યથી કદિ ના મરે. ૨

મહિમંડળેશ્વરશિર્ષમણિ, મંડન સુભગ જગદીશ હે;
રઘુનાથ કર કોદંડધર વર, કટિ નિષંગ ભર્યો રહે;
મદ મોહ મમતા રાત્રિ જે, અતિ ઘોર અંધારી ઘણી;
તેને તમે પ્રભુ તરણિતુલ્યજ, તેજપુંજ ત્રિભૂધણી. ૩

સ્મરભીલડે વિધિ નાખિયા બહુ, લોકરૂપ મૃગને અરે;
વિધવિધ કુભોગશરે હણાયા, જે ન તમપદ આશરે;
હે નાથ તેહ અનાથવત, ભૂલા પડ્યા જન આદરી;
તજી તમ ચરણ વનવિષયમધ્યે, ભ્રમિત પામર જે હરી. ૪

બહુ રોગ આપ્તવિયોગ દુઃખના, મારિયા જન આ મહિ;
તમ પદ અનાદરકેરૂં ફળ એ, ભોગવી છુટે સહી;
અતિશે ઉંડો ભવતોયનિધિ આ, તે વિષે નર તે પડે;
તમ ચરણકંજે જેહને નહિ, પ્રેમ કીધે પરવડે. ૫

મ્હા દીન મલિન અહીરમુખ તે, દુઃખી નિશદિન દેહથી;
નહિ જેમને પદકમળ પ્રીતી, સગુણ પ્રભુ સંદેહથી;
આધાર અંતર જેમને અતિ, તમ કથા ભવતારણી;
પ્રિય તેમને શુભ સંત નિશદિન, જેહ જીવ શિર્ષોમણિ. ૬

નહિ રાગ રોષ ન માન મનમાં, મનુષ નિત્યાનંદ તે;
તેમના વૈભવ તુલ્ય નાવે, પદ ત્રિલોક પ્રથાજ જે;
એ કારણે સેવક તમારા, મન પ્રમોદિત થાય છે;
તજી યોગનો વિશ્વાસ મુનિજન, ચરણ ભક્તિ ચા'યછે. ૭

ધરી પ્રેમ અંતરમાં નિરંતર, નેમ લઈ નિષ્કામના;
પદકંજ સ્વચ્છ હૃદયથી સેવે, રામ પ્રભુ સુખધામના;
સાદર નિરાદર જગતમાં પણ, સંત સુખી સૌથી વડા;
જેમનાં ઉરસરકમળમાં તમ, ભૃંગગુંજારવ સદા. ૮

રઘુવીર અતિ રણધીર જપિ તમ, નામ નમું ચરણે હરી;
ભવરોગ માન મહાન મદના, અવધપતિ તમ છો અરી;
ગુણ શિળ પરમ કૃપાસદન શુભ, ગુણસદન પ્રણમામિહે,
અતિ રાગ ઈર્ષાવૃંદને પ્રભુ, નાશકાર નમામિહે. ૯

મહિપાળકુળપ્રતિપાળ દિનમણિવંશદિનમણિ હે હરી;
અવિલોકિએ કરૂણામિટે મેં, જોડી કર સ્તુતી કરી.

દોહરા.

વારવાર વર માગું એ, દો હરખી શ્રીરંગ;
પદકમળે અનપાયની, ભક્તિ સદા સતસંગ. ૧

વરણિ ઉમાપતિ રામગુણ, હર્ષિ ગયા કૈલાસ;
પામ્યા અંતરમાં પૂરણ, રઘુકુળતિલક હુલાસ. ૨

---

૧ પડવું. ૨ ક્ષુધા, તૃષા, હર્ષ, શોક, જન્મ, મૃત્યુ. ૩ પાંચતન માત્રા, પાંચ જ્ઞાનેંદ્રિયો, પાંચ કર્મેંદ્રિયો, પંચમહાભૂત, મન, જીવ, મહતત્વ, અહંકાર, માયા. ૪ શુભાશુભ કર્મ. ૫ અનેક વાસના. ૬ પાપ, પુણ્ય. ૭ અવિદ્યા. ૮ અમે નમિએ છીએ. ૯ કલ્યાણ.

અનુપમ ઉતારા પછી, કપિ સર્વને સપ્રીત;
દેવરાવિયા રઘુવરે, સુણો મુનિ મનજીત. ૩
સાંભળ સર્પરિપુ શ્રવણુ, પાવની કથા પતીત[1];
ત્રિવિધ તાપ ભવ દોષને, નશાડનારી નીત. ૪
મહારાજ રઘુરાજનો, સુણતાં પટાભિષેક;
મુનિવર નર આદિક લિયે, વિરતી તથા વિવેક. ૫
જે સકામ આ શ્રવણુશે, ગાશે ગુણ અભિરામ;
સુખ સંપતિ અતિ પામશે, તે નર વિશ્વ તમામ. ૬
સુરદુર્લભ સુખ ભોગવી, આ સંસાર અપાર;
અંત વિષ્ણુપુર પામશે, દાતા રામ ઉદાર. ૭
સુણશે જે કહિ સ્નેહથી, વિમુક્ત વિષયી વિરક્ત;
લેશે સંપતિ ગતિ સુભગ, થશે ભક્તિઆશક્ત. ૮
હે ખગનાથ સહેતથી, કહી મેં રામકથાય;
નિજમતિ વિલાસનિ અને, હરણિ ત્રાસ દુઃખ પ્રાય. ૯
વિરતિ વિવેક સુભક્તિ મન, દ્રઢ કરનારી એશ;
તરવા મોહ સરિત મહા, હોડી રૂપ હમેશ. ૧૦
નિત્ય નવલ મંગળ મહા, અવધપુરીમાં એમ;
હર્ષ ભર્યાં સર્વે રહે, પુર નર નાર સપ્રેમ. ૧૧
નિત્ય પ્રીત નવિ ઊપજે, રામપદાર્વિન્દમાંય;
નમે જેહને સેવતા, મુનિ અજ શંભુ સદાય. ૧૨
સંતોષિયા સહસ્રવિપ્ર, માગણને દઈ દાન;
વિધ વિધ દાને વિપ્રનું, શુભ કરિયું સનમાન. ૧૩
બ્રહ્માનંદ નિમગ્ન કપિ, સહુની પ્રભુ પદ પ્રીતિ;
જાતાં જાણ્યું ન દિવસ નિશિ, ગયા માસ ખટ વીતિ. ૧૪
ઘર પણ મન વિસરી ગયા, શુદ્ધિ નહીં સ્વપ્રેય;
જયમ પરદ્રોહ સુસંત મન, કદિ ન હોય કેમેય. ૧૫
પછી રઘુપતિએ સહુ સખા, બોલાવ્યા નિજપાસ;
સહુએ સાદર આવિને, શિશ નમાવ્યું સહુલાસ. ૧૬
પરમ પ્રીતિએ સમિપ નિજ, બેસાડ્યા નિરધાર;
ભક્ત સુખદ કોમળ વચન, ઊચાર્યાં એ વાર. ૧૭
અતિશે કરી મારી તમે, શેવકતા સંસાર;
મુખપર કઈ હું કોવિધે, અતિ વડાઈ આચાર? ૧૮
તેથી મુજને સહુ તમે, અતિ પ્રિય લાગો આજ;
મમહિત કારણ સદન સુખ, તજ્યાં તમે સહસાજ. ૧૯
અનુજ રાજ સંપતિ અતિ, વૈદેહી રૂપખાણ;
દેહ દિવ્ય ઘર સ્નેહિ વળી, પરિવાર પરમાણ. ૨૦
એ સૌ મને ન પ્રિય અતિ, તમ સમાન મનમાંય;
સત્ય માનજો સર્વ તમ, કહું આ વૃથા ન કાંય. ૨૧
સહુને પ્રિય સેવક ઘણા, સુનીતિ એ સંસાર;
અધિક દાસ પર પ્રીતિ મમ, કરૂણા કોટિ પ્રકાર. ૨૨
હવે જાવ ઘર સહુ સખા, ભજજો મને સનેમ;
સદા સર્વગત સર્વ હિત, જાણી કરજો પ્રેમ. ૨૩

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

સુણી પ્રભુની વચન રચનાય, થયા મગ્ન સહુ મન કાય;
અમે કોણ છેએ? કોણસ્થાન, એમ વિસરી ગયા તનભાન. ૧
એકટગ જોઈ રહ્યા અનુરાગે, કર જોડી ઉભા પ્રભુ આગે;
કહી ન શકે મુખથી કશું તે, પ્રેમ પ્રીતિ પ્રતિતી સંયુતે. ૨
દીઠો પરમપ્રેમ કપિકેરો, રઘુનાથે સ્વનજરે રૂડેરો;
કહ્યું વિવિધ વિજ્ઞાન મુખેથી, સુણે સર્વ હરીશો સુખેથી. ૩
કશું કહી ન શકે મુખમાંથી, પ્રભુ સન્મુખ આતુરતાથી;
વારંવાર ચરણભણી ન્યાળે, શું કહ્યું આ શરણ પ્રતિપાળે? ૪
તે સમે રઘુવીરે સપ્રીત, ભૂષણ વસ્ત્ર મગાવ્યાં અમિત;
વિવિધ રંગ અનૂપ ઘણેરાં, જેના જગતમાં મૂલ મોઘેરાં. ૫
તેહ પ્હેરાવ્યાં પૂરણ પ્રીતે, પ્રથમ સુગ્રીવને શુભરીતે;
તેહ વસ્ત્ર ભરત નિજહાથે, બનાવેલ સુભગ ભલિભાતે. ૬
પ્રભુ મરજીથી લક્ષ્મણે તે, વિભિષણને પે'રાવ્યાં હેતે;
જોઈ વિદાય સામગ્રી ત્યારે, થયો ખેદ અંગદને ભારે. ૭
રહ્યો બેશી ન કાંઈ બોલે, કશું કે'વાની યુક્તિઓ ખોળે;
જોઈ પ્રીતિ અતિ પ્રભુએની, પાસ બોલાવ્યો હે મૃગનેની. ૮
નળ નીળ ઋક્ષપને સ્વહાથે, વસ્ત્ર પે'રાવ્યાં શ્રી રઘુનાથે;
રાખી રામ સ્વરૂપ ઉરમાંય, નમી ચાલ્યા સૌ માગી વિદાય. ૯
પછી અંગદ શીશ નમાવી, ઉઠ્યો પરમ પ્રેમ ઉર લાવી;
કરી નેત્ર સજળ કરજોડ, બોલ્યો વિનિત વચન મનમોદ. ૧૦

રાગ રામગ્રી.

વૈદર્ભી વનમાં વલવલે એ ઢાળ

સાંભળો શ્રી રઘુનાથજી, બિર્દ ધારી વિશેષ;
દીનવત્સળ છો દયાળજી, સેવ્ય મુનિશ મહેશ.
સાંભળો. ૧
'મરતી વખત મહા હેતથી, લાવી નેત્રમાં નીર;
મુકી ગયો તમ ચરણમાં, વાળી મુજને સધીર.
સાંભળો. ૨
અશરણશરણ એ આપનું, બિર્દ સંભારી સાર;
તજશો મને ન તમે પ્રભુ, નિજ જન હિતકાર.'
સાંભળો. ૩

---

૧ પતિતપાવની કથા.

મારે પ્રભુ તમે સર્વેછો, ગુરૂ વડિલ મા આપ;
જાઉં ક્યાં ચરણકમળ તજી? અંતર વિચારો આપ.
સાંભળો. ૪

ઉર વિચારીને આ સમે, કહો નાથ તમેજ;
તજી પ્રભુને જઈ ઘરવિષે, મારૂં કામ શું સ્હેજ?
સાંભળો. ૫

બાળ અબુધ હું બહુવિધિ, જ્ઞાન બળ મતિહીન;
રાખો શરણ રમારમણ હે! જાણી મન જન દીન.
સાંભળો. ૬

નીચ સેવા પ્રભુઘરતણી, કરી રાજી રહીશ;
ચરણકમળ અવિલોકિને, ભવ સ્હેજે તરીશ.
સાંભળો. ૭

પાય પડ્યો કહી એવું ત્યાં, 'કરો રક્ષણ નાથ;
કેશો ન જા ઘર તું હવે, રાય સુગ્રીવસાથ.'
સાંભળો. ૮

રાગ મારૂ.

અંગદકેરાં વિનિત વચન સુણી, રામ કરૂણાધામ,
ઉઠાડી ઉર ચાંપી કર શીર, ફેરવી બોલ્યા આમ;
'શીદ આપ સંતાપ કરેછે, હે અંગદ યુવરાજ,
તુજ વિના જન સુગ્રીવ એકલો, કેમ કરી શકે રાજ? ૧

ભ્રષ્ટ થાય ટિલાતપણું તુજ, તે નહિ સારૂં વિચાર,
પળ નહિ વિસરૂં અંતર તું મને, શું કહું વારંવાર?'
એમ કહીં નિજ ઉરની માળા, વસ્ત્ર મણી વિશેષ,
અંગદને નિજહાથે પેરાવ્યાં, આનંદ્યા અવધેશ. ૨

વિવિધ પ્રકારે બહુ સમજાવી, કીધ વિદાય દયાળ,
વિરહવ્યથાવશ સ્વામી સખા બે, તન મનમાં તે કાળ;
ભરત લક્ષ્મણ શત્રુઘ્નાદિક, સહિત રમાપતિ આપ,
ચાલ્યા વળાવવા ચિતમાં ચાહી, ભક્તકૃત ચિતવ્યાપ. ૩

અંગદ ઉરમાં પ્રેમ ન થોડો, વાર બહુ શું વરણું?
પાછું ફરી ફરી જુએ પ્રભુભણી, તાકે ચરણરજશરણું;
વાર અનેક શ્રીરંગપદને, કરતો દંડ પ્રણામ.
એવું મન અંગદને જે મને, 'રે'વાનું કે'શે રામ.' ૪

બોલવું ચાલવું જોવું કૃપાનિધિ, હસવું મળવું હરીનું,
સંભારી સંભારી શોચ કરેછે, નેત્રે લેખું ન વારીનું;
પ્રભુ મરજી મોકલવાની જોઈ, વિનય વદી બહુ વાર,
અંગદ ચાલ્યો ઉરમાં રાખી, પ્રભુપદનો આધાર. ૫

અધિક આદરથી કપિ સરવેને, વેગળે સુધી વળાવ્યા,
ભાઈ સહીત રમાપતી પછી, પુર પાછા ફરી આવ્યા;
સુગ્રીવે ગ્રહી ચરણ મારૂતિના, વિનય કીધ વિશેષ,
પવનાત્મજ તવ પ્રીતથી કહે, સુણો સુગ્રીવ સુવેશ. ૬

'શેવકતા કરી રઘુવરકેરી, દિવસ દશ હે દેવ,
નિરખીશ તમ પદકમળ આવીને, તે પછી તતખેવ;
સુગ્રીવ કહે 'સુખ પુણ્યપુંજ તું, પ્રેમી પવનકુમાર,
સેવજે જઈ રામને સ્નેહે, જેહ કૃપાભંડાર. ૭

એવું કહી કપિ સર્વ ચાલ્યા, ત્યાંથકી તતકાળ,
અંગદ કે' હનુમાન હે સુણ, વિનતી મારી વિશાળ;
'દંડવત મારા દયાળને, કરજોડી તું કે'જે,
વારંવાર તું રાઘવને મારી, સુરતિ કરાવજે સ્હેજે. ૮

એવું કહીને અંગદ ચાલ્યો, વળી આવ્યો હનુમંત,
પ્રીતિ અંગદની કહી પ્રભુને, મગ્ન થયા ભગવંત;
વજ્રને જોઈએ કઠોરતા, કોમળતા ફૂલનેજ,
એવું ચિત રઘુનાથનું, સુજ્ઞ જાણી શકે કો ભાગ્યેજ. ૯

પછી કૃપાળુએ સમીપ બોલાવ્યો, ગુણવંતો ગુહરાય,
આપિર્યાં ભુષણ વસન શુભ, વરણવ્યાં નવ જાય;
કે' પ્રભુ 'તમે ભુવન પધારો, કરજો સ્મરણ મમ ધ્યાન;
'અનુસરજો નિત્ય મન ક્રમ વચને, ધર્મ માર્ગે ધીમાન. ૧૦

પ્રાણસખા તમે મારા સહુવિધ, ભાઈ ભરતસમાન,
નિરંતર પુરમાં આવતા જાતા, રે'જો ગુણનિધાન;
સુણતાં વચનવિનોદ શ્રવણે, સુખ ઉપજ્યું મન ભારી,
ચરણવિષે પડ્યો વ્યાકુળ થઈને, લોચન ભરિયાં વારી. ૧૧

ચર્ણકમળ રાખી હૃદયકમળમાં, આવ્યો ગુહ નિજ ઘેર,
રામસ્વભાવ નિજ પરિજનને, સંભાળાવ્યો સુપેર:
સાંભળ સુમુખી શૈલજા તું, રામચરિત્ર રસાળ,
જે સુણતાં જગસંભવ વિપદા, ટળી જાય તતકાળ. ૧૨

છપ્પા.

રામચરિત્ર પવિત્ર, પેખીને સહુ પુરવાસી;
કહે પરસ્પર ધન્ય, રામ રૂપ ગુણ સુખરાશી;
બેસવાથી રામને, રાજ્યગાદી રૂડીપેર;
હર્ષિત ત્રણે લોક, શોક સહુ સમિયો સુનિવર;
ન કરે કદાપિ અન્યોન્ય કો, ઝેર વેર નિજ કાજમાં;
તજી સર્વ વિષમતા મનથકી, રામચંદ્રના રાજ્યમાં. ૧

ચારે વરણ ચતુર, પ્રવિણ નિજ ધર્મે પુરી;
વેદમાર્ગરત[1] વડા, ભાગ્યવંતા જન ભુરી;
સુખ પામે સહુ ભાંતિ, શોક ભય રોગ ન સ્વપ્ને;
ત્રિવિધતાપ વ્યાપે ન, રામરાજ્યે જન કોને;
સહુ લોક પરસ્પર પ્રીતિ અતિ, કરે સદા સ્વસમાજમાં;
શ્રુતિનીતિનિરત સદ્ધર્મવૃતિ, રામચંદ્રના રાજ્યમાં. ૨

ચારજ વર્ણ વિશેષ, ધર્મ જગમાંય પ્રવર્તે;
સ્વપ્ને પણ હેરે ન, પાપ મનવ્રતી[2] શર્તે;

૧ વેદપંથમાં પ્રીતિ કરનારા. ૨ મનનો લક્ષ.

રામભક્તિરત[1] સર્વ, નારી નર દૃઢ વિશ્વાસે;
સકળ પરમગતિતણાં, અધિક અધિકારી ભાસે;
ન અકાળમૃત્યુ કદિએ નહીં, પીડા નામે પંડમાં;
સૌ જન શુભ સ્વરૂપ નિરોગી તન, રામચંદ્રના રાજ્યમાં. ૩

નહિ દરિદ્રિ કો નેટ, દુઃખી ને દીન ન કોય;
નહીં કોઈ જન અબુધ, સુલક્ષણહીણ ન હોય;
દંભરહિત સહુ લોક, ધર્મરત સઘળી ધરણી;
નર નારી સહુ ચતુર, પ્રેમી પ્રભુપદ શુભ કરણી;
સહુ સાક્ષર[2] જ્ઞાનિ ગુણજ્ઞ જન, કપટી નહિ નિજ કાજમાં;
સહુ જન કૃતજ્ઞ અતિ પ્રજ્ઞછે, રામચંદ્રના રાજ્યમાં. ૪

સુણો ગરૂડ ગુણધામ, રામરાજ્યે તે વારે;
સચરાચર જગમાંય, સર્વ સુખીયા છે ભારે;
થાય કાજ ચિંતવ્યાં, કાળ કૃત દુઃખ ન કોને;
કર્મ સ્વભાવ વ્યથાય, નહીં કોયનેય સ્વપ્ને;
સાગરવેષ્ટિત ભુમી સપ્તથી, એક છત્રધર તેહના;
રઘુનાયક ભુપશિરોમણી, શ્યામલ સુંદર દેહના. ૫

જેના પ્રતિરોમમાં, ભુવન અગણિત ભાસેછે;
આ પ્રભુતા નહિ વડી, તેહને શોભા દેછે;
તે મહિમા સમજતાં, હૃદયમાં પ્રભુનો સુમને;[3]
આ વરણવતાં આજ, લાજ લાગે બહુ મુજને;
આ મહિમા મન જેણે પ્રિછયો, પરીપુર્ણ પ્રીતે કરી;
માની આ ચરિત્રમાં રતી, તેમણેજ મનમાં ફરી. ૬

આ મહિમા પ્રિછવાનું, એજ લીલા ફળ જાણો;
કહે મહામુનિરાય, સુમતિ સુશીળને શાણો;
રામરાજ્યની જેહ, સુખ સંપદા ઘણેરી;
શકે ન વરણી શેષ, શારદા પણ રે' હેરી;
જન પરોપકારી ઉદાર સહુ, દ્વિજ સેવક નરનારિયો;
નર એકપત્નિવ્રતરત તથા, નારી પતિહિતકારિયો. ૭

દંડમાત્ર યતિહાથ, સુણો મતિધીર મુનિજી;
નર્તક નૃત્ય સમાજ, ત્યાંજ ભિન્નતા રહીજી;
મન જીત્યું જગ બધે, એવું શુણિએ જે આજે;
રામતણા રાજ્યમાં, સત્ય તે સર્વ સમાજે;
ફુલતાં ફળતાં વન વૃક્ષ સૌ, શોભે આપ સમાજમાં;
ગજ સિંહ એક સંગે રહે, રામચંદ્રના રાજમાં. ૮

વેર સર્વ વીસર્યાં, સર્વ ખગ મૃગ શુભરીતે;
સંપે રહે સદાય, પરસ્પર પૂરણ પ્રીતે;
કુંજારવ ખગ કરે, ફરે મૃગયુથ મન ફાવ્યે;
નિર્ભય વનમાં ચરે, કરે આનંદ સુભાવે;
શીતળ સુગંધિમય મંદ વળી, વહે વાયુ સુઅવાજમાં;
ગુંજે અલિ પુષ્પ પરાગ લઈ, રામચંદ્રના રાજમાં. ૯

વૃક્ષલતાથી શ્રવે, મધુર મધુ મહા રૂડેરૂ;
મન ભાવ્યે અવસરે, ધેનુ દે દૂધ ઘણેરૂ;
તૃણસંપત્તિ સદાય, રહે લીલીછમ ધરણી;
ત્રેતામાં થઈ તદા, સારી સતયુગની કરણી;
પ્રગટી વિધવિધ ખાણો વડી, મણિની ગિરિસમાજમાં;
જગદાત્મા અવનિપ[1] ઓળખી, રામચંદ્રના રાજમાં. ૧૦

વહે સરિત નિર્મળી, વારીસંપતિ અતિ વાળી;
શીતળ જળ નિર્મળાં, મિષ્ટ સુખકાર નિહાળી;
મર્યાદામાં રહે, તોયનિધિ તે અવસરમાં;
નાખે રત્નો તીર, લીયે નર તે નિજ કરમાં;
કમળે ભરપૂર સરોવરાં, સકળ સુશોભિત સાજમાં;
અતિશે પ્રસન્ન દશદિશિ સદા, રામચંદ્રના રાજમાં. ૧૧

પૃથ્વીપર શશિ અમી, ફીર્ણદ્વારે શુભ દેછે;
કામ જોગ રવિ તપે, મેઘ માગ્યા વરસે છે;
અશ્વમેધ કોટીક, કર્યા રઘુરાજે કોડે;
દીધાં દ્વિજને દાન, દુઃખ માગણનાં તોડે;
પ્રતિપાળ વેદમારગતણા, ધર્મધુરંધર નૃપમણિ;
વૈભવ શત ઇંદ્ર સમાન શુભ, ગુણાતીતકૌશલધણી. ૧૨

પતિઇચ્છાઅનુકૂળ, નિરંતર રહે સીતાજી;
શોભાખાણ સુશીળ, વિનિત વનિતા ઉર રાજી;
જાણે મન જાનકી, પરમપ્રભુતા રઘુવરની;
સેવે ચરણસરોજ, અલૌકિક પ્રીતી ઉરની;
બહુ દાસ દાસી ઘરમાં વળી, સેવાવિધિજ્ઞાતા ઘણાં;
પરિચર્યા[2] ઘરની તોયપણ, સીતાને કરતાં શુણ્યાં. ૧૩

પતિઆજ્ઞા અનુસરે, શાણી અતિ સલુણી સીતા;
ધન્ય ભાગ્ય નરતણાં, જેહને સતી વનીતા;
માની સુખ જેમાંય, રહે રામચંદ્ર રીઝયા;
સેવાવિધિ શુભ તેજ, ઉરે જાણે ઉર્વીજા;
કૌશલ્યાદિક સહુ સાસુના, ધામવિષે ગુણધામની;
સેવે સહુને અતિ સ્નેહથી, નહિ મદ માન જરાયની. ૧૪

ઉમા રમા બ્રહ્માણિ, વંદિતા વડિ તેનાથી;
અનિંદિતા[3] જગદંબ, કોટિ જગભવ[4] જેનાથી;
ચિંતવની સુર ચા'ય, જેહની કૃપાનજરની;
તે સીતા રતિ કરતિ, રામપદ અશરણ શરણી;
સુણ પાર્વતિ તું અતિ સ્નેહથી, રસિક કથા રૂડી રામની;
સુમતિવિલાસની સ્હેજ આ, પ્રદાયની સુખધામની. ૧૫

મન ઇચ્છા પ્રીછિ આપ, સાનુકુળ સર્વે ભાઈ;
સેવે પ્રીત સહીત, રામપદરત સુખદાઈ;
વિલોકતા તે રહે, રામપદકમળ સ્વભાવે;
જાણે રામ કૃપાળુ, કામ કશું કદિક બતાવે;

૧ રામની ભક્તિ કરવામાં પ્રિતિવાળા. ૨ પંડિત. ૩ સારા મનથી.

૧ રાજા. ૨ ઘરનો કારભાર, સેવા. ૩ નિંદવા લાયક નહિ તેવી. ૪ જગતનું ઉત્પન્ન થવું.

કરતા સહુ બાંધવપર અતિ, રામ પ્રીતિ અંતરતણી;
શિખવાડે વિવિધ પ્રકારની, સુંદર નીતિ સુહામણી. ૧૬

રહે હૃદય હર્ષિત, નગરના લોક અશોકે;
સુરદુર્લભ વૈભવો, ભોગવે વદન વિલોકે;
ધન્ય અયોધ્યાવાસી, જેમને પ્રભુ નિજ મનથી;
ગણતા પોતાતણા, અહર્નિશ ઉમંગભરથી;
વિધિને મનાવતા તે રહે, નિશદિન અતિશે પ્રીતથી;
રઘુનાથચરણપાથોજમાં, ઇચ્છે પ્રીત સુરીતથી. ૧૭

પ્રસવ્યા સુંદર પુત્ર, જુગલ જાનકી જગ જાણે;
વિજયથી વડા બંનેય, વિદિત ગુણ વેદ પુરાણે;
લવ કુશ શુભ અભિધાન[1], વિનય ગુણમંદિરવાળા;
જાણે પ્રભુ પ્રતિબિંબ, અધિક સુંદર રઢિયાળા;
બે બે સુત સરવે ભ્રાતના, થયા રૂપગુણધામના;
સુખ સંપતિ શોભા તે ઘણી, પ્રતાપ પૂરણકામના. ૧૮

જ્ઞાનગિરાગોતીત, નિરંજન ગુણમાયા પર;
ચિદાનંદઘન તેજ, કરે નરલીલા રઘુવર;
પ્રાતઃકાળે કરે, સ્નાન સરયુ નદીમાંહે;
સહિત સંગ દ્વિજ સજન, સભા ભરી બેસે ઉછાહે;
વાંચે વસિષ્ઠ જે ઇષ્ટગુરુ, વેદ પુરાણ સઅંગથી;
સાંભળે રામ જાણે છતાં, સાદર ઊર ઉમંગથી. ૧૯

ભરત શત્રુઘન સાથ, સહિત પવનાત્મજ સ્નેહે;
વિચરે ઉપવનવિષે, પ્રેમ પરિપૂરણ દેહે;
ગુણગ્રામ રામના, બેશિ સમજે બહુભાંત;
મતિઅગાધ મારૂતી, કહે પ્રભુગુણ નિરાંતે;
સુણતાં રઘુનાથતણા ગુણો, સુખ પામેજ સતિ સુણો;
કરી કોડથી વિનય વળી વળી, કે'વરાવતા પ્રભુ ગુણો. ૨૦

ઘેર ઘેર વંચાય, નિરંતર વેદ પુરાણો;
વરણે રામચરિત્ર, વિવિધ પાવન પરમાણો;
નરનારિયો તમામ, રામ ગુણગ્રામજ ગાયે;
સુખે દિવસ નિશિ જાય, હૃદય જાણે ન જરાયે;
જનવાસી અયોધ્યાપુરતણા, સુખ સંપદા સમાજતા;
ન શકે કહી શેષ શહસ્ત્ર મુખ, જ્યાં નૃપ રામ વિરાજતા. ૨૧

નારદાદિ સનકાદિ, જેહ મુનિપુંગવ જોડે;
દરશન કારણ દિવ્ય, કૌશલેશનાં સકોડે;
દિનપ્રતિ સહુ મુનિ તેહ, આવતા અવધપુરીમાં;
વિસરિ જાય વૈરાગ્ય, નિરખી પુરશોભા સીમા;
રૂડિ રત્નજડિત મણી ખચિત અતિ, કોટિક કનક અટારિયો;
વિધ વિધ રંગે તે ચિતરિયો, શી કહું શોભા સારિયો? ૨૨

પુર ચોફેર સુપ્રૌઢ, કોટ અતિ સુંદર શોભે;
રચ્યા કાંગરા રૂડા, વિવિધ રંગે મન લોભે;
નવગ્રહ રત્ન અનુપ, જડ્યાં તેમાં જળહળતાં;
જાણે બીજી સુરપુરી, ઊતરી આવી નિરખતાં;
અંદર બહુ રંગ રચેલ શુભ, શી શોભા કહું તે તણી?
અવિલોકિ જેહ મુનિવરતણી, મનવૃતી લોભે ઘણી. ૨૩

ધવલ ધામ અતિ ઉંચ, ઉપર આકાશ અડે છે;
જાણે કળશ સુવર્ણ, ચંદ્ર રવિને નિંદે છે;
જડિત્ર બહુ મણિયોથી, ઝરૂખા શોભે ઝાઝા;
ઘેર ઘેર મણિદીપ, વિરાજે તેજે તાજા;
પરવાળાં પરશાળે રચ્યાં, શી શોભા કવિ મુખ ભણે?
સુંદર અપાર સ્ફાટિકમણી, જડિત્રે ઝાઝા આંગણે. ૨૪

સ્તંભે મણી અગણિત, કનકમણિ જડી ભિંતોએ;
મરતક શોભા મહા, મધ્ય મધ્યે જન જોયે;
સુવર્ણનાં બારણાં, ઘણાં વળી તેજ ઘણેરે;
વજ્રજડાવ વિશેષ, શોભિતાં છે શુભપેરે;
શોભતી ચિત્રશાળા ઘણી, ઘર ઘર પ્રતિ ચિતરેલીયો;
રઘુનાથનું ધામ વિલોકતાં, મન મોહાય સુમુનિયો. ૨૫

પુષ્પિત સહુ વાડિયો, નિરંતર પ્રફુલ્લ અધિક છે;
નંદનબાગથી અધિક, મુનિચિતને મોહક છે;
લતા વિતાન લલિત, ભાંતિ બહુ વાડી શોભે;
ઋતુવસંતસમ સદા, ફુલે લોભિનું મન લોભે;
શુભ શીતળ મંદ સુગંધિમય, ત્રિવિધ વાયુ નિત્યે વહે;
ગુંજારવ કરતા મધુકરો, પરમ મનોહરતા લહે. ૨૬

ચારે ભ્રાતાતણા, કુંવર નાનકડાઓએ;
પક્ષી વિવિધ પ્રકાર, જેહ પાળેલાં જોયે;
વદે મધુર તે વચન, ઊડતાં શોભે અતિશે;
મોર ચકોર ચતૂર, નૂરિ પારેવાં દીસે;
મંદિરો ઉપર તે પંખિડા, શોભા પામે હે સતિ!
પ્રતિબિંબ દેખી બોલે બહુ, કુંજારવ કરતાં અતિ. ૨૭

ભણાવતાં બાળકો, સુખે મેનાં પોપટને;
કહી રામ રઘુનાથ, જેહ પ્રતિપાળક જનને;
રૂચિર રાજ દરબાર, શોભિતો સર્વ પ્રકારે;
શેરી ચૌટાં પોળ, બેશ અતિશેય બજારે;
વરણવતાં એક વિશેષતા, પાર કદી નવ પામિએ?
જ્યાં ભૂપ રમાપતિ ત્યાંનિ સહુ, સંપતિ શીરિત ગાઈએ? ૨૮

બેઠા ત્યહાં બકાલ, બહુ નાણાવટિયા જે;
વડા બુદ્ધિનિધિ વણિક, ધને ધનપતિ સમા તે;
વહે સરયુ જળ વિમળ, દિશા ઉત્તરે નગરની;
બાંધ્યા મનહર ઘાટ, તીર કાદવ નહિ સુનિ;
જંગલ જવાનું અતિ દૂર છે, તીર ઘાટ ભલિભાંતથી;
ગજ અશ્વ જ્યહાં ઊભા પીયે, નિર્મળ વારિ નિરાંતથી. ૨૯

[1] નામ.

વળી વિચિત્ર પનઘટો, પરમ મનહર છે સોય;
પ્રવેશ કરી ત્યાં પુરુષ, સ્નાન કરી શકે ન કોય;
રાજઘાટ જ્યાં રૂડો, સર્વ વિધિ સુંદર જોતાં;
નર ચારે વર્ણના, સ્નાન કરી ત્યાં અઘ ખોતા;
અતિ દિપ્યમાન શુભ મંદિરો, દેવતણાં જ્યાં ત્યાં હતાં;
ચોદિશા તેની ફરતાં દિસે, સુંદર ઉપવન શોભતાં. ૩૦

નદી તીર કહીં કહીં, ઉદાસી જન સન્યાશી;
વમે જ્ઞાન અનુરાગી, મહા મુનિઓ સુખરાશી;
તુળસીવૃંદ વિશેષ, જ્યહાં ત્યાં ઝાઝાં સોહે;
વિવિધ ભાંતિ કરી યત્ન, ઉછેરેલાં મુનિઓએ;
પુર શોભા વરણિ શકાય ના, પૂરબા'ર અંદર અતિ;
નિરખતાં પાપ સરવે બળે, સુણો તમે પાર્વતિ સતિ. ૩૧

વાવ્ય કૂપ વ્યતિરેક, સરોવર વિશાળ શોભે;
પાળ પગથીયાં પરમ, જોઈ મુનિનાં મન લોભે;
નિર્મળ જળ ગંભીર, કમળ બહુ રંગતણાં છે;
કોટિ પંખી કુંજતા, ગુંજતા ભ્રમર ઘણા છે;
વિશ્રામ રમ્ય છે પરમ તે, કોયલાદિ ખગ રવ કરે;
જાણે બોલાવે નિજભણી, જતા પંથીને સાદરે. ૩૨

રમાનાથ જ્યાં રૂડા, રાજ્યપતિ સહિત રમાએ;
તે પુર શોભા પરમ; કેમ વરણવી શકાએ?
અણિમાદિક સિદ્ધિઓ, સંપદા સુખ સરવે જે;
અવધપૂર એ થકી, છવાઈ રહેલ સ્હેજે;
વિધિલોક સુરેશપુરી લઘુ, સ્પર્ધા કરી શકે નહિ;
અતિશે ઉત્તમ છે અવધપુર, સર્વ પ્રકારોએ સહિ. ૩૩

જ્યહાં ત્યહાં નર સર્વ, ગાય ગુણ રઘુપતિ કેરા;
બેશીને અન્યોન્ય, આમ શિખવે મતિ પ્રેર્યા;
ભજો સદા ધરી ભાવ, પ્રણતપાળક રઘુવરને;
શોભાશીળ સ્વરૂપ, તથા ગુણધામ સુમતિને;
લોચનપાથોજ વિશાળને, સઘન ઘનદસમ શ્યામને;
જ્યમ પલક નેત્રને સાચવે, ત્યમ જનત્રાતા રામને. ૩૪

ભજો રાખીને ભાવ, ચાપ શર નિષંગધરને;
સંતકમળવનતણા, દિવ્ય કાંતિ દિનકરને;
કાળ કરાળ અહિના, ઘણા ગુણધામ ગરુડને;
અકામ પૂરણકામ, રામને નમી નમીને;
અતિ લોભ મોહ મૃગવૃંદના, પ્રવિણ પારધીને મુદા;
ક્રોધાગ્રજ[1] કુંજરપુંજના, કેશરિ જન સુખપ્રદ સદા. ૩૫

સંશય શોક અપાર, તિમિરના તિવ્ર તરણિને;
ગહન દૈત્યવન દહન, અનળ ઓપિત અનુભવિને;
જનકાત્મજા સહિત, રામ હરિ રઘુપુંગવને;
ભજો અહો મ્હાભાગ્ય, વિશ્વ વિપદા ભંજનને;
વાસના અનેક મશકતણા, હોંસીલા હિમરાશિને;
સહુ ભજો અજન્મા એક રસ, સદાય એ અવિનાશિને. ૩૬

મુનિમનરંજન મોટ, ભાર ભંજન ભુમિનાને;
ઉદાર રઘુરાયને, ભજો સૌ ધરી નિજ ધ્યાને;
નરતન પામી નેટ, સગુણ હરિ સાધ્ય કરીને;
સાધી લ્યો પરલોક, નહિ સંસૃતિ દુઃખ ફરીને;
એ રીતે નગર નર નારિયો, કરે રામ ગુણગાન તે;
સાનુકુળ સૌપર રે' સદા, રાઘવ કૃપાનિધાન જે. ૩૭

દોહરો.

જ્યારથકી હે ખગપતિ, રામપ્રતાપદિનેશ;
ઉદય અવધઉદયાચળે, થયો પ્રચંડ ઉજેશ. ૧

સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળમાં, પૂરણ થયો પ્રકાશ;
ઘણાંકને સુખ થયું ઘણું, ઘણાંક હૃદય ઉદાસ. ૨

શોક ઉદાસી જેમને, વરણવું તેહ વિશેષ;
પ્રથમ અવિદ્યારાત્રિ તો, પડી નાઠી નિજદેશ. ૩

પાપઉલુક નિર્મુખ થઈ, જ્યાં ત્યાં જઈ છુપાય;
કામ ક્રોધનાં કુમુદકુળ, બહુ મન સંકોચાય. ૪

કર્મ કાળ ગુણ આદિનાં, જે ચકોર સમુદાય;
સુખ તેતો સ્વપ્ને ન લે, કદિએ મન વચ કાય. ૫

મોહ માન મદ આદિ જે, મત્સર તસ્કર વૃંદ;
નિભાવ થાય ન એમનો, કોઈ રિતે દુખકંદ. ૬

ધર્મ સરોવરમાં ધિરે, યોગ જ્ઞાન વિજ્ઞાન;
એ પંકજ પ્રફુલિત થયાં, નાનાવિધ સવિધાન. ૭

સુખ કોષ સંતોષના, વિવેક ને વૈરાગ;
શોકવિગત તે કોક સૌ, સુણ સતી સાનુરાગ. ૮

આ રઘુનાથપ્રતાપરવિ, જેને ઉર જવ નેટ;
કરે પ્રકાશ સપ્રીતથી, પુરણ તેજ સમેત. ૯

વધે પાછલાં વિવિધવિધિ, પ્રથમતણાં સહુ નાશ;
કે'તામાંજ કરોડ વિધ, સુણો મુનિ સઉલાસ. ૧૦

એક સમે રઘુનાથજી, સહુ નિજભ્રાત સહિત;
સંગે સમિરાત્મજ શુરો, પરમપ્રિય શુભ રીત. ૧૧

જોવા સુંદર ઉપવનો, ગયા સર્વ ગુણધામ;
નવપલ્લવ પુષ્પિત રૂડાં, તરૂવર ત્યહાં તમામ. ૧૨

સમય જાણી આવ્યા ત્યહાં, સનકાદિક મુનિરાય;
તેજપુંજ ગુણ શીળના, વિનયી વિવેકી સદાય. ૧૩

બ્રહ્માનંદવિષે સદા, લલિત લાભ લયલીન;
બાળક છે બહુ કાળના, જોતાં મહા પ્રવીણ. ૧૪

જાણે ધરિયાં દિવ્ય તન, ચતુર વેદ જે ચાર;
સમદરશી મુનિવર સદા, વિગતભેદ સંસાર. ૧૫

---

1. ક્રોધનો મોટો ભાઈ કામદેવ.

આશપાશવશ[1] નહિ કદી, વાસનવિગત નિષ્કામ;
રામચરિત્ર ગવાય જ્યાં, ત્યાં જઈ સુણે તમામ. ૧૬

રહે ત્યહાં સનકાદિ જ્યાં, અગસ્ત મુનિ અભિરામ;
મહાજ્ઞાનિ મુનિરાજ તે, સુણુ સતિ નારિલલામ.[2] ૧૭

રામકથા મુનિએ ફરી, બહુ વિધ વરણી સવા'લ;[3]
જ્ઞાનઅનળ પ્રગટાર્થે શુભ, અરણીવૃક્ષ વિશાળ. ૧૮

સનકાદિકને આવતા, અવિલોકી અવધેશ;
હર્ષિ દંડવત કરી અને, પુછ્યું કુશળ વિશેષ. ૧૯

પીતવસ્ત્ર દીધ બેસવા, પ્રભુએ મુનિને ત્યાંય;
સુણો ઉમા શુભ સ્નેહથી, કલેશ ન રાખી કાંય. ૨૦

કર્યો દંડવત કોડથી, ત્રણે ભાઈએ તેમ;
પવનાત્મજ પાયે પડ્યો, સનકાદિને સપ્રેમ. ૨૧

મુનિઓએ રઘુનાથની, છબી વિલોકી છબિધામ;
મગ્ન થયા મનમાં મહા, એ અવસર અભિરામ. ૨૨

શ્યામલ ગાત્ર સુહામણું, લોચનકમળ વિશાળ;
સુંદરતામંદિર સ્વરૂપ, ભવમોચન રઘુલાલ. ૨૩

એકટકે અવિલોકતા, નિમિષ ન લાવે નેત્ર;
પ્રભુ કરજોડી તેમને, શિશ નામે ગુણક્ષેત્ર. ૨૪

દશા વિલોકી તેમની, ઉર રઘુવર આનંદ;
ઝરતાં નેત્રે નેહજળ, પુલકિત અતિ નિજ પંડ. ૨૫

કર ગ્રહી પ્રભુ સકોડથી, બેસાડ્યા મુનિરાય;
પરમ મનોહર વચન મુખ, ઉચ્ચર્યા રાઘવરાય. ૨૬

'આજ ધન્ય હું અતિ ઘણો, સુણજો મહા મુનીશ;
તમ દરશનથી મમતણાં, પાપ નાશ આદીશ. ૨૭

મહાભાગ્ય વડિએ મળે, સર્વોપરી સતસંગ;
વિના પરિશ્રમ વેગથી, ભલી રીતે ભવભંગ. ૨૮

સંતપુરૂષ દર્શક સદા, મોક્ષપંથના મોટ;
દર્શક સંસૃતિ પંથના, કામિજનો વિધિ કોટ. ૨૯

એમ કહેછે આદરથી, કવિ કોવિદ સદગ્રંથ;
વેદપુરાણ વિદિત વળી, સુધો બતાવે પંથ. ૩૦

સુણીને પ્રભુનાં વચન શુભ, ચારે મુનિ હર્ષિત;
પુલકિત તન કરતા સ્તુતી, સુણજો સતી સપ્રીત. ૩૧

ગીતિ છંદ.

જય ભગવંત અનામય, કરૂણામય પ્રભુ અનંતઅનઘ અતિ;
જય નિર્ગુણગુણસાગર, જયસુખમંદિર ત્રિલોકપતિ શ્રીપતિ. ૧

જય પ્રભુ અજય અનુપમ, જય ધરણીધર અનાદિ ગતવિપદા;
જ્ઞાનનિધાન નિરવધિ, માનરહિત જન પ્રદાત[4] માન સદા. ૨

પાવન સુયશ તમારા, વેદ વદે વળી પુરાણ ગ્રંથવિષે;
તજ્ઞ કૃતજ્ઞ કૃપાળુ, ભંજન જનકેરી અજ્ઞતા અતિશે. ૩

નામ અનેક અનામી, સર્વસ્થળ સર્વના ઉરાલયમાં;[1]
એક નિરંજન સુખપ્રદ, સર્વની ગતિજ્ઞાત નાથ હે નયમાં. ૪

અમ ઉર વસો નિરંતર, પરિત્રાતા અમતણા તમે ધન છો;
રાગ રોષ વિપદાહર, ફંદ સર્વ ભવતણા નિકંદન છો. ૫

હૃદય વસો અવિનાશી, કામ તથા મદ પ્રમાદહર રામ;
પરમાનંદ કૃપાઘન, સઘનપયોધરવપુ પુરણકામ. ૬

અનપાયનિ ભક્તિ અનુપ, સંપુરણ પ્રેમલક્ષણાકેરી;
દો રઘુનાથ અમોને, કૃપાસદન હે કૃપાબ્ધિ હેરી. ૭

તાપ ત્રિવિધ ભવસંભવ, વિપદાહરણી સદા ભક્તિ તે છે;
વિષય વિરક્ત રહિત મદ, અનપાયનિ ભક્તિ તેહ જન લેછે. ૮

પ્રણતતણા પ્રતિપાળક, સુરધેનુ કલ્પવૃક્ષ સમ રામ;
પ્રસન્ન થઈ ત્રિભુવનપતિ, એજ દિયો વર કૃપા કરી આમ. ૯

ભવસાગરના કુંભજ,[2] સુલભ સરવને રમારમણ સેવ્યે;
મનસંભવ દુખભંજક, શમતા વિસ્તારનાર સુખ દેવે. ૧૦

આશ હરખ ત્રાસાદિક, હરનારા હરિ નિપુણ પૂર્ણ નિત્યે;
વિનય વિવેક વિરતિ શુભ, વિસ્તારક દક્ષ લક્ષિને પ્રીતે. ૧૧

ભુપશિરોમણિ ભગવત, વસુધા વિભુષણ અદુષણે ખ્યાત;
દો ભક્તિ ભવતરણી, પ્રણતવ્યથાહર કરી કૃપા તાત. ૧૨

મુનિમનમાન સરોવર, તેહવિષે હંસરૂપ દિવ્ય સદા;
વંદિત ચરણકમળ રજ, સુર શંકર અજ સદાય હૃદય મુદા. ૧૩

રઘુકુળધ્વજ અસુરારી, શ્રુતિસેતુ રક્ષનાર દીનબંધુ;
કાળ સ્વભાવ તથા ગુણ, કર્મ સરવનાય ભક્ષકાર પ્રભુ. ૧૪

તારણ તરણ હરણ દુખ, ત્રિભુવનભુષણ વસુંધરાધર હે;
કરતા રહો કૃપા નિત, મન તમ ચરણે સદાય વળગ્યું રહે. ૧૫

દોહરા.

વારંવાર સ્તુતી કરી, પ્રેમ સહિત શિર નામી;
સનકાદિક ત્યાંથી ગયા, અતિ અભિષ્ટ વર પામી. ૧

બ્રહ્મલોક જવ તે ગયા, સુણજો સતી સપ્રીત;
રામચરણ શિશ નામીયું, સહુ બંધવે સહિત. ૨

પુછતાં પ્રભુને સર્વ કો, મનમાં સંકોચાય;
જુએ સર્વ મારૂતિ ભણી, મ્હા આતુર મનમાંય. ૩

સુણવા પ્રભુમુખની ચહે, વાણી નિર્મળ સુખકાર;
જે સાંભળી ભ્રમ સૌતણી, હાનિ થાય નિરધાર. ૪

અંતરજામી સમતો, સહુ જાણ્યું તે સ્હેજ;
'શું પુછે વીર ભરતજી, કહે મારૂતી તેજ.' ૫

૧ આશાના બંધનમાં નથી તે. ૨ નારીઓમાં શ્રેષ્ઠ. ૩ વ્હાલસહિત. ૪ વિશેષ આપનાર.

૧ હૃદયરૂપી ઘરમાં. ૨ અગસ્તમુનિ.

કહે તદા કરજોડિને, હેત ધરી હનુમાન;
'સુણો દીનવત્સળ પ્રભુ, રામ સ્વયં ભગવાન. ૬

ચ્હાય પુછવા ચિત્તમાં, નાથ ભરત કશું આય;
પ્રશ્ન કરતાં પ્રભુપ્રતી, મનમાં સંકોચાય. ૭

જાણેછે કપિ એક તું, મારો સરળ સ્વભાવ;
ભરતથી અંતર માહરે, છે શું તે તું જણાવ? ૮

સુણી પ્રભુનાં સુખકર વચન, ગ્રહી ભરતજી પાય;
કહે 'સુણો કરૂણાબ્ધિ હે, પ્રણતપાળ રઘુરાય. ૯

નાથ મને મમ હૃદયમાં, નહિ સંદેહ કશોય;
શોક મોહ સ્વપ્નેય નહિ, જરૂર વિચારી જોય. ૧૦

કેવળ એ તમની કૃપા, ચિદાનંદઘન રામ;
રામદિનેશ હૃદયવિષે, તમ[1] ક્યાં રહે તમામ? ૧૧

નિશ્ચય એક કરી પ્રભુ, કરૂણા કૃપાનિધાન;
હું સેવક જન આપનો, તમ જનસુખદ સુજાણ. ૧૨

સંતોનો મહિમા સુભગ, વરણે વેદપુરાણ;
બહુ વિધિએ બહુનામી હે, સહુ જાણે નિરવાણ. ૧૩

વળી તમે શ્રીમુખ વિભુ, કરી વડાઈ સકોડ;
સંતોપર ભુરીકૃપા, આપની કહુ કરજોડ. ૧૪

માટે ઇચ્છું સુણવા ઉરે, સંત સુલક્ષણ વીર;
કૃપાસિંધુ ગુણજ્ઞાનનિધિ, વિચિક્ષણો મતિધીર. ૧૫

સંત અસંતતણા રૂડા, ભેદ ભિન્ન કરી નાથ;
સમજાવી કહો હે પ્રભુ, પ્રણતપાળ ભલિભાત. ૧૬

સાંભળ વીર શ્રીહરિ કહે, સંતગુણો સહપ્રીત;
અતિ વિખ્યાત અવનિવિષે, વેદપુરાણ વિદીત. ૧૭

છપ્પા.

સંત અસંતો તણી, કરણી એવીછે ભાઈ;
જ્યમ કોહાડો ક્રૂર, તોય ચંદન સુખદાઈ;
કાપે ચંદન પરશુ, સાંભળો વીર ભરતાદી;
નિજગુણ દેછે મલય, સુગંધી તેને સાદી;
તે કારણથી જગપ્રિય મલય, ચઢે દેવશિશપર સદા;
અગ્નિમાં બાળી કુટે ઘણો, પરશુદંડ લાયક તદા. ૧

વિષયરહિત વિશ્વમાં, શીલ ગુણધામ સદાએ;
પરદુઃખે દુખિપંડ, સુખી પર સુખી પ્રિછી પ્રાયે;
અજાતરિપુ સમદરશી, રહિત મદ વિશ્વવિરાગી;
રહિતલોભ આસુયા, હર્ષ ભય ગત મ્હાભાગી;
ચિત કોમળના અતિ અહનિશાં, દીનઉપર કરૂણા ઘણી;
મમભક્તિ રહિત કશી કામના, શું વડાઈ સંતોતણી? ૨

આપ અમાનિ હમેશ, માનપ્રદ પરને જાણી;
હે ભાઈ ભરતજી, પ્રાણસમ તે મમ પ્રાણી;
કામરહિત કોટિધા, પ્રેમી મમનામપરાયણ;
વિરતી શાન્ત વિવેક, તથા આનંદધામ મન;
શીતળતા છે શુભપેરની, મૈત્રી સરવના સાથમાં;
દ્વિજચરણપ્રેમ આચરણ શુભ, ધર્મમાત ભલિભાતમાં. ૩

આ લક્ષણો લલીત, જેમના હૃદયની અંદર;
તેમનેજ જાણજો, સત્યછે સંત નિરંતર;
શમદમાદિ પાળવે, ડોલતા નથી દિલમાંહે;
વચન કઠોર વિશેષ, વદે નહિ વદન કદાએ;
નિંદા સ્તુતિ બે સમ જેમને, મમતા મમપદપંકજે;
સુખપુંજ ધામગુણ તે સજન, મને પ્રાણપ્રિય સંત જે. ૪

સુણો હવે સ્નેહથી, અસંતોતણો સ્વભાવ;
ભુલીને પણ કદિએય, તેશું કરશો ન બનાવ;
સંગ તેમનો સદા, દુસહ દુખદાતા કા'વે;
જ્યમ કપિલા ગાયને, હરાઈ ધેનુ હણાવે;
ખળના ઉરમાં પરિતાપ અતિ, બળે જોઈ પરસંપદા;
સ્વભાવિક એજ સ્વભાવના, ખળપુરૂષો પશુ બેપદા. ૫

જ્યાં કંઈ જો સાંભળે, અપરનિંદા નિજ કાને;
હૈયે માય ન હર્ષ, નવેનિધિ પામ્યો જાણે;
કામ ક્રોધ મદ મોહ, પરાયણ પૂરો પાપી;
નિર્દય કપટી કુટિલ, પાપઢગ જગ પરિતાપી;
વળી વેર સાથ સહુકોયની, કારણરહિત અભાગિને;
કરનાર હીત તેનુંય પણ, અહિત કરે અનુરાગિને. ૬

જૂઠજ લેવું દેવું, ખાવું જુઠ જૂઠ ચવેણું;
જૂઠ સાથ વેપાર, નિરંતર જૂઠજ દેણું;
વદે વચન મુખ મધુર, મોરની જેમ જગતમાં;
ખાય મહાસર્પને, હૃદય નિર્દય સહુ ગતમાં;
પરદ્રોહિ પરસ્ત્રીરત સદા, પરનિંદક પરધન હરણ;
તે પાપપુંજકુંજર નરે, દૈત્ય દેહ ધરીયો ધરણ. ૭

લોભનુંજ ઓઢણું, લોભનુંજ છે પાથરણું;
યમપુર પણ નહિ થાય, તેમનું કહીં ઠેકાણું;
સુણે વડાઈ શ્રવણ, કોઈ જનકેરી કદાએ;
નાખે ઉંડો નિશ્વાસ, આવિ મુર્ચ્છા જ્યમ કાયે;
દેખે જવ તે જન કોઈને, પડ્યો વિપત્તી પૂરમાં;
સુખી થાય થયો જાણે તદા, જગતભૂપમણિ શૂરમાં. ૮

નિજ પરિવારવિરોધિ, સ્વાર્થમાં નિરત નિરંતર;
લંપટ નિપટ નિલજ્જ, કામિ ક્રોધી લોભનું ઘર;
માત તાત ગુરુ વિપ્ર, તેમને કદિ નવ માને;
વડો આપ વંહેલ, અન્યને એહ પ્રમાણે;
કરતો નિત મોહવિવશમહા, પરદ્રોહ જન પાપી તે;
સતસંગત ને હરિભક્તિ તો, ગમે ન જેને કો રિતે. ૯

---

૧ અંધકાર.

અવગુણસિંધુ અગાધ, મંદમતિ છેકજ કામી;
શ્રુતિનિંદક મહા શૂર, પાપિ પરધનનો સ્વામી;
દ્વિજદ્રોહક પરદ્રોહિ, જંપિ ના બેસે જરિએ;
દંભ કપટભંડાર, અવગુણો શા ઊચરીએ;?
એવા નર અધમ મહા ખળો, કૃત ત્રેતાયુગમાં નહિ;
દ્વાપર એવા એકાદ બે, થશે ઘણા કળીયુગમહિં. ૧૦

પરહિત સમ હે ભાઈ, ધર્મ નહિ અન્ય અહીં કો;
પરને કરવી પીડ, અધમતા તે સમ નહિ કો;
નિર્ણય એ નિરવાણ, વેદ સહુ પુરાણકેરો;
જાણે કો જગમાંય, પુરુષ પંડિત વડેરો;
નરદેહ ધરી આ ધરણિમાં, પરને કરશે જે વ્યથા;
આ ભવમાં તે દુઃખી બહુ થશે, જન અભાગિયો સર્વથા. ૧૧

કરે મોહવશ કોટિ, પાપ માનવિ જઈ હાડે;
સ્વાર્થનિરત જન મૂઢ, પ્રાય પરલોક બગાડે;
કાળરૂપ તેમને, સર્વથા હું સંસારે;
શુભાશુભ કર્મનો, હું છું ફળદાતા ભારે;
એવું ઉરમાંય વિચારિને, જેહ પરમશાણા જનો;
દુઃખ જન્મ મરણનું જાણીને, ભજતા રહે મને ઘણો. ૧૨

ત્યાગીને સૌ કર્મ, શુભાશુભ દાયક છે તે;
ભજે મને ભલિભાત, અમર નર મુનિવર હેતે;
ભજ્યાવિના ભવમાંય, મરવું ને વળી અવતરવું;
લખચોરાશી વાર, વિવિધ યોની તન ધરવું;
ગુણ સંત અસંતતણા રૂડા, કહ્યા જેહ મેં કોડથી;
ન પડે ભવ તે જન જેહ કો, સારજ ગ્રહે સહોડથી. ૧૩

દોહરા.

શ્રીમુખનાં શુભ વચન એ, સાંભળતાં સહુ ભ્રાત;
હર્ષ પ્રેમ ન સમાય ઉર, થયા ઘણા રળીયાત. ૧

કરે વિનય બહુ કોડથી, વારંવાર વિશેષ;
હર્ષ અધિક હનુમાન ઉર, સતિને કહે મહેશ. ૨

મતિમંદિર રઘુપતિ પછી, ગયા આપ મંદીર;
વરણવિ શોભા શી વદું? શ્રોતા સુણો સધીર. ૩

નિત્ય ચરિત્ર નવાં નવાં, કરે એમ કરુણાળ;
જતા આવતા વાર બહુ, નારદ બુદ્ધિવિશાળ. ૪

રામચરિત્ર પવિત્રને, ગાય મહા મુનિરાય;
ઉર આનંદ અપાર તવ, પ્રેમે પ્રફુલ્લ કાય. ૫

નિરખી નવાં ચરિત્ર નિત, નિજ લોકે મુનિ જાય;
ત્યાં જઈ કહે સકોડથી, કથા તેહ સહુ પ્રાય. ૬

સાંભળીને સુખ પામતા, વિરંચિ ઉરમાં એમ;
ફરી ફરી ગુણગાયન કરો, ઉચરે એમ સપ્રેમ. ૭

સનકાદિકે વખાણતા, નારદને નિરધાર;
જોકે બ્રહ્મનિરત મુનિ, તોપણ વારંવાર. ૮

સુણી ગુણગાન શ્રીરામનું, સેજ સમાધિ વિસારી;
સુણતા સાદર સર્વકો, પૂર્ણ પ્રેમઅધિકારી. ૯

જીવનમુક્ત જોગેશ્વરા, પરિબ્રહ્મરત પૂર્ણ;
તે પણ પ્રભુગુણ સાંભળે, ધ્યાન તજી નિજ કર્ણ. ૧૦

જે હરિકથાવિષે જરૂર, કરે ન પ્રીત અપાર;
હૃદય કઠણ તે નરતણું, પથ્થરસમ નિરધાર. ૧૧

એકવાર બોલાવિયા, રઘુનાથે દરબાર;
ગુરુ દ્વિજ પુરવાસી સહુ, આવ્યા અપરંપાર. ૧૨

બેઠા ગુરુ ભૂસૂર મુનિ, સજ્જન વળી શુભરીત;
ભક્તભીતિભંજન પ્રભુ, બોલ્યા વચન સપ્રીત. ૧૩

છપ્પા.

સુણો વાણી મમતણી, સકળ પુરજન શુભરીતે;
કે'તો નથી ઉર આણી, કોય ગર્વતા કશી તે;
પ્રભુતા નથી કશી મારિ, અનીતિ ન કશિએ ઉરમાં;
સુણી શિખ કરજો તેહ, જેહ મનગમતું મનમાં;
પ્રિયપ્રાણથી સેવક તેજ છે, મને સદા મેદનિવિષે;
મમ આજ્ઞા જે માને જરૂર, ડાહ્યો તે સૌથી દિસે. ૧

જો અનીતિ કશિ વદૂં, આજ દ્વિજરાજસમાજે;
તો મુજને ત્યાગજો, વિસરિ ભય નિજહિત કાજે;
મહાભાગ્યબળ વડે, પામિયા મનુષા દેહી;
સુરદુર્લભ સદગ્રંથ, ગાય વળી સંત સનેહી;
સાધન શ્રીહરિનું નામ શુભ, મોક્ષધામને પામવા;
પરલોક સુધારણ સજ્જનો, કરો યત્ન નિજ શ્રે થવા. ૨

નરતન પામિ જેહ, નામ સાધન નવ સાધે;
તે પરલોક પ્રમાણ, દુઃખ પામે દિલ દાધે;
શિર ધુણાવિ શઠ તેહ, પૂર્ણ પસ્તાય હૃદયમાં;
કાળ કર્મ ઈશિને, દોષ મિથ્યા દે મનમાં;
શઠ તેહ દંભિ સર્વોપરી, ભજવાનું ભવમાં ભુલ્યો;
સુત મંદિર સંપતિ આશમાં, ડાહ્યો થઈ જઈને ડુલ્યો. ૩

આ તન પામ્યાતણું, વિષય ફળ નહિ હે ભાઈ;
સ્વર્ગ તેય પણ સ્વલ્પ, સુખદ અંતે દુઃખદાઈ;
પામી નરતન જેનિ, વિષયમાં પ્રતિ વળુંધી;
તજી અમૃત શઠ તેહ, માગી લે વીષ અબુધી;
પારસમણિને જન પરહરી, ચિત્ત પ્રસન્ન ચણોઠિથી;
તેને ભલો ન કદિ કો કહે, રીત એવિ અતિ ખોટિથી. ૪

ચાર ખાણ એકેક, લાખ ચોરાશિની પ્રાયે;
અનેક યોનીમાંય, ફરે જીવ અમર સદાયે;

માયાની પ્રેરણા, જીવને ફેરવવામાં;
કાળ કર્મ ગુણથકી, જીવ ઘેરેલ દશામાં;
તેમાં કરૂણા કરી કો સમે, નરતન દિધ નારાયણે;
જે રહિત હેતુ જનસ્નેહિ પ્રભુ, આઢ્યઅખિલપતિગુણગણે.૫

તરવા તરણીતુલ્ય, મનુષતન ભવસાગરથી;
સનમુખ સુખદ સમીર, અનુગ્રહ મારો ધરથી;
સદગુરુ નાવિક શ્રેષ્ટ, સુણો જન સજન સુહાગી;
દુર્લભ સાજ સુલભ, પામિયા જોતાં જાગી;
ભવસાગર જો ન તરે નરો, સમાજ આ પામી ફસે;
તે જન કૃતઘ્નિ મતિમંદ અતિ, આત્મઘાતિ ગતિમાં જશે. ૬

જો અહીં પરલોકનું, સુખે જન શુભ અભિલાખો;
સુખદ વચન મમ શુણી, હૃદયમાં દ્રઢ ગ્રહિ રાખો;
સુલભ માર્ગ એ સુખદ, સર્વ કરતાં બહુ સારો;
ભક્તિ મારી ભલિભાત, એજ અંતરમાં ધારો;
છે જ્ઞાન અગમ્ય અધિક સદા, વિઘ્ન અનેક વડાં વળી;
સાધન અસાધ્ય મન દ્રઢ નહિ, આગળ વળી આવે કળી.૭

કરતાં કષ્ટ અપાર, પાર પામે કહિ કોઈ;
ભક્તિ વિના જન તેહ, મને પ્રિય નહિ રહે રોઈ;
માટે ભક્તિ સ્વતંત્ર, સકળ સુખખાણ કરો તે;
તે પણ વણસતસંગ, પ્રાણિ પામે નહિ પોતે;
વળી પુણ્યપુંજવણ સંતજન, મળે નહિ મેદનિવિષે;
સતસંગતિ જન્મ મરણતણી, અંત લાવનારી દિસે. ૮

પુણ્ય એક જગમાંય, અન્ય નથી ઉધારનારૂં;
મન ક્રમ વચન સદાય, વિપ્રપદપૂજા વારૂં;
તેપર સુરમુનિ સર્વ, સાનુકુળ રહે સદાએ;
સેવે દ્વિજ સર્વથા, કપટ પરહરિ જો પ્રાયે;
વળી અન્ય ગુપ્તમત માહરો, કહું સહુને કરજોડીને;
શિવભજન વિના મમભક્તિ નર, પામે નહિ તે કોદિને. ૯

ભક્તિપંથ પાધરો, કહો પરિશ્રમ શો તેમાં ?
જપ તપ યજ્ઞ ન યોગ, નહિ ઉપવાસે એમાં;
સરલ સ્વભાવ સદાય, કુટિલતાથી રહિ કોરે;
યથા લાભ સંતોષ, રાખવો સદા સજોરે;
મમદાસ કહાવી અન્ય કશિ, આશ ધરે નર અંતરે;
તોતે મમદાસ ન જાણવો, શો વિશ્વાસ હૃદય ધરે ? ૧૦

કહું બહુ શું આ કથા, વારૂજન સુણો વધારી;
આજે શુભ આચરણ, તેહવશ રહું હું વિચારી;
વેર નહિ કોયથી, હૃદય નહિ રોષ ન આશ;
ત્રાસરહિત વળી સદા, આશ સુખમય સહુ વાસ;
ગત માન મોહ આરંભવણ, અનિકેત આ ભવવિષે;
નિષ્પાપ અરોષ ચતુરઘણા, અતિ વિજ્ઞાની તે દિસે. ૧૧

સજન સંગ સંસર્ગ, પૂર્ણ અનુરાગે નિત્યે;
તૃણ સમાન જગવિષય, સ્વર્ગ અપવર્ગ ન ચિંતે;
ભક્તિપક્ષમાં હઠ, સ્વલ્પ નહિ શઠતા ઉરમાં;
દુષ્ટ કર્મ સહુ દૂર, ભાવ મમ પદ ભરપૂરમાં;
મમનામનિરત ગુણગ્રામરત, રહિત મોહ મદ ગર્વતા;
સુખ તેમનું જાણે તેજ જે, પરાનંદઘન સર્વથા. ૧૨

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાલની.

સુણી રામવચન સુધાતુલ્ય, જેહ શમન ત્રિવિધનાં શૂળ;
ગ્રહ્યા સહુએ મહા મનમોજ, રઘુનાથના ચરણસરોજ. ૧
માત તાત ગુરુ બંધુ ભ્રાત, અમારે છો તમેજ હે નાથ;
તમે પ્રાણથી પ્રિયછો અમોને, અમો દેખતા દેખી તમોને. ૨
તન મન ધન ધામ તમામ, હિતકારક આપ હે રામ;
સર્વ રીતે તમે સર્વેશ, જન ભયહર સમ તમ દિનેશ. ૩
આવી રૂડી શિખામણ જેહ, તમ પાખે કોણ દે તેહ ?
માતતાતતેયપણ ભવમાં, સ્વાર્થવશ છે અમ અનુભવમાં. ૪
સ્વાર્થરહિત યુગોયુગ આપ, અમપર ઉપકારી અમાપ;
માટે શેવક અમ તમકેરા, સ્વામી આપ અમારા વડેરા. ૫
સહુ સ્વાર્થના મિત્ર સંસારે, પરમાર્થિ ન તેહ લગારે;
સ્વાર્થ રહિત હે રામ તમે છો, સાથી આપજ અંત સમે છો. ૬
સુણી સરવનાં વચન રસળાં, પ્રેમરસનાં ભરેલાં રૂપાળાં;
સુણી હરખ્યા હૃદયમાં રામ, સુણો શૈલજા નારીલલામ. ૭
આજ્ઞા પામી રામ રઘુવરની, ગયા સૌ નિજ નિજ ઘરભણી;
વરણવતા સભાતણી વાત, કહે કે'વરાવે ભલિભાત. ૮
એમ અવધવાસી નરનાર, મહાભાગી કૃતાર્થ અપાર;
સચ્ચિદાનંદઘન બ્રહ્મરૂપ, રઘુનાથ એવા જ્યહાં ભૂપ. ૯
એકવાર જ્યાં પ્રભુસુખાસીન, આવ્યા વસિષ્ટમુનિ ત્યાં પ્રવીણ;
કર્યો આદર રામે સંભાળી, ચર્ણોદક લીધું પાયપખાળી. ૧૦
રાજાધિરાજ શ્રીરઘુનાથ, કહે મુનિવર જોડી હાથ;
કૃપાસિંધુ વિનતી કશી મારી, સુણો સર્વતણા હિતકારી. ૧૧
જોઈ આચરણ તમનાંભૂવિષે, થાય મોહ મને ઉરઅતિશે;
મહિમાવેદેયનરહેપામી, હું કહું શી રીતે કહો સ્વામી ? ૧૨
પુરોહિતતણું કર્મ મ્હામંદ, નંદે શ્રુતિ સમૃતિ સુરવૃંદ;
એવું જાણીને મનમાં જ્યારે, નાલેવા કહ્યું તેહ મેં ત્યારે. ૧૩
કહ્યું વિધિએ મને હે સુત, થશે લાભ આગે અદભૂત;
પરમાત્મા બ્રહ્મ નરરૂપ, થશે રઘુકુળભૂષણભૂપ. ૧૪
એવું વિધિનું વચન સાંભળી, કર્યો ઉરમાં વિચાર મેં વળી;
યોગયજ્ઞ ને જપતપદાન, જેને માટેધરિયેવળીધ્યાન. ૧૫
તેને પામીશું પ્રત્યક્ષ જ્યારે, અન્ય ધર્મ ન એ સમ ત્યારે;
એવું જાણી પુરોહિત કર્મ, લીધું મળવા પ્રભુજીનેપર્મ. ૧૬

દોહરા.

જપ તપ યોગ નિયમ નવા, વળી વિવિધ નિજ ધર્મ;
વેદજનિત અતિશે વળી, નાનાવિધિ શુભ કર્મ. ૧
જ્ઞાન દયા શમ દમ અને, તર્તિબ તીરથસ્નાન;
કહ્યા જ્યહાં લગી ધર્મ શુભ, શ્રુતિ સજ્જન ગુણવાન. ૨
અગમ નિગમ આવે લઈ, ઉચિત પુરાણ અનેક;
તે સુણવા ભણવાતણું, અવધનાથ ફળ એક. ૩
તમપદપંકજરજ વિષે, પ્રીત નિરંતર થાય;
એ સહુ સાધનકેરૂં ફળ, અતિ સુંદર કે'વાય. ૪
મેલથીજ પટ ધોઈએ, મેલ જાય કદિ પ્રાય?
પામે જળમંથનથી શું? ઘૃત જન કોઈ કદાય? ૫
પ્રેમભક્તિરૂપ જળવિના, અહો પ્રભુ રઘુરાય;
હૃદયતણો મ્હામેલ તે, જરૂર કદી નવ જાય. ૬
તેજ સુજ્ઞ સર્વજ્ઞ જન, તેજ તજ્ઞ પંડીત;
તેજ ધામગુણ જ્ઞાનિ અતિ, તેજ શ્રેષ્ટ શુભરીત. ૭
સહુ લક્ષણસંપન સદા, તેજ સહુથી ચતૂર;
જેની પ્રભુપદકંજપર, પ્રીતિ થાય ભરપૂર. ૮
નાથ એક વર માગુછું, દો કરી કરૂણા તેહ;
જન્મ જન્મ પ્રભુપદકમળ, કદિ ન ઘટે મમ નેહ. ૯
એવું કહી વસિષ્ટ મુનિ, આવ્યા ફરી નિજઘેર;
કૃપાસિંધુના મનવિષે, ભાવ્યા મુનિ શુભપેર. ૧૦
હનુમાન આદિક વળી, ભરતાદિક નિજ ભ્રાત;
લીધા સંગ સુણો સતિ, સેવક સુખદ શ્રીનાથ. ૧૧
પછી કૃપાળુ અતિ પ્રેમથી, ગયા અવધપુર બા'ર;
ગજરથ અશ્વ ઘણા ત્યહાં, મગાવિયા નિરધાર. ૧૨
તે સમાજ નિરખી સહુ, વખાણતા ભલિભાત;
જે વાંચ્છયું જેણે ઉરે, દીધું તેને સાક્ષાત. ૧૩
સહુશ્રમહારણ પામી શ્રમ, રીઝ આપતાં રામ;
પરમ રમ્ય અમરાઈ જ્યાં, ગયા ત્યહાં ગુણધામ. ૧૪
ભરતે પાથર્યું વસ્ત્ર નિજ, પ્રભુ સુખાસીન સ્હેજ;
સેવા કરતા ભ્રાત સહુ, કો વરણવી કહેજ? ૧૫
વાયૂ ઢોળે વાયુસુત, પ્રભુપર તેહ પ્રસંગ;
લોચન જળ શ્રેણી ઝરે, હર્ષિત અંગો અંગ. ૧૬
હે ભવાનિ હનુમાન સમ, નહિ મ્હાભાગી કોય;
રામચરણ અનુરાગી કો, એ સમ અન્ય ન જોય. ૧૭
જેની શેવકતા પ્રીતિ, નિજ મુખ વારંવાર;
વરણવિ કહે રમારમણ, અવધનાથ ઊદાર. ૧૮
આવ્યા તવ નારદમુની, વીણા હસ્ત વડેરી;
સુકીર્તિ ગાવા લાગીયા, સદા નવિન પ્રભુકેરી. ૧૯

રાગ પદ.

બિગરી કોન સુધારે એ ઢાળ

શ્રીરઘુવીર ધીરધર શ્રીધર, પ્રાણપ્રિયોત્તમ મારારે;
સદા એકરસ નાથ નિરંજન, સુખદાયક છો સારારે.
શ્રીરઘુવીર. ૧
પંકજલોચન જુઓજગતપતિ, મમ ભણિ ગણિનિજદાસરે.
કૃપામિટે જોવું જગદીશનું, હરણ તેહ જગત્રાસરે.
શ્રીરઘુવીર. ૨
નીલકમળ સમ શ્યામ ધામગુણ, મન્મથારી અસુરારીરે;
સંતહૃદયઅર્વિંદ મકરંદના, હરિ ભ્રમર દુઃખહારીરે.
શ્રીરઘુવીર. ૩
દાનવબળ ભંજન ગંજન અઘ, મુનિ સજ્જન મન રંજનરે;
વિપ્રવૃંદ શશિ મેઘ સમાપ્રભુ, દીનબંધુ રઘુનંદનરે.
શ્રીરઘુવીર. ૪
અશરણશરણ દીનજનગ્રાહક, ઘણાજ ગરિબનિવાજરે;
તમપાખે પ્રભુ જક્તજીવની, દિલ કોને છે દાઝરે?
શ્રીરઘુવીર. ૫
ભુજાબળે અતિભાર અવનિનો, ઉતારિયો અવધેશરે;
ખરદૂષણ વધ વિરાધકેરો, કરવે પંડિત એશરે.
શ્રીરઘુવીર. ૬
રાવણશશિયરરાહુ રામ તમ, સુખરૂપ નૃપશિરોમણિરે;
જયજય દશરથકૂળકુમુદવન, શશિ સ્વચ્છ શોભા ઘણિરે.
શ્રીરઘુવીર. ૭
સુયશ આપના સદા વિદિત છે, શ્રુતિ પુરાણમાં સર્વેરે;
ગાય વળી સુર મુનિવર મોટા, સંત સદાય અગર્વેરે.
શ્રીરઘુવીર. ૮
સદયહૃદય મદ કપટહારિ હરિ, સહુ વિધિ કુશળ કૃપાનિધિરે;
કલિમલ પ્રમથનાર મતિશારદ, કરૂં સ્તુતી પ્રભુ કો વિધિરે?
શ્રીરઘુવીર. ૯
રામનામ મમતાહર સુખકર, પ્રણતપાળ રઘુલાલરે;
શિવશંકર શરણાંગત પર તમ, કરજો કૃપા કૃપાળરે.
શ્રીરઘુવીર. ૧૦
આપ ભવપાશ વિનાશ કરી હરિ, પદરજ મતિ લોભાવોરે;
આપવિના આધાર અન્ય નથી, કરૂણાસિંધુ કહાવોરે.
શ્રીરઘુવીર. ૧૧

દોહરા.

પ્રેમસહિત નારદમુની, વરણિ રામ ગુણગ્રામ;
શોભામ્બુધિ ઉર રાખીને, ગયા જ્યહાં વિધિધામ.* ૧

---

* રામાયણનો ઇતિહાસ સંબંધી વિષય અહીં સંપૂર્ણ

વસંતતિલકા છંદ.

હે શૈલજા વિશદ આ સુકથા સુણી તે,
મેં સર્વ વર્ણવિ યથામતિ મારી રીતે;
સો કોટી છે પ્રભુચરીત્ર અપાર ચારૂ,
વર્ણે ન પાર શ્રુતિ શારદ તેય વારૂ. ૧

રામે અનંત સતિ ગુણ અનંતવાળા,
ને જન્મ કર્મ અભિધાન અનંત ન્યાળ્યાં;
જાયે ગણ્યાં રજકણો મહિનાં ગણેતો,
વારીતણાં સરવ બિંદુ ગણાય તેતો. ૨

શ્રીરામનાં શુભ ચરિત્ર પરંતુ કોથી,
વર્ણ્યાં ન જાય કદિ શેષ સહસ્ર મોંથી;
આ તો કથા હરિપદે રતિદાયની છે,
થાયેજ ભક્તિ અનપાયનિ શુણી પ્રીછે. ૩

હે શૈલજા કહી કથા સહુ મેં રૂપાળી,
શુણાવિ જે ભૃશુંડીએ ખગને[૧] રસાળી;
શ્રીરામના ગુણ કશા કીધ મેં વખાણી,
શું કહો હવે ઉચર મૂખ સતિ ભવાની? ૪

શુણી કથા સુખદ પાર્વતિ હર્ષ આણી,
બોલી અતિ વિનિત કોમળ વારૂ વાણી;
હે નાથ ધન્ય અતિ ધન્ય! કૃતાર્થ હું થૈ,
શુણ્યાં રમારમણગુણ સુચિત્તને દૈ. ૫

સ્વામી કૃપાસદન આપ કૃપાપ્રસાદે,
હું કૃતકૃત્ય નથી મોહ હવે પ્રમાદે;
જાણ્યો પ્રતાપ પ્રભુ રામરમાપતિનો,
એ પૂર્ણ બ્રહ્મજ અનાદિ મહા ગતીનો. ૬

હે નાથ આપ મુખચંદ્રથકી ઝરે છે,
શ્રીરામની શુભ કથામૃત શ્રેષ્ટ જે છે;
તેનું હું શ્રોતપડિએ[૨] કરૂ પાન ઊરે,
તોયે ધરાતું નથી મંન શું હું કહુંરે. ૭

શ્રીરામનાં શુણી ચરિત્રજ જે ધરાયે,
તેણે પ્રિછ્યો ન રસ કાંઈ વિશેષ પ્રાયે;
મ્હામુનિ જે જીવનમુક્ત સદા વિરાગી,
શુણે સદા હરિતણા ગુણે તેય જાગી. ૮

જે ચ્હાય આ ભવધિ પારજ પામવાને,
તેને સુનાવરૂપ રામકથા નિદાને;
શ્રીરામ ગ્રામગુણ વિષયી જીવનેય,
છે શ્રોતપાવન ઉરે સુખ અપ્રમેય. ૯

એવોજ કોણ નર સાંભળ નાર જક્ત?
જેને પ્રભુ ગુન ગમે નહિ તે અભક્ત;
તે આત્મઘાતિ જડ જીવ જગે તમામ,
જેને ગમે ન શુભ રામકથાભિરામ. ૧૦

ગાયાં ચરિત્ર પ્રભુનાં શશિમૌલિ સ્વામી,
શુણી અનંત ઉરમાંય હું સુખપામી;
કીધું તમે 'શુભ કથા સતિ શુણી આજે,
'ગાઈ ગરૂડપ્રતિ કાકભૃશુંડિરાજે. ૧૧

વિજ્ઞાન જ્ઞાનદ્રઢ વીરતિ સોત વારૂ,
શ્રીરામચર્ણ અતિ નેહ થયો વિચારૂ;
'વાયુસુત તે રઘુપતીતણિ ભક્તિ પામ્યો,
સંદેહ તો પરમ એ મમઉર જામ્યો. ૧૨

દોહરા.

નર સહસ્રમાં એક કો, હોય ધર્મવ્રતધારી;
સુણો નાથ સલુણા તમે, કાશીનાથ ત્રિપુરારી. ૧

ધર્મશીળ કોટિકવિષે, માત્ર કોઈજિન એક;
વિષયરહિત સંસારમાં, વિરાગરત સવિવેક. ૨

કોટિક વિશ્વવિરક્તમાં, વેદ કહે જન કોય;
યથેચ્છજ્ઞાનવિદિત સુકૃતિ, હજારવિધિથી હોય. ૩

જ્ઞાનવંત કોટિકવિષે, કોઈક સુકૃતરાશ;
જીવનમુક્ત જગતવિષે, અહો શંભુ અવિનાશ. ૪

જીવનમુક્ત સહસ્રમાં, સહુ સુખધામ સદાય;
પરિબ્રહ્મલયલીન જન, દુર્લભ જ્ઞાની પ્રાય. ૫

ધર્મશીળ વિરક્ત જન, અને જ્ઞાનિ અભિરામ;
જીવનમુક્ત જોગેશ્વરા, બ્રહ્મજીવ સુખધામ. ૬

રામભક્તિરત સર્વથી, ગત મદ માયા મોહ;
દુર્લભ તે દીનબંધુ હે, શંકર સુખસંદોહ. ૭

રામભક્તિ તે અતિ રૂડી, કેમ પામિયો કાગ?
સમજાવી કહો તે મને, જગપતિ સાનુરાગ. ૮

રામપરાયણ જ્ઞાનરત, ગુણસાગર મતિધીર.
નાથ કહો શા કારણે, પામ્યો કાગ શરીર? ૯

રાગ ગોડીની દેશી.

આ પ્રભુ ચરિત્ર પવિત્ર સરવથી, પતિતપાવન ત્રિપુરારરે;
કાગ તે પામિયો કેમ કરીને? તે મુજને કહો સારરે. ૧

મદનરિપુ મારા નાથ તમે તો, સાંભળ્યું કેવી રીતેરે?
તે સહુ કૌતક અતિશે વડેરૂ, મુજને કહો પીયુ પ્રીતેરે. ૨

ગરૂડ મહામતિ પ્રૌઢ વિજ્ઞાની, સુગુણસદન હરિદાસરે;
સમીપ સદા રહેનાર પ્રભુની, ઉર જેને હરિનો વાસરે. ૩

કારણ કાગની પાસ જવાનું, તેને કશું ત્રિપુરારીરે?
મુનિવરયુથ મુકીને ત્યહાં જઈ, સુણી કથા સુખકારીરે. ૪

૧ ગરૂડને. ૨ કાનરૂપી પડિયો.

૨ કાગના દેહથી.

કરૂણાસદન કરી કરૂણા કહો તે, સંવાદ થયો શી રીતેરે ?
ભક્ત હરીના ઉભય ખગ અતિશે, ગરૂડ વાયસ મનજીતરે. ૫
ગૌરીની નિર્મળ સાંભળી વાણી, સરળ સોહામણી તેહરે;
બોલ્યા અખીલપતિ અતિ સુખપામી, સાદર સતી શુભનેહરે. ૬
ધન્ય! સતી મતિ પાવન તારી, સલુણી મારી સ્ત્રીલલામરે;
રઘુપતિના પદકમળ વિષે તુજ, પ્રીત ન થોડી સમામરે. ૭
સાંભળ પરમપવિત્ર તે સૌથી, નારી નવલ ઇતિહાસરે;
જેહ સુણ્યે હે ભવાની સુભદ્રે, નિપટ શોક ભ્રમ નાશરે. ૮
રામચરણપાથોજવિષે નિત, પ્રગટે વિમળ વિશ્વાસરે;
આ ભવસાગર દુસ્તર અતિ તે, નર તરતો અનાયાસરે. ૯
એવોજ પ્રશ્ન વાયસ પ્રતિ જઈને, ગરૂડે કર્યો સુણ ગૌરીરે;
તે સહુ સાદર કહિશ હવે તને, સાંભળ સલુણી ગોરીરે. ૧૦
મેં જેવી રીતે આ શોચ વિમોચની, રામકથા શુણી કાનરે;
તેહ પ્રસંગ પ્રસન્નવદનિ શુણ, સંભળાવુંછું સમાનરે[1]. ૧૧
દક્ષપ્રજાપતિભવન ભવાની, પ્રથમ તારો અવતારરે;
નામ 'સતી' તેહ સમયનું તારૂં, શૈવકને સુખકારરે. ૧૨
દક્ષના યજ્ઞમાં ગઈ ગુણવંતિ તું, ત્યાં થયું તુજ અપમાનરે;
ક્રોધ કરી મારી પ્રાણપ્રિયોત્તમા, તેં તજીયો તવ પ્રાણરે. ૧૩
મોકલી મેં વીરભદ્રને ક્રોધે, યજ્ઞ કરાવ્યો ભંગરે;
જાણેછે તે ત્રિકાળજ્ઞા તારૂણી, પાછલો સર્વ પ્રસંગરે. ૧૪
તારાવિના મને નિજ મનમાંહે, શોચ થયો અતિ ભારીરે;
દુ:ખી થયો તારા દુસહ વિયોગે, પ્રાણપ્રિયોતમા નારીરે. ૧૫
સુંદર વન ઉપવન ગિરિ સરિતા, તાજા પાણીનાં તળાવરે;
જોતો ફરૂં એવાં કૌતક નજરે, રહિત પ્રીતિ અનભાવરે. ૧૬
સોવર્ણમેરૂ ગિરિવર ગંભીર, ઉત્તરદિશી ભણી આવેરે;
નીલપર્વત વળી એક સુંદરછે, જોતાં મન અનુરાગેરે. ૧૭
તેના કનકમય શિખર સલુણી, શોભીત ચાર સુભાતરે;
મન ગમીયો મને ગિરિવર ગિરિજા, વરણવું તે શું વાતરે ? ૧૮
તેપર વૃક્ષ વિશાળ ઘણેરાં, એક એકથી એમરે;
પીંપળ પીંપર આંબો અને વડ, પેખતાં ઉપજે પ્રેમરે. ૧૯
શૈલ્ય ઉપર અતિ સુભગ સરોવર, સંપતિ સહિત તે શોભેરે;
પાળની ફરતાં મણીનાં પગથિયાં, જોતાં મુની મન લોભેરે. ૨૦
શીતળ નિર્મળ જળમાં કમળ બહુ, વિધવિધ રંગ વિરાજેરે;
મધુરસ્વરે ત્યાં મરાળ કુંજેછે, ગુંજે ભ્રમર શુભ છાજેરે. ૨૧
તેહ સુંદર ગિરિવરપર તે ખગ, વિમળ કરી રહે વાસરે;
કલ્પાંતે પણ તે ગિરિકેરો, થાય નહીં કદી નાશરે. ૨૨
ગુણ અવગુણ અગણિત માયાકૃત, સંસાર સૌને ભમાવેરે;
મોહ મદન અવિવેકાદી જે કૂર, માયાના પાશમાં લાવેરે. ૨૩
વ્યાપ્ત થઈને સમસ્ત જગતમાં, રે'છે નિરંતર તેહરે;
પણ તે ગિરિની સમીપે કદિકાળે, જઈ ન શકે શુણ જેહરે. ૨૪
તેહ સ્થળે વસી વાયસ નિત્યે, હરિને ભજે જેવી રીતેરે;
સાંભળ તે મારી સુમુખી સલુણી, અંતરમાંય સપ્રીતેરે. ૨૫
પીંપળ વૃક્ષતળે નિત્ય વાયસ, ધરતો હરિતણું ધ્યાનરે;
પીંપરવૃક્ષનિચે જઈ કરતો, જાપ જગન સવિધાનરે. ૨૬
અંબતરૂતળ માનસી પુજા, પ્રેમ સહિત કરેછેરે;
ભજન હરીનું તજી નહીં બીજું, કાજ કશું આદરેછેરે. ૨૭
હરિકથાકેરો પ્રસંગ કરે જ્યાં, ગંભીર વડ વૃક્ષરાજરે;
આવે ત્યહાં વિધ વિધ વિહંગો, કથા સાંભળવા કાજરે. ૨૮
રામચરિત્ર પવિત્ર સરવથી, પતિતપાવન પરમાણરે;
પ્રેમ સહિત તેનું ગાન કરેછે, વાયસ મુખ વદિ વાણરે. ૨૯
સાંભળે સકળ સુબુદ્ધિવિશારદ, હંસ તે ખગઅવતંસરે;
તેહ સરોવરમાંય નિરંતર, રે'તા હતા જે હંસરે. ૩૦
જ્યારે જઈ તે મેં કૌતક જોયું, સર્વથકી બહુ સારૂંરે;
ઉર ઉપજ્યો મને હર્ષઅતીશે, વામા વખાણું શું વારૂંરે ? ૩૧
કાંઈક કાળ મરાળનું તનધરી, ત્યાં તવ મેં કર્યો વાસરે;
સાદર સાંભળી રઘુપતિના ગુણ, આવ્યો પછી કૈલાસરે. ૩૨

દોહરા.

ગયો ભૃશુંડી પાસ હું, જે અવસર ભલિભાત;
કહ્યો સર્વ ઇતિહાસ તે, હે ગિરિજા સુણ વાત. ૧
હવે કથા તે કાન ધર, જે કારણે જરૂર;
ગયો ગરૂડ ગુણધામનો, કાગભૃશુંડી હજુર. ૨
જવ રણક્રીડા રાઘવે, કરી રણમાં સુરકાજ;
તે ચરિત્ર મન સમજતાં, આવે મુજને લાજ. ૩
ઇંદ્રિજીતકર અખીલપતિ, બંધાયા અહિપાશ;
નારદમુનિએ મોકલ્યો, ગરૂડ ત્યહાં ગુણરાશ. ૪
બંધનહરનું કાપિને, બંધન ગયો ગરૂડ;
ઉપજ્યો હૃદય વિષાદ અતિ, માયા પ્રભુની ગુઢ. ૫
પ્રભુને બંધન સમજતાં, ઉરમાં વારંવાર;
અચરજવશ અહિશત્રુ અતિ, વળી વળી કરે વિચાર. ૬
'વ્યાપક બ્રહ્મ અપાર ગતિ, નિર્મળ વેદ વિદીત;
માયા મોહાતીત પ્રભુ, પરમેશ્વર શુભરીત. ૭
છુટે ભવબંધનથકી, નર જપી જેનું નામ;
ક્ષુદ્ર દાનવે બાંધીયા, અહિપાશે તે રામ. ૮

1 માન સહિત.

વસંતતિલકા છંદ.

એવી રિતે અધિક સંશય તે કરેછે,
ક્રીડા વિલોકી પ્રભુની મન ઓસરેછે;
દીધો પ્રબોધ મનને બહુ ભાંતિએથી,
છાયો ઉરે ભ્રમ ન જ્ઞાન થયુંજ એથી. ૧

પામીજ ખેદ મન તર્ક વધારી આણે,
મ્હામોહને વશ થયો તુજની પ્રમાણે;
વ્યાકુળ થૈ હૃદય નારદપાસ જાઈ,
કીધોજ જેહ મન સંશય દુઃખદાઈ. ૨

આવી દયા શ્રવણી નારદને અતીશે,
માયા અતી પ્રબળ રામની શુણ દીસે;
જે જ્ઞાનિઓનું પણ ચિત્ત હરે સુજાણે,
નિર્મોહને હૃદય મોહ કરે પરાણે. ૩

'જેણે મનેય બહુવાર અરે નચાવ્યો,
માયાજ તે ગરૂડ વ્યાપી તને તું આવ્યો;
ઉરે તને પ્રગટ મોહ થયોજ ભારી,
મારે કહ્યે ન મટશે ઝટ જો વિચારી. ૪

જા તું વિરંચિતણી પાસ ખગેશ પ્રીતે,
આજ્ઞા કરે વિરંચી તે કરજે તું રીતે;
એવું કહી ઋષી ગયા ઝટ બ્રહ્મલોકે,
શ્રીરામગુણ ગણતા ઉરમાં અશોકે. ૫

માયા હરિની ગુઢ વર્ણવતા મુનીજી,
બૌ'વાર તે અતિ સુજાણ ઉરેથી રીઝી;
ત્યાંથી ગરૂડ વિધિપાસ નિદાન આવ્યો,
સંદેહ જેહ મન તેહ કહી સુણાવ્યો. ૬

સુણી વિરંચી મન શીશ નમાવી રામ,
પ્રેમાંકુર પ્રગટ પેખી પ્રતાપ આમ;
વેગે કરે મન વિચાર ત્યહાં વિધાતા,
'માયાતણેજ વશ કોવિદ પ્રજ્ઞ જ્ઞાતા. ૭

માયાતણો અતિ પ્રભાવ બધે કહાવ્યો,
જેણે મનેય ઘણિવાર અરે નચાવ્યો;
આ સર્વ મેંજ સચરાચર ઉપજાવ્યું,
આશ્ચર્ય મોહનું મને ઉરમાં ન આવ્યું. ૮

બોલ્યા વિરંચી પછી વાણી રસાળ એમ,
જાણે મહેશ પ્રભુતા પ્રભુની સપ્રેમ;
માટે તું જા ગરૂડ શંકરપાસ આજે,
બીજે ન પુછીશ કશું કહું હિત કાજે. ૯

થાશે ત્યહાંજ તુજ સંશય સૌની હાણી,
ચાલ્યો વિહંગપતિ સુણી વિધિની વાણી;
શ્વાસે ભર્યો ગગનમાર્ગ ગરૂડ ધાતો,
વાણી સુણી વિધિતણી અતિ વેગ જાતો. ૧૦

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

સુણી વિધિવાણી પરમાતૂર, આવ્યો ગરૂડ તે મારી હજૂર;
હું જતોહતો કુબેરઘેર, તું કૈલાસમાં રહિ શુભપેર. ૧
તેણે સાદર મમપદ આવી, શીશ નામ્યુ પુરો પ્રેમ લાવી;
પછી સંશય સર્વે સ્વકેરો, મને કહી સંભળાવ્યો ઘણેરો. ૨
સુણી તેની વિનિત મૃદુવાણી, કહ્યું પ્રેમ સહિત મેં ભવાની;
મળ્યો મારગમાં ઉરગારી, કેવીરીતે શંકા ટાળું તારી. ૩
સતસંગ ઘણો કરે જ્યારે, ભ્રમ ભંગ સકળ થાય ત્યારે;
ત્યહાં સુણીએ હરિકથા જાઈ, નાનાવિધ મુનિઓએજેગાઈ. ૪
જેમાં આદિ મધ્ય અવસાન, પ્રતિપાદ્ય રામ ભગવાન;
જ્યહાં નિત્ય હરિકથા થાય, તને મોકલું ત્યાં ખગરાય. ૫
ત્યહાં જઈને સાંભળજે સનેહ, જશે સુણતાં સકળ સંદેહ;
થશે રામચર્ણે દ્રઢ નેહ, કહું સત્ય નહી સંદેહ. ૬
સતસંગ વિનાનવ ફાવે, કથા હરિની ન સુણાવામાં આવે;
સુણ્યા પાખે નહિ મોહ ભાગે, શુણ ગરૂડ તું સાનુરાગે. ૭
મોહવિગત થયા વિના કેમે, રામપદ દ્રઢ ઉપજે ન પ્રેમે;
વિનાપ્રેમ મળે નહિ રામ, કર્યે જપ તપ આદિતમામ. ૮
માટે સાંભળ હે ખગરાય, તારો સંશયહરણઉપાય;
છે ઉત્તરદિશાએ ગિરિ નીલ, ત્યાં રે' કાકભૃશુંડી સુશીળ. ૯
રામભક્તિ પંથજ્ઞ તે દીસે, ગુણધામ જ્ઞાની છે અતિશે;
બહુકાળનો અનુભવી તેહ, તેજ ભાગશે તુજ સંદેહ. ૧૦
કહે રામકથા તે હમેશ, સાદર સાંભળે વિવિધ ખગેશ;
સુણો ત્યાં તમે તે સર્પારી, પ્રભુગુણ ઘણા ભ્રમહારી. ૧૧
થશે મોહસંભવ દુઃખ દૂર, પ્રીતિ રામપદે થશે પૂર;
સતિ સુણ તેને કહ્યું સમજાવી, જ્યારે મેં ઉરમાં પ્રેમ લાવી. ૧૨
ચાલ્યો મમપદ શીશ નમાવી, ઉર હર્ષ ઘણેરો લાવી;
જાય ગરૂડ પ્રેમાતુર ધાતો, વેગ તેનો હુંથી ન વરણાતો. ૧૩

દોહરો.

ચાલ્યો ગરૂડ સવેગથી, સતિ શુણો ધરી પ્રેમ;
માયા પ્રબળ પ્રભુતણી, વ્યાપિ ગરૂડને એમ. ૧
ભ્રમ ટાળ્યો નહિ મેં કશો, કારણ તે કહું આજ;
રામકૃપાનો મર્મ હું, જાણું છું સુખસાજ. ૨
થાય કોઈ જનને કદા, અંતરમાં અભિમાન;
ચ્હાય ટાળવા ચિત્ત તે, રામ સ્વયં ભગવાન. ૩
તે કારણથી ન રાખિયો, ખગપતિને મુજપાસ;
વળી સમજે ખગ ખગતણી, ભાષા સહુ સહુલાસ. ૪
મહા પ્રબળ માયા પ્રભુની, હે ભવાનિ નિર્વાણ;
મોહિત કરે ન જેહને, જન એવો કો જાણ? ૫
વાહન ત્રિભુવનનાથનું, ભક્તશ્રેષ્ટ મ્હાજ્ઞાન;
તેને માયા મોહકર, પામર કરે ગુમાન. ૬

મોહક શિવ વિધિનેય પણ, કોણુ બાપડો આન?
એવું જાણી મન મુનિ ભજે, માયાપતિ ભગવાન. ૭

ગયો ગરૂડ ગુણવંત જ્યાં, વસે ભૃશુંડી વાસ;
મતિ તીક્ષ્ણ જેની મહા, સતત ભક્તિ હરિદાસ. ૮

વિલોકી શૈલ પ્રસન્ન મન, થયો ઘણો ખગરાય;
માયા મોહ વિશોચ સહુ, પામ્યા નાશજ પ્રાય. ૯

કરિને સ્નાન સરોવરે, પ્રેમે કરી જળપાન;
ગયો વડતળે ગરૂડ તવ, હરખ્યો હૃદય નિદાન. ૧૦

વૃદ્ધ વૃદ્ધ સુવિહંગ ત્યાં, આવીને એવાર;
રામચરિત્ર પવિત્રને, સાંભળતા તે સાર. ૧૧

કથારંભ કરવા ચહે, કાગભૃશુંડી સકોડ;
તેજ સમય ખગપતિ જઈ, ઉભો રહ્યો કરજોડ. ૧૨

દેખી આવતો દુરથી, સકળ પંખીનો રાજ;
હરખ્યો કાકભૃશુંડી ઉર, સહિત સમાજ સુકાજ. ૧૩

અતિ આદર અહિશત્રુનો, કરિયો કોટિપ્રકાર;
પુછી આગતા સ્વાગતા, આસન દિધ નિરધાર. ૧૪

સાનુરાગ પુજા કરી, ગરૂડતણી ઘણિ રીત;
મધુર વચન વાયસવદે, પૂર્ણ ધરી તવ પ્રીત. ૧૫

'નાથ કૃતાર્થ થયો હું અતિ, તમ દરશન ખગરાજ;
શી આજ્ઞા? કહો તે કરૂં, આવ્યા પ્રભુ કો કાજ? ૧૬

સતત કૃતારથરૂપ તમ, કહે મૃદુવેણ ખગેશ;
સાદર જેની સ્તુતી અતી, શ્રીમુખ કરી મહેશ.' ૧૭

હરિગીત છંદ.

'આવ્યો હું જેકારણ સમીપ તમ, તાત સાંભળજો તમે;
કારણ મટી ગયું તે સહુ તમ, દરશને ભ્રમ સૌ શમે;
આશ્રમ પરમપાવન વિલોકી, હે ભૃશુંડી આપનો;
ગતમોહ સંશય ભ્રમ સકળ મમ, નાશ પામ્યોછે ઘણો. ૧

શ્રીરામકેરી કથા હવે જે, પતિતપાવનિ છે અતી;
સુખદાયની દુઃખદ્વંદભંજનિ, રંજનિક મુનિની મતી;
સાદર મને તે સંભળાવો, પ્રેમ પુરણ લાવિને;
વિનવું હું વારંવાર તમને, હે પ્રભુ અહિં આવિને. ૨

સુણી સર્પરિપુનાં વિનિતવાયક, લેખી લાયક લક્ષધા;
ઉત્સાહ ઉર અતિશે થયો શુણુ, શૈલજા સુકથાસુધા;
લાગ્યો ભૃશુંડી રામના ગુણ, ગ્રામ કથવા કોડથી;
આતુર વિલોકિ વિહંગપતિને, પૂર્ણ પ્રેમ પ્રમોદથી. ૩

સતિ! પ્રથમથીજ પ્રારંભ કરીને, સાનુરાગે તે સમે;
શુભ સુખદ રામચરિત્ર કાગે, વરણવ્યું જે મન ગમે;
પછિ મોહ નારદને થયો, અનહદ કહ્યો તે વર્ણવી;
અવતાર રાવણનો કહ્યો પછી, પ્રીત ઉપજાવી નવી. ૪

કહિ તે કથા પછી પૂર્ણ પ્રેમે, જે પ્રભુઅવતારની;
બહુ બાળલીલા લાવી મનમાં, કહી સહુ સુખકારની;
કહ્યું આગમન પછી ગાધિસુતનું, તેહ કાકભૃશુંડિએ;
રઘુવીરનો વીવાહ વરણ્યો, શ્રવણતાં સુખ જે હિયે. ૫

રઘુનાથનો રાજ્યાભિષેક, પ્રસંગ તે બહુ પ્રીતથી;
નૃપ વચન વરણ્યું રાજ્યરસ જ્યમ ભંગ તેય કહ્યું કથી;
પુરવાસિઓને રામવિરહે, ઉર વિષાદ અતિ થયો;
સંવાદ રામ રમારમણ, લક્ષ્મણતણો સરવે કહ્યો. ૬

વનમાં જવું જગદીશનું વળી, માછિની પ્રીતિ અતિ;
ઓળંઘી ગંગા જેમ વાસ પ્રયાગમાં કહ્યું અથઈતિ;
વાલ્મીકિ પ્રભુ મેળાપ સુખપ્રદ, કહ્યું વખાણી કોડથી;
પ્રભુ ચિત્રકૂટ રહ્યા નિવાસી, પૂર્ણ હૃદય પ્રમોદથી. ૭

આગમન જેમ સુમંત્રિનું શુભ, નૃપમરણ વરણી કહ્યું;
મોસાળથી આગમન ભરતનું, પ્રેમ વરણી સુખ લહ્યું;
ઉત્તરક્રિયા કરી અવધપતિની, સંગ પુરવાસી સહુ;
વિચર્યા ભરત જ્યાં જગપતિ, સુખરાસી સંપૂરણ બહુ. ૮

સમજાવિયા રઘુનાથજીએ, ભરતને ભલિભાતથી;
લઈ પાદુકા આવ્યા અવધપુર, કોડથી કહ્યું તે કથી;
આચરણ ભરતતણાં રૂડાં વળી, કરણિ સુરપતિસુતની;
વળી ભેટ રઘુપતિ અત્રિની કહી, પૂર્ણ પ્રીતસંયૂતની. ૯

વધ કીધ જેમ વિરાધનો તન, ત્યાગ્યું શરભંગે યથા;
વરણી સુતીક્ષ્ણની પ્રીતિ પ્રભુ, ઘટજ[1] સતસંગત તથા;
દંડકવિપિન પાવન કર્યું પ્રભુ, ગીધમૈત્રિ વૃતાંત્તને;
વરણી કહ્યું વળી પંચવટિમાં, વાસ કીધ નિકળી વને. ૧૦

મુનિ સર્વનો કરી ત્રાસ નાશ, નિરાંતથી તે સ્થળ રહ્યા;
ઉપદેશ લક્ષ્મણને દિધો શુભ, ગુણ સરવે તે કહ્યા;
નકટી કરી જ્યમ સુર્પનખાને, ખર દુષણ વધ જે રીતે;
જાણ્યો મરમ તે રાવણે જ્યમ, વરણવી કહ્યું તે પ્રીતે. ૧૧

દશશીશ ને મારીચની કહી, વાત જે રીતે થઈ;
પ્રતિબિંબસીતાહરણ જ્યમ થયું તે કથા કોડે કહી;
વરણ્યો વિરહ રઘુનાથનો વળી, ગૃધક્રિયા વરણી કહી;
મારી કબંધ કરાળને ગતિ, આપિ શબરીને સહી. ૧૨

વળી વિરહસંભવ દુઃખ દુઃસહ, વરણિ કહ્યું લક્ષ્મણ પ્રતી;
સુણાવિયો સુપ્રસંગતે સુણ, શૈલજા પ્રેમે સતિ;
ત્યાંથી ગયા રઘુનાથ લક્ષ્મણ, સુભગ જેહ સરોવરે;
વરણી કહ્યું તે વાયસે શુભ, ગરૂડજી શ્રવણે ધરે. ૧૩

દોહરા.

પ્રભુ નારદ સંવાદ શુભ, વરણ્યો સહિત સનેહ;
મારૂતિમિલનપ્રસંગ વળી, પ્રેમે કથીયો તેહ. ૧

---

૧ અગસ્તમુનિ.

સુગ્રિવશું મિત્રાઈ વળી, થયો વાળી ગતપ્રાણ;
આપ્યા કપિને તિલક કરી, જ્યમ સૌમિત્ર સુજાણ. ૨

પ્રગટ કર્યો પાવસવિષે[1], પ્રભુકૃત શૈલનિવાસ;
વરણ્યો વર્ષા શરદઋતુ, રામરોષ કપિ ત્રાસ. ૩

સીતાશોધન અર્થે કપિ, પ્રેર્યા જેહ પ્રકાર;
દશે દિશાએ ફરી વળ્યા, કથ્યો સર્વે તે સાર. ૪

વિવરપ્રવેશ વળી મળ્યો, જટાયુકેરો ભ્રાત;
સંપાતી તેની સહુ, વિગતે વરણી વાત. ૫

કથા સુણી કપિ કૂદિને, ગયો તોયનિધિ તીર;
પેઠો જ્યમ ગઢલંકમાં, અંજનિસુત રણધીર. ૬

જઈ જનકજાને દીધી, ધારણ પવનકુમાર;
વન ઉજાડી દશમૌલિને, દિધ શિક્ષા શુભસાર. ૭

નગર સાથ દશશીશનું, અંતર પણ પરજાળી;
આવ્યો કપિ સાગર કુદી, રામ વચન પ્રતિપાળી. ૮

નમન કર્યું અતિ નેહથી, જ્યાં બેઠા રઘુરાજ;
જનકસુતાની કુશળ કહી, હરખ્યો સકળ સમાજ. ૯

કટક કારમું સંગ લઈ, ઉતર્યા સાગર તીર;
યથા મળ્યો રઘુરાજને, રાવણકેરો વીર. ૧૦

સાગરનિગ્રહની કથા, વરણી કરી વિખ્યાત;
સેતુ બાંધિ કપિસૈન્ય જ્યમ, ઉતર્યું સહુ સંગાથ. ૧૧

વિષ્ટિ કારણ લંકમાં, ચાલ્યો વાળીકુમાર;
કથ્યો અસુર, કપિ, કીશનો, અદ્‌ભુત યુદ્ધપ્રકાર. ૧૨

કુંભકર્ણ ઘનનાદનો, ઉતર્યો જે વિધિ નાદ;
અમિત પરાક્રમ બળ સહુ, તોડ્યું પ્રભુઅનાદ. ૧૩

અસુર ઘોર ઘમસાણમાં, પામ્યા બહુવિધિ નાશ;
રઘુવર રાવણ સમર તે, પ્રેમે કર્યું પ્રકાશ. ૧૪

નિર્જરારિપતિ[2]વધ અને, મંદોદરી ઉર દુઃખ;
રાજ વિભીષણ પામિયો, સુર સહુ પામ્યા સુખ. ૧૫

સીતા ને રઘુવરતણો, જે વિધ થયો મિલાપ;
વરણ્યો તેહ વિવેકથી, ટળ્યો શોક સંતાપ. ૧૬

સ્તવન કર્યું કરજોડીને, સુર સહુ શ્રી રઘુનાથ;
પુષ્પક ચઢી પ્રયાણ કર્યું, અવધપુરી કપિ સાથ. ૧૭

પુર નિજમાંહિ પધારિયા, પ્રેમે રઘુકુળભાણ;
વાયસ વિશદ ચરિત્ર એ, ભાખ્યું સકળ સુજાણ. ૧૮

રામરાજ્યઅભિષેક વળી, પુર વર્ણન નૃપનીતિ;
કથન કરી બહુ વિધ વળી, ભુશુંડીએ સહપ્રીતિ. ૧૯

તેહ કથા રઘુવરતણી, કહી મેં અદ્રિકુમારી;
સુણી પ્રસન્ન થઈ મુનિપ્રતિ, વદી વચન ઉચ્ચારી. ૨૦

૧ ચોમાસામાં. ૨ દેવતાઓના શત્રુઓ દૈત્ય, તેનો પતિ—રાવણ.

રાગ દેશી.

સુણતાં શ્રીરામ ચરિત્ર શમિયો, સકળ મુજ સંદેહ;
વાયસતિલક તવ પ્રસાદે મુજ, થયો પ્રભુ પદ નેહ. ૧

રણમાંહિ પ્રભુબંધન નિરખી, અતિ મોહ પામ્યો મન;
કારણ કવણ અતિ વિકળ જે, પ્રભુ સચ્ચિદાનંદઘન? ૨

નરસમ ચરિત્ર નિહાળતાં, ભ્રમ ઉપજ્યો ઉર જેહ;
કરૂણા કરી પ્રભુ કૃપાસાગર, હિત હવું મુજ એહ. ૩

આતપથકી[3] અતિ જેહ નર, વ્યાકૂળ અદકો થાય;
મન તેજ સમજે સુખ સદા, જે દિયે તરૂની છાંય. ૪

ઉપજત નહિ મન મોહ તવ, દર્શન કવણવિધ થાત?
ક્યમ સુણત શ્રીરઘુવર કથા જે, પુનિત અતિ વિખ્યાત? ૫

એ અગમ, નિગમ, પુરાણમત, કહે, સિદ્ધ, મુનિ, ઋષિજંન;
રઘુવર કૃપાવણ સંતસંગત, હોય નવ કો દંન. ૬

રવિવંશભૂષણની કૃપાથી, મળ્યો તુજ સતસંગ;
તવ પ્રસાદે સંશય સકળ, પળમાંહિ પામ્યા ભંગ. ૭

સુણી શબ્દ પક્ષીપતિ તણા, સહવિનય વળી અનુરાગ;
થયું અંગ પુલકીત, સજળ લોચન, હર્ષ પામ્યો કાગ. ૮

શ્રોતા સુશિલ અતિ સુમતિ હોય, કથા રસિક હરિદાસ;
તવ સાધુજન ગિરિજા કરે, અતિ ગુપ્ત મર્મ પ્રકાશ. ૯

બોલ્યા ભૂશુંડી ભાવશું, સવિનય રસિક વળી વાણ;
છે કદ્રુસુતઅરિ[4] ઉપરે, નિજ હૃદય પ્રીત અમાન. ૧૦

હે નાથ! કહું છું છો તમે, મુજ પૂજ્ય સર્વે પ્રકાર;
છો કૃપાપાત્ર શ્રીરામના, જે સકળ ભુવનાધાર. ૧૧

સંશય અવિદ્યા મોહ તમને, નવ્ય કાંઈ ખગેશ;
મુજપર કરી અદકી કૃપા, સંદેહ નહિ લવલેશ. ૧૨

મિષ મોહતણું કરી મોકલ્યો, ખગપતિ તને મુજપાસ;
મોટાઈ એ દિધ મુજને, રઘુવીર શ્રીઅવિનાશ. ૧૩

નિજ મનતણો મુજને કથ્યો અતિ મોહ જે ખગરાજ;
તેમાં નથી અચરજ કશું કહું તેહ કારણ આજ. ૧૪

નારદ વિરંચી હર વળી, કંઈ અવર મુનિ સનકાદી;
નવ અંધ મોહથકી થયા, કહો કવણ આતમવાદી? ૧૫

છે કોણ અવનીમાંહિ જેને, નચાવ્યો નવ કામ?
કોને નથી વૈકલ કર્યો, તૃષ્ણા અભાગણિ વામ? ૧૬

નવ હૃદય કોનું ક્રોધથી, પરજળ્યું આ સંસાર?
ખગપતિ સકળ આ વિશ્વ છે, વશ મોહને નિરધાર. ૧૭

તામસી, જ્ઞાની, શૂર, કવિ, વળી વિબુધ ગુણભંડાર;
લોભે કરી ન વિડંબના, કોણને આ સંસાર? ૧૮

૩ તડકાથી. ૪ કદ્રુસુત—સર્પ તેમનો અરી—ગરૂડ.

શ્રીમદે અવનીતળ કવણુને, નથી કીધો વક્ર?
પ્રભુતા બધિર નવ કોણુ, જ્યાં લઘુતાઈ પામ્યો શક્ર. ૧૯

મૃગલોચની ગજગામનીનાં, નયનરૂપી બાણુ;
તે લાગતાં પળમાં નથી, કોના વિંધાયા પ્રાણુ? ૨૦

છપ્પા.

સનેપાત ગુણુ વડે, થયો નવ કોને કાંઈ?
તજ્યાં માન મદ પૂર્ણુ, કોણુ એવો છે આંહી?
લવરી જોબનજવરે, કુવણુને નથી કરાવી?
મમતામદિરાવડે, કીર્તિ કોણે ન ગમાવી?
મન મત્સરવડે કલંક તે, શિર કોને નથી લાગીયું?
વળી શોકસમીરે કોણુનું, અંતર તે ન ડુલાવીયું? ૧

ડસી ન ચિંતારૂપ, કોણુને સાપણુ પાપી?
કોણુ વીર વિશ્વમાં, ન જેને માયા વ્યાપી?
કીટ મનોરથ તેહ, કઠિણુ તન કાષ્ટસમાણું;
જેનું કરડ્યું નાંહિ, વીર તે કિયો વખાણું?
સુત વિત્ત સુંદરી ઈષિણા, ત્રયમાં કોણુ ન લીન છે?
મતિ કોણુમહામતિમંતની, કરી એણે ન મલીન છે? ૨

માયાનો પરિવાર, પ્રબળ એ અમિત ભણીજે;
જીત્યો સકળ સંસાર, શૂર તવ કોણુ ગણીજે?
હર વિરંચિ ઉર ડરે, જેહના ભયથી ભારી;
અપર જીવની વાત, તેહ શી કહુ વિસ્તારી?
એ અજીત સબળ માયા કટક, વ્યાપક સરવે ઠામ છે;
વશ કરે વીર જે તેહને, કોટિ કોટિ પરણામ છે. ૩

મન્મથાદિ મ્હાવીર, શૂર સેનાપતિ જેના;
કપટ દંભ પાખંડ, સુભટ રણુવંકા તેના;
સાથ રાખી સંગ્રામ, માન મર્દનો મુકાવે;
સ્વર્ગપંથની વાટ, ચતુરને સહજ ચુકાવે;
પણુ દાસી એ રઘુવરતણી, લહે વ્યર્થ અર્થ ન સરે;
કહુ કરી પ્રતિજ્ઞા પાછી તે, રામકૃપાવણુ નવ ફરે. ૪

આર્યા ગીતિ.

જે માયાએ નચવ્યું, વિશ્વ સકળ વશ કરી પલકમાંય;
સુર કિન્નર મુનિએ પણુ, જેનું ન લહ્યું ચરિત્ર તો કાંય. ૧

તે પ્રભુભૃકુટીવિલાસે, નાચે છે નટિસમી સહસમાજ;
એવા અખંડ વ્યાપક, અનંત છે બ્રહ્મ તેહ ખગરાજ. ૨

સર્વજ્ઞ સર્વપાળક, સમર્થ છે સર્વશક્તિ ભગવંત;
સચ્ચિત્‌આનંદઘન છે, રામતેજઅજરજેઅજઅનંત. ૩

અગુણુ અદંભ ગિરાને, મનથી પર અતુલ તેજ બળધામ;
સમદરશિ સર્વનાયક, અવ્યક્ત, અનેક જેહનાં નામ. ૪

નિત્ય નિરંજન નિર્મલ, નિર્મોહ, નિરીહ ને નિરાકાર;
નિર્લેપ સર્વઘટના, વાસી વિશેષ જે પ્રકૃતિપાર. ૫

અહીં મોહતણું કારણુ, ખગપતિ કલ્પ્યુંકદાપિ નવ જાય;
દિનકરકેરી સન્મુખ, કઈ પેરે તમથકી ઠરી શકાય? ૬

રાગ દેશી.

ભક્તકારણુ ધારણુ પ્રભુ કીધું, ભૂપતણું તન રામરે;
પાવન પરમ તે પ્રાકૃત નરસમ, ચરિત્ર કર્યાં સહુ ઠામરે. ૧

જેમ વિવિધ વેશ ધારણુ કરીને, નૃત્ય કરે નટ કોયરે;
ભાવ દેખાડે તે તે જનને, અળગો તેનાથી હોયરે. ૨

તેવી લીલા છે રઘુપતિકેરી, ખગપતિ સર્વ પ્રકારરે;
દનુજને મોહતણી કરનારી, નિજજનને સુખકારરે. ૩

જે મતિ મલિન, વિષયવશ કામી, મોહ પ્રભૂમાં ધારેરે;
પીત વરણુ શશિને જ્યમ પેખે, પોતિકા નયન વિકારેરે. ૪

દિગભ્રમ[1] જે નરને વળી થાયે, મન ભ્રમ ઉપજે ખગેશરે;
આથમણે ડાહ્યો થઈ બોલે, આજ ઉગ્યો છે દિનેશરે. ૫

નાવમાં બેઠો નર તે જગતને, ફરતું જે રીતે જાણેરે;
મોહતણે વશ અચળ અંતરમાં, પોતાને તે પરમાણેરે. ૬

બાળક નવ ને ગૃહાદી ભ્રમે છે, તે ક્યમ સત્ય મનાયરે?
ત્યમ હરિમાં ક્યમ સ્વપ્નવિષે પણુ, મોહઆરોપણુ થાયરે? ૭

માયાતણે વશ પામર પ્રાણી, જે મતિમંદ અભાગીરે;
બહુ વિધ મોહની ગ્રંથીકા[2] જેના, હૃદય વિષે છે લાગીરે. ૮

તે શઠ હઠવશ સંશય ધરશે, જમપુરિમાં જીવ જાવારે;
અજ્ઞાન નિજરઘુવર પર ધરશે, અહીં તહિં ગોથાં ખાવારે. ૯

કામ, ક્રોધ, મદ લોભમાં રત જે, ગૃહાશક્ત દુઃખ રૂપરે;
તે ક્યમ જાણુશે શ્રીરઘુપતિને, મૂઢ પડ્યા તમકૂપરે. ૧૦

નિર્ગુણુ રૂપ તે સુલભ ઘણેરૂં, સુગુણુ ન જાણે કોયરે;
સુગમ અગમ્યચરિત્રવિવિધતે, સુણીમુનિમનભ્રમહોયરે. ૧૧

શ્રી રઘુકુળપંકજરવિકેરી, સુણુ પ્રભુતા ખગરાજરે;
જેવિધ મોહપ્રગટ થયો મુજને, વરણુંયથામતિ આજરે. ૧૨

રામકૃપાભાજન[3] જાણી તમને, વળી હરિગુણપર પ્રીતરે;
મુજને સુખદ છો તેથી ન રાખું, ગુપ્ત હવે કોઈ રીતરે. ૧૩

પરમ રહસ્ય મનોહર ગાઊં, ખગપતિ સુણુ ધરી ભાવરે;
શ્રી રઘુકુળદીપકકેરો એવો, જાણુ તું સહજ સ્વભાવરે. ૧૪

ભક્તપાળક ભગવાન નરાખે, જનકેરૂં અભિમાનરે;
સંસૃતિમૂળ ને શૂળનું કારણુ, પરમ દુઃખદ પરમાણુરે. ૧૫

તેથી કૃપાનિધી કરૂણા કરીને, દુર કરે ગર્વાભાસરે;
સેવકપર મમતા બહુ ધરતા, એવા છે શ્રી અવિનાશરે. ૧૬

જેમ બાળક વપુ નાસુરકેરી, ઉપજે અધિક વ્યથાયરે;
કંપે નહિ તવ કાપતાં તન તે, કઠણુ કાળજ કરી માયરે. ૧૭

---

૧ દિશાનો ભ્રમ. ૨ પડલે. ૩ રામનો કૃપાપાત્ર.

યદ્યપિ દુઃખ પ્રથમ તે પામે, રોવે અધિકજ બાળરે;
વ્યાધિનાશ હિત જનની મન તે, ગણતીનચીશ કરાળરે. ૧૮
તેમ સેવકહિતકારણ પ્રભુજી, હરણ કરે અભીમાનરે;
મોહ અવિદ્યા સકળ ભ્રમ છાંડી, ભજીયે એવા ભગવાનરે. ૧૯

દોહરા.

ભૂરિકૃપા ભગવંતની, જડતા મારી મહાન;
કહું હવે તે કોડથી, ગરુડ સુણો ગુણવાન. ૧
જવ જવ રામ જગતપતિ, નર તન ધરે સપ્રીત;
ભક્ત હેતું બહુભાત બહુ, લીલા કરે લલીત. ૨
જઉં તવ તવ હું તો જરૂર, અવધપૂરમોઝાર;
બાળચરિત્ર વિલોકી બહુ, પ્રસન્ન થાઉં અપાર. ૩
જન્મ મહોત્સવ જઈ કરી, અવિલોકું ભરી નેત્ર;
પાંચ વરસ લગી પ્રેમથી, લોભે રહું તે ક્ષેત્ર. ૪
ઇષ્ટદેવ મમ રામ શુભ, અર્ભક રૂપ અભિરામ;
શોભા શરિરતણી શું કહું? સત્ય કોટિશત કામ. ૫
મમપ્રભુનો શુભ વદનશશિ, નિરખી નિરખી ભરી નેત્ર;
સફળ કરું લોચન સદા, ગરૂડ સુણો ગુણક્ષેત્ર. ૬
લઘુવાયસનું તન ધરી, સદાય હરિની સંગ;
બાળચરિત્ર વિવિધવિધિ, ન્યાળું નિત્ય નવરંગ. ૭
ફરે રામ જ્યાંજ્યાં ત્યહાં, ઉડું એમની સંગ;
એઠું હેઠું પ્રભુકર પડે, તે હું ખાઉં સઉમંગ. ૮
એકવાર અતિશય સહુ, લીલા કરી રઘુવીર;
તે લીલા સંભારતાં, વાયસ પ્રફુલ શરીર. ૯
કહે ભૃશુંડી કોડથી, સુણો સર્પરિપુ સાર;
રામચરિત્ર પવિત્ર અતિ, સેવક સુખદ અપાર. ૧૦

રાગ હાલરડાનો.

માતા કૌશલ્યા હુલરાવે રઘુવર રામને એ ઢાળ

સુણજો સર્પરિપુ સુંદર લીલા સુખધામની,
દશરથ કૌશલ્યાના ચોકવિહારી રામ;
મારા ઇષ્ટદેવ સુરસેવ્ય નિરંતર નેહથી,
તેના ગુણગણ ગાતાં હર્ષ થાય અભિરામ. સુણજો. ૧
નૃપનાં સુંદર મંદિર શોભાસાગર સૌ રીતે,
વિવિધપ્રકાર જડિત્ર કનક મણિ વરણી ન જાય;
સુંદર આંગણું ઘણું શોભે શોભાનિધિ સારખું,
ચારે ભ્રાત રમે જ્યાં નિત્ય મનોહર કાય. સુણજો. ૨
બાળવિનોદ પ્રમોદવડે કરતા રઘુનાથજી,
કૌશલ્યાના અત્યાનંદવિવર્ધન[1] રામ;
હરતા ફરતા રાજરમત રમતા નિત આંગણે,
મરકતમણિસમ કોમળ શ્યામ ગાત્ર છબિધામ. સુણજો. ૩
કોમળ રાતાચોળ ચરણ મૃદુ નવરાજીવ શા,
મગફળી આંગળીયો શુભ નખ શશિદ્યુતિહર દિવ્ય;
રેખાવજ્રાદિક છે ચક્રવર્તિના ચિન્હની,
નેપુરધ્વનિ સુણી મધુર રહે સહુ દૂર અશિવ[2]. સુણજો. ૪
કટિ કંદોરો મણિમય દીસે મોંઘા મૂલનો,
ધ્વનિ તેની ઝણણણ ઝણણણ ઝાઝેરી થાય;
ત્રિવળી ત્રિલોકમોહનિવાળું ઉદર અનુપ છે,
ગંભીર નાભિપ્રભા નિર્મળ નેત્ર નિરખાય. સુણજો. ૫
શોભે બાળવિભૂષણ હૃદય વિશાળવિષે ઘણાં,
રાતા હસ્તકમળ નખ આંગળીઓ રૂપધામ;
સુંદર ભૂષણ બાજુબંધ કનક મણિ પોંચિયો,
શિશુકેશરિસમ સ્કંધો સુકંઠ શંખાકાર. સુણજો. ૬
સુંદર ચિબુક પ્રસન શશિવદન મદનછબિકોટિશું,
બોલી તોતળી બોલે શ્રુતિથી જે સમજાય;
રાતાચોળ અધર સુંદર છે ઉભય પ્રભાવના,
બેબે દાંત વિશદ અનહદ શોભિત રચનાય. સુણજો. ૭
ગાલ રૂપાળા રઢિયાળા મનહર છે નાશિકા,
સૌને સુખદાયક શશિકિર્ણ સમાને હાસ્ય;
નીલકમળલોચન ભવશોચવિમોચન ભ્રૂધરો,
શોભે ભાલતિલક ગોરોચનનું સવિલાસ. સુણજો. ૮
ખીટલિયાળા કાળા કેશ વળેલા ગુંછળે,
ભૃકુટી વિકટ વિરાજતિ શ્રવણ મનોહર સ્હેજ;
ઝીણું પીતવર્ણું પે'રેલું અંગે આંગલું,
કૃપામિટે હેરણિ કલબલ ભાષા ભાવેજ. સુણજો. ૯
એવા રૂપભંડાર ઉદાર અપાર રમાપતિ,
દશરથચોકવિહારી સુખકારી શ્રીરામ;
નાચે નિજ પ્રતિબિંબ નિહાળી નૃપના લાડકા,
કૌશલ્યાજનનીના પુરવા કોડ તમામ. સુણજો. ૧૦
મારી સાથે વિધવિધ ખેલ કરે રઘુનાથજી,
વરણવતાં તે લીલા આવે મુજને લાજ;
કિલકિલરવ કરી જવ મુજને તે ધાયે ઝાલવા,
ભાગું તવ દેખાડે માલપુડો મ્હારાજ. સુણજો. ૧૧
જાઉં સમિપ તવ હાસ્ય કરે કરણાળુ કોડથી,
જો જઉં દુર દોડી તો રડે છબીલો રામ;
જાઈ સમિપ પ્રદગહિ રજ સુખ લેવા જો ચાહું તો,
પાછું ફરી ફરી જોતા જગપતિ ભાગ્યા જાય. સુણજો. ૧૨

૧ કૌશલ્યાનાં આનંદને વધારનાર. ૨ અકલ્યાણ.

પ્રાકૃતશિશુ જ્યમ લીલા નિરખીને રઘુલાલની,
મુજને મોહ થયો ખગનાથ તમારી જેમ;
આ શાં ચરિત્ર કરતા ચિદાનંદઘન શ્યામજી?
આ છે પૂરણબ્રહ્મ મનાયે મુજથી કેમ? સુણજો. ૧૩

દોહરા.

એટલોજ ઉર આણતાં, સંશય હે સર્પારિ;
પ્રેરિત માયા રામની, વ્યાપી મને વિચારિ. ૧
તે માયા નહિ દુઃખદ કદિ, મનેજ કિંચિત માત્ર;
અન્ય જીવ સમ હું નથી, જગમાં સંસ્રુતિપાત્ર. ૨
કારણ અન્ય અહીં કશું, કહું તમને ખગનાથ;
સાવધાન સુણજો તમે, ભ્રમ પામે ભલિભાત. ૩
અખંડ જ્ઞાનનિધાન તો, એક જાનકી નાથ;
માયાવશ સહુ મેદની, જીવ ચરાચર જાત. ૪
જ્ઞાન એકરસ સર્વને, જો કદિ રહે જરૂર;
તો ઈશ્વિર જીવ મધ્ય તે, ભેદ કશો કહો ભૂર. ૫
માયાવશ સહુ જીવ છે, અભિમાની અતિશેજ;
જગપતિવશ માયા જરૂર, સુણો ગરુડજી સ્હેજ. ૬
જીવ સર્વ પરતંત્ર છે, સ્વતંત્ર છે ભગવંત;
જીવ અનેક જગત વિષે, એક માત્ર શ્રીકાંત. ૭
ઈશ્વર જીવમાં ભિન્નતા, માયાકૃત છે વ્યર્થ;
પણ તે હરિકૃપાવિના, જાય ન ભેદ સમર્થ. ૮
ભજનવિના ભગવંતના, જે ઇચ્છે પદ મોક્ષ;
પુંચ્છવિના તે પુરુષ પશુ, કહું છું રીત પરોક્ષ. ૯
ભલે હોય તે બહુ ભણ્યો, જ્ઞાનવંત ગુણધામ;
મોક્ષ નથી કંઈ માર્ગમાં, રામભજનવણ આમ. ૧૦
શોળકળા સંપૂર્ણ શશિ, તારાગણ સમુદાય;
દવ લગાડિયે ડુંગરે, જગ જેટલા જણાય. ૧૧
તોપણ રવિવણ રાતડી, કદિ ન જાય ખગ જેમ;
વિના રામભક્તિ રૂડી, મોક્ષ મળે નહિ તેમ. ૧૨
એમ માત્ર હરિભજન વણ, હે મતિધામ ખગેશ;
મટે નહિ જીવોતણો, ક્રોડ પ્રકારે ક્લેશ. ૧૩
અવિદ્યા ન વ્યાપે કદા, હરિજનને હરિયાન;
વિદ્યામાયા વ્યાપતિ, પ્રભુપ્રેરિત નિરવાણ. ૧૪
નાશ ન થાયે તેથકી, દાસતણો નિરધાર;
વધે ભેદ ભક્તિ ઉરે, સુણજો ગરુડ ઉદાર. ૧૫
નિરખ્યો રઘુનાથે મને, ભ્રમથી ચકિત થયેલ;
હસ્યા ઘણા હરિ તેસમે, સુણો ચરિત્ર કરેલ. ૧૬
તે કૌતકનો મર્મ કશુ, જાણ્યો નહિ જરૂર;
અનુજ જનનિ જનકે ઉરે, ઊભાં છતાં હજૂર. ૧૭
અજાનબાહુ અવધપતિ, રાઘવ તન ઘનશ્યામ;
ધાયા મુજને ઝાલવા, કોટી કામ છબિધામ. ૧૮
નાઠો ત્યાંથી તરત હું, તે અવસર ખગનાથ;
ભુજા વધારી ઝાલવા, માયાપતિ રઘુનાથ. ૧૯
જેમ જેમ અતિ જોરથી, ઉડું દૂર આકાશ;
ત્યાં ત્યાં ભુજ ભગવતતણા, પેખું હું મુજપાશ. ૨૦
બ્રહ્મલોક લગી હું ગયો, જોયું પાછું ઉડતાંજ;
છેટું બેજ આંગળતણું, મનમાં હાર્યો ત્યાંજ. ૨૧
સપ્તાવરણ[1] વિભેદિ કરી' જ્યહાં લગી ગતિ મારિ;
ત્યાં પ્રભુભુજ પાછળ નિરખી, વ્યાકુળ થયો વિચારિ. ૨૨
ત્રાસિત તન મનમાં થઈ, આંખ મિંચી તેવાર;
જોઉં ઉઘાડી પછી આવિયો, કૌશલપુરમોઝાર. ૨૩
મને જોઈ રઘુનાથજી, હસ્યા વળી હરિયાન;
ગયો વદનમાં સદ્ય હું, હસતાં પ્રભુના જાણ. ૨૪
ઉદરમાંય અતિશે દીઠાં, મેં બ્રહ્માંડ મહાન;
લોક અનેક વિચિત્ર અતિ, રચના અધિક પ્રમાણ. ૨૫
કૃતવર્મા[2] કોટિક વળી, કોટિક શિવ અવિનાશ;
અગણીત તારા રવિ તપે, અગણિત ચંદ્રઉજાશ. ૨૬
અગણિત લોકપતિ તથા, યમ અતિ કાળ કરાળ;
અગણિત અચળ વિશાળ ભૂમિ, શોભિત ઝાકઝમાળ. ૨૭
સાગર નદી સરોવરાં, વન ઉપવનો અપાર;
વિવિધપ્રકાર વિશેષ છે, વારૂ સૃષ્ટિ વિસ્તાર. ૨૮
સુરવર મુનિવર સિદ્ધ નર, કિન્નર નાગ કરોડ;
જીવ ચારવિધિના[3] ત્યહાં, કહું ગરૂડ કરજોડ. ૨૯
જે ન જોયું કદિ સાંભળ્યું, જે મનમાં ન સમાય;
તે સૌ અદ્ભુત જોયું ત્યાં, કો વિધિ વરણિ શકાય? ૩૦
એક એક બ્રહ્માંડમાં, રહ્યો વર્ષ શત એક;
એહ રીતે જોતો ફરૂં, હું બ્રહ્માંડ અનેક. ૩૧
લોક લોકપ્રતિ ત્યાં લલિત, ભિન્ન ભિન્ન વિધિરાય;
ભિન્ન વિષ્ણુ શિવ શોભિતા, દિગ્ગજ ને મનુ પ્રાય. ૩૨
નર કિન્નર ગંધર્વ અતિ, ભૂત પ્રેત વૈતાળ;
રજનીચર પશુ પક્ષીઓ, વળી વ્યાલ વિકરાળ. ૩૩
દેવ તથા દાનવગણો, વિવિધપ્રકાર વિશેષ;
સકળ જીવ જોયા ત્યહાં, જુદિજ જાતના વેશ. ૩૪
પૃથ્વી નદી સમુદ્ર સર, ગિરિવર વિવિધપ્રકાર;
જુદેજ જુદા ત્યાં સહુ, દિઠ પ્રપંચ નિરધાર. ૩૫

---

૧ પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ, આશ, મહત્વ, પ્રકૃતી એ સાત આવરણ. ૨ બ્રહ્મા. ૩ પીંડજ, અંડજ, સ્વેદજ, ઉદ્ભીજ.

એક એક બ્રહ્માંડપ્રતિ, મારૂં રૂપ પણ આન;
એમ અનેક અનુપ દિઠું, હેતે સુણ હરિયાન. ૩૬

વળી પ્રત્યેક ભુવનતણી, અવધપુરી પણ ન્યારી;
સરયુ સરિતા ભિન્ન વળી, ભિન્ન નગર નરનારી. ૩૭

દશરથ કૌશલ્યાદિ જે, સર્વ માત સમુદાય;
વિવિધ રૂપ ભરતાદિ વીર, સુણો તમે ખગરાય. ૩૮

પ્રતિબ્રહ્માંડે રામનો, અવનીતળ અવતાર;
બાળવિનોદ પ્રમોદથી, અવલોકિયો અપાર. ૩૯

ભિન્ન ભિન્ન મેં જોયું સહુ, અતિ વિચિત્ર એ રીત;
રામ ન જોયા ભિન્ન કહિં, ફર્યો ભુવન અગણીત. ૪૦

તેજ બાળપણુ તેજ ભા[1] તેજ રામ રઘુવીર;
ભુવન ભુવન જોતો ફરૂં, પ્રેરિત મોહસમીર. ૪૧

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

એમ ભમતાં બ્રહ્માંડ અનેક, જાણે કલ્પ વિત્યા શત એક;
ફરતાં ફરતાં નિજાશ્રમ આવ્યો, ત્યાં રહી કંઈ કાળગુમાવ્યો. ૧

મારા ઇષ્ટદેવ રઘુવરનો, સુણ્યો જન્મ અવધ સુખકરનો;
પૂર્ણ પ્રેમે હૃદયમાં હરખી. ઉઠી ધાયો જોવા પ્રભુ નરખી. ૨

જોયો જન્મ મહોત્સવ જાઈ, જે રીતે મેં પ્રથમ કહ્યું ગાઈ;
એમ રામ ઉદરમાં અનેક, જોયાં જગત નાનાવિધ છેક. ૩

જોતાં તો છે સુગમ હે ખગેશ, જાય વરણવ્યું નવ લવલેશ;
જોયા ત્યાં વળી રામ સુજાણ, માયાનાથ કૃપાળુ ભગવાન. ૪

વળી વળી હું રહું ત્યાં વિચારી, મોહપંક[2] વ્યાપિતમતિમારી;
બે ઘડીમાં તે રચના અપાર, નજરે નિરખી મેં નિરધાર. ૫

મનમાંહે શ્રમિત થયો ભારે, તે હું વરણવું કોણ પ્રકારે?
દેખી વિકળ મને ત્યાં દયાળ, મંદ હાસ્ય કર્યું તતકાળ. ૬

હસતામાં વદનની બ્હાર, આવી પડીયો હું નિરધાર;
તેજ બાળલીલા રઘુનાથ, કરવા લાગ્યા વળી મુજ સાથ. ૭

તોય પૂર્ણ ભરોંસો ન આવે, આ શું રામ તે બ્રહ્મ કહાવે?
સમજાવું પ્રકાર તમામ, તોય મન નવ લે વિશ્રામ. ૮

જોઈ પ્રાકૃત આવાં ચરિત્ર, પૂર્વપ્રભુતા પરમ પવિત્ર;
મન સમજતાં દેહ દશાને, ગયો ભૂલી પછી હું નિદાને. ૯

પડ્યો ધરણીમાં ઢળી મૂર્છિત, મુખે વાત આવે ન સુરીત;
ત્રાહિ ત્રાહિ આરતજન ત્રાતા, સ્વામી સુખ કરો સુખદાતા.૧૦

પ્રેમાકુળ મને પ્રભુએ વિલોકી, તવ નિજ પ્રભુતામાયા રોકી;
મૂક્યો હસ્તકમળ મમ શીર, દુઃખ હર્યું સરવે રઘુવીર. ૧૧

કર્યો મોહવિગત મને રામે, સેવકસુખપ્રદ કરૂણાધામે;
પૂર્વ પ્રભુતા વિચારી વિચારી, થાય હર્ષ હૃદયમાં ભારી. ૧૨

ભક્તવત્સળતા ભગવતની, અવિલોકી મેં સોખાવની;
ઉપજી પ્રીતિ અતિ મન મારે, સુણો ગરૂડ કથા વિસ્તારે. ૧૩

નેત્રે હર્ષનાં અશ્રુઓ આણી, જગદીશપ્રતિ જોડી પાણી;
કરી વિનતી વળી મેં ઘણેરી, ચાહિ ચરણ કમળરજ હેરિ. ૧૪

પ્રેમસહિત સુણી મારી વાણી, નિજ જન જોઈ કરૂણા આણી;
બોલ્યા વચન સુખદ ગંભીર, કોમળ વાણીએ શ્રીરઘુવીર. ૧૫

કાકભુશુંડી હે મતિમાન, માગ્ય મનભાવતું વરદાન;
મને જાણી પ્રસન્ન અપાર, નિજ સેવકનો સુખકાર. ૧૬

અણિમાદિક અષ્ટમાસિદ્ધિ, આપું મનભાવતી નવેનિધી;
મોક્ષ આપું સકળ ગુણખાણ, વારૂ વદનેથી તું વદ વાણ, ૧૭

જ્ઞાન વિરતી વિવેક વિજ્ઞાન, સુરદુર્લભ ગુણ જગજાણ;
આપું આજ તને તે અપાર, નહિ સંશય એમાં લગાર. ૧૮

માગ્ય જે તને મનમાં ભાવ, પૂર્ણ કરીશ હું પ્રેમપ્રભાવ;
પ્રભુવાણી સુણી હું અનુરાગ્યો, ઉર અનુમાન કરવા લાગ્યો.૧૯

કહ્યું આપવા સુખ સૌ પ્રભુએ, નિજ ભક્તિ દેઉં ન કહ્યું એ;
ભક્તિહિણ સહુ ગુણ સુખકેવાં? શાકપાક વિના લૂણજેવાં. ૨૦

વિનાભજનશુંસુખનુંકાજ? બોલ્યો એવું વિચારિ ખગરાજ;
સુણો હેત ધરીને કથા તે, વરણવીને કહું ભલિભાતે. ૨૧

દોહરા.

જો પ્રભુ હો મુજપર પ્રસન, દો વરદાન દયાળ;
કૃપા સ્નેહ મમપર કરો, સદાકાળ રઘુલાલ. ૧

મનભાવતું માગું હવે, હે સ્વામી વરદાન;
ઉદાર અંતરજામી તમ, ભયહર શ્રીભગવાન. ૨

અવિરલભક્તિ તમારી શુભ, શ્રુતિપુરાણ જે ગાય;
શોધે જેને સુરમુનિ, સિદ્ધ સુજોગીરાય. ૩

પ્રભુપ્રસાદથી તોયપણ, પામે કો વિરલાજ;
મહાભાગી સુકૃતિમહા, કરી યત્ન ઝાઝાજ. ૪

ભક્તકલ્પતરૂ પ્રણતહિત, કૃપાસિંધુ સુખધામ;
તેજ મને દો કરી કૃપા, નિજભક્તિ શ્રીરામ. ૫

એવમસ્તુ કહ્યું એસમે, રઘુકુળનાયક રામ;
બોલ્યા વચન પરમ સુખદ, ગરુડ સુણો ગુણધામ. ૬

સાંભળ વાયસ સ્નેહથી, તું છે પરમ સુજાણ;
ક્યમ નવ માગે કોડથી, વિમળ આ'વું વરદાન? ૭

સહુ સુખપુંજનિ ભક્તિ તેં, માગી લીધી આજ;
નહિ કોઈ જગ તુજસમો, મહાભાગી સહસાજ. ૮

યત્ન કોટિથી ન પામતા, જે ભક્તિ મુનિરાય;
જપ તપ યોગાનળવિષે, જે બાળે નિજ કાય. ૯

રીઝયો અવિલોકી રૂડી, તુજ ચતુરાઈ તમામ;
ભક્તિ માગિ તેં ભાઈ તે, ભાવ્યું મને ઘણું આમ. ૧૦

[1] કાંતિ. [2] મોહરૂપી કાદવ.

મારા પૂર્ણપ્રસાદથી, સુણુ અવ અહો વિહંગ;
સૌ શુભગુણ તુજ ઉરવિષે, વસશે સદા અભંગ. ૧૧
ભક્તિ જ્ઞાન વિજ્ઞાન વળી, વિમળ જેહ વૈરાગ્ય;
યોગ ચરિત્રાદિક સહુ, સુખદ રહસ્યવિભાગ. ૧૨
જાણીશ તું સૌ તેહનો, ભલી રિતે શુભ ભેદ;
મમપ્રસાદથી નહિ કરે, એ સાધન મન ખેદ. ૧૩
હવે તને નહિ વ્યાપશે, માયાભવભ્રમ[1] જેહ;
અનાદિ બ્રહ્મ તું જાણજે, મુજને સહિત સનેહ. ૧૪
મને ભક્ત પ્રિય છે સદા, એવું વિચારી કાગ;
મન ક્રમ વચને મમપદે, કરજે દ્રઢ અનુરાગ. ૧૫

રાગ રામગ્રી.

વૈદર્ભી વનમાં વલવલે એ ઢાળ

સાંભળ વાયસ સ્નેહથી, મારી નિર્મળ વાણુ;
સત્ય સુગમ શ્રુતિએ વળી, વારૂં કીધ વખાણુ.
સાંભળ. ૧
સિદ્ધાંત મારો શુણાવું છું, તમે પ્રીછિ પ્રિયપ્રાણુ;
સાંભળ સૌ તજીને મને, ભજજે નિરવાણુ.
સાંભળ. ૨
મારી માયાથી ઉત્પન થયો, સઘળો આ સંસાર;
જીવ ચરાચર જગતમાં, વડા વિવિધ પ્રકાર.
સાંભળ. ૩
ઉપજાવેલા મારા સર્વ છે, પ્રિય સૌ મને તેમ;
સૌથી અધિક તેમાં નર મને, પ્રિય લાગે સપ્રેમ.
સાંભળ. ૪
વિપ્રવલ્લભ વળી તેહમાં, વિપ્રવેદિયા જેહ;
તેમાંય પ્રિય વેદધર્મના, અનુસારી સનેહ.
સાંભળ. ૫
તેમાંય વિશ્વ વિરક્ત જે, જ્ઞાની વળી પ્રિયપ્રાણુ;
જ્ઞાનીમધ્યે અતિ પ્રિય મને, જે વિજ્ઞાની સુજાણુ.
સાંભળ. ૬
તેમનાથીય મને પ્રિય ઘણા, સદા જે મમદાસ;
મારી ગતિજ સદા જેમને, અન્ય કશિએ ન આશ.
સાંભળ. ૭
વળી વળી સત્ય કહું તને, હે વાયસ શુભવાણુ;
સેવકસમ પ્રિય કો નહિ, મુજને નિરવાણુ.
સાંભળ. ૮
ભક્તિરહિત ભલે હોય જે, વિરંચીજ વિશેષ;
સર્વ જીવો સમ તે મને, લાગે પ્રિય લવલેશ.
સાંભળ. ૯
ભક્તિવાળો હોય ભવવિષે, નીચ પ્રાણી નિદાન;
પણ તે મને પ્રિયપ્રાણ છે, વિદ્દ એ મમ જાણ.
સાંભળ. ૧૦
કોને ન લાગે કહ્યાગરો? પ્રિય સેવક પ્રમાણુ;
જેહ પવિત્ર સુશીળ છે, સ્વામિભક્ત સુજાણુ.
સાંભળ. ૧૧
એવો સેવક પ્રિય સર્વને, નીતિ એવી વેદાંત;
કાકભૃશુંડી સુણો કહું, દિવ્ય તેનું દ્રષ્ટાંત.
સાંભળ. ૧૨
એક પિતાના છે સુત બહુ, ભિન્ન ગુણ આચાર;
કોઈ કોવિદ કો તપસ્વિ છે, કોઈ જ્ઞાતા અપાર.
સાંભળ. ૧૩
કોઈ સ્વધર્મનિરત સદા, કોઈ સર્વ સુજાણુ;
તે સહુપર પ્રીતિ તાતની, સરખી નિરવાણુ.
સાંભળ. ૧૪
કોઈ પિતૃભક્ત પ્રેમથી, સદા મન વચ કાય;
જાણે ન સ્વપ્નેય સર્વથા, અન્ય ધર્મ કદાય.
સાંભળ. ૧૫
તે સુત પ્રિય છે તાતને, નિજ પ્રાણ સમાન;
યદ્યપિ સર્વથા અજ્ઞ છે, તેહ પુત્ર નાદાન.
સાંભળ. ૧૬
જીવ ચરાચર એ રીતે, જેટલા છે ત્રિજક્ત;
દેવ અસુર નર સહિત ને, જેહ વ્યક્ત અવ્યક્ત.
સાંભળ. ૧૭
વિશ્વ અખિલ આ માહરૂં, ઉપજાવેલું નેટ;
સૌપર સરખી મમ કૃપા, જેમ જનનિને પેટ.
સાંભળ. ૧૮
તેમાંય જે માયા મદ તજી, ભજે મુજને સભાવ;
મન ક્રમ વચને સટેકથી, લેવા જગતથી લાવ.
સાંભળ. ૧૯
પુરુષ નપુંશક સ્ત્રી તથા, ચરાચર જીવ કોય;
કપટ તજી ભજે ભાવથી, મને અતિ પ્રિય સોય.
સાંભળ. ૨૦
સત્ય કહું ખગ સર્વથા, મને તે પ્રિય પ્રાણુ;
સેવક પવિત્ર છે જે સદા, જક્તમાંય સુજાણુ.
સાંભળ. ૨૧
એવું વિચારીને અંતરે, મને ભજજે સદાય;
આશ ભરોંસો અન્યનો, તજી મન વચ કાય.
સાંભળ. ૨૨
કાળ કદી નહિ વ્યાપશે, તમે હે ગુણધામ;
ભજજે સંભારજે તું સદા, મુજને અભિરામ.
સાંભળ. ૨૩

---

[1] માયાથી ઉત્પન્ન થતો સંદેહ.

દોહરા.

એવી રીતે અવધેશનાં, વચનપીયૂષ વિશેષ;
સુણી ધરાઉં નહિ હૃદયમાં, હે ગુણધામ ખગેશ. ૧
પુલકિત તન અતિ પ્રેમથી, ઉર હરખાઉં અપાર;
શું કહે છે આ શ્રીમુખે? રઘુકુળનાથ ઉદાર. ૨
તે સુખ જાણે હે ગરુડ, સારિપેર મન કાન;
વખાણ્યું જાય ન જીભથી, યથેચ્છ તેહ પ્રમાણ. ૩
પ્રભુશોભા જોવાનું સુખ, નેત્ર પ્રીછે નિરવાણ;
તે ક્યમ કરી વરણી શકે? નથી તેહને વાણ. ૪
પ્રબોધ આપી બહુ વિધે, મુજને માયાનાથ;
કરવા લાગ્યા કોડથી, બાળલીલા શિશુસાથ. ૫
સજળ નેત્ર મુખ આશ ભર્યું, કરી તે અવસર નેટ;
જોયું જનનિ ભણી જગદીશે, ભૂખ લાગી અતિ પેટ. ૬
ઉઠી ધાયાં આતુર જનનિ, જોઈ એવું તતકાળ;
ચુંબન કરી ઉર ચાંપિયા, કહી મૃદુ વચન સવ્હાલ. ૭
ધવરાવે ખોળે લઈ, ખાંતથકી ખગનાથ;
અંચળ તન ઓઢાડીને, કૌશલ્યા ભલિભાત. ૮
ધવરાવતાં સપ્રીતથી, રામચરિત્ર રસાળ;
કરે માત ગુણગાન બહુ, વિશેષ આણી વ્હાલ. ૯

વસંતતિલકા છંદ.

જે સુખ માટ શિવ વેષ અશિવ વધારી,
સેવે મશાણજ નિરંતર નિર્વિકારી;
તે સુખમાં સતત મગ્ન રહે સુરીતે,
નારી નરો અવધપૂરતણાં સપ્રીતે. ૧
વારેક તેજ સુખ લેશ લીધેલ જેણે,
સ્વપ્નેય જો સહિત સાદર દર્શ જેણે;
તે બ્રહ્મસુખ ન ગણે ગણતી કશીમાં,
મ્હાભાગ્યશાળી જન સજ્જન ગુણસીમા. ૨
હું ત્યાં રહ્યો પુરવિષે દિન કેટલાક,
જોઉં રસાળ શુભ બાળલીલા અથાક;
પામ્યો હું ભક્તિવર રામતણી કૃપાએ,
આવ્યો નિજાશ્રમ પ્રભુપદવંદિ પ્રાયે. ૩
વ્યાપી મને ન ફરી તે દિનથીજ માયા,
રામે ગણ્યો નિજતણો જવથી સમાયા;
ગાયું ચરિત્ર અતિ ગુપ્ત વખાણી મેં આ,
ખેલાવિયો જ્યમ મને હરિકેરી માયા. ૪
હાવાં કહું મુજ અનુભવ હે ખગેશ,
વીના હરિભજન જાય ન પ્રાય કલેશ;
રામ કૃપાવણ સુણો ખગનાથ હોડે,
જાણ્યું ન જાય કદિ રામપ્રભુત્વ કોડે. ૫

જાણ્યાવિના ન પ્રતીતિ મનમાંય થાય,
વીના પ્રતીતિ નવ થાય જ પ્રીતિ પ્રાય;
પ્રીતિવિના ન દ્રઢ ભક્તિ ઉરે ઠરે છે,
જેવીરીતે જળ સ્નેહાંજ ચિકાશ રે'છે. ૬
થાયે શું જ્ઞાન ગુરુવીણ કદાપી કાળે?
વૈરાગ જ્ઞાન વણ હોય શું એની મેળે?
લે સુખ જંન હરિભક્તિવિના શું પ્રાય?
એવી રીતે શ્રુતિ પુરાણ સદાય ગાય. ૭
સંતોષ સેજ વણ કો શું વિરામ પામે?
ચાલે શું નાવ જળવીણ ઉપાય તમામે?
સંતોષવીણ કદિ નાશ ન કામ પાપી,
સ્વપ્નેય સુખ નહિ કામ છતાં કદાપી. ૮
જાયે ન કામવ્રતિ રામની ભક્તિ પાખે,
જામે તરૂ શું થળવીણ ઉપાય લાખે;
વિજ્ઞાન વીણ શમતા કદિએ શું આવે?
પામે શું અભ્રવણ કો અવકાશ ભાવે? ૯
શ્રદ્ધાવિના નહિજ ધર્મ થશે સહામે,
પૃથ્વીવિના જન સુગંધિ કદી ન પામે;
વિસ્તાર થાય શું વિના તપ તેજ કેરો?
વારી વિના રસ રસાતળ શો વડેરો? ૧૦
ડાહ્યાજનોતણિ સુસેવકતા વિનાનો,
થાયે શું લભ્ય શિળગુણ ઉરે પ્રમાણો?
જેવી રીતે ન રૂપ તેજ વિનાનું કાંય,
શું આતમસુખ વણ આ મન થીર થાય? ૧૧
વાયૂવિના સ્પરશ હોય શું હે ખગેશ?
વિશ્વાસવીણ સિધિ કોય શું હોય લેશ?
વીના હરીભજન ના ભવભીતિ નાશ,
સંસારસાગર અસાર અપાર આશ. ૧૨
વીશ્વાસવીણ નહિ પ્રાપ્ત સુભક્તિ છે જે,
ભક્તિવિના પ્રસન થાય ન રામ સ્હેજે;
વિશ્રામ લે ન વણ રામકૃપા કદાપી,
સ્વપ્નેય આ જીવ ઉપાય કરે તથાપી. ૧૩
એવું વિચારી મતિ ધીર મહા ખગેશ,
ત્યાગી કુતર્ક ભ્રમ મોહજનીત કલેશ;
ભાવે રમારમણ રામ ભજો હમેશ,
જે સુખદાયક દયાકર કૌશલેશ. ૧૪
મેં મારી બુદ્ધિઅનુસાર કથા વખાણી,
પ્રીછે શું આ પ્રભુપ્રતાપ અમાપ પ્રાણી;
યુક્તિ વિશેષ કરી કાંય કહ્યું નથી આ,
આ સર્વ મારી નજરે નિરખેલ ક્રીડા. ૧૫

શ્રી રામ નામ રૂપ ગુણ પ્રભાવ જેય,
સર્વે અનંતજ નિરંતર અપ્રમેય;
ગાયે હરિ ગુણ મુનિ નિજ નિજ બુદ્ધિ,
પામે ન પાર નિગમાગમ શેષ સિદ્ધિ. ૧૬

આકાશનો કદિય પાર ન કોઈ પામે,
ઊડે તમોથી લઘુ મચ્છર આદિ હામે;
તેવોજ રામમહિમા અતિ અપ્રમેય,
પામે શું પાર કદિ કોઈ કહો તમેય? ૧૭

શ્રીરામ સુંદર વપુ સ્મર કોટિ તુલ્ય,
મ્હાકાળી કોટિ શિવ કોટિ પ્રભા અતુલ્ય;
શો કોટિ પાકરિપુ[1] તુલ્ય વિલાસ વાળા,
આકાશ કોટિશતશા અવકાશિ ન્યાળા. ૧૮

શોકોટિવાયુસમ રામ પ્રસારકારી,
શોકોટિભાનુસમ વિશ્વ પ્રકાશકારી;
શોકોટિચંદ્રસમ શીતળ નિર્મળા છે,
સંસારત્રાસ હરનાર અમી ભર્યા છે. ૧૯

શોકોટિ કાળસમ દૂસ્તર[2] છેક રામ,
શોકોટિતુલ્ય પ્રલયાનળ[3] પૂર્ણ કામ;
પાતાળકોટિશત તુલ્ય અગાધ એવા,
સંહારકાર શતકોટિકરાળ જેવા. ૨૦

કોટીકતીર્થસમ પાવન રામ પોતે,
સૌ પાપપુંજહર નામ પ્રભાવનો તે;
હીમાદ્રિકોટિસમ થીર હમેશ તાત,
ગંભીર કોટિશતસિંધુ સમાન ખ્યાત. ૨૧

છે કામધેનુશતકોટિસમાન રામ,
સૌ કામદાયક વિનાયક ગુણધામ;
કોટીકશારદસમી ચતુરાઈ વાળા,
શોકોટિ ધાતૃ[4] સમ સૃષ્ટિ નિપાવનારા. ૨૨

શોકોટિવિષ્ણુ સમ રાઘવ જક્તભર્તા,
શોકોટિરૂદ્ર સમ નીખિલવિશ્વ હર્તા;
કૂબેરકોટિશતતુલ્ય ધનાઢ્ય ધીર,
માયાધણીસમ પ્રપંચનિધાન વીર. ૨૩

શોકોટિશેષ સમ આ ભૂમિભારધારી,
જગ્દીશ નીરૂપમ નિર્વધિ નિર્વિકારી;
અન્યોપમા ન કશિ નીરૂપમાભિરામ,
વેદેય કહે વરણી રામ સમાન રામ. ૨૪

ખદ્યોતકોટિશત તુલ્ય કહ્યાથી ભાનું,
લે તે કવીશ લઘુતા અતિ એવું જાણું;
એવી રીતેથી નિજ નિજ મતીવિલાસે,
મ્હા મૂનિશોય હરિને પ્રીતથી પ્રસંશે. ૨૫

છે ભાવગ્રાહક પ્રભુ અતિશે કૃપાલુ,
માને સુપ્રેમ સુણી ગુણ અધિક વાળું;
શ્રીરામ કોટિગુણસાગર છે ખગેશ,
પામે શું પાર જન કોઈ કદાપિ લેશ? ૨૬

સંતોનીપાસ સુણ્યું જેવુંજ સાભિલાખે,
સુણાવ્યું તેવું તમને ખરૂં દંભ પાખે;
શ્રીરામ ગ્રામ ગુણ સાંભળવાથી ચારૂ,
સંસારમાં સરવથા થયું તેનું સારૂં. ૨૭

દોહરા.

સુખનિધાન કરૂણા સદન, ભાવવિવશ ભગવાન;
ભજીએ સદા રમારમણ, તજી મમતા મદ માન. ૧

સાંભળી કાકભૃશુંડિનાં, વેણ મહા સુખદેણ;
હર્ષિત હરિવાહન ઉરે, પ્રફુલ પંખ જળ નેણ. ૨

શ્રીરઘુપતિનો સર્વથી, પ્રભાવ જાણ્યો પ્રૌઢ;
જે ન ભજે એવા પ્રભુ, માનવિ તે મતિમૂઢ. ૩

મોહ પાછલો સમજીને, પૂર્ણ ઉરે પસ્તાય;
અરે અનાદી બ્રહ્મને, નર ફરી માન્યા પ્રાય. ૪

વારવાર વાયસપદે, સ્નેહે નામ્યું શીર;
રામસમાન પ્રમાણીને, પ્રેમ વધાર્યો વીર. ૫

ભવસાગર દુસ્તર મહા, ગુરુ વણ તરે ન કોય;
જે ચતુરાનન સમ તથા, ભલે શંભુસમ હોય. ૬

સંશયસર્પે મૂજને, ગ્રસ્યો હતો હે તાત;
કુતર્ક કોટિક તે રૂપી, દુઃખદલ્હેરી દિનરાત. ૭

મળ્યા ગારુડી તમરૂપે, રઘુનાયક નિરધાર;
જીવાડ્યો મુજને જરૂર, જય પ્રભુ જનસુખકાર. ૮

કૃપાપ્રસાદે તમતણા, નાઠો સૌ મમમોહ;
રામરહસ્યજ જાણીયું, અનુપમ સુખસંદોહ. ૯

વખાણી કાકભૂશુંડિને, વિધવિધભાંતિ વિશેષ;
શિશ નમાવિ કરજોડી પછી, બોલ્યો વચન ખગેશ. ૧૦

હું મારા અવિવેકથી, પૂછું સ્વામી તમનેજ;
જાણી દાસ સાદર મને, કૃપાસિંધુ કહો તેજ. ૧૧

તજ્ઞ તથા સર્વજ્ઞ તમ, તમરહીત[5] દિન રાત;
સુશીળ સુમતીધીર અતિ, સરળ સુખદ આચાર. ૧૨

જ્ઞાન વિરતિ વિજ્ઞાનના, પુંજ તમે ગત આશ;
લાયક રઘુનાયક તણા, સદા તમે પ્રિયદાસ. ૧૩

પણ શા કારણ દેહ આ? પામ્યા તમે પ્રમાણ;
સમજાવી કહો સર્વ તે, મુજને તાત સુજાણ. ૧૪

સુંદર રામચરિત્રસર, પામ્યા ક્યાંથી આપ;
સર્વ કહો સમજાવી તે, શમન સર્વ સંતાપ. ૧૫

---

[1] ઇન્દ્ર. [2] તરવાને અશક્ય. [3] જગતનો નાશ કરનાર અગ્નિ. [4] બ્રહ્મા.

[5] અજ્ઞાન રહિત.

સાંભળીયું છે એવું મેં, શિવપાસે સાક્ષાત;
મહા પ્રલયમાં પણ નહિ, નાશ તમારો નાથ. ૧૬

જૂઠું વચન કહે નહિ, જોગી શિવ જગદીશ;
તેથી સંશય તેહનો, મન મારે આ દીશ. ૧૭

સચરાચર જીવ નાગ નર, દેવ તથા દિગપાળ;
કાળતણે સૌ કોળીયો, કાળ મહા વિકરાળ. ૧૮

અગણિત આ બ્રહ્માંડનો, પ્રલયકાર છે કાળ;
સદાય દુસ્તર છે અતિ, કાળ મહા વિકરાળ. ૧૯

હરિગીત છંદ.

તે કાળ અતિ વિકરાળ તમને, વ્યાપ નહિ શા કારણે?
એ જ્ઞાન કે શુભયોગ બળ તે? હે કૃપાળ કહો મને;
તમ આશ્રમે આવ્યો હું ત્યાંથી, મોહ ભ્રમ મમ ભાગિયો;
કારણ કશું તે નાથ સહુ કહો, તમપદે અનુરાગિયો. ૧

સુણિ ગરુડની શુભવાણી હરખ્યો, કાગ તવ નિજ કાળજે;
વદિયો મહા અનુરાગથી પછી, ગરુડ સંશય જયમ તજે;
અતિ ધન્યધન્ય ગરુડ ગુણનિધિ, અતિ તમારી નિર્મળી;
આ પ્રશ્ન મુજને અધિક પ્રિય છે, તમતણું હે મ્હા બળી! ૨

સુણી પ્રશ્ન પ્રેમ સહીત હિતકર, તમતણું આ અવસરે;
બહુ પ્રથમ જન્મનિ આવિ મુજને, શુદ્ધિ સારી અંતરે;
સરવે કથા કહું વરણિને નિજ, આજ તમને પ્રીતથી;
સાદર સુણો હરિયાન ઉરમાં, લાવી પ્રીત સહીતથી. ૩

જપ યજ્ઞ તપ શમદમ વ્રતાદિક, અધિક જ્ઞાન વિવેક જે;
શુભ યોગ વિરતિ વિશેષ વિષે, ભક્તિ પ્રભુની સટેક જે;
સહુ સાધનોનું એક ફળ શુભ, પ્રેમ પ્રભુચરણે થવો;
પામે ન તેવણ પ્રેમ કોઈ, જગ ભલે વિધિસમ હવો. ૪

આ કાગ શરીરે પામિયો હું, રામભક્તિ અતિ ઉંડી;
તે કારણે આ તન ઉપર મમતા મને ઘણી છે રૂડી;
જેનાથી નિજ સ્વારથ કશો કદિ, થાય જો ખગરાયજી;
તેપર કરે મમતા સરવ જણ, સત્ય મન વચ કાયજી. ૫

છે એવિ નીતિ સજ્જન કહે વળી, વેદસંમત છે વડો;
અતિ નીચની પણ પ્રીત કરીએ, સ્વાર્થ નિજ પ્રીછિ રૂડો;
રેશમ અને કીડાથી વળી તેમાંથી, અંબર ઓપતાં;
પાળે સરવ નિજ પ્રાણસમ કૃમી[1], અતિઅપાવન છે છતાં. ૬

છે સત્ય સ્વાર્થ સદાય એહજ, જક્ત જીવને જકતમાં;
અતિ નેહ રામપદાબ્જ મન ક્રમ, વચનથી આસક્તમાં;
જન તેજ પાવન તેજ તન શુભ, જક્ત બાહર સર્વથી;
જે શરિર પામી રામ ભજીએ, અવનિમાંય અગર્વથી. ૭

વિધિતુલ્ય દેહ ધરે ભલે પણ, હોય રામવિમુખ જો;
કવિ પંડિતો ન વખાણતા કદિ, તેહને રજ તુલ્ય તો;
આ તનથકી જાગી હૃદયમાં, રામભક્તિ મહા અતિ;
તે કારણે પ્રિય પંડ આજ, અખંડ મુજને છે અતિ. ૮

ઇચ્છામરણ પણ તન તજું નહિ, તે કહું સહુ ભેદમાં;
ના થાય તનવણ ભજન એવું, વરણિ કહ્યું છે વેદમાં;
મુજને ઘણોજ વગોવિયો મોહે પ્રથમ સ્વપ્રતાપથી;
પામ્યો ન સુખસ્વપ્નવિમુખકદિ, બળીરહ્યો પરિતાપથી. ૯

વિધ વિધ જન્મ વળી વિવિધ વિધિ, કર્મ કોટીક મેં કર્યાં;
જપ યોગ તપ વળી દાન યજ્ઞો, કરી મુઓ કાર્ય ન સર્યાં;
જન્મ્યો ન જ્યાં કો યોનિ તે? જગ ભમિભમિ હું સુણો તમો;
જોયાં કરી સૌકર્મપણ સુખી નવ થયો આજની સમો. ૧૦

શુદ્ધિ મને બહુ જન્મકેરી, સર્પરિપુ કહું તે કથી;
શિવનાપ્રસાદે મારિ અતિ ઘેરાતિ નથી અવ મોહથી;
કહું પ્રથમ જન્મતણાં ચરિત્રો, સર્પરિપુ સુણજો હવે;
સુણવાથી પ્રભુપદ પ્રીત ઉપજે, ક્લેશ મટશે અનુભવે. ૧૧

પૂર્વે મહાપાપોનું મૂળ કલીયુગ એવો જાણીયો;
નરનારિ અધમ અધર્મરત સૌ, વેદપ્રતિકુળ પ્રાણિયો;
આગળ કહિશ તે સૌ કથા, વિસ્તારીને સવિવેકથી;
કળીયુગતણા ગુણ દોષ ગુઢ જે, રહી શકાય ન ટેકથી. ૧૨

દોહરા.

તે કલીયુગમાં જન્મિઓ, અવધપૂર જઈ આપ;
શૂદ્રતણું તન પામિઓ, કરેલ કર્મ પ્રતાપ. ૧

મન ક્રમ વચને સર્વથા, શિવસેવક હું છેક;
અન્યદેવનિંદક ઘણો, એ મારો અવિવેક. ૨

ધનમદથી ઉન્મદ મહા, વળી પરમ વાચાળ;
ઉગ્ર બુદ્ધિ અતિ માહરી, ઉરમાં દંભ વિશાળ. ૩

રામરાજ્યધાની વિષે, યદ્યપિ રહું કરી વાસ;
તદપિ ન મહિમા જાણીયો, હોંસે અતિ હરિદાસ. ૪

જાણ્યો હવે જરૂર મેં, અવધપ્રભાવ અપાર;
નિગમાગમ પુરાણ સૌ, ગાય એવું નિરધાર. ૫

કોપણ જન્મવિષે કદા, વસે અવધપુરિ જેહ;
રામપરાયણકારી પુરિ, ધન્યભાગ્ય નર તેહ. ૬

અવધપ્રભાવ અપાર તે, જાણે તવ જન મંન;
જ્યારે ઉરઘરમાં વસે, રામ ધનુર્ધર ધન્ય. ૭

તે કળીકાળ કરાળ અતિ, કઠણ સમય ખગરાય;
પાપપરાયણ નારિ નર, અધર્મિ સરવ સદાય. ૮

ગ્રસ્યા ધર્મ સૌ કળીયુગે, ગુપ્ત થયા સદગ્રંથ;
નિજમતિ કલ્પિ પ્રગટ કર્યા, દંભિજને બહુ પંથ. ૯

૧ જીવડા.

છપ્પા.

દંભિજનોએ કર્યા, પંથ પાખંડી સસેવા;
ઉદરભરણ વિતહરણ, વર્ણશંકર ગુરૂ એવા;
મોહવિવશ સહુ લોક, ગ્રસ્યાં શુભ કર્મો લોભે;
સુણો ગરૂડ ગુણધામ, વરણતાં મુજ મન ક્ષોભે;
કહું મતિઅનુસાર કશાક આ, કળીના ધર્મ મુખે કથી;
અતિ નીચ પ્રજા કળીયુગતણી, જાત જાણી જાતી નથી. ૧

વર્ણ ધર્મ નહિ કશો, ચાર આશ્રમ નહિ જોતાં;
વેદવિરોધિ વિશેષ, સર્વ નર નારી સોતાં;
વેચનાર વેદના, વિપ્રચંડાળો એવા;
ભૂપ મહા લોભાર્થિ, પ્રજાને ચુશિ લે તેવા;
માને નહિ શ્રુતિઆજ્ઞા કશી, માર્ગ તેજ જે મન ગમ્યો;
ખુબ ગાલ વગાડે તેજ જન, પંડિત કવિ વાલ્મિકિ સમો. ૨

વ્યર્થારંભ વિશેષ, દંભમાં રત જે દાડી;
તેને સહુ કો કહે, સંતજન આજ અનાદી;
શાણો તેજ મનાય, જેહ પરધન હરનારો;
કરે દંભ જે કોય, તેજ આચારી સારો;
જૂઠી કહે વાત બનાવિને, મશ્કરી કરી જાણે વળી;
ગુણવાન તેજ કળીયુગવિષે, વખાણી કહે જન સૌ મળી. ૩

વેદપંથ ત્યાગીને, અનાચારી જે અતિશે;
તેજ જ્ઞાનિ વેરાગી, કઠણ આ કળયુગવિષે;
જેને છે નખ જટા, ઘણી લાંબી સવિભૂતી;
તેજ તપસ્વિ પ્રસિદ્ધ, ધરા પાખંડે ધુતી;
જે કરે અભક્ષાભક્ષને, વેશ અશુભધારીજ જે;
જન તેજ યોગી સિધ તેજ શુભ, પૂજ્ય સર્વને કળીયુગે. ૪

ચાહન જે ચાડીયો, વડાઈ તેની અતિશે;
મન ક્રમ વચન લબાડ, તેજ વકતા કળીવિષે;
નારીવશ નર સર્વ, જેમ નચવે ત્યમ નાચે;
નટ મરકટની જેમ, રૂપપર ઉરમાં રાચે;
જ્ઞાનોપદેશ વળી વિપ્રને, કરે શુદ્ર જાતીતણો;
લે વિપ્ર કુદાન કળીવીષે, તજી જનોઈનો તાંતણો. ૫

કામ લોભ રત સર્વ, નરઘણા ક્રૂર કરોધી;
દેવ વિપ્ર વળી વેદ, સંતજનતણા વિરોધી;
સુંદર ગુણમંદિર, ત્યાગી નિજપતિ શુભ તેવો;
પરનર સ્ત્રી વાંચ્છતી, કળીનો મહિમા એવો;
સૌભાગ્યવંતિ ભામા ભલી, ભૂષણ વનિ તે સુખ દીને;
વિધવા નિત નવ શણગાર તન, ધારણ કરે સુધારીને. ૬

બધિર આંધળાતણું, લેખું ગુરુશિષ્યનું કાંકે;
એક સુણે નહિ કાન, એક દેખે નવ આંખે;
શિષ્યતણું ધન હરે, શોક સ્વલ્પે ન હરે જે;
પડશે ગુરુ ચંડાળ, ઘોર નર્કમાં ખરે તે;
માબાપ તેય નિજ બાળને, પાસ તેડી પ્રીતે નકી;
નિત તેજ ધર્મ શિખવાડશે, ઉદર ભરે સુત જેથકી. ૭

બ્રહ્મજ્ઞાનવણ અન્ય, વાત નરનાર ન વદશે;
કોડીસારૂં થઈ લોભિ, ઘાત ગુરુવિપ્રની કરશે;
વિવાદ નિત વિપ્રશું, શુદ્ર કરશે કહું એવો;
અમે તમારાથી શું? છીયે ઓછા દરશાવો?
જે બ્રહ્મપ્રિછે તે બ્રાહ્મણો, વેદ વિદિત એ વાત છે;
પ્રીછિએ પરિબ્રહ્મ અમેયતે, શું થયું શુદ્રની જાત છે? ૮

પરસ્ત્રિલંપટ નિપટ, કુટીલ ને કપટ શહાણો;
મોહ તથા પરદ્રોહ, મમતમાં જે લપટાણો;
અભેદવાદી તેજ, જ્ઞાનિ નર તેજ ગણાયે;
કળીયુગકેરૂં ચરિત્ર, દીઠું મેં નજરે પ્રાયે;
પોતે હરિવિમુખ અધર્મરત, થઈ જગ ક્ષોભ પમાડતો;
જે સતમારગ પ્રતિપાળતો, તેને પણ વણસાડતો. ૯

કરે કુતર્ક વિશેષ, વેદપર નર જે હાંસે;
એક એક નર્કમાં, કલ્પ કલ્પ લગી કો'શે;
અધમ વર્ણ જે આપ, તેલિ કુંભાર કહાવે;
કોળી કલાલ કિરાત, તથા ચંડાળ સ્વભાવે;
ગૃહ સંપતિહત, નારી મુવે, મુંડાવિ સન્યાશી હુઓ;
તે પાય પુજાવે દ્વિજ કને, મહિમા કળીયુગનો જુઓ. ૧૦

તે પાપિઓ અપાર, લોક પરલોક બગાડે;
નિજહાથે નિરધાર, નિજતણું નખોદ કાઢે;
કાળાક્ષરને કુટે, વિપ્ર લોલુપ અતિ કામી;
નિરાચારી શઠ સર્વ, શુદ્રણીઓના સ્વામી;
કરતા જપતપ વ્રત વિવિધ અતિ, શુદ્ર જાતિના જે દિસે;
શ્રેષ્ટાસનપર બેશી વળી, પુરાણ કેહતા કળીવિષે. ૧૧

મન કલ્પિત આચાર, સર્વ નર કરતા કળીમાં;
જાય ન વરણી અનીતિ, અતિશે જેની સીમા;
થયા વર્ણશંકરો, લોક સહુ કળીયુગમાંહે;
ભિન્ન માર્ગે રીત ભિન્ન, પાપના પૂર પ્રવાહે;
કરી પાપ પામતા દુઃખ ઘણું, રોગ શોક કુવિયોગનું;
મન તોય ન સમજે પાપિયા, દુઃખ કર્મના ભોગનું. ૧૨

વિરતિ વિવેક સહીત, પંથ હરિભક્તિકેરો;
શ્રુતિસંમત નિરધાર, વિશ્વમાં જેહ વડેરો;
મોહપાશવશ નરો, ચાલતા નહિ તે પંથે;
કલ્પિત પંથ અનેક, લેખું જેનું ન સદગ્રંથે;
બહુ દામ એકઠા કરી સદા, ધામ દિપાવે જન જતી;
વિરતી રહી ન લવલેશ કશિ, હરણ કરી વિષયે અતિ. ૧૩

તપસ્વી જન ધનવંત, ગૃહસ્થાશ્રમી ભિખારી;
કળીયુગનાં કૌતકો, જાય વરણ્યાં ન વિચારી;
કુળવંતી સતી નાર, તેહને તજી મતિમંદો;
દાસી ઘેર લાવશે, કરી સ્વકિયા જનવૃંદો;
ત્યાંલગી માનશે મનવિષે, સુત સૌ નિજ માબાપને;
જ્યાંલગી દીઠું નથી નેત્રથી, પ્રમદામુખ હર તાપને. ૧૪

સાસરીઆં જ્યારથી, લાગીયાં પ્રિય મનમાંયે;
નિજ કુટુંબ ત્યારથી, શત્રુરૂપ થયું જણાયે;
પાપપરાયણ ભૂપ, ધર્મે મન કશો ન ધારે;
કરીને દંડ અખંડ, પ્રજાને વેડે મારે;
ધનવંતો મહા મલીન પણ, તેજ કુલીન સર્વોપરી;
દ્વિજચિન્હ જનોઈ જાણવી, નાગો તેજ તપેશ્વરી. ૧૫

માને નહિ મન જેહ, વેદ પૂરાણ કદાએ;
તે કળીયુગમાં સંત, તેજ હરિભક્ત ભણાએ;
કવિનાં વૃંદ અપાર, પ્રાસ ઝડ તેજ સુકવિતા;
ગુરુ અશુદ્ધ દુઃખપુંજ, કોય નહિ જન ગુણવંતા;
પડશે દુકાળ કળીકાળમાં, વાર વાર કહું શું વળી?
વીના અનાજ જન દુઃખીથશે, મૃત્યુ તુલ્યજ મેદની. ૧૬

કપટ દંભ પાખંડ, દ્વેશ મદ મન્મથ હઠતા;
મોહ માનથી વ્યાપ્ત, જક્ત સૌ એ કળીમહતા[1];
જપ તપ વ્રત દાનાદિ, ધર્મે તામસિ નર કરશે;
અલ્પ મેઘ અવનિમાં, ધાન્ય વાવ્યું નહિ ઉગશે;
અબળા કચભૂષણ માનશે, અતિ ક્ષુધાતુર અહનિશે;
ધનહીન મહા દુઃખી તોય પણ, મમતા બહુધા મનવિષે. ૧૭

સુખ વાંચ્છે જન મૂઢ, ધર્મમાં રત નહિ જરીએ;
અલ્પ નિર્દયા મતી, નહિ કોમળતા કશિએ;
રોગપિડિત નર સર્વે, ભોગ નહિ જોતાં શોધી;
તોય મહા અભિમાનિ, વિનાકારણે વિરોધી;
અતિ અલ્પાયુષ અવનીવિષે, વર્ષ પચાશતણું દિસે;
નથી કલ્પાંતે અમ નાશ કદિ, ગુમાન એવું મનવિષે. ૧૮

કર્યાં ઘણા કળીયુગે, મનુજ બેહાલ બીચારા;
માને નહિ મન કોય, બેન કે પુત્રી નગરા;
વિચાર કે સંતોષ, નહિ શીતળતા સારી;
સર્વે જાત કુજાત, માગતા ભીખ ભિખારી;
અતિ ઈર્ષા ઉર અભિમાન અતિ, લોલુપતા મમતા ઘણી;
ભરીપૂરિ રહી સૌ ભવનમાં, શમતા રહિત શિરોમણી. ૧૯

આપ્તવિયોગ સશોક, લોક સહુ હણ્યા બીચારા;
વર્ણાશ્રમ ધર્મનો લોપ, પંથો થઈ ન્યારા;
શમ દમ દાન દયા ન, જાણપણું કશું ન દીસે;
જન જડતાજડ દ્રઢ, અપર વંચકતા અતિશે;
નિજ તનપોષક નર નાર સૌ, કણ ન જાય કહિ પરમુખે;
પરનિંદક જન પાપી ઘણા, સ્વપ્ને પણ ન રહે સુખે. ૨૦

અવગુણ ને અઘસદન, તણો કળીકાળ કહાવે;
ગુણ કળીતણો ઘણોજ, વિના શ્રમ સંસૃતિ જાવે;
કૃત ત્રેતા દ્વાપરે, પુજા મખ યોગે હામે;
લે ગતિ તે કળિવિષે, માત્ર હરિ નામે પામે;
સુણ સર્પશત્રુ અતિ સ્નેહથી, કળી અવગુણ જે જે કહ્યો;
ગુણ એક સર્વે અવગુણ ઉપર, રૂડા માનવી ઉર રહ્યો. ૨૧

સતયુગમાં હે સર્વે, યોગી વિજ્ઞાનિ સદાએ;
કરી હરિકેરૂં ધ્યાન, તરે ભવ પ્રાણી પ્રાયે;
ત્રેતામાં નર વિવિધ, યજ્ઞ કરીને સહપ્રીતે;
પ્રભુને પૂણ્ય સમર્પિ, તરે ભવસાગરથીતે;
દ્વાપરે રામપદકમળની, કરી પૂજા અતિ પ્રીતથી;
ભવસાગર નર સ્હેજે તરે, સત્ય કહ્યું મેં સર્વથી. ૨૨

યોગ યજ્ઞ કે જ્ઞાન, નહિ કળીયુગમાં કાંયે;
માત્ર એક આધાર, રામગુણગાનતણો એ;
સર્વે ભરોસો તજી, રામને સદા ભજે જે;
ગાય રામ ગુણગ્રામ, અને મદ મોહ તજે જે;
જન તેજ તરે ભવસિંધુ આ, સંશય નહિ એમાં કશો;
કળીમાં હરિનામતણો ઘણો, પ્રગટ પ્રભાવ સદા વસ્યો. ૨૩

વળી કળીતણો પ્રતાપ, એક અતિ પવિત્ર કામે;
મિથ્યા મન કલ્પેલું, પૂણ્ય તે પણ નર પામે;
મન કલ્પિત જે પાપ, તેહ નરને નવ લાગે;
એ મહિમા અતિ રૂડો, સુણો ખગપતિ અનુરાગે;
નહિ અન્ય યુગ કળીયુગ સમો, જો વિશ્વાસ જનો કરે;
શુભ રામ ગ્રામ ગુણ ગાઈ નર, અનાયાસ આ ભવ તરે. ૨૪

દોહરા.

પ્રગટ ચાર પદ ધર્મના, કળીમાં એક પ્રધાન;
કર્યે દાન જે તે રીતે, કોટી થાય કલ્યાણ. ૧

સતયુગમાં જન સર્વથી, ધર્મ થાય ભલિભાત;
હૃદય રામમાયા તણી, પ્રેરણાથી સાક્ષાત. ૨

સુદ્ધ સત્વગુણ જ્ઞાન અતિ, શમતામય જન સર્વ;
સતયુગનો સુપ્રભાવએ, પ્રસન્ન મંન અગર્વ. ૩

સત્વ પ્રબળગુણ સર્વમાં, કાંક રજો ગુણ કર્મ;
સૌ વિધિ ત્રેતાયુગતણો, સુખદાયક એ ધર્મ. ૪

સ્વલ્પ સત્વ સૌ જનવિષે, રજો તમો ગુણ પૂર;
માનસભય[1] વળી હર્ષ એ, દ્વાપર ધર્મ જરૂર. ૫

વ્યાપ્ત તમોગુણ વિશ્વમાં સ્વલ્પ રજો ગુણ ભાવ;
વિરોધ ચારે કોર બહુ, એ કળીતણો પ્રભાવ. ૬

શાણાજન મન જાણીને, આ કળીયુગનો ધર્મ;
તજી અધર્મમાં રતિ સહુ, કરે ધર્મનાં કર્મ. ૭

તો તેને નહિ વ્યાપશે, કાળધર્મ કો કાળ;
પ્રીતિ રામપદ જેહની, અતિશે હશે વિશાળ. ૮

વિકટ કપટ નટકેરૂં કર્યું, તે માયા ખગરાય;
વ્યાપે નહિ નટશિષ્યને, મર્મભેદુ મન કાંય. ૯

હરિમાયાકૃત દોષ ગુણ, વણ હરિ ભજન ન જાય;
ભજે રામ તજી કામ સૌ, એવું ગણિ મનમાંય. ૧૦

૧ મનનું ભય.

તે કળીમાં બહુ વર્ષ હું, વસિયો અવધ ખગેશ;
પડ્યો દુકાળ, પીડાથી તે, વિચર્યો તવ હું વિદેશ. ૧૧
ગયો ઉજેણી નગરિમાં, સુણો તમે ખગરાય;
દીન મલીન દરિદ્ર અતિ, દુઃખીયારો હું કાય. ૧૨
વિત્યે કાળ ત્યાં કેટલા, સંપતિ પામ્યો કાંક;
ત્યાં વળી શિવસેવા કરૂં, અતિ પ્રીતે થઈ રાંક. ૧૩
વિપ્ર એક વૈદિક[1] ત્યહાં, શિવપૂજા સહુલાસ;
કરે નિત્ય તેને ન કશું, અન્યકાજ હરિદાસ. ૧૪
પરમ સાધુ તે સર્વદા, પર્માર્થજ્ઞ પ્રમાણુ;
શંભુઉપાસક સર્વથા, નહિ હરિનિંદક જાણુ. ૧૫
કરૂં સેવના તેતણી, કપટ સહીત સદાય;
નીતિધામ દ્વિજ તો વળી, અતિ દયાળુ મનમાંય. ૧૬
બાહ્યાંતર અતિ નમ્ર શીળ, નિરખી મને હે નાથ;
વિપ્ર ભણાવે પ્રેમથી, પુત્રની જ્યમ ભલિભાત. ૧૭
વિપ્રવરે આપ્યો મને, શંકરમંત્ર સપ્રીત;
શુભોપદેશ સહસ્રવિધ, કર્યો મને મમહીત. ૧૮
જપું મંત્ર કરજોડીને, શિવમંદિર જઈ સાર;
અધિક ગર્વ ઉર દંભ અતિ, સુણો ગરુડ નિરધાર. ૧૯
પાપપુંજ મતિ ખળ હું અતિ, નીચ જાત વશ મોહ;
હરિજન દ્વિજ દિઠે બળું, કરૂં વિષ્ણુનો દ્રોહ. ૨૦
નિત્ય પ્રબોધે ગુરુ મને, અતિ શુભ વાંચ્છી ઊર;
અવિલોકી આચરણ મમ, દુઃખી દિસે ભરપૂર. ૨૧
શિખ સાંભળી ગુરુની મને, ઉપજે ક્રોધ અપાર;
ભાવે શું દિલ દંભિને, નીતિબોધ નિરધાર? ૨૨

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

એકવાર ઉરે પ્રીત લાવી, લીધો ગુરુએ મને બોલાવી;
શીખવાડી મને નીતિ સાર, સુણો ગરુડ અનેક પ્રકાર. ૧
શિવશેવાનું ફળ સુત એજ, અવિરલ ભક્તિ રામપદ સ્હેજ;
ભજેરામનેશિવવિધિતાત, પામર નરની પછી તો શીવાત? ૨
જેને પદ શિવ અજ અનુરાગી, દ્રોહ તેશું કરે જે અભાગી;
કરી દ્રોહ વળી સુખ ચ્હાય, કોણમૂઢ તે જેવો કે'વાય? ૩
કહ્યા હરને હરિજન જ્યારે, મારા ગુરુએ પ્રમોદે ત્યારે;
મારૂં હૃદય બળ્યું સુણી વાત, આવી અંતર રીશ અઘાત. ૪
પામ્યો વિદ્યા હું અધમ જાતીનો, થયો કેવો કહું તે મતીનો;
પાઈ દૂધ ઉછેર્યો સાપ, પરિણામે કરે પરિતાપ. ૫
માની મનમાં ગુરુને કુટીલ, હું અભાગી કુજાતી કુશળ;
લાગ્યો દ્રોહ ગુરુતણો કરવા, રાત દિવસ ન પામું ઠરવા. ૬

અતિ કરૂણાળુ ગુરુ ગત ક્રોધ, વળી વળી મને દેતા સુબોધ;
પામે પ્રથમ જેના વડે જગમાં, જન નીચ મહત્વતા વગમાં. ૭
તેહનેજ પ્રથમતો નમાવે, હઠીને પણ ક્રૂર સ્વભાવે;
અગ્નિથીજ પ્રગટ ધુમ્ર પોતે, મળી વાદળમાં જોત જોતે;
ઘનપદવી પામી મૂઢ તેહ, ઓલવે છે અનળને સનેહ. ૮
ધૂળ ધરણી ઉપર પડી રેછે, સૌના પાદુપ્રહાર સહે છે;
તેને વાયુ ઉરાડે જ્યારે, પેલાં તેને ભરી દેછે ત્યારે. ૯
પછી નૃપને મુગટ ચઢી બેસે, જાણે હોય ન પટરાણી વેશે;
એવો સમજી નીચનો પ્રસંગ, ડાહ્યા ન કરે અધમનો સંગ. ૧૦
ખળસાથ કદાપી કાળ, ભલો કલહ નહિ ભલું વ્હાલ;
ગાયકવિનેકોવિદ એવીનીતિ, કોઈ કરશોનખળની પ્રતીતિ.૧૧
ઉદાસીન વૃત્તિએ રહિએ, સદા સુન્ય ભલે સુખ ચહિએ;
પણ ખળને તો ચહિનિજક્ષેમ, સદ્ય તજીએ શ્વાનની જેમ.૧૨
ઉર કપટ કુટિલતા ભારે, મહા ખળ હું ભર્યો અવિચારે;
ગુરુ મમહિત કહિને બતાવે, મન મુજને લગારે ન ભાવે. ૧૩
એકવાર હું શંકર ધામ, હતો જપતો હોંસે હરનામ;
ગુરુ આવ્યા ત્યહાં ગુણધામ, ઉઠી મેં ન કર્યો પરણામ. ૧૪
તેનું ગુરુએ તો કહ્યું નહિ કાંય, લેશ રોષ નહિ ઉરમાંય;
અતિપાપગુરુનુંઅપમાન, તે ન સહિ શક્યા શિવ ભગવાન. ૧૫
મંદિરે થઈ આકાશ વાણી, હત ભાગી હે નિચ અભિમાની;
જોકેતુજગુરૂને નથી ક્રોધ, અતિકરૂણાળુગુરૂઅવિરોધ. ૧૬
ભલિભાતે પ્રબોધાયલા છે, ગુણસંપન્ન ગુરુજી આ છે;
શાપ દઉં છું તદપિ હું તનેતો, ન ગમેનીતિ વિમુખ મનેતો. ૧૭
જો ન દંડ હું દેઊં કદાપી, ગુરુદ્રોહી હે ખળ મહાપાપી;
થાય વેદપંથ ભ્રષ્ટ મારો, જેહ આદ્ય અનાદ્યથી સારો. ૧૮
ઇર્ષા કરશે સદગુરૂ સાથ, મહા શઠ જન જે સાક્ષાત;
કોટિ યુગલગી તે પરિતાપી, પડશે રૌરવનર્કમાં પાપી. ૧૯
ત્રણે જગની યોનીમાં તે મૂઢ, દેહ ધરી પિડા પામશે પ્રૌઢ;
જન્મ અયુત લગી નિરધાર, શાપ મારો એ મૂઢ ગમાર.૨૦
બેશી રહિશ અજગર સમ પાપી, થઈશ સર્પ જો મતિ આવી વ્યાપી;
મહા વૃક્ષની પોલમાં જાઈ, પામી નીચ ગતી દુઃખ દાઈ. ૨૧
ઘણા કાળ લગી ત્યાં રહીશ, અધમાધમમાં હે અધીશ;
કર્યો ગુરુએહાહાકારત્યારે, દારૂણશાપશિવનોસુણ્યોજ્યારે. ૨૨
મને જોઈને કંપાયમાન, ઊપજ્યો પરિતાપ અમાન;
કરી પ્રેમથી દંડપ્રણામ, કરજોડી તે વિપ્રાભિરામ. ૨૩
શિવ સન્મુખ ઊભો રહી તે, કરે મુજવતી વિનતી સપ્રીતે;
મારી ઘોર ગતી થઈ જાણી, વિપ્ર વદિયો ગદ ગદ વાણી. ૨૪

૧ વેદમાર્ગે ચાલનારો.

છપ્પા.

જય નમામિ જગદીશ, રૂપ નિર્વાણ તમારૂં;
વેદ સ્વરૂપ અનુપ, બ્રહ્મ વ્યાપક વિભુ વારૂં;
નિર્ગુણ નાથ અતર્ક્ય, નિરીહ નિખિલપતિ નિજ રૂપ;
ચિદાનંદઘન ચતુર, વાસ અકાશ કાશિભૂપ;
ૐકાર મૂળ ચૈતન્ય રૂપ, નિરાકાર ભજું નેહથી;
પ્રભુ જ્ઞાન ગિરા ગોતીત અતિ, અચળદૃશિ અતિશયગતી. ૧

મૃત્યુંજય મ્હાદેવ, કાળના કાળ કૃપાળુ;
ગુણસાગર ગૌરીશ, વિર્દ જનપાળક વાળુ;
હિમાદ્રિસમ તન ગૌર, દયા દિલમાંય ઘણેરી;
કોટી કામ અભિરામ, તુલ્ય શોભા તનકેરી;
શિર પ્રગટ ગંગ સતરંગિણી[1], બાળચંદ્ર શુભ ભાલ છે;
કંઠે ભુજંગ કુંડળ તરલ, તરલ ત્રિનેત્ર વિશાળ છે. ૨

ભૃકુટિ વિશાળ ભલેરી, વદનશશિ પ્રસન સદાયે;
નીલકંઠ ભુજદંડ, દીનવત્સળ સુદયાયે;
શાર્દુલચર્મ સુવસ્ત્ર, મુંડમાળા વળી કંઠે;
સર્વનાથ પ્રિય શંભુ, ભજું હું અતિ ઉત્કંઠે;
નિજ શક્તિ પ્રચંડ પ્રગલ્ભ પ્રભુ, શ્રેષ્ટ પરામાયાપતી;
સુપ્રકાશ ભાનુ શતકોટિ સમ, અજ અખંડ અવિચળગતી. ૩

શૂલપાણિ સુખમુળ, ત્રિવિધશુળ નિર્મુળ કર્તા;
ભાવગમ્ય અતિ રમ્ય, ભજું ભવ ભવ સંહર્તા;
કળાતીત કલ્યાણ, પ્રલયકારી ત્રિપુરારી;
દાતા ઉર આનંદ, સજ્જનના ભવભયહારી;
જય ચિદાનંદઘન કંદ સુખ, દર્પ મોહ કંદર્પહર;
થાઓ પ્રસન્ન આનંદ મન, શિવસ્વામી શેવક ઉપર. ૪

આ ભવ કે પરભવે, નરો જ્યાં લગી ન ભજશે;
ઉમયાપતિના સુભગ, ચરણજલજાત સહર્ષે;
ત્યાં લગી સુખ કે શાંતિ, હૃદયમાં નહિ પમાશે;
ત્રિવિધતાપ સંતાપ, તેવિના નાશ ન થાશે;
થાઓ પ્રસન્ન પ્રભુ પ્રેમથી, સર્વ હૃદયવાસી સદા;
જોગેશ્વર જગજાહેર જય, સેવ્યે સુલભ સંપદા. ૫

જાણું નહિ જગદીશ, જોગ જપ પૂજા તમની;
નમું સદા સર્વથા, શંભુ પ્રભુ શિશ ધરી અવની;
જરા જન્મ મૃત્યુનાં, અધિક દુઃખકેરી આંચે;
તન મન અતિ તપેલ, પાહિ પ્રભુ વિધિ પરપંચે;
ગુરુએ શિવને સંતોષવા, કરી સ્તુતી આ શુભ મને;
ભણશે જે આ ભક્તિ સહિત, થશે પ્રસન્ન શિવ તેહને. ૬

દોહરા.

સુણી વિનતી સર્વજ્ઞ શિવ, જોઈ વિપ્ર અનુરાગ;
વળી ત્યાં નભવાણી થઈ, હે દ્વિજવર વર માગ ! ૧

જો પ્રસન્ન પ્રભુ મુજ ઉપર, સ્વામી દીનદયાળ;
નિજપદ ભક્તિ દો વળી, દો વર અન્ય દયાળ. ૨

તમમાયાવશ જીવ જડ, ભુલ્યો ભમે દિનરાત;
તે પર ક્રોધ ઘટે નહિ, કૃપાનાથ શિવતાત. ૩

શંકર દીનદયાળ અવ, એપર થાવ કૃપાળ;
જેથી શાપ અનુગ્રહ પ્રભુ, થાયજ થોડે કાળ. ૪

થાય એનું જેવી રિતે, નાથ પરમ કલ્યાણ;
તેજ કરો ત્રિપુરારિ અવ, કૃપાસિંધુ ભગવાન. ૫

પરહિતભરિ વાણી સુણી, વિપ્રતણી એવાર;
એવમસ્તુ આકાશથી, થઈ વાણી સુખકાર. ૬

યદ્યપી કર્યું એણે ઘણું, દારૂણ પાપ સદંભ;
સક્રોપ મેં વળી શ્રાપ દીધ, એમાં નહિ અચંબ. ૭

તોપણ અવિલોકી રૂડી, તમસાધુતા તમામ;
કરૂં છું એપર અતિ કૃપા, સુણો વિપ્ર અભિરામ. ૮

ક્ષમા શીળ પરમારથી, જે દ્વિજ વિશ્વ જરૂર;
તે મુજને રઘુનાથ સમ, પ્રિય અતિશે નિજ ઊર. ૯

વ્યર્થ થશે નહિ શાપ મમ, હે દ્વિજવર ધીમાન;
એને જન્મ સહસ્ત્ર સુધી, અધગતિ પ્રાપ્ત પ્રમાણ. ૧૦

જન્મ મરણનું દુસહ દુઃખ, ભૂત માત્રને થાય;
પણ એને નહિ વ્યાપશે, તે દુઃખ લેશય પ્રાય. ૧૧

કોપણ જન્મવિષે તને, મટશે નહિ ઉર જ્ઞાન;
સાંભળ હે જન શુદ્ર તું, મારૂં વચન પ્રમાણ. ૧૨

રઘુપતિની નગરીવિષે, થયે જન્મ તુજ જાણ;
મમ સેવા મન દેઈને, કરશે તું નિર્વાણ. ૧૩

પૂરીતણે પ્રભાવ વળી, મમ અનુગ્રહે અપાર;
રામભક્તિ ઉર ઉપજશે, તુજને તવ નિરધાર. ૧૪

સત્ય વચન સુણી મારૂં અવ, કરજે તું નિરધાર;
હરિસંતોષક વ્રત તથા દ્વિજ સેવકતા સાર. ૧૫

હવે કરીશ નહિ કદી, વિપ્રતણું અપમાન;
અનંત સમ જન સંતને, ગણજે તજી ગુમાન. ૧૬

ઈંદ્રવજ્ર દારૂણથી વળી, મમ ત્રિશુળ વિશાળ;
કાળદંડ પરચંડ અતિ, હરિનું ચક્ર કરાળ. ૧૭

એટલાંથી અવનીવિષે, માર્યા ન મરે જેહ;
વિપ્રદ્રોહપાવકવિષે, બળશે સત્યજ તેહ. ૧૮

ઉર એવોજ વિવેક અતિ, સદા રાખજે સાર;
જગમાંહે કશું તાહરે, નહિ દુર્લભ નિરધાર. ૧૯

વળી અજય આશીષ મુજ, તુજ હિતકારણ એહ;
અવ્યાહત[2] ગતિ તાહરી, થાશે નિઃસંદેહ. ૨૦

---

૧ તરંગો સહીતની.

૨ કોઈથી રોકી ન શકાય એવી ગતિ.

રાગ ગોડીની દેશી.

સાંભળી શિવના વચન ગુરુ મારે, એવમસ્તુ એવું ભાખીરે;
મુજને પ્રબોધ દઈગયા નિજઘર, શંકર પદ ઉર રાખીરે. ૧
કાળપ્રેરિત હું વિંધ્યાદ્રીમાં જઈ, અવતરિયો થઈ વ્યાલરે;
વળી તન તે તજ્યું મેં અનાયાસે, વીત્યા વળી કંઈ કાળરે. ૨
જે તન ધરૂં તે તજું અનાયાસે, હરિવાહન સુણો હેતેરે;
જેમ તજી જન વસ્ત્ર જુનાને, પે'રે નવું બહુ પ્રીતેરે. ૩
વેદ નીતિ રાખી શિવે વળી હું, કાંય ન પામ્યો ક્લેશરે;
એવી રીતે તન વિવિધ ધર્યાં મેં, જ્ઞાન મટ્યું ન ખગેશરે. ૪
ત્રણે જગતમાં મેં જે તન ધરીયું, નરનું કે દેવનું નેહરે;
રામપરાયણ ત્યાં મતિ મારી, દુઃખી ન થાઊં દેહરે. ૫
શૂળ મને એક અંતર સાલે, વિસરે ન કદિ વિહંગેશરે;
કોમળ શીળ સ્વભાવ ગુરૂનો, પ્રત્યક્ષ સમ પરમેશરે. ૬
છેલી હું દેહ પામ્યો વિપ્રકેરી, સુરદુર્લભ શ્રુતિ ગાયેરે;
પૂરાણ પણ કહે વિપ્રનું તન જગ, પૂરણ પૂણ્યે પમાયરે. ૭
બાળક ટોળે મળી દશવિશ જ્યાં, ખેલે હું ત્યાં જઈ ખેલુંરે;
કોડે કરૂં રઘુનાથની લીલા, મન જેનાશું મળેલુંરે. ૮
મોટો થયે મને તાત ભણાવે, ભાવથકી ભલી ભાતેરે;
સમજું હું સાંભળું જાણું સરવ તે, ભાવે નહીં કો વાતેરે. ૯
મનથી મહાદેવકેરી કૃપાએ, વાસના સરવે ભાગીરે;
કેવળ રામના ચરણકમળમાં, લેહ મુજને બહુ લાગીરે. ૧૦
કોણ એવો જન અતિશે અભાગી? આપ કહો ખગનાથરે;
સેવે ગધાડીને સુરધેનુ ત્યાગી, અનહિત વ્હોરી હાથરે. ૧૧
રામચરણ મન પ્રેમ નિમગ્નજ, તેથી ગમે નવ કાંયરે;
થાક્યા ભણાવી ભણાવી પિતાજી, બોધ નહિ મનમાંયરે. ૧૨
કાળાંતરે થયા કાળ આધિન જવ, માત પિતા જે મારાંરે;
વનમાંગયોજનત્રાતાનેભજવા, માયાનાં સુખ ગણી ખારાંરે.૧૩
વનમાં જ્યાં જ્યાં મુનિવર પામું, ઉગ્ર તપસ્વી અમીતરે;
તેમને આશ્રમ જઈ જઈ જુગતે, શીશ નમાવું સપ્રીતરે.૧૪
સમજું હું તેમની પાસ સદાયે, રામતણા ગુણગ્રામરે;
સાંભળું હું તે કહે સદભાવે, શુણો ગરુડ ગુણધામરે. ૧૫
સાંભળતો ફરૂં એમ શ્રીપતિના, ગુણાનુવાદ ઘણાકરે;
અપ્રતિહત ગતિ મારી રૂડેરી, શંભુપ્રસાદ વિપાકરે. ૧૬
સુત વિત મંદીરની જે ત્રયાશા, છુટી પછી તો સ્હેજેરે;
લાલસા એક વધી ઉર અતિશે, રામભક્તિ અવેજેરે. ૧૭
રામના ચરણકમળ જોઉં જ્યારે, નેત્ર ભરી ભરી નેહરે;
જન્મ સફળ કરી જાણું હું ત્યારે, પૂર્ણ પ્રફુલ્લિત દેહરે. ૧૮
પુછું હું જેહ મુનિને જઈને, તેહ કહે મને એવુંરે;
સર્વ ભૂતમય ઈશ્વર છે નિત્ય, રૂડું ગણી એ રે'વુંરે. ૧૯
નિર્ગુણ મત એવો મુજને ગમેના, શું કહું સર્પ આરાતીરે;
સગુણપરિબ્રહ્મપર રતિ મારી, અતિશે હૃદયમાં થાતીરે. ૨૦
સ્મરણ કરી ગુરુ વચન સનેહે, રામચરણ મન લાગ્યુંરે;
રઘુપતિના જશ ગાતો ફરૂં નિત્ય, માયાથકી મન ભાગ્યુંરે.૨૧
મેરૂશીખર વડછાંયે સુખાસીન, લોમસ મુનિ અભિરામરે;
તેમને જોઈ ચરણ શિશ નામ્યું, વચન કહ્યાં દીન આમરે. ૨૨
નાથ સગુણ પરિબ્રહ્મ ચરણ મને, કોવિધિ પ્રાપ્ત અપ્રાપ્યરે ?
કરૂણા કરી કહો મુજને કૃપાળુ, વેદપારાંગત આપરે. ૨૩
સાંભળી વિનિત વચન વળી કોમળ, મુનિવર તેહ કૃપાળરે;
પુછયું પછી મને સાદર ઋષિએ, આવ્યો તું કેમ આકાળરે ?૨૪
નાથ સર્વજ્ઞ સુજાણ તમછો, પુછો શું તવ પ્રીતેરે;
સગુણ બ્રહ્મની ઉપાસનાવિધિતે, મુજને બતાવો સહીતેરે. ૨૫

દોહરા.

તે અવસર તે મુનિવરે, રઘુપતિની ગુણગાથ;
કહી કાંઈ સાદર શુણો, ઉર સપ્રેમ ખગનાથ. ૧
બ્રહ્મજ્ઞાનરત અતિઘણા, મુનિ વિજ્ઞાનિ મહાન;
જાણી પરમ અધિકારી ઉર, મુજને અતિ ધીમાન. ૨
લાગ્યા કરવા કારણે, બ્રહ્મતણો ઉપદેશ;
અજ અદ્વૈત અનાદિ વળી, નિર્ગુણનાથ ઉરેશ. ૩
અકળ નિરીહ અનામી પ્રભુ, અરૂપ અખિલપતિ આપ;
અનુભવ ગમ્ય અપાર ગતિ, અનુપ અખંડ અમાપ. ૪
મન ગોતીત અમળ વળી, અવિનાશી ભુવનેશ;
નિર્વિકારી અનવધિ નિપટ, સુખભંડાર સુરેશ. ૫
તે તું તેનું તારૂં આ, એવો નહિ જ્યાં ભેદ;
જળ તરંગ જૂદાં નહિ, ગાય એમ ગુણ વેદ. ૬
એવી રીતે બહુ વિધ મને, સમજાવ્યો મુનિ સાર;
પણ નિર્ગુણમત મમ ઉરે, આવ્યો નહિ લગાર. ૭
પછી મેં કહ્યું બહુ પ્રીતથી, મુનિપદ નામી શીશ;
મુજને સગુણ ઉપાસના, કહો સમજાવી મુનિશ. ૮
રામ ભક્તિરૂપ જળ વિષે, મન મારૂં છે મીન;
કરી શકશો જુદુ કેમ કરી ? હે મુનિનાથ પ્રવીણ. ૯
માટે કહો કરી દયા, તેજ રૂડો ઉપદેશ;
નિજ નેત્રે જેથી કરી, અવિલોકું અવધેશ. ૧૦
લોચન ભરી ભરી ભાવથી, અવિલોકિશ અવધેશ;
તે પછી સુણીશ સનેહથી, અતિ નિર્ગુણ ઉપદેશ. ૧૧
મુનિ વળી કથવા લાગીયા, હરિની કથા અનુપ;
સગુણ પક્ષ ખંડન કરી, નિરૂપણ નિર્ગુણ રૂપ. ૧૨
તવ મેં નિર્ગુણમતિ સહુ, ઉરથી કરીને દૂર;
સગુણ પક્ષ નિરૂપણ કર્યો, હઠ કરીને ભરપૂર. ૧૩
ઉત્તર પ્રતિઉત્તર અતિ, મેં કીધા તે માટ;
મુનિ મન ક્રોધતણું થયું, ચિન્હ પ્રગટ સાક્ષાત. ૧૪

કર્યે અવજ્ઞા અતિ ઘણી, સાંભળજે ખગરાય;
જ્ઞાનિનેય ઉર ઉપજે, ક્રોધ ઘણો કહું પ્રાય. ૧૫
અતિ ઘર્ષણ જો કો કરે, તો સત્વર અનિ ક્રૂર;
અનળ પ્રગટ થાયે અતિ, ચંદનથીય જરૂર. ૧૬
વારંવાર સકોપ મુનિ, કરે નિરૂપણ જ્ઞાન;
હું મારે મન બેસી તવ, કરૂં વિધવિધ અનુમાન. ૧૭

છપ્પા.

દ્વૈત બુદ્ધિવણ હૃદય, ક્રોધ કો દિન શું ઉપજે?
ઉર અજ્ઞાન વિના શું, દ્વૈત મતિ હોય સહેજે?
ભિન્ન ભિન્ન જડજીવ, મહા માયાવશ જ્યારે;
શું તે ઇશ સમાન, કો દી કે'વાયે ત્યારે;
કદિએ દુઃખ તેને હોય શું, જે પરહિત તાકે સદા?
પારશમણિ જેની પાસ છે, તે શું દરિદ્ર રહે કદા? ૧
પરદ્રોહમાં પ્રવીણ, તે શું કદિ હૃદય નિશંકી?
કેમ કામિજન રહે, અવનિ માંહે અકલંકી?
વિપ્રનું અનહિત કર્યે, વંશ ક્યમ રે' વસુધામાં?
સ્વરૂપ ઓળખ્યા વિના, કર્મે શું થાય કશામાં?
જામી સુમતિ જન કોતણી? ખળસંસર્ગે ખાંતથી;
પરસ્ત્રીલંપટ જન શુભગતી, પામે શું ભલિભાતથી? ૨
વંદનાર જન જેહ, સદા પરમાત્મા સ્નેહે;
પડે તે શું ભવમાંય, ફરી કદિ કો સંદેહે?
હરિનિંદક જન કદા, થાય સુખી શું અતિ પાપી?
નીતિનિપુણતા વિના, રાજ્ય શું રહે કદાપી?
હરિનાં ચરિત્રને હોંસથી, વદને નિત્ય વખાણવે;
શું રહે અઘપુંજ અપાર પણ? સુણો ગરુડ મન અનુભવે. ૩
પાવન યશ પૃથ્વીમાં, થાય શું પૂણ્ય વિનાનો?
અપયશ પાપવિના શું, કોઈ પામે મનમાન્યો?
હરિભક્તિ સમ અન્ય, લાભ શો લેખી જોતાં?
વેદ પુરાણ સુસંત, ગાય જેને પ્રીત સોતાં;
નરદેહ પામી દુર્લભ મહા, ભજીએ નહિ જવ રામને;
શી હાનિ અનંતર ત્યાહરે? તજી મોહમદ કામને. ૪
અન્ય પાપ શું અધિક? ચાડિયાપણા સમાને;
દયા સમાન શું દિવ્ય? ધર્મ અતિ પરમવિધાને;
એ વિધિએ ઉરમાંય, યુક્તિ ગણી ઘણી વણી મેં;
સાદર ના સાંભળી, શીખ મુનિરાયતણી મેં;
પ્રતિપાદન વારંવાર મેં, સગુણપક્ષ કરિયા સુધા;
મુનિ વદિયા તવ સઃકોપ અતિ, મૂઢ ન લવરી કર મુધા. ૫
હે મતિ મૂઢ વિશેષ, દેઉં શિખ પરમ સ્વભાવે;
નીચ નથી માનતો, ઉતર પ્રતિઉતર બતાવે;
સત્ય વચનનો સ્હેજ, કરે વિશ્વાસ ન ક્રોડે;
સોષી કાક સમાન, ડરે દ્વિજ મતિ ઉધિ હોડે;
હે શઠ હઠ નિજ પક્ષની ઉરે, અતિ વિશાળ તુજને દિસે;
સત્વર થઈશ પક્ષી અધમ, તારી ખોટી હઠતા મિષે. ૬
લીધો શાપ મુનિતણો, સદ્ય મેં શીશ ચઢાવી;
નહિ મનમાં ભય કશો, દીનતા કશી ન આવી;
તરત થયો હું કાગ, પછી મુનિપદ શિર નામી;
સમરી રામ ઊડિયો, હર્ષ અતિશય ઉર પામી;
જે રામચરણરત હે ઉમા! રહિત કામ મદ ક્રોધતા;
નિજ પ્રભુમય દેખે જગત સૌ, કોશું કરે વિરોધતા? ૭

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાળની.

ખગનાથ સુણો કથા વરણું, એમાં દૂષણ નહિ મુનિવરનું;
ઉરમાં મતિના પ્રેરનાર, રઘુકુળતિલક જે ઉદાર. ૧
રામે મુનિમતિ ભોળી કીધી, મારી પ્રેમપરિક્ષા લીધી;
જાણ્યો નિજજન મન વચન કાયે, મુજને સત્ય રાઘવરાયે. ૨
પછી ફેરવી મતિ મુનિવરની, કથા કહું તે સંક્ષેપે વરણી;
મારી શીળતા દ્રઢ મનવિષે, રામચરણભરોંસો અતિશે. ૩
જોઈ મુનિવર વિસ્મય પામી, વારંવાર પસ્તાય પ્રણામી;
પછી સાદર બોલાવી લીધો, મારો જન્મ કૃતાર્થ કીધો. ૪
મને પ્રેમે સંતોષ પમાડી, રામમંત્ર આપ્યો બ્રહ્મવાદી;
રામના બાળસ્વરૂપનું ધ્યાન, કહ્યું કરવા મને હરિયાન. ૫
સુંદર સુખ તે મુજમન ભાવ્યું, તે મેં પ્રથમ તમોને સુણાવ્યું;
રાખ્યો મુનિએ મને નિજ સ્થાન, કાળ કેટલાકરૂણાનિધાન. ૬
ભાખ્યું રામચરિત્ર રસાળું, સુખ જનને પમાડવા વાળું;
અતિ સાદર રામકથા આ, સંભળાવી કહીજ સમાયા. ૭
વળી બોલ્યા મુનિવર વાણી, મને પરમ અધિકારી જાણી;
રામચરિત્રસરોવર સાર, ગુપ્ત સહિત સંપતિ સુખકાર. ૮
પામ્યો શંભુપ્રસાદે હું તેહ, સુણ વત્સમારા તું સનેહ;
તને રામભક્ત દ્રઢ જાણી, તેથી કહ્યું સર્વે મેં વખાણી. ૯
રામભક્તિ ના જેના હૃદાએ, તેનીપાસ ન કથવું કદાએ;
મને મુનિએ મહાહેતઆણિ, સમજાવ્યોહરિજનજાણી. ૧૦
મુનિપદ શીર નામ્યું સપ્રેમ, જેનાથી થયું અંતે ક્ષેમ;
નિજ કર પરશી મમશીશ, મુનિએ દીધી મને આશીષ. ૧૧
રામભક્તિ અવિરલ ઉર તારે, વસશે સદા અનુગ્રહ મારે;
હોજે રામનો પ્રીય સદા તું, શુભ ગુણ સદન થજે જા તું. ૧૨
કામરૂપ ઇચ્છામર્ણ તારે, જ્ઞાન, વૈરાગ ધામ સંસારે;
જેહ આશ્રમે વસીશહે સંત, સમરણ કરતાં શ્રીભગવંત. ૧૩
એક જોજન લગી આશ્રમની, વ્યાપશે ન અવિદ્યા ક્રમની;
કાળ કર્મ દોષ ગુણ કેરૂં, દુઃખ માયાના જીવને વડેરૂં. ૧૪
તે ન વ્યાપશે તુજને કદાએ, સદા શ્રીરઘુવીર સહાયે;
રામરહસ્ય ગુપ્ત ને વિવિધ, ઇતિહાસ પૂરાણ પ્રસિદ્ધ. ૧૫
જાણુશે તે તું સૌ અનાયાસે, નિત્ય પ્રભુપદ નવનેહ થાશે;
મનઇચ્છા જે કરશે તુમને, નહિદુર્લભ હરિકૃપાતુજને. ૧૬

સુણી મુનિનાઆશીશમગનમાં, થઈ બ્રહ્મવાણી ત્યાંગગનમાં;
તેહ સંભળાવું સરપારી, બ્રહ્મવાણી મહા સુખકારી. ૧૭

દોહરા.

એવમસ્તુ તુજ વચન શુભ, હે મુનિ જ્ઞાની સદાય;
એ મમ ભક્ત અહોનિશાં, કર્મે વચન મન કાય. ૧

શુણી નભ વાણી તે સમે, હર્ષ થયો મમ ઊર;
પ્રેમ મગ્ન મનમાં અતિ, સંશય સર્વે દૂર. ૨

આજ્ઞા પામી મુનિતણી, કરી વિનતિ કરજોડ;
ચરણકમળમાંહે વળી, શીશ નમાવી સહોડ. ૩

હર્ષ સહિત આ આશ્રમે, આવ્યો ઉડી એવાર;
દુર્લભ વર હું પામિયો, પ્રભુ પ્રસાદ સુખકાર. ૪

અહીંયાં વસતાં અહિરિપુ, વિત્યા સતાવિશ કલ્પ;
મુનિ આશિષ વ્યાપે ન કદિ, મને અવિદ્યા અલ્પ. ૫

રઘુપતિના ગુણગાન હું, કરૂંછું સદા સપ્રીત;
સુજ્ઞ વિહંગો સાંભળે, સાદર સુકથા નિત્ય. ૬

જ્યારે જ્યારે જગતપતિ, અવધપુરીમાં આપ;
નરતન ધરે સ્વજનતણા, શમન સર્વે સંતાપ. ૭

ત્યારે ત્યારે જઈ ત્યહાં, રહું રામપુરીમાંય;
બાળલીલા અવિલોકી લઉં, સુખની શીતળછાંય. ૮

બાળસ્વરૂપ ઉર રામનું, રાખી પછી રૂડી રીત;
નિજ આશ્રમ ફરી આવું હું, હે ખગપતિ સપ્રીત. ૯

સંભળાવિ મેં સહુ કથા, તમને હે હરિયાન;
જે કારણ આ કાગતન, પામ્યો છઊં પ્રમાણ. ૧૦

સર્વ પ્રશ્ન જે તમતણા, કહ્યા વરણવી તેહ;
રામભક્તિમહિમા અતિ, અહિરિપુ નહિ સંદેહ. ૧૧

તેથી આ તન પ્રિય મને, થયો રામપદ નેહ;
નિજ પ્રભુ દરશન પામિયો, ગયો સકળ સંદેહ. ૧૨

ભક્તિપક્ષ હઠ કરી રહ્યો, દીધો મુનિએ શાપ;
મુનિદુર્લભ વર પામિયો, પેખો ભજન પ્રતાપ. ૧૩

વસંતતિલકા છંદ.

જે આ'વિ ભક્તિ તજશે મનમાંય જાણી,
ને જ્ઞાનમાટ શ્રમ જે કરશે વખાણી;
તે કામધેનુ ઘરની તજી મૂઢ જંન,
શોધે કરી અટન આકનું દૂધ વંન. ૧

સુણો ગરુડ હરિભક્તિ તજી સદાયે,
જે સુખ ચ્હય મન અન્ય કશા ઉપાયે;
તે મૂઢ સાગર મહા શુભ નાવ પાખે,
તર્વા ચહે જન મતીહિણ સાભિલાખે. ૨

સુણી ભૃશુંડિમુનિનાં વચનો ભવાની,
બોલ્યો ગરુડ મન હર્ષિત થૈ સુવાણી;
મારા ઉરે તમપ્રસાદથકી સુભાતે,
છે નાહિ મોહ ભ્રમ સંશય કોઈ વાતે. ૩

સુણ્યા પવિત્ર રઘુનાયક ગુણગ્રામ,
વિશ્રામ લીધ તમકે'રી કૃપાભિરામ;
પુછું હવે હું તમને પ્રભુ એક વાત,
તે સારિપેર સમજાવિ કહો સુજ્ઞાત. ૪

કે'છે મુની શ્રુતિ પુરાણ સુસંતરાય,
કાંઈ ન દુર્લભજ જ્ઞાન સમાન પ્રાય;
તે જ્ઞાન વર્ણિ તમપાસ કહ્યું મુનિશે,
ભક્તિની જેમ કીધ આદર ના અતિશે. ૫

સદ્‌ભક્તિ જ્ઞાન તણી અંદર ભેદ શો છે?
હે નાથ અંતર કહો વળી કેટલો છે?
સર્પારિનાં વચન સાંભળી સુખ માની;
બોલ્યા ભૃશુંડિ સતી સાદર શુભ વાણી. ૬

સદ્‌ભક્તિ જ્ઞાન તણી મધ્ય ન ભેદ કાંય,
બંને હરે જગતસંભવ ખેદ પ્રાય;
હે નાથ કાંઈકિ કહો લવ ભેદ એમાં,
તે સાવધાન સુણજો, મતિલાવિ એમાં. ૭

વિજ્ઞાન જ્ઞાન જપ યોગ વિરાગ જેહ,
એ સૌ પુરુષ સરપારિ સુણો સનેહ;
પુરુષનો અતિ પ્રતાપ સહુ રીતે જે,
નારી બિચારી અબળા જડ જાતિ સ્હેજે. ૮

નારીતણો પુરુષ ત્યાગ કરી શકે છે,
વિશ્વે વિરક્ત મતિ ધીર મહાન જે છે;
કામીજનો વિષયને વશ થાય સ્હેજે,
છે જે વિમૂખ પદરામતણાથી રોજે. ૯

મ્હા મુનિ જ્ઞાનનિધિ તેય મૃગાક્ષી જોઈ,
ને ચંદવકિત્ર નિરખી મન રહેજ મોહી;
માયા સદા પ્રગટ વિશ્વની નારી રૂપ;
મોહે ન કોણ જન નીરખિ મોહરૂપ? ૧૦

રાખું કશો ન અહિયાં અવ પક્ષપાત;
ભાખું પુરાણ શ્રુતિ સંમત સંતવાત;
મોહે ન નારી કદી નારિનું રૂપ દેખી,
એવીજ રીતિ અતિ શ્રેષ્ટ ખગેશ લેખી. ૧૧

સ્ત્રી વર્ગ છે ઉભયનો, સદભક્તિ માયા,
જાણે સહુ જગત કર્મે વચન કાયા;
તેમાં વળી પ્રિય સુભક્તિ રમાપતિને,
માયા વિચારી નટડીસમની ગતિને. ૧૨

છે ભક્તિસાનુકુળ રામ સદા સદાયા,
તેથી સુભક્તિથી ડરે અતિશેજ માયા;

છે રામભક્તિ નિરૂપાધિ નિરોપમાળી[1],
જેને ઉરે વસિ સદા સુખદા રસાળી. ૧૩

તેને વિલોકી ઉર ઓસરતીજ માયા,
કાંઈ બતાવિ ન શકે નિજ જોર કાયા;
એવું વિચારી મુનિજ્ઞાની અધીક જેહ,
યાચે સુભક્તિ સુખદાયનિ શ્રેષ્ટ તેહ. ૧૪

આ જે રહસ્ય રઘુનાથતણું રૂપાળુ,
જાણે ન કોઈ જન વેગથી વિર્દવાળુ;
જેને રઘુપતિકૃપા જન તેહ જાણે,
સ્વપ્નેય મોહ મન હોય ન કોઈ ટાણે. ૧૫

દોહરા.

અન્ય ભેદ ખગપતિ સુણો, જ્ઞાન ભક્તિની માંય;
થશે જે સુણે રામપદ, પ્રીતિ અખંડ સદાય. ૧

સાંભળ તાત સનેહથી, આ અકથ્ય શુભકાણિ;
સુલભ છે મન સમજતાં, પણ નવ જાય વખાણિ. ૨

ઈશ્વરકેરો અંશ આ, જીવ અવિનાશિ સદાય;
ચૈતન નિર્મળ સુખનિધિ, નાશ નહિજ કદાય. ૩

તે માયાવશ થઈ અને, શુદ્ધિ ન રાખી કાંય;
મરકટ પોપટની પઠે, બંધાયો જગમાંય. ૪

જડ માયાની જીવને, પડી ગઈ ગાંઠજ એહ;
યદ્યપિ વૃથા પરંતુ અતિ, કઠણ છોડતાં તેહ. ૫

ત્યારથી જીવ ચૈતન આ, સંસારી નિરધાર;
ગાંઠ છુટે નહિ તે ક્યમે, થાય ન સુખી લગાર. ૬

શ્રુતિ પુરાણમાં બહુ કહ્યા, એના ઉચિત ઉપાય;
પણ ન છુટે તે પાશથી, ઘણી ઘણી ગાંઠ ગુંચાય. ૭

અંધકાર મનમોહ રૂપ, જીવને લાગ્યું બહુજ;
કેમ ગાંઠ આ છોડવી? તેની ન પડે સૂજ. ૮

આ'વો ઈશ સંયોગ જો, લાવી મેળવે ખાસ;
તોપણ તેહ કદાપિ વળી, છુટે મહા પ્રયાસ. ૯

સાત્વિકમતિ શ્રધા રૂપી, ધેનુ મહા ગુણધામ;
જો હરી કૃપાથી ઉર અજીર; આવિ વસે અભિરામ. ૧૦

જપ તપ વ્રત સંયમ નિયમ, યોગ યજ્ઞ અગણીત;
વેદે તે શુભ વરણવ્યા, ધર્માચાર સપ્રીત. ૧૧

ધર્માચારની ચાર લીલી, ચરે ગાય જવ તેહ;
ભાવવચ્છશિશુ પામિને, પાસોવાળે સ્નેહ. ૧૨

નોઝણું[2] નિવૃતિ કેરૂં નવું, દોણી દઢ વિશ્વાસ;
નિર્મળ મન ગોવાળીયો, જેહ ચતુર નિજદાસ. ૧૩

પરમ ધર્મમય પય રૂડું, દોહી કરી ખગનાથ;
અકામવ્રતિ પાવક ઉપર, ગરમ કરી ભલિભાત. ૧૪

ઠારે પછી સંતોષરૂપી, વાયુ ઢોળી વિશેષ;
ધૈર્ય તથા શમ મેળવણ, નાખી મેળવે એશ. ૧૫

વિચાર ગોળી સારજે, મુદિતા મંથનકારી;
શુભ દમ કેરૂં સુંથિયું, સત્ય નેતરાં ધારી. ૧૬

વલોવિ કાઢી લે વિમળ, માખણ રૂપ વૈરાગ્ય;
અતિ પવિત્ર સુંદર અતિ, પામનાર મ્હા ભાગ્ય. ૧૭

યોગાનળ કરી પ્રગટ તવ, કર્મ શુભાશુભ કાઠ;
કરે તાપણું તે તણું ઠીક કરીને ઠાઠ. ૧૮

બુદ્ધિરૂપી ધીતાવણી, માખણ નાખી માંય;
જ્ઞાનરૂપી ઘી થાય વળી, મમતા કિટ્ટુ બળી જાય. ૧૯

તવ વિજ્ઞાન નિરૂપિણી, બુદ્ધિ વિશદ ઘૃત પામિ;
ચિત્ત કોડિયામાં પુરે, તે ઘૃત જન વિશ્રામિ. ૨૦

ત્રૈણ અવસ્થા ત્રૈણ ગુણ, તે કપાસ સર્વેથી;
તુર્યાવસ્થા રૂ રૂડુ, કાઢી તે માંહેથી. ૨૧

દિવ્ય દિવેટ બનાવિ દઢ, શુભ રાખી સંભાળ;
પ્રગટ દીપ કીધો પછી, હે હરિયાન કૃપાળ. ૨૨

તેજરાશિ વિજ્ઞાનમય, એ વિધિ શોભે દીપ;
બળે મદાદિ પતંગ સૌ, જાતાં જેની સમીપ. ૨૩

છપ્પા.

સોહમસ્મિ સર્વદા, એવિ મનવ્રતિ અખંડિત;
દીપતણી શગ તેહ, પરમ પરચંડ પ્રભાનિત;
આત્મા અનુભવ સુખ, તેહ સુપ્રકાશ પ્રમાણી;
તવ ભવસંભવશૂળ, ભેદ ભ્રમ તમ તણી હાણી;
પરિવાર પ્રબળ મોહાદિ તમ, અવિદ્યાતણો અતિ ઘણો;
તે નાશ તરત નિરધાર છે, એવો મત ખગ આપણો. ૧

પામિ પ્રકાશ અપાર, બુદ્ધિ નારી તે ત્યારે;
ઉર ઘરમાં બેસીને, ગાંઠ છોડે સુવિચારે;
પામે જો છોડવા, ગાંઠ તે બુદ્ધિ બિચારી;
તો કૃતાર્થ થઈ જાય, જીવ આ જે સંસારી;
પણ ગાંઠ છોડતાં જાણીને, માયા જે મ્હા પાપણી;
કરતી અનેક વિઘ્નો અરે, કહું રીત હું તે તણી. ૨

ઋદ્ધિ સિદ્ધિ બહુ વિધિ, મોકલે મતિમન મ્હોવા;
લોભ બતાવે અધિક, આવિ તે વળી વગોવા;
કલબલ છળ કરી સકળ, જાય પાસે મતિકેરી;
અનિલ નાખી અંચળે, ઓ'લવે દીપ નમેરી;
જો હોય બુદ્ધિ શાણી ઘણી, સારાસારજ્ઞ વળી;
ન જુએ તન ઋદ્ધિ સુસિદ્ધિનાં, ક્રોડવિધેઅનહિત કળી. ૩

---

૧ અન્ય ઉપમા આપી ન શકાય એવી. ૨ ગાયના પગ બાંધવાનું દોરડું.

જો એવાં વિઘ્નોથી, બુદ્ધિ નવ જાએ આંધી;
તો વળી કરે અનેક, ઇંદ્રિના દેવ ઉપાધી;
ઇંદ્રિ દ્વારો તણા, ઝરૂખા દિવ્ય વિશેશે;
ત્યાં સુર આવી તેહ, થાણું નાખીને બેસે;
અવિલોકી દૂરથી આવતી, વિષયવાયુની લે'રને;
કરી હઠ્ઠ કમાડ ઉઘાડી દે, મનથી ત્યાગી મેરને. ૪

વિષયવાયુની લેર, ઊરઘરમાં ગઈ જ્યારે;
જ્ઞાન દીપ તર્તીબ, ગયો ઓ'લાઈ ત્યારે;
ગાંઠ છુટિ નહિ અને, મટ્યો સુપ્રકાશ વિશેષે;
વિષયવાયુએ કરી, બુદ્ધિ થઈ વિકળ અતિશે;
ન ગમે કદિ જ્ઞાનનિધાન શુભ, ઇંદ્રિયોતણા દેવને;
અતિ પ્રીત વિષય વળી ભોગપર, સદાય છે કૂટિલ મને. ૫

વિષયવાયુએ અરે, બુદ્ધિ કરિ ભોળી ભ્રમાવી;
કરે કોણ તે રીતે? દીપ પાછો મન લાવી;
જીવ ફરી તવ જરૂર, વિવિધ સંસ્રૃતિ દુઃખ લેછે;
હરિમાયા હરિયાન, જાય તરી નહિ દુસ્તર છે;
કે'તાંય સમજતાં કઠણ ઘણી, કઠણ સાધ્ય કરતાં ઘણી;
કદી સાધ્ય થાય તોપણ વળી, વિઘ્નઅને કશું કહું ભણી. ૬

દોહરા.

તિવ્રધાર તરવારની, જ્ઞાનપંથ તે તુલ્ય;
ધાર ન કશિએ ચૂકતાં, ભલા ખાય જન ભૂલ. ૧

નિરવિઘ્ને નર કોય જો, લીયે પંથનો પાર;
તે લે કૈવલ મોક્ષપદ, નર જગમાં નિરધાર. ૨

અતિ દુર્લભ અવનીવિષે, કૈવલપદ પરમાણ;
નિગમાગમ પૂરણ વળી, વદતા સંત સુજાણ. ૩

રામભજન આ ભવવિષે, તેજ મુક્તિ તર્તીબ;
અનઇચ્છાએ આવતી, હરિજનતણી સમીપ. ૪

સ્થળ પાખે ના રહિ શકે, જળ હે ખગપતિ જેમ;
કોટિ પ્રકારે કોયજન, કરે ઉપાય સપ્રેમ. ૫

તેમ મોક્ષસુખ મ્હારૂડું, સુણો સર્પરિપુ સાર;
રામભક્તિ વણ યુક્તિએ, રહિ ન શકે સંસાર. ૬

એવું વિચારી અંતરે, હરિજન શાણા પ્રાય;
કરી અનાદર મુક્તિનો, ભક્તિ ઉપર લોભાય. ૭

કરતાં ભક્તિ સકોડથી, વિના પ્રયત્ન પ્રયાસ;
સંસ્રૃતિ મૂળ સમૂળગું, નિપટ થાય છે નાશ. ૮

તૃપ્તિ થવા સારૂ ઉદર, કરીએ ભોજન તેમ;
પાચન તે અનનું કરે, જઠરાનળ વળી જેમ. ૯

એવી સુખદ સુગમ અતિ, હરિભક્તી હરિયાન;
એવા કોણ અભાગીને? ન ગમે તે નિરવાણ. ૧૦

વિના સેવ્ય સેવકતણો, ભગવત પ્રત્યે ભાવ;
ભવ તરાય ન સુભાતથી, બહુધા અન્ય બનાવ. ૧૧

એવો શુભ સિદ્ધાંત ઉર, વિહંગનાથ વિચારી;
ભજો રામપદકમળ શુભ, સેવકને સુખકારી. ૧૨

કરે જેહ ચૈતન્યને, જડ સમ જગમોઝાર;
જડને ચૈતન કરી શકે, આપપ્રભાવ અપાર. ૧૩

એવા મહા સમર્થ જે, રઘુનાયક શ્રીરામ;
ભજે ધન્ય તે જન સદા, સૌ પરિપૂરણ કામ. ૧૪

છપ્પા.

જ્ઞાનતણો સિદ્ધાંત, કોડથી કહું સમજાવી;
સુણો ભક્તિમણિતણી, પરમ પ્રભુતા ચિત લાવી;
રામ ભક્તિરૂપ રૂડો, ચારૂ ચિંતામણિ જે છે;
જેના ઉરગોખલે, વસે બડભાગી તે છે;
અતિશે પ્રકાશ રૂપ અહનિશાં, અંતરગત અવિલોકીએ;
ઘૃત, વાટ, દીપ, તે કાંઈ પણ, જરૂર જેથી નવ જોઈએ. ૧

મોહદરિદ્ર મહાન, નિકટ આવે ન મણિની;
લોભપવન તેહને, ઓ'લવે નહિ મન ભી'ની;
પ્રબળ અવિદ્યાતણું, તિમિર તે નાશે ત્રાસી;
સૌ પતંગ સમુદાય, હારિરે' હૃદય ઉદાસી;
કામાદિક ખળ તે મણિતણી, પાસ જઈ ન શકે કદા;
જેના ઉરકેરે ગોખલે, વસે ભક્તિમણિ સર્વદા. ૨

વિષ પિયૂષ સમતુલ્ય, હોય વેરી હિતકારી;
તે મણિ વણ જન કોય, સુખ ન પામે સર્પારી;
વ્યાપે નહિ તેમને, રોગમાનસ જે મોટા;
જે વશ સહુ જગજીવ, દુઃખિયા મોટા છોટાઃ
રૂડી રામભક્તિરૂપ મ્હામણી, વસે જેમના ઉરવિષે;
સ્વપ્ને ન તેમને દુઃખ કદી, રંચ માત્ર પણ કોમિષે. ૩

ચતુર શિરોમણિ ચારૂ, તેહ જન આ જગમાંહે;
એ મણિમાટે જેહ, પરિશ્રમ કરે ઉછાહે;
યદ્યપિ તે મણિ પ્રગટ, જક્ત જોતાં દીસે છે;
પણ વણ રામકૃપાય, કોઈ નવ લઈ શકે છે;
છે સુગમ ઉપાય સદાય તે, મણી પામવા શ્રમ વિના;
નર હીણભાગી પણ ભટકીને, ગોથાં ખાતા ગુણહિણા. ૪

પાવન પર્વત પ્રૌઢ, વેદ વળી વિવિધ પુરાણો;
રામકથારૂપ રૂચિર, રૂડેરી વિધવિધ ખાણો;
સજન ભોમિયો લઈ, સુમતિ કોદાળી સારી;
જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય, ઉભય નેત્રો ઉરગારી;
અતિ ભાવ સહિત જન જે સદા, શોધે કરીને શ્રમ ઘણો;
પામેજ ભક્તિ ચિંતામણી, સફળ થાય શ્રમ તેતણો. ૫

એવોમન માહરે, પૂર્ણ વિશ્વાસ સપ્રીતે;
અધિક રામ કરતાંય, રામના દાસ સુરીતે;

રામસિંધુરૂપ સદા, મેઘ સમ હરિજન પ્યારા;
હરિ ચંદનતરૂ અને, સંત વાયૂસમ સારા;
હરિભક્તિ પ્રાપ્ત આ ભવવિષે, જન્મતણું ફળ એજ છે;
પામે ન કોઈ તે સંત વણુ, સંત મિલન નહિ સ્હેજ છે. ૬

સદા કરે સતસંગ, એવું જે હૃદય વિચારી;
રામભક્તિ તેહને, સુલભ છે હે સર્પારી;
બ્રહ્મસમુદ્ર વિશાળ, જ્ઞાનમંદ્રાચળ ભારે;
સંત અમર છે શ્રેષ્ટ, સુણો અહિરિપુ સુવિચારે;
કાઢે મંથન કરી કોડથી, રામકથામૃત ચિત ધરી;
જેમાં મધૂરતા ભક્તિની, સૌ રસથી સર્વોપરી. ૭

વિરતિ ઢાલ ધરી હાથ, જ્ઞાન તરવાર સુધારી;
લોભ મોહ મદ કામ, શત્રુદળને સંહારી;
જય પામિયે જરૂર, તેજ હરિભક્તિ જાણો;
હે ગરુડ ગુણધામ, રખે મન સંશય આણો;
ભક્તિમણિ પ્રાપ્ત થવાતણો, કહ્યો ઉપાય સકોડથી;
નર યત્ન કરી જો મેળવે, ભવફેરો તેને નથી. ૮

પછી સપ્રેમ ગરુડ, વદ્યા વચનો સુખ સોયે;
કાકભૂશુંડિ કૃપાળ, ભાવ જો મમપર હોયે;
નિજ શેવક પ્રીછિ નાથ, મને મન ક્રમ સુવિચારે;
સાત પ્રશ્ન માહરા, વખાણી કહો વિસ્તારે;
અનુગામિ આપનો આજથી, સંશય ટળી સુખીયો થઊં;
ગુણધામ આપ સર્વજ્ઞ પ્રભુ, નિજ પ્રભુ સમ લેખી લહું. ૯

પ્રથમ કહો પરમાણ, નાથ મતિ ધીર ઉછાહે;
શરિર કોણ સર્વથી, મહા દુર્લભ મહિમાંહે?
કષ્ટ મહા તે કોણ? કોણ સુખ કહિએ ભારી?
તે સૌ સંક્ષેપમાં, વારૂ પ્રભુ કહો વિચારી;
વળી સંત અસંત તણા તમે, મર્મજ્ઞાત પ્રમાણિને;
કહો નાથ સપ્રેમે તેમનો, સ્હેજ સ્વભાવ વખાણિને. ૧૦

વેદ વિદીત વિશાળ, પુણ્ય તે કોણ પ્રમાણી?
પાપ પરમ વિકરાળ, કોણ તે કહો બખાણી?
માનસરોગ મહાન, કહો કોડે સમજાવી;
તમે નાથ સર્વજ્ઞ ઊર અનુકંપા લાવી;
સુણી પ્રશ્ન સર્પરિપુનાં સુભગ, વદે ભૃશુંડી વ્હાલથી;
સુણ પ્રાણપ્રિયા કહું તે તને, કથા સર્વ સ્નેહે કથી. ૧૧

સાદર અતિ સપ્રીત, સાંભળો હે સર્પારી;
કહું હું સંક્ષેપમાં, સર્વ તે નીતિ વિચારી;
માનવ દેહ સમાન, દેહ દુર્લભ નહિ બીજી;
જાચે છે જેહને, જીવ સચરાચર રીઝી;
છે નર્ક સ્વર્ગ અપવર્ગની, નીસરણી નરદેહ આ;
વળી જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ શુભ, સુખદાયનિ છે સઃમયા. ૧૨

તેવી દેહ નરતણી, ધરી હરિ જે નર ન ભજે;
વિષયનિરત વળી થાય, મૂઢ મતિમંદ નિપટ જે;
પારશમણિ નાખિ દે, ઉપેક્ષા કરિ અંતરમાં;
લે તે બદલે મૂઢ, કાચ કણિને નિજ કરમાં;
નહિ દુઃખ જગતમાંહે વડું, દરિદ્રસમ કો લેખતાં;
નહિસંતસમાગમ સુખ સમું, અન્ય સુખ અવિલોકતાં. ૧૩

મન ક્રમ વચને સદા, કરે છે પરઉપકારો;
એ છે સહજ સ્વભાવ, સંતજનકેરો સારો;
પરહિતમાટ સ્વપંડ, સહે દુઃખ સંત વિરાગી;
પરદુઃખમાટ અસંત, અતિ દુઃખ સહે અભાગી;
છે ભોજપત્ર સમ ભવવિષે, સંત કૃપાળુ સર્વદા;
પરહીત હેતુ વિપતી સહે, અતિ વિશાળ નિજ મનમુદા. ૧૪

શણ સમાન ખળ જનો, અવરને બંધનકારી;
ઉતરડાવિ નિજ ખાલ, મરે વિપતી સહિ ભારી;
કરે વિનાશ વિશેષ, હઠી પરસંપતિકેરો;
બાળે જયમ શાળને, હીમ વરસીજ નમેરો;
છે ઉદય દુષ્ટજનનો અરે, જગને દુઃખહેતૂ ઘણો;
અતિશેજ અધમ ગૃહ કેતુજયમ, પ્રસિદ્ધ મહિમા તેતણો. ૧૫

સંત ઉદય છે સદા, સૃષ્ટિને અતિ સુખકારી;
જેમ સુખદ જક્તને, ચંદ્ર દિનકર ગુણ ભારી;
પરમ ધર્મ શ્રુતિવિદિત, અહિંસાનો નભગામી;
પરનિંદા સમ પાપ, અન્ય નહિ અતિશે સ્વામી;
હરી સદગુરુનિંદક જે નરો, દાદુર તે નિશ્ચે થશે;
વળી જન્મ સહસ્ત્ર લગી સદા, એજ દેહ જગ પામશે. ૧૬

દ્વિજનિંદક જન ધીટ, નર્કમાં ભોગ કરીને;
વાયસ તન ધરી વિશ્વ, પડે તે પામર ફરીને;
નિંદનાર સુર વેદ, જેહ અભિમાની અતિશે;
નર રૌરવ નર્કમાં, તેહ પડશે હરિ રીશે;
જન જેહ સંતનિંદા નિરત, ઘુઅડ થશે સુણજો તમે;
તેને પ્રિય મોહનિશા સદા, જ્ઞાનભાનુગત મન ગમે. ૧૭

દોહરા.

સૌની જે નિંદા કરે, જડ મતિમંદ ગુમાર;
તે જન તન વાગોલને, અવતરશે નિરધાર. ૧

માનસરોગ મહાન જે, હવે સુણો હરિયાન;
જેનાથી દુઃખ પામતા, નર જંગના નાદાન. ૨

છપ્પા.

સર્વ વ્યાધિઓતણું, મોહ મુળ દ્રઢ જે ધીરે;
વળી તેહના વડે, શૂળ ઉપજે બહુ શરિરે;
કામવાયુ નિરધાર, લોભરૂપી કફ અતિશે;
ક્રોધજ પિત્તવિકાર, છાતિ બાળે બહુ રીશે;
વળી પ્રીત કરે નર સાથ જો, ત્રણે ભાઈ એ સર્વથા;
તો સનેપાત થાયે દુઃખદ, વિધવિધ વેઠે નર વ્યથા. ૧

વિષય મનોર્થ વિશેષ, મહા દુર્ગમ નિરખંતાં;
તે સૌ શૂળ અનેક, કોણ ગણિ શકે ગણંતાં?
ઈર્ષા ખસ સર્વાંગ, તન બધે દાદર મમતા;
હર્ષ વિષાદ અનેક, વલુર તે અંત વિષમતા;
પરસંપતિ પેખી ઉરવિષે, ઉઠે દાહ તે ક્ષય ગણો;
મન જેહ દુષ્ટતા, કુટિલતા, કોડ સર્વ તન તે તણો. ૨

દુઃખદાયક તન ડમરૂ, ઊર અભિમાન ઘણું જે;
દંભ કપટ મદ માન, તેહ દુઃખ વાળાતણું છે;
તૃષ્ણા અધિક અધિક, જળંદર જુગતે જનમાં;
સુત વિત મંદિર આશ, તાવ તરિયો તે તનમાં;
મત્સર અવિવેક મહાન છે, એ વિધિના જ્વર જગ દહે;
કહું ક્યહાં લગી વરણી બધા? રોગ અનેક ખગેશ હે. ૩

એક વ્યાધિવશ મરે, પુરુષ તન પીડા પામી;
આ અસાધ્ય બહુ વ્યાધિ, પિડે જીવને નિત સ્વામી;
સુખ પામે શી રીત? કહો ત્યારે કરૂણાળું;
માનસરોગ મહાન, તણે વશ જક્ત નિહાળું;
શુભ ધર્મ નેમ આચાર તપ, જ્ઞાન યજ્ઞ જપ સર્વથી;
તેવિના કોટિ ઉપચાર પણ, માનસરોગ જતો નથી. ૪

એ રીતે સૌ જીવ, જક્તમાં જોતાં રોગી;
શોક હર્ષ ભય પ્રીત, કોઈ અતિ આપ્તવિયોગી;
ગાયા મેં કાંઇક, રોગ માનસ સર્પારી;
જાણે છે જન સર્વ, ભેદુ વિરલા જન ભારી;
જાણે કુપંથ જન પ્રવર્તતાં, અંતરમાં અચકાય છે;
પણ નાશ ન માનસરોગનો, રામભજનવણ થાય છે. ૫

વિષય કુપથ્ય વિશેષ, પામિ અંકુર બહુ રીતી;
મુનિ ઉર ક્ષોભિત કરે, બાપડા નર શી ગણતી?
નાશે એ સૌ રોગ, માત્ર રઘુનાથકૃપાએ;
જો કદિ આવી રીતે, બને સંયોગ સદાયે;
સદગુરુ અને શ્રુતિ વચનપર, દ્રઢ વિશ્વાસ દિલે ધરે;
તે સંયમ સદ્ય સહસ્ત્રવિધ, વિષય આશ નહિ અંતરે. ૬

રઘુપતિભક્તિ રૂડેરી, સજીવન બુટ્ટી સારી;
શ્રદ્ધા મતિ અનુપાન, ઘસી નર પીયે વિચારી;
એ રીતે ભલિભાત, ભલભલા રોગો ભાગે;
નહીતો કોટી શ્રમે, જાય નહિ પણ બહુ જાગે;
મન માનસરોગ રહિત તણું, થયું જાણીયે ત્યાહરે;
નિત વધે અધિક વૈરાગબળ, જુગતે ઉરમાં જ્યાહરે. ૭

વધે સુબુદ્ધિક્ષુધા, નિત્ય નવનવિ નભગામી;
વિષયઆશ નબળાઈ, ટળે ત્યારે ડર પામી;
વિમળ વિશુદ્ધ વિશેષ, જ્ઞાનજળ માથે નાખે;
ઉર છવાઈ રહે તદા, રામભક્તિ અભિલાખે;
નારદ શિવ અજ સનકાદિ શુક, બ્રહ્મવાદિ મુનિઓતણો;
મત એજ રામપદપંકજે, કરીએ નેહ ઘણો ઘણો. ૮

શ્રુતિ પુરાણ સદગ્રંથ, સર્વ એવુંજ કહે છે;
રામભક્તિ વણ કોય, સુખ નવ લેઈ શકે છે;
જામે વાળ કદાપિ, કાચબાકેરી પીઠે;
વંઝાનો સુત કદી, કોઈને મારે મૂઠે;
વળી કુલે અધર આકાશમાં, ફૂલ બહુ વિધિએ કદા;
પણ સુખ ન લહે સહસ્ત્રધા, હરિપ્રતિકુળ જન મનમુદા. ૯

ટળે કદાચિત તરસ, મહામુનિ મૃગજળ પાને;
આવે સત્ય કદાપિ, શીંગડાં શિશ સસલાને;
અંધકાર કદિ આપ, ભાનુને નેટ નસાડે;
પણ જન રામ વિમૂખ, સુખ પામે ન સરાડે[1];
કદિ હોય હુતાશન હીમથી, પ્રગટ ભાવિવશ ભાવથી;
પણ રામવિમુખ સુખ કોઈજન, કદી ન પામે કહું કથી.૧૦

વારિ વલોવ્યે મળે, કદાપિ ઘી ગુણકારી;
રેત પિલ્યે વળી તેલ, મળે કદિ હે સર્પારી;
પણ હરિભજન સિવાય, ભવાંબુધિ આ ન તરાયે;
નિશ્ચય એ સિદ્ધાંત, સંતજન સરવે ગાયે;
પ્રભુ મચ્છરને વિધિવત કરે, વિધિને લઘુ મચ્છરથકી;
એવું વિચારી સંશય તજી, ભજે રામને જન નકી. ૧૧

ગીતિ છંદ.

દ્રઢ નિશ્ચય કરી કહું છું, વચન ન તે અન્યથા ગણો મારૂં;
જે નર હરી ભજે છે, અતિ દુસ્તર ભવ તરેછ તે વારૂં. ૧

રાગ ગોડીની દેશી.

હોંસે કહ્યું હરિચરિત્ર રૂડેરૂં, સાંભળો હે હરિયાનરે;
વ્યાસે યથામતિ સંક્ષેપમાંહે, વરણવ્યું કરી જે વખાણરે. ૧

વેદસિદ્ધાંત છે એજ ભલેરો, સત્ય સદા સૌ રીતેરે;
કામ તજી સૌ રામને ભજીએ, સર્પરિપુ સપ્રીતેરે. ૨

ત્યાગી રમાપતિ રામને જગમાં, ભજીએ કોને ભલિભાતરે?
જેમની મુજ સરખા શઠ ઊપર, મમતા ઘણી દિન રાતરે. ૩

વિજ્ઞાન રૂપ વિહંગપતિ તમ, મોહ નહિ મનમાંહીરે;
કીધી કૃપા મમ ઊપર સ્વામી, આપ પધારીને આંહીરે. ૪

રામકથા અતિ પાવન પૂછી, મીષ કરી સંદેહરે;
શુક સનકાદિક શંભુને સૌ વિધિ, છિ મનભાવતી જેહરે. ૫

નિમિષ, ઘડી, પળ, પ્હોર નિરાંતે, એજવાર આવારેરે;
સંતતણી શુભ સંગત સૌથી, છે દુર્લભ સંસારેરે. ૬

અંતર આપ વિચારી જુઓને, ગરૂડ મહા ગુણધામરે;
હું અધિકારી રામ ભજનનો, રામકૃપાએ સમામરે. ૭

પંખીમાં અધમ અપાવન અતિશે, સર્વ રીતે હું સ્વામીરે;
જક્તપાવન પ્રભુએ મને કરિયો, વિદિત બધે નભગામીરે. ૮

યદ્યપિ સૌ વિધિ હીન હું તદપી, ધન્ય કૃતાર્થ છું આજરે;
સંત સમાગમ રામે મને દીધ, નિજ જન ગણિ સહસાજરે.૯

૧ છેવટ અંતે.

નાથ યથામતિ કહ્યું મેં તમોને, ગુપ્ત ન રાખ્યું કાંયરે;
રામચરિત્રસાગર કોઈ પામે શું? તાગ કદી મનમાંયરે. ૧૦

વસંતતિલકા છંદ.

સંભારી રામ ગુણગ્રામ અનેક રીતે,
હર્ષિત વાર બહુ કાકભૂશુંડી પ્રીતે;
ગાઈ કહ્યો સુમહિમા શ્રુતિ નેતિ નેતિ,
શક્તિ પ્રભાવ પ્રભુતા અતિ સુખ દેતી. ૧
શ્રીરામ કંજપદ પૂજ્ય વિરંચિએ છે,
તે રામ કોમળ કૃપાળુ હું ઊપરે છે;
એવો સ્વભાવ ન સુણ્યો ન દિઠોજ ક્યાંહી,
કોને રમાપતિસમા ગણું ઊરમાંહી? ૨
સંન્યાશિ યોગી સુર તાપસ ને ઉદાસી,
જ્ઞાની વિમુક્ત સિધ સાધક તેજરાશી;
વિજ્ઞાનિ પંડિત સુધર્મપ્રવીણ જંન,
ને જે કૃતજ્ઞ કવિ કૂશળ નીશદંન. ૩
સેવ્યા સિવાય મમસ્વામિ તરે ન તેહ,
શ્રીરામને પદ નમામિ નમામિ નેહ;
શર્ણે ગયે હું સમ છેકજ પાપરાશી,
થાયેછ શુદ્ધજ નમામિ રમાનિવાસી. ૪
છે નામ જેનું ભવભેષજ વેદ કે'છે,
હર્તા ત્રિવીધ શુળ ઘોર મહાન જે છે;
તે મારિ તારિપર રામ કૃપાળુ રોજે,
રો'સાનુકૂળ જન જાણી સ્વમંન મોજે. ૫
સુણી ભૃશુંડી વચનો અતિશે સહીતે,
ને દેખી રામ પદનેહ અપાર પ્રીતે;
બોલ્યો ગરુડ ઉર પ્રેમથકી સુવાણી,
સંદેહથી વિગત થૈ અતિશે વખાણી. ૬
હું કૃતકૃત્ય સુણી વાણી તમારી સારી,
શ્રીરામભક્તિરસની ભરી સુખકારી;
શ્રીરામચર્ણે રતિ થૈ અતિ મારી આજે,
માયાજનીત વિપતિ ટળી સર્વ સ્હેજે. ૭
મોહાબ્ધિતારણ થયા તરણી તમે તો,
દીધું મને વિવિધ સુખજ આ સમેતો;
પ્રત્યુપકાર હુંથી થૈ ન શકેજ પ્યારા,
વંદૂ હું વાર બહુ ચર્ણે પ્રભુ તમારા. ૮
શ્રીરામજી પુરણકામ પદાનુરાગી,
કોઈ ન તાત તમતુલ્ય મહાનભાગી;
છે સંત વૃક્ષ સરિતા ગિરિ મેદની જે,
એ સૌનિતો પરહિતાર્થ સુકર્ણિ સ્હેજે. ૯
સંતોનું ઊર મૃદુ છે નવનીત સ્વચ્છ,
જાયે કહ્યું ન કવિવૃંદથી તે યથેચ્છ;
માખણ નીજ પરિતાપથી ઓગળે છે,
સંતો પવિત્ર પરદુઃખથકી દ્રવે છે. ૧૦
મારો થયો સફળ જીવન જન્મ સ્વામી;
સંદેહ સૌ તમ કૃપાથી ટળ્યો ખગામી[1];
આભારી હું અધિક આપતણો સદાએ,
ભૂલી ન જાઉં ઉપકાર રૂડો કદાએ. ૧૧

દોહરા.

મને નિરંતર માનજો, નિજ કિંકર નિરધાર;
એવિરિતે ખગનાયકે, કહ્યું ઉમા બહુ વાર. ૧
પદ તેને શિર નામિને, પ્રેમ સહિત મતિધીર;
ગયો ગરુડ વૈકુંઠ તવ, હૃદય રાખી રઘુવીર. ૨
સંત સમાગમ સમ કશો, અન્ય લાભ ન ઉમાય;
વણ હરિકૃપા ન થાય તે, શ્રુતિ પુરાણ સૌ ગાય. ૩
પરમ પવિત્ર કહ્યો રૂડો, આ વરણવિ ઇતિહાસ;
જે સુણતાં શ્રવણે સદા, છુટે છેક ભવપાશ. ૪
પ્રણત કલ્પતરૂ જે વળી, કરૂણાપુંજ કૃપાળ;
તેવા રામચરણકમળ, ઉપજે પ્રીત વિશાળ. ૫
મન ક્રમ વચને જે મહા, ઉત્પન તે અઘ નાશ;
સુણશે જે આ શુભ કથા, દ્રઢ લાવી વિશ્વાસ. ૬
તીર્થભ્રમણ સાધનનિધિ, યોગ વિરાગ વિશેષ;
જ્ઞાન નિપુણતા ધર્મવ્રત, વિધ વિધ કર્મ હમેશ. ૭
દાન યજ્ઞ જપ તપ અને, સંશય દમ સહુભાત;
પ્રાણિમાત્રપર અતિ દયા, વિદ્યા વિનય અઘાત. ૮
સેવકતા ગુરુ વિપ્રની, વડાઈ ને સુવિવેક;
વળી વખાણીને કહ્યાં, વેદે સાધન છેક. ૯
એ સૌ સાધનકેરૂં ફળ, માત્ર એક હરિ ભક્તિ;
સુણો ભવાની સ્નેહથી, નામ ચરિત્ર સયુક્તિ. ૧૦
તે રઘુનાથની ભક્તિ શુભ, વેદે વરણવિ જેહ;
કોઈ એક પામે સતી, રામ કૃપાએ તેહ. ૧૧
મુનિદુર્લભ હરિભક્તિ નર, પામે વિના પ્રયાસ;
જેહ નિરંતર આ કથા, સુણે માનિ વિશ્વાસ. ૧૨
તેજ સદા સર્વજ્ઞ છે, જ્ઞાતા ને ગુણિ તેજ;
તેજ ભૂમિભૂષણ અને, દાતા પંડિત સ્હેજ. ૧૩
ધર્મપરાયણ તેજ છે, તેજ સદા કુળત્રાત;
રામચરણ મન જેહનું, અનુરાગ્યું ભલિભાત. ૧૪
તેજ નીતિનાગર અને, અતિશાણો પણ તેજ;
જાણ્યો શ્રુતિ સિદ્ધાંત શુભ, તપાસિને તેણેજ. ૧૫
કવિ વિદગ્ધ પણ તેજ છે, તેજ મહા જન ધીર;
જે છળ તજી જગતવિષે, ભજે સદા રઘુવીર. ૧૬

છપ્પા.

ધન્ય દેશ ધરણીમાં, જ્યહાં ગંગા અઘહારી;
ધન્ય નારિ તે નેટ, પતિવ્રત અનુસરનારી;
ધન્ય તેહ મહિપાળ, નીતિએ નિત્ય પ્રવર્તે;
ધન્ય વિપ્ર તે જેહ, ચળે ન સ્વધર્મે વર્તે;

૧ આકાશમાં ગતિ કરનાર ગરૂડ.

તેહ ધન્ય ધન્ય અતિ ધન્ય છે, જીવન મુક્ત જે જન થયો;
અતિ ધન્ય પૂણ્યપંથે નિરત, સુમતિપકવ જન તે લહ્યો. ૧

ધન્ય ઘડી વડી તેજ, થાય સતસંગ જ્યારે;
ધન્ય જન્મ તેહનો, વિપ્રપદ ભક્તિ વધારે;
તેહ કૂળ અતિ ધન્ય, સુણો ઉમયા અતિ પ્રીતે;
જગત પૂજ્ય તે જરૂર, વંશપાવન સૌરીતે;
ઉપજે જે કૂળ વિષે વિનિત, રામપરાયણ નર ગુણી;
મહિમા કથવા તે કુળતણો, સમર્થ કો સતિ હે સુણી. ૨

રાગ પરજ.

તારૂં ગોકળ જોવાને આવરે, મથુરાનાવાસી એ ઢાળ

યથા મતિ અનુસારે આજરે, મારી શાણી સલુણી;
કહી રામ કથા સુખકાજરે, મારી શાણી સલુણી—ટેક.
યદ્યપિ રામકથા રૂડીરે, ગુપ્તરાખીતી બનાવિ;
જોઈ પ્રીતિ અતિ તાહરીરે, ત્યારે કહિ મેં તને સંભળાવીરે.
મારી શાણી સલુણી. ૧
કેયે નહિ આ કુટિલનેરે, જે શઠ છે હઠશીલ;
મન લાવીને જે ન સાંભળેરે, હરિલીલા સુખદ જે અખીલરે.
મારી શાણી સલુણી. ૨
સંભળાવીએ ન સર્વથારે, વિપ્રદ્રોહકને કદાય;
હોય ભલે તે હે ઉમારે, શત સુરપતિ સમ નર રાયરે.
મારી શાણી સલુણી. ૩
રામકથાના તે રૂડારે, પરમાધિકારી પ્રમાણ;
જેમને વલ્લભ જક્તમાંરે, સતસંગત સમ નિજ પ્રાણરે.
મારી શાણી સલુણી. ૪
સદગુરુપદ પ્રીતિ ઘણીરે, ને નીતિરત નર જેહ;
વિપ્રસેવક સૌ વિધિએરે, આ કથાના અધિકારી તેહરે.
મારી શાણી સલુણી. ૫
સુખદ વિશેષ છે તેમનેરે, આ કથા સૌ વ્યથાહારિ;
જેમને શ્રીરઘુનાથરે, અતિ પ્રાણવલ્લભ સુખકારીરે.
મારી શાણી સલુણી. ૬
રામચરણરતિ જે ચહેરે, મોક્ષનું સ્થાન મહાન;
ભાવ સહિત તે આ કથારે, શ્રોતપડિએ કરે ઉર પાનરે.
મારી શાણી સલુણી. ૭
રામકથા રૂડી રીતિએરે, વરણવિ કહિ મેં વિશેષ;
પાપહરણિ સુખકારણીરે, મનમેલહરણી જે હમેશરે.
મારી શાણી સલુણી. ૮
જન્મ મરણના રોગનેરે, સજીવન બુટ્ટીસાર;
રામકથા સહુ ગાયછેરે, દેવગંગા કહી નિરધારરે.
મારી શાણી સલુણી. ૯
સાત નિસરણી સોહામણિરે, આમાં દિસે છે ઉચીત;
રામભક્તિપંથની રૂડીરે, ચઢે જન મહાભાગી સપ્રીતરે.
મારી શાણી સલુણી. ૧૦
હોય અતિશે હરિકૃપારે, જેહના ઉપર જરૂર;
પાય ધરે તે પ્રેમથીરે, આ, સુભગપંથે જન શૂરરે.
મારી શાણી સલુણી. ૧૧
પૂર્ણ તેની મનકામનારે, પામ્યો સિદ્ધિ તે સર્વ;
જે આ કથા બહુ જુક્તિથીરે, ગાય ત્યાગી કપટ મદ ગર્વરે.
મારી શાણી સલુણી. ૧૨
ગાશે સાંભળશે વખાણશેરે, રામચરિત્ર રસાળ;
તરશે આ ભવનિધિ તે જનોરે, ધેનુપદસમ બુદ્ધિ વિશાળરે.
મારી શાણી સલુણી. ૧૩

દોહરા.

સાંભળી સતિને શુભકથા, ઉર ભાવી અતિશેજ;
વદી વાણી સોહામણી, શંકર પ્રત્યે સ્હેજ. ૧
તમ કૃપાથકી મમતણો, સ્વામિ ગયો સંદેહ;
રામ ચરણ ઉપજ્યો રૂડો, ઉરમાં નવિન સનેહ. ૨
કૃતકૃત્ય થઈ હું હવે, તમ કૃપાથી વિશ્વેશ;
રામભક્તિ દ્રઢ ઊપની, વીત્યા સકળ કલેશ. ૩
ભરદ્વાજ પ્રત્યે ભણે, યાજ્ઞવલક્ય મુનીશ;
શંભુ ઉમા સંવાદ આ કહ્યો રહિત કિલમીષ. ૪

રાગ ચોપાઈ ત્રિતાલની.

કહ્યો શંભુ ઉમાનો સંવાદ, સુખપ્રદ ને શમન સૌ વિષાદ;
ભવભંજન ગંજન સંશે, જનરંજન મુનિઓ પ્રસંશે. ૧
સદા સજ્જનને પ્રિય પ્રાણ, આ સંવાદ સહુ સુખખાણ;
જગ રામઉપાસક જેહ, ગત મોહસંભવ સંદેહ. ૨
તેમને આ સંવાદ સમાન, નહિ પ્રિય કશું અતિ આન;
યથામતિ અનુસારે મારી, આ ચરિત્ર પાવન સુખકારી. ૩
ગાયું રામકૃપાએ રૂડેરૂ, પ્રિય સજ્જનને જે ઘણેરૂં;
નહિ સાધન અન્ય ઉચિત, આ મહા કળીયુગમાં ખચીત. ૪
યોગ યજ્ઞ કે જપ તપ વ્રત, કરવા જન કોણ સમર્થ?
એવું જાણીએ રામ સમરિયે, ગુણ રામના ગઈ ભવ તરિયે. ૫
સદા સુણીએ રામ ગુણગ્રામ, વિશ્વદુઃખથી લેયે વિશ્રામ;
જેનું પતિતપાવન શુભ આનું, ગાય વેદ પુરાણ ન છાનું. ૬
કવિ કોવિદ સંત સુજાણ, વિર્દ વારૂનાં કરતા વખાણ;
ભજ તેને અહો મન મારા, સદા પ્રાણથી ગણિને પ્યારા. ૭
તજી સર્વ કુટિલતા તનથી, રહે રામ પરાયણ મનથી;
ભજ્યે રામને ભાવ સહીત, કોણ પામ્યો ગતી ન પતિત? ૮
પ્રભુ પતિતપાવન મારો રામ, શુણ શઠ મનના જન આમ;
અજામેળ ને ગુણિકા સમાન, વ્યાધ ગીધ ગજાદિ નાદાન. ૯
એવાં જગથી ઘણાંને ઉધાર્યાં, સ્નેહે સર્વનાં કાર્ય સુધાર્યાં;
ભિલ યવન કિરાત ચંડાળ, અઘરૂપ કેવળ જે અપાર. ૧૦
નામ રામનું લેતાં વારેક, થાય પાવન તે પણ છેક;
એવા રામ નમામિ નમામિ, શરણાંગત વત્સળ સ્વામી. ૧૧

રઘુવંશવિભૂષણ કેરૂં, આ ચરિત્ર સુખદ જે વર્ણેરૂં;
કે'શે શુણશે ગાશે નરજેહ, મન મેલ પાપ ધોઈ તેહ. ૧૨
શ્રમ પાખે રામના ધામે, અવસાને સિધાવશે માથે;
આ કથા સત મનહર જાણી, ઉર ધરશે સાદર જે પ્રાણી.૧૩
તેના માયાસંભવ જે વિકાર, મહા દારૂણ ને દુઃખકાર;
રઘુનાયક લાયક હરશે, મહામેર સમો પ્રભુ કરશે. ૧૪
કૃપાનાથ અનાથના નાથ, સુરા સુંદર જે ભલિભાત;
એક રામ તે નાથ અકામ, દીનવત્સળ સદગુણધામ. ૧૫
મોક્ષપદના દાતા ઉદાર, અન્ય કોણ એ સમ છે અપાર?
જેનું લેશ કૃપાબળ પામી, મતિમંદ થયા મહાનામી. ૧૬
પામ્યા પરમ વિશ્રામ પ્રમાણ, નહિ રામ સમા પ્રભુ આન;
મમ સરખો નહિ કોઈ દીન, અવનીમાં આધાર વિહીન. ૧૭
રઘુ સમ રઘુનાથ કૃપાળ, દીઠો નહિ કોઈ દીનદયાળ;
એવું મનમાં વિચારી આપે, રઘુવંશ મણિ સુપ્રતાપે. ૧૮
ભવભીડ મારી તમે હરજો, ગણી સેવક શર્ણ સંઘરજો;
કામીજનને નારી પ્રિય જેમ, લોભીને ધન પ્રિય છે સપ્રેમ.૧૯
તેવી રીતે મને હમેશ, લાગો પ્રિય રઘુનાથ વિશેષ;
પામવા મારે ભવથીપાર, એક આપનો નાથ આધાર. ૨૦

ગીતિ છંદ.

શ્રીરામચરણકમળ, સદભક્તિ પ્રાપ્ત જીવને થાવા;
શ્રીમદ્રામાયણ તે, પૂર્વેરચિ **વાલ્મિકે** સુગુણ ગાવા. ૧
તે મુજમન શાંત્યર્થે, ભાષાબંધ સુપ્રીતિયુક્ત પૂર્ણ;
રચિ **રામાયણ** આ મેં, રામપરાયણિવ્યથા કરણિ ચૂર્ણ. ૨
અશિવહરણિ શિવકરણી, પાપહરણી પૂણ્યવર્ધની પ્રાયે;
ભક્તિ જ્ઞાન પ્રદાયનિ, ધન્ય મહા જન સદા સુકૃતિ ગાયે. ૩
રામચરિત્ર રૂપી આ, માનસરોવરવિષે નહાયે જે;
ભક્તિ સહિત ભલિભાતે, નિર્મળ પ્રેમાંબુથી ભર્યું સ્હેજે. ૪
તે જાન ભવદિનકરનાં, ઘોર કિરણથી ન દાઝશે દેહે;
જાણી જન મ્હાભાગી, ગાશે શુણશે કથા સદા નેહે. ૫

દોહરા.

કામ ક્રોધ બહુ લોભથી, સદા ગ્રથિત મન કાય;
અવગુણનિધિ હું અલ્પ મતિ, નવ પ્રિછુ ન્યાયાન્યાય. ૧
એવા મ્હામતિમંદને, સાગર **રામ ચરિત્ર;**
અતિ દુસ્તર તરવા વિષે, સુણો સજન મમ મિત્ર. ૨
પતિતપાવની જે ઘણી, **રામ કથાસુરગંગ;**
નહિ અધિકારી હું એહમાં, અશુધ બોળવા અંગ. ૩
રામકથારૂપિ આ રૂડી, અતિ અલૌકિક કુંજ;
સપ્તકાંડ મંડપલતા, સુકવિવાણિ અલિ ગુંજ. ૪
પ્રવેશ કરવા તે વિષે, પૂર્ણધરી ઉરપ્યાર;
નહિ અધિકારી નિપટ હું, અતિ મતિમંદ ગુમાર. ૫
વૃક્ષ વિશાળ સઘનઘટા, તે રૂપ **રામચરિત્ર;**
સપ્તકાંડ ડાળાં સુભગ, પત્ર અનેક પવિત્ર. ૬
ધર્મ અર્થ કામાદિસુખ, ફુલવડે પ્રફુલ્લીત;
પરિપક્વ-ફળપેખતાં, પૂર્ણ ઉપજે પ્રીત. ૭
દ્રષ્ટિ કરવા દુરથી હું, અધિકારીન અધિક;
રક્ષપાળ સુકૃતિ કવી, બિલોકિ લાગે બીક. ૮
તદપિ તરણિ કુળપાળતણિ, કૃપાતણાંધરીકોડ;
કરૂં વખાણ હું કેટલાં? કરગરિ અતિ કરજોડ. ૯
અતિ પ્રીતીએ હસ્તગ્રહિ, **સપ્તકાંડ રૂપાસિંધુ;**
ઉતારિ મૂક્યો આ તટે, રમારમણ દીનબંધુ. ૧૦
રામકથા **સુરગંગમાં,** હાથે ચોળી અંગ;
નવરાવિયો નિરાંતથી, નિજ શિશુ ગણિ **શ્રીરંગ.** ૧૧
બેલડીએ વળગી મને, દિનબેલી શ્રીરામ;
રામકથારૂપિ કુંજમાં, ફેરવિયો સૌ ઠામ. ૧૨
રામચરિત્ર સુવૃક્ષપર, ચઢાવિયો દઈ હાથ;
પડતો ઝિલવા કારણે, નીચે ઉભારહિ નાથ, ૧૩
આપ પ્રતાપ બતાવવા, એહરિતે અખિલેશ;
મુજ સરખા મતિ પંગુને, આપી કવિનો વેશ. ૧૪
રામ ચરિત્ર **ગહનગિરિ,** ચઢાવિયો ચહિચીત;
સપ્ત પ્રદેશ બતાવિયા, અતિ રસાળ જગહીત. ૧૫
એવા અતિ કોમળ પ્રભુ, અઢળકદાતાઆમ;
વિસારિ શઠમન તેહને, ક્યાં પામિશ વિશ્રામ. ૧૬
ગાશે સુણશે સ્નેહથી, દેશે પુસ્તક દાન;
તેહ ધન્ય જનના સદા, ભવબેલી ભગવાન. ૧૭
કવિકોવિદ પદરજતણી, કરૂં વંદના સકોડ;
કરશો દોષ તણીક્ષમા, કરગરિ કહું કરજોડ. ૧૮
શિવ ઉમયા પદવંદિને, રામચરિત્ર રસાળ;
કર્યું પૂર્ણ હું આપનો, સેવક જન શિવલાલ. ૧૯
શ્રોતાજન સહુ સામટા, શ્રી હરિ વદો સનેહ;
જય જય જગદોદ્ધાર હિત, રામધરી નરદેહ. ૨૦

ઉત્તરકાંડ સમાપ્ત